CHARLES DARWIN

Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului Beagle

ra tineretului

CHARLES DARWIN

Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului „Beagle”.

Vestita lucrare a lui Charles Darwin „Călătoria unui naturalist. În jurul lumii pe bordul vasului «Beagle» apare pentru prima dată în Ţara noastră.

Uriaşa popularitate de care se bucură această carte scrisă cu peste o sută de ani în urmă nu se explică numai prin celebritatea marelui ei autor, a cărui teorie evoluţionistă a revoluţionat concepţia omenirii asupra originii şi dezvoltării lumii organice, ci în primul fiind! prin faptul că lucrarea lui Darwin nu este prin nimic mai prejos, prin veridicitatea şi limpezimea ei;, de cele mai bune romane de aventuri şi călătorii.

Redarea fenomenelor naturii este legată nemijlocit de minunata fire a lui Dar w i n: b linde ţ cu lui’s uf letţască, umorul cald, simpatia şi înţelegerea lui pentru oamenii de rând, pentru pătdra muncitorească a populaţiei, pentru indienii hărţuiţi, pentru negrii asupriţi şi totodată ura şi dezgustul faţă de asupritorii albi, faţă, de „sălbaticii civilizaţi” (cuvintele lui Darwin) care aduc în ţările coloniale robia, alcoolul, bolile infecţioase şi degenerarea.

Aceste trăsături, îmbinate cu dragostea profundă fată de natură, cu cunoaşterea ei ştiinţifică şi totodată cu dragostea pentru om, care trec ca un fir roşu prin toată cartea lui Darwin, au asigurat acestei lucrări o tinereţe veşnică, o vitalitate inepuizabilă. Lucrarea lui Darwin se situează printre acele opere create de oamenii progresişti ai tuturor veacurilor a căror importanţă educativă pentru tineret nu va seca niciodată.

CHARLES DARWIN

Călătoria, unui naturalist în jurul lumii pe bordul

vasului „Beagle.

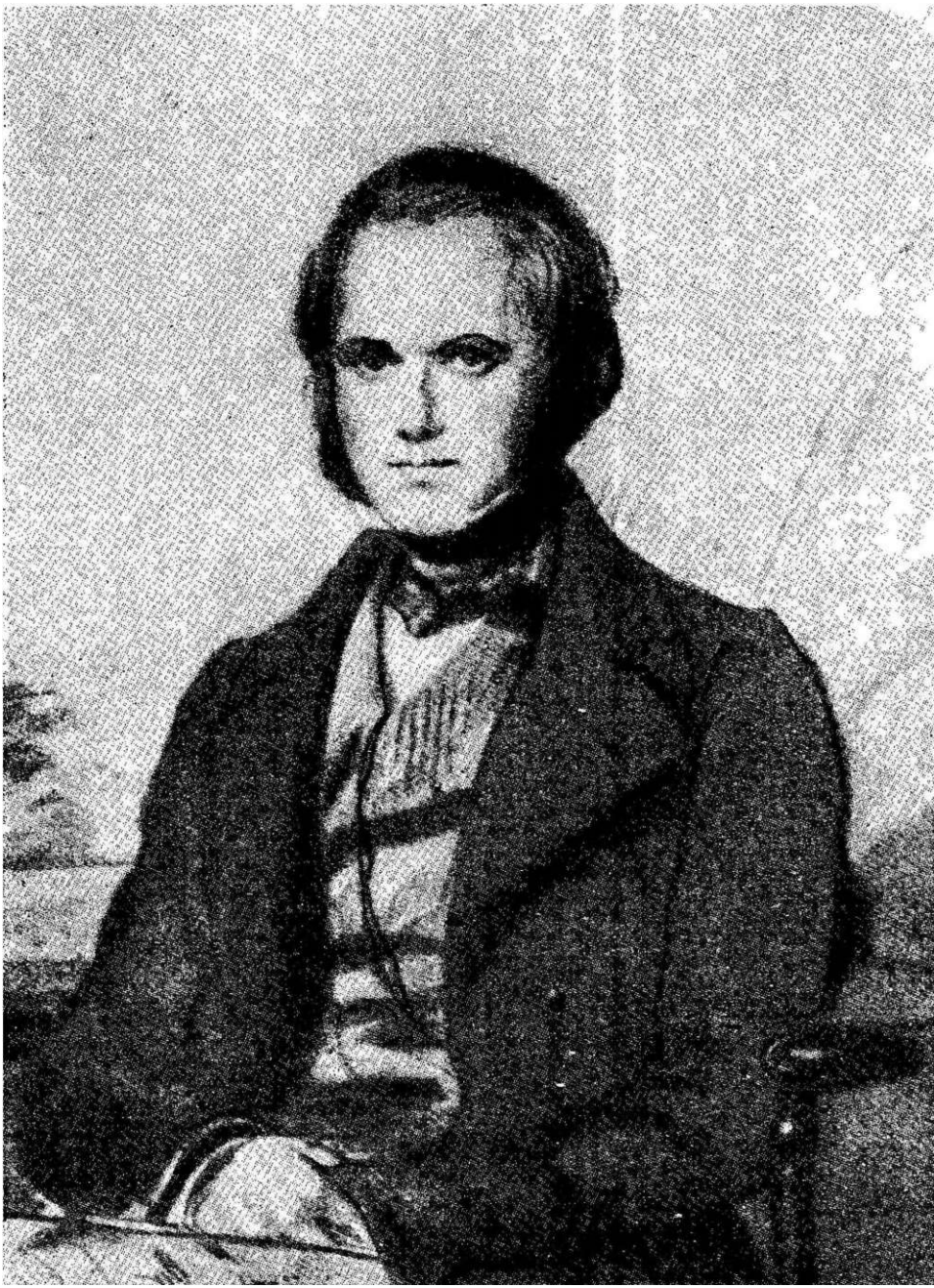

Charles Darwin

CHARLES DARWIN

Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului Beagle

Traducere din limba engleză de RADU TUDORAN ŞI DINU BONDI

19 5 8

EDITURA TINERETULUI

Coperta de KOFFLER GERARD

Ilustraţiile au fost reproduse după traducerea din limba rusă

Revizia ştiinţifică: N. BOTNARIUC Confruntator: IONEL FUHN

NOTA EDITURII

Traducerea prezentei ediţii – prima în limba rom înă – a *Călătoriei unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului „Beagle"* a fost realizată de Dinu Bondi şi Radu Tudoran după originalul în limba engleză.

Lucrarea a fost confruntată cu versiunea engleză de Ionel Fuhnf iar verificarea exactităţii ştiinţifice a fost făcută de N. Botnariuc. Confruntarea cu traducerea în limba rusă a fost făcută de D. Marinescu.

S-a constatat necesară completarea textului cu introducerea şi notele explicative din ediţia sovietică aparţinând prof. S. L, Sobol, traduse din limba rusă de D. Marinescu. Materialul ilustrativ a fost luat din aceeaşi ediţie – Geografghiz, 1954. Editorii sovietici au folosit desenele şi hărţile din raportul oficial al căpitanului Fitz Roy, executate în timpul călătoriei de pictorii şi cartografii de pe corabia „Beagle11. Ilustrarea animalelor s-a făcut după lucrarea *Rezultatele zoologice ale călătoriei pe corabia „Beagle"*, operă în cinci volume sub redacţia lui Darwin (Londra, 1839 – 1845), care, la rândul său, a fost

ilustrată după piesele şi animalele împăiate aduse de Darwin din călătorie.

PREFAŢĂ

Începând cu legendara călătorie a lui Marco Polo, cu explorările de o îndrăzneală neîntrecută a marilor navigatori Vasco di Gama, Columb, Magellan şi terminând cu expediţiile ştiinţifice ale lui Humboldt, Stanley sau Micluho Maclai, nenumăraţi călători-geografi, geologi, biologi, militari şi negustori au cutreierat mările şi uscaturile planetei noastre lăsând descrieri măiestre şi atrăgătoare ale celor ce au văzut.

Spirite îndrăzneţe, pline de cutezanţă şi iniţiativă, trecând prin împrejurări nespus de grele, prin pericole şi aventuri demne de paginile celor mai fantastice romane, adesea cu sacrificiul sănătăţii şi al vieţii, au înscris în paginile istoriei ştiinţei importante descoperiri. Continente, oceane, mări, lanţuri de munţi, insule şi fluvii nenumărate au fost descrise. În acest mod multe popoare noi au fost cunoscute de europeni. Nesfârşita lume a plantelor şi a animalelor din toate mările şi uscaturile a putut fi cercetată.

Credem însă că niciuna din aceste călătorii nu se compară, prin însemnătatea rezultatelor ei, cu expediţia în jurul lumii făcută de Charles Darwin, între anii 1831 – 1836.

Însemnătatea acestei călătorii nu constă numai în imensul material de fapte şi observaţii noi adunate de Darwin din domeniul geologiei, botanicii şi a zoologiei, ci mai ales în aceea că expediţia în jurul lumii a pus bazele concepţiei ştiinţifice despre evoluţia lumii vii – darwinismul.

Întreaga operă a lui Darwin, tot ce a lucrat el în decursul vieţii sale destul de îndelungate are un caracter neobişnuit de unitar: totul este îndreptat spre demonstrarea şi dezvoltarea concepţiei sale evoluţioniste.

Momentul hotărâtor în această operă îl constituie desigur apariţia lucrării lui capitale *Originea speciilor* (1859), în care se pun bazele ştiinţifice ale biologiei moderne. Dacă tot ce a scris Darwin mai târziu nu a fost decât argumentarea concepţiei sale şi aplicarea ei la cele mai diferite probleme generale şi speciale ale biologiei, *Călătoria în jurul lumii*, apărută cu mult înainte de *Originea speciilor* – în 1839 – reprezintă un moment esenţial în procesul de apariţie a concepţiei darwiniste. Iată de ce în cercetarea modului cum a apărut darwinismul această carte reprezintă un document nepreţuit.

Dar nu numai în aceasta constă însemnătatea *Călătoriei în jurul lumii*.

Valoarea ei educativă este nepreţuită. Darwin a plecat în această călătorie la vârsta de numai 22 ani, având convingeri fixiste, aşa cum le avea pe vremea aceea majoritatea covârşitoare. a biologilor. Citind *Călătoria în jurul lumii* îţi dai seama cum, pas cu pas, faptele observate de Darwin îi pun probleme mereu noi, probleme care îl aduc încetul cu încetul la convingerea că fixismul este o teorie greşită, la convingerea că pământul şi toate vieţuitoarele de pe el se transformă încetul cu încetul. Dar nu numai faptele au determinat acest lucru. Mai mult chiar, nu atât faptele cât modul de lucru al lui Darwin. Într-adevăr, fapte asemănătoare, la fel de numeroase şi poate chiar şi mai multe, au fost înregistrate înainte de Darwin de alţi naturalişti. Dar ele nu au adus nimic nou în esenţă.

Darwin, deşi tânăr, a reuşit să lucreze într-un mod cu totul nou. El nu s-a mulţumit niciodată cu simpla înregistrare, oricât de minuţioasă, a faptelor. Mintea lui Darwin era în permanentă încordată în încercarea de a găsi explicaţia faptelor observate, chiar a celor mai neînsemnate. Înzestrat în mod cu totul neobişnuit cu un spirit dialectic spontan, tânărul Darwin căuta întotdeauna explicaţia fenomenelor întâlnite, legăturile dintre lucruri,

dintre fenomene, dintre procese. El nu se mulţumea niciodată cu explicaţiile naive ale fixiştilor, după care tot ce apare de neînţeles se atribuie lui dumnezeu. Iată de ce la Darwin natura întreagă apare în toată complexitatea şi unitatea ei de nezdruncinat. Orice fenomen, oricât de mic şi de neînsemnat, îşi găseşte locul şi explicaţia în această înlănţuire complexă a proceselor în dezvoltarea lor istorică.

Nimic nu scapă atenţiei concentrate a lui Darwin. Fie că e vorba de faptul măruntcă varza, lângă Rio de Janeiro, nu e atacată de insecte, fie că e vorba de un instinct neobişnuit al unei păsări sau al unei insecte, de prezenţa unor fosile sau de procesul grandios al ridicării lanţurilor de munţi şi continente, toate sunt examinate cu acelaşi interes. Toate sunt comparate cu alte fenomene similare, toate sunt privite prin prisma istorică, prin prisma legăturilor lor cu natura înconjurătoare, găsindu-se totdeauna explicaţia ştiinţifică, în opoziţie cu teoriile idealiste existente pe atunci.

Spiritul critic, în care Darwin reuşeşte să cerceteze natura şi să redea tot ceea ce a văzut, este îmbinat cu o neobişnuită meticulozitate în muncă. Imensul material geologic şi biologic este adunat de marele naturalist cu cea mai mare grijă. Totul este ambalat şi etichetat imediat – fapt care a evitat orice fel de încurcături. Pe loc, pe teren, atunci când toate impresiile sunt încă vii şi puternice, totul este descris în toată amănunţimea posibilă. Nu numai atâta; Darwin face în acelaşi moment şi primele prelucrări şi încercări de interpretare a materialului adunat, căutând pe loc, în faţa materialului, explicaţia posibilă a fenomenelor. Nimic nu este lăsat pe seama memoriei. Ea este înşelătoare şi poate duce la confuzii grave.

Această metodă de lucru, care reiese din paginile *Călătoriei în jurul lumii*, transformă descrierea expediţiei într-un adevărat îndrumător pentru naturalişti. Citind

această carte, înveţi cum trebuie să lucrezi pe teren, ce şi cum trebuie să observi, cum trebuie să aduni, să descrii şi să prelucrezi materialul observat în timpul expediţiei.

Există o părere unanimă că din toate lucrările lui Darwin, *Călătoria în jurul lumii* este cea mai atrăgătoare prim frumuseţea ei literară, prin descrierile ei. Acest lucru este foarte adevărat şi el rezultă din două aspecte ale lucrării. În primul rând este caracterul atrăgător al faptelor în sine. În faţa cititorului se desfăşoară o expediţie de mare amploare. Peisaje mêreu noi, continente, peripeţii neobişnuite trăite aievea, lân diferite momente ale expediţiei, ridică lucrarea la nivelul celor mai pasionante descrieri de călătorii gustate de publicul cel mai larg. Dar pe lângă aceasta, mai este frumuseţea descrierilor făcute de Darwin, a locurilor, a întâmplărilor, a fenomenelor observate. Dacă citim atent, constatăm că această frumuseţe nu rezultă din figuri de stil deosebite, din expresii poetice, ci din precizia ştiinţifică a observaţiilor. Descriind un peisaj, descriind munca chinuită a minerilor din America de Sud, obiceiurile unui animal oarecare, Darwin o face în cuvinte simple, dar scoţând totdeauna în evidenţă ceea ce este esenţial, caracteristic, reliefând tocmai ceea ce trebuie observat şi aceasta constituie marele farmec al descrierilor.

Valoarea educativă a lucrării sporeşte şi mai mult prin faptul că din paginile ei se desprinde cu putere chipul lui Darwin ca om. Este firesc că în mersul unei călătorii atât de lungi, tânărul naturalist a venit în contact cu fel de fel de oameni, cu fel de fel de împrejurări, cu variate obiceiuri, a trecut prin nenumărate peripeţii. Iar comportarea lui în toate aceste ocazii scoate în evidenţă trăsăturile neobişnuit de frumoase ale firii sale. Este un tânăr modest, care niciodată nu încearcă să se situeze pe primul plan în diferite împrejurări, chiar atunci când rolul jucat de el e cel mai însemnat. Niciodată nu încearcă să

facă paradă de curaj şi de eroism, deşi din paginile acestei cărţi se vede că a fost în stare de acte de mare curaj, că de multe ori, din pasiunea de a vedea şi de a cerceta, se avânta în locuri neumblate, expunându-se unor mari pericole, uneori chiar riscându-şi viaţa. Atunci când e vorba de demnitatea lui de om, nimic nu o poate călca în picioare. Chiar cu riscul de a părăsi corabia „Beagle" şi deci de a întrerupe călătoria, Darwin se opune părerilor rasiste ale lui Fitz Roy şi în repetate rânduri îşi exprimă profunda indignare şi amărăciune faţă de sclavagismul din America. Aparţinând clasei burgheze a Angliei, Darwin nu poate să-şi dea seama de rădăcina relelor sociale, de căile de lichidare a lor, dar pătruns de un profund umanism, de sentimentul necesităţii dreptătii sociale, el îşi exprimă durerea faţă de exploatarea muncitorilor albi şi a negrilor sclavi în America de Sud, redând în trăsături mişcătoare viaţa lor chinuită şi înaltele lor calităţi sufleteşti. În cuvinte pline de admiraţie descrie el populaţia insulelor Pacificului, scoţând în evidenţă totodată nenorocirea adusă acolo de opera „civilizatoare" a albilor.

Toate aceste calităţi ale cărţii lui Darwin *Călătoria în jurul lumii* arată oportunitatea şi necesitatea apariţiei ei în traducere românească.

Trebuie să spunem cu regret că opera lui Darwin a fost cunoscută la noi în ţară numai unui cerc restrâns de oameni care puteau procura şi citi lucrările marelui naturalist în limbi străine, mai ales în versiune franceză. Nicio lucrare a lui Darwin, până în acest an, nu a fost tradusă în limba română. Din această cauză, ideile marelui naturalist nu erau cunoscute de oamenii de cultură de la noi, de publicul larg, doritor de a-şi lărgi cunoştinţele despre lumea înconjurătoare, decât din surse indirecte. Cu atât mai îmbucurător este faptul că în decurs de un singur an apar în limba română două lticrări ale lui Ch. Darwin: *Originea speciilor* şi *Călătoria în jurul lumii* – lucrări care

vor umple un gol de mult resimţit de literatura noastră ştiinţifică, de publicul atât de doritor de cultură.

Apariţia acestor lucrări vine să sprijine dezvoltarea bogatelor tradiţii ale biologiei materialiste din ţara noastră. Prima şcoală de biologi din ţara noastră – aceea înfiinţată în jurul lui Grigore Cobălcescur din secolul trecut – a fost o şcoală darwinistă. Din ea au ieşit biologi materialişti de seamă, ca: N. Leon, Gr. Antipa, D. Voinovr E. Racoviţă. N. Leon a introdus darwinismul în programele analitice ale şcolilor noastre; împreună cu Voinov, el a militat activ pentru apărarea darwinismului împotriva atacurilor reacţiunii. Antipa, ca şi Leon, asimilând concepţia darwinistă din şcoala marelui naturalist E. Haeckel, a aplicat această concepţie în cercetările sale hidrobiologice. Biologul materialist evoluţionist E. Racoviţă şi-a câştigat faima mondială ca biolog evoluţionist, ca explorator şi deschizător de drumuri noi în biologie. La aceste nume am putea să adăugăm altele nu mai puţin ilustre, ca ale lui Gh. Marinescu, Victor Babeş, care, fiecare în domeniul său, au aplicat concepţia biologică evoluţionistă.

Regimul nostru de democraţie populară desfăşoară o operă vastă de valorificare şi dezvoltare a bogatelor tradiţii materialiste. În cadrul acestei acţiuni apariţia în limba română a *Originii speciilor* şi *Călătoriei în jurul lumii* va pune la îndemâna tineretului nostru, a publicului larg, dornic de cunoaştere, a specialiştilor, o parte din opera marelui naturalist englez – a aceluia care a dat naştere concepţiei materialiste a biologiei timpurilor moderne. Aceste lucrări nu numai că vor constitui un stimulent şi un instrument nepreţuit în cercetarea naturii, dar ne vor da posibilitatea să înţelegem mai bine eforturile depuse de înaintaşii noştri în opera lor de dezvoltare, de răspândire şi de apărare a darwinismului în patria noastră.

Apariţia *Călătoriei unui naturalist în jurul lumii pe*

bordul vasului nbeagle” – titlul complet al lucrării marelui naturalist – la Editura tineretului, nu este întâmplătoare.

Iată un fragment din prefaţa prof. S.L. Sobol, traducătorul şi îngrijitorul celei mai recente ediţii a acestei lucrări apărută în Uniunea Sovietică, citat care sintetizează în mare măsură caracteristicile cărţii: „

f... dragostea profundă faţă de natură... cunoaşterea ei ştiinţifică... îmbinată cu dragostea pentru om, care trec ca un fir roşu prin toată cartea lui Darwin, *au asigurat acestei lucrări o tinereţe veşnică, o vitalitate inepuizabilă. Tocmai aceste trăsături situează cartea lui Darwin printre acele opere create de oamenii progresişti ai tuturor veacurilorr a căror importantă educativă pentru tineret nu va seca niciodată*”.

N. BOTNARIUC

Bucureşti 1957

INTRODUCERE

Darwin în jurul lumii şi ei în istoria ştiinţelor naturii

Călătoria în jurul lumii a micului bric englez „Beagle”, sub comanda căpitanului Robert Fitz Roy, ocupă unul din primele locuri printre expediţiile ştiinţifice cele mai celebre din secolul al XIX-lea. În istoria cercetărilor geografice se accentuează marea importanţă pe care au avut-o lucrările de ridicări topografice făcute de hidrografii de pe „Beagle” pentru trasarea pe hartă a contururilor exacte ale ţărmurilor părţii meridionale a Americii de Sud şi a cursului râului Santa Cruz. Dar gloria universală a lui „Beagle” nu se leagă de aceste lucrări. Elementul capital care a făcut nemuritor numele «glorioasei corăbioare „Beagle”» este, fără îndoială, faptul că pe bordul acestui vas se găsea, în calitate de naturalist al expediţiei, Charles Darwin, cel mai mare biolog al secolului al XIX-lea.

călătoria lui importanţa

Geografii afirmă adesea că Darwin a făcut pentru cunoaşterea naturii din jumătatea meridională a Americii

de Sud ceea ce Humboldt a făcut pentru jumătatea septentrională a ei. Acest lucru este, fără îndoială, adevărat, dar rezultatul cel mai important al călătoriei lui Darwin pe „Beagle" constă în faptul că descoperirile şi observaţiile biologice şi geologice făcute de el în America de Sud, pe insulele Galapagos şi în alte puncte au pus bazele teoriei evoluţioniste a lui Darwin, teorie datorită căreia Darwin, ca să citǎm cuvintele lui V.I. Lenin: „... a pus capăt concepţiei potrivit căreia speciile de animale şi plante nu aveau legătură cu nimic, erau întâmplătoare, «create de dumnezeu» şi invariabile, şi a pus pentru prima oară biologia pe teren absolut ştiinţific, stabilind variabilitatea speciilor şi legăturile ereditare, dintre ele..."

Însuşi Darwin sublinia întotdeauna rolul enorm pe care l-a jucat călătoria pe corabia „Beagle" în formarea concepţiilor sale evoluţioniste. El dă amănunte în această privinţă în *Autobiografia*[1] sa, iar în introducerea la *Originea speciilor*, principala sa lucrare asupra teoriei evoluţioniste, scria:

„În timpul când mă aflam pe bordul vasului «Beagle» în calitate de naturalist, am fost profund impresionat de anumite fapte privind repartizarea geografică a vieţuitoarelor din America de Sud, şi de relaţiile geologice existente între vieţuitoarele actuale şi cele dispărute de pe acest continent... faptele amintite păreau să aducă o oarecare lumină asupra originii speciilor – acest mister al misterelor...1 [2]

Trebuie, însă, să avem în vedere că acest rezultat extrem de important al călătoriei lui Darwin pe „Beagle" a ajuns la cunoştinţa lumii abia după 23 de ani de la

1 Charles Darwin, *Originea speciilor,* pag. 1, Edit. Academiei R.P.R., 1957.

2 Charles Darwin, *Originea speciilor,* pag, 45, Edit. Academiei R.P.R., 1957.

întoarcerea lui Darwin în patrie, adică în 1859, când a văzut lumina zilei cartea sa *Originea speciilor*, şi tot de atunci numele corăbiei „Beagle” a fost inseparabil legat de învăţătura evoluţionistă a lui Darwin. Dar rezultatele remarcabile ale expediţiei aduseseră corăbiei „Beagle” o faimă care ajunsese departe, încă cu multă vreme mai înainte.

În *Autobiografie*, Darwin scria: „Călătoria pe «Beagle» a fost, neîndoielnic, cel mai important eveniment din viaţa mea şi mi-a determinat întreaga carieră…”. Acest lucru este adevărat nu numai în sensul că pentru Darwin, care plecase din Anglia când încă nu împlinise 23 ani, această călătorie a fost o adevărată şcoală, care i-a permis să-şi formeze deprinderile de cercetător şi care i-a determinat definitiv interesele ştiinţifice. Enormul material, constând din fapte din domeniul geologiei şi zoologiei, cules de Darwin în timpul călătoriei şi prelucrat ulterior, atât de el personal, cât şi de o serie de alţi cercetători, a format temeiul unui lung şir de lucrări (*Rezultatele zoologice ale călătoriei pe „Beagle”*, în cinci volume, sub redacţia lui Darwin, 18391843; Rezultatele geologice ale călătoriei, în trei volume: vol. I, Structura şi distribuţia recifurilor coraliene, 1842; vol. II, Observaţii geologice asupra insulelor vulcanice, 1844; vol. III, Observaţii geologice în America de Sud, 1846; Monografia cirripedelor actuale şi fosile, în patru volume, 1851 – 1854; în sfârşit, un mare număr de articole de geologie, zoologie şi alte probleme, publicate de Darwin în diferite reviste ştiinţifice între 1837 şi 1858). Toate aceste lucrări, care nu şi-au pierdut importanţa lor de primul ordin nici până în ziua de azi, au fost publicate de Darwin înainte ca *Originea speciilor* să fi văzut lumina tiparului.

Datorită tuturor acestor cercetări ale lui Darwin, rezultatele ştiinţifice atât de rodnice ale călătoriei sale pe „Beagle” şi numele lui Darwin însuşi, considerat ca cel mai

mare naturalist – eminent geolog şi nu mai puţin eminent zoolog – s-au bucurat de faimă şi recunoaştere mondială încă din perioada cuprinsă între anii 1840 şi 1860: el a enunţat remarcabila teorie a recifurilor coraliene, a făcut observaţiile cele mai profunde şi mai ample asupra proceselor de ridicare şi cufundare a scoarţei terestre, a cules un material extrem de bogat şi în majoritate original asupra lumii animale a Americii de Sud şi a insulelor din oceanul Pacific şi a dat o sinteză morfologo-sistematică şi paleontologică extraordinar de completă şi de precisă asupra crustaceelor cirripede.

Iată care este importanţa mondială a acestei călătorii, care l-a format pe Darwin ca cercetător, călătorie care a dat cele mai preţioase rezultate în domeniul geologiei şi zoologiei şi a pus ibazele doctrinei evoluţioniste darwiniene.

*

*[3]

Călătoria lui Darwin a fost publicată pentru prima oară de el în 1839, în cadrul dării de seamă a căpitanilor Philip King şi Robert Fitz Roy asupra călătoriilor vaselor „Adventure" şi „Beagle". Această ediţie oficială, care purta titlul «*Dare de seamă asupra călătoriei corăbiilor „Adventure" şi „Beagle" ale maiestăţii sale*, conţinând descrierea explorării ţărmurilor meridionale ale Americii de Sud, întreprinse de ele între anii 1826 – 1836 şi a navigaţiei corăbiei „Beagle" în jurul lumii» % constă din patru volume. Primul volum conţine descrierea călătoriei vaselor „Adventure" şi „Beagle" în America de Sud, sub comanda căpitanului Ph. King, din 1826 până în 1830 (în această călătorie Fitz Roy a fost, începând din 1828,

3 *Narrative of the surveying voyages of His Majesty's ships „Adventure" and „Beagle*" between the years 1826 and 1836, describing their examination of the southern shores of South America, and the „Beagle"'s circumnavigation of the Globe, London, 1339.

căpitan al vasului „Beagle”) şi a fost scris de Fitz Roy din însărcinarea lui King; al doilea volum, scris tot de Fitz Roy, conţine descrierea călătoriei lui „Beagle” din 1831 până în 1836; al treilea volum, purtând subtitlul *Jurnal şi observaţii* (*Journal and Remarks*), reprezintă chiar prima ediţie a *Călătoriei* lui Darwin, iar al patrulea volum, purtând subtitlul *Anexă la volumul* II, conţine jurnalul meteorologic, jurnalul de bord al lui „Beagle” şi diferite documente în legătură cu călătoria lui „Beagle” sub comanda lui Fitz Roy.

Evident că al treilea volum al acestei ediţii, cel conţinând lucrarea lui Darwin, a stârnit injediat interesul unor cercuri mai largi de cititori: tot în 1839, editorul *Dării de seamă* l-a scos într-un tiraj separat, a cărui copertă purta următorul titlu: „Ch. Darwin – *Jurnalul cercetărilor în domeniul geologiei şi al istoriei naturale a diferitelor ţări vizitate de corabia „Beagle”*… între anii 1832 – 1836”. După şase ani, în 1845, cartea a fost publicată de Darwin din nou, sub acelaşi titlu, în care, însă, Darwin a pus în primul loc „istoria naturală” şi al doilea „geologia”, dorind parcă să sublinieze astfel că observaţiile sale zoologice au o importanţă mai mare. În prefaţa la această a doua ediţie, Darwin arăta că a refăcut puţin textul cărţii, cu scopul de a-l face accesibil şi interesant pentru cercuri mai largi de cititori. Toate ediţiile ulterioare au rămas identice ca text cu ediţia a doua, dar, începând de la ediţia a treia (din 1860), pe cotorul cărţii şi pe pagina dinaintea titlului a apărut titlul suplimentar sub care cartea a rămas cunoscută de toată lumea până în zilele noastre: *Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe corabia „Beagle”*.

Textul *Călătoriei* cunoscut de noi este rezultatul prelucrării literare a *Carnetelor de note* şi a *Jurnalului de drum* pe care Darwin le-a ţinut cu minuţiozitate pe drum, notându-şi zi de zi observaţiile, impresiile şi gândurile. Aceste *Carnete de note* şi *Jurnal de drum* ale lui Darwin,

publicate acum câţiva ani de nepoata sa Nora Barlow, prezintă un mare interes, deoarece Darwin dezvăluie în ele cu mai multă sinceritate decât în textul *Călătoriei* publicat de el însuşi atitudinea sceptică, ce se cristaliza treptat în el în timpul călătoriei, faţă de dogma invariabilităţii speciilor pe care o propovăduia biserica şi-şi exprimă cu mai puţină rezervă dezaprobarea faţă de starea de sclavie a negrilor, de exterminarea indienilor şi în general faţă de politica colonizatorilor englezi şi de alte naţionalităţi europene în America de Sud şi în insulele din Oceanul Pacific. Ele permit, în afară de aceasta, să se urmărească cursul formării lui Darwin ca savant şi să se înţeleagă în ce mod tânărul Darwin, care nu primise o educaţie sistematică în domeniul ştiinţelor naturale, a devenit în cursul celor cinci ani de călătorie cercetătorul eminent pe care-l cunoaştem.[4]

Înainte de a trece la analiza călătoriei şi a rezultatelor ei ştiinţifice, trebuie să ne ocupăm pe scurt de următoarea chestiune: ce era Darwin în momentul când a pornit în călătorie, care era pregătirea sa tehnică şi în ce mod alegerea naturalistului pentru o misiune aşa de grea şi de aşa mare răspundere, cum era studiul din punct de vedere al ştiinţelor naturii al ţărilor depărtate puţin cunoscute şi prost sau chiar de loc studiate, a putut cădea asupra tânărului care de-abia părăsise băncile universităţii, ba încă ale facultăţii de teologie.

Autorii biografiilor de popularizare ale lui Darwin îl zugrăvesc adesea pe Darwin, când era student, ca pe un tânăr uşuratic, pasionat de vânătoare. sport, cai şi chefuri şi care a pornit în călătorie fără să aibă vreo pregătire solidă în ştiinţele naturii. Cine cunoaşte, însă, *Autobiografia* lui Darwin, scrisorile sale din Edinburgh şi Cambridge unde şi-a făcut studiile, şi câteva alte

4 *Carnetele de note* şi *Jurnalul de drum* au fost folosite de autorul „Introducerii" în studiul de faţă şi în „Notele" la textul lui Darwin din ediţia sovietică.

documente referitoare la anii lui de studenţie, îşi dă seama că acest punct de vedere este absolut lipsit de temei.

E adevărat că, după cum povesteşte el însuşi, Darwin a fost un elev cu totul mediocru şi n-a arătat niciun interes pentru obiectele care se predau atât în şcoala medie clasică, cât şi mai târziu, în anii de studenţie, la Edinburgh, unde se pregătea pentru cariera de medic, şi apoi ia Cambridge, unde s-a strămutat în 1828, hotărât fiind, la stăruinţa tatălui său, să se facă preot, dată fiind totala lipsă de interès şi de plăcere pentru medicină de care dăduse dovadă.

Aceste rezultate mediocre ale studiilor sistematice urmate de Darwin trebuie, însă, atribuite în primul rând lipsei de înţelegere pe care tatăl său a manifestat-o cu încăpăţânare în ce priveşte interesul manifestat încă de pe băncile şcolii de către tânărul Charles. Dragostea lui pentru natură şi lungile plimbări solitare prin împrejurimile oraşu – JOURNAL OF RESEÂRCHES

ÎN TO THE

NATURAL HISTORY AND GEOLOGY

OF THE

COUNTRIES VISITED DÜRING THE VOYAGE OP H.M.S. BEAGLE ROUND THE WORLD.

UNDER THE

Command of Capt. Fitz Roy, R.N.

By CHARLES DARWIN, M A, F.R.S.

SECOND EDITION, *CORECTED*, WITH *ADDITIONS*.

LONDON: JOHN MURRAY, ALBEMARLE STREET.

1845.

Pagina de titlu a celei de a II-a ediţii a «Călătoriei pe „Béagle”».

lui Shrewsbury (în care Darwin se născuse în 1809),

„gustul său pentru istoria naturii şi în special pentru adunarea de colecţii” (*Autobiografie*), extazul său în faţa înlănţuirii logice a geometriei euclidiene, atitudinea sa critică faţă de descrierile naturii din cartea *Minunile naturii* pentru tineret şi dorinţa pe care aceeaşi carte o aprinsese în el de a călători prin ţările tropicale şi a verifica personal cât de adevărate sunt cele citite şi a colecţiona insecte, interesul pentru ornitologie, pasiunea pentru vânătoare şi pescuit, studiile particulare de chimie făcute împreună cu fratele său, Erasmus, şi în general „calităţile unice, care... dădeau nădejde de ceva bun în viitor” (*Autobiografie*), toate acestea erau ignorate sau nu erau luate în serios nici de tatăl său, nici de profesorii săi. Este, deci, absolut de înţeles acea rezistenţă intimă pe care o opunea Charles „ştiinţei” scolastice care se preda în şcoli. Era silit să urmeze calea obişnuită pe vremea acee-a în Anglia pentru a se instrui, deşi, în propriile lui cuvinte, „nimic nu putea fi mai rău pentru dezvoltarea minţii mele decât şcoala doctorului Butler, deoarece ea era riguros clasică şi, în afară de limbile moarte, nu se mai preda acolo decât geografia şi istoria antică, şi acestea într-o măsură restrânsă”.

Acelaşi lucru s-a repetat şi la Edinburgh şi la Cambridge, dar tânărul, deşi îşi făcea formal datoria faţă de universitate, pregătindu-se o dată pe an, timp de o lună sau două, pentru examene, continua stăruitor să se preocupe de problemele ştiinţelor naturii, îşi alegea în mod foarte just cercul cunoştinţelor şi prietenilor şi ştia, chiar dacă nu să-şi însuşească o cultură sistematică în ce priveşte ştiinţele naturii, în orice caz să acumuleze cunoştinţe aşa de vaste şi o experienţă atât de serioasă în diferitele domenii ale ştiinţelor naturii, încât profesorul Henslow, recomandându-l în 1831 ca naturalist pe „Beagle”. nu se conducea nicidecum numai după o simplă intuiţie personală.

La Universitatea din Edinburgh, Darwin a studiat doi ani (1825 – 1827) şi anume aci, pe lângă repulsia pronunţată pe care o simţea faţă de profesorii săi de medicină lipsiţi de orice talent şi faţă de lecţiile de medicină practică, el a putut pentru prima dată să-şi manifeste în mod serios interesul pentru ştiinţele naturii. În Edinburgh el s-a apropiat de câţiva oameni de ştiinţă, dintre care unii se ocupau cu geologia, iar alţii cu zoologia. Printre, aceştia din urmă se găsea şi Robert Grant, care ulterior a fost profesor de zoologie la Londra, şi McGillivray, custodele muzeului de istorie naturală a Universităţii din Edinburgh. Împreună cu Grant şi cu alt zoolog, Coldstraam, care se ocupa cu studiul animalelor marine, Darwin făcea mereu excursii pe ţărmurile golfului Förth, în apropierea căruia se găseşte oraşul Edinburgh. Se cunoaşte faptul povestit chiar de Darwin că teoria lui Lamarck, pe care Robert Grant i-a expus-o odată în timpul unei plimbări, nu i-a produs nicio impresie. În schimb, recepţiona direct şi cu cel mai mare interes cunoştinţele pe care Grant le poseda asupra nevertebratelor marine, se ocupa el însuşi cu studiul lor şi se înscrise în cercul studenţesc de ştiinţele naturii, care purta numele solemn de Societatea Pliniu. În această societate el a făcut în martie 1827 (avea pe atunci 18 ani) două comunicări: una despre briozoarul Flustra şi alta despre lipitoarea Pontobdella muricata. Carnetul de note din Edinburgh al lui Darwin conţine, în afară de aceste două comunicări, şi alte observaţii ale lui Darwin asupra nevertebratelor marine.

Aceste două foarte mici lucrări ale lui Darwin sunt remarcabile prin faptul că dau la iveală nu numai spiritul său de observaţie, ci şi o mare independenţă în activitatea ştiinţifică, fiecare din ele conţinând o mică descoperire. Darwin studiase literatura ştiinţifică corespunzătoare şi, pe baza observaţiilor proprii, ştiuse să arate erorile

observatorilor anteriori: formaţiile înzestrate cu cili vibratili, care erau considerate drept „ouă” ale briozoarului Flustra, erau de fapt larvele lui, iar corpurile sferice, care erau luate drept primele stadii ale evoluţiei algei Fucus loreus, erau în realitate învelişurile ouălor lipitorii Pontobdella muricata.

McGillivray se ocupa cu ornitologia, şi prietenia lui cu Darwin a contribuit, fără îndoială, la cunoaşterea mai profundă a păsărilor din Scoţia de către Darwin. La o şedinţă a Societăţii Werner din Edinburgh, Darwin a ascultat odată o comunicare făcută de J. Audubon, ornitolog american vestit pe vremea aceea. Tot în Edinburgh, Darwin a făcut cunoştinţă cu un negru foarte iscusit la prepararea păsărilor împăiate şi l-a angajat cu plată să-i dea lecţii. Vânător pasionat, Darwin „înregistra cu grijă fiecare pasăre împuşcată în timpul sezonului de vânătoare” (*Autobiografie*).

Mai prost stătea Darwin în Edinburgh cu geologia, deşi în acest domeniu el era de pe acum aşa de instruit, încât se descurca perfect în controversele dintre neptunişti – partizanii teoriei originii acvatice a rocilor – şi plutonişti, care susţineau că toate rocile au apărut în urma fenomenelor vulcanice. Unilateralitatea şi orbirea atât a unora cât şi a altora îl irita aşa de mult, încât în timpul şederii sale la Universitatea din Edinburgh a luat „hotărârea să nu se ocupe niciodată de geologie” (*Autobiografie*). Cu această frază Darwin termină în *Autobiografie* povestirea modului „cum un profesor, în cursul lecţiei ţinute în timpul unei excursii pe stâncile de la Salisburyl vorbind despre «dike»-ul bazaltic… afirma – şi aceasta într-o în loc unde eram înconjuraţi din toate părţile de roci vulcanice – că «dike»-ul este o fisură umplută pe la partea de sus cu sedimente, adăugând ironic că există oameni care afirmă că ar fi umplută pe la partea de jos cu

o masă topită”.[5]

Aşadar, la Edinburgh şi-a pus Darwin bazele cunoştinţelor sale în ştiinţele naturii. La Cambridge, unde Darwin a petrecut trei ani (1828 – 1831), el a avut posibilitatea să le lărgească şi să le adâncească considerabil, la aceasta contribuind şi apropierea lui de câţiva din cei mai mari naturalişti care lucrau acolo. Ulterior, Darwin scria: „Timp de trei ani, cât am stat la Cambridge, mi-am pierdut timpul, în privinţa studiilor academice la fel ca şi la Edinburgh sau la şcoală.” (*Autobiografie*). Aceste cuvinte, pe care Darwin le repeta stăruitor şi adeseori făcându-şi din aceasta o plăcere, se referă, însă, desigur, numai la „cursurile academice”, adică, în cazul de faţă, la Cambridge, la cursurile de ştiinţă teologică. În 1876, Darwin scria în *Autobiografie*: „Ţinând seama de înverşunarea cu care m-au atacat ortodocşii, pare vrednic de râs faptul că, la un moment dat, am avut intenţia să devin preot”. De fapt, însă, această intenţie nu-i aparţinuse lui Charles; ea îi fusese impusă de tatăl său şi acceptată de el ca de un fiu ascultător, dar lepădată pentru totdeauna la prima ocazie care s-a ivit.

La Cambridge, Darwin s-a alăturat din primul moment unui grup de tineri pasionaţi de entomologie. Scrisorile sale de pe vremea aceea sunt o mărturie a furiei cu care se deda vechii lui pasiuni din şcoală colecţionarea de insecte. Fauna coleopterelor din Cambridge a fost studiată de el în modul cel mai amănunţit. Darwin a dat dovadă de un talent excepţional în ce priveşte stabilirea noilor specii şi datorită acestui fapt şi-a văzut în scurt timp numele tipărit pentru prima oară în cartea marelui entomolog englez Stevens, intitulată *Imaginile insectelor*

---

5 Amintim că se numesc „dike"-uri (se pronunţă *daic)* bazaltice coloanele de lavă răcită, cu granulaţie fină, din epocile geologice vechi, care s-au ridicat mai mult sau mai puţin vertical printre straturile altor roci.

britanice, unde sub chipul unuia din gândaci sta scris: „Prins de Ch. Darwin, Esquire”.[6]

Cele câteva zile petrecute de Darwin în februarie 1829 la Londra au fost consacrate în special stabilirii de legături cu entomologii: acolo leagă prietenie cu Hope, întemeietorul catedrei de zoologie din Oxford, care poseda o vastă colecţie de insecte şi cu care, în luna iulie a aceluiaşi an, face o excursie entomologică prin nordul Ţării Galilor (Wales), numindu-l după aceea „profesorul meu de entomologie”; apoi face o vizită aceluiaşi Stevens care încă înainte de a-l fi cunoscut personal dădea într-o lucrare a sa chipul unui gândac descoperit de Darwin. Tot în zilele în care se afla la Londra, Darwin „a vizitat Institutul Regal, societatea Linné, Grădina zoologică şi multe alte locuri frecventate cu asiduitate de naturalişti” (scrisoarea din 26 februarie 1829 către Fox).

Dar cea mai hotărâtoare pentru toată cariera viitoare a lui Darwin a fost cunoştinţa făcută cu Henslow, botanistul din Cambridge (1796 – 1861), cu care în scurt timp legă o prietenie strânsă la adunările din caz<a lui Henslow – adunări care în anul 1837 au pus bazele vestitei societăţi de ştiinţe naturale purtând numele lui Ray- Darwin – a avut posibilitatea să ia parte la dezbaterea celor mai importante probleme de ştiinţe ale naturii. Acolo a făcut cunoştinţă cu celebrul naturalist W. Wawell (sau Youell), autorul *Istoriei ştiinţelor inductive*, a legat prietenie cu L. Jenyns, entomolog şi ihtiolog, care mai târziu a prelucrat colecţia de peşti pentru volumul III al *Rezultatelor zoologice ale călătoriei pe „Beagle”* şi tot acolo, în sfârşit, a suferit influenţa binefăcătoare ea lui Henslow însuşi, om foarte înzestrat şi de o vastă cultură.

A urmat cursurile universitare de botanică ale lui

6 „Esquire" (se pronunţă *escuair)* este Un titlu, de politeţe care în Anglia se aplică, mai ales în scris, oricărei persoane care se consideră că are situaţia socială, de „gentleman", adică domn. (n.t.)

Henslow, a luat parte nelipsit la excursiile ştiinţifice de sub conducerea lui Henslow şi în toate problemele ştiinţifice care-l frământau se sfătuia neîncetat cu Henslow. După ce în primăvara anului 1831 Darwin şi-a dat ultimul examen pentru titlul de bacalaureat în ştiinţe, Henslow îi făcu cunoştinţă cu profesorul de geologie A. Sedgwick, pe care l-a rugat să-l ia pe Darwin cu el într-o expediţie geologică prin nordul Ţării Galilor, deoarece socotea că Darwin trebuie să-şi aprofundeze cunoştinţele de geologie printr-o – activitate geologică pe teren. Această excursie a avut loc în august 1831 şi imediat după ce s-a terminat, la întoarcerea sa acasă în Shrewsbury, Darwin găsi scrisoarea prin care Henslow îi propunea să ocupe locul de naturalist pe „Beagle”.

În tot timpul studiilor sale la universităţile din Edinburgh şi Cambridge, Darwin îşi completase cu sârguinţă prin lectură cunoştinţele practice, directe, de ştiinţe ale naturii. Chiar şi în vacanţele de vară, care „erau în întregime hărăzite distracţiilor”, adică vânătorii şi excursiilor, avea întotdeauna la el câte o carte „pe care o citea cu interes” (*Autobiografie*). Într-una din gazetele din Edinburgh din 1888 se putea citi că fraţii Charles şi Erasmus Darwin erau abonaţi permanenţi ai bibliotecii universitare pe care o frecventau mult mai des de cât era obiceiul studenţilor din Edinburgh de pe vremea aceea. Spre sfârşitul şederii sale la Cambridge, Darwin a citit două cărţi care au făcut asupra sa o impresie deosebit de profundă. Ele se numeau *Introducere în studiul filosofiei ştiinţelor naturii* de celebrul astronom J. Herschel şi *Descrierea călătoriei în America de Sud* a lui Alexander Humboldt. Aceste cărţi, după cum scrie Darwin în *Autobiografia* sa, au aprins în el „dorinţa arzătoare de a aduce o contribuţie măcar cât de modestă la clădirea nobilului edificiu al ştiinţei naturii”. Influenţa lui Humboldt a fost aşa de mare, încât Darwin s-a hotărât ca la

terminarea studiilor universitare să plece cu orice preţ în Teneriffe, pe care Humboldt o descria în culori aşa de frumoase.

Dar nici aceste cărţi, nici savanţii prieteni cu Darwin, dintre care mulţi, ca, de exemplu, Henslow, Jenyns, Wawelil, erau feţe bisericeşti, „reverenzi”, nu au contribuit nici cât de cât la semănarea în mintea tânărului Darwin măcar a unei umbre de îndoială în realitatea concepţiilor tradiţionale religios-dogmatice asupra naturii, pe care le susţinea ştiinţa oficială de pe vremea aceea. Din contră, nici cunoaşterea superficială a teoriei evoluţioniste a lui Lamarck, pe care Darwin o făcuse cu prilejul convorbirilor sale cu Grant, nici cunoaşterea mai profundă a concepţiilor evoluţioniste ale bunicului său, Erasmus Darwin, nu trezeau în el nici simpatie, nici interes. În momentul când părăsea băncile universităţii, Darwin nu simţea, nu vedea nicio contradicţie între ştiinţă şi religie.

Datele de mai sus arată fără putinţă de îndoială că pe la mijlocul anului 1831 Darwin, care nu primise o instrucţiune sistematică în ştiinţele „naturii, poseda totuşi un vast bagaj de cunoştinţe în diferite domenii ale acestor ştiinţe şi, ceea ce e mai important, ştia să lucreze independent, să observe, să prindă ceea ce e caracteristic în diferitele fenomene şi să facă uz de metodele tehnice care se folosesc în cercetările zoologice, botanice şi geologice pe teren. Dacă la aceasta mai adăugăm că era şi un sportiv, un călăreţ şi vânător excelent, că avea o mare experienţă a excursiilor lungi, iar în timpul cât locuise în Cambridge îşi dezvoltase gustul pentru muzică şi pictură, că citea numeroase cărţi de istorie şi de beletristică, în sfârşit, că era un tânăr plin de bucuria de a trăi şi care lega uşor prietenie cu oamenii, se poate vedea, fără îndoială, în persoana lui Darwin la 22 ani omul pregătit în toate privinţele pentru lunga şi greaua călătorie de studii asupra naturii pe care urma să o întreprindă. Trebuie să

mai adăugăm că Darwin se distingea într-o măsură destul de izbitoare, prin inteligenţa şi capacitatea sa, de ceilalţi tineri de o etate cu el şi aşa se explică „fără îndoială, faptul că oameni mult mai în vârstă decât el şi care ocupau situaţii academice înalte se întâlneau adesea şi se împrieteneau” cu el.

Împrejurările care au contribuit la numirea lui Darwin în calitate de naturalist pe „Beagle” sunt relatate destul de amănunţit şi de precis chiar de Darwin în *Autobiografia* sa şi în introducerea la *Jurnalul de drum*. Propunerea i-a fost făcută lui Darwin de profesorul Henslow, datorită faptului că profesorul de astronomie J. Peacock de la Cambridge, căruia i se adresase rugămintea de a recomanda un naturalist pentru „Beagle”, nu putuse găsi o persoană potrivită şi-l rugase, la rândul său, pe Henslow să-i vină în ajutor. În scrisoarea sa din 24 august 1831, Henslow îi scria lui Darwin: „Am declarat că dintre toţi cei pe care îi cunosc vă consider ca cel mai indicat pentru acest scop. Afirm acest lucru nu pentru că văd în dumneavoastră un naturalist format, ci din cauza că v-aţi specializat în colecţionarea, observarea şi abilitatea de a nota tot ce merită să fie notat în istoria naturii... Să nu cădeţi, din cauza modestiei, pradă îndoielii sau temerii în ce priveşte incapacitatea dumneavoastră, căci – vă asigur – sunt convins că sunteţi omul pe poare-l caută”.

Dar, cu toată această înaltă preţuire pe care Henslow o acorda lui Darwin, cu toate că Peacock se exprimase că „aceasta este o ocazie fericită, care nu trebuie scăpată”, tatăl lui Darwin era cât pe-aci să răstoarne tot planul, oalificându-l drept o întreprindere „inutilă”, „absurdă”, care va dăuna „carierei duhovniceşti” a lui Darwin. Situaţia fu salvată de unchiul lui Darwin, vestit fabricant de vase de faianţă („vase Wedgwood”) Josiah Wedgwood, care socotea că Darwin, „făcând parte din expediţie, va continua aceeaşi cale a studiului naturii pe care merge şi

acum”. Argumentele lui Wedgwood îl convinseră pe doctorul Robert Darwin, tatăl lui Charles, să-şi dea consimţământul.

Darwin plecă la Londra pentru a discuta chestiunea cu Fitz Roy. Câtva timp Fitz Roy evită să-i dea un răspuns hotărât în ce priveşte acordul său asupra candidaturii lui Darwin. După cum s-a lămurit ulterior, Darwin a aflat că risca foarte serios să fie respins din cauza formei nasului său. Fitz Roy, adept înfocat al lui Lavater, se credea mare fizionomist şi „era convins că poate să judece caracterul unui om după conturul trăsăturilor. Şi se îndoia că un om cu un nas ca al meu ar fi putut să aibă destulă energie şi hotărâre pentru o asemenea călătorie. Cred însă – conchide Darwin – că mai apoi s-a convins, spre marea lui mulţumire, că nasul meu îl înşelase”. (*Autobiografie*).

La începutul lui septembrie, Darwin fu, în sfârşit, „trecut pe lista de subzistenţă”, adică fu inclus în personalul expediţiei şi i se asigură hrana, pentru care, însă, trebuia să plătească întocmai ca şi personalul de comandă al vasului „Beagle”; contrar, însă, ofiţerilor corăbiei, care se găseau în serviciul statului şi primeau soldă, Darwin nu primea de la Amiralitate niciun fel de remuneraţie. Ceva mai mult, el trebuia să-şi procure pe socoteala sa echipamentul necesar, utilajul ştiinţific şi armele de vânătoare şi să suporte cheltuielile în timpul excursiilor pe uscat. Cu alte cuvinte, guvernul englez, organizând această expediţie, care, după cum scria Peacock lui Darwin, „urmăreşte exclusiv scopuri ştiinţifice”, nu voia să ia asupra sa niciun fel de grijă în ce priveşte pe naturalistul ei, socotind, evident, că prezenţa lui printre personalul expediţiei nu era nicidecum obligatorie. Iniţiativa numirii unui naturalist aparţinea lui Fitz Roy şi Amiralitatea se mărginea numai să nu-i pună piedici în această privinţă. Cauza acestei comportări a Amiralităţii devine clară dacă luăm cunoştinţă de scopurile

reale, nu numai oficial mărturisite, ale expediţiei bricului de război englez în ţările coloniale.

*

* * *

Misiunile încredinţate de Amiralitatea britanică, conform documentelor oficiale, expediţiei vasului „Beagle” sunt precis formulate de Darwin în rândurile cu care începe *Jurnalul cercetărilor*. „Instrucţiunile” Amiralităţii referitoare la prima şi a doua expediţie, tipărite în „Raportul” căpitanului King şi Fitz Roy şi „Memorandum”-ul amănunţit al hidrografului Amiralităţii care a făcut echiparea expediţiei vasului „Beagle”, căpitanul Francis Beaufort (1774 – 1857), adresat lui Fitz Roy, indică destul de complet activitatea viitoare a fiecăreia din cele două expediţii.

Prima şi principala sarcină atât a prinei cât şi a celei de-a doua expediţii era să facă ridicarea topografică amănunţită a ţărmurilor răsăritene şi apusene ale Americii de Sud (aproximativ de la paralela de 10° lat. sudică până la capul Horn) şi a insulelor adiacente. Pe baza acestor ridicări, expediţiile trebuiau să întocmească hărţi marine amănunţite care să îailesnească navigaţia prin acele ape. Din cei cinici ani cât a durat navigaţia în jurul globului de către „Beagle”, cea mai mare parte din timp a fost ocupată tocmai cu această lucrare: „Beagle” a stat în preajma ţărmurilor răsăritene şi apusene ale Americii de Sud trei ani şi jumătate (de la 28 februarie 1832 până la 7 septembrie 1835). În acest interval de timp, ofiţerii de pe „Beagle” au desfăşurat în adevăr o activitate foarte intensă, făcând ridicarea ţărmurilor şi punerea lor pe hartă. Câteva din hărţile întocmite de ei sunt anexate la „Raport”. Dar ele nu reprezentau decât o parte neînsemnată a marii lucrări cartografice care a fost înfăptuită de cele două expediţii şi în special de expediţia din 1831 – 1836. Fitz Roy a predat Amiralităţii în total

peste 80 hărţi ale diferitelor părţi ale litoralului şi ale insulelor, 80 planuri de golfuri şi porturi, indicând toate locurile de ancorat, şi 40 desene-peisaje ale locurilor vizitate.[7]

A doua sarcină, încredinţată în special celei de-a doua expediţii a lui „Beagle", consta în efectuarea unui număr de măsurători cronometrice într-o serie consecutivă de puncte din jurul globului pământescr cu scopul de a se determina precis meridianele acestor puncte; importanţa ştiinţifică *şi* practică enormă a acestei sarcini pentru întocmirea unor hărţi precise de navigaţie a lumii este evidentă. Tocmai pentru aducerea la îndeplinire a acestei misiuni, „Beagle" trebuia să navigheze în jurul lumii: ne putem convinge de justeţea determinării cronometrice a longitudinilor, cu condiţia ca determinarea cu cronometrul a longitudinii unui punct iniţial oarecare să coincidă exact cu determinarea similară a longitudinii acelui punct făcută la reîntoarcerea în el a unei corăbii care a făcut înconjurul globului pământesc, deoarece 360° longitudine dau o diferenţă de timp local de 24 de ore. Pentru a se obţine o precizie cât mai mare, determinarea timpului local, adică determinarea momentului când soarele trece la meridianul punctului respectiv (la amiază), se făcea simultan cu ajutorul a 24 cronometre de precizie. „Niciun vas nu a părăsit ţărmurile Angliei cu o colecţie aşa de mare de cronometre, şi anume cu 24, toate fiind foarte bune" – comunica Darwin profesorului Henslow din Devonport la 15 noiembrie 1831. Ca punct iniţial sau de plecare pentru facerea măsurătorilor s-a luat Bahia (San Salvador) de pe ţărmul Braziliei (13° lat. S), unde „Beagle" se găsea prima oară la 28 februarie 1832 şi unde s-a întors a doua oară, după navigaţia în jurul lumii, la 1 august 1836, după 4 anir

7 Citeva din aceste hărţi şi o parte însemnată din desene sînt reproduse în ediţia de faţă.

6 luni şi 5 zile. În acest timp, eroarea faţă de 24 ore a fost egală cu + 33”, ceea ce la ecuator reprezintă o distanţă de 15, 2 kilometri, iar la latitudinea de 13°, ceva mai puţin. Din punct de vedere practic, această eroare este aproape insensibilă, dar pentru vremea când îşi desfăşura „Beagle” activitatea, adică pentru epoca din jurul lui 1830, reprezenta un record de preciziune.

Aceste scopuri oficiale, pur ştiinţifice, ale expediţiei cu vasul „Beagle” dezvăluiau destul de sincer adevăratele ţeluri pe care le urmărea guvernul englez echipând astfel de expediţii costisitoare în ţări depărtate. „Stăpâna mărilor”, după ce-şi pierduse coloniile din America de Nord, îşi îndrepta poftele sale acaparatoare spre America de Sud. Continuând vechea luptă cu odinioară puternica Spanie, Anglia a luat hotărârea, în prima treime a secolului al XIX-lea, de a se folosi de tulburările interne din republicile latine din America de Sud, care încă nu se consolidaseră bine, întrucât nu era mult de „când se declaraseră independente de metropola lor spaniolă.

Argentina, Chile şi Perú erau în primul rând obiectivele expansiunii comerciale a Angliei. Englezii pun mâna pe tot exportul de piei din Argentina şi Uruguay, care încă de pe la 1830 şi ceva luase proporţii enorme, pe aproape tot exportul de salpetru din Perú, care, după cum spune chiar Darwin, începuse în 1830, „într-un singur an expediindu-se în Franţa şi în Anglia pentru suma de 100.000 lire sterline”, cumpără pe preţ de nimic minereuri de cupru şi de argint din Chile şi găsesc că e mai avantajos să transporte minereul de cupru din Chile în Anglia în stare neînnobilată pentru a fi prelucrat aci. O mulţime de rezidenţi englezi, începând cu micii speculanţi de tipul lui Lennon şi al lui Lory, descrişi de Darwin în *Jurnalul de drum* (prima versiune-a *Călătoriei* pe *vasul „Beagle”*), şi sfârşind cu afaceriştii de calibru mai mare, ca lordul Cochrane, Edwards şi acel medic englez, care cu investiţia

făcută într-o singură acţiune a unei mine de argint din Chile a câştigat 24.000 lire sterline, năpădesc America de Sud.

„Interesele" Angliei în ţările din America de Sud iau în fiecare an proporţii tot mai mari şi, cu toate că doctrina lui Monroe fusese proclamată încă din 1823, vasele de război englezeşti – sub pretextul bine cunoscut în istorie al protecţiei rezidenţilor englezi – staţionau în toate porturile Americii de Sud. Anglia aproviziona pe insurgenţi cu arme şi îngroşa rândurile lor cu mercenari englezi; amiralul englez Cochrane comanda flota insurgenţilor chilieni şi ataca flota spaniolă. Adevăratele dedesubturi ale acestui ajutor plin de „umanitarism" – şi „dragoste de libertate" acordat coloniilgr sud-americane ale Spaniei care se revoltaseră contra acesteia au fost dezvăluite cu un cinism nedeghizat de primul ministru englez Cunningham, care în 1827 scrie: „Dacă vom şti să procedăm cu destulă abilitate, America spaniolă liberată va deveni englezească".

Grăbindu-se, însă, să culeagă cât mai repede roadele „ajutorului" său, Anglia nu era întotdeauna suficient de abilă. Astfel, fiind hotărâtă să speculeze în folosul ei discordia dintre provinciile din regiunea La Plata, ea organiză în 1806 o incursiune militară în estuarul fluviului La Plata cu scopul de a pune mâna pe Buenos Aires şi pe Montevideo. Această încercare s-a terminat cu un eşec scandalos: englezii au întâmpinat o rezistenţă îndârjită din partea armatei insurgenţilor şi au trebuit să se întoarcă acasă. Mai reuşită, deşi cam ca „de operetă", a fosteucerirea insulelor Falkland.

În *Jurnalul de drumf* Darwin descrie o serie de episoade (pe care le-a lăsat de o parte în textul definitiv al *Călătoriei* sale), care ilustrează perfect adevăratul chip al „protectoarei libertăţii". Purtarea comandantului lui „Beagle" la Buenos Aires în ziua de 2 august 1832 nu poate fi calificată altfel decât ca purtarea unui învingător

într-o ţară cucerită: pretenţia autorităţilor portuare din Buenos Aires de a face controlul stării sanitare a vasului „Beagle” înainte de a-i da permisiunea să intre în port, din cauza pericolului de holeră, a fost considerată ca o „ofensă adusă pavilionului englez”; ca răspuns la focul de tun tras ca avertisment de vasul de pază a coastelor, Fitz Roy a ordonat „să se încarce şi să se pună în poziţie de tragere toate tunurile de la unul din borduri” şi în această stare „Beagle” a trecut „în imediata apropiere a vasului de pază a coastelor”, căruia i s-a adus la cunoştinţă că „dacă va îndrăzni să tragă, îi vom ciurui corpul putregăit cu o salvă completă”, iar autorităţilor portuare li s-a comunicat că „acest incident va fi examinat cu cea mai mare atenţie în alt loc”. Descriind acest incident, Darwin face următoarea observaţie: „E de ajuns să ne facem apariţia undeva, că imediat dispare pacea şi liniştea”.

La 26 iulie (şi a doua oară la 5 – 11 august) 1832, când „Beagle” se găsea la Montevideo, i s-a ordonat de către comandantul fregatei engleze staţionate acolo ca, în calitatea sa de vas de război, „să se pregătească de luptă” pentru protejarea… proprietăţii particulare – era vorba de 400 cai – a unui supus britanic, căci fapta guvernului care pusese stăpânire pe aceşti cai „reprezintă o provocare la război”.

„Beagle” – corabie care naviga „în scopuri pur ştiinţifice” (cum glăsuieşte „Memorandum”-ul lui Beaufort) – era înarmată cu şase tunuri, iar la Rio de Janeiro, la 26 iunie 1832, i s-au adăugat încă „două tunuri lungi, de nouă pfunzi” (adică tunuri care se încărcau cu ghiulele în greutate de nouă pfunzi). „Aceasta – scrie Darwin – ne va da mai multă încredere în ea: în timpul ultimului război au fost câteva cazuri când corăbii foarte micuţe au provocat avarii teribile altora mult mai mari, din cauză că aveau un tun cu bătaie lungă şi nu puteau fi atinse de tirul inamicului”.

În episodul din Montevideo relatat mai sus, „Beagle” a fost chiar utilizat ca vas de război. Un rol asemănător a jucat „Beagle” şi în Taiti, unde Fitz Roy a îndeplinit misiunea de a obţine de la taitieni contribuţia de 3.000 dolari impusă de guvernul englez pentru faptul că „un mic vas sub pavilion englez a fost jefuit de locuitorii insulelor Tuamotu”, dintre care o parte sie găsea în al doilea sfert iad secolului al XIX-lea sub stăpânirea statului Taiti.

E limpede, aşadar, că expediţiile de cercetări tip „Beagle”, pe care le organiza Amiralitatea britanică pentru întocmirea hărţilor exacte ale regiunilor în care pe vremea aceea flota comercială nu se simţea încă destul de stăpână, în realitate nu urmăreau numai „înalte scopuri ştiinţifice”, ci deschideau drumul ofensivei militare şi expansiunii comerciale a Angliei. În cazul concret de faţă, se pregăteau nu numai condiţiile pentru navigaţia nestingherită de-a lungul coastelor Americii de Sud, în ape care prezentau mari pericole pentru vasele de pe vremea aceea, ci şi calea cea mai puţin periculoasă prin acele mări şi prin strâmtoarea Ţării Focului din oceanul Atlantic în oceanul Pacific, spre numeroasele lui insule, spre Noua Zeelandă şi Australia, unde opera „civilizatoare” a Angliei era de-abia la început.

Acest lucru nu-l pricepeau îşi nu-l puteau pricepe intelectualii liberali de tipul lui Darwin, ei înşişi proveniţi din mediul burghez, sincer încredinţaţi că a astfel de expediţii „erau consacrate unui scop nobil, acela de a dobândi cunoştinţe noi” („Memorandum”-ul lui Beaufort). Darwin şi savanţii prieteni cu el nu erau în stare, pe cât se pare, să înţeleagă nici măcar faptul căf deşi „Instrucţiunile” Amiralităţii şx „Memorandum”-ului lui Beaufort erau înţesate de indicaţii în ce priveşte adunarea de colecţii şi de informaţii asupra istoriei naturii ţărilor vizitate, Amiralitatea nu voia să suporte niciun fel de cheltuieli de întreţinere şi echipare a naturalistului; ei

atribuiau această măsură „zgârceniei” Amiralităţii.
*[8]

„Beagle” era „o corabie mică, bine construită, cu un deplasament de 235 tone, înzestrată cu arboradă de bare şi înarmată cu şase tunuri” (din „Raportul” lui Fitz Roy). Denumirea de „bric cu zece tunuri” se referă numai la tipul de război al acestui vas, nu la numărul real de tunuri cu care era înarmat „Beagle”. Cu toate dimensiunile sale reduse şi oarecare defecte de construcţie – din cauza cărora, cum le plăcea ofiţerilor lui „Beagle” să spună, orice furtună de pe mările agitate ale Sudului ameninţa să răstoarne această „răţuşcă scufundătoare” – „Beagle” a rezistat admirabil tot timpul celor cinci ani de navigaţie grea, după ce mai înainte, între 1826 şi 1830, făcuse o expediţie similară prin aceleaşi locuri, împreună cu corabia „Adventure”.

După ce a luat sfârşit expediţia din 1831 – 1836, „Beagle” a mai făcut încă două expediţii: prima dintre ele, care a durat din 1837 până în 1841 i sub comanda lui John K. Wickham şi cu participarea lui John Stokes, care luaseră parte la expediţia precedentă şi erau vechi prieteni ai lui Darwin, avea drept scop să «facă ridicarea hidrografică a ţărmurilor de nord ale Australiei; îndeplinind această sarcină, Wickham şi Stokes au descris gurile şi o parte din văile râurilor Fitzroy, Victoria, Flinders etc.; a doua expediţie a durat din 1841 până în 1843, sub comanda lui John Stokes, şi s-a ocupat cu ridicarea hidrografică a ţărmurilor Noii Zeelande. Între 1845 şi 1870, „Beagle” a făcut serviciu de coastă la Southand, la gura Tamisei, după care a fost vândut unui particular pentru 525 lire sterline.

Darwin avea toate motivele să îndrăgească această „corăbioară glorioasă”, pe care a petrecut aproape cinci

---

8 Bare se numeşte un vas de comerţ înzestrat cu trei sau patru catarge şi cu vele pătrate.

ani, deşi a avut mult de suferit în tot acest timp din cauza răului de mare; punţile lui „Beagle” erau poreclite de echipaj „stânca pe jumătate acoperită de flux”, deoarece erau neîncetat spălate de valuri. Dar – cel mai serios neajuns de care sufereau atât Darwin cât şi ceilalţi membri ai expediţiei era faptul că pe corabie nu existau cabine suficient de spaţioase. Darwin împreună cu unul din ofiţeri (J. Stokes) locuiau în «cabina de dia pupa, care servea în acelaşi timp şi ca sală de desen. Aci Darwin citea, scria, examina la microscop şi analiza specimenele culese şi tot aci dormea într-un hamac şi stătea întins în timpul când marea era prea agitată. El lua masa cu Fitz Roy în cabina căpitanului. Cu toată lipsa de confort, el scria tatălui său la 8 februarie 1832: „Spre marea mea surprindere, găsesc că corabia este un loc excepţional de potrivit pentru orice fel de muncă. Totul se găseşte la îndemâna mea, iar faptul că locul e aşa de a trâmt ne obligă să fim aşa de ordonaţi, încât la urma urmelor din aceasta n-avem decât de câştigat”.

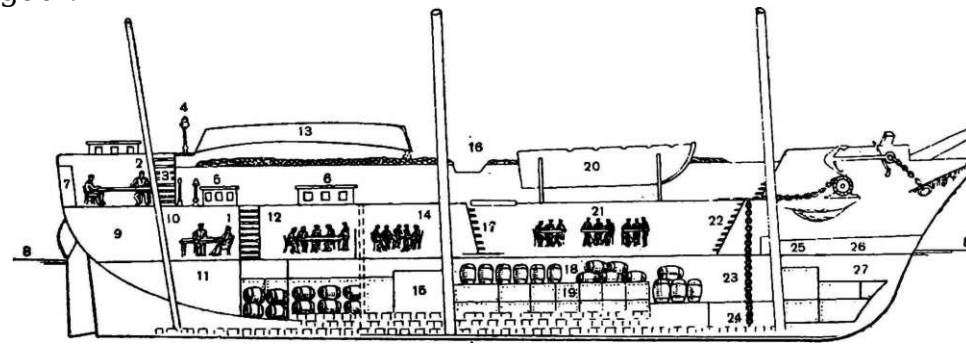

Secţiune schematică prin „Beagle”. Desen de F.P. King.

1 – Locul lui Darwin în cabina căpitanului. 2 – Locui lui Darwin în cabina de pe dunetă. 3 – Sertarele lui Darwin din cabina de pe dunetă. 4 – Busolă marină azimutală. 5 – Spiraiul cabinei căpitanului. 6 – Spiraiul careului ofiţerilor. 7 – Rafturi de cărţi. 8 – Linie de plutire. 9 – Cambuza

căpitanului10 – Cabina căpitanului. 11 – Magazia de pesmeţi. 12 – Careul ofiţerilor. 13 – Baleniere puse pecavaleţi. 14 – Cabina subofiţerilor. 15 – Magazia de vin. 16 – Tamburi. 17 – Intrare principală. 18 – Butoaie cu carne de vacă şi de porc. 19 – Rezervoare pentru apă. 20 – Iolă. 21 – Sala de mese a matrozilor. 22 – Intrare la forpic. 23 – Magazia velelor. 24 – Puţul lanţului de ancoră. 25 – Lada* cu scule. 26 – Infirmeria vasului. 2?

— Magazia de cărbuni

Din personalul expediţiei de pe „Beagle” făceau parte: căpitanul vasului, şeful expediţiei şi conducătorul lucrărilor de ridicări hidrografice Robert Fitz Roy, cei doi locoteneţi John Wickham şi Bartholomew Sulivan – ajutorul conducătorului lucrărilor de ridicări topografice „navigatorul John Stokes, medicul Benjamin Bynoe şi încă zece ofiţeri „un şef de echipaj, 42 matrozi şi 8 elevi marinari (mousse). Dintre persoanele care nu făceau parte din echipaj, se găseau pe bordul corăbiei naturalistul Charles Darwin, maistrul de instrumente John Stabbing» (angajat de Fitz Roy şi plătit de el personal), pictorul şi desenatorul O. Earle, care a fost înlocuit la Montevideo, din cauză de boală, de Ch... Martens, misionarul R. Matthews, care se dusese în Ţara Focului ca să convertească la creştinism pe locuitorii acestei regiuni (neputând, însă, suporta condiţiile aspre de viaţă din Ţara Focului şi fiind înspăimântat de moarte de „sălbatici”, el s-a îmbarcat pe „Beagle” cu destinaţia – Nouai. Zeelandă, unde activa ca misionar fratele său) şi, în sfârşit, trei locuitori din Ţara Focului, luaţi de Fitz Roy cu el în Anglia în timpul expediţieiprecedente şi care acum se întorceau în patrie.

Robert Fitz Roy (1805 – 1865), comandaiitul lui „Beagle”, era o personalitate puţin obişnuită. El este cunoscut în cercuri largi nu numai în calitate de

conducător al expediţiei lui „Beagle”, ci şi ca un mare geograf şi meteorolog, autor al unui mare număr de lucrări de meteorologie. Pe lângă lucrările cartografice enumerate mai sus, făcute sub conducerea sa, el şi-a înscris numele în istoria cercetărilor geografice prin întocmirea hărţii cursului şi a văii râului Santa Cruz din Patagonia. de sud. Această expediţie, la care au luat parte 21 persoane, printre care şi Darwin, care a făcut o descriere amănunţită a ei, a durat trei săptămâni (de la 18 aprilie până la 8 mai 1834). Urcând cursul râului în condiţii grele, pe o distanţă de 400 kilometri, fără a ajunge la izvoarele râului

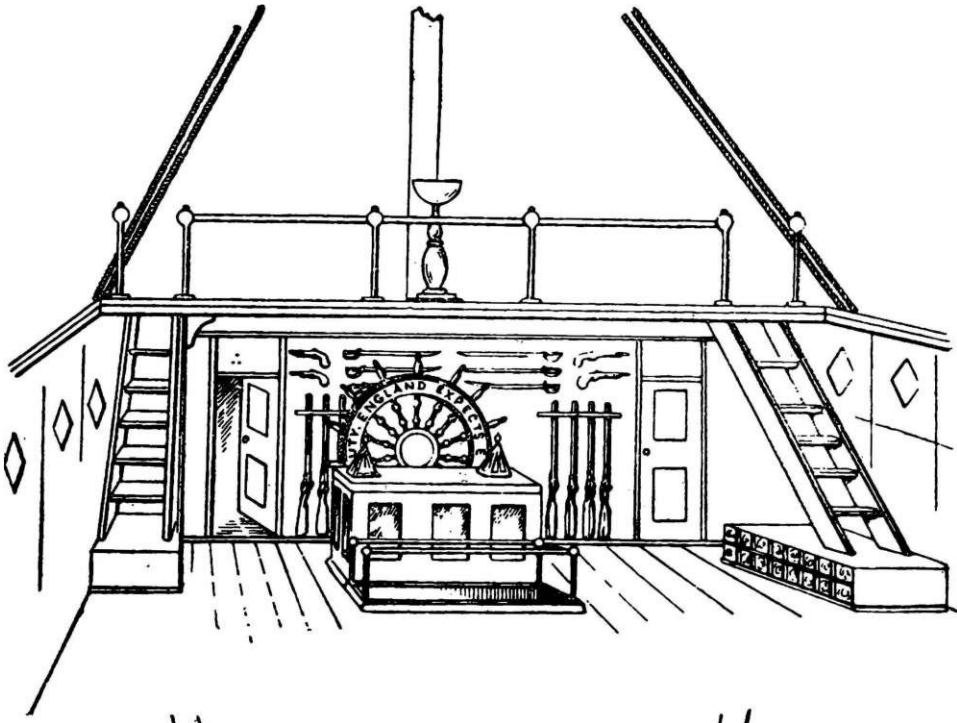
ENGLAND EXPECTS

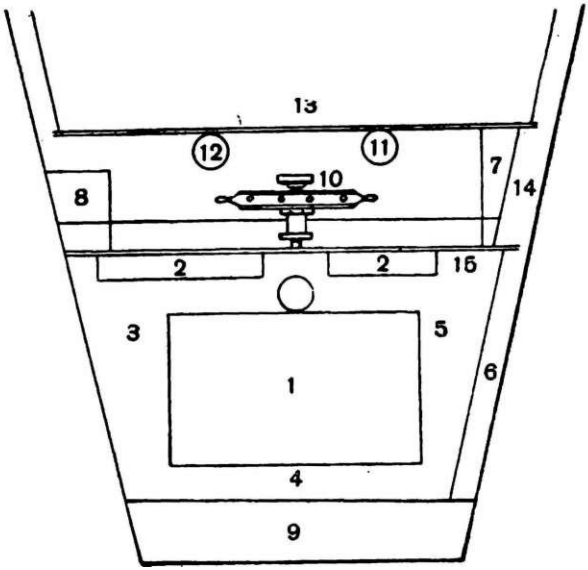
13
12
11
10
7
14
8
2
2
15
3
5
1
6
4
9

Vedere exterioară şi planul dunetei vasului f. Beagle”. În cercul din centrul volanului cârmei s-a aşezat desenul pictorului Earle, reprezentând pe Neptun cu tridentul său. Desen de F.P. King.

şi văzând numai de la distanţă lanţul cu zăpadă al Anzilor, la poalele cărora îşi are râul sursa, Fitz Roy a fost silit să se întoarcă înapoi din lipsă de alimente.

Pasionat de meseria sa, Fitz Roy a investit sume destul de mari din banii săi proprii pentru organizarea expediţiei lui „Beagle”. Nevoind să renunţe la executarea integrală a planului stabilit, care, după cum s-a constatat pe drum, nu s-ar fi putut îndeplini în termenul fixat de Amiralitate, el şi-a procurat de câteva ori, pentru accelerarea lucrărilor, fără aprobarea Amiralităţii, mai multe goelete, care au făcut paralel cu „Beagle” lucrări de ridicări hidrografice atât pe ţărmurile răsăritene, cât şi pe cele apusene ale Americii de Sud. Amiralitatea a refuzat ulterior să restituie sumele mari cheltuite de el din banii săi personali.

Darwin a adus omagiu trăsăturilor remarcabile ale caracterului lui Fitz Roy, inteligenţei, energiei şi marelui său talent organizatoric. Pe tărâmul vederilor politice, însă, ei se deosebeau profund: Fitz Roy era un „tory” convins, apărător al sclaviei negrilor, promotor al politicii coloniale reacţionare a guvernului englez. Adept orb al dogmelor religioase, el nu era capabil să înţeleagă îndoielile şi şovăielile lui Darwin în ce priveşte invariabilitatea speciilor, iar mai târziu, după cum vom vedea mai jos, s-a pronunţat contra teoriei evoluţioniste a lui Darwin.

ROBERT FITZ ROY

Câtva timp după călătoria pe „Beagle”, Fitz Roy a devenit guvernator al Noii Zeelande. Politica sa reacţionară, greaua povară financiară pusă de el pe umerii populaţiei şi puterea extraordinară acordată de el misionarilor au provocat, însă, protestele colonilor în parlamentul englez, care a fost silit să ceară guvernului rechemarea lui Fitz Roy din postul de guvernator.

Ultimii ani ai vieţii lui Fitz Roy au fost întunecaţi de tulburări psihice.

Şi alţi membri ai expediţiei au fost adevăraţi exploratori, oameni instruiţi şi culţi. Cu mulţi din ei (Wickham, Stokes, Sulivan, King, fiul căpitanului King, Bynoe) Darwin a întreţinut relaţii de prietenie mulţi ani

după terminarea expediţiei. Evident că între echipajul unei corăbii pentru ridicări hidrografice, cum era „Beagle”, şi echipajul unui vas de război obişnuit era o diferenţă „simţitoare”. O seară petrecută de Darwin cu adjutanţii principali de pe corabia engleză de război „Samarang”, care se găsea ancorată în Bahia (San Salvador) a silit pe Darwin să tragă următoarea concluzie: „O atare societate de pungaşi buni de spânzurat ca aceşti «tineri gentlemani» e suficientă pentru a stârni uimirea oricărui om de pe uscat” (*Jurnalul de drum*).

Condiţiile de viaţă şi de muncă ale matrozilor pe corabie, în general grele pe vremea aceea, erau agravate pe vasele de război de o disciplină extrem de severă şi din când în când şi prin pedepse aspre, care mergeau până la punerea în lanţuri pentru anumite vini. Într-un loc din *Jurnalul de drum* al său, Darwin povesteşte cazul fugii „de neînţeles” a marinarilor de pe o anumită corabie, fugă pe care el o explică prin „lipsa de statornicie” a marinarilor, dar care, desigur, era provocată de severitatea cu care erau trataţi matrozii. Spre cinstea lui Fitz Roy, trebuie să spunem că el recurgea numai în cazuri foarte rare la pedepse şi căuta să ocupe timpul liber al matrozilor cu diferite distracţii. Aşa se poate explica, fără îndoială, faptul că foarte mulţi matrozi şi ofiţeri care navdgaseră cu King şi cu Fitz Roy în expediţia precedentă, în Ţara Focului, au intrat de bunăvoie şi în echipajul celei de a doua expediţii a lui „Beagle”.

*

* * *

În cartea sa *Călătoria unui naturalist* Darwin nu dă o descriere în ordine cronologică riguroasă; deoarece „Beagle” rămânea uneori un timp foarte lung într-un loc oarecare pentru efectuarea ridicărilor hidrografice, iar alteori se întorcea de mai multe ori şi la mari intervale de timp în acelaşi loc, Darwin prefera să facă descrierea

călătoriei după criteriul teritorial. Astfel, de exemplu, „Beagle” a vizitat Ţara Focului de două ori, în 1832 – 1833 şi în 1834, dar toate descrierile Ţării Focului sunt concentrate în cartea lui Darwin în acelaşi loc, şi aşa mai departe. De aceea, pentru ca cititorul să-şi poată face o idee despre cum s-a desfăşurat expediţia şi pentru ca să aibă posibilitatea de a-şi culege informaţiile în timpul citirii textului lui Darwin, dăm mai jos o scurtă privire cronologică asupra călătoriei.

Plecând la 27 decembrie 1831 din Devonport, „Beagle” a ajuns la 6 ianuarie 1832 la Teneriffe, iar la 16 la insulele Capului Verde, unde a rămas (la Santiago) până la 8 februarie. Petrecând ziua de 16 februarie la stâncile San Paolo, „Beagle” a trecut ecuatorul la 17 şi, oprindu-se o zi (la 20) la insula Fernando Noronha, a ajuns la 28 la oraşul Bahia (San Salvador) din Brazilia. Aci „Beagle” a rămas până la 18 martie.

Între 27 şi 30 martie, „Beagle” a lucrat în preajma insulelor Abrolhos, situate în apropiere de ţărmul Braziliei, la 18° lat. S, iar la 4 aprilie a sosit la Rio de Janeiro. În timpul ridicărilor hidrografice ale lui „Beagle”, care au durat aci până la 5 iulie, Darwin a locuit într-o mică vilă din golful Botafogo, studiind natura din împrejurimile oraşului Rio.

La 26 iulie 1832, „Beagle” a ajuns la Montevideo şi apoi a rămas până la 10 iunie 1834 pe lângă ţărmurile răsăritene ale Americii de Sud. Momentele cele mai importante din activitatea expediţiei în acest timp au fost: lucrările de la Bahia Bianca (2 septembrie-18 octombrie 1832), vizitarea în două rânduri a Ţării Focului (16 decembrie 1832 – 25 februarie 1833 şi 2 februarie-5 martie 1834), vizitarea în două rânduri a insulelor Falkland (1 martie-4 aprilie 1833 şi 10 martie-6 aprilie 1834) şi urcarea pe râul Santa Cruz (18 aprilie-8 mai 1834).

În timp ce „Beagle” făcea în 1833 ridicarea

ţărmurilor orientale ale Patagoniei, Darwin făcea o serie de excursii pe uscat prin Argentina şi Uruguay: de la 28 aprilie la 20 iunie el a stat în Maldonado (la răsărit de Montevideo), studiind natura din împrejurimi; timpul de la 10 august până la 20 septembrie a fost ocupat de o excursie de la Carmen de Patagones (aproape de gura lui Rio Negro) până la Buenos Aires, de la 27 septembrie la 21 octombrie, de o excursie de la Buenos Aires la Santa Fé şi înapoi (pe Rio Paraná) şi, în sifârşit, de la 14 octombrie la 28 noiembrie, de o excursie prin Uruguay.

La 12 mai 1834, „Beagle" a plecat de la gura râului Santa Cruz (după ce s-a făcut aci revizia şi curăţarea corpului vasului pus pe uscat), a trecut prin strâmtoarea Magellan şi la 28 iunie se găsea ancorat în portul San Carlos de pe insula Chiloé de lângă coasta statului Chile; De aci înainte, „Beagle" a rămas pe lângă ţărmurile apusene ale Americii de Sud până la 7 septembrie 1835. Aci s-au făcut lucrări de ridicare hidrografică a grupului de insule Chiloé, arhipelagului Chonos şi a întregii coaste occidentale de la peninsula Très Montes la sud (47° lat. S) până la Callao (portul Lima, capitala statului Perú) la nord.

În acest timp, Darwin a făcut o excursie pe uscat prin porţiunea centrală a statului Chile (14 august-26 septembrie 1834), trecând peste Anzi de la Santiago de Chile la Mendoza în Argentina peste pasul Uspallata (14 martie-10 aprilie 1835), şi o excursie pe uscat, pe ţărmurile părţii nordice a statului Chile pe traseul Valparaiso – Coquimbo – Huasco – Copiapo (24 aprilie-5 iulie 1835).

La 7 septembrie 1835, „Beagle" a părăsit ţărmurile Americii de Sud şi, plecând din Callao, a luat direcţia spre insulele Galapagos, unde a ajuns la 15 septembrie. De aci, la 20 octombrie, „Beagle" a luat drumul spre insulele Society şi, trecând prin Tuamotu, a ajuns la 15 noiembrie la insula Taiti, unde a rămas până la 26, Aproape o lună a

durat apoi traversarea de la Taiti la Noua Zeelandă, la a cărei insulă de nord „Beagle” a acostat (în Islands Bay) la 20 decembrie.

Zece zile mai târziu, la 30 decembrie 1835, „Beagle” a luat direcţia Sydney (Australia), unde a ajuns la 12 ianuarie 1836. Din Sydney, Darwin a făcut o excursie pe uscat prin Noua Galie de sud, (New South Wales), din care s-a întors la Sydney la 27 ianuarie. La 30 ianuarie „Beagle” a plecat spre Tasmania, unde a rămas de la 5 până la 7 februarie, după care, trecând pe lângă ţărmurile de sud ale Australiei şi făcând o oprire (de la 6 la 14 martie) în golful King George (în sud-vestul Australiei), a ajuns la 1 aprilie la insulele Keeling (Cocos) din oceanul Indian. Explorarea acestei insule a durat până la 12 aprilie 1836.

La 29 aprilie 1836, „Beagle” ajunsese deja la insula Mauriciu, în partea occidentală a oceanului Indian. După ce a părăsit la 9 mai insula Mauriciu şi a trecut pe la capătul de sud al Madagascarului, care se putea vedea la distanţă, „Beagle” a ajuns la baia Simon (Simon’s Bay) de lângă Cape Town (oraşul Capului) la 31 mai. La 1 iunie, Darwin a plecat în excursie în interiorul ţării. La 16 s-a înapoiat, iar la 18, „Beagle” a luat direcţia spre insula Sf. Elena, unde a ajuns la 8 iulie. La 13 iulie, „Beagle” a plecat spre insula Ascension, unde a stat de la 19 până la 23 iulie.

La 1 august 1836, „Beagle” a aruncat pentru a doua oară ancora în portul Bahia (San Salvador), încheind astfel navigaţia sa în jurul lumii. În sfârşit, la 6 august, „Beagle” a luat calea spre nord-est, spre coasta Angliei. La 12, din cauza vremii rele, s-a oprit la Pernambuco. La 17, părăsind ţărmurile Braziliei, a ieşit în oceanul Atlantic, la 21 a traversat ecuatorul, de la 31 august până la 4 septembrie a stat în Porto Praya din Santiago (insulele Capului Verde), de la 20 până la 24 septembrie în insulele Azore şi, în sfârşit, la 2 octombrie a aruncat ancora în baia Falmouth, în extremitatea de sud-vest a Angliei.

Terminăm această descriere a drumului vasului „Beagle” cu notele cu care Darwin îşi încheie *Jurnalul de drum*.

„2 octombrie 1 836. După o traversare relativ scurtă, dar pe vreme foarte rea, am aruncat ancora la Falmouth. Spre surprinderea şi ruşinea mea, trebuie să mărturisesc că prima vedere a ţărmurilor Angliei nu a răscolit în mine sentimente mai calde decât dacă ar fi fost vorba de vreun nenorocit de sat portughez. În aceeaşi noapte (se dezlănţuise o furtună grozavă) am plecat cu diligenţa poştei la Shrewsbury.

4 octombrie. „Beagle” a plecat la Plymouth, unde va rămâne până la 17.

18 octombrie. „Beagle” a intrat în estuarul Tamisei, vizitând în drum Portsmouth şi Deal, iar la 28 a urcat în sus pe fluviu până la Greenwich.

7 noiembrie. „Beagle” s-a coborât până la Woolwich, unde la 17 echipajul său a fost concediat.

„Beagle” a primit misiunea sa la 4 iulie 1831. Aşadar, şi-a terminat-o într-un răstimp neobişnuit de lung: în cinci ani şi o sută treizeci şi şase de zile”.

*

* * *

Darwin şi-a dus activitatea de colecţionare şi de studiere a naturii în tot cursul călătoriei cu un spirit metodic extraordinar. Toate observaţiile şi le-a notat extrem de precis şi amănunţit, fiind convins că „notaţiile fugare” în locul „observaţiilor amănunţite” contribuie apoi la tendinţa, savantului „de a umple lacunele enorme ale cunoştinţelor noastre cu ipoteze vagi şi superficiale”. În partea cu care se încheie mima ediţie a *Jurnalului cercetărilor*, Darwin scria: „Să nu te încrezi niciodată în memorie, căci memoria devine o depozitară nesigură când după un obiect interesant urmează altul şi mai interesant”.

Citatul de mai sus este scos – din acele pagini ale

primei ediţii a *Jurnalului cercetărilor* în care Darwin relatează despre procedeele de prelucrare şi conservare a materialului pe care le folosea. Această scurtă schiţă a fost dezvoltată ulterior de Darwin în urma propunerii celebrului astronom John Herschel, devenind un mare articol, care a fost inclus sub titlul *Geologia* în *Manualul de cercetări ştiinţifice* publicat de Herschel. Articolul lui Darwin prezintă un interes excepţional, deoarece el nu este o simplă înşirare de procedee tehnice de cercetări, ci o expunere originală a principiilor metodice ale unui mare cercetător, care a verificat prin propria sa experienţă profunda importanţă principială a diferitelor deprinderi de muncă pentru întregul mers al cercetărilor şi pentru încheierea lor cu succes. Comparând acest articol al lui Darwin cu propria lui activitate în timpul călătoriei şi cu rezultatele pe care le cunoaştem ale acestei activităţi, trebuie să tragem concluzia că Darwin şi-a format o mare parte din procedeele şi deprinderile de muncă chiar de la începutul călătoriei, meditând stăruitor asupra lor şi verificându-le sistematic prin experienţă.

Darwin a dat dovadă de o mare preciziune şi exactitate în ce priveşte toate exémplarele de roci, oase fosile, piei de mamifere şi păsări, insecte, moluşte, viermi, plante etc. adunate de el. În articolul *Geologia*, despre care am vorbit mai sus, Darwin scria: „Deoarece valoarea multor exemplare depinde în întregime de cunoaşterea stratului sau localităţii de unde au fost luate, este absolut necesar să se întocmească pentru fiecare exemplar o etichetă chiar în ziua când a fost găsit. Dacă nu se face acest lucru, colecţionarul nu va fi niciodată absolut sigur în anii următori că etichetele lui şi indicaţiile de pe ele sunt corecte. Este foarte penibil să faci etichete pentru fiecare fosilă în parte din acelaşi strat şi cu toate acestea este de dorit în cel mai înalt grad să se facă acest lucru; căci când naturaliştii compară ulterior speciile, ei pot cădea uşor în

greşeală –, pe de altă parte, nu trebuie niciodată să se uite că mult mai mult rău poate rezulta din clasificarea greşită a fosilelor decât din lipsa completă a lor… Aceste amănunte pot părea fără importanţă, dar nu mulţi ştiu cum trebuie să fie adunate şi păstrate în ordine colecţiile şi acestea sunt rareori transportate acasă fără să se fi strecurat în ele erori şi încurcături”.

Citind *Jurnalul cercetărilor* pagină cu pagină, vezi la fiecare pas că pentru Darwin meticulozitatea şi precizia descrierii sunt mult mai importante decât elocvenţa prin care se disting foarte multe descrieri de călătorie. „E scuzabil – scrie el – să cazi în extaz în faţa mulţimii nenumărate de fiinţe care mişună în mările tropicale, în general pline de o viaţă aşa de îmbelşugată; dar trebuie să recunoaştem că acei naturalişti care descriu în cuvinte aşa de cunoscute grotele subacvatice, în care strălucesc mii de frumuseţi, după părerea mea fac abuz de expresii înflorite.11 Pitorescul şi bogăţia descrierilor lui Darwin se datoresc nu folosirii „expresiilor înflorite”, ci sunt rezultatul natural al spiritului lui de observaţie neobişnuit de fin şi talentului lui deosebit de a vedea.

Pe orice şi-ar fi pus Darwin privirea, fie că este vorba de secţiunea geologică prin câmpia Patagoniei, de zborul planat al condorului peste pampas, de alga gigantică Macrocystis cu asociaţia ei admirabilă de organisme, de rozătorul Crenomys, care trăieşte în vizuini în pământ şi naşte pui care văd perfect, dar care apoi orbesc, de „gauchos” şi indieni cu metodele lor de prins animalele de stepă, de mineri cu condiţiile lor îngrozitoare de muncă şi aşa mai departe – pretutindeni el surprinde acele amănunte, acele particularităţi ale fenomenului, care îi permit să prezinte acest fenomen în toată plenitudinea lui, într-un mod deosebit de reliefat, de palpabil.

l) n element esenţial care a determinat această particularitate a lui Darwin a fost faptul că el nu contempla

pur şi simplu şi descria, ci neîncetat compara, experimenta şi de la fenomenul particular trecea la ordinea generală a lucrurilor care au dat naştere acestui fenomen. Darwin însuşi era conştient de aceasta şi chiar aşa recomanda oricărui tânăr naturalist să procedeze. În partea de la sfârşitul articolului *Geologia*, pe care l-am mai citat, el scria: „Tânărul geolog nu trebuie să uite că strângerea de colecţii este partea cea mai puţin importantă a activităţii lui. Dacă culege flori, bine face. Dacă are norocul să găsească oasele unui oarecare animal superior, el face, după toate probabilităţile, o descoperire importantă. Dar să nu uite că poate mări considerabil valoarea fosilelor sale, dacă va pune o etichetă la fiecare exemplar, dacă nu va amesteca niciodată exemplarele din două formaţii diferite şi dacă va descrie succesiunea straturilor de unde le-a dezgropat. Ba chiar să-şi propună un ţel şi mai înalt: întocmind cu maximum de preciziune posibilă desenele secţiunilor fiecărei localităţi pe care o vizitează… colecţionând… studiind cu atenţie numeroasele exemplare de roci, formându-şi obişnuinţa de a cerceta cu răbdare tot ce-i întâlneşte ochiul şi comparându-l cu tot ce a văzut şi a citit, el va putea deveni în scurt timp… un bun geolog şi cu aceeaşi certitudine se poate spune că va simţi o satisfacţie plină de bucurie datorită conştiinţei că a adus contribuţia sa la scrierea istoriei minunatei noastre lumi”.

*

* * *

„Contribuţia” adusă de însuşi Darwin a fost, după cum bine se ştie, aşa de însemnată, încât în prezent se obişnuieşte a se împărţi istoria biologiei în perioada predarwiniană şi cea postdarwiniană. Ceva mai mult, clasicii marxism-leninismului au subliniat în repetate rânduri că în fond numai de la Lamarck şi în special de la Darwin încoace biologia a fost pusă pe temelii ştiinţifice şi a devenit o adevărată ştiinţă.

Aceasta se datorează în primul rând faptului că Darwin a creat teoria materialistă a evoluţiei, ale cărei baze au fost puse în timpul călătoriei pe „Beagle”. Observaţiile biologice (în special zoologice) şi geologice făcute de Darwin în timpul călătoriei şi ideile care au încolţit în mintea sa în acest timp au format temelia pe care şi-a ridicat după aceea teoria, să evoluţionistă. Pe de altă parte, aceste observaţii zoologice şi geologice i-au zdruncinat vechile concepţii obişnuite despre lumea organică şi l-au condus mai aproape de problema cauzelor naturale ale apariţiei speciilor de animale şi plante.

De aceea este natural să începem examinarea rezultatelor ştiinţifice ale călătoriei cu observaţiile şi ideile geologice şi zoologice ale lui Darwin, care sunt rezultate geografice în sensul larg al cuvântului, întrucât aceste observaţii ale lui Darwin au furnizat un material extrem de bogat pentru cunoaşterea geografică a ţărilor vizitate de el în timpul călătoriei. În prima perioadă a călătoriei, Darwin se considera în primul rând viitor geolog. Chiar la începutul călătoriei, după ce a făcut cunoştinţă cu geologia insulei Santiago, îi vine ideea să scrie „o carte întreagă despre geologia” ţărilor pe care le va vizita. Primele lucrări fundamentale publicate de Darwin după întoarcerea sa din călătorie au fost trei volume de „rezultate geologice ale călătoriei”, iar prima teorie ştiinţifică care a făcut celebru numele lui Darwin a fost teoria sa despre originea recifelor de corali. Ne vom ocupa de aceea în primul rând de rezultatele geologice ale călătoriei.

Materialul cules de Darwin privitor la geologia insulelor din oceanele Atlantic, Pacific şi Indian, a ţărmurilor orientale şi occidentale ale Americii de Sud şi a Anzilor din Chile reprezintă cea mai importantă contribuţie la cunoaşterea geologiei acestor ţări, care nu şi-a pierdut nici până azi valoarea sa. Descrierea cutremurului de

pământ din Concepción, a structurii bombei vulcanice de pe insula Ascension, a gheţarilor din Ţara Focului şi a arhipelagului Chonos reprezintă tipul clasic al descrierii acestui gen de fenomene. Toate acestea, însă, cad pe al doilea plan faţă de cele trei comunicări geologice extrem de importante făcute de Darwin pe baza observaţiilor sale din timpul călătoriei, formulate de el în formă destul de definitivă încă în prima ediţie a *Jurnalului cercetărilor* şi parţial chiar şi mai înainte, în *Jurnalul de drum* şi care şi-au căpătat formularea şi motivarea definitivă şi cea mai completă în cele trei monografii geologice ale sale.

Prima comunicare se referă la problema naturii insulelor oceanice. Darwin stabileşte că insulele oceanice situate la mare depărtare de continente sau sunt formate de corali, sau constau din roci vulcanice şi că „natura vulcanică a acestor insule oceanice este, evident, expresia aceleiaşi legi şi urmarea aceloraşi cauze chimice sau mecanice în virtutea cărora majoritatea covârşitoare a vulcanilor azi în activitate sau sunt situaţi în apropiere de ţărmul mărilor, sau reprezintă nişte insule situate în largul mării. Dezvoltând mai amănunţit această concepţie în lucrarea sa despre insulele vulcanice publicată pentru prima oară în 1844, Darwin a arătat că atât vulcanii continentali, cât şi cei insulari sunt în legătură cu marile fracturi ale scoarţei pământeşti, cu faliile care s-au format în cursul ridicării lanţurilor de munţi şi a continentelor. Această teorie a lui Darwin, care răsturna concepţiile false ale catastrofiştilor, şi-a păstrat neatinsă valoarea sa până în primele decenii ale secolului al XX-lea şi a fost primul pas spre înţelegerea modernă a acestei probleme importante din punct de vedere teoretic şi practic, după care „distribuţia geografică a vulcanilor este în strânsă legătură nu cu ţărmurile mărilor, ci cu liniile de dislocaţie, şi anume cu fracturile şi prăbuşirile unor porţiuni din scoarţa pământească” (vezi nota 16 la capitolul I).

A doua comunicare importantă a lui Darwin se referă la problema mişcărilor seculare ale scoarţei pământeşti. Urmărind pe un spaţiu cu întindere enormă structura geologică a coastelor orientale şi occidentale ale Americii de Sud şi a Anzilor din Chile, studiind cu atenţie poziţia la diferite înălţimi deasupra nivelului mării a straturilor de cochilii ale moluştelor actuale care locuiesc în mare pe lângă aceleaşi coaste, Darwin a ajuns la concluzia că în timpul ultimelor câteva perioade geologice continentul Americii de Sud a suferit repetate mişcări de ridicare şi scufundare, care au alternat cu perioade de linişte relativă. El dă un tablou amănunţit al acestor mişcări lente şi toate datele care dovedesc caracterul neîndoielnic al lor în a treia, în timp, dintre marile sale lucrări geologice, şi anume în *Observaţii geologice asupra Americii de Sud*, publicată în 1846. De neuitat sunt paginile din *Jurnalul cercetărilor* în care Darwin zugrăveşte în trăsături largi de penel istoria originii câmpiei Patagoniei şi a denudaţiei treptate a Anzilor. Aceste cercetări ale lui Darwin au adus o confirmare-convingătoare a teoriei lui Lyell asupra legilor geologice ale evoluţiei pământului şi formează una din paginile cele mai remarcabile din istoria luptei cu adepţii teoriei catastrofelor.

În sfârşit, a treia şi cea mai importantă comunicare geologică a lui Darjyin, sugerată în întregime de teoria sa asupra coborârii şi ridicării continentelor, este teoria asupra recifelor coraliene, care forma conţinutul primei sale mari lucrări geologice, în ordine cronologică. Expunerea acestei teorii – izbitoare prin logica sa riguroasă, prin simplitatea neobişnuită şi prin faptul că îmbrăţişează absolut toate aspectele şi particularităţile procesului – a fost scrisă după ce a apărut monografia despre recifele coraliene (1842). Dar chiar în *Jurnalul de drum* Darwin şi-a exprimat ideea sa fundamentală cu destulă claritate. Remarcabila sa teorie, care-şi păstrează

valoarea şi în ziua de azi, Darwin a construit-o, după cum relatează în *Autobiografia* sa, încă pe când se găsea pe coasta occidentală a Americii de Sud, când încă nu văzuse cu propriii săi ochi nicio insulă de corali.

„Tot timpul – scrie Darwin – am avut posibilitatea să observ efectul pe care-l produceau asupra coastei Americii de Sud ridicarea uscatului şi procesele de denudaţie şi de depunere a sedimentelor. De aci am ajuns inevitabil la lungi meditaţii asupra efectului produs de

3*

scufundarea uscatului şi nu era acum greu de înlocuit depunerea neîncetată a sedimentelor cu creşterea coralilor care avea loc de jos în sus. Astfel făcândr nu însemna altceva decât a construi teoria formării barierelor de recife şi de atoli… De aceea nu-mi rămânea decât să verific şi să-mi dezvolt concepţiile prin cercetarea atentă a coralilor vii care formează recifele”.

Prezintă interes (deşi propriu-zis numai din punct de vedere istoric) şi observaţiile lui Darwin asupra transportului blocurilor eratice de către gheţarii plutitori (aisberguri) la mari distanţe de roca continentală şi asupra rolului gheţarilor în formarea, la distanţă mai mare sau mai mică de gheţarul care apoi se retrage, a şirurilor de blocuri eratice de tipul unei morene. Lyell, în luptă cu catastrofiştii, care explicau răspândirea largă a blocurilor eratice pe câmpii prin „potopul universal”, a propus teoria „drift”-ului, adică a transportului blocurilor eratice de către gheţarii plutitori. Această teorie a fost susţinută multă vreme şi de Darwin, deşi după aceea, când Agassiz a formulat în 1840 teoria perioadelor de glaciaţie pe scară întinsă din Europa, din care cauză blocurile „eratice” (rătăcitoare) au fost transportate departe spre sud, el a părăsit parţial teoria „drift”-ului.

Toate concepţiile geologice ale lui Darwin sunt adânc pătrunse de spiritul învăţăturii lui Lyell, care mai târziu,

când Darwin s-a întors în patrie, a devenit prietenul lui apropiat. Urmând sfatul profesorului său Henslow, Darwin a luat cu sine, atunci când a plecat în călătorie, primul volum al celebrei opere, revoluţionară pentru vremea ei, a lui Lyell, *Principii fundamentale de geologie*, care pusese capăt ideilor metafizice care domniseră până atunci asupra catastrofelor de tipul „potopului universal" care ar fi format etapele principale ale „istoriei" pământului. Darwin a primit al doilea volum pe când se găsea în America de Sud, în octombrie 1832, curând după ce descoperise scheletele animalelor fosile, care i-au zdruncinat pentru prima oară convingerea în invariabilitatea speciilor. Dacă ideile geologice avansate ale lui Lyell au Şăsit în Darwin un adept înfocat, în schimb concepţiile biologice tradiţionale dezvoltate de el în al doilea volum al *Principiilor fundamentale* n-au putut găsi simpatie la Darwin. Din contră, cu vremea el s-a tot depărtat în acest domeniu de vederile profesorului şi prietenului său, care numai după multe şovăieli s-a alăturat teoriei sale evoluţioniste.

*

* * *

Plecând în călătorie, Darwin, care se pregătise la Cambridge să devină preot, nu era frământat de nicio îndoială în ce priveşte adevărul dogmei biblice asupra invariabilităţii speciilor de animale şi plante şi asupra creării lor de către dumnezeu. Convingerea sa (bazată pe propriile sale observaţii) în privinţa justeţii teoriei lui Lyell asupra înceţinelii şi duratei extraordinare a proceselor geologice care conduceau treptat, la modificarea feţei pământului nu prin catastrofe, ci în urma acţiunii factorilor obişnuiţi, de toate zilele, pe de o parte, şi descoperirile sale paleontologice şi zoologice, pe de alta, i-au zdruncinat treptat convingerile dogmatice tradiţionale.

Ca şi cercetările sale geologice, observaţiile

paleontologice şi zoologice ale lui Darwin au căpătat o largă notorietate şi o valoare de sine stătătoare, independentă de concepţiile evoluţioniste pe care şi le întemeia. În formaţiile din pampas ale Americii de Sud, Darwin a descoperit un mare grup de edentate gigantice (de mărimea rinocerului şi a elefantului) dispărute, care trăiau pe acolo în pliocen şi pleistocen (adică la sfârşitul perioadei terţiare şi începutul celei cuaternare). Aceste animale sălbatice, de dimensiuni monstruoase, înrudite de aproape cu ta-tuul şi leneşul pitic din zilefe noastre, care trăiesc în America de Sud, au fost descrise amănunţit de anatomistul şi paleontologul R. Owen în volumului al *Rezultatelor zoologice ale călătoriei pe „Beagle"*, după scheletele mai mult sau mai puţin complete aduse de Darwin în Anglia. Darwin a descoperit şi animalul ungulat Toxodon, de dimensiuni enorme, actualmente dispărut, ai cărui dinţi seamănă cu dinţii de rozătoare, animalul enorm, de asemenea dispărut, asemănător cu cămila, numit Macrauchenia, apropiat de lama şi de guanaco, un dinte de cal fosil şi multe alte forme de animale dispărute, fosile.

Descrierile înfăţişării şi modului de viaţă al mamiferelor, păsărilor, reptilelor, amfibiilor, insectelor şi altor animale sud-americane, făcute de Darwin pe baza observaţiilor sale, sunt cunoscute în cercuri largi nu numai din *Jurnalul cercetărilor*, ci şi din *Viaţa animalelor* a lui Brehm, în care sunt cuprinse multe din ele. Unele din aceste descrieri au o mare valoare, deoarece sunt primele descrieri ştiinţifice ale animalelor respective, multe din acestea fiind numite chiar cu numele lui Darwin. Descrierile rozătorului tucutuco (Crenomys), cobaiului, rozătorului bizcacha, vampirului, jaguarului, pumei, guanacului, struţilor sud-americani, păsărilor răpitoare care se hrănesc cu stârvuri, ale colibrilor chilieni, vulpii de Falkland şi vulpii din insula San Pecho (în apropierè de Chiloé), ale păsărilor monoglote din Ţara Focului şi Chile,

ale şopârlelor din Galapagos, ale broaştelor ţestoase, frângillidelor şi păsărilor imitatoare (Mimus) şi multe altele au devenit clasice. Descrierea mamiferelor, păsărilor, peştilor şi reptilelor colecţionate de Darwin se găseşte, respectiv, în volumele II, III, IV şi V ale *Rezultatelor zoologice*, întocmite de Waterhouse, Gould, Jenyns şi Bell.

Un interes tot atât de mare prezintă şi o serie de alte observaţii ale lui Darwin asupra animalelor şi plantelor; astfel sunt descrierea fosforescenţei şi a coloritului mării, descrierea de o preciziune cu totul extraordinară a asociaţiei organismelor la alga gigantică Macrocystis pyryfera din genul Laminariei, comparaţia între fauna lacurilor sărate din Patagonia şi a celor din regiunea Volgăi, observaţiile asupra migraţiilor sezoniere ale colibrilor pe ţărmurile occidentale ale

Americii de Sud, descrierea lumii animale a insulelor coraliene, stabilirea limitelor distribuţiei geografice a diferitelor speciide animale şi multe altele, de care vom avea ocazie să ne ocupăm mai departe.

Darwin însuşi a declarat în mai multe rânduri că dintre toate observaţiile şi descoperirile sale, acelea care au jucat un rol deosebit de mare în formarea concepţiilor sale evoluţioniste au fost, în primul rând, descoperirea făcută de el, în depozitele cuaternare din pampas, a oaselor edentatelor gigantice azi dispărute, care prezintă o asemănare izbitoare cu edentatele mici actuale, locuind prin aceleaşi locuri, şi în al doilea rând, faptul stabilit de el al marii variabilităţi a frângillidelor din Galapagos şi a altor animale care locuiesc pe diferitele insule ale arhipelagului Galapagos, pe lângă asemănarea lor generală cu speciile apropiate locuind pe continentul Americii de Sud.

Până nu de mult se credea în mod curent că Darwin a meditat pentru prima oară asupra problemei originii speciilor în 1837, când a luat cunoştinţă de rezultatele

provizorii ale stadiului resturilor de schelete de animale fosile sud-americane şi al reprezentanţilor faunei insulelor Galapagos, aduşi de el în Anglia. În operele sale, chiar Darwin prezintă de obicei chestiunea în felul acesta. Demn de remarcat este însă faptul că nu numai în prima ediţie a *Călătoriei* (din 1839), ci şi în a doua ediţie a ei, care a fost scoasă în 1845, adică atunci când fusese deja scris studiul său asupra teoriei evoluţioniste (numită astfel în *A doua schiţă*, din 1844), Darwin căuta în tot chipul să-şi mascheze adevăratele concepţii, ceea ce a continuat să facă şi mai târziu, până prin 1858 – 1859, când s-a hotărât, în sfârşit, să se declare pe faţă într-o expunere dezvoltată a teoriei sale.

În niciunul din cele două texte mai vechi ale *Jurnalului* – în *Jurnalul de drum*, de care am luat cunoştinţă de-abia în 1933, şi în *Jurnalul şi notele* din 1839 (acestea din urmă au fost terminate în 1837) – nu găsim niciun fel de date pe baza cărora să se poată afirma că încă în timpul călătoriei se conturase la Darwin vreo concepţie precisă în chestiunea evoluţiei speciilor. Putem, însă, constata fără discuţie că, începând aproximativ de la sfârşitul lui septembrie 1832 – faimoasele oase ale edentatelor gigantice dispărute au fost găsite pentru prima dată de Darwin la Punta Alta, lângă Bahia Bianca, la 22 – 23 septembrie – Darwin începe pentru prima oară să mediteze asupra „... originii speciilor – acest mister arl misterelor...” şi că, din acest moment, el este cuprins de o mare emoţie şi tulburare, care, crescând neîncetat pe măsură ce călătoria înainta, îşi atinge apogeul pe insulele Galapagos, în septembrie-octombrie 1835.

Starea lui Darwin se poate defini chiar prin acest cuvânt de „tulburare”, deoarece în el se petrece o luptă între ideea tradiţională, cuviincioasă, despre invariabilitatea organismelor, convingerea în realitatea neîndoielnică a Sfintei Scripturi şi a învăţăturii biblice

despre crearea animalelor şi plantelor, pe de o parte, şi faptele observate de el, care contrazic această învăţătură, pe de altă parte. Darwin era cinstit şi nu era capabil să refuze de a merge până la capăt în căutarea explicaţiei unui fenomen pe care nu-l înţelegea. Aşa fiind, vedem că în *Jurnalul cercetărilor* sunt amestecate elemente din vechile convingeri ale lui Darwin cu îndoielile care l-au cuprins pe drum.

Atât în *Jurnalul de drum*, cât şi în *Jurnalul cercetărilor*, Darwin se foloseşte în sensul propriu al cuvântului de noţiunea de „crearea speciilor”. „Se poate considera, după cât se pare, ca destul de probabil ca numărul insuficient de specii de animale să se explice prin faptul că din momentul în care această regiune s-a ridicat din mare nu a fost creat aci nici măcar un singur animal”, scrie el în *Jurnalul de drum* al său la 5 august 1834. Mult mai târziu, la 23 martie 1835, raţionând asupra lipsei de asemănare între organismele de pe versantele opuse ale Anzilor, el scrie în *Jurnalul cercetărilor* că această asemănare nici nu era de aşteptat, „neputându-se admite că aceleaşi specii au fost create în două locuri diferite”. E drept însă că în ediţia din 1839 el adaugă la acest pasaj o notă în care face cu cea mai mare precauţie aluzie la posibilitatea altei interpretări: „Întregul raţionament se bazează, firește, pe ipoteza invariabilităţii speciilor; altminteri, diferenţa dintre speciile din aceste două regiuni ar putea fi considerată ca un fenomen care apare *datorită diferenţei de condiţii* (*de viaţă*) produse în decursul timpului”.

Inutil să spunem că în părţile mai vechi ale *Jurnalului cercetărilor* cuvintele „planul grandios… după care s-au creat fiinţele vii” sau „forţa creatoare” sunt folosite de Darwin în sensul lor cel mai direct. Dar în capitolul despre insulele Galapagos, cuvintele „forţa creatoare”, „au fost create”, „au fost făcute” sunt asociate de Darwin, care

continuă încă să se folosească de această terminologie din ce în ce mai des cu expresii care arată îndoială şi chiar în ediţia din 1839 Darwin termină concluzia sa despre asemănarea izbitoare dintre locuitorii din Galapagos şi cei din America de Sud cu cuvintele: „*Ea* (această asemănare) *poate fi explicată din punctul de vedere al multor autori*, spunând că forţa creatoare a acţionat după aceeaşi lege pe un spaţiu foarte întins”. El se ţine parcă la distanţă de aceşti „mulţi autori” şi de o astfel de explicaţie, despre care vorbeşte pe un ton de mare îndoială. Cai toate acestea, în a doua ediţie, din 1845, el nu se poate hotărî la ceva mai mult decât să înlocuiască această frază cu întrebarea directă: „De ce (locuitorii băştinaşi ai insulelor Galapagos) au fost creaţi după tipul american de organizaţie?” dar nu renunţă la cuvintele „au fost creaţi”.

Dar, după cum ştim astăzi cu certitudine din ciorna unei notiţe găsite în 1935, scrisă de Darwin la faţa locului, în insulele Galapagos, în septembrie 1835, vechile sale convingeri în invariabilitatea speciilor erau deja complet zdruncinate pe vremea aceea. Descriind în această notiţă variabilitatea manifestată pe scară largă a animalelor din Galapagos, asemănarea lor generală cu animalele din Chile şi aşa mai departe, Darwin ajunge la concluzia că „ele reprezintă numai varietăţi” ale animalelor americane, care au apărut pe insulele izolate ale arhipelagului Galapagos sub influenţa condiţiilor speciale de viaţă: „Dacă există un cât de mic temei pentru aceste observaţii, zoologia arhipelagurilor merită pe deplin să fie studiată; căci tocmai *astfel de fapte ar submina invariabilitatea speciilor*”[9].

Observaţiile făcute în Galapagos au tulburat aşa de mult pe Darwin încât, evident, n-a încetat să mediteze asupra lor în tot timpul drumului parcurs după aceea.

---

9 Vezi revista *Nature*, vol. 136, nr. 3436, din 7 septembrie 1935. Sublinierea este a traducătorului rus.

Dovadă este remarcabila însemnare făcută de la 17 – 19 ianuarie 1836 în *Jurnalul de drum şi* care n-a apărut în ediţiile publicate ale *Călătoriei*. Raţionând asupra originalităţii faunei australiene şi asupra particularităţilor larvei leului furnicilor, care face parte din acelaşi gen cu leul furnicilor european, dar este de altă specie, Darwin pune întrebarea în ce mod au putut apărea în două regiuni ale lumii, aşa de depărtate una de alta, forme apropiate şi totuşi diferite. Pe un ton semiironic, el vorbeşte despre necesitatea de a se admite pentru explicarea acestui fapt că astfel de forme asemănătoare şi totuşi diferite au putut fi create fie de doi creatori diferiţi, fie de un singur creator, care „a făcut o pauză în timpul lucrului" şi a creat în epoci geologice diferite acelaşi lucru în variante diferite, cu alte cuvinte, Darwin se simte parcă obligat să recunoască că doctrina creării speciilor conţine contraziceri intrinsece şi nu poate explica întregul ansamblu al fenomenelor biologice observate în realitate.

Comparând toate datele citate imediat mai sus, trebuie să ajungem la concluzia neîndoielnică că timpul petrecut de Darwin pe insulele Galapagos a fost momentul în care s-a produs o cotitură în ce priveşte schimbarea concepţiilor lui Darwin în chestiunea apariţiei noilor specii de animale şi plante. Studiul *Jurnalului cercetărilor* arată, însă, că observaţiile făcute în Galapagos au putut juca acest rol numai din cauză că întregul curs anterior al progresului făcut de Darwin în timpul călătoriei l-a pregătit pentru a interpreta şi aprecia cum se cuvine aceste observaţii.

De acest lucru ne putem convinge în mod foarte concret, comparând concepţiile tânărului Darwin cu acelea ale lui Fitz Roy, care în „Raportul" său a făcut şi el o descriere a frângillidelor conirostre din Galapagos, dar vedea totul cu absolut alţi ochi decât Darwin. Însuşi faptul că Fitz Roy a introdus în „Raportul" său considerente

asupra naturii frângillidelor din Galapagos – el nu se ocupă în general cu chestiuni de zoologie – sugerează ideea că aci a avut loc o polemică directă cu Darwin, care, după cum se ştie, nu se potrivea cu Fitz Roy la impresii şi idei. În contrazicere cu Darwin, Fitz Roy face următoarea caracterizare a acestor frângillide, tipică pentru un creaţionist, adică un adept al doctrinei creaţiei şi invariabilităţii speciilor: „Toate păsărelele care locuiesc pe aceste insule acoperite de lavă au ciocuri scurte, foarte groase la bază, în felul ciocului de botgros. Aceasta este, se vede, una din acele (manifestări) minunate ale solicitudinii înţelepciunii infinite, datorită căreia fiecare creatură plăsmuită de ea este adaptată locului pentru care a fost destinată. Pentru ciugulirea insectelor sau seminţelor care se găsesc pe lava tare ca fierul, superioritatea acestor ciocuri faţă de acelea mai delicate nu poate fi, cred, pusă la îndoială; de altfel, poate că există şi alt scop pentru care ele sunt aşa de puternice şi de mari”[10].

S-a semnalat deja mai sus rolul pe care l-au jucat în formularea concepţiilor lui Darwin ideile geologice avansate ale lui Lyell. În adevăr, de la un capăt la altul al

---

10 Observăm că Fitz Roy, care era un om cu convingeri reacţionare atît în politică, cît şi în ştiinţă, avea cea mai mare repulsie pentru teoria evoluţionistă a lui Darwin şi, curînd după ce a ieşit de sub tipar *Originea speciilor,* a publicat în ziarul *Times,* sub pseudonimul Senex, două note în care demonstra adevărul indubitabil al legendelor biblice despre crearea plantelor, animalelor şi a' omului (aceleaşi concepţii au fost dezvoltate amănunţit de el într-o anexă specială la volumul II al „Raportului[11] în 1839). Citind aceste note, Darwin a văzut imediat în autorul lor, cu tot pseudonimul său, „urechile creaţioniste" ale lui Fitz Roy : „Sînt sigur — scria el lui Lyell — că sînt scrise de Fitz Roy... păcat că nu a adăugat şi teoria sa, după care Mastodontul şi altele au dispărut din cauză că uşa corăbiei lui Noe era prea strimtă". Vezi amănunte în S. L. Sobol, *Revista de biologie generală,* vol. I, nr. 1, pag. 96—97, 1940.

textului *Jurnalului cercetărilor* vedem cum Darwin îşi însuşeşte doctrina lui Lyell, aplicând-o succesiv la grupuri din ce în ce mai mari de fenomene pe care le observase. El nu scapă nicio ocazie de a scoate în evidenţă de fiecare dată lipsa de fundament a teoriei catastrofelor a lui Cuvier şi a adepţilor lui şi, invers, de a sublinia importanţa factorilor fizici obişnuiţi, de toate zilele, care, acţionând fără încetare în decursul unor perioade enorme de timp, conduc la modificări geologice grandioase.

Vom vedea mai departe cum principiul fundamental al lui Lyell – acela că pentru explicarea fenomenelor trecutului trebuie să se caute cauze de ordin obişnuit şi să se ţină seamă necontenit de factorul timp (principii care, în treacăt fie zis, fuseseră exprimate, cu 80 de ani înainte de Lyell, de marele M.V. Lomonosov în lucrarea sa Despre *straturile pământului*) – începe să fie aplicat de Darwin şi la explicarea fenomenelor biologice (contrar lui Lyell însuşi, care în ce priveşte fenomenele biologice dădea dovadă de inconsecvenţă). În această privinţă, toate raţionamentele lui Darwin asupra mamiferelor fosile, asupra raportului lor cu formele actuale înrudite cu ele, asupra cauzelor extincţiei lor (trebuie, de altfel, să relevăm că partea cea mai esenţială a raţionamentului asupra cauzelor extincţiei a fost adăugată de Darwin în ediţia din 1845, pag. 210 – 213) în sfârşit, examenul interesant în cel mai înalt grad al chestiunii: în ce condiţii au putut trăi mamiferele gigantice dispărute ale Americii de Sud sunt o dovadă cât de profund asimilase Darwin doctrina lui Lyell şi cu câtă originalitate aplica el această doctrină.

Evident că sub influenţa aceloraşi *Principii fundamentale de geologie* a acordat chiar de la începutul călătoriei o mare atenţie chestiunii distribuţiei geografice a speciilor de animale şi plante, a modurilor de lărgire a arealului (vezi, de exemplu, observaţia sa relativă la popularea recifelor coraliene, nou formate, nota sa asupra

modului cum se pot răspândi rozătoarele pe insule depărtate una de alta, asupra modului în care diferite grupuri de păsări populează insulele oceanice, asupra transportului seminţelor de plante de către valuri, asupra relaţiei geografice dintre animalele actuale şi cele dispărute – capitolul VII – etc.).

E explicabil, deci, că, în timpul şederii sale pe insulele Galapagos, Darwin a putut aplica în toată amploarea la explicarea particularităţilor florei şi faunei lor atât factorul geografic („amprenta originii americane" pe lângă izolarea acestor insule), cât şi factorul timp (formarea? → e nişte insule izolate, apărute într-o epocă geologică recentă, a unor specii endemice proprii).

E de observat că şi alte elemente ale viitoarei doctrine a lui Darwin – şi în primul rând lupta dintre specii pentru existenţă – îşi au sursa în observaţiile făcute de el în timpul călătoriei pe „Beagle". Moartea în masă a animalelor în pampas în timpul secetei, înlocuirea speciilor indigene de către cele străine de loc, modificarea compoziţiei biocenozelor (totalităţii organismelor care populează o anumită porţiune a unui mediu locuibil, cu condiţii de viaţă mai mult sau mai puţin omogene) şi rolul omului în acest proces, fenomenele de înmulţire masivă a animalelor şi, invers, de apariţie a lor în rare exemplare, sunt câteva exemple de care Darwin s-a servit ulterior direct în *Originea speciilor*. Nu mai e nevoie să spunem că *Jurnalul cercetărilor* e plin de o mulţime de observaţii asupra adaptării organismelor unul la altul şi la mediu, asupra variatelor instincte ale animalelor, asupra modificărilor animalelor şi plantelor şi a formării raselor şi varietăţilor lor ş.a.m.d., lucruri care se cunosc aşa de bine din *Originea speciilor*.

Aşadar, călătoria pe „Beagle" l-a determinat pe Darwin să renunţe la ideile metafizice asupra invariabilităţii speciilor, i-a dat imboldul să caute cauzele

naturale ale modificării şi apariţiei speciilor de animale şi plante şi i-a pus la dispoziţie baza largă pe care avea să-şi întemeieze doctrina evoluţionistă. Trebuie, însă, să subliniem din nou că, în timpul călătoriei, Darwin era încă foarte departe de a fi înjghebat o teorie bine închegată a evoluţiei.[11]

*

* * *

Jurnalul cercetărilor şi în măsură şi mai mare *Jurnalul de călătorie* oferă un material abundent care caracterizează atitudinea lui Darwin faţă de tot felul de fenomene şi evenimente de ordin social şi politic cu care a făcut cunoştinţă în timpul călătoriei. În anii când călătorea pe „Beagle", Darwin găsise America de Sud în stare de mare frământare. Coloniile sud-americane ale Spaniei, care se despărţiseră de metropola lor, formau state noi cu structură republicană. În acelaşi timp, aceste tinere republici burgheze, sfâşiate de contradicţii interne şi de lupta diferitelor grupuri pentru putere, duceau un război de exterminare contra numeroaselor triburi de indieni, care însă nu voiau să cedeze în faţa cuceritorilor albi şi să renunţe la drepturile lor asupra pământului natal.

Exterminarea barbară a indienilor, situaţia

---

11 Se cuvine, de altfel, să relevăm că în *Carnetele de însemnări* ale lui Darwin cuprinzînd perioada 1832—-1836, publicate în 1945, sè găsesc unele însemnări curioase, care dovedesc că spre sfîrşitul călătoriei Darwin a încercat să elaboreze o concepţie care tindea într-o formă destul de confuză să împace „teoria creaţiei" cu fenomenele reale de modificare geografică şi istorică (geologică) a animalelor, fenomene constatate de el în timpul călătoriei. Dar încă din 1837 Darwin se leapădă complet de această concepţie şi clădeşte — deocamdată în mod aproximativ şi încă vag — teoria sa asupra selecţiunii naturale. Asupra acestei chestiuni vezi amănunte în cartea : Ch. Darwin, *Călătorie pe corabia „Beagle" — Scrisori şi carnete de însemnări*, traducere de E. D. Manevici, sub redacţia şi cu prefaţa lui S. L. Sobol, Moscova, Editura pentru literatură străină, 1949.

îngrozitoare a robilor negri din Brazilia, condiţiile de muncă infinit de grele şi de întunecate ale minerilor chilieni, starea culturală primitivă a locuitorilor Ţării Focului, pe care încă nu-i atinsese „mâna binefăcătoare a civilizaţiei”, şi dispariţia, sub influenţa aceleiaşi „civilizaţii”, a taitienilor şi neozelandezilor, care aveau o cultură originală dar înaltă, metodele de colonizare folosite de englezi în Australia şi Tasmania şi nimicirea fără milă tot de ei a populaţiei băştinaşe şi aşa mai departe, iată buchetul de fenomene social-economice şi politice la care Darwin era martor.

Darwin făcea parte dintr-o familie veche de intelectuali şi fusese educat în spiritul liberalismului burghez. De aci şi simpatia lui pentru lupta politică şi programul „whig”-ilor, ale căror lozinci liberale el le lua, ca şi alţi intelectuali naivi, drept monedă bună, fără să bage de seamă nici politica lor reacţionară antimuncitorească, nici cruda lor politică colonială, nici faptul că deviza reformei electorale, propusă de ei sub presiunea maselor populare, se explică prin aceea că: „Ei voiau să-şi doboare duşmanii cu orice preţ, numai nu cu preţul... reformei parlamentare”[12]. Tot de aci şi atitudinea de dezaprobare a lui Darwin faţă de sclavie, faţă de exploatarea neeconomică şi neraţională, din punct de vedere al industriaşului englez, a ţărănimii chiliene proletarizate, faţă de misionarii catolici, care, ce e drept, „răspândesc civilizaţia”, dar în acelaşi timp, căutând să transforme pe cei pe care-i civilizau în creştini şi totodată în sclavi, îi duc la pieire.[13]

Darwin recunoaşte că: „Oriunde pătrunde europeanul, moartea pare a urmări pe băştinaşi. Putem

---

12 K. Marx şi F. Engels, Opere, vol. X, pag. 408.

13 In *Jurnalul de drum*, Darwin a fost silit în cele din urmă să recunoască că acelaşi lucru se poate spune şi despre misionarii englezi.

privi de-a lungul şi de-a latul celor două Americi, Polynesiei, Capului Bunei Speranţe şi Australiei şi vom constata acelaşi rezultat”. Acest fenomen i se pare de neînţeles, „misterios”, dar tot el declară că în ochii băştinaşului „alcoolul şi civilizaţia sunt sinonime (*Jurnalul de călătorie*), *că* coloniştii din Noua Zeelandă şi din

Australia sunt în majoritate nişte „escroci” şi „drojdia societăţii”, că europenii duc în ţările colonizate de ei bolile de pe urma cărora moare o mare parte din popor.

Comparând popoarele de culoare cu colonizatorii lor, el dă preferinţă celor dintâi. El este încântat de inteligenţa şi nobleţea caracterului negrilor, care se remarcă, în cuvintele lui, „prin vioiciunea şi bucuria de viaţă uimitoare, prin bunătatea sufletului şi bărbăţia lor” „facultăţile lor intelectuale… sunt extraordinar de subapreciate, ei sunt muncitori activi în toate meseriile necesare… Dacă numărul negrilor liberi se va mări… şi nemulţumirea provocată de situaţia lor de inegalitate în drepturi faţă de albi va începe să se intensifice printre ei, epoca liberării generale nu e prea departe… Sunt convins că în cele din urmă ei vor lua puterea în propriile lor mâini… Nădăjduiesc că va veni ziua când ei vor prezenta cereri să li se acorde drepturile care li se cuvin şi că atunci vor uita să se răzbune pe duşmanii lor”.

Darwin este tot atât de entuziasmat şi de eroismul indienilor care se luptă pentru pământul şi drepturile lor străvechi, de frumuseţea şi blândeţea taitienilor, de energia neozelandezilor şi de simplitatea şi dragostea de muncă a indienilor din insula Chiloé. Totodată el descrie în culorile cele mai negre pe proprietarii brazilieni de sclavi: ignoranţi, poltroni, şireţi, senzuali şi brutali, care se disting prin „caracterul lor prea puţin nobil”; el subliniază că indienii din Chiloé au fost vânduţi ca sclavi învăţătorilor lor creştini, că „iertarea tuturor păcatelor” catolicilor se aplică numai celor bogaţi, că „iubirea creştinească de

oameni” a albilor nu îi împiedică să extermine cu o cruzime inumană pe indieni şi să vândă unul câte unul pe membrii familiilor de negri, că cruzimea indienilor faţă de albii luaţi prizonieri de ei este răspunsul lor justificat la purtarea spaniolilor.

Pe Darwin îl frământau şi-l indignau în special grozăviile sclaviei, „proporţiile în care se practică negoţul de sclavi, sălbăticia cu care e apărat, oamenii oneşti (!) care au interes în el”, tratamentul brutal al negrilor, „pe care sălbaticii civilizaţi din Anglia se cam feresc să-i socotească printre fraţii lor, chiar în ochii lui Dumnezeu”. Descriind grozăviile sclaviei în *Jurnalul cercetărilor*, el încheie astfel: „Închipuiască-şi oricine nenorocirea, gata oricând să-i cadă pe cap, ca soţia şi copilaşii, aceste fiinţe pe care legile naturii le fac scumpe până şi sclavului care le-a dobândit, să-i fie smulşi şi vânduţi ca vitele celui dintâi negustor! Şi faptele acestea sunt făcute şi acoperite de oameni, care mărturisesc că-şi iubesc aproapele ca pe ei înşişi, oameni care cred în Dumnezeu şi care se roagă într-una ca voia lui să se facă pe pământ! La gândul că noi, englezii, şi descendenţii noştri, americanii, aceştia mai şi mândrindu-se cât îi ţine gura cu ideea de libertate, am fost şi suntem încă atât de vinovaţi, fierbe sângele în om şi inima îi tremură…”

Pe de altă parte, Darwin era mândru de prosperitatea economică a patriei sale. El simpatizează cu partidul „wigh”, care activa pentru „democraţie”, pentru „reforma parlamentară”, pentru a „… asigura dezvoltarea liberă a industriei, a capitalului şi a comerţului Angliei, care lupta pentru «expansiunea Angliei»”, pentru întemeierea unei mari puteri coloniale, căci fără colonii – aceste surse de materii prime şi pieţe de desfacere a produselor fabricate – nu s-ar putea dezvolta nici industria engleză, nici comerţul şi capitalul bancar englez.

Tocmai aceste tendinţe ale burgheziei engleze au fost

ridiculizate usturător de Charles Dickens în romanul său *Clubul Pickwick*, caracterizând în modul următor sensul atitudinii cetăţenilor în Muggleton faţă de parlament: „... Muggletonul e un burg vechi, cinstit, îmbinând apărarea zeloasă a principiilor creştinismului cu un ataşament devotat pentru drepturile comerciale; dovadă este faptul că primarul, corporaţia şi alţi locuitori au prezentat în diferite epoci nu mai puţin de o mie patru sute douăzeci petiţii împotriva continuării sclavajului negrilor în străinătate, şi un număr egal de petiţii împotriva oricărei intervenţii în sistemul fabricilor din ţară; şaizeci şi opt spre a se permite comercializarea funcţiilor parohiale şi optzeci şi şase spre a se interzice comerţul pe străzi în zilele de duminică".[14]

Opunând iniţiativa şi energia englezească lipsei acestor calităţi la alţi colonizatori, Darwin face abstracţie de faptele stabilite chiar de el şi e animat de un sentiment de exaltare naţională când priveşte la toate aceste colonii îndepărtate: „Se pare că e de ajuns să se înalţe drapelul britanic, ca după el să vină bogăţia, prosperitatea şi civilizaţia". Orbit de această mândrie englezească, Darwin nu observă purtarea revoltătoare a comandantului vasului „Beagle" la Buenos Aires; contrazicându-se, el glorifică „creştinismul şi spiritul filantropic al-naţiunii britanice", care, chipurile, „a îmbunătăţit situaţia în oceanul de Sud"; el uită scăderea catastrofală a natalităţii în Taiti, a cărei cauză reală este chiar acest „spirit creştin şi filantropic al naţiunii britanice" –, el nu observă, în sfârşit, că îşi pierduse aproape complet facultatea sa aşa de dezvoltată de a observa şi aprecia just atunci când a venit în contact cu locuitorii Ţării Focului.

Surprins de aspectul exterior al acestor oameni,

---

14 Ch. Dickens, *Documentele postume ale Clubului Pickwick*, vol. I, pag. 115, ESPLÀ, 1954. {

neînţelegând absolut de loc relaţiile sociale care existau la ei pe vremea aceea, nefiind capabil de a pătrunde originalitatea structurii sociale şi a felului lor de trai, el – ca şi ceilalţi membri ai expediţiei – i-a apreciat din punct de vedere al civilizaţiei şi respectabilităţii engleze. Ca atare, locuitorii Ţării Focului apar, în ochii lui Darwin, în ce priveşte calităţile lor intelectuale şi morale, ca un fel de maimuţe. „Vorbirea acestor oameni, după ideea noastră despre vorbire, abia poate fi numită grai articulat”, scrie el în capitolul despre Ţara Focului, dar, firește, uitând acest lucru, după câtva timp, când descrie insula Chiloé, spune că „aci, ca şi în Ţara

Focului, limba indiană, pe cât se pare, este deosebit de bine adaptată pentru denumirea celor mai neînsemnate amănunte locale”. El uită şi caracterizarea pe care el însuşi a făcut-o celor trei locuitori din Ţara Focului duşi în Anglia de Fitz Roy, şi anume caracterul energic al lui York Minister, sufletul minunat al lui Jemmy Button şi blândeţea şi talentul neobişnuit de a învăţa limbi străine al Fuegiei Baschet. Analizând chestiunea dezvoltării posibile în viitor a structurii sociale la locuitorii Ţării Focului, Darwin clădeşte o ipoteză naivă, în cel mai înalt grad, la baza căreia el pune concepţia burgheză a proprietăţii particulare.

Genialul naturalist, care a ştiut încă din tinereţe, în timpul călătoriei sale, să facă într-o serie de probleme de importanţă capitală din domeniul ştiinţelor naturii un pas nemăsurat de mare faţă de rutina ştiinţifică a timpului, Darwin, cu tot umanitarismul şi ura sa faţă de orice formă de asuprire a oamenilor, era în chestiunile sociale prizonierul concepţiilor obişnuite ale mediului său. Chiar în paginile *Jurnalului cercetărilor* descoperim la el tendinţa antiştiinţifică, caracteristică pentru gândirea burgheză, de a interpreta fenomenele sociale din punctul de vedere al legilor biologice. E caracteristic, de exemplu, că, întâlnind

de mai multe ori la unii metişi un nivel scăzut de dezvoltare şi moravuri fioroase, el încearcă să tălmăcească aceste fapte ca un fenomen pur biologic, ca rezultatul, chipurile, inevitabil, al încrucişării diferitelor rase omeneşti. El nu observă, însă, că el însuşi a descris de repetate ori metişi (de exemplu, pe cei de pe insula Chiloé) cu moravuri blânde, pline de bunătate, nici că, după cum se exprimă singur, cauza adevărată a „răutăţii şi cruzimii metişilor" sunt „condiţiile morale neprielnice în care ei vin de obicei pe lume", adică, cu alte cuvinte, situaţia socială grea şi umilă a metişilor din America de Sud.

Făcând, apoi, sinteza ideilor sale asupra chestiunii raporturilor existente în societatea omenească, Darwin a enunţat principiul de care s-a cramponat cu încăpăţânare toată viaţa şi care a avut consecinţe extrem de dăunătoare pentru toată teoria sa, dând ulterior prilej savanţilor reacţionari să facă uz de doctrina sa pentru justificarea aşa-numitului rasism. Acest principiu, enunţat de Darwin chiar în paginile *Jurnalului cercetărilor*, reduce iarăşi raporturile sociale la raporturi biologice: „Varietăţile omului – afirma Darwin – par a acţiona una asupra alteia, în acelaşi fel ca feluritele specii de animale, cele mai puternice nimicind pe cele – mai slabe". Se înţelege că Darwin însuşi nu trăgea din această „lege" niciun fel de concluzii mizantropice. Din contră mult mai târziu, în faimoasa sa lucrare *Originea omului şi selecţiunea sexuală* (*187 î*), Darwin şi-a exprimat convingerea că, cu timpul, „sentimentul de simpatie" pentru oameni va deveni „mai delicat şi mai cuprinzător, extinzându-se la oameni *de* toate rasele, la debilii mintali, la infirmi şi a lţi membri nefolositori ai societăţii". Erorile teoretice făcute de Darwin în chestiunile sociale încă din tinereţe îşi au explicaţia în epoca în care a trăit şi în îngustimea cunoscută a orizontului său burghez. Ele, însă, nu micşorează figura marelui naturalist şi marelui umanitarist

aşa cum ea se ridică în faţa noastră chiar din paginile primei sale opere ştiinţifice: *Călătoria unui naturalist în jurul lumii pe bordul vasului „Beagle”*.

S. L. SOBOL

LUI

CHARLES LYELL

ESQUIRE, MEMBRU AL SOCIETĂŢII REGALE

Îi este dedicată cu recunoştinţă această de a doua ediţie ca semn că partea cea mai însemnată a meritelor ştiinţifice pe care acest jurnal de călătorie şi alte lucrări ale autorului l-ar putea avea, e datorit studierii continue a bine-cunoscutelor şi admirabilelor

PRINCIPII DE GEOLOGIE

cuvâNT Înainte

Am afirmat în prefaţa primei ediţii a acestei lucrări, precum şi în „Zoologia călătoriei vasului Beaglecă numai în urma dorinţei exprimate de căpitanul Fitz Roy de a avea pe bord şi un colaborator ştiinţific, în favoarea căruia e gata să renunţe la o parte din comodităţile lui personale, mi-am oferit de bunăvoie serviciile, ceea ce, prin bunătatea hidrografului căpitan Beaufort, lorzii Amiralităţii au aprobat. Cum ştiu că înlesnirile de care m-am bucurat studiind istoria naturală a diferitelor ţinuturi pe care le-am vizitat au fost pe de-a întregul datorite căpitanului Fitz Roy, sper că-mi pot îngădui aici să-i repet expresia recunoştinţei mele şi să adaug că în tot timpul celor cinci ani cât am fost împreună, mi-a arătat prietenia cea mai caldă şi ajutorul cel mai statornic. Atât căpitanului Fitz Roy, cât şi tuturor ofiţerilor de pe *Beagle* le voi fi totdeauna recunoscător pentru nestrămutata bunătate cu care am fost înconjurat în timpul lungii noastre călătorii.

Acest volum cuprinde, în forma unui jurnal, o istorie a călătoriei noastre, precum şi o schiţă a acelor observaţii de istorie naturală şi geologie care cred că au un interes oarecare pentru cititorul obişnuit. În această ediţie am

concentrat mult şi am corectat anumite părţi, iar pe altele le-am sporit întrucâtva, cu scopul de a face acest volum mai potrivit pentru lectura unui cerc larg de cititori; dar sunt convins că naturaliştii îşi vor aminti că ei trebuie să se adreseze pentru amănunte la publicaţii mai largi, care cuprind rezultatele ştiinţifice ale expediţiei. „Zoologia călătoriei vasului *Beagle*” conţine o dare de seamă asupra mamiferelor fosile de profesorul Owen; una asupra mamiferelor existente de dl. Waterhouse; una asupra păsărilor de dl. Gould; una asupra peştilor de reverendul L. Jenyns; şi una asupra reptilelor de dl. Bell. La descrierea fiecărei specii am adăugat o dare de seamă despre obiceiurile şi raza răspândirii lor. Aceste lucrări, pe care le datorez deosebitelor talente şi zelului dezinteresat al distinşilor autori de mai sus, nu puteau fi întreprinse dacă ar fi lipsit liberalitatea lorzilor Comisari ai Trezoreriei Majestăţii sale, care, la stăruinţa respectabilului Cancelar al Finanţelor, au binevoit să asigure o sumă de o mie pfunzi destinaţi acoperirii în parte a cheltuielilor tiparului.

Am publicat eu însumi volume separate despre „Structura şi repartiţia recifurilor de corali11, despre „Insulele vulcanice vizitate în timpul călătoriei pe *Beagle*”, precum şi al treilea volum care va apărea în curând, despre „Geologia Americii de Sud”. Volumul al şaselea din „Tranzacţiuni geologice” conţine două articole ale mele despre blocurile eratice şi fenomenele vulcanice din America de Sud. Domnii Waterhouse, Walker, Newman şi White au publicat câteva preţioase articole asupra insectelor care au fost colectate şi sunt convins că mai târziu vor urma multe altele. Plantele din regiunile sudice ale Americii vor fi studiate de Dr. J. Hooker în marea sa operă asupra botanicii emisferei sudice. Flora arhipelagului insulelor Galapagos formează subiectul unui memoriu al său deosebit, publicat în „Tranzacţiuni Linneane”. Reverendul profesor Henslow a tipărit un

inventar al plantelor colectate de mine din insulele Keeling, iar reverendul J.M. Berkeley a descris plantele mele criptogame.

Voi avea plăcerea să recunosc, în cuprinsul jurnalului şi altor lucrări ale mele, ajutorul însemnat pe care l-am primit şi din partea altor câţiva naturalişti, dar trebuie să mi se îngăduie aici să-mi îndrept mulţumirile mele cele mai sincere către reverendul profesor Henslow care, pe vremea când eram abia student începător la Cambridge, a jucat un rol de seamă în dezvoltarea gustului meu pentru istoria naturală şi, în tot timpul absenţei mele, s-a îngrijit de colecţiile pe care le trimiteam acasă şi care, prin corespondenţa sa, mi-a dirijat eforturile, iar apoi, după înapoiere, mi-a dat cu statornicie tot ajutorul pe care-l poate da numai cel mai bun prieten.

CAPITOLUL I

santiago – insulele Capului Verde

Poi to Praya – Ribeira Grande – Praf atmosferic cu infuzorii – Din obiceiurile unui melc de mare şi ale unei caracatiţe – Stâncile din San Paolo nu sunt vulcanice – Încrustaţii ciudate – Insectele, cele dintâi coloniste ale insulelor

— Fernando Noronha – Bahia – Stânci lustruite – Obiceiurile peştelui Diodon – Confervae pelagice şi infuzorii

— Cauzele modificării coloraţiei mării.

După ce vânturi cumplite dinspre sud-vest îl siliseră să se întoarcă de două ori din drum, vasul „Beagle” al majestăţii sale, un bric înarmat cu zece guri de foc, pleca din Devonport în ziua de 27 decembrie 1831, sub comanda căpitanului Fitz Roy din Marina Regală.[15] Scopul expediţiei era să întregească ridicarea cartografică a coastelor Patagoniei şi Ţării Focului, începută süb conducerea

15 iunie, 1845.

căpitanului King între 1826 – 1830, să stabilească topografia ţărmurilor chiliene şi peruviene, precum şi ale câtorva insule din Pacific, şi în sfârşit, să înfăptuiască o serie de măsurători cronometrice în jurul lumii. 2 În ziua de 6 ianuarie atinserăm Teneriffe, dar furăm opriţi să debarcăm de teamă ca nu cumva să fi adus cu noi holera; a doua zi dimineaţa văzurăm cum răsărea soarele de dincolo de marginea prăpăsti-asă a insulei Gran Canaria, aprinzând deodată piscul Teneriffe, în timp ce părţile mai joase erau îmbrobodite de nori lânoşi. Aceasta fu cea dintâi zi din multe altele minunate şi de neuitat, pe care aveam să le trăiesc. La 16 ianuarie 1832 ancoram la Porto Praya, în Santiago, insula cea mai mare a arhipelagului Capului Verde.

Vecinătăţile Porto Prayei, văzute dinspre mare, au o înfăţişare pustie. Erupţiile vulcanice din trecut şi arşiţa scorojitoare a soarelui tropical au făcut solul, în cele mai multe locuri, neprielnic vegetaţiei. Ţinutul se ridică în trepte succesive, ca nişte terase întinse, presărate pe alocuri cu înălţimi în formă de conuri trunchiate, iar orizontul este mărginit de un lanţ neregulat de munţi ceva mai ridicaţi. Priveliştea văzută prin aerul ceţos al acestui ţinut, stârneşte un mare interes; de altfel, un om care s-a plimbat de curând, pentru prima oară într-o pădurice de cocotieri, unde a venit direct de pe mare, abia daică mai poate judeca, atât e de copleşit de simţământul de încântare. Insula ar fi soc. otită în general ca foarte neinteresantă; dar pentru oricare altul obişnuit numai cu peisajul englez, înfăţişarea nouă a unui ţinut atât de steril posedă o grandoare pe care mai multă verdeaţă ar şterbi-o. Pe întinsele

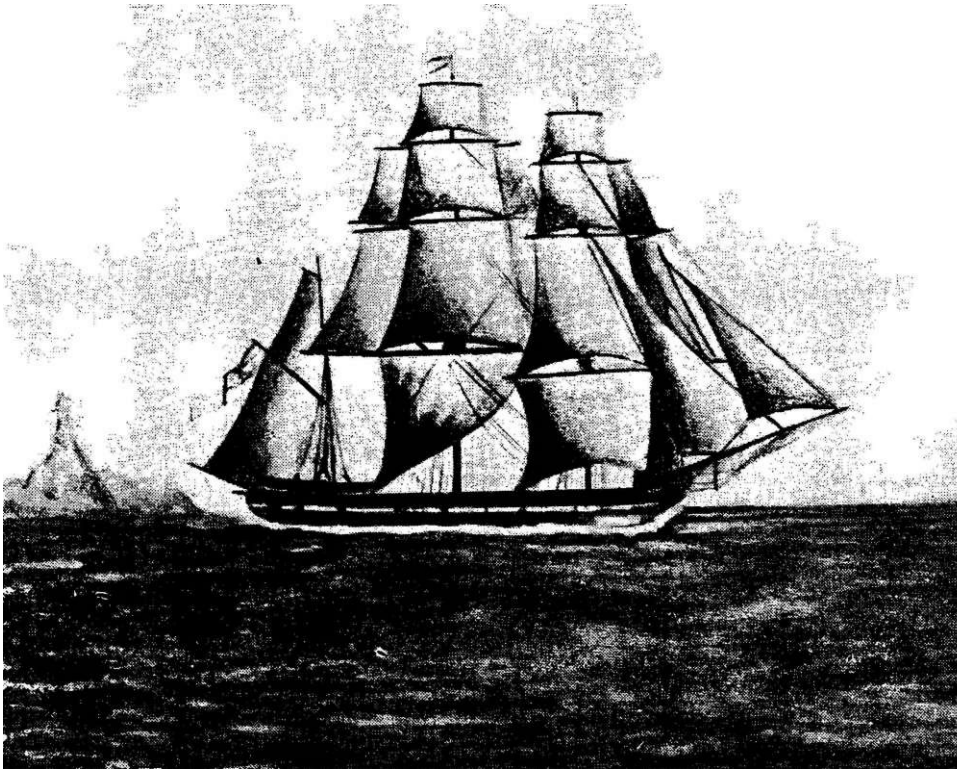

fbEAGLE”.

câmpii de lavă abia se poate descoperi câte o frunză verde stingheră \ totuşi, cârduri de capre, împreună cu câteva vaci, se trudesc să-şi menţină existenţa. Plouă foarte rareori, dar în timpul unei mici părţi a anului cad adevărate torente şi numaidecât după aceea, din fiecare crăpătură, răsare o vegetaţie plăpândă, care se usucă repede. Cu acest fân natural se hrănesc vitele. La sosirea noastră, nu plouase de un an întreg. Când s-a descoperit insula, împrejurimile Porto Prayei erau acoperite de copaci[16], a căror nemiloasă distrugere a pricinuit aci, ca şi

16 **Afirm aceasta întemeindu-mă pe susţinerea d-rului E. Dieffenbach, din traducerea sa în limba germană a primei ediţii**

în insula Sf. Elena şi în câteva dintre insulele Canare, o sterilitate aproape totală. Largile văi cu fundul neted, dintre care multe servesc ca locuri de scurgere a apei în cele câteva zile ploioase, sunt acoperite de tufişuri dese şi desfrunzite. Puţine vietăţi trăiesc în aceste văi. Pasărea cea mai obişnuită este pescăruşul albastru (Dacelo Iagoensis), care stă blând pe ramuri de ricin, aranicându-se apoi ca o săgeată asupra câte unei lăcuste sau şopârle. E o pasăre viu colorată, deşi nu aşa de frumoasă ca speciile europene: după felul cum zboară, după obiceiuri şi ca loc de sălăşluit, pe care speciile de aici şi-l găsesc prin văile cele mai uscate, e de asemeni o mare deosebire.

Într-o zif împreună cu doi ofiţeri, mergeam călare spre Ribeira Grande, un sat aflat la câteva mile est de Porto Praya. Până să ajungem în valea Sf. Martin, ţinutul se înfăţişa sub obişnuita lui culoare posomorâtă; dar odată sosiţi aci, văzurăm că un pârâiaş foarte neînsemnat dădea naştere celei mai răcoritoare fâşii de vegetaţie luxuriantă. Într-un ceas sosirăm la Ribeira Grande şi rămaserăm surprinşi la vederea ruinelor unei mari fortăreţe şi ale unei catedrale. Mai înainte ca portul să fi cuprins tot spaţiul, acest orăşel fusese centrul insulei; acum are un aspect trist dar foarte pitoresc. Având călăuză pe un preot negru şi mai având şi un spaniol care slujise ca tălmaci în timpul războiului de independentă din Pirinei3, vizitarăm un grup de clădiri, dintre care cea mai însemnată era o biserică veche, unde fuseseră înmormântaţi guvernatorii şi căpitanii-generali 4 ai insulelor. Unele lespezi de mormânt păstrau spre aducere-aminte date din veacul al XVI-lea. Podoabele heraldice erau singurele lucruri care, în acest loc retras, ne mai aminteau de Europa. Biserica, sau capela, forma o latură a pătratului, în mijlocul căruia creştea un pâlc de banani. Pe o altă latură era un spital, cu

---

a acestui jurnal.

vreo doisprezece suferinzi cu o înfăţişare vrednică de milă.

Ne înapoiarăm după aceea la „venda” [17]să luăm masa de prânz. Un mare număr de bărbaţi, femei *şi* copii, toţi negri ca lignitul, se adunară să ne vadă. Noii noştri însoţitori erau extraordinar de veseli: orice am fi zis sau am fi făcut le stârnea hohote de râs. Înainte de a părăsi oraşul, vizitarăm catedrala. Nu pare aşa de bogată ca biserica cea scundă, dar se mândreşte cu o mică orgă, care scoate ţipete ciudat de nearmonioase. Dăruirăm câţiva şilingi preotului negru, despre care spaniolul, mângâindu-l cu palma pe cap, spuse cu multă nevinovăţie că el nu crede că e o mare deosebire între culoarea lui şi cea a preotului. După aceasta, ne întoarserăm la Porto Praya, cât putură căluţii noştri mai iute.

În altă zi merserăm călare spre satul San Domingo, aşezat aproape în mijlocul insulei. Tăiarăm de-a curmezişul o câmpie nu prea întinsă, pe care nu creşteau decât nişte salcâmi pitici: vârfurile lor fuseseră îndoite atât de ciudat de bătaia neîntreruptă a vânturilor alizee, încât formau, faţă de tulpină, unghiuri drepte. Direcţia ramurilor era chiar nord-ost-ten-nord şi zuid-west-tenzuid, 5 aceste giruete naturale indicând direcţia dominantă a vânturilor. Lăsasem urme atât de slabe pe acest pământ pietros, încât nu le mai recunoscurăm şi ne trezirăm mergând spre Fuentes. N-am ştiut asta decât după ce am ajuns acolo, şi mai târziu ne bucurarăm de greşeala noastră. Fuentes e un sat drăguţ prin care trece un pârău-şi totul pare a merge bine aci, afară de ceea ce ar trebui să meargă foarte bine, adică tocmai de locuitorii satului. Copiii» negri, cu desăvârşire goi şi cu o înfăţişare cu totul şi cu totul nenorocită, cărau sarcini de găteje aproape cât ei de mari.

Lângă Fuentes văzurăm un cârd numeros de bibilici, ca la cincizeci-şaizeci. Fiind extrem de sperioase, nu ne

17 Venda, numele portughez pentru han.

puturăm apropia de ele; se îndepărtau de noi ca potârnichile în zilele ploioase de toamnă, alergând cu capul dat pe spate; dacă le urmăream, deodată îşi luau zborul.

Priveliştea satului ISan Domingo e de o frumuseţe cu totul neaşteptată, din pricina înfăţişării în general întunecate a insulei. Satul este aşezat pe fundul unei văi mărginită de pereţi înalţi şi zdrenţuiţi, din lavă stratificată. Stâncile negre contrastează puternic cu vegetaţia de un verde viu, care creşte pe malurile câte unui pârău de apă limpede. Cum se întâmplă să fie tocmai atunci o mare sărbătoare, satul era plin de lume. Înapoindu-ne, ajunserăm din firmă un grup ca de douăzeci de negrese, fete tinere, îmbrăcate după gustul cel mai ales; pielea neagră şi rufăria albă ca zăpada impresionau mai puternic datorită turbanelor colorate şi şalurilor mari. De cum ne apropiarăm de ele, se întoarseră toate deodată şi, acoperind drumeagul cu şalurile lor, începură să cânte ceva sălbatic de o mare energie, bătând tactul cu palmele pe genunchi. Le aruncarăm câteva j, vintém6”-uri, pe care le primiră cu strigăte de bucurie, şi apoi le părăsirăm, în timp ce se porniră să cânte cu mai multă putere.

Într-o dimineaţă, priveliştea fiind neobişnuit de limpede, munţii îndepărtaţi îşi profilau crestele, desenate până la cel mai neînsemnat amănunt, pe un fundal de nori vineţi judecând după aparenţe şi după cazurile asemănătoare din Anglia, îmi închipuiam că atmosfera e saturată de umezeală. Dimpotrivă: higrometrul arăta o diferenţă de 17°, 4 între temperatura aerului şi punctul de rouă.7 Această diferenţă era aproape dublă faţă de cea observată în dimineţile celelalte. Gradul neobişnuit de uscăciune era însoţit de fulgere nenumărate şi repezi. Nu feste cu totul *şi* cu totul ciudat să dai peste o atât de remarcabilă transparenţă a aerului unită cu astfel de stare a timpului?

În general, atmosfera e ceţoasă; şi asta se datorează căderii unui praf impalpabil, care s-a – observat că strică oarecum instrumentele astronomice. În ajunul sosirii noastre la Porto Praya, strânsesem un pacheţel din acest praf fin de culoare brună, care părea a fi cernut prin sita metalică a giruetei de pe catargul principal. Dl. Lyell mi-a dat şi el patru pachete de praf căzut pe un vas, la câteva sute de mile înspre nord de insulele acestea. Profesorul Ehrenberg[18] crede că această pulbere e formată în mare parte din ţeste silicioase de infuzori şi din ţesuturi silicioase de plante. În cele cinci pacheţele, pe care i le-am trimis, el a găsit nu mai puţin de şaizeci şi şapte de forme organice deosebite! Infuzorii, afară de două specii marine, trăiesc toţi numai în apă dulce. Am găsit nu mai puţin decât cincisprezece rapoarte asupra pulberii căzute pe vase, care navigaseră foarte departe în Atlantic. După direcţia vântului, atunci când cade praful şi după căderea lui continuă în timpul lunilor când bate harmattanu18 ridicând până la cer norii de praf, putem fi siguri că această pulbere vine toată din Africa. E totuşi foarte ciudat că profesorul Ehrenberg, deşi cunoaşte multe specii de infuzorii caracteristice Africii, n-a găsit niciunul dintre aceştia în praful pe care i l-am trimis; pe de altă parte, a găsit în el două specii pe care le ştia până acum că trăiesc numai în America de Sud. Praful acesta cade în cantităţi atât de mari, încât înnegreşte orice pe bord şi vatămă ochii echipajului; de asemenea s-au văzut cazuri când corăbiile au trebuit să se grăbească spre ţărm din pricina întunecimii văzduhului. Adesea s-a întâmplat să cadă pe vase depărtate de coasta Africii cu mai multe sute şi chiar cu peste o mie de mile, precum şi în locuri a căror

18 Mă folosesc de acest prilej să-mi arăt recunoştinţa pentru marea bunătate cu care acest ilustru naturalist a cercetat multe dintre probele mele. In iunie 1845, am trimis Societăţii Geologice o amplă dare de seamă asupra căderii acestui praf.

latitudine unul faţă de celălalt era de o mie şase sute de mile. Am fost foarte surprins să găsesc în pulberea adunată de pe bordul unui bastiment, navigând la trei siite de mile distanţă de uscat, particule de piatră, amestecată cu materii mai fine şi având, ca mărime, cam a mia parte dintr-un inch pătrat. Aşa că nu mai trebuie să ne surprindă faptul că sporii plantelor cryptogame, care sunt mult mai uşori şi mai mici, se împrăştie atât de departe. 9

Geologia acestei insule este partea cea mai interesantă a istoriei ei naturale. La intrarea în port se poate vedea pe stâncile ţărmului o fâşie albă perfect orizontală şi care se întinde pe câteva mile de-a lungul coastei, la înălţimea de aproape patruzeci şi cinci picioare [19]deasupra apei. Cercetând stratul alb, se observă că e format dintr-o materie calcaroasă, în care s-au încrustat numeroase cochilii, dintre care cea mai mare parte, dacă nu toate, trăiesc încă pe coasta vecină. Stratul întreg se află aşternut pe stânci vulcanice vechi, iar peste el s-a aşternut la rândul său un şuvoi fluid de bazalt10 care va fi curs în mare în timpul când stratul alb de cochilii era pe fundul apei. E interesant să se consemneze schimbările produse în masa fărâmicioasă, de fierbinţeala lavei suprapuse: pe de o parte ea a fost prefăcută în calcar cristalin şi pe de alta într-un fel de piatră compactă cu pete. Oriunde zgura ruptă de pe suprafaţa inferioară a curentului de la vă aatins calcarul, acesta s-a preschimbat în mănunchiuri de fibre admirabil striate, ceea ce o face să semene cu aragonitul n. Straturile de lavă se înalţă în terase succesive înclinate lin spre interior, de unde au pornit la început potopurile de piatră topită. Niciun semn de activitate vulcanică nu s-a mai produs, cred, la Santiago, în vremurile istorice. Chiar forma câte unui crater abia de mai poate fi descoperită pe vârful

19 Un picior = 30,5 cm (n. red. rom.).

numeroaselor coline de cenuşă roşie –, şi totuşi se pot observa pe ţărm straturi de lavă mai recente, formând stânci mai puţin înalte, dar care se întind mult mai departe decât acelea mai vechi: înălţimea stâncilor exprimă astfel aproximativ vârsta şuvoaielor de lavă.

În timpul şederii noastre, am observat obiceiurile câtorva vietăţi marine. O Aplysia12 mare este foarte comună prin aceste locuri: e un melc de mare fără casă, lung cam de cinci inchi, de un galben murdar străbătut de vine purpurii. De fiecare parte a suprafeţei inferioare, adică a piciorului, se află o membrană lată, care pare câteodată că serveşte de ventilator, cu scopul de a forma un curent de apă care să circule peste branhiile" dorsale sau plămâni. Se hrăneşte cu ierburi de mare plăpânde care cresc printre pietre, pe unde apa e noroioasă şi puţin adâncă. Am găsit în stomacul acestei vietăţi mai multe pietricele, cum se găsesc în pipota păsărilor. Acest melc fără cochilie, dacă este tulburat, secretă un lichid foarte fin, de culoare roşie-purpurie, care colorează apa de jur-împrejur pe rază de un picior. Pe lângă aceste mijloace de apărare, o secreţie acidă, răspândită pe tot corpul lui, produce o senzaţie înţepătoare, asemenea cu cea pricinuită de Physalia sau „galera portugheză" 1S.

Am urmărit de mai multe ori, cu mult interes, obiceiurile unui Octopus sau caracatiţă. Deşi foarte numeroase în băltoacele lăsate de reflux, aceste vietăţi nu puteau fi prinse atât de uşor. Cu ajutorul braţelor lungi şi ale ventuzelor cu care sunt înzestrate, ele pot să se ascundă în crăpăturile cele mai înguste; apoi, odată fixate acolo, e necesară o mare putere pentru a le smulge. În alte împrejurări ele se aruncă cu spatele înainte, cu repeziciunea unei săgeţi, de la o margine a băltoacei la cealaltă, colorând în acelaşi moment apa cu o cerneală castaniu-închisă. Aceste vietăţi mai scapă de urmăritori printr-o extraordinară putere cameleonică de a-şi schimba

culoarea. Ele se dovedesc în stare să-şi schimbe coloraţia după natura fundului apei peste care trec; în apă adâncă, coloritul lor general e purpuriu închis, însă când se află pe uscat sau în apă mică, această culoare întunecată se schimbă într-alta galben-verzuie. Coloritul lor, cercetat mai în amănunt, este de fapt cenuşiu, cu numeroase pete mărunte de un galben viu: unele dintre ele variază în intensitate, altele dispar cu totul şi apoi reapar alternativ. Schimbările se produc în aşa fel, încât un fel de nori, variind în culoare de la roşu-hiacint la castaniu închis[20], trec neîncetat peste corpul lor. Orice parte a corpului, supusă unei uşoare descărcări galvanice, devine aproape neagră; un efect asemănător, însă într-un grad mai mic, se produce zgâriindu-i pielea cu un ac. Aceşti nori, sau boare colorată, cum ar mai putea fi ei numiţi, se crede că sunt produşi de expansiunea şi contracţia alternativă a unor vezicule14 care conţin fluide divers colorate[21]. Această caracatiţă îşi manifestă puterea ei cameleonică atât când înoată, cât şi când stă pe fundul apei. O asemenea vietate, care părea deplin conştientă că e supravegheată, mi-a făcut mare plăcere văzând-o cum încearcă în fel şi chip să scape de privirile mele. Prefăcându-se mai întâi moartă, înainta pe furiş cam cu un inch – doi, ca pisica după şoarece; câteodată, schimbându-şi culoarea, înainta astfel până ce ajungea într-un loc mai adânc sub apă; zvâcnea apoi deodată, lăsând o coadă întunecată de cerneală peste crăpătura în cărei se ascundea.

De câte ori m-am uitat după vietăţi marine şi-mi aplecam capul ca la două picioare deasupra stâncilor ţărmului, am fost mai totdeauna salutat cum ţâşnitură de apă în plin obraz, însoţită de un uşor sunet aspru. La

---

20 Termenii coloristici aparţin nomenclaturii lui Patrick Symes.

21 Vezi *Enciclopedia de anatomie şi fiziologie,* articolul *Cephaîopoda.*

început, nu mi-am dat seama ce poate fi –, dar după aceea am descoperit că adesea însăşi caracatiţa aceasta, deşi ascunsă într-o gaură, mă conducea astfel la descoperirea ei. Că are puterea de a împroşca cu apă nu mai încape nicio îndoială şi sunt convins că poate ţinti şi atinge ţinta cu destulă siguranţă, schimbând direcţia tubului sau sifonului cu care îi e prevăzută partea inferioară a corpului. Din cauza greutăţii cu care aceste vietăţi îşi duc capul, ele nu pot să se târască pe pământ cu uşurinţă. Am observat că una, pe care o ţineam în cabină, era uşor fosforescentă la întuneric.

Stâncile din San Paolo. Traversând Atlanticul, ne oprirăm în dimineaţa zilei de 16 februarie în apropierea imediată a insulei San Paolo. Acest grup de stânci se află la O°58 latitudine nordică şi 29 a45 longitudine vestică, fiind la 540 mile departe de coasta Americii şi la 350 de insula Fernando Noronha. Cel mai înalt punct este la numai cincizeci de picioare deasupra nivelului mării şi întreaga circumferinţă a insulei nu atinge trei sferturi de milă. Acest mic punct geografic se înalţă abrupt din adâncimile oceanului. Constituţia mineralogică a insulei nu e de loc simplă; în unele locuri, roca are un caracter silicios, în altele este un feldspat, conţinând vinişoare de serpentin 15. Un fapt de reţinut este că numeroasele insule mici, care se găsesc departe de orice continent – în oceanul Pacific, Indian sau Atlantic – cu excepţia insulelor Seychelles şi a acestui mic punct stâncos, sunt formate fie din corali, fie din rocă eruptivă. Natura vulcanică a acestor insule oceanice e o dovadă limpede a extensiunii acelei legi după care marea majoritate a vulcanilor activi se află pe lângă ţărmuri sau ca insule în mijlocul mării.16.

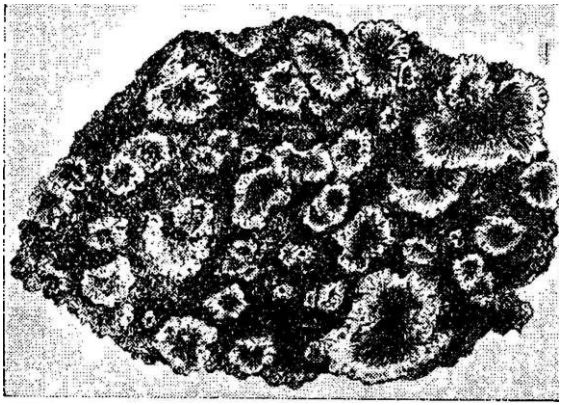

Stâncile din San Paolo, privite din depărtare, sunt de un alb strălucitor. Această culoare se datorează în parte excrementelor a nenumărate păsări de mare, iar pe de altă parte, unei îmbrăcăminţi formată dintr-o substanţă tare, lucioasă ca perla şi lipită de suprafaţa stâncilor. Dacă se cercetează această coajă cu lupa, se observă că este constituită din numeroase straturi foarte subţiri, a căror grosime la un loc este cam a zecea parte dintr-un inch. Substanţa conţine multă materie animală şi originea ei se datorează, fără îndoială, acţiunii ploii sau umidităţii asupra excrementelor de pasăre. În Ascension şi în insuliţele Abrolhos, sub câteva grămăjoare de guano am găsit nişte formaţiuni ramificate în felul stalactitelor, alcătuite după înfăţişare în acelaşi chip ca îmbrăcămintea subţire şi albă a acestor stânci. Formaţiunile ramificate semănau ca înfăţişare generală atât de mult cu anumite Nulliporae (o familie de plante marine calcaroase, tari) 17, încât, de curând, cercetându-mi colecţia în grabă, n-am putut observa deosebirea. Extremitatea globulară a ramurilor este de aceeaşi natură ca sideful sau ca smalţul de pe dinţi, dar atât de tare, încât poate zgâria geamul. Pot menţiona aici că pe o distanţă din coasta insulei Ascension, unde se află o mare acumulare de nisip cochilifer, apa mării depune pe stâncile expuse acţiunii mareelor o

încrustaţie asemănătoare cu anumite plante cryptogame (Marchantiae) 18, care cresc adesea pe zidurile umede. Frunzele sunt minunat de lucioase; părţile aflate în plină lumină au un lustru negru de lignit, în timp ce acelea umbrite de vreo muchie a stâncii sunt numai cenuşii. Am arătat probe din această crustă mai multor geologi şi toţi au fost de părere că sunt de origine vulcanică sau ignee! Tăria, transluciditatea, lustrul lor, deopotrivă cu al celor mai frumoase exemplare de scoici denumite măsline de mare 19, mirosul greu care iese din ele, precum şi pierderea culorii sub acţiunea fumului de pipă – totul dovedeşte o izbitoare analogie cu scoicile de mare vii. De altfel se ştie că, în privinţa moluştelor, părţile de obicei umbrite sau acoperite de corpul vietăţii sunt mai palide la culoare decât cele aflate în plină lumină, adică exact cum este cazul cu încrustaţia noastră. Dacă ne amintim că şi calciul intră, fie ca fosfat sau carbonat, în compoziţia părţilor tari, oase sau cochilii, ale tuturor vietăţilor, este interesant ca fapt fiziologic că în natură se găsesc substanţe mai tari decât smalţul de pe dinţi şi suprafeţe colorate tot atât de lucioase ca ale scoicilor vii, formate din nou prin mijloace anorganice, din materie organică moartă şi în acelaşi timp se ţin de glume, luând forma unor vegetale inferioare.

Am găsit în San Paolo numai două feluri de păsări: caraghiosul şi nătăntolul. Prima este un fel de furtunar, iar a doua un pescăruş de mare. Amândouă au o înfăţişare blândă şi chiar bleagă şi sunt atât de neobişnuite cu vizitatorii, că aş fi putut omorî, cu ciocanul meu de geolog, câte voiam. Caraghiosul îşi depune ouăle pe stânca goală; nătăntolul însă îşi face din ierburi de mare un cuib foarte simplu. La marginea multor asemenea cuiburi se găsea un mic peşte zburător, care, presupun, fusese adus de bărbătuş pentru tovarăşa lui. Era nespus de distractiv să

vezi cum un crab mare şi dibaci (Graspus), locuind în crăpăturile stâncilor, fura cu mare repeziciune peştele de pe marginea cuibului, de îndată ce noi goneam păsările-părinţi. Sir W. Symonds, unul dintre puţinii inşi care au debarcat pe această insulă, mă informează că a văzut crabi care trag din cuib chiar puii de pasăre şi îi mănâncă. Nicio plantă, nici chiar lichenul, nu creşte pe insulă: totuşi e locuită de câteva insecte şi păianjeni. Următoarea listă completează, cred, fauna terestră: o muscă (Olfersia), care trăieşte pe caraghios, şi un acarian, care trebuie să fi venit aici ca parazit al păsărilor; o molie mică şi brună, făcând parte dintr-o specie care se hrăneşte cu pene; un gândac (Quedius) şi un viermuşor (câinele babei), care trăieşte în excrementele păsărilor; în sfârşit, numeroşi păianjeni, care presupun că trăiesc pe seama micilor însoţitori şi gunoieri ai păsărilor de mare. Descrierea atât de adeseori făcută a palmierului măreţ şi a altor nobile plante tropicale, apoi a păsărilor şi, în cele din urmă, a omului, care ar fi luat în stăpânire insuliţele de coral din Pacific, de la formarea lor, probabil că nu este cu totul adevărată? deşi mă tem să nu destram poezia acestei poveşti, eu cred că primii locuitori ai pământului oceanic, nou-format, trebuie să fi fost paraziţii de pene sau de găinaţuri şi păianjenii.

Stânca cea mai mică din mările tropicale, servind de sprijin creşterii a nenumărate alge şi vietăţi coloniale20, dă de asemenea prilej de viaţă unui mare număr de peşti. Marinarii de pe vasele de pescuit şi rechinii duc o luptă continuă între ei, ca să-şi asigure cât mai mult din prada căzută în undiţe. Am auzit că lângă Bermude s-a descoperit o stâncă, deşi departe în mare şi la o considerabilă adâncime, numai după peştii observaţi în vecinătate.21

Fernando Noronha, 20 februarie. După cât mi-am putut da seama în puţinele ceasuri cât am stat aici, insula este de origine vulcanică, însă probabil nu atât de recentă.

Caracteristica cea mai de seamă a locului este o colină conică, înaltă de aproape o mie de picioare, a cărei parte de deasupra e foarte prăpăstioasă, iar într-o latură stă aplecată deasupra temeliei. Stânca este fonolitică22, fiind împărţită în coloane neregulate. Privind aceşti stâlpi izolaţi, mai întâi se poate crede că au ţâşnit pe neaşteptate în stare semilichidă. Dar am verificat la Sf. Elena că unele coloane, aproape asemănătoare ca formă şi constituţie, proveniseră din injectarea23 rocei topite în nişte straturi moi, care au putut astfel servi de tipare acestor obeliscuri gigantice. Insula întreagă e împădurită, dar din pricina uscăciunii aerului, vegetaţia luxuriantă lipseşte. La jumătatea înălţimii muntelui, un mare număr de columne de piatră, umbrite de lauri cât copacii şi împodobite cu alţi arbori, acoperiţi de minunate flori roz, dar fără nicio frunză, fac o deosebită impresie.

Bahia sau San Salvador. Brazilia, 29 februarie. A fost o zi încântătoare. Chiar „încântătoare” este însă un cuvânt slab faţă de simţămintele unui naturalist care călătoreşte pentru întâia oară printr-o pădure braziliană. Eleganţa ierburilor, noutatea plantelor parazite, frumuseţea florilor, verdele lucios al frunzelor, dar mai presus de orice bogăţia întregii vegetaţii m-au umplut de admiraţie. Amestecul cel mai paradoxal de linişte şi zvoană pătrunde în orice colţ umbros al pădurii. Zumzetul insectelor este atât de pronunţat, că poate fi ascultat chiar de pe un vas ancorat la câteva sute de yarzi de ţărm; totuşi, în ascunzişurile pădurii simţi că domneşte o linişte universală. Pentru un om căruia îi place istoria naturală, o zi ca aceasta e o bucurie mai adâncă decât tot ce ar putea el să mai nădăjduiască. După o hoinăreală de câteva ceasuri prin preajmă, mă întorsei la locul debarcării? dar, [până să ajung, mă prinse o furtună tropicală. Încercai să mă adăpostesc sub un copac cu frunzişul atât de des, încât nicio ploaie din Anglia nu l-ar fi putut străbate; dar aici, în

două minute, un adevărat râu începu să curgă de-a lungul tulpinii. Verdeaţa de pe pământ în aceste păduri de nepătruns se datorează ploilor torenţiale; dacă ruperile de nori ar fi asemănătoare cu acele dintr-o climă mai Tece, şpa ar fi absorbită sau s-ar evapora mai înainte de a atinge pământul. ÎSTu voi încerca să descriu acum priveliştea încântătoare a acestui golf măreţ, fiindcă, în drumul nostru spre casă, ne-am oprit aici pentru a doua oară şi deci voi avea mai târziu prilejul să vorbesc despre ea.

De-a lungul întregii coaste a Braziliei, pe o lungime de cel puţin două mii de mile şi desigur pe un spaţiu considerabil înăuntrul insulei, rocele de bază24, oriunde se ivesc, aparţin unei formaţii granitice. Faptul că o atât de cuprinzătoare arie e constituită din materiale despre care cea mai mare parte a geologilor cred că s-au cristalizat la mare temperatură, sub presiune, dă naştere unei serii de reflecţii curioase. S-au produs oare aceleaşi fenomene în adâncurile necunoscute ale oceanului? Sau un înveliş anterior a acoperit mai întâi formaţiile granitice şi apoi a fost înlăturat? Să fie de crezut că o putere, oricare ar fi fost ea şi oricât de uriaşă am izbuti să ne-o închipuim, a ajuns să dezgolească granitul pe atâtea mii de leghe pătrate?

Nu departe de oraş, într-un loc unde un râuşor se varsă în mare, am observat un fapt care stă în oarecare legătură cu ceva din Humboldt[22]. La cataractele marilor fluvii Orinoco, Nil şi Congo, stâncile sienitice 26 sunt îmbrăcate într-un înveliş negru, părând a fi lustruite cu plombagină. Această pojghiţă deosebit de subţire a fost analizată de Berzelius şi s-a găsit că e constituită din oxizi de mangan şi de fier. Pe Orinoco, pojghiţa neagră se găseşte pe stâncile spălate în mod periodic de revărsări şi numai în acele locuri unde curentul e iute: adică, după

22 Humboldt, *Personal Narrative*[25], vol. V, p. 18.

cum spun indienii", stâncile sunt negre acolo unde apele sunt albe". La râuşorul de care vorbim, învelişul stâncilor este de culoare negricioasă, dar nu neagră şi pare a fi compus numai din materie feruginoasă. Mostrele pentru colecţii nu reuşesc să dea o idee exactă a acestor pietre brune xei lustruite care strălucesc în razele soarelui. Cum râul curge liniştit, îmbrăcarea pietrei nu se produce decât acolo unde apele umflate bat stâncile, ceea ce înseamnă că revărsările înlocuiesc puterea de a lustrui a cataractelor. Astfel se face că umflarea şi scăderea apelor răspund probabil inundaţiilor periodice şi că aceleaşi efectese produc în împrejurări aparent deosebite, dar în realitate asemănătoare. Originea însă a acestor pojghiţe de oxizi metalici, care par cimentate de stânci, nu e lămurită; şi nicio explicaţie, cred eu, nu poate lămuri de ce grosimea lor rămâne aceeaşi oricând.

Într-o zi, m-am amuzat să observ obiceiurile unui Diodon antennatus27, prins pe când înota în apropierea ţărmului. Acest peşte, cu pielea flască, (posedă, după cum bine se ştie, puterea ciudată de a se umfla i fpână la o formă sferoidă. Dacă pentru câteva clipe e scos din apă şi scufundat apoi din nou, el absoarbe o mare cantitate de apă şi aer pe gură şi, poate, de asemenea prin orificiile branhiale. Absorbţia se face prin două feluri: prin înghiţirea aerului şi trimiterea lui în cavitatea corpului, întoarcerea fiindu-i oprită de o contracţie musculară, care se vede chiar pe dinafară; în ceea ce priveşte apa, ea intră continuu ca un pârâiaş prin gura larg deschisă şi nemişcată, ceea ce înseamnă că apa e suptă. Pielea de pe abdomen este mult mai largă decât pe spate; deci, când se umflă, suprafaţa de dedesubt se întinde mult mai mult decât cea de deasupra, aşa că peştele înoată pe spate.

Cuvier se îndoieşte dacă Diodonul poate înota în această poziţie; dar nu numai că poate să se mişte astfel, înaintând în linie dreaptă, dar poate şi să se întoarcă fie la

dreapta, fie la stânga. Mişcarea din urmă se face numai cu ajutorul aripioarelor pectorale, coada fiind turtită şi neîntrebuinţată. Corpul fiindu-i foarte uşor din cauza aerului înghiţit, orificiile branhiale ies din apă, dar curentul de apă tras pe gură curge într-una peste aceste deschizături.

Diodonul, rămânând umflat câtva timp, dă apoi afară deodată aerul şi apa pe gură şi prin deschizăturile branhiale, cu o forţă considerabilă. Poate elimina, după voinţă, anumite cantităţi de apă –, şi de aceea pare probabil că lichidul e absorbit în parte pentru reglarea greutăţii specifice a corpului. Ca mijloace de apărare, Diodonul poate muşca groaznic şi poate arunca apă din gură la o anumită distanţă, făcând în acelaşi timp, prin mişcarea fălcilor, un zgomot curios. Când corpul se umflă, papilele care îi acoperă toată pielea se ridică şi se ascut. Dar faptul cel mai curios este că, dacă peştele e luat în mână, secretează prin pielea abdomenului o materie fibroasă de un splendid roşu-carmin, care colorează fildeşul şi hârtia atât de persistent, încât punctările făcute de mine şi-au păstrat toată strălucirea până azi. Nu ştiu nimic despre producerea şi avantajul acestei secreţii. Am auzit de la dr. Allan din Forres 28 că dânsul ar fi găsit adesea câte un Diodon, plutind viu şi umflat, nân stomacul rechinilor; şi că, de mai multe ori, a văzut cum îşi croieşte drum perforând nu numai pereţii stomacului, dar şi coastele monstrului, care astfel murea. Cine şi-ar fi închipuit vreodată că un peştişor atât de molâù să fie în stare a ucide uriaşii şi sângeroşii rechini?

18 martie. Am plecat din Bahia. La câteva zile după plecarea noastră, când ne aflam nu prea departe de insuliţele Abrolhps, privirile mi se opriră pe înfăţişarea roşu-închisă a mării. Întreaga suprafaţă lichidă, pe care o observam printr-o lupă slabă, părea acoperită cu un fel de firişoare de fân tocat, cu capetele zdrenţuite: erau

Confervae; 19 cilindrice foarte mărunte, în grupuri sau mănunchiuri de câte douăzeci până la şaizeci. Domnul Berkeley mă informează că e vorba de aceleaşi specii (Trichodesmium erythraeum), care au fost găsite pe mari întinderi în Marea Roşie, de unde şi numele acestei mări[23]. Numărul lor trebuie să fie infinit: corabia noastră a trecut prin câteva benzi roşii, din care una era lată cam de zece yarzi şi, socotind după culoarea negricioasă a apei, lungă de cel puţin două mile şi jumătate. Aproape în toate călătoriile pe apă mai lungi s-au făcut observaţii identice asupra Confervelor. Deosebit de frecvente, ele se găsesc mai cu seamă în mările Australiei? departe de capul Leeuwin, în larg, am dat peste un neam înrudit, dar mai mărunt şi diferit ca înfăţişare. Căpitanul Cook spune, în cel de al treilea drum al său, că marinarii numesc această înfăţişare rumeguş de mare.

Lângă atolul Keeling, în oceanul Indian, am observat numeroase grupuri compacte de Confervae, de câţiva inchi pătraţi, formate din lungi fire cilindrice, atât de subţiri că abia puteau fi văzute cu ochiul liber şi erau amestecate cu altele mai mărişoare, perfect conice la amândouă capetele. Ele variau în lungime de la 0,04 până la 0,06 şi chiar 0,08 inchi; iar în diametru de la 0,006 până la 0,008 inchi. De cele mai multe ori, lângă una din extremităţile părţii cilindrice se poate vedea un sept verde, mai gros la mijloc, format dintr-o materie granuloasă. Cred că e vorba de fundul unui sac necolorat, foarte plăpând, făcut dintr-o substanţă moale şi care umple interiorul părţii cilindrice, fără să atingă vârfurile conice. La câteva specimene, mici sfere perfect rotunde, făcute dintr-o substanţă granuloasă închisă, înlocuiesc septele şi „la acestea, am observat felul cum sunt produse. Materia moale a acestei căptuşeli

---

23 **Dl. Montagne/ în** *Comptes rendus* **etc.. iulie, 1844 ; şi** *Annales des sciences naturelles,* **dec. 1844.**

interne se prefăcea deodată în linii, dintre care unele radiau oarecum dintr-un centru comun; apoi continua cu mişcări neregulate şi repezi să se contracte, astfel încât, într-o clipită, sacul întreg devenea o mică sferă perfectă, care ocupa locul septului la capătul cilindrului gol. Formarea sferei granuloase putea fi grăbită prin orice fel de vătămare întâmplătoare a vietăţii. Pot să adaug că de obicei perechile de asemenea corpuri erau lipite, con lângă con, la capetele unde se aflau septele.

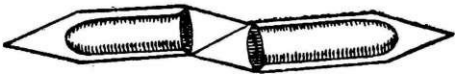

Voi adăuga aici câteva alte observaţii privitoare la modificarea coloraţiei mării datorite unor cauze organice. Pe coasta chiliană, la câteva leghe nord de Concepción, vasul „Beagle” trecea într-o zi prin mari benzi de apă noroioasă, întocmai ca apele râurilor umflate –, şi aceeaşi înfăţişare a (mării mi se prezenta din nou, un grad la sud de Valparaiso, pe când ne aflam la cincizeci de mile de uscat, dar de data aceasta pe o suprafaţă cu mult mai întinsă. În pahar, apa era roşie spălăcită; cercetată cu microscopul, se dovedea a fi plină de vietăţi mici zvâcnind în toate părţile şi adesea chiar explodând.30 Forma lor e ovală, dar strânsă la mijloc într-un inel de firişoare încovoiate şi vibratile. Era foarte greu, totuşi, să fie cercetate cu atenţie, fiindcă de îndată ce se opreau din mişcare, şi chiar în clipa când treceau prin câmpul vizual al microscopului, plesneau. Uneori, amândouă capetele plesneau în acelaşi timp, alteori numai câte unul, şi aruncau o anumită cantitate de materie granuloasă, de culoare închisă. Cu o clipă înainte de a plesni, vietatea se umfla până la o dată şi jumătate mărimea naturală –, explozia se petrecea cam la cincizeci de secunde după ce mişcarea ei rapidă înainte înceta, fiind precedată în câteva cazuri de uij scurt interval, când corpul se învârtea pe axa lungimii lui. Oricât de multe, toate piereau în acest fel,

cam la două minute după izolarea într-o picătură de apă. Vietăţile acestea se mişcă cu vârful mai ascuţit înainte, împingându-se cu ajutorul firişoarelor vibratile, de obicei prin zvâcniri rapide. Sunt peste măsură de mici şi de aceea nu pot fi văzute cu ochiul liber: ele acoperă un spaţiu egal cu a mia parte dintr-un inch pătrat. Putând fi foarte multe în cea mai neînsemnată picătură de apă, ele erau în apa mării infinite ca număr. Într-o zi, am trecut prin două benzi de apă astfel colorată; numai una dintre ele trebuia să fi fost de peste câteva mile pătrate. Ce număr incalculabil de asemenea vietăţi microscopice cuprindea apa mării! Culoarea apei, văzută de la o distanţă oarecare, era ca a unui râu care ar fi curs peste un mâl roşu dar «în partea umbrită de corabie era întunecată cum este ciocolata. Linia care despărţea apa roşie de apa albastră era foarte precisă. Cu câteva zile mai înainte, vremea fusese liniştită şi oceanul era neobişnuit de încărcat cu vietăţi.[24]

În mările care înconjoară Ţara Focului şi la o distanţă nu prea mare de uscat, am văzut dungi înguste de apa, colorată într-un roşu viu din pricina crustaceelor, care la formă seamănă oarecum cu creveţii mari. Marinarii le numesc hrană de balene. Nu ştiu dacă în adevăr balenele se hrănesc cu aceste crustacee; dar pentru pescăruşii de mare, cormoranii31 şi imensele cârduri de foci mari, din anumite locuri de pe coastă, aceşti răcuşori32 înotători

---

24 **Dl. Lesson** *(Voyage de la Coquille,* **vol. I, pag. 255) menţionează apa roşie în larg lîngă Lima, produsă aparent de aceeaşi cauză. Peron, distinsul naturalist, dă în** *Voyage aux Terres Australes* **nu mai puţin decît douăsprezece referinţe la călătorii, care au făcut aluzie la colorarea apelor mării (vol. II, p. 239). La referinţele date de Peron pot fi adăugate** *Personal Narrative,* **vol. VI, p. 504, de Humboldt ; Voyage, vol. I, p. 92, de Flinders ; Labillardière, vol. I, p. 287 ;** *Voyage,* **de Ulloa** *Voyage oi the Astrolabe and of the Coquille ; Survey oi Australia* **de căpitanul King etc.**

constituie principala hrană. Marinarii atribuie icrelor acestor vietăţi coloritul apei; dar eu n-am observat aşa ceva, decât într-o singură împrejurare. La câteva leghe de arhipelagul Galapagos, corabia noastră trecea prin trei fâşii de apă gălbuie întunecată şi miloasă; aceste fâşii erau lungi de câteva mile, dar late numai de câţiva yarzi, o margine şerpuită, totuşi limpede, separându-le de restul apei. Culoarea lor se datora unor băşicuţe gelatinoase, cam de o cincime de inch în diametru, în care erau cuprinse mici ouşoare sferice; aceste ouşoare erau de două feluri, unele deosebindu-se de celelalte prin forma şi culoarea lor roşcată. Nu pot face nicio presupunere, în privinţa apartenenţii lor la vreo specie.33 Căpitanul Collnett observă că fenomenul e foarte obişnuit printre insulele Galapagos şi că direcţia fâşiilor indică pe aceea a curenţilor de apă; în cazul descris, însă, linia era pe direcţia vântului. Câteodată am văzut pe apă un strat subţire şi uleios, care iriza lumină. O bună parte din ocean era astfel acoperită, pe coasta Braziliei; marinarii cred că aceasta provine de la hoitul vreunei balene, care pluteşte probabil prin apropiere. Nu menţionez de data aceasta băşicuţele gelatinoase, despre care voi avea de vorbit mai târziu, fiindcă nu se află într-o cantitate care ar putea să schimbe culoarea apei.

În ceea ce am arătat până acum sunt de remarcat două fapte: cum se face că feluritele corpuri care formează o bandă cu margini precise merg împreună? în cazul răcuşorilor, care seamănă cu crevetele, mişcările erau concomitente, ca ale unui regiment de soldaţi; dar aşa ceva nu se poate întâmpla cu ovulele şi Confervele, şi probabil nici cu infuzoarele. Al doilea fapt: ce factor determină lungimea şi îngustimea benzilor? Aceste fâşii seamănă atât de mult cu ceea ce se poate vedea în orice torent, în care şuvoiul desface în benzi lungi spuma adunată în vârtejuri, încât sunt obligat să le pun în

legătură cu acţiunea similară a curenţilor fie de apă, fie de vânt. Potrivit acestei presupuneri, trebuie să admitem că aceste organisme cu alcătuire variată sunt produse în anumite locuri favorabile, iar de aci sunt puse în mişcare prin acţiunea vântului sau a apei. Mărturisesc însă că e foarte greu de imaginat că un singur punct poate fi locul de naştere al acestor miliarde de animalcule şi Confervae: de unde vin oare germenii în părţile acestea? Cum să se răspundă unei astfel de întrebări, când vânturile şi valurile au împrăştiat pe toată imensitatea oceanului corpurile care le dau naştere? Cu toate acestea, nu există altă ipoteză pe baza căréia să pot înţelege gruparea lor liniară. Sunt în măsură să adaug, după Scoresby, că într-o anumită parte a Mării Arctice, apa încărcată de vietăţi marine este întotdeauna de o culoare verde neschimbată.

CAPITOLUL I f rio de janeiro

Rio de Janeiro – Excursie la nord de capul Frio – Intensă* evaporaţie – Sclavie – Golful Botafogo – Planarii terestre – Nori deasupra muntelui Corcovado – Ploaie torenţială – Broaşte muzicale – Insecte fosforescente – Puterea de a sări a unui gândac – Ceaţă albastră – Zgomotul făcut de un fluture – Entomologie – Furnici – O viespe care omoară un păianjen – Păianjen parazit – Artificiile unei Epeire – Păianjeni gregari – Păianjeni cu pânza nesimetrică.

De la 4 aprilie până la 5 iulier 183 2. La câteva zile după sosirea noastră, am cunoscut un englez care se ducea să-şi inspecteze proprietatea, spre nord de capul Frio, la peste o sută de mile de capitală. Am primit bucuros invitaţia de a-l însoţi.1

8 aprilie. Grupul nostru era format din şapte inşi. Prima oprire a fost foarte interesantă. Ziua era cumplit de arzătoare şi, cum treceam prin nişte păduri, totul părea încremenit? numai fluturii mari şi strălucitori fâlfâiau leneşi prin preajmă. Priveliştea, văzută de pe colinele din

spatele Prayei Grande, era măreaţă; în culori vii, printre care un albastru închis atrăgea mai cu seamă privirile, cerul şi apele liniştite ale golfului se întreceau în splendoare. După ce trecurăm printr-un ţinut cultivat, intrarăm într-un codru, a cărui măreţie în toate privinţele nu putea fi depăşită. La amiază, sosirăm la Ithacaia; acest mic sat, aşezat pe o câmpie, e compus din colibe de negri, construite în jurul unei case centrale. Colibele amintesc prin poziţia şi forma lor regulată schiţele locuinţelor hotentote din Africa de Sud. Cum luna răsărea devreme, hotărârăm să plecăm în aceeaşi seară ca să dormim la Lagoa Marica. Începuse să se întunece, când trecurăm pe sub o înălţime de granit masivă, pleşuvă şi prăpăstioasă, lucru foarte obişnuit pe aici. Locul acesta e cunoscut ca fiind mai demult ascunzişul sclavilor fugari, care, pentru a-şi prelungi traiul, se trudiseră să cultive puţinul pământ de pe lângă. pisc. În cele din urmă au fost descoperiţi şi, trimiţându-se un grup de soldaţi, au fost prinşi cu toţii, afară de o bătrână care, decât să fie dusă din nou în robie, a preferat să se zdrobească, aruncându-se de pe vârful muntelui? La o matroană romană, gestul bătrânei s-ar fi chemat nobilă dragoste de libertate –, la o biată negresă însă e numit încăpăţânare brutală. Călătorim timp de câteva ceasuri liniştiţi. Dar drumul nostru, care mai era încă de câteva mile, deveni mai anevoios, fiindcă trecea printr-o pustietate de mlaştini şi lagune. Sub lumina palidă a lunii, priveliştea era cu totul pustie. Câteva insecte fosforescente zburau pe lângă noi, iar din când în când câte o becaţină singuratică tipa plângător. În liniştea acelei nopţi, mugetul mânios şi depărtat al mării abia ajungea la noi.

9 aprilie. Am părăsit sărăcăciosul nostru loc de dormit înainte de răsăritul soarelui. Drumul trecea printr-o câmpie îngustă şi nisipoasă, care se întindea între mare şi lagunele sărate de pe uscat. Numărul mare al splendidelor

păsări care se hrănesc cu peşte, stârci şi cocori, precum şi plantele suculente3 prezentând formele cele mai fantastice dădeau priveliştii un interes, pe care altfel nu l-ar fi avut. Puţinii copaci pitici erau copleşiţi de plante parazite, dintre care cele mai demne de admiraţie arătau a fi orhideele, cu minunata lor mireasmă. De îndată ce răsări soarele, ziua se făcu zăpuşitoare, şi răsfrângerea luminii şi a căldurii pe nisipul alb ne făcu să devenim cu totul abătuţi. Am luat masa la Mandetiba, pe o temperatură de 29° la umbră. Numai splendida vedere a depărtatelor coline împădurite, răsfrânte în apele nemişcate ale unei lagune imense, ne mai răcorea. Venda de aici era în adevăr bună şi fiindcă îmi amintesc cu plăcere de masa excelentă, ceea ce nu mi se întâmplă des, voi descrie-o cu recunoştinţă, ca tip al acestui fel de hanuri. Casele acestea sunt adesea mari şi sunt clădite din pari groşi; ţesuţi între ei cu crengi împletite, totul fiind apoi tencuit; rareori au duşumele şi niciodată geamuri la ferestre, dar totdeauna sunt bine acoperite. Fără nicio excepţie, partea din faţă e deschisă ca o verandă în care se află mese şi scaune. Odăile de culcare dau unele în altele, călătorii dormind cum pot, pe o platformă de scânduri cu o saltea de paie subţire. Venda se află în mijlocul unei curţi, în care se dă de mâncare cailor. La sosire, obiceiul nostru era ca mai întâi să scoatem şeile de pe cai şi să dăm cailor porţia de boabe de porumb; apoi, cu o plecăciune până la pământ, ceream señorului să ne facă favoarea de a ne da ceva să mâncăm. „Orice doriţi, domnule1, răspundea el de obicei. La început zadarnic mulţumeam providenţii că ne adusese la un om aşa de cumsecade. Din vorbă în vorbă, ne dam seama totodată că împrejurarea în care ne aflăm devenea din ce în ce mai jalnică. „Puteţi să fiţi amabil să ne daţi ceva peşte?” „O, nu, domnule!” „Ceva supă?” „Nu, domnule!” „Ceva pâine?” „O, nu, domnule!” „Ceva pastrama?” „O, nu; domnule!” Dacă eram norocoşi, după

ce aşteptam două ceasuri, căpătăm păsări, orez şi farina.4 Deseori se întâmplă să fim obligaţi ca pentru supa noastră, noi înşine să omorâm găinile cu pietre. Când, istoviţi de oboseală şi foame, dădeam a se înţelege cu sfială că am fi mulţumiţi dacă masa ar fi gata, răspunsul pompos şi (deşi adevărat) foarte nesatisfăcător era: „O să fie gata când o să fie”. Dacă am fi îndrăznit să mai spunem ceva, ni s-ar fi arătat drumul, ca fiind necuviincioşi. Hangiii aceştia, în felul lor de a se purta, sunt oamenii cei mai urâcioşi şi neîndatoritori! casele şi făpturile lor sunt adesea dezgustător de murdare? e ceva obişnuit să lipsească furculiţele, cuţitele şi lingurile –, şi sunt şi

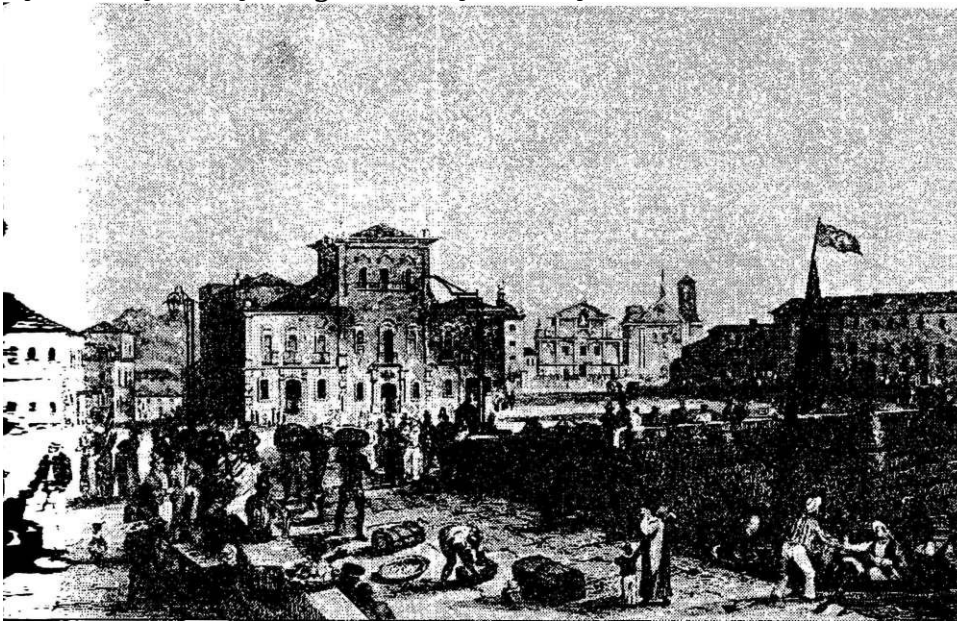

Rio de Janeiro. *Gravură de* O. *Earle*

gur că în Anglia nu exista nici măcar o colibă ţărănească, niciun bordei cu o lipsă de confort atât de pronunţată. La Campos Novos însă am dus-o regeşte: am avut la prânz orez şi carne de pasăre, biscuiţi, vin şi lichioruri; seara – cafea, iar dimineaţa peşte şi cafea, totul costând, dimpreună cu

hrana pentru cai, numai doi şilingi şi jumătate de cap de om; şi totuşi chiar gazda de la această venda, fiind întrebată dacă nu cumva ştie ceva de un bici pe care unul dintre noi îl pierduse, a răspuns morocănos: „De unde să ştiu? De ce n-ai avut grijă de el? Cred că l-au mâncat câinii”.

Părăsind Mandetiba, continuarăm să străbatem cu mare greutate o sălbăticie de lacuri; în unele se găseau scoici de apă dulce, iar în altele scoici de apă sărată. Aparţinând primei specii, am găsit un număr considerabil de Limnea într-un lac, în care, după spusele locuitorilor, marea se revărsa o dată pe an şi câteodată, de mai multe ori, făcând ca apele lacului să fie sărate. În legătură cu animalele de mare şi de apă dulce, sunt sigur că multe fapte interesante pot fi observate în regiunea acestui lanţ de lagune, care tivesc coasta Braziliei. Domnul Gay afirmă că a găsit în vecinătatea oraşului Rio de Janeiro scoici din genurile marine ca Solen şi Mytilus şi chiar scoici de apă dulce, numite Ampullariae, trăind toate la un loc în apă sălcie. De asemenea, în laguna de lângă Grădina Botanică, unde apa e ceva mai puţin sărată decât în mare, am observat de multe ori o specie de Hydrophilus foarte asemănătoare gândacilor de apă, atât de obişnuiţi prin şanţurile din Anglia; singura scoică care trăieşte în acest lac aparţine unui gen care se găseşte prin estuare.5

Părăsind coasta pentru un timp, intrarăm din nou în pădure. Copacii erau foarte înalţi şi, în comparaţie cu cei din Europa, se deosebeau mult prin trunchiurile lor albe. Văd, din însemnările mele, că ceea ce m-a surprins mai cu stăruinţă, ca fiind o noutate mai de seamă a acestor locuri măreţe, au fost nişte „minunate şi strălucitoare flori de plante parazite”. Ieşind din pădure, trecurăm prin nişte păşuni imense presărate cu nişte uriaşe muşuroaie conice de furnici, înalte de aproape 12 picioare. Aceste muşuroaie, risipite pe câmpie, aveau exact înfăţişarea

vulcanilor de noroi de la Jorullo, O aşa cum sunt aceştia înfăţişaţi de Humboldt. După ce se întunecă, sosirăm la Engenhodo, în zece ore de drum, călare. Tot drumul, nicio clipă n-am încetat să mă mir de puterea de rezistenţă a cailor; ei se dovedeau în stare să-şi vindece orişice rană mult mai curând decât caii crescuţi în Anglia. Liliacul-vampir, muşcându-i de greabăn, le pricinuieşte mari suferinţe. Şi nu-i supără atât pierderea de sânge, cât inflamaţia pe care după aceea o produce şaua cu greutatea ei. În Anglia, acest fapt a fost pus la îndoială în ultima vreme; mă consider prin urmare norocos că am fost de faţă la prinderea unuia (Desmodus d'Orbignyi, Wat.) pe spatele unui cal. Ne aşezam bivuacul, într-o seară târzie, aproape de Coquimbo, în Chili, când omul meu de serviciu, observând că un cal era foarte neliniştit, se duse să ia seama ce se întâmplă şi părându-i-se chiar că vede ceva, îşi trânti deodată palma pe spinarea animalului şi prinse liliacul. Dimineaţa, locul muşcat se vedea bine, fiind umflat şi sângerând; totuşi, a treia zi, puteam încăleca pe cal, fără urmări grave pentru el.7

13 aprilie. După trei zile de călătorie, sosirăm la Socego, proprietatea lui señor Manuel Figuireda, o rubedenie a unuia dintre noi. Casa era simplă şi, deşi ca un hambar, era foarte potrivită pentru climatul regiunii. Scaunele şi sofalele aurite ale salonului contrastau ciudat cu pereţii văruiţi simplu, cu acoperişul de stuf şi ferestrele fără geamuri. Casa dimpreună cu hambarele, cu staulele şi atelierele negrilor, care învăţaseră felurite meserii, formau un fel de careu, iar în mijlocul lui se pusese la uscat o grămadă mare de cafea. Aceste clădiri sunt situate pe o măgură, de pe care se poate lua seama la pământul cultivat şi care e împrejmuită din toate părţile cu un perete verde-întunecat de pădure luxuriantă. Produsul de căpetenie al acestei părţi a ţinutului este cafeaua. Fiecare

arbore este socotit că dă anual, în medie, doi pfunzi[25], iar unii merg până la opt. În mare cantitate se cultivă de asemenea manioc şi cassada.8 Orice parte a acestei plante este folositoare: frunzele şi tulpinile ei sunt hrana cailor, iar rădăcinile, după ce se zdrobesc, sunt presate ca să fie bine stoarse, se coc şi astfel, sub numele de farina, constituie hrana cea mai obişnuită în Brazilia. Un fapt curios, deşi bine ştiut, este că sucul acestei plante foarte nutritive conţine o puternică otravă. Acum câţiva ani, la această fazenda, murise o vacă.

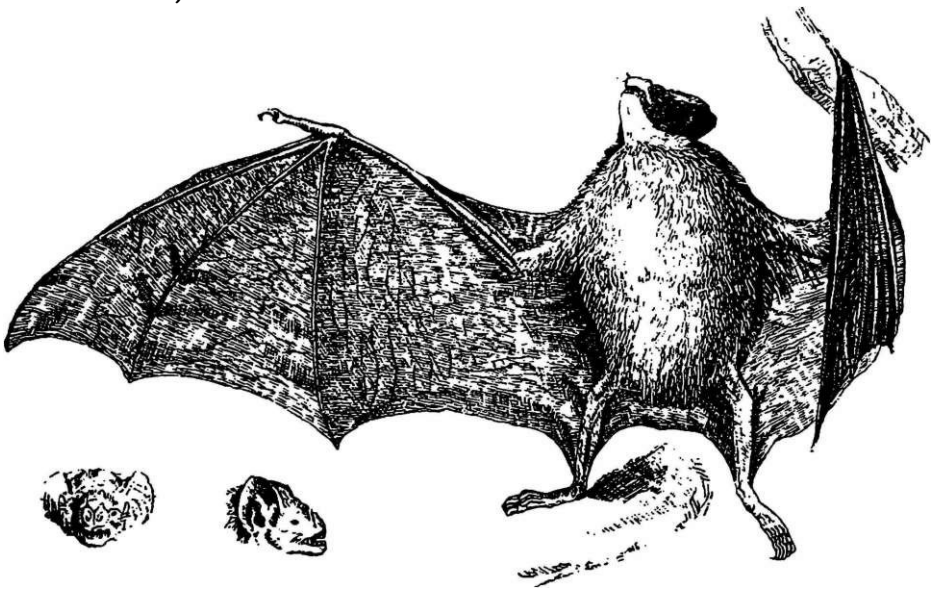

Vampir (Desmodus d’Orbignyi, Waterhouäe)

fiindcă băuse suc de manioc. Señor Figuireda mi-a spus că plantase anul trecut un sac de feijao, adică de fasole japoneză şi trei de orez; fasolea a rodit de optzeci de ori mai mult, iar orezul de două sute douăzeci de ori. Păşunile întreţin un număr apreciabil de vite şi pădurile sunt atât de pline de sălbăticiuni, că se putuse omorî în

25 **1 funt, sàu pfund = 454 g.**

ultimele trei zile câte un cerb în fiecare zi. Risipa de hrană se văzu dintr-odată la prânz, când, dacă mesele nu gemeau, musafirii gemeau de-a binelea, deoarece cu toţii trebuiră să mănânce din fiecare fel. Într-o zi, socotindu-mă cu de-amănuntul pentru ca nimic să nu rămână negustat, văzui că spre descurajarea mea se mai aduce, în toată cumplita lor realitate, un curcan şi un porc fript. În timpul mesei, un om de serviciu e pus numai să dea afară din încăperi o sumedenie de câini bătrâni şi o mulţime de copilaşi negri, care folosesc fiecare prilej ca să se strecoare înăuntru. Cât timp alungi din minte ideea sclavajului, această viaţă patriarhală, izolată cu totul şi neatârnată de restul lumii, este foarte atrăgătoare. De îndată ce se vede că soseşte un străin, se trage un clopot şi se trag şi câteva focuri de armă. Stâncile şi pădurile, iar în afară de ele nimeni altcineva, iau astfel cunoştinţă de eveniment. Într-o dimineaţă, cam cu un ceas înainte să se crape de ziuă, mă plimbam pe jos ca să admir solemna linişte a locurilor; în cele din urmă, tăcerea fu ruptă de rugăciunea de dimineaţă pe care întreaga comunitate a negrilor o înălţa la cer. În acest fel îşi încep ei de obicei munca zilnică. În asemenea fazende, n-am nicio îndoială că sclavii sunt fericiţi. Sâmbăta şi duminica, ei lucrează pentru ei înşişi şi clima fertilă face ca produsul muncii din aceste două zile să poată ajunge unui bărbat şi familiei sale o săptămână întreagă.

14 aprilie. Lăsând în urmă Socego, ne îndreptarăm caii către o altă proprietate pe Rio Macae, ultimul petic de pământ cultivat în partea aceasta. Proprietatea avea o lungime de două mile şi jumătate şi o lăţime că însuşi proprietarul nu o mai cunoştea. Numai o mică parte fusese despădurită; dar aproape fiecare acru de pământ era în stare să dea toate produsele variate şi bogate ale tropicelor. Suprafaţa pământului muncit, raportată la suprafaţa enormă a Braziliei şi lapoi la cât a rămas din ea

în stare sălbatică, abia poate fi luată în seamă: ce populaţie numeroasă va trăi pe aici în viitor! 9 În călătoria de a doua zi, văzurăm că drumul era atât de înfundat, încât trebui ca unul din grup să meargă înaintea noastră şi, cu un tesac, să taie lianele. Pădurea era nespus de bogată în forme minunate, dintre care cea mai vrednică de admirat era feriga-arborescentă cu frunzele ei elegant curbate, de un verde strălucitor. Seara, căzu o ploaie în adevăr torenţială, şi, deşi termometrul arăta 18°, îmi fu foarte frig. De îndată ce stătu ploaia, mă interesă extraordinara evaporare, care începu să se înalţe de pe toată întinderea pădurii. Piscurile, la înălţimea de o sută de picioare, erau îngropate în aburi albi şi groşi, care se ridicau ca nişte coloane de fum de pe locurile cele mai păduroase şi îndeosebi din văi. Faptul acesta l-am observat de mai multe ori? cred că se datorează imensei suprafeţe de frunziş, încinsă mai dinainte de razele soarelui.

În timpul şederii noastre la această proprietate, mai-mai că era să fiu martor la unul din actele de cruzime care se mai pot întâmplă numai într-o ţară sclavagistă. În urma unei certe şi a unei dări în judecată, proprietarul era cât pe-aci să ia toate femeile şi toţi copiii bărbaţilor robi, ca să-i vândă apoi separat la licitaţia publică din Rio. Dar numai interesul şi nu vreun simţământ de milă opri săvârşirea actului. De fapt nici nu cred că proprietarul să se fi gândit cumva că ar fi fost neomenos să despartă astfel treizeci de familii, care trăiau împreună de atâţia ani. Totuşi, mărturisesc eu însumi că acest proprietar era superior în omenie şi bune simţăminte oamenilor de rând. Se spune că interesul orb şi egoismul nu au nicio limită. Pot menţiona o scenă foarte neînsemnată, care, la timpul ei, m-a durut mai mult decât orice poveste sângeroasă. Treceam pe apă pe un pod plutitor, împreună cu un negru neobişnuit de prostănac. Căznindu-mă să-l fac să înţeleagă, vorbeam tare şi făceam semne; când să fac un anumit

semn, trecându-mi palma pe lângă ochii lui, el, crezând că sunt mâniat şi că vreau să-l bat, îşi închise deodată ochii pe jumătate, privind speriat, şi îşi lăsă mâinile în jos. Nu voi uita niciodată uimirea, dezgustul şi ruşinea care m-au cuprins văzând un om voinic, în toată puterea, căruia îi era teamă chiar să se ferească de o lovitură dată, cum credea el, în plină faţă. Acest om fusese învăţat cu o degradare mai joasă decât robia celui mai neajutorat animal.10

1 8 a p r i 1 i e. La înapoiere, petrecurăm două zile la Socego, pe care eu le întrebuinţai colectând insecte din pădure. Cei mai mulţi copaci, deşi atât de înalţi, nu depăşesc în circumferinţă trei sau patru picioare. Sunt, fireşte, unii de dimensiuni mai mari. Señor Manuel tocmai scobea o canoe lungă de şaptezeci de picioare, dintr-un trunchi zdravăn care avusese 110 picioare lungime. Contrastul palmierilor cu ceilalţi copaci rămuroşi, printre care cresc, dă totdeauna locului caracter tropical. Aici, palmierul-varză, unul dintre cei mai măreţi din această familie, 11 era podoaba pădurii. Având o tulpină atât de subţire încât o puteai cuprinde cu amândouă palmele, îşi clătina capul elegant la patruzeci sau cincizeci de picioare deasupra pământului. Lianele lemnoase, ele înşile acoperite de alte liane, erau foarte groase –, unele, pe care le-am măsuratr aveau în circumferinţă două picioare. Numeroşi copaci bătrâni aveau o înfăţişare foarte curioasă din pricina pletelor de liane care, atârnând peste crengile lor, păreau căpiţe de fân. Dacă ochii mi se întorceau, de la lumea frunzişului de deasupra, jos, la pământ, privirile îmi erau atrase mai cu seamă de eleganţa extraordinară a frunzelor de ferigă şi mimoză. Mimozele, în anumite locuri, acopereau solul cu un fel de covor, gros numai de cinci inchi. Călcând pe straturile dese de mimoze, urmele lăsate de picior se recunosc numai după schimbarea culorii pricinuite de presarea peţiolelor sensibile. E uşor să înfăţişezi separat aspecte ale acestei privelişti admirabile

dar nu e cu putinţă să redau în întregime sentimentul de uimire şi evlavie care mi-a umplut sufletul şi m-a extaziat.

19 aprilie. Părăsind Socego, în primele două zile ne înapoiarăm mergând pe acelaşi drum pe care venisem. Cum drumul tăia mai tot întinsul orbitor de nisip, care se afla nu departe de ţărm, treaba nu fu uşoară de loc. De câte ori calul îşi punea copitele pe nisipul fin de siliciu, se auzea ca un ciripit plăcut. A treia zi, o luarăm în altă direcţie şi trecurăm printr-un sătuc vesel, numit Madre de Deos. Drumul pe care mergeam acum era unul dintre drumurile principale din Brazilia, dar se afla într-o stare atât de proastă, încât nu putea trece pe el niciun vehicul cu roate, în afară de greoaiele care trase de boi. Nu dădurăm în călătoria noastră peste niciun pod de piatră; iar cele făcute din tulpini de copaci erau aşa de stricate că trebuia să le ocolim. Aici nu se cunoaşte exact nicio distanţă. Drumul e adesea însemnat cu cruci în loc de pietre kilometrice, dar crucile indică numai locuri unde s-a vărsat sânge omenesc. În seara zilei de 23 aprilie soseam la Rio, terminând mica noastră excursie.

Cât timp îmi mai rămăsese pentru Rio, am stat într-o vilă, de pe ţărmul golfului Botafogo. E cu neputinţă să-ţi doreşti ceva mai plăcut decât să-ţi petreci câteva săptămâni într-un loc atât de măreţ. În Anglia, naturalistul amator se bucură în plimbările sale de un mare avantaj şi anume: el poate întâlni în orice moment un lucru care să-i atragă atenţia; dar în aceste ţinuturi binecuvântate, unde natura mişună de viaţă, ispitele sunt atât de numeroase, încât naturalistul aproape că e ţintuit locului.

Puţinele observaţii pe care am fost în stare să le fac au fost în legătură numai cu animalele nevertebrate. Existenţa unei diviziuni a genului Planaria, care trăieşte pe pământ uscat, m-a interesat îndeosebi. Aceste animale au o structură atât de simplă, încât Cuvier le-a pus la un loc cu viermii intestinali, deşi niciodată nu au fost găsite în

corpurile altor animale. Specii numeroase locuiesc atât în apa sărată cât şi în cea dulce, dar cele despre care vorbesc au fost găsite chiar în părţile mai uscate ale pădurilor, pe sub tulpinile arborilor putreziţi, care cred că le servesc drept hrană. Ca formă generală, ele par mici limacşi, un fel de mel.ci fără casă, dar proporţional sunt cu mult mai înguste, iar câteva specii sunt minunat colorate cu dungi longitudinale. Structura lor e foarte simplă: pe la mijlocul suprafeţei inferioare pe care se târăsc se află două deschizături transversale; prin deschizătura anterioară poate ieşi la iveală o gură în chip de pâlnie cu o mare sensibilitate tactilă. După ce restul corpului murea din cauza apei sărate sau a altor pricini, acest organ mai dădea un timp oarecare semne de viaţă.

În diverse locuri ale emisferei sudice am găsit nu mai puţin de douăsprezece specii deosebite de Planaria terestre[26]. Anumite exemplare, pe care le colecţionasem din Ţara lui Van Diemen13, am izbutit să le ţin vii aproape două luni, hrănindu-le cu putregai de lemn. Tăind transversal una din ele în două părţi aproape egale, cele două jumătăţi au devenit în două săptămâni animale întregi. Am secţionat însă corpul în aşa fel încât o jumătate să conţină amândouă deschizăturile de pe partea inferioară, iar cealaltă niciuna. În douăzeci şi cinci de zile de la operaţie, jumătatea dintâi nu mai putea fi deosebită de orice alt exemplar; jumătatea cealaltă crescuse mult ca mărime şi spre capătul posterior se formase o porţiune străvezie în parenchim 14, în care se putea deosebi o gură rudimentară în formă de cupă, fără ca pe partea inferioară să se fi format vreo deschizătură corespunzătoare. Dacă, pe măsură ce ne apropiam de ecuator, căldura din ce în ce mai mare n-ar fi distrus toate exemplarele, e sigur că

---

26 **Am descris şi am dat numirile acestor specii în** *Annales of Natural Hlstory,* **vol. XIV, p. 241.**

această ultimă fază şi-ar fi întregit structura. Deşi experienţa e bine cunoscută, era interesant totuşi de observat formarea treptată, graduală, a organelor esenţiale din simpla extremitate a unui alt animal. Aceste Planarii se păstrează nespus de greu? căci, de îndată ce încetarea vieţii îngăduie legilor obişnuite să acţioneze, corpul întreg li se preface într-o masă moale şi fluidă, cu o repeziciune pe care n-am mai întâlnit-o.

În tovărăşia unui bătrân preot portughez, care mă scosese cu el la vânat, am vizitat pentru întâia oară pădurea în care se găseau aceste Planarii. Vânătoarea consta în următorul procedeu: câinilor li se dădea drumul în desiş, iar apoi trebuia să – aştepţi cu răbdare, trăgând cu puşca în orice animal ivit. Eram însoţiţi de feciorul unui fermier vecin, admirabil exemplar de tânăr brazilian sălbatic. Îmbrăcat cu o cămaşă zdrenţuită şi pantaloni, cu capul gol, purta o flinta veche şi un cuţit mare. Aici obiceiul de a purta cuţit e general, căci prin pădurile dese nimeni nu se poate lipsi de el din pricina plantelor agăţătoare. Acestui obicei i se datorează poate numărul neobişnuit de mare al crimelor. Brazilienii sunt atât de îndemânatici mânuitori ai cuţitului, că îl pot arunca cu precizie la o anumită distanţă şi cu destulă putere ca să pricinuiască răni mortale. Am văzut un număr de băieţaşi practicând această artă ca simplu joc şi îndemânarea lor de a-l înfige într-un par arăta că cu timpul aveau să facă isprăvi cu mult mai mari. Tovarăşul meu, cu o zi mai înainte, împuşcase două maimuţe cu barbă 15. Aceste animale au cozi prehensile, al căror capăt, chiar după moarte, poate susţine toată greutatea corpului. Una dintre ele, rămânând astfel apucată strâns cu coada de o creangă, a trebuit „ca să poată fi prinsă, să se taie chiar copacul –, ceea ce făcându-se în curând, copac şi maimuţă s-au prăbuşit cu un groaznic huiet. Pe lângă această maimuţă, am mai vânat câţiva papagali verzi şi câţiva

tucani. Însă eu am avut de profitat de pe urma cunoştinţei mele cu preotul portughez, fiindcă altă dată mi-a dăruit un exemplar frumos de yaguarundi 16.

Toată lumea a auzit de frumuseţea priveliştilor de la Botafogo. Casa în care locuiam era aşezată chiar sub muntele Corcovado. S-a observat, pe bună dreptate, că piscurile abrupte şi conice sunt caracteristice pentru formaţia pe care Humboldt o numeşte gneissgranit. Nimic nu poate fi mai impresionant decât efectul acestor uriaşe mase rotunde de stânci goale, ridicându-se din vegetaţia cea mai luxuriantă.

Muntele Corcovado la Rio de Janeiro. *Gravură de O. Earle*.

Adesea mă ocupam cu cercetarea norilor, care, rostogolindu-se dinspre mare, se strângeau în maldăre sub punctul cel mai înalt al muntelui Corcovado. Ca mai toţi munţii, Corcovado, înfăşurat astfel în nori, pare o înălţime mult mai impunătoare decât cele 2 300 de picioare pe care

le are în realitate. Dl Danieli a consemnat, în studiile sale meteorologice, că se întâmplă câteodată ca norii să pară că stau nemişcaţi pe piscul munţilor, deşi deasupra lor vântul continuă să sufle. Acelaşi fapt se petrecea şi aici, însă cu o mică deosebire. În cazul nostru, se putea vedea bine cum norii se încovoiau, trecând repede pe deasupra piscului şi totuşi nici nu se micşorau, nici nu se măreau. Soarele sta să apună şi o adiere plăcută dinspre sud, suflând în latura sudică a stâncii, se amesteca cu aerul mai rece, de sus, astfel că vaporii se condensau; dar, pe măsură ce uşoara cunună de nori trecea de creastă, venind în atingere cu atmosfera mai caldă de pe clinul nordic, din nou norii se dizolvau numaidecât.

În mai şi iunie, adică la început de iarnă, climatul era minunat. Temperatura mijlocie, luată la ora nouă, atât dimineaţa cât şi seara, era numai de 22°. Adesea ploua torenţial, dar vânturile uscate care veneau dinspre sud făceau ca în scurt timp plimbările pe jos să devină din nou plăcute. Într-o dimineaţă căzu în şase ore 1, 6 inchi de ploaie. Când această furtună trecu peste pădurile care înconjoară Corcovado, căderea stropilor de ploaie pe nenumărata mulţime de frunze făcu un zgomot de prăvălire torenţială, care putea fi auzită de la un sfert de milă. După zilele mai calde, era o plăcere să stai liniştit în grădină şi să vezi cum seara se preface în noapte. În această climă, natura îşi alege maeştri cântăreţi dintre făpturi mai umile decât în Europa. O broscuţă din genul Hvla17 stă pe o foaie lată cam la un inch deasupra apei şi scoate un ţârâit plăcut; dacă sunt mai multe la un loc, ele cântă armonios, deşi pe note deosebite. Mi-a fost greu să prind o asemenea broască. Genul Hyla are la vârful degetelor nişte ventuze mici, cu care se prinde şi merge pe orice geam perfect vertical. În acelaşi timp fel de fel de cicade şi lăcuste scot fără întrerupere un sunet strident, care însă, îndulcit de o oarecare distanţă, nu e neplăcut la

auz. În fiecare seară, după căderea nopţii, începea marele concert şi am stat adesea ascultându-l până ce atenţia îmi era abătută la cine ştie ce insectă zburătoare.

În orele acelea, se văd licurici zburând prin preajmă de la un gard viu la altul. Noaptea, pe întuneric, lumina lor poate fi văzută de la aproape două sute de paşi. E de reţinut că toate neamurile de licurici, de gândaci luminoşi, precum şi feluritele vietăţi marine fosforescente (cum sunt crustaceii, meduzele, nereidele, o corallină din genul Clytia şi Pyrosoma 18) pe care toate le-am studiat, dau o lumină pronunţată verde. Toţi gândacii fosforescenţi pe care i-am prins aici aparţineau Lampyridaelor (familie care cuprinde şi licuricii din Anglia) şi cei mai mulţi dintre ei aparţineau speciei Lampyris occidentalis[27]. Această insectă, după observaţiile mele, emitea cele mai vii sclipiri, când era iritată: la intervale, inelele abdominale se întunecau. Sclipirea apărea aproape concomitent în cele două inele, totuşi putea fi observată mai întâi în inelul anterior. Substanţa luminoasă era fluidă şi foarte lipicioasă; dacă se îndepărta pielea de pe mici porţiuni, acestea continuau să lucească cu o sclipire slabă, în timp ce părţile intacte se întunecau. Dacă decapitam insecta, inelele rămâneau neîntrerupt luminoase, dar nu tot atât de strălucitoare ca înainte, iar iritaţiile locale făcute cu un ac măreau întotdeauna intensitatea luminii. Într-un caz, inelele şi-au păstrat luminozitatea douăzeci şi patru de ore după moartea insectei. Din aceste fapte, rezultă că vietatea are probabil puterea de a-şi ascunde numai lumina sau de a şi-o stinge pentru răstimpuri scurte şi că în toate celelalte cazuri emisiunea luminoasă e involuntară. Pe potecile de nisip umede şi noroioase am găsit o mulţime de larve de Lampyris: semănau ca

27 **Sînt mult îndatorat d-lui Waterhousb pentru bunăvoinţa sa de a-mi fi numit insectele acestea şi multe altele, dîndu-mi şi un ajutor preţios.**

înfăţişare generală cu licuriciul-femelă din Anglia. Aceste larve posedau însă slabe puteri de a lumina; foarte deosebite de alte familii cu care se înrudeau, la cea mai mică atingere ele se prefăceau moarte şi încetau să mai lumineze; nici iritaţia nu le făcea să se mai reaprindă. Am ţinut câteva dintre ele vii pentru un timp: cozile lor sunt organe în adevăr ciudate, fiindcă acţionează, având un dispozitiv adecvat, ca ventuze sau organe de fixare, totodată servind şi ca rezervoare de salivă sau de un lichid asemănător. Le-am hrănit de mai multe ori şi cu carne crudă şi am văzut totodată că vârful cozii era adus la gurăf lăsând o picătură de salivă pe carnea care urma să fie înghiţită. Deşi atât de mult întrebuinţată la această treabă, coada pare că nimereşte cu oarecare greutate drumul la gură, deoarece totdeauna ea pipăie mai întâi gâtul, pe care se orientează către gură.

Când eram la Bahia, cea mai obişnuită insectă luminoasă de prin partea locului părea să fie un gândac (Pyrophorus luminosus, Illig,). Lumina acestuia devenea de asemenea mai strălucitoare prin iritaţie. Într-o zi, mi-a plăcut să observ cum şi cât poate sări insecta aceasta, care, după câte mi se pare, n-a, fost descrisă până acum cum trebuie[28]. Gândacul, aşezat pe spate şi pr. egătindu-se să sară, îşi mişca în aşa fel capul şi toracele îndărăt, încât carena pectorală ieşea în afară şi se sprijinea pe marginea tecii sale. Continuând aceeaşi mişcare îndărăt, carena se încovoia ca un arc, datorită încordării tuturor muşchilor şi în acest moment insecta stătea pe extremitatea capului şi pe elitre. Încordarea slăbind brusc, capul şi toracele se destindeau, iar marginea de jos a elitrelor lovea cu atâta putere suprafaţa pe care se aflau, că insecta sărea în sus până la o înălţime de unul sau doi inchi. Punctele ieşite în afară ale toracelui, precum şi teaca carenei pectorale

28 **Kirby,** *Entomology,* **vol. II, pag. 317.**

serveau la menţinerea echilibrului corpului în timpul saltului. În descrierile pe care le-am citit, cred că nu s-a pus accentul necesar pe elasticitatea carenei: un salt atât de brusc nu putea fi rezultatul unei simple contracţii muşchiulare, fără ajutorul vreunui dispozitiv mecanic.

— În mai multe împrejurări, am avut parte de anumite excursii prin împrejurimi, excursii scurte dar nespus de plăcute. Într-o zi, m-am dus în Grădina Botanică, unde am putut vedea numeroase plante, bine cunoscute pentru marea lor utilitate. Frunzele arborilor de camfor, de piper, de cinnamon (scorţişoară) şi cuişoare împrăştiau o aromă minunată? arborele de pâine numit şi jaca şi arborele de mango se întreceau unul pe altul în măreţia frunzişului 19. Principala caracteristică a peisajului din împrejurimile Bahiei este determinată mai cu seamă de aceşti doi arbori din urmă. Înainte de a-i vedea, nici nu mi-aş fi închipuit ca un copac să poată aşterne pe pământ o umbră atât de întunecată. Aceşti doi arbori au faţă de vegetaţia veşnic verde a climatului aceeaşi poziţie pe care laurul şi houx (holly[29]) o au în Anglia faţă de arborii cu frunze căzătoare, cu singura deosebire că, până să cadă, sunt de un verde mai deschis. Se poate observa că locuinţele de la tropice sunt împrejmuite de cele mai strălucitoare forme de vegetaţie, multe dintre acestea fiind în acelaşi timp şi cele mai folositoare omului. Cine s-ar putea îndoi că aceste calităţi nu sunt întrunite în bananier, în cocotier, în numeroasele specii de palmieri, în portocal şi în arborele de pâine?

În această zi, am fost urmărit tot timpul de o observaţie a lui Humboldt. El vorbeşte adesea ca despre „uşorii aburi care, fără să schimbe transparenţa aerului, îi fac tonurile mai armonioase, îndulcindu-i efectele”. E o înfăţişare pe care niciodată n-am văzut-o în clima

29 **Genul Ilex (n. tr.).**

temperată. Atmosfera, pe o distanţă de o jumătate sau trei sferturi de milă în adâncime, era desăvârşit de limpede, în timp ce pe o distanţă mai mare toate culorile se topeau într-o ceaţă minunată de un gri-pal cu uşoare nuanţe de albastru. În ceea ce priveşte starea atmosferei, începând din zorii zilei şi până spre amiază, când efectul se producea mai clar, ea nu suferise cine ştie ce schimbare în afară de uscăciunea aerului. În acest interval, diferenţa dintre punctul de rouă şi temperatură crescuse de la 4° până la 9° 5.

Altă dată, plecai dis-de-dimineaţă şi mersei pe jos la Gavia sau muntele Topsai120. Aerul era dulee-răcoros şi îmbălsămat, iar stropii de rouă mai sclipeau încă pe frunzele marilor plante liliacee, care umbreau pârâiaşele cu apă limpede. Aşezându-mă pe un bloc de granit, simţii o adevărată desfătare să cercetez feluritele insecte şi păsări, care treceau în zbor pe deasupra capului meu. Se părea că minusculelor păsărele colitbri le plăcea să stea mai cu seamă în aceste locuri umbroase şi singuratice. De câte ori am văzut micile făpturi zumzăind împrejurul vreunei flori, cu aripile lor zbârnâind aşa de repede de abia puteau fi văzute, mi-am amintit de fluturii stângizi; mişcările şi obiceiurile lor sunt în multe privinţe foarte asemănătoare.

Luând-o pe o potecă, intrai într-un codru măreţ, şi, de pe o înălţime de cinci sau şase sute de picioare, mi se înfăţişă una din acele splendide vederi, atât de obişnuite prin împrejurimile frumosului Rio de Janeiro. De la această înălţime, peisajul capătă cele mai strălucitoare culori şi toate formele, toate umbrele întrec atât de mult în măreţie tot ceea ce europeanul a văzut în ţara lui, încât nu mai ştie cum să-şi rostească simţămintele. Impresia generală sugerează mai totdeauna cel mai luminos decor de operă. Niciodată nu m-am întors din asemenea excursii cu mâinile goale. De data – aceasta, am găsit un exemplar curios de ciupercă numit Hymenophallus. Cei mai mulţi cunosc

ciuperca Phallus, care creşte în Anglia şi care toamna îngreunează aerul cu mirosul ei respingător? însă, pentru unii gândaci de la noi, după cum ştiu bine entomologii, acest miros urât e o mireasmă desfătătoare. Constatai că acelaşi lucru se întâmplă şi aici: un Strongylus. Slf atras de duhoare, se lăsă din zbor pe ciupercă, deşi mergeam cu ea în mână. Vedem din aceasta că în două-ţări atât de depărtate una de alta poate exista o legătură asemănătoare între plante şi insecte din aceleaşi familii, cu toate că ambele specii sunt aici altele. Când omul este agent introducător de noi specii, această legătură nu mai există; ca exemplu pot menţiona că foile de varză şi lăptucă, care în Anglia sunt atacate de o mulţime de limacşi şi omizi, rămân neatinse în grădinile de lângă Rio.

Cât timp am stat în Brazilia, am făcut o mare colecţie de insecte. Câteva observaţii generale asupra însemnătăţii comparative a diferitelor clase pot interesa pe entomologii englezi. Lepidopterele22 mari şi viu colorate îşi caracterizează zona în care trăiesc cu mult mai precis decât orice altă grupă de animale. Vorbesc numai de fluturii din grupul Cladocera, de cei diurni; cât despre cei nocturni, cei din grupul Heterocera, contrar de ceea ce ne-am fi putut aştepta de la o vegetaţie atât de puternică, ei s-au dovedit mult mai puţin numeroşi decât în regiunile noastre temperate.

Am fost uimit de obiceiurile fluturelui Papilici feronia. Acesta nu e un fluture rar şi în general stă mai totdeauna în crângurile de portocali. Deşi zboară la o mare înălţime, totuşi foarte adesea coboară pe trunchiul arborilor. În astfel de prilejuri stă totdeauna cu capul în jos şi cu aripile întinse orizontal, în loc să le strângă vertical, cum fac de obicei ceilalţi fluturi. E singurul fluture pe care l-am văzut folosindu-se vreodată de picioare ca să alerge. Nedându-mi seama de acest lucru, de multe ori apropiindu-mi cu mare grijă penseta de ea, insecta se lăsa pe o parte şi scăpa

chiar când eram cât pe-a-ci s-o apuc. Dar un fapt cu mult mai ciudat este meşteşugul cu care aceste specii scot un zgomot specific. De câteva ori, câte o pereche, probabil mascul şi femelă, fugărindu-se într-un zbor neregulat, trecură pe la câţiva yarzi de mine şi auzii cu precizie un zgomot metalic, asemănător aceluia produs de o gheară cu arc care alunecă pe o rotiţă dinţată. Zgomotul se producea la scurte intervale şi putea fi deosebit de la aproape 20 de yarzi. Sunt sigur că în această observaţie nu am făcut nicio eroare.[30]

Înfăţişarea generală a Coleopterelor mă dezamăgi. Numărul gândacilor mărunţi şi de culoare întunecată este extraordinar de mare. Colecţiile europene se pot mândri până acum numai cu speciile mai mari ale climei tropicale. O simplă privire aruncată asupra a ceea ceva fi în viitor un complet catalog entomologie ar ajunge să tulbure liniştea naturaliştilor. Gândacii carnivori, sau Carabidae, apar într-un număr extrem de mic, la tropice 23. Lucrul acesta apare mai demn de a fi reţinut dacă îl comparăm cu faptul că numărul cel mai mare de patrupede carnivore se află în ţinuturile fierbinţi. M-am mirat mult observând aceasta, dar aceeaşi observaţie am făcut-o atât la intrarea în Brazilia cât şi atunci când am văzut multe forme elegante şi active de Harpalidae reapărând pe câmpiile temperate ale La Platei. Păianjenii foarte numeroşi şi hrăpăreţele

---

30 **Dl. Doubleday, acum în urmă, a descris (în faţa Societăţii de Entomologie, la 3 martie 1845) o structură deosebită a aripilor acestui fluture, structură care îi dă posibilitatea să producă zgomotul de care vorbesc. „Acest fluture este remarcabil, spune el, fiindcă la baza aripilor anterioare, între nervura costală şi cea subcostală, e (prevăzut cu o mică tobă. Nervura costală şi cea subcostală au, înăuntru, o diafragmă specială în chip de şurub". Găsesc în călătoriile lui Langsdorff (1803—1807, p. 74) că, în insula Sf. Ecaterina de lîngă coasta Braziliei, un fluture, numit Februa Hoffmanseggi, cînd zboară scoate un zgomot ca o morişcă.**

Hymenoptera ţin oare locul Coleopterelor carnivore? Aici Necroforii şi Brachelytreie sunt foarte rari; pe de altă parte, Rhyncophorele şi Chrysomelidele, scoţându-şi hrana din lumea vegetală, se găsesc într-un număr uluitor. Nu mă gândesc la numărul diferitelor specii, ci la acela al indivizilor, fiindcă de acesta depinde cel mai caracteristic aspect entomologie al diferitelor ţinuturi. Ordinele Orthoptera şi Hemiptera sunt excepţional de răspândite, după cum sunt răspândite, de asemenea, şi diviziunea Hymenopterelor cu ac, în afară poate de albine. Cel care intră pentru întâia dată într-o pădure tropicală e uimit de truda furnicilor. Poteci bine bătătorite se ramifică în toate părţile şi pe ele umblă neîncetat o armată întreagă de nepbosite lucrătoare, unele înaintând şi altele întorcându-se cu bucăţele de frunze verzi, câteodată mai mari decât corpul lor.

Din când în când unele furnici mici şi negre obişnuiau să migreze într-un număr uriaş. Într-o zi, la Bahia, atenţia mi-a fost atrasă de numeroşi păianjeni, gândaci negri şi alte insecte, ca şi de câteva şopârle care treceau într-o mare agitaţie de-a curmezişul unui petic gol de pământ. Puţin mai în urma lor, lui erele şi foile de ierburi erau negre de furnici. După străbaterea aceluiaşi petic gol de pământ, roiul s-a împărţit coborând pe un zid vechi şi astfel a putut înconjura frumuşel un mare număr de insecte: sforţările acestor biete mici făpturi de a scăpa cu viaţă erau uimitoare. Când furnicile ieşiră la drum, ele îşi schimbară direcţia şi suiră iar zidul, în coloane înguste. Am pus o pietricică, să întrerup un şir de furnici: toate s-au năpustit asupra ei şi îndată au şi părăsit-o. Puţin după aceea, un alt corp de armata veni la atac şi, după încă o lâncercare nereuşită, linia pe care se mărşăluia fu părăsită de tot. Trecând pe de lături, la o distanţă ca la un inch, furnicile ar fi putut să ocolească uşor pietricica, şi aşa s-ar fi întâmplat fără îndoială dacă ea s-ar fi aflat acolo de la

început; dar, simţindu-se atacate, micile luptătoare cu inimi de leu dispreţuiră ideea de a se preda.

În împrejurimile oraşului Rio se găsesc foarte multe insecte asemănătoare cu viespile: acestea clădesc pentru larvele lor faguri din lut, prin colţurile verandelor. Ele îşi îndeasă fagurii cu păianjeni şi viermi pe jumătate morţi, pe care se pricep de minune cum să-i înţepe ca să-i lase paralizaţi dar încă vii – până ce îşi depun ouăle; larvele care ies din ouă urmează să se hrănească cu această respingătoare strânsură de victime istovite şi muribunde. Un naturalist entuziast [31]a descris acest spectacol ca fiind interesant şi plăcut! Am fost foarte atras într-o zi, să urmăresc o luptă pe viaţă şi pe moarte între o viespe tPepsis şi un mare păianjen din genul Lycosa. Viespea se repezea deodată asupra prăzii ei şi apoi zbura mai departe: păianjenul era, evident, rănit, fiindcă, încercând să fugă, se rostogolea pe o mică pantă, având totuşi destulă putere, deocamdată, pentru a se târî într-un smoc des de iarbă. Viespea se întorcea iute şi rămânea uimită că nu-şi găseşte numaidecât victima; apoi, începea o vânătoare în toată regula, ca un copoi după vulpe, dând scurte raite semicirculare şi zbârnâind neîncetat din aripi şi antene. Deşi bine ascuns, păianjenul era repede descoperit, iar viespea, vădit temătoare încă de fălcile adversarului, după multe mişcări chibzuite, îl rănea cu două înţepături sub torace. În cele din urmă, cercetând prin antene cu mare grijă păianjenul rămas nemişcat, începea să-i tragă corpul afară24. Iaï eu pusei tocmai atunci mâna şi pe tiran şi pe victimă.[32]

---

31 **Vezi la British Museum manuscrisul d-lui Abbott, care şi-a făcut observaţiile în Georgia -, vezi scrierea dl. A. White, în** *Annales of Natural History,* **voi. VII, p. 472. Locot. Hutton a descris un Sphex din India, ca avînd obiceiuri asemănătoare, în** *Journal of the Asiatic Society,* **vol. I, pag. 555.**

32„ – ,

Numărul păianjenilor, faţă de al altor insecte, este aici, spre deosebire de cum stau lucrurile în Anglia, cu mult mai mare; poate chiar mai mare decât al tuturor diviziunilor de animale articulate25. Felurimea speciilor de păianjeni săritori se dovedeşte aproape infinită. Genul, sau mai curând familia Epeirelor, se caracterizează aici prin multe forme ciudate; anumite specii au învelişuri tari şi ţepoase, altele tibiile lăţite «. acoperite cu spini. Toate potecile prin pădure sunt înţesate de pânza solidă de culoare galbenă a unei specii aparţinând aceleiaşi diviziuni ca şi Epeira clavipes Fabricii, despre care Sloane a spus mai demult că, în Indiile de vest, face o pânză atât de rezistentă, încât se pot prinde păsări cu ea. Aproape pe fiecare pânză de acest fel trăieşte ca parazit un neam de păianjen mic şi drăguţ, cu picioarele anterioare foarte lungi, şi care se dovedeşte a ţine de un gen nedescris încă. Presupun că marea Epeira îl socoteşte cu totul neînsemnat şi, de aceea, îl lasă ca vânător al insectelor mărunte care, lipindu-se de firele pânzei, ar (pieri acolo în van. Când se înfricoşează, micul păianjen fie se preface mort întinzându-şi picioarele din fată, fie, deodată, cade de pe pânză.

Prin locurile uscate mai cu seamă, e foarte obişnuită o Epeiră mare din aceeaşi diviziune cu Epeira tuberculata şi Epeira jeonica. Pânza ei, întinsă între frunzele mari de agave, e câteodată întărită cam pe la mijloc de două sau chiar patru fâşii în zigzag, care leagă între ele razele două câte două.

Dacă în pânză se prinde o insectă mai mare, lăcustă sau viespe, păianjenul, cu o mişcare îndemânatică, o rostogoleşte grăbit şi, în acelaşi timp, emiţând o bandă de fire din glandele sericigene, îşi înfăşoară numaidecât prada într-o gogoaşă ca aceea a viermelui de mătase. Apoi, păianjenul, cercetându-şi victima istovită, îi face o muşcătură fatală în partea dinapoi a toracelui şi, retrăgându-se, aşteaptă răbdător efectul otrăvii. Tăria

acestei otrăvi poate fi judecată din faptul că, desfăşurând coconul după o jumătate de minut, am găsit o viespe mare lipsită de viaţă. jAceastă Epeira stă tot timpul aproape de centrul pânzei şi, cu capul în jos. Dacă e supărată de ceva, ea acţionează deosebit, după împrejurări; dacă e vreun stufiş dedesubt, îşi dă drumul să cadă dintr-odată; şi am văzut limpede cum firul ieşit din glandele sericigene se tot lungea în timp ce păianjenul sta locului, pregătindu-se astfel să cadă. Dacă pământul e gol, Epeira cade numai rareori, mişcându-se repede însă Jdintr-o parte în alta a pânzei printr-un interval făcut anume în mijlocul acesteia. Dacă motivul de supărare persistă, ea se dedă celei mai curioase manevre: stând la mijloc începe să mişte puternic pânza prinsă de ramuri elastice până ce, în cele din urmă, aceasta vibrează atât de intens, încât chiar imaginea păianjenului se tulbură.

E lucru îndeobşte cunoscut că celor mai mulţi dintre păianjenii din Aiitjlia, fcând li se agaţă în pânză vreo insectă mai mare, încearcă să taie firele şi să-şi sloboade prada pentru ca astfel să-şi ferească plasa de a fi destrămată. Odată însă, am văzut într-o seră din Shropshire o viespe femelă mare prinsă în pânza lipsită de simetrie a unui păianjen mic de tot, care, în loc să taie pânza, continua cu multă râvnă să îmbrobodească trupul insectei şi îndeosebi aripile. Viespea, la început, ţintea zadarnic pe micul antagonist, amenin ţându-l cu acul. Făcându-mi-se milă de viespe, după ce am lăsat-o să lupte mai bine de un ceas, am omorât-o şi am pus-o iar în pânză. Păianjenul s-a întors iute şi, la o oră după aceea, fui foarte mirat găsindu-l cu fălcile înfipte în orificiul cu ac al viespii. Am gonit păianjenul de două sau de trei ori, dar în următoarele 24 de ore l-am găsit mereu sugând din acelaşi loc. Se umfla văzând cu ochii de sucul prăzii, care era de câteva ori mai mare decât el.

Acum pot menţiona că am găsit lângă Santa Fé

Bajada mulţi păianjeni mici şi negri cu pete rubinii pe spinare, trăind de obicei împreună. Pânzele erau aşezate vertical, cum se întâmplă întotdeauna cu pânza genului Epeira: aceşti păianjeni trăiau despărţiţi unul de altul printr-un spaţiu de aproape două picioare, fiind însă prinşi cu toţii de anumite fire comune foarte lungi şi întinse pentru toţi. În acest fel, vârfurile unora din tufişuri erau acoperite de o reţea neîntreruptă. Azara a descris păianjenii gregari din Paraguay, pe care Walckenaer îi bănuieşte ca făcând parte din genul Therydion, dar probabil că e vorba de Epeira şi poate chiar de aceeaşi specie cu a mea. Cu toate acestea nu-mi pot aminti dacă am văzut cuibul central mare cât o pălărie, în care toamna, când mor, păianjenii îşi depun ouăle, după cum afirmă Azara. Cum toţi păianjenii văzuţi de mine aveau aceeaşi mărime, ei trebuie să fi avut şi aceeaşi vârstă. Această deprindere de a vieţui împreună, la un gen atât de tipic cum este Epeira printre insecte, gen aşa de însetat de sânge şi de solitar, încât chiar cele două sexe se atacă unul pe altul, este un fapt cu totul ciudat.

Într-o vale adâncă a Anzilor, lângă Mendoza, am găsit un alt păianjen cu o pânză curioasă. Din acelaşi centru în care şedea insecta, radiau în plan vertical fire solide; dar numai două dintre raze se uneau printr-o împletitură simetrică, astfel încât plasa, în loc să fie ca de obicei circulară, consta numai dintr-un segment unghiular. Toate pânzele erau construite în acelaşi fel.

CAPITOLUL III

MAL DON A DO

Montevideo – Maldonado – Excursie la Rio Polanco – Lasouri şi bolasuri – Potârnichi – Lipsa copacilor – Cerbul – Capybara sau cobaiul de râu – Tucutuco – Molothrus, obiceiurile sale de cuc – Muscarul-tiran – Păsări batjocoritoare – Şoimi care se hrănesc cu hoituri – Tuburi formate de trăsnete – Casa lovită de fulger.

5 iulie, 1 832. De dimineaţă am ridicat ancora şi am ieşit din splendidul port Rio de Janeiro. În timpul călătoriei noastre spre La Plata nu văzurăm nimic deosebit, afară de un mare cârd de delfini, sute şi sute la număr. Ei brăzdau întreaga mare şi ni se înfăţişă un spectacol nemaivăzut: cu toţii deodată ei tăiau apa prin salturi, arătându-şi la suprafaţă corpul în întregime. Corabia alerga cu nouă noduri pe oră; totuşi aceste animale reuşiră să treacă cu cea mai mare uşurinţă prin faţa prorei într-o parte, apoi în cealaltă, pentru ca din nou să se năpustească departe înaintea noastră. De îndată ce pătrunserăm în estuarul La Platei, vremea se strică de tot. Într-o noapte, pe întuneric, mulţime de foci şi pinguini ne înconjurară făcând zgomote atât de ciudate, încât ofiţerul de cart ne asigură că i s-a părut că aude mugetele unor cirezi – de vite pe ţărm. A doua noapte, fuserăm martori la o privelişte splendidă cu focuri de artificii naturale; catargul principal, cu cruce cu tot, Strălucea de lumina Sfântului Elmo, iar forma giruetei se vedea limpede, de parcă ar fi fost frecată cu fosfor. Marea era atât de luminoasă, încât dârele lăsate în urmă de pinguinii care înotau păreau că ard şi, din când în când, tot văzduhul se lumina până la cer de câte un fulger orbitor. Ajunşi în gura râului, eu începui să mă uit cu interes cât de încet se amesteca apa sărată cu apa dulce. Apele La Platei, noroioase şi gălbui, pluteau din cauza greutăţii lor specifice mai mici, pe deasupra apei sărate. Faptul acesta se vădea mai curios în cuprinsul brazdei lăsate de vasul nostru: o dungă de apă albastră făcea din loc în loc mici bulboane, care învârtindu-se trăgeau după ele apa tulbure a râului.

26 iulie. Am ancorat la Montevideo. Timp de doi ani „Beagle” avu ca scop să stabilească prin ridicări cartografice coastele cele mai de sud şi de est ale Americii. Ca să nu mă repet fără folos, voi da, din jurnalul meu, acele părţi care sunt înlegătură cu aceleaşi regiuni, fără să

ţin totdeauna seama dacă le-am vizitat pe rând sau nu.

Maldonado e aşezat pe malul de nord alta Platei şi nu prea departe de gura estuarului. E cel mai liniştit şi uitat târguşor, construit ca toate târgurile acestor ţinuturi, cu străzi perpendiculare unele pe altele şi având în mijloc o piaza largă sau un scuar, care, fiind aşa de mare, face să se vadă şi mai bine puţinătatea locuitorilor. Viaţa comercială abia dacă există, exportul mărginindu-se la o cantitate mică de piei şi vite. Locuitorii sunt mai cu seamă proprietari de pământ şi pe lângă ei se mai află trei-patru negustori şi meseriaşii de trebuinţă, fierari şi dulgheri, care acoperă nevoile pe cincizeci de mile de jur-împrejur. Un brâu de coline nisipoase, lat cam de o milă, desparte orăşelul de râu; pe celelalte laturi, îl înconjoară un ţinut deschis, vălurind iişor şi acoperit cu un strat verde uniform de o minunată iarbă de pă

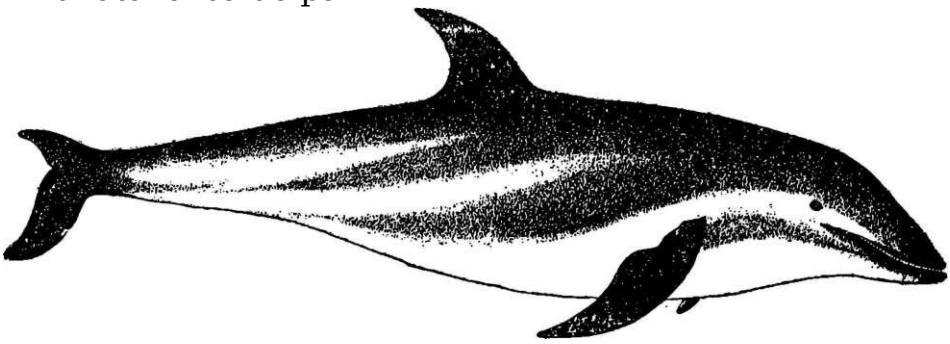

Delfin (Delphinus Fitz Royi).

sune, pe care o pasc cirezi de vite, turme de oi şi herghelii de cai. Pământ lucrat e foarte puţin, chiar în apropierea oraşului. Câteva garduri vii de cactus şi agave semnalează locurile unde s-a semănat ceva grâu sau porumb. Înfăţişarea ţinutului e aproape neschimbată de-a lungul întregului mal nordic alta Platei. Singura deosebire este că aici colinele granitice sunt mai îndrăzneţe. Priveliştea e cu totul neinteresantă i abia dacă se mai vede

câte o casă, câte o bucată de pământ împrejmuită» sau chiar câte un copac, care să-i dea o înfăţişare mai veselă. Totuşi, după câtva timp de prizonierat pe o corabie, e fermecător să simţi că te poţi plimba cât vrei pe câmpuri nemărginite acoperite cu iarbă. De altfel, dacă ochiul se mulţumeşte cu un spaţiu mai restrâns, sunt destule lucruri frumoase de văzut. Unele păsări mai mici sunt viu colorate, iar stratul de iarbă verde-deschis, păscut de vite chiar de la rădăcină, e împodobit cu flori pitice, dintre care unele, care aduc cu margaretele, le-am întâlnit ca pe un vechi prieten. Ce ar spune un iubitor de flori văzând cum depărtări imense, acoperite de un covor des de Verbena melindres, privite chiar de la o mare distanţă, par de un roşu aprins?

Am stat în Maldonado zece săptămâni, timp în care mi-am făcut o colecţie aproape completă de mamifere, păsări şi reptile. Mai înainta de a face vreo observaţie asupra acestor vieţuitoare, voi descrie o mică «xeursie pe care am întreprins-o până la Rio Polanco, aflat la aproape şaptezeci de mile spre nord. Trebuie să însemnez ca dovadă a ieftinătăţii vieţii în această ţară că am plătit, pentru doi oameni şi doisprezece cai de călărie, numai doi dolari pe zi şi opt şilingi. Însoţitorii mei erau bine înarmaţi cu pistoale şi săbii, grijă pe care eu am socotit-o mai degrabă netrebuincioasă, dar mi-am schimbat părerea când cea dintâi noutate pe care o auzirăm fu despre un călător din Montevideo care. cu o zi mai înainte, fusese găsit mort pe drum, cu beregata tăiată. Şi treaba se întâmplase lângă o cruce, semn al altui omor mai vechi.

Prima noapte dormirăm într-o căsuţă de ţară singuratică şi aci descoperii Repede că aveam două sau trei lucruri, îndeosebi o busolă de buzunar, care produceau o nemărginită uimire. În orice casă m-aş fi aflat, mi se cerea să arăt busola şi să indic cu ajutorul ei, pe o hartă, direcţia diferitelor oraşe sau locuri mai cunoscute. Acest

lucru producea cea mai vie admiraţie? cu alte cuvinte, ca eu, care eram un străin în toată legea, să cunosc drumul (în acest şes, „drum” şi „direcţie” sunt cuvinte sinonime) spre locuri pe unde nu umblasem niciodată. Într-o casă, o femeie tânără, care gemea bolnavă în pat, trimise după mine, poftindu-mă să vin şi să-i arăt busola. Dacă mirarea lor era mare, a mea era şi mai mare să găsesc atâta neştiinţă la nişte oameni care posedau mii de vite şi *estancias* foarte cuprinzătoare. Această stare de lucruri nu se poate lămuri decât prin aceea că străinii vizitează rareori asemenea colţuri singuratice ale ţinutului. Am fost întrebat cine se mişcă: soarele sau pământul; dacă e mai cald sau mai frig la nord; unde se află Spania şi alte chestiuni asemănătoare. Cea mai mare parte a locuitorilor nu au o idee limpede dacă Anglia, Londra şi America de Nord nu sunt cumva numiri deosebite pentru una şi aceeaşi ţară, în timp ce unii mai bine informaţi ştiu bine că Londra şi America de Nord sunt ţări deosebite, dar apropiate, şi că Anglia e un mare oraş în Londra! Aveam la mine câteva chibrituri prometeice, pe care le aprindeam zgâriindu-le cu dinţii1: s-a crezut că este vorba de o minune aşa de mare, ca un om să aprindă focul cu dinţii, încât totdeauna se aduna toată familia să vadă minunea. Odată mi s-a propus un dolar pentru un singur băţ. Multă nedumerire şi vorbă provoca în satul Las Minas faptul că dimineaţa mă spălam pe faţă. Unul dintre negustorii mai de seamă m-a întrebat şi m-a răsîntrebat despre această îndeletnicire atât de ciudată şi de asemenea despre plăcerea fără rost de a ne purta pe corabie, cu barbă, fiindcă auzise de la călăuzul nostru că aşa obişnuiam. Se uita la mine plin de bănuieli şi numai cu coada ochiului; poate că auzisê de abluţiunile cerute de religia mahomedană şi, ştiindu-mă eretic, ajungea probabil la concluzia că toţi ereticii sunt turci. În această ţară, găzduirea pentru o noapte se cere celei dintâi case

socotită con* venabilă. %Jimirea pe care o pricinuiau busola şi celelalte scamatorii ale mele îmi era, într-o măsură, folositoare, fiindcă mă plăteam astfel de ospitalitate; ca să mă plătesc, e drept că mai mă ajuta şi călăuzul meu, care spunea adevărate poveşti despre mine: că mă ţin de sfărâmat pietre \ că ştiu să deosebesc şerpii veninoşi de cei nevătămători, că adun gângănii etc. Scriu cu simţământul că m-aş fi aflat între locuitorii Africii Centrale; Banda Orienta12 n-ar fi încântată de comparaţie, dar aşa simţeam eu atunci.

Ziua următoare mergeam călare spre satul Las Minas. Ţinutul era ceva mai deluros, dar altfel părea o prelungire a celui cunoscut; locuitorii din pampas l-ar fi socotit fără îndoială de-a dreptul alpin. Şi este atât de puţin locuit, că toată ziua abia dacă am întâlnit o singură fiinţă omenească. Las Minas e mult mai mic chiar decât Maldonado. E aşezat pe o mică întindere de pământ şi înconjurat de munţi stâncoşi scunzi. Cu o înfăţişare aproape simetrică şi în mijloc cu biserica văruită simplu, satul e destul de frumuşel. Casele mărginaşe se ridicau chiar din câmpie ca nişte fiinţe singuratice, fără grădini sau curţi. Aşa e obiceiul ţinutului şi toate casele au prin urmare un aer inconfortabil. Noaptea ne oprirăm la o „pulperia”, un fel de cârciumă. Toată seara, o mulţime de gauchos 3 veniră să dea pe gât băuturi spirtoase şi să fumeze trabucuri. Înfăţişarea acestora e izbitoare: sunt mai toţi voinici şi frumoşidar figurile lor exprimă de multe ori trufie şi instincte războinice. De obicei poartă mustăţi, iar părul negru şi cârlionţat le cade pe spate. Îmbrăcaţi în culori ţipătoare, la călcâie cu pinteni mari sunători şi având la brâu cuţite în chip de pumnale (adesea le şi folosesc ca atare), ei par un neam de oameni foarte deosebit de ceea ce făgăduieşte numele lor de gauchos, adică simpli ţărani. Exagerat de politicoşi, ei nu se ating niciodată de băuturi fără ca mai întâi să guste din ele

musafirul; dar în timp ce se înclină adânc şi încântător, par a fi gata ca la prima ocazie să-ţi şi reteze beregata cu cuţitul.

A treia zi, trebuind să cercetez anumite straturi de marmură, urmarăm un drum cam neregulat. Pe minunatul câmp acoperit cu iarbă văzurăm numeroşi struţi (Struţhio mea) 4. Unele cârduri numărau câte douăzeci-treizeci de indivizi. Când se opreau câteodată pe vreo ridicătură de pământ, privind la cerul limpede, luau o înfăţişare solemnă. În nicio altă parte a ţinutului n-am mai întâlnit struţi atât de blânzi. Puteam galopa uşor până la o mică distanţă de ei, dar atunci, întinzându-şi toţi deodată aripile, parcă îşi luau zborul cu vântul în spate, făcând de ruşine calul cel mai iute.

Pe înserate, am ajuns la casa lui Don Juan Fuentes, proprietar foarte înstărit, deşi necunoscut niciunuia dintre însoţitorii mei. Obiceiul este ca atunci când un străin se apropie de vreo casă, el să se supună unui anumit protocol. Mai întâi, apropiindu-se călare şi la pas de uşa casei, trebuie să salute cu un „Ave MariaJ15; apoi este împotriva obiceiului să descalece înainte de a ieşi cineva dinăuntru, care să-i ceară anume să coboare de pe cal. Răspunsul tipic al gazdei este: „sân *pecado concebida*”, adică „fără niciun gând cu păcat”. O dată intrat îl casă, timp de câteva minute se schimbă mai întâi două-trei vorbe, pentru ca numai pe urmă să se ceară îngăduinţa de a rămâne peste noapte. Găzduirea este de la sine înţeleasă. Străinul mănâncă la masă cu întreaga familie şi i se dă o încăpere în care îşi face patul cu păturile de sub „recado” (şa în pampas). E curios cum împrejurări asemănătoare produc în felul de viaţă rezultate asemănătoare. La Capul Bunei Spexante bi se obişnuieşte aceeaşi ospitalitate şi aproape acelaşi protocol. Totuşi deosebirea dintre firea spaniolului şi a burului olandez se vădeşte în faptul că cel dintâi nu pune oaspetelui nicio

întrebare peste regula strictă a politeţii, în timp ce olandezul cinstit îl întreabă de unde vine, unde se duce, cu ce se ocupă şi chiar câţi fraţi, câte surori sau câţi copii i-a dat soarta.

Puţin timp după sosirea noastră la Don Juan, o mare cireadă de vite fu adusă acasă, iar cineva alese trei vite care aveau să fie înjunghiate pentru îndestularea aşezământului. Vitele aproape sălbatice sunt greu de supus, deoarece, cunoscând pe deplin fatalul lasso, impun cailor care le urmăresc o goană lungă şi trudnică. În comparaţie cu dovada de mare bogăţie a numărului de vite, de oameni şi cai, sărăcăcioasa locuinţă a lui Don Juan era cu totul ciudată. Pe jos, în loc de duşumea, era pământ bătut, iar ferestrele n-aveau geamuri; salonul se mândrea numai cu trei-patru scaune şi scăunaşe şi cu două mese. Cina consta, deşi erau prezenţi mai mulţi străini, din două mormane, unul de carne friptă şi celălalt de carne fiartă, cu câţiva codri de dovleac; în afară de dovleac nu mai era nicio altă verdeaţă şi nici cel puţin o îmbucătură de pâine. Ca băutură, un ulcior mare de apă se afla la dispoziţia tuturor comesenilor. Dar acest om era posesorul mai multor mile pătrate de pământ, care pe fiecare acru ar fi produs grâu şi, cu puţină bătaie de cap, toate legumele obişnuite. Seara am petrecut-o fumând şi cântând mici improvizaţii acompaniate la chitară. Femeile „señoritas” stau toate la un loc într-un colţ al încăperii, nemâncând cu bărbaţii.

Despre aceste ţinuturi s-au scris atâtea cărţi, că e aproape de prisos să se mai descrie fie lasoul, fie bolasul. Lasoul este o împletitură foarte solidă, deşi subţire, din piele neargăsită. Un capăt e legat de chinga lată, care strânge bine toată curelăria de la recado sau şaua folosită în pampas; celălalt se termină cu un mic inel de fier sau de aramă, pentru a se putea face cu el un ochi. Când un gaucho vrea să folosească lasoul, ţine în mâna cu frâul

colacul împletiturii, iar în cealaltă laţul, care e făcut cât mai mare, pe un diametru de aproape opt picioare. El învârteşte acest laţ pe deasupra capului, păstrându-l, prin dibăcia mişcării mâinii sale, deschis; apoi îl aruncă, făcându-l să cadă pe locul ales. Când nu e mânuit, lasoul se poartă legat într-un colac mic de partea dindărăt a şeii. Bolasurile, sau mingile, sunt de două feluri: unele mai simple, folosite mai cu seamă la prinderea struţilor, sunt făcute din două pietre rotunde, îmbrăcate în piele şi legate între ele printr-o împletitură tot din piele cam de opt picioare lungime; celelalte se deosebesc de primele numai prin faptul că au trei mingi legate la fel între ele pe un centru comun. Cea mai mică dintre cele trei se ţine în mână, iar celelalte două sunt învârtite de mai multe ori pe deasupra capului, până ce, ţinta fiind aleasă, li se dă drumul prin aer, învârtindu-se ca o ghiulea legată cu lanţ. 7 Dar mingile nu sunt făcute atât pentru ca să lovească ţinta, cât răsucindu-se împrejurul ei, să se încrucişeze între ele şi să se înnoade puternic. Mărimea şi greutatea bolasurilor se schimbă după scopul urmărit. Când sunt de piatră, deşi nu mai mari decât un măr, pot îi aruncate cu atâta forţă, încât să rupă adesea chiar picioarele unui cal.

Am văzut şi mingi mari cât turnepsul[33], dar făcute din lemn, anume *ca* să nu vatăme animalele. Câteodată sunt de fier şi atunci pot fi azvârlite la cea mai mare distanţă. Greutatea cea mai mare de a folosi lasoul sau bolasurile stă în ştiinţa de a călări, pentru ca, fie în goană nebunăr fie la cotituri neaşteptate, să le poţi oricând învârti cu aceeaşi repeziciune pe deasupra capului şi în acelaşi timp să şi ţinteşti. De jos şi stând. pe loc, oricine ar învăţa uşor meşteşugul. Într-o zi, pe când mă amuzam galopând şi învârtind bolasurile pe deasupra capului, mingea liberă lovi din întâmplare nişte crengi de copac şi,

33 **Un fel de ridiche folosită ca plantă furajeră.**

nemaiînvârtindu-se, căzu pe pământ şi apoi, ca prin farmec, prinse unul din picioarele dindărăt ale calului meu; cealaltă minge îmi fu smulsă din mână şi mă trezii cu calul oprit pe loc. Din fericire, era însă un animal de mult învăţat cu aşa ceva, ştiind bine ce putea să fie, căci altfel probabil că ar fi azvârlit din picioare până mă da grămadă. Toţi gauchos, văzând aceasta, izbucniră în hohote de râs. Îmi spuseră în gura mare că văzuseră până acum tot felul de animale prinse, dar om prins de el însuşi – niciodată.

În următoarele două zile, atingeam punctul cel mai depărtat, pe care doream să-l cercetez. Ţinutul avea aceeaşi înfăţişare, încât până la urmă iarba aceea măruntă deveni mai plictisitoare decât un drum oricât de praf os. Pretutindeni văzurăm mulţime de potârnichi (Nothura major). Păsările acestea nu stau în stoluri şi nici nu-şi dau osteneală să se tupileze în felul celor din Anglia. Par foarte nătânge. Orice călăreţ care ar merge în cerc sau mai curând în spirală, în aşa fel ca încercuirea să devină din ce în ce mai mică, ar putea ucide câte vrea. Cel mai obişnuit chip de a le prinde este cu un laţ, care se aruncă, un fel de „mic lassofăcut, dintr-o pană de struţ jumulită, legată strâns de capătul unui băţ lung. Chiar băieţii călărind orice gloabă pot prinde astfel până la treizeci-patruzeci pe zi. În regiunea arctică a Americii de Nord[34], indienii prind iepurele de prin partea locului8, umblând în spirală împrejurul lui, când stă tupilat în culcuş. Cel mai potrivit timp de vânat e miezul zilei, când, soarele fiind chiar deasupra capului, umbra vânătorului se scurtează cel mai mult.

Ca să ne înapoiem la Maldonado, urmarăm un alt drum. Lângă Pan de Azucar, loc binecunoscut tuturor celor care au navigat în susul La Platei, am stat o zi întreagă în casa unui bătrân spaniol neobişnuit de primitor. Dis-de-

34 *Journey* **de Hearne, p. 383.**

dimineaţă urcarăm Sierra de las Animas. Priveliştea era aproape pitorească, în lumina răsăritului. La vest, vederea se întindea pe o câmpie imensă până la Muntele Verde de lângă Montevideo, iar la est pe toată regiunea plină de movile de lângă Maldonado. Pe vârful muntelui erau mai multe grămăjoare de pietre, care se vedea bine că zac acolo de multă vreme. Însoţitorul meu mă asigură că pietrele fuseseră urcate până acolo de vechii indieni. Grămezile, deşi mult mai mici, semănau cu acelea care se află în multe locuri pe munţii din Ţara Galilor (Wales). Dorinţa de a marca orice întâmplare printr-un monument ridicat pe vârful cel mai înalt al ţinutului înconjurător pare a fi dintotdeauna o pornire a întregii omeniri. Azi nu mai există în toată regiunea un singur indian, fie civilizat, fie sălbatic; şi nici nu ştiu ca locuitorii de altă dată să fi lăsat după ei vreo altă amintire mai trainică, în afară de aceste maldăre neînţelese de pietre de pe vârful Sierrei de las Animas. 9

În Banda Oriental, copacii lipsesc aproape cu totul. Unele coline jstâncoase sunt acoperite în parte de tufişuri, iar pe malurile câte unui arâu mai mare, îndeosebi la nord de Las Minas, sălciile sunt destul de dese. Am auzit că pe lângă Array Tapes ar fi existând o pădure de palmieri; un palmier uriaş am văzut eu însumi lângă Pan de Azucar, la 35° latitudine. Arborii plantaţi de spanioli şi aceşti palmieri sunt singurele excepţii la lipsa de păduri din partea locului. Printre esenţele introduse cu timpul, se numără plopul, măslinul, piersicul şi alţi pomi fructiferi; piersicilor le prieşte aşa de mult, încât la Buenos Aires, pentru încălzit, mai că nu se arde alt lemn. Ţinuturile cu un caracter pronunţat de şes, cum e pampasul, rareori priese arborilor. Faptul poate fi atribuit fie vânturilor puternice, fie felului cum e udat pământul. Dar jur-împrejur de Maldonado, nu poate fi vorba de aceleaşi cauze: locurile acestea sunt ocrotite de munţi stâncoşi şi sunt destul de

felurite ca natură a solului; pe fundul mai fiecărei văi se găseşte câte un râuşor; iar pământul argilos pare potrivit pentru păstrarea umezelii. S-a presupus şi e foarte probabil că terenurile împădurite îşi datoresc existenţa în general cantităţii anuale medii de umezeală[35]; totuşi, în această provincie cad adesea ploi torenţiale iarna, iar vara nu este chiar cumplit de secetoasă[36]. Aproape toată Australia este acoperită de arbori înalţi şi totuşi acele locuri au un climat cu mult mai arid. Aşa că trebuie să ne gândim la altă cauză, necunoscută.10

Dacă ne mărginim la America de Sud, suntem ispitiţi să credem că numai clima umedă prieşte arborilor, fiindcă graniţa regiunii păduroase urmează foarte de aproape limita vânturilor umede. În partea de sud a continentului, unde stăpânesc vânturile puternice de vest, încărcate de umezeala Pacificului, toate insulele din apropierea coastei zdrenţuite de la vest sunt îmbrăcate cu păduri de nepătruns, între 38° latitudine şi punctul extrem al Ţării Focului. Dimpotrivă, pe partea de răsărit a Anzilor, cuprinsă între aceleaşi latitudini, unde cerul albastru şi clima plăcută dovedesc că vântul, trecând peste munţi, şi-a pierdut umezeala, câmpiile secetoase ale Patagoniei au cea mai sărăcăcioasă vegetaţie. În părţile cele mai de nord ale continentului, în toată regiunea bătută de alizeele permanente venite de la sud-est, partea dinspre răsărit de Anzi este împodobită cu codri măreţi, în timp ce coasta de vest, între 4° şi 32° latitudine sudică, este ca şi pustie. Pe aceeaşi coastă de vest, la nord de 4° latitudine nordică, unde vânturile alizee nu mai sunt atât de regulate şi unde ploile torenţiale cad periodic, ţărmurile Pacificului, atât de pronunţat deşerte în Perú, dobândesc lângă capul Blanco

---

35 **Maclaren, articolul *America*, Enciclopedia britanică.**

36 **Azara spune : „Cred că anual, cantitatea ploilor în aceste ţinuturi este mai mare decît în Spania", vol. I, p. 36.**

un caracter luxuriant, vestit mai cu seamă în Guayaquil şi Panamá. Prin urmare, în regiunile de sud şi de nord ale continentului, pădurile şi pustiurile ocupă poziţii contrare fată de Anzi, poziţii care, după toate semnele, stau în legătură cu direcţia vânturilor predominante. În mijlocul continentului există o fâşie lată de pământ, care cuprinde atât partea centrală din Chile cât şi ţinuturile La Platei; vânturile aducătoare de ploaie nu trebuie să treacă peste munţi înalţi şi de aceea aci păiiiântul nu e nici deşert, nici acoperit de păduri. Dar, întrucât priveşte America de Sud, această regulă a dezvoltării arborilor numai în clima umezită de vânturile purtătoare de ploaie prezintă o excepţie netă în privinţa insulelor Falkland. Insulele acestea, situate pe aceeaşi latitudine ca şi Ţara Focului, de care le despart numai două sau trei sute de mile, cu acelaşi climat, cu o formaţie geologică aproape identică, cu poziţii prielnice şi acelaşi fel de sol pe bază de turbă, nu se pot mândri totuşi decât cu o slabă vegetaţie, care abia merită numele de tufişuri; pe când în Ţara Focului e cu neputinţă să găseşti un singur acru de pământ neacoperit de cei mai deşi codri. În acest caz, atât direcţia vânturilor cumplite cât şi a curenţilor marini este prielnică transportării seminţelor din Ţara Focului, după cum. dovedesc pirogile şi numeroasele trunchiuri de copaci împinse de vânturi şi ape spre a fi azvârlite la ţărmurile insulelor Falkland de vest. De aceea poate sunt atât de numeroase plantele care se găsesc atât într-o parte cât şi în cealaltă; cât priveşte însă copacii din Ţara Focului, chiar încercările de transplantare au dat greş.

Cât am stat la Maldonado, am colecţionat mai multe mamifere, opt feluri de păsări şi numeroase reptile, dintre care nouă specii de şerpi. Singurul mamifer al locului, foarte răspândit, este Cervus campestris. Cerbii aceştia, adesea foarte numeroşi, străbat în mici cirezi ţinuturile de pe malurile La Platei şi din nordul Patagoniei. Dacă omul

se târăşte pe brânci, înaintând încet către vreo cireadă, cerbii, fără să se îngrijoreze, se apropie mai totdeauna să-l recunoască. În acest fel, am omorât eu însumi în acelaşi loc trei cerbi din aceeaşi cireadă. Deşi blânzi şi încrezători, totuşi devin peste măsură de temători, dacă te apropii de ei călare. Cum pe aici nimeni nu umblă pe jos, cerbul vede în om pe duşmanul Jlui numai când omul e călare şi mânuieşte bolasurile. La Bahia Bianca, o nouă aşezare omenească din nordul Patagoniei, m-am mirat văzând cât de puţin se îngrijorează cerbul de pocnetul unei puşti. Într-o zi, am tras într-unul, de la optzeci de yarzi, de zece ori la rând şi am văzut că era mult mai mirat de nouraşii de pulbere, pe care îi ridicau de pe pământ gloanţele, decât de împuşcătură. Terminând praful de puşcă, am fost silit să mă scol (spre ruşinea mea de bun vânător, fiind în stare altfel să nimeresc pasărea din zbor) şi să vociferez până ce l-am speriat.

Faptul cel mai curios cu privire la acest animal este duhoarea otrăvită pe care o lasă cerbul mascul. Acest miros greu este cu totul de nedescris: în timp ce jupuiam un specimen, care acum se află împăiat în Muzeul Zoologic, mi s-a făcut rău de câteva ori. Ca s-o iau acasă, a trebuit să înfăşor pielea şi să leg sulul cu o batistă de mătase. Am spălat apoi batista şi am continuat să mă folosesc de ea, spălând-o bineînţeles mereu –, cu toate acestea, timp de un an şi şapte luni, de câte ori o foloseam, simţeam acelaşi miros. E un exemplu uimitor de păstrare a unei materii, care altfel, prin natura ei, trebuie să fie peste măsură de nestabilă şi volatilă. Mai totdeauna, când treceam cam la o jumătate de milă depărtare de adăpostul vreunui cârd, dar în direcţia opusă vântului, simţeam tot aerul îngreunat de efluviile duhorii. Cred că mirosul de mascul este mai iute după ce coarnele s-au dezvoltat complet, cu alte cuvinte după ce şi-au lepădat pielea păroasă. În vremea aceasta, carnea însăşi – e de la sine

înţeles – nu se poate mânca; dar gauchos spun că mirosul piere dacă vânatul e îngropat pentru câtva timp în pământ umed. Am citit undeva că locuitorii insulelor din nordul Scoţiei, înainte de a mânca pescăruşi albaştri sau orice altă pasăre care se hrăneşte cu peşti, îşi iau aceleaşi precauţii.

Foarte numeros în specii este prin partea locului ordinul Rodentia. Numai dintre şoareci, am izbutit să strâng opt specii[37]. Cel mai mare animal rozător din lume, Hydrochoerus capybara (cobai de râu), este de asemenea obişnuit pe aici. Unul pe care l-am împuşcat la Montevideo cântărea nouăzeci şi opt de pfunzi: lungimea lui, de la bot la coada în chip de cotor, era de trei picioare şi doi inchi, iar circumferinţa de trei picioare şi opt inchi. Aceste mari rozătoare ajung câteodată până în insulele din gura La Platei, unde apa e sărată de-a binelea, dar sunt cu mult mai numeroase pe malurile lacurilor şi râurilor cu apă dulce. Pe lângă Maldonado, trăiesc de obicei câte trei-patru la un loc, ziua fie zăcând printre buruienile acvatice, fie păscând iarba, fără să se ferească de nimeni[38]. Văzuţi de departe, seamănă la umblet şi la culoare cu porcii, dar,

---

37 **In America de Sud am colecţionat în total douăzeci şi şapte de specii de .şoareci, alte treisprezece fiind cunoscute din lucrările lui Azara şi ale altor autori. Dl. Waterhouse a descris în faţa Societăţii Zoologice, cînd le-a şi numit, pe cele ■adunate de mine. îmi îngădui acum să întorc mulţumirile mele cordiale d-lui Waterhouse şi celorlalţi domni, care fac parte din societate, pentru ajutorul lor amabil şi larg, de totdeauna.**

38 **în stomacul şi duodenul unui capybara, pe care l-am deschis, am găsit o mare cantitate de lichid subţire şi gălbui, în care abia am putut observa o singură fibră. Dl. Owen mă înştiinţează că o parte din esofagul acestui animal este astfel făcut, încît nu poate înghiţi nimic mai mare decît axul unei pene de cioară. Dinţii laţi şi fălcile puternice sînt foarte nimerite desigur pentru măcinatul şi înmuierea plantelor acvatice cu care se hrăneşte.**

dacă stau în şezut, privind ţintă cu un singur ochi, ei capătă pe dată înfăţişarea animalelor cu care se înrudesc, a cobailor şi a iepurilor de casă. Privindu-i din faţă sau dintr-o parte, din cauza mărimii fălcilor, ei sunt foarte comici. La Maldonado, erau foarte blânzi; mergând cu mare grijă, m-am apropiat de patru capybara ia: trei yarzi. Blândeţea lor se poate explica prin faptul că jaguarul fusese izgonit de prin partea locului de câţiva ani, iar gauchos nici nu se gândesc să-şi piardă vremea vânându-i. Apropiindu-mă de ei din ce în ce mai mult, făceau de obicei un zgomot caracteristic, un fel de – grohăit speriat, scurt şi grav, nefiind propriu-zis un sunet, ci mai curând o descărcare bruscă de aer, din gât. Singurul zgomot asemănător, pe care îl ştiu, este primul lătrat aspru şi gros, al unui câine-dog. După ce m-am uitat câteva minute la cei patru aproape de la o lungime de braţ (uitându-se şi ei la mine), se aruncară din fuga mare în apă, cu cel mai mare avânt, scoţând în acelaşi timp lătratul lor particular. După ce intrară pe sub apă câtva timp, ieşiră iarăşi deasupra, dar numai cât să li se vadă creştetul capului. Când înoată femela, se zice că Îşi poartă puii, dacă îi are, în spate. Aceste animale pot fi vânate în mare număr, dar pielea lor nu are mai niciun preţ, iar carnea nu este căutată de loc. În insulele din Rio Paraná sunt sumedenie de asemenea animale, ele fiind prada obişnuită a jaguarului.

Tucutuco (Crenomys Brasiliensis) este un animal mic şi curios, care poate fi descris pe scurt ca rozător, având obiceiurile cârtiţei. Se găsesc peste măsură de mulţi în anumite părţi ale ţinutului, dar se prind cu greu, pentru că, după cum cred, nu ies niciodată din pământ. La gura vizuinii sau ascunzişului lor, scot nişte muşuroaie de pământ ca ale cârtiţei, dar mai mici. Prin părţile acestea, pământul este atât de subminat de tucutuco, încât caii, călcând peste săpăturile lor, se scufundă până peste chişiţă. Animalele acestea, într-o anumită măsură, se

dovedesc a fi gregare. Omul care mi-a făcut rost de exemplarele mele prinsese şase la un loc şi spunea că aşa ceva se întâmplă des. După obiceiurile lor sunt animale de noapte. Hrana de căpetenie le-o dau rădăcinile plantelor, în căutarea cărora umblă mult; astfel se explică, lungile lor galerii superficiale. Animalul este cunoscut peste tot după un zgomot deosebit, pe care îl face sub pământ. Când cineva îl aude pentru întâia oară e foarte mirat, pentru că nu poate şti de unde vine şi nici nu-şi poate închipui ce făptură e aceea care-l face. Zgomotul e ca un strănut, scurt, dar nu aspru, care se repetă întocmai cam de patru ori, foarte repede[39]. Numele de tucutuco este dat ca imitaţie a acestui sunet. În locurile unde tucutuco abundă, poate fi auzit în tot timpul zilei şi câteodată chiar sub talpa piciorului. Ţinut într-o cameră, animalul acesta se mişcă încet şi deşelat, ceea ce se datorează picioarelor din urmă, care bat în afară; şi tot de aceea, lipsindu-i un anumit ligament la încheietura şoldurilor, nu e în stare să sară nici cea mai neînsemnată înălţime verticală. Aflându-se în vreo primejdie, nu arată nicio vioiciune, iar la supărare sau spaimă face „tucutuco”. Câţiva dintre cei care i-am păstrat în viaţă s-au îmblânzit de-a binelea din? prima zi, fără a fi încercat să muşte sau să fugă. Alţii erau mai sălbatici, dar nu cine ştie ce.

Omul care îi prinsese spunea că foarte mulţi fuseseră găsiţi orbi. Am păstrat în alco. ol un asemenea specimen, dl. Reid crede că orbirea vine de pe urma inflamaţiei

---

39 **în Patagonia de nord, pe lîngă Rio Negro, există un animal cu aceleaşi deprinderi şi probabil înrudit de aproape, pe care însă nu l-am văzut niciodată. Zgomotul acestuia e deosebit de al neamului de la Maldonado ; se repetă numai d& două ori în loc de trei sau patru ori, fiind şi mai limpede şi mai sonor -, auzit de la o depărtare oarecare seamănă atît de mult cu lovitura de secure cînd se taie un arbore mic, încît adesea eu am rămas pe gînduri dacă nu cumva era chiai aşa.**

membranei nictitante. Când animalul acesta se afla încă în viaţă, mi-am apropiat un deget de ochii lui la o jumătate de inch şi am observat că nu lua nici cea mai mică cunoştinţă de ceea ce se întâmplă, văzându-şi mai departe de drum prin odaie „aproape ca şi ceilalţi. Dacă ţinem seama de felul lui de viaţă strict subteran, lipsa de vedere, deşi atât de obişnuită, nu poate fi un neajuns prea mare –, totuşi e ciudat ca un animal să fie prevăzut cu organe expuse vătămării atât de des. Lamarck, dacă ar fi cunoscut acest fapt „ar fi fost desigur fericit în speculaţiile lui (probabil cu mai mult adevăr decât i se întâmpla de obicei) asupra orbirii dobândite treptat de Aspalax, un rozător care trăieşte sub pământ11, precum şi a Proteusului, o reptilă care trăieşte în peşteri întunecate pline de apă –, amândouă aceste animale au ochii într-o stare ca şi rudimentară, acoperiţi cu o membrană fibroasă şi cu piele. La cârtiţa obişnuită, ochiul este extraordinar de mic, dar perfect, deşi mulţi anatomişti se îndoiesc că ar fi în legătură cu nervul optic propriu-zis. Vederea ei trebuie să fie, desigur, imperfectă, totuşi, probabil că este întrucâtya folositoare când animalul iese de sub pământ. La tucutuco, care cred că nu iese niciodată din galeria sa, ochiul este ceva mai mare, dar adesea Qrb şi fără niciun folos, deşi aceasta nu-i pricinuieşte niciun neajuns. Fără îndoială, Lamarck ar fi spus că tucutuco se află în momentul trecerii la starea Aspaiaxului sau a Proteusului.12

Pe câmpiile care văluresc de iarbă în jurul satului Maldonado se găsesc multe soiuri de păsări în număr foarte mare. Mai multe specii aparţin unei familii înrudite ca structură şi fel de viaţă cu sfrânciogul nostru: o astfel de pasăre e Molothrus niger13, care e remarcabilă prin obiceiurile ei. Adesea pot fi văzute mai multe la un loc, stând pe spatele unei vaci sau al unui cal, iar dacă stau pe un gard viu, curăţindu-şi singure penele în soare, încearcă uneori să cânte, sau mai bine zis să fluiere; sunetul pe care

îl scot seamănă cu gâlgâiala băşicilor de aer suflate din apă printr-un tub, dar printr-un tub subţire care să sune ascuţit. După Azara, această pasăre îşi depune ouăle în cuiburile altor păsări, cum face cucul. Lumea de pe aici îmi spusese de mai multe ori că există în adevăr o anumită pasăre cu acest obicei; şi cineva, care mă ajuta să colecţionez vietăţi, persoană foarte de încredere, a găsit un cuib de vrabie a ţinutului (Zonotrichia matutina) cu un ou mai mare decât celelalte şi deosebit atât ca formă cât şi culoare. În America de Nord există o altă specie de Molothrus (Molothrus pecoris), care are acelaşi obicei cu al cucului în privinţa ouălor şi este înrudit de aproape cu specia de pe lângă La Plata, înrudire în toate felurile şi chiar în caracteristici neînsemnate cum este deprinderea de a sta pe spinarea vitelor; se deosebeşte numai prin aceea că e ceva mai mică, penele şi ouăle fiindu-i oarecum de altă formă şi culoare. Această strânsă asemănare de structură şi deprinderi de viaţă la nişte specii reprezentative, care vin din părţi opuse ale unui mare continent, este totdeauna, deşi des întâlnită, foarte interesantă.

Dl. Swainson a observat[40] pe drept cuvânt că, exceptând pe Molothrus pecoris, la care trebuie să se adaiige şi Molothrus Niger, cucii sunt singurele păsări care pot fi considerate în adevăr ca parazite, care „se aciuază, cum s-ar zice, pe lângă alte vieţuitoare, a căror căldură le cloceşte ouăle, până la ieşirea puilor din găoace, a căror hrană este şi hrana lor şi a căror moarte ar însemna şi moartea lor când sunt pui”. E de reţinut că anumite specii, dar nu toate, de cuc şi Molothrus, s-ar asemăna prin ciudatul obicei al înmulţirii lor parazite, dar se opun între ele prin mai toate celelalte obiceiuri: Molothrusul, ca şi graurul nostru, este deosebit de sociabil şi trăieşte în câmp

40 Articol în Magazine of Zoology and Botany, vol. I, p. 217.

deschis, fără nicio şiretenie sau prefăcătorie: cucul însă, după cum ştim cu toţii, este o pasăre ciudat de temătoare, ţinându-se prin cele mai singuratice tufişuri şi hrănindu-se cu pometuri şi omizi. Păsările acestea sunt şi ca structură foarte departe una de alta. S-au formulat numeroase teorii, chiar frenologice[41], ca să se lămurească originea curiosului obicei al cucului de a-şi depune ouăle în cuiburile altor păsări. Singur dl. Prévost, cred, a aruncat oarecum lumină asupra acestei ciudăţenii[42]: el socoteşte că femela cucului, care, după cei mai mulţi cercetători, face patru-şase ouă cel puţin, se împerechează cu masculul de fiecare dată după ce face un ou sau două. Se înţelege că dacă ar fi silită să-şi clocească ouăle, n-ar putea sta pe toate deodată şi ar trebui de aceea să părăsească pe cele dintâi câtva timp, când ele probabil s-ar strica aşa că ea ar urma să-şi clocească fiecare ou în parte sau cel mult două deodată, după ce le face. Cum însă cucul, dintre toate celelalte păsări călătoare, stă în aceste ţinuturi cel mai puţin, femela lui n-ar avea timpul necesar clocirilor succesive. Prin urmare, din faptul că această pasăre se împerechează de mai multe ori, ouând la anumite intervale, putem prea bine înţelege cauza pentru care îşi depune ouăle în cuiburi străine, lăsându-le în grija unor părinţi vitregi. Sunt gata să cred că acest fel de a vedea este îndreptăţit, ajungând eu singur (după cum vom vedea îndată) la o concluzie asemănătoare în privinţa struţilor din America de Sud, ai căror femele sunt, dacă pot zice aşa, parazite între ele, depunându-şi ouăle unele în cuiburile altora, iar struţul mascul luând asupra sa toate grijile clocitului, întocmai ca acei străini părinţi vitregi ai puilor de cuc.

---

41 **Frenologie — teorie idealistă după care însuşirile psihice ar putea fi recunoscute după protuberantele şi depresiunile craniului (n. red. rom.)**

42 **Referat în faţa Academiei de Ştiinţe din Paris:** *L'Institut,* **1834, p. 418.**

Voi mai pomeni numai de alte două păsări, foarte frecvente şi deosebite prin obiceiurile lor. Din marele soi american al muscarilortirani, Saurophagus suphuratus este tipic. Ca înfăţişare, pasărea aceasta se apropie foarte mult de adevăraţii sfrânciogi (Laniide), dar, în ceea ce priveşte obiceiurile ei, poate fi comparată cu multe alte păsări. Am cercetat-o deseori, pe când vâna în câmp deschis, rotindu-se ca şoimii când asupra unui loc, când a altuia. Planând în aer, ea putea fi luată, chiar de la mică depărtare, drept pasăre răpitoare; însă căderea ei asupra prăzii se produce cu mult mai puţină forţă şi iuţeală ca a şoimului. Alteori, Saurophagus bântuie locurile mlăştinoase şi acolo, ca un pescăruş albastru, stând locului, prinde peştişorii care se apropie întâmplător de mai. Adesea păsările acestea se ţin în colivii, sau, cu aripile tăiate, în curţi. Ele se domesticesc repede şi sunt foarte hazlii prin şiretenia şi toate obiceiurile lor ciudate, care mi-au fost descrise ca fiind asemănătoare cu ale coţofenelor de rând. Zborul lor este ondulat, din cauza greutăţii capului şi a ciocului, care sunt prea mari faţă de

Caracara patagoneză (Milvago sau Polyborus albogularis)

corp. Seara, Saurophagus se aşază pe câte un tufiş, adesea de pe marginea drumului, repetând neîntrerupt, cu acelaşi ton, un ţipăt ascuţit, deşi plăcut, care seamănă întrucâtva cu unele cuvinte articulate: spaniolii spun că ţipătul seamănă cu vorbele „bien te vreo” (te văd bine) şi de aceea au şi numit-o aşa. 14

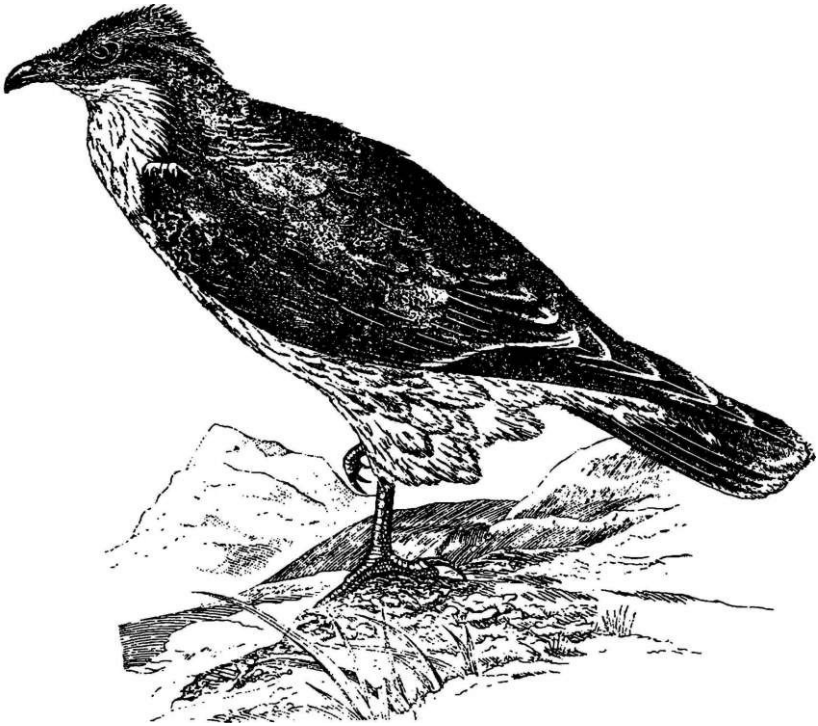

Remarcabilă prin cântecul ei mult mai frumos decât al oricărei păsări din acest ţinut, este pasărea Mimus orpheus, numită de băştinaşi calandria; într-adevăr este aproape singura pasăre sud-americană pe care am văzut-o stând locului cu scopul de a cânta. Cântecul ei se poate compara cu al lăcarului, dar e mai puternic; câteva note aspre şi câteva foarte înalte se amestecă într-un gângurit plăcut. Această pasăre cântă numai primăvara. În restul timpului, strigătul i se aspreşte pierzându-şi orice armonie. Lângă Maldonado aceste păsări sunt foarte blânde şi îndrăzneţe! ele vizitează în stoluri casele de ţară, ca să ciugulească din carnea atârnată pe ziduri sau în pari: dacă vreo altă păsărică se adaugă la ospăţ, calandria o goneşte

de îndată. Pe întinsele câmpii nelocuite ale Patagoniei, o altă specie înrudită de aproape, Orpheus patagonica d'Orbigny, care frecventează văile îmbrăcate în tufişuri ţepoase, este o pasăre mai sălbatică, având glasul oarecum deosebit. Mi se pare interesant să notez un fapt care arată importanţa deosebirilor celor mai mici între obiceiurile acestor păsări: am crezut, aflându-mă pentru prima dată în faţa acestei de a doua specii, că făcea parte dintr-un alt neam decât cel de la Maldonado. Dar, făcând rost după aceea de un alt exemplar în Patagonia şi comparând amândouă speciile cu destulă superficialitate, mi s-au părut atât de asemănătoare, încât mi-am schimbat părerea. Cu toate acestea, iată că dl. Gould spune că sunt fără îndoială deosebite, concluzie trasă din diferenţa neînsemnată în felul lor de viaţă, pe care el nu o cunoştea însă.

Numărul, blândeţea şi obiceiurile dezgustătoare ale şoimilor din America de Sud care se hrănesc cu hoituri, fac din ei vieţuitoare ciudate pentru un om obişnuit numai cu păsările Europei de nord. 15 În aceeaşi listă pot fi cuprinse patru specii: caracara (Polyborus), vulturul-curcan, gallinazo şi condorul. Păsările caracara sunt, ca structură, puse în rândul vulturilor; vom vedea numaidecât cât de nepotrivit este pentru ele un rang atât de înalt. Prin obiceiurile lor, înlocuiesc ciorile noastre, care se hrănesc cu stârvuri, coţofenele şi corbii, care formează un trib de păsări larg răspândit în restul lumii, dar lipsind cu totul din America de Sud. Să începem cu Polyborus Brasiliensis: este o pasăre comună, care are o largă răspândire geografică; ea trăieşte într-un număr foarte mare prin savanele ierboase ale La Platei (unde este cunoscută sub numele de carrancha) şi este destul de des întâlnită în câmpiile sterpe ale Patagoniei. Stoluri enorme, în deşertul dintre râurile Negro şi Colorado, pândesc într-una de pe marginea drumului să devoreze stârvurile animalelor

istovite, care pier de oboseală şi sete. Deşi obişnuită în aceste ţinuturi deschise şi uscate, după cum e obişnuită de asemenea pe ţărmurile arse ale Pacificului, ea a fost găsită totuşi locuind nepătrunsele păduri umede din Patagonia de vest şi din Ţara Pocului. Aceste carrancha, împreună cu alte păsări de felul lor, numite chimango, veghează neîntrerupt în mari stoluri asupra estanciilor şi asupra abatoarelor. Dacă vreun animal moare în câmp, gallinazo începe ospăţul şi după ce termină, cele două specii de Polyborus ciugulesc până ce lasă oasele goale. Aceste păsări, deşi de obicei se hrănesc împreună, sunt departe de a fi prietene. Când carrancha stă liniştită pe câte o ramură de copac sau pe pământ, chimango continuă adesea, pentru mult timp, să zboare încoace şi încolo, lăsându-se în semicerc, încercând de fiecare dată, când se găseşte la punctul cel mai jos al curbei, să-şi atace ruda mai mare. Carrancha nici nu ţine socoteală de asemenea ameninţări, clătinând numai din cap. Deşi păsările din speciile carrancha se adună de cele mai multe ori în mari stoluri, ele nu sunt gregare: în locurile pustii pot fi văzute şi stând singure sau, mai obişnuit, câte două.

Se spune despre carrancha că sunt foarte şirete şi că fură un mare număr de ouă. Ele încearcă de asemenea, împreună cu chimango, să ciugulească crustele de pe spinările rănite ale cailor şi măgarilor. De o parte, bietul animal cu urechile atârnându-i şi cu şira spinării încovoiată, iar de altă parte, pasărea ameninţătoare, ochind de la un yard dezgustătoarea îmbucătură, toate acestea formează un tablou care a fost descris de căpitanul Head cu farmecul şi exactitatea lui obişnuită. Aceşti pseudovulturi foarte rareori omoară păsări sau animale vii. Deprinderilor lor vultureşti şi necrofage sunt foarte limpezi pentru orice om căruia, făcându-i-se somn, s-a culcat pe câmpiile pustii ale Patagoniei, căci, deşteptându-se, a putut vedea pe fiecare movilă dimprejurul său câte o

pasăre din acestea priveghindu-l cu un ochi cobitor: iată caracteristica peisajului în aceste ţinuturi, caracteristică pe care oricine a călătorit pe acolo o va recunoaşte. Grupurile de oameni plecaţi cu câini şi cai la vânătoare sunt urmate toată ziua de mulţi asemenea însoţitori. După ce mănâncă, pieptul lor fără fulgi se înfoaie; în acest mome. ni, şi de fapt mai totdeauna, carrancha este o pasăre domoală, blândă şi laşă. Zborul îi este greoi şi încet ca al ciorilor din Anglia. Rareori se avântă în zbor, deşi eu am văzut de două ori una, alunecând prin aer cu multă uşurinţă, la mare înălţime. Aleargă (deci nu ţopăie), dar nu chiar atât de repede ca altele înrudite cu ea. Câteodată carrancha este zgomotoasă, fără să fie astfel totdeauna: ţipătul ei e puternic, foarte aspru şi 3 caracteristic, putând fi asemănat cu sunetul gutural „g" spaniol, urmat de un dublu „r" aspru –, când cârâie astfel, îşi ridică din ce în ce mai sus capul, până ce, cu ciocul larg deschis, creştetul capului aproape că atinge partea inferioară a spatelui. Acest fapt, care a fost pus la îndoială, este cu totul adevărat; le-am văzut de mai multe ori cu capetele complet răsturnate pe spate. Pot să adaug la aceste observaţii, întemeindu-mă pe marea autoritate a lui Azara, că păsările acestea se hrănesc cu viermi, limacşi, lăcuste şi broaşte; că ucid mieii nou-născuţi sfâşiindu-le cordonul ombilical şi că urmăresc păsările gallinazo, până ce acestea sunt silite să verse putreziciunile cu care se îndopaseră ceva mai înainte. În sfârşit, Azara stabileşte că mai multe carrancha, câte cinci sau şase la un loc, se strâng ca să izgonească păsările mai mari, chiar cât stârcii. Toate aceste fapte dovedesc că pasarea aceasta este foarte schimbătoare în obiceiuri şi de o mare iscusinţă.

Polyborus chimango este cu mult mai mic decât specia de mai sus. Este într-adevăr omnivor şi ar mânca până şi pâine; am fost asigurat că în insulele Chiloé vatămă într-adevăr culturile de cartofi scötând tuberculii

proaspăt semănaţi. Dintre toate păsările care se hrănesc cu stârvuri, Polyborus chimango părăseşte mai totdeauna cel din urmă scheletul animalului mort –, şi ades poate fi văzută printre coastele unei Vaci sau ale unui cal, ca o pasăre în colivie. O altă specie este Polyborus Novae Zelandiae, o pasăre foarte răspândită în insulele Falkland. Aceste păsări seamănă în multe privinţe, ca fel de viaţă, cu carrancha. Se hrănesc cu carnea animalelor moarte şi cu vietăţi marine; pe stâncile Ramirez, singura lor putinţă de viaţă le-o dă marea. Sunt extraordinar de blânde şi netemătoare, frecventând împrejurimile caselor după hrană. Dacă vânătorii ucid vreun animal, se adună numaidecât în stol şi aşteaptă răbdătoare, pe pământ, de jur-împrejur. După ce mănâncă, pieptul golaş li se evidenţiază puternic, dându-le o înfăţişare scârboasă. Sunt gata oricând să atace păsări rănite: unui cormoran în această stare care se lăsase pe ţărm să se odihnească i s-a grăbit moartea, fiind atacat cu lovituri de plisc. „Beagle” a navigat printre insulele Falkland numai vara, însă ofiţerii de pe „Adventure”, care au fost acolo iarna, citează multe exemple extraordinare de îndrăzneală şi rapacitate la aceste păsări. Odată, ele s-au repezit să înhaţe chiar un câine, care, stând întins lângă cineva din echipaj, adormise chiar atunci. Altă dată, unui vânător i-a fost destul de greu să ferească o gâscă sălbatică rănită, ca să nu fie răpită chiar de sub ochii lui. Se zice că atunci când se află mai multe împreună (în această privinţă seamănă cu carrancha) aşteaptă la gura câte unei vizuini de iepure şi, când animalul iese, îl apucă toate deodată. În port zburau totdeauna pe bordul vasului; /era necesar să se facă o bună pază, pentru a nu le lăsa să sfâşie pielea de pe şarturi şi carnea sau vânatul atârnat la pupa. Aceste păsări sunt foarte obraznice şi răufăcătoare; vor să culeagă mai totul de pe pământ; o mare pălărie cerată şi neagră, ca şi o pereche de bolasuri grele întrebuinţate la prinderea vitelor

au fost cărate aproape la o milă. Dl. Usborne a suferit în timpul cercetărilor sale o pierdere mult mai grea, furându-i-se o busolă mic de tip Kutter, care se afla într-o cutie îmbrăcată în marochin roşu, pe care n-a maigăsit-o.16 Aceste păsări sunt mai cu seamă certăreţe şi foarte pătimaşe, sfârtecând de furie iarba cu ciocul. Nu sunt cu adevărat gregare: nu zboară prea sus, iar zborul le este greoi şi deşelat –, pe pământ aleargă neînchipuit de iute, aproape ca fazanii. Sunt gălăgioase, scoţând ţipete aspre, care câteodată seamănă cu ale ciorilor din Anglia. De aceea marinarii le şi zic ciori. Un fapt curios este că, în timp ce croncănesc, îşi azvârlă capetele când în sus, când înapoi, cum face carrancha. Cuiburile însă şi le clădesc pe colţurile de piatră ale ţărmului, numai în insuliţele vecine şi de loc în cele două insule principale: la nişte păsări atât de blânde şi netemătoare, grija aceasta e ciudată. Marinarii spun despre carnea lor friptă că se face albă, fiind foarte bună la gust; dar trebuie să fii om îndrăzneţ ca să guşti din astfel de friptură.

Acum, ne mai rămâne să pomenim de vulturul-curcan (Vultur aura) şi de gallinazo. Cel dintâi se găseşte oriunde ţinutul nu este prea umed, între capul Horn şi America de Nord. Spre deosebire de Polyborus Brasiliensis şi Polyborus chimango, el a nimerit drumul spre insulele Falkland. Vulturul-curcan e o pasăre singuratică, suferindu-se cel mult pereche. Câteodată poate fi recunoscut de departe după avântul şi măreţia zborului. Ştim bine că se hrăneşte numai cu hoituri. Pe coasta de vest a Patagoniei, printre insuliţele păduroase şi ţărmurile roase de ape, trăieşte numai din ceea ce aruncă marea pe uscat şi din hoituri de foci. Oriunde se adună pe stânci focile, acolo pot fi văzuţi şi vulturii. Gallinazo (Cathartes atratus) locuieşte în alte părţi, neaflându-se niciodată la sud de 41° latitudine. Azara afirmă că există despre aceste păsări o presupunere, după care, în vremea conquistei17,

nu se găseau pe lângă Montevideo, dar că ele au urmat pe locuitorii veniţi din regiunile mai nordice. Aşa că azi trăiesc în mare număr pe valea râului Colorado, la trei sute de mile sud de Montevideo. Pare probabil că această nouă migraţie a avut loc ulterior observaţiilor făcute *de* Azara. Gallinazo trage mai totdeauna la climatul umed sau mai curând în vecinătăţile apelor dulci? e prin urmare foarte des întâlnit în Brazilia şi La Plata, în schimb nu se află niciodată pe câmpiile pustii şi arse ale Patagoniei de nord, afară numai de locurile pe unde trece vreun râu. Păsările acestea frecventează întregul pampas până la poalele Anzilor, dar în Chile n-am văzut niciuna şi nici n-am auzit să se vorbească despre ele. În Perú sunt socotite ca măturători ai străzilor. Desigur, ele pot fi socotite ca gregare, deoarece se simt bine mai multe la un loc şi nu se strâng împreună numai când sunt atrase de aceeaşi pradă. În câte o zi plăcută, adesea se poate vedea la mare înălţime câte un stol întreg, fiecare pasăre rotindu-se iarăşi şi iarăşi fără să dea din aripi, în cele mai încântătoare ocoluri. E limpede că zboară astfel numai pentru plăcerea zborului, care însă poate avea şi vreo legătură oarecare cu împreunările lor nupţiale.

Acum am sfârşit cu enumerarea tuturor zburătoarelor mâncătoare de stârvuri, afară de condor, despre care va fi mai potrivit să se vorbească atunci când vom vizita un ţinut mai firesc obiceiurilor lui decât sunt câmpiile La Platei.

La. câteva mile de Maldonado, într-o fâşie lată de movile nisipoase „care despart Laguna del Potrero de malurile La Platei, am găsit un grup din acele tuburi de silice vitrificată, pe care le produce trăsnetul căzut pe nisip. Aceste tuburi seamănă întru totul cu acelea de la Drigg din Cumberland, descrise în *Geological*

Transactions[43]. Movilele de nisip de la Maldonado „nefiind ocrotite de vegetaţie, îşi modifică neîntrerupt poziţia. Din această cauză tuburile păreau înfipte numai cu câte un capăt în nisip, şi crâmpeielé numeroase de pe de lături arătau că mai înainte fuseseră îngropate la o adâncime mai mare. Patru dintre ele se înfipseseră în nisip perpendicular; dând nisipul la o parte cu mâinile mele, am mers pe unul până la adâncimea de două picioare; iar anumite fragmente care aparţinuseră vădit aceluiaşi tub, după ce le-am adăugat în partea cealaltă, măsurau cinci picioare şi trei inchi. Diametrul tubului era aproape egal pe toată lungimea lui şi de aceea trebuie să presupunem că la început va fi atins o adâncime mult mai mare. Aceste dimensiuni sunt, însă, mici, dacă le comparăm cu acelea ale tuburilor de la Drigg, dintre care unul a fost urmărit până la adâncimea de nu mai puţin decât treizeci de picioare.

Suprafaţa internă e pe de-a-ntregul vitrificată, lucioasă şi netedă. O bucăţică cercetată la microscop se dovedi făcută dintr-un mare număr de băşici de aer sau poate de aburi, ca o probă de jmetal topită la foaie. Nisipul este în întregime sau în cea mai mare parte, silicios, dar în anumite locuri este de culoare neagră, dobândind din cauza suprafeţei lucioase un lustru metalic. Grosimea peretelui variază de la a treizecea la a douăzecea parte dintr-un inch, iar întâmplător poate atinge chiar o zecime de inch. Pe partea externă boabele de nisip sunt rotunjite şi par ca şi cum ar fi ceruite: n-am putut deosebi niciun semn de cristalizare. La fel ca în descrierea din *Geological Transactions*, tuburile sunt în general comprimate şi

---

43 *Geological Transactions*, **vol. II, p. 528. In** *Philosophiert Transactions* **(1790, p. 294), dr. Priestley a descris cîteva tuburi neregulate de silice şi un pietriş de cuarţ topit, găsit în pămînt, cu prilejul săpăturilor făcute sub un copac, unde un om fusese omorît de trăsnet.**

prezintă făgaşuri adânci, longitudinale, încât privite îndeaproape seamănă cu un lujer încreţit în lung sau cu coajă fie de ulm, fie de plută. Circumferinţa lor este de aproape doi inchi, dar anumite fragmente cilindrice şi fără nicio adâncitură ating chiar patru inchi. Încreţiturile sau şanţurile sunt datorite în chip vădit compresiunii nisipului liber dimprejur, în clipa când tubul era încă moale din cauza căldurii intense. Judecând după fragmentele necompresate, măsura, sau, dacă ni se îngăduie un astfel de cuvânt, calibrul trăsnetului trebuie să fi fost cam de un inch şi un sfert. La Paris, dl. Hachette şi dl. Beudant au izbutit să facă tuburi asemănătoare cu aceste fulgurite, prin descărcări puternice de curent galvanic în pulbere fină de sticlă: adăugând sare, pentru a spori fuzibilitatea, tuburile au căpătat dimensiuni mai mari. Experienţele n-au izbutit însă nici cu pulbere de feldspat, nici cu pulbere de cuarţ. Un tub făcut din sticlă pisată ieşi de aproape un inch în lungime şi anume «de O, 982, având un diametru intern de 0,019 dintr-un inch. Când ni se spune că s-a folosit pentru aceasta cea mai puternică baterie din Paris şi că puterea ei, asupra unei substanţe atât de fuzibile ca sticla, a creat tuburi aşa de mici, atunci trebuie să rămânem încremeniţi de forţa loviturii unui trăsnet, care izbind nisipul în mai multe locuri a putut crea cilindri, lungi/câteodată de cel puţin treizeci de picioare, având şi un diametru interior, asta în caz că n-a fost comprimat, de un inch şi jumătate; îşi toate acestea într-un material atât de nemaipomenit de refractar cum este cuajţul! 18

Tuburile, după cum am mai spus, sunt înfipte în nisip aproape vertical. Unul dintre ele, însă, mai puţin regulat decât celelalte, se abătea de la linia dreaptă, formând un cot apreciabil de treizeci şi trei de grade. Din acelaşi tub porneau în lături, ca de un picior lungime, două mici ramuri, dintre care una era îndreptată în sus, iar alta în jos. Faptul acesta e cu totul remarcabil, fiindcă fluidul

electric 19 trebuie să se fi întors înapoi, prin acel unghi ascuţit de douăzeci şi şase grade, faţă de direcţia lui principală. Pe lângă cele patru tuburi verticale, pe care le-am urmărit până sub nisip, existau unele pâlcuri de fragmente provenind fără îndoială din apropiere. Şi toate au fost găsite pe vârful turtit al unei ridicături de nisip instabil, de şaizeci de yarzi pe douăzeci, situată în mijlocul unor alte măguri de nisip mai înalte şi depărtate cam la o jumătate de milă de un lanţ de coline înalte de patru sau cinci sute de picioare. Faptul cel mai însemnat, după mine, atât aici cât şi la Drigg şi de asemenea în descrierea făcută în Germania de dl. Ribbentrop, este numărul de tuburi găsite pe un spaţiu atât de restrâns. La Drigg s-au putut observa trei pe o arie de cincisprezece yarzi şi acelaşi număr (: s-a întâmplat să fie şi în Germania. În cazul descris de mine existau desigur mai mult de patru tuburi pe un spaţiu de şaizeci pe douăzeci de yarzi. Cum nu e probabil ca tuburile să se fi produs prin descărcări succesive, trebuie să admitem că trăsnetul, puţin mai înainte de a pătrunde în pământ, s-a împărţit în ramuri separate.

Vecinătăţile La Platei par îndeosebi supuse fenomenelor electrice. În 1793[44], la Buenos Aires a avut loc poate una dintre cele mai distrugătoare furtuni din câte s-au cunoscut; treizeci şi şapte de locuri din oraş au fost lovite de trăsnet şi nouăsprezece oameni au fost omorâţi. După faptele aflate din mai multe cărţi de călătorii, înclin să presupun că furtunile cele mai dese bântuie gurile marilor râuri. Nu e oare cu putinţă ca amestecul unei mari cantităţi de apă dulce şi apă sărată să provoace tulburări în echilibrul electric? Chiar în timpul vizitelor noastre întâmplătoare prin această parte a Americii de Sud, am auzit că o corabie, o casă şi două biserici au fost lovite de

44 *Voyage* **de Azara, vol. I, pag. 36.**

trăsnet. Atât bisericile cât şi casa le-am văzut eu însumi puţin după aceea; casa aparţinea domnului Hood, consul-general la Montevideo. Unele din efecte fuseseră de-a dreptul ciudate: tapetul, pe distanţă de un picior de fiecare parte a firelor soneriei, se înnegrise; metalul se topise şi, deşi încăperea era înaltă cam de cincisprezece picioare, picăturile de metal topit, căzând pe scaune şi mobilă, făcuseră în ele un lanţ de găurele. O parte a zidului era zdrenţuită ca de o descărcătură de puşcă, iar fărâmele de cărămidă fuseseră împroşcate cu atâta putere, încât pătrunseseră şi stricaseră zidul din faţă. Cadrul unei oglinzi se înnegrise, pojghiţa aurită volatilizându-se; dovada că aurul se volatilizase era o sticlă de parfum, de pe cămin, îmbrăcată în solzi sclipitori, aşa de aderenţi, încât păreau încrustaţi.

CAPITOLUL IV

DE LA RIO NEGRO LA BAHIA BLANCA

Rio Negro – Estancii atacate de indieni – Lacuri sărate – Flamingi – De la Rio Negro la Rio Colorado – Pomul sfânt – Iepurele patagonian – Familii indiene – Generalul Rosas – Plecarea la Bahia Bianca – Dune de nisip – Locotenentul negru – Bahia Bianca – Încrustaţii saline – Punta Alta – Zorillo.

24 iulie 183 3. „Beagle” plecă de la Maldonado, iar în ziua de 3 august sosi în faţa gurii prin care se varsă Rio Negro. E râul cel mai însemnat de pe toată coasta, între strâmtoarea lui Magellan şi La Plata. Vărsându-se la sud de estuarul La Platei, râul pătrunde în mare cam trei sute de mile. În partea locului, acum vreo cincizeci de ani, sub vechea stăpânire spaniolă, s-a stabilit aci un pâlc de colonişti, care ocupă încă poziţia cea mai sudică dintre toate punctele locuite de oameni civilizaţi pe coasta de est a Americii (41° latitudine).

Ţinutul din preajma gurii râului e cu totul oropsit. În partea de sud se înşiră un lung rând de stânci

perpendiculare, care prezintă vizitatorilor o secţiune geologică a naturii solului. Straturile sunt de gresie; unul dintre ele era însă remarcabil, fiind format dintr-un conglomerat de pietriş tare ca cimentul, poros, care trebuie să fi fost adus de ape din munţii Anzi, de la o distanţă de peste patru sute de mile 1. Suprafaţa stâncilor este pretutindeni acoperită cu o pătură groasă de prundiş, care se întinde până departe în câmpia deschisă. Apa este foarte rară, iar unde se găseşte e totdeauna uşor sărată. Vegetaţia, bineînţeles, e de asemenea puţină şi, deşi ici-colo se mai văd unele tufişuri destul de felurite, ele sunt apărate de nişte ghimpi înfricoşători, care parcă dau de ştire străinilor să nu pătrundă în aceste locuri neprimitoare.

Colonia se află la optsprezece mile în susul râului. Drumul urmează poalele stâncilor în pantă, care formează marginea de nord a văii, prin care curge Rio Negro. În calea noastră, trecurăm pe lângă dărâmăturile unor frumoase „estancias”, care acum câţiva ani, după ce respinseseră mai multe atacuri, fuseseră nimicite de indieni. O descriere impresionantă mi” s-a făcut chiar de un martor al întâmplării. Coloniştii aveau destulă grijă ca să-şi bage vitele şi caii în „corral”[45], împrejmuire

45 **Corralul este un tare făcut din stîlpi zdraveni şi înalţi. Fiecare estancia sau aşezare gospodărească are cîte un asemenea ţarc pe lîngă ea.**

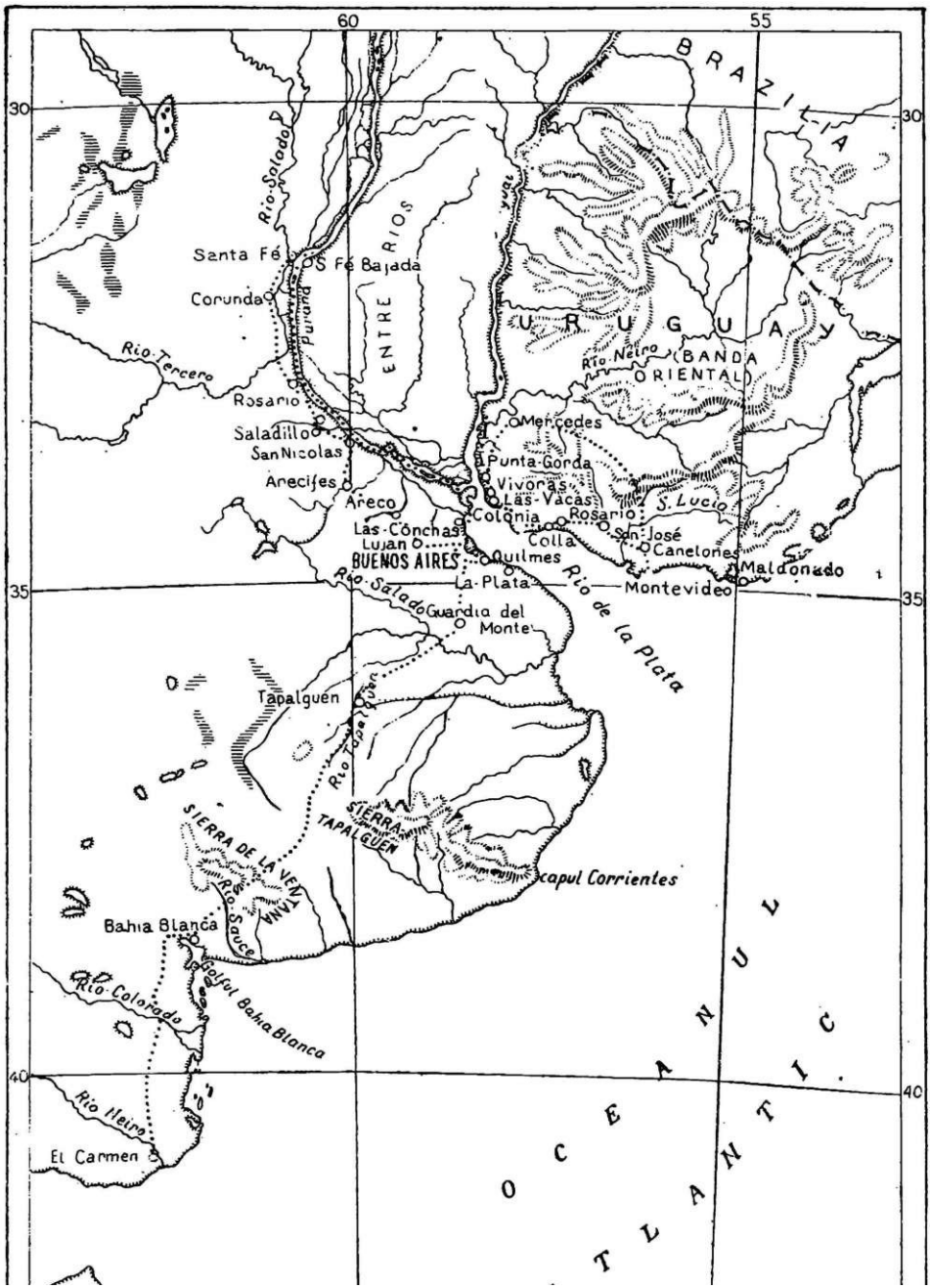

60
55
30
35
40
BRAZILIA
URUGUAY
(BANDA ORIENTAL)
Rio Salado
Santa Fé
S Fé Bajada
Corunda
Rio Tercero
Rosario
Saladillo
San Nicolas
Arecifes
Areco
ENTRE RIOS
Mercedes
Punta Gorda
Vivoras
Las Vacas
Colonia
Rosario
S. Lucio
San José
Canelones
Maldonado
Las Conchas
Lujan
BUENOS AIRES
Quilmes
Colla
La Plata
Montevideo
Rio de la Plata
Rio Salado
Guardia del Monte
Tapalguen
Rio Tapalguen
SIERRA TAPALGUEN
SIERRA DE LA VENTANA
Rio Sauce
Bahia Blanca
Golful Bahia Blanca
Rio Colorado
Rio Neiro
El Carmen
OCEANUL ATLANTIC

Argentina şi Uruguay. După datele hărţilor întocmite de cartografii corăbiei „Beagle”. Liniile punctate marchează itinerariile excursiilor pô uscat ale lui Darwin.

care da ocol casei, după cum se îngrijeau să aibă pregătit şi un mic tun. Indienii, vreo câteva sute la număr şi cu o disciplină militară straşnică, erau araucanieni din Chile de sud. Ei au apărut mai întâi în două corpuri, pe o colină învecinată. Descălecând acolo şi dezbrăcându-şi îmbrăcămintea de blană, se năpustiră goi la atac. Singura armă a indianului este o foarte lungă tulpină de bambus sau chuzo, împodobită cu pene de struţ şi terminată cu un vârf ascuţit şi tare de lance. Informatorul meu părea a-şi aminti cu cea mai mare groază de vibraţia acestor chuzo în timpul năvalei indienilor. Ajunşi în apropierea îngrăditurii, cacicul (şeful) Pincheira strigă către asediaţi să-şi predea armele, dacă nu vor să li se reteze beregăţile. Cum acesta şi nu altul ar fi fost rezultatul izbânzii indienilor, chiar dacă mai întâi li s-ar fi predat armele, li se răspunse cu o salvă de puşcă. Indienii veniră cu mare. repeziciune până sub întăriturile corralului, dar, spre marea lor mirare, găsiră stâlpii legaţi între ei cu gheare de fier şi nu, cum se aşteptau, cu fâşii de piele. Încercând, fireşte zadarnic, să le taie cu cuţitele, această împrejurare salvă vieţile creştinilor. Numeroşi indieni răniţi erau tot timpul luaţi şi duşi înapoi de tovarăşii lor, dar în cele din urmă, fiind rănit un subcacic, se sună retragerea cu goarna. Indienii s-au retras lângă caii lor şi păreau a ţine un sfat de război. Pauza care urmă fu pentru spanioli înspăimântătoare, fiindcă tocmai îşi terminaseră muniţia, afară de câteva cartuşe. Într-o clipită indienii se aruncară pe cai şi, galopând, se făcură nevăzuţi. Un alt atac fusese respins mult mai repede. Tunul era mânuit de un francez cu sânge rece, care aşteptă până ce indienii se apropiară cu totul şi apoi le seceră frontul cu lovituri repezi, una după alta. Aşa

că trânti la pământ treizeci şi nouă de inşi şi, fireşte, un astfel de prăpăd risipi neîntârziat pe toţi atacanţii.

Oraşului i se zice fie El Carmen, fie Patagones; e clădit dinaintea unei stânci din faţa râului, multe case fiind chiar săpate în peretele de gresie. Râul e lat cam de două sau trei sute de yarzi? e adânc şi totuşi repede. Numeroasele insule, cu sălciile şi promontoriile lor joase, înşirându-se una după alta pe marginea nordică a cuprinzătoarei văi verzi, formează o privelişte aproape pitorească, dacă soarele luminează din plin. Numărul locuitorilor nu trece de câteva sute. Aceste colonii spaniole, spre deosebire de cele britanice, nu au în ele înşile elementele de dezvoltare. Mulţi indieni de rasă curată locuiesc aci. Pe marginile oraşului continuă să-şi păstreze toldos [46]-urile tribul cacicului Lucanee. Guvernul local îi ajută în parte cu provizii, dându-le toţi caii bătrâni care nu mai pot trage, dar câştigă şi ei câte ceva făcând pături şi curelărie pentru şei. Aceşti indieni sunt socotiţi civilizaţi, deşi ceea ce ei au putut câştiga prin îndulcirea firii lor crude se pierde prin desăvârşita lor imoralitate. Unii tineri, cu toate acestea, sunt pe cale să se îndrepte, arătându-se bucuroşi să muncească. Nu de mult, câţiva merseseră la o vânătoare de foci şi se purtaseră foarte bine, astfel că acum se bucurau de rezultatele muncii lor, fiind îmbrăcaţi cu haine curate, de culori deschise, şi trândăvind tot timpul. După îmbrăcăminte arătau chiar un gust admirabil. Dacă s-ar fi putut ca unul dintre aceşti tineri să fie preschimbat în statuie de bronz, îmbrăcămintea largă de pe el ar fi căzut în linii perfect armonioase.

Într-o zi, călăream spre un mare lac sărat, zis Salina, la cincisprezece mile de oraş. Iarna, lacul este puţin adânc, iar vara se preface într-un câmp de sare albă ca zăpada. Pe

---

46 **Aşa se numesc bordeiele indiene (n. red. rom.)**

lângă margini, stratul de sare este gros de patru-cinci inchi, dar către mijloc grosimea creşte. Lacul era lung de două mile şi jumătate şi lat de una. Alte lacuri de primprejur se întâmplă să fie de câteva ori mai mari şi cu un aşternut salin gros de două şi trei picioare, chiar în timp de iarnă, când se află sub apă. Aceste suprafeţe de un alb strălucitor, în mijlocul câmpiei arse şi întunecate, oferă un spectacol extraordinar. Din saline se scoate anual o mare cantitate de sare. Grămezi uriaşe, de sute de tone, aşteptau pe de lături să fie exportate. Anotimpul de muncă la saline este vremea secerişului pentru patagoni, fiindcă de acest anotimp depinde bunăstarea tuturor. Aproape toţi locuitorii se mută în tabăra de pe malul râului şi lumea e pusă la scos sare şi la încărcarea căruţelor trase de boi. Sarea e cristalizată în cuburi mari, fiind deosebit de limpede. DL Trenham Reeks, la cererea mea, a binevoit s-o analizeze şi a găsit într-o anumită cantitate numai O, 26% ghips şi O, 22% materii pământoase. Ciudat este faptul că ea nu foloseşte la conservarea cărnurilor tot aşa de bine ca sarea de mare din insulele Capului Verde. Un comerciant din Buenos Aires mi-a spus că o consideră cil 50% mai puţin valoroasă faţă de cealaltă. Aşa că sarea se importă totdeauna de la insulele Capului Verde, dar este amestecată cu aceea din salinele de care s-a vorbit. Singura cauză a acestei inferiorităţi stă în puritatea sării din Patagonia, adică în lipsa altor corpuri saline, prezente în orice apă de mare. Nimeni, cred, n-a bănuit o atare explicaţie, care însă e sprijinită de faptul, confirmat în ultimul timp[47], că sărurile care conservă brânza cel mai bine sunt acelea care conţin o mai mare proporţie de cloruri solubile.

Marginile lacului sunt noroioase şi în ele se află

47 Report of the Agricultural Chemical Association în Agricult. Gazette, 1845$_f$ p. 93.

înfipte numeroase cristale mari de ghips, dintre care unele sunt lungi de câte trei inchi, în timp ce pe deasupra se văd presărate alte cristale de sulfat de sodiu. Gauchos numesc ghipsul „padre del sal”, iar sulfatul de sodiu „madre”; ei spun că aceste substanţe chimice, care împreună dau naştere sării, se depun totdeauna pe malurile salinelor, când apa începe să se evaporeze. Noroiul e negru şi miroase greu. N-am putut de prima dată să-mi dau seama de cauza mirosului greu, dar mai târziu am văzut că spuma, suflată de vânt pe mal era verde, ca şi cum ar fi fost plină de Confervae. 2 Am încercat să iau cu mine o cantitate oarecare din această materie verde, dar întâmplător n-am reuşit. Unele părţi ale lacului, văzute de la mică distanţă, păreau roşiatice, datorită poate cine ştie căror animalicùle de infuzie.3 Din loc în loc, noroiul era răscolit de numeroşi viermi, aparţinând grupului Annelidelor. Ce uimitor e faptul că vietăţile acestea pot trăi în saramură, trebuind să se târască printre cristale de sulfat de sodiu şi de calciu! Ce se întâmplă oare cu aceşti viermi, în verile lungi, când suprafaţa se solidificăf prefăcându-se într-un strat gros de sare? Nenumărate stoluri de flamingi trăiesc pe lac, cuibărind acolo. În toată Patagonia, în Chile de nord şi în insulele Galapagos, oriunde se aflau asemenea lacuri sărate, am dat peste aceste păsări. Le-am văzut şi aici. bălăcindu-se în căutarea hranei, umblând probabil după viermi, care răscoleau noroiul şi care, la rândul lor, se hrăneau cu infuzorii sau Confervae. Aşa că iată o lume în mic, închisă în şine şi adaptată la viaţă în aceste lacuri sărate din interiorul continentului. S-a spus că în salinele din Lymington 5 trăieşte un număr nesfârşit de crustacei mărunţi (Cancer salinus) 6, vieţuind însă numai în acele saline în care lichidul a căpătat prin evaporare o mare consistenţă, adică un sfert de pfund de sare la jumătate de litru de apă. Putem prea bine afirma că orice parte din lume poate fi

locuită! Fie lacurile sărate, fie acelea subpământene, ascunse sub munţi vulcanici, izvoarele minerale calde, întinderea nesfârşită şi adâncimile oceanului, regiunile superioare ale atmosferei şi chiar suprafaţa zăpezilor veşnice, pretutindeni în lume există un mijloc de trai pentru organisme.

La nord de Rio Negro, între acest râu şi ţinutul locuit de lângă Buenos Aires, spaniolii au numai o mică aşezare, stabilită de curând la Bahia Bianca. Până la Buenos Aires, în linie dreaptă, sunt cam cinci sute de mile britanice. Fiindcă triburile de indieni călări, care totdeauna au ocupat cea mai mare parte a ţinutului, au tot hărţuit estanciile singuratice, guvernul de la Buenos Aires a hotărât echiparea unei armate sub comanda generalului Rosas cu scopul de a le extermina. Aşa că trupele zise aflau acum în tabăra de pe malurile râului Colorado, la aproape optzeci de mile nord de Rio Negro. Părăsind Buenos Aires, generalul Rosas atacă în linie dreaptă prin câmpiile njexplorate şi, după ce curăţă bine regiunea de indieni, lăsă în urma lui, din loc în loc, la mare distanţă, câte un pâlc de soldaţi cu un număr de cai (*a posta*), care să poată ţine legătura cu capitala. Cum „Beagle” urma să facă escală la Bahia Bianca, mă hotărâi să merg până acolo pe uscat, dezvoltându-mi apoi planul să fac tot drumul cu poştele până l-ai Buenos Aires.

11 august. Tovarăşii mei de călătorie erau dl. Harris, un englez stabilit la Patagones, un călăuz şi cinci gauchos, care mergeau la armată după treburi. Am mai spus că râul Colorado se afla la aproape optzeci de mile depărtare şi, cum mergeam destul de încet, aveam drum de două zile jumătate. Toată partea străbătută abia merită un nume mai bun decât acela de deşert. Apă se găseşte numai la două mici izvoare, dar şi aci, deşi se zice că e bună de băut, e cu totul sălcie, chiar în anotimpul ploios. i Dacă acum era atâta pustietate, ce privelişte a deznădejdii trebuie să fie

vara! Valea Rio Negro, pe toată lăţimea ei, a fost săpată de-a dreptul pe o câmpie de gresie, deoarece chiar dincolo de malul pe care e clădit oraşul începe să se desfăşoare o câmpie, întreruptă numai când şi când de câteva vâlcele şi depresiuni. Peste tot, peisajul arată aceleaşi semne de sterilitate. Pe pământul pietros şi uscat nu cresc decât ciufuri negricioase de iarbă veştedă şi ici şi colo tufişuri închircite, apărate de ghimpi.

La puţin timp după ce trecurăm de primul izvor, ajunserăm în faţa unui copac vestit, căruia indienii i se închină ca fiind altarul lui Walleechu. Copacul se află pe o înălţime în mijlocul câmpiei, servind prin r urmare ca semn de orientare de la mare distanţă. De îndată ce triburile de indieni dau cu ochii de el, ele îşi exprimă adoraţia prin răcnete. Copacul este şi el şcund, rămuros şi plin de ghimpi. Diametrul lui, chiar deasupra rădăcinilor, este aproape de trei picioare. Se înalţă singuratic, fără vreun alt semen prin preajmă, fiind de fapt întâiul copac pe care îl vedeam. După aceea, am mai dat peste vreo câţiva de acelaşi fel, dar foarte rari. Fiind iarnă, copacul n-avea frunze, iar în locul lor se vedeau nenumărate fire, de care sălbaticii agăţaseră fel de fel de prinosuri, ca: ţigări, pâine, carne, fâşii de postav etc. Indienii săraci, care nu avuseseră nimic mai bun de oferit, destrămaseră fire din ponchos7 şi le legaseră de crengi. Indienii mai bogaţi obişnuiesc să toarne alcool şi maté 8 într-o anumită gaură, precum şi să pufăie din ţigară în sus, crezând astfel că aduc lui Walleechu ofranda cea mai deplină. Ca să spun totul, copacul era împresurat cu ciolane albicioase de cai, care fuseseră omorâţi ca sacrificiu. Toţi indienii, fără să se ţină seamă de vârstă sau sex, pot aduce prinosurile lor, iar aducându-le, ei sunt încredinţaţi că nu le vor mai obosi caii şi că lor înşile le va merge numai bine. Acel gaucho, care mi-a spus toate acestea, mi-a adăugat că văzuse cu ochii lui asemenea scene de adoraţie şi că, dimpreună cu alţii,

obişnuia să aştepte până ce plecau indienii, pentru ca apoi să fure ofrandele aduse lui Walleechu.

Gauchos cred că indienii socotesc copacul ca pe Dumnezeu însuşi, deşi mult mai probabil pare că îl privesc numai ca altar 9. Singura cauză pentru care îmi închipui că au ales copacul este aşezarea lui, deci folosirea ca semn de orientare pe drumurile primejdioase. La o mare depărtare se zăreşte Sierra de la Ventana; un gaucho mi-a spus că pe când călărea împreună cu un indian, câteva mile la nord de Rio Colorado, indianul, începând să răcnească, aşa cum răcnesc ei de cum zăresc de departe copacul, îşi punea mâna pe cap şi arăta apoi spre Sierra. Fiind întrebat. pentru ce făcea astfel, indianul spunea într-o spaniolă stricată: „Întâi văzut Sierra". Cam la două leghe dincolo de curiosul copac, ne oprirăm să mânem acolo peste noapte. În acea clipă, ochii de lynx ai celor câţiva gauchos se aţintiră pe o nefericită vacă, pe care, de pe cai şi în goană nebună, o prinseră în câteva minute, o târâră cu lasourile lor unde ne oprisem şi o ucfiseră. Aci aveam cele patru lucruri de trebuinţă pentru viaţa „en el campo": păşune pentru cai, apă (de fapt o băltoacă noroioasă), carne şi lemne de foc. Eram de-a dreptul nebuni de fericire având atâta belşug şi în curând ne apucarăm să ciopârţim sărmana vacă. Aceasta a fost întâia noapte pe care am Petre*: ut-o sub cerul liber, culcat pe păturile calului şi cu şaua drept căpătâi. E o mare plăcere să trăieşti viaţa independentă a unui gaucho, să fii în stare ca în orice moment să-ţi priponeşti calul şi să zici: „Aici mânem la noapte". Liniştea ca de moarte a câmpiei, câinii de strajă, ceata ţigănească de gauchos care îşi aştern de dormit împrejurul focului mi-au întipărit în minte un tablou de neşters, pe care nu-l voi uita niciodată.

A doua zi, ţinutul continua să fie la fel cu acela descris mai sus. E locuit de puţine păsări sau alte animale. Numai întâmplător mai dai peste câte un cerb sau un

guanaco (lama sălbatică), patrupedul cel mai des întâlnit fiind aguti (Cavia Patagonica) 10. Animalul acesta e aici1 ceea ce sunt iepurii la noi. Se deosebeşte însă de iepurii noştri în mai multe privinţe hotărâtoare. De pildă, are numai trei degete la picioarele din urmă şi este de două ori mai mare, cântărind de la douăzeci până la douăzeci şi cinci de pfunzi (între 9 şi 11 kg). Aguti este prietenul credincios al pustiului. Caracteristica cea mai de seamă a peisajului pe aici este să vezi doi sau trei aguti, sărind iute unul după altul, în linie dreaptă, de-a curmezişul câmpurilor sălbatice. Trăiesc până spre nord de Sierra Tapalguen (37° 30 latitudine), unde câmpia, aproape deodată, devine verde şi mai umedă; iar hotarul de sud, până unde ajung ei, trece printre Porto Deseado şi San Julian, ţinutul neschimbându-se în niciun fel. Ciudat rămâne faptul că aguti nu se mai găseşte acum pe o suprafaţă atât de întinsă, deşi căpitanul Wood, în călătoria lui din 1670, vorbeşte de mulţimea de aguti de prin acele părţi. Care să fie cauza care, într-un ţinut aşa de întins, de nelocuit şi de puţin cercetat, a făcut să scadă aria de răspândire a unui astfel de animal? Că trebuie să fi fost pe acolo neasemuit mai mulţi decât azi, se vădeşte de asemenea din numărul mare de aguti împuşcaţi de căpitanul Wood la Porto Deseado, într-o singură zi. Aguti se foloseşte de ascunzişurile pe care şi le scobeşte în pământ un animal numit bizcacha; dar acolo unde, la fel ca la Bahia Bianca, nu se află bizcacha, aguti îşi sapă singur culcuşul. Ceva asemănător se întâmplă şi cu mica bufniţă de pampas (Athene cunicularia), care a fost descrisă de atâtea ori, stând ca o santinelă la gura găurilor din pământ; dar, în Banda Oriental, unde bizcacha lipseşte, e silită şi ea să-şi facă singură locuinţa.

Dimineaţa următoare, pe când ne apropiam de Rio Colorado, înfăţişarea ţinutului se schimbă: ajunserăm astfel, în scurt timp, pe o câmpie acoperită de iarbă, care,

datorită florilor, lucernei înalte şi micilor bufniţe, seamănă cu pampasul. Trecurăm de asemenea pe lângă o baltă noroioasă, neobişnuit de întinsă, căreia i se zice salitru, fiindcă vara seacă, prinzând o crustă de felurite săruri. Era acoperită, când am văzut-o eu, cu plante suculente, pitice, de felul acelora de pe ţărmul mării. Colorado, în locul pe unde îl trecurăm noi, era lat numai de aproape şaizeci de yarzi. Altfel lăţimea lui mijlocie trebuie să atingă cam de două ori pe atât. Albia râului, după cum i-o înseamnă sălciile de pe maluri şi desişurile de trestie, este foarte întortocheată. Mi s-a spus că distanţa de unde ne aflam până la gura râului, în linie dreaptă, era de nouă leghe, iar ge cursul apei de douăzeci şi cinci. Trecerea dincolo cu barca ne fu împiedicată câtva timp de o herghelie de iepe, care înotau prin râu ca să ajungă la divizia de soldaţi de pe celălalt mal. N-am văzut spectacol mai hazliu sute şi sute de capete, îndreptate în aceeaşi parte, cu urechile ascuţite şi ridicate, sforăind pe nări şi ţinându-se cu botul chiar deasupra apei, păreau o droaie de animale amfibii. Carnea de iapa e singura hrană a soldaţilor în expediţie, fiindcă li se dă astfel putinţa să se mişte mai uşor. Distanţele străbătute de cai pe aceste câmpii sunt uimitoare. Mi s-a spus că un cal neîmpovărat poate parcurge zile întregi la rând câte o sută de mile zilnic.

Tabăra generalului Rosas era lângă râu şi consta dintr-un pătrat, pe care-l formau căruţele, tunurile, colibele de paie etc. Soldaţii erau mai toţi cavalerişti. Sunt silit să cred că niciodată nu s-a constituit o armată de bandiţi mai răufăcătoare. Cei mai mulţi erau de seminţii amestecate, între negri, indieni şi spanioli. Nu ştiu pentru ce, dar oamenii cu astfel de origine rareori arată, pe chipul lor, bunătatea. Tocmai chemasem pe secretar, ca să-mi vadă paşaportul. Începu să mă întrebe şi să mă răsîntrebe amănunţit şi cu ifose. Din fier: cir? aveam o scrisoare de recomandaţie de la giivernul din Buenos Aires pentru

comandantul din Patagones. Trimiţându-se scrisoarea generalului Rosas, acesta îmi răspunse printr-un mesaj foarte îndatoritor. Secretarul, de data aceasta, se întoarse surâzând şi numai cu grijă de a-mi face pe plac. Ne stabilirăm într-un *rancho*, sau bordei, al unui spaniol bătrân, care servise sub Napoleon în expediţia din Rusia.

Stăturăm la Colorado două zile; n-aveam mare lucru de făcut, fiindcă împrejurimile erau nişte bălţi, care vara (decembrie), când se topesc zăpezile de pe Anzi, sunt înecate de apele râului. Distracţia mea de căpetenie era să iau seama la familiile de indieni care cumpărau lucruri de nimic de la coliba noastră. Presupun că generalul Rosas avea ca aliaţi vreo şase sute de indieni. Oamenii erau înalţi şi frumoşi; totuşi, uşor am putut éredea după aceea că sălbaticii din Ţara Focului aveau aceeaşi înfăţişare, dar urâţită de frig, de lipsa de hrană şi, în general, de lipsa de civilizaţie. Anumiţi autori, stabilind rasele primitive ale omenirii, au despărţit pe aceşti indieni în două clase: e însă, cu siguranţă, o greşeală. Câteva dintre femeile tinere sau *chinas* merită să li se zică chiar frumoase. Părul lor aspru, dar negru şi lucios, împletit în două cozi, lungi până la mijloc –, obrajii viu coloraţi şi ochii care licăreau cu o mare strălucire; picioarele, labele picioarelor, braţele şi mâinile mtici şi elegante, gleznele, şi câteodată mijlocul, împodobite cu brăţări late de mărgele albastre, totul dovedea gust şi frumuseţe. Nimic nu putea fi mai interesant ca anumite grupuri de familie. Adesea călări pe acelaşi cal veneau la coliba noastră câte o mamă cu una sau două fete. Femeile călăresc ca bărbaţii, dar cu genunchii ridicaţi mult mai sus. Ţinuta aceasta le vine poate din obiceiul de a călări, la drum lung, pe cai încărcaţi cu poveri. E datoria femeilor să încarce şi să descarce caii, precum şi să întindă corturile pentru înnoptat; într-un cuvânt, e datoria lor să fie; ca toate femeile sălbaticilor, sclave bune la toate. Bărbaţii luptă,

vânează, poartă de grijă clor şi fac şei. Una din îndeletnicirile lor de căpetenie acasă e să tot ciocănească două pietre între ele, până ce se rotunjesc bine, ca să facă din ele bolasuri. Cu această unealtă importantă îşi prind indienii vânatul şi caii, care aleargă liberi pe câmpie. În timpul luptei, primul lor gând este să doboare caii duşmanilor cu bolasurile şi apoi să omoare pe adversarii încurcaţi la cădere în curelăria şeilor, cu lancea zisă chuzo. Dacă bolasurile se înfăşoară pe după gâtul sau corpul cailor ţintiţi, atunci de cele mai deseori mingile sunt târâte departe şi pierdute. Rotunjirea pietrelor e treabă de două zile, aşa că făcutul acestor ghiulele devine îndeletnicirea lor cea mai obişnuită. Mulţi dintre ei, atât bărbaţi cât şi femei, îşi boiesc faţa în roşu, dar n-am văzut niciodată să-şi tragă benzi orizontale, cum se face atât de firesc printre locuitorii Ţării Focului. Mândria lor de căpetenie constă în a-şi face toate lucrurile din argint. Am văzut un cacic care îşi făcuse din acest metal pintenii, scările şeii, plăselele cuţitului şi frâul. Căpăstrul şi frâul erau făcute dintr-un singur fir subţire ca şfichiul biciului. Văzând cum un armăsar sălbatic se roteşte primprejur, strunit de laţul atât de şubred, mi-am dat seama că felul acesta de a călări era de o eleganţă remarcabilă.

Generalul Rosas şi-a exprimat dorinţa să mă vadă, fapt care «după aceea m-a bucurat mult. E un om cu un caracter extraordinar, are în ţară o putere hotărâtoare şi se vede bine că are de gând s-o folosească numai pentru bunăstarea şi progresul tuturor. Se zice că el stăpâneşte ca proprietar şaptezeci şi patru de leghe pătrate de pământ, având vreo trei sute de mii de vite. Admirabil îngrijite, pământurile lui produc mult mai multe cereale decât ale altora. El şi-a câştigat celebritatea mai întâi prin legile întocmite pentru propriile sale estancii şi prin disciplinarea a sute de oameni în aşa fel, încât să înfrunte cu succes atacurile indienilor. Umblă o mulţime ëe zvonuri şi poveşti

despre chipul plin de cruzime în care şi-a impus el legile. După una dintre acestea, niciun bărbat, sub pedeapsa de a fi pus în butuci, nu trebuia să poarte la el cuţit în zi de duminică. Fiind ziua cea mai însemnată pentru joc şi băutură, duminica izbucneau numeroase certuri, care, potrivit obiceiului general de luptă cu cuţitul, deveneau adesea fatale, într-o duminică, guvernatorul veni cu mare alai să-i viziteze. estancia, şi generalul Rosas, în marea lui pripeală, îi ieşi înainte pe jos ca să-l primească, având cuţitul ca de obicei înfipt la brâu. Intendentul îl atinse uşor pe umăr şi îi aminti legea. Generalul, întorcându-se către guvernator, îi spuse că îi pare rău, dar că trebuie să fie pus în butuci şi că, până ce i se va da drumul, el nu mai avea în casa lui nicio putere. După câtva timp, intendentul fu convins să desfacă butucii şi să-i dea drumul, dar de îndată ce se sfârşi această treabă, generalul se întoarse către intendent şi îi spuse: „Acum dumneata ai călcat legea, aşa că trebuie să-mi iei locul la butuci”. Asemenea fapte desfătau pe gauchos, care cu toţii au mari idei despre egalitatea şi demnitatea lor.

Generalul Rosas este de asemenea un călăreţ desăvârşit, ceea ce nu înseamnă puţin într-o ţară unde armata întreagă, strânsă la un loc, îşi alege generalul printr-un concurs de felul următor: o herghelie de cai sălbatici se află închisă într-un corral, de unde i se dă drumul pe o poartă, deasupra căreia în curmeziş era un drug; cel care voia să le fie general trebuia să sară de pe acest drug pe unul dintre caii nedomesticiţi, care se îmbulzeau la ieşire, şi să fie în stare nu numai să-l călărească pe deşelate, ţinându-se de coama lui, dar să-l şi aducă înapoi la poarta corralului. Cel care izbutea era, se înţelege, ales şi se dovedea cu timpul generalul cel mai nimerit pentru o astfel de armată. Rosas însuşi fusese ales în urma acestei isprăvi nemaipomenite.

În felul acesta şi adoptând îmbrăcămintea şi

obiceiurile de gaucho, a dobândit el popularitatea lui fără margini şi prin urmare puterea lui despotică. Mi-a spus un negustor englez că un om care omorâse pe altul, fiind arestat şi întrebat asupâra motivului faptei sale, a răspuns: „L-am ucis, fiindcă vorbea necuviincios despre generalul Rosas”. După o săptămână ucigaşul era pus în libertate. Bineînţeles, asupra eliberării hotărâseră partizanii generalului şi nu generalul însuşi.

În conversaţie, el este însufleţit, sensibil şi foaşte grav. Seriozitatea lui este chiar asprime. Unul dintre bufonii lui (ţine doi, ca baronii de altă dată) povestea următoarele: „Dorind mult să ascult o anumită bucată muzicală, m-am dus la general de două sau trei ori ca să-i cer voie. Mi-a răspuns: «Vezi-ţi de treabă, fiindcă sunt ocupat». M-am dus a doua oară şi mi-a spus: «Dacă mai vii o dată, te pedepsesc». Cerându-i şi a treia oară, a început să râdă. M-am repezit să ies din cort, dar era prea târziu; el porunci ca doi soldaţi să mă prindă şi să mă lege de stâlpi. Îi cerşii pe toţi sfinţii din cer iertare, dar nici nu se gândi. Când râde, generalul nu cruţă pe nimeni, nici chiar pe bolnavi”. Şi bietul om arunca încă priviri pline de suferinţă numai la amintirea stâlpilor. Pedeapsa e în adevăr cruntă; se înfig patru stâlpi în pământ şi pedepsitul e întins de mâini şi picioare orizontal şi lăsat acolo, răstignit astfel, câteva ceasuri. Evident, ideea chinului venea din felul cum se puneau pieile la uscat. Întrevederea mea cu generalul se încheie fără niciun zâmbet, căpătând în chipul cel mai îndatoritor şi mai repede un paşaport şi un ordin care îmi dau putinţa sa. mă folosesc de poştele guvernului.

A doua zi de dimineaţă, plecam la Bahia Bianca, unde ajunserăm în două zile. Părăsind tabăra soldaţilor, trecurăm pe lângă toldosurile indienilor. Bordeiele lor sunt rotunde ca nişte cuptoare şi învelite cu piei. La gura fiecăruia stă înfipt în pământ un chuzo. Toldosurile care

aparţineau diferitelor triburi de cacici erau. grupate deosebit, iar aceste grupuri, la rândul. lor, se împărţeau în altele mare mici, după legăturile de rudenie ale stăpânilor respectivi. Călătorirăm câteva ceasuri de-a lungul văii râului Colorado. Atât pe un mal cât şi pe celălalt, câmpiile de aluviuni se vădeau fertile şi se zice că sunt foarte prielnice creşterii cerealelor. Luând-o spre nord de râu, pătrunserăm într-un ţinut ale cărui câmpii se deosebeau de acelea din sudul râului. Pământul era tot uscat şi sterpr dar pria feluritelor plante; ierburile, deşi negricioase şi scorojite, erau mai din belşug decât tufişurile cu ghimpi. Într-un anumit loc, tufişurile acestea dispăruseră cu totul, rămânând câmpiile goale. Schimbarea vegetaţiei arată începutul marilor sedimente calcaro-argiloase, din care e formată acea întindere fără sfârşit a pampasurilor şi care, în Banda Oriental, acoperă stâncile granitice. Pretutindeni, de la strâmtoarea lui Magellan până la Colorado, pe o distanţă de aproape opt sute de mile, se aşterne un strat de prundiş marin: pietrişul e mai cu seamă porfir, a cărui origine se află probabil în stâncile Anzilor. La nord de Colorado, stratul acesta se subţiază, pietrişul devenind mărunt de tot, iar vegetaţia caracteristică a Patagoniei încetând.

Străbătând călare vreo douăzeci şi cinci de mile, ajunserăm la un brâu lat de dune nisipoase, care se întind la vest şi la est cât bate ochiul. Movilele de nisip, aflându-se aşezate pe pământ argilos, fac să se adune apa în mici lacuri, care asigură acestui ţinut uscat o rezervă nepreţuită de apă dulce. De obicei, călătorii odată întorşi acasă îşi amintesc totdeauna de marele folos al depresiunilor şi ridicăturilor de pământ. Cele două izvoare mocirloase din cuprinsul ţinutului dintre Rio Negro şi Colorado se datorau unor mici inegalităţi ale câmpiei; nicio picătură de apă nu s-ar fi găsit fără ele. Brâul de dune nisipoase e lat cam de opt mile; într-o perioadă mai veche,

brâul era probabil marginea unui mare estuar, prin care acum curge Colorado. În regiunea aceasta, unde la fiece pas dai peste dovezi absolute despre ridicarea recentă a pământului, astfel de ipoteze, deşi privesc numai geografia fizică a ţinutului, nu pot fi trecute cu vederea fără pagubă. Tăind de-a curmezişul partea nisipoasă, sosirăm seara la un han de poştă –, dar, cum caii de schimb păşteau destul de departe, hotărârăm să mânem peste noapte aci.

Hanul se afla aşezat la poalele unui podiş înalt, între o sută şi două sute de picioare, caracteristică foarte însemnată a ţinutului. Poşta se afla sub comanda unui locotenent negru, născut în Africa. Fie zis spre cinstea lui că între Colorado şi Buenos Aires nu se mai putea găsi un rancho atât de curat ca al său. Avea o gămăruţă pentru străini şi un corral mic pentru cai, totul făcut din pari şi trestii; săpase de aceea un şanţ împrejurul casei, ca mijloc de apărare împotriva atacurilor. Şanţul nu ar fi însemnat mare lucru, dacă ar fi fost să vină indienii, aşa că sprijinul adevărat al locotenentului era numai gândul de a-şi vinde scump viaţa. Puţin mai înainte trecuse pe acolo, noaptea, o formaţie de indieni. Dacă ar fi ştiut ei de poştă, cu siguranţă că prietenul nostru negru dimpreună cu cei patru soldaţi ai lui ar fi fost măcelăriţi. Nicăieri n-am întâlnit un om mai îndatoritor şi mai politicos decât acest negru, încât mi se părea cu atât mai dureros, văzându-l ca nu primea să stea jos cu noi şi să mănânce.

A doua zi dis-de-dimineaţă trimiserăm după cai şi pornirăm într-un alt galop istovitor. Trecurăm Cabeza del Buey, numele dat din vechime capătului unei mari mlaştini, care se întinde până la Bahia Bianca. Aci schimbarăm caii şi străbăturăm câteve leghe de bălţi şi lacuri saline.

După ce schimbarăm caii pentru ultima dată, începurăm să ne bălăcim în noroi. Calul-meu căzu, iar eu mă mânjii tot cu nămol negru, accident foarte neplăcut, mai ales când nu ai alte haine de schimb. La câteva mile de

fort întâlnirăm un om care ne spuse că din fort se trăsese cu tunul, ceea ce însemna că se apropie indienii. Lăsarăm numaidecât drumul şi o apucarăm pe marginea unei mlaştini, care pentru fugari este cel mai potrivit loc de scăpare. Ne bucurarăm ajungând înăuntrul zidurilor, însă o dată ajunşi acolo, văzurăm că toată alarma fusese fără temei, fiindcă indienii deveniseră prieteni, dorind să se unească cu armata generalului Rosas.

Bahia Bianca" abia dacă merită numele de sat. Câteva case şi barăci pentru trupe sunt împrejmuite cu un şanţ adânc şi un zid întărit. Aşezarea de aci e recentă (1828) şi dezvoltarea ei a fost tulburată de lupte. Pe nedrept, guvernul din Buenos Aires a ocupat satul cu forţa, în loc să urmeze înţeleptul exemplu al viceregilor spanioli care cumpăraseră pământurile de pe lângă mai vechile aşezări din preajma lui Rio Negro de la indieni. De aci nevoia de fortificaţii; de aci puţinele case şi puţinul pământ cultivat în afara zidurilor; chiar vitele nu sunt scutite de atacurile indienilor, dincolo de limitele şesului pe care se află întăritura.

Partea portului, unde „Beagle" se pregătea să ancoreze, fiind la 25 de mile, căpătai de la comandant cai şi un călăuz, să mă ducă să văd dacă a sosit corabia. Părăsind câmpia acoperită de iarba verde, care se întinde de-a lungul cursului unui pârâiaş, pătrunserăm curând într-un şes fără margini, pustiu, constând fie din nisip, din bălţi saline sau numai noroi. Unele locuri erau îmbrăcate cu tufişuri pitice, iar altele cu plante suculente cărora le prieşte sarea. Pentru cât era ţinutul de vitreg, se găseau destui struţi, cerbi, aguti şi armadillos[48]. Călăuzul îmi spunea că acum două luni el se aflase la mare strâmtoare: plecase la vânat cu alţi doi oameni, nu prea departe de locul unde ne aflam noi, când, deodată, se întâlniră cu un

48 **Tatuul este numit în Brazilia armadillo (n. red. rom.j.**

pâlc de indiëni care, fugărindu-i, prinseră şi omorâră pe cei doi prieteni ai lui. Calul său era cu picioarele prinse în bolasuri; dar el descălecase iute şi, tăind bolasurile cu un cuţit, slobozise calul; între timp era silit să se pitulească pe după cal şi, totuşi, primi două răni grele de chuzo. Sărind în şa, el călări cu o miraculoasă îndemânare, în aşa fel încât putu să se ţină tot timpul neatins de lungile lăncii ale urmăritorilor care îl fugăriră până în raza fortului. De atunci s-a dat ordin ca nimeni să nu se mai depărteze de fort. Eu nu ştiam de toate acestea la plecare şi de aceea mă miram mult văzând pe călăuzul meu cât de încordat aţintea un cerb speriat în partea cealaltă a câmpiei.

Aflarăm că „Beagle" nu sosise şi, prin urmare, o luarăm înapoi, dar obosindu-ne caii repede, furăm siliţi să ne aşezăm bivuacul în câmp. Dimineaţa prinsesem un tatu care, deşi fript în carapacea lui e cel mai ales fel de mâncare, nu putu fi şi o gustare de dimineaţă şi un prânz îndestulător pentru doi oameni înfometaţi. În locul unde ne oprirăm să înnoptăm, pământul era acoperit de o crustă de sulfat de sodiu şi deci, fireşte, fără apă[49] Totuşi, numeroase rozătoare se deprinseseră să trăiască chiar aici, aşa că tucutuco bolborosi-până spre miezul nopţii, mărunt şi ciudat, sub capul meu. Caii noştri erau foarte costelivi, aşa că* dimineaţa osteniră repede, din cauza apei de băut care lipsea. Furăm jsiliţi deci să mergem pe jos. Pe la amiază, câinii prinseră un ied pe care-l fripserăm. Mâncai cât mâncai, dar mi se făcu o sete năprasnică. Era cumplit lucru să vezi drumul, în urma unei ploi recente, plin de bălţi cu apă limpede, dar fără un strop bun de băut. Abia de 20 de ceasuri îmi lipsea apa, mergând numai prin soarele dogoritor şi totuşi aproape că îmi venea să leşin de sete. Cum pot unii inşi să supravieţuiască două sau trei zile

49 *Voyage dans l'Amérique Mérid.,* **de A. d'Orbigny. Part. Hist.ᵣ vol. I, p. 664.**

Piinciples of Geology, vol. IV, p. 40.

într-o astfel de situaţie „e de neînţeles. În acelaşi timp, trebuie să mărturisesc că ghidul meu nu suferea de loc de sete şi era uimit că, Lipsindu» mi apa o singură zi, eram atât de întors pe dos.

De mai multe ori până acum, am lăsat să se înţeleagă că pământul are o crustă de sare. Faptul este cu totul deosebit de acela din saline şi cu mult mai extraordinar. În multe locuri din America de Sud, oriunde climatul nu e chiar atât de secetos, se găsesc asemenea cruste; dar nicăieri n-am văzut atât de multe ca lângă Bahia Bianca. Aici, şi în alte părţi din Patagonia, sarea constă mai cu seamă din sulfat de sodiu amestecat cu sare obişnuită. Cât timp pământul se păstrează umed în aceste salitrales (cum le zic atât de nepotrivit spaniolii, care confundă sarea cu salpetrul), nimic nu e de văzut decât întinsa câmpie, sol negru şi noroios, pe care cresc din loc în loc smocuri de plante suculente. Dacă cineva, după o săptămână de arşiţă, s-ar întoarce printr-o asemenea regiune, ar fi uimit văzând pe multe mile pătrate câmpia albă ca şi cum ar fi fost uşor ninsă, iar ici şi colo zăpada movilită de vânturi. Grămezile albe se datoresc îndeosebi sărurilor, care, în timpul încetei evaporări a umidităţii, în loc să se cristalizeze pe fundul băltoacelor, se strâng în jurul ciuturilor de iarbă uscată, în jurul cioturilor şi bulgărilor de pământ. Salitrele se află fie pe şesuri, la câteva picioare deasupra nivelului mării, fie pe aluviunile din preajma râurilor. Dl. Parchappe a găsit, că stratul salin de pe câmpie, la câteva mile de mare, consta mai cu seamă din sulfat de sodiu amestecat cu sare obişnuită în proporţie de 7%; pe coasta mării, însă, sarea obişnuită creşte până la 37%. Faptul acesta ar face să se creadă că sulfatul de sodiu ia naştere, în pământ, din sarea lăsată la suprafaţă în timpul uşoarei şi recentei ridicări a acestui ţinut uscat. Fenomenul, în întregime, merită atenţia naturaliştilor. Au plantele suculente, cărora le prieşte sarea şi care se ştie bine că au mult sodiu, puterea

să descompună clorura de sodiu? Noroiul negru şi greu mirositor, bogat în materii organice, dă el sulful şi în cele din urmă acidul sulfuric?

Două zile după aceea călăream din nou către port. Eram gata să ajungem, când însoţitorul meu, acelaşi de mai înainte, se tot uita cu coada ochiului la trei vânători călări. Descălecă numaidecât şi, cercetându-i cu luare-amiiite, îmi spuse: „Nu călăresc în felul creştinilor şif după cât ştiu, nimeni nu poate ieşi din fort”. Cei trei vânători se strânseră la un loc, descălecând şi ei. Mai pe urmă, unul încălecă din nou şi galopă spre o colină, după care dispăru. Însoţitorul îmi spuse: „Trebuie să ne urcăm pe cai: încărcaţi pistolul!” şi îşi căuta din ochi sabia. Întrebai: „Sunt indieni?” „Quién sabe? (Cine ştie?) Dacă nu sunt decât trei, nu e nicio primejdie”. Apoi, mă fulgeră gândul că cel care trecuse colina se dusese să-şi cheme restul tribului. Lăsai să se înţeleagă aceasta, dar nu căpătai decât răspunsul: „Quién sabe?” Şi niciun minut nu-şi lua ochii de pe zarea îndepărtată. Sângele lui neobişnuit de rece mi se păru mai mult o glumă şi-l întrebai de ce nu se întorcea acasă. Spre mirarea mea, îmi răspunse: „Ne întoarcem, dar trebuie să trecem pe lângă o baltă, în care putem goni pe cai numai cât vor putea ei, urmând apoi să ne încredinţăm picioarelor proprii. Aşa că nu e nicio primejdie”. Nesimţindu-mă cu totul convins, dorit să grăbim pasul. El îmi spuse: „Nu, cu niciun chip până nu fac ei mai întâi lucrul acesta”. Galopam numai pe după câte un dâmb care ne putea ascunde; altfel, în văzul lor, continuam să mergem pe jos. În cele din urmă ajunserăm într-o vale şi, cotind la stânga, galoparăm nebuneşte până la poalele colinei; îmi dădu să-i ţin calul, porunci câinilor să stea culcaţi şi apoi se târî pe o rină şi în genunchi să facă o recunoaştere. Stătu în această poziţie câtva timp şi la urmă, izbucnind în hohote de râs, exclamă: „Mugeres!” (Femei!). Le recunoscu ca fiind soţia şi cumnata fiului

maiorului, care umblau după ouă de struţ. Am descris purtarea acestui om, fiindcă făcuse totul ca şi cum ar fi avut de-a face cu indienii; de îndată ce se lămuri absurda greşeală, mi-a explicat pentru ce din o sută de motive nu putea fi vorba de indieni, dar toate acestea le-am uitat între timp. Călărirăm apoi în pace şi linişte până la un loc puţin mai ridicat, numit totuşi Punta Alta, de unde puteam vedea aproape întreg marele port Bahia Bianca.

Pe tot întinsul apei se văd înălţându-se bancuri uriaşe de nămol, pe care băştinaşii le numesc cangrejales, cu alte cuvinte: crăbării, fiindcă pe ele se strâng puhoaie de crabi. Nămolul este atât de moale, că e cu neputinţă să fie călcat cu piciorul, chiar pe distanţe mici. Mare parte din aceste bancuri sunt acoperite de păpurişuri înalte, cărora, când se umflă marea, nu li se mai văd decât vârfurile. Odată, aflându-ne într-o barcă, ne-am încurcat de-a binelea prin aceste locuri şi abia ne-am mai putut găsi drumul înapoi. Nu se mai vedea nimic în afară de straturile întinse de nămol; nici ziua nu era prea limpede şi avea loc o puternică refracţie, pe care marinarii o exprimau cu vorbele: „Totul se oglindeşte în aer”. Singurul lucru care nu era la acelaşi nivel era orizontul; stuful ni se părea suspendat în aer, apa o luam drept bancuri de nămol, iar bancurile de nămol drept apă.

Petrecurăm noaptea în Punta Alta. Şi fiindcă locul unde mă aflam era un adevărat cavou cu monştri aparţinând unor rase dispărute, mă apucai să caut oase fosile. Seara era desăvârşit de liniştită şi limpede; monotonia extremă dădea priveliştii un anumit interes, deşi ochiul nu vedea decât sau bancuri de nămol şi pescăruşi, sau măguri de nisip şi vulturi singuratici. Dimineaţa, la întoarcere, dădurăm peste urme proaspete de puma, dar animalul nu izbutirăm să-l găsim. Văzurăm de asemenea o pereche de zorillo sau scunc, dihănii groaznice, care se întâlnesc aici destul de des.12 Ca

înfăţişare generală, zorillo seamănă cu dihorul, dar e ceva mai mare şi mult mai gros în comparaţie cu celelalte dimensiuni. Dându-şi seama de puterea lui, zorillo face zilnic raite prin câmpia deschisă, netemându-se nici de oameni, nici de câini. Dacă vreun câine asmuţit se apropie de el, câţiva stropi de ulei puturos, ameţitor de tare, ulei pe care îl secretă dihania, îl pun numaidecât la respect. O dată stropit de această secreţie, nimic nu te mai poate ajuta. Azara spune că duhoarea se simte de la o leghe? de mai multe ori, pe când intram în portul Montevideo şi vântul sufla dinspre ţărm, l-am simţit de pe bordul vasului nostru. Ceea ce e sigur, e că toate animalele se dau bucuroase la o parte ca să facă loc scuncului.

CAPITOLUL V

bahia blanca

Bahia Bianca – Geologie – Numeroase patrupede gigantice dispărute – Dispariţie recentă – Longevitatea speciilor – Animalele uriaşe nu au nevoie de vegetaţie luxuriantă – Africa de Sud – Fosile siberiene – Două specii de struţ – Obiceiurile casarei – Armadillos – Şarpele veninos, broasca râioasă şi şopârla – Obiceiurile penei de mare – Hibernarea animalelor – Războaie indiene şi măceluri – Vârf de săgeată, relicvă antică.

Vasul „Beagle” sosea la Bahia Bianca în ziua de 24 august, iar după o săptămână naviga spre La Plata. Eu, cu învoirea căpitanului Fitz Roy, am rămas mai în urmă, ca să călătoresc până la Buenos Aires pe uscat. Voi adăuga acum câteva observaţii pe care le-am făcut atât în timpul acestei vizite cât şi cu un alt prilej, mai înainte, când „Beagle” servea la cercetări pentru ridicările topografice ale portului.

Câmpia, la câteva mile de coastă, aparţine marii formaţii a pampasurilor, care în parte sunt formate din lut roşu, iar restul din marne foarte calcaroase.1 Mai aproape de coastă sunt unele câmpii formate din surpăturile

câmpiei superioare, din noroaiele prundişului de mare şi nisipul aruncat de ape în timpul lentei ridicări a uscatului; despre această ridicare ne încredinţează recente straturi de cochilii, precum şi pietricele spongioase, rotunjite, risipite prin tot ţinutul. La Puiita Alta se află secţiunea unei mici suprafeţe de formaţie recentă, care este foarte interesantă atât prin numărul cât şi prin felul extraordinar al resturilor de animale gigantice de uscat, îngropate în ea. De altfel, toate acestea au fost descrise de profesorul Owen în *Rezultatele zoologice ale călătoriei pe „Beagle"*, fosilele aflându-se depuse la Colegiul chirurgilor. Voi face aici, prin urmare, numai o scurtă dare de seamă asupra naturii lor.

Sunt. mai întâi, trei capete necomplete şi alte oase de Megatherium, de ale cărui dimensiuni uriaşe vorbeşte însuşi numele animalului; în al doilea rând, este un Megalonyx, animal înrudit cu primul –, în al treilea rând, un Scelidotherium, de asemenea înrudit cu primul şi din care am descoperit un schelet aproape întreg. (Ca mărime, trebuie să fi fost cât un rinocer: după conformaţia capului, spune dl. Owen, e mai aproape de furnicarul de la Colonia Capului, dar în alte privinţe seamănă cu armadillo); în al patrulea rând, un Mylodon Darwinii, aparţinând unui

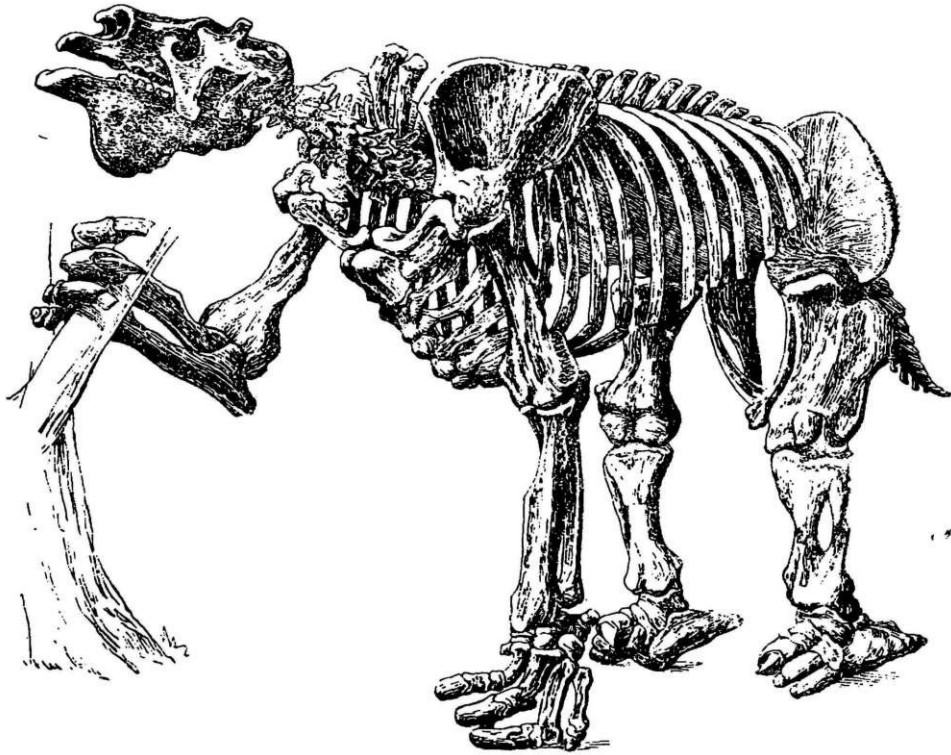

Schelet de Me g ateriu (*Mega therium Americanum,* Cuvier et Blumenbach).

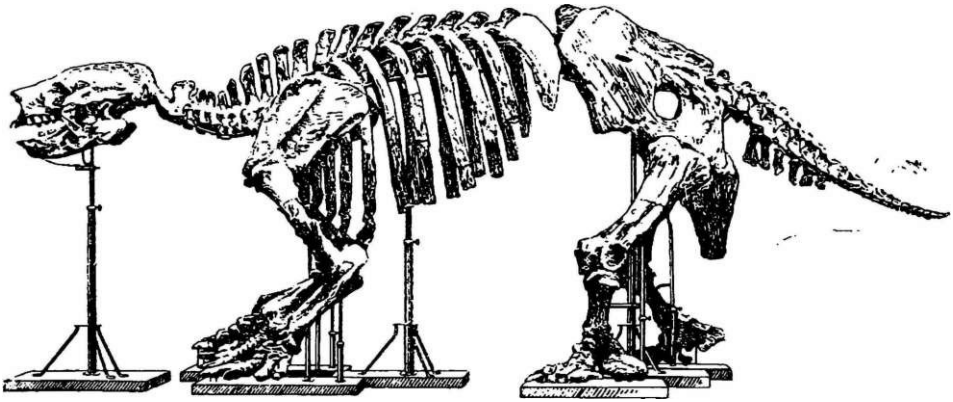

Schelet de Scelidoteriu (Scelidotherium

leptocephalum, Owen).

gen înrudit de-aproape, dar ceva mai mic; al cincilea, un alt patruped gigantic cu dentiţie redusă; al şaselea, un mare animal cu carapace cu plăci osoase, foarte asemănătoare cu cele de tatu; al şaptelea, un neam de cal dispărut, asupra căruia voi reveni; al optulea, un dinte de pachi

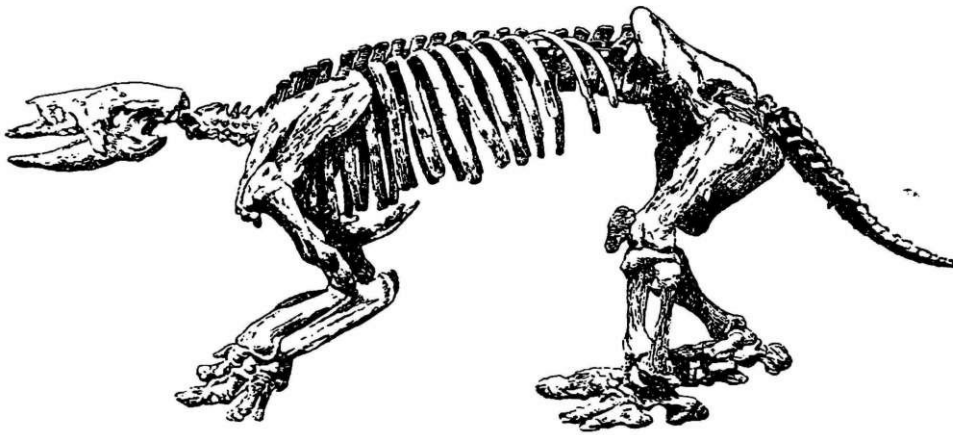

Schelet de Milodon (*Mylodon iobustus*, Owen).

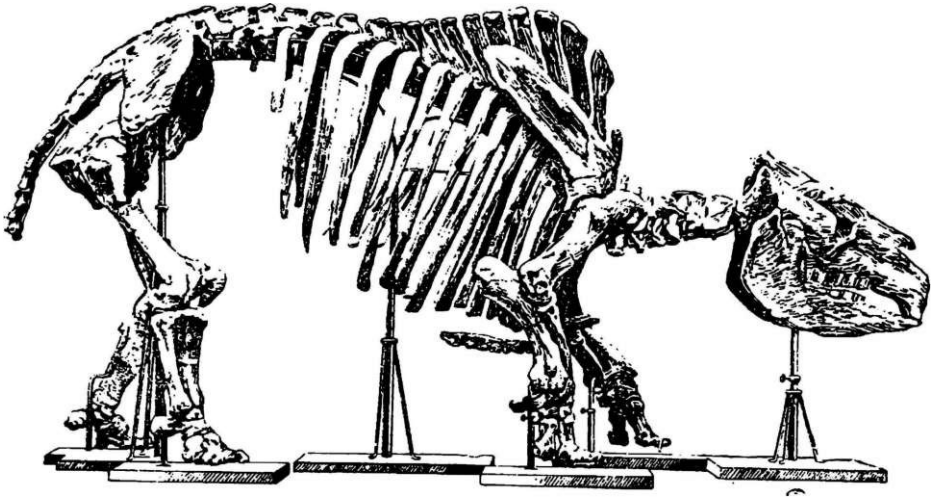

Schelet de Toxodon (*Toxodon platensis*, Owen sau *Toxodon Darwinii*, Burmeister).

derm, probabil un Macrauchenia, animal uriaş cu un gât lung ca de cămilă, asupra căruia de asemenea voi reveni; în sfârşit, Toxodonul, animal dintre cele mai ciudate din câte s-au descoperit până acum: ca mărime este cât un elefant sau un Megatherium, dar conformaţia dinţilor, după cum stabileşte dl. Owen, dovedeşte fără îndoială că era rudă bună cu rozătoarele, ordin care azi cuprinde cele mai mărunte patrupede. În multe privinţi se apropie de Pachydermata; judecând după aşezarea ochilor, a urechilor şi. a nărilor, era probabil animal acvatic ca şi Dugongul şi Lamantinu, cu care de asemenea se înrudeşte. 2 Ce uimitor se îmbinau în conformaţia Toxodonului caracteristicile diferitelor ordine de animale, care azi sunt aşa de pronunţat diferenţiate!

Resturile acestor nouă mari patrupede, precum şi numeroase oase disparate, le-am găsit îngropate în solul de pe ţărm, pe o întindere de aproape două sute de yarzi pătraţi. Un fapt demn de semnalat este că atât de multe şi felurite specii au putut fi găsite la un loc, deoarece aceasta dovedeşte cât de numeroase trebuie să fi fost neamurile de animale primitive ale ţinutului. Cam la treizeci de mile de Punta Alta am dat peste mai multe fragmente de oase, unele foarte mari, rămase într-o faleză de pământ roşu. Se aflau printre ele dinţi de rozătoare, deopotrivă de mari şi semănând cu dinţii de capybara, ale cărui obiceiuri fiindu-ne cunoscute, putem spune că animalul de la care proveneau trebuie să fi fost acvatic. Mai era şi o parte din capul unui Crenomysr care diferă ca specie de tucutuco, păstrând totuşi o strânsă asemănare generală cu acesta. Pământul roşu, cum e prin pampas, în care se aflau îngropate aceste rămăşiţe, conţine, după părerea profesorului Ehrenberg, o specie de infuzor de apă sărată

şi opt specii de apă dulce, ceea. ce înseamnă că avem de-a face, probabil, cu un depozit de estuar.

Fosilele de la Punta Alta: erau cuprinse în stratul de priindiş şi noroi roşcat, întocmai ca depozitele pe care le aruncă azi marea pe ţărmurile în apropierea cărora apa e mică. Erau asociate cu douăzeci şfe trei de specii de animale cochilifere, dintre care treisprezece recente, iar alte patru foarte înrudite cu forme recente e destul de greu să se spună dacă celelalte până la douăzeci şi trei aparţin speciilor dispărute sau necunoscute încă, deoarece s-a colecţionat prea puţin din aceste specii. Dar cum ele se găsesc în pământ, proporţional aproape tot atât de numeroase ca şi cele care încă mai trăiesc în golful respectiv, rămâne neîndoielnic faptul că depozitul ţine de o perioadă terţiară foarte recentă. Judecând după scheletul osos de Scelidotherium, găsit în poziţie normală şi bine păstrat, observând chiar rotula genunchiului, precum şi după armura osoasă a marelui tatu, atât de bine păstrată dimpreună cu oasele unuia din picioarele lui, putem fi siguri că aceste fosile, în momentul depozitării lor în pietriş alături de cochilii, erau. proaspete, având toate ligamentele neatinse. Este aşadar evident că patrupedele gigantice enumerate mai sus, cu mult mai deosebite de cele de azi decât de cele mai vechi patrupede europene din terţiar, au trăit într-o vreme când marea era populată cu cea mai mare parte dintre vietăţile care există şi azi; şi aceasta confirmă minunata lege, asupra căreia dl. Lyell a stăruit atât de adesea, anume că „longevitatea speciilor de mamifere este în general inferioară aceleia a grupului Testacea. * 3

Mărimea considerabilă a oaselor de animale megatheroide, inclusiv de Megatherium, Megalonyx, Scelidotherium şi Mylodon, este în adevăr uimitoare. Modul de viaţă al acestor animale a fost pentru naturalişti o problemă fără soluţie, până ce profesorul Owen i-a găsit.

În cele din urmă dezlegarea, cu o ingeniozitate remarcabilă. Dinţii arată prin conformaţia lor simplă că animalele megatheroide se hrăneau cu vegetale, probabil cu frunze şi smicele crude de copaci; corpolenţa lor greoaie şi puternicele gheare aduse înapoi par forme atât de puţin potrivite pentru locomoţie, că eminenţi naturalişti au putut crede în adevăr că, întocmai ca leneşii, cu care se înrudesc îndeaproape, ele se hrăneau cu frunze de copaci, din care coborau de-a-ndărătelea înfigându-şi ghearele în tulpină. Ideea după care ar fi existat chiar copaci antediluvieni, cu ramuri atât de groase, încât să ţină animale cât elefanţii, e îndrăzneaţă, ca să nu zic absurdă. Profesorul Owen crede că e mult mai probabil ca megatheroidele, în loc să se caţere pe copaci, aplecau ramurile spre ele sau smulgeau din rădăcini copaci mai tineri, ca să le mănânce frunzele. Lăţimea colosală şi greutatea părţii dinapoi a trupului, care se pot cu greu închipui fără să le fi văzut, se dovedesc, din punctul de vedere al profesorului Owen, nu ca stânjenitoare, ci dimpotrivă de un folos cu totul vădit; chiar impresia aparentei lor deşelări nu-şi mai are niciun rost. Aşezate temeinic pe coada zdravănă şi pe călcâiele uriaşe ca pe un trepied, ele puteau foarte bine să-şi desfăşoare întreaga putere a braţelor formidabile şi a ghearelor năprasnice. Copacul care să reziste unei asemenea puteri trebuia în adevăr să fie foarte adânc înrădăcinat! Cu toate acestea, Mylodonul avea o limbă lungă cum are girafa, fapt care, ca şi gâtul lung, îi îngăduia să ajungă la frunzişul aflat la mare înălţime. Pot să adaug că, după părerea lui Bruce, elefantul din Abisinia, când nu poate ajunge ramurile cu trompa, râcâie trunchiul copacului cu colţii când în sus când în jos de jur-împrejur, până ce îl subţiază îndeajuns spre a-l frânge.

Straturile geologice cuprinzând fosilele de mai sus se află numai de la cincisprezece până la douăzeci de picioare

deasupra nivelului mării. Deci înălţarea uscatului abia începuse să se producă (afară de cazul puţin probabil că se va fi intercalat o perioadă de scufundare), când patrupedele uriaşe rătăceau pe câmpiile înconjurătoare. Ţinutul trebuie să fi arătat aproape întocmai ca şi azi. O întrebare se pune de la sine: care va fi fost caracterul vegetaţiei în acele vremuri? Era pământul tot atât de distrus şi sterp cum arată acum? Cochiliile îngropate fiind de acelaşi fel cu cele încă vii din golf, am fost tentat să cred la început că vegetaţia dinainte era probabil asemănătoare cu cea existenta azi; dar aceasta ar fi o deducţie greşită, fiindcă o parte din aceleaşi cochilii trăiesc pe coasta luxuriantă a Braziliei, iar caraçterul vieţuitoarelor marine nu ne îndreptăţeşte să judecăm asupra vieţuitoarelor de pe uscat. Totuşi, consideraţiunile următoare îmi dau dreptul să cred că simplul fapt al existenţei unui mare număr de patrupede gigantice pe câmpiile din preajma Bahiei Bianca nu constituie o dovadă despre vegetaţia. Îmbelşugată de odinioară,[50] sunt, dimpotrivă, gata să cred că pământul steril de mai la sud, aproape de Rio Negro, cu arbuştii lui ghimpoşi din loc în loc, ar fi în stare să hrănească multe patrupede uriaşe.

Afirmaţia că marile animale au nevoie de o vegetaţie luxuriantă a trecut fără nicio verificare dintr-o carte într-alta; dar nu şovăi să spun că e vorba aci de o idee pe de-a-ntregul falsă, care a viciat iulie –, câtă geologilor în anumite privinţe hotărâtoare pentru istoria străveche a lumii. Prejudecata va fi provenit din ceea ce se ştie despre India şi insulele indiene, ale căror turme de elefanţi, păduri măreţe şi jungle de nepătruns se asociază pentru orice minte în chip firesc. Dacă ne referim la orice carte de călătorii prin părţile de sud ale Africii, vom găsi mai la

---

50 **Prin aceste cuvinte nu înţeleg cantitatea totală care s-a putut produce succesiv şi consuma într-o anumită perioadă.**

fiecare pagină sugestii despre caracterul deşert al ţinutului, ca şi despre nenumăratele animale uriaşe care îl locuiesc. Acelaşi lucru rezultă cu toată evidenţa din numeroasele gravuri reprezentând mai multe părţi ale interiorului Africii. Pe când „Beagle" se afla la Cape Town, am făcut o excursie de câteva zile departe de ţărm, ceea ce m-a încredinţat îndeajuns despre cele citite, făcându-mi-le mult mai limpezi.

D-rul Andrew Smith, care, în fruntea aventuroasei sale expediţii, a izbutit de curând să treacă de tropicul Capricornului, mă informează că, ţinând seama de înfăţişarea generală a sudului Africii, caracterul steril al acestei regiuni e neîndoios. E adevărat că pe coastsle de sud şi sud-est sunt unele păduri frumoase, dar, afară de aceste excepţii, călătorul străbate zile întregi câmpii deschise, acoperite de o vegetaţie sărăcăcioasă şi rară. E greu să se dea comparativ o idee exactă asupra gradului de fertilitate; dar se poate spune fără teama de a greşi că vegetatia de oricând a Marii Britanii întrece poate chiar de zece ori pe aceea de pe o suprafaţă egală din interiorul Africii de Sud. Ceea ce dă o noţiune mai clară despre sărăcia vegetaţiei este faptul că o căruţă cu boi, exceptând drumurile din apropierea coastei, poate merge în orice direcţie fără să se oprească decât întâmplător, pentru câte o jumătate de oră, ca să taie tufişurile. Pe de altă parte, dacă privim acum la animalele care locuiesc aceste întinse câmpii, vom găsi că numărul lor e extraordinar de mare, ca şi corpul lor. Trebuie să enumerăm elefantul, trei specii de rinoceri (şi după d-rul Smith, probabil încă alte două), hipopotamul, girafa, bivolul-cafru, mare cât un taur bine dezvoltat, antilopa-elan ceva mai mică, două specii de zebre, quagga, două specii de gnu şi mai multe antilope chiar mai mari decât acestea din urmă. S-ar zice că, deşi speciile sunt numeroase, indivizii fiecărei specii în parte sunt puţini la număr. Mă aflu, prin bunătatea drului Smith,

în situaţia să arăt că lucrurile nu stau tocmai aşa. D-rul Smith mă informează astfel că într-o zi da mers cu căruţa trasă de boi. a văzut, la 24° latitudine, fără să se abată i-o mare depărtare în lături, între o sută şi o sută cincizeci rinoceri, care aparţineau la trei specii –, în aceeaşi zi, a văzut câteva turme de girafe, numărând cu toatele cam la o sută; şi că elefanţi, deşi n-a zărit niciunul, se găsesc de asemenea în regiune. Pe drumul străbătut într-un ceas dimpreună cu el am ucis cu adevărat opt hipopotami într-un singur loc, văzând însă mult mai mulţi şi în acelaşi râu aflându-se de asemenea crocodili. Fireşte, a fost ceva cu totul neobişnuit ca să se poată da peste atât de multe animale mari, înghesuite la un loc, dar, oricum, faptul dovedeşte că ele trebuie să existe în mare număr. Dtril Smith descrie ţinutul străbătut în acea zi ca „acoperit cu puţină iarbă şi stufişuri cam de patru picioare înălţime, arbuştii de mimoză fiind şi mai rari”. Urmând un drum aproape în linie dreaptă, căruţele nu trebuiau să se oprească din mers.

Pe lângă aceste animale mari, orice om, orientat cât de puţin în istoria naturală a Coloniei Capului, à citit despre turmele de antilopă, care pot fi asemuite numai cu stolurile de păsări călătoare. Şi, de fapt, mimărul leilor, al panterelor, al hienelor şi mulţimea păsărilor de prada vorbesc limpede despre cârdurile de patrupede mai mici; într-o seară, d-rul Smith a numărat şapte lei, care dădeau târcoale cortului, în acelaşi timp. După câte îmi spune acest naturalist de seamă, carnajul unei singure zile, în Africa de sud, trebuie să fie înspăimântător! Mărturisesc că e în adevăr uluitor cum pot să-şi ducă viaţa atât de multe animale în acest ţinut, care produce atât de puţină hrană. Patrupedele mai mari, ca să şi-o procure, bat fără îndoială spaţii largi şi se hrănesc mai ales cu vegetalele mărunte, care conţin, într-un volum material mic, o deosebită valoare nutritivă. D-rul Smith mai mă

informează că vegetaţia creşte atât de repede, încât, de îndată ce se consumă o parte, locul açestei părţi e şi luat de o nouă înfrunzire. E neîndoios însă că ideile noastre, cu privire la aparenta cantitate de hrană necesară animalelor mari, sunt peste măsură de exagerate; ar fi trebuit să se ţină minte că, deşi animal de mari proporţii, cămila a fost socotită totdeauna ca emblemă a pustiului.

Ideea că acolo unde există patrupede mari trebuie ca şi vegetaţia să fie luxuriantă este cu atât mai remarcabilă, cu cât nici ideea contrară nu e de loc adevărată. Dl. Burchell mi-a atras atenţia că, intrând în Brazilia, nimic nu l-a izbit mai puternic decât contrastul vegetaţiei splendide din America de Sud cu aceea din sudul Africii, precum şi absenţa tuturor patrupedelor mari. În călătoriile sale[51], el a lăsat să se înţeleagă că un anume tablou comparativ (dacă am cea toate datele necesare) ar fi foarte interesant: e vorba de compararea greutăţii, respectiv a unui număr egal de mari patrupede erbivore din fiecare continent. Dacă am lua pe de o parte din Africa elefantul[52], hipopotamul, girafa, bivolul-cafru, antilopa-elan, trei sau poate chiar cinci specii de rinoceri, iar din America două specii de tapiri, guanaco, trei specii de cerbi, vicuna, peccari, capybara (pentru completarea numărului ar trebui după aceasta să alegem şi dintre maimuţe câteva) şi le-am aşeza în două şiruri paralele, ne-am da seama cu uşurinţă

---

51 Burchell Travels in the Interior of South Africa, vol. II, p. 207.

52 **de tonă. După această estimaţie se ajunge la greutatea medie de 2,7 tone pentrur fiecare dintre cele zece erbivore, care sînt considerate drept cele mai mari din Africa de Sud. în ceea ce priveşte America de Sud, admiţînd 1 200 pfunzi pentru amîndoi tapirii, 550 pentru guanaco şi viceversa, 500 pentru trei cerbi, 300 pentru capybara,. peccari şi o maimuţă, vom avea greutatea medie de 250 de pfunzi, ceea ce mi se: pare exagerat. Aşadar, pentru zece animale, care sînt cele mai mari în amîndoua continentele, raportul aritmetic va fi 6 048 la 250, adică 24 la 1.**

de disproporţia lor. Faptele acestea ne îndeamnă să conchidem împotriva probabilităţii anterioare[53], şi anume că, pentru mamifere, nu există o legătură prea strânsăi între *corpolenţa* speciilor şi *cantitatea* vegetaţiei din acele ţinuturi «unde trăiesc.

Nu exista desigur nicio parte a globului pământesc care să se compare, în privinţa mulţimii marilor patrupede, cu Africa de Sud. În acelaşi timp, după diferitele indicaţii ale călătorilor, caracterul cu totul pustiu al acelei regiuni nu poate fi negat. În ceea ce priveşte Europa», urmează să ne aruncăm ochii înapoi, la epoca terţiară, ca să găsim pentru mamifere stări de lucruri asemănătoare acelora care există azi la Capul Bunei Speranţe. Epoca terţiară, pe care suntem în drept s-o socotim ca abundând de multe animale mari, fiindcă rămăşiţele multor perioade se află câteodată în acelaşi loc, abia se poate lăuda cu patrupede mult mai mari decât Africa meridională de azi. Dacă, pe de altă. parte, ne gândim la starea vegetaţiei din epoca terţiară, suntem cel. puţin siliţi să luăm în seamă analogiile existente, dar nu să şi ajungem la ideea de vegetaţie luxuriantă absolut necesară: aceasta cu atât mai mult, cu cât starea de lucruri la Capul Bunei Speranţe este pe de-a-ntregul diferită.

Se ştie că regiunile extreme ale Americii de Nord, aflate la multe grade dincolo de hotarul unde pământul, pe o adâncime de câteva* picioare, rămâne veşnic îngheţat, sunt acoperite cu păduri de arbori înalţi şi stufoşi. În acelaşi chip, în Siberia, dăm peste păduri de mesteceni, de brazi, plop tremurător şi zadă, care cresc la o asemenea

---

53 **Dacă am presupune că, neştiind nimic despre existenţa vreunui cetaceu, s-ar descoperi scheletul fosil al unei balene în Groenlanda, ce naturalist ar îndrăzni să-şi închipuie posibilitatea ca un animal atît de uriaş să se fi hrănit cu măruntele crustacee şi moluşte care trăiesc în mările îngheţate ale extremului nord ?**

latitudine[54] (64°), unde temperatura mijlocie cade sub punctul de îngheţare şi unde pământul este cu desăvârşire îngheţat, încât corpul animalelor îngropate se păstrează în întregime. Sprijinindu-se pe acestea, trebuie să dăm ca sigur faptul că în privinţa *numai a cantităţii* vegetaţiei, patrupedele uriaşe ale epocilor terţiare mai târzii vor fi trăit chiar în acele locuri unde li se găsesc azi fosilele. Nu vorbesc aici, bineînţeles, despre *felul* de vegetaţie necesar hranei lor, deoarece, având urme evidente despre schimbările fizice, putem presupune că speciile de plante s-au schimbat şi ele ca şi animalele care au dispărut.

Aceste observaţii, îmi îngădui să adaug, ne duc de-a dreptul la cazul animalelor siberiene păstrate în gheaţă. Convingerea fermă despre necesitatea vegetaţiei tropicale ca hrană pentru astfel de animale mari, precum şi imposibilitatea de a împăca această idee cu vecinătatea gheţurilor veşnice, a fost factorul de căpetenie al acelor teorii, după care au avut loc revoluţii bruşte în climă şi catastrofe copleşitoare, teorii născocite în scopul de a lămuri îngroparea lor în gheaţă. Departe de mine ideea că, din perioada când trăiau acele animale, care zac azi îngropate în gheaţă, nu s-a întâmplat nicio schimbare. Singurul lucru pe care vreau să-l arăt acum este că, în privinţa *numai a cantităţii* de hrană, vechii rinoceri puteau prea bine rătăci prin stepele Siberiei centrale (părţile nordice aflându-se probabil sub apă) chiar în condiţiile de azi, după cum se întâmplă în vremea noastră cu rinocerii şi elefanţii în Karru4 din Africa de Sud.

Voi descrie acum obiceiurile unora dintre cele mai interesante păsări, care sunt întâlnite foarte adesea pe câmpiile sălbatice ale Patagoniei de nord. Voi descrie mai

---

54 **Vezi Humboldt,** *Fragments Asiatiques,* **p. 386 :** *Geography of Plants* **de Bar- ton, şi Malte Brun. în ultima, se spune că în Siberia limita de creştere a arborilor poate fi trasă pe sub paralela 70°.**

întâi pe cea mai mare, adică struţul sud-american. Mai toată lumea îi cunoaşte obiceiurile. Se hrăneşte cu vegetale, ca de pildă buruieni şi rădăcini; dar, la Bahia Bianca, am văzut de mai multe ori câte trei sau patru coborând la vreme de reflux pe întinsele maluri de noroi zvântat ca să mănânce, după spusa unor gauchos, mici peşti lăsaţi de retragerea apelor. Cu toate că struţul e de obicei foarte iute, indienii sau acei gauchos îl prind fără mare greutate, cu bolasurile lor. Când mai mulţi călăreţi se strâng în semicerc, struţul se zăpăceşte, nemaiştiind cum să scape. De cele mai multe ori, aceste păsări preferă să alerge împotriva vântului; ca să se pornească la fugă, îşi întind aripile, de parcă ar fi corăbii care îşi întind pânzele. Într-o frumoasă zi fierbinte, am văzut mai mulţi struţi intrând într-un păpuriş înalt, unde s-au chircit, stând ascunşi, până ce am venit chiar lângă ei. Îndeobşte nu se ştie că struţii îşi taie drum prin apă cu mare uşurinţă. Dl. King mă informează că, în golful San Blas şi la Port Valdes în Patagonia, i-a văzut înotând de mai multe ori de la o insulă la alta. Ei se aruncau în apă atât atunci când urmăritorii îi sileau să facă aceasta, precum şi când o făceau din proprie pornire, fără să-i sperie nimeni: distanţa străbătută era aproape de 200 de yarzi. În timpul înotului, o foarte mică parte din corp rămâne deasupra apei; gâtul şi-l întind puţin înainte şi înoată încet. În două împrejurări am văzut câţiva struţi înotând dë-a curmezişul râului Santa Cruz, unde albia era lată cam de 400 yarzi şi curentul repede. Căpitanul Struţ a văzut în Australia, pe când cobora pe Murrumbridge, doi emu chiar în timpul înotului.

Băştinaşii deosebesc uşor, chiar de la distanţă, struţul mascul de struţul femelă. Struţul mascul e mai mare, mai întunecat la culoare[55], având şi un cap mai

55 **Un gaucho m-a asigurat că a văzut o dată o varietate albă ca**

dezvoltat. Struţul, masculul cred eu, scoate un sunet ciudat, gros şi şuierător: când l-am auzit întâia dată, mă aflam între câteva movile de nisip şi am crezut că provenea de la cine ştie ce dihanie sălbatică, neputând bănui de unde vine anume şi de la ce depărtare. Pe când ne aflam la Bahia Bianca, în septembrie şi octombrie, ouăle se găseau nenumărate şi pretutindeni. Ele zac fie împrăştiate şi numai câte unul, fără să mai fie clocite, spaniolii numindule huachos, fie mai multe laolaltă, într-o scobitură de pământ puţin adâncă care serveşte drept: cuib. Dintre patru cuiburi pe care le-am văzut, trei conţineau câte 22 de ouă fiecare, iar al patrulea, 27. Într-o singură zi, vânând călare, am găsit 64 de ouă, dintre care 44 în două cuiburi şi celelalte 20 presărate ici şi colo ca huachos. Gauchos afirmă cu toţii, şi nu e niciun motiv să ne îndoim de spusa lor, că numai masculul cloceşte ouăle, însoţind după aceea, câtva timp, puii. Cât stă pe cuib, struţul mascul şade strâns lipit de pământ. Eu însumi aproape că am trecut cu calul peste unul. Se spune că în timpul clocitului sunt uneori agresivi, chiar primejdioşi, ştiindu-se bine că atacă pe călăreţi, vrând să-i muşte şi să sară pe el. Cel care îmi spunea toate acestea mi-a arătat un bătrân pe care îl văzuse fugind îngrozit de un struţ care îl urmărea. În *Travels în South Africa* de Burchell se află observaţia următoare: „Omorând un mascul cu penele murdare, jmi s-a spus de hotentoţi că a fost ucis în timpul clocitului”. Înţeleg de ce emu mascul din grădinile zoologice se îngrijeşte el însuşi de cuib: obiceiul e, prin urmare, comun

zăpada, adică un struţ albinos, adăugind că era o minunăţie de pasăre.

Lichtenstein, Insă, afirmă *(Travels*, vol. II, p. 25) că struţii femele încep să se aşeze pe cuiburi după ce au făcut zece sau douăsprezece ouă şi că ele îşi continua ouatul, presupun eu, în alte cuiburi. Mi se pare foarte improbabil. El afirmă că patru sau cinci femele se întovărăşesc la incubât cu cite un mascul, care cloceşte numai noaptea.

întregii familii a acestor păsări.

Struţul sud-american al lui Darwin (*Rhea* sau *Struţhio Darwinii*, Gould).

Gauchos afirmă cu toţii că mai multe femele ouă în acelaşi cuib. Mi s-a spus precis că patru sau cinci femele au fost văzute mergând, în amiaza mare, una după alta, la acelaşi cuib. Pot adăuga, de asemenea, că în Africa se crede acelaşi lucru: femelele, două sau mai multe, ouă în acelaşi cuib *. Deşi obiceiul acesta pare la început foarte ciudat, socotesc că ceea ce i-a dat naştere se poate lămuri simplu. Numărul ouălor în cuib variază de la douăzeci la patruzeci şi chiar la cincizeci; după Azara, ajunge câteodată până la şaptezeci sau optzeci. Dar, deşi, după ouăle găsite în aceeaşi regiune, extraordinar de multe faţă

de păsările-părinţi, precum şi după starea ovarului struţilor-femele, este cu totul probabil că o femelă face un mare număr de ouă pe sezon, totuşi timpul necesar trebuie să fie foarte lung. Azara stabileşte * * * că o femelă domesticită a făcut şaptezeci de ouă: câte unul din trei în trei zile. Dacă femela ar fi silită să-şi clocească ouăle, mai înainte de a face ultimul ou, atunci oul dintâi probabil că s-ar strica; dacă însă mai multe femele asociate, cum se ştie bine că se întâmplă, fac fiecare în parte, la termene succesive, câteva ouă în cuiburi diferite, atunci ouăle dintr-un singur loc vor fi aproape de aceeaşi vârstă. Numărul mediu de ouă în fiecare cuib nefiind, după cum cred, mai mare decât numărul ouat de o femelă pe sezon, urmează că trebuie să fie tot atâtea cuiburi câte femele şi că fiecărui mascul îi revine o bună parte din munca clocitului, câtă vreme femelele probabil nesfârşindu-şi ouatul nu pot sta pe cuib. * Am pomenit mai sus de numărul mare de huachos, adică de ouă părăsite; într-o zi de vânat, am găsit în această stare vreo douăzeci. E ciudat ca atât de multe să fi fost lăsate în uitare. Nu cumva acest lucru se datorează greutăţii întâmpinate de mai multe femele să se întovărăşească şi să dea peste un mascul gata să preia treaba clocitului? Evident, primul grad de întovărăşire trebuie să fie cel puţin între două femele; altfel ouăle ar rămâne risipite pe câmpurile fără margini, la depărtări prea mari pentru ca masculul să le poată aduna într-un singur cuib. Unii autori au crezut că ouăle risipite câte unul, ici şi colo, erau depozitate ca hrană pentru pui. Întrucât priveşte America, e greu să se creadă aşa ceva, deoarece aceste huachos, găsite adesea stricate şi chiar putrede, sunt mai toate întregi.

Aflându-mă la Rio Negro în nordul Patagoniei, am auzit de mai multe ori pe gauchos vorbind de o pasăre foarte rară, numită de ei Avestruz Petise. Ei o descriau ca

fiind mai mică decât struţul obişnuitr care se găseşte pe acolo în mare număr, dar cu totul şi cu totul asemănătoare. Mai spuneau că este de culoare întunecată şi pestriţă –, că are picioarele mai scurte şi acoperite cu pene până mai jos decât la struţul obişnuit. E mult mai uşor de prins cu bolasurile decât celelalte specii. Puţinii băştinaşi care văzuseră amândouă felurile de struţi afirmau că ei pot. să le deosebească de la mare depărtare. Cât despre ouă, acelea ale speciilor mici erau cunoscute mai bine şi de către mai mulţi. Se observa cu uimire că acestea erau cu foarte puţin mai mici decât ale struţului Rhea, dar de o formă oarecum diferită şi cu un colorit albastru deschis. Această specie se întâlneşte foarte rar pe câmpiile care mărginesc Rio Negro, dar la un grad şi jumătate mai la sud sunt destul de numeroase. Fiind la Porto Deseado, în Patagonia (48° latitudine), dl. Martens a împuşcat un struţ; iar eu, uitându-mă la el, mi-am uitat pentru un moment, fără să-mi dau seama, tot ceea ce era în legătură cu Avestruzul Petise, crezând că era vorba despre un struţ comun nedeplin dezvoltat. Şi nu mi-am amintit decât după ce l-am fript şi l-am mâncat. Din fericire, capul, gâtul, picioarele, aripile, numeroase pene mai mari şi o bună parte din piele fuseseră păstrate; aşa că s-a putut alcătui un specimen aproape perfect care se găseşte expus acum în muzeul Societăţii Zoologice. Dl. Gould, descriind această nouă specie, mi-a făcut cinstea să o boteze cu numele meu.

Printre indienii patagonieni din strâmtoarea lui Magellan, am găsit un băştinaş, pe jumătate indian, care trăise câţiva ani în tribul său, dar fusese născut în provinciile de la nord. L-am întrebat dacă auzise vreodată de Avestruz Petise. Mi-a răspuns: „Cum să nu, nici nu sunt alţii prin aceste ţinuturi de la sud”. El m-a informat că numărul ouălor în cuibul de Avestruz Petise este cu mult mai mic decât la celălalt neam şi anume, în medie, până la

cincisprezece; dar şi el afirmă că le făceau mai multe femele. La Santa Cruz am văzut mai multe asemenea păsări. Erau peste măsură de vigilente: cred că puteau să vadă pe cineva cu mult mai departe decât puteau să fie ele văzute. Mergând în susul râului n-am întâlnit multe, dar, la întoarcere, coborând liniştiţi şi repede, am dat peste grupuri de câte patru sau cinci. Pasărea aceasta, în momentul când se pune pe fugă, nu-şi întinde aripile în felul speciei de la nord. Ca încheiere, constat că Struţhio Rhea locuieşte în împrejurimile La Platei, ceva mai la sud de Rio Negro (41° latitudine) şi că Struţhio Darwinii îl înlocuieşte în Patagonia de sud, regiunea Rio Negro fiind un teritoriu neutru. Dl. A. d'Orbigny[56], aflându-se la Rio Negro, a făcut tot ce i-a fost în putinţă să-şi procure această pasăre, dar nu l-a ajutat norocul. Cu mult mai înainte, Dobrizhoffer ştia bine că există două feluri de struţi; el spune: „Trebuie să se ştie că ei se deosebesc ca mărime şi obiceiuri în diferitele părţi ale ţinutului. Cei care locuiesc pe câmpiile de lângă Buenos Aires şi Tucuman sunt mai mari, având penele negre, albe şi cenuşii, iar cei din apropierea strâmtorii lui Magellan sunt mai mici şi mult mai frumoşi, penele lor fiind tivite cu negru pe margini, iar cele negre cu alb".

O pasăre mică, foarte ciudată şi totuşi obişnuită prin aceste locuri, este Tinochorus nimicivorus: ca deprinderi de viaţă şi înfăţişare generală, ea aduce cu prepeliţa şi sitarul, oricât de deosebite sunt acestea. 5

Tinochorus se găseşte pretutindeni în părţile meridionale din America de Sud, pe câmpurile sterile de

---

56 **Fiind la Rio Negro, am auzit vorbindu-se mult despre munca neobosită a acestui naturalist. Dl. Alcide d'Orbigny, în 1825—1833, a străbătut mai multe părţi ale Americii de Sud, a făcut o colecţie şi acum publică rezultatele călătoriei sale atît de impunătoare, încît îl aşază în rîndul călătorilor prin America, imediat după Humboldt.**

acolo, adică prin păşunile uscate şi deschise. Îi place să umble în perechi sau în mici stoluri prin cele mai pustii locuri, pe unde abia poate trăi vreo altă vietate. Când simt pe cineva că se apropie, aceste păsări se lipesc de pământ, de care pot fi deosebite cu mare greutate. Se hrănesc mergând încet, cu picioarele mult desfăcute în lături. Se tăvălesc în praful drumurilor sau prin locurile nisipoase şi umblă de obicei prin anumite părţi, unde pot fi văzute în fiecare zi. Ca şi potârnichile, zboară toate o dată, în stol. După multe caractere – stomacul musculos adaptat pentru hrana vegetală, ciocul arcuit, nările cărnoase, scurtimea picioarelor şi forma labei – Tinochorus se înrudeşte de aproape cu prepeliţa. Dar în zbor, înfăţişarea ei se schimbă pe de-a-ntregul: aripile lungi şi ascuţite, atât de neasemănătoare cu ale ordinului Galinaceelor, felul neregulat al zborului şi ţipătul plângător, pe care îl scot când îşi iau zborul, amintesc de sitar. De aceea, vânătorii de pe „Beagle” o numeau cu toţii sitarul cu cioc scurt. Şi de fapt scheletul ei arată că în adevăr se înrudeşte cu genul sitarilor sau mai bine zis cu familia Picioroangelor. 6

Tinochorus se înrudeşte de aproape cu alte păsări din America de Sud. Două specii ale genului Attagis sunt, ca obiceiuri, aproape nişte potârnichi; una dintre aceste specii trăieşte în Ţara Focului, dincolo de marginile ţinutului păduros, iar cealaltă exact sub linia zăpezilor de pe Anzii din Chile central. O pasăre dintr-un alt gen strâns înrudit, Qiionis alba, locuieşte regiunile antarctice şi se hrăneşte cu buruieni de mare şi cu scoicile lăsate de reflux pe stânci. Deşi cu laba nepalmată, ea este deseori întâlnită, fără să se ştie cum, în largul mării. Această mică familie de păsări face parte dintre acelea care, înrudindu-se în chipul cel mai felurit cu alte familii 7, deşi azi pune în mare încurcătură pe naturalistul nomenclator, va putea cândva să ne ajute la dezvăluirea marii scheme comune timpurilor prezente şi trecute, schemă după care au fost

create fiinţele organizate.

Genul Furnarius conţine mai multe specii de păsări mici, care trăiesc pe pământ şi locuiesc ţinuturi uscate şi deschise. Ca structură nu se pot asemui cu nicio formă europeană. Ornitologii le-au pus mai toţi printre căţărătoare, deşi niciun obicei nu le apropie de această familie. Specia cea mai cunoscută este obişnuitul sobar alta Platei, casara, cum îi zic spaniolii, adică ziditoarea. Ea îşi clădeşte cuibul, de la care îi vine şi numele, în locurile cele mai expuse, pe vârfuri de stâlpi, de stânci golaşe sau de cactuşi, construindu-şi-l din noroi şi fire de paie, cu ziduri groase şi tari, astfel încât, ca formă, seamănă exact cu un cuptor sau cu un stup turtit. Construcţia are o deschizătură mare şi arcuită, în care se află cuibul, dar chiar la intrarea înăuntru se vede un perete, care aproape că atinge acoperişul, formând astfel un loc de trecere ca o anticameră a cuibului propriu-zis.

O altă specie mai mică este Furnarius cunicularius, care prin coloritul predominant roşiatic al penelor, prin repetarea ţipătului ascuţit caracteristic, precum şi prin felul ciudat de a fugi sărind, aminteşte de pasărea sobar. Din cauza acestei afinităţi, spaniolii o numesc casanta (adică mica ziditoare), deşi construcţia cuibului ei este în totul deosebită. Casanta îşi clădeşte cuibul pe fundul unei strâmte găuri cilindrice, care, după cum se spune, se întinde orizontal, sub pământ, aproape şase picioare. Mai mulţi locuitori ai ţinutului îmi spuneau că, fiind copii, încercau să scoată cuibul din pământ, dar că totdeauna abia ajungeau să dea de fundul găurii. Pasărea alegea orice banc scund de sol nisipos, dar tare, de pe marginea drumurilor sau pâraielor; la Bahia Bianca, zidurile care împrejmuiesc casele sunt făcute din lut întărit: am observat că unul care împrejmuia curtea casei unde locuiam era străpuns în vreo douăzeci de locuri de găuri rotunde. Întrebând pe stăpânul casei, acesta mi s-a plâns

amarnic din pricina micilor casante, dintre care eu însumi am văzut câteva, după aceea, la lucru. E aproape de mirare că aceste păsări nu sunt capabile să dobândească nicio idee despre grosimea lucrurilor; căci, deşi zburau mereu pe deasupra zidului scund, dintr-o parte în alta, stăruiau totuşi zadarnic să-l găurească, luându-l drept loc potrivit pentru clădirea cuibului. N-am nicio îndoială că fiecare pasăre în parte, de câte ori dă de lumina zilei pe cealaltă fată a zidului, va fi fost uimită ca de o minune.

Am pomenit mai sus aproape toate mamiferele obişnuite ale ţinutului. Sunt trei specii de tatu şi anume: Dasypus minutus sau pichy, Dasypus villosus sau peludo şi în fine apărut. Prima specie se întinde cu zece grade mai la sud decât celelalte specii. O a patra specie, mulita, nu ajijnge mai la sud de Bahia Bianca. Toate cele patru specii au aproape aceleaşi obiceiuri: peludo este însă un animal de noapte, pe când celelalte rătăcesc ziua pe câmpiile deschise, hrănindu-se cu gândaci, larve, rădăcini şi chiar cu şerpi mici. Apărut, cunoscut îndeobşte sub numele de mataco, se remarcă prin aceea că are numai trei benzi mobile, restul învelişului său mozaicat fiind aproape inflexibil. El e în stare să se facă ghem, întocmai ca o sferă perfectă, ca o specie engleză de izopod. Ghemuit astfel, e apărat de atacul câinilor, fiindcă neputându-l lua în gurăp câinele încearcă să-l muşte din părţi, dar atunci ghemul se rostogoleşte. Carapacea tare şi netedă a unui mataco asigură o mai bună apărare decât ghimpii ariciului. Pichy preferă pământul foarte uscat; iar dunele de nisip ale ţărmului, în care poate răbda de sete luni de zile, sunt ascunzişurile lui preferate. Adesea încearcă să se facă nevăzut, lipindu-se de pământ. Într-o singură zi de mers călare prin împrejurimile Bahiei Bianca, de obicei, se got întâlni destui. Cum se zărea vreunul ca să poată fi prins, trebuia să te prăbuşeşti pe el de pe cal, căci, unde pământul era moale, animalul săpa atât de iute, încât

partea din urmă a corpului mai că dispărea înainte de a ajunge jos călăreţul. E aproape păcat să ucizi un animal atât de mic şi drăguţ, fiindcă: „*Son tan mansos*” (sunt atât de blânzi), după cum spunea un gaucho, în timp ce îşi ascuţea cuţitul pe spinarea unuia.

Dintre reptile, pe aici se găsesc mai multe neamuri. Un anumit şarpe (Trigonocephalus sau Cophias) trebuie să fie foarte primejdios, dacă e să judecăm după mărimea canalului dentar al otrăvii. Cuvier, spre deosebire de alţi naturalişti, îl socoteşte ca subgen al şarpelui cu clopoţei şi intermediar între acesta şi viperă. În sprijinul acestei păreri.

am observat un fapt foarte curios şi instructiv, care arată că orice caracteristică, chiar independentă într-un grad oarecare de strüctüra generală, are tendinţa să varieze cu încetul şi treptat. Capătul cozii la Trigonocephalus se termină printr-o mică umflătură, care, când şarpele alunecă pe pământ, vibrează şi, lovindu-se de smocurile de iarbă uscată sau de câte un tufiş, dă un clinchet, care se aude limpede de la şase picioare distanţă. Când ceva îl irită sau îl sperie, îşi scutură coada, vibraţiile devenind neînchipuit de repezi. Şi atât timp cât corpul îşi păstrează iritaţia, tendinţa la această mişcare obişnuită rămâne evidentă. Astfel că şarpele acesta, în anumite privinţe, are structura viperei şi obiceiurile şarpelui cu clopoţei, deşi clinchetul şi-l produce printr-un meşteşug mai simplu. Ca înfăţişare, capul îi este hidos şi feroce: pupila constă dintr-o crăpătură verticală a irisului arămiu şi pistruiat, fălcile late la bază, iar botul ieşit înainte şi triunghiular. Nu cred să fi văzut vreodată ceva mai urât, afară poate de anumiţi lilieci-vampiri. Îmi închipui că înfăţişarea lui respingătoare se va fi datorind felului în care îi sunt alcătuite trăsăturile feţei, cam în felul chipului omenesc, ceea ce ne face să avem termeni de comparaţie pentru urâţenia lui înspăimântătoare.

Printre reptilele batraciene, am găsit numai o broscuţă (Phryniscus nigricans) care, din pricina coloritului ei, era foarte curioasă. O idee oarecare despre cum arată ne-am putea face numai dacă ne-am închipui-o mai întâi scufundată în cerneala cea mai neagră şi apoi, după ce S-ar zvânta, târându-se pe o scândură vopsită proaspăt într-un roşu strălucitor, care să-i coloreze tălpile şi, în parte, abdomenul. Dacă ar fi vorba de o specie încă nebotezată, ar merita să i se zică Diabolicus, fiind broasca cea mai nimerită sk vorbească Evei la ureche. Neavând, ca alte broaşte, obiceiurile vietăt Qor nocturne şi netrăind prin ascunzişuri umede şi întunecate, ea se târăşte prin arşiţa zilei pe movilele de nisip. uscat şi pe câmpurile arse, unde nu există niciun strop de apă. Nevoia de umiditate şi-o potoleşte desigur cu roua pe care probabil că o absoarbe prin piele, fiind cunoscută la aceste reptile marea lor putere de absorbţie cutanee. La Maldonado am găsit una aproape tot atât de uscată ca la Bahia Bianca; crezând că îi fac o mare bucurie, am dus-o şi-am aruncat-o într-o băltoacă; micul animal nu numai că nu putea să înoate, (dar cred că fără alt ajutor s-ar fi şi înecat.

Şopârle erau de multe neamuri, dar numai una (Proctotretus multimaculatus) atrăgea atenţia prin obiceiurile ei. Această şo până trăieşte pe nisipul gol de pe ţărmul mării, fiind cu greu deosebită de nisipul pe care stă, din pricina coloritului ei pestriţ, solzii negricioşi fiind împănaţi cu alb, cu galben-roşu şi albastru-murdar. Când se sperie, încearcă să scape neobservată prefăcându-se moartă, cu picioarele întinse, cu corpul supt şi ochii închişi: dacă nici aşa nu e lăsată în pace, se îngroapă în nisipul afânat cu mare repeziciune. Din cauza corpului turtit şi a picioarelor scurte, nu poate alerga iute.

Voi adăuga acum câteva observaţii asupra hibernării animalelor în această parte a Americii de Sud. Sosind pentru întâia dată la Bahia Bianca, pe ziua de 7 septembrie

1832, am crezut că natura nu îngăduise mai niciunei vietăţi să trăiască în acest ţinut nisipos şi uscat. Răscolind pământul, am găsit însă, într-o stare de semitoropeală, mai multe insecte, păianjeni mari şi şopârle. Pe ziua de 15 începură să se arate câteva animale, şi la 18 (trei zile până la echinox) totul anunţa începutul primăverii. Câmpiile erau smălţuite de flori roze de măcriş, mazăre sălbatică, Aenothera şi Géranium, iar păsările începură să ouă. Numeroase insecte Lamellicornia şi Heteromera, acestea din urmă remarcabile prin corpurile lor adânc sculptate, se târau încet prin preajmă, în timp ce neamul şopârlelor, locuitoare statornice ale pământului nisipos, zvâcneau în toate direcţiile. 8 În primele unsprezece zile, cât natura dormita, temperatura mijlocie, luată din două în două ore pe, bordul vasului „Beagle”, fu de 11°; rareori, la amiază, termometrul se urca peste 13°. În următoarele unsprezece zile, când toate vietăţile se însufleţiră, mijlocia fu de 15°, iar ridicările în miezul zilei între 16° şi 21°. Aşa că o creştere de patru grade pentru temperatura mijlocie, dar una mai mare pentru temperatura maximă, erau de ajuns ca să trezească funcţiunile vitale. La Montevideo, de unde chiar venisem, în cele douăzeci şi trei de zile dintre 26 iulie şi 19 august, temperatura medie, stabilită prin 276 de observaţii, era de 14, 9°, media celor mai calde zile fiind de 19, 7°, iar a celor mai reci de 8°. Punctul cel mai scăzut atins de termometru era de 5, 3° „după cum, în miezul zilei, punctul cel mai înalt urca până la 21°. Dar, pe o temperatură atât de înaltă, aproape toţi gândacii, mai multe genuri de păianjeni, de limacşi, moluşte de uscat, broaşte râioase şi şopârle zăceau în toropeală pe sub pietre. Am văzut însă că la Bahia Bianca, aflată patru grade mai la sud şi având prin urmare un climat cu puţin mai rece, aceeaşi temperatură, deosebită printr-o neînsemnată scădere a maximei de căldură, era de ajuns ca să trezească la viaţă toate ordinele de făpturi

însufleţite. Aceasta arată cât de minunat comandă climatul obişnuit, şi nu căldura absolută, stimulul necesar ieşirii animalelor din starea de toropeală a hibernării. Se ştie că, într» tropice, nu temperatura, ci răstimpurile de uscăciune decid asupra hibernării, sau mai bine zis asupra toropelii estivale a animalelor; lângă Rio de Janeiro, am rămas uimit observând întâia dată că în unele mici depresiuni, la două-trei zile după ce se umpluseră cu apă, mişunau numeroase scoici şi gândaci, deplin dezvoltaţi, care până atunci trebuie să fi zăcut în toropeală. Humboldt a povestit întâmplarea cu o colibă clădită într-un loc, unde un crocodil tânăr zăcea îngropat în lutul întărit. El adaugă: „Indienii găsesc adesea, în aceeaşi stare letargică, şerpi boa enormi, pe care îi/ numesc un, adică şerpi de apă. Ca să-i reînsufleţească, trebuie să-i zgândărească sau să toarne apă pe ei”.

Voi pomeni în treacăt de un alt animal, un zoophit (cred că e Virgularia Patagonica9, un fel de pană de mare). Zoophitul acesta constă dintr-o tulpiniţă subţire şi cărnoasă – cu şiruri de polipi, alternante, pe o parte şi alta – tulpiniţă care îmbracă o axă elastică, dar pietroasă, lungă între opt inchi şi două picioare. La un capăt, tija e retezată scurt, dar la celălalt se termină într-un apendice vermiform cărnos. Axa pietroasă, care întăreşte tija, poate fi urmărită la acest capăt până ce ajunge într-un fel de vas, plin cu o materie granulară. Când apele se retrag, sute şi sute de asemenea zoophite rămân înfipte în nisipul norolos, cu capătul trunchiat în sus, ca un fel de mirişte înaltă de câţiva inchi. Dacă sunt atinse sau trase afară din nisip, se smulg deodată din mână cu putere, uneori dispărând aproape cu totul în nisip. În vederea acestei mişcări, axa foarte elastică, la capătul de jos, unde în chip firesc este curbată, trebuie să se încovoaie şi mai mult; şi presupun că numai prin elasticitatea lui animalul poate ieşi iarăşi din noroi. Fiecare polip în parte, deşi strâns lipit de semenii

lui, are, gura, trupul şi tentaculele lui deosebite. Un specimen dintre cele mai mari trebuie să aibă mii de polipi şi totuşi se vede bine că ei lucrează deodată, în aceeaşi mişcare, având de asemenea o axă centrală, care stă în legătură cu un sistem de circulaţie obscură, ouăle fiind produse de un organ deosebit al fiecărui individ în parte[57]. De altfel, ne putem prea bine întreba: Ce este un individ? E totdeauna interesant să descoperim pe ce se întemeiază poveştile ciudate ale vechilor călători; şi n-am nicio îndoială că deprinderile acestei Virgularia ne-ar lămuri una din aceste poveşti. Căpitanul Lancaster, în călătoria sa din 1601[58], povesteşte că, pe nisipurile de pe coasta insulei Sombrero, din Indiile orientale, „a găsit o rămurica crescând ca un arbore tânăr, dar, dacă cineva încearcă s-o smulgă, ea se afundă în pământ'până dispare, aşa că trebuie bine ţinută ca să nu fugă. Fiind totuşi smulsă, rădăcina se vădeşte a fi un vierme mare, care se micşorează pe măsură ce copacul creşte –, şi de îndată ce

---

57 **Cavităţile pornite din despărţiturile cărnoase ale capătului erau pline cu o materie groasă şi galbenă, care arată la microscop o înfăţişare extraordinară. Masa ei constă din granule neregulate, rotunde şi aproape străvezii, adunate în particule de diferite mărimi. Toate aceste particule, ca şi fiecare granulă în parte, se puteau mişca repede ; în general se învîrtesc pe axe deosebite, dar cîteodată progresiv. Mişcarea lor era vizibilă sub cea mai slabă lentilă, dar nici cu lentilele cele mai puternice nu se putea lămuri cauza mişcării. Era ceva cu totul deosebit de circulaţia fluidului din sacul elastic, în care se sfîrşeşte capătul subţire al axei. Altă dată, disecînd mici animale marine sub microscop, am văzut cum particulele acestea de materie groasă, unele destul de mari, de îndată ce erau separate, începeau să se învîrtească. Mi-am închipuit — fără să ştiu cu cîtă îndreptăţire — că această materie pulpo-granulară intra astfel într-un proces de ovulaţie, preschimbîndu-se în ouă. Sînt sigur că acesta era cazul zoophitului meu.**

58 *Collection of Voyages* **de Kerr, voi. VIII, p. 119.**

viermele întreg s-a prefăcut în copac, copacul prinde rădăcini în pământ şi se face mare. Preschimbarea aceasta face parte din minunile cele mai ciudate pe care le-am văzut în toate călătoriile mele, fiindcă rămurica despre care e vorba, dacă se smulge din nisip cât este încă fragedă, curăţindu-i-se frunzele şi coaja, devine o piatră tare, aproape întocmai ca piatra coralului alb; astfel că viermele acesta se preschimbă de două ori, după împrejurări, în două naturi deosebite. Am adunat şi am adus acasă multe asemenea rămurele".

Cât am stat la Bahia Bianca, aşteptând vasul „Beagle", oraşul a fost tot timpul în mare agitaţie, din cauza zvonurilor despre bătăliile şi victoriile războiului dintre armata lui Rosas şi indienii sălbatici. Într-o zi veni ştirea că oamenii dintr-un poştalion, mergând la Buenos Aires, fuseseră cu toţii găsiţi ucişi. Ziua următoare sosiră trei sute de oameni din Colorado, sub ordinele comandantului Miranda. O bună parte dintre aceştia erau indieni *mansos*, adică paşnici, aparţinând tribului condus de cacicul Bernanţino. Petrecură noaptea la Bahia Bianca. Era cu neputinţă să se închipuie ceva mai sălbatic decât priveliştea bivuacului, lor. Unii beau alcooluri până la intoxicaţie; alţii înghiţeau sânge aburind de la vitele ucise pentru hrana lor şi, apoi, venindu-le rău din cauza beţiei, îl vomitau mânjindu-se de sus până jos cu vărsătură şi sânge.

N-am simul expletus dapibus, vinoque sepultus.
Ceryicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensus, saniem eructaris, ac frusta cruenta
Per somnum commixta mero. 10

A doua zi de dimineaţă, ei porniră la locul omorului, cu poruncă să se ţină de „rastro", adică de urmele ucigaşilor, chiar dacă i-ar duce până în Chile. Am auzit mai târziu că indienii sălbatici se ascunseseră în marele pampas şi, din ce cauză nu se ştia, li se pierduseră urmele. Oamenii aceştia înţeleg o mulţime de lucruri dintr-o simplă

aruncătură de ochi la un astfel de rastro. Presupunând că cercetează urmele a o mie de cai, ei pot spune repede câţi erau călăriţi, văzând câţi dintre ei au luat-o la trap; pot spune, după adâncimea imprimării copitelor, câţi au fost încărcaţi cu poveri; pot spune, după neregularitatea paşilor, cât de obosiţi erau; după felul cum urmăriţii îşi pregătiseră hrana, cât de grăbiţi erau; iar după înfăţişarea generală a locului, cât era de când plecaseră. Ei socotesc că un rastro de zece zile sau de două săptămâni este destul de proaspăt ca să fie adulmecat. Am auzit de asemenea că Miranda, de la capătul de vest al Sierrei Ventana, înainta drept către insula Cholechel, care se afla la şaptezeci de leghe în susul lui Rio Negro. Distanţa aceasta reprezintă două-trei sute de mile, printr-o regiune cu totul necunoscută. Mai este pe lume vreo armată atât de independentă? Având soarele drept călăuză „carnea de iapă drept hrană şi păturile de sub şa drept aşternuturi, atâta vreme cât nu le lipseşte şi niţică apă, oamenii aceştia ar ajunge şi la capătul lumii.

Câteva zile mai pe urmă văzui o altă armată de asemenea soldaţi cu înfăţişare de bandiţi plecând la o expediţie împotriva unui trib de indieni de pe lângă micile saline, care fuseseră trădaţi de un cacic prins. Spaniolul care adusese ordinul pentru expediţie era un om foarte inteligent. El îmi dădu ceva amănunte asupra ultimei lupte la care fusese de faţă. Unii indieni, care fuseseră luaţi prizonieri, aduseseră ştiri despre un trib statornicit la nord de Colorado. Fură trimişi două sute de soldaţi; descoperiră pe indieni mai întâi după norul de praf ridicat de copitele cailor, fiindcă se întâmplă ca tocmai să călătorească… Ţinutul era muntos şi sălbatic şi, cum Anzii se vedeau în zare, trebuie să fi fost pe undeva departe, în interior. Indienii, bărbaţi, femei şi copii, erau calmi o soită zece la număr şi aproape toţi fură prinşi şi ucişi, fiindcă soldaţii nu lăsară niciun bărbat netrecut prin sabie. Atât de îngroziţi

sunt azi indienii, încât, aflându-se la un loc, nici nu mai opun rezistenţă, ci fiecare o rupe la fugă, uitându-şi chiar de nevastă şi copii; dar, când sunt ajunşi, luptă ca fiarele împotriva oricâtora până în clipa din urmă. Un indian pe moarte apucă cu dinţii degetul mare al adversarului şi răbdă mai bine să i se scoată un ochi decât să-şi descleşteze fălcile. Altul, care era rănit, se prefăcu mort, ţinând un cuţit la îndemână ca să poată lovi mai hotărâtor. Cel care îmi povestea toate acestea spunea că, urmărind un indian, omul cerea în gura mare iertare şi în acelaşi timp, desfăcându-şi pe ascuns bolasurile de la brâu, voia să le rotească de câteva ori pe deasupra capului ca să lovească pe urmăritor. „Eu însă l-am doborât la pământ cu sabia şi apoi. sărind de pe cal, i-am hăcuit beregata cu cuţitul”. E un tablou destul de întunecat acesta, dar mult mai cutremurător este faptul neîndoielnic că toate femeile care par în vârstă de peste douăzeci de ani sunt măcelărite, cu sânge rece! Mirându-mă de ceea ce mi se părea atât de inuman, mi-a răspuns: „Dar cum, ce-ar fi de făcut altfel? Se prăsesc atât demult! 11

Aici, fiecare e convins că un astfel de război este cel mai just, fiindcă se duce împotriva barbarilor. Cine ar crede în secolul nostru că asemenea atrocităţi s-au putut săvârşi într-o ţară civilizată şi creştină? Copiii sunt cruţaţi spre a fi vânduţi sau daţi ca servitori, la drept vorbind ca sclavi, până ce stăpânii îi pot face pe ei înşişi să se creadă sclavi –, dar cred că nu e cazul să fie plânşi.

În timpul lupteipatru inşi o rupseră la fugă împreună. Fiind urmăriţi, unul fu omorât, iar ceilalţi trei prinşi. Aceştia se mărturisiră ca purtători de cuvânt, adică ambasadori, ai unei mari grupări de indieni, întruniţi pentru apărarea obştească, din apropierea Anzilor. Tribul la care fuseseră trimişi era pe punctul de a ţine un mare sfat: ospăţul cu carne de iapă era gata, ca şi dănţuitorii. Dimineaţa următoare aveau poruncă «să fie înapoi în Anzi.

Erau oameni deosebit de frumoşi, cu pielea de culoare deschisă, foarte înalţi, de peste şase picioare şi toţi trei sub treizeci de ani. Deţineau cu toţii informaţii foarte preţioase şi, ca să le fie stoarse, fură aşezaţi în linie. Primii doi, fiind întrebaţi, răspunseră: „No sé” (nu ştiu) şi fură îfripuşcaţi unul după altul. Al treilea răspunse la fel: „No sé”, adăugând: „Foc! Sunt bărbat şi ştiu să mor!” Nici cu o suflare ei nu voiau să vatăme cauza ţării lor! Purtarea cacicului pomenit mai sus fu însă cu totul diferită: îşi scăpă viaţa, trădând atât planurile alcătuite pentru ducerea războiului, cât şi locul de întâlnire al tuturor triburilor din Anzi. Se credea că încă de pe atunci erau strânşi la un loc şase sau şapte sute de indieni şi că peste vară numărul lor se va îndoi. Urma să se trimită purtători de cuvânt indienilor de la micile saline din apropierea Bahiei Bianca, pe care, după cum am mai spus, îi trădase acelaşi cacic. Rezultă deci că legăturile dintre indieni acopereau întregul spaţiu dintre Anzi şi coasta Atlanticului.

Planul generalului Rosas era să omoare pe toţi cei răzleţiţi de grosul sălbaticilor, iar pe aceştia să-i ducă într-un acelaşi loc, unde să-i atace pe toţi deodată în timpul verii şi cu ajutorul chilienilor.

Operaţia trebuia să se repete în trei ani la rând. Îmi închipui că s-a ales vara ca timp potrivit pentru atacul principal, deoarece câmpiile sunt lipsite de apă, aşa că indienii erau siliţi să se mişte numai pe anumite drumuri. Scăparea lor la sud de Rio Negro, unde ar fi putut să se refugieze, ţinutul fiind fără margini şi necunoscut, era zădărnicită de un tratat încheiat cu indienii Tehuelches tocmai cu acest scop. Înţelegerea era ca Rosas să plătească o anumită sumă pentru omorârea oricărui indian trecut la sud de râu, dar, dacă s-ar fi întâmplat să nu se ţină de cuvântul dat, ei înşişi urmau să fie exterminaţi până. la unul. Războiul se ducea mai cu seamă împotriva indienilor de lângă Anzi, fiindcă parte din triburile de la

răsărit luptau în rândurile lui Rosas. Generalul, crezând însă, ca lordul Chesterfield u, că prietenii întâmplători pot să-i devină duşmani într-un viitor oarecare, îi punea totdeauna în rândurile dintâi, ca să-i împuţineze. După plecarea noastră din America de Sud, am auzit că acest război de exterminare dăduse greş.12

Printre fetele captive, luate în aceeaşi luptă, erau şi două spaniole, foarte drăguţe, care fuseseră răpite de indieni încă din copilărie şi nu ştiau prin urmare decât limba indiană. După cum spuneau ele, trebuie să fi venit de la Salta, cu alte cuvinte cam de la o mie de mile depărtare, în linie dreaptă.

Aceasta dă ideea deplină asupra teritoriului imens pe care îl străbat indienii; şi totuşi, oricât de imens ar fi, cred că după o jumătate de secol nu va mai fi niciun indian sălbatic la nord de Rio Negro. Felul cum se duce războiul este prea sângeros ca să ţină mult –, creştinii omoară orice indian, iar indienii fac acelaşi lucru cu creştinii. E trist să vezi cum au pierit indienii dinaintea năvălitorilor spanioli. Schirdelspune că în 1535, anul fondării oraşului Buenos Aires, erau pe atunci unele sate cu câte două sau trei mii de locuitori. Chiar pe vremea lui Falconer (1750), indienii făceau incursiuni până spre Lujan, Areco şi Arecife, dar azi sunt împinşi dincolo de Rio Salado. Şi nu numai că triburi întregi au fost exterminate, dar indienii rămaşi au devenit mai barbari: în loc să trăiască în sate mari, dedându-se meşteşugurilor pescuitului sau ale vânătoarei, azi rătăcesc prin câmpiile nesfârşite, fără cămin şi fără îndeletnicire statornică.

Am mai auzit unele amănunte despre o luptă care s-a dat câteva săptămâni înainte de cea menţionată, la Cholechel. Acolo era un post însemnat, fiind loc de trecere pentru cai; aşa că, pentru un timp, fu cartierul general al unei divizii a armatei. La început, când sosiră trupele, dădură peste un trib de indieni, dintre care omorâră ca la

douăzeci-treizeci. Cacicul scăpă într-un fel care uimi pe toată lumea. Căpeteniile indiene au totdeauna unul sau doi cai aleşi, pe care îi ţin gata pentru orice împrejurare grea. Aşa făcuse şi cacicul despre care e vorba, aruncându-se pe un astfel de cal, un bătrân cal alb, dimpreună cu feciorul său, acesta încă copil. Calul n-avea nici şa, nici frâu. Ca să se ferească de gloanţe, indianul călărea după felul de a călări al neamului său şi anume cu un braţ pe după gâtul calului şi ţinându-se cu un singur picior de spatele lui. Atârnat astfel pe o parte, cu mâna cealaltă îi mângâia capul, vorbindu-i în acelaşi timp la ureche. Urmăritorii îşi dădură toate silinţele să-l ajungă; de trei ori comandantul îşi schimbă calul, dar în zadar. Bătrânul părinte indian şi fiul său scăpară şi erau liberi. Ce minunat tablou se poate închipui: bătrânul, cu capul gol şi bronzat, cu copilaşul lui, călărind ca Mazepa14 pe calul alb, lăsând departe în urmă ceata urmăritorilor!

Într-o zi, am văzut un soldat care scăpăra dintr-o cremene; am recunoscut dintr-odată că era un fragment dintr-un vârf de săgeată. Mi-a spus că o găsise lângă insula Cholechel şi că acolo asemenea pietre se găsesc la tot pasul. Era lungă de doi-trei inchi şi de două ori mai mare decât cele folosite acum în Ţara Focului: era o cremene opacă şi gălbuie, dar vârful şi colţii îi fuseseră anume rupţi. Se ştie bine că niciun indian din pampas nu se serveşte azi de arc şi săgeată, afară doar de un mic trib din Banda Oriental. Dar aceştia sunt despărţiţi printr-o extraordinară depărtare de indienii din pampas, învecinându-se cu acele triburi care trăiesc în păduri şi n-au cai. Se pare, deci, că asemenea capete de săgeţi sunt relicve antice [59]de la indienii care n-au apucat marea prefacere a obiceiurilor vechi, pricinuită de aducerea

---

59 **Azara chiar s-a îndoit că indienii din pampas ar fi folosit vreodată arcurile.**

calului în America de Sud.

CAPITOLUL VI

DE LA BAHIA BLANCA LA BUENOS AIRES

Plecarea la Buenos Aires – Rio Sauce – Sierra Ventana – Poşta a treia – Cai – Bolasuri – Potârnichi şi vulpi – Caracteristicile ţinutului – Nagâţul cu picioare lungi – Ţeru-tero – Furtună cu grindină – Ţarcuri naturale în Sierra Tapalguen – Carne de puma – Cură de carne – Guardia del Monte – Efectele creşterii vitelor asupra vegetaţiei – Cardonul – Buenos Aires – Corralul unde se ucid vitele.

8 septembrie. Ca să mă însoţească până la Buenos Aires, am angajat un gaucho, dar cu oarecare bătaie de cap: pe unul nu-l lăsa tată-său, care era speriat de drumul până la Buenos Aires, iar despre altul, care se arăta bucuros să meargă, mi se spunea că e atât de fricos, încât, văzând un struţ de la distanţă, îl ia drept indian şi stă s-o rupă la fugă, aşa că mă temeam eu să-l iau cu mine. Până la Buenos Aires sunt cam patru sute de mile şi aproape întreg drumul trece printr-un ţinut nelocuit. Plecarăm dis-de-dimineaţă; urcând două-trei sute de picioare faţă de pajiştea de iarbă pe care se află Bahia Bianca, ieşirăm la o pustietate de câmpie fără margini. Solul era format pe o rocă friabilă argilo-calcaroasă şi din pricina uscăciunii climatului pria numai rareori smocurilor de iarbă scorojită, fiind cu totul lipsit de tufişuri sau copaci, care să întrerupă monotonia pustietăţii. Vremea era plăcută, deşi atmosfera se dovedea foarte înceţoşată; după toate semnele, credeam că se anunţa vreun vânt puternic, dar ţăranii spuneau că totul se datorează câmpului acesta, care luase foc undeva, departe de noi, în interior. După un lung galop, schimbând de două ori caii, ajunserăm la Rio Sauce, un râu adânc şi repede, lat cel mult de douăzeci şi cinci de picioare. Poşta a doua pe drumul spre Buenos Aires se află pe malurile lui. Ceva mai sus este vadul pentru cai, unde apa nu atinge

burta cailor, dar din acel loc, până la vărsarea în mare, râul e de netrecut, aşa că stă ca o barieră împotriva indienilor.

Cu toată însemnătatea redusă a acestei ape, iezuitul Falconer, ale cărui informaţii sunt în general adevărate, şi-o închipuie ca un râu foarte mare, izvorând de la poalele Anzilor. În privinţa locului unde izvorăşte, n-am nicio îndoială. Gauchos m-au asigurat că, pe la mijlocul verii secetoase, râul acesta, odată cu Colorado, se revarsă pe Tiodic şi aceasta nu se poate explica decât prin topirea zăpezilor din Anzi. Este cu totul improbabil ca un râu atât de mic, cum era atunci Sauce, să străbată toată lăţimea continentului ţ dacă el ar fi cumva rămână unui mare râu, apele lui ar urma să fie saline, ca în alte cazuri verificate. Iarna, limpezimea şi puritatea lui trebuie pusă pe seama izvoarelor din jurul Sierrei Ventana. Bănuiesc că toate câmpiile Patagoniei sunt străbătute de multe cursuri de ape, care, ca şi cele din Australia, sunt cu adevărat râuri numai la anumite răstimpuri. Probabil că acesta e şi cazul apei care curge în adâncul golfului Deseado, precum şi al lui Rio Chupat a pe malurile căruia ofiţerii însărcinaţi cu ridicarea cartografică a ţărmului au găsit grămezi de lavă poroasă.

Ajungând numaidecât după-amiază, luarăm cai odihniţi, un soldat călăuz şi pornirăm spre Sierra Ventana. Am văzut muntele acesta chiar de pe când ancorasem la Bahia Bianca, iar căpitanul Fitz Roy îi şi calculase înălţimea la 3340 de picioare, ceea ce reprezintă o altitudine neobişnuită pentru partea de răsărit a continentului. Nu ştiu ca vreun străin să fi urcat acest munte înainte de vizita mea; nici soldaţii de la Bahia Bianca, aproape toţi, nu ştiau mai nimic despre el. Dar mi se vorbi despre zăcăminte de cărbune, de aur şi argint, despre peşteri şi păduri, cu alte cuvinte tot despre lucruri care îmi aprinseră curiozitatea, pentru ca apoi să mi-o

dezamăgească. Distanţa de la poştă era cam de şase leghe, peste o câmpie netedă, cu aceeaşi înfăţişare ca mai înainte. Totuşi, drumul fu interesant, fiindcă muntele începea să-şi arate forma lui adevărată. Sosind la poalele şirului principal de munţi, dădurăm de un mare necaz negăsind niciun strop de apă; crezurăm că vom fi siliţi să petrecem noaptea răbdând de sete. În cele din urmă, cercetând bine muntele, descoperirăm apa numai la câteva sute de yarzi, unde pârâiaşele erau îngropate, tăinuite cu totul, în piatra fărâmicioasă de calcar şi în sfărâmăturile ei de origine detritică2. Nu cred că natura să mai fi îngrămădit pe undeva pietre peste pietre într-o atât de pustie singurătate: muntele acesta îşi merită din plin numele de *Huitado*, adică despărţit. Muntele e prăpăstios, numai colţuri de stânci şi atât de lipsit de copaci şi chiar de tufişuri, încât într-adevăr n-am avut nici din ce face frigare să perpelim carnea la focul de scaieţi[60]. Înfăţişarea ciudată a muntelui contrastează cu şesul întins cât marea, care nu numai că merge până în zidul lui prăpăstios, dar îl şi desparte în şiruri paralele. Uniformitatea coloritului e pentru privitor foarte odihnitoare: nicio nuanţă mai vie nu schimbă cenuşiul albicios al stâncilor de cuarţit3 şi coloritul brun deschis al ierbii uscate de pe câmpie. De obicei, călătorii aşteaptă să vadă în vecinătatea unui munte semeţ şi înalt privelişti abrupte, din care ici şi colo se înalţă uriaşi colţi de stâncă. Aici însă natura arată că ultima ei mişcare, înainte de a schimba fundul mării în uscat, poate câteodată să se săvârşească. mai domol. Acestea fiind împrejurările, fui curios să iau seama cât de departe se poate găsi pietrişul provenit din stânca-mamă. Pe ţărmurile de la Bahia

Bianca şi chiar lângă oraş, era un pietriş de cuarţ,

---

60 **Zic scaieţi, neavînd la îndemînă un nume mai potrivit. Cred că e o specie de Eryngium.**

care cu siguranţă trebuie să fi venit de aici, de la patruzeci şi cinci de mile.

Roua, în prima parte a nopţii, ne umezea păturile şeii, cu care ne înveleam în timpul somnului, iar dimineaţa îngheţa. Câmpia, deşi păr ea orizontală, se ridica treptat înspre munte până la opt-nouă sute de picioare deasupra nivelului mării. Dimineaţa (9 septembrie), călăuzul propuse să urcăm lanţul de munţi cel mai apropiat, care, după cum credea el, avea să mă ducă la cele patru creste, care înconjurau. piscul. Era foarte obositor să te caţări pe nişte stânci atât de colţuroase; laturile lor erau aşa de dinţate, încât ceea ce se câştiga în cinci minute se pierdea adesea într-unul singur. În cele din urmă, ajùngând pe culme, fui peste măsură de dezamăgit: o vale prăpăstioasă şi adâncă mi se deschidea la picioare ca o câmpie, tăind lanţul an două de-a curmezişul şi despărţindu-mă de cele patru vârfuri. Valea era foarte strâmtă, dar netedă la fund, fiind astfel pentru indienii călări un bun loc de trecere, care leagă câmpiile dintr-o parte şi alta a – munţilor. După ce coborâi, străbătând acest loc, văzui doi cai păscând. Mă ascunsei de îndată după nişte buruieni mai înalte şi începui să cercetez; dar, cum nu zării nici urmă de indieni, pornii cu mare grijă la a doua ascensiune. Era pe la miezul zilei. Această parte a muntelui, ca şi cealaltă, era abruptă şi prăpăstioasă. La orele două mă aflam pe coama celui de al doilea pisc, unde ajunsesem cu multă cazna. La fiecare douăzeci de yarzi mi se punea câte un cârcel în fiecare coapsă, încât mă temeam că nu voi mai fi în stare să cobor. Şi trebuia să mă întorc pe alt drum, fiindcă nu mai putea fi vorba să trec iarăşi prin şaua de munte pe unde venisem. Aşa că am fost silit să renunţ la celelalte două piscuri mai înalte. Altitudinea acestora era întrucâtva mai mare, dar, geologic vorbind, nemaifiind nimic de aflat, încercarea nu merita riscul niciunei alte oboseli. Cred că pricina cârcelului sta în schimbarea cu totul a felului de acţiune

musculară, una fiind a călări din greu şi alta a te căţăra şi mai din greu. E o lecţie de ţinut minte, fiindcă altfel, în anumite împrejurări, neplăcerile s-ar putea repeta.

Am spus că muntele e format din rocă de cuarţ alb, asociat cu un şist argilos lucitor. La câteva sute de picioare înălţime, deasupra câmpiei, pe stânci, aderă din loc în loc nişte conglomerate, care după duritate şi după natura substanţelor care le leagă seamănă cu acelea ce se văd formându-se zilnic pe unele ţărmuri. Sunt sigur că îngrămădirea acestor pietre s-a făcut în acelaşi mod şi într-o perioadă când marea formaţie calcaroasă se aşternea sub apele mării înconjurătoare. Şi putem fi convinşi că formele răscolite şi neregulate ale cuarţului dur reproduc încă imaginea valurilor unui ocean.

La drept vorbind, eram nemulţumit de ascensiune. Chiar priveliştea nu mi se păru interesantă: o câmpie întinsă ca marea, dar fără coloritul minunat al acesteia şi fără desenul ei precis. Oricum, ceea ce văzusem era nou pentru mine şi clipa de primejdie, ca sarea în bucate, îi dăduse oarecare gust. Că primejdia fusese mai nimica toată, era lucru sigur, fiindcă cei doi însoţitori ai mei aprinseră un foc straşnic, ceea ce nu se face niciodată când indienii sunt pe aproape. La locul cortului nostru, ajunserăm spre apusul soarelui şi, după ce băurăm maté îndeajuns, fumând şi mai multe „cigaritos” (ţigarete), ne aşternurăm pentru dormit. Vântul sufla foarte tare şi rece, dar niciodată eu n-am dormit mai bine.

10 septembrie. Dimineaţa următoare, după ce am dat piept cu vântul, am sosit pe la amiază la poşta de pe Rio Sauce. Pe drum, am întâlnit numeroşi cerbi, iar mai lângă munte un guanaco. Câmpia, care se întinde până în Sierra, e tăiată de-a curmezişul de nişte râpe curioase, dintre care una era lată cam de douăzeci de picioare şi adâncă de cel puţin treizeci. Aşa că furăm siliţi să facem un ocol straşnic până să găsim un loc de trecere. Petrecurăm noaptea la

poştă, vorbind, ca de obicei, despre indieni. Sierra Ventana era de mult locul lor preferat şi, acum patru sau cinci ani, s-au dat acolo lupte după lupte. Călăuzul meu fusese de faţă la măcelărirea multor indieni: femeile se refugiaseră pe creasta muntelui, luptând până la deznădejde, cu bucăţi de stânci. Şi multe au scăpat cu viaţă în acest fel.

11 septembrie. Ne-am dus la poşta a treia, însoţiţi de locotenentul are o comanda. Se spune că până aici, de la poşta cealaltă, ar fi cincisprezece leghe? dar e numai o presupunere şi de obicei localnicii cam exagerează. Drumul, pe o câmpie de iarbă arsă, nu fu interesant. La dreapta şi la stânga de-a lungul drumului, se vedeau când mai aproape, când mai departe, nişte dealuri scunde, a căror prelungire trebui s-o tăiem lângă poştă. Până să ajungem, dădurăm peste o mare cireadă de boi, şi cai, păzită de cincisprezece soldaţi, care ne spuseră că multe vite se pierduseră. În adevăr, e foarte primejdios de dus animalele pe câmpuri ca acestea, fiindcă, dacă în timp de noapte se apropie vreo puma sau chiar o vulpe, caii nu pot fi opriţi în niciun fel de a se împrăştia în toate părţile. Iar furtunile au aceleaşi urmări. E puţin timp de când un ofiţer, plecat de la Buenos Aires cu cinci sute de cai, a ajuns la grosul armatei sale cu mai puţin de douăzeci.

Curând după aceea văzurăm, în urma unui nor de praf, o ceată de călăreţi, care gonea spre noi. Însoţitorii mei recunoscură de departe, după părul lung vălurit pe spate, că era vorba de indieni. De obicei, indienii poartă în jurul capului o bandă şi altceva nimic; iar părul negru, împrăştiindu-li-se peste feţele arse de soare, le sporeşte peste orice închipuire sălbăticia înfăţişării. Se dovediră a fi din tribul prieten al lui Bernanţino şi că se duceau la o salină după sare. Indienii mănâncă multă sare, copiii sugând-o ca zahărul. Deprinderea aceasta nu seamănă de loc cu a ţăranilor spanioli (gauchos), care, ducând acelaşi fel de viaţă, nu prea au gustul sării. După opinia lui Mungo

Park[61], oamenii care se hrănesc numai cu vegetale au o poftă deosebită de sare. Indienii, trecând în goană nebună pe lângă noi, ne spuseră prieteneşte bună ziua dând din cap, în timp ce mânau din urmă o herghelie de cai şi erau la rândul lor urmaţi de o turmă de câini slăbănogi.

12 şi 13 septembrie. La această poştă am stat două zile, aşteptând o formaţie de soldaţi, care, după cum avusese generalul Rosas bunătatea să mă înştiinţeze, avea să treacă în curând spre Buenos

Aires şi el mă sfătuia să socot potrivită această escortă. De dimineaţă merserăm pe nişte dealuri din vecinătate ca să vizităm ţinutul şi să-l cercetăm din punct de vedere geologic. După prânz, soldaţii se împărţiră în două tabere, pentru a-şi încerca îndemânarea cu bolasurile. Se înfipseseră în pământ două lănci la 35 de yarzi una de alta, dar fură lovite din cinci ori numai o dată. Ghiulelele pot fi aruncate până la 1516 yarzi, dar cu puţină siguranţă. Asta însă nu e valabil pentru călăreţi, fiindcă viteza calului adăugându-se la forţa ghiulelelor, se spune că acestea pot să-şi atingă ţinta şi la 80 de yarzi. Ca dovadă a puterii lor, pot menţiona că în insulele Falkland, când spaniolii au omorât pe unii dintre propriii lor concetăţeni şi pe toţi englezii, un tânăr spaniol fugea cât îl ţineau picioarele, iar un bărbat voinic, pe numele său Luciano, urmărindu-l în galop nebun şi strigându-i să stea, că vrea numai să-i vorbească, aruncă după el cu bolasurile tocmai, în clipa când spaniolul era gata să urce în corabie; fu lovit la picioare şi atât de smucit, încât căzu grămadă rămânând în nesimţire un timp. După ce Luciano îi spuse ce avea de spus, i se îngădui să se urce în corabie. Ne-a spus el însuşi că picioarele i se învineţiseră de strânsura bolasurilor, ca şi cum ar fi fost biciuit.

Pe la amiază sosiră doi bărbaţi de la poşta următoare,

61 Travels in Africa**, p.** 233.

aducând un pachet, ce urma să se trimită mai departe generalului Rosas. Astfel, în afară de mine şi aceşti doi oameni, pilcul nostru se compunea din călăuzul meu, din locotenent şi cei patru soldaţi ai săi. Aceştia din urmă erau făpturi foarte ciudate: primul, un negru tânăr, foarte frumos, al doilea, un metis – jumătate indian, jumătate negru, iar ceilalţi doi având o înfăţişare de nedescris: un miner chilian bătrân, de culoarea mahonului şi celălalt, pe jumătate mulatru, cu o înfăţişare detestabilă, cum n-am mai văzut niciodată. Noaptea, când stăteau împrejurul focului jucând cărţi, m-am retras de o parte pentru a-i admira, asemenea unui tablou de Salvator Rosa.4 Erau aşezaţi sub o stâncă scundă, în aşa fel că mă puteam uita la ei de sus în jos: de jur-împrejurul lor se vedeau câini întinşi, arme, resturi dintr-un cerb şi de struţi, iar lungile lor suliţe erau înfipte în iarbă. Mai departe, în întuneric, adânciţi într-o semiobscuritate, erau caii priponiţi şi gata pentru orice primejdie neaşteptată. Când liniştea care domnea pe câmpie se tulbura de lătratul câinilor, unul dintre soldaţi părăsea focul şi, lipindu-şi urechea de pământ, scruta astfel cu încordare orizontul. Chiar dacă numai zgomotosul teru-tero îşi vestea ţipătul, se făcea pentru un moment tăcere şi fiecare îşi întorcea uşor capul într-o parte.

Ce viaţă ticăloasă ni se pare nouă că duc aceşti oameni! Ei se aflau la cel puţin 10 leghe de poşta de pe Rio Sauce şi, de când cu omorul făcut de indieni, la 20 de oricare alta. Se credea că indienii atacaseră la miezul nopţii, fiindcă a doua zi, dis-de-dimineaţă, după acel omor, fuseseră văzuţi din fericire apropiindu-se de poşta la care ne aflam. Toţi de aici însă scăpară care încotro, luând fiecare cu sine toţi caii, pe care îi putu duce.

Coliba, făcută din beţe de scaieţi, în care dormeau soldaţii, nu adăpostea nici de ploaie, nici de vânt; în ceea ce priveşte ploaia, singurul rost al acoperişului era să se

îmbibe de apă, făcând-o să cadă în stropi mai mari. De mâncare ei nu aveau mai nimic, în afară de ce puteau vâna: struţi, cerbi, tatui etc., iar de pus pe foc nu aveau decât tulpinile uscate ale unei plante mărunte, asemănătoare într-un fel cu aloessul. Singura desfătare de care se bucurau aceşti oameni era să fumeze nişte ţigări mici de hârtie şi să sugă maté. M-am gândit deseori că vulturii care se hrănesc cu hoituri, însoţitorii credincioşi ai omului în aceste câmpii scorojite, stând pe vârful micilor stânci vecine, păreau a spune în răbdarea lor fără margini: „Ah! Când o să vină indienii, vom avea şi noi cu ce să ne ospătăm”.

Dimineaţa, ne hotărârăm cu toţii să ieşim la vânătoare şi, deşi nu realizarăm mare lucru, totuşi câteva urmăriri fură destul de însufleţite. Curând după plecare, ceata de vânători se împărţi în două, înţelegându-ne între noi ca la un timp anumit din zi (timp pe care se dovediră foarte pricepuţi a-l socoti) să ne întâlnim iarăşi cu toţii, venind fiecare din câte un loc al câmpiei spre un acelaşi punct, pentru ca astfel să strângem la mijloc toate sălbăticiunile. Într-o zi, la o vânătoare pe lângă Bahia Bianca, călăreţii nu făceau altceva decât să călărească în semicerc, ţinându-se fiecare unul de altul la un sfert de milă. Vânătorii care se aflau în faţă dădură peste un frumos struţ mascul, care încercă să fugă într-o parte. Gauchos îl urmăriră neîndurători, împletindu-şi mersul cailor cu o dibăcie minunată, în timp ce răsuceau şi bolasurile pe deasupra capului. În cele din urmă, călăreţul înaintaş dădu drumul ghiulelelor care, învârtindu-se prin aer, într-o clipă se încolăciră frumuşel pe după picioarele struţului, rostogolindu-l pe pământ de mai multe ori.

Câmpurile acestea sunt pline de potârnichi, care fac parte din trei specii deosebite[62]. Două dintre acestea sunt

62 **Două specii de Tinamus, iar alta,** *Eudromia elegans,* **deşi**

mari cât făzăniţele. De asemenea foarte numeroase erau şi nişte vulpi mici şi drăguţe, duşmance de moarte ale potârnichilor. Într-o zi am văzut ca la patruzeci-cincizeci de vulpi. Deşi de obicei ele stau lângă vizuinele lor, câinii tot au omorât una. Întorcându-ne la poştă, găsirăm doi inşi din ceata noastră, care vânaseră singuri. Uciseseră o puma şi găsiseră un cuib de struţ cu douăzeci şi şapte de ouă; fiecare ou de struţ cântărind, după cum mi s-a spus, cât unsprezece ouă de găină, căpătarăm din acest singur cuib hrana pe care am fi avut-o din două sute nouăzeci şi şapte buă de găină.

14 s e p te în b r i e. Fiindcă soldaţii aparţinând poştei următoare voiau să plece şi fiindcă, dimpreună cu ei, am fi făcut un grup de cinci inşi înarmaţi cu toţii, mă hotărâi să nu mai aştept escorta făgăduită de generalul Rosas. Gazda mea, locotenentul, stărui mult să nu plec. Cum fusese foarte îndatoritor, nu numai în privinţa merindelor date, dar şi prin faptul de a-mi fi împrumutat propriii săi cai, doream să-i plătesc totul în bani. Întrebai pe călăuzul meu dacă puteam face aceasta, dar îmi spuse fără îndoială că nu} şi că singurul răspuns, pe care l-aş fi primit, ar fi fost următorul: „Noi avem, în ţara noastră, carne şi pentru câini, aşa că n-o precupeţim pentru creştini!” Să nu se presupună cumva că gradul de locotenent într-o astfel de armată ar fi împiedicat primirea plăţii; era la mijloc numai un înalt simţ de ospitalitate, pe care toţi călătorii sunt datori să-l recunoască aproape pretutindeni în aceste ţinuturi. După un galop de câteva leghe ajunserăm în nişte locuri mlăştinoase, care se întind aproape optzeci de mile spre nord, până la Sierra Tapalguen. În unele părţi erau frumoase câmpuri umede, acoperite de iarbă, în timp ce altele constau dintr-un aşternut moale, negru, de turbă. Erau şi numeroase lacuri

aceasta se poate numi potîrniche numai din punct de vedere al obiceiurilor ei.[5]

foarte mari, dar nu adânci, cu malurile pierdute în trestii. În general, ţinutul semăna cu părţile de baltă, mai plăcute, din Cambridgeshire. Noaptea, avurăm oarecare bătaie de cap până să găsim, printre alte mlaştini, un loc zvântat pentru cort.

15 septembrie. Ne-am sculat dis-de-dimineaţă şi plecând, am trecut curând după aceea pe la poşta unde indienii omorâseră cei cinci soldaţi. Ofiţerul avea pe trup optsprezece răni de chuzo. Pe la amiază, după un galop istovitor, ajunserăm la poşta a cincea: negăsind cai de schimb, rămaserăm aici peste noapte. Cum acesta era locul cel mai primejduit de pe tot drumul, paza se făcea de 21 de soldaţi, care spre asfinţit se întorseseră de la o vânătoare, aducând şapte cerbi, trei struţi, mulţi tatui şi, multe potârnichi. Pe aici se obişnuieşte să se dea foc câmpului mergând călare, aşa că, în asemenea împrejurări, vâlvătăi strălucitoare luminează zările din mai multe părţi deodată. Aceasta se face în parte pentru a-i zăpăci pe indienii răzleţiţi, dar mai cu seamă pentru îmbunătăţirea păşunii. Se pare că arderea vegetaţiei de prisos de pe câmpurile ierboase, unde nu trăiesc patrupedele mari rumegătoare, este necesară creşterii păşunilor din anul următor.

Coliba (rancho) de aici nu se poate mândri nici măcar cu un acoperiş, constând numai dintr-o împrejmuire făcută din beţe de scaieţi ca să oprească bătaia vântului. Era clădită pe marginea unui lac foarte întins, dar nu adânc, care mişuna de păsări sălbatice şi îndeosebi de lebede cu gâtul negru.

Piciorongul, ce pare cocoţat pe catalige (Himantopus nigricollis) e foarte obişnuit pe-aici, zburând în stoluri neînchipuit de mari. Pe nedrept a fost învinovăţit că nu ar fi elegant; când calcă prin apa mică, în care* se complace, are un umblet departe de a fi urât. În stol, pasările acestea fac un zgomot care seamănă în chip ciudat cu chelălăitul

unei droaie de câini mărunţi în plină goană: trezindu-mă noaptea din somn, acest zgomot depărtat m-a speriat de câteva ori. Altă pasăre, care tulbură adesea liniştea nopţii, este teru-tero (Vanellus cayanus). Ca înfăţişare şi obiceiuri, seamănă în multe privinţe cu nagâţul nostru; aripile îi sunt însă prevăzute cu pinteni ascuţiţi ca aceia de la picioarele cocoşilor de rând. Ca şi nagâţul nostru, teru-tero îşi ia numele de la sunetul glasului. 6 Mergând călare peste câmpurile bogate în iarbă, omul e tot timpul urmat de aceste păsări, care par a urî specia umană; sunt sigur însă că şi ele, la rândul lor, merită să fie urâte de oameni din pricina acestor neîntrerupte, neschimbate şi aspre ţipete. Ele stânjenesc îndeosebi pe vânători, vestindu-le altor păsări şi animale apropierea. E posibil, după cum spune Molina, să facă şi bine, în aceste părţi, călătorului, pe care îl înştiinţează asupra tâlharilor de noapte. În perioada clocitului, ele se prefac rănite, la fel ca nagâţii noştri, ca să îndepărteze astfel de cuiburile lor câinii sau alţi duşmani care le urmăresc. Ouăle acestor păsări sunt preţuite ca având un gust minunat.

16 septembrie. Suntem în drum spre poşta a şaptea, de la poalele Sierrei Tapalguen. Ţinutul e cu totul neted, buruienos, iar solul e format din turbă moale. Coliba de-aici e uimitor de curată, stâlpii şi grinzile fiind făcute cam din douăsprezece tulpini de mărăcini, legate între ele cu o curelărie de piele; pe aceste coloane, asemenea celor ionice, se sprijineau acoperişul şi pereţii făcuţi din snopi de trestii. Aici, mi s-a adus la cunoştinţă un fenomen pe care nu l-aş fi crezut, dacă n-aveam despre el câteva dovezi convingătoare: e vorba de o ploaie cu grindină, cu piatra foarte tare şi de mărimea unor mere mici, care bătuse noaptea trecută cu atâta furie, că ucisese un mare număr de animale sălbatice. Unul dintre oamenii poştei găsise treizeci de cerbi (Cervus campestris) zăcând morţi şi ale căror piei proaspete le-am văzut chiar eu; altul, după

câteva minute de la sosirea mea, aducea încă jşapte şi îmi! dau bine seama că un singur ins, fără câini, abia ar fi răpus şapte cerbi într-o săptămână. Oamenii spuneau că ar fi văzut până la cincisprezece struţi morţi (urma să ne ospătăm dintr-unul chiar astă-seară) şi mai spuneau că mulţi alţii alergau năuci cu câte un ochi scos. Fuseseră ucise de asemenea numeroase păsări mici, ca: raţe, şoimi şi potârnichi. Am văzut o potârniche cu o vânătaie negricioasă pe spate, ca şi cum ar fi fost lovită cu un pietroi de pavaj. Îngrăditura de apărare din jurul colibei, făcută din mărăciniş, fusese doborâtă la pământ şi cel care îmi povestea, scoţând capul afară să vadă ce se întâmplă, se alesese cu o rană adâncă, aşa că era încă bandajat. Se spunea că furtuna fusese locală? de altfel văzusem noi înşine, de unde ne petrecusem ultima noapte, nori vineţi şi fulgere în această parte. E de mirare că animale atât de puternice, cum e cerbul, au putut fi ucise; dar, pentru motivele arătate, n-am nicio îndoială că povestea ar fi cumva exagerată. Totuşi, sunt bucuros că pot sprijini veracitatea ei pe mărturisirile iezuitului Dobrizhoffer care, vorbind despre o regiune mult mai de nord, spune că grindina căzută era de o mărime enormă, că omorâse nenumărate vite şi că indienii numeau de atunci acel loc *Lalegreiicavalca*, adică „micile lucruri albe”. D-rul Malcolmson mă informează de asemenea că în 1831 a văzut cu ochii lui o furtună cu grindină, care a ucis mulţime de păsări mari, vătămând serios turmele de vite. Pietrele de grindină erau turtite, una fiind de zece inchi în circumferinţă, iar alta cântărind două uncii (cca. 60 g). În cădere, desfundaseră un drum pietruit şi trecuseră prin geamurile ferestrelor, găurindu-le, fără să le spargă.

Terminându-ne cina, la care am mâncat carne de la animalele ucise de grindină, străbăturăm Sierra Tapalguen, un şir de coline scunde, înalte abia de câteva sute de picioare, care pornesc de la capul Corrientes. Aici,

unde mă aflu, roca este din cuarţ pur; mai spre est, mi se spune că e granitică. Forma colinelor se remarcă dintr-odată: sunt podişuri netede împrejmuite de stânci perpendiculare scunde, care par relicte7 dintr-un depozit sedimentar. Colina pe care am urcat-o era foarte mică, neavând mai mult de două sute de yarzi în diametru; dar am văzut altele mai mari. Una dintre acestea, cunoscută sub nûmele de „Corral”, se zice că ar avea în diametru două-trei mile, şi că este încercuită de stânci înalte de treizeci-patruzeci de picioare, afară de un singur loc, pe unde se intră. Falconer povesteşte că indienii îşi aduc în acest ţarc natural hergheliile de cai sălbatici, păzind apoi numai intrarea. N-am mai auzit vorbindu-se de niciun alt podiş cuarţos şi în cară – ca în colina cercetată de mine – să nu fie nici chivaj8, nici stratificaţii. Despre roca din Corral, mi s-a spus că ar fi albă şi bună de scăpărat.

La poşta de pe Rio Tapalguen nu ajunserăm decât după ce se întunecă. Dintr-o vorbă spusă la întâmplare, în timpul cinei, mă cuprinse deodată groaza la gândul că poate mâncam un fel de mâncare foarte apreciată acolo şi anume viţel nenăscut încă, format numai pe jumătate şi de lungimea corespunzătoare stadiului respectiv. Mi se spuse însă că era carne de puma: era foarte albă şi avea aproape acelaşi gust ca viţelul. S-a făcut mult haz pe socoteala drului Shaw, fiindcă afirma, despre carnea de leu, că „este deosebit de preţuită, având nu puţină asemănare, în colorit, gust şi mireasmă, cu cea de viţel”. Acelaşi lucru, neîndoielnic, este şi cu puma. Gauchos se deosebesc în păreri asupra jaguarului, dacă e bun de mâncat sau nu, dar cu toţi sunt de acord că puma e minunată.

17 septembrie. Ca să ajungem la poşta a noua, am urmat albia râului Tapalguen, printr-o regiune foarte fertilă. Chiar Tapalguen, adică oraşul Tapalguen, dacă poate fi numit astfel, constă dintr-o câmpie perfect netedă, presărată, cât bate ochiul, cu acele colibe în chip de

cuptoare ale indienilor numite toldos. Aci locuiau familiile indienilor prieteni, care luptau în rândurile lui Rosas. Am întâlnit în drumul nostru multe tinere femei indiene, călărind câte două sau trei pe acelaşi cal; ca şi mulţi bărbaţi tineri, ele erau foarte drăguţe, obrajii lor frumoşi şi aprinşi fiind însăşi imaginea sănătăţii. Pe lângă colibe, se mai aflau şi trei ranchos: unul locuit de comandant, iar celelalte două de spanioli, care ţineau mici negoţuri.

De la aceştia, cumpărarăm în sfârşit ceva biscuiţi. De mai multe zile nu gustasem nimic altceva în afară de carne: noul regim nu-mi displăcu de loc, dar drept este că nu l-aş fi putut duce decât silindu-mă cu toată hotărârea. Am auzit că bolnavii în Anglia, când sunt constrânşi să se mărginească la o dietă exclusiv carnivoră, chiar dacă ştiu că numai astfel pot trăi, abia sunt în stare s-o suporte, pe câtă vreme un gaucho din pampas luni de zile nici nu se atinge de altceva în afară de carnea de vită. Dar trebuie să adaug că mănâncă şi o mare cantitate de grăsime „care este de natură mai puţin animală şi că îndeosebi le displace carnea uscată, cum ar fi cea de aguti. D-rul Richardson[63] de asemenea a observat că „oamenii care se hrănesc timp îndelungat numai cu cariie macră simt o nevoie nesăţioasă de grăsimi, putând să consume mari cantităţi în stare pură şi chiar lichidă, fără să li se facă greaţă 1. Acest fapt fiziologic mi se pare curios. Gauchos, la fel ca şi animalele carnivore, pot răbda multă vreme de foame, datorită poate tocmai regimului de carne pe care îl duc. Se povestea că la Tandeel nişte formaţii militare au urmărit în mod voluntar o ceată de indieni trei zile, fără să mănânce şi fără să bea nimic.

Am văzut în prăvăliile de aici multe lucruri de vânzare, ca: pături de cai, încingători şi jartiere ţesute de indiene. Modelele erau foarte drăguţe, iar culorile

63 **Richardson,** *Fauna Boreali-Americana,* **vol. I, p. 35.**

strălucitoare. Lucrătura jartierelor era atât de bine făcută, încât un negustor englez din Buenos Aires stăruia să creadă că fuseseră lucrate de mână în Anglia, până i se arătă că ciucurii erau legaţi cu fire din tendoane.

18 septembrie. Azi am străbătut călări, fără întrerupere, o distanţă foarte lungă. Ajungând la poşta a douăsprezecea, care se află la şapte leghe sud de Rio Salado, am dat peste prima estancia cu vite şi cu femei albe. După aceea, am mers tot călare multe leghe printr-un ţinut năpădit de ape, care veneau cailor până peste genunchi. Am încrucişat scările de la şa peste greabănul cailor şi călărind în felul arabilor, cu genunchii ridicaţi, am căutat pe cât s-a putut să nu ne udăm, Era aproape întuneric când am ajuns la Rio Salado: e o apă adâncă şi lată cam de patruzeci de yarzi, care vara aproape că seacă, ochiurile rămase fiind sărate ca marea. Am dormit peste noapte la una din marile estancii ale generalului Rosas. Avea întărituri pe o întindere atât de mare, încât, ajungând aci pe întuneric, am crezut că e vorba de un oraş cu fortăreaţă. Dimineaţa, văzurăm nesfârşite cirezi de vite, generalul stăpânind aici şaptezeci şi patru de leghe pătrate de pământ. Altă dată, aproape trei sute de oameni se aflau în serviciul lui pe aceste pământuri şi niciun atac din partea indienilor nu-i înfricoşa.

19 septembrie. Am trecut de Guardia del Monte. E un mic sat risipit şi drăguţ, cu multe grădini pline de piersici şi de gutui. Câmpurile arată ca pe lângă Buenos Aires, iarba fiind măruntă şi de un verde deschis, cu tarlale de lucernă, cu mărăcinişuri şi cu vizuini de bizcacha. După trecerea râului Salado, am fost foarte surprins de înfăţişarea regiunii, care se schimbase de-a binelea. Un strat de splendidă iarbă verde luase locul buruienilor grosolane. Am crezut mai întâi că era vorba de o schimbare în natura solului, dar, după cum m-au asigurat băştinaşii, aici ca şi în Banda Oriental, unde există o mare

deosebire între împrejurimile oraşului Montevideo şi puţin locuitele savane 9 ale Coloniei, totul se datora păşunatului şi bălegarului de la vitele de pe păşune. Acelaşi fapt se observă şi în preriile Americii de Nord, unde locul ierburilor grosolane, înalte de cinci-şase picioare, îl ia păşunea obişnuită, dacă le pasc vitele. Nu mă simt îndeajuns de botanist ca să pot spune dacă schimbarea se datorează aici introducerii unor noi specii, modificării procesului de creştere a aceloraşi ierburi sau deosebirii în proporţia lor numerică. Azara de asemenea s-a mirat de această schimbare: nici el nu înţelege de ce pe marginile fiecărei poteci care duce la colibele clădite de curând apar de îndată ierburi care nu cresc prin apropiere. Altundeva, el spune[64]: „Aceşti cai (sălbatici) au mania să prefere drumurile sau marginile lor pentru depunerea excrementelor, care prin aceste locuri se văd grămezi-grămezi". Nu cumva acest fapt explică împrejurarea care ne preocupă? Avem astfel fâşii de pământ îngrăşat cu bălegar care servesc drept canale de comunicaţie de-a latul unor întinse regiuni.

Lângă Guardia am găsit hotarul sudic a doua plante europene, care au devenit acum neînchipuit de obişnuite. Mărarul acoperă din belşug malurile şanţurilor de irigaţie din împrejurimile oraşelor Buenos Aires, Montevideo şi altele. Dar cardonul [65] (Cynara cardunculus) e mult mai

---

64 *Voyage* **de Azara, vol. I, p. 373.**

65 **Dl. A. d'Orbigny (vol. I, p. 474) spune că şi cardonul şi anghinarea se găsesc amîndouă în stare sălbatică. D-rul Hooker** *(Botanical Magazine,* **vol. IV, p. 2862) a descris o varietate de Cynara din această regiune a Americii de Sud, sub numele de inermis. El afirmă că botaniştii sînt astăzi de acord să creadă că atît cardonul cît şi anghinarea sînt varietăţi ale aceleiaşi plante. Pot să adaug că un infirmier inteligent m-a asiguraţi că a văzut cum într-o grădină părăsită anghinarele se schimbau în cardon obişnuit. D-rul Hooker crede că descrierea sugestivă a mărăcinelui din pampas, făcută de Head, se referă la cardon,**

răspândit10: pe aceste latitudini creşte de amândouă părţile Anzilor, de-a latul întregului continent. L-am întâlnit în locuri neumblate prin Chile, în Entre Rios şi în Banda Oriental. Numai în ţara din urmă, aceste plante cu ghimpi acoperă foarte multe (probabil câteva sute) mile pătrate, desimea lor rămânând nepătrunsă nu numai de om, ci şi de fiară. Pe câmpiile vălurite pe care creşte acest mărăciniş neîntrerupt, nimic altceva nu mai poate creşte. Totuşi, mai înainte de introducerea lui, câmpia, ca şi în alte părţi, trebuie să fi priit ierburilor luxuriante. Mă îndoiesc că se mai cunoaşte vreun caz de invazie a unei plante peste cele băştinaşe pe o scară atât de mare. După cum am şi spus, n-am văzut acest cardon (Cynara) la sud de Salado, nicăieri –, dar e probabil că pe măsură ce ţinutul devine locuit, mărăcinele îşi va împinge hotarele mai departe. Cu totul altul e cazul mărăcinelui uriaş (cu frunze felurit colorate) din pampas, deoarece am dat peste el în valea râului Sauce. Potrivit principiilor atât de bine stabilite de dl. Lyell n, puţine ţări după anul 1535, când primul colonist alta Platei a debarcat cu şaptezeci şi doi de cai, au suferit schimbări mai izbitoare. Nenumăratele herghelii de cai, cirezi de vite şi turme de oi nu numai că au prefăcut toată înfăţişarea vegetaţiei, dar aproape că au şi izgonit lama, guanaco, cerbul şi struţul. Şi trebuie să se fi întâmplat de asemenea nenumărate alte prefaceri: în anumite locuri, porcul sălbatic probabil că înlocuieşte pe peccari12, haite de câini sălbatici pot fi auziţi cum urlă pe malurile împădurite ale apelor puţin umblate, iar pisica obişnuită, preschimbată într-o mare fiară sălbatică, populează dealurile stâncoase. După cum a observat dl. d’Orbigny,

---

dar e vorba de o greşeală. Căpitanul Head vorbeşte de planta pe care am pomenit-o cîteva rînduri mai jos, sub numele de mărăciniş uriaş. Nu ştiu dacă acesta este cu adevărat un mărăcine, dar se deosebeşte în totul de Cynara cardunculus, semănînd mai curînd cu un mărăcine adevărat.

numărul vulturilor care se hrănesc cu hoituri trebuie să fi sporit la nesfârşit de la venirea animalelor domestice în aceste locuri şi motivele care mă fac să cred că ei s-au răspândit şi mai la sud le-am arătat. Bineînţeles că, pe lângă Cynara şi mărar, s-au mai aclimatizat multe alte plante. Astfel insulele de la gura râului Parana sunt azi bine îmbrăcate cu păduri de piersici şi portocali, care au răsărit din seminţele şi sâmburii aduşi de apele râului.

În timp ce schimbam caii la Guardia, mai mulţi inşi ne întrebară şi ne răsîntrebară asupra armatei. Niciodată n-am văzut ceva asemănător cu entuziasmul pentru Rosas şi pentru izbânda „celui mai just dintre războaie, fiindcă se duce împotriva barbarilor". Trebuie să mărturisesc că această expresie de „război just, J este la ei foarte explicabilă, deoarece până de curând niciun bărbat sau femeie şi niciun cal nu erau feriţi de atacurile indienilor. Am călărit o zi întreagă pe o câmpie verde şi îmbelşugată, plină de felurite turme şi, din loc în loc, cu câte o estancia singuratică, având fiecare copacul ei *ombu*.13 Seara plouă torenţial: sosind la poştă, mai marele ei ne spune că, dacă n-aveam paşaport în regulă, ar fi urmat să plecăm mai departe, fiindcă umblau atâţia hoţi pe acolo, încât el n-ar fi crezut pe nimeni pe cuvânt. Când citi însă paşaportul meu, care începea cu cuvintele *„EI Naturalista Don Carlos"*, respectul şi politeţea sa se arătară tot atât de fără margini ca şi temerea bănuitoare de mai înainte. Presupun că nici el şi niciun localnic de pe acolo nu aveau vreo idee despre ce ar fi putut să fie un naturalist; dar probabil că titlul meu nu pierdea nimic din valoarea lui pentru aceasta.

20 septembrie. La amiază, soseam la Buenos Aires. Marginile oraşului arătau foarte drăguţ, cu garduri vii de agave, cu crânguri de măslini, de piersici şi sălcii, care tocmai înfrunzeau proaspăt şi verde. Mi-am îndreptat calul spre casa domnului Lumb, un negustor englez, a cărui bună primire şi ospitalitate, cât am stat acolo, m-au

îndatorat mult. Oraşul Buenos Aires e mare şi, aş zice, unul dintre cele mai simetrice din lume. Toate străzile se taie în unghiuri drepte, cele paralele aflându-se la distanţe egale una de alta, iar casele sunt clădite în patrulatere dese şi continue, de dimensiuni egale, numite *quadras*. De altfel, casele însăşi sunt nişte pătrate goale la mijloc, astfel că toate odăile dau într-o curte mică şi curată. De regulă, casele nu au decât un singur cat şi acoperişuri plate, prevăzute cu scaune, pe care locuitorii se odihnesc în timpul verii. La mijlocul oraşuluise află Piaza, înconjurată de serviciile publice, de fortăreaţă, catedrală etc. Tot aci îşi aveau reşedinţele lor şi vechii vice-regi dinainte de revoluţie. Ansamblul clădirilor este în general de o mare frumuseţe arhitecturală, deşi niciuna în parte nu se poate mândri cu aşa ceva.

Unul dintre spectacolele cele mai vrednice de văzut este marele corral, unde se ţin animalele care trebuie înjunghiate pentru hrana acestei populaţii, mare consumatoare de carne de vită. Puterea calului în comparaţie cu aceea a boului este de-a dreptul uimitoare; orice călăreţ care îşi aruncă lasoul împrejurul coarnelor unei vite, o poate trage unde doreşte. Animalul, brăzdând pământul cu picioarele desfăcute în lături, proptindu-se în ele zadarnic ca să se împotrivească tracţiunii lasoului, de cele mai multe ori se repede într-o parte, gonind nebuneşte; calul însă se întoarce imediat să primească lovitura şi se înţepeneşte pe picioare atât de straşnic, încât vita e răsturnată la pământ, fiind de mirare că nu-şi rupe astfel gâtul. Se înţeleagă de la sine că lupta nu se dă în condiţii egale, calul împotrivindu-se cu puterea pieptului închingat, iar boul numai cu a gâtului întins. În acelaşi fel poate fi ţinut strâns calul cel mai sălbatic, dacă i se aruncă lasoul pe gât, chiar după urechi. Boul e tras după aceea la locul unde urmează să fie înjunghiat: matadorul se apropie cu grijă şi îi taie tendoanele picioarelor. Abia acum

animalul mugeşte de moarte, scoţând cel mai groaznic răcnet pe care l-am auzit vreodată. Adesea mugetul acesta m-a ajuns de departe şi am ştiut, auzindu-l, că lupta era pe sfârşite. Spectacolul întreg este groaznic şi revoltător: pământul e făcut aproape numai din oase, iar caii şi călăreţii sunt scăldaţi în sânge închegat.

CAPITOLUL V T I

DE IA BUENOS AIRES LA S ANTA F E

Excursie la Santa Fé – Desişurile de mărăcini – Obiceiurile bizcachei – Cucuvaia mică – Pâraie sărate – Câmpii netede – Un Mastodont – Santa Fé Schimbarea priveliştii – Geologie – Dintele unui cal dispărut – Legătura patrupedelor fosile cu patrupedele recente din America de Nord şi Sud – Urmările unei mari secete – Parana – Obiceiurile jaguarului – Pasărea Rhynchops nigra – Pescăruşul, papagalul şi Tyrannus savana – Revoluţie – Buenos Aires – Situaţia guvernului.

27 septembrie. Am plecat de cu seară în excursie la Santa Fé, care se află aproape la trei sute de mile engleze de Buenos Aires, pe malurile râului Parana. Drumurile din împrejurimile oraşului, în urma vremii ploioase, erau neobişnuit de stricate. Niciodată n-aş fi crezut că pot totuşi să se târâie de-a lungul lor carele de boi: se mişcau din greu, făcând abia o milă pe oră, în timp ce un om mergea anume înainte ca să cerceteze pe unde era drumul mai bun. Boii erau istoviţi de greutatea drumului: e o mare greşeală să se creadă că suferinţele vitelor ar spori, dacă li s-ar pretinde o iuţeală mai mare pe nişte drumuri mai bune. Am lăsat în urmă un şir de căruţe şi o cireadă de vite, în drum spre Mendoza. Distanţa e cam de cinci sute optzeci de mile geografice şi călătoria se face de obicei în cincizeci de zile. Căruţele acestea sunt foarte lungi, strâmte şi acoperite cu snopi de trestii; au numai două roate, al căror diametru câteodată este până la zece picioare. Fiecare căruţă e trasă de şase boi, mânaţi cu

ajutorul unui băţ cu vârful ascuţit, lung de cel puţin douăzeci de picioare; când băţul nu se întrebuinţează, e ţinut înăuntrul căruţei, agăţat de acoperiş; unul mai mic e păstrat pentru boii rotaşi; iar pentru perechea mijlocaşă, un ascuţiş pleacă în unghi drept de la jumătatea băţului cel lung. Văzut în întregime, aparatul pare o unealtă de război.

28 septembrie. Am trecut de micul oraş Lujan, unde, peste râu, se află un pod de lemn, ceea ce reprezintă o înlesnire neobişnuită în regiunea aceasta. Am trecut şi de Areco, Câmpiile păreau netede şi la ăcelaşi nivel, deşi de fapt nu erau, deoarece în anumite locuri zarea se îndepărta. Estanciile sunt pe aici departe una de ştia, fiindcă suprafeţe întinse de pământ sunt acopérjte fie cu trifoi amar, fie cu mără

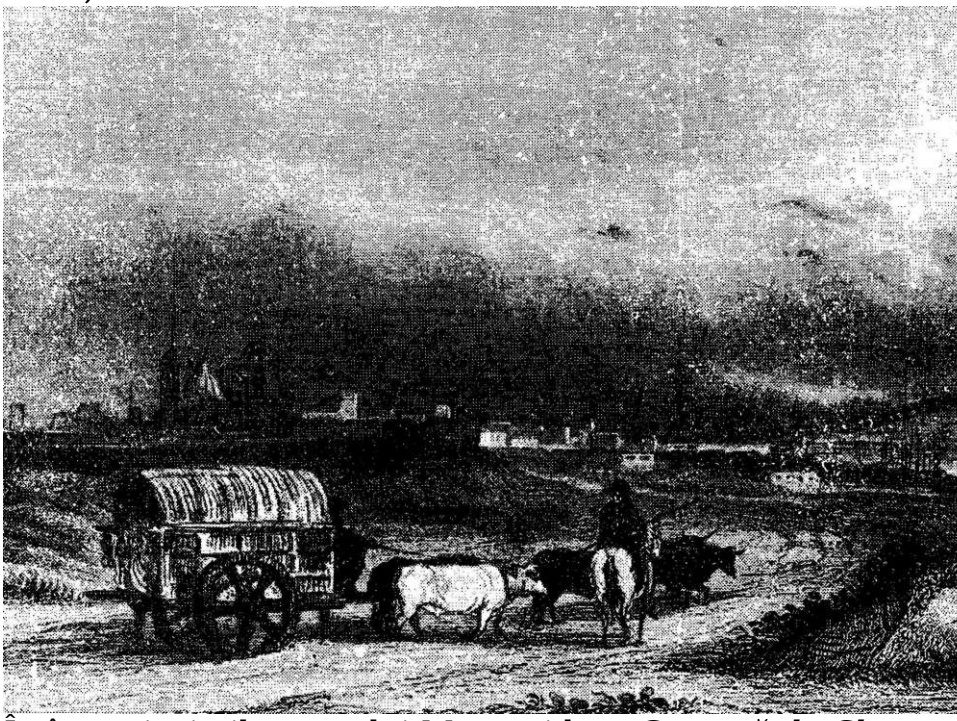

În împrejurimile oraşului Montevideo. *Gravură de Ch. Martens*.

cinir iar păşunea bună de păscut e puţină. Mărăcinişul, bine cunoscut din descrierea vie făcută de sir F. Head, crescuse până acum numai două treimi din înălţimea lui –, în anumite locuri era cât calul de înalt, în timp ce în altele nici nu răsărise încă, din care cauză pământul era gol şi prăfos ca pe o şosea mult umblată. Pâlcurile acestea de mărăciniş, de cea mai strălucitoare culoare verde, dădeau priveliştii înfăţişarea unei miniaturi de ţinut păduros devastat. Când mărăcinişurile sunt deplin dezvoltate, marile desişuri devin de nepătruns, exceptând câteva poteci, cotite şi acelea ca într-un labirint. Şi potecile sunt cunoscute numai de hoţii care în acest anotimp se ascund acolo, ţâşnind numai noaptea să prădeze sau să taie la beregăţi omeneşti, fără teamă. Întrebând într-o casă dacă sunt mulţi hoţi, mi s-a răspuns: „Mărăcinişurile n-au crescut încă” – şi replica nu mi s-a părut destul de limpede. Trecând prin aceste locuri, interesul călătorului nu e mare, fiindcă, în afară de bizcacha şi prietena ei, cucuvaia mică, animalele şi păsările lipsesc.

Ştiu bine că bizcacha formează caracteristica de seamă a faunei pampasurilor. Se găseşte în sud până la Rio Negro (41° latitudine), dar nu şi dincolo de această limită. Nu poate vieţui ca agutiul pe câmpurile pustii, acoperite de pietriş, ale Patagoniei, preferând solul de argilă şi nisipi care dă naştere unei vegetaţii deosebite şi mai bogate. Lângă Mendoza, la poalele Anzilor, trăieşte în strânsă vecinătate cu specia înrudită alpină. Un fenomen curios în privinţa răspândirii ei geografice este că nimeni n-a văzut-o niciodată la răsărit de râul Uruguay, aceasta spre norocul locuitorilor din Banda Oriental, deşi câmpiile respective par minunat de potrivite pentru obiceiurile ei. În ciuda faptului că bariera mai puternică a râului Parana a fost totuşi trecută, bizcacha fiind un animal obişnuit în

ţinutul dintre cele două mari râuri, numit Entre Rios, Uruguayul s-a dovedit o piedică de neînvins în calea migraţiunii ei. Pe lângă Buenos Aires, animalele acestea sunt animale obişnuite. Locul lor preferat de ascunziş se vede că e în acele părţi de câmpie acoperite câte o jumătate de an numai cu mărăcini uriaşi, excluzând alte plante; gauchos afirmă că se hrănesc cu rădăcini, ceea ce pare probabil dacă este să ţinem seama de puternicii lor dinţi incisivi şi de felul locurilor prin care umblă ele. Seara, bizcacha ies în grupuri şi toate stau liniştite în şezut, la gura vizuinilor. Sunt foarte blânde în ceasurile de seară, astfel că, atunci când trec pe lângă ele, călăreţii li se par doar lucruri vrednice de contemplat cu gravitate. În fugă, sunt stângace şi, văzute din spate, alergând înfricoşate să se ascundă, par, din cauza picioarelor scurte din faţă şi a cozii ridicate, nişte şobolani. Carnea lor, gătită, e foarte albă şi, deşi gustoasă, se mănâncă numai rareori.

Bizcacha are obiceiul cu totul ciudat de a târî la gura vizuinii ei orice obiect tare: împrejurul fiecărui grup de găuri în pământ sunt mormane de oase, de pietre, de găteje, bulgări tari de pământ, balegă uscată etc., care adesea reprezintă încărcătura unei roabe. Mi s-a spus, şi este de crezut, că un domn, călărind noaptea, şi-a pierdut ceasul şi că, întorcându-se dimineaţa şi tot căutându-l prin preajma fiecărei găuri de bizcacha, l-a şi găsit. Obiceiul acesta de a culege tot ce se găseşte pe lângă locuinţa lor, trebuie să le coste multă caznă. Cu ce scop se dedau ele la aşa ceva, nu sunt în stare să-mi fac nici cea mai mică idee. Nu poate fi vorba de apărare, fiindcă grămada de strânsuri se află îndeosebi deasupra intrării în vizuină, care se înfundă în sol într-o pantă foarte puţin înclinată. Bineînţeles că trebuie să existe un motiv; dar nu-l cunosc nici băştinaşii1. Singurul lucru asemănător, pe care îl ştiu, este obiceiul acelei păsări extraordinare, din Australia,

Calodera maculata2, care îşi clădeşte, ca loc unde să se joace, o frumoasă boltă de ramuri, strângând în acelaşi timp pe lângă ea scoici de mare şi de uscat, oase şi pene de pasăre, mai cu seamă viu colorate. Dl. Gould, de la care deţin amănuntele acestea, mă informează că băştinaşii când pierd vreun obiect tare se duc să caute lucrul pierdut sub bolţile de joacă ale acestor păsări şi că o dată a văzut el însuşi o lulea redobândită astfel.

Cucuveaua mică (Athene cunicularia), care a fost pomenită atât de adesea, locuieşte pe câmpiile de pe lângă Buenos Aires în galerii de bizcacha, dar în Banda Oriental şi le sapă singură. În plină zi, deşi mai cu seamă seara, păsările acestea pot fi văzute stând de multe ori perechiperechi pe movilele de lângă găurile lor din pământ. Dacă se sperie de cineva, fie că intră în gaură, fie că, scoţând un ţipăt ascuţit, zburătăcesc foarte unduios prin preajmă şi apoi, întorcându-se, privesc ţintă la cine le-a tulburat liniştea. Câteodată, seara, pot fi auzite văitându-se la fel ca toate cucuvelele. În stomacul a două din ele, pe care le-am deschis, am găsit resturi de şoareci, iar într-o zi văzui una care ţinea în cioc un mic şarpe, pe care îl omorâse. De altfel, mi s-a spus că, în timpul zilei, şerpii sunt prada lor obişnuită. Menţionez acum, ca să arăt felurimea hranei cu care pot trăi cucuvelele; că o specie omorâtă prin insuliţele arhipelagului Chonos avea stomacul plin de crabi mărişori. Există şi în India un gen de cucuvea-pescăruş, care de asemenea prinde crabi.

Seara, trecurăm Rio Arrecife pe o plută de bârne legate între ele şi dormirăm la casa poştei, pe celălalt mal. Abia azi am plătit chiria calului pentru treizeci de legheşi, deşi soarele ardea cumplit, nu mă simţii prea obosit. Când căpitanul Head îmi spunea că a călătorit câte cincizeci de leghe pe zi, eu nu-mi închipuiam că distanţa aceasta era egală cu o sută cincizeci de mile engleze. În orice caz, cele treizeci şi una de leghe fuseseră numai şaptezeci şi şase de

mile în linie dreaptă şi aş crede că, pentru un ţinut deschis, ar fi destul să mai adaug patru mile, făcute cu ocolurile.

29 şi 30 septembrie. Ne-am continuat drumul călări, peste câmpuri care aveau aceeaşi înfăţişare. La San Nicolas, am văzut pentru întâia oară măreţul râu al Paranei. La poalele falezei stâncoase pe care se afla oraşul ancoraseră câteva vase mari. Până să ajungem la Rosario, trecurăm Saladillo, un pârău iute, cil apă limpede şi frumoasă, dar prea sărată pentru băut. Rosario este un oraş mare, clădit pe un şes fără denivelări, care se întinde până la râul Parana, formând acolo o faleză stâncoasă de şaizeci de picioare înălţime. Râul este, în locul acela, foarte lat, cu multe insule joase şi împădurite, aşa cum este şi malul opus. Priveliştea arată că mai curând ar fi vorba de un lac imens, dacă ar lipsi acele insuliţe drepte şi prelungi care singure sugerează curgerea apei. Partea cea mai pitorească este faleza, cu stâncile când perfect perpendiculare şi roşii, când îngrămădite, colţuroase şi cu cactuşi sau arbuşti de mimoze pe ele. Dar adevărata măreţie a unui astfel de fluviu stă în posibilităţile de comunicaţii şi negoţ pe care le reprezintă el între o naţiune şi alta, în distanţa pe care o parcurge cursul lui, precum şi în teritoriul aproape fără margini pe care îl udă această enormă cantitate de apă dulce care curge liniştit la picioarele privitorului.

Ţinutul, pe multe leghe la nord şi sud de San. Nicolas şi Rosario, e numai şes. Abia se poate socoti exagerat ceea ce unii călători au scris despre absoluta lui netezime. Întrucât mă priveşte, însă, n-amgăsit un loc, de unde, aruncându-mi privirile încet din jur-împrejur, să nu

— Journal of Asiatic Society, vol. V, p. 363 fi văzut lucrurile mai depărtate în unele direcţii decât în altele. Aceasta dovedeşte inegalitatea de nivel a şesului. Pe mare, ochiul omenesc aflându-se la şase picioare deasupra

nivelului apeir orizontul e pretutindeni la o depărtare de două mile şi patru cincimi. Şi, în acelaşi fel, cu cât un şes este mai neted, cu atât mai mult orizontul se depărtează între aceste limite; după părerea mea acest fapt distruge acea măreţie pe care mulţi sunt încredinţaţi că o are o nemărginită întindere netedă.

1 octombrie. Am pornit pe clar de lună şi am ajuns la Rio Tercero la răsăritul soarelui. Râul acesta se mai numeşte Saladillo şi îşi merită numele, fiindcă apa lui e sălcie. Am stat aici mai toată ziua. umblând după oase-fosile. Pe lângă un dinte de Toxodon, în perfectă stare, şi multe oase fără legătură între ele, am găsit două schelete uriaşe, unul lângă altul, ieşind puternic în relief din faleze. perpendiculară a Paranei. Erau însă atât de deteriorate, încât n-am putut lua decât mici spărturi dintr-un dinte molar; ele au fost suficiente ca să se vadă că scheletul aparţinuse unui Mastodont, probabil de aceeaşi specie cu cei care au locuit în mare număr prin Anzii părţii mai nordice din Perú. Oamenii care m-au dus cu barca spuneau că ştiu de mult de aceste schelete şi că se miraseră adesea cum au putut acele animale să ajungă acolo; simţind nevoia unei teorii, ei ajungeau la concluzia că Mastodontul, întocmai ca bizcacha, trebuie să fi fost un animal care îşi făcea găuri în pământ! Seara, mai făcurăm călare o distanţă şi trecurăm altă apă sălcie, numită Monge, care ducea la vale aluviuni strânse din pampas.

2 octombrie. Am trecut prin Corunda, care, cu grădinile lui luxuriante, este unul dintre cele mai frumoase sate din câte am văzut. De aici şi până la Santa Fé, drumul nu e lipsit de primejdii. Malul de apus al Paranei, mai spre nord, încetează să mai fie locuit şi de aceea indienii pot coborî destul de mult şi pândi la drumul mare pe călători. Ţinutul este şi el prielnic atacurilor, fiindcă în locul câmpului de iarbă e o pădure întinsă de arbuşti de mimoza, cu ghimpi. Lăsarăm în urmă câteva case părăsite,

de când fuseseră prădate, şi văzurăm de asemenea un spectacol care bucură nespus de mult pe călăuzii mei: era un slăbănog de indian, numai piele şi os, care atârna spânzurat de crăcana unui copac.

Dimineaţa, sosirăm la Santa Fé. Rămăsei surprins observând că diferenţa de numai trei grade latitudine dintre locul acesta şi Buenos Aires pricinuise o mare schimbare în climă. Aceasta se vedea după îmbrăcămintea şi obrazul oamenilor, după mai marea înălţime a arborilor ombu, după numărul noilor cactuşi şi al altor plante, dar îndeosebi după păsări. Într-o singură oră de mers, am văzut şase păsări pe care niciodată nu le-am întâlnit la Buenos Aires. Având în vedere că nu e niciun hotar natural între cele două locuri şi că înfăţişarea ţinutului este aproape aceeaşi, diferenţa era cu; mult mai mare decât m-aş fi aşteptat.

3 şi 4 octombrie. Aceste două zile, m-a durut capul atât de cumplit, că a trebuit să stau numai în pat. O femeie bătrână, cu suflet bun, care mă servea, mă tot îndemna să încerc fel de fel de leacuri curioase. Un obicei foarte răspândit este să se lipească pe tâmple câte o frunză de portocal sau câte un plasture negru; mai mult decât atât, lumea de pe aici sparge bobul de fasole în două jumătăţi, umezeşte jumătăţile şi le pune pe tâmple, unde se lipesc singure. Se crede că nu e bine ca boabele sau plasturele să fie luate, ci să se lase până ce cad de la sine. Când, câteodată, cineva cu asemenea petice pe cap, e întrebat ce are, se obişnuieşte să se răspundă: „Am avut o durere de cap alaltăieri”. Multe dintre leacurile folosite pe aici sunt şi ciudate şi hazlii, dar adesea prea dezgustătoare ca să mai fie pomenite. Unul dintre cele mai puţin respingătoare este să se ucidă doi căţei, care, spintecaţi apoi în lung, să fie legaţi de o parte şi alta a vreunui picior sau mâini rupte. Unii câini mici şi fără păr sunt foarte căutaţi, pentru a fi puşi să doarmă la tălpile sau pe picioarele suferinzilor.

Santa Fé este un orăşel liniştit, curat şi ţinut cu socoteală. Guvernatorul Lopez fusese soldat de rând pe vremea revoluţiei; acum era de şaptesprezece ani la putere. Stabilitatea guvernării lui se datorează felului tiranic de a conduce şi trebuie să recunosc că tirania încă pare mai potrivită decât republicanismul, pentru ţările de pe aici. Ocupaţia de căpetenie a guvernatorului este să vâneze indieni; trecuse puţin timp de când măcelărise patruzeci şi opt, vânzându-le apoi copiii la preţul de trei sau patru pfunzi bucata.

5 octombrie. Am traversat Parana spre Santa Fé Bajada, oraş aflat pe malul celălalt. Cum râul constă aici dintr-un labirint de braţe, pe care le despart ostroave joase şi împădurite, trecerea lui ne-a luat câteva ore. Aveam o scrisoare de recomandaţie către un bătrân spaniol catalan, care mi-a dat cea mai desăvârşită ospitalitate. Bajada este capitala ţinutului Entre Rios. În 1825 oraşul avea 6.000 de locuitori, iar provincia 30.000; cu toate acestea, în ciuda micului număr de locuitori, nicio altă provincie n-a suferit mai mult de pe urma crâncenelor revoluţii sângeroase. Cum, în ceea ce priveşte organizarea, se mândresc cu deputaţii, cu miniştrii, cu o armată regulată şi cu guvernatorii lor, nu e nicio mirare că au şi revoluţiile lor. Într-un viitor oarecare, ţinutul acesta va fi unul dintre cele mai bogate provincii ale La Platei. Solul este felurit şi fertil, iar forma lui, ca şi insulară, îi pune la îndemână, cu râurile Parana şi Uruguay, două mari căi de comunicaţie.

Am întârziat aici cinci zile, îndeletnicindu-mă cu cercetarea geologică a ţinutului înconjurător, care mi s-a părut foarte interesantă. La temelia stâncilor falezei sunt straturi care conţin dinţi de rechin şi scoici de mare dintr-o specie dispărută; deasupra acestor straturi e un aşternut de marnă întărită, iar peste marnă pământ argilos roşu de pampas cu concreţiuni calcaroase3 şi oase de patrupede terestre. Această secţiune verticală vorbeşte limpede

despre marele golf de apă sărată pură care s-a restrâns treptat de la margini spre centru şi în cele din urmă s-a preschimbat într-un fund de estuar noroios, în care au fost aduse cadavre de animale înecate. La Punta Gorda (în Banda Oriental), depunerile pampasiene de estuar alternau cu cele calcaroase, care conţineau unele dintre aceleaşi scoici de mare dispărute. Faptul arată fie o schimbare a direcţiei curenţilor de altă dată, fie, mai probabil, o oscilaţie de nivel a fundului vechiului estuar. Până de curând, motivele pentru care credeam că formaţia pampasiană a fost o depunere de estuar erau înfăţişarea ei generală, poziţia ei la gura marelui râu de azi La Plata şi prezenţa atât de multor oase de patrupede terestre. Dar profesorul Ehrenberg, având bunătatea să cerceteze deunăzi pentru mine puţin pământ roşu, luat din partea de jos a depozitului, de lângă scheletele de Mastodont, a găsit în el numeroase infuzorii, unele de apă sărată, iar altele, cele mai multe, de apă dulce. Prin urmare, după cum a observat el, apa trebuie să fi fost sălcie. Dl. A. d'Orbigny a găsit pe malurile Paranei, la o sută de picioare înălţime, strate mari de scoici de estuar, care vieţuiesc azi la o sută de mile mai aproape de mare; şi scoici asemănătoare am găsit eu însumi la o înălţime mai mică, pe malurile Uruguayului. Aceasta dovedeşte că încă mai înainte ca pampasul să se fi ridicat încetul cu încetul, devenind ţinut uscat, apa care o acoperea era sălcie. Mai jos de Buenos Aires sunt unele straturi ridicate care conţin cochilii marine ale unei specii încă vii, ceea ce dovedeşte încă o dată că ridicarea pampasului e de dată recentă.

În depozitul pampasian de la Bajada, am găsit cuirasa osoasă a unui fel de tatu gigantic; scobind-o de pământul care o umpluse, mi s-a părut cât o căldare. Am mai găsit dinţi de Toxodon şi Mastodont, precum şi un dinte de cal, toate în aceeaşi stare şi la fel de deteriorate.

Acest ultim dinte m-a interesat mai cu seamă[66] şi mi-au trebuit cele mai scrupuloase precauţii ca să mă conving că el fusese îngropat odată cu celelalte fosile: la acea dată nu-mi dădeam seama că printre fosilele de la Bahia Bianca era şi un dinte de cal ascuns în aceeaşi masă şi atunci nu se ştia cu siguranţă nici că rămăşiţele de cai erau obişnuite în America de Nord. În ultimul timp, dl. Lyell a adus un dinte de cal din Statele Unite şi e interesant faptul că profesorul Owen n-a putut recunoaşte în nicio specie, fosilă sau existentă încă, uşoara incurvaţie particulară a acestui dinte, până ce nu s-a gtfndit să-l compare cu cel găsit de mine aici: astfel a putut el numi calul american Equus curvidens. Fireşte, e de neînţeles în istoria mamiferelor ca un cal indigen să fi trăit şi să fi dispărut din America de Sud şi apoi să fi fost înlocuit mai târziu de hergheliile nenumărate care s-au prăsit din puţinii cai aduşi de colonistii spanioli!

Existenţa în America de Sud a fosilelor de cal, de Mastodont, poate de elefant şi rumegătoare cavicorne, acestea din urmă descoperite de domnii Lund şi Clauzen în peşterile din Brazilia, sunt fapte excepţional de interesante din punctul de vedere al distribuirii geografice a animalelor. Dacă azi am împărţi America nu prin istmul de Panamá, ci prin latitudinea 20° din partea de sud a Mexicului[67], unde marele platou opune un obstacol

---

66 **Aproape că nici nu mai e nevoie să afirm că, pe vremea lui Columb, după cele mai evidente indicii, calul nu exista în America.**

67 *Essay on Kingdom of N. Spain,* **va arăta ce barieră imensă reprezintă podişul mexican. Dr. Richardson, vorbind despre identificarea unui animal mexican cu Synetheres pre- henşilis, Vezi** *Report* **de dr. Richardson, p. 157 ; de asemenea** *L'Institut* **1837, p. 253. Cuvier spune că kincajul [4] spune în admirabilul său** *Report on the Zoology: of. N. America* **(p. 157), citit în faţa Asociaţiei Britanice în 1836 : „N-aş putea dovedi că analogia este demonstrată în chip absolut ; dar, aşa fiind, e vorbă dacă**

migraţiei speciilor, obstacol constituit de schimbarea climei şi de formarea unei mari bariere, în ciuda unor anumite văi şi a marginilor zdrenţuite ale uscatului de pe coastă, am avea astfel cele două provincii zoologice ale Americii de Nord şi ale

---

nu de un exemplu unic, în orice çaz de un exemplu aproape unic de rozător comun Americii de Nord şi Americii de Sud". | i =

[5] se găseşte în Antilele Mari, dar faptul nu e sigur. Dl. Gervais confirmă că Didelphis cancrivora [6] se găseşte acolo. H sigur că Indiile occidentale posedă anumite mamifere numai ale lor. Din Bahama s-a adus un dinte de Mastodont. *New. Phil. Journ.,* **1826, p. 395.**

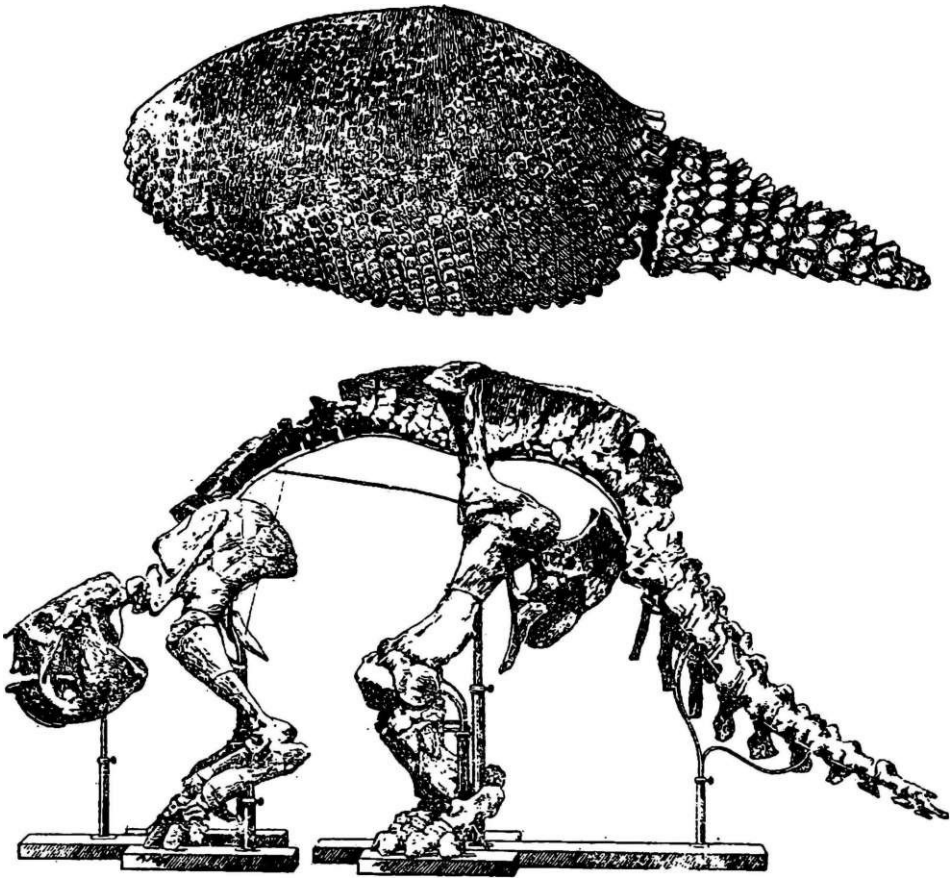

Schelet şi carapace de tatu fosil uriaş (*Glyptodon câavipes*).

Americii de Sud în puternic contrast una faţă de alta. Numai puţine specii au trecut bariera, putând fi socotite drept animale venite de la sud, ca: pupia, opossum, kincaju şi peccari. America de Sujd este caracterizată prin mai multe rozătoare specifice numai ei, printr-o familie de maimuţe, prin lama, peccari, tapir, opossum şi îndeosebi prin mai multe genuri de Edentata, gen care cuprinde pe leneşi, furnicari şi tatu. Pe de altă parte, America de Nord,

neţinând socoteală de câteva specii călătoare, este caracterizată prin numeroase rozătoare numai ale ei şi prin patru genuri de rumegătoare cavicorne (boul, oaia, capra şi antilopa), dintre care America de Sud se ştie că nu posedă nici o singură specie. Pe vremuri, şi anume într-o perioadă când trăiau cele mai multe dintre moluştele existente încă, America de Nord, pe lângă rumegătoare cavicorne, avea elefantul, Mastodontul, calul cu trei genuri de Edentata, adică Megatherium, Megalonyx şi Mylodon. Cam în aceeaşi epocă, după cum se dovedeşte prin cochiliile de la Bahia Bianca, America de Sud avea, cum am văzut, un Mastodont, un cal, un rumegător cavicorn şi aceleaşi trei genuri (pe lângă altele) de Edentata. Este prin urmare evident că America de Nord şi America de Sud, având amândouă acele câteva genuri în aceeaşi târzie perioadă geologică, erau în privinţa vieţuitoarelor de uscat mult mai îndeaproape înrudite decât sunt azi. Cu cât reflectez mai mult la această situaţie, cu atât mi se pare mai interesantă, deoarece nu cunosc un alt caz care să dea posibilitatea de a se vedea tot àtât de precis epoca şi felul de împărţire în două regiuni zoologice, bine caracterizate, a unui mare continent. Geologul, impresionat puternic de vastele oscilaţii de nivel care au modificat scoarţa pământului în ultimele perioade, nu se va sfii să gândească asupra recentei ridicări a podişului mexican sau, mai probabil, asupra scufundării uscatului în arhipelagul vest-indian, socotindu-le drept cauze ale separării zoologice de azi dintre America de Nord şi merica de Sud. Caracterul sud-american al mamiferelor vest-indiene pare să arate că acest arhipelag era altă dată unit cu continentul de sud şi că, prin urmare, mai târziu, s-a scufundat.

America, îndeosebi America de Nord, pe vremea când avea elefanţii ei, Mastodonţii, calul şi rumegătoarele ei cavicorne, era mult mai strâns înrudită în privinţa caracterelor geologice „cu părţile temperate ale Europei şi

Asiei decât este acum. Cum fosilele acestor genuri se găsesc în amândouă părţile strâmtoarei Behring[68], precum şi pe câmpiile Siberiei, suntem îndreptăţiţi să socotim regiunea de nord-vest a Americii de Nord drept vechiul loc de comunicaţie între Lumea Veche şi aşa-zisa Lume Nouă. Dar, cum multe specii, atât dintre cele dispărute, cât şi dintre cele existente încă, ale aceloraşi genuri de animale, au locuit şi locuiesc până azi în Lumea Veche, pare cu totul probabil ca elefanţii, mastodonţii, calul şi rumegătoarele cavicorne din America de Nord să fi migrat pe pământ ferm din Siberia în America de Nord, înainte de scufundarea ţinutului de lângă strâmtoarea Behring, iar de acolo, pe uscatul scufundat, de asemenea mai târziu, al Indiilor occidentale, să fi migrat în America de Sud, unde pentru un timp s-au amestecat cu formele caracteristice ale continentului sudic şi de atunci au dispărut.

În timp ce călătoream prin regiune, mi s-a descris foarte viu urmările unei ultime mari secete; şi descrierea poate arunca oarecare lumină asupra cauzelor pentru care se găsesc uneori, îngropate la un loc în număr foarte mare, animale dintre cele mai diferite. Perioada cuprinsă între anii 1827 şi 1832 e numită „gran seco”, adică marea secetă. Atât de puţin a. plouat în acest timp, că vegetaţia, până chiar şi scaieţii, au pierit. Pârâiaşele au secat şi tot ţinutul se înfăţişa ca o şosea prăfoasă. Aceasta se vedea mai cu seamă în partea de nord a provinciei Buenos Aires şi în partea de sud de la Santa Fé. Nenumărate şi imense stoluri de păsări, cirezi şi animale sălbatice, de vite şi herghelii de cai au pierit de foame şi de sete. Cineva mi-a spus că cerbii se obişnuiseră să vină în curtea lui la puţul pe care fusese silit să-l facă pentru familie şi că potârnichile fiind urmărite, abia puteau da din aripi ca să

---

68 **Vezi admirabilul Appendix al d-rului Buckland în** *Beechey's Voyage* **; de asemenea scrierile lui Chamisso în** *Kotzebue's Voyage.*

zboare[69]. Pierderile de vite, numai în provincia Buenos Aires, atingeau pe puţin un milion de capete. Un proprietar din San Pedro avea înainte de secetă 20.000 de vite şi ta-a mai rămas cu niciuna. San Pedro se află în mijlocul celui mai bogat ţinut, chiar acum fiind din nou îmbelşugat cu animale; cu toate acestea, către sfârşitul acelui „gran seco", a trebuit să se importe cu vasele vite pentru consumul locuitorilor. Animalele o luau la fugă din estancii şi, rătăcind până departe înspre sud, se amestecau unele cu altele, formând cirezi atât de imense, încât a trebuit să se trimită de la Buenos Aires o comisie guvernamentală care să potolească certurile dintre proprietari. Sir Woodbine Parish mă informează despre un alt motiv de cearfă, foarte curios: pământul fiind de atâta vreme uscat, vântul lua pe sus pulberea, aruncând-o peste hotarele dintre pământuri, care, dispărând, făcea lumea să nu şi le mai recunoască.

Un martor ocular mi-a mărturisit că cirezi de mii de vite se aruncau în râul Parana, dar fiind istovite de foame, nu mai puteau să se târască în sus pe malurile noroioase, astfel că se înecau. Braţul râului de lângă San, Pedro era atât de plin cu hoituri de animale intrate (în putrefacţie, încât, după spusa unui stăpân de corabie, duhoarea te oprea să treci pe acolo. E sigur că astfel au pierit în valuri

---

69 **In *Surveying Voyage* al căpit. Owen (vol. II, p. 274) se află o descriere curioasă a urmărilor unei secete asupra elefanţilor, la Benguela (coasta de vest a Africii) : „La un anumit timp, o cireadă de elefanţi, negăsind nici un strop de apă în ţinut, pătrunsese în oraş, ca să pună stăpinire pe fîntîni. Locuitorii strînşi la un loc au trebuit să dea o luptă deznădăjduită, care s-a sfîrşit cu înfrîngerea invadatorilor, după ce mai întîi un om fusese ucis şi mai mulţi alţii răniţi". Se zice că oraşul are o populaţie de trei mii de inşi ! D-rul Malcolmson mă informează că, în timpul unei mari secete, în India, animalele sălbatice au intrat în corturile soldaţilor de la Ellore şi că un iepure se adăpa dintr-un vas pe care i-1 ţinea adjutantul regimentului.**

sute de mii de animale, ale căror hoituri fuseseră văzute cum pluteau la vale şi multe dintre ele, cu toată probabilitatea, s-au oprit în estuarul La Platei. Apele tuturor râurilor mici au devenit foarte saline şi acest fapt pricinuia moartea, în anumite locuri, a nenumărate alte animale, care, e ştiut căf bând apă sărată, nu se mai înzdrăvenesc. Azara descriefuria cailor sălbatici în asemenea împrejurări, năpustindu-se în bălţi, cei ajunşi mai întâi fiind copleşiţi şi striviţi de cei din urmă. El mai spune că de m-i multe ori a văzut peste o mie de cadavre de cai omorâţi în acest fel. De altfel eu însumi am putut vedea că albiile râurilor mai mici din pampas erau pavate cu o breecie de oseminte7, care însă probabil provine mai curând din depuneri succesive, decât dintr-o singură catastrofă, la o anumită dată. După seceta din 1827 – 1832 a urmat o perioadă foarte ploioasă, care a pricinuit numai inundaţii. E deci aproape sigur că mii de schelete au fost îngropate chiar de depunerile anului de după secetă. Ce părere ar avea un geolog văzând o enormă colecţie de oase, aparţinând tuturor neamurilor de animale şi tuturor vârstelor, încastrată astfel într-un strat gros de pământ? N-ar atribui-o el mai curând vreunui potop care să fi şters faţa pământului decât mersului firesc al lucrurilor?[70]

12 octombrie. Aveam de gând să merg până mai departe, în excursia mea, însă nesimţindu-mă prea bine, am fost silit să mă înapoiez pe o balanţira, adică barcă cu un singur catarg, încărcată cu aproape o sută de tone, care naviga spre Buenos Aires, Cum nu era timp frumos, improvizarăm un „amaraj”, legând dis-de-dimineaţă corabia de creanga unui copac de pe o insulă. Parana e plină de insule, care, la anumite răstimpuri, apar şi dispar. Căpitanul corăbiei îşi amintea de câteva dintre cele mari

70 **Pînă la un anumit grad, aceste secete par să fie periodice ; din datele la care s-au întîmplat altele, am înţeles că intervalele erau cam de cincisprezece ani.**

care dispăruseră, iar de altele că apăruseră şi se acoperiseră de vegetaţie. Ele sunt formate din nisip noroios, fără nicio pietricică. Pe vremea călătoriei mele, aceste insule se ridicaseră cam la patru picioare deasupra nivelului apei! totuşi, când fluviul se revarsă, ele sunt inundate. Toate se înfăţişează cu acelaşi caracter: mulţime de sălcii şi câţiva alţi arbori sunt înfăşuraţi împreună de cele mai felurite plante agăţătoare, formând astfel o junglă deasă. Hăţişurile acestea sunt, pentru capybara şi jaguar, cele mai nimerite adăposturi. Frica de jaguar strică mai orice plăcere de umblat prin pădure şi de cutreierat desişurile. În acea seară n-apucasem să înaintez o sută de yarzi, când, văzând semne sigure despre prezenţa recentă a acestui tigru sud-american, fusei silit să mă întorc înapoi. Pe toate insulele erau urme de jaguarişi, cum în excursia dinainte nu vorbisem decât despre „el rastro de los indios" (urmele indienilor), tot aşa şi acum nu vorbeam decât despre „el rastro del tigre1 (urmele tigrului).

Ascunzişurile cele mai căutate ale jaguarului par a fi malurile împădurite ale marilor râuri; dar la sud de La Plata, mi s-a spus că ei umblă mai des prin trestiile de pe marginea lacurilor. Oricum ar fi, ei par a avea totdeauna nevoie de apă. Prada lor obişnuită este capybara, aşa că, după cum spune mai toată lumea, acolo unde se află mulţi capybara, jaguarul e puţin primejdios. Falconer afirmă că la sud de gura La Platei sunt mulţi jaguari şi că se hrănesc îndeosebi cu peşte. Acelaşi lui cru mi l-au mai spus şi alţii. Pe insulele din La Plata, jaguarii ucideau mulţi pădurari şi noaptea au pătruns chiar pe unele vase. Un om din Bajada, vrând pe întuneric să se suie de pe o insulă în barcă, a fost apucat de pe bordul vasului, rămânând din această luptă ciung de o mână. Când revărsările râului îi scot din insule, atunci jaguarii sunt cei mai primejdioşi. Mi s-a spus că, acum câţiva ani, unul foarte mare a pătruns într-o biserică din Santa Fé. În acea împrejurare au fost ucişi doi preoţi

care intraseră în biserică unul după altul, iar un al treilea, venind să vadă despre ce era vorba, abia scăpase. Fiara n-a putut fi răpusă decât fiind împuşcată de la un colţ al clădirii, care n-avea acoperiş. În timpul revărsărilor, aceste animale fac prăpăd printre vite şi cai. Se spune că îşi ucid prada rupându-i gâtul. Dacă cumva sunt izgoniţi de lângă cadavru, numai rareori se mai întorc. Gauchos spun că jaguarii, când umblă noaptea, sunt hărţuiţi de vulpi, care îi urmăresc schelălăind. E o curioasă coincidenţă între acest obicei al vulpilor şi-i acela, îndeobşte cunoscut, al şacalilor din Indiile de est, care însoţesc tigrul cu acelaşi alai. Jaguarul este un animal zgomotos: el rage mult noaptea şi îndeosebi când vremea stă să se strice.

Într-o zi, pe când vânam pe malurile Uruguayului, mi se arătară anumiţi copaci, la care animalele recurg totdeauna, cu scopul, după cum se zice, de a-şi ascuţi ghearele. Văzui trei copaci, ştiuţi bine că fuseseră folosiţi /la aşa ceva: în partea din faţă, coaja era netedă ca şi cum un animal ar fi frecât-o cu pieptul, dar în părţiie laterale erau zgârieturi adânci, adică – mai curând şănţuleţe trase oblic şi lungi de aproape un yard. Unele zgârieturi erau mai de mult, altele mai de curând. Cercetarea acestor copaci este mijlocul cel mai folosit de a şti dacă prin împrejurimi; se află vreun jaguar sau nu. Îmi închipui (că acest obicei al jaguarului este asemănător în totul cu acela observat zilnic la pisici, care, cu picioarele desfăcute şi întinse, scoţându-şi ghearele, râcâie piciorul câte unui scaun. Am auzit că într-o livadă din Anglia, nişte puieţi de pomi fructiferi fuseseră rău vătămaţi de pisici în acest fel. Şi un asemenea obicei trebuie să aibă într-o măsură oarecare şi puma, deoarece, pe pământul gol şi uscat al Patagoniei, vedeam deseori zgârieturi atât de adânci, că nu puteau fi făcute de alt animal. Scopul îndeletnicirii acesteia, după cum cred, nu e altul decât acela de a-şi rupe vârfurile ghearelor care nu mai sunt bune, şi nu, cum spun

gauchos, să şi le ascută. Jaguarul se vânează fără mare greutate cu ajutorul câinilor, care îl fugăresc şi îl fac să se suie în copaci, unde e apoi împuşcat.

Din pricina vremii rele, rămaserăm două zile pe locul unde legasem corabia de copac. Singura noastră distracţie fu să prindem pentru masă peşte de mai multe specii şi toate bune de mâncat. Peştele numit „armado" (un Silurus) 8 era interesant prin zgomotul ca un scrâşnit pe care îl făcea fiind luat în undiţă şi care se auzea limpede chiar de sub apă. Acelaşi peşte are puterea de a apuca puternic orice lucru, fie vâsla, fie firul undiţei, cu ghimpii aripioarei pectorale şi dorsale. Seara, vremea se făcea cu totul tropicală, termometrul stabilindu-se la 26°. Roiuri de licurici se învârteau prin preajma noastră, iar ţânţam deveniră supărători. Îmi scosei mâna afară cinci minute şi văzui cum se înnegrea de ei: cred că se aşezaseră ca la cincizeci şi cu toţii sugeau zdravăn.

15 octombrie. Am luat-o la drum, trecând de Punta Gorda, unde se află o colonie de indieni paşnici din provincia Missiones. Navigam în josul apei, dar înainte să asfinţească soarele, de frica vremii rele, ne oprirăm pe un braţ îngust al râului. Luând o barcă, vâslii oarecare distanţă în susul unui canal scurt. Era foarte strâmt., întortocheat şi adânc. Pe fiecare mal, un zid de treizeci-patruzeci de picioare înălţime, format din arbori întreţesuţi cu plante agăţătoare, ţdădea acestui canal o. Înfăţişare deosebit de întunecată. Văzui aici o pasăre în adevăr extraordinară, numită cioc-foarfece (Rhynchops nigra). Are picioare scurte, labe palmate, aripi extrem de lungi şi ascuţite şi e de mărimea unui pescăruş. Partea de – deasupra a ciocului îi este turtită lateral, adică într-un plan care face unghi drept cu planul părţii de jos, aceasta având formă de lingură. Mandibula superioară are lăţimea şi elasticitatea unui coupe-papier de fildeş, iar cea inferioară, spre deosebire de toate celelalte păsări, este mai lungă cu

un inch şi jumătate decât cea superioară. Pe un lac, de lângă Maldonado, cu apa aproape secată, care prin urmare mişuna de puiet de peşte, am văzut mai multe păsări de acest fel zburând în stoluri mici, când înainte şi când înapoi, foarte repede şi în rasul apei. Ele îşi ţineau ciocul larg deschis, brăzdând apa cu mandibula inferioară. Brăzdau astfel locul zburând în rasul apei: apa era cu totul liniştită, aşa că micul stol constituia un adevărat spectacol, văzând cum fiecare pasăre lasă în urma ei o dâră îngustă pe oglinda lacului. În zborul lor, ele se împleteau adesea prin preajmă cu neînchipuită repeziciune şi, foarte îndemânatice, scoteau din apă peştişori cu mandibula inferioară mai lungă, iar cu cea de sus, mai scurtă, îi ţineau strâns ca între nişte foarfece. Am văzut de mai multe ori acest lucru, când ele continuau să zboare ca rândunicile, când înainte, când înapoi, chiar prin faţa mea. Câteodată, când părăsind luciul apei se depărtau, zborul lor era iute, neregulat şi sălbatic; tot atunci scoteau şi ţipete pătrunzătoare. Penele primare ale aripilor, în timpul pescuitului, sunt folosite în chip foarte evident la apărarea corpului de apă. Fiind întrebuinţate în acest scop, forma lor pare simbolul prin care atâţia artişti reprezintă păsările de mare. Coada le este de mare folos în zborul lor neregulat, servindu-le de cârmă.

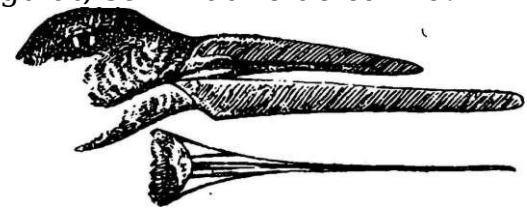

Aceste păsări sunt obişnuite, departe în interior, pe toată albia râului Parana. Se spune că ele rămân aici tot anul şi cuibăresc prin mlaştini. În timpul zilei stau în stoluri pe câmpiile ierboase, la oarecare distanţă de râu. Fiind ancoraţi, după cum am spus „într-unul din adâncile

canaluri dintre insulele Paranei, pe când se înnopta, apăru deodată una din aceste păsări cu ciocul-foarfece. Apa era cu totul liniştită şi din ea săreau mulţime de peştişori. Pasărea se mişcă multă vreme în rasul apei, zburând sălbatic şi neregulat pe strâmtul canal, când în sus, când în jos, până ce canalul, atât din pricina nopţii care se lăsase cât şi din cauza umbroaselor sălcii plângătoare, se întunecă de tot. La Montevideo, am observat că în timpul zilei câteva mari stoluri stăteau pe malurile noroioase de la intrarea în port, întocmai ca pe câmpiile de iarbă de lângă Parana; dar, cum venea seara, îşi luau zborul spre maire. Din aceste fapte, trag concluzia că Rhynchops pescuieşte mă*i c*u seamă noaptea, timp când multe feluri de animale inferioare se ridică în număr mai mare la suprafaţa apei. Dl. Lesson afirmă că a văzut cum aceste păsări deschid scoicile zise Mactra, care zac îngropate în nisipul de pe coasta chiliană9. Dat fiind ciocul lor slab, cu mandibula inferioară atât de înaintată, piciorul scurt şi aripa lungă, e foarte puţin probabil ca ele să poată, în chip obişnuit, deschide scoici?

Plutind în jos pe Parana, am observat numai trei alte păsări, ale căror deprinderi de viaţă sunt vrednice de pomenit. Una e un mic pescăruş (Ceryle Americană)? are o coadă mai lungă decât specia europeană, aşa că nu poate sta ca aceasta, în poziţia ei, ţeapănă şi dreaptă. De asemenea, zborul ei, în loc să fie repede şi direct, ca mersul unei săgeţi, este leneş şi ondulat, cum zboară toate păsările cu ciocul moale. Ea scoate un sunet uşor, ca şi cum s-ar ciocni două pietre mici. A doua este un mic papagal verde (Conurus murinus), cu pieptul cenuşiu, căruia îi place să-şi clădească cuibul mai ales în arborii înalţi de pe insule. Cuiburile acestei păsări sunt aşezate în mare număr unul lângă altul, astfel că formează împreună o masă de beţişoare. Papagalii aceştia îşi duc viaţa în stoluri şi fac mare prăpăd prin lanurile de cereale. Mi s-a

spus că pe lângă Colonia lumea omorâse 2.500 într-un singur an. Cea de a treia este. O pasăre cu coada despicată şi terminată prin două pene lungi (Tyrannus savana), pe care spaniolii o numesc coadă-foarfece –, e foarte răspândită pe lângă Buenos Aires şi de obicei se aşază pe ramurile arborelui ombu, în vecinătatea câte unei case şi de aici urmăreşte în zbor insectele din apropiere şi apoi se întoarce în acelaşi loc. Ca fel de a zbura şi ca înfăţişare generală e caricatura rândunicii obişnuite. Ea are uşurinţa de a se întoarce pe loc în aer şi pentru aceasta îşi deschide şi îşi închide coada, când orizontal, adică lateral, când vertical, întocmai ca o pereche de foarfece.

I 6 octombrie. La câteva leghe în jos de Rosario, malul de vest al Paranei e un şir de stânci perpendiculare, care se întinde, drept până sub San Nicolas –, de aici înainte seamănă mai mult cu un ţărm de mare decât a mai de râu cu apă dulce. Marele neajuns al priveliştii Paranei este că, din pricina malurilor noroioase, apa acestui râu e foarte murdară. Uruguayul, curgând de-a lungul unui ţinut granitic, este mult mai limpede; iar acolo unde Parana şi Uruguayul se întâlnesc, formând fluviul La Plata, apele negre şi roşii se pot deosebi pe o lungă distanţă. Seara, neavând vânt potrivit, ne oprirăm ca de obicei, iar ziua următoare, deşi vântul se pornise din nou chiar în direcţia favorabilă, stăpânul corăbiei se dovedi cu totul nepăsător la ideea plecării. El îmi fusese descris, la Bajada, ca *„hombre muy aflicto”* – om veşnic ghinionist când trebuia s-o pornească la drum; dar fără îndoială că primea toate întârzierile plecării cu cea mai mare resemnare. Era un spaniol bătrân, care îşi petrecuse mulţi ani pe aici. Mărturisea o mare prietenie pentru englezi, dar stăruia cu încăpăţânare în a spune că bătălia de la Trafalgar fusese câştigată de fapt de către spanioli şi pierdută numai prin cumpărarea căpeteniilor, precum şi că singura acţiune cu adevărat vitejească fusese făcută de amiralul spaniol. Ceea

ce mi s-a părut mai caracteristic la acest om era faptul de a prefera pe concetăţenii săi mai curând ca pe cei din urmă trădători, decât ca incapabili sau laşi.

18 şi 19 octombrie. Continuarăm să navigăm încet în josul măreţului râu; cursul apei nu ne ajuta decât prea puţin. În coborârea noastră pe fluviu întâlnirăm foarte puţine vase. Lumea de pe aici, fără nicio părere de rău, pare a nu lua în seamă unul dintre cele mai preţioase daruri ale naturii, având o cale de comunicaţie atât de însemnată, adică un mare râu pe care corăbiile pot naviga din ţinuturile cu climă temperată, atât de surprinzător de bogate în anumite produse, pe cât sunt lipsite de altele, până în acelea cu climă tropicală şi cu un pământ care, după cel mai bun judecător, dl. Bonpland, este poate neegalat pe lume ca fertilitate. Cât de deosebită ar fi fost înfăţişarea râului dacă, printr-o împrejurare fericită, colonişti englezi ar fi navigat mai întâi pe La Plata în sus! Ce măreţe oraşe i-ar fi umplut azi malurile! Aşa cum sunt, aceste două ţări, ca şi cum ar fi aşezate în părţi opuse ale globului, vor rămâne deosebite până la moartea lui Francia, dictatorul Paraguayului. Iar când bătrânul tiran sângeros va fi plecat în greaua lui judecată din urmă, Paraguayul va fi sfâşiat de revoluţii cu atât mai violente, cu cât ţara este mai nefiresc de liniştită acum. Această ţară are de învăţat, ca toate celelalte state ale Americii de Sud, că nicio republică nu poate dăinui, atâta vreme cât nu există o grupare de oameni pătrunşi de principiile dreptăţii şi ale onoarei10.

20 octombrie. Atingând gurile Paranei, cum eram foarte nerăbdător să ajung la Buenos Aires, am mers pe ţărm până la Las Conchas, cu gândul de a face drumul mai departe călare. Dar n-apucai să debarc de-a binelea, că şi observai, spre uimirea mea, că eram ca şi prizonier. Din cauza izbucnirii unei revoluţii violente, toate porturile fuseseră supuse regimului de embargo. La vasul meu nu

mai puteam să mă întorc, iar cât priveşte să merg pe uscat până la Buenos Aires nici vorbă nu mai putea fi. După o lungă convorbire cu comandantul, căpătai îngăduinţa să merg a doua zi la generalul Rolor, care avea sub ordinele sale divizia de rebeli din această parte a capitalei. Dimineaţa, mă dusei călare la tabără. Atât generalul, ofiţerii cât şi soldaţii mi se părură nişte ticăloşi fără pereche şi nu numai mi se părură, ci cred că şi erau aşa în adevăr. Generalul, chiar cu o seară mai înainte, se dusese de bunăvoie la guvernator şi, cu mâna pe inimă, îşi dăduse cuvântul de onoare că, întrucât îl priveşte pe el, va rămâne credincios până la urmă. Generalul îmi spuse că oraşul capitală se afla în stare de blocadă riguroasă şi că tot ceea ce putea face el era să-mi dea un bilet de liberă trecere la comandantul-şef al rebelilor din Quilmes. Urma deci să facem un mare înconjur împrejurul capitalei; cu nespusă bătaie de cap făcurăm rost de cai... Am fost primit la tabăra respectivă cu toată politeţea, dar mi se spuse că era cu neputinţă să mi se dea îngăduinţa de a intra în capitală. Eu însă eram peste măsură de nerăbdător să fiu acolo, deoarece credeam, că vasul „Beagle” avea să plece mai curând. În timpul convorbirii pomenii de bunătatea îndatoritoare a generalului Rosas faţă de mine, pe cmdmă aflam la Colorado: nici chiar vraja n-ar fi putut schimba situaţia mai degrabă decât această aluzie. Mi se spuse pe loc că ei nu-mi pot da un paşaport, dar, dacă mă hotărăsc să-mi las călăuzul şi caii, aş putea trece de santinelele lor. Eram prea bucuros să primesc propunerea şi mi se dădu un ofiţer care să ia măsurile necesare spre a nu fi oprit la pod. Drumul pe distanţă de o leghe era cu totul pustiu. Întâlnii un grup de soldaţi, care fură mulţumiţi să se uite cu gravitate la un paşaport vechi iar în cele din urmă eu însumi mă simţii mulţumit, aflându-mă în capitală.

Această revoluţie izbucnise şi se ducea pe nişte pretexte oarecare de nemulţumire; dar într-un stat care, în

nouă luni (din februarie şi până în octombrie, 1820) s-au schimbat cincisprezece guverne, deşi după constituţie fiecare guvernator era ales pe trei ani, ar fi în adevăr lipsit, de raţiune să ne întrebăm asupra pretextelor revoluţiei. În cazul de faţă, o mână de oameni, şaptezeci de inşi, fiind devotaţi lui Rosas, se arătară, dezgustaţi de guvernatorul Balcarce şi părăsiră capitala, iar la strigătul, de „Rosas11 ţara întreagă a pus mâna pe arme. Apoi, s-a blocat capitala nemaiîngăduindu-se să primească niciun fel de provizii, vite sau cai; pe lângă aceasta, mici hărţuieli aveau ca rezultat câţiva morţi zilnic. Cei. dinafară, adică oamenii lui Rosas, ştiau bine că, oprind aducerea cămiir vor învinge fără îndoială. Se poate ca generalul Rosas să nu fi ştiut nimic de răscoală; dar e limpede că oricum, consimţea la acţiunea şi planurile partidului său. Cu un an mai înainte fusese ales guvernator, dar el nu primise însărcinarea, deoarece *Sala* (camera deputaţilor) nu îi acorda şi puteri extraordinare. Din această cauză, partidul său făcuse cunoscut că niciun alt guvernator nu va putea funcţiona în locul lui... Lupta se purta deschis din amândouă părţile, aşteptându-se părerea lui Rosas. La câteva zile după ce plecarăm noi din Buenos Aires, sosi o notă prin care generalul dezaproba tulburarea liniştii în ţară, dar în acelaşi timp arăta şi că partida dinafara oraşului era îndreptăţită în acţiunea ei. Pe simplul fapt al primirii acestei note, guvernatorul, miniştrii şi o parte dintre militari, în număr de câteva sute, fugiră din capitală. Rebelii îşi şi făcură intrarea, aleseră pe noul guvernator şi, pentru serviciile aduse cauzei, 5500 de oameni îşi primiră solda. Era limpede că toate aceste întâmplări aveau să facă în cele din urmă din Rosas un dictator: titlul de rege nu plăcea de loc lumii republicilor de pe aici ca şi de pretutindeni. După ce am plecat din America de Sud, am aflat că Rosas fusese ales guvernator cu puteri depline pe o perioadă cu totul împotriva prevederilor constituţiei

republicii.

CAPITOLUL VI. II

BANDA ORIENTAL ŞI PATAGONIA

Excursie la Colonia del Sacramento – Preţul unei estancia – Vite, felul de a le număra – O rasă ciudată de boi – Pietricele perforate – Câini ciobăneşti – Domesticirea cailor şi călăritul la gauchos – Firea locuitorilor – La Plata – Stoluri de fluturi – Păianjeni aeronauţi – Fosforescenţa mării – Porto Deseado – Guanaco – Portul San Julian – Geologia Patagoniei – Un animal gigantic fosil – Tipuri constante de organizare – Schimbarea faunei Americii – Cauzele extincţiei.

Întârziind aproape două săptămâni în capitală, eram bucuros să scap pe bordul unui vaporaş, care pleca la Montevideo. Orice oraş în stare de blocadă nu poate fi decât neplăcut ca oraş de locuit; în cazul nostru, peste toate, se mai adaugă şi teama de hoţi. Cei mai de temut erau chiar santinelele, care, având anume însărcinări şi fiind înarmate, jefuiau lumea cu o autoritate pe care alţii n-o puteau imita.

Traversarea fu lungă şi plictisitoare. La Plata pare pe hartă un estuar măreţ, dar de fapt e un lucru destul de trist. O întindere de apă tulbure nu poate avea nici măreţie şi nici frumuseţe. La un anumit timp al zilei, amândouă ţărmurile, fiind extrem de joase, abia pot fi deosebite de pe bord. Ajungând la Montevideo, aflai că „Beagle” câtva timp nu va porni încă, aşa că mă pregătii de o mică excursie în această parte a Bandei Orienta?. Tot ceea ce am spus despre împrejurimile de la Maldonado râmâné în picioare pentru Montevideo; dar pământul, cu singura excepţie a Muntelui Verde, înalt de 450 picioare, de unde vine numele oraşului \ este cu mult mai plan. Puţine porţiuni din câmpia cu iarbă învălurită sunt îngrădite; numai pe lângă oraş se văd câteva îngrădiri pe care, în chip de gard viu, cresc agave, cactuşi şi mărar.

14 noiembrie. Am părăsit Montevideo după-amiază, cu gândul să merg la Colonia del Sacramento – pe malul de nord alta Platei, faţă în faţă cu Buenos Aires de pe celălalt mal – iar de aici, urmând albia Uruguayului în sus, să ajung în satul Mercedes de pe Rio Negro (nume ăl mai multor râuri în America de Sud), apoi, din acest sat, să mă întorc direct la Montevideo. Ne-am culcat peste noapte la Canelones, în casa călăuzului meu. Dimineaţa m-am sculat devreme, cu speranţa că vom putea străbate călare o bună distanţă; dar zadarnic am încercat, fiindcă toate râurile se revărsaseră. Am trecut cu barca râurile Canelo

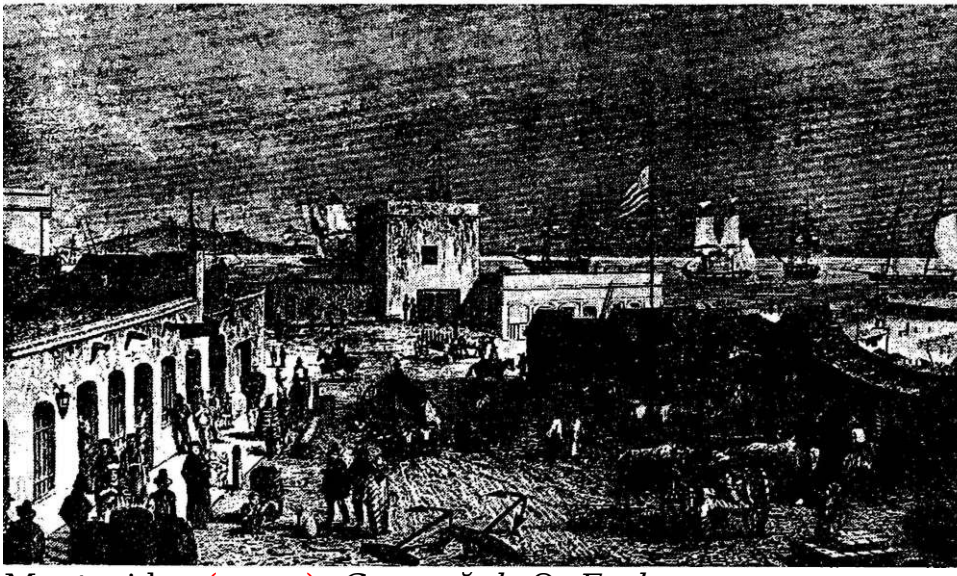

Montevideo (vama). *Gravură de* O. *Earle*.

nes, Santa Lucia şi San José, pierzând astfel mult timp. Într-o excursie de mai înainte traversasem Santa Lucia aproape de gurile lui şi fusesem mirat observând cât de uşor treceau caii o apă lată de cel puţin şase sute de yarzi, deşi neînvăţaţi să înoate. Vorbind despre acest lucru la Montevideo, mi s-a spus că odată, scufundându-se în La

Plata un vas pe care se aflau nişte saltimbanci cu caii lor, un cal înotase şapte mile până să atingă ţărmul. În timpul zilei, m-a amuzat dibăcia cu care un g. aucho făcea să înoate un cal nărăvaş; despuindu-se şi sărind în spatele calului, a mers călare prin apă până nu i s-a mai văzut decât trunchiul corpului? apoi, lăsându-se să alunece pe crupă, s-a apucat strâns de coada lui şi de câte ori calul se întorcea înapoi, îl speria stropindu-l cu apă în ochi. Când calul atinse fundul apei aproape de malul celălalt, călăreţul se trase din nou sus şi, înainte de a ieşi la mal, se aşeză temeinic pe calf cu frâul în mână. E un spectacol minunat să vezi un om gdl pe un cal fără şa; nici nu mi-aş fi închipuit cât de minunat se potriveau cele două animale. Coada calului e o atârnătoare de mare folos: dimpreună cu încă patru inşi, am trecut o dată un râu într-o barcă trasă în acelaşi fel ca acel gaucho. Cel mai bun mijloc ca un om şi un cal să traverseze o apă este ca omul să se apuce strâns, cu o mână, de oblâncul şeii sau de coamă, iar cu cealaltă mână să înoate şi el.

A doua zi o petrecurăm dormind şi stând la poşta din Cufre. Seara sosi poştaşul. Întârziase cu o zi, fiindcă Rio Rosario se revărsase. Întârzierea lui nu însemna însă mare lucru, deoarece, deşi străbătuse câteva mari oraşe din Banda Oriental, n-avea asupra lui decât două scrisori! Priveliştea, văzută din casa unde locuiam, era plăcută: un şes verde vălurit, iar în depărtare, din loc în loc, luciul La Platei. Băgai de seamă că priveam ţinutul acesta cu alţi ochi decât la început. Îmi amintesc că sosind, mi se păruse cu totul şes; dar acum, după ce galopasem prin pampas, mă întrebam ce anume mă făcuse să-i spun şes. Ţinutul era de fapt vălurit şi valurile acestea de pământ nu doar că ar fi fost în sine cu adevărat mari, dar, în comparaţie cu câmpiile de la Santa Fé, păreau adevăraţi munţi. Din pricina văilor dintre valurile de pământ, existau mulţime de pâraie, în timp ce iarba era verde şi luxuriantă.

17 noiembrie. Am trecut Rosario, care era adânc şi repede. Străbătând satul Colla, pe la amiază sosirăm la Colonia del Sacramento. Făcusem douăzeci de leghe printr-un ţinut acoperit cu iarbă frumoasă, dar destul de sărac în vite şi locuitori. Am fost poftit să dorm la Colonia, pentru ca a doua zi să însoţesc pe un domn la estancia lui, unde se aflau nişte roce calcaroase. Oraşul era clădit pe un promontoriu de piatră cam în acelaşi fel ca Montevideo. Era întărit puternic, dar atât întăriturile cât şi oraşul însuşi suferiseră mult de pe urma războiului brazilian2. Oraşul e foarte vechi. Străzile întortocheate şi crângurile împrejmuitoare de portocali şi piersici îi dădeau oarecare farmec. Biserica era o ruină ciudată; fusese întrebuinţată ca magazie pentru pulberea de puşcă şi lovită de trăsnet într-una din acele zeci de mii de furtuni de pe Rio Plata. Două treimi din clădire fuseseră; dărâmate de explozie până în temelii, iar restul nu mai era decât un monument de surpături ciudate, mărturie a puterilor împreunate ale trăsnetului şi pulberii de puşcă. Seara, mă suii pe zidurile, jumătate surpate, ale oraşului, care fusese cel mai însemnat loc de luptă în războiul cu Brazilia. Războiul acesta păgubise ţara, nu atât ca urmări imediate, cât ca origine a numirii unei mari mulţimi de generali şi ofiţeri de toate gradele. În provinciile unite ale La Platei existau mai mulţi generali, deşi neplătiţi, decât în Regatul Unit al Marii Britanii. Aceşti domni se învăţaseră cu puterea care, continuând să le placă, îi făcea să nu se dea îndărăt de la nicio harţă. Aşa că erau destui dintre ei gata oricând să găsească pricină regimului şi să răstoarne un guvern care niciodată nu-şi făurise o bază solidă. Cu toate acestea, am băgat de seamă, atât aici cât şi în alte părţi, că toată lumea manifesta un mare interes la alegerea preşedintelui; şi faptul acesta mi se pare un semn bun în ceea ce priveşte prosperitatea acestei ţărişoare. Populaţia nu cerea cine ştie ce pregătire de la reprezentanţii ei; am auzit pe unii

vorbind despre meritele reprezentanţilor Coloniei: ei ziceau că „deşi nu sunt oameni de afaceri, totuşi ştiu toţi să se iscălească”, ceea ce pentru ei părea că poate să satisfacă pe orice om de bun simţ.

18 noiembrie. Dimpreună cu gazda, am mers călare la estancia lui, de pe Arroyo de San Juan. Spre seară, am Hat o raită călări împrejurul proprietăţii, care cuprindea 2, 5 leghe pătrate într-un aşa-zis rincon3, adică având o margine care dă în La Plata, iar celelalte fiind apărate de două torente de netrecut. Era acolo un port minunat pentru vase mici şi numeroase pădurici care erau exploatate ca lemn de foc pentru Buenos Aires. Am fost curios să aflu preţul unei atât de complete estancia, care avea 3.000 de vite, plitând însă hrăni de trei sau patru ori pe atât; avea 800 de iepe, 150 de cai domesticiţi şi 600 de oi; avea din belşug apă şi piatră de var, o casă de bârne, corrale (ţarcuri) minunate şi o livadă de piersici. Pentru toate acestea i se propusese suma de 2000 de lire, dar dorea numai cu 500 de lire mai mult: probabil că avea s-o vândă chiar sub acest preţ. Cea mai mare bătaie de cap la o estancia era ducerea vitelor de două ori pe săptămână într-un anumit loc central pentru îmblânzire şi numărătoare. Fiind vorba de zece sau cincisprezece mii de capete de vite, numărătoarea se poate crede că nu e chiar uşoară. Socoteala se făcea pe principiul că vitele se grupează totdeauna în cirezi mai mici, între patruzeci până la o sută de capete. Fiecare asemenea cireadă se recunoştea după câteva animale însemnate caracteristic, care făceau parte din ea, numărul cunoscându-i-se de mai înainte, aşa că, dacă cumva se pierdea din zece mii o vită, faptul se băga de seamă prin lipsa ei din tropilla (cireada) respectivă. Noaptea, pe timp de furtună, vitele se strângeau toate la un loc şi se amestecau; dar dimineaţa, tropillas se refăceau, încât fiecare animal îşi recunoştea, din zece mii, tovarăşul.

Am dat de două ori, în această provincie, pëste nişte tauri dintr-un neam foarte ciudat, care se numesc măta. După înfăţişare, sunt faţă de celelalte vite ceea ce sunt buldogii sau mopşii faţă de ceilalţi câini. Cu fruntea foarte scurtă şi lată, cu nările răsfrânte şi buza de deasupra trasă mult înapoi, falca de jos le iese înainte, fiind mai lungă decât cea de sus şi având o încovoiere corespunzătoare în sus, ceea ce face ca totdeauna să li se vadă dinţii. Nările larg deschise le sunt aşezate parcă sus pe nas, iar ochii stau bulbucaţi. În mers, îşi poartă capiii jos, având un greabăn scurt, iar picioarele dinapoi par mai lungi de obicei decât cele din faţă. Dinţii goi, capul mic şi nările răsfrânte le dau un aer de neînchipuit de caraghioasă încredere în sine şi de sfidare.

Prin bunătatea prietenului meu căpitanul Sulivan, din Flota Regală, mi-am procurat după întoarcere scheletul unui cap, care acum se află depus la Colegiul Chirurgilor[71]. Don F. Muniz din Lujan, foarte îndatoritor, a strâns pentru mine toate informaţiile, pe care le-a găsit, în privinţa acestei rase. Din însemnările sale reiese că, acum cam optzecinouăzeci de ani, animalele acestea erau atât de rare, încât la Buenos Aires se ţineau ca un fel de curiozităţi. Toată lumea crede că apăruseră la indienii din sudul La Platei, devenind cu timpul taurii cei mai-răspândiţi ai regiunii. Chiar până în zilele noastre, specimenele crescute în împrejurimile La Platei îşi vădesc originea mai sălbatică prin firea lor mai primejdioasă decât a vitelor de rând, precum şi prin faptul că vaca niata leapădă cu uşurinţă viţelul, dacă e gonită de prea multe ori sau speriată. D-rul Falconer m-a informat asupra faptului curios că aproape aceea p conformaţie anormală a rasei niata caracteriza şi marele rumegător dispărut al Indiei,

71 **Dl. Waterhouse a redactat o descriere a acestui cap, pe-care sper că o va publica în vreo revistă.**

numit Sivatherium. Rasa e foarte stabilă: vaca şi taurul niata dau naştere totdeauna unui viţel niata. Un taur aliata cu o vacă obişnuită sau încrucişarea inversă produce descendenţi cu caracter intermediar, trăsăturile niata fiind însă puternic pronunţate: după părerea lui señor Muniz, acest fapt arată limpede că, împotriva credinţei tuturor agricultorilor, vaca niata încrucişată cu un taur obişnuit îşi transmite caracterele mai puternic decât taurul niata încrucişat cu o vacă obişnuită. Dacă iarba păşunilor e destul de înaltă, niata paşte, apucând iarba între limbă şi cerul gurii întocmai ca vitele de rând; dar în timpul marilor secete, când pier atât de multe animale, rasa niata suferă de un mare neajuns faţă de celelalte vite, putându-se chiar stinge dacă e lăsată la voia întâmplării. Animalele obişnuite, cum e calul, sunt în stare să-şi ducă viaţa, rupând cu buzele ramurile crude din copaci şi de pe trestii, ceea ce niata nu izbuteşte să facă, deoarece buzele lor nu se pot împreună, astfel încât ele mor de foame mai repede decât vitele obişnuite. Faptul acesta e un exemplu izbitor al puţinelor noastre cunoştinţe despre cauzele care, fiind în legătură cu deprinderile de viaţă ale animalelor, hotărăsc raritatea sau dispariţia unei specii, mai cu seamă când aceste cauze se întâmplă să apară la – răstimpuri considerabile. 4

19 noiembrie. După trecerea văii Las Vacas, am dormit în casa unui nord-american, care lucra la un cuptor de var pe Arroyo de las Vivoras. Dimineaţa, ne-am dus călare până la un cap de pe malurile râului, un fel de intrând al uscatului, numit Punta Gorda. Pe drum, încercarăm să găsim un jaguar. Erau o mulţime de urme proaspete şi cercetarăm de asemenea copacii pe tulpina cărora se zice că jaguarii îşi ascut ghearele; dar nu izbutirăm să stârnim niciunul. De la locul unde ne găseam, râul Uruguay se înfăţişa vederii noastre cu un volum impunător de apă. Limpezimea şi repeziciunea curgerii

erau cu mult mai mari decât la râul vecin – Parana. Pe ţărmul opus, câteva ramificaţii ale Paranei se vărsau în Uruguay. Cum soarele sta să apună, culorile deosebite ale apelor din cele două râuri se puteau vedea limpede.

Spre seară, pornirăm mai departe spre Mercedes de pe Rio Negro. Cerurăm voie să dormim, peste noapte la o estancia, unde ajunsesem întâmplător. Era o proprietate foarte mare – de zece leghe pătrate – iar proprietarul era unul dintre cei mai mari stăpânitori de pământuri din ţară. Dar n-o gospodărea el, ci nepotul lui, care se afla aci dimpreună cu un căpitan, fugit mai deunăzi din Buenos Aires. Dată fiind situaţia lor, convorbirea cu el fu oarecum amuzantă. Se arătară, ca mai toţi de pe aici, uimiţi peste măsură, auzind că pământul e rotund şi aproape nu le veni să creadă că, găurind pământul din ce în ce mai adânc, am putea ieşi pe partea cealaltă. Totuşi, auziseră de o ţară, unde şase luni era ziuă şi şase noapte, cu locuitori foarte înalţi şi subţiratici! Dar curiozitatea lor eră să afle câte ceva despre preţul cailor şi vitelor din Anglia, precum şi despre starea lor. Auzind că noi nu prindem animalele cu lasoul, se grăbiră să spună: „Ah, atunci întrebuinţaţi numai bolasurile”; ideea de ţarc, aşadar, le era cu totul necunoscută. În cele din urmă, căpitanul spuse că ar dori să-mi pună o întrebare şi ar fi foarte îndatorat dacă i-aş răspunde cât mai deschis. Tremuram de teamă ca întrebarea să nu fie cumva prea ştiinţifică. Dar nu, era numai: „Dacă doamnele din Buenos Aires nu sunt în adevăr cele mai drăguţe doamne din lume?” I-am răspuns ca un renegat: „Fără îndoială că da”. El însă adăugă: „Mai am o întrebare: doamnele din orice altă parte a lumii poartă piepteni tot aşa de mari?” L-am asigurat demn că nu. Şi. cu toţii rămaseră încântaţi de răspuns. Căpitanul exclamă: „Iată deci! Asta ne-o spune un om care a văzut jumătate din lumea largă; totdeauna am bănuit noi că aşa este, dar acum suntem siguri”. Excelenta mea judecată

asupra pieptenilor şi a frumuseţii femeieşti îmi înlesni primirea cea mai ospitalieră: căpitanul mă sili să mă culc în patul lui, el urmând să doarmă în recado.

21 noiembrie. Am plecat în răsăritul soarelui, mergând călare toată ziua. Natura geologică a locurilor era deosebită de aceea a restului provinciei, semănând mult cu cea din pampas. Aşa că pretutindeni se vedeau desişuri fără margini, atât de scaieţi, cât şi de mărăcinişuri (Cynara); de fapt, ţinutul întreg poate fi numit un mare desiş de plante cu ghimpi. Cele două specii de plante nu cresc la un loc, ci fiecare formează pâlcuri de plante asemănătoare. Mărăcinele Cynara este numai cât calul de înalt, în timp ce scaietele de pampas adesea întrece ca înălţime creştetul călăreţului. Nici nu poate fi vorba să te abaţi măcar un pas de la drum, drumul însuşi fiind în parte, câteodată chiar în întregime, înfundat. Păşune, bineînţeles, nu există. Dacă vitele sau caii pătrund în aceste tarlale, pentru o bună bucată de vreme se pierd de-a binelea. Prin urmare, încercarea de a porni cu cirezile în acest anotimp e foarte primejdioasă, pentru că, dacă vitele sunt învăţate să dea piept cu hăţişurile de scaieţi, se năpustesc în ele şi nimeni nu le mai vede. Prin părţile acestea sunt foarte puţine estancii statornicite în vecinătatea văilor umede, unde din fericire plantele înăbuşitoare, despre care e vorba, nu pot creşte. Căzând noaptea mai înainte de a ajunge la capătul călătoriei noastre, dormirăm într-o colibă sărăcăcioasă a unor foarte sărmani oameni. Politeţea fără margini a gazdelor, deşi mai mult formală, dată fiind viaţa lor de lipsuri, era încântătoare.

22 noiembrie. Am sosit la o estancia, pe Berquelo, aparţinând unui englez foarte primitor, pentru care aveam o scrisoare de recomandaţie de la prietenul meu dl. Lumb. Am stat aici trei zile. Într-o dimineaţă mersei călare dimpreună cu gazda mea până la Sierra del Pedro Flaco,

aproape douăzeci de mile în sus pe Rio Negro. Mai tot ţinutul era acoperit cu o iarbă bună, deşi cam aspră, care se înălţa până la burta cailor; şi totuşi, pe multe leghe pătrate nu se vedea niciun cap de vită. Provincia Banda Oriental, dacă ar fi bine populată cu vite, ar putea hrăni un număr uimitor de animale. În prezent, exportul anual de piei din Montevideo se ridică la trei sute de mii, consumul intern fiind în acelaşi timp, din pricina risipei, considerabil. Un estanciero îmi spunea că, trebuind adeseori să trimită cirezi imense către un loc cu sare, până unde era drum foarte lung, multe vite oboseau de atâta cale, fiind din această cauză mai totdeauna ucise şi jupuite pe loc; dar că niciodată nu putuse convinge pe gauchos să şi mănânce din ele, aşa că în fiecare seară, pentru cina lor, îşi înjunghiau câte o vită în putere! Priveliştea râului Negro dinspre Sierra era mai pitorească decât oricare alta din această provincie. Râul lat, adânc şi repede, se încolăcea la poalele câte unei stânci prăpăstioase, ambele maluri, de-a lungul albiei şerpuite, fiind două benzi de zăvoaie, iar dincola de ele, într-o parte şi alta, până în zare, vălurea câmpia ierboasă.

Prin părţile acestea, mi s-a vorbit de mai multe ori despre Sierra de las Cuentas, o colină situată la mai multe mile spre nord. Numele ei înseamnă colina mătăniilor. Am aflat că se găsesc acolo mulţime de pietricele rotunde multicolore, fiecare având o găurice cilindrică. Altă dată, indienii obişnuiau să le adune ca să facă şiraguri de mărgele sau brăţări – gust care, trebuie să observ, este atât al tuturor neamurilor de oameni sălbatici, cât şi al celor mai civilizaţi. Nu prea ştiam ce anume să înţeleg din povestea acestor pietricele, dar, vorbind odată cu d-rul Andrew Smith, la Capul Bunei Speranţe, mi-a spus că îşi amintea că el însuşi a găsit, pe coasta de sud-est a Africii, cam la o sută de mile spre cat de râul Saint Johns5, unele cristale de cuarţ cu muchiile roase din cauza uzurii şi

amestecate cu pietriş de mare. Fiecare cristal avea cam o jumătate de inch în diametru, iar ca lungime până la un inch şi jumătate. Roşii sau albicioase la culoare, cele mai multe erau străbătute de la un cap la altul de un mic canal perfect cilindric, prin care uşor se putea trece un fir de aţă mai groasă sau un fir mai subţire de catgut. Băştinaşii cunoşteau foarte bine cristalele de această formă, de vreme ce făceau din ele podoabe femeieşti. Am menţionat acest fapt, pentru că, deşi până acum nu se cunoaşte niciun alt corp cristalizat în forma arătată, ar putea conduce cândva pe vreun călător să cerceteze adevărata natură a pietricelelor de acest fel.

La estancia, unde mă aflam, am făcut oarecare haz de câinii-ciobani, pe care i-am văzut şi despre care mi s-a vorbit[72]. E ceva cu totul obişnuit, călărind prin împrejurimi, să întâlneşti mari turme de oi, păzite de unul sau doi câini, la câteva mile depărtare de orice casă sau om… M-am mirat deseori cum de s-a putut lega atâta prietenie între câini şi oi. Metoda de educaţie constă în a despărţi căţeii de căţea chiar din primele zile şi a-i obişnui cu tovarăşele lor viitoare. Se ţine o oaie pentru ca mica făptură să poată suge de trei sau patru ori pe zi şi i se face un culcuş de lână în ţarcul oilor, luându-i-se orice putinţă de a sta cu alţi câini sau cu căţeii de la aceeaşi femelă la un loc. Dar, mai cu seamă, căţelul trebuie castrat din timp ca să nu poată avea, când creştere nicio pornire comună cu ceilalţi câini. Datorită acestui fel de educaţie, un asemenea căţel nu-şi va părăsi niciodată turma şi, întocmai cum alţi câini îşi apără stăpânul-om, el îşi va apăra oile. Felul cum câinele, văzând pe cineva că se apropie de turmă, sare înainte şi latră, iar oile se îngrămădesc în spatele lui ca şi cum el ar fi berbecul cel mai în vârstăr nu e lipsit de haz. Câinii

72 **DI. d'Orbigny a făcut despre aceşti cîini o descriere aproape asemănătoare,, vel. I, p. 175.**

învaţă de asemenea uşor să aducă turma acasă, la un anumit ceas al serii. Un singur năravi, plin de neajunsuri, au ei câtă vreme sunt puiendri: doresc prea adesea să se joace cu oile şi câteodată, nemaitinând seama decât de plăcerea lor, le fugăresc în chipul cel mai neîndurător.

Câinele-cioban vine în fiecare zi acasă după carnea cu care e obişnuit să se hrănească, dar, de îndată ce i se dă, fuge cu coada între picioare, ca şi cum s-ar ruşina de el însuşi. În asemenea împrejurări câinii de casă sunt foarte asupritori: cu mic, cu mare ei atacă şi urmăresc pe străin. Acesta însă, chiar în clipa când ajunge din nou la turma lui, se întoarce pe loc şi începe să latre, iar câinii de casă, cu toţii, fac la repezeală calea întoarsă. În acelaşi fel, prea rareori se întâmplă ca haitele de câini sălbatici (unii spun că niciodată) să îndrăznească să atace vreo turmă păzită chiar de un singur asemenea cioban credincios. Totul mi se pare a fi un exemplu curios de maleabilitate a înclinaţiilor la câini. Fie sălbatic, fie dresat, oricum, câinele e totdeauna stăpânit de respect sau teamă faţă de făpturile cu instinct gregar. În adevăr, e greu de înţeles pentru ce câinii sălbatici sunt puşi pe fugă de câte un singur câine-cioban cu turma lui, dacă în mod confuz ei n-ar socoti că asociaţia, cu fiinţe asemănătoare sau nu, e producătoare de putere. F. Cuvier a făcut observaţia că toate animalele uşor domesticite socotesc pe om ca membru al propriei lor societăţi, satisfăcându-şi astfel instinctul lor de asociere. În cazul de mai sus, câinele-cioban se ţine frate bun cu toate oile pe care le păzeşte şi astfel câştigă încredere în sine; iar câinii sălbatici, deşi ştiu bine că oile nu sunt câini şi că deci sunt bune de mâncat, văzându-le în turmă în frunte cu un câine-cioban, consimt întrucâtva să le creadă oarecum câini.

Într-o seară veni un „domidor” (îmblânzitor de cai) să domesticească nişte cârlani sălbatici. Vreau să descriu măsurile pregătitoare ale unei astfel de operaţii, fiindcă,

după câte ştiu, niciun alt călător nu s-a oprit asupra lor până acum. Se bagă o herghelie de cai sălbatici, tineri, în corral, adică într-o împrejmuire de pari, a cărei poartă e închisă. Să presupunem că un singur om trebuie să prindă şi să încalece un cal, căruia nu i s-a pus încă frâul şi şaua. Numai un gaucho poate face o ispravă atât de îndrăzneaţă. Aşadar, un gaucho îşi alege un cârlan în putere şi, alergându-l în cerc pe lângă parii ţarcului, aruncă lasoul în aşa fel ca să-i prindă amândouă picioarele din faţă. Pe loc, calul se rostogoleşte la pământ, izbindu-se puternic şi, în timp ce se zbate pe jos, gaucho, ţinând lasoul. strâns, îi dă ocol o dată şi, prinzându-i astfel unul din picioarele dinapoi, chiar de sub chişiţă, i-l trage lângă celé din faţă, pentru ca apoi, strângând ochiul lasoului, să lege toate trei picioarele la un loc. Aşezându-se atunci pe gâtul calului, îi pune în gură, pe falca inferioară. un frâu zdravăn, deşi fără zăbală, frâu care constă dintr-o curea îngustă, trecută mai întâi prin inelele hăţului şi apoi înfăşurată strâns de mai multe ori peste falca de jos, cu limbă cu tot. După aceasta, îi leagă bine numai picioarele dinainte cu o curea ţeapănă, căreia, ca s-o ţină strâns, îi face un nod lunecător. Simţind că lasoul care îi împreună piciorul dinapoi, cu cele din faţă slăbeşte, calul cu oarecare greutate se ridică. În mâini cu frâul pus pe falca de jos, gaucho conduce calul afară din corral. Dacă întâmplător se mai află pe acolo un al doilea om (altfel treaba e cu mult mai grea), acesta îl ţine de cap, în timp ce primul pune pătura, apoi şaua, şi strânge totul în chingi. Cât ţine înşeuarea, calul, de groaza de a se simţi legat astfel peste mijloc, se trânteşte de câteva ori la pământ şi nu se mai scoală decât dacă este lovit. În cele din urmă, după ce i s-a pus şaua, bietul animal, alb de spumă şi năduşit, abia mai poate răsufla de spaimă. Îmblânzitorul se pregăteşte acum să încalece, punând cu putere piciorul în scară, având grijă însă ca nu cumva calul să-şi piardă echilibrul; iar în clipa când îşi aruncă celălalt

picior peste spinarea animalului, trage de cureaua cu nod lunecător, de la picioarele din faţă şi astfel animalul devine liber. Unii „domidori” desfac nodul chiar când calul a căzut la pământ şi, stând în şa, îl lasă să se scoale cu el călare. Calul, nebun de groaza, sare de câteva ori în sus cu o violenţă de neînchipuit şi apoi o rupe la goană; şi numai după ce îl simte istovit cu totul, călăreţul îl aduce înapoi, cu multă răbdare, la corral; aici, aburind fierbinte şi abia mai răsuflând, bietul cal e lăsat liber. Aceia care, în loc s-o ia la goană, se încăpăţânează să se trânteăscă de pământ, sunt cu mult mai nărăvaşi şi de aceea cei mai greu de stăpânit. Mijlocul de a-i domestici pe aceştia este înfiorător de aspru, aşa că după două-trei încercări sunt îmblânziţi şi ei. Cu toate acestea, niciunul nu se călăreşte punându-i-se zăbală de fier cu inele, decât după câteva săptămâni, deoarece animalul trebuie să înveţe a asocia voinţa călăreţului cu senzaţia frâului mai înainte de a se folosi frâul cel mai. straşnic.

Sunt atâţia cai prin partea locului, încât omenia şi interesul nu prea merg împreună şi bănuiesc că de aceea omenia abia se cunoaşte. Într-o zi, călărind prin pampas dimpreună cu un estanciero foarte cumsecade, calul meu, obosind, rămase în urmă. De câteva ori auzii pe însoţitorul meu strigându-mi să-l înţep cu pintenii. Spunându-i a dojană că ar fi fost păcat, deoarece calul era istovit de puteri, el îmi strigă: „Cum nu? Dă-i cu pintenii, nu uita că e caliil *meu*!” Cu oarecare greutate l-am făcut să priceapă că, dacă nu întrebuinţam pintenii, nu făceam asta gândindu-mă la el, ci la calul însuşi. Privindu-mă cu mare uimire, el exclamă: „Ah, don *Carlos*, *que cosa*!” Era limpede că niciodată nu-i trecuse prin cap o asemenea idee.

Gauchos sunt bine cunoscuţi ca desăvârşiţi călăreţi. Ideea de a fi trântiţi, orice ar vrea calul să facă, nu le trece niciodată prin minte. Pentru ei, măsura bunului călăreţ o

dă dibăcia de a conduce un cârlan sălbatic, de a cădea totdeauna în picioare, dacă şi calul cade, sau de a izbuti alte asemenea isprăvi. Despre unul am auzit că punea rămăşag să-şi trânteăscă la pământ calul de douăzeci de ori pe rând, iar el să se ţină în şa de cel puţin nouăsprezece ori. Îmi amintesc că o dată am văzut un gaucho călare pe un cal foarte nărăvaş, care s-a ridicat de trei ori pe rând atât de sus pe picioarele de dinapoi, încât fusese gata să se dea peste cap. În chip năprasnic. Dar călăreţul judecase cu un sânge neobişnuit de rece când trebuia să lunece de pe cal, nicio clipă mai înainte sau după momentul potrivit; şi de îndată ce calul se scula iarăşi, îi şi sărea în spate, până ce, în cele* din urmă, porniră amândoi în goană nebună. Un gaucho niciodată nu arată că îşi pune în joc puterea musculară, într-o zi, pe când galopam şi eu pe lângă unul dintre ei, în mare goană, mă uitam la el, gândind în mine însumi: „Cu atâta lipsă de grijă se ţine în şa, încât cu siguranţă că la cea dintâi sperietură a calului va trebui să cadă”. Dar chiar în acest moment, un struţ-mascul sare de pe cuib drept sub botul calului: cârlanul smuceşte în lături ca un cerb, iar cât despre călăreţ tot ceea ce se putea spune era că tresărise de spaimă odată cu calul.

În privinţa obişnuirii cailor cu frâul, locuitorii din Chile şi Perú au mult mai multe de făcut decât cei din La Plata, aceasta ca urmare a naturii mai accidentate a ţinutului. În Chile, niciun cal nu se socoteşte perfect dresat, dacă, în plină fugă, nu poate fi silit să stea în orişice loc, cum ar fi pe o haină aruncată jos; sau, de asemenea, dacă ducându-l în galop asupra unui zid, cabrează şi-i zgârie suprafaţa cu copitele. Am văzut un cal înfocat şi totuşi condus din frâu numai cu degetul mare şi arătătorul; l-am văzut astfel luând-o la galop printr-o curte, apoi învârtindu-se cu mare repeziciune în jurul unui stâlp de verandă, dar în aşa fel că se învârtea mereu la aceeaşi

distanţă, încât călăreţul putea tot timpul, întinzându-şi braţul, să atingă stâlpul cu degetele; apoi, răsucindu-se deodată prin aer, calul se învârtea cu aceeaşi uimitoare iuţeală în direcţia contrară, iar călăreţul întindea braţul celălalt ca să atingă stâlpul de asemenea numai cu degetele.

Un astfel de cal e în adevăr domesticit şi deşi acest dresaj pare la prima vedere nefolositor, cu totul altfel stau lucrurile. E vorba numai de perfecţionarea unor deprinderi necesare zilnic. Boii, prinşi cu lasoul, câteodată galopează în cerc de jur-împrejur, iar calul, speriindu-se de forţa cu care e tras, în caz că nu e bine dresat nu ştie să se învârtească pe loc ca osia unei roţi. Aşa se face că mulţi călăreţi au fost ucişi, fiindcă lasoul, înfăşurându-se o singură dată pe după corpul călăreţului, aproape că îi taie corpul în două, din cauza puterii cu care trag de el în direcţii contrare cele două animale. Întrecerile de cai se fac pe acelaşi principiu: cursa nu are ca lungime decât două sau trei sute de yarzi, ambiţia proprietariler fiind aceea de a avea cai care să zboare. Caii de curse sunt învăţaţi nu numai să se oprească pe o anumită) linie, de îndată ce au atins-o cu copitele, dar şi să-şi grupeze toate patru picioarele în aşa fel, încât de la prima săritură să-şi pună în activitate musculatura crupelor.

Am auzit în Chile o anecdotă care cred că era adevărată şi care e un exemplu nimerit despre folosul unui animal bine dresat. Într-o zi, un om cumsecade, călărind pe undeva, întâlni alţi doi inşi, dintre care unul călărea un cal, pe care omul cumsecade îl recunoscu că era chiar calul ce i se furase; şi le ceru socoteală. Dar ei răspunseră scoţând săbiile şi punându-l pe fugă. Omul, pe calul său iute, gonea înaintea urmăritorilor, cu câţiva paşi; trecând pe lângă un tufiş des, se roti împrejurul tufişului şi îşi struni deodată calul pe loc. Urmăritorii se văzură siliţi să-l ocolească şi s-o ia înaintea lui. Atunci, năpustindu-se ca un fulger asupra

lor, din spate, acesta îşi înfipse cuţitul în spinarea unuia, răni pe celălalt, îşi redobândi calul de la hoţul pe moarte şi apoi se întoarse acasă. Pentru asemenea isprăvi, un călăreţ are nevoie de două lucruri: o zăbală neîndurătoare, cum aveau mamelucii, zăbală a cărei putere, deşi folosită rareori, caii o cunosc prea bine, şi, în al doilea rând, o pereche de pinteni mari şi bonţi, care pot servi fie numai ca îndemn, fie ca unelte de neînchipuit chin. Cu pinteni englezeşti, care la cea mai uşoară atingere înţeapă, cred că ar fi cu neputinţă să se dreseze caii în felul de mai sus.

Deşi o piele de iapă se vinde numai pe cinci dolari-hârtie, cu alte cuvinte cam o jumătate de coroană6, totuşi, la o estancia de lângă Las Vacas se înjunghie săptămânal, pentru jupuit, un mare număr de iepe. Pare mai întâi ciudat ca pentru o afacere mai de nimic să se ucidă iepele; dar cum, prin aceste părţi, omul care domesticeşte sau încalecă o iapă se face de râs, animalele acestea nu se ţin decât pentru prăsilă. Singura treabă pentru care am văzut că sunt folosite este treieratul griului: în acest scop, se aştern snopii într-un loc închis, iar iepele sunt minate de jur-împrejur, peste snopii răspândiţi pe jos. Omul care înjunghia iepele la acea estancia de lângă Las Vacas era vestit pentru îndemânarea lui de a arunca lasoul. Aflându-se la doisprezece yarzi de poarta corralului, a pus rămăşag că el poate prinde de picioare, rând pe rând, toate animalele ieşite în goană pe lângă el, fără să-i scape niciunul. Altul spunea că poate să intre pe jos în corral, să prindă o iapă, să-i lege picioarele din faţă, s-o scoată afară, s-o trântească la pământ, s-o ucidă, s-o jupoaie şi să-i întindă pielea între stâlpi la uscat (numai a întinde pielea între stâlpi e o treabă destul de obositoare), obligându-se să facă toate acestea cu douăzeci şi două de animale într-o singură zi. Şi ridica număiul la cincizeci pe zi, dacă ar fi fost vorba numai de ucis *şi* jupuit. Omul acesta avea, bineînţeles, o îndemânare miraculoasă, dacă socotea că

numai a jupui cincisprezece sau şaisprezece iepe într-o zi şi a le întinde pielea la uscat e o treabă grea.

26 noiembrie. Ca să mă înapoiez, am luat-o în linie dreaptă i>pre Montevideo. Spunându-mi-se că ar fi existând nişte oseminte uriaşe pe lângă ofermă de pe râuşorul Sarandis, care se varsă în Rio Negro, m-am dus acolo călare, însoţit de gazda mea, şi am cumpărat cu optsprezece pence un cap de Toxodon[73]. Capul, când a fost găsit, era neatins; dar copiii i-au sfărâmat mai mulţi dinţi cu piatra şi apoi l-au întrebuinţat ca ţintă. Din fericire, am găsit îngropat pe malurile râului Tercero, cam la o sută optzeci de mile de acest loc, un dinte neatins, care se potrivea întocmai într-o alveolă a acestui craniu. Rămăşiţe din acelaşi animal extraordinar am găsit în alte două locuri, ceea ce înseamnă că pe vremuri el trebuie să fi fost foarte răspândit. Tot aici am găsit de asemenea mari părţi din armura unui fel de armadillo uriaş, precum şi o parte dintr-un cap mare de Mylodon. Oasele acestui cap sunt atât de recente, încât, potrivit analizei făcută de dl. T. Reeks, ele conţin încă 7% materie animală, iar la lampa de spirt ard cu o flacără mică. Numărul resturilor scheletice cuprinse în marele depozit estuaric din pampas „care acoperă stâncile granitice ale Bandei Oriental, trebuie să fie extraordinar de mare. Cred că dacă s-ar trage o linie dreaptă prin pampas „în orice direcţie, această linie ar trece prin felurite schelete, sau, în orice caz. Oseminte. Pe lângă ceea ce am găsit în timpul scurtelor mele excursii, mi s-a vorbit de multe alte fosile, aşa că e limpede de unde pot veni unele numiri de locuri ca „Râul Animalului” sau „Colina Uriaşului”, în alte împrejurări, am auzit despre însuşirea miraculoasă a unor anumite râuri de a face ca

---

73 **Trebuie să mulţumesc d-lui Keane, în a cărui locuinţă am stat pe Berquelo, precum şi d-lui Lumb de la Buenos Aires, fiindcă fără ajutorul lor aceste preţioase fosile n-ar fi ajuns niciodată în Anglia.**

oasele să se mărească sau, după cum spuneau unii, despre oase care creşteau cu timpul. După cât îmi pot da seama, niciun animal n-a pierit, aşa cum se credea altă dată, chiar în mlaştinile sau în albiile râurilor noroioase ale uscatului de azi, ci osemintele au fost scoase la iveală de anumite cursuri de apă care au trecut prin depunerile subacvatice în care fuseseră îngropate anterior. Putem deci trage concluzia că întreaga suprafaţă numită astăzi pampas e un vast mormânt. al acestor gigantice patrupede dispărute.

În ziua de 28 noiembrie, pe la amiază, după două zile şi jumătate de drum, sosirăm la Montevideo. Ţinutul, pe tot parcursul, fusese cu totul uniform, unele locuri fiind ceva mai stâncoase şi mai înalte decât acelea de lângă La Plata. Nu prea departe de Montevideo» străbăturăm satul Las Pietras, numit astfel din cauza unor mari grămezi rotunde de sâenit. Satul era destul de drăguţ. În uniformitatea ţinutului, câţiva smochini în jurul unui pâlc de case şi înălţimea locului (o sută de picioare deasupra marelui şes înconjurător) erau frumuseţi cărora se cuvenea să li se zică pitoreşti.

În timpul celor şase luni din urmă, am avut înlesnirea de a cunoaşte cât de cât firea locuitorilor acestor provincii. Gauchos, adică ţăranii, sunt cu totul superiori orăşenilor. Gaucho este în chip statornic foarte îndatoritor, foarte cuviincios şi foarte ospitalier: n-am dat peste niciun caz de grosolănie şi inospitalitate. Respectându-şi ţara ca şi pe el însuşi, ţăranul e modest, dar în acelaşi timp isteţ şi plin de îndrăzneală. Cu toate acestea, tâlhăriile se ţin lanţ şi se fac mari vărsări de syige, pentru că există obiceiul ca fiecare să poarte cuţit la brâu întotdeauna. E o jale, cât de multe vieţi omeneşti se pierd în certuri de nimic. La bătaie fiecare ţine să însemne chipul adversarului, crestându-i nasul sau ochii, dovadă cicatricele adânci şi groaznice de pe obrajii lor. Furturile sunt urmarea firească a petrecerilor, a băuturii peste măsură şi trândăviei

neînchipuite. La Mercedes am întrebat pe doi inşi de ce nu munceau. Unul mi-a răspuns, cu mare tristeţe, că zilele sunt prea lungi, iar celălalt că era prea sărac. Orice început de industrie se nimiceşte din pricina mulţimii de cai şi a risipei de hrană. Şi mai cu seamă sunt prea multe zile de sărbătoare, după cum, de asemenea, prea se crede că-numai lucrul început atunci, când luna e în creştere, se termină cu bine. Aceste două cauze fac să se piardă jumătate din luna de muncă.

Poliţia şi magistratura aproape că n-au niciun rost. Dacă un om sărac face omor şi e prins, nimereşte la închisoare, putând fi chiar împuşcat; dacă însă e bogat şi are prieteni, poate fi foarte liniştit în privinţa urmărilor. E curios că mai toţi locuitorii cumsecade de pe aici ajută totdeauna pe ucigaşi să scape; ei par a crede că oamenii, ca indivizi, păcătuiesc nu împotriva poporului întreg, ci a guvernului. De aceea, călătorii prin aceste părţi ale lumii nu se bucură de nicio protecţie legală, în afară de aceea a propriilor arme şi numai obiceiul de a le purta face să nu fie jefuiţi mai adesea.

Firea oamenilor din clasele mai educate şi mai alese, care locuiesc în oraşe, are, deşi într-o măsură mai mică, aceleaşi calităţi ca şi gauchos, dar mă tem că e mânjită de numeroase vicii, necunoscute ţăranilor. Senzualitatea, batjocorirea oricărei religii şi venalitatea sunt destul de răspândite. Mai toţi slujbaşii publici pot fi mituiţi. Şeful poştei vindea el însuşi timbre false. Guvernatorul şi primul-ministru unelteau la lumina zilei cum să prădeze statul. Când intră în joc aurul, greu te poţi aştepta la dreptate din partea oricui. Am cunoscut un englez care, ducându-se la ministrul Justiţiei (mi-a spus că, neştiind cum mergeau treburile de aici, tremura tot când era să intre), i-a zis: „Domnule, am venit să vă propun două sute de dolari-hârtie (adică aproape cinci pfunzi sterlingi), dacă veţi aresta până la o anumită dată pe cineva care m-a înşelat.

Ştiu că e împotriva legii, dar avocatul meu (numindu-l) m-a sfătuit să procedez astfel". Ministrul Justiţiei, surâzând în semn că primea, i-a mulţumit şi, până a doua zi de dimineaţă, arestarea cerută era fapt împlinit. Cu această lipsă totală de principii la mulţi conducători, cu ţara plină de ofiţeri prost plătiţi şi de aceea turbulenţi, poporul speră totuşi ca forma democratică de guvernământ să ajungă la bun sfârşit!

Când cineva intră pentru prima dată în lumea de pe aici, e izbit mai cu deosebire de două-trei caracteristici: purtarea politicoasă şi mândră în toate straturile sociale, gustul minunat de a se îmbrăca al femeilor şi egalitatea claselor de oameni între ele. Pe Rio Colorado, oameni care ţineau nişte prăvălioare sărăcăcioase obişnuiau să ia masa cu generalul Rosas. Feciorul unui maior de la Bahia Bianca îşi câştiga traiul făcând ţigarete cu foiţă şi totuşi a vrut să mă însoţească la Buenos Aires ca ghid sau servitor; s-a opus însă tată-său, nu pentru altceva, ci numai pentru că drumul era prea primejdios. Mulţi ofiţeri ai armatei nu ştiu nici să scrie, nici să citească şi cu toate acestea, în societate, e? sunt socotiţi egali cu toţi ceilalţi. În Entre Rios, sala era formată numai din şase deputaţi. Unul ţinea o prăvălie de rând şi bineînţeles că nu se simţea înjosit de meseria lui. Toate acestea, desigur, sunt lucruri fireşti într-o ţară nouă; totuşi lipsa oamenilor care-şi fac o profesiune din calitatea lor de gentlemani pare, pentru englezi, un lucru destul de ciudat.

Când vorbim despre aceste ţări, niciodată nu trebuie să pierdem din vedere felul cum s-a purtat cu ele Spania, mama lor vitregă. La urma urmelor, poate datorim mai multă laudă pentru ceea ce s-a făcut, decât blam pentru ceea ce lipseşte încă. E neîndoielnic însă că liberalismul extrem al acestor ţări va da în cele din urmă roade bune. Îngăduinţa fără margini pentru religiile străine, respectul dat mijloacelor de educaţie, libertatea presei, înlesnirile

puse la dispoziţia tuturor străinilor şi îndeosebi, după cum mă simt obligat să adaug, oricărui om cu preocupări ştiinţifice oricât de modeste, despre toate acestea, călătorii care au vizitat America de Sud spaniolă îşi vor aduce aminte cu recunoştinţă.

6 decembrie. Vasul „Beagle" a părăsit Rio Plata pentru a nu se mai întoarce niciodată în apele lui tulburi. Ţinta călătoriei noastre era acum Porto Deseado, pe coasta Patagoniei. Până a nu merge mai departe, voi aşterne aici câteva observaţii făcute pe mare.

De mai multe ori, aflându-ne cu vasul la câteva mile de gurile La Platei şi alteori destul de departe, la coastele Patagoniei septentrionale, ne-am trezit împresuraţi de insecte. Într-o seară, pe când ne aflam la aproape zece mile de golful San Blas, mulţime de fluturi, zburând în nesfârşite benzi sau în stoluri nenumărate, împânziră văzduhul cât putea cuprinde ochiul. Nici chiar cu ajutorul lunetei n-am putut vedea printre fluturi spaţii libere. Marinarii strigau: „Ninge cu fluturi!" şi, de fapt, aşa părea. Erau mai multe specii, dar cei mai numeroşi aparţineau unui neam foarte asemănător, deşi nu identic, cu fluturele englez comun numit Colias edusa7. Fluturi heteroceri şi hymenoptere însoţeau fluturii de zi. Un gândac minunat (Calosoma8) căzu chiar pe bord. Această specie de coleopter a mai fost prinsă departe în larg şi în alte împrejurări; faptul cel mai demn de reţinut este aptitudinea lui de a zbura, ştiut fiind că cea mai mare parte a Carabidelor numai rareori îşi deschid aripile şi chiar niciodată. Ziua fusese minunată, liniştită, luminoasă şi răcorită de adieri ca şi ziua din ajun. Întrucât nu puteam presupune că insectele fuseseră împinse de vânt dinspre uscat, trebuie să ajungem la concluzia că îşi luaseră zborul de bunăvoie. La prima vedere, roiurile uriaşe de Colias amintesc parcă de ceva asemănător cu migraţiile mari ale

fluturelui Vanessa cardui [74]9; dar prezenţa şi a altor insecte deosebesc cazul nostru, făcându-l aproape de neînţeles. Mai înainte să apună soarele, se stârni o briză dinspre nord, care trebuie să fi pricinuit moartea a zeci de mii de fluturi şi alte insecte.

Altă dată, la şaptezeci de mile în larg de capul Corrientes, am aruncat plasa peste bord ca să prind animale pelagice: trăgând-o înapoi, văzui în ea, spre mirarea mea, un număr considerabil de coleoptere, care, deşi în plină mare, nu păreau prea vătămate de apa sărată. Am pierdut o parte din exemplarele luate atunci, dar cele pe care le-am putut păstra aparţineau genurilor Colymbetes, Hydroporus, Hydrobius (două specii), Notaphus, Cynucus, Adimonia şi Scarabaeus. Mai întâi am crezut că aceste insecte fuseseră aduse de vânt dinspre ţărm; dar, gândindu-mă că din opt specii patru erau acvatice, iar celelalte două puteau fi considerate din acelaşi grup ca obiceiuri, îmi apăru ca mai probabilă ipoteza că fuseseră împinse în largul mării de un mic râu, care venea dintr-un lac de pe lângă capul Corrientes. Oricum ar fi, e foarte interesant ca la şaptesprezece mile depărtare de cel mai apropiat punct al uscatului să se găsească insecte vii înotând în plin ocean. S-a observat de mai multe ori că vântul împingea roiuri de insecte în larg, dinspre ţărmul Patagoniei. Atât căpitanul Cook, cât şi, mai de curând, căpitanul King, pe „Adventure”, au remarcat acest fenomen. Faptul provine probabil din aceea că ţinutul e lipsit de adăposturi naturale, copaci sau coline, astfel încât insecta, aflată în zbor pe o briză care suflă dinspre ţărm, poate fi împinsă către mare. Cel mai caracteristic caz, cunoscut mie, de insectă prinsă în larg, departe de uscat, a fost acela al unei mari lăcuste (Acrydium), care a căzut pe bord, în timp ce vasul „Beagle”

74 *Principles of Geology* **de Lyell, vol. III, p. 63.**

naviga pe un vânt ce bătea dinspre insulele Capului Verde şi când cel mai apropiat punct al pământului, neexpus la acţiunea directă a vânturilor alizee, era capul Blanco de pe coasta Africii, la trei sute şaptezeci de mile depărtare.[75]

De mai multe ori, pe când vasul „Beagle" se afla încă la gurile La Platei, am văzut cum catargele şi funiile se îmbrăcau în pânză de păianjen10. Într-o zi (1 noiembrie 1832), am observat cu atenţie acest fenomen. Timpul fusese frumos şi limpede şi totuşi aerul se umpluse de dimineaţă cu petice de pânză scămoasă, ca într-o zi de toamnă în Anglia. Corabia se afla la şaizeci de mile de uscat, navigând în direcţia unei brize neîntrerupte, deşi nu prea puternică. Un număr infinit de păianjeni mici, lungi cam cât a zecea parte dintr-un inch şi de un roşu întunecat la culoare, stăteau prinşi de aceste pânze. Cred că trebuie să fi fost pe corabie mii şi mii. Micul păianjen, în clipa când se lovea de catarge şi funii, se găsea pe un singur fir al pânzei şi nu pe smocul scămos, care, la rândul lui, părea făcut tot din fire deosebite, dar foarte încâlcite. Păianjenii masculi, femele şi pui, aparţineau unei singure specii. Puii se deosebeau fiind mai mărunţi decât părinţii şi mai întunecaţi la culoare. Nu voi face descrierea acestui păianjen, ci afirm numai că mi se pare a nu fi cuprins în niciunul dintre genurile descrise de Latreille. Micul aeronaut, de cum sosea pe bordul vasului nostru, era nespus de activ, alergând în toate părţile, iar câteodată lăsându-se în jos, pentru ca apoi să se urce din nou pe acelaşi fir şi, în sfârşit, alteori, dedându-se, prin colţuri sau între frânghii, la fabricatul pânzei sale, foarte neregulate. Putea să alerge cu uşurinţă şi pe apă. Fiind tulburat, ridica picioarele din faţă, într-o atitudine ca de pândă. De la venire, păruse foarte însetat: cu maxilele scoase sugea

75 **Muştele care adesea însoţesc orice corabie, zile întregi, în trecerea de la un port la altul, plecînd de pe vas, rămîn în urmă şi apoi dispar cu totul.**

lacom din picăturile de apă. Strack a observat acelaşi lucru: nu cumva faptul e urmarea trecerii micii insecte printr-o atmosferă rarefiată şi seaca? Rezerva ei de pânză părea că nu se mai termină. Uitându-mă la câţiva păianjeni, agăţaţi fiecare de câte un fir, am văzut de mai multe ori cum cea mai neînsemnată adiere de vânt, ducându-i departe şi scoţându-i astfel din câmpul vederii, da firelor poziţia orizontală. Altă dată (în ziua de 25), într-o împrejurare ca aceasta, am cercetat de câteva ori pe rând acelaşi neam de păianjen mic, care, fie pus, fie târându-se singur pe o mică ridicătură oarecare, îşi înălţa abdomenul, scoţând din el un fir, pe care apoi plutea orizontal, cu o repeziciune de nedescris. Şi mi s-a părut că văd cum păianjenul, înainte de a aduce la îndeplinire mişcările pregătitoare de mai sus, îşi lega cu firişoare din cele mai subţiri toate picioarele la un loc; dar nu sunt sigur dacă această observaţie este corectă.

Într-o zi la Santa Fé, mi s-a prezentat o ocazie şi mai bună,[76] să observ unele fapte asemănătoare. Un păianjen, care avea în lungime trei zecimi dintr-un inch şi care semăna ca înfăţişare generală cu o specie de Citigrad11 (prin urmare cu totul deosebit de Thömisid), în timp ce sta pe vârful unui par, emitea din glandele lui sericigene câte patru-cinci fire deodată, care, scânteind în bătaia soarelui, deşi nu erau drepte, ci unduioase, ca fâşiile de mătase în vânt, puteau fi comparate cu nişte raze de lumină, divergente. Erau lungi de peste un yard şi ieşeau în direcţie ascendentă din orificii, fiecare în câte o direcţie. Apoi, păianjenul se desprindea deodată de parul pe care se afla, fiind repede purtat de vânt, unde nu mai putea fi văzut. Ziua era caldă şi aparent calmă; totuşi atmosfera, în asemenea împrejurări, niciodată nu e chiar atât de liniştită

76 **în lucrarea sa** *Researches in Zoology* **dl. Blacwall a făcut numeroase observaţii excelente asupra obiceiurilor păianjenilor.**

ca să nu pună în mişcare girueta foarte plăpândă a firelor de păianjen. Aproape totdeauna, în zilele călduroase, când privim fie la umbra câte unui lucru de pe mal, fie la câte un semn de hotar de pe şesul întins, efectul unui curent ascendent de aer cald este de cele mai multe ori evident. S-a observat că aceste curente de jos în sus se pot dovedi prin înălţarea beşicilor de săpun, care altfel, într-o odaie închisă, nu se înalţă. Aşa că nu e prea greu de înţeles, cred, cum se înălţă acele firişoare din glandele sericigene ale păianjenului şi apoi cum se înalţă păianjenul însuşi. Mi se pare că dl. Murray a explicat divergenţa firelor prin starea lor electrică similară. Împrejurarea că păianjeni din aceeaşi specie, masculi sau femele la toate vârstele, au fost găsiţi de câteva ori, la multe leghe depărtare de uscat, stând agăţaţi în mare număr de firele lor, face probabilă ipoteza că cea mai de seamă caracteristică a speciilor este deprinderea de a pluti prin aer, aşa cum e deprinderea de a se scufunda în apă pentru Argyroneta. Şi în acest caz putem prea bine respinge presupunerea lui Latreille că acea pânză scămoasă s-ar datora, fără deosebire, puilor tuturor felurilor de păianjeni, cu toate că, după cum am văzut, puii altor păianjeni pot ei înşişi întreprinde călătorii aeriene”.

Trecând de repetate ori pe la sud de La Plata, am dat adesea, în urma corăbiei, cu o plasă de etamină şi am prins astfel multe animale ciudate. Printre ele erau mai multe genuri rare şi nedescrise încă de crustacei. Unul, înrudit în multe privinţe cu Notopodele (crabi care au picioarele din urmă aşezate aproape pe spate, ca să se poată agăţa cu ele pe sub stânci), avea picioarele dinapoi de o conformaţie cu totul deosebită. Penultima încheietură, în loc să se termine cu o simplă gheară, se desfăcea în trei apendice în formă de peri de lungimi deosebite, cel mai lung fiind cât piciorul întreg. Aceşti apendici sunt foarte subţiri şi zimţaţi mărunt, zimţii aceştia fiind aduşi înapoi capetele sunt

curbate şi turtite şi pe ele se află câte cinci cupe minuscule, care par a avea acelaşi rost ca ventuzele de pe membrele caracatiţelor. Presupun că splendida şi anormala conformaţie a picioarelor dinapoi e adaptată nevoii ca vietatea aceasta să se poată agăţa de animalele marine, plutitoare, atunci când, în plină mare, unde trăieşte, ar simţi că trebuie să se odihnească.

Departe de uscat şi în adâncul mării, numărul făpturilor vii este cu totul neînsemnat; la sud de latitudinea 38°, niciodată n-am izbutit să prind ceva, în afară de câţiva Beroë12 şi câteva specii de minusculi crustacei inferiori. La câteva mile de coastă, unde apa e mai puţin adâncă, sunt foarte multe neamuri de crustacei, după cum tot multe sunt şi alte vietăţi, dar numai în timpul nopţii. Între latitudinile 56° şi 57° la sud de capul Horn, am dat cu plasa în urma vasului de mai multe ori; niciodată însă n-am tras-o cu altceva în afară de două-trei specii de răcuşori extrem de mici (Entomostraca). Şi totuşi, balenele şi facele, pescăruşii şi albatroşii sunt fiinţe foarte numeroase prin aceste părţi ale oceanului. E încă o taină pentru mine cu ce se hrănesc albatroşii, care trăiesc atât de departe de ţărm; îmi închipui că ei pot răbda de foame timp îndelungat, cum se întâmplă cu condorii, şi că un ospăţ zdravăn dintr-un hoit de balenă le e de ajuns pentru o bună bucată de vreme. Părţile de mijloc, intertropicale, din oceanul Atlantic foiesc de Pteropoda, Crustacea şi Radiata, precum şi de căpcăunii acestora – peştii zburători, care sunt mâncaţi, la rândul lor, de bonitos şi albacores 13, tot atât de numeroşi. Şi de asemenea îmi închipui că nesfârşitele vietăţi marine inferioare se hrănesc cu infuzorii, care, după cum se ştie din cercetările lui Ehrenberg, sunt foarte răspândite în plin ocean. Dar cu ce vor fi trăind infuzoarele, în limpedea apă albastră? 14

Într-o noapte foarte întunecoasă, pe când navigam ceva mai la sud de La Plata, maifea mi se înfăţişa ca unul

dintre cele mai minunate şi splendide spectacole. Bătea o briză răcoroasă şi întreg oceanul, care ziua fusese înspumat, lucea scăldat într-o lumină palidă scăzută. Vasul mâna înaintea prorei sale două talazuri de fosfor lichid, iar în brazda tăiată de pupă lăsa o dâră lăptoasă. Cât puteam vedea cu ochii, crestele valurilor străluceau, iar zările, din pricina reflexelor luminoase primite de la flăcările livide ale valurilor, erau mai puţin întunecate decât bolta cerului.

Pe măsură ce se înaintează mai înspre sud, marea e din ce în ce mai rar fosforescentă. Nu-mi amintesc să fi văzut în dreptul capului Horn, în larg, acest fenomen decât o singură dată, dar fără strălucirea ştiută. Probabil că această împrejurare stă în strânsă legătură cu lipsa de vietăţi organice prin această parte a oceanului. După studiul temeinic asupra fosforescenţii mării, a lui Ehrenburg, e aproape de prisos din parte-mi să mai fac vreo observaţie.13 Pot, totuşi, să adaug că aceleaşi particule, zdrenţuite şi neregulate, de materie gelatinoasă, descrise de Ehrenberg, par a fi, atât în emisfera de sud cât şi în cea de nord, cauza cea mai de seamă a fosforescenţei apei. Particulele erau atât de mici, încât puteau trece printr-o sită fină, multe fiind totuşi vizibile cu ochiul liber. Într-un pahar, apa în stare de agitaţie da scântei, dar pe un geam de ceas abia mai lucea. Ehrenberg afirmă că toate aceste particule păstrează un anumit grad de iritabilitate. Observaţiile mele, unele făcute de îndată ce am luat apa, au dat alt rezultat. Menţionez de asemenea că, folosindu-mă de plasă o noapte întreagă, am lăsat-o după aceea să se zvânte întrucâtva; venind împrejurarea ca după douăsprezece ore să o întrebuinţăm din nou, am văzut că scânteia în întregime tot aşa de viu ca şi atunci când o trăsesem din apă. Astfel că nu poate părea probabil ca particulele să fi trăit atât de mult. Altă dată, apa, în care ţinusem o meduză din genul Dinaea până ce murise, a devenit luminoasă. Cred că valurile sticlesc de scântei

verzi mai totdeauna din cauza crustaceilor minusculi. Dar nu poate fi îndoială că şi alte foarte multe vietăţi pelagice, vii, sunt fosforescente.

În două împrejurări, am observat că marea era luminoasă până la o adâncime considerabilă. Aproape de gurile La Platei, anumite porţiuni, unele circulare, altele ovale, cu diametrul între doi şi patru yarzi, având contururi foarte precise, luminau palid, dar continuu, în timp ce apa dimprejur dădea numai rare scântei. Ele semănau cu răsfrângerile luminii de lună sau a altui corp luminos, deoarece marginile, din cauza unduirii suprafeţei, erau sinuoase. Vasul, deşi brăzda marea până la o adâncime de treisprezece picioare, trecea peste aceste petice fosforescente, fără să le strice. Aşa că trebuie să presupunem că acele anumite vietăţi erau strânse în mase compacte la o adâncime neatinsă de fundul vasului.

Pe lângă Fernando Noronha, marea lumina parcă fulgerând. Spectacolul era foarte asemănător cu acela pe care l-ar fi dat un mare peşte săgetând un fluid luminos. De altfel, marinarii aşa şi cred; dar eu, ţinând seama de mulţimea şi repeziciunea acestor fulgere, am rămas la oarecare îndoială. Am mai observat că feriomenul este cu mult mai obişnuit în ţările calde decât în cele reci şi adesea mi-am închipuit că producerea fulgerelor era mult favorizată de perturbări în starea electrică a atmosferei. Cred în mod cert că marea – capătă cea mai puternică lumină după două-trei zile de timp mai liniştit, când apa foieşte de felurite vietăţi. Constatând că apa încărcată de particule gelatinoase e într-o stare impură şi că agitaţia fluidului în contact cu atmosfera produce totdeauna acea impresie luminoasă, înclin să cred că fosforescenţa rezultă din descompunèrea particulelor organice (un fel de cvasi-respiraţie, cum am fi ispitiţi să-i spunem) proces prin care oceanul se purifică.

23 decembrie. Am sosit în Porto Deseado, situat pe

coasta Patagoniei la latitudinea de 47°. Având lăţimea neregulată, golful pătrunde în uscat pe o lungime cam de douăzeci de mile. Vasul „Beagle” ancoră la câteva mile de la intrare, în faţa dărâmăturilor unei vechi aşezări spaniole.

În aceeaşi seară plecai pe ţărm. Orice ţară nouă, în care se debarcă pentru prima dată, e foarte interesantă şi cu atât mai mult când, ca în cazul de faţă, priveliştea întreagă are un pronunţat caracter specific. La înălţimea de două-trei sute de picioare deasupra unei mase de porfir se întinde o câmpie fără margini, cu totul caracteristică pentru Patagonia. Faţa câmpiei, în adevăr netedă, este constituită din prundiş bine tocit, amestecat cu pământ albicios. Ici şi colo creşteau smocuri de iarbă ţepoasă şi închisă la culoare, tufişurile scunde cu spini fiind

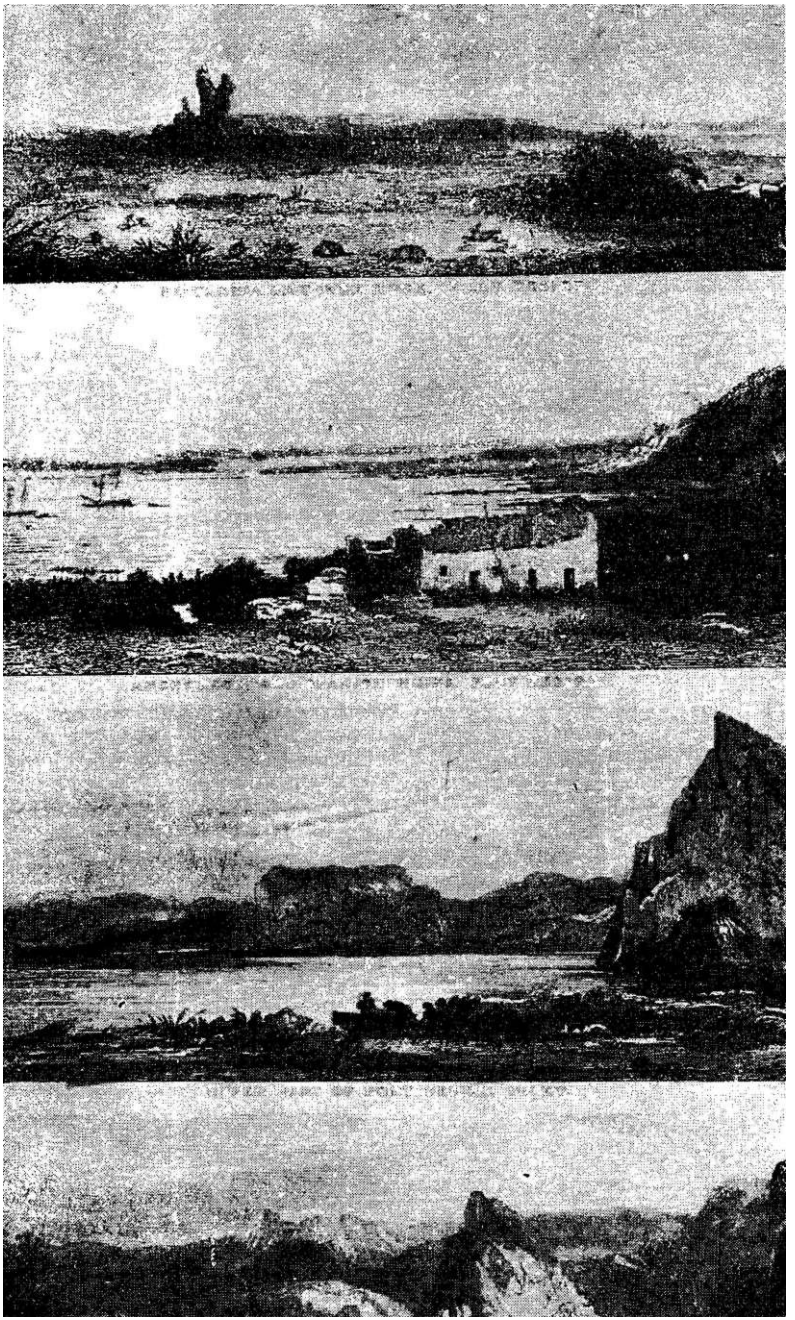

Golful Deseado: (de sus în jos): stânca Britania sau Tower; rada şi ruini spaniole? partea de sus a golfului; tabără în partea de sus a golfului. *Gravuri de Ch. Martens*.

şi mai rare. Vremea era uscată şi plăcută, iar cerul, minunat de albastru, se întuneca numai rareori. Privind spre interior din mijlocul unei astfel de câmpii deşerte, priveliştea se mărgineşte cu treapta unei alte câmpii, ceva mai înaltă, dar tot atât de netedă şi pustie, iar de jur-împrejur, zările se pierd în acel miraj tremurător ce pare a se ridica de pe pământul încins.

Într-un ţinut ca acesta e uşor de înţeles de ce soarta coloniei spaniole s-a hotărât aşa de repede. Uscăciunea climatului în cea mai mare parte a anului şi duşmănoasele atacuri întâmplătoare din partea indienilor nomazi au silit pe colonişti să-şi părăsească zidurile neterminate. Totuşi, stilul în care se începuse clădirea arată încă mâna puternică şi sângeroasă a Spaniei de altă dată. Rezultatul tuturor încercărilor de a coloniza această parte a Americii, la sud de 41°, a fost nenorocit. Porto Famine exprimă prin numele lui trecerea îndelungată şi neînchipuitele suferinţe ale mai multor sute de oameni dintre care n-a supravieţuit decât unul singur, povestitorul tragediei lor. O colonie neînsemnată se stabilise în golful Sf. Joseph, pe coasta Patagoniei; dar într-o duminică indienii dădură un atac şi măcelăriră pe toţi coloniştii, în afară de doi bărbaţi, rămaşi prizonieri pentru ani întregi. Am stat de vorbă, la Rio Negro, cu unul dintre aceştia, ajuns la adânci bătrâneţi.

Fauna Patagoniei este tot atât de limitată ca şi flora ei. Pe câmpiile aride abia dacă se văd câteva coleoptere negre (Heteromera), care se târăsc încet prin preajmă şi întâmplător câte o şopârlă, care zvâcneşte dintr-o parte în alta. Ca păsări, avem trei specii de vulturi, care se hrănesc cu stârvuri, iar pe văi câteva feluri de cintiţe şi insectivore. În locurile cele mai pustii nu lipseşte nici ibisul numit Theristicus melanops 16, specie despre care s-a zis că s-ar

fi găsit în Africa centrală. În stomacul acestor ibişi am găsit lăcuste, cicade, şopârle mici şi chiar scorpioni[77]. La un anumit timp din an, ele umblă în stoluri, iar altfel în perechi. Glasul lor puternic şi ciudat seamănă cu nechezatul de guanaco.

Guanaco sau lama sălbatică este patrupedul caracteristic al câmpi Hor Patagoniei. Pentru America de Sud, guanaco reprezintă ceea ce pentru ţările din răsărit reprezintă cămila. În stare de sălbăticie, e un animal elegant, cu gât. lung, subţire şi cu picioare fine. Foarte răspândit peste tot unde clima continentului e temperată, el se află la sud până şi în insulele de lângă capul Horn, trăind de cele mai multe ori în mici turme, de doisprezece până la treisprezece exemplare. E drept însă că, pe malurile râului Santa Cruz, am văzut o turmă care trebuie să fi avut cel puţin cinci sute.

De obicei, guanacii sunt sălbatici şi peste măsură de sperioşi. DL Stokes mi-a spus că, într-o zi, a văzut prin lunetă o herghelie foarte speriată, alergând în goană nebună, deşi se afla la o depărtare până unde ochiul liber nu-i putea desluşi. Cele mai adesea ori, vânătorii iau cunoştinţă de prezenţa acestor animale auzindu-le de foarte departe caracteristicul şi stridentul lor nechezat de alarmă. Privind în asemenea împrejurări cu atenţie, vânătorii pot vedea câte o turmă stând în linie pe clina vreunui deal depărtat. Dacă vin mai aproape, ei mai aud încă câteva strigăte ascuţite şi văd cum guanacii se pun de îndată în mişcare în acel galop uşor, care, deşi aparent încet, e destul de iute, luând-o pe o potecă ce duce către dealul vecin. Dacă însă din întâmplare se dă peste unul singur sau peste un grup puţin numeros, ei încremenesc mai totdeauna, uitându-se lung la vânător, apoi se mişcă

---

77 **Insectele acestea erau destul de multe pe sub pietre. Am găsit un scorpion canibal, devorîndu-şi liniştit un semen.**

doi-trei yarzi din loc, pentru ca întorcându-se să se uite iarăşi la el. Care să fie cauza acestei deosebiri în felul lor de a-şi manifesta teama? Socotesc ei pe om, de departe, drept puma, care este duşmanul lor neîmpăcat? Sau, poate, până la urmă, curiozitatea le învinge sfiiciunea? Că sunt curioşi, e sigur, deoarece, dacă cineva, întins pe pământ, face mişcări caraghioase, cum ar fi ridicarea picioarelor în aer, ei se apropie mai totdeauna încetul cu încetul, ca să vadă ce este. Vânătorii noştri recurgeau deseori la acest şiretlic, care le izbutea totdeauna, având pe deasupra şi avantajul de a putea trage cu puşca de mai multe ori, ceea ce le asigura pe deplin izbânda. În munţii din Ţara Focului am dat odată peste un guanaco, care, văzându-mă că mă apropiam de el, nu numai că ţipa şi necheza, dar a început să sară şi să se zbenguie în cel mai hazliu chip, arătându-se astfel gata de luptă.

Animalele acestea se domesticesc uşor: eu însumi am văzut câteva în nordul Patagoniei, stând pe lângă o locuinţă omenească, deşi erau cu totul slobode. Domesticiţi, guanacii sunt foarte îndrăzneţi; atacă pe om la iuţeală, lovindu-l pe la spate cu amândoi genunchii. Se dă ca sigur că asemenea atacuri s-ar fi datorând geloziei faţă de femelele lor. În stare de sălbăticie însă, ei nu au nicio idee de apărare: chiar numai un câine poate încurca pe marele guanaco, până se apropie vânătorul. În multe privinţe, ei se poartă ca oile, în turme. Astfel, văzând oameni călări, care se apropie din mai multe părţi, se sperie repede, zăpăcindu-se şi nemaiştiind pe unde să o apuce. Faptul acesta uşurează mult indienilor posibilitatea de a-i prinde, deoarece sunt strânşi astfel la mijloc şi împresuraţi.

Guanacii sunt gata oricând de înot: la Porto Valdes au fost văzuţi de câteva ori înotând de la o insulă la alta. Byron spune că în călătoria sa i-a văzut adăpându-se cu apă sărată. Unii dintre ofiţerii noştri spuneau de asemenea

că văzuseră o turmă bând lichidul sălciu al unei saline de lângă Capo Blanco. Îmi închipui, de altfel, că dacă ei n-ar bea apă sărată, în mai multe părţi ale ţării n-ar avea nimic altceva de băut. Pe la amiază animalele acestea obişnuiesc să se tăvălească prin praf în anumite locuri scobite ca farfuriile. Masculii se luptă între ei. Într-o zi trecură doi pe lângă mine, ţipând ascuţit şi încercând să se muşte unul pe altul; iar câţiva dintre cei pe care îi împuşcasem aveau pe piele semne de muşcături. Uneori, turme întregi par a porni în explorare. La Bahia Bianca, unde la treizeci de mile de coastă guanacii sunt foarte rari, am văzut într-o zi urmele a treizeci-patruzeci, care veniseră în linie dreaptă la o băltoacă noroioasă şi sărată. Trebuie să-şi fi dat seama că se aflau în apropierea mării, fiindcă se întoarseră pe loc ca o cavalerie regulată, luând drumul înapoi, tot de-a dreptul cum veniseră. Un singur obicei mi se pare, la aceste animale, de neexplicat, şi anume că, zile întregi, una după alta, ele îşi depun balega pe aceeaşi grămadă. Am văzut eu însumi o astfel de grămadă foarte mare, cu un diametru de opt picioare. Obiceiul acesta, după dl. A. d'Orbigny este al tuturor speciilor genului şi e de mare folos indienilor peruvieni care, întrebuinţând balega pentru foc, scapă astfel de neajunsul de a o mai strânge.

Guanacii par să aibă anumite locuri unde se ascund ca să moară. Pe malurile râului Santa Cruz, porţiuni restrânse, de obicei cu multe tufişuri şi toate aproape de râu, erau în adevăr albe de oseminte. Într-un loc dintre acestea am numărat ca la zece – douăzeci de capete. Am cercetat cu grijă oasele şi nu mi s-au părut ca altele, pe care le văzusem ici şi colo, roase sau sfărâmate, arătând cu alte cuvinte că fuseseră târâte la un loc de fiarele sălbatice. Se vedea bine că animalele, înainte de a muri, se târâseră ele înşile printre şi pe sub tufişuri. Dl. Bynoe mă informează că într-o călătorie mai demult a observat acelaşi lucru pe malurile râului Gallegos. Nu-mi dau seama

în niciun fel de cauza acestei deprinderi, dar am observat că la Santa Cruz guanacii răniţi o-luau totdeauna spre râu.17 îmi amintesc că la Santiago, în insulele Capului Verde am văzut în cel mai ascuns loc al unei surpături de pământ numai oase de capră; şi am şi exclamat cu toţii că acolo era cimitirul tuturor caprelor de pe insulă. Consemnez aceste lucruri de mică însemnătate, fiindcă în anumite cazuri ele pot explica marele număr de oseminte nevătămate ce se găsesc prin peşteri sau îngropate sub aluviuni, după cum tot ele sunt cauza pentru care anumite animale, mai mult decât altele, au fost încrustate în depozite sedimentare.

Într-o zi, căpitanul vasului puse iola sub comanda domnului Chaffers şi cu provizii pentru trei zile o trimise să cerceteze ridicarea cartografică a părţii superioare a portului. Dimineaţa, căutarăm câteva izvoare cu apă bună de băut, pe care le menţiona o veche hartă spaniolă. Găsirăm în adevăr un mic lac, la capătul căruia şopotea un pârâiaş (primul întâlnit) de apă sălcie. Mareea ne sili să rămânem aici câteva ceasuri, timp în care eu făcui o plimbare pe jos în interior. Ca de obicei, câmpia era constituită dintr-un strat de pietriş amestecat cu un fel de pământ, după toate aparenţele cretos, dar foarte deosebit de natura calcarului. Din cauza terenului sfărâmicios se formaseră multe ravine. Nu se vedea niciun copac; abia dacă, în afară de câte un guanaco păzindu-şi ca o santinelă, de pe un vârf de deal, turma, se putea da peste vreun alt animal sau vreo pasăre. Peste tot, linişte şi pustietate. Şi totuşi priveliştile acestea, fără niciun lucru mai deosebit re să atragă privirile, umplu pe călător de un sentiment puternic, deşi nedefinit. Te întrebi câte vârste a dăinuit câmpia în starea în care se află şi câte mai o sortită să dăinuiască încă.

„Niciun răspuns – în jur e totul veşnic.

Pustiu-şi are limba lui de tainã.

Cu care-nvaţă groaznice-ndoieli”.[78]

Seara, navigarăm câteva mile mai sus şi apoi ne întinserăm corturile pentru înnoptat. Pe la amiaza zilei următoare, iola noastră dând de pământ, din cauza apei scăzute, nu mai puturăm înainta. Apa fiind destul de bună de băut, dl. Chaffers luă barca cu vâsle şi se duse două-trei mile în sus, unde se împotmoli din nou, dar de data aceasta în apă dulce. Era o apă tulbure, care, în ciuda micimii pârâului, nu putea izvorî decât din zăpezile topite ale Anzilor. Locul pe care ne aşezasem corturile era împresurat de pereţi de piatră şi de ţancuri prăpăstioase de porfir. Nu cred să fi văzut cândva alt loc mai izolat de restul lumii decât această râpă stâncoasă în plină câmpie.

A doua zi, după ce ne-am întors la locul unde ancorase „Beagle”, mă dusei dimpreună cu un grup de ofiţeri să cercetez un mormânt indian străvechi, pe care îl găsisem pe piscul unui deal vecin. Două pietroaie uriaşe, cântărind fiecare cel puţin câte două tone, fuseseră puse în faţa unei ieşituri de stâncă, înaltă de aproape şase picioare. La fundul mormântului, pe piatra tare, era un strat de pământ, gros ca de un picior, adus aci probabil din câmpia de jos. Peste acest strat de pământ se aşternuse un rând de pietre late, peste care se îngrămădiseră altele, umplând până sus golul dintre ieşitură şi cele două mari blocuri. Ca să desăvârşească mormântul, indienii se chinuiseră să desprindă din ieşitură o bucată zdravănă, pe care o aruncaseră deasupra întregii grămezi, pe blocurile din faţă. Am săpat mormântul din amândouă părţile, dar n-am putut da de nicio relicvă şi nici chiar de oase. Probabil că oasele putreziseră de mult (ceea ce însemna că mormântul trebuie să fi fost extrem de vechi). În alt loc, am găsit grămezi de pietre asemănătoare, nu atât de mari, sub care se putea vedea că foarte puţinele resturi de

78 Shelley, versuri pe Mont Blanc.

oseminte, în stare fărâmicioasă, aparţinuseră unui om. Falconer afirmă că indienii sunt îngropaţi acolo unde se întâmplă să moară, dar că la un timp după aceea li se scot cu mare grijă osemintele care sunt duse, oricât de mare ar fi distanţa, pe coasta mării. Obiceiul acesta poate fi, cred, înţeles numai dacă ne amintim că indienii, înainte de introducerea calului, trebuie să fi dus aceeaşi viaţă ca locuitorii Ţării Focului de azi, locuind prin urmare, de obicei, pe ţărmul mării. Prejudecata foarte răspândită printre ei, de a se odihni după moarte lângă străbunii lor, face ca indienii rătăcitori de azi să aducă resturile ce s-au putut păstra de la rudele moarte în vechile cimitire de pe coastă.

9 ianuarie 188 4. Până să se înnopteze, vasul „Beagle” ancoră în golful larg şi plăcut al portului San Jùlian, situat aproape la o sută zece mile mai la sud de Porto Deseado. Stăturăm aici opt zile.

Ţinutul era cam ca cel de la Porto Deseado, dacă nu chiar mai sterp. Într-o zit câţiva dintre noi însoţirăm pe căpitanul Fitz Roy într-o lungă plimbare pe jos împrejurul capului golfului. De unsprezece ore nu băusem niciun strop de apă, aşa că unii dintre noi eram cu totul istoviţi. De pe vârful unui deal (numit de atunci, cum se şi cuvenea, Dealul Setei) zărirăm un lac splendid; de îndată doi inşi din grup plecară într-acolo, după ce ne înţeleserăm asupra semnelor pe care ni le vor face, dacă apa era bună de băut sau nu. Ce dezamăgire însă când aflarăm că era un strat de sare alb ca zăpada şi cristalizat în cuburi mari!

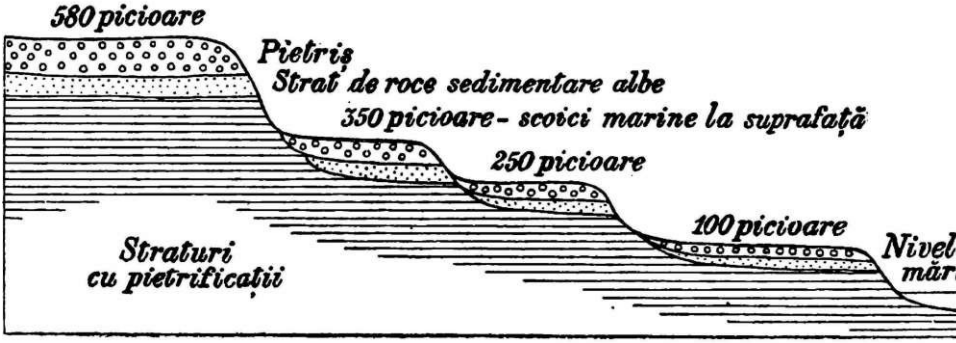

Secţiune prin şesul Patagoniei.

Ne închipuiam că setea noastră atât de arzătoare se datora uscăciunii atmosferei; dar, oricare ar fi fost cauza, ne simţirăm peste măsură de fericiţi când pe înnoptate revenirăm la corăbii. Deşi în tot timpul excursiei nu găsisem niciun strop de apă dulce, aceasta nu înseamnă că nici nu exista: printr-o întâmplare de neînţeles am găsit pe suprafaţa apei sărate, de lângă capul golfului, un Colymbetes încă viu, care trebuie deci să fi venit din vreun lac apropiat. Dintre coleoptere mai făceau parte alte trei insecte (un Cicindela, probabil Cicindela hybrida, un Cymindis şi un Harpalus18), care trăiesc împreună în băltoacele noroioase pe care, câteodată, le acoperă revărsarea mării, precum şi alta pe care am găsit-o moartă pe câmpie. În mare număr se aflau nişte muşte mari (*Tabanus*), care ne chinuiau cu înţepăturile lor dureroase. Aceluiaşi gen îi aparţine şi obişnuita muscă a calului, care este atât de sâcâitoare pe drumurile umbroase din Anglia. Nedumerirea pe care de obicei o stârnesc ţânţarii se cuprinde în întrebarea: cu sângele căror animale se hrănesc îndeobşte aceste insecte? Guanaco este aproape singurul animal patruped cu sânge cald, iar el se află pe aici în număr prea mic comparativ cu mulţimea acestor muşte.

Geologia Patagoniei este interesantă. Spre deosebire de Europar unde formaţiile terţiare par a se fi acumulat în golfuri, aici avem de-a face, de-a lungul a sute de mile pe coasta mării, cu un mare depozit, cuprinzând mai multe feluri de cochilii terţiare, după toate aparenţele dispărute. Cochilia cea mai răspândită este a unei scoici masive, uriaşe, măsurând adesea chiar un picior în diametru. Straturile acestea sunt acoperite de alte straturi de piatră albăf de o consistenţă moale, caracteristică, în care se află mult ghips, semănând de aceea cu creta, dar fiind de fapt piatra-ponce. Ceea ce e deosebit de interesant, e că această piatră conţine infuzorii în proporţie de 10% faţă de volumul ei. Profesorul Ehrenberg a şi confirmat că în ea există treizeci de forme oceanice. Stratul acesta, la rândul lui, se întinde pe 500 de mile de-a lungul coastei, dacă nu pe o distanţă şi mai mare. Grosimea lui, în portul San Julian, depăşeşte 800 de picioare!

Aceste straturi albe sunt peste tot acoperite cu o masă de pietriş, care constituie probabil una dintre cele mai mari păturі de pietriş din lume: în adevăr, ea se întinde de lângă Rio Colorado până la 600 – 700 mile marine înspre sud: la Santa Cruz (râul care se află puţin mai la sud de San Juliai) ajunge până la paralela Anzilor; pe la jumătatea lungimii fluviului are o grosime de peste 200 de picioare; probabil că pretutindeni se întinde până la marele lanţ de munţi, de unde au fost aduse pietricelele rotunde de porfir. Aşa că, rezumând, lăţimea ei medie poate fi socotită la 200 de mile, iar grosimea medie cam la 50 de picioare. Dacă acest strat imens de pietriş, fără a mai ţine seamă de nămolul produs prin tocirea pietricelelor, s-ar fi grămădit la un loc, ar fi dat naştere unui impunător lanţ de munţi! Când ne gândim că întreg acest prundiş, nemăsurat ca firele de nisip ale pustiurilor, a provenit din alunecarea zi cu zi a masivelor stânci peste străvechile ţărmuri de mare şi peste malurile râurilor;

când ne gândim că, la rândul lor, aceste stânci prăvălite s-au desfăcut în pietroaie şi că fiecare pietroi a fost apoi rostogolit încetul cu încetul, rotunjit şi împins la mari depărtări, rămânem uimiţi la ideea lungului şir de ani câţi au trebuit, ca să se întâmple toate acestea. Dar toate pietrele acestea au fost duse la mari depărtări şi probabil rotunjite numai după aşternerea straturilor albe şi mult mai târziu faţă de straturile cochiliilor terţiare, care se află dedesubtul celor albe.

În acest continent sudic, totul s-a întâmplat pe o scară uriaşă: uscatul dintre La Plata şi Ţara Focului, pe o distanţă de 1200 mile, s-a ridicat în întregime (până la înălţimea de 300 – 400 picioare în Patagonia) în perioada de timp corespunzătoare moluştelor marine existente încă. Vechile cochilii care au rămas pe câmpia ridicată, deşi roase de timp, îşi mai păstrează încă oarecum culorile iniţiale. Înălţarea pământului a fost întreruptă de cel puţin opt ori prin lungi perioade de repaus, în timpul cărora marea revărsată a mâncat din nou uscatul pe distanţe adânci, formând astfel, la niveluri succesive, acele lungi rânduri de faleze sau râpe stâncoase care despart diferitele câmpii ridicate în trepte, una după alta. Ridicarea uscatului şi forţa de eroziune a apelor în perioadele de repaus au lucrat cu puteri egale de-a lungul coastelor, pe distanţe imense: ca dovadă, care mai întâi m-a uimit, am constatat că aceste câmpii aşezate în trepte au, la puncte foarte depărtate unele de altele, aproape aceeaşi înălţime. Câmpia cea mai joasă e înaltă de 90 de picioare, iar cea mai ridicată, în apropiere de coastă, e de 950 şi din ea n-au mai rămas decât resturi în chip de coline cu vârful turtit şi aşternut cu pietriş. Câmpia cea mai înaltă de pe malurile râului Santa Cruz se urcă în pantă până la poalele Anzilor, atingând înălţimea de 3.000 de picioare. Am spus că Patagonia în perioada de timp corespunzătoare moluştelor marine actuale s-a ridicat la 300 – 400 de

picioare: pot adăuga că, în perioada când aisbergurile transportau mari bucăţi de stânci pe câmpia cea mai înaltă de la Santa Cruz, ridicarea uscatului a atins cel puţin 1500 de picioare. Bineînţeles, nu numai aceste mişcări în sus ale pământului au schimbat înfăţişarea Patagoniei. După opinia profesorului E. Forbes, moluştele terţiare dispărute, găsite la San Julian şi Santa Cruz, n-au putut trăi decât în ape a căror adâncime se cuprindea între 40 şi 250 de picioare, cu toate că azi ele se află acoperite de straturi marine groase între 800 şi 1.000 de picioare. Aceasta înseamnă că fundul mării, pe care aceste moluşte au vieţuit odinioară, trebuie să se fi scufundat cu câteva sute de picioare, ca să îngăduie depunerea straturilor de deasupra. Ce lanţ de revoluţii geologice destăinuie coasta atât de simplu alcătuită a Patagoniei!

În golful San Julian[79], în nămolul roşu care s-a aşternut peste pietrişul de pe câmpia de 90 de picioare înălţime, am găsit jumătate din scheletul unui patruped remarcabil, mare cât cămila, anume Macrauchenia Patagonica. Ca şi rinocerul, tapirul şi paleotheriul, el aparţine aceleiaşi diviziuni: Pachidermata; numai forma oaselor gâtului său lung arată că se înrudea bine cu cămila, sau mai curând cu guanaco şi lama. După moluştele marine actuale, găsite pe două câmpii mai înalte, care trebuie să se fi ridicat şi constituit mai înainte ca nămolul, în care a fost îngropat Macrauchenia, să se fi depus, rezultă în mod sigur că ciudatul patruped a trăit cu mult după ce marea se populase cu moluştele actuale. Mai întâi, am fost foarte mirat cum a putut dăinui, până atât de curând, marele patruped pe sterpele câmpii de pietriş cu vegetaţie pitică la 49° *15* latitudine; dar, după aceea,

79 De curînd, am auzit că pe malurile rîului Gallegos (lat. 52° 4') căpitanul Sulivan a găsit o mulţime de oase fosile îngropate în straturi regulate. Atît oasele mari cît şi cele mici par să fi aparţinut unui armadillo. Aceasta e o descoperire foarte interesantă şi însemnată.

înrudirea Macraucheniei cu guanaco, care trăieşte azi în locurile cele mai pustii, m-a făcut să-mi explic în parte această dificultate.

Înrudirea, deşi nu strânsă, care exista între. Macrauchenia şi guanaco, între Toxodon şi capybara 19, înrudirea mai apropiată dintre un număr de Edentata dispărute şi leneşii, furnicarii şi tatuii care trăiesc încă şi sunt atât de caracteristici pentru fauna Americii de Sud, în fine, ca şi mult mai strânsa înrudire dintre fosilele şi speciile existente încă de Crenomys şi Hydrochoerus, sunt fapte deosebit de interesante. Marea colecţie strânsă din peşterile Braziliei, pe care domnii Lund şi Clauzen au adus-o de curând în Europa, dovedeşte de minune această înrudire, cu care nu se compară decât aceea dintre marsupialele fosile şi marsupialele de azi ale Australiei. Numai patru din cele treizeci şi două de genuri de patrupede terestre, care trăiesc încă în ţinuturile unde se află peşterile, nu sunt reprezentate în colecţie prin specii dispărute, iar acestea, cele dispărute, sunt mult mai

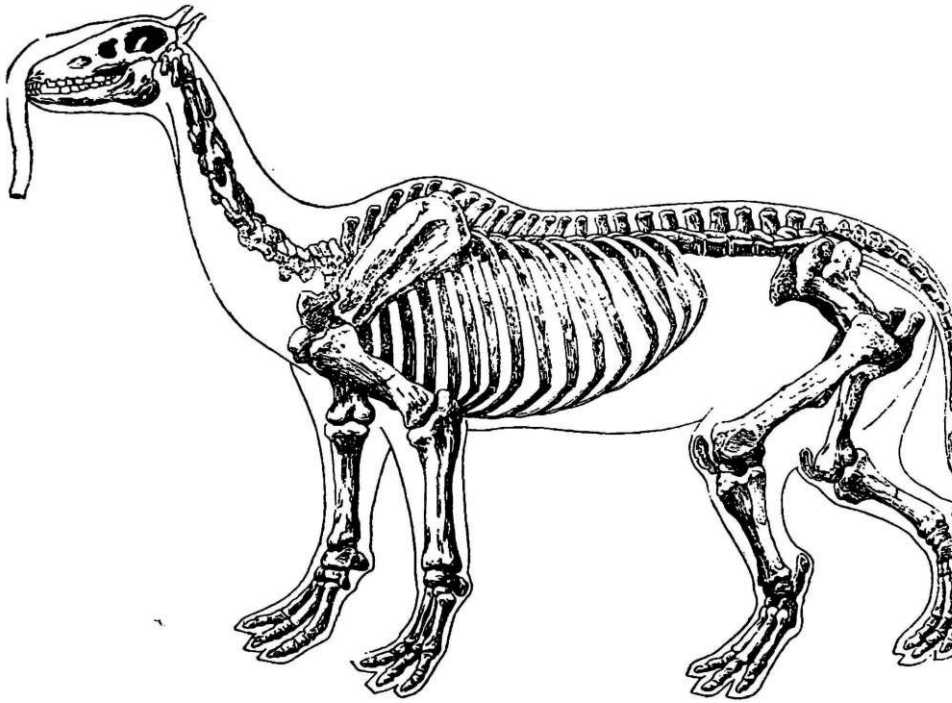

Schelet de Macrauchenia (*Macrauchenia Patagonica*) şi conturul corpului său.

numeroase decât speciile existente azi, deoarece găsim printre ele fosile de furnicari, tatui, tapiri, peccari, guanaci, opossumi, numeroase rozătoare şi maimuţe sud-americane şi altele. Această minunată înrudire pe acelaşi continent dintre ce e mort şi ce e viu, n-am nicio îndoială că în curând va arunca mai multă lumină decât orice altă categorie de fapte asupra apariţiei şi dispariţiei fiinţelor pe pământ.

E cu neputinţă a reflecta asupra schimbării continentului american, fără să fim cuprinşi de uimire. Pe vremuri, continentul acesta trebuie să fi mişunat de monştri uriaşi: animalele de azi, comparate cu rasele antecedente şi înrudite, ni se înfăţişează ca nrşte adevăraţi

pigmei. Buffon, dacă ar fi cunoscut leneşul gigantic, animalele înrudite cu tatuul şi pachidermele dispărute, ar fi putut spune, cu mai multă apropiere de adevăr, că puterea de creaţie în America şi-a pierdut vlaga şi nu, cum a spus, că n-a fost viguroasă niciodată. Dacă nu toate, în orice caz cele mai multe dintre aceste patrupede dispărute au trăit într-o perioadă recentă, fiind contemporane cu cea mai mare parte a moluştelor marine de azi. De pe vremea când trăiau ele, nicio schimbare mai însemnată a solului nu s-a putut întâmpla. Aşa stând lucrurile, cum au fost exterminate atât de numeroase specii şi chiar genuri întregi? Cu această întrebare, mintea ne ajunge fără voie la ideea cine ştie cărei catastrofe uriaşe; dar cu nimicirea atâtor animale, mari şi mici deopotrivă, în Patagonia de sud, în Brazilia, în Anzii din Perú şi America de Nord până la strâmtoarea lui Behring, am zgudui din temelii globul pământesc întreg. Cercetarea mai cu seamă a geologiei La Platei şi a Patagoniei ne duce la convingerea că toate caracteristicile uscatului rezultă din schimbări graduale, încete, caracterele fosilelor de pretutindeni, din Europa, Asia, Australia, din America şi de Nord şi de Sud arată că împrejurările care înlesneau viaţa patrupedelor mai mari au existat recent în întreaga lume, dar ce anume condiţii au fost acelea nimeni nu poate încă să-şi închipuie. E greu de presupus că schimbarea temperaturii a nimicit, în acelaşi timp şi pe amândouă emisferele globului, pe locuitorii latitudinilor tropicale, temperate şi arctice. Ştim sigur de la dl. Lyell că, în America de Nord, marile patrupede au trăit după acea perioadă când blocuri de piatră erau aduse până la o latitudine unde gheţarii nu ajung în zilele noastre niciodată; aşa că din motive convingătoare, deşi indirecte, putem fi încredinţaţi că, în emisfera sudică, Macrauchenia a trăit de asemeni cu mult după perioada când gheţarii transportau blocuri de piatră. A nimicit însuşi omul, după pătrunderea lui în America de

Sud, uriaşul Megatherium şi celelalte specii de Edentata, aşa cum s-a dat a se înţelege? în cazul acesta dispariţia micului tucutuco de la Bahia Bianca, a numeroşilor şoareci fosili şi a altor patrupede mărunte din Brazilia trebuie să o atribuim unei cauze deosebite. Nimeni nu-şi va închipui că cine ştie ce secetă, chiar mai cumplită decât acelea care pricinuiesc atâtea pagube în provincia La Platei, a putut distruge specie cu specie şi animal cu animal din Patagonia de sud şi până la strâmtoarea lui Behring. Ce să zicem atunci de dispariţia calului? E cu putinţă să fi lipsit păşunile tocmai pe acele câmpii, pe care apoi le-au străbătut în lung şi-n lat, cu miile şi sutele de mii, descendenţii neamului de cai aduşi de spanioli? Să fi consumat speciile introduse mai târziu hrana uriaşelor forme anterioare? Putem oare crede că specia capybara a pus stăpânire pe hrana Toxodonului, guanaco, pe a Macraucheniei şi măruntele Edentate, existente încă, pe a numeroaselor şi giganticelor prototipuri respective? Niciun fapt din lunga istorie a lumii nu este sigur atât de uluitor ca exterminările vaste şi repetate ale acestor locuitori ai pământului.

Cu toate acestea, dacă examinăm problema dintr-un alt punct de vedere, ea ne va apărea mai puţin încurcată. Noi nu ne dăm seama totdeauna cât de ignoranţi suntem în privinţa împrejurărilor de viaţă ale tuturor animalelor; nici nu ne amintim totdeauna că o anumită frână opreşte înmulţirea oricărei vieţuitoare, rămase în stare de sălbăticie. Cantitatea medie de hrană e constantă –, dar tendinţa tuturor animalelor de a se înmulţi creşte în progresie geometrică, iar urmările surprinzătoare ale acestei rapidităţi de înmulţire n-au fost nicăieri mai evidente decât în cazul animalelor europene, care, în ultimele câteva secole, s-au sălbăticit din nou în America. Orice animal sălbatic se reproduce cu regularitate; totuşi, pentru orice specie stabilită de mult timp, orice mare spor

numeric este vădit imposibil, trebuind să fie frânat prin vreun mijloc. Rareori suntem însă în stare să spunem cu toată certitudinea când intervine frâna pentru o specie dată, în ce perioadă a vieţii, în ce perioadă a anului, sau dacă intervine numai la lungi intervale de timp? după cum de asemenea nu putem şti natura exactă a acestor frâne. De aceea, probabil, sâçtem atât de puţin surprinşi când vedem că din două specii strâns înrudite prin deprinderi de viaţă, deşi trăind în acelaşi ţinut, una e rară, în timp ce alta se înmulţeşte din belşug sau, de asemenea, nu ne mirăm că una se află în mare număr într-o anumită regiune, iar cealaltă, având aceiaşi rost în economia naturii, se află în mare număr în regiunea vecină, foarte puţin deosebită în condiţiile de viaţă. La întrebarea despre cauza acestor stări se răspunde neîntârziat că ele provin dintr-o uşoară diferenţă de climat şi de hrană, sau că se datoresc duşmanilor numeroşi; adevărul este că mai niciodată nu putem descoperi cauza exactă şi felul de a interveni al acestei frâne. Aşa că ne vedem siliţi să ajungem la concluzia că mulţimea de indivizi sau raritatea unei anumite specii sunt determinate de o cauză care în cea mai mare parte scapă minţii omeneşti.

În cazurile când putem atribui omului dispariţia unei specii de animale, fie în întregime, fie numai într-o regiune dată, ştim că acea specie, până să dispară cu totul, devine din ce în ce mai rară: dar n-ar fi de loc uşor să indicăm cu precizie deosebirea dintre felul cum dispare o specie din cauza omului şi felul cum dispare din cauza înmulţirii duşmanilor naturali. Caracterul evident al faptului că raritatea precede extincţia, după cum au observat câţiva oameni de ştiinţă, este mai izbitor în straturile succesive terţiare; s-a constatat adesea că o moluscă foarte răspândită într-un strat terţiar este azi foarte rară, crezându-se că a şi dispărut de multă vreme. Dacă deci, cum pare probabil, speciile devin mai întâi rare şi apoi se

sting – t dacă înmulţirea prea rapidă a speciilor, chiar şi a celor mai favorizate, este mereu frânată, deşi greu putem spune cum şi când e frânată; dacă vedem fără nicio mirare că o specie abundă în aceeaşi regiune în care altă specie, strâns înrudită, se răreşte, de ce să ne mirăm atâta că de la raritate se ajunge, cu un pas mai departe, la extincţie? Orice acţiune din preajma noastră, cât de neînsemnată, poate fără îndoială să fie dusă ceva mai departe ca intensitate, fără să băgăm de seamă. Cine ar fi foarte uimit auzind că Megalonyxul în comparaţie cu Megatherium era altă dată rar, sau că o specie de maimuţe fosile, în comparaţie cu alta existentă încă, era puţin numeroasă? Şi, totuşi această raritate relativă constituie dovada deplină a unor condiţii de viaţă mai puţin prielnice existenţei lor. A admite că speciile devin de obicei rare înainte de extincţia lor, a nu ne mira că o specie e mai rară decât alta şi în acelaşi timp a recurge la un agent extraordinar şi a ne mira dacă o specie dispare, pentru mine aceasta e totuna cu a admite că boala, la om, e preludiul morţii, a nu ne mira de boală, dar a rămâne uluiţi, când omul bolnav moare şi a crede că a avut o moarte violentă 2 t).

CAPITOLUL IX

santa cruz, patagonia şi insulele falkland

Santa Cruz – Expediţia în susul râului – Indienii – Fluvii de lavă bazaltică – Fragmente de stânci netransportate de fluviu – Excavaţia văii – Obiceiurile condorului – Anzii

— Uriaşe blocuri eratice – Relicve indiene – înapoierea la corabie – Insulele Falkland – Cai, vite şi iepuri sălbatici

— Vulpea-lup – Foc de oase – Cum se vânează vitele sălbatice – Geologie – Fluvii de piatră – Scene ale fenomenelor geologice violente – Pinguinul – Gâşte – Ouă de Doris – Vieţuitoare coloniale.

13 aprilie, 183 4. Vasul nostru ancoră la vărsarea râului Santa Cruz. Râul se afla la şaizeci de mile mai la sud de San Julian. În ultima călătorie, căpitanul Stokes a înaintat pe cursul lui în sus treizeci de mile, dar din lipsă de provizii a fost silit să se înapoieze. În afară de ceea ce s-a descoperit atunci, nu se ştie mai nimic asupra acestui fluviu. Căpitanul Fitz Roy hotărî aşadar să-i urmăm albia spre izvoare, până unde ne va îngădui timpul. Astfel, în ziua de 18 aprilie, plecară trei baleniere, încărcate cu provizii pentru trei săptămâni. Echipajul lor consta din douăzeci şi cinci de suflete, deci o unitate destul de puternică pentru a înfrunta o oaste întreagă. de indieni, împinşi de un straşnic flux, pe o zi minunată, făcurăm o bună distanţă, dădurăm repede de apă dulce, potolindu-ne setea, iar noaptea trecurăm aproape dincolo de limita unde se mai simţea puterea fluxuliii.

Înfăţişarea şi mărimea fluviului, unde ne aflam, aveau să rămână ca şi neschimbate chiar până la punctul cel mai depărtat pe care l-am atins în cele din urmă. Media lăţimii lui era între trei şi patru sute de yarzi, iar adâncimea, la mijlocul apei, cam de şaptesprezece picioare. Caracteristica lui poate cea mai deosebită era însă repeziciunea curgerii, care, pe toată lungimea, putea fi stabilită de la patru la şase noduri pe oră. Apa era de un albastru minunat, deşi uşor lăptos şi nu atât de transparent cât era de aşteptat la prima vedere. Albia râului consta dintr-un strat de prundiş ca acela din care sunt alcătuite golful şi câmpiile înconjurătoare şi mergea şerpuit printr-o vale, care se întindea de-a dreptul spre vest. Lăţimea văii varia de la cinci la zece mile, fiind mărginită de terase în formă de trepte, care în cea mai mare parte se ridică una deasupra alteia până la înălţimea de cinci sute de picioare, având – fapt remarcabil – în faţă, pe ţărmul opus, alte terase simetrice asemănătoare.

19 aprilie. Bineînţeles că împotriva unui curent atât

de puternic, ar fi fost cu neputinţă de vâslit sau de navigat cu pânze; aşa că cele trei bărci fură legate în şir una după alta, având fiecare numai câte un om la vâsle, restul oamenilor urmând să tragă la funie de pe ţărm. Voi descrie sistemul căpitanului Fitz Roy, care s-a dovedit a fi fost atât de bun, încât să uşureze munca tuturor la un loc şi fiecare să-şi aibă rostul lui. Căpitanul a împărţit echipajul în două schimburi, fiecare trebuind să tragă cu rândul la funie câte o oră şi jumătate. Ofiţerii fiecărei bărci duceau viaţa propriului lor echipaj, mâncând în comun şi dormind în acelaşi cort, astfel că fiecare barcă era cu totul independentă de celelalte. După asfinţitul soarelui, se alegea pentru înnoptat primul loc neted, pe care nu se afla niciun stufiş. Bucătar era fiecare om din echipaj, cu rândul. De îndată ce se priponea barca de ţărm, bucătarul îşi aprindea focul, alţi doi înălţau cortul; cârmaciul scotea aşternuturile din barcă, iar restul le căra la corturi şi strângea lemne de foc. În acest fel, totul era pregătit pentru înnoptat, într-o jumătate de ceas. Se întocmea totdeauna o pază din doi oameni şi un ofiţer, care aveau consemnul să ia seama la corăbii, să întreţină focul tot timpul şi să stea de strajă împotriva indienilor. Cu toţii trebuiau să facă de strajă câte un ceas pe noapte.

În toată această zi, trăgând la funii, nu înaintarăm cine ştie cât, deoarece erau o mulţime de insuliţe, acoperite cu stufişuri de spini, printre care urma să trecem, iar canalurile dintre ele nu aveau apă destul de adâncă.

20 aprilie. Trecând dincolo de aceste insule, ne puserăm pe muncă. Deşi încă greu, înaintam regulat zi cu zi, dar în medie nu făceam mai mult de zece mile în linie dreaptă şi poate cincisprezece sau douăzeci, socotind şerpuirile albiei. Mai sus de locul unde dormisem ultima noapte, ţinutul era cu desăvârşire o *terra incognito.*: de aici se întorsese înapoi căpitanul Stokes. Văzând în

depărtare un fum gros şi găsind scheletul unui cal, înţeleserăm că indienii se aflau prin apropiere. A doua zi de dimineaţă (era în 21), se descoperiră pe pământ urmele unui grup de cai şi dârele lăsate de chuzos, acele lănci lungi, pe care indienii le duc târându-le pe jos. Crezurăm mai toţi că, în timpul nopţii, indienii veniseră în recunoaştere. Puţin după aceea, ajunserăm într-un loc, de unde se vedea, după urmele proaspete de oameni, copii şi cai, că ceata traversase râul.

22 aprilie. Ţinutul era acelaşi, extrem de neinteresant. Desăvârşita asemănare a priveliştilor întregii Patagonii e caracteristica ei cea mai izbitoare. Şesurile prundite şi sărace în apă priese numai aceleiaşi vegetaţii pitice şi închircite ţ iar pe văi cresc aceleaşi tufişuri ţepoase. Pretutindeni, aceleaşi păsări şi insecte. Iarba de un verde mai luminos abia înviora marginea malurilor râului şi ale limpezilor pâraie afluente. Sterilitatea este blestemul acestui pământ şi fluviul, în albia lui aşternută cu pietre, se află sub acelaşi blestem. Se înţelege că numărul păsărilor de apă e foarte redus, fiindcă nimic în cuprinsul acestui râu sterp nu prieşte vieţii.

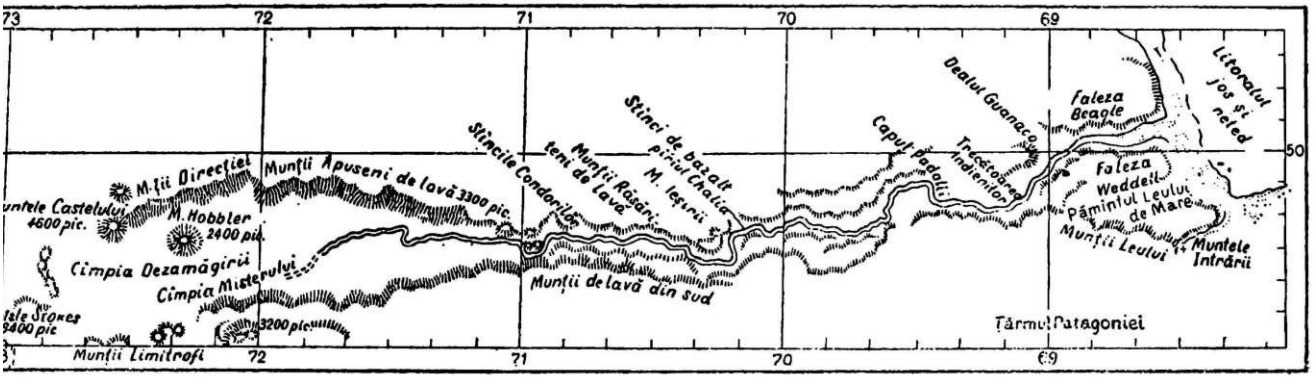
73
72
71
70
69
50
Munții Apuseni de lavă 3300 pic.
M. Hobbler
2400 pic.
Cîmpia Dezamăgirii
Cîmpia Misterului
3200 pic.
Munții Limitrofi
Stîncile Condorilor
Munții Răsăriteni de lavă
Stînci de bazalt
M. Ieșirii
Munții de lavă din sud
Capul Podolii
Dealul Guanaco
Trecătoarea Indienilor
Faleza Beagle
Faleza Weddell
Pămîntul Leului de Mare
Munții Leului
Muntele Intrării
Litoralul jos și neted
Țărmul Patagoniei

Râul Santa Cruz. După harta întocmită de cartografii vasului „Beagle”.

Patagonia, pe cât e de săracă în unele privinţi, pe atât se poate totuşi mândri cu un mare număr de rozătoare mărunte şi aceasta mai mult, poate, decât orice altă ţară de pe lume. Câteva specii de şoareci se deosebesc, ca înfăţişare, prin urechile lor mari şi subţirir precum şi prin blana minunată. Aceste mici vieţuitoare foiesc printre tufişurile de pe văile, unde luni de zile, în afară de rouă, ele nu găsesc niciun strop de apă. Toate par să fie canibale, fiindcă, de îndată ce prindeam în cursă vreun şoarece, veneau alţii şi îl mâncau. O vulpe mică şi foarte graţioasă, tot atât de răspândită prin aceste părţi, îşi agoniseşte cele necesare traiului prinzând numai şoareci. Guanaco se simte de asemenea în patria lui, umblând în turme de cincizeci până la o sută de capete; după cum am mai spus, am văzut un grup care în număra cel puţin cinci sute de guanacr Puma, cu un adevărat alai de condori şi alţi vulturi, care se hrănesc cu stârvurir urmăresc guanacii, îi atacă şi îi devorează. Urme de puma se vedeau mai peste tot pe malurile râului, iar rămăşiţele câtorva guanaci, cu gâturile frânte şi oasele sfărâmate, arătau limpede cum îşi găsiseră moartea.

24 aprilie. Ca navigatorii de altă dată, când ajungeau într-o ţară necunoscută, aşa cercetamşi Luam seama la cele mai mărunte semne care puteau vesti vreo schimbare. Salutam ou însufleţire orice trunchi de copac purtat de ape, orice bloc desprins cine ştie când din vreo stâncă, întâmpinam orice nimic ca şi cum am fi văzut păduri qrescând pe coastele Anzilor. Totuşi, creasta unei grămezi uriaşe de nori, care aproape că nu se mişcau din locul lor, fu pentru noi semnul cel mai plin de făgăduinţi. Şi în adevăr, cu timpul, prevestirea aceasta nu s-a dovedit mincinoasă, deşi norii ni se păjuseră mai întâi că sunt chiar munţii şi nu masele de vapori strânşi în juiul piscurilor de

gheaţă.

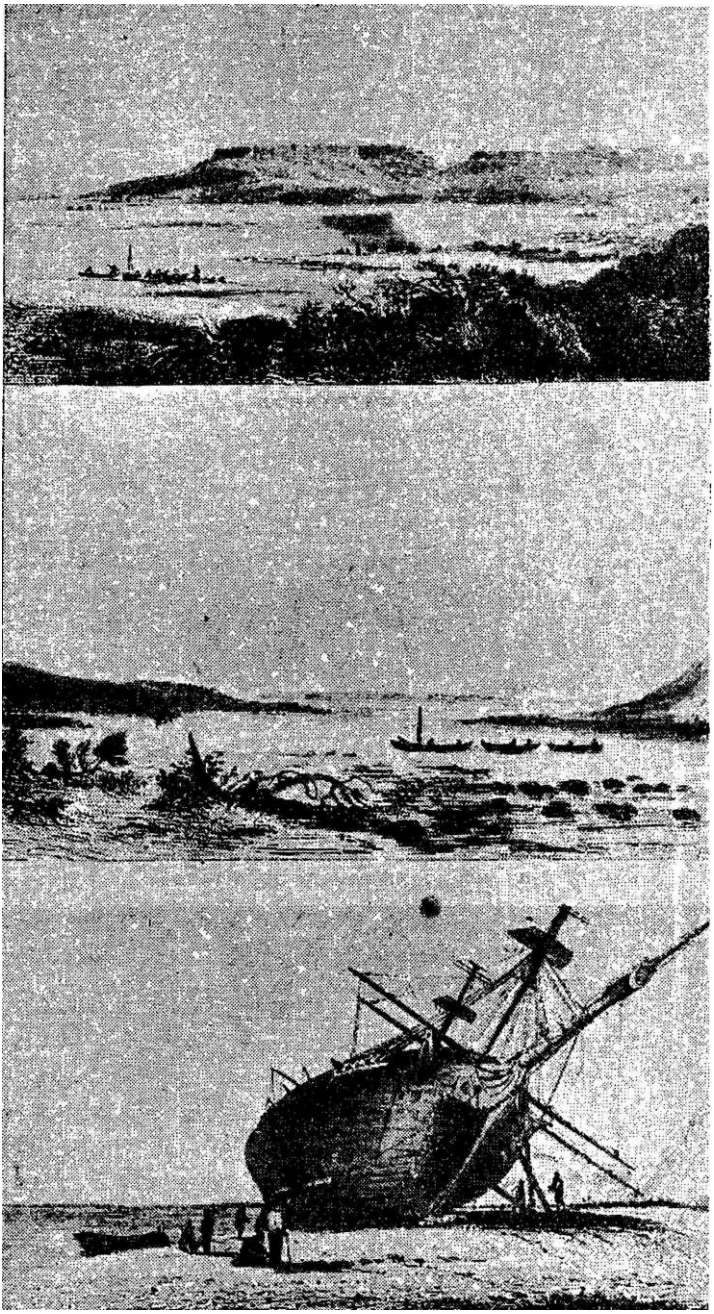

Santa Cruz (de sus în jos): popas pe malul râului (repararea şalupei); în susul râului (în depărtare se văd Anzii); „Beagle” tras pe mal pentru reparaţii la gura râului. *Gravura de Ch. Martens*.

2 6 aprilie. În această zi, dădurăm peste ceva nou în structura geologică a câmpurilor. Chiar de la plecare, eu cercetasem cu multă atenţie prundişul râului; iar în ultimele două zile luasem cunoştinţă de prezenţa câtorva pietre din bazalt foarte vacuolar, care deveneau tot mai multe şi mai mari, fără să depăşească însă mărimea unui cap de om. Dar, în dimineaţa aceasta, pietrele bazaltice, mai compacte însă, se înmulţiră pe neaşteptate şi, după o jumătate de oră, văzurăm la cinci-şase mile colţul în muchii al unei mari platforme bazaltice. Ne apropiarăm de baza ei: apa se prăvălea înspumată printre blocurile ce se desprinseseră mai demult din ea şi căzuseră. Albia râului, pe o distanţă de douăzeci şi opt de mile, era copleşită de aceste mase bazaltice. Iar dincolo de această limită erau de asemeni numeroase fragmente imense de roci primitive, provenite din formaţia stâncoasă din jur. Niciun bloc mai impunător nu fusese dus de ape peste trei sau patru mile de la locul de origine. Aşa că ţinând seama de repeziciunea marelui debit de apă al râului Santa Cruz, precum şi de faptul că nicăieri nu se observa vreo încetinire a curgerii, e foarte clar că râurile nu au puterea să transporte nici măcar stânci de mărime mijlocie.

Bazaltul e numai lavă, care a curs pe sub apa mării. Dar erupţiile trebuie să se fi produs în proporţii uriaşe. În adevăr, acolo unde am observat pentru întâia dată această formaţie, bazaltul avea o sută douăzeci de picioare grosime; pe măsură ce se merge în susul râului, suprafaţa stratului bazaltic se ridică insensibil, iar masa devine mai groasă, atingând, la patruzeci de mile mai sus de prima noastră oprire, trei sute douăzeci de picioare grosime. Ce grosime va fi având lângă Anzi, nu pot şti, dar platforma

ajunge să fie acolo cam cu trei mii de picioare deasupra nivelului mării –, trebuie deci să socotim ca izvor al lavei chiar munţii marelui lanţ şi că numai fluviile de lavă, curse pe fundul uşor înclinat al mării, până la sute de mile, sunt demne de un astfel de izvor. De la cea dintâi privire a falezelor bazaltice de pe amândouă laturile văii, se vedea bine că straturile fuseseră odinioară unite, în acest caz, ce putere a dat la o parte, pe o mare distanţă de-a lungul ţării, masa solidă de rocă tare, a cărei grosime medie era de aproape trei sute de picioare, iar lăţimea între ceva mai puţin de două şi până la patru mile? Cu toate că râurile au o putere neînsemnată de a transporta chiar fragmente mai mici de stânci, e de presupus că, în decursul vremurilor, ele au totuşi, prin eroziune lentă, unele urmări, a căror însemnătate e greu de stabilit. Dar în cazul nostru, fără a mai ţine seama de acest agent secundar, se poate crede temeinic că valea aceasta a fost cândva un braţ de mare. Ca să arăt în amănunt ce argumente mă duc la concluzia de mai sus – concluzie care se sprijină pe forma şi natura teraselor în trepte de pe amândouă laturile văii, pe felul cum fundul văii, lângă Anzi, se dezvoltă într-o mare câmpie ca şi estuarică, plină cu dealuri de nisip, precum şi pe faptul că în albia râului & găsesc câteva cochilii marine – ar fi de prisos pentru lucrarea de faţă. Dacă aş avea spaţiu, aş putea dovedi că America de Sud era odinioară tăiată pe aici în două de o strâmtoare, prin care oceanul Atlantic se lega de Pacific întocmai ca prin strâmtoarea lui Magellan, Dar chestiunea care ar rămâne totuşi să se pună ar fi: cum a fost dat la o parte solidul bazalt? Altă dată, geologii ar fi adus în discuţie acţiunea violentă a cine ştie cărei covârşitoare catastrofe –, în cazul nostru însă o asemenea presupunere ar fi cu totul inadmisibilă, deoarece aceleaşi câmpii în trepte, pe care se găsesc moluşte marine actuale, câmpii care se întind de-a lungul coastelor Patagoniei, cuprind de asemenea şi valea prin care curge

Santa Cruz. Nicio inundaţie n-ar fi putut modela astfel uscatul, fie pe vale, fie de-a lungul coastei deschise; şi e sigur că valea însăşi s-a excavat ca urmare a formării câmpiilor în trepte sau a teraselor. Deşi ştiu bine că în strâmtoarea lui Magellan sunt curenţi care fac în medie câte opt noduri pe oră, trebuie să mărturisim totuşi că aproape ne cuprinde ameţeala gândind la un mă

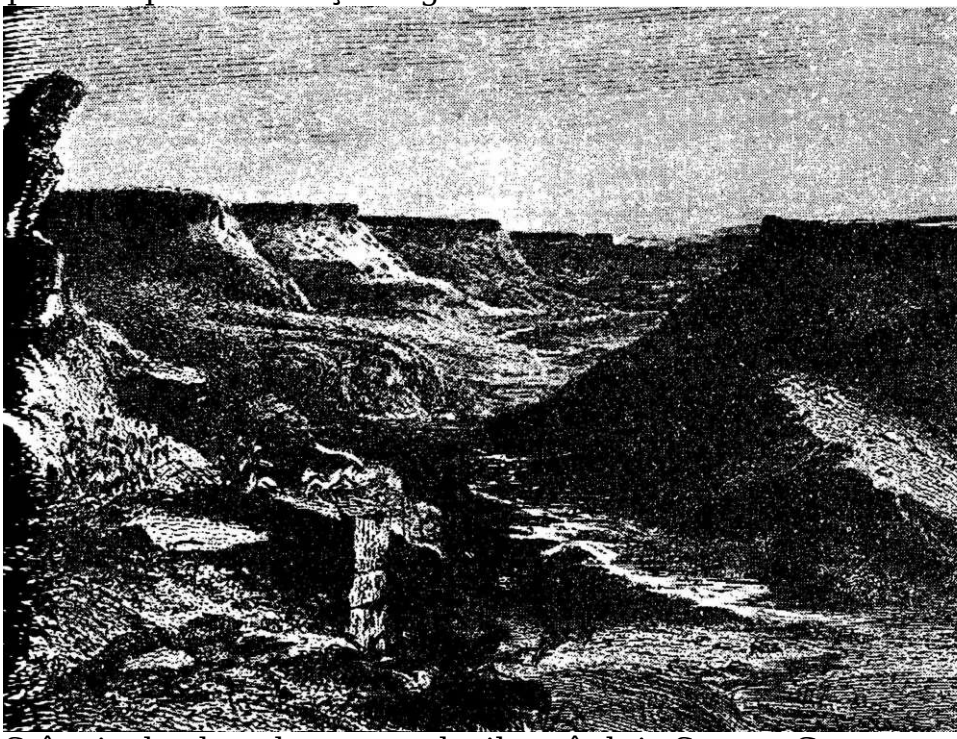

Stânci de bazalt pe malurile râului Santa Cruz. *Gravură de Ch. Martens*.

rul de ani şi secole de care ar fi avut nevoie aceşti curenţi cărora niciun obstacol nu li se împotrivea, să roadă atât de groasa şi solida lavă bazaltică pe o arie atât de vastă. Totodată, trebuie să credem că straturile de lavă, subminate de apele acelei străvechi strâmtori, s-au

dislocat în porţiuni imense, care, zăcând presărate pe ţărmuri, au fost întâi reduse la blocuri mai mici, apoi prefăcute în prundiş şi în cele din urmă în mâlul cel mai impalpabil, pe care curenţii l-au purtat până departe în oceanele de la est şi vest.

Odată cu schimbarea structurii geologice a câmpiilor, caracterul peisajului de asemenea se modifică. Mergând în sus, fără ţintă, prin nişte defileuri strâmte şi stâncoase, puteam să mă socotesc prea bine din nou pe văile pustii ale insulei Santiago. Pe pereţii de bazalt erau unele plante pe care nu le mai găsisem nicăieri, în timp ce pe altele le recunoscui ca fiind venite din Ţara Focului. Aceste roci poroase erau un fel de rezervor de apă, provenită din puţinele ploi care stropeau regiunea; astfel că, pe linia despărţitoare dintre formaţiile eruptive şi cele sedimentare, ţâşneau nişte izvoraşe (ceea ce rareori se putea vedea în Patagonia); iar locurile de unde ţâşneau puteau fi observate şi de la oarecare distanţă, după peticele de verdeaţă fragedă care le înconjurau.

27 aprilie. Tot îngustându-i-se albia, râul curgea mai repede, făcând şase noduri pe oră. Din această cauză, precum şi din pricina numeroaselor blocuri mari şi colţuroase, trasul bărcilor de pe mal deveni şi primejdios şi chinuitor.

În această zi, împuşcai un condor: de la un vârf la altul al aripilor deschise măsura opt picioare şi jumătate, iar de la cioc la coadă patru. Condorul, după cum se ştie, are o largă răspândire geografică, de la strâmtoarea lui Magellan de-a lungul Anzilor până la opt grade nord de ecuator, adică pe coasta de vest a Americii de Sud. Pereţii stâncoşi de lângă gurile lui Rio Negro reprezintă limita nordică a răspândirii lui pe coasta Patagoniei; ca să ajungă, de la marea linie centrală de pe Anzi, unde sălăşluieşte, pe coasta Patagoniei, i-au trebuit aproape patru sute de mile de zbor. Mai spre sud, printre

prăpăstiile cumplite de la capul portului Deseado, condorul nu e rar şi totuşi coasta mării n-o vizitează decât, din întâmplare, câte un răzleţit. De asemenea este deseori cercetat de aceste păsări lungul perete de piatră de lângă gura râului Santa Cruz, şi ele se arată din nou cam la optzeci de mile în susul râului, unde pereţii văii sunt formaţi din prăpăstii verticale bazaltice. Din acestea rezultă că, pe cât se pare, condorul are nevoie de râpi stâncoase perpendiculare. În Chile, condorii bântuie mai tot anul ţinuturile mai joase de lângă ţărmul Pacificului, iar noaptea se cocoaţă mai mulţi la un loc, în câte un copac; dar, de obicei, la începutul verii, ei se retrag în cele mai inaccesibile locuri din creierii munţilor Anzi, ca să se prăsească netulburaţi de nimeni.

În privinţa înmulţirii lor, lumea de pe acolo mi-a spus că aceste păsări nu-şi fac cuib şi că, în noiembrie şi decembrie, ele ouă câte un ou pe lună, un ou mare şi alb, pe care îl depun, ca pe o poliţă, pe stânca goală. Se spune că puii de condor nu pot zbura timp de un an de zile şi, chiar după ce învaţă, dorm noaptea la un loc cu alţii, iar ziua vânează dimpreună cu părinţii. De obicei, condorii bătrâni trăiesc în perechi; dar înăuntrul ţării, printre pereţii bazaltici ai râului Santa Cruz, am dat peste o regiune locuită de stoluri întregi. Era un spectacol măreţ pentru cel care, pe neaşteptate, se urca pe marginea câte unei prăpăstii; el putea să vadă cum douăzeci-treizeci de asemenea păsări uriaşe plecau în zbor greoi de pe locul lor de odihnă, pentru a se roti departe în cercuri maiestuoase. Marea cantitate de excremente de pe stânci arăta că aci, pe aceste creste, trebuie să fi venit ele deseori să doarmă şi să se prăsească. După ce se îmbuibă cu stârvuri găsite pe câmp, la vale, ele se retrag pe aceste poliţe de piatră ca să-şi mistuie hrana. Prin urmare condorul, ca şi gallinazo, trebuie socotit într-o oarecare măsură drept pasăre gregară. Prin părţile acestea, ei se hrănesc cu carnea

guanacilor morţi de moarte bună sau, cum se întâmplă mai des, ucişi de puma. După ceea ce am văzut în Patagonia, cred că în excursiile lor zilnice nu se abat prea departe de locurile unde obişnuiesc să doarmă.

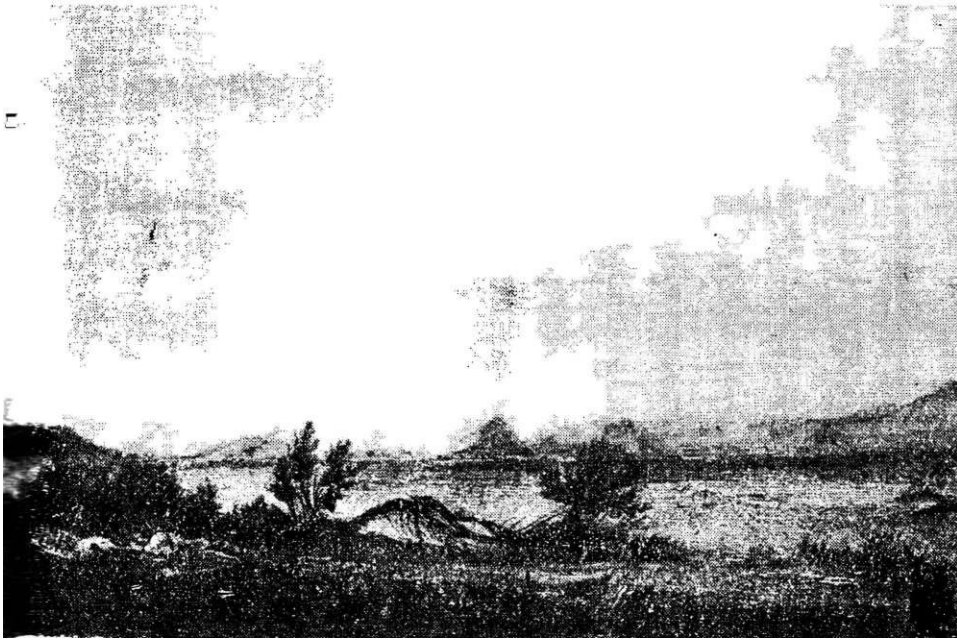

Câmpia în partea de sus a râului Santa Cruz; în planul din fund se văd Anzii. *Gravură de Ch. Martens*.

Adesea, condorii pot fi văzuţi avântându-se la mari înălţimi, în cele mai minunate cercuri, deasupra unui anumit punct. Sunt sigur că uneori se rotesc astfel de plăcere, dar alteori, după cât spun ţăranii chilieni, ei ţintesc de sus fie câte un animal pe moarte, fie câte o puma, care îşi hărpăneşte prada. Când ei se lasă din zbor în jos şi apoi se înalţă cu toţii deodată, e semn, spun chilienii, că o puma care îşi păzeşte hoitul a sărit în sus, ca să alunge hoţii. Pe lângă faptul că se hrănesc cu stârvuri, ei atacă adesea iezii şi mieii; de aceea, câinii ciobăneşti sunt învăţaţi ca de câte ori văd condori zburând pe

deasupra turmei, să se arate. şi, privind în sus, să latre ca turbaţi. Chilienii omoară mulţi condori sau numai îi prind. Ei au două mijloace de a-i prinde. Unul constă în a pune un stârv pe un loc neted, care este împrejmuit de ţăruşi cu o poartă şi, după ce condorii se îmbuibă, ei vin călări în mare goană la poarta ţarcului, astupă ieşirea, şi îi prind astfel sigur, deoarece condorii nu pot să-şi ia zborul, dacă nu au destul spaţiu, aşa încât corpul lor să atingă impulsul corespunzător1. Al doilea mijloc constă în a însemna copacii în care condorii, cel mai adesea câte cinci-şase, obişnuiesc să se cocoaţă pentru dormit. A se căţăra apoi noaptea în aceşti copaci şi a-i prinde în laţuri nu e o treabă din cale afară de grea, deoarece condorii, după cum mi-am dat seama eu însumi, dorm adânc. La Valparaiso, am văzut că un condor viu se vindea cu şase pence, deşi preţul curent era de opt sau zece şilingi. Am văzut unul legat în funie şi foarte vătămat; totuşi, de cum i s-a tăiat legătura ciocului, deşi înconjurat de lume, a început să sfâşie fioros o bucată de stârv. Tot la Valparaiso, într-o grădină, erau ţinuţi vii ca la douăzeci-treizeci. Li se da de mâncare numai o dată pe săptămână, dar arătau bine[80]. Ţăranii chilieni afirmă că, fără să mănânce, condorul trăieşte, păstrându-şi vigoarea, cinci-şase săptămâni. Nu mă pun chezaş pentru această afirmaţie, dar e probabil că nemiloasa experienţă s-a încercat.

Când undeva e omorât câte un animal, se ştie bine că, la fel *ca* alţi vulturi mâncători de stârvuri, condorii prind de îndată de veste şi se adună, într-un chip cu totul inexplicabil. În cele mai multe cazuri, nu trebuie să se treacă cu vederea că ei îşi descoperă prada lăsându-i oasele goale de carne mai înainte ca aceasta să înceapă a putrezi. Amintindu-mi experienţele domnului Audubon

80 Am văzut cum cu cîteva ceasuri înainte de moartea oricărui condor, păduchii, de care era plin, ieşeau pe deasupra penelor. Mi s-a spus că totdeauna se întîmplă aşa.

asupra mirosului slab al vulturilor mâncători de hoituri, am făcut, în grădina de mai sus, următoarea experienţă: cu aceeaşi funie, am legat mai mulţi condori, pe pământ, de-a lungul unui zid şi, înfăşurând o bucată de carne crudă în hârtie alba, m-am plimbat cu ea în mână, când într-o parte, când în alta, prin faţa lor, la distanţă de cel mult trei yarzi de ei şi niciunul n-a părut să-şi dea seama că e carne. Apoi am aruncat-o pe pământ, în faţa unnj bătrân condor-mascul, la un yard; acesta s-a uitat la ea o clipă, cu mare atenţie, iar apoi şi-a întors capul în altă parte. Am împins carnea cu un băţ din ce în ce mai aproape de el, până ce în cele din urmă, atingând-o cu ciocul, pe loc a sfârtecat hârtia şi, în aceeaşi clipă, şirul întreg de pasări începu să se smucească din funie bătând din aripi. Ar fi fost cu neputinţă de înşelat un câine în acelaşi fel. Oricât de ciudat s-ar părea, dovezile pentru şi împotriva ascuţimii mirosului la vulturii mâncători de hoituri sunt tot atât de numeroase. Profesorul Owen a arătat că nervii olfactivi ai vulturilor-curcani (Cathartes aura) sunt foarte dezvoltaţi; în seara când dl. Owen îşi citea comunicarea în faţa Societăţii Zoologice, un alt domn a spus că văzuse de două ori, în Indiile de vest, asemenea păsări de pradă pe acoperişul unei case, în care un om mort, neîngropat la timp, începuse să miroasă greu. Aceasta iarată că nu e vorba de nicio cunoştinţă luată prin văz. De altă parte, pe lângă experienţele lui Audubon şi aceea făcută de mine, dl. Bachman a folosit în Statele Unite o serie de metode prin care a dovedit că nici vulturul-curcan (specia disecată de profesorul Owen), nici gallinazo nu-şi descoperă hrana prin miros. El înfăşură o anumită cantitate de carne greu mirositoare într-o pânză rară şi subţire, punând pe deasupra câteva bucăţele de carne proaspătă: vulturii ciuguleau aceste bucăţele şi apoi rămâneau liniştiţi, fără să descopere bucata împuţită, care, era la o optime de inch sub ciocul lor. De îndată însă ce pânza li se rupea cât de

cât, pe loc descopereau mortăciunea, dar dacă pânza era înlocuită cu alta nouă şi pe ea se presărau din nou bucăţele de carne proaspătă, vulturii iarăşi le mâncau, fără să ia cunoştinţă de bucata înfăşurată, pe care o călcau în picioare. Faptele acestea sunt atestate prin semnăturile a şase martori, pe lângă aceea a domnului Bachman[81].

Adeseori, pe câmpiile nesfârşite, lungindu-mă pe pământ ca să mă odihnesc, mă uitam în sus şi am văzut pasări de acestea plutind în aer, la mari înălţimi. În câmp deschis, nu cred că un om, fie pe jos, fie călare, să poată scruta cu oricâtă atenţie bolta cerească la mai mult de cincisprezece grade deasupra orizontului. Aşa fiind, vulturii care plutesc* la înălţimi de trei sau patru mii de picioare, s-ar afla, în linie dreaptă, la distanţa de peste două mile engleze, mai înainte ca imaginea lor să se prezinte ochiului omenesc. Nu e firesc, în asemenea împrejurări, să nu poată fi văzuţi? Nu e cu putinţă oare ca vânătorul care urmăreşte şi împuşcă un animal oarecare, într-o vale singuratică, să fie privegheat tot timpul de aceste pasări cu priviri de oţel? Şi nu e cu putinţă de asemenea ca felul lor de a se lăsa din zbor să înştiinţeze întreaga familie a pasărilor de pradă din ţinut că începe ospăţul?

Zborul condorilor e minunat, când se rotesc cu toţii în jurul unui anumit punct. În afară de cazul când se înalţă de pe pământ, nu-mi amintesc să fi văzut vreodată aceste păsări dând din aripi. Aproape de Lima, m-am uitat la câteva cam o jumătate de orăf fără să-mi iau ochii de la ele nicio clipă: zburau în cercuri largi, coborând şi înălţându-se, fără nicio bătaie de aripă. Lunecând în aer la mică înălţime deasupra capului meu, mă uitam dinadins pieziş la contururile remigelor ambelor aripi; dacă penele acestea ar fi vibrat cât de cât, li s-ar fi şters contururile

81 *Magazine of Nat. Hisl.* al lui Laudon, vol. VII.

particulare, amestecându-se, şi nu s-ar mai fi văzut cerul albastru printre ele. În schimb capul şi gâtul zvâcneau adesea cu putere, aripile întinse servind numai ca punct de sprijin, asupra căruia acţionau mişcările gâtului, ale corpului şi ale cozii. Când vor să coboare, îşi strâng aripile o clipă; iar dacă le întind iarăşi, înclinându-le astfel, forţa câştigată prin coborârea rapidă pare a servi ca forţă de înălţare continuă, aşa cum se întâmplă cu zmeele. În orice zbor planat, mişcarea trebuie să fie destul de iute, pentru ca acţiunea suprafeţei înclinate a corpului asupra atmosferei să-i poată contrabalansa greutatea. Forţa necesară pentru continuarea mişcării corpului în zbor planat, fricţiunea fiind minimă, nu poate fi mare – şi forţa aceasta e tocmai ceea ce trebuie. E de presupus că la condori mişcarea gâtului şi a corpului ajunge pentru zborul planat. Dar oricum ar fi, e în adevăr uimitor şi măreţ a vedea o pasăre uriaşă rotindu-se şi alunecând ore întregi peste munţi şi râuri, fără nicio caznă.

29 aprilie. De pe vârful unui deal, salutarăm cu mare însufleţire piscurile albe ale Anzilor, care când şi când se întrezăreau printre suluri de nori întunecaţi. Câteva zile de-a rândul, ne continuarăm urcuşul încet, fiindcă albia râului era foarte întortocheată şi plină de blocuri imense de ardezie şi granit. Câmpia de pe laturile văii atinsese aici înălţimea de aproape o mie o sută de picioare faţă de nivelul râului, înfăţişându-se cu totul altfel. Pietrele de porfir rotunjite se amestecau cu imense blocuri colţuroase de bazalt şi de roci primare. Unul dintre blocurile eratice pe care le-am văzut aici se afla la şaizeci şi şapte mile de muntele cel mai apropiat; altul, pe care l-am măsurat, avea cinci yarzi pătraţi şi se înălţa cu – cinci picioare deasupra pietrişului. Muchiile îi erau atât de tăioase, încât, văzând şi mărimea lui considerabilă, am crezut mai întâi că e vorba de o stâncă *in situ* şi mi-am luat busola ca să-i constat direcţia clivajului. Câmpia nu era pe aici chiar atât de

netedă ca lângă coastă, deşi nici semne de vreo catastrofă geologică nu se vedeau. Aşa fiind, cred că e cu neputinţă ca transportarea acestor stânci gigantice la atâtea mile de locul lor de origine să se explice prin altă teorie decât aceea a munţilor de gheaţă plutitori.

În ultimele două zile, dădurăm peste urme de cai, precum şi peste câteva lucruri neînsemnate, rupturi dintr-o manta şi un mănunchi de pene de struţ, care aparţinuseră indienilor; dar se vedea că fuseseră lepădate de multă vreme. Ţinutul, între locul unde indienii trecuseră de curând râul şi acela unde ne aflam acum, deşi la multe mile unul de altul, părea ca şi neumblat. Ţinând seama de mulţimea guanacilor, faptul acesta m-a mirat mai întâi; dar după aceea mi-am explicat totul: natura pietroasă a câmpiilor ar fi istovit repede, la vânătoare, caii nepotcoviţi. Cu toate acestea, am găsit în două locuri nişte grămăjoare de pietre, care cred că nu întâmplător căzuseră unele peste altele. Ele se aflau vârfuite pe marginea celei mai înalte faleze de lavă, semănând, deşi în mic, cu acelea de lângă golful Deseado.

4 mai. Căpitanul Fitz Roy hotărî să nu ducem bărcile mai sus, deoarece râul îşi întortochea albia şi curgea foarte repede, iar ţinutul mai departe nu se arăta ispititor. Nicăieri nu vedeam altceva decât aceleaşi lucruri şi acelaşi peisaj uscat. Ne aflam acum la o sută patruzeci de mile de Atlantic şi la şaizeci de braţul cel mai apropiat al Pacificului. Această parte superioară a văii se deschidea ca un bazin imens, mărginit la nord şi la sud de platforme bazaltice, iar în faţă având şirul lung al Anzilor acoperiţi de zăpadă. Dar ne uitam cu părere de rău la aceşti munţi înalţi, fiind siliţi doar să ne închipuim natura şi producţiunile lor naturale, în loc să stăm, cum sperasem, pe piscurile lor. Şi apoi, pe lângă pierderea fără folos a timpului încercând să urcăm pe râu mai în sus, se mai întâmplase şi că, de câteva zile, eram reduşi la jumătate

din porţia de pâine. Împuţinarea pâinii, deşi de fapt încă destulă pentru oameni nepretenţioşi, era însă, după drumul greu de o zi întreagă, mai curând o hrană minimă: stomacul uşor şi digestia lesnicioasă sunt lucruri admirabile, despre care se poate vorbi oricât, dar care în realitate se îndură greu.

5 mai. Înainte de răsăritul soarelui, începurăm să coborâm. Ca fulgerul de iute alunecam în jos pe firul apei, făcând zece noduri pe oră. Numai în această zi, străbăturăm distanţa pe care, ca s-o urcăm, ne costase cazna a cinci zile şi jumătate de muncă. Astfel, în ziua de 8 mai, după expediţia noastră de douăzeci şi una de zile, ajunserăm la locul unde se afla ancorat „Beagle”. În afară de mine, toţi erau nemulţumiţi; mie urcatul râului îmi arătase cea mai interesantă secţiune în marea formaţie terţiară a Patagoniei.

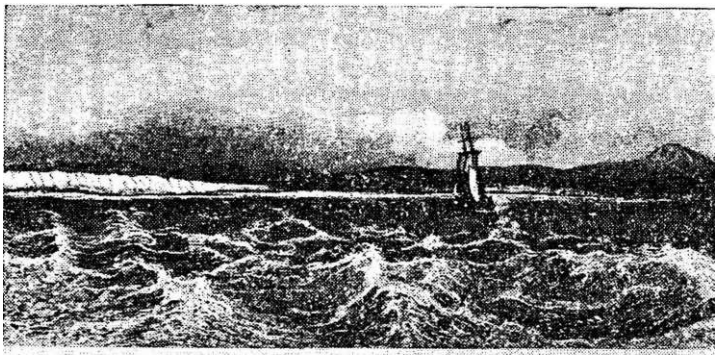

Insulele Falkland (de sus în jos): intrarea în Berkeley; colonie în golful Louis; colonie pe ţărmul golfului Berkeley. *Gravuri de Ch. Martens*.

La 1 martie 1833 şi la 16 martie 1834 din nou vasul „Beagle" ancoră pe Berkeley Sound în insula Falkland de est. Arhipelagul acesta e situat în apropierea aceleiaşi latitudini ca şi gura strâmtorii lui Magellan; se întinde o sută douăzeci de mile geografice pe şaizeci şi e ceva mai mare decât jumătate din suprafaţa Irlandei. După ce Franţa, Spania şi Anglia îşi contestaseră posesia acestor insule sărace, ele fuseseră lăsate nelocuite. Guvernul din Buenos Aires le-a vândut apoi unui particular, folosindu-le însă tot ca io*c d*e surghiun, aşa cum făcuse şi Spania mai înainte. Dar Anglia îşi revendică dreptul asupra lor, luându-le numaidecât în stăpânire. Englezul lăsat de strajă la steag fu după aceea ucis. Se trimise în curând un ofiţer britanic, nesusţinjut de nicio forţă militară, pe cane îl găsirăm, la sosirea noastră, <având grija unei populaţii formată, mai bine de jumătate, din rebeli fugari şi criminali. 2

Împrejurimile sunt un teatru demn de scenele petrecute acolo. Pustiu şi nenorocit ca înfăţişare, pământul este vălurit şi pretutindeni acoperit cu un strat, în cea mai mare parte, de turbă, pe care creşte iarbă ţepoasă de aceeaşi culoare închisă, monotonă. Ici şi colo, câte un vârf sau o creastă de cuarţ cenuşiu sparge planul câmpiei netede. Clima acestor regiuni e cunoscută tuturor; ea se poate compara cu aceea de la o mie până la două mii de picioare, de pe munţii din nordul Ţării Galilor, având totuşi şi mai puţin soare şi mai puţin ger, dar cu mai mult vânt şi ploaie.[82]

---

82 Din dările de seamă publicate după călătoria noastră şi în deosebi din cîteva scrisori interesante, primite de la căpitanul Sulivan, din Flota Regală, care se ocupa cu stabilirea cartografică a coastelor, rezultă că ne făcusem o idee exagerată despre asprimea climatului din aceste

16 martie 1834. Voi descrie acum o mică excursie, pe care am făcut-o împrejurul unei părţi a acestei insule. Am plecat dimineaţa, cu şase cai şi doi gauchos, oameni foarte indicaţi pentru scopul meu şi deprinşi de-a binelea să trăiască pe propriile lor puteri. Vremea era cumplită şi rece, bântuită de furtuni cu grindină. Totuşi înaintam destul de mulţumitor, deşi nimic, în afară de geologia ţinutului, nu mi se păru mai neinteresant decât această zi de mers călare. Pământul era mereu mlăştinos şi vălurit, cu o iarbă aproape negricioasă şi veştedă precum şi câţiva mici arbuşti, răsăriţi toţi din solul de turbă afinată. Pe văi, ici şi colo, se vedea câte un mic stol de gâşte sălbatice. Pretutindeni, pământul era aşa de moale, că sitarii puteau uşor să-şi ducă viaţa şi ei. În afară de gâşte şi sitari, nu mai erau decât puţine alte păsări. Crestele golaşe şi abrupte ale celui mai însemnat şir de coline, înalte de aproape două mii de picioare şi formate din cuarţ, ne dădură oarecare bătaie de cap până să le traversăm. Pe panta lor sudică, găsirăm locul cel mai prielnic pentru vitele sălbatice. E adevărat că n-am întâlnit prea multe, dar se ştie că fuseseră până de curând hărţuite fără milă.

Seara, ne ieşi înainte o cireadă nu prea mare. Unul dintre însoţitorii mei, pe numele lui Santiago, alese repede o vacă grasă, scoţând-o dintre celelalte; aruncă cu bolasurile, lovindu-i picioarele fără să i le împiedice. Atunci, aruncându-şi pălăria ca semn pentru locul unde lăsă bolasurile, îşi descolăci în plină goană lasoul şi, după o aprigă urmărire, se apropie iarăşi de vacă şi o prinse cu lasoul de coarne. Celălalt gaucho o luase înainte cu caii de schimb, aşa că Santiago întâmpina oaresare greutăţi în răpunerea fiarei înfuriate. Intenţia lui era s-o ducă pe un

---

insule. Totuşi, cîiid mă gîndesc la aproape neîntreruptul aşternut de turbă precum şi la faptul că grîul nu ajunge aici mai niciodată la maturitate, îmi vine greu să cred că, vara, climatul ar fi atît de frumos şi uscat, cum s-a pretins de curînd.

petic de pământ neted, către care se retrăgea mereu, ori de câte ori fiara se năpustea asupra lui? dar vaca nu-l urma întotdeauna; atunci, calul meu, deprins cu asemenea împrejurări, se apropie de ea în galop redus, din spate, şi îi dădu o lovitură puternică cu pieptul, împingând-o înainte. Ajungând pe acel petic de pământ neted, văzui că a ucide o fiară înnebunită de groază nu era t» treabă chiar atât de uşoară pentru un singur om. Ar fi fost uşor, dacă calul, rămas în voia lui, fără călăreţ, ar fi ştiut instinctiv, ferindu-se astfel de primejdie, să ţină lasoul întins, cu alte cuvinte dacă ar fi mers şi el, când vaca fugea înainte, tot atât de repede după ei, sau dacă ea sta pe loc, să fi stat şi el, înclinându-se pe o parte. Calul lui Santiago era însă aproape un cârlan, care nicio clipă nu sta locului, slăbind lasoul şi lăsând vaca slobodă să se poată lupta. Aşa că fu un spectacol minunat repeziciunea lui Santiago de a se pitula când într-o parte când în alta, la spatele vacii, până ce în cele din urmă chibzui să-i dea lovitura fatală, tăindu-i vâna unui picior din spate şi apoi, fără mare greutate, înfigându-i cuţitul în ceafă: vaca şp prăbuşi ca lovită de trăsnet. Santiago tăie câteva bucăţi de carne cu piele cu tot, fără pic de os, atât cât trebuia expediţiei noastre. Ne îndreptarăm caii spre locul unde urma să dormim şi cinarăm *„carne con cuero”*, carne friptă cu piele cu tot. *„Carne con cuero”* faţă de friptura obişnuită este ca vânatul faţă de berbec. Bucata mare şi rotundă, luată din pulpa de sus a unui picior din urmă, se prăjeşte pe jăratic, dar se aşază pe cărbuni cu partea pielii, care, ridicându-şi marginile în sus, devine un fel de farfurie, din care nu se pierde nicio picătură de suc. Orice onorabil alderman englez care ar fi mâncat *„carne con cuero”* în seara aceea dimpreună cu noi, în curând ar fi fost sărbătorit, fără îndoială, în toată Londra.

Peste noapte, plouă, iar ziua următoare fu cumplit de furtunoasă, cu multă grindină şi zăpadă… Plecarăm călare

prin insulă către fâşia de uscat care lega Rincon del Toro (marea peninsulă de la capătul de sud-vest) cu restul insulei. Din cauza marelui număr de vaci înjunghiate, proporţia taurilor e covârşitoare. Ei rătăcesc singuri sau câte doi-trei împreună, în deplină sălbăticie. Niciodată n-am văzut fiare atât de magnifice: numai taurii de marmură, sculptaţi de greci, mai au capul şi greabănul atât de uriaşe. Căpitanul Sulivan mă informează că pielea unui taur de mărime mijlocie atârnă patruzeci şi şapte de pfunzi, o astfel de piele, neuscată complet, fiind socotită la Montevideo drept una foarte grea. În general, taurii tineri aleargă, dar nu mult, în timp ce taurii bătrâni nu aleargă de loc, afară de cazul când se năpustesc asupra vreunui om sau cal. În acest fel, au pierit mulţi cai. Un taur bătrân, traversând un râu mâlos, se opri să se odihnească pe malul celălalt; zadarnic încercarăm să-l gonim, că nu izbutirăm, aşa că ne văzurăm siliţi să facem un înconjur larg. Ca să se răzbune, tinerii gauchos hotărâră să-l castreze, făcându-l astfel neprimejdios pentru viitor. Fu foarte interesant de văzut cum meşteşugul înfrângea forţa. În timp ce bestia se năpustea asupra calului, i se aruncă un lasso de coarne şi un altul de picioarele din urmă; într-o clipită, monstrul zăcea la pământ, fără puteri. După ce se strânge bine lasoul de jur-împrejurul coarnelor unei fiare înfuriate, nu e lucru uşor a-l desface din nou, fără a ucide animalul; bineînţeles că, dacă vânătorul ar fi însoţit de altul, lucrul n-ar mai părea atât de greu. Dar cu ajutorul unui al doilea om, care, aruncând lasoul, îi prinde picioarele dinapoi, treaba se pune repede la cale. Cât timp e ţinut cu picioarele din urmă desfăcute în lături, animalul nu mai are ce face, iar primul om se poate apropia şi slăbi cu mâinile lui lasoul de după coarne, pentru ca apoi să încalece liniştit şi de îndată ce omul de ajutor lărgeşte cât de cât strânsoarea, lasoul alunecă şi cade în jos pe picioarele fiarei, care, zbătându-se, se ridică de jos

slobodă, se scuturã, dar zadarnic mai încearcă să se azvârle asupra duşmanului.

Tot timpul cât merserăm călare prin insulă, nu întâlnirăm decât o singură herghelie de cai sălbatici. Aceste animale, ca şi vitele, au fost aduse de franceft în 1764, iar de atunci s-au înmulţit considerabil. Fapt curios este că niciodată caii n-au părăsit capătul de est al insulei, deşi nicio oprelişte naturală nu i-ar fi împiedicat să bată toate părţile insulei, mai cu seamă că partea estică nu e mai atrăgătoare decât celelalte. Întrebaţi de mine asupra acestui fapt, gauchos l-au recunoscut ca atare, dar n-aii fost în stare să-l explice altfel decât prin legătura puternică ce se stabileşte între cai şi locul cu care s-au obişnuit. Ţinând seama că insula nu se vădeşte prea înţesată de cai, deşi fiarele carnivore lipsesc cu totul, am fost îndeosebi curios să aflu ce anume a împiedicat prăsirea lor rapidă de la început. Ştim că este inevitabil ca într-o insulă de mică întindere să fi intervenit mai curând sau mai târziu o anumită piedică; dar de ce înmulţirea calului a fost oprită mai curând decât a celorlalte vite? Căpitanul Sulivan şi-a dat multă osteneală pentru mine, cercetând această chestiune. Gauchos localnici cred că totul s-ar datora mai cu seamă armăsarilor, care străbătând încontinuu insula din loc în loc, silesc astfel iepele să-i însoţească pretutindeni, fie că mânjii sunt sau nu sunt în stare să se ţină după ei. Un gaucho spunea căpitanului Sulivan că se uitase un ceas întreg la un armăsar, cum lovea cu copitele dinapoi şi muşca tare o iapă, până ce a făcut-o să-şi părăsească mânzul în voia sorţii. Căpitanul Sulivan sprijinea faptul acesta cu acela de a fi văzut el însuşi de câteva ori mânji morţi, în timp ce niciodată nu dăduse peste un viţel mort. În aceeaşi ordine de idei, cadavrele de cai vârstnici se găseau mai des decât cadavrele altor vite, caii fiind mai supuşi molimei, sau accidentelor Mulţi dintre ei sunt şi şchiopi din cauza

copitelor neobişnuit de mari, care, la rândul lor, s-au dezvoltat peste măsură din pricina pământului moale. La păr sunt sau de o culoare împestriţată cu alta, sau cenuşiu-închis. Toţi caii, prăsiţi aici, fie sălbatici, fie domesticiţi, sunt de statură mai curând scundă, deşi altfel bine legaţi; dar atât au pierdut cu timpul din putere, încât nu sunt cei mai indicaţi pentru a fi folosiţi la prinderea vitelor cu lasoul. În vederea acestui lucru, e necesar să se importe cai noi, cu mare cheltuială, de la La Plata. Probabil că o dată şi o dată, în viitor, emisferul de sud va avea neamul lui de ponei din caii de Falkland, după cum emisferul nordic îşi are neamul Shetland.

Vitele celelalte, spre deosebire de cal, care a degenerat, pare – după cum am observat mai înainte – să fi crescut ca statură, fiind şi mult mai numeroase decât caii. Căpitanul Sulivan îmi aduce la cunoştinţă că acestea se deosebesc mult mai puţin între ele ca conformaţie generală a corpului şi ca formă a coarnelor, decât vitele din Anglia. Sunt foarte felurite la păr: diferite culori predomină după diferitele părţi ale insulei, care, fiind atât de mică, face ca împrejurarea aceasta să fie cu atât mai remarcabilă. Împrejurul muntelui Usborne, de la 1.000 până la 1500 de picioare deasupra nivelului mării, aproape jumătate dintre animalele unor cirezi erau de culoare şorecie sau plumburie, culoare neobişnuită în alte părţi ale insulei. Lângă golful Pleasant predomină vitele cafenii, în timp ce la sud de strâmtoarea Choiseul (care aproape că taie insula în două) vitele albe cu capul şi picioarele negre erau cele mai răspândite. Animalele negre şi uşor tărcate puteau fi văzute mai pretutindeni. Căpitanul Sulivan a observat că deosebirea dintre culorile predominante este atât de evidentă, încât, dacă cineva s-ar uita de la o mare depărtare la cirezile care umblă pe aproape de golful Pleasant, ar vedea un fel de pete negre, pe când la sud de strâmtoarea Choiseul, pe coasta colinelor, se văd ca pete

albe. Căpitanul Sulivan crede că cirezile nu se amestecă între ele; şi e ciudat că animalele de culoare şorecie, deşi trăind în regiunea muntoasă, fătau cam cu o lună mai devreme faţă de altele, care locuiau la şes şi erau de altă culoare. Astfel, este interesant de constatat că animalele, altă dată domestice, au căpătat în insulă trei culori deosebite, dintre care probabil numai una ar predomina în cele din urmă asupra celorlalte, dacă cirezile ar fi lăsate în pace câteva sute de ani.

Alt animal adus aci şi căruia i-a mers foarte bine este iepurele de casă; el abundă pe mari porţiuni din insulă. Totuşi, ca şi caii, iepurii nu trec de anumite limite; astfel, ei n-au trecut lanţul central de coline? şi nu s-ar fi întins nici până la poalele acestor coline, dacă, după spusa unor gauchos, nu ar fi fost transportaţi acolo în mici colonii. Nici nu mi-aş fi închipuit că aceste animale, provenite din nordul Africii, să poată trăi într-un climat umed şi lipsit de soare, ca aici, unde grâul se coace numai întâmplător. Se spune că în Suedia, unde se pare că ar exista o climă mai prielnică acestor animale, iepurii de casă nu pot trăi decât în casă. Cele dintâi perechi, de altfel, aduse în insulă, au avut de luptat împotriva unor duşmani existenţi de mai înainte, cum erau vulpile şi anumiţi vulturi mari. Naturaliştii francezi au socotit varietatea neagră de iepuri drept o specie deosebită, numind-o Lepus Magellanicus[83]. Ei credeau că Magellan, când vorbea despre acele animale numite conejos din strâmtoarea lui Magellan, se referea la această specie –, dar la el era vorba de un mic cobai căruia

83 *Zoology of the Voyage of the Coquille* de Lesson, vol. I, p. 168. Primii călători şi în deosebi Bougainville, cu toţii afirmă limpede că vulpea-lup era singurul animal de baştină al insulei. Considerarea iepurelui de aici ca specie deosebită se întemeiază pe particularităţi ale blănii, pe forma capulu? şi pe scurtimea urechilor. Amintesc aci că diferenţa dintre iepurele irlandez şi englez se face pe baza unor caractere aproape asemănătoare şi chiar mai evidente.

până în zilele noastre spaniolii îi zic tot aşa. Gauchos au şi râs la ideea că ar exista un neam de iepuri negri şi altul cenuşiu, ei ştiind bine că toţi iepurii aceştia trăiesc la un loc şi că se încrucişează între ei fără nicio deosebire, dând naştere la pui tărcaţi. Un astfel de specimen, pe care îl am încă, are pe cap unele semne care îl deosebesc de tipul descris de savanţii francezi. Acest fapt arată cât de prudenţi trebuie să fie naturaliştii când stabilesc specii, cu atât mai mult cu cât însuşi Cuvier, examinând craniul unui asemenea iepure, a crezut că aparţine probabil unei alte specii!

Singurul patruped băştinaş al insulei este o mare vulpe-lup (Caniş antarctiçus), care se găseşte de obicei atât în Insulele Falkland de est cât şi de vest. Sunt sigur că e vorba de o specie proprie a acestui arhipelag, deoarece numeroşi vânători de face, gauchos şi indieni, care au vizitat aceste insule, afirmă că un astfel de animal nu se mai găseşte nicăieri în altă parte a Americii de Sud. Moliha credea, din pricina asemănării deprinderilor de viaţă, că vulpea-lup e tot una cu aşa-zisul Culpeu al său[84], dar am văzut ambele animale; sunt cu totul deosebite. Byron a descris timiditatea şi curiozitatea acestor lupi, pe care marinarii îi credeau atât de feroci, încât, ca să scape de ei, se aruncau în mare. Ei nu şi-au schimbat firea până în ziua de azi. Aşa că au putut fi văzuţi intrând în câte un cort şi trăgând în adevăr carnea de sub căpătâiul câte unui marinar, care dormea. Gauchos de asemenea îi ucideau adesea seara, ţinând într-o mână o bucată de carne, iar în cealaltă cuţitul, ca să-i lovească. Pe cât îmi dau seama, în nicio altă parte a lumii nu mai există un exemplu de insulă atât de mică şi prăpădită şi la o atât de mare distanţă de continent, care să aibă un patruped băştinaş atât de mare.

---

84 Culpeul este Caniş Magellanicus adus de căpitanul King din strîmtoarea lui Magellan. Este comun în Chile.

Numărul acestor vulpi-lup a descrescut cu mare repeziciune; au şi fost izgonite din jumătatea insulei, care se află la răsărit de limba de pământ dintre golful San Salvador şi golful Berkeley. În foarte puţini ani, după ce aceste insule vor fi populate în toată legea, vulpea-lup va fi socotită, alături de dront, ca animal dispărut de pe faţa pământului.

În noaptea de 17, dormirăm pe fâşia de uscat, care, la capătul strâmtorii Choiseul, formează peninsula de sud-vest. Valea era bine adăpostită de vântul rece, dar cam lipseau tufişurile cu care făceam focul. Gauchos, însă, spre mirarea mea, găsiră repede cu ce să facă un foc ca de cărbuni: era scheletul unui bou ucis de curând, a cărui carne fusese în întregime ciugulită de vulturii mâncători de stârvuri. Ei mi-au spus că iarna omorau adesea câte o vită, îi curăţau oasele cu cuţitul şi apoi, la focul făcut cu oasele ei, îi frigeau carnea.

18 martie. A plouat aproape toată ziua. Totuşi, folosindu-ne de păturile cailor, făcurăm în aşa fel încât, în timpul nopţii, ne păzirăm şi

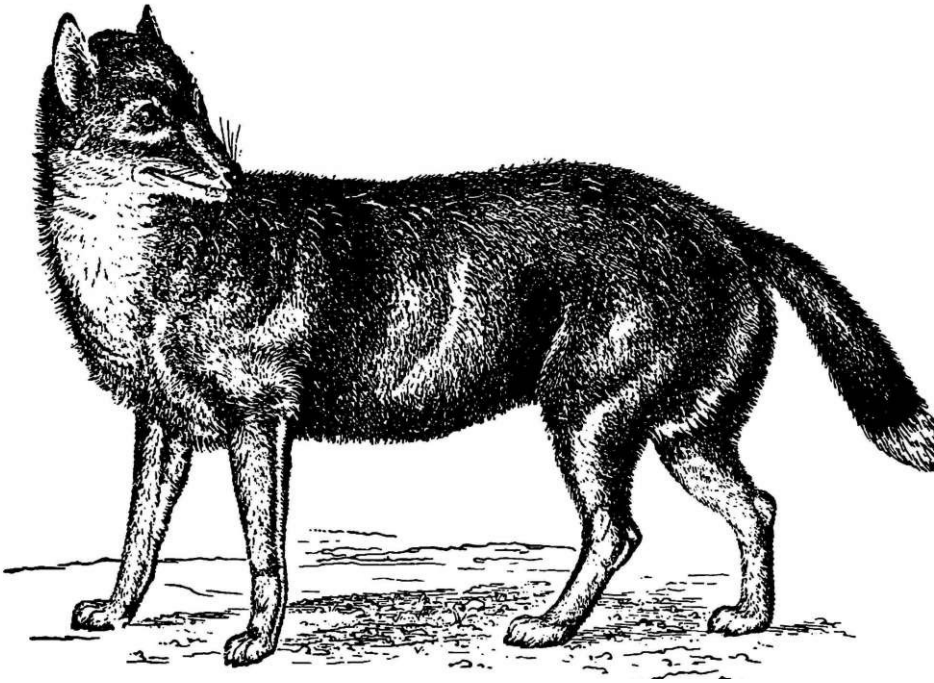

Vulpe de Falkland asemănătoare lupului (*Caniş antarcticus*, *Shaw*).

de umezeală şi de frig; dar pământul pe care ne culcasem era oricum îmbibat de apă şi nu se găsea nicio palmă de loc uscatr pe care, după oboseala unei zile întregi de călărit, să se poată sta jos. Am spus în altă parte ce ciudat lucru el în aceste insule, lipsa absolută de copaci, deşi adevăraţi codri acoperă Ţara Focului. Cel mai mare tufiş din insulă (aparţinând familiei Compositaie) abia atinge înălţimea acelor drawk3 de pe la noi. Focul se face dintr-un mic tufiş verde, cam de mărimea dudăului obişnuit, oare arde bine, oric. îl ar fi de verde sau de curând cules. Era uimitor să vezi pe gauchos prin ploaie, când totul se îmbiba de apă, aprinzând focul la repezeală, deşi nu aveau la îndemână decât o cutie de iască4 şi o

zdreanţă de cârpă. Ei căutau pe sub smocurile de iarbă şi pe sub tufişuri câteva rămurele uscate, pe care le spărgeau în lung, prefăcându-le în fibre; apoi, înconjurându-le cu rămurele mai groase, făceau un fel de cuib, puneau cârpa aprinsă în mijloc şi o acopereau. În bătaia vântului, cuibul încetul cu încetul începea să fumege tot mai mult, iar în cele din urmă izbucneau flăcările. Cred că nicio altă metodă n-ar fi folosit la nimic, cu materiale atât de umede.

19 martie. Nemaicălărind de câtva timp, în fiecare dimineaţă mă sculam ţeapăn. Nu prea înţelegeam, auzind pe gauchos, care de mici îşi duceau viaţa numai călare, că în asemenea împrejurări sufereau cumplit. Santiago îmi spunea că odată fiind ţinut de o boală la pat trei luni, s-a dus după aceea la vânătoare de vite sălbatice şi ca urmare toţi muşchii i s-au înţepenit, trebuind să zacă la pat două zile în şir.

Asta înseamnă că gauchos desfăşoară la călărie un mare efort muscular, deşi sforţarea nu li se vede. A vâna vite sălbatice, într-un ţinut care se străbate atât de greu din cauza pământului afinat şi mlăştinos, trebuie să fie o îndeletnicire cumplit de grea. Gauchos spun că adesea ei trec peste unele locuri în goana cea mai mare, locurile acestea fiind de netrecut la pas sau la trap, la fel cum se întâmplă cu gheaţa subţire la patinaj. Vânătorii se străduiesc să se apropie cât mai mult de cireadă, fără să fie văzuţi. Fiecare vânător are cu sine câte patru sau cinci perechi de bolas, pe care le aruncă una după alta, pe fiecare de picioarele câte unei vite, împiedicând astfel mai multe deodată şi lăsându-le acolo câteva zile până ce se istovesc de foame şi de zbatere. După aceasta, vitele sunt dezlegate şi împinse către cireada domesticită, adusă anume acolo. Chinul la care au fost supuse le face să se îngrozească de singurătate, aşa că nu mai părăsesc cireada, lăsându-se uşor duse dimpreună cu celelalte, dacă mai au putere să meargă, la staul.

Vremea continua să fie atât de rea, încât ne hotărârăm, oricât de obositor ar fi fost, să pornim la drum, încercând să ne întoarcem la corabie mai înainte de căderea nopţii. Pământul, din cauza ploilor, era tot numai o mlaştină. Calul meu căzu, cred, cel puţin de douăsprezece ori câteodată caii, toţi şase, se zbăteau în noroi. Toate micile râuri aveau maluri de turbă moale şi de aceea caii nu le puteau sări fără să se prăvălească. Ca vârf al necazurilor noastre, ne văzurăm siliţi să trecem şi un braţ de mare, mai către capătul lui, pe unde apa era numai cât caii de adâncă; traversându-l, valurile mânate de un vânt puternic se spărgeau toate peste noi, udându-ne la piele şi făcându-ne să clănţănim de frig. Până şi gauchos, aceşti oameni de fier, o dată ajunşi, după mica noastră excursie, acasă, mărturisiră că se simt fericiţi.

Structura geologică a acestor insule este, în mai toate privinţele, simplă. Terenurile joase constau din şisturi argiloase metamorfice 5 şi gresie, pline de fosile foarte îndeaproape înrudite, dar nu identice cu acelea din formaţiile siluriene ale Europei, iar colinele sunt de cuarţit granular alb. Straturile colinelor sunt de obicei boltite perfect simetric, înfăţişarea anumitor masive fiind de aceea cu totul originală. Pernety a consacrat câteva pagini descrierii unei coline a Ruinelor, ale cărei straturi succesive le-a comparat cu treptele unui amfiteatru. Cuarţitul, ca să se fi putut bolti atât de admirabil, fără să se fragmenteze, trebuie să fi fost în stare de pastă. Cum cuarţitul se preface cu încetul în gresie, se poate crede că cuarţitul provine din gresia supusă unei temperaturi foarte înalte, prin care devine vâscoasă, pentru ca prin răcire să cristalizeze. Şi e de presupus că, aflându-se în această stare moale, gresia a rupt straturile superioare, aşternându-se apoi deasupra lor.

În multe părţi ale insulei, fundurile văilor sunt acoperite, în chip foarte ciudat, cu miriade de pietroaie

colţuroase, fără a ţine unul de altul, pietroaie de cuarţit care formează adevărate „râuri de pietre1. Aceste grohotişuri au fost pomenite cu mirare de toţi călătorii, începând cu Pernety. Blocurile au muchiile prea puţin tocite, deci nu sunt aduse de ape. Ca mărime, ele variază în diametru de la unul sau două picioare până la zece şi chiar până la peste douăzeci de ori atât. Fără să fi fost aruncate la un loc unele peste altele, ele se află risipite şi întinse la acelaşi nivel ca nişte trâmbe sau, mai curând, ca nişte râuri mari. E cu neputinţă să li se verifice grosimea, dar ea poate fi presupusă, deoarece, la mai multe picioare în adânc, se aude apa micilor pâraie care şopotesc printre pietre. Adâncimea reală este probabil mare, dacă n-ar fi fost aşa, nisipul ar fi trebuit să umple demult spaţiile goale dintre blocurile de dedesubt. Lăţimea acestor straturi de piatră variază de la câteva sute de picioare până la o milă; dar solul de turbă împrejmuitor îi încalcă zilnic marginilé, formând chiar mici insule oriunde se întâmplă ca două-trei pietre să stea lipite una de alta. La sud de golful Berkeley, într-o vale pe care însoţitorii mei au numit-o „Marea vale a stâncilor”, trebuie să traversăm un strat neîntrerupt, lat de o jumătate de milă, sărind dintr-un ascuţiş de bloc în altul. Blocurile acestea erau atât de mari, încât, prinzându-ne o răpăială de ploaie, ne adăpostirăm sub unul din ele.

Lucrul cel mai remarcabil la râurile de pietre este mica înclinare a planului lor. Pe coastele colinelor am văzut asemenea râuri alunecând într-un unghi de zece grade faţă de linia orizontului; dar unele văi, cu fundul neted şi lat, aproape că nici nu păreau înclinate. Mijloacele de a măsura unghiul de înclinare al unei suprafeţe atât de accidentată lipsesc cu totul? totuşi, pentru a da cititorilor o idee oarecare, pot spune că panta ei n-ar încetini la deal viteza niciunei diligenţe engleze. În anumite locuri, râul de pietre urmăreşte neîntrerupt albia văii, ajungând uneori până la creasta colinei. Pe aceste creste, blocuri imense,

mai mari decât orice casă omenească obişnuită, păreau a fi fost oprite din prăvălire; tot pe crestele acestea, straturi boltite ca nişte arcuri zac îngrămădite unul peste altul, de parcă ar fi ruinele cine ştie cărei uriaşe şi străvechi catedrale. În sforţarea de a descrie privelişti atât de violente, omul e ispitit să sară din comparaţie în comparaţie. Am putea să ne închipuim că numeroase râuri de lavă albă au curs din multe părţi ale munţilor către terenurile joase, şi că, după solidificare, au fost despicate de vreo convulsie geologică în miriade de blocuri. Expresia „râuri de pietre", care nemijlocit vine în mintea oricui, trezeşte aceeaşi idee. La faţa locului, priveliştile acestea sunt încă mai izbitoare prin contrastul lor cu formele scunde şi rotunjite ale colinelor din vecinătate.

M-am simţit foarte atras de un fragment uriaş, trântit pe partea convexă, adică având bolta în sus, pe care l-am găsit pe cel mai înalt pisc, cam şapte sute de picioare deasupra nivelului mării. Trebuie oare să credem că, pentru a fi fost răsturnat astfel, va fi fost mai întâi azvârlit în aer? Sau, mai probabil, că altă dată exista o parte a aceluiaşi lanţ de munţi mai înaltă decât punctul pe care zace azi acest monument al unei uriaşe convulsii a naturii? Cum fragmentele de pe văi nu sunt rotunjite şi nici spaţiile dintre ele nu sunt umplute cu nisip, trebuie să ne închipuim că perioada de violenţă a fost posterioară ridicării uscatului deasupra apelor mării. În secţiune transversală, fundul acestor văi este aproape neted sau, cel mult, se înalţă imperceptibil către margini. Blocurile par deci să fi venit din susul văii \ de fapt, e mai probabil că s-au prăvălit de pe pantele cele mai apropiate şi că de atunci, prin mişcări vibratorii de o forţă copleşitoare[85],

85 „Nu mai puţin uimiţi am fost cînd am văzut cantitatea nenumărată de pietre, de toate mărimile, răsturnate unele peste altele şi cu toate acestea orînduite parcă anume pentru a umple rîpele. Nimeni nu se simţea obosit, admirînd într-una minunile naturii". Pernety, p. 526.

blocurile s-au nivelat între ele, luând forma de strat neîntrerupt. Dacă în timpul cutremurului de pământ din 1835, care a dărâmat oraşul Concepción din Chile, s-a socotit ca miraculos faptul că lucruri mici erau săltate câţiva inchi de la pământ, ce trebuie să mai zicem atunci de puterea care a mişcat în toate părţile asemenea blocuri, grele de mai multe tone fiecare, făcându-le să-şi găsească nivelul comun, ca şi cum ar fi fost vorba de un nisip pe o scândură care vibrează i Am văzut în Anzi semnele vădite ale sfărâmării unor munţi enormi în bucăţele, ca şi cum ar fi fost nişte coji subţiri la care straturile erau aşezate vertical, pe o coastă; dar nicio privelişte nu mi-a stârnit, cu aceeaşi putere, ca aceste râuri de pietre ideea unei zguduiri, căreia, oricât am căuta, nu i-am găsi pereche în istoria lumii –, totuşi progresul ştiinţei va da probabil într-o zi explicaţia simplă a acestui fenomen, aşa cum a dat-o şi pe a aceluia, socotit multă vreme inexplicabil, al transportării blocurilor eratice pe câmpiile Europei. 6

Puţine am de spus asupra faunei acestor insule. Am descris mai sus vulturulmâncător de stârvuri, Polyborus. Mai sunt şi alţi vulturi, bufniţe, precum şi câteva păsări de uscat. Păsările de baltă sunt deosebit de numeroase şi, după spusele vechilor navigatori, ele trebuie să fi fost pe vremuri mult mai numeroase încă. Într-o zi luai seama la un cormoran care se juca cu un peşte pe care îl prinsese. Pasărea dădu drumul prăzii de opt ori pe rând, apoi, scufundându-se după peşte, deşi apa era adâncă, îl scoase deasupra apei tot de opt ori. Prin grădini zoologice, am văzut vidre care se jucau cu câte un peşte în acelaşi fel, ca pisica cu şoarecele. Nu mai cunosc niciun alt exemplu de cruzime, atât de chinuitoare, a mamei Natura. Într-altă zi, aşezându-mă între un pinguin (Aptenodytes demersa) şi apa în care trăia, m-am amuzat observându-i obiceiurile. Era o pasăre plină de curaj: până să ajungă iarăşi în apa mării, se lupta cu mine în toată legea, împingându-mă

înapoi. Nimic nu-l făcea să dea îndărăt sau să-l oprească decât loviturile serioase: fiece inch de teren câştigat era pentru el un bun pe care îl păstra cu străşnicie, stând chiar în faţa mea drept şi hotărât de luptă. Când mi se împotrivea astfel, el îşi rostogolea neîntrerupt capul dintr-o parte în alta, foarte ciudat, ca şi cum puterea lui de a vedea limpede sta numai în partea anterioară şi de jos a fiecărui ochi. Păsării acesteia i se zice în chip obişnuit pinguin-asin, din cauză că, stând pe ţărm, are obiceiul de a-şi da capul pe spate şi de a face un zgomot puternic şi ciudat, foarte asemănător cu zbieretul măgarilor; dar în mare, lăsat în voia lui, scoate un sunet adânc şi solemn, care se aude adesea pe timp de noapte. Ca să se dea la fund, el se serveşte de micile lui aripi ca peştii de aripioarele lor, iar ca să meargă pe pământle întrebuinţează ca pe nişte membre anterioare. Când se mişcă, aproape ca pe patru picioare, printre tussock7 sau pe panta vreunei stânci ierboase, umblă atât de repede, încât ar putea fi luat drept patruped. În timpul pescuitului, ca să respire, iese deasupra apei dintr-o săritură şi apoi se scufundă iarăşi atât de fulgerător, încât nu cred pe nimeni în stare să observe dintr-odată că nu e un peşte jucăuş.

Insulele Falkland sunt frecventate de două neamuri de gâşte. Specia regiunilor muntoase (Anas Magellanica) e foarte obişnuită în toată insula şi umblă fie perechi-perechi, fie în mici stoluri. Gâştele acestea nu migrează, ci îşi clădesc cuiburile pe insuliţele lăturalnice. Se crede că ele se retrag acolo de frica vulpilor; şi poate că din aceeaşi cauză ele, care sunt foarte blânde în timpul zilei, devin temătoare şi sălbatice când se îngână ziua cu noaptea. Se hrănesc numai cu vegetale. Gâştele de stâncă, numite astfel fiindcă îşi duc viaţa numai pe ţărmurile stâncoase ale mării (Anas antarctica) sunt obişnuite atât aici cât şi pe coasta de vest a Americii, spre nord, până la Chile. Caracteristica priveliştii pe canalurile adânci şi singuratice

ale Ţării Focului este gânsacul alb ca zăpada, veşnic însoţit de consoarta lui, aceasta cu pene de culoare mai închisă, stând lipiţi unul lângă altul, pe câte un vârf de stâncă depărtată.

Prin aceste insule se mai găsesc în mare număr nişte raţe mari sau gâşte, cu capul mare (Anas brachyptera), care uneori cântăresc câte douăzeci şi doi de pfunzi. Altă dată, acestor păsări li se zicea cai de curse, din pricina felului lor ciudat de a vâsli şi totodată de a plescăi apa cu aripile; dar azi li se spune, mult mai potrivit, „vaporaşe”. Aripile lor sunt prea mici şi slabe ca să le servească la zbor; totuşi le ajută să se mişte foarte iute, adesea înotând, adesea zburătăcind în rasul apei. Felul ei de a se mişca astfel seamănă întrucâtva cu acela al raţei domestice fugărită de câini; cu deosebirea că „vaporaşele” – şi sunt aproape sigur de aceasta – în loc să dea din amândouă aripile în acelaşi timp, ca toate păsările, le mişcă alternativ. Aceste raţe greoaie şi cu capul cât butura fac în apă o gălăgie atât de mare, împroşcând apa în toate părţile, încât impresia privitorului e peste măsură de ciudată.

Prin urmare, am găsit în America de Sud trei păsări care se foloseau de aripi nu numai pentru zbor: pinguinii, în felul peştilor, le întrebuinţează ca înotătoare, „vaporaşele” ca vâsle şi struţii ca pânze de corabie. Tot aci mai e de menţionat Apteryxul din Nouă Zeelandă, ca şi giganticul lui prototip dispărut Dinordis, care au numai nişte cioturi rudimentare în loc de aripi. „Vaporaşul” nu poate să se scufunde prea adânc. Se hrăneşte numai cu scoici de pe alge şi de pe stâncile bătute de flux şi reflux? aşa că, având nevoie să le spargă, ciocul şi capul sunt uimitor de mari şi grele. Capul îndeosebi este atât de tare, încât abia am fost în stare să-l fracturez cu ciocanul meu de geolog. De altfel, toţi-vânătorii noştri descoperă fără zăbavă cât de tenace e viaţa acestor păsări. Seara, când

toate, în cârd, îşi curăţă penele cu ciocul, „vaporaşele” fac, fără nicio deosebire, gălăgia ciudată pe care, între tropice, o fac broaştele.

În Ţara Focului, ca şi pe insulele Falkland, am observat numeroase lucruri în privinţa vieţuitoarelor marine inferioare[86], dar aceste observaţii nu sunt de interes general. Voi menţiona doar o serie de fapte privitoare la anumite zoophite, care fac parte dintr-o subîmpărţire cu organizare superioară claselor lor. Câteva genuri (Flustra, Eschara, Cellaria, Crisia şi altele) se aseamănă prin faptul că aur de fiecare căsuţă, câte un curios organ mişcător (ca acelea ale speciei Flustra ovicularia, găsite în mările europene). Organul mişcător, în cazurile cele mai numeroase, aduce a cap de vultur, numai că mandibula inferioară poate fi deschisă cu mult mai larg decât un cioc de pasăre. Capul însuşi, ajutat de un gât scurt, posedă considerabile aptitudini de mişcare. La un zoophit: chiar şi capul era fix şi numai mandibula de jos liberă; la altul, capul era înlocuit de o glugă triunghiulară prevăzută cu un capac minuscul care corespunde evident mandibulei inferioare. La cele mai multe specii, fiecare căsuţă avea câte un cap, fiind destule altele, ale căror

86 Numărînd ouăle unui mare Doris alb (acest melc de mare fără cochilie era lung de trei inchi şi jumătate), am fost surprins văzînd ce extraordinar de multe erau. Un mic înveliş sferic conţinea de la două pînă la cinci ouă, fiecare avînd în diametru trei miimi de inchi. Aceste grupe sferice, lipite două cîte două în rînduri transversale, formau un fel de panglică. Panglica înfăşurată în chip de spiră ovală adera cu una din margini de stîncă. Aceea pe care am găsit-o măsura în lung aproape douăzeci de inchi, iar în lat o jumătate de inch. Numărînd ouşoarele dintr-o zecime de inch a rîndului de deasupra, numărînd şi rîndurile pe aceeaşi lungime a panglicii, am socotit, după cea mai cumpătată înmulţire, că trebuie să fi fost în total şase sute de mii de ouă. Totuşi acest Doris nu era desigur prea obişnuit, fiindcă am căutat deseori pe sub pietre şi n-am găsit decît şapte exemplare. *Nici o eroare nu e mai răspîndită printre naturalişti decît aceea că numărul indivizilor este direct Iproporţional cu puterea lor de înmulţire.*

căsuţe aveau câte două capete.

Celulele-muguri de la vârful ramurilor acestor coralieri conţin polipi cruzi, adică neajunşi la maturitate, dar capetele de vultur respective, deşi mici, sunt din toate punctele de vèdere perfecte. Dacă se înlătură cu un ac polipii de pe vreo căsuţă, organul mişcător nu pare câtuşi de puţin atins. Dacă se taie capul de vultur al unei căsuţe, mandibula de jos îşi păstrează aptitudinea de a se închide şi a se deschide. Poate cea mai ciudată parte a alcătuirii lor este că, fiind vorba nu numai de două rânduri de căsuţe, ci de mai multe, pe aceeaşi ramură, căsuţele de la mijloc aveau şi ele acelaşi apendice, dar numai cât un sfert din mărimea acelora ale căsuţelor exterioare. Mişcările capetelor de vultur variază după specii; la unele n-am zărit nici cea mai mică clintire, în timp ce altele, cu mandibula inferioară larg deschisă, fie că oscilau înainte şi înapoi, fiecare oscilaţie completă durând cam cinci secunde, fie că se mişcau mult mai repede, prin zvâcnituri. Atins cu un ac, ciocul îi apuca mai totdeauna vârful cu atâta tărie, că ramura întreagă putea fi după aceea scuturată.

Aceste corpuri nu au nicio legătură cu producerea ouălor sau gemulelor, pentru că ele sunt formate mai înainte ca polipii noi să apară pe căsuţele din vârful ramurilor. Şi cum ele se mişcă independent de polipi, părând a nu fi în nicio legătură cu ei, pe de o parte, pe de alta fiindcă ele se deosebesc ca mărime după rândul exterior sau interior în care se află, n-am nicio îndoială că, în privinţa funcţiunii lor, ele ţin mai curând de axa cornoasă a ramurilor decât de polipii de pe căsuţe. Apendicele vermicular şi cărnos de la capătul inferior al penei de mare (descris la Bahia Bianca) face de asemenea parte din zoophitul luat ca întreg, după cum şi rădăcinile unui copac fac parte din copacul întreg şi nu din fiecare frunză sau mugur.

La o altă coralină, mică şi elegantă (Clytia), fiecare

căsuţă era înzestrată cu un şir de dinţişori lungi, care se mişcau repede. Fiecare şir de dinţişori şi fiecare cap de vultur, în general, se mişcă independent de celelalte; dar uneori, se mişcau sau toate deodată pe amândouă părţile unei ramuri, sau numai cele de pe o parte, sau fiecare pe rând, unul după altul, într-o ordine perfectă. Mişcările acestea ne fac să înţelegem că în întregul zoophitelor, deşi formate din mii de polipi deosebiţi, se întâmplă procesul unei transmisiuni, fără greş, de voinţă, ca şi cum ar fi vorba de corpul unui singur animal. În adevăr, cazul nu diferă de acela al penelor de mare, care, dacă sunt atinse, se înfig până ce dispar în nisipurile de pe coasta Bahiei Bianca. Voi mai da un exemplu de mişcare uniformă, deşi de altă natură, la un zoophit înrudit de aproape cu Clytia şi deci organizat foarte simplu. Ţinând un mănunchi mai mare de asemenea zoophite în apă sărată, am observat că de câte ori frecam pe întuneric vreo parte a ramurilor, mănunchiul întreg devenea viu, fosforescent, dând o lumină verde: cred că niciodată n-am văzut ceva să strălucească atât de minunat. Dar lucrul cel mai interesant era că lumina, pornind de jos în sus, izbucnea totdeauna prin vârfurile ramurilor.8

De câte ori am cercetat asemenea vietăţi coloniale am resimţit aceeaşi mare atracţie. Ce poate fi mai interesant decât să vezi o tulpină ca de plantă făcând ouă, fiind în stare să înoate prin preajmă şi să-şi aleagă loc potrivit, unde să se lipească, pentru ca apoi să se ramifice şi fiecare ramură să se încarce de nenumărate vietăţi distincte, adesea organizate destul de complicat? Aceste ramuri, însă, au uneori, după cum am văzut, organe cu aptitudinea mişcării, independente de polipi. Oricât de surprinzătoare ni s-ar părea această reunire de indivizi distincţi pe o tulpină comună, nici copacii nu sunt altceva, deoarece mugurii trebuie socotiţi ca plante individuale. Cu toate acestea, pare cu totul firesc să socotim un polip,

înzestrat cu gură, cu intestine şi alte organe, ca pe un individ distinct, în timp ce individualitatea unui mugur nu se înţelege atât de uşor? astfel încât reunirea indivizilor separaţi pe un trunchi comun este mai izbitoare la corali decât la copac. Ca să înţelegem firea unei vietăţi coloniale, la care individualitatea părţilor este în multe privinţe nedesăvârşită, ne putem ajuta, gândind la împrejurarea că, dacă tăiem o anumită vietate pe din două, dăm naştere la două vietăţi asemănătoare, şi că Natura, ea însăşi, efectuează astfel de – bisecţii. Putem considera polipii la zoophite sau mugurii la copaci ca nişte cazuri în care diviziunea individului nu s-a făcut până la capăt. Desigur că, în cazul copacilor, judecând după analogia cu cazul coralilor, indivizii născuţi prin înmugurire par legaţi mai intim de alţii decât sunt ouăle sau seminţele cu părinţii lor. Iar acum pare destul de bine stabilit că plantele care se înmulţesc prin muguri împărtăşesc toate aceeaşi durată de viaţă; şi ştie oricine cât de ciudate şi de numeroase proprietăţi se transmit în chip sigur prin muguri, drajoane şi butaşi, proprietăţi care prin propagare seminală nu se mai arată decât rareori, dar nu chiar niciodată.

CAPITOLUL X

TARA focului

Ţara Focului, prima sosire – Golful Good Succes – Fuegienii de pe bordul vasului – întâlnire cu sălbaticii – Priveliştea pădurilor – Capul Horn – Golful Wigwamurilor – Condiţiile grele de viaţă ale sălbaticilor – Foamete – Canibali – Matricid – Credinţe religioase – O mare furtună – Canalul Beagle – Strâmtoarea Ponsonby – Clădim wigwamuri şi instalăm pe fuegieni – Bifurcaţia canalului Beagle – Gheţari – înapoierea la corabie – A doua vizită cu corabia la colonia noastră – Egalitatea socială la băştinaşi.

17 decembrie 183 2. Acum, după ce am sfârşit cu Patagonia şi cu insulele Falkland, voi descrie întâia noastră sosire în Ţara Focului. Puţin după prânz ocoleam capul San

Diego, pătrunzând în vestita strâmtoare a lui Le Maire. Deşi navigam cât mai aproape de ţărmul fuegian, conturul pietroasei şi inospitalierei insule a Statelor abia se desluşea din nori. În aceeaşi după-amiază ancoram în golful Good Succes. Pătrunzând aici, localnicii ne salutară cu mijloacele care le stăteau la îndemână locuitorilor acestei ţări sălbatice. Un grup de fuegieni, ascunşi în parte de o pădure încâlcită, se cocoţaseră unii peste alţii pe marginea unui promontoriu înfiorător, aplecat deasupra mării; cum treceam prin dreptul lor, începură să ţopăie şi fâlfâindu-şi zdrenţele de pe ei, scoaseră un ţipăt răsunător. Băştinaşii se ţineau după corabie, astfel că înainte de a cădea noaptea văzurăm focul aprins de ei şi le auzirăm încă o dată strigătele sălbatice. Golful este un fel de lac mare şi liniştit, împrejmuit pe jumătate de nişte munţi de şisturi argiloase, scunzi, cu crestele tocite, acoperiţi în partea dinspre apă de o pădure deasă şi întunecată. O singură aruncătură de ochi asupra priveliştii îmi fu de ajuns ca să-mi dau seama că era cu desăvârşire deosebită de tot ceea ce văzusem vreodată. În timpul nopţii se porni viscolul şi rafale puternice venite dinspre munţi trecură în zbor peste capetele noastre, în larg ar fi fost un timp cumplit; de aceea noi, ca şi atâţia alţii, puteam numi bucuroşi locul acesta golful Good Succes.

Dimineaţa căpitanul trimise o delegaţie să intre în vorbă cu fuegienii. Când ajunserăm la distanţa de unde puteam schimba saluturi, unul dintre cei patru băştinaşi care tocmai ieşiseră înainte să ne primească, începu să strige mai tare decât toţi ceilalţi, vrând să ne arate locul unde puteam debarca. Văzându-ne pe ţărm, delegaţia păru mai curând alarmată, dar continuă să vorbească şi să gesticuleze cu mare repeziciune. Era, fără îndoială, cel mai interesant şi mai curios spectacol pe care îl văzusem în viaţa mea. N-aş fi bănuit niciodată cât de nemăsurată poate să fie deosebirea dintre un sălbatic şi un om civilizat;

ea este mai mare decât între animalul sălbatic şi cel domesticit, fiindcă în om se află o mai mare putinţă de desăvârşire. Crainicul-conducător era un bătrân care părea să fie şeful familiei; ceilalţi trei erau tineri şi zdraveni, înalţi aproape de şase picioare. Femeile şi copiii fuseseră îndepărtaţi. Aceşti fuegieni sunt un neam de oameni foarte deosebit de acela al nenorocitelor stârpituri care locuiesc mai departe, înspre vest; ei Rar înrudiţi de aproape cu vestiţii patagonezi de pe ţărmurile strâmtorii lui Magellan. Singura lor îmbrăcăminte este un fel de sarică făcută din piele de guanaco, cu blana întoarsă în afară. Ei o poartă aruncată pe umeri, aşa că trupurile lor rămân pe jumătate descoperite, lăsând să li se vadă pielea de culoare murdar-arămie.

Bătrânul avea în jurul capului o bandă de pene albe care-i ţinea strâns părul negru, aspru şi încâlcit. Chipul îi era brăzdat de două dungi late, transversale; una, vopsită în roşu deschis, mergea de la o ureche la alta, trecându-i peste buza de sus; cealaltă, albă cum e creta, paralelă cu cea dintâi, era trasă mai sus, în aşa fel încât acoperea pleoapele, dându-le aceeaşi culoare albă. Alţi doi erau împodobiţi cu fel de fel de linii negre, neregulate, făcute cu cărbune. Această delegaţie semăna întocmai cu dracii care apar pe scenă în opere ca „Der Freischütz11

Numai atitudinea lor era umilă, expresia feţei arătând însă bănuială, surpriză şi uimire. Îndată ce le dădurăm în dar o bucată de stofă roşie, cu care se şi legară la gât, ei ne deveniră buni prieteni. Asta se văzu limpede din felul cum bătrânul începu să ne bată cu palma pe piept, scoţând un fel de gâlgâieli în felul acelora cu care chemi la mâncare puii de găină. Făcui câţiva paşi cu bătrânul şi această demonstraţie de prietenie fu repetată de mai multe ori, până ce se încheie cu trei palme straşnice, pe care mi le dădu cu amândouă mâinile şi în acelaşi timp, pe piept şi pe spate. Apoi se desfăcu şi el la

piept, întorcându-se spre mine ca să răspund în acelaşi fel la politeţea lui, iar eu îi răspunsei, ceea ce păru că-l mulţumeşte pe deplin.

Vorbirea acestor oameni, după ideea noastră despre vorbire, abia poate fi numită grai articulat2. Căpitanul Cook a asemuit-o cu gâlgâitul pe care îl scoate un om când face gargară, dar desigur că niciun european, făcând gargară, n-ar putea scoate din gât atâtea sunete guturale şi ascuţite.

Fuegienii sunt neîntrecuţi imitatori: de câte ori tuşeam, sau căscam, sau făceam cine ştie ce mişcare fără rost, ei o reproduceau numaidecât. Unul dintre ai noştri începu să se uite saşiu; dar un tânăr fuegian, al cărui chip era în întregime vopsit cu negru (afară de o dungă albă peste ochi), izbuti să facă strâmbături cu mult mai groaznice. Ei puteau să repete cu o corectitudine desăvârşită fiecare cuvânt din orice frază pe care le-o adresam *şi* ţineau minte mult timp aceste cuvinte. Totuşi, noi europenii ştim cu toţii ce greu este a separa pe cuvinte sunetele unei limbi străine. Care dintre noif de pildă, a putut urmări mai mult decât trei cuvinte în rostirea unui indian american? Toţi sălbaticii par a poseda într-o măsură neobişnuită această putere de imitaţie. S-a vorbit astfel, aproape în acelaşi chip, despre aceeaşi comică apucătură la cafri; australienii au fost de asemenea multă vreme vestiţi pentru însuşirea lor de a imita şi a reda mersul cutărui om, în aşa fel ca acela să poată fi recunoscut. Cum se va fi explicând această aptitudine a lor? Să fie urmarea unor deprinderi mai experimentate ale percepţiei şi ale simţurilor, deprinderi care sunt mai ascuţite la toţi oamenii primitivi faţă de cei trecuţi printr-un îndelung proces de civilizaţie?

Unul dintre ai noştri dădu drumul unui cântec: fuegienii abia se ţinură să nu cadă la pământ de uimire. Cu aceeaşi mirare se uitară ei şi la felul nostru de a dansa;

totuşi un tânăr dintre ei, fiind poftit, primi bucuros să – facă doi-trei paşi de vals. Ei păreau puţin obişnuiţi cu europenii, dar cunoşteau armele de foc care îi îngrozeau? nimic pe lume nu i-ar fi hotărât să pună mâna pe puşcă. Ne cerură însă cuţite, cărora le ziceau pe spanioleşte „cucilla”. Ca să ne facă să înţelegem că doreau cuţite se prefăceau că Ţin în gură o halcă de balenă, pe care arătau că vor s-o taie, nu s-o sfâşie.

N-am spus încă niciun cuvânt despre fuegienii pe care îi aveam la bord. În călătoria anterioară a vaselor „Adventure” şi „Beagle”, de la 1826 la 1830, căpitanul Fitz Roy pusese mâna pe un grup de băştinaşi, pe care, spre marea spaimă a grupului folosit la ridicările topografice, îi ţinea ca ostatici pentru furtul unei bărci; pe câţiva dintre aceştia, precum şi pe un copil, pe care îl cumpărase în schimbul unui nasture de sidef, i-a luat cu sine în Anglia, hotărât să-i educe şi să-i convertească la creştinism, pe propria sa cheltuială. Stabilirea acestor băştinaşi, după civilizare, în ţara de origine, era pentru căpitanul Fitz Roy unul din motivele principale care îl făcuseră să întreprindă călătoria de acum; şi până ce Amiralitatea să aprobe expediţia noastră, căpitanul Fitz Roy şi tocmise cu generozitate un vas, cu care el însuşi avea să-i readucă în patrie. Misionarul Matthews însoţea pe băştinaşi; despre toţi aceştia căpitanul Fitz Roy a publicat un raport complet şi excelent. Dintre foştii ostatici aduşi în Anglia făceau parte de asemenea un băiat şi o fetiţă, dar băiatul murise de variolă; aşa că nu aveam acum la bord decât pe York Minister, Jemmy Button (al cărui nume arată cu ce a fost cumpărat) şi pe Fuegia Baschet. York Minister era bărbat în toată firea, zdravăn, scund şi îndesat; om la locul lui, taciturn şi chiar posac, dar pătimaş până la violenţă când se supăra, cu mare dragoste faţă de câţiva prieteni de pe bord şi cu o inteligenţă normală. Jemmy Button, deşi tot atât de pătimaş, era răsfăţatul tuturor; trăsăturile chipului

său îi arătau dintr-odată firea plăcută. Vesel de felul lui, râdea deseori şi era deosebit de simţitor la suferinţa altuia; simţind că aveam oarecare rău de mare, de câte ori marea era agitată el obişnuia să vină la mine şi să-mi spună cu glas plângător: „Sărman, sărman prieten!” Dar fiindcă ideea de om căruia îi făcea rău marea era pentru el, care trăise numai pe apă, cu totul caraghioasă, se vedea mai totdeauna silit să se întoarcă într-o

Ţara Focului. După datele hărţilor întocmite de cartografii vasului „Beagle”.

parte, ascunzându-şi astfel zâmbetul sau chiar râsul, pentru ca apoi iar să repete: „Sărman, sărman prieten!” Era şi mare patriot, plăcându-i să-şi laude tribul şi ţara, în care spunea pe drept cuvânt că e „belşug de copaci”; dar de celelalte triburi nu prea vorbea bine. El mai declara, cu oarecare mândrie, că în ţara lui nu existau diavoli. Scund şi gras, Jemmy era preocupat de ţinuta lui exterioară; obişnuia totdeauna să poarte mănuşi, părul tuns cu îngrijire şi încălţămintea bine lustruită –, mai cu seamă ghetele murdare îl amărau peste fire. Îi plăcea atât de mult să se admire în oglindă, încât un copilaş indian, cu chip vesel, de la Rio Negro, ţ pe care l-am ţinut câteva luni pe bord, luase obiceiul să-şi bată joc de el; iar Jemmy, mai tot timpul gelos de atenţia dată copilaşului, manifesta din această cauză o mare nemulţumire, obişnuind să clatine dispreţuitor din cap şi să spună: „Prea mult ciocârlie”. Când mă gândesc la toate calităţile lui minunate, mi se pare cu totul şi cu totul ciudat ca el să fie de aceeaşi rasă şi să aibă fără îndoială acelaşi caracter ca toţi acei nefericiţi sălbatici, atât de înapoiaţi, pe care i-am întâlnit întâia oară aici. În sfârşit, Fuegia Baschet era o fetişcană la locul ei, drăguţă şi modestă, cu o faţă plăcută, nici vorbă, deşi uneori cam posomorâtă, şi având un dar de a învăţa orice la repezeală, îndeosebi limbile străine. Aceasta se vedea din bruma de portugheză şi spaniolă cu care se alesese în puţinul timp cât fusese lăsată pe ţărm, la Rio de Janeiro şi la Montevideo, precum şi din cunoaşterea limbii engleze, York Minister, fiind foarte hotărât să se căsătorească cu ea de îndată ce vor fi fost stabiliţi în ţară, nu privea cu ochi buni atenţia ce i se da.

Deşi toţi trei puteau şi să vorbească şi să înţeleagă destul de bine engleza, era neînchipuit de greu să căpătăm

de la ei vreo informaţie mai completă asupra obiceiurilor din ţara lor. Aceasta se datora în bună parte dificultăţii lor vădite de a mai înţelege ceva, când venea în discuţie cea mai simplă alternativă. Orice om deprins cu mentalitatea copiilor mici ştie că numai rareori se poate căpăta de la ei răspuns limpede la simpla întrebare dacă un anumit lucru e alb sau negru; ideea de alb sau negru, fiecare pe rând, le umple mintea pe de-a-ntregul. La fel se întâmpla şi cu fuegienii, aşa că era mai totdeauna cu neputinţă de aflat, prin întrebări şi răsîntrebări, dacă înţelegeau exact ceea ce afirmau. Ei aveau privirea deosebit de ascuţită; se ştie bine că marinarii, mulţumită practicii lor îndelungi, pot zări de departe orice lucru, cu mult mai limpede decât oamenii trăiţi pe uscat. York şi Jemmy erau superiori chiar marinarilor de pe bord; de mai multe ori, ei au spus despre câte un lucru depărtat exact ceea ce era, cum s-a şi verificat apoi prin telescop, după ce toţi se îndoiseră. Şi ei îşi dădeau bine seama de această putere a lor; astfel, când se ivea câte o neînţelegere cu ofiţerul de veghe, Jemmy izbucnea: „Vedeam la mine corabie, nu spuneam la mine?

Interesantă fu la debarcare purtarea sălbaticilor faţă de Jemmy Button. Ei îşi dădură seama numaidecât de diferenţa dintre ei şi el şi vorbiră între ei multă vreme numai despre asta. Bătrânul se îndreptă spre Jemmy cu o lungă cuvântare, prin care, după cât se părea, îl poftea să rămână cu ei. Dar Jemmy le înţelegea prea puţin vorba, fiind mai cu seamă ruşinat la culme de înfăţişarea compatrioţilor săi. Când după aceasta coborî pe ţărm York Minister, ei se purtară şi cu el în acelaşi chip şi îi spuseră că trebuie să se bărbierească, cu toate că nu avea nici douăzeci de tuleie pe obraji, în timp ce noi cu toţii purtam bărbi foarte lăţoase. Apoi, îi examinară culoarea pielii, comparând-o cu a noastră. Unul dintre ai noştri îşi arătă braţul gol şi ei rămaseră năuciţi admirându-i albeaţa, întocmai ca şi urangutanii, pe care îi văzusem la Grădina

Zoologică. Ni se păru că pe doi-trei ofiţeri mai scunzi şi mai blonzi decât ceilalţi îi luau drept femei, deşi ca podoabe aveau şi aceştia tot bărbi lăţoase. Cel mai voinic dintre fuegieni se arăta încântat văzând că i se admiră înălţimea. Pus spate în spate cu cel mai înalt din echipajul nostru, el căuta să câştige la măsurătoare alegându-şi un loc mai înalt şi stând în vârful degetelor. Tot acesta îşi deschidea gura ca să i se vadă dinţii şi îşi întorcea capul într-o parte ca să-şi arate profilul: făcea totul cu o iuţeală atât de veselă, încât pot crede că se închipuia bărbatul cel mai fermecător din Ţara Focului. De la uimirea profundă pe care am simţit-o la început, obişnuindu-ne cu ei, am trecut la sentimente mai vii, deoarece nimic nu putea fi mai caraghios decât mirarea lor amestecată ciudat cu apucătura de a ne imita mai în fiece clipă.

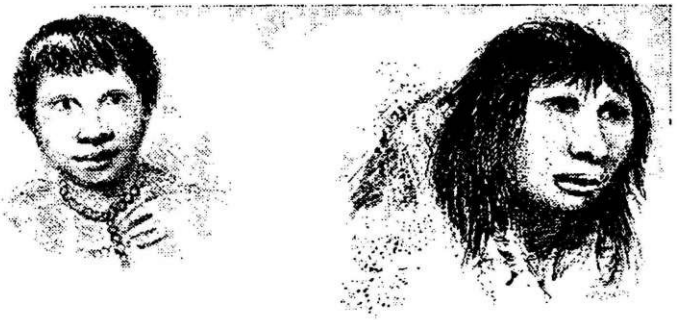

Locuitori din Ţara Focului; rândul din stânga (de sus în jos): Fuegia Basicet în 1833, Jemmy Button în 1834, York Minister în 1832; rândul din dreapta (de sus în jos): soţia lui Jemmy în 1834, Jemmy în 1833, York în 1833.

Ziua următoare, încercai să pătrund mai adânc în Ţara Focului. Ţinutul este muntos, deşi în parte înecat de apele mării, care formează canaluri adânci şi adevărate golfuri pe albiile văilor. Crestele munţilor, afară de acelea dinspre vest, sunt acoperite, chiar din marginea mării până către vârf, cu păduri imense. Copacii urcă pantele munţilor până la 10001500 de picioare, iar de acolo în sus urmează o fâşie de turbă pe care crésc plante alpine pitice, dincolo de care vine regiunea zăpezilor veşnice. Aceste zăpezi, aşa cum spune căpitanul King, coboară către strâmtoarea lui Magellan până la 3.000 – 4.000 de picioare. În tot ţinutul, abia dacă se poate găsi un acru de şes. Îmi aduc aminte că am văzut un petic de câmpie lângă golful Foamei şi un altul ceva mai mărişor lângă rada Hure. În amândouă locurile, ca de altfel pretutindeni, terenul e acoperit cu un strat gros de turbă mlăştinoasă. Chiar în cuprinsul pădurii, pă Ţara Focului (de sus în jos): capul Horn (două vederi dinspre răsărit); capul Horn (vedere dinspre apus, la stânga capul Spencer); golful San Francisco şi intrarea în baia San Martin; muntele York Minister: Falsul cap Horn; capul Negru (două vederi; ieşirea de sud-vest din canalul Cockburn. *Gravuri de U. U.*

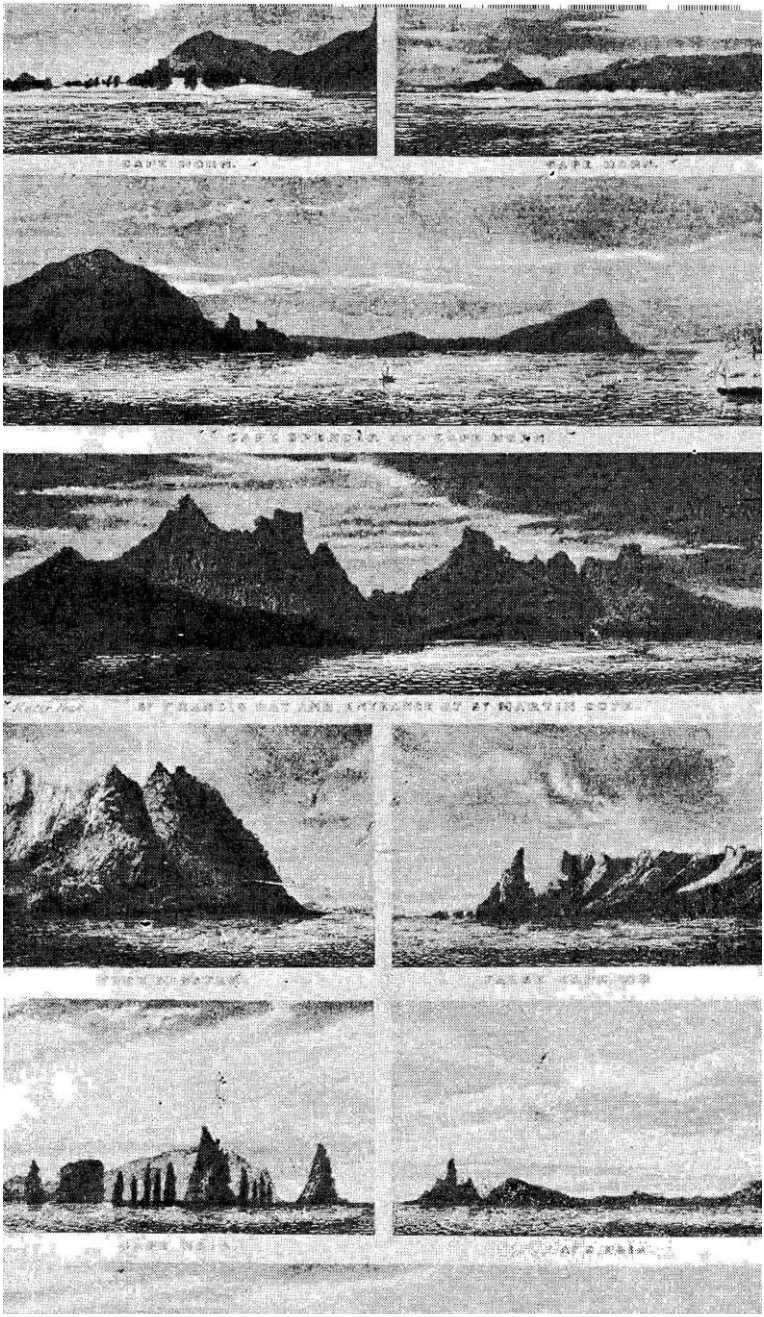

Wilsonmântul zace ascuns sub un aşternut greu de materie vegetală care putrezeşte. Încetul cu încetul şi care, fiind îmbibat cu apă, se scufundă sub picior.

Din această cauză, pierzând aproape orice speranţă să-mi mai pot tăia drum prin pădure, urmai cursul unui torent de munte. La început, cascadele şi trunchiurile de arbori prăbuşiţi de-a curmezişul trecerii mele îmi îngreunară chiar înaintarea pe brâiici; dar puţin după aceea, albia torentului se mai lărgi întrucâtva, deoarece revărsarea apelor tot mâncase din părţi. Continuai, aşadar, timp de o oră întreagă să înaintez încet de-a lungul malurilor sfâşiate şi stâncoase măreţia priveliştii mă răsplăti cu prisosinţă de oboseală. Adâncimea întunecată a prăpastiei se potrivea de minune cu sălbăticia fără margini a muntelui. Peste tot se vedeau numai enorme stânci colţuroase şi copaci dezrădăcinaţi, iar alţi copaci, încă în picioare, dar vătămaţi de putregai până an inimă, stăteau gata să se prăbuşească. Imaginea acestei încurcături colosale de arbori sănătoşi şi arbori căzuţi îmi amintea de codrii intertropicali, deşi era totuşi o deosebire: în pustietăţile încremenite de aici, nu Viaţa, ci Moartea părea că este duhul domnitor. Urmai mai departe cursul apei până ce ajunsei într-un loc, unde mari alunecări de stâncă creaseră o deschizătură dreaptă pe coasta muntelui. Mă urcai pe acest drum până la o înălţime considerabilă, ajungând astfel să privesc de sus pădurile de jur-împrejur. Toţi copacii aparţineau aceleiaşi specii, Fagus betuloides; numărul altor specii de fag şi al lui Drimys Winteri3 este cu totul neînsemnat. Fagul de aici îşi păstrează frunzele tot anul; numai că frunzişul lui are o culoare verde închis caracteristică, de nuanţă gălbuie. Priveliştea întreagă, având acelaşi colorit, pare întunecată şi chiar posomorâtă, fiind doar rareori înviorată de razele soarelui.

2 O decembrie. Pe o latură a marelui golf, unde ne aflăm, se înalţă un munte de 1500 de picioare, căruia

căpitanul Fitz Ro? / i-a dat numele lui Sir J. Banks, ca amintire pentru nenorocita lui excursie, în care doi oameni ai grupului au pierit, iar dr. Solander era cât pe-aci să păţească la fel. Furtuna de zăpadă, care a fost cauza nenorocirii lor, s-a dezlănţuit la mijlocul lui ianuarie (corespunzător cu iulie al nostru) şi încă pe latitudinea oraşului Durham4! Eram dornic să ating piscul acestui munte, ca să strâng ceva plante alpine; flori nu se prea găseau de nici unele în părţile joase. O luarăm de-a lungul aceluiaşi curs de apă ca şi în ziua precedentă şi merserăm până către izvoarele lui, de unde ne văzurăm siliţi să ne târâm orbeşte printre copacii care, din pricina altitudinii şi a vânturilor năprasnice, erau scunzi, groşi şi încovoiaţi. Încetul cu încetul, ajunserăm la ceea ce din depărtare ni se păruse un covor verde de gazon minunat, dar care, spre nemulţumirea noastră, se dovedi a fi un desiş compact de fagi pitici, având fiecare 4 – 5 picioare înălţime. Erau deşi ca merişorul din gardurile vii ale grădinilor, aşa că ne văzurăm siliţi să ducem o adevărată luptă, de-a lungul suprafeţei netede, dar plină de obstacole. După ceva caznă, dădurăm de turbă şi apoi de stâncile de ardezie, goale.

Muntele pe care mă aflam era legat printr-o coamă de alt munte, aflat la câteva mile depărtare şi mai înalt; din această cauză, avea pe el numeroase petice de zăpadă. Cum nu trecuse încă dimineaţa, mă hotărâi să ajung acolo şi să colectez diverse plante, pe care le-aş găsi în drumul meu. Ar fi fost nespus de greu să urc, dacă nu s-ar fi întâmplat să apuc pe o potecă, bine bătută şi dreaptă, făcută de guanaci. Aceste animale nu merg decât pe acelaşi drum, unul după altul, ca oile. Ajungând în sfârşit la piscul celuilalt munte, ne dădurăm seama că era muntele cel mai înalt din împrejurimi. Apele lui se vedeau mergând spre mare, în direcţii deosebite. Puteam vedea tot ţinutul înconjurător: spre nord se întindea un teren

mlăştinos, iar spre sud se deschidea priveliştea unei măreţii sălbatice, care se potrivea de minune cu Ţara Focului. Munţi după munţi, despărţiţi de văi prăpăstioase, acoperiţi de codri deşi şi întunecaţi, totul făcea impresia unei misterioase măreţii. Chiar văzduhul, în acest climat viscolit, bătut de ploaie, de grindină şi zloată, pare mai întunecos decât în oricare altă parte. Privind dinspre golful Foamei spre sud, către strâmtoarea lui Magellan, canalurile depărtate dintre munţi păreau că, prin întunecimea lor, duc dincolo de hotarele acestei lumi, pe alt tărâm.

2 1 decembrie. Vasul „Beagle" porni la drum, aşa că în ziua următoare, cu ajutorul unei minunate brize dinspre est, neobişnuit de prielnică, ne apropiam de Barnevelt şi, trecând cu viteză pe lângă piscurile de piatră ale capului Deceit, ocoleam pe la orele trei mult bântuitul de furtuni cap Horn. Seara era liniştită şi luminoasă. Ne bucurarăm deci de întreaga priveliştе a insulelor dimprejur. Dar capul Horn îşi cerea tributul şi pentru aceasta ne şi trimise, mai înainte de căderea nopţii, rafale de vânt în plin obraz. Trebui să ne depărtăm în larg; iar a doua zi când ne apropiam din nou de uscat, zărirăm deasupra proveii faimosul promontoriu în forma, lui cea mai desăvârşită: înfăşurat în ceţuri, conturul i se pierdea estompat în bătaia unei ploi viscolite, uriaşi nori negri se răsuceau pe cer şi rafalele de ploaie cu piatră ne loveau, trecând pe lângă noi, cu atâta putere, încât căpitanul luă hotărârea să ne refugiem, nu departe de capul Horn, în micul golf Wigwam; aci ancorarăm pe Calm, în seara din Ajunul Crăciunului. Singurul lucru care ne mai reamintea de furtună era, când şi când, câte o răbufneală dinspre munţi, care făcea vasul să salte în ancore.

25 decembrie. Lângă golful Wigwam era un vârf de munte, zis Piscul lui Kater, care se ridica până la înălţimea de 1700 picioare. Toate insulele dimprejur constau din

mase conice de piatră verde, însoţite câteodată de coline mai puţin regulate de şisturi argiloase degradate. Putem socoti această parte a Ţării Focului drept capătul lanţului de munţi înecaţi, despre care am mai vorbit. Numele de „Wigwam” dat golfului vine de la locuinţele fuegiene; dar oricărui golf de primprejur i s-ar cădea tot atât de bine să i se zică la fel. Băştinaşii, hrănindu-i ste mai ales cu scoici, sunt veşnic siliţi să-şi schimbe locul; ei se întorc însă din când în când la locurile unde au mai stat, după cum dovedesc grămezile de scoici vechi care adesea ating în greutate câteva tone. Aceste movile pot fi deosebite de la mare distanţă după culoarea verde deschis a anumitor plante care cresc totdeauna pe ele. Dintre acestea, îndeosebi, fac parte ţelina sălbatică şi iarba antiscorbutică (Cochlearia), plante foarte folositoare, dar a căror întrebuinţare băştinaşii încă n-au descoperit-05.

Wigwamul fuegian seamănă ca formă şi mărime cu o claie de fân. De fapt, e vorba de câteva crăci rupte, înfipte în pământ şi apoi foarte primitiv stufărite pe o parte cu mănunchiuri de iarbă şi papură. Cu totul, construcţia lui nu poate necesita mai mult ca o oră şi nici nu se foloseşte decât două-trei zile. Am văzut la rada Hure un loc unde dormise unul dintre oamenii goi de pe aici: nu putea da, în adevăr, mai mult adăpost ca un culcuş de iepure. Bineînţeles, omul acela trăia de unul singur şi de aceea York Minister ne spunea despre el „foarte rău om” şi că probabil trebuie să fi furat ceva. Pe coasta de vest însă, wigwamurile sunt ceva mai bune, fiind învelite cu piei de focă. Vremea rea ne-a ţinut aci câteva zile. Clima e desigur nefericită: deşi trecusem de solstiţiul de vară, totuşi în fiece zi ningea pe munţi, iar pe văi cădea ploaie însoţită de măzăriche. De obicei, termometrul nu se mişca de pe la 7°, noaptea scăzând însă la 3°, 5 – 4°, 5. În general, lumea îşi închipuie climatul, din cauza atmosferei umede şi viscolite, mai rău decât este în realitate.

Mergând într-o zi spre ţărmul de lângă insula Wollaston, ne ţinurăm în pas cu o barcă cu şase fuegieni erau creaturile cele mai respingătoare şi mai nenorocite pe care le-am văzut în viaţa mea. Pe coasta de răsărit, după cum ştim, băştinaşii se acoperă cu piei de guanaco, iar pe coasta de apus cu piei de focă. Bărbaţii unor triburi centrale poartă de obicei o piele de vidră sau o zdreanţă oarecare cam cât o batistă, care le ajunge numai cât să-şi acopere spatele până la şale. Peticul de piele le legat cu nişte sfori petrecute peste piept în aşa fel, încât să poată fi tras dintr-o parte în alta, după cum bate vântul. Dar fuegienii din barcă erau cu totul goi; chiar o femeie în toată firea nu arăta altfel. Ploua groaznic şi apa rece îi curgea de-a lungul trupului în şiroaie, într-un alt golf nu prea depărtat, o femeie, care îşi ţinea la sân pruncul născut de curând, veni într-o zi către vasul nostru şi rămase locului încremenită de uimire, deşi bătea un vânt cu măzăriche, care i se aşeza şi se topea pe sânii goi, ca şi pe tot trupul, tot gol, al copilaşului! Aceste biete fiinţe nenorocite purtau toate semnele degenerării, aveau obrajii hidoşi, mânjiţi cu alb, pielea murdară şi unsuroasă, părul încâlcit. O voce spartă şi gesticulau violent. La vederea unor astfel de ca

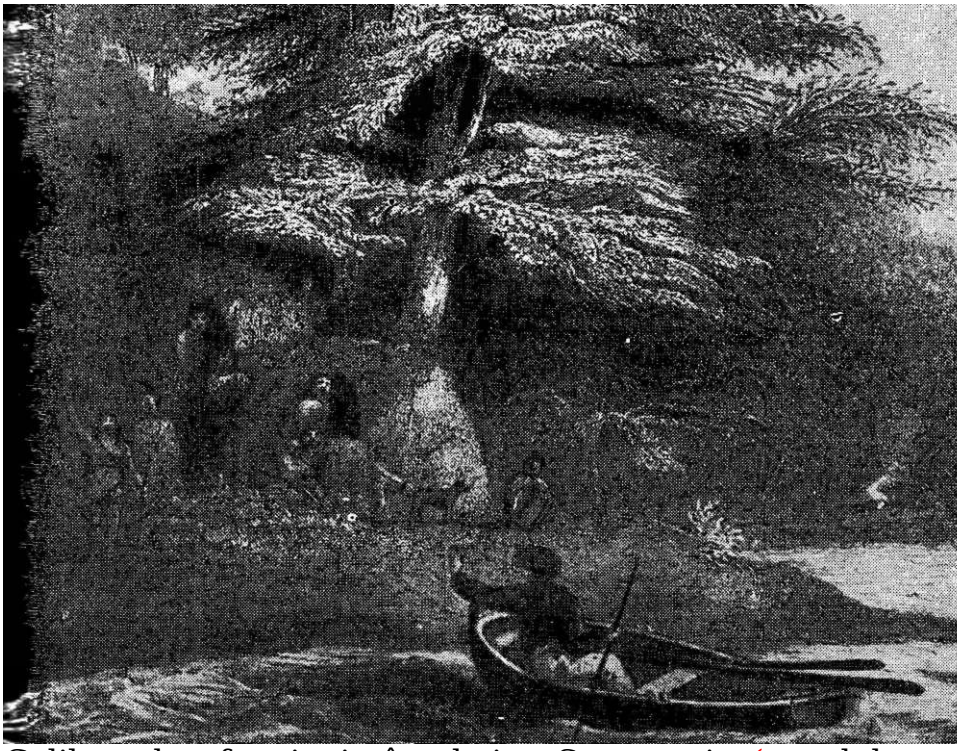

Colibe de fuegieni în baia Speranţei (canalul Magdalena). *Gravură de F.P. King*.

meni, cu greu poate cineva crede că sunt semeni de ai noştri, locuitori ai aceleiaşi planete. Oamenii obişnuiesc să facă fel de fel de presupuneri cu privire la bucuria de care au parte în viaţă anumite animale inferioare; cu ce îndreptăţire trebuie să-şi pună ei aceeaşi întrebare asupra barbarilor acestora! Noaptea, fuegienii dorm câte cinci-şase la un loc, goi, pe pământul ud, încolăciţi ca animalele, deşi bătuţi de vântul şi ploaia unei clime furtunoase. De câte ori marea e în reflux, fie iarna sau vara, fie ziua sau noaptea, ei trebuie să se scoale şi să pornească de îndată la adunat scoici de pe stânci; iar femeile sau caută pe sub apă arici de mare, sau, petrecându-şi tot timpul în bărci,

trag din apă, cu mişcări smucite, peştişori, pe care îi momesc la o. undiţă de păr fără cârlig. Când se omoară câte o focă sau se descoperă stârvul plutitor al vreunei balene, e mare ospăţ. Şi hrana aceasta, atât de dezgustătoare, se drege cu câteva pomuşoare şi ciuperci fără niciun gust.

Adesea, ei suferă de foame. Dl. Low, căpitanul unei corăbii, bun cunoscător al băştinaşilor de aici, mi-a dat amănunte interesante asupra slăbiciunii şi deznădejdii unui grup de o sută cincizeci de băştinaşi, de pe coasta de vest. O serie de viscole oprise pe femei de la strânsul scoicilor de pe stânci şi din aceeaşi cauză nici bărbaţii nu putuseră ieşi

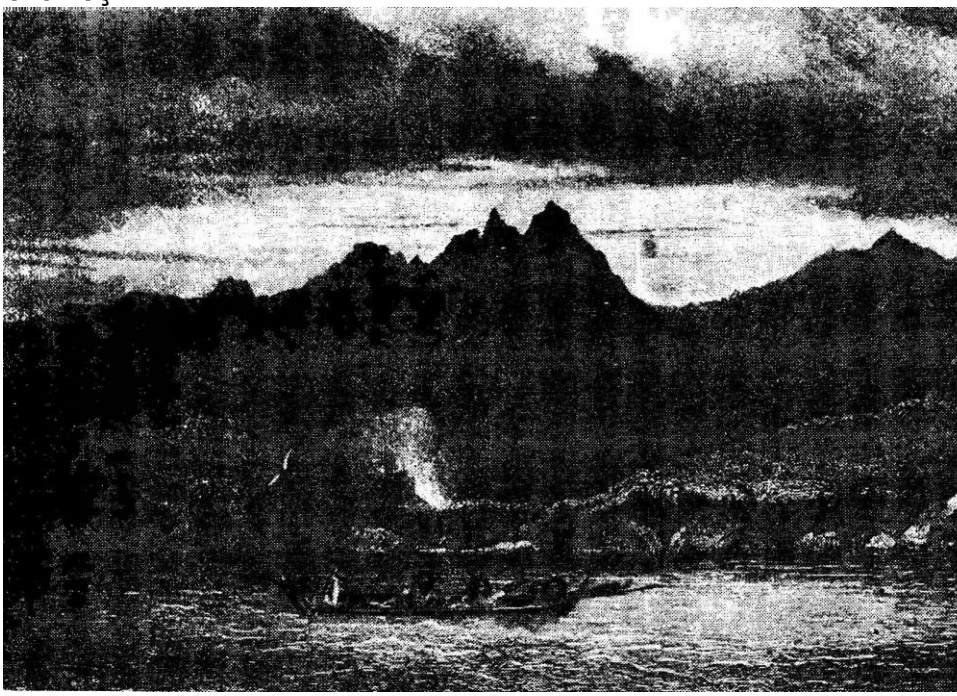

Insula Wollaston (dinspre nord-est). *Gravură de Ch. Martens*.

cu bărcile la prins foci. Într-o dimineaţă, un mic grup dintre aceştia plecară pe mare, după cum spuneau cei rămaşi, pentru o călătorie de patru zile, în căutare de hrană. La înapoiere, Low le ieşi înainte şi îi văzu pe toţi cu sufletul la gură, fiecare aducând câte o halcă putredă de grăsime de balenă, pe care o găuriseră la mijloc şi prin care îşi băgaseră capetele, aşa cum fac gauchos ca să se îmbrace cu dulama lor, zisă poncho. De cum se aduceau hălcile de grăsime la wigwam, un bătrân tăia din ele felii subţiri, pe care, în timp ce le descânta cu vorbe neînţelese, le perpelea câteva clipe la foc şi apoi le împărţea înfometaţilor, care tot timpul păstraseră tăcerea cea mai deplină. Dl. Low crede că, de câte ori găsesc câte o balenă aruncată de mare pe ţărm, băştinaşii îngroapă bucăţi mari din ea în nisip, ca prevedere pentru timp de foamete un băiat fuegian, pe care îl avea la bord, a dat o dată peste o asemenea rezervă îngropată. În război, unele triburi sunt canibale. După spusele băiatului luat de dl. Low şi ale lui Jemmy Button, care, fără să ştie unul de altul, au dat amândoi aceleaşi informaţii, este fără îndoială adevărat că, siliţi de foame, iarna, ei îşi omoară şi devorează mai curând femeile bătrâne decât câinii. Întrebat de ce fac aşa, băiatul domnului Low a răspuns: „Câinii prind foci, femei bătrâne nu”. Acelaşi băiat a descris şi felul în care bătrânele erau omorâte: le ţineau deasupra fumului până le înăbuşeau. Cu mare veselie, el le imita ţipetele şi arăta care anume părţi ale corpului erau socotite ca mai gustoase. Oricât de îngrozitoare ar fi o astfel de moarte, venită de la prieteni şi de la rude, spaima acestor bătrâne, când foamea începe să dea ghes, e cu mult mai dureros de conceput; mi s-a spus că în astfel de împrejurări, adesea ele se refugiază în munţi, dar sunt urmărite de bărbaţi şi întoarse înapoi spre a fi măcelărite la propriile lor vetre!

Căpitanul Fitz Roy n-a putut niciodată să afirme dacă fuegienii cred cumva în viaţa viitoare sau nu. Câteodată, ei

îşi îngroapă morţii în peşteri, câteodată în codrii munţilor. Nu ştim însă nimic despre datinile lor de înmormântare. Jemmy Button se ferea să mănânce păsări de uscat, sub cuvânt că „ciugulesc oameni morţi”; de altfel, ei nu vor nici cel puţin să pomenească de prietenii pe care i-au pierdut. Deşi, poate, acea mormăială a bătrânului, înainte de a împărţi înfometaţilor feliile de balenă putredă, părea un fel de rugăciune, n-avem niciun alt temei să credem că, la diverse împrejurări, ei ar fi săvârşit vreun cult religios. Orice familie sau trib îşi are vraciul, adică învăţatul respectiv, despre al cărui rost n-am putut în niciun fel să ne dăm seama limpede. Jemmy credea în vise, fără să creadă, după cum am spus, în diavol. Nu sunt bine lămurit dacă fuegienii noştri erau mult mai superstiţioşi decât unii dintre marinari, deoarece chiar un bătrân şef de cart credea cu tărie că, dacă am fost loviţi de acea serie de viscole cumplite în largul capului Horn, totul se datora numai faptului de a fi avut fuegieni pe bord. Apropierea cea mai semnificativă de simţământul religios am văzut-o la York Minister care, când dl. Bynoe împuşcă vreo câteva răţuşti, pe care voia să le păstreze ca specimene, spuse: „Oh, domn Bynoe, ploaie, zăpadă mare, suflă mult”. Bineînţeles, el voia să spună că stricăciunea adusă astfel hranei omului va fi pedepsită după cum merită. Tot York Minister ne povesti cu mare aprindere şi spaimă că fratele său, într-o zi, întorcându-se să ridice nişte păsări moarte, pe care le lăsase la ţărm, observă câteva pene luate de vânt. Şi fratele lui spuse (York îi imita chiar felul de a vorbi): „Ce e asta?” iar apoi, târându-se într-acolo şi cercetând din ochi peste faleză, văzu „om sălbatic” adunându-i păsările; se târî atunci mai aproape şi deodată se prăbuşi un bolovan mare, strivindu-l. York mărturisea că multă vreme, după întâmplarea cu fratele lui, bântuiseră furtuni şi căzuseră mari ploi şi zăpezi. Pe cât ne-am putut da seama, el socotea elementele însăşi ca agenţi ai

răzbunării; e limpede aşadar, cât de firesc sunt ele personificate, la neamurile ceva mai înaintate ca grad de cultură. Cine ar fi fost acel „rău om sălbatic”, iată o întrebare rămasă pentru mine plină de mister; căci ceea ce spunea York, când am găsit locul, ca un culcuş de iepure, unde dormise omul singur cu o noapte înainte, mă făcuse să mă gândesc că era vorba de hoţi izgoniţi din triburi. Dar alte cuvinte neînţelese ale lui mi-au strecurat oarecare îndoieli. Uneori mi-am închipuit că explicarea singurătăţii acestor oameni nu putea fi alta decât nebunia.

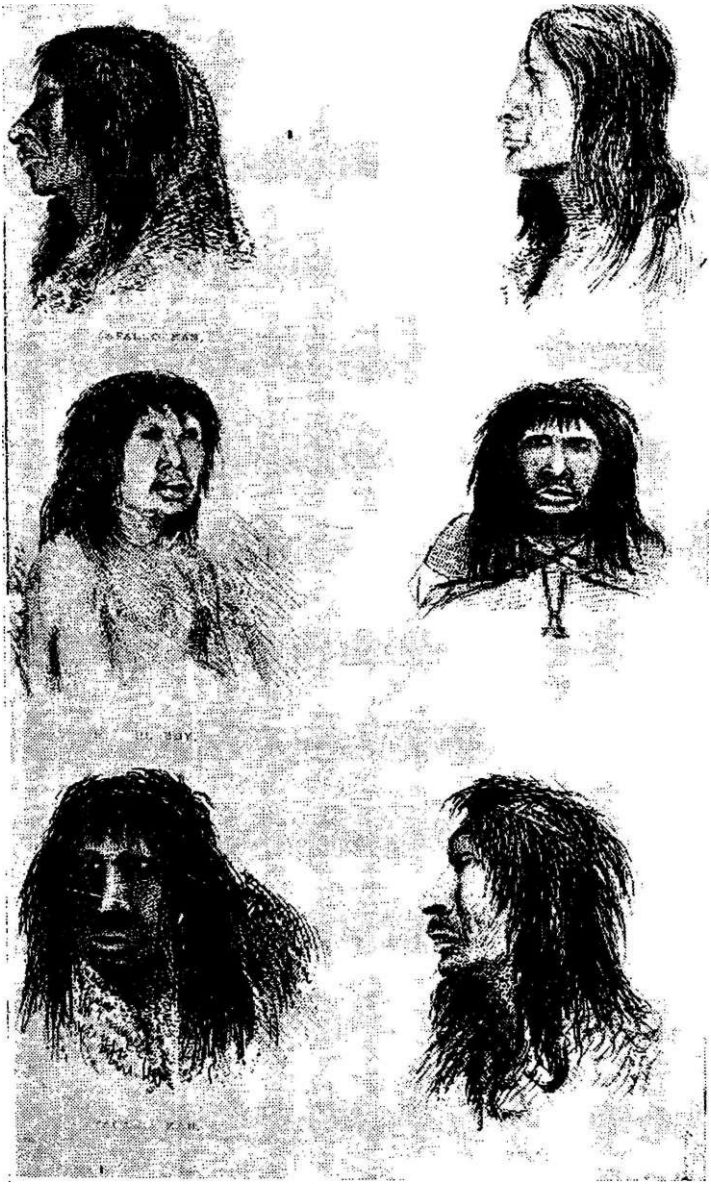

Tipuri de locuitori din Ţara Focului; rândul din stânga (de sus în jos): bărbat din tribul Sapallo; băiat din tribul Uemul; bărbat din tribul Yagan; rândul din dreapta (de sus

în jos): femeie din tribul Uemul; bărbat din tribul Yapu; bărbat din tribul Pecherai. *Gravuri de R. Fitz Roy*.

Unele triburi nu au nici guvern, nici conducător –, totuşi ele sunt înconjurate de triburi duşmane, care vorbesc dialecte deosebite, fiecare trib fiind despărţit de celălalt numai printr-o fâşie go-allă de teritoriu. neutru. Cauza războaielor poate ar fi totdeauna de ordin alimentar. Ţara lor e o îngrămădire sălbatică de stânci colţuroase, munţi înalţi şi păduri nefolositoare, totul zărindu-se prin ceţuri şi nesfârşite furtuni. Uscatul care poate fi locuit se reduce Ta stâncile die pe ţărm. În căutarea hranei, ei sunt împinşi să rătăcească neîncetat din loc în loc, dar ţinutul este atât de prăpăstios, încât pot să se mişte numai prin preajmă, cu nenorocitele lor «canoe. De aceea, ei nu sunt în stare să-şi dea seama ce este sentimentul căminului şi, mai puţin încă, ce este dragostea de casă: bărbatul se poartă cu femeia lui ca un stăpân crud faţă de sclavul muncitor. S-a pomenit vreodată faptă mai cumplită decât aceea mărturisită de Byron, care a văzut pe coasta de vest cum o mamă nefericită şi-a cules de pe pământ băieţaşul însângerat şi muribund, pe care bărbatul ei, fiindcă băiatului îi căzuse din mână un coş cu arici de imare, îl izbise fără milă cu capul de stânca?! Cât de greu se trezesc în ei facultăţile mai înalte ale sufletului: au ei nevoie de imaginaţie ca să evoce, de raţiune ca să compare şi de judecată ca să discrimineze? A dezlipi Patelle6 de pe stâncă, asta nu cere nici chiar şiretenie, facuiltatea cea mai de jos a minţii. Îndemânarea lor în anumite privinţe se poate compara cu instinctul animalelor, neameliorându-se prin experienţă: canoea, barca lor, lucrul cel mai ingenios, deşi atât de grosolan, care le-a ieşit din mâini, a rămas neschimbată, aşa cum o ştim de la Drake, de-a lungul ultimelor două sute cincizeci de ani.

Privind pe aceşti sălbatici, pe drept cuvânt se întreabă oricine, de unde vin ei? Ce anume i-a putut ispiti

sau ce schimbări cosmice i-au îndemnat să părăsească minunatele regiuni nordice, să călătorească de-a lungul Anzilor, adică de-a lungul coloanei vertebrale a Americii, să născocească şi să construiască bărci nefolosite de triburile din Chile, din Perú şi Brazilia, şi apoi să pătrundă în cele mai neprimitoareţ muturi din câte există pe lume? Cu toate că la început nu ne putem feri de asemenea gânduri, e sigur că, în bună parte, ele nu sunt întemeiate Cum nu avem niciun motiv să credem că fuegienii ar fi, ca populaţie, în descreştere, trebuie să presupunem tocmai din această cauză că ei se bucură în viaţă de partea lor de fericire, parte îndestulătoare, oricare i-ar fi natura, de îndată ce socotesc că viaţa merită să fie trăită. Natura, care face din deprindere o facultate atotputernică, iar din urmările ei trăsături ereditare, a potrivit firea fuegienilor după clima şi produsele nefericitei lor ţări.

Siliţi de vremea foarte rea, rămaserăm în micul golf Wigwam şase zile; numai după aceasta, în ziua de 30 decembrie, ridicarăm ancora. Dorinţa căpitanului Fitz Roy era să ajungă în partea de vest a Ţării Focului, ca să debarce pe York Minister şi pe Fuegia în propria lor ţară. Dar, în larg, ne întâmpină o serie de furtuni, aşa că, având curentul împotriva noastră, ne trezirăm abătuţi din drum, la 57°23 înspre sud. La 11 ianuarie 1833, punându-ne pânzele la mare încercare, izbutirăm să ne întoarcem la câteva mile de marele munte prăpăstios York Minister (nume dat de căpitanul Cook şi cu care fusese botezat fuegianul nostru mai în vârstă); dar deodată se dezlănţui un uragan atât de violent, încât trebui să micşorăm pânzele şi să ieşim în larg. Talazurile izbeau năprasnic coasta, iar apa pulverizată sărea peste peretele ei stâncos, înalt de aproape două sute de picioare. A doua zi, viscolul se înteţi cumplit şi nu mai ştiurăm unde ne aiflăm. Strigătul repetat într-una: „Căutaţi loc de adăpostit” devenise spăimântător. La 13 ianuarie, uraganul răgea cu

o turbare de nedescris şi orizontul, din cauza trâmbelor de pulbere lichidă purtate de vânt, se strâmtase în jurul nostru ca un ţarc. Marea se înfăţişa ca o piază rea, ca o cumplită câmpie de talazuri, care, în voia lor, mişcau mormane de zăpadă –, iar în timp ce vasul se muncea din greu, albatroşii, cu aripile întinse, alunecau lin pe vânt. Înspre amiază, marea se năpusti asupra noastră şi ne umplu una dintre baleniere, căreia i se tăiară de îndată funiile, dându-i-se drumul să se scufunde. Bietul „Beagle”, trosnind din încheieturi, păru câteva clipe că nu mai ascultă de cârmaci; dar numaidecât, corabie bună cum era, se îndreptă şi-şi puse din nou prova în vânt. Dacă marea s-ar mai fi năpustit o dată, soarta ni s-ar fi hotărât repede şi pentru totdeauna. Împlinisem douăzeci şi patru de zile de când căutăm zadarnic să ajungem în partea de vest. Oamenii erau frânţi de oboseală; nopţi şi zile în şir, ei nu avuseseră o zdreanţă uscată să-şi arunce pe umeri. Căpitanul Fitz Roy renunţă la încercarea de a mai atinge vestul Ţării Focului, mergând pe lângă ţărm. Ne grăbirăm aşadar, spre seară, să ne adăpostim în spatele înşelătorului cap Horn şi lăsarăm ancora la circa 85 m adâncime: desfăşurându-se de pe cabestan, lanţul dădea scântei cât fulgerele. După lupta atât de îndelungată cu elementele vrăjmaşe, în care fusesem târâţi, ce minunată fu acea noapte de linişte!

15 ianuarie 1833. Vasul „Beagle” ancoră în rada Hure. La hotărârea căpitanului Fitz Roy de a-şi debarca fuegienii, după dorinţele lor, la strâmtoarea Ponsonby, patru bărci se pregătiră cu tot ce era de trebuinţă ca să-i ducă acolo, prin canalul Beagle. Acest canal, care fusese descoperit chiar de căpitanul Fitz Roy în ultima sa călătorie, este caracteristica cea mai remarcabilă a geografiei Ţării Focului şi a oricărui alt ţinut: el poate fi comparat cu valea râului Loch Ness din Scoţia, care este o salbă de lacuri şi mici golfuri. Este lung aproape de o sută

douăzeci de mile şi are lăţimea mijlocie, nesupusă niciunei variaţii mai apreciabile, pe aproape două mile. Malurile, în cea mai mare măsură, îi sunt atât de drepte, încât vederea, mărginită atât pe o parte cât şi pe cealaltă numai de munţi, se îngustează încetul cu încetul, pierzându-se în depărtare. Canalul străbate sudul Ţării Focului de la est. la vest, ţinându-se la mijloc şi pe partea lui sudică, în unghi drept, cu canalul neregulat, căruia i s-a dat numele de trecătoarea Ponsonby. Acolo trăiau tribul şi familia lui Jemmy Button.

19 ianuarie. Trei baleniere şi o iolă, în care se aflau douăzeci şi opt de inşi, plecară sub comanda căpitanului Fitz Roy. În după-amiază aceleiaşi zile pătrunserăm prin gura de est a canalului şi puţin după aceea găsirăm un golfuleţ liniştit, ascuns bine de insuliţele dimprejur. Aci ne înălţarăm corturile şi făcurăm focul. Nimic nu putea să pară mai odihnitor ca locul acesta. Oglinda apei din mica baie, crengile copacilor atârnând peste peretele de piatră al ţărmului, bărcile legănate în ancore, corturile susţinute de vâslele puse cruciş şi fumul care se încolăcea pe deasupra văii împădurite zugrăveau tabloul celei mai liniştite singurătăţi. În ziua următoare (20 ianuarie), mica noastră flotilă aluneca uşor mai departe, până ce ajunse într-un district mai locuit. Puţini dintre băştinaşii aceştia văzuseră vreodată un om alb. Uimirea lor, văzând cum se apropiau cele patru bărci ale noastre, trebuie să fi întrecut orice măsură. De pe toate Discurile se înălţă fumul focurilor aprinse în grabă (de aci şi numele Tierra del Fuego, adică Ţara Focului) t atât pentru a atrage atenţia noastră, cât şi pentru a înştiinţa pe cei mai depărtaţi. O seamă de inşi alergau nebuneşte, mile întregi, de-a lungtil ţărmului. Nu voi uita niciodată cât de sălbatic mi s-a înfăţişat un anumit grup de indigeni: patru-cinci inşi se iviră deodată pe creasta unui perete de piat Ta, care sta înclinat asupra apei; erau cu totul goi, iar părul le curgea

peste obraji? ţinând în mâiim toiege noduroase şi ţopăind fără încetare, îşi învârteau braţele pe deasupra capului şi scoteau cele mai groaznice, chelălăituri.

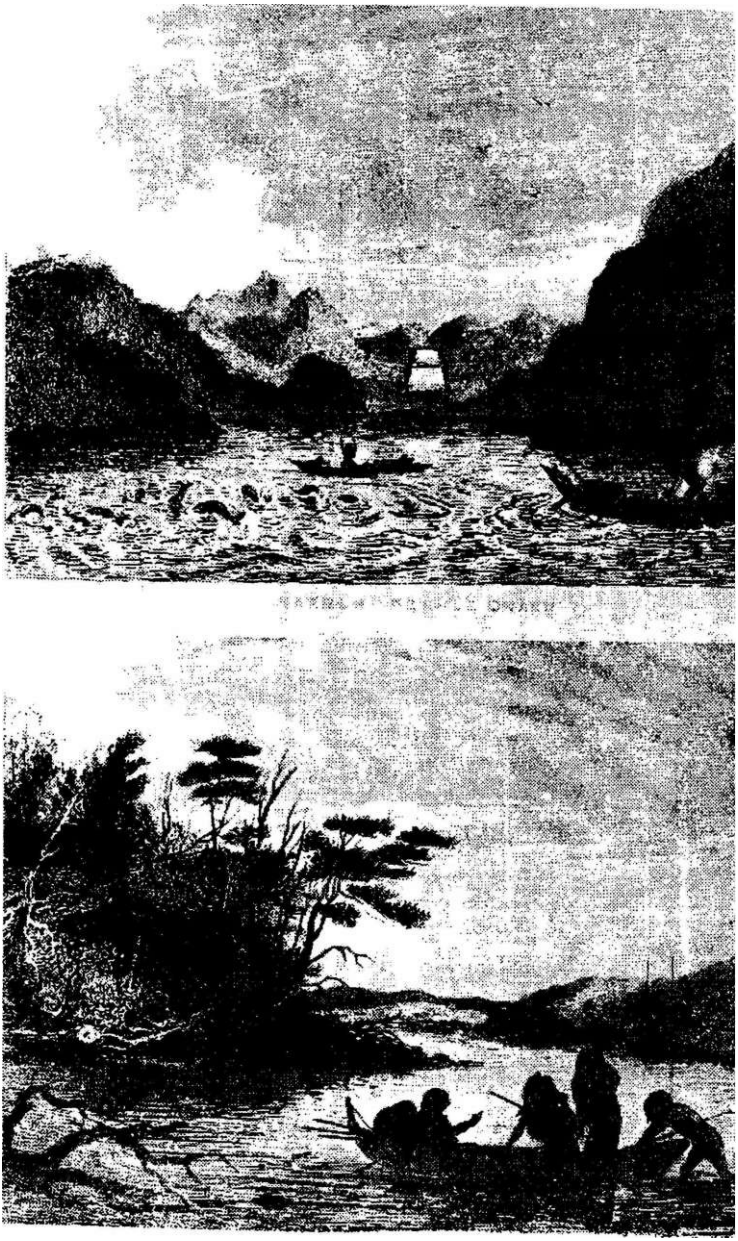

Canalul Beagle; sus: defileul Murray; jos: o mică baie. *Gravuri de Ch. Martens*.

La prânz, debarcarăm în mijlocul unei cete de fuegieni. Deocamdată nu se arătară de loc înclinaţi la prieteşug, păstrându-şi praştiile în mâini, până ce Căpitanul, cu corabia lui, o luă înaintea celorlalţi. Cu toate acestea, izbutirăm repede să-i îmbunăm ou daruri de nimi e: câte o bandă roşie de legat la cap. Le plăceau şi pesmeţii; dar unul dintre ei, atingând cu vârful degetului o bucăţică de carne conservată în cutie metalică, din care tocmai mâncam eu, simţind-o moale şi rece, se strâmbă de dezgust, cum m-aş fi străimbat şi eu atingând acea grăsime de balenă intrată în putrefacţie. Jeimmy fu până la capăt ruşinat de compatrioţii lui, deolarând că propriul său trib se deosebea de aceştia cu totul, ceea ce era cumplit de neadevărat. Cât de uşor poate cineva să placă acestor sălbatici, pe atât de greu îi poate şi mulţumi. Tineri şi bătrâni, oameni în toată firea şi copii, rosteau neîncetat şi de-a valma vorbele „iemăr scuunăr”, care înseamnă „dă-mi”. După ce arătau cu degetul mai toate lucrurile noastre, unul după altul – chiar nasturii de pe haine, şi după ce îşi rosteau cuvântul favorit pe toate glasurile, începeau să-l pronunţe mecanic şi neutru, repetându-i la nesfârşit, gol de orice înţeles: „iemăr scuunăr, iemăr scuunăr”. Pentru orice nimic, ei mai întâi se iemărscuunăreau cu mare aprindere şi apoi, văzând că nu-l capătă, arătau, şireţi, către femeile tinere şi către copii, ca şi cum ar fi vrut să spună: „Dacă nu vrei să mi-l dai mie, ăstora sigur că li-l vei da”.

Pentru a ne adăposti noaptea, zadarnic ne zbăturăm să găsim vreun golfuleţ nelocuit; în cele din urmă ne văzurăm siliţi să bivuacăm nu departe de un anumit grup de indigeni. Ei se dovediră foarte cumsecade, câtă vreme fură puţini, dar în dimineaţa zilei de 21 ianuarie, mai sosind şi alţii, dădură semne de vrăjmăşie, încât crezurăm un moment că vom ajunge la încăierare. E o situaţie plină de riscuri, pentru un european, să aibă de-a face cu astfel

de sălbatici, care nu au nici cea mai mică idee despre puterea armelor de foc. Chiar mişcarea de a lua puşca la ochi, sălbaticilor li se pare mult inferioară faptului de a avea un arc cu săgeată, o suliţă sau chiar o praştie. Şi nu e uşor nici să-i înveţi ceva despre superioritatea armelor de foc, decât numai trăgând în vreunul dintre ei. Ca fiarele sălbatice, ei par a nu putea să compare numărul inşilor din două tabere de luptă; căci fiecare individ în parte, când este atacat, în loc să se retragă, caută să zboare creierii adversarului cu vreo piatră, tot atât de încrezător ca şi tigrul care se repede să sfâşie. Căpitanul Fitz Roy, fiind odată pe drept cuvânt îngrijorat şi voind să sperie o ceată mică de băştinaşi, îşi trase sabia din teacă sub nasul lor, dar ei nici nu se mişcară din loc, ci numai râseră. Atunci, căpitanul trase de două ori cu pistolul lângă unul dintre ei; de amândouă dăţile, omul privi năuc, frecându-şi grijuliu, dar iute, capul cu mâinile, se uită apoi ţintă înaintea lui şi, într-o clipită, începu să sporovăiască tare şi repezit cu tovarăşii săi; dar niciun moment nu păru că se gândea la fugă. Cu greu ne putem pune noi înşine în locul lor, ca să le înţelegem purtarea. În cazul fuegianului acesta, putinţa ca un astfel de pocnet să-i spună ceea ce trebuia despre puşca descărcată la urechea lui, nu i-ar fi intrat niciodată în cap. O clipă, poate că în adevăr nici n-a ştiut dacă era vorba de un pocnet sau de o lovitură, aşa că în chip foarte firesc se freca pe frunte. Tot aşa, când sălbaticul vede semnul făcut de glonţ, trebuie să treacă oarecare timp până să priceapă bine ce s-a întâmplat –, căci ideea de lucru care nu se vede din cauza iuţelii lui e pentru el ceva de neconceput. Mai cu seamă puterea extremă a glonţului de a pătrunde într-un corp tare, fără să-l sfâşie, trezeşte în mintea sălbaticului convingerea că nu e vorba de nicio putere. Cred cu tărie că mulţi sălbatici pe treapta celui mai jos primitivism, cum sunt aceştia din Ţara Focului, deşi vor fi văzut obiecte lovite de glonţ şi chiar animale ucise cu

puşca, nu-şi dau câtuşi de puţin seama de grozăvia acestei unelte.

2 2 ianuarie. După ce petrecurăm o noapte netulburată pe teritoriul neutru dintre tribul lui Jemmy şi al celor văzuţi ieri, ne suirăm din nou în bărci, luând-o mulţumiţi de-a lungul canalului. Nimic altceva nu arăta duşmănia continuă dintre feluritele triburi mai limpede ca aceste margini pustii sau coridoare neutre. Jemmy, deşi cunoştea bine forţa grupului nostru, se împotrivise la început să debarcăm în mijlocul tribului ostil, care trăia în vecinătatea tribului său. Adesea, el ne spunea că sălbaticii Ona", când frunza e roşie", veneau de peste munţi dinspre coasta de est a Ţării Focului şi năvăleau asupra băştinaşilor părţii acesteia.7 Era interesant de văzut cum, spunând toate acestea, i se aprindeau ochii şi chipul întreg i se schimba, devenind crâncen. Înaintând de-a lungul canalului Beagle, priveliştea căpăta o măreţie cu totul caracteristică, deşi impresia scădea din cauză că nu se putea privi din bărcile joase decât în lungul văii, ceea ce făcea ca marea frumuseţe a crestelor succesive de munţi să nu se vadă. Munţii de aci erau înalţi de aproape trei mii de picioare, susţinând piscuri colţuroase; în desfăşurarea lor neîntreruptă porneau chiar din marginea apei şi erau acoperiţi de codri întunecaţi, până la o mie patru sute – o mie cinci sute de picioare; iar de acolo în sus, pe toată cuprinderea lor, cât se vedea cu ochii, pădurile încetau să mai crească pe: o linie de nivel absolut orizontală, care se desluşea foarte limpede pe clina muntelui şi semăna întocmai cu brâul de plante marine lăsat de reflux pe peretele de piatră al ţărmului.

Noaptea o petrecurăm acolo unde canalul Ponsonby se împreună cu Beagle. În cuprinsul aceluiaşi cot de pământ, trăia o mică familie de fuegieni, liniştiţi şi inofensivi, care se şi aşezară cu noi împrejurul focului nostru, din care se înălţau vâlvătăi. Deşi bine îmbrăcaţi şi

aproape de foc, nouă nu ne era de loc prea cald, în timp ce sălbaticii goi, stând mult mai departe, erau, spre marea noastră uimire, leoarcă de sudoare, simţind că se prăjesc de-a binelea. Păreau totuşi încântaţi de noi şi cu toţii se amestecară în corul de cântece marinăreşti; numai că felul lor de a rămâne cu glasurile în urma marinarilor era ceva cu totul caraghios.

Peste noapte, ducându-se vestea despre venirea noastră, dis-de-dimineaţă (23 ianuarie) sosi un nou grup, care aparţinea tribului Tekenika, însuşi tribul lui Jemmy. Unii dintre ei veniseră într-o goană atât de mare, încât le curgea sânge din nas, făcând şi spume la gură din cauza repeziciunii cu care vorbeau; goi şi mânjiţi de sus până jos cu negru, alb şi roşu, păreau nişte draci, venind din cine ştie ce luptă, însoţiţi de douăsprezece canoe, încărcate fiecare cu câte patru-cinci inşi, pornirăm în jos pe canalul Ponsonby către locul unde bietul

Jemmy spera să-şi găsească mama şi celelalte neamuri, îi şi venise vestea că tatăsău răposase; dar cum avusese „vis în cap” despre aceasta, nu făcea prea mare caz din moartea tatălui său, mângâindu-se mereu, cu vorbele foarte fireşti „puteam făceam nimic”. Cum rudele «lui nu voiau să vorbească despre asta, el nu putu afla niciun amănunt.

Jemmy se afla acum într-un district pe care îl cunoştea bine, aşa că el călăuzi corăbiile pe braţul micuţ şi liniştit, Woollya, plin de insuliţe, care toate aveau numele lor de baştină. Găsirăm aci o familie întreagă din tribul lui Jemmy, cu care însă el nu era rudă; ne împrietenisem cu ei şi pe seară trimiserăm o canoe care să vestească pe mama şi fraţii lui Jemmy. Braţul de apă era mărginit de câţiva acri de pământ bun, aşezat în dâmb şi neacoperit (ca pretutindeni, de altfel) de turbă sau pădure. Căpitanul Fitz Roy voise la început, după cum spunea înainte, să ducă pe

York Minister şi pe Fuegia la tribulilor, care locuia pe coasta de vest; dar fiindcă ei înşişi doriră să rămână aici, în acest colţ de pământ prielnic, căpitanul hotărî să-i stabilească pe toţi la un loc, inclusiv pe Matthews, misionarul. Cinci zile în şir, muncirăm cu toţii ca să le ridicăm trei wigwamuri mari, să le aducem cele de trebuinţă din corăbii şi să le săpăm două grădini, pe care «te şi însanunţarăm. 8

Locuitori din Ţara Focului (din tribul Yapu Tekenika). *Gravură de Ch. Martens*.

A doua zi de dimineaţă, după sosirea noastră (24 ianuarie), fuegienii începură să se reverse peste noi, sosind de asemenea şi mama şi fraţii lui Jemmy. El recunoscu vocea de stentor a unuia dintre fraţii săi, de la o depărtare prodigioasă. Întâlnirèa dintre doi cai, care nu s-au mai văzut de mult şi se descoperă pe câmp, ar fi fost mai interesantă decât întâlnirèa lui Jemmy cu ai săi? se uitară miraţi mai întâi unul la altul câteva clipe, fără să-şi mărturisească prin gesturi şi atitudine niciun fel de dragoste; şi mamă-sa, numaidecât după aceea, se duse să-şi vadă de barcă. Totuşi, după cum ne spunea York, mama fusese inconsolabilă de pierderea lui Jemmy, căutându-l pretutindeni, cu credinţa că după răpire fusese debarcat pe undeva. Femeile se uitau lung la Fuegia şi erau foarte drăguţe cu ea. Mai băgasem noi de seamă că Jemmy aproape că şi uitase limba maternă. Cred că mai rar om să dispună de cuvinte atât de puţine ca el, însăşi engleza lui fiind foarte imperfectă. Te cuprindea râsul, dacă nu şi mila, auzindu-l cum vorbea cu fratele său englezeşte, pentru ca apoi să-l întrebe spanioleşte (no sabe?) dacă era adevărat că nu l-a înţeles.

Următoarele trei zile, „cât ţinu săpatul grădinilor şi construirea wigwamurilor, totul se desfăşură în ordine. Băştinaşii erau ca la o sută douăzeci. În timp ce femeile munceaudin greu, bărbaţii trândăveau tolăniţi toată ziua, uitându-se la noi. Întrebau despre tot ceea ce vedeau şi furau tot ceea ce puteau. Nu le displăceau cântecele şi dansurile noastre, dar mai cu seamă se arătau interesaţi văzându-ne cum ne spălăm la pârâul din apropiere; nimic altceva nu-i atrăgea, nici chiar bărcile noastre. Din tot ceea ce văzuse York, în absenţa lui din ţară, mai mult decât orice îl uimise un struţ, lângă Maldonado; cu sufletul la gură, de spaimă alergase la dl. Bynoe, cu care plecase împreună să facă o plimbare: „Oh, domnul Bynoe, oh, pasăre întreg la fel cal!” Cât de mult îi mira pe băştinaşi

pielea albă, totuşi bucătarul negru de pe un vas de pescuit foci, după cum spunea dl. Low, i-a mirat cu mult mai mult; atât îl înghesuiseră cu întrebările şi îl striviseră între cir că bietul om n-ar mai fi vrut să debarce niciodată. În sfârşit, totul mergea de minune, aşa că vreo câţiva ofiţeri şi cu mine făcurăm lungi plimbări pe munţi şi prin pădurile vecine. Deodată însă, pe ziua de 27 ianuarie, dispărură toate femeile şi toţi copiii. Cum nici York şi nici Jemmy nu-şi dădeau seama de cauza fugii lor, ne simţirăm toţi destul de îngrijoraţi. Unii credeau că îi speriam chiar noi, în seara din ajun, când ne curăţisem şi descărcasem puştile; alţii ziceau că totul s-ar datora jignirii unui bătrân sălbatic, care, când i s-a spus să se ţină mai departe, scuipase santinela în plin obraz, iar apoi arătase limpede, aplecat peste corpul unui fuegian care dormea, că va spinteca pe omul de santinelă şi lâl va mânca. Ca să evite o ciocnire fatală atât de multor fuegieni, căpitanul Fitz Roy crezu de cuviinţă să dormim altundeva, la câteva mile depărtare. Matthews, vrednic şi liniştit ca totdeauna, deşi aparent fără mare tărie de caracter, se hotărî să rămână cu fuegienii noştri, care. nu se simţeau de loc primejduiţi. Şi astfel îi lăsarăm să-şi petreacă prima lor noapte de singurătate.

La întoarcerea noastră, dimineaţa următoare (28 ianuarie), furăm încântaţi, găsind totul în ordine: bărbaţii, în bărci, pescuiau liniştiţi cu lancea.

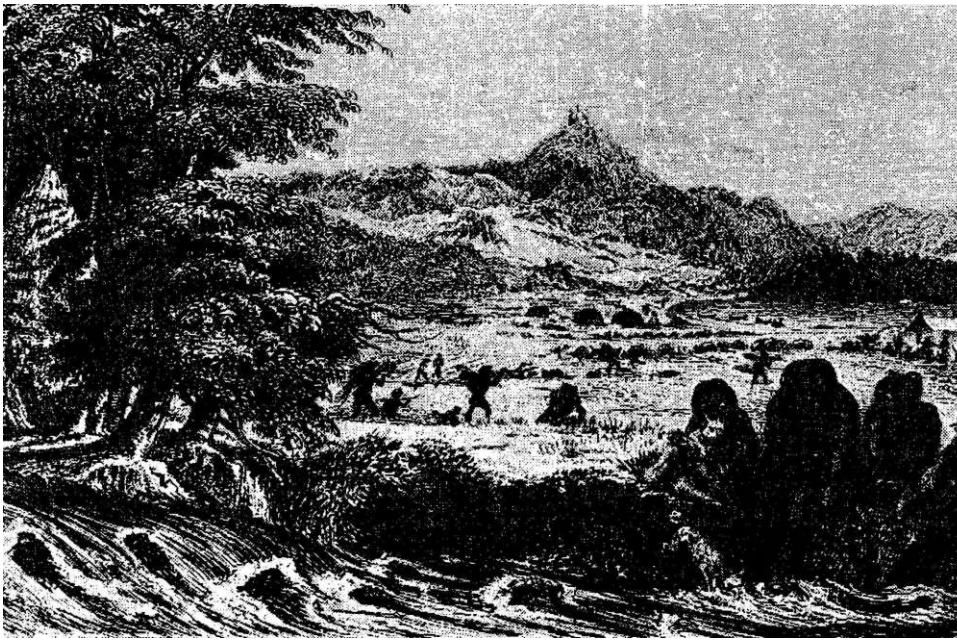

Baia Bulla. Gravură de Robert Fitz Roy.

Căpitanul Fitz Roy hotărî să trimită înapoi, la vasul „Beagle”, iola şi una din baleniere, iar cu celelalte două, una sub comanda sa (în care avu bunătatea să mă ia şi pe mine) şi alta sub comanda domnului Hammond, pornirăm la ridicarea cartografică a canalului Beagle, dinspre vest, pentru ca apoi să ne întoarcem şi să vizităm din nou mica noastră colonie. Spre mirarea tuturor, ziua fu nemaipomenit de zăpuşitoare, aşa că ni se arse pielea la soare pe tot trupul; dar vremea fiind frumoasă, priveliştea, văzută din mijlocul canalului Beagle, era minunată, în orice parte am fi privit, nimic nu acoperea piscurile albăstrii ale munţilor de-a lungul canalului. Câteva balene uriaşe, care împroşcau cu apă în diferite direcţii, făceau dovada cea mai vie că ne aflam pe un braţ de mare. Odată am şi văzut eu însumi doi monştri de acest fel, probabil mascul, şi femelă, înotând încet unul după altul, la mai puţin de o

zvârlitură de piatră faţă de ţărmul peste care se aplecau crengile fagilor.

Am plutit mai departe, până s-a întunecat, iar apoi ne-am înălţat corturile, pe marginea unui golf liniştit. Era mare lux când găseam pentru dormit câte o porţiune de plajă uscată, cu pietriş, care se lăsa sub greutatea corpului. Solurile de turbă sunt umede, stâncile colţuroase şi tari, nisipul depunându-se pe carnea pregătită şi mâncată marinăreşte trosneşte între dinţi; pe câtă vreme, tolăniţi în aşternuturile noastre, pe un bun strat de pietriş moale, petreceam cele mai plăcute nopţi.

Era rândul meu să fac de strajă până la ora unu. Priveliştea nopţii este aici impresionant de solemnă. Niciodată ca în timpul străjii nu se trezeşte mai deplin conştiinţa despre colţul depărtat de lume în care te afli. Totul tinde la trezirea ei. Liniştea nopţilor e întreruptă doar de răsuflarea grea, din corturi, a marinarilor şi câteodată de ţipătul vreunei păsări de noapte, iar lătratul întâmplător al câte unui câine, din depărtare, îţi aminteşte din nou că te afli în ţara sălbaticilor.

29 ianuarie. Dis-de-dimineaţă, sosirăm acolo unde canalul Beagle se desface în două braţe şi apucarăm pe braţul de la nord. Priveliştea deveni, dacă se poate spune, mai măreaţă decât până aci. Munţii semeţi, pe partea dinspre nord, constituie axa granitică sau coloana vertebrală a ţării, înălţându-se îndrăzneţi până la trei-patru mii de picioare; un anumit vârf avea peste şase mii de picioare. Sunt acoperiţi de o imensă zeghe de zăpadă veşnică, pădurile fiind străbătute de cascade numeroase, care îşi varsă apele în strâmtul canal de dedesubt. În multe locuri, gheţari, magnifici se întind de pe coasta munţilor până în marginea apei. Abia se poate imagina ceva mai grandios decât aceşti gheţari albăstrii ca berilul, mai cu seamă când sunt văzuţi în contrast cu doliul alb al întinderilor de zăpezi de deasupra. Stânci de gheaţă rupte

din ei şi căzute în apă pluteau pretutindeni, canalul înfăţişând pe distanţă de o milă Marea Polară în miniatură. La ceasul prânzului, trăsesem bărcile de pe ţărm şi admiram de la o jumătate de milă zidul perpendicular de gheaţă, dorind să se mai desprindă din el câte un fragment. În cele din urmă, se desfăcu o masă enormă cu zgomot asurzitor şi numaidecât văzurăm creasta lungă a unui val înaintând spre noi. Oamenii coborâră cât putură mai repede la bărci, deoarece era limpede că puteau fi sfărâmate. Unul dintre marinari izbuti să le apuce de bot chiar în clipa când valul nimicitor le ajunsese; fu lovit de mai multe ori în şir, dar nu şi rănit, iar bărcile, deşi azvârlite în sus de trei ori şi căzând înapoi de fiecare dată, nu avură de suferit nicio avarie. Aceasta spre norocul nostru, căci ne aflam la o sută de mile de vasul nostru şi am fi rămas şi fără provizii şi fără puşti.10 Observasem de mai înainte că unele stânci masive de pe ţărm, rupte din munţi, îşi schimbaseră poziţia de curând, şi, până a nu fi văzut valul despre care fu vorba, nu înţelegeam cauza. O latură a canalului era formată de un pinten de micaşist11? capătul canalului era un zid de gheaţă înalt cam de patruzeci de picioare; cealaltă latură avea forma unui promontoriu înalt de cincizeci de picioare, încărcat cu imense pietroaie rotunjite, de granit şi micaşist, pe care crescuseră nişte arbori bătrâni. Promontoriul era după toate semnele o morenă, grămădită acolo într-o epocă în care gheţarul avea dimensiuni şi mai mari.

Ajungând la gura vestică a acestei ramuri de nord a canalului Beagle, navigarăm printre numeroasele insule, necunoscute şi pustii, vremea fiind cumplit de rea. Nu întâlnirăm niciun băştinaş. Pretutindeni, ţărmul era aşa de râpos, încât trebui de câteva ori să tragem bărcile pe distanţă de mile şi mile până să putem găsi loc destul spre a ne ridica cele două corturi. O noapte am dormit pe nişte blocuri de piatră mari şi rotunde, cu alge putrede între ele;

la pornirea fluxului a trebuit să ne sculăm şi să ne mutăm paturile. Cel mai îndepărtat punct înspre vest pe care l-am atins a fost insula Stewart, la o distanţă de 150 mile de vasul nostru. La întoarcere o luarăm pe braţul sudic al canalului Beagle şi, fără nicio împotrivire, navigarăm înapoi spre canalul Ponsonă>y.

6 februarie. Am sosit la Woollya. Matthews ne dădu amănunte atât de groaznice despre purtarea fuegienilor, încât căpitanul Fitz Roy hotărî să-l ia înapoi pe vasul „Beagle" şi să-l lase, după aceea, în Noua Zeelandă, unde se afla, ca misionar, fratele său. După ce plecasem, a început un sistem organizat de jaf: noi cete de indigeni continuau să sosească; York şi Jemmy au pierdut multe obiecte, iar Matthews aproape tot ce nu îngropase în pământ. Totul fusese sfâşiat şi împărţit de băştinaşi. Matthews «punea că paza pe care trebuia s-o facă era o harţă continuă; zi şi noapte fusese împresurat de băştinaşi, care încercau să-l scoată din fire, făcându-i la urechi un zgomot neîntrerupt. Într-o zi, un bătrân, căruia Matthews îi ceruse să părăsească wigwamul său, se înapoie fără întârziere cu un pietroi în mână! în altă zi, un grup întreg veni înarmat cu pietre şi ciomege, cei mai tineri, printre care se afla chiar fratele lui Jemmy, vociferând în gura mare; aşa că Matthews trebui să-i întâmpine cu daruri. Altă ceată arătase prin semne că doreau să-i sfâşie hainele de pe el, lăsându-l în pielea goală şi apoi să-i smulgă părul, fir cu fir, de peste tot corpul. Cred că sosisem la timp spre a-i scăpa viaţa. Rudele lui Jemmy fuseseră atât de uşuratice şi fără socoteală, încât arătaseră străinilor lucrurile furate, spunându-le şi felul cum le furaseră. fGându-l de a lăsa pe cei trei fuegieni între sălbaticii lor compatrioţi era o mare tristeţe, dacă n-ar fi existat mângâierea că, personal, ei nu se temeau de nimic. Astfel, York, fiind bărbat în putere şi plin de hotărâre, se arăta convins că totul va merge minunat pentru el şi soţia lui,

Fuegia. Bietul Jemmy privea însă abătut şi mai că-mi vine să cred că ar fi fost fericit să se întoarcă dimpreună cu noi. Însuşi fratele lui îi furase mai multe lucruri şi, după cum observa el, „toţi răi oameni, no sabe (nu ştiu) nimic”; deşi nu-l auzisem niciodată înjurând, zicea: „Blestemaţi nătărăi!” şi mai tot timpul îşi râdea de ei cu vorbele: „Ce fel cheamă asta?” Cu toate că fuegienii noştri nu trăiseră între oamenii civilizaţi decât trei ani, ar fi fost fericiţi, sunt. sigur, să păstreze noile deprinderi. Evident, era însă imposibil. Şi mă tem pe drept cuvânt ca nu cumva vizita lor în Europa să nu le fi fost de niciun folos.

Seara, cu Matthews pe bord, porneam înapoi la vas, nu pe canalul Beagle, ci pe coasta de sud. Bărcile erau încărcate, de gemeau, iar marea fiind agitată ne primejduia navigarea. În seara de 7 februarie ne aflam pe bordul vasului „Beagle”, după douăzeci de zile, cât lipsisem, timp în care străbătusem trei sute de mile numai în bărci deschise. În ziua de 11 februarie, căpitanul Fitz Roy făcu singur o vizită fuegienilor, pe care îi găsi ducând-o bine, deşi li se furaseră şi mai multe lucruri.

În ultima zi din februarie a anului următor (1834), „Beagle” ancora în micul dar splendidul golfulet de la intrarea de est a canalului Beagle. Căpitanul Fitz Roy se hotărî să facă îndrăzneaţa şi, după cum se dovedi, izbutita încercare de a înfrunta vânturile de la vest, pe acelaşi drum pe care mersese cu bărcile până la colonia Woollya. Tot drumul nu văzurăm prea mulţi băştinaşi; numai lângă canalul Ponsonby ne treziră după noi cu zece sau douăsprezece canoe. Fuegienii aceştia nu pricepeau nimic din raitele noastre de pe ţărmuri, aşa că, în loc să ne iasă înainte la fiece raită, încercau zadarnic, să ne urmeze în zigzagurile noastre. M-a amuzat faptul că forţa noastră cu totul superioară aceleia a sălbaticilor sporea numărul şi calitatea observaţiilor asupra lor. De rândul trecut, când ne aflam în bărci, ajunsesem să nu le mai pot suferi nici chiar

glasul, atât de mult mă tulburau. „Iemăr scuunăr” era, la ei, şi primul şi ultimul cuvânt. De îndată ce pătrundeam în vreun golfuleţ liniştit, care ne făcea să sperăm într-o noapte netulburată, deodată răsuna groaznicul cuvânt, venind din cine ştie ce colţ întunecat şi nebănuit, iar apoi firul de fum-semnal se încolăcea pe deasupra pădurilor, vestindurne prezenţa până la mari depărtări. Adeseori, părăsind câte un loc, ne-am spus unul altuia: „Slavă Domnului că în sfârşit am scăpat cu bine de nenorociţii ăştia!” dar huietul stins al câte unei voci asurzitoare, străbătând de la mari depărtări, ne ajungea la urechi şi puteam iarăşi deosebi limpede vorba „iemăr scuunăr”. Acum, însă, dimpotrivă: cu cât erau mai mulţi fuegieni, cu atât era mai multă veselie. Toată lumea, civilizaţi şi sălbatici la un loc, râdea şi se minuna, uimindu-se unii pe alţii. Ne cuprindea mila văzând cum ne dau peşti şi crabi admirabili în schimbul unor zdrenţe şi mai cu seamă cum se repezeau să nu scape ocazia de a găsi oameni atât de nătărăi, care pot da astfel de podoabe pentru un prânz bun. Surâzând deschis şi fericită, o femeie tânără, cu obrajii vopsiţi în negru, se lega la cap, peste frunte, cu câteva căpătâie de stofă roşise, pe care, ca să-i ajungă, le înnădea cu papură. Soţul ei, care se bucura în tot ţinutul de privilegiul de a avea două neveste, era bineînţeles gelos de atâta atenţie câtă i se dădea; aşa că, după o scurtă consfătuire cu amândouă frumuseţile lui goale, se îndepărtară într-o barcă, la care vâsleau femeile.

Unii fuegieni dovedeau un plăcut simţ al trocului. Unuia i-am dat un cârlig mare (dar de foarte mare preţ), fără să fac niciun semn că îi ceream altceva în schimb; dar, pe loc, el luă doi peşti în suliţa lui şi mi-i întinse de departe. Dacă, cumva, darul destinat unei anumite bărci cădea lângă alta, totdeauna era dat celui de drept. Băiatul fuegian, pe care îl avea pe bord dl. Low, se vedea, după înflăcărarea obrajilor, că pricepea foarte bine dojana de a fi

numit mincinos, deşi minţea mereu. Ca şi în toate împrejurările de mai înainte, de data aceasta eram uimiţi de puţinul interes, dacă nu chiar de absenţa oricărui interes, al sălbaticilor pentru multe lucruri care le-ar fi fost de folos. Lucruri şi fapte simple ca frumuseţea ţesăturilor roşii sau a pietricelelor albastre, lipsa femeilor pe vasul nostru, grija de a ne spăla şi altele le aţâţau admiraţia mai mult decât orice lucru mare sau complicat, cum era, de exemplu, vasul nostru. Bougainville a observat, pe drept cuvânt, la aceşti primitivi că ei privesc „capodoperele inventivităţii omeneşti cum privesc legile şi fenomenele naturii”.

La 5 martie, ancoram în golful de la Woollya, dar nu mai găsirăm acolo niciun suflet omenesc. Aşa că am trecut printr-o mare spaimă, mai ales că băştinaşii, la Ponsonby, ne arătară prin gesturi că se dăduse acolo o luptă. Am auzit mai târziu că groaznicii era năvăliseră de peste munţi. Curând după aceea, se văzu apropiindu-se o barcă din care flutura un steguleţ, iar în ea un sălbatic se spăla de vopseaua neagră de pe faţă. Acest sălbatic era chiar sărmanul Jemmy, devenit acum un băştinaş subţiratic şi speriat, cu părul lung căzut în dezordine; era ca şi gol, având numai împrejurul mijlocului o bucată de pătură. Până nu s-a apropiat de noi; nici nu l-am cunoscut, deoarece, ruşinându-se de starea lui, sta mai mult cu spatele la noi. Îl lăsasem voinic, gras, curat şi îmbrăcat bine. Niciodată n-am mai văzut o schimbare atât de rapidă şi întristătoare. De îndată însă ce se îmbrăcă şi îi pieri tulburarea de la început, lucrurile căpătară înfăţişarea firească. El luă masa cu căpitanul Fitz Roy, mâncând cu aceeaşi grijă, care i se cunoştea. Ne spuse că de-ale mâncării avea „prea mult” (ceea ce însemna destul), că nu-i era frig, că neamurile lui erau oameni foarte cumsecade şi că deci nu dorea să se înapoieze în Anglia; spre seară, descoperirăm cauza acestei schimbări radicale a

sentimentelor[87] lui: îi sosise nevasta, care în adevăr era tânără şi frumuşică. Cu inima lui bună, pe care i-o cunoşteam, el aduse în dar celor doi buni prieteni ai săi câte o splendidă piele de focă, iar căpitanului câteva vârfuri de suliţă şi câteva săgeţi făcute de mâna lui. Mai spunea că îşi construise o barcă, să o aibă pentru el, lăudându-se că, în ceea ce priveşte limba maternă, începuse s-o rupă binişor! Dar faptul cel mai ciudat era că, după toate semnele, îşi învăţase tot tribul niţică engleză, astfel că auzirăm deodată pe un bătrân vestindu-ne: „*Jemmy Buttoris* wi/e", adică „soţia lui Jemmy Button". Astfel, el îşi pierduse toată averea. După cum spunea, York Minister îşi construise o canoe foarte încăpătoare şi plecase, încă de acum câteva luni, dimpreună cu soţia lui Fuegia*, la locul său de baştină. Felul cum şi-a luat rămas bun fusese o ticăloşie fără pereche: el a convins pe Jemmy şi pe mamă-sa să vină şi ei cu el, iar pe drum i-a debarcat în plină noapte, furându-le tot avutul.

Jemmy se duse să doarmă pe ţărm şi reveni dimineaţa, rămânând pe bord, până ce vasul îşi întinse pânzele de plecare. Preparativele de plecare şi însăşi plecarea vasului nostru speriară aşa de tare pe soţia

87 Căpitanul Sulivan, ocupîndu-se de la data călătoriei pe „Beagle" cu ridicarea cartografică a ţărmurilor 'insulelor Falkland, a auzit de la un marinar (1842) că, pe cînd acesta se afla în partea de vest a strîmtorii lui Magellan, a rămas uimit auzind o băştinaşă, venită pe bord, că putea vorbi englezeşte. Trebuie să fi fost, fără îndoială, 'Fuegia Basket, care a trăit (mă tem că, probabil, în toate sensurile) pe bord cîteva zile.

Insula Button în apropiere de Bulla. *Gravură de Ch. Martens*.

lui Jemmy, încât ea începu să plângă cu desperare şi nu se linişti decât când se întoarse bărbatul la ea în canoe, încărcat cu tot felul de bunătăţi. N-a fost om pe bord care să nu se fi întristat până în fundul sufletului, scuturându-i mâna pentru ultima oară. Nu mai am acum nicio îndoială că el ar fi fost tot atât de fericit, poate chiar mai fericit, dacă nu-şi părăsea ţara niciodată. Trebuie să sperăm cu toţii şi din inimă că nobilul ţel al căpitanului Fitz Roy va fi atins şi că vreodată, în semn de recunoştinţă pentru generosul lui sacrificiu, cine ştie ce marinar naufragiat va găsi ocrotire pe lângă descendenţii lui Jemmy Button şi al tribului său! Odată ajuns pe ţărm, Jemmy aprinse focul-semnal, iar fumul se încolăci pe deasupra, urându-ne un

lung şi ultim drum-bun, în timp ce vasul ni se afla, cu toate pânzele sus, în largul mării.

Perfecta egalitate dintre indivizii triburilor de fuegieni va împiedica multă vreme civilizarea lor. Cu oamenii se întâmplă acelaşi lucru ca şi cu acele animale, al căror instinct le îndeamnă să trăiască în asociaţii şi care progresează numai dacă ascultă de un conducător. Indiferent dacă este vorba de cauză sau efect, popoarele cele mai civilizate au forma de guvernământ cea mai artificială. Astfel, locuitorii din Otaheite12, în momentul descoperirii lor, erau guvernaţi de regi ereditari, deşi atinseseră un grad mult mai înalt de civilizaţie, decât altă ramură a aceluiaşi popor, neozelandezii; aceştia, cu tot progresul atins datorită ocupaţiei lor de agricultori, erau republicani în sensul cel mai absolut al cuvântului. În Ţara Focului, până nu se va ridica un şef cu destulă putere ca să asigure progresul dobândit mai întâi în privinţa domesticirii animalelor, cu greu pare posibil ca starea politică să se îmbunătăţească. Azi, chiar bucata de stofă dată unuia dintre ei e sfâşiată în petice şi împărţită tuturor, nimeni neputând fi astfel mai bogat decât altul. Pe de altă parte, e greu de întrevăzut cum s-ar putea ridica acolo acel conducător, câtă vreme nu există o formă oarecare de proprietate, prin care individul să-şi poată manifesta puterea şi superioritatea.

Cred că, la acest capăt extrem al Americii de Sud, omul se află într-o stare de mai mare primitivism decât în orice alt colţ de lume. În comparaţie cu fuegienii, cele două rase de insulari din mările de sud ale oceanului Pacific sunt, oricât, civilizate. Eschimoşii, în bordeiele lor subterane, 13 se bucură totuşi de anumite înlesniri de viaţă, având, în traiul lor de corăbieri, când sunt bine echipaţi, o deosebită îndemânare. Câteva triburi din Africa meridională, care se hrănesc cu rădăcini, trăind ascunse în mijlocul câmpiilor sălbatice şi pustii, sunt destul de

nefericite. Australianul se apropie de fuegian prin simplitatea meşteşugurilor necesare vieţii; totuşi, el se poate mândri cu bumerangul 14, cu suliţele şi ciomegele de azvârlit, precum şi cu priceperea lui de a se urca în copaci, de a adulmeca animalele şi de a le vâna. Deşi australienii sunt superiori fuegienilor în privinţa progreselor realizate, nu urmează nicidecum că le-ar fi superiori şi în capacităţile intelectuale; în adevăr, după ceea ce am văzut la fuegienii de pe bord şi am citit despre australieni, îmi vine să cred că lucrurile stau tocmai dimpotrivă.15

CAPITOLUL XI

strâmtoarea lui magellan – climatul coastelor de sud

Strâmtoarea lui Magellan – Golful Foamei – Ascensiune pe muntele Tarn – Păduri – Ciuperci comestibile – Fauna – Alge uriaşe – Plecăm din Ţara Focului – Clima – Pomi fructiferi şi produsele coastelor de sud – înălţimea liniei zăpezilor în Anzi – Alunecarea gheţarilor în mare – Formarea aisbergurilor – Transportul stâncilor – Clima şi produsele insulelor antarctice – Păstrarea cadavrelor îngheţate – Scurtă recapitulare.

Pe la sfârşitul lunii mai, 1834, pătrundeam pentru a doua oară prin gura de răsărit a strâmtorii lui Magellan. Ţinutul, pe ambele laturi ale acestei părţi a strâmtorii, constă diii câmpii aproape şese, cum sunt cele din Patagonia. Capul Negro, aflat ceva mai înăuntrul strâmtorilor, trebuie socotit ca locul de unde pământul începe să poarte caracteristicile vădite ale Ţării Focului. Pe coasta de răsărit, la sudul strâmtorii, priveliştea seamănă cu un parc, care, deşi întrerupt, leagă aceste două ţinuturi, opuse aproape în toate privinţele. Este în adevăr de mirare ca peisajele, pe un spaţiu numai de două mile, să se schimbe într-atât. Dacă am lua o distanţă mai apreciabilă, cum este aceea dintre golful Foamei şi golful Gregory de aproape şaizeci de mile, deosebirea ar deveni uimitoare.

La golful Foamei, sunt munţi rotunjiţi, ascunşi de codri inextricabili, pe care ploile, aduse de nesfârşitele viscole succesive, îi udă continuu; la capul Gregory, dimpotrivă, e un cer albastru, limpede şi strălucitor, care se bolteşte peste uscăciunea şi sterilitatea câmpurilor. Curenţii atmosferici, deşi repezi, turbulenti şi neîngrădiţi de niciun fel de limite aparente, par totuşi a urma. ca râurile în albiile lor, un curs bine stabilit în regularitatea lui.

În timpul vizitei noastre anterioare (din ianuarie), am avut o întrevedere, la capul Gregory, cu vestiţii patagonezi, zişi gigantici, care ne-au primit cu mare însufleţire. Înălţimea lor pare mai mare decât este în realitate din cauza zeghilor largi de guanaco, pe care le poartă, a părului lor lung şi despletit, precum şi a înfăţişării generale înălţimea lor mijlocie este cam de şase picioare, unii fiind chiar mai înalţi şi prea puţini mai scunzi. Femeile sunt de asemenea înalte. În mod sigur, e rasa celor mai înalţi oameni pe care i-am întâlnit. Ca trăsături seamănă izbitor cu indienii mai din nord, pe care i-am văzut în armata lui Rosas, deşi înfăţişarea le este mai sălbatică şi mai spăimântătoare: purtau faţa vopsită cu negru şi roşu, afară ide unul singur, care era liniat şi plunctat cu alb ca un fuegian. Căpitanul Fitz Roy făcu propunerea să ia vreo trei pe bord; toţi săriră să facă parte dintre cei trei. Ne trebui multă vreme ca să-i dăm jos de pe va-s; în cele din urmă rămaserăm pe bord cu trei uriaşi, care luară masa cu căpitanul, purtuudu-se întocmai ca gentlemanii, adică ştiind să isie servească de cuţit, de furculiţă şi linguşră: nimic nu li sq păru mai gustos ca zahărul. Tribul lor stătuse atât de mult în legătură cu pescuitorii de foci şi balene, încât cei mai mulţi vorbeau binişor englezeşte şi spanioleşte. Ei sunt civilizaţi pe jumătate, dar într-o măsură egală şi stricaţi.

Patagonez. Gravură de *F.P. King*.

În dimineaţa următoare, un mare grup dintr-ai noştri merse pe ţărm să ia prin schimb diverse piei şi pene de struţ; refuzându-li-se la schimb pistoalele şi puştile, li se

ceru, cu mult mai mult decât securi sau alte unelte – tutun. Întreaga populaţie, din aşa-zisele toldos, bărbaţi, femei şi copii, luase loc, bine rânduită, pe o ridicătură de pământ. Era o scenă încântătoare. Se arătau atât de veseli şi nebănuitori, încât ar fi fost cu neputinţă ca aceşti uriaşi să nu ne fie simpatici. Şi ne poftiră să mai venim. După cât se părea, le-ar fi plăcut să aibă europeni, cu care să trăiască la un loc; bătrâna Maria, femeie însemnată a tribului, chiar rugă odată pe dl. Low să le lase un marinar, care ar vrea să rămână. Aici îşi petrec ei cea mai mare parte din an, iar vara vânează la poalele Anzilor. Câteodată călătoresc câte şapte sute cincizeci de mile spre nord, până la Rio Negro. Sunt foarte bogaţi în cai, fiecare bărbat având, după dl. Low, câte şase-şapte, iar femeile şi chiar copiii având fiecare câte unul. Pe vremea lui Sarmiento (1580), indienii aceştia aveau arcuri şi săgeţi, de care de mult nu se mai folosesc; aveau de asemenea şi câţiva cai. Puţinii lor cai de atunci (şi faptul acesta e foarte interesant) s: au înmulţit extraordinar în America de Sud. Pentru prima oară caii au fost aduşi la Buenos. Aires în 1537, dar colonia de acolo fiind părăsită pentru un timp, ei s-au sălbăticit[88], iar în 1580, după numai patruzeci şi trei de ani, se răspândiseră până în strâmtoarea lui Magellan! Dl. Low mă informează că un trib de indieni pedeştri, cărora tribul de la golful Gregory le dă toţi caii bătrâni, trimiţându-le iarna şi câţiva dintre oamenii cei mai dibaci la vânatul cailor sălbatici, se află azi pe cale să devină călăreţi.

1 iunie. Am ancorat în baia minunată de la golful Foamei. Începuse iarna: niciodată n-am văzut o privelişte mai posomorâtă decât acele păduri întunecate, tărcate cu petice de zăpadă şi abia întrezărite prin aerul ceţos şi rece. Dar ne simţirăm fericiţi, având două zile încântătoare. Într-una din aceste zile, muntele Sarmiento, înalt de 6 800

88 Rengger, Naturgeschichte der Säugethiere von Paraguay, p. 334.

picioare, înfăţişa, de la depărtarea unde eram noi faţă de el, spectacolul cel mai măreţ. Priveliştea generală a Ţării Focului mă surprindea adesea, prin înălţimea aparent neînsemnată a munţilor ei, de fapt, semeţi. Presupun că totul se datorează unei cauze greu de întrevăzut dintr-odată şi anume faptului că întreaga masă muntoasă, de la vârf până la marginea apei, este expusă vederii. Îmi amintesc că am văzut un munte mai întâi de pe canalul Beagle, de unde aveam sub ochi întreaga lui desfăşurare de la vârf până la poale, iar apoi l-am văzut de pe canalul Ponsonby peste câteva creste succesive; a doua oară, fiecare nouă creastă reprezentând un nou mijloc de a aprecia distanţa, era interesant de observat cum muntele se tot ridica în înălţime.

Până să pătrundem în golful Foamei, băgarăm de seamă că doi inşi alergau de-a lungul ţărmului şi salutau vasul. Li se trimise o barcă. Ei mărturisiră că sunt doi marinari, care fugiseră de pe un vas de pescuit foci şi trăiseră la un loc cu patagonezii. Indienii se purtaseră faţă de ei cu obişnuita lor ospitalitate dezinteresată. Rătăcindu-se din întâmplare de aceştia, ei se îndreptaseră spre golful Foamei cu speranţa că vor găsi aci vreun vas. Îmi iau libertatea să spun că erau nişte nemernici de vagabonzi; dar, chiar aşa fiind, n-am văzut niciodată ca

Patagonez în golful Gregory, *Gravură de Ch. Martens*.

meni mai prăpădiţi. Câteva zile trăiseră cu scoici şi pomuşoare; hainele de pe ei li se zdrenţuişeră şi erau din loc în loc arse, atât de aproape se înghesuiseră în foc. Fuseseră, zi şi noapte, fără niciun adăpost, în voia viscolelor neîncetate din ultimul timp, viscole de ploaie, măzăriche şi zăpadă, dar nu sufereau de nicio boală.

Cât am stat în golful Foamei, fuegienii veniră şi ne atacară de două ori. Cum depusesem pe ţărm o mulţime de instrumente, de haine şi oameni, ne-am gândit că trebuie să facem ceva ca să-i speriem. Deocamdată, ei aflându-se destul de departe, descărcarăm câteva tunuri. Impresia pe care o avurăm, privindu-i prin telescop, fu cu totul caraghioasă: de câte ori ghiuleaua izbea în apă, ei ridicau braţul, aruncând cu pietre, în atitudini curajoase şi

provocatoare, asupra vasului nostru, deşi ne aflam cam la o milă şi jumătate de ei! Se trimise apoi o barcă, având ordinul să tragă câteva flinte mai din apropiere. Fuegienii se ascunseră după copaci, trăgând şi ei cu arcurile, de câte ori se descărcau flintele: nicio săgeată însă nu atingea barca şi ofiţerul, arătând cu mâna spre ei, râse. Asta înnebuni pe fuegieni, care începură, în zadarnica lor turbare, să-şi scuture dulămile. În cele din urmă, văzând că gloanţele izbeau şi intrau în copaci, fugiră şi astfel ne recăpătarăm liniştea. În timpul călătoriei anterioare, fuegienii de aici erau foarte neliniştitori; ca să-i sperie, se trase o rachetă peste wigwamurile lor;

scopul urmărit fu atins. Un ofiţer mi-a spus că liniştea deplină care s-a aşternut la un minut sau două de la tragerea rachetei, era foarte caraghioasă după hărmălaia de strigăte omeneşti şi de lătrat de câini provocată de aceasta. În dimineaţa următoare niciun picior de fuegian nu mai era pe acolo.

În luna februarie, când vasul „Beagle" se afla aici, am plecat într-o dimineaţă, pe la orele patru, să urc muntele Tarn, înalt de 2600 picioare, fiind punctul cel mai semeţ din apropiere. Ne-am dus într-o barcă până la poalele muntelui (din nefericire, nu tocmai pe partea cea mai nimerită), de unde apoi am început ascensiunea. Codrul începea chiar de la dunga lăsată de fluxul mării. După primele două ore, am renunţat la ideea de a mai atinge piscul. Pădurea era atât de deasă, încât trebuia să recurgem mereu la busolă, căci, deşi ne aflam într-o regiune muntoasă, orice orientare după vreun punct de reper era imposibilă. Priveliştile morţii şi ale singurătăţii, din adâncimea prăpăstiilor, întreceau orice talent descriptiv. Deşi peste munte viscolea, în aceste râpe fără fund nicio adiere nu clătina frunza chiar a celor mai înalţi copaci. Era atâta întunecime, umezeală şi frig, încât nicăieri nu puteau creşte nici măcar ciuperci, muşchi sau

ferigi. Pe fundul văilor, abia se putea târî un om pe brânci, atât de baricadate erau cu uriaşe trunchiuri putrede de copaci prăvăliţi în toate felurile, unii peste alţii. Când ne urcam pe aceste poduri naturale, ne împiedicam în mers, căci piciorul ni se scufunda adesea până la genunchi în lemnul putrezit –, alteori, când încercam să ne rezemăm de vreo tulpină zdravănă, rămâneam uimiţi văzând că râu era vorba decât de o materie puhavă în formă de copac, gata să se surpe la cea mai uşoară atingere.

În cele din urmă, ne văzurăm printre nişte copaci închirciţi şi apoi atinserăm în curând piatra goală, care ne conduse spre creastă. Vârful muntelui are înfăţişarea caracteristică a Ţării Focului: lanţuri neregulate de coline, tărcate cu petice de zăpadă, văi a căror adâncime bătea în verde-gălbui şi braţe de mare tăind uscatul în toate direcţiile. Sufla puternic un vânt pătrunzător şi rece. Atmosfera era mai mult ceţoasă, aşa că nu întârziarăm prea mult pe vârf. Coborârea nu fu atât de anevoioasa ca urcuşul; greutatea corpului ne deschidea drumul şi ori de câte ori alunecam, cădeam mereu în direcţia cea bună.

Am mai menţionat aspectul posomorât şi sumbru al codrilor veşnic verzi[89], în care cresc numai două sau trei specii de arbori, fără niciun alt amestec. Deasupra regiunii împădurite, din stratul gros de turbă

---

89 **Căpitanul Fitz Roy spune că, în aprilie (la noi octombrie), frunzele copacilor care cresc la poalele munţilor îşi schimbă culoarea, în timp ce frunza celor de la înălţimi mai mari rămîne de aceeaşi culoare. îmi amintesc a fi citit undeva că în Anglia, cînd toamna e călduroasă şi p-lăcută, frunzele cad mai devreme decît cînd toamna e tîrzie şi rece. Aici, schimbarea culorii, fiind întîrziată la înălţimi mai mari, adică acolo unde e mai rece, se va fi datorînd aceleiaşi legi generale a vegetaţiei. Copacii din Ţara Focului nu-şi leapădă în întregime frunzele în nici un anotimp al anului.**

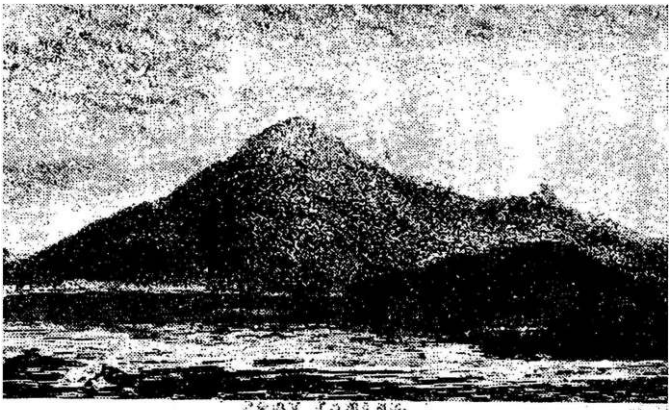

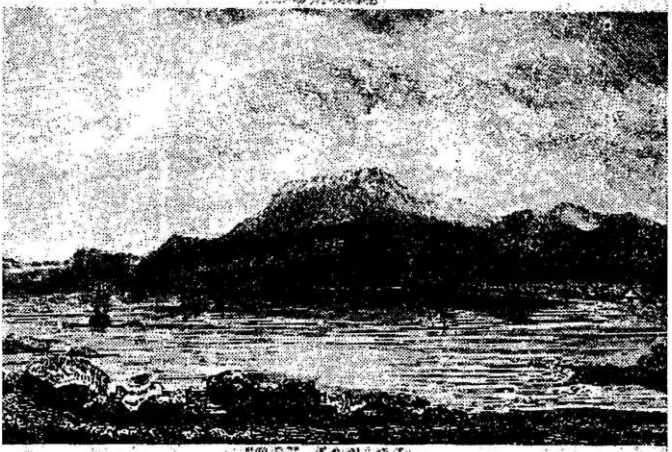

Baia Foamei; sus: vedere dinspre nord; la mijloc: vedere dinspre sud; jos: golful Amiralităţii (în apropiere de canalul Magdalena). *Gravură de F.P. King*.

răsar numeroase plante alpine pitice, care prin putrezire ajută la îngroşarea stratului de turbă. Plantele acestea sunt îndeaproape înrudite cu speciile care cresc prin munţii Europei, deşi multe mii de mile le despart de ele. Locurile cele mai prielnice dezvoltării copacilor în Ţara Focului sunt părţile centrale, unde apar formaţiile de şisturi argiloase; solul granitic mai sărăcăcios de pe coaste, mai expus vânturilor năprasnice, interzice vegetaţiei dezvoltarea în înălţime. Lângă golful Foamei, am văzut arbori mai mari decât oriunde. Am găsit un specimen de Drimys Winteri a cărui grosime era de patru picioare şi şase inchi; unii fagi erau chiar de treisprezece picioare. Căpitanul King menţionează de asemenea unul de şapte picioare în diametru şi de şaptesprezece în înălţime.

Există, în Ţara Focului, o plantă care merită să fie cunoscută din cauza importanţei ei ca hrană pentru fuegeni. E o ciupercă galbenă-deschis şi rotundă, un burete, care creşte în grămezi pe tulpina fagilor. La începutul dezvoltării saler este elastică şi umflată, suprafaţa fiindu-i netedă, dar în maturitate scade, devine. mai tare şi suprafaţa i se încreţeşte adânc, luând înfăţişarea unui fagure de miere. Această ciupercă aparţine unui ciudat gen nou[90]. A doua specie de burete am găsit-o pe altă specie de fag, în Chile, iar dr. Hooker mă informează că în ultima vreme s-a descoperit a treia specie, pe o a treia specie de fag în Ţara lui Van Diemen. Ce ciudată înfrăţire între ciupercile parazite şi copacii pe care cresc, în locuri atât de depărtate unele de altele l în

90 **Descris după însemnările şi exemplarele mele de reverendul J. M. Berkeley, în** *Linnean Transactions* **(vol. XIX, p. 37), sub numele de Cyttaria Darwinii : specia chiliană este C. Berte- roii. Genul este înrudit cu cel numit Bulgaria.**

Ţara Focului, femeile şi copiii culeg mari cantităţi de ciuperci după ce ajung la maturitate şi se întăresc, spre a le servi de hrană. Băştinaşii le mănâncă nefripte. Ciupercile sunt mucilaginoase şi cu un gust oarecum dulceag, cu un miros slab de ciupercă. În afară de câteva pomuşoare, produse mai cu seamă de un arbust pitic, sălbaticii nu mai au altă hrană vegetală decât aceşti bureţi, în Noua Zeelandă, până la introducerea cartofului, se consumau din belşug rădăcini de ferigă; cred că, în zilele noastre, Ţara Focului este singura ţară de pe lume în care o plantă cryptogamă să dea populaţiei hrana de bază.

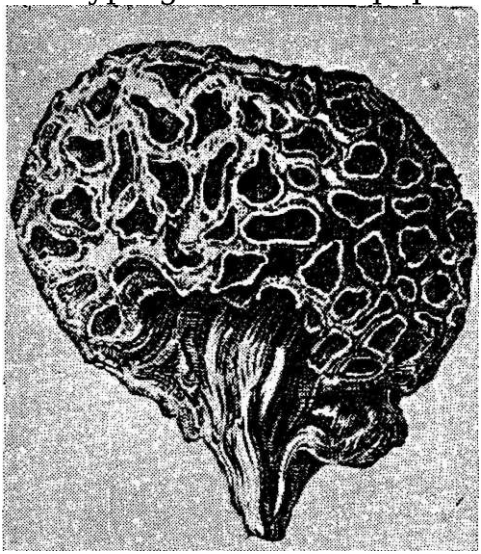

După cum era de aşteptat, din pricina naturii climatului şi a vegetaţiei, fauna Ţării Focului este foarte sărăcăcioasă. Ca mamifere, pe lângă balene şi foci, mai există şi un liliac, un fel de şoarece (Reithrodon chinchilloides), doi şoareci adevăraţi, un Crenomys înrudit, dacă nu identic, cu tucutuco, două vulpi (Caniş Magellanicus şi Caniş Azarae), o vidră de mare, un cerb şi guanacul. Cele mai multe dintre aceste animale locuiesc

numai în părţile mai uscate, din răsărit, ale ţării, iar cerbul n-a fost văzut de nimeni la sud de strâmtoarea lui Magellan. Dacă ţinem seama de asemănarea generală a pereţilor de stâncă, formaţi pe amândouă laturile strâmtorii din gresie moale, mâl şi pietriş de mare, precum şi dacă ţinem seama de insulele din strâmtoare, cu aceeaşi constituţie geologică, suntem ispitiţi să credem că odinioară uscatul era neîntrerupt, ceea ce a îngăduit animalelor aşa de plăpânde şi neajutorate, cum sunt tucutuco şi Reithrodonul, să treacă în ceea ce azi numim Ţara Focului. Asemănarea pereţilor de piatră nu dovedeşte însă nicio legătură anterioară, deoarece aceste faleze sunt de fapt formate prin întretăierea straturilor în pantă, care s-au aşternut în apropierea ţărmurilor de pe vremuri, mai înainte de ridicarea uscatului. Totuşi e o coincidenţă remarcabilă că una din cele două mari insule despărţite de restul Ţării Focului prin canalul Beagle are faleza constituită dintr-o materie, pe care o putem considera ca stratificare aluvionară, ca şi materia de pe partea opusă a canalului, în timp ce insula cealaltă are ţărmuri numai din rocă veche cristalină. În prima, numită insula Navarin, se găsesc şi vulpi şi guanaci, dar într-a doua, insula Hoste, deşi asemănătoare în toate privinţele cu prima şi despărţită de aceasta numai printr-un canal, lat de o jumătate de milă, nu există, după cum mi-a spus Jemmy Button, niciunul dintre aceste animale.

Păsările care locuiesc în aceste păduri întunecate sunt puţine. Când şi când, din văiful celor mai înalţi arbori, se aude glasul plângător al unui tiran-muscar cu moţul alb (Myiobius albiceps), iar mai rar – ţipătul puternic şi ciudat al unei ciocănitoare negre, cu o frumoasă creastă roşie. Printre trunchiurile de copaci putrede şi căzute unele peste altele, ţopăie un pănţăruş, un regişor cu pene de culoare închisă (Scytalopus Magellanicus). Dar pasărea cea mai răspândită a Ţării Focului este o cojoaică (Oxyurus

tupinieri), care poate fi întâlnită de-a lungul, şi de-a latul pădurilor de fagi, de la limita lor superioară până în prăpăstiile cele mai întunecoase, mai umede şi mai nepătrunse. Fără îndoială, această păsărică pare a fi într-un număr mai mare decât este în realitate, deoarece are obiceiul, dintr-un fel de curiozitate caracteristică ei, să se ţină de orice om care pătrunde în tăcerea pădurilor; ciripind strident, fără încetare, ea zburătăceşte din copac în copac la distanţă de câteva picioare prin faţa oaspetelui nepoftit. Ea nu caută ascunzişurile cele mai tainice, cum face adevărata cojoaică (Certhia familiaris); şi nici nu se suie în fugă, ca aceasta, pe trunchiul copacilor; ci, harnică, în felul pănţăruşului verde, ţopăie prin preajmă, căutând insecte pe fiecare ramură. În locurile mai puţin umbrite, se găsesc trei sau patru specii de cinteze, una de sturzi, alta de graur (adică Icterus), două de Opetiorhynchus, câţiva şoimi şi câteva cucuvele.1

O caracteristică însemnată a faunei Ţării Focului, ca şi a insulelor Falkland, este absenţa oricărei specii din întreaga clasă a reptilelor. Spunând aceasta, nu mă întemeiez numai pe observaţiile mele; atât locuitorii spanioli ai insulelor Falkland cât şi Jemmy Button (acesta – despre Ţara Focului) mi-au spus acelaşi lucru. Pe malurile râului Santa. Cruz, la 50° latitudine sudică, am văzut o broască. Probabil că broaştele ca şi şopârlele se pot găsi la sud până la strâmtoarea lui Magellan, ţinutul având aceleaşi caracteristici ca în Patagonia; dar în cuprinsul umed şi rece al Ţării Focului nu trăieşte niciuna. Situaţia aceasta putea fi prevăzută, climatul nefiind prielnic unora dintre ordinele respective, cum sunt şopârlele; dar lucrul nu era tot atât de evident în privinţa broaştelor.

Gândacii sunt foarte puţini la număr. Numai experienţa îndelungată m-a făcut să cred că ţara aceasta, cât Scoţia, acoperită de atâtea produse vegetale şi atât de deosebită dintr-un loc în altul, poate fi aşa de lipsită, de

insecte. Am găsit totuşi câteva specii alpine (Harpalidae şi Heteromidae), trăind ascunse sub pietre. Chrysomelidele, care se hrănesc cu vegetale şi sunt aşa de dominant caracteristice pentru tropice, lipsesc pe.

aici aproape cu desăvârşire[91]. Am văzut foarte puţine muşter fluturi sau albine şi niciun fël de greieri sau orthoptere. În lacuri, am găsit numai puţini gândaci acvatici şi nicio scoică de apă dulce. Succinea pare mai întâi o excepţie, dar trebuie considerată ca scoică terestră, fiindcă trăieşte pe buruienile ude, departe de apă. 2 Aceste scoici terestre pot fi găsite numai în aceleaşi regiuni alpine ca şi coleopterele. Am mai vorbit despre contrastul climei şi înfăţişării generale a Ţării Focului faţă de clima şi înfăţişarea generală a Patagoniei. Nicăieri, diferenţa nu e mai convingător exemplificată decât în entomologie. Cred că aceste ţări nu au nicio specie comună şi e sigur că insectele, prin caracteristicile lor generale, se deosebesc în totul.

Dacă ne întoarcem de la uscat la mare, vom vedea că marea este cu atât mai bogată în vieţuitoare, cu cât este uscatul mai sărac. Oriunde pe lume, ţărmurile stâncoase şi oarecum adăpostite, pe o suprafaţă dată, dau posibilitatea unui număr mai mare de vieţuitoare să se adăpostească decât orice alt loc. În Ţara Focului, o plantă marină, prin însemnătatea ei, i-i merită povestea ei deosebită. Această

---

91 **Cred că trebuie să exceptez o specie alpină de Haltica şi un singur exemplu de Melasoma. Dl. Waterhouse mă informează că sînt opt sau nouă specii de Har- palidae, cele mai multe avînd o formă foarte caracteristică : patru sau cinci specii de Heteromera -, şase sau şapte de Rhyncophora şi cîte una din familiile Staphylinidae, Elateridae, Cebrionidae şi Melolonthide. Speciile aparţinând altor ordine sînt şi mai puţine. în privinţa tuturor ordinelor, numărul redus al exemplarelor individuale este mai remarcabil chiar decît cel al speciilor. Dl. Waterhouse a descris cele mai multe specii de Coleoptera în** *Annales of Natural History.*

plantă este o algă, numită Macrocystis pyrifera, 8 care creşte pe toate stâncile, de la linia de reflux până la mari adâncimi, atât pe ţărmurile exterioare cât şi pe ţărmurile canalelor[92]. În călătoriile corăbiilor „Adventure" şi „Beagle", cred că nu s-a dat peste nicio stâncă, la nivelul apei, care să nu fi fost semnalată de această buruiană plutitoare. Se înţelege, aşadar, ce mari servicii aduce ea navigaţiei, mai cu seamă, pe mări furtunoase cum sunt pe aici; desigur, nu numai o dată i-a scăpat ea de naufragiu pe marinari. Puţine lucruri am văzut care să fie mai surprinzătoare decât această plantă crescând şi prosperând pe marile stânci din cuprinsul oceanului de vest, căruia nicio stâncă, oricât de masivă şi oricât de tare, nu i-ar putea rezista multă vreme. Lujerul ei este rotund, lipicios şi neted, rareori atingând în diametru un inch. Câteva lujere la un loc sunt destul de puternice ca să susţină greutatea unor pietroaie desprinse din stânci, *pe* ale căror canale interioare cresc ele şi se fixează şi totuşi unele dintre aceste pietroaie erau aşa de grele, încât, trase la suprafaţa apei, abia puteau fi ridicate de un singur om în corabie. Căpitanul Cook, în

---

92 **Răspîndirea ei geografică este foarte largă : se găseşte, după informaţia dată de dl. Stokes, de la cele mai extreme insuliţe ale Sudului, de lîngă capul Horn pînă la 43° latitudine nordică, pe coasta de est ; dar pe coasta de vest, după cum îmi spune dr. Hooker, se întinde pînă la Rio San Francisco, California şi poate chiar pînă în Kamciatka. Avem astfel o răspîndire imensă pe latitudine ; şi cum Cook, care trebuie să fi cunoscut bine această algă, a găsit-o în Kerguelen Land, ea se întinde deci pe 140° longitudine.**

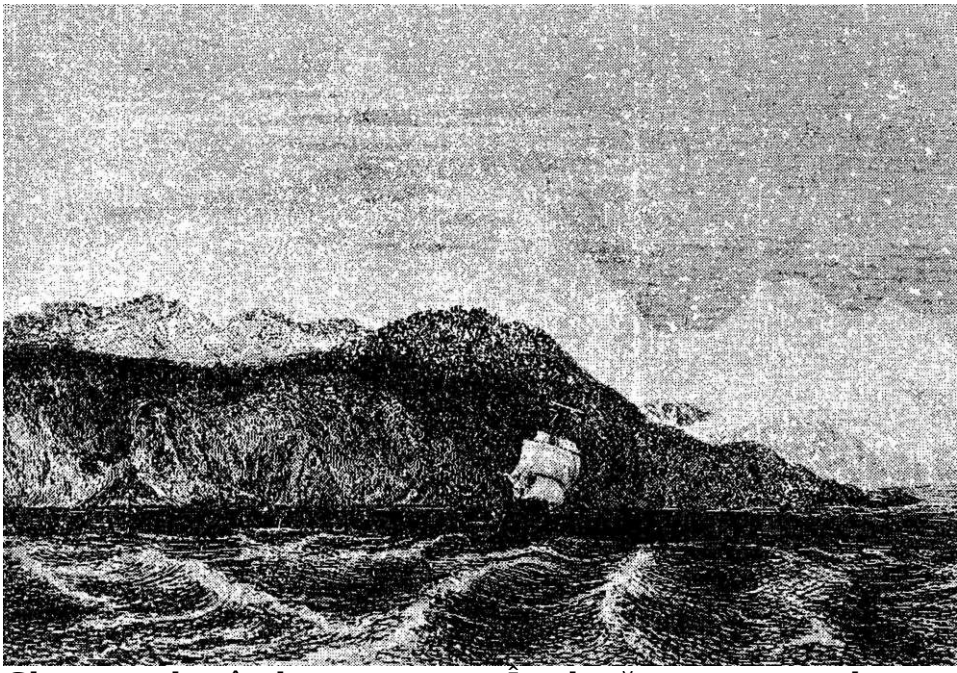

Gheţar coborând spre mare. În depărtare: muntele Sarmiento. *Gravură* de Ch. Martens.

a doua călătorie a lui, spune că această plantă, pe insula Kerguelen, se ridică de la peste douăzeci şi patru de fathomiadâncime (cca. 43 m); „şi cum nu creşte perpendicular, ci în unghi ascuţit faţă de fund, întinzându-se apoi pe suprafaţa mării până la depărtări apreciabile, sunt încredinţat că unele lujere au o înălţime de şaizeci de fathomi (cca. 108 m) şi chiar mai mult". Nu cred că tulpina niciunei alte plante să mai atingă lungimea de trei sute. şaizeci de picioare, pe care a constatat-o căpitanul Cook. De altfel, căpitanul Fitz Roy a găsit unele care creşteau de la adâncimi de peste patruzeci şi cinci de fathomi[93] (cca.

93 *Voyages of the „Adventure" and „Beagle",* **vol. I. p. 363. H lucru dovedit că algele cresc neînchipuit de repede. Dl Stephenson a observat (Wilson,** *Voyage round Scotiand,* **vol. II, p. 228) că o**

81 m). Desişurile acestei alge, chiar nefiind prea late, formează. excelente obstacole naturale pentru valuri. Nimic mai curios de văzut, în golfurile deschise, decât cum valurile care vin din larg, de îndată ce trec printre lujerele răzleţe, scad din ce în ce până se pierd în apa liniştită.

Numărul vieţuitoarelor de toate felurile, a căror existenţă este strâns legată de această algă, e în adevăr uluitor. S-ar putea scrie un volum gros, numai prezentând vieţuitoarele de pe unul din aceste desişuri de alge. Aproape toate frunzele, afară de cele care plutesc la suprafaţă, sunt atât de încrustate cu coralieri, încât par albe. Se găsesc structuri neînchipuit de plăpânde, unele dintre ele locuite de simpli polipi asemănători cu hidra, altele de specii cu organizare superioară şi de minunate ascidii coloniale. De frunze mai stau prinse diferite moluşte patelliforme, Trochus, moluşte fără cochilie, precum şi unele scoici bivalve. Nenumăraţi crustacei mişună pe toate părţile plantei. Scuturând marele hăţiş de rădăcini, cad din el de-a valma o grămadă de peştişori, scoici, cefalopode, crabi de toate neamurile, arici de mare, stele de mare, splendide Holoturii, Planarii şi o mulţime de Nereide târâtoare de toate formele. De câte ori am cercetat vreo ramură de algă, am descoperit totdeauna vieţuitoare cu noi structuri interesante. În Chiloé, unde alga nu prea prosperează, lipsesc şi mulţimile de scoici, coralieri şi crustacei; totuşi se găsesc câteva Flustraceae şi unele ascidii coloniale, acestea aparţinând unor specii diferite faţă de acelea din Ţara Focului, ceea ce înseamnă că Fucusul are o răspândire mai mare decât vietăţile care îl populează. Aceste mari păduri acvatice din emisfera de sud sunt comparabile numai cu pădurile terestre din

---

anumită stîncă submarină, care în noiembrie arăta netedă şi lustruită, în mai următor, cu şase luni mai tîrziu, se îmbrăcase într-un strat gros de Fucus digitatus, care avea în lungime două picioare, precum şi de Fucus esculentus, lung de şase picioare.[4]

regiunile intertropicale. Cred totuşi că nicăieri, dacă s-ar distruge o asemenea pădure terestră, n-ar pieri atâtea vieţuitoare câte ar pieri prin distrugerea algelor. Printre frunzele acestei plante trăiesc o mulţime de specii de peşti, care nicăieri altundeva nu şi-ar găsi hrană şi adăpost odată cu distrugerea lor, ar pieri de asemenea în scurt timp numeroşii cormorani şi celelalte păsări ichtiofage, vidrele, focile şi delfinii; iar în cele din urmă, sălbaticul fuegian, jalnicul stăpân al acestui jalnic ţinut, şi-ar înteţi ospeţele canibale, ar scădea ca număr şi poate ar înceta chiar să mai existe.

8 iunie. Ridicarăm ancora dis-de-dimineaţă şi părăsirăm golful Foamei. Căpitanul Fitz Roy luă hotărârea să se abată din strâmtoarea lui Magellan pe canalul Magdalena, descoperit de curând. Pluteam direct spre sud, în lungul acestui coridor întunecat, despre care am spus mai înainte că părea a duce spre un alt tărâm, mai înspăimântător. Vântul era plăcut, dar, înceţoşându-se atmosfera, pierdurăm din vedere o bună parte a interesantei privelişti. Norii vineţi şi zdrenţuiţi veneau grăbiţi de peste munţi, învăluindu-i din creştet până către poate. În puţinele clipe când puteam zări câte ceva prin această îngrămădire de întunecimi, spectacolul era nespus de interesant: la distanţe şi înălţimi deosebite, puteam vedea piscuri colţuroase, conuri de zăpadă, gheţari albăstrii şi creste de piatră pe un cer lugubru. În mijlocul unor astfel de privelişti, ancorarăm la capul Turn, lângă muntele Sarmiento, înfăşurat cu totul şi ascuns în nori. La temelia măreţilor şi aproape perpendicularilor pereţi de stâncă ai micului braţ de mare, se afla un wigwam părăsit şi numai el ne mai amintea că, din când în când, omul străbătuse aceste regiuni pustii. Dar cu greu se putea închipui alt loc unde munca omenească să fi dat mai puţine rezultate. Natura neînsufleţită – stâncă, gheaţă, zăpadă, vânt şi apă, toate în neîntrerupt război unele faţă de altele,

dar unindu-se împotriva omului – domnea aici cu o suveranitate absolută.

9 iunie. A doua zi, dimineaţa, văzurăm cu încântare cum vălul de ceaţă de pe Sarmiento se ridică încetul cu încetul, expunându-l contemplării noastre. Acest munte, cel mai înalt din Ţara Focului, are altitudinea de 6800 picioare. Poalele lui, care reprezintă a opta parte din înălţimea totală, sunt acoperite de păduri întunecate, deasupra cărora, până la vârf, se întind câmpuri de zăpadă veşnică. Aceste uriaşe cantităţi de zăpadă, care nu se topesc niciodată, părând a fi sortite să dureze cât lumea, constituie un spectacol măreţ şi chiar sublim. Creasta muntelui era minunat de limpede şi precis desenată pe cer. Din cauza belşugului de lumină care se reflecta de pe suprafaţa albă şi scânteietoare, nicio umbră nu cădea în nicio parte, numai linia crestei profilată pe cer se putea vedea bine, ceea ce dădea întregului masiv muntos un contur reliefat de mare îndrăzneală. Câţiva gheţari coborau pe o albie şerpuitoare, din partea cea mai înaltă a. Întinderii de zăpadă către coasta mării: ei pot fi comparaţi cu nişte măreţe Niagare îngheţate şi poate că aceste cataracte de gheaţă albăstrie sunt tot aşa de splendide ca şi cataractele de apă curgătoare. În timpul nopţii, atinserăm partea de vest a canalului –, dar apa era aşa de adâncă, încât nu-i dădurăm de fund, ca să ancorăm. Ne văzurăm deci siliţi ca noaptea întreagă, o noapte neagră ca smoala şi lungă de patrusprezece ore, s-o petrecem plutind pe acest strâmt braţ de mare.

10 iunie. Dimineaţa ne-am grăbit să ieşim în largul oceanului Pacific. Coasta de vest constă în general din coline de granit şi roce cloritice5, golaşe cu totul, rotunjite şi scunde, Sir. J. Narborough a botezat o parte a coastei „South Desolation”, (Sud-Desolacion), fiindcă „e dezolant să priveşti un astfel de ţinut” şi pe drept cuvânt spunea el astfel. Dincolo de insulele principale se găsesc presărate

nenumărate stânci, de care se sparg cu mare zgomot şi fără încetare lungile talazuri venite din largul oceanului. Trecurăm printre Furiile de est şi de vest? ceva mai departe spre nord erau atâtea stânci submarine, încât mării i se spune Calea Laptelui. O singură aruncătură de ochi asupra unei astfel de coaste e prea de ajuns să facă pe cel neobişnuit cu marea să viseze o săptămână întreagă numai naufragii şi moarte. Cu această privelişte, ne luarăm rămas bun pentru totdeauna de la Ţara Focului.

Cititorii care nu au interesul specialităţii respective pot sări peste expunerea ce urmează, asupra climei din părţile sudice ale continentului în raport cu produsele lor, asupra liniei zăpezilor veşnice, asupra alunecării extraordinar de încete a gheţarilor, precum şi asupra zonei de îngheţ veşnic în insulele antarctice; sau ei pot citi numai recapitularea finală. Nu voi da aci, totuşi, decât doar rezumatul chèstiunii, trebuind să trimit, pentru amănunte, la capitolul treisprezece şi la apendicele primei ediţii a acestei lucrări.

Despre climatul şi produsele Ţării Focului şi ale coastei de sud-vest.

— Tabloul următor conţine temperatura medie din Ţara Focului şi din insulele Falkland în comparaţie cu aceea a Dublinului:

	Latitudine	Temp. de vară	Temp. de iarnă	Media verii a iernii
Ţara	53[94] 38	10	O\	5°, 28

94 **Rezultatele în privinţa Ţării Focului sînt scoase din observaţiile căpitanului King** *(Geographical Journal,* **1830), precum şi din acelea făcute pe bordul vasului „Beagle". In ceea ce priveşte insulele Falkland, datorez datele asupra temperaturii lor medii din cele mai călduroase trei luni, adică decembrie, ianuarie şi februarie, căpitanului Sulivan, care le-a stabilit pe**

Focului	S		56	
Insulele Falkland	51 30 S	10°, 5		
Dublin	53° *21* N	15°, 30	4”, O	se, 65

Prin urmare, partea centrală a Ţării Focului este iarna, faţă de Dublin, mai friguroasă, iar vara mai puţin caldă cu numai 5°. După opinia lui Von Buch, temperatura medie din iulie (deci nu din cea mai caldă lună a anului) la Saltenfiord în Norvegia atinge maxima de 14, 4°, locul acesta fiind de fapt cu 13° mai aproape de pol faţă de golful Foamei! * Oricât de inospitalieră ni s-ar părea nouă această climă, ea îngăduie totuşi copacilor veşnic verzi să prospereze sub ocrotirea ei. Pe latitudinea sudică, de 55°, colibri sug nectarul din flori la fel ca albinele noastre, în timp ce papagalii ciugulesc seminţe de Drimys Winteri. Am mai spus până la ce grad marea mişună de făpturi vii; în afară de asta scoicile (ca Patella, Fissurella, Chiton şi Cirripede), după dl. G.B. Sowerbysunt cu mult mai mari şi mai viguroase decât speciile analoage din emisfera nordică. În sudul Ţării Focului şi în insulele Falkland, o mare Voluta este foarte numeroasă. La Bahia Bianca, 39° lat. sudică, scoicile cele mai numeroase aparţineau la trei specii de Oliva (una dintre ele neobişnuit de mare), una sau două Voluta şi o Terebra, care fac parte dintre formele tropicale cele mai precis caracterizate. E îndoielnic dacă pe ţărmurile europene meridionale există vreo specie, cât de neînsemnată, de Oliva şi e sigur că nu se află nicio specie din celelalte două genuri. Dacă ar fi ca vreun geolog să găsească pe coasta Portugaliei, adică la 39° lat., un strat de scoici, care să aparţină celor trei specii de Oliva,

---

temeiul unor observaţii riguroase, făcute la miezul nopţii, la opt dimineaţa, la amiază şi la opt seara. Temperatura Dublinului e luată de la Barton.

uneia din cele două de Voluta şi celei de Terebra, el ar urma probabil să susţină că, în perioada în care au existat ele, climatul va fi fost tropical; dar judecând după America de Sud, această deducţie ar fi eronată.

Climatul egal, umed şi viscolit al Ţării Focului, cu excepţia unei uşoare creşteri a căldurii, se întinde pe multe grade de-a lungul coastei de vest a continentului. Pădurile pe 600 de mile la nord de capul Horn au aproape aceeaşi înfăţişare. Ca dovadă de cât e de egal climatul, chiar la 300 sau 400 de mile încă mai la nord, pot menţiona că la Chiloé (corespunzând ca latitudine cu părţile nordice ale Spaniei), piersicul rareori rodeşte, în timp ce fragilor şi merilor le merge de minune. Chiar recoltele de orz şi grâu sunt adesea depozitate în locuinţele oamenilor ca să se poată usca şi coace. La Valdivia, pe aceeaşi latitudine de 40° cu Madridul, strugurii şi smochinele se pot coace, dar nu prea se găsesc; măslinii rareori se coc fie şi parţial, iar portocalele niciodată. E bine ştiut că acestor fructe, pe latitudinile corespunzătoare din Europa, le merge de minune; şi chiar în acest continent, pe Rio Negro, aproape pe aceeaşi paralelă cu Valdivia, se cultivă batate (Convolvulvus), iar strugurii, smochinele, măslinele, portocalele, pepenii verzi şi galbeni rodesc din belşug. Dar, cu toată clima umedă din Chiloé şi de pe coasta ei, atât spre nord cât şi spre sud, climă care nu prieşte fructelor noastre, totuşi marile păduri băştinaşe, cuprinse între latitudinile de la 45° până la 38°, aproape că rivalizează în exuberanţă cu acelea din splendidele regiuni intertropicale. Copaci măreţi, cu coaja netedă şi viu colorată, sunt încărcaţi de plante parazite monocotiledonate; uriaşe ferigi elegante, ce nu pot fi numărate, şi graminee arborescente se împletesc pe după copaci, dând naştere unui imens hăţiş, care se înalţă până la treizeci-patruzeci de picioare deasupra pământului. Unii palmieri cresc pe latitudinea de 37°; o iarbă arborescentă,

foarte asemănătoare cu bambusul – pe 40°, iar alta, strâns înrudită, de o mare înălţime, dar nu dreaptă, creşte bine spre sud până la 45°.

Climatul egal, datorit evident întinsei suprafeţe a mării faţă de suprafaţa uscatului, pare a cuprinde cea mai mare parte din emisfera sudică, aşa că vegetaţia capătă un caracter semitropical. Ferigele prosperează luxuriant în Ţara lui Van Diemen (lat. 45°); am măsurat eu însumi un trunchi de asemenea ferigă, a cărui circumferinţă era, nici mai mult, nici mai puţin, de şase picioare. Foster găsise o ferigă arborescentă în Noua Zeelandă, la 46°, unde orchideele creşteau pe copaci ca plante parazite. În insulele Auckland, după afirmaţia drului Dieffenbach[95], ferigile au trunchiurile atât de groase şi înalte, încât ar trebui numite mai curând ferigi arborescente, şi în aceleaşi insule, chiar mai spre sud până la latitudinea de 55°, adică în insulele Macquarie, papagalii abundă6.

Despre înălţimea liniei zăpezilor şi despre coborârea gheţarilor în America de Sud. Pentru cunoaşterea autorilor din care am luat datele tabelului următor, trimit din nou pe cititor la prima ediţie.

Latitudine	Înălţimea liniei zăpezilor, în picioare	Observato
Regiunea ecuatorială, rezultat mediu	15 748	17.000 Humboldt
	14 500 – 15.000	Pentland
Bolivia, lat. 16° – 18 e S Chile Central, lat. 33° S Chiloé, lat. 41° – 43° S Ţara Focului, 54° S	6.000	Gillies şi autorul
	3.500 – 4.000	Ofiţerii vasului „Beagle şi autorul” King

95 **Vezi traducerea germană a acestui jurnal ; iar pentru datele celelalte, Apendicele d-lui Brown la** *Voyage* **de Flinders.**

Înălţimea planului zăpezilor veşnice fiind hotărâtă îndeosebi şi mai curând de căldura maximă a verilor, decât de temperatura medie a anului, nu trebuie să ne mirăm că zăpezile coboară în strâmtoarea lui Magellan, unde verile sunt atât de friguroase, numai până la 3500 sau 4.000 de picioare deasupra nivelului mării. Este drept însă că în Norvegia trebuie să ajungem până între latitudinile nordice de 67° şi 70°, deci cu 14° mai aproape de pol, ca să dăm peste zăpezile veşnice la un nivel tot atât de jos. Între linia zăpezilor pe Anzi, dincolo de Chiloé (unde piscurile lor cele mai înalte variază numai între 5600 şi 7500 de picioare) şi Chile central[96], pe o distanţă de numai 9° latitudine, diferenţa de înălţime (9.000 de picioare) este în adevăr uluitoare. Ţinutul de la sud de Chiloé până aproape de Concepción (lat. 37°) se ascunde sub codrii întunecaţi şi mustind de umezeală. Cerul este înnorat, şi am văzut că fructelor din Europa meridională nu le merge bine de loc pe aici. De cealaltă parte, în Chile central, puţin mai la nord de Concepción, cerul este mai tot timpul senin, nu cade strop de ploaie în toate cele şapte luni de vară, iar fructelor din Europa meridională le merge de minune, cultivându-se până şi trestia de zahăr[97]. Nu este nicio îndoială că linia zăpezilor veşnice suferă remarcabila inflexiune amintită mai sus, ridicându-se la 9.000 de

---

96 **Cred că pe Anzii din Chile central linia zăpezilor variază ca înălţime după veri. Într-o vară lungă şi secetoasă, după cum mi s-a spus, au dispărut toate zăpezile de pe Aconcagua, deşi muntele acesta are înălţimea uimitoare de 23 000 de picioare. E probabil Că la aceste mari altitudini o bună parte din zăpadă mai curînd. se evaporează, decît se topeşte.**

97 *Chile* **de Miers ; vol. I, p. 415. Se spune că trestia de zahăr creşte la Injenio, pe latitudinile de 32° pînă la 33°, dar nu în cantitate suficientă astfel încît prelucrarea ei să fie rentabilă. La sud de Injenio, pe valea Quillota, am văzut nişte curmali m aii.**

picioare (o asemenea inflexiune nu se mai întâlneşte în nicio altă parte a lumii) şi aceasta se petrece nu departe de latitudinea pe care se află Concepción, acolo unde uscatul nu mai e acoperit cu păduri. După cum se ştie, în America de Sud prezenţa copacilor dovedeşte un climat ploios, ploaia însemnând cer înnorat şi veri răcoroase.

Întinderea gheţarilor până în ţărmul mării trebuie să depindă, cred, îndeosebi (dacă, fireşte, există în regiunea superioară a munţilor zăpadă

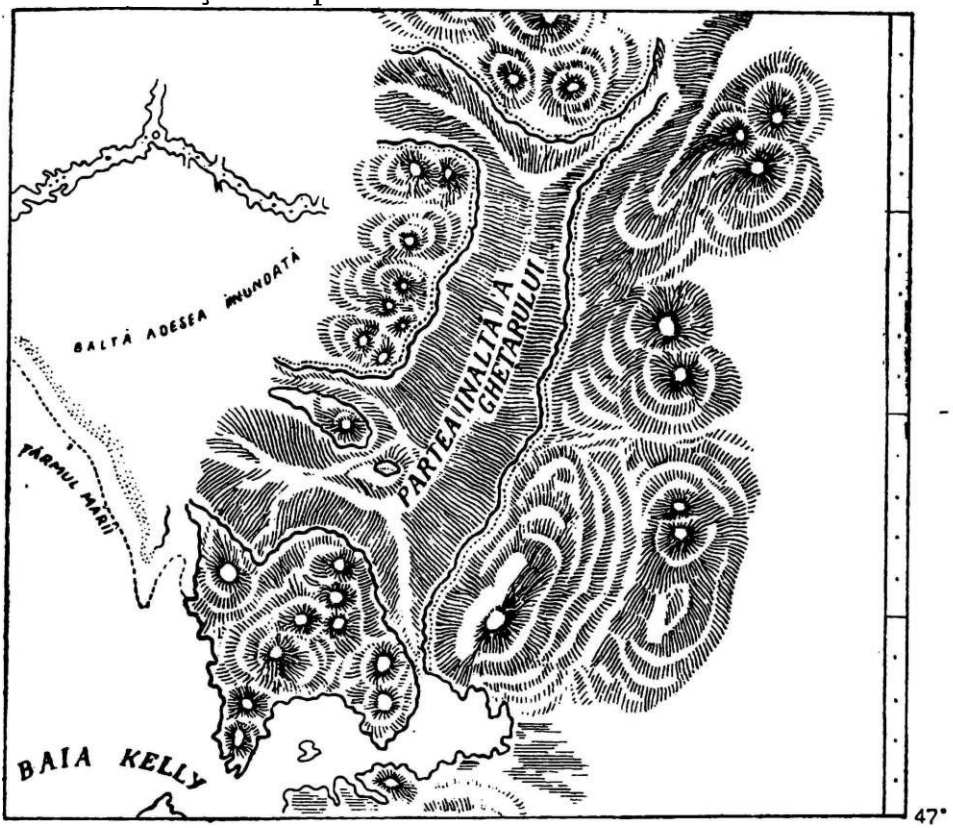

suficientă) de coborârea liniei zăpezilor veşnice pe pereţii prăpăstioşi de lângă coastă. Cum această linie în Ţara Focului este foarte joasă, era şi de aşteptat ca

numeroşi gheţari să atingă marea. Totuşi, la început am rămas uimit văzând un lanţ de munţi înalţi numai de 3.000 până la 4.000 de picioare şi aflaţi pe latitudinea Cumberlandului şi ale căror văi erau adevărate fluvii de gheaţă, cob. orând până pe ţărmul mării. Aproape toate braţele de mare, care pătrund până în şirurile interioare şi mai înalte de munţi (aceasta nu numai în Ţara Focului, dar şi pe 650 mile de coastă spre nord) se sfârşesc în „gheţari enormi şi înfricoşători", ca să folosesc însăşi expresia unui ofiţer care i-a cercetat. Adesea, din pereţii de gheaţă se rup imense stânci albăstrii, al căror trosnet şi vuiet în cădere, ca o descărcare de tun, umple singuraticele canaluri. Aceste prăbuşiri, după cum am spus în capitolul anterior, produc talazuri cumplite, care se izbesc şi se sparg de ţărmurile vecine. Se ştie că şi cutremurele rup adeseori din pereţii stâncoşi ai ţărmurilor mării mase de pământ: ce înspăimântător trebuie să fie efectul unui cumplit cutremur de pământ (cum se întâmplă pe aici) asupra acestor munţi de gheaţă, care sunt plini de crăpături şi, de la sine, în mişcare! Sunt gata să cred că apa din cele mai adânci canaluri este astfel lovită şi dată înapoi cu totul, pentru ca, după aceea, întorcându-se cu o putere năprasnică, să se răsucească în bulboane şi să se joace cu imensele stânci ca şi cum ar fi vorba de pleavă. În canalul Eyre, pe latitudinea Parisului, sunt gheţari nemăsuraţi, deşi muntele vecin cel mai înalt nu are decât 6200 de picioare. Pe acest braţ de mare, am numărat aproape cincizeci de aisberguri, care pluteau cu toate înspre larg; şi fiecare trebuie să fi avut ca înălţime totală *cel puţin* 168 de picioare. Unele aisberguri erau încărcate cu blocuri a căror mărime nu putea fi trecută cu vederea, blocuri de granit şi de alte roce, deosebite de şisturile argiloase ale munţilor din apropiere. Gheţarul cel mai depărtat de pol, observat în timpul călătoriilor pe „Adventure" şi „Beagle", se afla în golful Penas, pe

latitudinea 46°50\ Era lung de cincisprezece mile şi lat, într-un anumit loc, de şapte mile. Dar numai la câteva mile mai la nord de acest gheţar, în laguna San Rafaël, unii misionari spanioli au întâlnit „numeroase aisberguri, mari, mici şi mijlocii” pe un îngust braţ de mare, la 22 ale lunii, care corespunde cu iunie al nostru şi pe latitudinea corespunzătoare aceleia a lacului Geneva!

În Europa, gheţarul cel mai sudic, care vine până spre mare, se află, după afirmaţia lui Von Buch, pe coasta Norvegiei, cu latitudinea de 67°. Locul acesta este cu peste 20° latitudine, ceea ce înseamnă 1230 de mile, m-ai aproape de pol decât laguna San Rafaël. Dar putem privi poziţia gheţarilor de pe coasta Norvegiei şi a celor din golful Penas dintr-un punct de vedere mult mai interesant: în adevăr, ei coboară spre ţărmul mării, până la 7, 5° latitudine, adică 450 de mile, de un golf în care scoicile cele mai răspândite sunt trei specii: Oliva, Voluta şi Terebra; ei coboară până la mai puţin de 9° de locul unde cresc palmierii, până la 4, 5° de câmpiile străbătute de jaguar şi puma, până la mai puţin de 2, 5° de ierburile arborescente, iar privind spre vest în aceeaşi emisferă, la mai puţin de 2° de orchideele parazite şi la un singur grad de ferigele arborescente.

Aceste observaţii sunt de cel mai înalt interes geologic în ceea ce priveşte climatul emisferei sudice, în perioada transportării blocurilor eratice. Nu voi da niciun amănunt asupra simplităţii teoriei, după care originea şi poziţia giganticelor blocuri eratice din răsăritul Ţării Focului, de pe câmpia înaltă de la Santa Cruz şi din insula Chiloé, se datorează aisbergurilor purtătoare de stânci. Cel mai mare număr de blocuri eratice, în Ţara Focului, zace în albiile fostelor braţe de mare, prefăcute azi, prin înălţarea uscatului, în văi seci. Aceste blocuri eratice sunt azi asociate cu o mare formaţie nestratificată de nămol şi nisip, care conţine fragmente rotunjite şi colţuroase de

toate dimensiunile; fragmentele acestea provin[98] din brăzdarea fundului mării de către aisbergurile împotmolite, purtătoare de felurite materii. Puţini geologi se mai îndoiesc azi că blocurile eratice, găsite în apropierea munţilor semeţi, au fost aduse acolo chiar de gheţari, iar cele departe de munţi şi îngropate în depuneri subacvatice că au fost fie cărate în acel loc de aisberguri, fie reţinute şi cuprinse de gheaţa de pe coaste. Legătura dintre transportul blocurilor eratice şi prezenţa gheţii sub orice formă se vădeşte cu toată evidenţa în distribuirea lor geografică pe pământ. În America de Sud, asemenea blocuri nu se găsesc decât la 48° latitudine, faţă de Polurăud; în America de Nord, limita transportării lor atinge 53, 5° faţă de Polul Nord; dar în Europa, se întinde numai până la 40° latitudine faţă de acelaşi punct. Pe de altă parte, în regiunile intertropicale ale Americii, ale Asiei şi Africii, niciodată nu s-au văzut asemenea blocuri eratice nici la capul Bunei Speranţe, nici în Australia [99]7.

Despre clima şi produsele insulelor Antarctice.8 Având în vedere belşugul proaspăt al vegetaţiei din Ţara Focului şi de pe coasta ei de nord, starea insulelor din sudul şi sud-vestul Americii este în adevăr uimitoare. Cook a găsit insula Sandwich (pe latitudinea Scoţiei de nord) „acoperită cu un strat de zăpezi veşnice, gros de mai mulţi fathomi”, chiar în cea mai călduroasă lună a anului; şi mai niciun fel de vegetaţie nu creştea. Insula Georgia, lungă de nouăzeci şi şase de mile şi lată de zece, aflată pe latitudinea Yorkshire, „este în chiar miezul verii acoperită aproape în întregime de zăpezi îngheţate”. Ea se poate

98 Geological Transactions, vol. VI, p. 415.

99 **în prima ediţie a lucrării de faţă şi în apendicele ei am dat, cred, cele dintîi amănunte asupra acestui subiect. Am arătat că excepţiile aparente în ceea ce priveşte lipsa blocurilor eratice în anumite ţări calde se datoresc unei observaţii eronate. Diverşi autori mi-au şi confirmat unele concluzii.**

mândri, ca vegetaţie, numai cu muşchi, cu unele smocuri de iarbă şi ceva pătrunjel sălbatic, iar ca păsări cu o singură pasăre de uscat (Anthus correndera) 9, deşi Islanda, care se află cu 10° mai lângă pol, are, după cum afirmă Mackenzie, cincisprezece feluri de păsări terestre. Insulele Shetland de sud, pe latitudinea jumătăţii sudice a Norvegiei, posedă numai nişte licheni, muşchi şi puţină iarbă; locotenentul Kendall a găsit că golful în care ancorase începuse să îngheţe în ziua corespunzătoare cu 8 septembrie al nostru. Solul e format aici din gheaţă şi cenuşă vulcanică interstratificate; la mică adâncime de la suprafaţă, el trebuie să fie veşnic îngheţat, fiindcă locotenentul Kendall a descoperit trupul unui marinar străin, îngropat de mult, care totuşi îşi păstrase părţile moi şi toate trăsăturile intacte. Fapt curios este că în cele două mari continente ale emisferei septentrionale (dar nu şi în Europa, aflată la mijloc şi având ţărmurile adânc mâncate de ape), zona subsolului veşnic îngheţat se găseşte pe o latitudine destul de joasă, adică la 56° în America de Nord, la adâncimea de trei picioare şi la 62° în Siberia, la adâncimea de douăsprezece până la cincisprezece picioare, totul datorindu-se stării de lucruri absolut contrare faţă de acelea din emisfera sudică. În continentele septentrionale, radiaţia imensei arii terestre asupra cerului senin face iernile peste măsură de friguroase, neputându-le tempera nici chiar curenţii calzi ai mării, în timp ce, pe de altă parte, scurtele veri sunt arzătoare. În oceanul de Sud, iarna nu este chiar peste măsură de friguroasă, dar vara e mult mai puţin fierbinte, deoarece rareori cerul înnorat îngăduie soarelui să încălzească apa, care ea însăşi şbsoarbe prea puţină căldură şi deci, temperatura medie de peste an, de care depinde zona veşnic îngheţată a subsolului, e scăzută. Bineînţeles că vegetaţia îmbelşugată, care nu are atât nevoie de căldură cât de ocrotire faţă de frigul

pătrunzător, se apropie cu mult mai mult de această zonă de îngheţ veşnic în clima neschimbată a emisferei. sudice decât cu clima extremă a continentelor nordice.

Foarte interesant este cazul corpului de marinar, păstrat perfect în solul îngheţat al insulelor Shetland de sud (lat. 62° – 63° S), pe o latitudine mai joasă decât aceea la care Pallas a găsit în Siberia rinocerul îngheţat (lat. 64° N). Deşi, după cum mi-am dat silinţa să arăt în capitolul precedent, este eronat a se presupune că patrupedele mai mari au nevoie ca hrană de o vegetaţie luxuriantă, cu toate acestea nu e neînsemnat faptul că în insulele Shetland de sud subsolul îngheţat se găseşte la 360 de mile fată de marii codri care înveşmântează insulele de lângă capul Horn, unde, în ceea ce priveşte *cantitatea* vegetaţiei, ar putea trăi un număr cât de mare de patrupede uriaşe. Păstrarea perfectă a cadavrelor de elefanţi şi rinoceri siberieni este desigur unul dintre cele mai uimitoare fapte geologice; dar, independent de greutatea imaginară de a-şi găsi hrana în ţinuturile mărginaşe, cazul acestor animale nu e, cred, atât de uimitor cum s-a pretins mai totdeauna. Câmpiile Siberiei, ca şi cele din pampas, se vede că s-ar fi format sub apele mării, în care râurile, prin vărsare, au adus corpurile multor animale, cărora, celor mai multe, li s-a păstrat numai scheletul, dar altora, chiar cadavrul întreg. Pe de altă parte, se ştie că acolo unde marea, pe coasta arctică a Americii, nu e adâncă, fundul îngheaţă [100]şi, primăvara, nu se topeşte atât de repede ca suprafaţa uscatului; însă acolo unde marea este mai adâncă şi fundul nu îngheaţă, nămolul, la câteva picioare sub stratul de deasupra, poate rămâne chiar vara sub 0°, ceea ce se întâmplă de asemenea cu solul la adâncime de câteva picioare. La adâncimi şi mai mari, temperatura nămolului şi a apei probabil că nu e destul de scăzută ca să prezerve

---

100 **Dease şi Simpson, în** *Geographica! Journal* **voi. VIII, p. 218.**

carnea; deci cadavrele duse de ape dincolo de partea neadâncă din apropierea coastei arctice nu-şi păstrează decât scheletele; cu alte cuvinte, avem exact situaţia din părţile nordice ale Siberiei, unde osemintele sunt aşa de numeroase, încât se spune că însăşi unele insuliţe sunt formate numai din oase[101]; şi insuliţele acestea se află la un mai puţin de zece grade latitudine nordică de locul unde Pallas a descoperit rinocerul îngheţat. Pe de altă parte, un cadavru dus de flux acolo unde apa mării Arctice nu e adâncă s-ar păstra pentru o perioadă nedefinită, dacă la scurt timp după aceea ar fi acoperit cu un strat de nămol destul de gros ca să împiedice să-l pătrundă căldura apei în timpul verii, precum şi dacă învelişul ar fi destul de gros ca, după înălţarea fundului de mare ca uscat, să împiedice şi topirea stratului de nămol şi descompunerea cadavrului.

Recapitulare. Voi recapitula acum faptele principale în legătură cu clima, acţiunea gheţii şi produsele organice ale emisferei sudice, transpunând imaginar locurile respective în Europa, care ne este mult mai cunoscută. Aşadar, lângă Lisabona, cele mai răspândite moluşte de mare, şi anume cele trei specii de Oliva, una de Voluta şi una de Terebra, ar urma să aibă caracter tropical. În provinciile de sud ale Franţei, codrii magnifici, întreţesuţi de graminee arborescente şi cu arbori copleşiţi de plante parazite, ar trebui să ascundă faţa pământului. Puma şi jaguarul ar bântui Pirineii. Pe latitudinea masivului Mont Blanc, dar pe o insulă imaginară, situată departe spre vest la distanţa Americii de Nord centrale, ferigile arborescente şi Orhideele parazite ar prospera din plin prin pădurile dese. Chiar departe spre nord, la distanţa Danemarcei centrale, colibrii ar putea fi văzuţi zburătăcind din floare în floare şi papagalii căutându-şi hrana prin păduri veşnic

---

101 **Cuvier** *Ossements fossiles***, vol. I, p. 151, după „Voyage" de Billings.**

verzi; iar în marea dimprejur am avea o Voluta şi toate moluştele ar fi de dimensiuni mari şi cu creştere rapidă. Cu toate acestea, în anumite insule, numai la 360 de mile spre nord faţă de noul nostru cap Horn din Danemarca, un cadavru îngropat în pământ (sau dus acolo unde apa e mică şi acoperit cu nămol) ar fi păstrat de îngheţul veşnic. Dacă cine ştie ce navigator îndrăzneţ ar încerca să pătrundă la nord de aceste insule, ar da piept, cu mii de primejdii printre aisbergurile gigantice, pe unele dintre ele văzând mari blocuri de stânci purtate astfel la mari distanţe faţă de locul lor de origine. O altă insulă, considerabilă ca mărime, aflată pe latitudik nea Shetlandelor de sud, dar de două ori mai spre vest decât acestea, ar fi aproape în întregime acoperită de zăpezi veşnice, toate golfurile terminându-i-se în pereţi de gheaţă, din care anual s-ar desprinde mase enorme: această insulă, ca vegetaţie, s-ar mândri numai cu puţin muşchi, cu ceva iarbă şi cu pătrunjel sălbatic, iar ca păsări o fâsă ar fi singurul ei locuitor. De la noul nostru cap Horn din Danemarca, un lanţ de munţi, înalţi pe jumătate cât Alpii, s-ar întinde în linie dreaptă direct spre sud şi pe pantele dinspre vest toate braţele de mare, adânci sau fiorduri, s-ar termina cu „gheţari enormi şi înfricoşători”. Aceste canaluri singuratice s-ar umple adesea de huietul blocurilor de gheaţă prăvălite şi tot de atâtea ori talazuri uriaşe s-ar năpusti de-a lungul coastelor; numeroase aisberguri, unele cât catedralele şi încărcate câteodată cu „blocuri de stânci nu mai puţin însemnate”, s-ar opri pe insulele mărginaşe; din când în când, spăimântătoare cutremure de pământ ar împroşca marea cu neînchipuit de mari mase de gheaţă. În sfârşit, dacă cine ştie ce misionari ar încerca să intre pe vreunul din lungile braţe de mare, ei ar putea vedea adevărate fluvii de gheaţă coborând spre mare de pe munţii, nu prea înalţi, din vecinătate, iar înaintarea cu bărcile le-ar fi oprită de nenumărate

aisberguri plutitoare, fie mari, fie mici; şi toate acestea s-ar întâmpla la data de douăzeci şi două din iunie al nostru, chiar pe locul unde se află azi lacul Geneva!”

* în ediţia precedentă, precum şi în apendicele ei, am arătat câteva fapte în legătură cu transportul blocurilor eratice şi cu aisbergurile din oceanul Antarctic, în ultimul timp, dl. Hayes a tratat de minune acest subiect în *Boston Journal* (vol. IV, p. 426). Autorul, după cât se pare, n-a luat cunoştinţă de faptul semnalat de mine (*Geographica1 Journal*, vol. IX, p. 528), al unui gigantic bloc eratic îngropat într-un aisberg din oceanul Antarctic, la distanţa, aproape sigură, de o sută mile faţă de orice uscat, dacă nu la mai mult. În apendicele primei ediţii am discutat pe larg probabi – CAPITOLUL XII

chile central

Valparaiso – Excursie la poalele Anzilor – Conformaţia regiunii – Ascensiune pe muntele Clopotului din Quillota – Stânci sfărâmate – Rocă verde – Văi imense – Mine – Situaţia minerilor – Santiago – Apele termale din Cauquenes – Mine de aur – Instalaţii pentru măcinatul minereului – Pietre perforate – Obiceiurile pumei – Turco şi tapacolo – Colibri.

2 3 iulie. „Beagle” ancoră noaptea târziu în golful oraşului Valparaiso, cel mai însemnat port la mare din Chile. În zorii zilei, totul ne apăru minunat. Clima, după cele văzute în Ţara Focului, fu o adevărată încântare: atmosfera uscată, bolta cerului limpede şi albastră, soarele strălucitor, totul părea că scânteiază de viaţă. Vederea, de pe locul unde ancorasem, era foarte frumoasă. Oraşul e construit chiar la poalele unui şir de coline, înalte cam de 1600 picioare şi mai curând abrupte. Din cauza aşezării lui, Valparaiso constă dintr-o stradă lungă şi larg desfăşurată, care merge paralel cu ţărmul şi oriunde se întâmplă să fie vreo râpă, casele se îngrămădesc de o parte şi de alta a ei. Colinele, fără ascuţişuri, ocrotite numai în

parte de vegetaţia foarte sărăcăcioasă, sunt mâncate de mici ravine, ale căror laturi îşi expun solul roşu de o strălucire intensă. Din această cauză, precum şi din pricina scundelor case văruite simplu şi cu acoperişuri de ţiglă, priveliştea oraşului îmi amintea de Santa Cruz din Teneriffe. Înspre nord-est, se zărea pe alocuri frumuseţea Anzilor: dar munţii aceştia păreau mult mai măreţi văzuţi de pe înălţimile vecine, de unde se vedea mai bine marea distanţă la care se află. Vulcanul Aconcagua este cu adevărat măreţ. Această ridicătură uriaşă, de o formă conică neregulată, are o înălţime mai mare decât Chimborazo: după măsurătorile luate de ofiţerii de pe „Beagle”, înălţimea lui este de nu mai puţin 23.000 picioare.

litatea, abia întrevăzută pe atunci; ca aisbergurile, când alunecă, să strieze şi să lustruiască stâncile la fel ca gheţarii. Azi, opinia aceasta e primită de toată lumea şi continui să cred că ea se poate aplica chiar cazurilor analoge din munţii Jura. D-rul Richardson m-a încredinţat că aisbergurile din largul coastelor Americii de Nord împing mari cantităţi de pietre şi nisip, lăsând absolut goale stâncile submarine peste care trec şi nu mai e cu putinţă nicio îndoială asupra faptului că aceste aisberguri lustruiesc şi striază suprafeţele de piatră în direcţia curenţilor principali. După ce am scris apendicele, am văzut în nordul Ţării Galilor (London, *Philosophical Magazine*, vol. XXI, p. 180) acţiunea combinată a gheţarilor şi a aisbergurilor plutitoare.

Totuşi, Anzii, văzuţi din acest loc, îşi datoresc cea mai mare parte a frumuseţii lor atmosferei prin care sunt priviţi. Când soarele apunea în Pacific, era minunat să vezi cât de limpede se profilează crestele lor colţuroase pe lumina amurgului şi în acelaşi timp cât de felurite şi de delicate erau nuanţele culorii lor.

Spre norocul meu, am găsit aici pe dl. Richard

Corfield, un vechi coleg de şcoală şi prieten, căruia i-am rămas mult îndatorat pentru ospitalitatea şi graba de a-mi pune la dispoziţie cea mai plăcută locuinţă în tot timpul rămânerii vasului „Beagle” în Chile. Împrejurimile cele mai apropiate ale oraşului Valparaiso nu sunt prea interesante pentru un naturalist. În timpul verilor lungi, vântul bate neîncetat dinspre sud şi mai mult de-a lungul ţărmului, aşa că nu plouă niciodată; în schimb, însă, în cele trei luni de iarnă plouă îndestulător. Vegetaţia este prin urmare foarte săracă; exceptând unele văi adânci, nu există arbori, pretutindeni fiind puţină iarbă şi numai tufişuri scunde presărate din loc în loc, mai cu seamă pe coastele mai puţin râpoase ale colinelor. Când ne gândim că la 356 de mile spre sud, aceeaşi parte a Anzilor este cu totul tăinuită de codri nepătrunşi, contrastul devine izbitor. Am făcut câteva lungi plimbări, cu care prilej am colectat unele piese de istorie naturală. Ţinutul e plăcut pentru asemenea plimbări. Sunt – multe flori în „adevăr frumoase –, şi, ca în cele mai multe locuri cu climă uscată, plantele şi buruienile îşi răspândesc miresmele puternice, care rămân multă vreme chiar pe hainele călătorilor care le ating în trecere. Nu mai terminam tot mirându-mă de zilele, unele mai frumoase decât altele. Câtă însemnătate are climatul pentru starea sufletească! Ce simţăminte deosebite trezesc, pe de o parte munţii întunecaţi, pe jumătate tăinuiţi de nori, iar.pe de altă parte lanţul stâncos văzut prin vălul albăstriu al unei zile frumoase! Primul aspect poate să pară, pentru un timp, într-adevăr măreţ, dar celălalt inspiră numai bucurie şi fericirea de a trăi.

14 august. Am plecat într-o excursie călare, cu scopul de a cerceta geologia poalelor Anzilor, care numai în această perioadă a anului sunt libere de zăpezile iernii. În prima zi, călărirăm spre nord, de-a lungul ţărmului mării. După ce se întunecă, ajunserăm la hacienda Quintero, proprietate care aparţinea înainte lordului Cochrane. Ţinta

mea, sosind aici, era să văd marile straturi de cochilii, care se află la câţiva yarzi deasupra nivelului mării şi din care, prin ardere, se scoate var. Dovezile despre înălţarea acestei întregi fâşii de ţărm sunt cu totul neîndoielnice: am găsit numeroase cochilii, după înfăţişare, străvechi, la câteva sute de picioare înălţime şi unele chiar la 1300 de picioare. Aceste cochilii sunt fie împrăştiate liber la suprafaţă, fie încrustate în pătura vegetală a unui pământ negru-roşcat. M-a mirat mult să descopăr la microscop că acest pământ vegetal era de fapt nămol de mare, plin de infime particule de corpuri organice.

15 august. Am luat-o spre valea Quillota. Ţinutul era nespus de plăcut, având exact ceea ce îi trebuia pentru ca poeţii să-i poată zice pastoral: mari tăpşane verzi, despărţite între ele de vâlcele prin care şopotesc pâraie, iar din loc în loc, pe costişele colinelor, colibele, probabil ale ciobanilor. Dar trebui să tăiem în curmeziş creasta muntelui

Chilicauquen. La poalele lui, străjuiau nenumăraţi arbori măreţi, veşnic verzi, cărora le priau îndeosebi râpele prin care se scurgea apa. Nimeni, dintre câţi ar fi văzut numai împrejurimile oraşului Valparaiso, nu şi-ar fi putut închipui că există în Chile locuri atât de pitoreşti. De cum ajunserăm pe coama Sierrei, văzurăm la picioarele noastre valea Quillota. Priveliştea era extraordinară în luxurianţa ei, rezultată din munca omenească. Valea, foarte largă şi netedă, este uşor de irigat în toate direcţiile. Mici grădini pătrate sunt pline de portocali şi măslini, precum şi de tot soiul de legume. Pe ambele laturi ale văii se înalţă până la cer munţi pleşuvi şi contrastul lor cu peticele de pământ cultivat din vale e tot ce poate fi mai plăcut. Cel care a botezat oraşul Valparaiso cu numele de „valea paradisului” se va fi gândit fără îndoială la Quillota. Trecurăm prin ea ca să ajungem la hacienda San Isidro, care se află chiar la poalele muntelui Clopotului.

După cum se poate vedea din hărţi, Chile este o fâşie de pământ care se întinde între Anzi şi Pacific. Această fâşie este ea însăşi tăiată în lung de mai multe rânduri de munţi, care, în această parte, merg paralele cu lanţul principal. Între aceste rânduri exterioare şi Anzii propriu-zişi, se întind până departe spre sud numeroase funduri netede, un fel de bazine, care, prin trecători strâmte, dau unul într-altul. Oraşele mai însemnate, ca San Felipe, Santiago şi San Fernando, sunt aşezate chiar în bazinele sau câmpiile, care, dimpreună cu văile curmezişe, cum e Quillota, prin care se leagă de coasta oceanului, sunt fără nicio îndoială fundurile vechilor şi adâncilor intrânduri sau golfuri, asemănătoare în totul cu acelea care foarfecă azi ţărmurile Ţării Focului şi coasta de vest. Pe vremuri, Chile trebuie să fi semănat, în privinţa configuraţiei uscatului şi a apei, cu Ţara Focului. Analogia devenea câteodată izbitoare, mai cu seamă când câte un întins nör de ceaţă acoperea ca o mantie toate locurile mai joase ale ţinutului: aburii albicioşi, încovoindu-se prin toate văile, închipuiau de minune mici intrânduri şi golfuri, iar ici şi colo o colină singuratică, ieşind din ceaţă, arăta că pe vremurr ea fusese o insuliţă. Contrastul dintre aceste văi-câmpii şi stâncoşii munţi înconjurători da priveliştii un caracter care pentru mine era cu totul nou şi interesant.

Din cauza înclinării lor fireşti către mare, aceste câmpii sunt uşor de irigat şi deci neobişnuit de fertile. Dacă irigarea s-ar face mai greu, pământul n-ar produce mai nimic, fiindcă cerul, toată vara, e fără niciun nor, în afară de tufişuri şi unii copaci scunzi, presăraţi pe munţi şi coline, vegetaţia e foarte săracă. Orice proprietar din vale posedji şi. câte o porţiune de pământ muntos, unde turmele lui de vite, pe jumătate sălbatice, izbutesc să găsească destulă păşune. O dată pe an are loc marele rodeo, când turma întreagă e adusă jos, ca să se numere vitele şi să se însemne; cu acelaşi prilej, se alege un

anumit număr dintre ele pentru a fi reţinute la îngrăşat pe câmpiile irigate. Grâul se cultivă pe mari întinderi ca şi, în bună măsură, porumbul. Totuşi, hrana de căpetenie a muncitorilor de rând este un anumit soi de fasole. Grădinile produc din belşug piersici, smochine şi struguri. Având toate aceste bogăţii, locuitorii ţinutului ar avea dreptul să fie mult mai avuţi decât sunt.

16 august. Mai marele haciendei fu destul de îndatoritor dându-mi un călăuz şi cai odihniţi, aşa că, dimineaţa, pornirăm să urcăm muntele Clopotului zis Campana, înalt de 6400 picioare. Potecile erau foarte proaste, dar atât geologia locurilor cât şi priveliştea lor ne răsplăteau cazna din plin. Pe înserate ajunserăm la un izvor, numit Agua del Guanaco, care se află la o mare înălţime. Trebuie să fie vorba de un nume vechi, deoarece sunt ani şi ani de când nu s-a mai adăpat aci niciun guanaco. În timpul urcuşului, îmi dădui seama că, în afară de unele tufişuri, nimic altceva nu mai creştea pe clina de nord, dar că, în acelaşi timp, pe coasta de sud erau bambuşi, care se înălţau până la aproape cincisprezece picioare. În câteva locuri se vedeau palmieri şi rămăsei mirat văzând unul care creştea la înălţime de cel puţin 4500 picioare. Aceşti palmieri sunt un neam de copaci urâţi. Tulpina lor este foarte groasă şi de o formă ciudată, fiind mai groasă la mijloc decât la rădăcină şi la vârf. În unele părţi din Chile, aceşti palmieri sunt neînchipuit de numeroşi şi sunt preţuiţi din cauză că din seva lor se scoate un fel de marmeladă. S-a încercat să se numere (aceşti palmieri) pe o proprietate de lângă Petorca, dar s-a renunţat după ce se ajunsese la cifra de mai multe sute de mii. În fiecare an, la începutul primăverii, adică în luna august se doboară foarte mulţi asemenea palmieri, iar odată doborâţi la pământ sunt curăţaţi de frunze. Imediat după aceasta, seva începe să curgă prin capătul de sus, de deasupra, continuând să curgă astfel câteva luni; trebuie

însă ca în fiecare dimineaţă să se taie câte o felioară de la capătul de unde curge seva, pentru ca astfel tăietura să fie proaspătă. Un palmier zdravăn poate da nouăzeci de galoane de sevă (400 de litri); şi această enormă cantitate de suc stă ascunsă în vasele unui trunchi în aparenţă uscat. Se zice că seva curge mult mai repede în zilele când soarele dogoreşte puternic şi de asemenea că este absolut necesar ca doborând copacul să se ţină seama să nu cadă decât în sus, pe clina muntelui; fiindcă dacă ar cădea cu coroana în josul clinei, n-ar curge mai niciun strop, deşi în cazul acesta ar fi firesc să ne gândim că scurgerea este ajutată, şi nu oprită, de forţa gravităţii. Seva se îngroaşă prin fierbere şi, în această stare, se numeşte marmeladă, cu care seamănă foarte mult la gust.

Ne deşeuarăm caii lângă izvor, pregătindu-ne să mânem aci peste noapte. Seara era minunată şi atmosfera atât de limpede, încât puteam deosebi foarte clar, ca nişte mici dungi negre, catargele vaselor ancorate în golful Valparaiso, deşi se aflau la un mai puţin de douăzeci şi şase mile geografice depărtare. O corabie care ocolea capul, cu toate pânzele sus, ne apăru ca un punct alb strălucitor. Anson, în călătoria lui, se arăta foarte mirat de distanţa faţă de coastă, la care i se descoperiseră corăbiile; dar el nu ţinea seamă îndeajuns de înălţimea colinelor şi de marea transparenţă a aerului.

Soarele apunea cu atât mai minunat, cu cât văile erau mai întunecate, în timp ce piscurile înzăpezite ale Anzilor păstrau încă reflexele roşii ale apusului. Întunecându-se, aprinserăm un foc sub o mică poiată de bambus, fripserăm păstramă, numită pe aici *charqui*, cu alte cuvinte nişte curele de carne uscată, băurăm maté şi ne simţirăm pe deplin mulţumiţi. Această viaţă în aer liber are un farmec nespus. Seara era cu desăvârşire liniştită, la răstimpuri nu se auzea decât sunetul ascuţit al bizcachei de munte şi behăitul moale ăl câte unui ied. În afară de

aceste vieţuitoare, puţine păsări şi chiar insecte cercetează aceşti munţi secetoşi şi arşi de soare.

17 august. De dimineaţă, ne căţărarăm pe colţuroasele blocuri de rocă clorotică care încoronau piscul muntelui. Roca aceasta, cum se întâmplă deseori, era spartă în imense blocuri neregulate. Observai însă un fapt remarcabil, şi anume că numeroase suprafeţe de pe aceste blocuri se dovedeau de o mare prospeţime, ca şi cum ar fi fost rupte în ajun, în timp àe pe altele începeau sau începuseră să crească licheni. Eram aşa de încredinţat că faptul acesta se datora cutremurelor dese de pământ, încât, fără să vreau, mă îndepărtai grăbit de acele blocuri care mi se părea că se clatină. Cum orişicine se poate uşor înşela asupra unui fapt de natura aceasta, nu m-am convins de greşeala mea decât după ce am făcut ascensiunea muntelui Wellington din Ţara lui Van Diemen, unde nu se pomenesc cutremure de pământ. Am văzut acolo că vârfurile de munţi erau constituite asemănător şi tot aşa de sparte, dar toate blocurile păreau ca şi cum ar fi fost azvârlite acolo de mii de ani.

Ne petrecurăm ziua pe piscul muntelui niciodată, în ceea ce mă priveşte, nu m-am bucurat de altă zi mai din plin. Chile, mărginit pe o parte de Anzi, iar pe alta de Pacific, se vedea ca pe o hartă. Priveliştea în sine era minunată, dar plăcerea resimţită sporea din cauza numeroaselor reflexii sugerate numai de vederea Campanei, a rândurilor paralele de munţi mai scunzi, precum şi a marii văi Quillota, care le întretăiade-a curmezişul. Cine ar putea să-şi înlăture uimirea faţă de puterea care a ridicat aceşti munţi şi mai cu seamă faţă de veacurile fără număr care au trebuit să treacă, pentru ca mase compacte din ei să fie rupte, mişcate din loc şi nivelate? E foarte nimerit să ne amintim acum de întinsele straturi de pietriş şi sedimente ale Patagoniei, care, dacă ar putea fi îngrămădite pe Anzi, le-ar spori înălţimea cu mii

şi mii de picioare. Pe când mă aflam în Patagonia, mă minunam că existaseră asemenea lanţuri de munţi, care putuseră să se prefacă în astfel de pietriş fără să se şteargă cu totul de pe faţa pământului. Dar acum nu mai aveam de ce să fiu mirat sau să am îndoieli asupra posibilităţii timpului atotputernic care măcina munţi întregi, fie ei chiar giganticii Anzi, prefăcându-i în pietriş şi ţărână.

Anzii se înfăţişau altfel decât mă aşteptam. Linia inferioară a zăpezilor era firește orizontală, iar coama necrestată a munţilor îi venea paralel. Numai din loc în loc, la mari distanţe, câte un grup de piscuri sau câte un con singuratic arătau unde existaseră sau unde exista încă vreun vulcan. Aşadar, lanţul de munţi părea un zid uriaş, deopotrivă de temeinic, din care ici şi colo se înălţa câte un turn. Acest zid reprezintă, pentru ţinutul mărginit astfel, cea mai desăvârşită barieră.

Mai peste tot, coastele munţilor fuseseră găurite de cei care umblaseră după mine de aur: furia exploatării nu lăsase mai niciun loc din Chile necercetat. Seara mi-o petrecui ca şi până aci, stând la taifas în jurul focului, cu cei doi însoţitori ai mei. Guasos din Chile sunt ţăranii chilieni, adică ceea ce erau în pampas gauchos, dar, spre deosebire de aceştia, ei au cu totul altă fire. Dat fiind gradul de civilizaţie mai înaintat din Chile, locuitorii chilieni şi-au pierdut o bună parte din firea individualistă. Treptele sociale sunt, la ei, mai evidente –, un guaso nu se socoteşte în niciun caz egal cu oricine; de aceea, am fost foarte mirat văzând că însoţitorii mei nu voiau să ia masa odată cu mine. Acest sentiment al inegalităţii este urmarea firească a existenţei unei clase de aristocraţi avuţi. Despre câţiva mari proprietari de pământuri se spunea că au un venit anual, de la cinci până la zece mii de pfunzi sterlingi, ceea ce reprezintă o inegalitate de avere nemaiîntâlnită, cred eu, printre crescătorii de animale ai oricărei ţări din

răsăritul Anzilor… Călătorii nu mai dau aici peste acea ospitalitate fără margini, care refuză orice fel de plată, dar care, totuşi", li se îmbina cu atâta plăcută sinceritate, încât o primeau fără să se împiedice de vreun scrupul. În Chile, orice casă de om te adăposteşte de asemenea să dormi peste noapte, însă tot atât de adevărat este că, dimineaţa, gazda se aşteaptă la un dar oarecare, fie el cât de neînsemnat; chiar oamenii bogaţi primesc bucuroşi, în asemenea împrejurări, doi-trei şilingi. Un gaucho, deşi capabil să taie beregata unui om, este totuşi un gentleman, în timp ce un guaso, deşi mai bun în unele privinţe, este totodată un grosolan om de rând. Atât unul cât şi celălalt, făcând aceleaşi treburi, se dovedesc cu gusturi deosebite, îmbrăcându-se şi purtându-se altfel; iar caracteristicile lor de costume şi obiceiuri sunt, în ţările respective, ale tuturor. Un gaucho pare a face corp cu calul său, dispreţuind orice muncă făcută în alt fel decât călare, în timp ce un guaso primeşte să fie închiriat ca muncitor la sapă sau la plug. Primul trăieşte numai cu hrană animală; al doilea exclusiv cu legume. În Chile nici nu se pomeneşte de cizmele albe, de pantalonii largi şi chilipa roşie care constituie pitorescul costum din pampas. Bărbaţii poartă pe aici pantaloni obişnuiţi, strânşi până la genunchi în jambiere verzi sau negre de lână împletită. Totuşi, atât unii cât şi alţii poartă poncho, un veşmânt care, căzându-le pe umeri, are la mijloc o despicătură prin care îşi scot capul. Mândria cea mai de seamă a unui guaso stă în pintenii enormi, absurd de mari. Am măsurat unul, a cărui rozetă dinţată cu treizeci de colţi avea un diametru de şase inchi. Scările de şa sunt de aceleaşi proporţii, fiecare constând dintr-un butuc pătrat, scobit pe dinăuntru, sculptat pe dinafară şi totuşi cântărind trei sau patru pfunzi. Un guaso este poate mai îndemânatic decât un gaucho la aruncarea lasoului; datorită însă naturii ţinutului, el nu cunoaşte folosirea bolasurilor.

18 august. Coborând muntele, trecurăm prin câteva locuri încântătoare, cu pârâiaşe şi copaci măreţi. Dormirăm noaptea la aceeaşi hacienda de mai înainte, iar următoarele două zile călărirăm tot timpul în susul văii, trecând prin Quillota, care e mai mult o colecţie de pepiniere decât un oraş. Cu toţi piersicii în floare, grădinile erau minunate.

Într-un loc sau două, am văzut şi curmali: sunt măreţi şi cred că în deşerturile de baştină, din Asia sau Africa, pâlcurile lor trebuie să fie superbe. Am străbătut de asemenea San Felipe, oraş drăguţ şi împrăştiat ca şi Quillota. În această parte, valea se dezvoltă într-una din acele câmpii sau golfuri, care, întinzându-se până la poalele Anzilor, au fost menţionate ca trăsături caracteristice ale priveliştii chiliene. Pe înserat, ajunserăm la minele din Jajuel, aflate într-o râpă, pe coasta marelui lanţ de munţi, unde stătui cinci zile. Gazda mea, administratorul minei, era un miner din Cornwall, ager la minte, deşi cam ignorant, care se însurase cu o spaniolă. Cu o nemărginită admiraţie pentru minele din Comwa111, el nu se gândea totuşi să se întoarcă acasă. Voind să afle cât mai multe, m-a întrebat printre altele: „Acum că George Rex a murit, câţi mai trăiesc din familia Rexilor?” După mintea lui, acest Rex era fără îndoială o rubedenie a marelui autor Finis, care scrisese toate cărţile! 2

Minele din Jajuel sunt mine de aramă. Minereul se încarcă în corăbii şi se expediază în întregime pentru a fi topit, la Swansea 3, ceea ce face ca aceste mine, spre deosebire de cele din Anglia, să fie neobişnuit de liniştite –, singurătatea munţilor împrejmuitori nu e tulburată nici de fum, nici de furnale şi nici de maşini cu aburi.

Guvernul chilian, sau mai bine zis vechile legiuiri spaniole, sprijină orice iniţiativă de a se descoperi noi mine. În schimbul unei taxe de cinci şilingi, oricine poate întreprinde lucrări de explorare în orice parte a ţării; şi

chiar mai înainte de a plăti taxa legală, exploratorul poate, timp de douăzeci de zile, să cerceteze chiar solul grădinii altuia.

E lucru bine ştiut azi că metoda chiliană de exploatare a minelor costă foarte ieftin. Gazda mea spune că străinii au introdus două îmbunătăţiri principale: întâi, reducerea prin arderea prealabilă a piritelor de aramă, care altă dată se lepădau ca fiind nefolositoare, ceea ce minuna pe minerii englezi, sosiţi aici, deoarece în Cornwall piritele acestea erau socotite ca minereu obişnuit; al doilea, pisarea şi spălarea zgurii provenite din vechile furnale, operaţie prin care se recâştigă cantităţi apreciabile de particule metalice. Am văzut cu ochii mei catâri ducând poveri de asemenea rezidii la ţărm, de unde se transportau apoi în Anglia. Dar chestiunea piritelor este mult mai ciudată. Minerii chilieni erau atât de încredinţaţi că aceste resturi nu conţineau nicio părticică de aramă, încât îşi râdeau de ignoranţa englezilor, iar aceştia, la rândul lor, râdeau şi ei, dar şi cumpărau pe câţiva dolari filoanele cele mai bogate. E foarte ciudat că, într-o ţară în care exploatarea minelor era o veche îndeletnicire, nu se putuse încă descoperi procedeul atât de simplu al trecerii minereului prin foc pentru ca, înainte de topire, să se înlăture astfel sulful. De asemenea, s-au mai adus câteva îmbunătăţiri maşinilor celor mai simple; totuşi, până azi, apa se scoate din anumite mine tot de oameni, în saci de piele!

Minerii muncesc din greu. Chiar pentru mese, li se îngăduie numai un scurt răgaz. Fie vară, fie iarnă, ei îşi încep lucrul când se luminează de ziuă şi îl sfârşesc când se întunecă. Li se plăteşte un pfund sterling pe lună, în afară de hrană, care constă dimineaţa din şaisprezece smochine şi două felioare de pâine, la prânz ciorbă de fasole, iar seara, grâu pisat şi prăjit. Cât despre carne, aproape că nici n-o gustă, fiindcă cei doisprezece pfunzi pe

care îi câştigă anual abia le ajung să se îmbrace şi să-şi întreţină familiile. Cei care muncesc chiar în mină au douăzeci şi cinci de şilingi pe lună, dându-li-se şi câte o bucăţică de charqui, adică de păstramă. Dar aceştia nu ies din gropniţele lor sinistre decât o dată la două sau trei săptămâni.

Tot timpul cât am stat aici, m-am căţărat cu mare plăcere pe uriaşii munţi din preajmă. Geologia, cum şi era de aşteptat, mi se dovedi foarte interesantă. Stâncile sparte şi calcinate, străbătute de nenumărate dike-uri de rocă verde ca jadul, dovedeau puternicele zguduiri la care fuseseră supuse. Priveliştea era mai în totul asemănătoare cu aceea de lângă muntele Clopotului din Quillota: munţi pleşuvi şi uscaţi, presăraţi din loc în loc cu tufişuri înfrunzite sărăcăcios. Foarte numeroşi erau cactuşii, adică mai bine zis Opuntiile4. Am măsurat unul de formă sferică: circumferinţa lui, socotind şi ghimpii, avea şase picioare şi patru inchi. Înălţimea celor de formă cilindrică şi rămuroşi este de la douăsprezece până la cincisprezece picioare, iar circumferinţa ramurilor, cu ghimpi cu tot, de trei până la patru picioare.

În ultimele două zile, o ninsoare cumplită mă opri să fac unele excursii interesante. Încercai să ajung la un lac, pe care locuitorii de aici, din motive neînţelese, îl socotesc drept braţ de mare. Fiind cândva o mare secetă, s-a propus să se încerce tăierea unui canal prin care apele acestui lac să ude regiunea, dar preotul, sfătuindu-se cu locuitorii, a declarat încercarea plină de primejdii: dacă, după cum se plănuia, lacul ar fi legat cu Pacificul, ţara întreagă ar fi inundată.

Urcarăm deci până la o înălţime apreciabilă, dar, împotmolindu-ne în troiene de zăpadă, nu izbutirăm să ajungem la acest lac vestit, ba mai mult, ne zbăturăm îndeajuns ca să ne înapoiem. Un moment, crezui chiar că vom pierde caii, deoarece nu puteam şti în niciun fel cât de

adânci erau troienele, prin care, ca să înainteze, bieţii cai trebuiau să facă salturi după salturi. Pe de altă parte, cerul întunecat arăta că se pregăteşte o nouă furtună de zăpadă, aşa că nu puţin ne bucurarăm, văzându-ne scăpaţi. Tocmai când soseam la poalele muntelui, începu şi furtuna; noroc că nu începuse cu trei ceasuri mai devreme”.

26 august. Am părăsit Jajuel şi străbăteam din nou câmpia de la San Felipe. Ziua era în adevăr chiliană, orbitor de luminoasă, cu atmosfera cristalină. Stratul gros şi uniform de zăpadă proaspătă lumina cu măreţie vulcanul Aconcagua şi întregul lanţ al Anzilor. Ne aflam acum în drum spre Santiago, capitala ţării. Traversarăm Cerro del Talguen şi dormirăm într-un mic raneho. Gazda, comparând Chile cu alte ţări, spunea plin de modestie: „Unele ţări văd cu doi ochi şi altele cu unul, numai Chile cred că nu vede cu niciunul”.

27 august. După ce tăiarăm de-a curmezişul mai multe coline nu prea înalte, coborârărm în mica şi tăinuita câmpie a oraşului Guitron. În bazinele de felul acestuia, care se află de la o mie până la două mii de picioare deasupra nivelului mării, cresc, în mare număr, două specii de acacii închirciţi, specii foarte îndepărtate între ele. Copacii aceştia lipsesc în apropierea ţărmului mării, fiind una din trăsăturile caracteristice ale priveliştii bazinelor. Traversarăm iarăşi alt şir de coline scunde, care despart oraşul Guitron de marea câmpie pe care se află Santiago. De pe înălţimile acestea se desfăşoară priveliştea surprinzătoare a unei suprafeţe de pământ absolut netede, acoperită în parte – cu păduri de acacii, cuprinzând în mijlocul ei, la mare distanţă, capitala, pentru ca apoi să se întindă, orizontal, mai departe până la poalele Anzilor, ale căror piscuri înzăpezite se înroşiseră de lumina amurgului. De la cea dintâi aruncătură de ochi, îmi dădui bine seama că această câmpie reprezenta fundul unei foste mări interioare. De îndată ce dădurăm de drum întins, gonirăm

caii în galop şi ajunserăm astfel în capitală, până a nu se întuneca.

Am stat în Santiago o săptămână, distrându-mă din plin. Dimineaţa călăream în toate părţile pe câmpie, iar seara luam cina cu câţiva negustori englezi, a căror ospitalitate aici este bine cunoscută. Urcuşul pe măgura stâncii (Santa Lucia) care ţâşneşte în sus din mijlocul capitalei, era o plăcere continuă. Perspectiva de pe Santa Lucia, după cum am mai spus, era izbitoare şi foarte caracteristică. Aflu că acelaşi caracter îl au şi oraşele de pe marea platformă mexicană. Despre oraş nu am de spus nimic mai amănunţit; nu e nici aşa de frumos, nici aşa de mare ca Buenos Aires, deşi e clădit după acelaşi plan. Am sosit aci, făcând un mare ocol pe la nord; luai hotărârea să mă întorc la Valparaiso, făcând un ocol şi mai mare, pe la sud de drumul cel mai drept.

5 septembrie. Pe la amiază, soseam la unul din numeroasele poduri suspendate, făcute din piele, care unesc malurile impunătorului râu clocotitor Maypu, la câteva leghe sud de Santiago. Podurile acestea nu sunt bune de nimic. Podina lor, lăsată în jos de la mijloc la fel ca şi odgoanele care o susţin, e construită din tulpini de copaci tineri legate strâns între ele. Acela la care ajunsesem avea găuri din loc în loc şi se clătina înspăimântător chiar sub greutatea unui singur om ducându-şi calul de căpăstru. Spre seară, sosirăm la o fermă confortabilă, unde se aflau câteva señoritas foarte drăguţe. Ele rămaseră îngrozite de faptul că intrasem într-una din bisericile lor numai din pură curiozitate. Şi m-au întrebat: „De ce nu vă faceţi creştin? Religia noastră e singura adevărată!” Le-am asigurat că sunt şi «eu tot un fel de creştin; dar nici nu voiră să audă de aşa ceva şi, referindu-se la ceea ce le spusesem la un moment dat, mă întrebară din nou: „E adevărat că *paterii* dumneavoastră şi chiar episcopii se însoară?” Absurditatea unui episcop cu

nevastă le scotea din sărite şi nici nu ştiau bine dacă asemenea rătăcire trebuia să le amuze, sau mai curând să le îngrozească. 5

6 septembrie.

— Pornirăm mai departe, drept spre sud, şi macerăm noaptea la Rancagua. Drumul străbătea o câmpie netedă şi îngustă, pe care, de o parte, o mărginea un şir de munţi semeţi, iar de cealaltă parte Anzii. A doua zi, o luarăm în sus pe valea râului Cachapual, unde se găsesc apele termale din Cawjuenes, vestite pentru însu. firile lor medicinale. Iarna, când râurile scad prin părţile mai puţin umblate, podurile suspendate mai totdeauna se retrag. Tot astfel se întâmplase şi pe valea aceasta, aşa că ne văzurăm siliţi să trecem râul călări. Treaba nu e prea plăcută, fiindcă valurile înspumate, deşi râul nu e adânc, aleargă atât de iute în albia de pietroaie rotunjite, încât te apucă ameţeala şi nu mai ştii dacă îţi mai merge calul sau stă pe loc. Vara, când se topesc zăpezile, torentele devin pur şi simplu de netrecut; puterea şi furia lor sunt neînchipuite atunci, după cum se putea vedea limpede din stricăciunile de pe amândouă malurile. Ajunserăm la apele termale înspre seară, rămânând acolo cinci zile, ultimele două fiind împiedicaţi să plecăm din pricina unei ploi cumplite. Aceste băi calde constau dintr-un pătrat de cocioabe sărăcăcioase, fiecare cu câte o masă şi o bancă, fiind aşezate pe o vale îngustă şi adâncă, de lângă Anzii centrali. E un loc liniştit şi singuratic, de o splendidă sălbăticie.

Izvoarele minerale de la Cauquenes ţâşnesc toate din aceeaşi linie de dislocaţie care traversează un masiv de roci stratificate, fenomenul întreg denotând acţiunea căldurii. Odată cu apa, prin aceleaşi orificii răzbeşte afară o cantitate considerabilă de gaze. Deşi despărţite unul de altul numai prin distanţe de câţiva yarzi, izvoarele au temperaturi foarte deosebite, faptul acesta datorindu-se

amestecului inegal cu apă rece; cu cât temperatura e mai scăzută, cu atât şi gustul mineral este mai puţin pronunţat. După marele cutremur din 1822, izvoarele s-au astupat, apărând din nou numai după vreun an. Ele au avut de asemenea foarte mult de suferit de pe urma cutremurului din 1835, temperatura scăzându-le deodată de la 48° la 33°. Se pare că apele minerale care vin chiar din măruntaiele pământului sunt mai influenţate de zguduirile subterane decât cele care izvorăsc mai de la suprafaţă. Paznicul băilor m-a asigurat că vara apa este mai caldă şi mult mai abundentă decât iarna. Că e mai caldă vara, nu trebuie să ne mire, deoarece e firesc ca în anotimpul uscat amestecul de apă rece să fie mai mic –, dar faptul că e şi mai abundentă, pare ciudat şi contradictor. Cred că nu se poate atribui creşterea periodică din timpul verii decât topirii zăpezilor; dar munţii acoperiţi de zăpezi în acest anotimp se află tocmai la trei sau patru leghe de izvoare. Nu am niciun temei să pun la îndoială spusele supraveghetorului, care, trăind aci de atâţia ani, trebuie să cunoască bine situaţia. În orice caz, neputându-mă îndoi de ceea ce mi-a spus, faptul rămâne curios, fiindcă trebuie să presupunem că apele provenite din topirea zăpezilor, pătrunzând prin straturile poroase către regiunile subterane fierbinţi, sunt aruncate din nou afară prin acea linie de dislocaţie şi injectare a rocilor de la Cauquenes; regularitatea fenomenului pare să indice că în această regiune rocile se înfierbântă la adâncimi nu prea mari.

Într-o zi, călăream în susul văii către cel mai îndepărtat punct locuit de oameni. Ceva mai sus de acest loc, valea Cachapual se bifurca în două genuni spăimântătoare, care pătrundeau de-a dreptul în lanţul cel mare al Anzilor. M-am căţărat pe un munte cu vârful ascuţit, înalt probabil de peste şase mii de picioare. De pe vârful lui, ca de altfel oriunde pe aici, mi se înfăţişară de îndată privelişti de cel mai înalt interes. Printr-una din

aceste prăpăstii intrase Pincheira în Chile şi prăpădise întreg ţinutul înconjurător. Tot el lovise şi acea estancie de pe Rio Negro, despre care am vorbit. Pincheira era un spaniol pe jumătate nobil, dar renegat, care izbutise să adune un corp important de indieni, stabilindu-se dimpreună cu ei pe malurile unui râu din pampas, unde nicio armată, trimisă după el, nu l-a putut descoperi. Din acest loc năvălea el şi, traversând Anzii prin trecători necunoscute până atunci, prăpădea fermele, aducând turmele de vite în ascunzişul său. Pincheira era călăreţ de seamă şi pe toţi din preajma lui îi făcea călăreţi tot aşa de straşnici ca şi el, având obiceiul să împuşte pe oricine ar fi şovăit să-l urmeze. Împotriva lui şi a altor triburi rătăcitoare de indieni ducea Rosas războiul lui de exterminare.

13 septembrie. Părăsind băile de la Cauquenes, ieşirăm la drumul principal şi ajunserăm la Rio Claro, unde înnoptarăm. De aici, ne îndreptarăm spre oraşul San Fernando. Până să sosim acolo, ultimul bazin tăinuit între munţi se desfăcu într-o câmpie largă, care mergea până atât de departe spre sud, încât Anzii cei mai depărtaţi se vedeau ca şi cum s-ar fi înălţat din mare. San Fernando se află la patruzeci de leghe de Santiago. Era cel mai depărtat punct sudic pe care aveam să-l ating, deoarece de aci o luarăm în unghi drept spre coasta oceanului. Dormirăm peste noapte la minele de aur din Yaquil, exploatate de dl. Nixon, un gentleman american, căruia i-am rămas mult îndatorat pentru bunătatea sa în timpul celor patru zile cât am stat la el. În dimineaţa următoare, merserăm călări la minele situate la câteva leghe, aproape de creasta unui munte semeţ. Zărirăm în trecere lacul Taguatagua, vestit prin insulele lui plutitoare; descrise de dl, Gay[102]. Aceste insule sunt formate din tulpinile

102 *Annales des sciences naturelles*, **martie 1833. Dl. Gay,**

diferitelor plante uscate, încâlcite între ele, în care îşi înfig rădăcinile şi cresc altele verzi. Forma lor este de obicei circulară, „având grosimea de la patru la şase picioare; cea mai mare parte a grosimii lor se află sub apă. Când suflă vântul, ele trec dintr-o parte a lacului în cealaltă, transportând adesea, ca nişte poduri umblătoare, vite, cai şi oameni.6

Sosind la mină, mă izbi paloarea de pe chipurile muncitorilor şi întrebai pe dl. Nixon asupra condiţiilor lor de viaţă. Mina e adâncă de 450 de picioare şi orice muncitor scoate din ea cam 200 de pfunzi de piatră. Cu o astfel de povară, ei trebuie să urce un fel de trepte în zigzag, făcute din trunchiuri de copaci, fixate de pereţii gropniţei. Chiar tineri cărora nu le-au dat încă tuleiele, între optsprezece şi douăzeci de ani, cu musculatura incomplet dezvoltată (exceptând pantalonii, ei muncesc în pielea goală), urcă sub aceeaşi grea povară şi de la aproape aceeaşi adâncime. Un om zdravăn, neobişnuit cu asemenea muncă, se face lac de năduşeală, cărându-şi pe aceste scări numai greutatea trupului său. Şi totuşi, în ciuda unei munci atât de istovitoare, ei trăiesc doar cu ciorbă de fasole şi pâine. Ar prefera să li se dea numai pâine, dar stăpânii, socotind că nu pot munci îndeajuns mâncând doar pâine, îi tratează ca pe cai, dându-le fasole. Este drept că sunt plătiţi ceva mai bine decât cei din «minele de la Jajuel, primind câte douăzeci şi patru sau douăzeci şi opt de şilingi pe lună. Mina o părăsesc o dată la trei săptămâni, când stau şi ei cu familiile lor câte două zile. Una dintre regulile acestei mine e foarte aspră, dar prinde foarte bine stăpânului. Singura posibilitate de a se fura aur este ascunderea bucăţilor de minereu şi scoaterea lor afară când se iveşte prilejul. De câte ori mai-marele

---

naturalist plin de rîvnă şi pricepere, era preocupat atunci de studiul tuturor ramurilor istoriei naturale întru- cit priveau întregul regat Chile.

minei, găseşte vreo astfel de bucată ascunsă, valoarea lui totală se scade din plata tuturor muncitorilor; aşa că, afară de cazul când se înţeleg întrec ei cu toţii, sunt siliţi să se supravegheze unul pe altul.

Transportat la moară, minereul e măcinat şi prefăcut într-o pulbere foarte fină; prin spălare, se înlătură toate particulele mai uşoare, iar prin amalgamare se obţine în cele din urmă praful de aur. Spălatul, dacă ar fi să-l descriem, nu e o treabă prea complicată; dar este minunat să vezi cum adaptarea exactă a curentului de apă la greutatea specifică a aurului separă, cu toată uşurinţa, pulberea-matrice de metalul preţios. Chişaiu17, adică acel amestec de minereu măcinat şi apă care iese din mori, se strânge în rezervoare, unde e lăsat un timp să se liniştească, iar apoi, după înlăturarea apei de deasupra, e scos şi vărsat grămadă. În acest stadiu, începe o acţiune chimică de mare însemnătate: săruri de tot felul cristalizează eflorescent la suprafaţă, iar grămada se întăreşte. Abia după un an sau doi, materialul e din nou spălat şi astfel se obţine aur curat; operaţia aceasta se repetă până la şase-şapte ori, dar de fiecare dată aurul devine din ce în ce mai puţin, iar răstimpurile necesare obţinerii unei noi cantităţi de aur (după cum spun băştinaşii: să se nască aurul) sunt din ce în ce mai lungi. Este sigur că acţiunea chimică, despre care am vorbit mai înainte, liberează de fiece dată aurul din combinaţia în care se află. Descoperirea vreunei metode de a libera metalul preţios înainte de primul măcinat, ar ridica fără îndoială de mai multe ori valoarea minereului brut. E foarte interesant de văzut cum particulele infime de aur, risipite şi inoxidabile, se strâng de la sine, în cele din urmă, la un loc. De curând, câţiva mineri fără lucru căpătaseră învoirea să râcâie pământul dimprejurul locuinţei şi morii; spălând apoi bulgării şi ţărâna strânsă astfel, ei s-au ales cu aur în valoare de treizeci de dolari.

Faptul nu e decât urmarea firească a ceea ce se întâmplă în natură. Munţii se erodează prin dezagregare şi „odată cu ei, se risipesc de asemenea vinele metalica pe care le conţin. Roca cea mai tare se preface cu timpul în pulbere şi chişai, metalele de râu sunt mâncate de rugină, numai aurul, platina şi alte câteva metale rămân aproape indestructibile şi, căzând la fund din cauza. greutăţii lor, sunt lăsate în urmă. După ce munţi întregi au trecut prin această moară nevăzută şi după ce măcinişul a fost spălat de mâna naturii, se ajunge la un reziduu metalifer, iar omul, socotindu-şi câştigul, desăvârşeşte opera începută.

Oricât de vitregă, după cum s-a văzut, ar fi soarta minerilor, ei şi-o primesc bucuroşi, soarta muncitorilor din agricultură fiind mult mai vitregă. Salariile acestora sunt şi mai mici, iar de hrănit se hrănesc numai-cu fasole. Sărăcia lor se datorează îndeosebi sistemului ca şi feudal de a se lucra pământul: proprietarul dă muncitorului o bucăţică de pământ pe care să-şi ridice locuinţa, cultivând restul; în schimb, acesta (sau acela care poate să-l înlocuiască) se obligă să-i rămâie slugă toată viaţa lui, fără nicio altă plată. Câtă vreme părintele nu are un fecior care să poată munci în loc, plătindu-se astfel de obligaţie, nimeni mai mult de o zi-două nu poate lua asupră-şi grija peticului său de pământ. Aşa că, în ţara aceasta, sărăcia cea mai cumplită este starea firească a clasei muncitoare.

Prin împrejurimi, se află câteva ruini indiene străvechi; mi s-a arătat şi o piatră perforată, din acelea despre care Molina spune că se găsesc nenumărate în multe locuri. Ele sunt de formă circulară turtită, cu diametrul de la cinci până la şase inchi şi cu o gaură care trece chiar prin centrul ei. S-a crezut mai de toată lumea că aceste pietre se folosesc pentru armarea capetelor de măciuci, deşi forma lor nu pare de loc potrivită pentru aşa ceva. Burchell afirmă că unele triburi din Africa de Sud dezrădăcinează copacii servindu-se de pari ascuţiţi la un

capăt, a căror putere şi greutate se datoresc pietrei rotunde şi găurite, fixată la celălalt capăt. E probabil că pe vremuri indienii din Chile se foloseau de unele unelte agricole primitive care semănau cu aceste ustensile africane.

Într-o zi, veniră la mine un naturalist german, pe numele său Renous, şi un bătrân notar spaniol. Convorbirea cu ei mi-a făcut mare plăcere, Renous vorbea spaniola atât de bine, încât bătrânul notar îl crezu chiar chilian. Renous, făcând aluzie la mine, întrebă pe notar ce credea el despre regele Angliei, care trimite anume în ţara lor un colecţionar ca să adune şopârle şi gândaci sau să spargă pietre. Bătrânul spaniol se gândi adânc câteva clipe şi apoi zise: „Nu e bine. *Hay un gato encerrado aqui* (Aici se ascunde ceva). Niciun om nu e atât de bogat ca să trimită lumea să adune asemenea fleacuri. Asta nu-mi place. Dacă s-ar duce careva dintre noi în Anglia şi ar face aşa ceva, nu credeţi că regele Angliei l-ar izgoni din ţara lui?” Şi încă bătrânul gentleman aparţinea, prin meseria lui, claselor celor mai bine informate şi mai culte! însuşi Renous, cu vreo doi-trei ani mai înainte, aflându-se la San Fernando, lăsase în grija unei fete nişte omizi, pe care să le hrănească până se vor fi transformat în fluturi. Deodată, tot oraşul s-a umplut de şoapte; preoţii, dimpreună cu guvernatorul însuşi, au intrat în sfat, hotărând că trebuie să fie la mijloc o erezie. Bineînţeles că, la înapoierea în oraş, Renous a fost arestat.

19 septembrie. Am părăsit minele de la Yaquil, urmând valea netedă, de aceeaşi formaţie ca şi Quillota, prin care curge Rio Tinderidica. Deşi ne aflam numai la câteva mile sud de Santiago, climatul era mult mai umed. Se înşel ege deci că erau şi locuri minunate de păşune neirigate. În ziua de 20 septembrie, merserăm pe această vale până ce se desfăcu din ea marea câmpie, care se întinde între mare şi munţii de la vest de Rancagua. La

scurt timp, nu mai văzurăm niciun copac şi nici chiar tufişuri, ceea ce face ca locuitorii de pe aici să ducă dorul lemnelor de foc ca şi cei din pampas. Cum nu auzisem niciodată de aceste câmpii, am rămas surprins găsind asemenea privelişti în Chile. Câmpiile aparţin mai multor formaţii vălurite, fiind străbătute de văi largi, cu fundul neted; amândouă aceste fapte, ca şi în Patagonia, stau mărturie despre acţiunea mării asupra uscatului ridicat încetiâl cu încetul. În pereţii de stâncă de pe marginea acestor văi sunt peşteri imense, care la început au fost scobite fără îndoială de valuri: una dintre ele, cunoscută sub numele de Cueva del Obispo, fusese pe vremuri loc de închinăciune. Toată ziua mă simţii foarte rău şi aveam să bolesc astfel până la sfârşitul lui octombrie.

22 septembrie. Ne-am continuat drumul peste câmpii întinse şi goale, fără niciun copac. Ziua următoare, soseam la o casă lângă Navedad, pe coastă, unde ne găzdui un bogat haciendero. Rămăsei aci următoarele două zile şi, deşi foarte bolnav, mă dusei totuşi să adun cochilii marine dintr-o formaţie terţiară.

24 septembrie. O luarăm apoi drept spre Valparaiso, unde, cu mare greutate, ajungând în ziua de 27, eu căzui la pat până la sfârşitul lui octombrie. Am locuit tot acest timp la dl. Corfield, pentru a cărui omenie dovedită faţă de mine nu mă simt în stare să-i mulţumesc.

Voi adăuga aici câteva observaţii asupra unor animale şi păsări din Chile. Puma, sau leul sud-american, este destul de răspândit. Acest animal are o largă răspândire geografică care cuprinde pădurile ecuatoriale, pustiurile Patagoniei, precum şi latitudinile (53° şi 54°) umede şi reci ale Ţării Focului. I-am văzut urmele în Anzii din Chile central, la o înălţime de cel puţin 10.000 de picioare. În La Plata, puma vânează mai ales cerbii, struţii, bizcacha «şi alte patrupede mărunte, atacând numai rareori vitele şi caii, iar pe om mai niciodată. În Chile, însă,

această fiară omoară numeroşi cârlani şi juncani, din cauza numărului redus al altor patrupede; mi s-a spus şi despre doi bărbaţi şi o femeie care fuseseră ucişi la fel. Se zice că puma îşi ucide totdeauna victimele sărindu-le în spinare şi frângându-le capul spre spate, cu ghearele unei singure labe din faţă, până ce li se rup vertebrele. Scheletele de guanaco cu gâtul fracturat astfel am văzut în Patagonia.

După ce se satură, puma înveleşte cadavrul „cu numeroase crăci şi tufişuri şi se culcă lângă el să-l păzească. De aceea şi este descoperită de cele mai multe ori, căci condorii, rotindu-se pe deasupra, se lasă din zbor când şi când să se înfrupte şi ei din ospăţ, dar, fiind izgoniţi cu mânie de paznicul stârvului, se înalţă în aer toţi deodată şi ţăranii chilieni află atunci că leul îşi păzeşte prada –, vorba se duce din om în om, iar mulţimea, cu haite de câini, se năpusteşte asupra fiarei. Dl. F. Head spune că gauchos din pampas, văzând numai rotirea condorilor în văzduh, strigau: „Un leu!” Mărturisesc însă că, personal, n-am întâlnit nici yn ţăran care să pretindă că descoperise vreun leu în acest fel. Se afirmă că puma, dacă s-a trădat o dată păzindu-şi cadavrul victimei, fiind pusă pe goană de vânători se leapădă pentru totdeauna de acest obicei; dar mai întâi se îmbuibă bine şi apoi fuge departe. Puma se ucide uşor. Prin ţinuturile de şes i se încurcă picioarele cu bolasurile, după aceasta i se aruncă lasoul pe după gât şi e târâtă apoi pe pământ până nu-şi mai dă seama de nimic. Mi s-a spus că la Tandeel (la sud de La Plata) se vânase astfel, în timp de trei luni, o sută de puma. În Chile, felul de a le vâna constă de obicei în izgonirea lor către vreun tufiş sau copac, unde sunt fie împuşcate, fie sfâşiate de câini. Câinii folosiţi pentru vânarea lor fac parte dintr-un soi anume şi se numesc de aceea *leonero*; sunt slabi, şui şi au picioare lungi ca ogarii, fiind născuţi cu instinctul deosebit al acestui fel de vânătoare. Despre puma se zice că este foarte vicleană –, văzându-se urmărită, ea se

întoarce adesea pe urmele ei şi, sărind apoi deodată în lături, aşteaptă acolo până ce câinii trec de ea. E un animal tăcut, care nu geme nici când e rănit, scoţând unele sunete numai rareori în perioada rutului.

Ca păsări, cele mai des întâlnite sunt poate două specii ale genului Pteroptochos (P. megapodius şi P. albicollis, Kittlitz); Prima, numită de chilieni „el turcol1, este mare cât sturzul de iarnă şi chiar se înrudeşte oarecum cu el, numai că picioarele îi sunt mai lungi, coada mai scurtă, iar ciocul mai puternic; la culoare este roşcată-închis. Turco 8 e destul de răspândit. El trăieşte pe pământ, pitulându-se prin tufişurile cu care sunt presărate colinele uscate şi sterpe. Din când în când, trece cu coada ridicată, pe picioarele ca nişte catalige, din tufiş în tufiş, cu mare iuţeală. Nu e nevoie să ai cine ştie ce imaginaţie ca să-ţi dai seama că îi e ruşine de ea însăşi, ştiindu-se ridicolă. Când o Vezi pentru prima oară, îţi vine să exclami: „Din ce muzeu a scăpat acest specimen atât de urât împăiat, reîntors la viaţă!”. Ca s-o faci să-şi ia zborul, trebuie mare bătaie de cap; şi nici nu aleargă, ci numai sare. Feluritele ţipete asurzitoare pe care le scoate, cum stă pitulată prin tufişuri, sunt tot atât de ciudate ca şi înfăţişarea ei. Se spune că îşi clădeşte cuibul într-o gaură adâncă săpată în pământ. Am disecat câteva specimene şi am găsit în pipota lor, foarte musculoasă, gândaci, fibre vegetale şi pietricele. După înfăţişare, după lungimea picioarelor, cu gheare pentru râcâit pământul, după învelişul membranos al nărilor şi după aripile scurte şi arcuite, această pasăre pare oarecum a face trecerea de la sturzi la ordinul Galinaceelor.

A doua specie (Pteroptochos albicollis), ca înfăţişare generală se înrudeşte cu prima şi i se zice „tapacolo”, adică „acoperă-ţi spatele”; şi neruşinata păsărică îşi şi merită porecla, pentru că îşi poartă coada mai mult decât ridicată, cu alte cuvinte aplecată1 pe spate înspre cap. E

foarte răspândită şi umblă de obicei pe sub gardurile vii şi prin tufi –, şurile presărate pe colinele pleşuve, pe unde abia poate exista altă pasăre. Prin felul general de a se hrăni, ţopăind repede din tufiş afară şi apoi tot atât de repede îndărăt, prin dorinţa de a se pitula, prin lipsă de plăcere să zboare şi prin felul cum îşi clădeşte cuibul, ea seamănă foarte mult cu turco, fără ca înfăţişarea să-i fie chiar atât de ridicolă. Tapacolo este neînchipuit de şireată: dacă se sperie de vreun om, rămâne în tufiş nemişcată, puţin după aceea încercând să se târască cu mare dibăcie de partea cealaltă a tufişului. Ea este de asemenea o pasăre întreprinzătoare şi veşnic gălăgioasă; sunetele pe care le scoate sunt felurite şi nespus de ciudate; unele sunt ca gânguritul porumbeilor, altele ca bolboroseala apei, iar cele mai multe nici nu pot fi comparate cu ceva. Ţăranii de pe aici spun că ea îşi schimbă ţipătul de cinci or Ê pe an; după anotimp, cred eu[103].

Tot atât de obişnuite sunt şi două specii de colibri; Trochilus forficatus se găseşte pe o întindere de 2.500 mile pe coasta de vest, de la ţinuturile scorojite din împrejurimile Limei până în pădurile Ţării Focului, unde poate fi văzută zburătăcind prin zăpada viscolită. *În* Împădurită insulă Chiloé, care are un climat extrem de umed, păsăruica aceasta, sărind dintr-o parte în alta a frunzişurilor leoarcă de ploaie, este poate mai numeroasă decât orice altfel de pasăre. Am deschis stomacul câtorva specimene împuşcate în diferite regiuni ale continentului şi am observat în toate rămăşiţe de insecte tot atât de multe

---

103 **Fapt curios este că Molina, care a descris în amănunt toate păsările şi animalele din Chile, n-a pomenit niciodată de acest gen, ale cărui specii sînt atît de răspîn- dite şi, prin obiceiurile lor, atît de remarcabile. S-a aflat el în vreo încurcătură de a le clasifica, socotind de aceea că tăcerea e mai prudentă ? Acesta e încă un exemplu de frecvenţa omisiunilor chiar în subiectele unde omisiunea ar fi fost mai puţin de aşteptat.**

ca în stomacul de cojoaică. În timpul verii, când migrează spre sud, specia aceasta e înlocuită cu alta, care vine dinspre nord. Această a doua specie (Trochilus gigas), având în vedere familia gingaşă căreia îi aparţine, este o pasăre foarte mare, cu o ciudată înfăţişare în zbor. Ca şi altele din acelaşi gen, ea se mişcă din loc în loc atât de repede „că poate fi comparată cu Syrphus dintre muşte, iar dintre fluturi, cu Sphinxul; numai că, zburând pe deasupra florilor, ea bate din aripi domol, dar viguros, cu totul deosebit de felul în care vibrează aripile celor mai multe specii, care produc în timpul zborului un bâzâit. N-am văzut nicio altă pasăre, la care forţa aripilor să pară, la fel ca la fluture, atât de considerabilă faţă de greutatea corpului. Când zboară pe deasupra florilor, îşi deschide şi îşi închide coada ca un evantai, fără întrerupere, ţinându-şi corpul în poziţie aproape verticală. Această mişcare continuă a cozii pare a avea rostul să uşureze pasărea şi s-a susţină între bătăile rare ale aripilor. Deşi zboară din floare în floare după hrană, stomacul ei conţine mai totdeauna numeroase rămăşiţe de insecte, care bănuiesc că sunt cu mult mai mult ţinta zborului ei decât căutarea mierei. Sunetul pe care îl scoate această specie, ca ăl mai tuturor din întreaga familie respectivă, este extrem de ascuţit.

CAPITOLUL Xlir chiloé şi insulele chonos

Chiloé – Aspectul general – Excursie cu barca – Indienii băştinaşi – Castro – Vulpea domestică – Ascensiune pe San. Pedro – Arhipelagul Chonos – Peninsula Très Montes – Catenă granitică – Marinari naufragiaţi – Portul Low – Cartofi să-lbatici – Formarea turbei – Myopotamus, vidra şi feluriţi şoareci – Cheucaul şi pasărea lătrătoare – Opetiorhynchus – Caracterul original al păsărilor – Albatroşii

10 noiembrie. Vasul „Beagle” naviga de la Valparaiso spre sud, pentru ridicarea cartografică a părţii meridionale

a ţărmului chilian, a coastelor insulei Chiloé şi a uscatului sfârtecat al arhipelagului Chonos, până departe spre sud, unde se află peninsula Très Montes. În ziua de 21 noiembrie, ancoram în baia oraşului San Carlos, capitala, insulei Chiloé.

Această insulă are în lungime aproape nouăzeci de mile, iar în lăţime ceva mai puţin de treizeci. Pământul este deluros, dar nu muntos, şi acoperit de păduri peste tot, afară de câteva petice verzi, despădurite, de jur-împrejurul colibelor învelite cu stuf. Din depărtare, înfăţişarea ei seamănă oarecum cu aceea a Ţării Focului; dar pădurile, văzute mai de aproape, sunt incomparabil mai frumoase. Diferite feluri de copaci splendizi, veşnic verzi, şi plante tropicale ţin aici locul fagului întunecat de pe ţărmurile sudice. Iarna, climatul este detestabil, iar vara abia ceva mai bun. Cred că în regiunile temperate sunt puţine locuri unde să cadă atâtea ploi. Vânturile sunt foarte viscoloase şi cerul mai totdeauna înnorat: e mare minune când se întâmplă să fie câte o săptămână timp frumos. Nici Anzii nu se zăresc decât rareori: o singură dată, în timpul primei noastre vizite, am văzut vulcanul Osorno reliefându-se îndrăzneţ, până la răsăritul soarelui; era interesant cum r soarele ridicându-se, contururile vulcanului se ştergeau încetul cu încetul, topindu-se parcă în „orbitoarea lumină a cerului din răsărit.

După statura lor scundă şi pielea obrajilor, locuitorii par să aibă în vinele lor trei sferturi de sânge indian. Sunt oameni modeşti, liniştiţi şi muncitori. Deşi solul fertil, format din descompunerea rocelor vulcanice, susţine o vegetaţie viguroasă, climatul nu este totuşi prielnic recoltelor, care, ca să se coacă, au nevoie de mult soare. Păşunea pentru patrupedele mari este puţină, aşa că hrana de căpetenie a omului o formează carnea de porc, cartofii şi peştele. Toată lumea poartă

Îmbrăcăminte groasă de tânăr pe ţeare şi-o face

fiecare familie, vopsindu-şi-o în indigo cât mai înjehis. Meşteşugurile se află însă în starea cea mai primitivă, după cum se poate vedea din felul lor \ ciudat de a plugări, de a ţese, de a măcina şi de a-şi construi bărcile. Pădurile sâât atât de impenetrabile, încât pământul, afară de fâşia îngustă de lângă coastă şi insulele vecine, nu e nicăieri cultivat. Chiar unde există câte o potecă, solul este atât de moale şi de îmbibat cu apă, încât cu greu se poate merge. Ca şi în Ţara Focului, locuitorii se mişcă dintr-un loc într-altul aproape numai pe lângă ţărm sau în bărci. Şi deşi au hrană din belşug, ei sunt foarte săraci; necerându-se braţe de muncă, lumea de rând nu poate strânge destui bani spre a-şi cumpăra nici cel mai neînsemnat obiect de lux. De altfel, lipseşte de asemenea însuşi mediul propice circulaţiei banului. Am văzut un om ducând în spate un sac de cărbuni, cu care voia să cumpere un lucru de nimic, iar pe altul cărând o scândură ca s-o dea în schimb pe o sticlă de vin. Prin urmare, orice om de afaceri trebuia neapărat să fie şi negustor, pentru a revinde ceea ce obţine prin schimb.

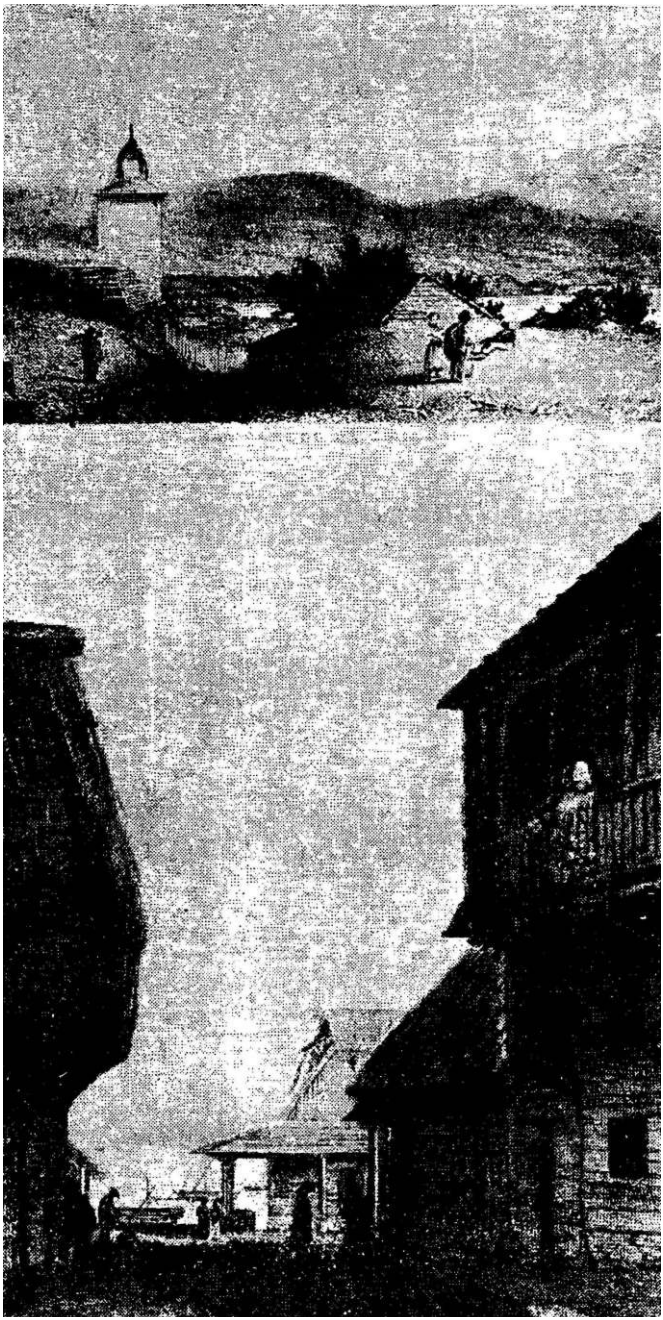

San Carlos de pe insula Chiloé. *Gravură de Ch.* Martens.

2 4 noiembrie. Iola şi baleniera, puse sub comanda domnului Sulivan (căpitan acum), trebuiau să pornească la ridicarea cartografică a coastei de est a insulei Chiloé; ele urmau să se întâlneas că cu vasul „Beagle" la extremitatea sudică a insulei, unde vasul avea să sosească după ce va fi făcut înconjurul întregii insule. Am însoţit şi eu această expediţie, dar în loc să merg prima zi în barcă, am închiriat cai ca să mă duc la Chacao, la extremitatea de nord a insulei. Drumul merge pe lângă ţărm, tăind când şi când promontorii acoperite de păduri minunate. Pe aceste poteci umbroase e nevoie ca întregul drum să fie aşternut cu buşteni ciopliţi, aşezaţi unul lângă altul. Din cauză că razele soarelui nu pătrund niciodată prin frunzişurile veşnic verzi, pământul este aşa de moale şi de îmbibat cu apă, încât fără aceşti buşteni nici om şi nici cal n-ar fi în stare să-l calce. Am sosit în satul Chacao puţin timp după – ce conturile celor veniţi cu bărcile fuseseră înălţate pentru înnoptat.

Pământul din vecinătate fusese despădurit pe o mare suprafaţă şi prin păduri existau numeroase cotloane pitoreşti şi liniştite. Altă dată, Chacao era portul principal al insulei; dar, pierzându-se numeroase vase, datorită curenţilor primejdioşi şi stâncilor din strâmtori, guvernul spaniol dăduse foc bisericii şi silise astfel samavolnic pe cei mai mulţi dintre locuitori să migreze la San Carlos. Nu apucarăm bine să ne stabilim acolo, că şi sosi feciorul desculţ al guvernatorului să întrebe ce e cu noi. Văzând steagul englez înălţat pe catargul principal, el întrebă, cu cea mai mare nepăsare, dacă venisem să punem stăpânire pe insulă. De altfel nu numai aci locuitorii fuseseră uimiţi de ivirea bărcilor noastre înarmate, crezând şi chiar sperând că erau iscoadele flotei spaniole, care venea să recucerească insula de la guvernul patriotic chilian. Toţi

oamenii cu însărcinări publice fuseseră informaţi de vizita pe care voiam să o facem şi se purtară neînchipuit de politicos. În timpul cinei, guvernatorul ne făcu o vizită. El fusese locotenent-colonel în armata spaniolă, dar acum era de o sărăcie întristătoare. Ne dărui două oi şi primi în schimb două batiste de bumbac, câteva podoabe de alamă şi niţel tutun.

25 noiembrie. Ploaie torenţială: totuşi, ne silirăm să cobo* râm pe coastă până la Huapi-Lenou. Partea de răsărit a insulei Chiloé are în întregime acelaşi aspect: e o câmpie sfârtecată de văi şi împărţită în mici insule, fiind acoperită peste tot cu păduri verzi întunecate, de nepătruns. Pe la poalele lor, sunt unele spaţii defrişate, care înconjoară colibe cu acoperământul ţuguiat.

26 noiembrie. Zorii unei zile limpezi izbucniră în toată splendoarea. Vulcanul Osorno pufăia rotocoale de fum. Acest prea frumos munte, având forma unui con perfect, albit de zăpezi, se ridică în faţa Anzilor. Alt mare vulcan, cu vârful ca o şa, scotea din craterul lui uriaş coloane mici de aburi. După acesta, văzurăm piscul semeţ al vulcanului Corcovado, care îşi merită pe deplin numele de „el famoso Corcovado”. Aşa că puteam privi, din acelaşi loc, trei mari vulcani activi, a căror înălţime atinge şapte mii de picioare. În afară de priveliştea lor, se mai vedeau departe spre sud alte conuri semeţe, acoperite de zăpadă, care, deşi cunoscute ca inactive, trebuie să fi fost tot de origine vulcanică. Şirul Anzilor, în regiunea aceasta, este mai puţin înalt decât

În Chile; şi nici nu pare a format o barieră atât de straşnică de la un ţinut la altul. Această mare catenă de munţi, deşi mergând în linie dreaptă la nord cât şi la sud, părea tot timpul mai mult sau mai puţin curbă, din cauza unei iluzii optice. Liniile care porneau din fiecare pisc spre ochiul spectatorului aveau convergenţa caracteristică a razelor unui semicerc; şi cum, datorită atmosferei limpezi

şi absenţei oricărui obiect intermediar, nu se putea socoti distanţa la care se aflau piscurile cele mai depărtate, ele păreau a sta toate pe aceeaşi linie, în semicerc.

Debarcând pe la amiază, văzurăm o familie de rasă pur indiană. Tatăl semăna izbitor cu York Minister; iar câţiva băieţi, cu faţa roşiatică, puteau fi luaţi prea bine drept indieni din pampas. Tot ceea ce vedeam la ei mă convingea despre strânsa legătură care există între diferitele triburi americane, deşi vorbesc limbi deosebite. Familia aceasta o rupea niţel pe spanioleşte, dar între ei vorbeau numai pe limba lor. Era plăcut lucru să vezi că indigenii ajunseseră la acelaşi grad de civilizaţie (oricât de neînsemnat era acest grad) ca şi albii cuceritori. Mai la sud, dădurăm peste un mare număr de indieni de rasă curată –, şi de fapt, toţi locuitorii câtorva insuliţe îşi păstrează numele indian de familie. La recensământul din 1832, în Chiloé şi în împrejurimi s-a constatat că trăiau patruzeci şi două de mii de suflete, cei mai mulţi fiind însă de sânge amestecat. Unsprezece mii îşi păstrau numele indian de familie, dar e probabil că mai niciunul nu era pur-sânge. Felul lor de viaţă este acelaşi ca al tuturor oamenilor săraci şi sunt cu toţii creştini, deşi.se spune că ei continuă să practice unele ciudate ritualuri superstiţioase, susţinând pe lângă aceasta că, în anumite peşteri, ar veni în comunicaţie cu diavolul. Altă dată, practicanţii acestei erezii erau trimişi în faţa judecăţii inchiziţiei la Lima. Numeroşi locuitori, care nu iac parte dintre cei unsprezece mii cu nume de familie indian, nu pot îi deosebiţi, după înfăţişare, de ceilalţi. Gomez, guvernatorul din Lemuy, descinde atât după tată, cât şi după mamă, din nobili spanioli; dar, prin neîntreruptele încrucişări cu membrii familiilor băştinaşe, guvernatorul de azi este un indian. Pe de altă parte, guvernatorul din Quinchio se făleşte cu sângele lui spaniol, neamestecat.1

Noaptea, ajunserăm într-un mic golf minunat, la nord

de insula Cauchue. Oamenii de pe aici se plângeau de lipsa pământului. Aceasta: în parte, se datora pregetării lor înşişi de a despăduri locurile, dar şi restricţiilor guvernului, care le impusese ca, înainte de a cumpăra o ibucată de pământ, oricât de mică, să plătească inginerului-măsurător câte doi şilingi de fiecare quadra (150 yarzi pătraţi), pe lângă preţul stabilit tot de el la valoarea pământului. După evaluare, pământul trebuia scos de trei ori la licitaţie publică şi numai dacă nu-l cerea nimeni pentru un preţ superior, îl putea obţine cumpărătorul la preţul stabilit. Toate aceste obligaţii constituie desigur o piedică serioasă în calea despăduririlor, pentru nişte locuitori atât de sărmani. În cele mai multe ţări, pădurile se defrişează fără prea multă bătaie de cap, dându-li-se foc? dar în Chiloé, din pricina umidităţii climatului şi a esenţei copacilor, despădurirea înseamnă mai întâi tăiere. Şi greutatea de defrişare este, pentru prosperitatea insulei, obstacolul cel mai de seamă. Pe vremea spaniolilor, indienii nu aveau voie să devină proprietari de pământ –, aşa că, chiar dacă vreo familie de indieni despădurea o întindere oarecare, ea putea fi izgonită, locul defrişat intrând în stăpânirea guvernului. Autorităţile chiliene îndeplinesc azi un act de dreptate faţă de aceşti indieni săraci, dând fiecărui om, după nivelul lui, câte un petic de pământ. Preţul pământului nedespădurit este foarte mic. Ca să-şi achite o datorie, guvernatorul a dat domnului Douglas (inginerul-măsurator, care m-a informat asupra stării lucrurilor) 8, 5 mile pătrate din pădurea de lângă San Carlos, iar acesta le-a vândut cu 350 de dolari, cu alte cuvinte cam cu 70 de lire sterline.

Următoarele două zile au fost frumoase şi am ajuns, pe înnoptate, în insula Quinchao. Este partea cea mai cultivată din întregul arhipelag; pe coasta insulei principale, ca şi a insulelor mai mici dimprejur: se află o fâşie lată, despădurită aproape complet. Unele ferme par

foarte înstărite. Am fost curios să ştiu cât de bogaţi pot fi oamenii de pe aci, dar dl. Douglas mi-a spus că niciunul dintre ei nu poate fi socotit ca având un venit regulat. Cel mai bogat proprietar de pământ ar putea strânge, într-o viaţă de om neînlesnită şi destul de lungă, cel mult 1.000 de lire sterline; dar ca să i se întâmple aşa ceva trebuie să-şi ascundă banii în cine ştie ce cotlon tainic, după obiceiul mai tuturor familiilor, care îşi adună agoniseala în câte o oală sau cutie, pe care le îngroapă.

30 noiembrie. Duminică, dis-de-dimineaţă, sosirăm la Castro, vechea capitală a insulei, acum însă uitată cu totul şi pustie. Se mai putea deosebi obişnuita construcţie în patrulatere a oraşelor spaniole, dar străzile şi plaja erau acoperite de o minunată iarbă de păşune verde, pe care păşteau oile. Biserica, în mijloc, e făcută toată din lemn, având totuşi o înfăţişare pitorească şi venerabilă. Ne putem uşor imagina sărăcia oraşului din faptul că, deşi are câteva sute de locuitori, cineva dintre ai noştri n-a izbutit să cumpere de la nimeni nici măcar un pfund de zahăr sau un cuţit obişnuit. Nimeni nu avea ceas de buzunar sau de perete? un bătrân, socotit a avea intuiţia timpului, era pus să bată ceasurile cu clopotul bisericii, după presupunerile lui. Sosirea corăbiilor noastre fu un eveniment neobişnuit în acest colţ retras de lume; şi aproape toţi locuitorii coborâră pe ţărm să vadă cum ne întindem corturile. Fiind foarte binevoitori, ne oferiră o casă; ba unul ne şi trimise în dar un butoiaş de cidru. După-amiază, făcurăm vizită de politeţe guvernatorului, un bătrân liniştit, care, după înfăţişare şi fel de viaţă, abia dacă era superior unui ţăran englez. Noaptea, se puse pe o ploaie cumplită, care totuşi izgoni cu mare greutate cercul de gură

Aratul pământului pe insula Chiloé. *Gravură de F.*P. *King*.

cască dimprejurul corturilor noastre. O familie de indieni, venită cu barca de la Caylen să facă diverse schimburi de mărfuri, se stabili în câmp, lângă noi. Neavând niciun adăpost de ploaie, întrebai dimineaţa pe un indian tânăr, ud până la piele, cum îşi petrecuse noaptea. Părând deplin mulţumit, el îmi răspunse: „Muy bien, señor”.

1 decembrie. Ne îndreptarăm prora spre insula Lemuy. Eram dornic să cercetez o pretinsă mină de cărbuni –, dar nu era vorba decât de un strat de lignit, 2 fără mare valoare, cuprins în masivul de gresie (aparţinând probabil terţiarului inferior), din care constau aceste insule. Sosind la Lemuy, ne dădurăm multă

osteneală până să ne întindem corturile, fiindcă era chiar timpul mareei, iar pădurea venea până în marginea apei. La puţin timp după aceea, ne* trezirăm înconjuraţi de o gloată de băştinaşi, mai toţi indieni curaţi. Uimiţi de sosirea noastră, ei îşi spuneau unul altuia: „Iată pentru ce am văzut noi în ultima vreme atâţia papagali; ştia el, cheucaul (o mică pasăre ciudată, cu pieptul roşu, care locuieşte prin desişul pădurilor, scoţând sunete foarte caracteristice) de ce striga: *ia seama*”. Apoi, se dovediră numaidecât plini de nerăbdare să facă schimb. Banii nu valorau în ochii lor mai nimic –, în schimb tutunul aprindea dorinţa tuturor, fiind ceva cu totul extraordinar. După tutun, preţul cel mai mare, pentru ei, îl avea indigoul şi veneau, în ordine descrescândă, capsicum (adică piperul de

Guinea), hainele vechi şi pulberea de puşcă. Ultimul articol se cerea pentru un scop foarte nevinovat: fiecare parohie are câte un puşcoci public, pulberea trebuindu-le ca să-şi semnalizeze sărbătorile cu câte o tragere.

Hrana de căpetenie a oamenilor de aici sunt scoicile şi cartofii, la anumite răstimpuri, ei prind de asemenea, în „corrales”, adică în nişte ţarcuri acoperite de flux, mari cantităţi de peşte, lăsat pe malurile nămoloase de retragerea mareei. Unii dintre ei au şi păsări, oi, capre, porci, cai şi vite cornute, ordinea în care le-am menţionat fiind ordinea numărului lor. N-am văzut niciodată ceva mai îndatoritor şi mai modest ca felul de a fi al acestor oameni Ei începeau totdeauna prin a spune că sunt băştinaşi sărmani, nu spanioli, lipsindu-le cumplit tutunul şi alte înlesniri. În Caylen, insula cea mai de sud, marinarii cumpărară pe un sul de tutun, care valorae câţiva gologani, două păsări, dintre care una, după cum spuneau indienii, avea. piele până şi între degete şi care nu era altceva decât o raţă; iar pe câteva batiste de hârtie, care făceau trei şilingi, ei luară în schimb trei oi şi o legătură de

ceapă. Iola noastră aflându-se ancorată la oarecare depărtare de ţărm, ne cuprinse teama ca nu cumva, în timpul nopţii, să ni se fure. Aşa că pilotul nostru, dl. Douglas, spuse mai-marelui peste băştinaşi că noi totdeauna lăsăm pe corabie paznici cu puştile încărcate, care, neştiind spanioleşte, dacă văd pe cineva prin întuneric, trag în e-l fără nicio vorbă. Mai-marele lor, plin de smerenie, îşi dădu toată încuviinţarea ia măsurile noastre de prudenţă, găsindu-le cu desăvârşire îndreptăţite, şi ne făgădui că nimeni dintre ai săi nu se va mişca din casă peste noapte.

În următoarele patru zile, continuarăm să navigăm spre sud. Înfăţişarea generală a ţinutului nu arăta nicio schimbare, dar populaţia devenea mult mai rară. Pe marea insulă Tanqui, peste ale cărei ţărmuri pădurile îşi întindeau ramurile, nu se afla decât un singur loc mai despădurit. Într-o zi, văzui nişte plante numite „panke” (Gunnera scabra), care, crescând pe falezele de gresie, semănau puţin cu reventul, deosebirea de căpetenie fiind proporţiile ei uriaşe.3 Tulpinile acestei plante servesc ca hrană locuitorilor, având un gust uşor acidulat, iar rădăcinile, din care se scoate şi o vopsea neagră, sunt folosite la tăbăcitul pieilor. Frunza e aproape rotundă şi adânc dinţată pe de margini. Am măsurat o astfel de iGunnera uriaşă şi am găsit că avea aproape opt picioare în diametru şi deci nu mai puţin decât douăzeci şi patru în circumferinţă! Tulpina este peste un yard de înaltă, fiecare plantă desfăcând în lături patru sau cinci frunze enorme, care îi dau un anumit aer de măreţie.

6 decembrie. Sosirăm la Caylen, numit „El fin del Cristiandad” (Sfârşitul creştinătăţii). Dimineaţa, ne oprirăm câteva minute la o casă din capătul de nord al Layleculuí, cel mai depărtat punct al Creştinătăţii sud-americane, care, ca să spun adevărul, era o cocioabă foarte sărăcăcioasă. Ne aflam pe latitudinea 43°10, cu

două grade mai la sud faţă de Rio Negro de pe coasta Atlanticului. Aceşti ultimi creştini erau cu totul sărmani; invocându-şi sărăcia, ne cerşiră tutun. Ca dovadă a sărăciei lor, amintesc că, puţin mai înainte, am întâlnit un indian, care

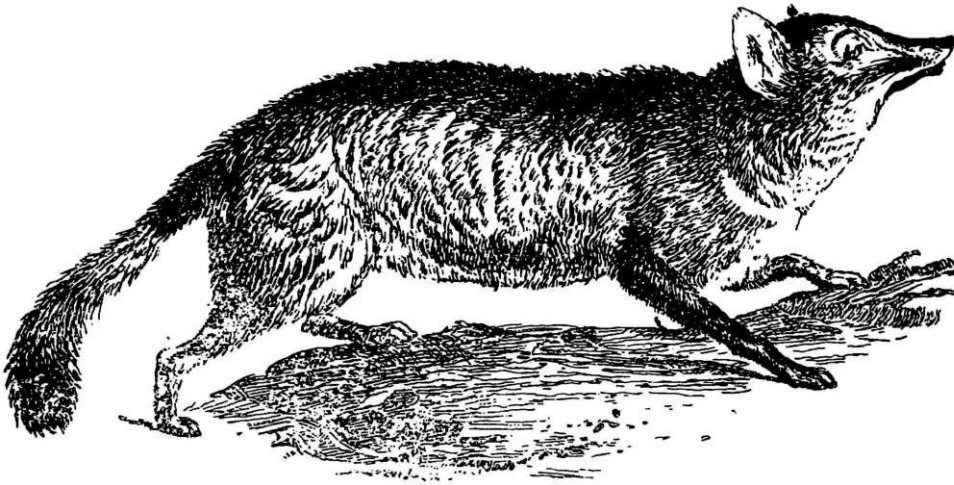

Caniş iulvipes, Martin, de pe insula San Pedro (Chiloé).

călătorise pe jos trei zile şi jumătate la dus şi tot atâta la întors, ca să-şi poată face rost de o mică secure şi niţel peşte. Câtă caznă trebuie să se pună pentru cumpărarea celui mai neînsemnat lucru, dacă pentru o nimica toată se cere atâta efort!

Pe înserat, ajunserăm în insula San Pedro, unde găsirăm vasul „Beagle" ancorat. Ocolirăm un promontoriu, şi. doi ofiţeri debarcară, ca să stabilească unghiurile poziţiei, cu teodolitul. Pe nişte stânci, sta o vulpe (Caniş fulvipes) socotită caracteristică pentru insula aceasta, deşi foarte rară şi care constituie o specie nouă. Îşi aţintise ochii la îndeletnicirea ofiţerilor, cu atâta uitare de sine, încât putui prea bine, venind pe la spatele ei în vârful picioarelor, să-i dau una în cap cu ciocanul meu geologic.

Vulpea aceasta, mult mai curioasă şi mai prietenă a ştiinţei, dar mai puţin precaută decât toate consoartele ei, se află acum împăiată în muzeul Societăţii Zoologice.

Am stat în port trei zile? într-una din ele, căpitanul Fitz Roy, dimpreună cu un grup, încercă să escaladeze vârful San Pedro. Pădurile aveau aici altă înfăţişare decât acelea din partea de nord a insulei. Roca, de asemenea, fiind formată din micaşisturi, fără a lăsa loc ţărmului de mare, îşi adâncea pereţii prăpăstioşi de-a dreptul în apă. Aspectul general era deci mai asemănător cu acela din Ţara Focului decât cu cel din Chiloé. Zadarnic încercarăm să atingem piscul: codrul era atât de impenetrabil, încât e cu neputinţă pentru cineva, care nu l-a văzut, să-şi închipuie un asemenea hăţiş masiv de trunchiuri pe cale de a putrezi sau putrezite de-a binelea. Sunt sigur că adesea, câte zece minute nici nu atingeam pământul, călcând pe deasupra lui la zece sau cincisprezece picioare, astfel că marinarii care ne însoţeau găseau prilej de veselie măsurând distanţa până la pământ. Alteori ne tiram unul după altul pe coate şi pe genunchi, pe dedesubtul trunchiurilor putrede. Mai pe la poalele muntelui, fagi măreţi din cei numiţi Drimys Winteri, lauri asemănători cu Sassafrasul, cel cu frunzele aromate, şi alţi copaci al căror nume nu-l cunosc, erau întreţesuţi cu un fel de bambus sau trestie târâtoare. Dacă ar fi fost să ne comparăm cu vreo vieţuitoare, numai peştii care se zbat în plasă mai erau ca noi. Mai spre vârf, tufişurile ţineau locul copacilor mari, dar din când în când se mai vedea – şi câte un cedru roşu sau câte un pin alerce 4. Şi îmi făcea plăcere când vedeam la ceva mai puţin decât o mie de picioare înălţime pe vechiul *şi* bătrânul nostru prieten fagul sudic. Arborii aceştia însă erau închirciţi ca vai de ei şi cred că se aflau aproape de limita lor nordică. În cele din urmă, desperaţi, renunţarăm la ascensiune.

10 decembrie. Iola şi baleniera, dimpreună cu dl.

Sulivan, merseră mai departe în ridicările lor cartografice, dar eu rămăsei pe bordul vasului „Beagle”, care părăsi a doua zi San Pedro pentru a se îndrepta spre sud. În ziua de 13 decembrie pătrundeam într-un canal meridional al insulei Guayaticas din arhipelagul Chonos; avurăm mare noroc, trăgând aci, fiindcă a doua zi se porni pe urlete o furtună demnă de Ţara Focului. Pe cerul albastru închis se îngrămădeau nori albi masivi şi trâmbe zdrenţuite de aburi negri ţâşneau din ei, pieziş. Şirurile de munţi unele după altele păreau umbre întunecate, iar apusul soarelui arunca peste păduri un luciu galben foarte asemănător cu flacăra de alcool. Apa mării era albă de pulberea de apă bătută de vântul care când mugea, când gângurea printre funiile catargelor: era o sublimă privelişte a groazei. După un timp, la câteva minute, văzurăm un curcubeu de mare strălucire, al cărui efect asupra pulberii de apă purtată de vânt făcea ca semicercul obişnuit al curcubeului să se prefacă în cerc, fâşia de culori prismatice continuându-se de la amândouă capetele arcului obişnuit de-a curmezişul golfului, chiar pe lângă peretele vasului nostru şi formând astfel un inel cam răsucit pe alocurea, dar aproape întreg.

Am stat aci trei zile. Vremea continua să fie tot rea, dar asta nu avea nicio importanţă, pentru că insulele acestea, pe toată întinderea lor, sunt pe vreme bună de nestrăbătut. Coasta este aşa de mâncată de ape, încât a încerca să umbli pe lângă ea înseamnă să te caţări neîntrerupt în sus şi în jos pe stâncile colţuroase de micaşist; iar cât despre păduri, obrajii, mâinile şi pielea de pe tot trupul nostru mărturisesc destul de bine păţania de a fi încercat numai să intrăm în ascunzişurile lor.

18 decembrie. Ne îndreptăm spre largul mării. În ziua de 20 – decembrie ne luarăm rămas bun de la sud şi, datorită unui vânt prielnic, puserăm capul corăbiei spre nord. De la capul Très Montes, navigarăm uşor de-a lungul coastei semeţe, bătută de vânturi, cu totul remarcabilă

prin contururile îndrăzneţe ale munţilor ei, precum şi prin pădurile nepătrunse, care îi îmbrăcau chiar pereţii prăpăstioşi. A doua zi, descoperirăm un golf, care pe această coastă primejdioasă putea fi de mare folos vaselor în pericol. Am putut uşor recunoaşte golful după un munte înalt de 1600 picioare, mult mai conic chiar decât vestita căpăţână de zahăr de la Rio de Janeiro. Ziua următoare, după ce ancorarăm, izbutii să ating vârful acestui munte. Nu fu o întreprindere» uşoară, fiindcă era un munte atât de prăpăstios, încât trebui pe alocurea să-l urc din copac în copac. Dădui de asemenea şi peste câteva mari pajişti pline cu flori grele de Fuchsia aplecate spre pământ, pajişti minunate, dar greu de străbătut pe brânci. E o plăcere nespusă, în aceste ţinuturi sălbatice, să urci vârful oricărui, munte. Dus de dorinţa nelămurită şi continuă de a vedea ceva cu totul neobişnuit, adesea rămâi dezamăgit, dar niciodată până într-atât, încât să nu mai încerci iarăşi şi iarăşi aceeaşi dorinţă. Nu e om să nu cunoască simţământul de triumf şi încredere în sine pe care îl trezeşte în suflet o privelişte măreaţă văzută de pe vârful unui munte. Şi apoi, în aceste ţinuturi puţin umblate, la simţămintele de mai sus se adaugă şi acea vanitate că eşti poate cel dintâi om care a stat pe acest pisc şi a admirat întreaga privelişte.

Căci a şti dacă altă fiinţă omenească a mai văzut locul neumblat unde ne aflăm noi e totdeauna o dorinţă de neînvins. Orice aşchier găsită cu vreun cui în ea, e ridicată şi cercetată ca şi cum ar fi acoperită de hieroglife. Plin de o simţire asemănătoare, mă interesă nespus „pe coasta sălbatică a muntelui, descoperirea unui pat de iarbă, făcut sub o ieşitură de stâncă. În apropiere, se vedea încă vatra unui foc şi era limpede că omul, care umblase pe acolo, se folosise de secure. Focul, patul şi situaţia în întregul ei mărturiseau îndemânarea indianului de care va fi fost vorba; dar ce indian mai putea fi acela, când această rasă,

pe aici, e pe cale să se stingă, din cauza pornirii catolicismului de a face din oamenii simpli catolici şi sclavi totodată. Am avut atunci unele bănuieli că omul singuratic care îşi făcuse patul în acel loc atât de prăpăstuit trebuie să fi fost vreun sărman marinar naufragiat, care, încercând să urce coasta, va fi poposit aci ca să petreacă o noapte cumplită.

28 decembrie. Vremea continua să fie groaznică, dar în cele din urmă ne îngădui totuşi să stabilim oarecare puncte cartografice. Timpul deveni apăsător, cum se întâmpla totdeauna când viscolele, unele după altele, ne amânau plecarea zile în şir. Pe înserat, descoperirăm un alt golf, în care ancorarăm. De îndată ce ne sfârşirăm treaba cu ancora, văzurăm un om care făcea semne, fâlfâindu-şi cămaşa. Se trimise o barcă; puţin după aceea, ea se înapoie cu doi mateloţi străini. Făcuseră parte dintr-un grup de şase inşi, care, fugind de pe o balenieră americană, debarcaseră ceva mai la sud? la scurt timp după aceea, barca cu care fugiseră se făcea ţăndări, izbindu-se de ţărmul stâncos. De cincisprezece luni rătăceau pe coastă în sus şi în jos, fără să ştie încotro s-o apuce şi nici unde se aflau. Ce neaşteptat noroc pentru ei că descoperisem noi acest golf! De nu se întâmpla aşa, ei ar fi rătăcit până la adânci bătrâneţi, pierind pe acel ţărm pustiu. Suferinţele lor fuseseră năprasnice? unu, l dintre ei îşi pierduse viaţa, căzând. În mare de pe stâncile abrupte. Adeseori, în căutarea hranei, ei fuseseră siliţi să se despartă; şi în această împrejurare fusese făcut desigur patul acelui om singuratic. Ţinând socoteală de tot ceea ce păţiseră, cred că ţinuseră o bună socoteală a timpului, fiindcă nu greşiseră decât cu patru zile.

30 decembrie. Ancorarăm într-un mic golf liniştit, la poalele unor munţi înalţi de lângă extremitatea nordică a capului Très Montes.

După gustarea de a doua zi dimineaţă, un grup dintre

noi urcă un munte, înalt de 2400 picioare. Priveliştea era măreaţă. Cea mai mare parte a şirului de munţi consta din uriaşe mase de granit, solide şi abrupte, care păreau a fi acolo de la începutul lumii: Granitul, pe capetele stâncilor, era acoperit cu un înveliş de micaşist, care în scurgerea vremurilor luase forma ciudată a unor degete ascuţite. Amândouă aceste formaţii, atât de deosebite prin înfăţişarea lor, se aseamănă însă prin lipsa aproape totală a oricărei vegetaţii. Fiind de atâta vreme obişnuiţi cu aproape universala pădure de copaci verzi-întunecaţi, goliciunea stâncilor de aici se înfăţişa ciudat ochilor noştri. Găsii o mare plăcere în cercetarea structurii acestor munţi. Catena lor întortocheată şi semeaţă avea aspectul măreţ al durabilităţii, dar şi inutilităţii, tot grandioasă, atât pentru om cât şi pentru orice alte animale. Granitul se bucură, în ochii geologului, de un anumit clasicism: fiind extraordinar de răspândit şi având o structură internă splendidă şi compactă, puţine roce au fost identificate mai din vechime. Nicio altă formaţie n-a prilejuit poate discuţii mai aprinse asupra originii ei ca granitul. E roca fundamentală pretutindeni şi, oricum s-ar fi format, ştim limpede că este aşternutul cel mai profund al scoarţei pământeşti, până la care a putut pătrunde omul. Şi hotarul cunoştinţelor noastre despre orice subiect se vădeşte de un mare interes, cu atât mai mare, poate, cu cât se află mai aproape de domeniul imaginaţiei.

1 ianuarie, 183 5. Anul Nou este înconjurat de ceremoniile ce se cuvin acestei părţi a lumii. Nu este un an mincinos; un viscol cumplit se dezlănţui dinspre nord-vest, cu ploaie neîntreruptă, anunţându-l. Slavă Domnului că nu suntem sortiţi să-i aşteptăm sfârşitul aici, sperând să fim atunci departe în Pacific, unde bolta albastră spune omului că mai există un cer, că mai există în sfârşit ceva dincolo de norii de deasupra capului său.

În următoarele patru zile, bătând mai cu seamă

vânturile dinspre nord-vest, abia izbutirăm să străbatem un golf larg, ancorând apoi în alt golf adăpostit. Plecai într-o barcă să însoţesc pe căpitan până la capătul unui canal adânc. Pe drum, văzurăm un număr uimitor de foci: nu era loc neted pe stânci şi părticică de plajă neacoperită de ele. Păreau a trăi în bună înţelegere, fiindcă dormeau claie peste grămadă, ca porcii; dar chiar porcii s-ar fi ruşinat de atâta murdărie şi de duhoa-Tea pe care o răspândeau ele. Vulturi-curcani, cu priviri răbdătoare, dar de cobe, privegheau fiece pâlc, de jur-împrejur. Această pasăre dezgustătoare, cu capul pleşuv şi roşu, deprinsă să se lăfăie în putreziciune, e o pasăre obişnuită pe coasta de vest, iar obiceiul ei de a priveghea focile arată îndeajuns cu ce se hrăneşte. Apa canalului (probabil numai cea de deasupra) era aproape dulce: aceasta se datora numeroaselor torente care se prăvăleau în chip de cascade de pe semeţii munţi de granit în mare. Cum apa dulce atrage peştii, aceştia la rândul lor cheamă pescăruşii, martinii şi două specii de cormorani. Văzurăm de asemenea o pereche splendidă de lebede cu gâtul negru, precum şi câteva mici vidre de mare, a căror piele e de mare preţ. La înapoiere, ne mai amuzarăm văzând cum grămada de foci, tinere şi bătrâne, se prăvăleau de-a valma în apă în timp ce barca noastră trecea pe lângă ele. Dar nu stătură afund cine ştie cât, căci se iviră din apă, ţinându-se după noi cu gâtul întins, pline de mare uimire şi curiozitate.

7 ianuarre. Navigând pe lângă coastă în sus, aruncarăm ancora în golful lui Low din apropierea capătului de nord al arhipelagului Chonos. Insulele acestea, ca şi cele din Chiloé, erau formate din depuneri de litoral stratificate şi moi; şi prin urmare vegetaţia era de o splendoare luxuriantă. Pădurile veneau până în plaja mării, întocmai ca desişul de arbuşti veşnic verzi deasupra unei alei de pietriş. De pe locul unde ancorasem, ne

bucurarăm de asemenea admirând minunăţia celor patru conuri de zăpadă ale Anzilor, printre care şi „El famoso Corcovado”; pe această latitudine, însuşi lanţul de? munţi este atât de scund, încât numai pe alocuri depăşea vârful insulelor vecine. Aici, găsirăm un grup de cinci oameni de la Caylen, „El fin del Cristiandad”, care, plecând la pescuit, străbătusferă cu o nenorocită de bărcuţă primejdiosul larg de mare dintre Chonos şi Chiloé. După toate probabilităţile, în curând se vor popula şi insulele acestea, ca şi acelea de pe lângă ţărmul mării Chiloé.

Pe solul de cochilii şi nisip de lângă ţărmurile insulelor de aici, cartoful sălbatic creşte din belşug. Plantele cele mai înalte atingeau patru picioare. În general, cartofii erau mici, dar am găsit şi unul, de formă ovală, care avea în diametru doi inchi; în toate privinţele, ei semănau cu cartofii noştri, având chiar acelaşi miros; însă, fierţi, se închirceau mult mai mult, fiind la gust serbezi şi apoşi, fără niciun pic de amărăciune. Ei constituie un produs fără îndoială indigen –, după dl. Low, cresc spre sud până la latitudinea de 50° şi indienii de prin partea locului le spun aquinas, în timp ce indienii din Chiloé le dau alt nume. Profesorul Henslow, care a examinat câteva specimene uscate aduse de mine acasă, susţine că sunt la fel cu cei descrişi de dl. Sabine de la Valparaiso, formând însă o varietate pe care unii botanişti au socotit-o ca specie aparte. Fapt curios este că, aceeaşi plantă se poate găsi de asemenea pe munţii sterpi din Chile central, unde mai bine de şase luni pe an nu cade niciun strop de ploaie, precum şi prin pădurile umede ale acestor insule sudice.

În părţile centrale din arhipelagul Chonos (lat. 45°), pădurile au aproape acelaşi caracter cu cele care se întind de-a lungul coastei pe mai bine de 600 de mile înspre sud, până la capul Horn, Gramineele arborescente din Chiloé nu cresc pe aici, în timp ce fagul Ţării Focului atinge

mărimi apreciabile, constituind o bună parte din pădure, fără a fi însă exclusiv ca mai departe spre sud. Plantele cryptogame au aici climatul lor cel mai prielnic. În strâmtoarea lui Magellan, cum am spus mai înainte, regiunea pare prea rece şi umedă ca să îngăduie deplina dezvoltare –, dar în insulele acestea, prin păduri, atât numărul speciilor

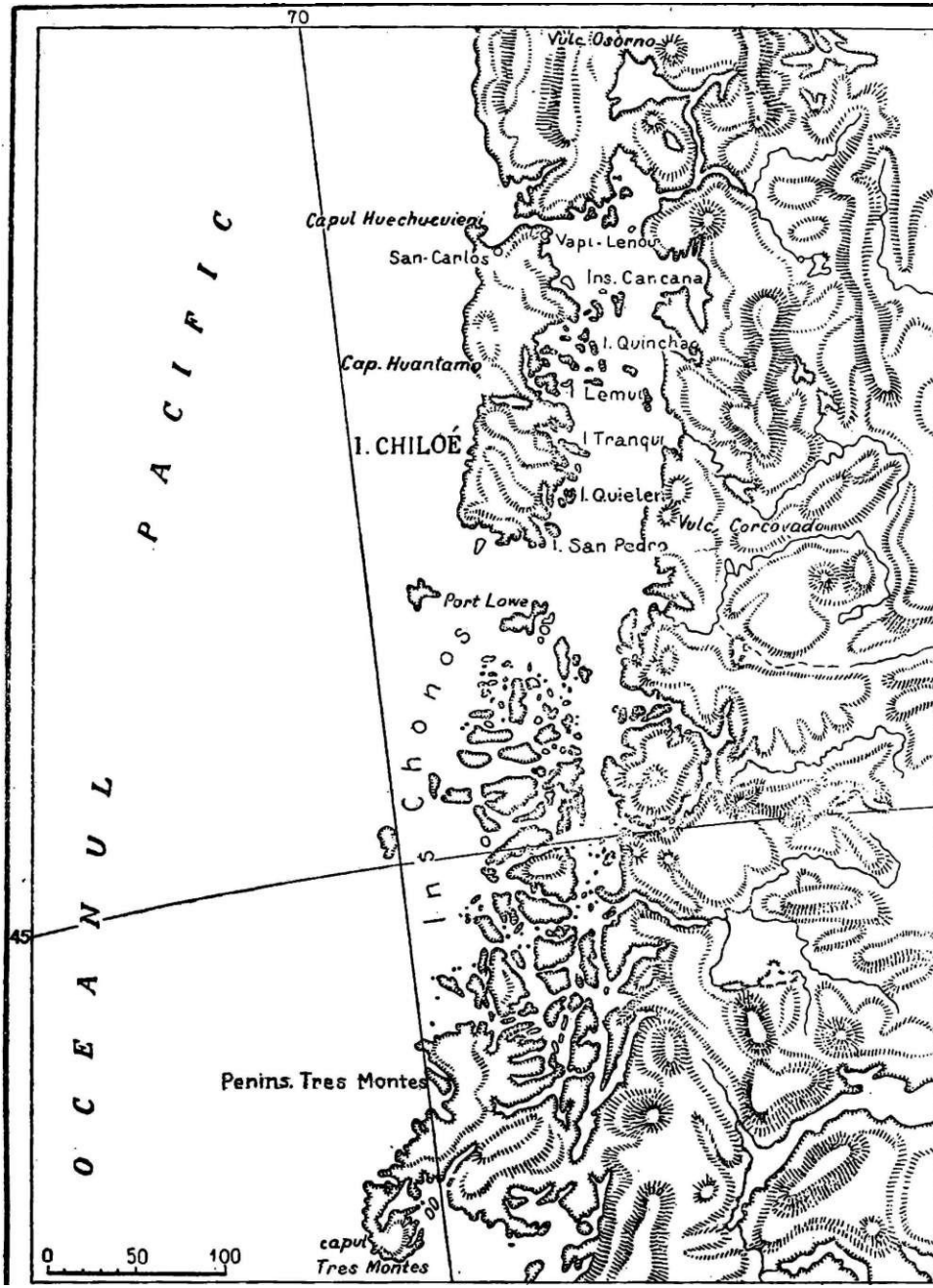
70
Vulc. Osorno
Capul Huechucuicui
Vapt. Lenou
San-Carlos
Ins. Cancana
I. Quinchao
Cap. Huantamo
I. Lemuy
I. CHILOÉ
I. Tranqui
I. Quiele
Vulc. Corcovado
I. San Pedro
Port Lowe
Ins. Chonos
PACIFIC
OCEAN
45
Penins. Tres Montes
0 50 100
capul Tres Montes

Chiloé şi insulele Chonos. După hărţile întocmite de cartografii vasului „Beagle”.

cât şi marele belşug de muşchi, licheni şi ferigi mici sunt cu totul extraordinare. În Ţara Focului, copacii cresc numai pe coasta munţilor, orice petic de pământ fiind acoperit fără excepţie cu un strat de turbă; în Chiloé, dimpotrivă, locurile netede susţin cele mai măreţe păduri. Climatul arhipelagului Chonos, prin natura lui, se apropie mai mult de climatul Ţării Focului, decât de al nordicei Chiloé, aceasta pentru că toate peticele de pământ întins sunt acoperite de două specii de plante (Astelia pumila şi Donaţia Magellanica), care prin putrezire creează amândouă stratul gros de turbă afinată. 6

Deasupra regiunilor împădurite din Ţara Focului, prima dintre plantele acestea, cu tendinţă deosebit de puternică de a forma asocia –, ţii, este agentul de căpetenie în producerea turbei. Frunzele noi răsar mereu unele după altele, pe pivotul tulpinii; cele de jos putrezesc repede şi, dacă se merge pe tulpina cuprinsă de turbă, frunzele pot fi găsite la locurile lor, dar din ce în ce mai putrede, pe măsură ce se ajunge la masa compactă, în care totul, frunze, ramuri, tulpină şi rădăcini, se amestecă şi se pierde. Pe lângă Astelia, se mai găsesc alte câteva plante: pe alocuri, câte un Myrtus mărunt şi târâtor (Myrtuş nummularia) cu lujerul lemnos ca al afinului nostru şi rodind nişte boabe dulci, apoi un Empetrum (E. rubrum), ca Ericaceele de pe la noi, şi un fel de rugină (Juncus grandiflorus) sunt aproape singurele plante care cresc pe suprafaţa mlăştinoasă a pământului.7 Deşi, în general foarte asemănătoare, aceste plante, la fel ca speciile aceloraşi genuri din Anglia, sunt totuşi deosebite. Pe locurile mai întinse, suprafaţa turbei este întreruptă de mici băltoace, care se află la înălţimi diferite, părând excavaţii artificiale. Pârâiaşe de apă, ce curg pe sub

pământ, desăvârşesc putrezirea materiei vegetale, consolidând procesul de formare a turbei.

Climatul părţii de sud a Americii se dovedeşte îndeosebi prielnic producerii turbei. În insulele Falkland, aproape toate soiurile de plante, chiar ierburile grosolane care acoperă întreaga suprafaţă, a pământului, se prefac în aceeaşi substanţă; numai cine ştie ce rare împrejurări împiedică acest proces de transformare. Unele straturi sunt groase de douăsprezece picioare şi partea mai din adânc, prin uscare, se întăreşte atât de mult, încât abia mai arde. Cu tot ajutorul dat şi de alte plante, totuşi Astelia este mai pretutindeni cea mai bună producătoare de turbă. Ceva cu totul ciudat faţă de ceea ce se întâmplă în Europa este că nicăieri, în America de Sud, n-am văzut niciun bulgăre de turbă format prin putrezirea muşchiului. Întrucât priveşte limita nordică a climatului, care îngăduie acea descompunere treptată, fără de care nu e cu putinţă formarea ei, cred că în Chiloé (lat. 41° până la 42°), deşi pământul e destul de mlăştinos, nu se formează turbă propriu-zisă –, dar numai cu trei grade mai la sud, cu alte cuvinte în insulele

Chonos, am văzut că se găseşte din belşug. Un colonist spaniol, care vizitase Irlanda şi se afla stabilit în regiunea La Platei, mi-a spus că pe coasta respectivă din est (lat. 35°), căutând cu de-amănuntul, n-a putut găsi niciun bulgăre de turbă. El mi-a arătat că ceea ce descoperise ca fiind cel mai asemănător cu turba era un fel de pământ negru şi afinat, străbătut de rădăcini atât de numeroase, încât abia ardea mocnit şi cu fum mult.

Fauna acestor insuliţe, mâncate de ape, ale arhipelagului Chonos, cum şi era de aşteptat, este foarte săracă. Mai răspândite sunt două neamuri de patrupede acvatice. Bine cunoscut pentru blana lui frumoasă, cu care se face un întins comerţ până printre locuitorii La Pla „tei, 8 este nutria, Myopotamus coypus (un fel de castor, cu

coada cilindrică). Spre deosebire de castorul comun, el frecventează numai apa sărată, ceea ce, câteodată, după cum am spus la timpul său, se întâmplă şi cu mapele rozător numit capybara. Foarte numeroasă este o mică vidră de mare 9; acest animal nu mănâncă numai peşte, hrănindu-se în cea mai mare măsură, ca şi facele, cu acei mărunţi crabi roşii, care înoată cu miile la suprafaţa apei. Dl. Bynoe a văzut o asemenea vidră în Ţara Focului mâncând o sepie; iar alta, în golful lui Low, a fost ucisă chiar când căra în ascunziş o scoică Voluta imensă. Undeva, eu am prins în cursă şi un şoricel destul de ciudat (Mus brachiotis), care se găsea mai peste tot în câteva insuliţe, dar chiloenii din golful lui Low spuneau că în altele nu exista de loc. Ce şir de întâmplări sau ce schimbări de nivel au trebuit să se producă, pentru ca aceste mici animale să se răspândească în arhipelagul acesta, aşa de ros de ape?!

Pretutindeni în Chiloé şi Chonos apar două păsări cu totul ciudate, înrudite cu turco şi tapacolo din Chile central, cărora le şi ţin locul. Locuitorii insulelor numesc pe una dintre ele „cheucau" (Pteroptochos rubecula): ea umblă prin locurile cele mai ascunse şi mai. Întunecoase ale acelor păduri umede. Uneori, deşi ţipătul i se aude ca la un pas, cel care îl aude, oricât de ager ar fi, nu poate descoperi unde se află cheucaul, în timp ce alteori mica pasăre cu pieptul roşu, văzându-l că stă nemişcat, se apropie singură până la câţiva paşi de el, în chipul cel mai prietenos; şi apoi ţopăie grăbit prin preajmă, cu codiţa ridicată, retrăgându-se în hăţişul de ramuri şi tulpini putrede. Din cauza ţipetelor ei felurite şi ciudate, chiloenii socotesc cheucaul ca pasăre prevestitoare. Sunt trei ţipete cu totul deosebite unul de altul: unuia, i se spune „chiduco", fiind de piază bună; altuia", huitreu", cumplit de cobe, iar pe al treilea l-am uitat. Aceste cuvinte sunt bineînţeles imitative; şi băştinaşii, în anumite împrejurări,

se conduc numai după superstiţia legată de ele. Dar fără nicio îndoială că chiloenii şi-au ales ca profet creatura cea mai mică şi mai caraghioasă. Speciei înrudite, dar mai mari, băştinaşii îi spun „guidguidif (Pteroptochos Tarnii), iar englezii pasărealătrătoare. Porecla englezească e foarte nimerită, deoarece desfid pe oricine care, auzind-o întâia oară, n-ar crede că e vorba de vreun căţel chelălăind undeva, prin pădure. Întocmai ca şi cu cheucaul, nimeni nu va izbuti să dea cu ochii de guidguid, chiar dacă îl auzi lătrând, uneori, oricât de aproape, şi cu atât mai puţin, dacă te apuci să răscoleşti tufişurile; în timp ce, alteori, aceeaşi păsărică vine singură până aproape, fără nicio teamă. Ca fel de a se hrăni şi de a vieţui în general, guidguidul seamănă în totul cu cheucaul.

Foarte răspândită, pe ţărmuri[104], e o mică pasăre negricioasă (Opetiorhynchus patagonicus), deosebită cu totul prin deprinderile ei liniştite, care o fac să trăiască numai pe plaja mării, ca fluierarii. În afară de păsările numite până aci, insulele acestea neregulate nu prea mai sunt locuite de altele. Găsesc în notele mele, luate în grabă la faţa locului, descrierea unor zgomote, care, deşi se aud destul de des prin pădurile întunecoase, totuşi nu izbutesc să le tulbure marea lor linişte. Chelălăitul guidguidului şi neaşteptatul hiu-hiu al cheucaului se aud când, uneori, foarte departe, când, alteori, foarte aproape; câteodată, micul pănţăruş negru din Ţara Focului îşi adaugă şi el piuitul; cojoaica (Oxyurus) urmăreşte pas cu pas pe nepoftit, ţipând şi piuind; pe alocurea colibriul săgetează aerul dintr-o parte în alta, bâzâind subţire, ca insectele şi,

---

104 **Ca dovadă a marii deosebiri de anotimp dintre părţile împădurite ale acestui ţărm şi cele deschise, menţionez că la 20 septembrie, pe lat. 34°, păsările acestea aveau pui în cuib, în timp ce prin insulele Chonos, vara, cu trei luni mai tîrziu, aceleaşi păsări abia ouau. Deosebirea de latitudine dintre cele două locuri este 700 de mile.**

în sfârşit, din vârful copacilor măreţi se poate auzi de asemenea glasul nedesluşit, dar plângător, al muscarilor-tirani cu moţ alb (Myiobius). În cele mai înalte regiuni, din cauza preponderenţei unor anumite genuri comune de păsări, cum sunt cintezii, eşti cuprins la început de mirare, văzând că zburătoarele arătate măi sus sunt pretutindeni cele mai răspândite. Două dintre ele, anume Oxyurus şi Scytalopus 10 se întâmplă să existe şi prin Chile central, dar numai foarte rar. Găsind astfel de vieţuitoare, cu rol atât de neînsemnat în marele plan al naturii, te minunezi cu drept cuvânt că au mai fost create. Totuşi, trebuie mereu să ne aducem aminte că poate, în anumite alte ţinuturi, ele sunt componente de seamă ale asociaţiei (animale) sau că în cine ştie ce perioadă mai veche ele au avut mare însemnătate. Dacă America de sub latitudinea 37° ar fi să dispară cândva înecată de apele oceanului, cele două păsări ar putea continua să existe multă vreme în Chile central, creşterea numărului lor rămânând însă improbabilă. Şi am avea astfel cazul care neapărat se va fi ivit în viaţa foarte multor animale.

Mările acestea de sud sunt frecventate de câteva specii de furtunari: cel mai mare este Procellaria gigantea, numit nelly (Quebranta huesos, adică sfărâmătoare de oase, cum îi spun spaniolii), care este o pasăre comună atât pe canalele interioare cât şi în largul mării. Ca obiceiuri şi fel de a zbura se aseamănă bine cu albatrosul şi întocmai ca la albatros te poţi uita mult şi bine la ea, fără să-ţi dai seama cu ce se hrăneşte. „Sfărâmătoarea de oase” este totuşi o pasăre răpitoare: câţiva ofiţeri au văzut-o, la golful San Antonio, urmărind o raţă, care încerca să scape tot dându-se la fund şi zburând, dar, fiind mereu silită* să se lase din zbor, până la urmă a primit o lovitură de cioc în cap şi a fost ucisă. În golful San Julian, aceşti furtunari uriaşi omorau şi mâncau puii pescăruşilor mai mici. O a doua specie (Puffinus cinereus). bine cunoscută

atât în Europa cât şi la capul Horn şi pe coasta peruviană, este mult mai mică decât Procellaria gigantea, având însă ca şi ea penele de un negru murdar. De regulă, această specie frecventează braţele de mare în stoluri fără seamăn de mari: eu nu cred să mai fi. văzut cândva alte păsări atât de multe la un loc, cum am văzut un stol dintre acestea în dosul insulei Chiloé. Sute de mii zburau ceasuri întregi, de-a valma, deşi în aceeaşi direcţie. Când câte o parte a stolului se lăsa pe apă, faţa mării se înnegrea, înălţându-se un fel de ciorovăială, ca de fiinţe omeneşti, care ar fi vorbit toate odată de la mare distanţă.

Mai sunt alte câteva specii de furtunari, dar nu voi mai pomeni decât de una, numită Pelacanoides Berardi, care poate fi dată ca exemplu de acele rarisime păsări aparţinând vădit unei familii bine caracterizate, dar fiind atât ca obiceiuri cât şi ca structură înrudite cu alt. grup foarte deosebit. Această pasăre nu părăseşte niciodată canalurile interioare, liniştite. Când se simte urmărită, ea se dă la fund de departe şi, ieşind apoi deasupra, în aceeaşi clipă îşi ia zborul, ca şi cum s-ar afla în continuarea mişcării de a ieşi din apă. După ce, un timp, zboară în linie dreaptă, dând repede din aripile ei scurte, cade deodată, ca lovită de moarte, scufundându-se din nou. Forma ciocului şi a nărilor, lungimea picioarelor şi chiar culoarea penelor arată că e vorba de un pescăruş; pe de altă parte însă, aripile scurte şi deci puterea ei mărginită de zbor, forma corpului şi tăietura cozii, lipsa degetului posterior de la laba piciorului, felul de a se da la fund şi alegerea locului undestă de obicei, toate aceste caracteristici nasc la început bănuiala că se va fi înrudit deopotrivă cu Cephus. De fapt, când o vede. cineva dedeparte, fie în zbor, fie dându-se la fund sau înotând liniştită prin canalurile singuratice din Ţara Focului, o ia drept Cephus.

CAPITOLUL XIV

chiloé şi concepción – mare cutremur de pämint

San Carlos, Chiloé – Osorno erupe concomitent cu Aconcagua şi Coseguina – Excursie călare la Cucao – Păduri de nepătruns – Valdivia – Indieni – Cutremur de pământ – Concepción – Mare cutremur de pământ – Stânci crăpate – înfăţişarea oraşelor de altă dată – Marea înnegrită şi clocotind – Direcţia vibraţiilor – Pietre răsucite – Un talaz – înălţarea continuă a solului – Aria fenomenelor vulcanice – Legătura dintre forţeile eruptive şi de elevaţie – Cauza cutremurelor de pământ – Ridicarea înceată a lanţurilor de munţi.

Plecând din golful lui Low în ziua de 15 ianuarie, ancoram, trei zile mai târziu, pentru a doua oară, în golful San Carlos din Chiloé. În noaptea de 19, vulcanul Osorno era în activitate. Pe la miezul nopţii, santinela observă un fel de stea mare, care crescu încetul cu încetul până către orele trei, când se înfăţişă ca un spectacol în adevăr magnific. Cu ajutorul lunetei, văzurăm în mijlocul uriaşelor văpăi de culoare roşie nişte corpuri negre, care erau aruncate în sus, unele după altele, la intervale regulate, căzând apoi de la sine. Lumina era destul de puternică, încât îşi azvârlea lungile ei răsfrângeri aprinse pe suprafaţa mării. E ceva cu totul obişnuit ca în această parte a Anzilor craterele să împroaşte cerul cu mase enorme de materie topită. Mi s-a afirmat că vulcanul Corcovado, când e în erupţie, proiectează pe cer cantităţi uriaşe de materie, care se văd arzând în văzduh şi împrumutând cele mai fantastice şi mai numeroase forme, cum ar fi de pildă de copaci; forma acestor mase trebuie să fie imensă, de îndată ce ele se pot desluşi de pe înălţimile de dincolo de San Carlos, care se află la un mai puţin de nouăzeci şi trei de mile faţă de Corcovado. Dimineaţa, vulcanul se linişti.

Rămăsei mirat, auzind după aceea că Aconcagua din Chile, la 480 de mile spre nord, erupsese în aceeaşi

noapte? şi mai mirat am rămas, auzind că marea erupţie a vulcanului Coseguina (la 2700 mile nord de Aconcagua), însoţită de un cutremur de pământ resimţit pe 1.000 de mile, se produsese de asemenea tot în cele şase ore, când erupseră Aconcagua şi Corcovado. Această coincidenţă este cu atât mai însemnată, cu cât Coseguina mocnea de douăzeci şi şase de ani, iar Aconcagua dăduse semne de viaţă şi mai rare. Orice ipoteză în privinţa acestei coincidenţe e plină de risc, fie că am socoti-o curată întâmplare, fie că am pune-o pe seama vreunei legături subterane. Dacă Vezuviul, Etna şi, din Islanda… Hecla (toţi trei relativ mai apropiaţi unul de altul decât sunt vulcanii corespunzători din America de Sud) ar izbucni deodată în erupţie în aceeaşi noapte, faptul ar fi socotit ca O coincidenţă plină de semnificaţie? cu atât mai semnificativă este însă împrejurarea din America de Sud, unde cei trei vulcani se întâmplă să aparţină aceluiaşi uriaş lanţ de munţi şi unde câmpii vaste de-a lungul coastei de răsărit dimpreună cu cochiliile recente de pe coasta de apus, răspândite pe o lungime de peste 2000 de mile, dovedesc felul egal şi conjugat de a acţiona al forţelor de elevaţie.

Căpitanul Fitz Roy, dorind să treacă la facerea punctului undeva pe coasta exterioară1 a insulei Chiloé, a hotărât ca dl. King şi cu mine să mergem călări la Castro, iar de aci, străbătând insula, să ajungem la capela din Cucao, situată pe ţărmul de vest. Închinând pentru aceasta cai şi un călăuz, pornirăm la drum în dimineaţa de 22 ianuarie. Nu ajunsesem prea departe, când iată că ni se adăugară la drum o femeie şi doi băieţi, care mergeau tot într-acolo. Felul oricărui călător de a se purta prin părţile acestea. Se cuprinde în vorbele „noroc, bine ne-am întâlnitr fârtate”, deoarece aici există fericita posibilitate, atât de rară în America de Sud, de a călători în linişte, fără arme de foc. Ţinutul consta mai întâi dintr-un şir de

înălţimi şi văi; dar în apropiere de Castro deveni şes întins. Drumul în sine e ceva cu totul curios: pe toată lungimea lui, afară de câteva porţiuni neînsemnate, e format din trunchiuri de copaci, fie groase şi trântite în lung, fie mai subţiri şi aşternute de-a curmezişul. Vara, drumul nu e prost; dar iarna, când lemnul, din cauza ploilor, e lunecos, călătoria devine fără seamăn de grea. La acest timp al anului, pământul, atât într-o parte cât şi în cealaltă, se face mlăştinos, fiind adesea înecat de ape: de aci, necesitatea ca trunchiurile puse în lung să fie întărite pe de lături cu stâlpi, care se bat, pe amândouă părţile drumului, în pământ. Aceşti ţăruşi sunt o mare primejdie pentru cine ar cădea de pe cal, pentru că se prea poate să nimerească în vreunul. Dar isteţimea dobândită de caii. chiloeni, din această cauză, e minunată. Ajungând la locurile nesigure, unde butucii s-au slăbit mişcându-se de la locul lor, ei sar din butuc în butuc, cu iuţeala şi precizia câinilor. Pe dreapta şi pe stânga drumului, copaci măreţi de codru legaţi între ei prin stufăriş alcătuiesc pereţi compacţi de verdeaţă. Câteodată se poate vedea în lungimea acestei căi până departe şi atunci priveliştea, uniformităţii ei este impunătoare; fâşia albă a trunchiurilor, strâmtându-se pe măsură ce se depărtează, se înfundă în noaptea codrului sau apucă în zigzag pe coasta vreunui munte prăpăstios.

Cu toate că distanţa de la San Carlos până la Castro este, în linie dreaptă, numai de douăsprezece leghe, construirea drumului trebuie să fi costat multă caznă. Am auzit că, înainte de construirea lui, mai mulţi inşi şi-au pierdut viaţa încercând să străbată codrul. Cel care a izbutit întâi a fost un indian, care şi-a deschis drum printre liane în opt zile, ajungând la San Carlos. Guvernul spaniol l-a şi răsplătit pentru isprava lui cu o bucată de pământ... În timpul verii, numeroşi indieni bat codrii (mai cu seamă prin părţile mai deluroase, unde pădurile nu sunt atât de dese), căutând vite cornute, aproape sălbăticite, care se

hrănesc cu liane şi frunze de pe anumiţi copaci. Un astfel de vânător descoperise din întâmplare, acum câţiva ani, un vas englez, naufragiat pe coasta exterioară. Echipajul tocmai începuse să simtă lipsa proviziilor şi e probabil că, fără ajutorul acestui om, nu s-ar mai fi descurcat niciodată din hăţişurile aproape de nepătruns ale pădurii. Chiar şi aşa, un marinar tot a murit pe drum de oboseală. În excursiile lor, indienii se orientează după soare? aşa că, dacă vremea este câteva zile în şir noroasă, ei nu pot porni la drum.

Ziua era măreţ de frumoasă şi copaci fără număr, împovăraţi de floare, îi parfumau aerul; cu toate acestea, impresia de întunecime şi umezeală a codrului izbutea să stăruie. De altfel, numeroasele trunchiuri de copaci putreziţi, rămaşi în picioare ca nişte schelete, dau totdeauna acestor arbori străvechi înfăţişarea solemnă care lipseşte pădurilor din ţările civilizate mai demult. Puţin după ce asfinţi soarele, ne gospodărirăm de mas noaptea. Femeia care ne însoţea, destul de drăguţă, aparţinea uneia dintre cele mai cumsecade familii din Castro? călărea însă bărbăteşte şi n-avea nici încălţăminte, nici ciorapi. Lipsa totală de mândrie, la ea şi la fratele ei, mă miră. Bineînţeles că îşi luaseră cu ei de mâncare, dar tot timpul cât dl. King şi cu mine mâncam, se uitau la noi atât de stăruitor, încât ni se făcu ruşine şi îi poftirăm la masa noastră. Noaptea era senină? şi, lungindu-ne în aşternuturi, rămaserăm cu toţii în admiraţia mulţimii de stele, care iluminau întunecimea codrului.

2 3 ianuarie. Ne scularăm dis-de-dimineaţă şi, la orele două, ajungeam în micul şi tihnitul oraş Castor. Bătrânul guvernator murise după ce mai fusesem noi aci, şi un chilian îi ţinea acum locul. Aveam o scrisoare de recomandaţie către don Pedro, care ni se păru neînchipuit de amabil şi de primitor, fiind mai dezinteresat decât se obişnuieşte prin părţile acestea ale continentului. A doua

zi, don Pedro ne făcu rost de cai odihniţi şi se arătă bucuros să ne însoţească el însuşi. Pornirăm spre sud, ţinându-ne mai tot timpul de ţărm şi străbătând câteva cătune, fiecare având câte o hardughie de biserică, făcută din lemn. La Vilipilli, don Pedro ceru comandantului să ne dea un călăuz, care să ne ducă la Cucao. Bătrânul gentilom, comandantul orăşelului, ne propuse să meargă el însuşi; nimic nu-l putu însă convinge o bucată de vreme, ca doi englezi să dorească în adevăr să meargă într-un loc atât de îndepărtat şi neumblat cum era Cucao. Ne văzurăm astfel însoţiţi dß cei mai însemnaţi aristocraţi ai ţinutului, ceea ce se vedea limpede din purtarea indienilor sărmani faţă de însoţitorii noştri. La Chonchi, o luarăm de-a dreptul peste insulă, urmând poteci care de care mai întortocheate, câteodată prin codri magnifici, iar alteori prin minunate locuri despădurite, cu belşug de grâne şi cartofi. Acest ţinut păduros şi vălurit îmi amintea de unele regiuni mai sălbatice din Anglia şi tocmai de aceea aveau în ochii mei un farmec cu atât mai mare. La Vilinco, sat aşezat pe malurile lacului Cucao, erau numai câteva suprafeţe despădurite, toţi locuitorii fiind indieni. Acest lac e lung de douăsprezece mile, întinzându-se atât la răsărit cât şi la apus. Din cauza unor condiţii locale, briza mării suflă cu mare regularitate ziua, iar în timpul nopţii domneşte calmul cel mai desăvârşit; faptul acesta a dat loc la exagerări nemaipomenite, fiindcă, după descrierea ce mi se făcuse la San Carlos, ne aşteptam la o adevărată minune.

Drumul la Cucao era atât de stricat, încât hotărârăm să ne îmbarcăm într-o periagua. Comandantul, într-un chip foarte autoritar, dădu poruncă unui grup de şase indieni să ne stea la îndemână ca să ne treacă pe malul celălalt, fără nicio vorbă dacă vor fi plătiţi sau nu. Periagua este o luntre grosolană foarte ciudată, dar mai ciudat mi se păru echipajul: mă îndoiesc să se fi întâlnit cândva în vreo barcă

şase omuleţi mai urâţi. Vâsleau însă minunat şi plini de veselie. Căpetenia vâslaşilor bolborosea vorbe indiene, scoţând strigăte ciudate, foarte asemănătoare cu ale porcarilor, când aceştia îşi mână turmele de porci. Pornirăm cu o uşoară briză în piept, dar ajunserăm totuşi la capela din Cucao înainte de căderea nopţii. Pe amândouă malurile lacului, se vedeau păduri nesfârşite. În aceeaşi periagua, odată cu noi fusese îmbarcată şi o vacă. E greu de înţeles, la început, cum se poate urca într-o barcă atât de mică un animal atât de mare, dar indienii făceau asta la repezeală. Ei au adus vaca alături şi în lungul periaguei, pe care au împins-o cât mai aproape de ea; apoi vârându-i pe sub burtă două vâsle, în aşa fel încât capetele să le vină pe marginea bărcii, ei au dat-o peste cap frumuşel, cu ajutorul acestor pârghii, trântind-o în fundul corăbiei, unde au legat-o apoi cu frânghii. La Cucao, găsirăm o colibă nelocuită, în care sta preotul când venea să viziteze capela –, aprinzând focul, ne pregătirăm masa şi ne simţirăm foarte mulţumiţi.

Regiunea Cucao este singura parte locuită de pe coasta vestică a insulei Chiloé. Ea cuprinde cam treizeci-patruzeci de familii indiene, răspândite de-a lungul ţărmului pe patru sau cinci mile? ele trăiesc cu totul despărţite de restul insulei şi neîntreţinând mai niciun fel de comerţ, dacă se exceptează puţina untură scoasă uneori din grăsimea de focă. Indienii aceştia sunt destul de bine îmbrăcaţi, cu haine pe care şi le fac singuri şi hrană au din belşug. Cu toate acestea, nu păreau prea mulţumiţi, arătându-se dimpotrivă aşa de sărmani, că le plângeai de milă. Purtarea lor, cred, se datora mai cu seamă felului nemilos şi autoritar al conducătorilor faţă de ei. Însoţitorii noştri, deşi foarte politicoşi cu noi, se purtau cu bieţii indieni ca şi cum aceştia n-ar fi fost liberi, ci sclavi; le porunceau să ne dea provizii şi propriii lor cai, fără a binevoi să le spună ce provizii şi pentru cât timp să ne dea

caii sau orice altă vorbă despre plata acestor servicii. Dimineaţa, rămânând singuri cu aceşti bieţi oameni, le mulţumirăm, dându-le ţigări şi mate. Sparserăm o căpăţână de zahăr alb şi o împărţirăm tuturor. Fiecare gusta zahărul cu mare curiozitate. Indienii îşi terminau toate văicărelile lor, spunând: „Asta pentru că suntem indieni sărmani şi nu ştim nimic; dar nu era aşa când aveam şi noi un rege”.

A doua zi, după gustarea de dimineaţă, călărirăm câteva mile înspre nord, la capul Punta Huantamö. Drumul se aşternea de-a lungul unei plăji late, pe care, chiar după atâtea zile splendide, se spărgeau talazuri spăimântătoare. Mi s-a spus că după furtunile mari, mugetul mării se poate auzi noaptea chiar de la Castro, adică de la un mai puţin de douăzeci şi una de mile marine, trebuind să străbată până acolo un ţinut şi muntos şi împădurit. Nu ne veni prea uşor să ajungem la locul propus, din cauza potecilor neînchipuit de proaste: peste tot la umbră pământul era mocirlos. Însuşi capul pe care voiam să-l urcăm era o stâncă semeaţă, acoperită de planta înrudită; cred, cu Bromelia şi căreia locuitorii îi zic chepones 2. Luptându-ne pe brânci să ne facem loc, cum puteam, prin desişuri, ne zgâriam mâinile cumplit. Am făcut mult haz de grija pe care o avea indianul călăuz de a-şi sumete pantalonii, crezându-i desigur mai puţin rezistenţi decât pielea lui înăsprită. Planta chepones face un fruct care seamănă cu anghinarea, conţinând numeroase boabe. Acestea au un miez dulce, foarte căutat pe aici. Am văzut în portul lui Low că chiloenii făceau, din fructele de chepones, *chichi*, adică cidru: atât e de adevărat, după cum observă Humboldt, că omul găseşte aproape pretutindeni mijloace de a-şi scoate o băutură oarecare din regnul vegetal. Totuşi sălbaticii din Ţara Focului şi, cred, din Australia nu sunt, ca pricepere a meşteşugurilor, atât de înaintaţi.

Partea dinspre nord a Puntei Huantamo era

neînchipuit de colţuroasă şi prăpăstioasă, stând faţă în faţă cu numeroase stânci, care ieşeau din mare, înfruntând răgetele talazurilor sparte. Dl. King dimpreună cu mine dorea să ne înapoiem, dacă era cu putinţă, pe jos, de-a lungul acestei coaste, dar chiar indienii spuneau că partea nordică nu poate fi străbătută cu piciorul. Mai spuneau că unii oameni o luau de-a dreptul de la Cucao la San Carlos, prin păduri, dar niciodată pe coastă. În aceste expediţii, indienii iau ca hrană cu ei doar grâu copt, mâncând, cu socoteală, numai de două ori pe zi.

2 6 ianuarie. Ne îmbarcarăm din nou în periagua, ca să ne înapoiem peste lac, la malul celălalt, unde ne aşteptau caii noştri. Lumea din Chiloé folosea această săptămână neobişnuit de frumoasă, dând foc pădurilor, ca să aibă pământ de cultură. De pretutindeni se vedeau înălţându-se în văzduh şi încolăcindu-se rotocoale de fum. Deşi toţi locuitorii se sileau din răsputeri să dea foc pădurilor în toate părţile, mărturisesc că eu n-am văzut nicăieri un foc pe care ei să fi izbutit a-l aprinde pe o întindere mai mare. Masa de seară o luarăm cu prietenul nostru comandantul şi nu ajunserăm din nou la Castro decât după căderea nopţii. A doua zi de dimineaţă, plecarăm foarte devreme. După câtva timp de mers călare, sosirăm pe o buză de prăpastie, de unde (lucru rar pe drumul acesta) se deschidea cea mai largă privelişte asupra «codrilor. Peste linia vârfurilor de copaci se ridica falnică forma conică atât a vulcanului Coroovado, cât şi a încă unuia, spre. nord, acesta având piscul trunchiat; cum mai nicio altă creastă de pe întregul lanţ nu-şi arăta coarna înzăpezită, simţii că va trece multă vreme până să uit această privelişte de răma’s bun a Anzilor din faţa insulei Chiloé; Ca să ne petrecem noaptea, ne oprirăm sub cerul înstelat, iar în dimineaţa următoare sosirăm la San Carlois. Ajungeam tocmai la timp, deoarece după-amiază începu o ploaie cumplită.

Chiloé; sus: veche biserică spaniolă în Castro: la mijloc şi jos: vederi din apropiere de Punta Arenas. *Gravura de sus de F.P. King*; *gravurile de la mijloc şi de jos de Ch. Martens*.

4 februarie. Am plecat din Chiloé. Înultimasăptămână am făcutt câteva mici excursii. Într-ama din ele, am cercetat marea pătură de cochilii actuale, înălţată cu 350 de picioare deasupra nivelului mării: de printre cochilii creşteau copaci uriaşi de păduri. Altă dată am mers călare la capul Punta Huechucucuy. Aveam cu mine un călăuz care cunoştea tot ţinutul ca pe degete; aşa că mi-a spus cu exactitate un număr nesfârşit de nume indiene privind orice /locşor, orice râuleţ şi orice braţ de mare. Ca şi în Ţara Focului, limba. indienilor de aici se dovedeşte deosebit de aptă a găsi câte un nume chiar pentru caracteristica cea mai neînsemnată a pământului. Cred că oricine ar fi fost bucuros să-şi ia rămas bun de l-a Chi loé; şi totuşi, dacă trecem cu vederea ploile de iarnă, întunecoase şi nesfârşite, Chiloé rămâne o insulă încântătoare. Pe lângă aceasta, ceva foarte atrăgător este purtarea locuitorilor săraci: plină de simplitate şi politeţe modestă.

Valdivia; sus: vederea oraşului peste râu; la mijloc: turn vechi? jos: stradă în oraş. *Gravura de sus de R. Fitz Roy*; *gravurile din mijloc şi de jos de F.P. King*.

Ne îndreptarăm spre nord, de-a lungul ţărmului, dar din pricina vremii păcătoase nu ajunserăm la Valdivia decât în seara de 8 februarie. A doua zi dimineaţă, pornirăm cu barca spre oraş, care se afla cam la zece mile. Urmând în sus albia râului, treceam fie pe lângă câteva coiibe, în jurul cărora erau unele petice despădurite, restul fiind păduri nesfârşite, fie pe lângă vreo canoe, în care era câte o familie de indieni. Oraşul, aşezat pe malurile joase ale râului, este atât de îngropat într-o pădure de meri, încât străzile lui par mai degrabă potecile unei livezi. N-am mai văzut nicio ailtă ţară, în care să-i priască mărului ca în această parte umedă a Americii de Sud; pe marginile fiecărui drum erau puieţi de măr, răsăriţi spontan. Locuitorii din Chiloé aveau un mijloc rapid de a-şi face livadă. Pe partea inferioară a fiecărei ramuri răsar nişte excrescenţe mici, conice, negricioase şi încreţite, care, după cum se poate vedea când întâmplător pomul a fost împroşcat cu noroi, sunt totdeauna gata să se preschimbe în rădăcini. Se alege de cu primăvară o cracă de grosimea unui picior de om şi se taie exact de sub pâlcul acelor excrescenţe; se copilesc toate celelalte ramuri de pe ea şi se înfige apoi în pământ la o adâncime de două picioare. În vara ce urmează, craca lăstăreşte îmbelşugat şi câteodată chiar rodeşte: am văzut eu însumi una care făcuse douăzeci şi trei de mere, dar mi s-a spus că faptul era neobişnuit. În al treilea an, craca se preface (după cum am văzut cu ochii mei) într-un copac rămuros, încărcat de roade. Un bătrân de lângă Valdivia, ca să adeverească vorba lui că *„necesidad es la madie del invention”*, îmi povestea câte foloase putea el scoate din merii săi. După ce făcea cidru şi de asemenea vin, din ceea ce rămânea scotea prin stoarcere o minune de tescovină parfumată –,

şi întrebuinţând alt procedeu, îşi prepara o marmeladă dulce, căreia el îi zicea miere. Copiii şi porcii lui, vara, trăiau tot timpul aproape numai în livadă.

11 februarie. Plecai cu un călăuz într-o excursie, călare; dar nu izbutii să văd, nici în privinţa geologiei ţinutului, nici în privinţa locuitorilor, decât prea puţin. Pământul nu prea este despădurit pe lângă Valdivia; după cele câteva mile, am trecut pe celălalt mal al râului, am pătruns în pădure, nemaidând decât peste o colibă sărăcăcioasă până să ajungem la locul unde ne-am petrecut noaptea. Diferenţa mică de latitudine, de vreo sută cincizeci de mile, dăduse pădurii o nouă înfăţişare, în comparaţie cu aceea din Chiloé. Faptul se datora speciilor de copaci, care se amestecau într-o proporţie oarecum diferită. Copacii veşnic verzi nu păreau să fie prea numeroşi; aşa că pădurea avea un colorit mai luminos. Ca şi în Chiloé, tulpinile erau legate între ele prin stufăriş; un alt soi de stuf deosebit de celelalte (semănând cu ba-ibusul din Brazilia, înalt cam de douăzeci de picioare) creştea pe aici pâlcuri-pâlcuri, împodobind foarte plăcut malurile unor râuri. Din soiul acesta îşi fac indienii aşa-zisele lor chuzos, adică suliţi lungi şi ascuţite. Casa în care urma să petrecem noaptea era aşa de murdară, încât am preferat să dorm afară: în astfel de călătorii numai prima noapte este cu totul neplăcută, din cauza puricilor, care şi gâdilă şi înţeapă. Sunt sigur că dimineaţa nu era loc nici cât un şiling pe picioarele mele, care să nu fi fost însemnat de urmele mici şi roşii ale ospăţului puricilor.

12 februarie. Ne continuarăm excursia călare prin pădurea deasă, întâlnind doar întâmplător câte un indian călare sau un grup de catâri frilmoşi încărcaţi cu scânduri de *alerce* şi grâu din câmpiile sudice. Unul dintre cai, după-amiază, nu mai putu merge: ne aflam pe creasta unei coline, de unde aveam o minunată privelişte a llanosurilor. Priveliştea acestor câmpii era foarte odihnitoare, mai cu

seamă după ce fusesem atâta vreme înfăşuraţi şi ca şi îngropaţi în pustietatea codrilor. Uniformitatea pădurii devine repede obositoare. Această coastă vestică mă făcea să-mi amintesc cu plăcere de câmpiile fără margini ale Patagoniei; şi totuşi, din simplu spirit de contradicţie, nu pot uita nici sublima tăcere a pădurilor. Llanosurile sunt părţile cele mai productive şi mai populate de pe aici, nefiind umbrite aproape de niciun copac. Înainte de a părăsi pădurea, străbăturăm câteva mici pajişti netede, străjuite de jur-împrejur de copaci singuratici, ca parcurile englezeşti; am observat adeseori cu mirare că, în regiunile păduroase şi vălurite, locurile cu totul şese erau lipsite de copaci. Din pricina calului obosit, hotărâi să mă opresc la misiunea din Cudico, unde se afla un „frate", pentru care aveam o scrisoare de recomandaţie. Cudico este un district situat între pădure şi llanosuri. Căsuţele erau multe la număr şi bine gospodărite, cu locuri de grâne şi cartofi, aproape toate aparţinând indienilor. Triburile dependente de Valdivia erau „*reducidos* y *cristianos*" (convertiţi la creştinism), spre deosebire de indienii mai de la nord, de pe lângă Arauco şi Imperial, încă foarte sălbatici şi nebotezaţi, dar având toţi deseori a face cu spaniolii. Preotul spunea că indienilor creştinaţi nu le prea place să vină la slujba religioasă, respectând altminteri religia. Cea mai mare greutate cu ei era să se supună regulei de a se cununa religios. Indianul sălbatic ia atâtea neveste câte poate ţine, cacicul ajungând câteodată să ia peste zece. Numărul nevestelor, când intri într-o casă, se cunoaşte după numărul focurilor. Fiecare nevastă trăieşte pe rând, câte o săptămână, cu cacicul, dar toate deodată îi ţes ponchos şi fac tot ce este de trebuinţă. A fi soţie de cacic este o cinste foarte căutată de femeia indiană.

Bărbaţii tuturor triburilor poartă un poncho de lână grosolan: cei de la sud de Valdivia poartă pantaloni scurţi, iar cei de la nord o fustiţă, cam ca chilipa de gauchos. Cu

toţii au părul lung, strâns într-o plasă roşie, fără să mai pună altceva pe cap. Indienii aceştia sunt oameni voinici, umerii obrajilor le sunt ieşiţi şi, ca înfăţişare generală, ei seamănă cu marea-familie americană căreia îi aparţin; totuşi fizionomia lor mi s-a părut oarecum deosebită de a triburilor pe care le văzusem mai înainte. Chipul lor e mai totdeauna serios şi chiar aspru, cu caracteristici bine pronunţate, arătând fie neciopleală cinstită, fie hotărâre feroce. Părul lung şi negru, trăsăturile aspre şi grave ca şi obrazul negricios mi-au amintit vechile portrete ale unui Iacob 13. Pe drum, nu mai dădurăm peste nimic din politeţea umilă atât de răspândită pretutindeni în Chiloé. Unii spuneau „mari-mari” (bună dimineaţa) cu destulă voie bună, dar cei mai mulţi nu păreau de loc dispuşi să salute. Această purtare de oameni independenţi este probabil urmarea lungilor războaie şi victoriilor repetate, pe care numai ei, dintre toate triburile americane, le-au câşti gât împotriva spaniolilor.

Seara mi-am petrecut-o minunat, stând de vorbă cu preotul. Era un om nespus de blând şi primitor; venise aci de la Santiago şi izbutise să-şi alcătuiască un domiciliu destul de mulţumitor. Având oarecare educaţie, el se plânse amarnic de lipsa oricărei societăţi. Fără să arate un zel deosebit pentru religie, pentru vreo îndeletnicire sau alt scop, viaţa lui trebuie să fi fost cumplit de pustie! A doua zi, înapoindu-ne, întâlnirăm şapte indieni „fioroşi la înfăţişare, unii dintre ei fiind cacici, care tocmai îşi primiseră mica lor plată anuală de la guvernul chilian pentru îndelunga lor supunere. Erau bărbaţi arătoşi, călărind în şir, unul după altul, cu chipurile cele mai întunecate. Un cacic bătrân, care le era căpetenie, se îmbătase, cred, mult mai zdravăn decât ceilalţi, deoarece părea şi peste măsură de posomorât şi foarte supărat. Puţin mai înainte, ne ajunseseră din urmă doi indieni, care veneau de la o misiune depărtată şi mergeau la Valdivia,

pentru un proces. Unul dintre ei era un bătrân bine dispus, care din cauza obrajilor zbârciţi şi fără barbă părea mai mult babă decât unchiaş. Le-am dat de repetate ori ţigări, dar, deşi le primeau da *v*ădită bucurie şi, pot spune, chiar cu recunoştinţă, abia catadicseau să-mi mulţumească. Un indian din Chiloé, pus în aceeaşi situaţie, şi-ar fi scos pălăria, făcându-mi urarea obişnuită „Di*os l*e *p*a*ge J*" (Să vă păzească Dumnezeu!) Călătoria aceasta deveni nespus de obositoare, atât din pricina drumurilor proaste, cât şi din cauza numărului prea mare de copaci căzuţi, pe care trebuia fie să-i sărim, fie să-i evităm făcând mari ocoluri. Am dormit pe drum, iar dimineaţa ajunserăm la Valdivia, de unde porneam mai departe cu barca.

Câteva zile după aceea, străbăteam golful dimpreună cu un grup de ofiţeri şi debarcam lângă fortul numit Niebla. Zidăria era dărâmată, iar afeturile de tunuri putreziseră. Dl. Wickham spuse ofiţerului-comandant că, dacă s-ar trage o singură dată cu aceste tunuri, afeturile s-ar face ţăndări. Dar bietul comandant, încercând să-şi păstreze mândria, răspunse serios: „At nu, sunt sigur că ţin chiar la două trageri!" Spaniolii trebuie să fi urmărit să fortifice locul ca pe o redută. Dar acum, în mijlocul curţii, e o grămadă de molozcare s-a întărit ca şi stânca pe care se află. Materialele fuseseră aduse din Chile şi costaseră 7.000 de dolari. Dar izbucnind revoluţia, totul a căzut în uitare, ruinile rămânând până azi ca un monument al dărâmării imperiului spaniol. 4

Îmi arătai dorinţa să merg la o casă care se afla cam la o milă şi jumătate de unde ne găseam, dar călăuzul îmi spuse că ar fi fost cu neputinţă să o luăm prin pădure, în linie dreaptă. Îmi propuse însă să mă ducă acolo pe drumul cel mai scurt, ţinându-se de cărările ascunse, făcute de vite: plimbarea aceasta ne luă numai bine trei ceasuri! Meseria călăuzului era să caute vitele rătăcite; totuşi, deşi cunoştea pădurea pe degete, se rătăcise el însuşi mai

deunăzi, răbdând de foame două zile. Acest fapt dă ideea cea mai potrivită asupra inaccesibilităţii pădurilor de pe aici. Deseori am fost adus în situaţia să-mi pun întrebarea: în cât timp putrezeşte un copac prăbuşit, ca să nu mai rămână nici urmă din el? Omul nostru îmi arătă unul, pe care, de paisprezece ani, îl tăiaseră nişte dezertori regalişti; luân du-l pe acesta ca măsură, aş zice că un buştean, cu diametrul de un picior şi jumătate, s-ar preface într-un muşuroi de ţărână până în treizeci de ani.

20 februarie. Această zi va rămâne memorabilă în analele Valdiviei, fiindcă azi s-a întâmplat cel mai cumplit cutremur de pământ din câte cunosc chiar locuitorii ei cei mai bătrâni. Mă aflam pe ţărm şi mă întinsesem în pădure să mă odihnesc. Cutremurul se produse dintr-odată, durând câteva minute, care mi se părură. destul de lungi. Oscilaţia pământului era foarte puternică. Legănările ni se părură, atât mie cât şi însoţitorului meu, că veneau drept dinspre răsărit, deşi alţii spuneau că porniseră dinspre sud-vest; aceasta dovedeşte cât este de greu uneori să se aprecieze direcţia vibraţiilor. Nu era de loc greu, în timpul cutremurului, să stau în picioare, dar mişcarea pământului îmi dădea ameţeală; se clătina totul ca un vas prins între valurile crucişe ale unui vârtej de ape sau, mai bine zis, ca un patinor, care simte că gheaţa prea subţire se lasă în jos de greutatea corpului.

Un cutremur de pământ cumplit ne dărâmă într-o clipă felul nostru întreg de a gândi; pământul, această adevărată emblemă a temeiniciei, e destul să ni se mişte sub picioare ca pojghiţa de gheaţă a unei ape curgătoare şi o singură secundă ne-a şi trezit în minte ideea ciudată a nesiguranţei, pe care n-ar fi produs-o nici ceasuri întregi de meditaţie, în pădure, pe când copacii se clătinau în bătaia brizei, am simţit numai că tremură pământul, fără să-mi dau seama de alte urmări. Căpitanul Fitz Roy, dimpreună cu câţiva ofiţeri, se afla în timpul zguduirii, în

oraş, unde totul fu mult mai impresionant; căci casele, fiind de lemn, nu se prăbuşeau, ele erau zgâlţâite cu toată puterea, iar lemnăria plesnea şi pârâia. Speriată peste măsură, lumea se năpustea afară din case. Asemenea scene, trăite de toţi cei care le-au văzut şi simţit urmările, creează groaza cumplită a cutremurelor. În pădure, era, nici vorbă, peste măsură de interesant, dar lipseau întâmplările uimitoare. Marea era foarte curios înrâurită de cutremur. Zguduirea s-a produs când apele scăzuseră; mi-a spus o femeie bătrână, care tocmai se afla pe ţărm, că apele se umflaseră deodată, revărsându-se foarte iute până la linia fluxului, pentru ca apoi să scadă» din nou la nivelul lor obişnuit; faptul era evident, fiindcă se vedea încă pe ţărm o linie de nisip umed. Acelaşi fel de revărsare iute, dar liniştită, a mării se întâmplase şi în Chiloé, cu câţiva ani mai înainte, în timpul unui cutremur neînsemnat, provocând, fără temei, o mare spaimă. Toată seara simţirăm o serie de zguduituri mai slabe, care totuşi păreau că stârnesc în golf fel de fel de curenţi contradictorii, unii destul de pronunţaţi.

4 martie. Am pătruns în golful Concepción. În timp ce vasul se lupta cu vântul ca să ajungă la locul de ancorat, eu debarcai pe insula Quiriquina. Mai-marele moşiei se repezi în fuga calului să-mi spună veştile cumplite despre marele cutremur din ziua de 20 februarie: „Nicio casă din Concepción sau Talcahuano (portul) nu mai rămăsese în picioare; se dărâmaseră. şaptesprezece sate, şi un talaz uriaş aproape că împrăştiase cu totul ruinele portului Talcahuano”. Despre adevărul ultimei lui afirmaţii îmi dădui seama în curând, văzând numeroase dovezi: tot ţărmul era numai grămezi de lemnărie şi mobilă, ca şi cum ar fi naufragiat o mie de corăbii. În afară de numeroase scaune, mese, biblioteci etc., câteva acoperişuri de case fuseseră azvârlite aproape întregi, la mari depărtări. Magaziile din Talcahuano se deschiseseră deodată şi saci

mari de bumbac, de ierburi şi alte mărfuri de preţ se risipiseră pe ţărm. Cât timp m-am preumblat de jur-împrejurul insulei, am băgat de seamă că nenumărate bucăţi de stânci, care trebuiau să fi fost de curând scoase de la mari adâncimi din apă, după cum arătau produsele marine lipite de ele, fuseseră proiectate peste plajă; una era lungă de şase picioare, lată de trei şi groasă de două.

Insula însăşi dovedea copleşitoarea putere a cutremurului, după cum puterea apei revărsate o dovedea ţărmul. În numeroase locuri, pământul era tăiat de crăpături de la nord la sud, cauzate poate de şubrezenia laturilor paralele şi prăpăstioase ale acestei insule înguste. Unele crăpături de pe faleze erau largi de un yard. Blocuri enorme, destul de multe, căzuseră deja pe plajă; iar locuitorii ziceau că, începând ploile, se vor produce alunecări mai însemnate. Urmarea vibraţiei asupra durelor şisturi primare, care stau la temelia insulei, era şi mai interesantă: partea de deasupra a unor şiruri de stânci era tot aşa de sfârtecată ca şi cum ar fi fost supusă unei explozii. Această urmare (neîndoielnică, după cât se vedea din bucăţile de sol proaspăt rupte şi deplasate) trebuie să se fi produs numai la suprafaţă, fiindcă altfel n-ar mai fi existat niciun bloc de stâncă în tot Chile; şi faptul acesta nu e improbabil, dat fiind că suprafaţa oricărui corp în vibraţie e înrâurită deosebit faţă de partea centrală. Poate că de aceea cutremurele de pământ nu pricinuiesc chiar acelaşi prăpăd pustiitor în adâncul minelor, cum ar fi de presupus. Cred că această convulsie a fost mult mai plină de urmări micşorând insula Quiriquina, decât a fost acţiunea şi a mării şi a vremii de-a lungul unui veac întreg.

A doua zi, debarcam la Talcahuano, iar de aci am luat-o călare spre. Concepción. Amândouă oraşele acestea înfăţişau cel mai groaznic, deşi nelipsit de interes, spectacol din câte am văzut vreodată. Şi e posibil ca unuia care le-ar fi cunoscut mai dinainte să i se fi părut chiar cu

mult mai impresionante; dărâmăturile se amestecaseră şi se îngrămădiseră atât de mult unele peste altele, încât priveliştea întreagă, nemaiavând nici cel mai neînsemnat aspect de oraş, abia de mai putea fi imaginată aşa cum fusese. Cutremurul a început la unsprezece şi jumătate, înainte de amiază. Dacă s-ar fi produs la miezul nopţii, cei mai mulţi dintre locuitori (care numai în această provincie se urcă la mai multe mii) * ar fi trebuit să piară; dar mulţumită obiceiului străvechi al oamenilor de a se năpusti afară din casă, de îndată ce simt prima tremurătură a pământului, n-au fost nicio/sută de victime. În Concepción, fiece şir de case sau orice casă mai lăturalnică formau un lanţ sau o grămadă de ruini, pe câtă vreme în Talcahuano, din cauza apelor mării, nu mai ră/năsese decât un aşternut de cărămizi, de ţigle şi grinzi, sau, ici şi colo, câte un perete singuratic. Datorită acestei împrejurări, Concepción, deşi nu atât de total pustiit, avea o înfăţişare mai cumplită şi, dacă pot spune astfel, mai pitorească. Prima zguduitură venise pe neaşteptate. Mai-marele insulei mi-a spus că el îşi dăduse seama de cutremur numai după ce simţise că atât el cât şi calul său se rostogolesc pe pământ. Tot el mi-a mai spus că vreo câteva vaci, care se aflau pe clina râpoasă a insulei, se prăvăliseră în mare. Talazul cel mare pricinuise pagube însemnate printre vite; de pe o insulă joasă de lângă capătul golfului, şaptezeci de animale fuseseră luate de ape şi înecate. Toată lumea credea că, din toate cutremurele care bântuiseră Chile şi se ţineau minte, acesta fusese cel mai cumplit; dar, cum aceste zguduiri ale pământului atât de năprasnice nu se întâmplă decât la intervale foarte lungi, afirmaţia de mai sus nu trebuie luată întocmai. De altfel, chiar un cutremur şi mai groaznic n-ar fi însemnat cu mult mai mult, deoarece oraşul era dărâmat şi aşa cu desăvârşire. Marele cutremur fusese urmat de nenumărate tremurături uşoare: în primele douăsprezece zile, se

număraseră nu mai puţin de trei sute.

După ce am văzut Concepción, n-am putut înţelege cum de scăpaseră teferi atât de mulţi locuitori. Multe case se surpaseră peste străzi, formând astfel în mijlocul acestora movile de zidărie şi moloz. Dl. Rouse, consulul englez, ne-a spus că tocmai se afla la gustarea de dimineaţă, când prima zguduitură i-a dat de veste să iasă afară. Şi abia ajuns în mijlocul curţii, o parte a locuinţii sale se şi surpă, cu zgomot asurzitor. El avu însă prezenţa de spirit să-şi dea seama că, dacă se refugiază pe mormanul de dărâmături al zidurilor care se şi prăbuşiseră, va scăpa cu viaţă. Şi neputându-se ţine pe picioare din cauza mişcării pământului, el se târî pe brânci, ca să ajungă în vârful movilei de ruini; dar nici nu ajunsese bine aci, când cealaltă parte a casei se prăbuşi, iar grinzile mari îi trecură prin faţa ochilor. Orbit şi înecat de norul de praf care întuneca văzduhul, ajunse în cele din urmă în stradă. Cum zguduiturile se ţineau lanţ, venind unele după altele la intervale de câteva minute, nimeni nu mai îndrăznea să se apropie de zidurile crăpate? şi nimeni nu putea face nimic pentru prietenii şi rudele, oricât de dragi, care piereau din lipsă de ajutor. Cei care îşi scăpaseră ceva din avutul lor erau siliţi să vegheze straşnic, din pricina hoţilor, care, dându-le târcoale ori de câte ori se scutura iarăşi pământul, cu o mână se băteau în piept, strigând „misericordia!”, în timp ce cu cealaltă şterpeleau din dărâmături ce se întâmpla. Acoperişurile de stuf cădeau peste focuri, flăcările izbucnind în toate părţile. Sute de inşi se ştiau ruinaţi cu totul, abia puţini mai având mijloace să facă faţă nevoilor zilnice de hrană.

Nu e nevoie de altceva în afară de cutremure ca să se distrugă prosperitatea oricărei ţări. Dacă forţele subterane ale solului englez, forţe inerte azi, ar urma să-şi mai arate puterea pe care şi-au arătat-o fără nicio îndoială în depărtatele lui vârste geologice, ce schimbare desăvârşită

s-ar produce în întreaga condiţie a ţării! Ce s-ar întâmpla oare cu edificiile măreţe, cu acele grămezi de oraşe ticsite de lume, cu fabricile grandioase şi cu splendidele clădiri publice sau particulare? Dacă noua perioadă de erupţii ar începe mai întâi prin cine ştie ce mare cutremur, produs în miezul nopţii, ce năprasnic ar fi măcelul! Anglia s-ar prăvăli deodată în bancrută; toate hârtiile, memoriile şi dările de seamă ar fi pierdute din acea clipă. Guvernul nemaifiind în stare să-şi strângă impozitele şi să-şi păstreze autoritatea, s-ar dezlănţui violenţa şi jaful. În toate marile oraşe, foametea ar face prăpăd, iar pe urma ei ar veni molimile şi moartea.

La puţin timp după prima zguduitură, lumea văzu, la distanţă de trei sau patru mile, un talaz enorm a cărui creastă regulată şi lină se apropia de mijlocul golfului; o dată ajuns pe ţărm, sfârtecă locuinţele şi copacii, înaintând cu o forţă căreia nimic nu-i putea sta în cale. La capătul golfului, talazul se sparse în nenumărate şi spăimântătoare creste înspumate, care săriră în sus până la înălţimea de douăzeci şi trei de picioare verticale deasupra celei mai înalte maree. Forţa lor trebuie să fi fost uimitoare, deoarece un tun din fort, cu afet cu tot, care se spunea că atârnă patru tone, fusese luat de ape şi dus cincisprezece picioare mai departe, în interior. Un schooner rămăsese între nişte dărâmături, la 200 de yarzi faţă de coastă. Valul dintâi fusese urmat de alte două, care, retrăgându-se, cărară cu ele o mulţime nenumărată de lucruri plutitoare. Într-o parte a golfului, un vas fusese ridicat sus pe ţărm, de acolo apele în retragere îl smulseră, ducându-l departe cu ele, pentru ca din nou să-l aducă pe ţărm şi încă o dată să-l ia cu ele. Altundeva, tot în golf, două bastimente, ancorate unul lângă altul, fură astfel răsucite în vârtej, încât se înfăşuraseră de câte trei ori în propriile lor cabluri; şi, deşi ancorate la adâncimea de treizeci şi şase de picioare, ele dăduseră de fund, rămânând pe pământ câteva minute.

Uriaşul talaz trebuie să fi venit nu chiar foarte iute, deoarece locuitorii din Talcahuano avuseseră timp să se urce în fugă pe colinele din spatele oraşului; iar unii marinari se apucară să vâslească din toată puterea, ieşind în întâmpinarea marelui val, cu credinţa că barca lor va izbuti să-l încalece şi să-l depăşească mai înainte de a se sparge de ţărm. O bătrână cu un copil ca de patru-cinci ani sări într-o barcă –, cum ea nu putea vâsli, barca fu izbită de o ancoră şi ruptă în două; bătrâna s-a înecat, dar copilul, care se agăţase de o grindă plutitoare, fu scos din apă, câteva ceasuri mai târziu. După retragerea apelor, copiii se jucau, făcând plute din mese şi scaunet cărora le dau drumul pe lacurile de apă sărată, rămase printre dărâmăturile caselor; şi se simţeau fericiţi, în timp ce părinţii lor erau cuprinşi de jale. Dar ceea ce mi s-a părut deosebit de interesant, a fost că toată lumea se vădea mai vioaie şi mai veselă decât ar fi fost de aşteptat. Era clar că distrugerea, atingând pe toţi deopotrivă, nimeni nu se simţea mai nenorocit decât altul şi nu-l putea deci învinui de nepăsare, acestea fiind urmările cele mai rele când oamenii îşi pierd avutul. Dl. Rouse, ca şi mulţi alţii pe care el a avut bunătatea să-i ia sub ocrotirea lui, petrecură prima săptămână după cataclism într-o grădină sub nişte meri. La început, ei se arătară veseli ca la un picnic; dar, curând după aceea, se porni pe o ploaie cumplită, care le pricinui, neavând niciun fel de adăpost, mari neajunsuri.

În excelenta dare de seamă a căpitanului Fitz Roy asupra cutremurului, se spune că în cuprinsul golfului s-au văzut două explozii, una ca o coloană de fum, iar alta ca o coloană de apă împroşcată în sus de o balenă uriaşă. Apa, de asemenea, părea că fierbe pretutindeni „şi se făcu neagră, duhnind greu a sulf”. Clocotul apei şi duhoarea sulfuroasă se produseseră şi în golful Valparaiso, cu prilejul cutremurului din 1822; şi fenomenele acestea ar putea fi explicate, cred, prin răscolirea nămolului de pe

fundul mării, care conţine materii organice în descompunere. Într-o zi liniştită, am observat în golful Callao cum cablul unui vas, târât pe fund, îşi însemna lungimea, pe faţa apei, cu o linie de băşici. Oamenii mai simpli din Talcahuano erau convinşi că acest cutremur fusese dezlănţuit de cine ştie ce vrăjitoare indiană, care, supărându-se, astupase cu doi ani mai înainte vulcanul Antuco. Credinţa aceasta e, bineînţeles, prostească, dar nu e mai puţin interesantă, fiindcă ea dovedeşte că experienţa i-a învăţat totuşi să facă legătura, care există în adevăr, între suprimarea activităţii vulcanice şi cutremurele de pământ. Explicaţia vrăjitoriei li se înfăţişa ca o necesitate numai când ei încetau să mai perceapă raportul de la cauză la efect; ceea ce nu înţelegeau ei, făcându-i să recurgă la explicaţia magică, era astuparea gurii vulcanului. Dar credinţa lor era cu atât mai ciudată, cu cât, după părerea căpitanului Fitz Roy, nu exista niciun motiv să se creadă ca Antuco ar fi fost un vulcan stins.

Oraşul Concepción era clădit după felul obişnuit al spaniolilor, cu toate străzile formând între ele unghiuri drepte; unele se întind de la sud-vest spre vest, iar altele de la nord-vest spre nord. Zidurile caselor construite pe străzile ce mergeau de la sud-vest spre vest se ţineau mai bine decât acelea de pe străzile trase de la nord-vest spre nord; dărâmăturile, în cea mai mare parte, căzuseră înspre nord-est. Amândouă aceste împrejurări se acordă perfect cu ideea că ondulaţiile pământului porniseră dinspre sud-vest, direcţie în care s-au auzit de asemenea unele zgomote subterane. Astfel că pereţii clădiţi în direcţia sud-vest şi nord-est, pereţi ale căror extremităţi se aflau înspre locul de unde porniseră ondulaţiile, au avut mai mulţi sorţi să reziste zguduiturii decât cei construiţi în direcţia nord-vest şi sud-est, care şi-au pierdut într-o singură clipită, pe toată lungimea lor, poziţia perpendiculară. Şi în adevăr, ondulaţiile venind dinspre sud-est au trebuit să formeze

valuri-valuri în direcţia nord-vest şi sud-est, valuri care au trecut pe sub temeliile caselor. Ne putem da seama de acest fenomen, aşezând câteva cărţi în muchie pe covor şi apoi imitând ondulaţiile unui cutremur de pământ, în felul sugerat de Mitchell: cărţile vor cădea mai mult sau mai puţin repede după cum aşezarea coincide, în lungime, mai mult sau mai puţin cu linia valurilor. Crăpăturile pământului, aproape toate, se întindeau de la sud-est la nord-vest, corespunzând prin urmare cu liniile oscilaţiei sau a flexurii principale. 5 Ţinând socoteală de toate aceste împrejurări, care indică atât de limpede sud-vestul ca focar de căpetenie al acestui cutremur, apare ca foarte interesant faptul că insula Santa Maria, situată chiar în acea direcţie, a fost ridicată, odată cu înălţarea generală a solului, aproape de trei ori mai mult decât oricare altă porţiune de ţărm.

Catedrala arăta cel mai bun exemplu al rezistenţei zidurilor după direcţie. Partea dinspre nord-est era o imensă îngrămădire de dărâmături, în mijlocul cărora rămăseseră înfipte pervazuri de uşi şi sumedenie de grinzi, care păreau că plutesc pe un fluviu. Unele blocuri unghiulare de zidărie, de dimensiuni uriaşe, fuseseră rostogolite la mare distanţă pe întinsul plajei, unde zăceau ca fragmente de stânci la poalele unui munte înalt. Zidurile laterale (aşezate pe direcţia sud-vest şi nord-est), deşi peste măsură de stricate, rămăseseră în picioare –, dar contraforţii enormi (clădiţi astfel încât să formeze unghiuri drepte cu aceste ziduri şi să vină paralel cu cele prăbuşite) fuseseră parcă tăiaţi cu dalta şi prăvăliţi la pământ. Unele ornamente pătrate de pe arcadele aceloraşi pereţi căpătaseră, din cauza cutremurului, o poziţie diagonală. De altfel, acelaşi lucru s-a mai observat după un cutremur la Valparaiso, în Calabria, precum şi în alte locuri, unde se găseau vechi temple grecole, este rezultatul unui singur moment. După părerea mea, cred că, de la plecarea

noastră din Anglia, n-am văzut niciun alt spectacol atât de interesant.

În timpul mai tuturor marilor cutremure de pământ, apele mărilor din împrejurimi încep să clocotească. Răscolirea mărilor pare a fi de două feluri, cum a fost şi la Concepción: mai întâi, chiar în clipa când se produce zguduitura, apele se suie în valuri-valuri pe ţărm, fără iuţeală, pentru ca apoi să dea îndărăt tot liniştite; în al doilea rând, la câtva timp după aceea, marea întreagă se retrage de la ţărm, pentru a se înapoia tălăzuitoare şi. cumplită. Mişcarea dintâi pare urmarea imediată a cutremurului, care, influeâiţând în chip deosebit materia solidă şi materia fluidă, produce o schimbare în raportul dintre nivelurile respective. Dar mişcarea a doua este un fenomen cu mult mai însemnat, în timpul celor mai multe cutremure de pământ şi mai cu seamă în timpul celor de pe coasta de vest a Americii, e sigur că prima mişcare a apelor a fost de retragere. Unii autori au încercat să explice această primă retragere a mării făcând presupunerea că apele îşi păstrează nivelul, iar uscatul şi-l înalţă; dar apele de lângă uscat şi chiar acelea ale căror ţărmuri sunt pereţi stâncoşi ar lua parte desigur la mişcarea fundului mării. De altfel, după cum a observat dl. Lyell, asemenea mişcări ale mării s-au produs pe lângă insule foarte depărtate de linia principală de perturbaţie, cum au fost, cu prilejul acestui cutremur, cazul insulei Juan Fernandez, iar cu prilejul cutremurului de la Lisabona, cazul Maderei 7. Eu bănuiesc (deşi chestiunea rămâne foarte nelămurită) că orice val de apă, oricum s-ar. naşte, trage mai întâi apa dinspre ţărmul, de care vine apoi să se sfărâme: am observat că aşa se întâmplă cu micile valuri pe care le fac lopeţile zbaturilor unui vas cu aburi. Un fapt semnificativ este că, pe câtă vreme Talcahuano şi Callao (din apropierea Limei), situate amândouă la capătul câte unui mare golf puţin adânc, au avut mult de suferit de pe

urma talazurilor cumplite, în timpul tuturor marilor cutremure, Valparaiso, care se află aproape de marginea unde marea e adâncă, n-a fost niciodată cotropit de ape, deşi a trecut atât de adesea prin zguduirile celor mai cumplite cutremure. Din împrejurarea că talazul cel mare nu urmează imediat după zguduirea pământului, ci după un interval câteodată chiar de o jumătate de ceas, precum şi din aceea că insulele depărtate suferă o acţiune asemănătoare cu a ţărmurilor din apropiere de focarul perturbaţiei, rezultă că talazurile pornesc mai întâi din largul mării. Fiind însă vorba de un efect constant, trebuie să fie la mijloc şi o cauză constantă: presupunem de aceea că talazurile se formează mai întâi acolo unde apele adânci, deci mai puţin clocotitoare, ale oceanului, se întâlnesc cu acelea dinspre ţărm, care au participat la mişcarea uscatului; şi se pare de asemenea că talazurile sunt mai mari sau mai mici, după cum aria apelor neadânci, care au intrat în stare de agitaţie odată cu fundul pe care se află, este mai cuprinzătoare sau mai restrânsă.

Urmarea cea mai de seamă a acestui cutremur a fost înălţarea persistentă a uscatului, deşi probabil că ar fi mult mai adevărat dacă am socotit-o nu efect, ci cauză. E neîndoios că uscatul de jur-împrejurul golfului Concepción s-a înălţat cu două sau trei picioare faţă de nivelul anterior; dar nu strică să ştim că, din pricina apelor care au şters de pe nisipul ţărmurilor înclinate liniile cunoscute ale fluxului, n-am putut da peste nicio dovadă a faptului, în afară de mărturia unanimă a locuitorilor, că un anumit grup de stânci, care acum rămăsese la vedere, era înainte de cutremur acoperit de ape. În insula Santa Maria (cam la treizeci de mile depărtare) înălţarea uscatului era şi mai mare –, căpitanul Fitz Roy a găsit undeva pe ţărmul acestei insule, la zece picioare deasupra liniei fluxului, straturi de midii în descompunere, *aderând încă de stânci* la zece

picioare deasupra liniei fluxului –, dar locuitorii, ca să-şi procure aceleaşi scoici, înainte de cutremur, trebuiau să se scufunde în apa mării, după reflux. Înălţarea acestei regiuni este deosebit de interesantă, atât fiindcă ea a mai fost teatrul câtorva alte năprasnice cutremure, cât şi pentru că, în cuprinsul ei, se găseşte o cantitate imensă de cochilii marine, răspândite pe sol până la înălţimea sigură de 600 picioare şi, probabilă, chiar de 1.000. La Valparaiso, după cât am observat, asemenea cochilii se găsesc la înălţimea de 1300 picioare: e deci aproape cu neputinţă să ne îndoim de faptul că această înălţare considerabilă a rezultat dintr-o serie de mici tresăriri succesive, ca şi înălţarea nesimţită, care, cu siguranţă, continuă şi azi în anumite părţi de pe coasta respectivă.

Marele cutremur de pământ din ziua de 20 a zgâlţâit atât de groaznic insula Juan Fernandez, aflată la 360 de mile spre nord-vest, încât copacii se izbeau unii de alţii, iar un vulcan erupea sub apă, chiar lângă ţărm. Faptele acestea merită să ne reţină atenţia, fiindcă insula Juan Fernandez, în timpul cutremurului din 1751, a fost şi atunci mult mai atinsă decât alte locuri de la aceeaşi depărtare faţă de Concepción, ceea ce pare a dovedi o anumită legătură subterană între cele două puncte. Chiloé, aproape la 340 de mile sud de Concepción, se vede că a fost scuturat mai puternic. decât districtul de la mijloc al Valdiviei, unde vulcanul Villarica n-a dat niciun semn de tulburare, în vreme ce alţi doi vulcani de pe Anzi, din faţa insulei Chiloé, au izbucnit în aceeaşi clipă, năprasnic. Aceşti doi vulcani, ca şi câţiva din împrejurimi, şi-au continuat mult timp erupţia, iar la zece luni după aceea erau din nou răscoliţi de cutremurul din Concepción. Nişte oameni care tăiau copaci la poalele unuia dintre aceşti vulcani nici n-au simţit cutremurul din ziua de 20, cu toate că ţinutul de jur-împrejur dârdâia atunci în întregime: avem astfel cazul când o erupţie de vulcan domoleşte

cutremurul şi chiar îi ia locul, fenomen care s-ar fi petrecut şi în Concepción, dacă, după superstiţia oamenilor din popor, vrăjile n-ar fi astupat vulcanul Antuco. La aproape trei ani după aceea, Valdivia şi Chiloé erau iarăşi scuturate, de data aceasta mai puternic decât în ziua de 20, iar o insulă din arhipelagul Chonos s-a înălţat cu peste opt picioare. Ca să dau o idee mai exactă de scara acestor fenomene, voi presupune (ca şi în cazul gheţarilor) că ele se produc în unele puncte relativ corespunzătoare din Europa. Astfel, pământul s-ar fi zguduit puternic pe tot cuprinsul dintre Marea Nordului şi Mediteranaân aceeaşi clipă, o bună parte a coastei estice a Angliei şi câteva insule vecine s-ar fi înălţat definitiv; un şir de vulcani de pe coasta Olandei ar fi intrat în activitate, întâmplându-se şi o erupţie pe fundul mării, lângă extremitatea nordică a Irlandei; şi în cele din urmă vulcanii străvechi din Auvergne, Cantal şi Mont d'Or ar fi trimis în văzduh câte o coloană neagră de fum, rămânând mult timp în activitate înfricoşătoare. La aproape trei ani după aceasta, un alt cutremur de pământ ar fi pustiit Franţa, din centrul ei până în Canalul Mânecii şi o insulă din Mediterana s-ar fi înălţat definitiv.

Spaţiul subteran din care a erupt materia vulcanică în ziua de 20 februarie are 720 de mile pe o latură şi 400 de mile pe cealaltă, cu care face unghi drept: aşa că, după toate probabilităţile, e vorba de un lac subpământean de lavă, a cărui întindere echivalează cu de două ori aria Mării Negre. Din felul strâns şi complicat în care forţele de elevaţie şi erupţie s-au dovedit a sta în legătură cu prilejul acestei serii de fenomene, putem prea bine trage concluzia că forţele care înalţă continente, fie printr-o mişcare înceată şi continuă, fie prin mici tresăriri succesive, şi forţele care, la anumite perioade, pompează materia vulcanică prin guri de crater deschise, sunt identice. Am destule motive să cred că scuturăturile dese ale

pământului pe această coastă sunt pricinuite atât de despicarea straturilor, consecinţă firească a încordării uscatului pornit să se înalţe, cât şi de injectarea lor cu roce fluidificate. Acţiunea despicării şi a injectării, dacă se repetă îndeajuns de des (şi mai ştiu că o aceeaşi arie a solului este influenţată în acelaşi fel de oricâte cutremure), formează un lanţ de coline; şi insula alungită Santa Maria, care s-a ridicat de trei ori mai mult decât ţinutul împrejmuitor, pare a se afla încă în acest proces. Cred că axa solidă a unui munte se deosebeşte, în felul ei de a se fi format, faţă de o colină vulcanică, numai prin faptul că fluidul de rocă topită a fost de repetate ori injectat, în loc să fie erupt la suprafaţă. De altfel, eu cred că structura unui mare lanţ de munţi, cum este lanţul Anzilor, în care straturile care acoperă axa de rocă eruptivă injectată au fost aruncate pe muchii de-a lungul mai multor linii, paralele şi vecine, de elevaţie, nu se poate explica decât prin ipoteza că roca axei a fost injectată de repetate ori, la intervale destul de mari, pentru ca partea unghiulară de deasupra să aibă timpul necesar de răcire şi solidificare; căci, dacă straturile ar fi fost aruncate dintr-o singură dată în poziţiile actuale, care sunt foarte înclinate, uneori verticale şi chiar inversate, atunci înseşi măruntaiele pământului s-ar fi revărsat colcăitoare; şi în locul abruptelor axe muntoase de rocă solidificată sub mare presiune, pe care le avem azi, adevărate potopuri de lavă gâlgâind în nenumărate locuri pe fiecare linie de elevaţie ar fi năpădit lumea.[105]

CAPITOLUL XV
traversarea anzilor

Valparaiso – Trecătoarea Portillo – Isteţimea catârilor

---

105 **Pentru deplina înţelegere a fenomenelor vulcanice, care au însoţit cutremurul din 20 februarie 1835, ca şi pentru concluzia ce se poate trage din aceste fenomene., vezi volumul V din** *Geological Transactions.*

– Torenţi de munte – Cum a fost descoperită o mină – Dovezi despre înălţarea treptată a Anzilor – Efectul zăpezii pe stânci – Structura geologică a celor două catene principale; deosebirea dintre ele ca origine şi proces de înălţare – Marea scufundare – Zăpadă roşie – Vânturi – Glugi de zăpadă – Atmosferă limpede şi uscată – Electricitate – Pampas – Fauna celor două coaste ale Anzilor – Lăcuste – Ploşniţe uriaşe – Mendoza – Trecătoarea Uspallata – Copaci pietrificaţi, îngropaţi în picioare – Podul incaşilor – Trecătorile nu sunt atât de rele cât se spune – Cumbre – Casuchas – Valparaiso.

7 martie 183 5. În Concepción am stat trei zile şi apoi ne-am îmbarcat pentru Valparaiso. Fiindcă bătea vântul dinspre nord, abia am ajuns la gura băii Concepción, înainte de a se înnopta. Cum ne găseam în apropierea uscatului şi se lăsa ceaţa, se dădu drumul ancorei. Chiar atunci se ivi lângă noi, de-a lungul nostru, o mare balenieră americană; auzirăm vocea unui yankeu care îşi înjura oamenii să tacă din gură, ca să poată întreba şi asculta dacă sunt stânci submarine prin apropiere. Căpitanul Fitz Roy îi strigă cu glas tare şi limpede să ancoreze pe locul unde se afla. Bietul om va fi crezut că glasul venea dinspre ţărm, căci deodată se iscă o babilonie de strigăte pe vasul lui, echipajul întreg ţipând cât îl ţinea gura: „Drumul la ancoră! Slăbeşte cablul! Scoateţi pânzele!” Niciodată nu mi s-a întâmplat să aud ceva mai caraghios ca atunci. Nici dacă echipajul ar fi fost format numai din căpitani, hărmălaia de porunci n-ar fi fost mai turbată. Am aflat după aceea că secundul vorbea bâlbâit: cred că tot echipajul îl ajuta să-şi dea ordinele.

În ziua de 11 ancorarăm la Valparaiso, iar la două zile după aceea eu plecam să traversez Anzii. M-am îndreptat mai întâi spre Santiago, unde dl. Caldeleugh m-a ajutat din toată inima şi în toate felurile ca să-mi fac rost de cele trebuincioase. De aici, din Chile, spre Mendoza, erau două

trecători prin Anzi: cea mai folosită, numită Aconcagua sau Uspallata, se afla ceva mai la nord, iar cealaltă, numită Portillo, la sud. Cea de a doua era mai aproape, dar şi mult mai înaltă şi mai primejdioasă.

18 martie. Am pornit spre trecătoarea Portillo. Lăsând în urmă Santiago, am tăiat câmpia, o câmpie întinsă, pe care e clădit oraşul, sosind în după-amiaza aceleiaşi zile la Maypu, unul dintre cele mai mari râuri din Chile. Valea acestui râu, la locul unde ea pătrunde în primul lanţ al Anzilor, e mărginită de o parte şi alta de semeţi munţi pleşuvi; şi deşi nu largă, este foarte fertilă. Nenumărate locuinţe omeneşti erau înconjurate de podgorii şi de livezi cu meri, piersici obişnuiţi şi netezi, ale căror ramuri se rupeau de greutatea splendidelor fructe coapte. Seara, eram la vamă, unde mi s-a cercetat bagajul. Graniţa continentală a statului Chile e mai straşnic păzită de Anzi decât graniţa estică de apele mării. Văile, care duc spre lanţurile centrale, sunt foarte puţine şi de trecut munţii prin alte locuri, cu animale de povară, nici vorbă nu poate fi. Vameşii au fost foarte politicoşi, fapt care se datora în parte paşaportului pe care mi-l dăduse preşedintele republicii; dar trebuie totuşi să-mi arăt toată admiraţia pentru politeţea nesilită a mai tuturor chilienilor. În cazul de faţă, era un contrast izbitor între oamenii de aici şi cei, din aceeaşi clasă socială, a celor mai multe alte ţări. Dar să povestesc o întâmplare, care, la timpul ei, m-a interesat mult: lângă Mendoza, am întâlnit o negresă scundă şi foarte grasă, călărind bărbăteşte pe un catâr. Ea avea o guşă atât de spăimântătoare, încât nu se putea să nu-ţi reţină privirea pentru câtva timp; dar cei doi însoţitori ai mei, aproape în aceeaşi clipă, ca să spulbere orice gând jignitor, o salutară după obiceiul ţării lor, scoţându-şi pălăriile. Unde s-ar fi găsit, în Europa, oameni fie din popor, fie din clasele superioare, care să se simtă cuprinşi de această sinceră omenie faţă de o biată şi

nenorocită creatură a unei rase decăzute?

Noaptea, am dormit într-o casă. Felul nostru de a călători era minunat de independent. Cumpăram de prin sate ceva lemne de foc, închiriam un loc de păşune pentru animale şi ne întindeam să dormim în vreun colţ al câmpului, la un loc cu ele. Având cu noi o oală de fier, ne pregăteam şi luam masa sub cerul senin, fără nicio grijă. Însoţitorii mei erau Mariano Gonzales, care mă mai întovărăşise odată în Chile, şi un „arrieroiJ, cu cei zece catâri ai lui şi ma*drina.* Madrina este un personaj de seamă, nu glumă: o iapă bătrână de toată încrederea, care are un clopoţel de gât; şi oriunde s-ar duce ea, catârii o urmează ca nişte copii ascultători. Dragostea catârilor faţă de madrinele lor scapă lumea de pe aici de mari şi numeroase necazuri. Dacă se întâmplă ca noaptea mai multe herghelii să fie lăsate să pască pe acelaşi câmp, îngrijitorii lor n-au decât, dimineaţa, să ducă madrinele în câte o parte şi să le scuture puţin clopoţelul; chiar dacă e vorba de două sau trei sute de catâri, fiecare va recunoaşte imediat clopoţelul madrinei lui şi se va duce la ea. Catârii bătrâni nu se rătăcesc niciodată, căci, dacă sunt ţinuţi undeva cu forţa ceasuri întregi, ei vor adulmeca apoi urma tovarăşilor cu mirosul, cum fac câinii, sau mai bine zis, după cum spun îngrijitorii de herghelii, vor adulmeca urma madrinei, deoarece numai ea este ţinta de căpetenie a afecţiunii lor. Simţământul acesta nu este însă de natură individuală; eu mă cred îndreptăţit să spun că orice alt animal cu clopot la gât ar putea servi ca madrină. Orice astfel de ani

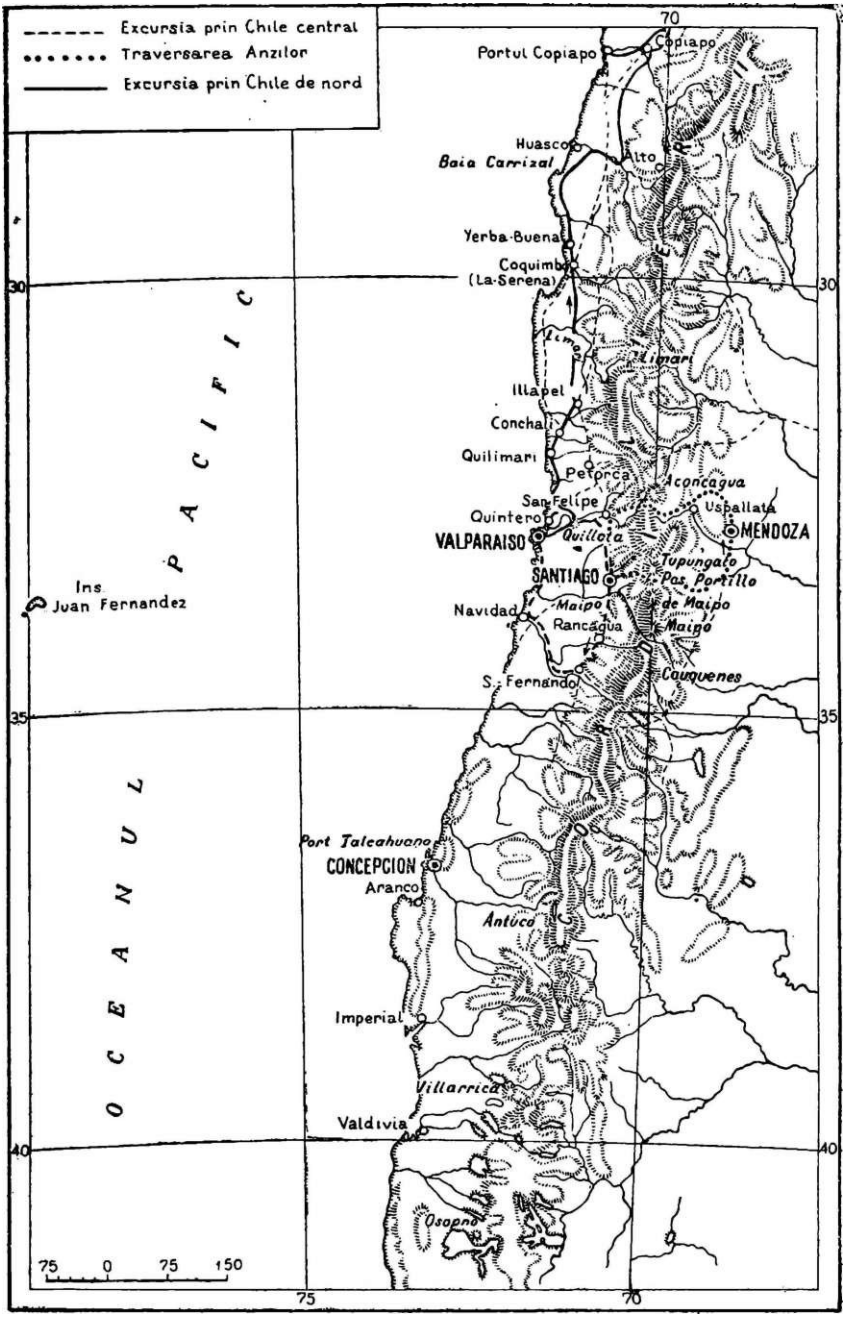
Excursia prin Chile central
Traversarea Anzilor
Excursia prin Chile de nord
70
Portul Copiapo
Copiapo
Huasco
Baia Carrizal
Ito
Yerba-Buena
Coquimbo
(La-Serena)
30
Illapel
Conchali
Quilimari
Petorca
Aconcagua
San-Felipe
Quintero
Usallata
VALPARAISO
Quillota
MENDOZA
Tupungato
SANTIAGO
Pas. Portillo
Ins.
Juan Fernandez
Navidad
Maipo
de Maipo
Rancagua
Maipo
S. Fernando
Cauquenes
35
Port Talcahuano
CONCEPCION
Aranco
Antuco
Imperial
Villarrica
Valdivia
40
Osorno
75 0 75 150
75
70
PACIFIC
OCEANUL

Chile central şi de nord. După datele hărţilor întocmite de cartografii vasului „Beagle.

mal dintr-o herghelie duce, la drum de câmp, o încărcătură de 416 pfunzi (mai mult de 190 kg), iar la drum de munte cu 100 de pfunzi (45 kg) mai puţin. Ce disproporţie între această mare povară şi picioarele lor subţiratice, fără muşchii corespunzători! Catârii mi s-au părut totdeauna animale uimitoare. Ca un hibrid să aibă mai multă minte, memorie, încăpăţânare, afecţiune socială, mai multă putere musculară şi rezistenţă şi o viaţă mai lungă decât fiecare dintre părinţii lui, aceasta pare să însemneze că, în cazul de faţă, chibzuiala omului a întrecut natura. Şase dintre cei zece catâri ai noştri erau ţinuţi pentru călărit, iar patru pentru purtat poveri, cu rândul. Luasem cu noi mari cantităţi de alimente, deoarece anotimpul fiind destul de târziu pentru trecerea prin pasul Portillo, ne temeam să nu ne înzăpezim.

19 martie. În această zi am călărit în susul văii până la ultima şi deci cea mai muntoasă locuinţă omenească. Numărul locuitorilor se împuţina cu cât urcam mai sus; totuşi, oriunde era cu putinţă o cât de neînsemnată irigaţie, solul văii se dovedea foarte fertil. Toate văile mai de seamă din Anzi se caracterizează prin terasa de prundiş şi nisip de pe ambele lor laturi, terasă stratificată neregulat şi, în general, de o grosime considerabilă. Se poate vedea dintr-odată că aceste margini au fost cândva împreunate şi că se întindeau peste tot cuprinsul văilor. De altfel, fundurile văilor din Chile de nord, prin care nu curge nicio apă, sunt până. azi pline până sus de nisip şi prundiş. De obicei, drumurile sunt făcute pe aceste terase netede, care urcă spre munte în pantă dulce; aşa că ele pot fi şi uşor cultivate, prin irigaţie. Ele urcă neîntrerupt până la înălţimi de 7.000 şi 9.000 de picioare, când se ascund sub grămezi de surpături. La capătul inferior, adică la gura

văilor, terasele se împreunează cu acele câmpii (tot de pietriş) de la poalele Anzilor principali, pe care le-am descris într-un capitol de mai înainte ca fiind caracteristice pentru priveliştea chiliană şi care s-au format fără nicio îndoială prin depuneri marine, cu prilejul pătrunderii apelor oceanului în Chile, aşa cum se mai întâmplă încă pe coastele mai de sud. Niciun alt fapt geologic din America de Sud nu m-a interesat mai mult ca aceste terase de prundiş, stratificate la întâmplare. Prin compoziţia lor, ele seamănă întocmai cu depunerile pe care le-ar lăsa în orice vale torentele oprite din curgere printr-o împrejurare sau alta, cum ar fi vărsarea lor într-un lac sau braţ de mare; azi însă torentele, în loc să lase depuneri, rod atât roca solidă cât şi aceste depozite aluvionare şi le poartă de-a lungul tuturor văilor, fie acestea principale, fie secundare. Sunt convins, deşi îmi este cu neputinţă să arăt acum pentru ce, că terasele de prundiş s-au constituit odată cu înălţarea graduală a Anzilor, când torentele şi-au depus aluviunile pe plăjile-promontorii ale lungilor şi strâmtelor braţe de mare, mai întâi în susul văilor, apoi din ce în ce mai jos, pe măsură ce pământul se tot ridica. Dacă este aşa, şi n-am nicio îndoială că ar fi altfel, marele lanţ abrupt al Anzilor, în loc să se fi ridicat brusc, cum credeau toţi geologii până mai deunăzi şi cum se mai crede încă printre ei, a fost săltat în întregime şi pe îndelete, tot aşa de gradual ca şi ţărmurile Atlanticului şi Pacificului, care s-au înălţat, relativ, mai de curând. O mulţime de fapte privind structura Anzilor se explică, pe temeiul ipotezei de mai sus, în chipul cel mai simplu.

Râurilor care curg prin aceste văi e mai potrivit să li se spună torente de munte. Panta lor de scurgere este foarte pronunţată, iar apele lor au culoarea nămolului. Mugetul râului Maypu, năpustindu-se peste uriaşe pietroaie rotunjite, semăna cu mugetul mării. Zgomotul pietrelor, care în rostogolire se loveau unele de altele,

deosebit de vuietul apelor în cădere, se putea auzi de la depărtări apreciabile, atât ziua cât şi noaptea, de-a lungul întregii albii a torentului. Geologii pricep bine ceea ce spune acest sunet: miile şi miile de pietre, care, izbindu-se între ele, glăsuiau la fel, uniform şi prelung, se prăvăleau toate în aceeaşi direcţie. Era un fel de imagine a curgerii timpului, ale cărui minute, o dată ce trec, nu se mai întorc. La fel şi cu pietrele acestea: eternitatea lor era oceanul şi fiecare sunet al acelui cântec sălbatic povestea de pasul făcut mai departe spre menirea lor.

Mintea noastră nu poate înţelege niciun fapt produs de repetarea îndelungă a aceleiaşi cauze, decât ca proces lent; şi chiar multiplicarea cauzei duce la o idee tot aşa de tulbure ca aceea pe care o are sălbaticul despre număr arătându-şi firele de păr din cap. De câte ori am văzut straturi de nămol, de nisip şi prundiş, groase de mii de picioare, am simţit nevoia să mă mir cu glas tare că factori şi cauze, cum sunt râurile acestea, au putut măcina şi îngrămădi asemenea mase aluvionare; dar, pe de altă parte, ascultând scrâşnetul acestor torente şi amintindu-mi că rase întregi de animale s-au spulberat de pe faţa pământului şi că, în toată acea perioadă, zi şi noapte, aceste pietre s-au tot prăvălit serâşnind pe albia lor, m-am întrebat în mine însumi: „Pot oare munţii şi continentele să înfrunte un astfel de prăpăd?”

În locul unde mă aflam, munţii se înălţau pe amândouă laturile văii, de la 3.000 până la 6.000 şi chiar 8.000 de picioare, având contururi rotunjite, coaste prăpăstioase şi pleşuve. Culoarea stâncilor era de un purpuriu-stins şi li se vedea bine stratificarea. Fără să fie frumoasă, priveliştea era surprinzătoare şi măreaţă. Am întâlnit peste zi câteva cirezi de vite, pe care păzitorii le scoborau mai de sus, de la munte. Era semn că se apropie iarna, aşa că ne grăbirăm peste cât ar fi trebuit pentru a putea face cercetări geologice. Casa în care dormisem se

afla la poalele unui munte, în vârful căruia erau minele San Pedro din Nolasko. Sir F. Head se minuna de poziţiile extraordinare, unde aceste mine fuseseră descoperite, căci era vorba chiar de piscul sterp al muntelui San Pedro din Nolasko. În primul rând, vinele metalice din acest ţinut sunt mai dure decât straturile înconjurătoare: deci, prin roaderea colinelor, vinele ies la suprafaţa pământului. În al doilea rând, aproape toţi muncitorii, îndeosebi cei din Chile de nord, cunosc minereurile după înfăţişare. În provinciile miniere Coquimbo şi Copiapo, lipsind lemnele de foc, oamenii umblă după ele pe toate colinele şi văile; aşa s-au descoperit aici o bună parte dintre minele cele mai bogate. Mina Chanunchillo, de unde numai în câţiva ani s-au scos sute de mii de pfunzi de argint, a fost descoperită întâmplător: un om, ca să-şi îndemne la mers măgarul împovărat, a dat în el cu o piatră, dar, părându-i-se piatra prea grea în mână, a luat-o iarăşi de jos şi, uitându-se bine, băgă de seamă că era toată din argint curat: şi nu prea departe, găsi şi vâna în rasul pământului, ca o muchie metalică. În acelaşi scop, minerii, luându-şi câte un drug de fier, plecau în fiecare duminică prin munţi. În Chile de sud, mai toţi descoperitorii de mine erau văcarii care se duceau cu vitele la munte, umblând prin toate coclaurile după păşune.

2 O mare le. Cum urcam pe vale în sus, vegetaţia, în afară de câteva drăguţe flori alpine, se făcu rară de tot; iar ca patrupede, păsări şi insecte, abia se întâlnea câte un specimen de fiecare. Munţii semeţi, cu piscurile pătate din loc în loc de zăpadă, erau despărţiţi cu totul unul de altul, în timp ce văile erau pline de aluviuni stratificate, de o grosime uriaşă. Trăsăturile caracteristice, care m-au uimit mai mult, ale priveliştii Anzilor au fost terasele netede, prefăcute adesea în câmpii înguste, pe amândouă laturile văii, culorile vii, îndeosebi roşu şi purpuriu, ale munţilor de porfir, foarte pleşuvi şi prăpăstioşi \ enormele şi

neîntreruptele *dike*-uri1 asemănătoare cu nişte pereţi; stratele deosebit de distincte, care, în poziţie aproape verticală, formau piscurile centrale, pline de pitoresc şi sălbăticie, iar în poziţii mai puţin înclinate constituiau uriaşii munţi masivi de pe lângă lanţul principal; şi în cele din urmă, acele grămezi, regulat conice, de pulbere viu. colorată, care, provenind din fărâmiţarea munţilor, se adună la poalele lor, înălţându-se, în unghi ascuţit, câteodată până la peste 2000 de picioare.

Am observat de multe ori, atât în Ţara Focului cât şi în munţii Anzi, că partea stâncilor acoperită cea mai mare parte a anului de zăpadă era tocată la suprafaţă şi prefăcută într-o puzderie de ciobulete tăioase. Scoresby a observat acelaşi fapt în Spitzbergen. N-am înţeles prea bine ce se întâmpla: – căci e firesc ca partea de munte ocrotită de îmbrăcămintea zăpezii să fie mai puţin supusă decât oricare alta la marile şi repetatele schimbări de temperatură. M-am gândit uneori că pământul şi aşchiile de piatră de pe stânci erau spălate poate mai încet de apa provenită din zăpada topită care le pătrundea încetul cu încetul[106], decât de ploaie şi, în acest caz, ideea aparentă a fărâmiţării mai repezi a stâncilor sub zăpadă era înşelătoare. Oricare ar fi cauza, cantitatea pulberii de piatră de pe Anzi este imensă. Din când în când, primăvara, alunecă de pe munţi la vale valuri după valuri de pulbere, acoperind troienele de zăpadă din văi şi formând astfel gheţării naturale. Am mers călare pe una dintre acestea, situată mult mai jos de limita zăpezilor veşnice.

---

106 **în Shropshire mi s-a spus că apele rîului Severn, cînd se umflă din cauza ploilor îndelungi, sînt mult mai nămoloase decît cînd se topesc zăpezile pe munţii din Ţara Galilor. D'Orbiginy (vol. I, p. 184), explicînd cauza diferitelor culori ale rîu- ri'lor din America de Sud, observă că rîurile cu apa albastră, adică limpede, izvorăsc din Anzi, de pe care se topesc zăpezile.**

Pe înserat, ajunserăm într-o câmpie ciudată, în chip de bazin, numită Valle del Yeso. Era acoperită de iarbă măruntă şi uscată, aşa că avurăm şi plăcuta privelişte a unei cirezi de vite în mijlocul pustietăţilor muntoase care ne înconjurau. Numele văiir Yeso, vine de la stratul imens, gros, cred eu, de cel puţin 2000 de picioare, de ghips alb, pe alocuri în stare pură. Am dormit la un loc cu câţiva oameni care se îndeletniceau cu încărcatul pe catâri a acestei substanţe, folosită la prepararea vinului. Dis-de-dimineaţă, în ziua de 21, plecam urmând în sus albia râului, care se făcuse foarte mică, şi ajunserăm în curând la poalele lanţului de munţi care desparte cele două mari bazine, Pacific şi Atlantic. Drumul, care până aci urcase în neîntreruptă pantă dulce, se preschimbase deodată într-un zigzag de potecă prăpăstioasă, care, căţărându-se pe munţii catenei principale, era chiar hotarul dintre republicile Chile şi Mendoza.

Voi face acum schiţa sumară a geologiei celor câteva lanţuri de munţi care formează Anzii. Două dintre ele sunt mult mai înalte decât toate celelalte: acestea sunt, pe partea chiliană, catena Peuquenes, care, acolo unde drumul o traversează, are înălţimea de 13 210 picioare deasupra nivelului mării, şi catena Portillo, pe partea dinspre Mendoza, care are 14 305 picioare. Straturile inferioare ale lanţului Peuquenes, precum şi ale altor şiruri de munţi de la vest de el, sunt formate din îngrămădiri uriaşe de porfir, a căror grosime este de mii de picioare şi care, sub formă de lavă scursă pe fundul mării, în alternanţă cu stânci colţuroase sau rotunjite, au fost vărsate de craterele submarine. Aceste mase alternante sunt acoperite în părţile centrale de un strat foarte gros de gresie roşie, de conglomerat şi de şisturi argilo-calcaroase, asociate şi chiar acoperite la rândul lor cu straturi prodigioase de ghips. În straturile superioare de ghips şi şisturi argilo-calcaroase, cochiliile sunt destul de multe şi

ele corespund cu aproximaţie cretacicului inferior din Europa. E veche şi nu mai puţin uimitoare povestea moluştelor, care altă dată se târau pe fundul mărilor, iar azi se găsesc la aproape 14.000 de picioare deasupra nivelului lor. Păturile inferioare din aceste imense îngrămădiri de straturi au fost dislocate, calcinate, cristalizate şi aproape amestecate unele cu altele prin acţiunea unor mase uriaşe de rocă de granit sodic, deosebit de albă.

Al doilea lanţ principal, lanţul Portillo, aparţine cu totul altei formaţii. El constă mai cu seamă din măreţe piscuri de granit potasic roşu, care spre poalele coastei lor vestice sunt îmbrăcate în gresie, prefăcută prin acţiunea temperaturii ridicate în cuarţit. Peste cuartit se află straturile de conglomerat, groase de mii de picioare, care au fost săltate de erupţia granitului roşu în aşa fel, încât formează o pantă de 45° faţă de lanţul Peuquenes. Am rămas uimit, observând că acest conglomerat era constituit în parte din pietriş, provenit din stâncile, cu fosile de scoici, ale catenei Peuquenes, iar în rest din granit roşu ca acela de pe Portillo. Aşadar trebuie să tragem concluzia că ambele catene, Peuquenes şi Portillo, fuseseră parţial înălţate şi expuse deci dezagregării, în timp ce se forma conglomeratul; dar cum straturile de conglomerat au fost azvârlite în unghi de 45°, prin acţiunea granitului roşu de tip Portillo (împreună cu gresia calcinată de granit de dedesubt), putem fi siguri că o bună parte din injectarea şi înălţarea lanţului Portillo care se şi formase parţial a avut loc după acumularea conglomeratului şi mult timp după înălţarea catenei Peuquenes. Astfel că Portillo, cel mai semeţ şir de munţi din această parte a Anzilor, nu este aşa de bătrân ca mai puţin semeţul Peuquenes. Ca dovadă că Portillo îşi datorează o parte din altitudinea lui unor înălţări chiar mai recente, avem râul înclinat de lavă care se află la baza lui

dinspre răsărit. În ceea ce priveşte originea granitului roşu, el pare a fi fost injectat pe un vechi aşternut preexistent de granit alb şi micaşist. Şi putem trage concluzia că lanţurile Anzilor, în cea mai mare parte, dacă nu chiar toate, s-au constituit prin tresăriri şi injectări repetate, având aşadar vârste deosebite. Numai astfel putem ajunge la timpul necesar care explică denudaţia2 în adevăr uimitoare pe care au suferit-o aceste lanţuri de munţi colosale, deşi recente faţă de altele.

În sfârşit, cochiliile de pe Peuquenes dovedesc, după cum am mai spus, că acest şir de munţi, care este cel mai vechi, s-a ridicat la 14.000 de picioare, începând din perioada secundară, pe care noi, în Europa n-o socotim foarte veche dar, pe de altă parte, cum aceste cochilii au trăit într-o mare de adâncime moderată, se poate dovedi că aria pe care se află azi Anzii, trebuie să se fi scufundat la o adâncime de mai multe mii de picioare – 6.000 în Chile de nord – de îndată ce peste stratul în care trăiau scoicile s-au depus alte straturi groase submarine. Dovada este aceea pe care am făcut-o, anume că, într-o perioadă mult mai târzie decât aceea în care trăiau moluştele terţiare din Patagonia, regiunea respectivă trebuie să se fi scufundat la câteva sute de picioare şi numai după aceea să se fi înălţat. Astfel mintea geologului este mereu silită să creadă că nimic, nici chiar vântul, cu toată nestatornicia lui, nu este atât de mişcător ca faţa scoarţei pământeşti.

Mai consemnez o singură observaţie geologică: deşi aici catena Portillo este mai înaltă decât catena Peuquenes, apele de pe văile interioare au reuşit cu toate acestea să o străbată. Pe o scară mai mare, acelaşi fenomen s-a putut observa la cel mai înalt lanţ estic al Anzilor bolivieni, pe care râurile îl străbat de asemenea, după cum fapte analoage s-au găsit şi în alte părţi ale lumii. Fenomenul nu e greu de înţeles, pe baza ipotezei că lanţul Portillo s-a înălţat ulterior şi gradual; căci, ieşind din ape mai întâi un

lanţ de insuliţe, care s-au înălţat încetul cu încetul, mareele au tot ros, adâncind şi lăţind, canalele dintre ele. Chiar azi, prin canalele oricât de singuratice de pe ţărmul Ţării Focului, curenţii derivaţiilor transverse care leagă între ele canalele longitudinale sunt atât de puternici, că un mic vas cu pânzele întinse a fost odată răsucit ca fulgul în vârtej.

Cam pe la amiază, începurăm lunga ascensiune a lanţului Peuquenes şi, pentru întâia oară atunci, simţirăm o oarecare greutate de a respira. Catârii se opreau mereu din cincizeci în cincizeci de yarzi, şi, după ce se odihneau câteva clipe, bietele animale, cu firea lor bună, porneau singure mai departe. Răsuflarea scurtă, pricinuită de atmosfera rarefiată, e numită de chilieni „pună”; şi ei o explică în cele mai caraghioase feluri. Unii spun că „toate apele au aici pună”, iar alţii că „unde e zăpadă, e şi pună”, ceea ce e adevărat, bineînţeles. Eu am simţit numai că mă strângea ceva la tâmple şi peste piept, ca şi” cum, ieşind dintr-o încăpere caldă, aş fi dat buzna afară, în ger. Dar cred că era la mijloc nu numai realitatea, ci şi ideea, fiindcă, în bucuria de a găsi cochilii1 fosile pe catena cea mai înaltă, am uitat de pună, ca şi cum n-ar fi fost. Bineînţeles, sforţarea de a merge era peste măsură de mare şi începui să respir adânc şi din greu. Mi s-a spus că, la Potosi (cam la 13.000 de picioare deasupra nivelului mării), străinii nu ajung nici într-un an să se obişnuiască de-a binelea cu atmosfera. Toţi locuitorii spun că ceapa este leacul pune-i; de altfel şi europenii folosesc ceapa la bolile de piept. Cât despre mine, am văzut că nimic nu e mai bun ca cochiliile fosile!

Pe la mijlocul urcuşului, am întâlnit o ceată de oameni care mânau la vale şaptezeci de catâri împovăraţi. Strigătele lor sălbatice răsunau de umpleau văile, iar şirul lung al animalelor pe scoborâş, care păreau mici de tot în comparaţie cu namilele de munţi, era un spectacol nespus

de interesant. Apropiindu-ne de vârf, vântul sufla cu putere ca de obicei, fiind şi peste măsură de rece. Pe oriunde am fi luat-o, trebuia să trecem peste întinsuri de zăpezi veşnice, care îşi adăugau văzând cu ochii o altă pătură proaspătă. Ajungând pe creastă şi privind înapoi văzurăm o privelişte cu adevărat măreaţă. Aerul strălucitor de limpede, cerul albastru de tot, văile adânci, stâncile colţuroase şi sălbatice, dărâmăturile îngrămădite veacuri de veacuri, piatra viu colorată a munţilor în contrast cu liniştea zăpezilor veşnice, totul alcătuia o măreţie cu neputinţă de închipuit. Nicio plantă sau pasăre, în afară de câţiva condori care se roteau împrejurul piscurilor mai înalte, nu-mi abătea privirile de la clădăraia de piatră neînsufleţită. Eram bucuros că sunt singur: aveam un simţământ asemănător ca şi când aş fi privit o furtună năprasnică sau aş fi ascultat corul din Messia, acompaniat de întreaga orchestră.3

În câteva locuri, dădui peste *Protococcus nivalis*, adică zăpadă roşie, atât de bine cunoscută din povestirile navigatorilor arctici. 4 Nu mi-aş fi dat dat seama de acest fenomen, dacă n-aş fi văzut că urmele catârilor se făcuseră roşiatice, de parcă le-ar fi sângerat copitele. La început am fost convins că roşeaţa se datora pulberii de porfir de pe munţii vecini, care, privită prin puterea de lentilă a cristalelor zăpezii, îşi vădea în chip de grăunţe mari grupele plantelor microscopice care o compuneau. Zăpada era colorată numai acolo unde se topise la repezeală pau unde, din întâmplare, fusese călcată. Frecată puţin pe o bucăţică de hârtie ea lăsa o urmă roz amestecată cu puţin cărămiziu. După aceea, am râcâit puţin hârtia şi am observat că acel colorit consta din grupuri de mici sfere cu înveliş străveziu, având fiecare în diametru a mia parte dintr-un inch.

Pe creasta munţilor Peuquenes, vântul sufla, cum mai spusei o «dată, cu toată puterea, fiind şi foarte rece: se

zice că bate fără întrerupere, dinspre vest, adică dinspre Pacific. După cum s-a observat mai cu seamă vara, vântul acesta trebuie să fie un curent superior invers. Deşi de o înălţime mai mică şi situat pe latitudinea de 28°, piscul

Teneriffe e bătut şi el de un vânt superior invers. E de mirare, mai întâi, că vânturile alizee, care bat de-a lungul părţilor nordice din Chile şi pe coastele Perú-ului, suflă şi într-o direcţie atât de sudică; dar când ne gândim că munţii Anzi, care se întind pe aceeaşi linie atât la nord cât şi la sud, opresc ca un perete uriaş curenţii atmosferici inferiori, oricât de adânci ar fi aceştia, ne putem uşor da seama că vânturile alizee trebuie să se îndrepte spre nord, urmând lanţul munţilor, către regiunile ecuatoriale, pierzând astfel o parte din mişcarea lor estică pe care altfel ar fi câştigat-o prin rotaţia pământului. În Mendoza, la poalele dinspre răsărit ale Anzilor, clima este, după cum mi s-a spus, supusă unor lungi perioade de linişte şi la dese, dar false, aparenţe de nori furtunoşi; explicaţia e simplă: vântul, care suflă din răsărit, lovindu-se de lanţul munţilor, devine mai puţin regulat şi chiar stagnează cu totul.

Traversând Peuquenes, începurăm să scoborâm într-un ţinut muntos, cuprins între cele două lanţuri principale. Puţin timp după aceasta, ne îngrijirăm de cele trebuincioase pentru mas noaptea aci. Ne aflam acum în republica Mendoza. Altitudinea probabil că nu era mai mică de 11.000 picioare, iar vegetaţia prin umflare mai că lipsea. Ca lemne de foc, folosirăm rădăcinile unei plante pipernicite, care însă ardea prost, scoţând mult fum; şi vântul rece ne pătrundea până la os. Fiind zdrobit de cazna de peste zi, îmi întinsei aşternuturile cât putui mai la repezeală şi adormii. Cam pe la miezul nopţii, văzui că cerul se înnorase deodată: deşteptai pe „arriero” ca să ştiu dacă nu cumvà ne pândea vreo primejdie de vreme rea, dar el îmi răspunse că, dacă nu tună şi nu fulgeră, nu

trebuie să ne temem de niciun viscol. Pentru orişicine e prins de vremea rea între aceste două şiruri de munţi nenorocirea îi stă deasupra capului şi, dacă îl ajunge, nu e uşor să scape teafăr. Ca loc de adăpostit nu era decât o anumită peşteră, în care dl. Caldeleugh, pe când traversa munţii aceştia în aceeaşi zi a lunii, fusese ţinut trei zile de o ninsoare năprasnică. „Los aasuchas”, cu alte cuvinte, căsuţele de adăpostit nu fuseseră clădite încă în trecătoarea aceasta ca în Uspallata; de aceea Portillo este, toamna, puţin umblat. Cu acest prilej, cred nimerit să arăt că în Anzii principali nu plouă niciodată, deoarece bolta cerului este toată vara fără pic de nor, iar iarna bântuie numai viscolele de zăpadă.

Acolo unde am dormit apa fierbea, fireştk, din pricina presiunii atmosferice scăzute, la o temperatură mai joasă decât fierbe în locuri mai puţin înalte; adică se întâmplă cu oala noastră, contrar de ceea ce se întâmplă cu oala lui Papin5. Deci cartofii, pe care îi fierbeam la foc de câteva ceasuri, erau aproape tot atât de tari cum îi pusesem. Am lăsat oala pe foc toată noaptea şi, ţinând-o şi dimineaţa să fiarbă, cartofii totuşi rămaseră nefierţi. Am înţeles aceasta, trăgând cu urechea la însoţitorii mei, care, discutând între ei asupra curioasei împrejurări, ajunseră la concluzia simplă că „blestemata de oală (oala era noua!) era de vină, neplăcându-i să fiarbă cartofi”.

2 2 martie. După ce mâncarăm de dimineaţă, bineînţeles, fără cartofi, ne văzurăm de drum de-a curmezişul văii către poalele munţilor Portillo. În miezul verii, aci se aduceau vitele să pască –, dar acum nu era una; până şi marile herghelii de guanaci părăsiseră locul, ştiind bine că dacă i-ar fi prins aci vreun viscol de zăpadă, ar fi fost prinşi ca în cursă. Muntele Tupungato ni se înfăţişă într-o privelişte minunată: era îmbrăcat de sus până jos cu o mantie de zăpadă, pe care, chiar în mijloc, se vedea un petic albastru – un gheţar fără îndoială, ceea ce

se întâmplă rar prin munţii aceştia. Începui să mă caţăr din greu şi îndelung,» cum mă mai căţărasem şi pe Peuquenes. Munţi conici „de granit roşu, sie înălţau – semeţi, de amândouă părţile; pe văi erau câteva câmpii întinse de zăpezi veşnice. Aceste imense troiene de gheaţă, în unele locuri, se prefăcuseră în timpul procesului de topire în colţi uriaşi sau stâlpi care, fiind şi înalţi şi apropiaţi unul de altul, îngreunau trecerea printre ei a catârilor cu poveri. Pe una din aceste coloane, am văzut un cal înţepenit ca pe un soclu, dar cu picioarele din urmă în sus „îmi închipui că animalul va fi căzut cu capul în jos, prin zăpada care umplea prăpastia, iar după aceea, prin topirea zăpezii în care se afundase, animalul ieşise la iveală în poziţia de cădere. Apropiindu-ne de coasta Portillo, ne trezirăm învăluiţi de un nor căzător de ace mici de gheaţă şi cum ninsoarea de ace ţinu toată ziua întunecându-ne vederea, mi se păru o adevărată nenorocire. Trecătoarea se cheamă Portillo, fiindcă nu este altceva decât o despicătură strâmtă ca un pervaz de uşă prin care drumul străbate dincolo. Pe timp senin, de aci se pot vedea acele întinse câmpii care se întind neîntrerupt până în ţărmul oceanului Atlantic. Coborârăm până la limita superioară a vegetaţiei, unde găsirăm un bun loc de mas peste noapte, adăpostiţi de nişte stânci mari prăvălite. Am întâlnit aci câţiva călători, care erau foarte îngrijaţi de starea drumului. Puţin după ce se întunecă, norii se risipiră deodată şi totul se schimbă ca prin farmec. Munţii uriaşi, luminaţi de luna plină, păreau că se apleacă din toate părţile asupra noastră, ca peste o prăpastie adâncă: într-o zi, dis-de-dimineaţă, avui aceeaşi impresie copleşitoare. De îndată ce norii pieriseră, începuse să îngheţe straşnic; dar, fiindcă nu sufla vântul, dormirăm minunat.

Ceea ce m-a izbit de asemenea, la această înălţime, a fost strălucirea lunii şi a stelelor, fapt care se datora

desăvârşitei transparenţe atmosferice. Călătorii atribuie greutatea de a-şi da seama de înălţimi şi distanţe, când se află în munţi, lipsei totale a oricăror alţi termeni de comparaţie. Mie mi se pare că totul se explică atât prin transparenţa aerului, care face ca lucrurile aflate la distanţe deosebiţe să se confunde, cât şi prin oboseala cu totul nouă a marelui efort fizic, obişnuinţa fiind astfel opusă evidenţei simţurilor. Am convingerea că această limpezime extraordinară a aerului dă priveliştei un caracter propriu, prin faptul că toate lucrurile sunt aduse aproape în acelaşi plan, ca într-un desen sau o panoramă. Transparenţa, după cum presupun, este urmarea unei mari şi neschimbate uscăciuni atmosferice. Această uscăciune se vedea din felul cum lucrurile de lemn se închirceau (mare necaz am avut astfel cu minerul ciocanului meu geologic), din felul cum unele alimente, ca pâinea şi zahărul, aproape că se pietrificau, precum şi din faptul că pielea şi parte din carnea animalelor care muriseră pe drum se păstrau foarte bine. Şi aceleiaşi cauze trebuie să-i atribuim uşurinţa neobişnuită cu care se dezvoltă energia electrică. Vesta mea de flanelă, frecând-o pe întuneric, părea ca spălată cu fosfor; tot părul de pe spatele câinilor pârâia? şi chiar cearşafurile noastre şi curelăria şa, când puneam mâna pe ele, dădeau scântei.

23 martie. Coborâşul dinspre răsărit al Anzilor este mult mai scurt şi mai abrupt decât cel dinspre Pacific, ceea ce înseamnă căi munţii se ridică mai drepţi din câmpii decât din alpinul ţinut chilian. Sub picioarele noastre, se întindea o nesfârşită şi strălucitoare mare albă de nori, care ne acoperea vederea asupra pampasului. Curând după aceea, intrarăm în pătura de nori, din care nu mai ieşirăm toată ziua. Pe la amiază, găsind ceva păşune pentru animale şi unele tufişuri pentru foc, ne oprirăm pentru înnoptat la Los Avenales. Ne aflam lângă limita cea mai de sus a tufişurilor şi cred că înălţimea era de şapte-

opt mii de picioare.

Ceea ce m-a surprins era deosebirea foarte pronunţată dintre vegetaţia văilor de răsărit şi aceea a văilor dinspre Chile, fapt inexplicabil, deoarece clima şi natura solului sunt aproape la fel, iar diterenţa de longitudine e neînsemnată. Aceeaşi observaţie rămâne în picioare atât pentru patrupede, cât şi, într-o măsură mai mică, pentru păsări şi insecte. Aş putea exemplifica starea aceasta de lucruri cu şoarecii, dintre care am identificat, pe ţărmurile Atlanticului, treisprezece specii şi numai cinci pe ţărmurile Pacificului, fără ca niciuna să fie la fel. Totuşi, trebuie să exceptăm toate speciile care, de obicei sau numai întâmplător, umblă prin părţile cele mai înalte ale munţilor, precum şi păsările care ajung spre sud până în strâmtoarea lui Magellan. Faptul acesta nu contrazice de loc istoria geologică a Anzilor, fiindcă munţii de care e vorba au existat aci, ca o barieră uriaşă, când au apărut rasele acestea de animale; aşa că, afară numai dacă n-am presupune că aceleaşi specii au fost create în două locuri deosebite, nu trebuie să ne aşteptăm, între făpturile organice de pe coastele opuse ale Anzilor, la nicio înrudire mai strânsă decât există între acelea de pe ţărmurile opuse ale oceanului. Atât într-un caz cât şi în celălalt, suntem siliţi să lăsăm deoparte chestiunea acelor specii care au fost în stare să străbată bariera, fie a munţilor, fie a apei sărate”.

Plantele şi animalele, în bună parte, erau sau întocmai sau înrudite die aproape cu – cede din Patagonia. Am găsit aici aguti, bizcacha, trei specii de tatui, struţul, anumite neamuri de potârnichi şi alte pasări, dintre care n-am văzut niciuna în Chile, dar erau caracteristice pe câmpiile pustii ale Patagoniei. Pentru cine n-are ochi de botanist, erau aceleaşi tufişuri ţepoase şi închircite, apoi aceeaşi iarbă scorojită şi aceleaşi plante pitice. Chiar greoii gândaci negri erau foarte asemănători şi, cred,

identici, la o cercetare mai amănunţită. Mi-a părut rău tot timpul, că am fost constrânşi să renunţăm la ascensiunea pe albia râului Santa Cruz înainte de a atinge munţii: speram în ascuns să dau peste mari schimbări în ceea ce priveşte aspectul ţinutului, dar sunt sigur acum că aş fi străbătut, în urcuş, mereu aceleaşi câmpii ale Patagoniei.

24 martie. Dis-de-dimineaţă, mă căţărai pe un munte, care mărginea valea, bucurându-mă la vederea unei largi privelişti asupra regiunilor de pampas. Era un spectacol la care crezusem tot timpul că mă voi uita fără să mă satur, dar mdezamăgit: la cea dintâi privire, mi s-a părut că văd de departe oceanul, deşi curând după aceea am băgat de seamă înspre nord o mulţime de neregularităţi. Trăsătura cea mai caracteristică venea de la înfăţişarea râurilor, care, curgând spre răsărit, sclipeau ca tot atâtea fire de argint până ce se pierdeau în afundul depărtărilor. Pe la amiază, am scoborât valea, ajungând la coliba unde se aflau un ofiţer şi trei soldaţi, cu însărcinarea să cerceteze paşapoartele. Unul dintre ei era indian de sânge curat din pampas: era ţinut mai mult pentru îndeletnicirea de copoi, trebuind să dea de urma celor care, călări sau pe jos, s-ar fi strecurat pe ascuns. Acum câţiva ani, un călător se muncise să scape nedescoperit, făcând un mare ocol peste un munte din vecinătate; dar indianul, încrucişându-şi din întâmplare paşii cu urmele acelui călător, s-a ţinut de ele toată ziua, căţărându-se şi recunoscându-le chiar pe câinele de piatră uscată, până ce în cele din urmă şi-a descoperit vânatul ascuns într-o ravină. Am auzit că norii argintii, pe care îi admiram de aici de sus, unde totul era inundat de lumina soarelui, se revărsaseră în torente de ploaie. De la locul unde ne aflam, valea se deschidea încetul cu încetul, iar colinele deveneau mai degrabă nişte măguri tocite de ape în comparaţie cu uriaşii din spatele lor, pentru ca apoi totul să se preschimbe într-o câmpie de pietriş, aşezată în pantă dulce şi acoperită de copaci pitici

şi tufişuri. Deşi aparent îngustă, panta aceasta, mai înainte să se confunde cu pampasul, de asemenea numai în aparenţă absolut, va fi având în lăţime ca la 10 mile. Trecurăm pe lângă singura casă din împrejurimi, estancia din Chaquaio şi, la asfinţitul soarelui, ne retraserăm într-un colţişor liniştit, unde ne pregătirăm de odihnă.

2 5 martie. Văzând, a doua zi, discul soarelui care răsărea tăiat de linia orizontului, dreaptă ca linia oceanului, mi-am adus aminte de pampasurile de la Buenos Aires. Peste noapte, căzuse rouă cu nemiluita, ceea ce nu mi se mai întâmplase niciodată prin Anzi. Drumul, o bună bucată, mergea drept spre răsărit, de-a curmezişul unei mlaştini, iar apoi, ieşind la câmpie uscată, cotea la nord spre Mendoza. Până la capitală, era cale lungă de două zile. Primul popas, după o zi de mers, adică după paisprezece leghe, îl făcurăm la estacado şi al doilea, după şaptesprezece leghe, la Lujan, lângă Mendoza. Drumul întreg străbătea numai câmpii goale, cu cel mult două-trei case. Soarele dogorea înăbuşitor şi călătoria n-avea niciun farmec. Era foarte puţină apă pe această „traversia”; abia a doua zi dădurăm peste un fel de mic lac. Puţina apă câtă vine dinspre munţi e înghiţită de îndată de pământul poros şi uscat, aşa că, deşi noi călătoream numai la zece sau cincisprezece mile faţă de catena exterioară a Anzilor, n-am trecut peste niciun râu. În multe locuri, pământul avea o crustă de eflorescentă salină; plantele erau deci aceleaşi ca şi la Bahia Bianca, adică plante cărora le place sarea. Priveliştea nu se deosebea prin nimic, de la strâmtoarea lui Magellan, de-a lungul întregii coaste estice a Patagoniei, până în Rio Colorado; şi se pare că lucrurile nu se schimbă, în privinţa ţinutului, nici de la acest râu mai către interior, până la San Luis şi chiar mai departe spre nord. La răsărit de această linie curbă, se întinde bazinul câmpiilor, relativ umede şi verzi, de la Buenos Aires. Câmpiile sterpe ale Mendozei şi Patagoniei constau dintr-

un strat de prundiş adus încetul cu încetul şi îngrămădit de valurile mării, pe câtă vreme pampasul, acoperit de mărăcinişuri, de lucernă şi iarbă, s-a format din fostul nămol estuaric alta Platei.

După obositoarea călătorie de două zile, mi se păru întremătoare vederea de departe a rândurilor de plopi şi sălcii plângătoare, de jur-împrejurul satului sau de pe malurile râului Lujan. Cu puţin mai înainte de a ajunge aci, zărirăm spre miazăzi un nor cumplit, de culoare întunecat-roşiatică. La început, crezurăm că este fumul care se înălţase de pe câmpiile cărora li se va fi dat foc, dar în curând aveam să ne dăm seama că era un imens roi de lăcuste. Zburau spre nord şi, împinse de o uşoară briză, făcând cam zece – cincisprezece mile pe ceas, ne prinseră din urmă. Armia lor principală umplea văzduhul de la douăzeci de picioare faţă de pământ până la probabil, două sau trei mii deasupra capetelor noastre; „şi zbârnâitul aripilor lor se auzea ca zgomotul carelor de luptă, care gonesc, cu mai multe perechi de cai, la bătălie” sau, mai degrabă, ca vâjâitul unui vânt puternic prin cordajul catargelor unui vas. Cerul, văzut prin marginea mai rară a avangărzii, părea gravat în „mezzotinto” 6, dar pierea în vest, fiindcă grosul armiei era impenetrabil ochilor noştri. Totuşi lăcustele nu zburau chiar unele lângă altele, având destul loc să ocolească un băţ, mişcându-l înainte şi înapoi prin roi. Când s-au lăsat din zbor pe pământ; ele erau ca frunza şi ca iarba de multe, câmpia devenind deodată roşiatică; de cum se scoborâseră pe pământ, fiece lăcustă zbura în câte o parte, care cum îi venea. Lăcustele nu sunt chiar un blestem neobişnuit al ţării acesteia: tot în anotimpul în care ne aflam, câteva roiuri mai mici veniseră şi altă dată dinspre sud, unde, ca pretutindeni lume, după cât se pare, se înmulţesc pe întinsul deşertului. Bieţii locuitori de pe aici zadarnic încearcă să dea de veste altora, aprinzând focuri, strigând sau făcând semne cu

ramuri înfrunzite. Ca specie, lăcustele acestea seamănă şi poate sunt identice cu faimosul Gryllus migratorius din est. 7

Am trecut Lujanul, care este un râu de mărime impunătoare. Totuşi albia lui, spre coasta mării, nu se cunoaşte prea bine: e ciliar îndoielnic dacă, străbătând câmpiile, nu cumva se va fi evaporând, pierind cu totul. Am dormit în satul Lujan, care nu e mare şi e înconjurat de grădini. Satul reprezintă districtul cultivat cel mai de sud al provinciei Mendoza; el se află cu cinci leghe la sud de capitală. În timpul nopţii, am simţit şi eu ce e acela un atac (căci nu pot să nu-i zic aşa) al *benchucăi*, o speţă de Reduvius, marea ploşniţă neagră din Pampas. E o scârbă fără seamăn, să simţi târându-se pe corp asemenea gângănii moi şi fără aripi, lungi de aproape un inch. Înainte de a te suge, ele sunt subţiri ca frunza, dar, după ce se îndestulează, se umflă şi se fac rotunde de sângele supt, din care cauză sunt şi uşor de strivit. Una, pe care am prins-o la Iquique (căci se găsesc şi în Chile şi Perú) era lihnită cu desăvârşire. Punând-o pe o masă, la care se aâia totuşi lume de jur-împrejurul ei, îndrăzneaţa gânganie, de îndată ce i se înfăţişa un deget, îşi scotea afară ciocul, dădea atacul şi, dacă era lăsată, sugea zdravăn la sânge. Înţepătura ei nu pricinuia nicio durere. Nu era neinteresant să i se vadă corpul în timp ce sugea: în mai puţin de zece minute, corpul ei subţire ca o foiţă se îngroşa până lua forma globulară. Acest singur ospăţ pe care benchuca noastră îl datora unuia dintre ofiţeri, a ţinut-o grasă patru luni întregi; dar, după două săptămâni, ea părea din nou foarte dornică să mai sugă ceva.

2 7 martie. Călăream spre Mendoza. Pământul, peste tot. era cultivat de minune, încât credeam că mă aflu în Chile. Ţinutul acesta este vestit pentru fructele lui; şi desigur că nimic nu se putea compara cu prosperitatea podgoriilor şi livezilor de smochini, piersici şi măslini. Am

cumpărat pepeni verzi», aproape de două ori cât capul omului, neînchipuit de reci la gust şi plini de mireasmă, cu o jumătate de penâiy bucata, iar cu trei pence o jumătate de roabă de piersici. Partea cultivată şi îngrădită a provinciei acesteia este foarte mică: e abia ceva mai mare decât aceea dintre Lujan şi capitală. Ca şi în Chile, pământul îşi datorează fertilitatea numai irigaţiei artificiale; e uimitor chiar cât de îmbelşugată poate deveni astfel o pârloagă de traversia.

Ziua următoare am petrecut-o la Mendoza. Prosperitatea oraşului scăzuse mult în ultimii ani. Locuitorii ziceau: „E bine de trăit aici, dar e nespus de greu să te îmbogăţeşti”. Oamenii din popor au firea trândavă şi nepăsătoare ca şi gauchos din pampas; îmbrăcămintea, echipamentul de călărit şi deprinderile lor de viaţă sunt aproape la fel. Pentru mine, oraşul părea delăsat şi fără viitor. Nici mult lăudata al*ameda (b*ulevard) şi nici priveliştea nu se pot compara cu acelea din Santiago; dar bineînţeles că pentru cine vine de la Buenos Aires, după ce abia a scăpat de monotonia pampasului, aceste grădini şi livezi îi par minunate. Sir F. Head, vorbind despre locuitori, spune: „După ce mănâncă de prânz, se face aşa de zăduf, că trebuie să se culce, ce să facă altceva mai bun V *S*unt în totul de părerea lui sir F. Head: fericita menire a inendozinilor e să mănânce, să doarmă şi să trândăvească.

2 9 martie. Am plecat înapoi spre Chile, prin trecătoarea Uspallata, situată la nord de Mendoza. Aveam de străbătut o traversia lungă şi goală, de cincisprezece leghe. În unele locuri, solul era cu totul gol, în altele acoperit cu nenumăraţi cactuşi pitici, înarmaţi cu nişte ghimpi înspăimântători, din care cauză băştinaşii îi numesc „micii lei”. Pe alocuri erau şi oarecare tufişuri scunde. Deşi câmpia se află aproape la trei mii de picioare înălţime faţă de nivelul mării, soarele ardea cumplit şi

zăduful dimpreună cu norii de pulbere impalpabilă făceau călătoria nespus de istovitoare. Tot timpul zilei, drumul nostru se aşternuse oarecum paralel cu lanţul Anzilor, dar apropiindu-se de ei din ce în ce. Înainte de asfinţit, pătrunserăm într-o vale largă, mai bine zis într-un golf, care se deschidea spre câmpie; pe nesimţite, valea se îngusta ca o prăpastie, în care ceva mai sus se afla Villa Vicencio. Cum călărisem toată ziua fără strop de apă, atât catârii cât şi noi înşine eram morţi de sete şi ne uitam ţintă, cu mare nerăbdare, la râul care curgea prin vale. Era interesant de văzut cum apa se ivea încetul cu încetul: pe câmpie, albia era seacă de-a binelea; treptat-treptat, ea devenea întrucâtva mai umedă; apoi se arătau mici ochiuri de apă, care mai departe se împreunau; şi astfel, la Villa Vicencio, ne trezirăm lângă un pârău de toată frumuseţea.

3 O martie. Coliba singuratică, purtând numele impunător de Villa Vicencio, a fost pomenită de toţi călătorii care au traversat Anzii. Am stat aci două zile vizitând şi nişte mine din vecinătate. Geologia împrejurimilor este foarte curioasă. Lanţul Uspallata se desparte de Anzii principali printr-o câmpie lungă şi îngustă, sau bazin, întocmai ca acelea din Chile, dar mai înaltă, având şase mii de picioare deasupra nivelului mării. Acest lanţ, Uspallata, are faţă de Anzi aproape aceeaşi poziţie geografică cu a giganticului lanţ Portillo, numai că originea lui este cu totul alta: el s-a născut din multe feluri de lavă submarină, care» a alternat cu gresii vulcanice şi alte depozite sedimentare, care se pot vedea, asemănându-se în general foarte bine cu anumite straturi terţiare de pe ţărmurile Pacificului. Din cauza acestei asemănări, m-am aşteptat să găsesc copaci pietrificaţi, aceştia fiind caracteristica generală a acelor formaţii. Şi aşteptarea mi s-a împlinit într-un chip extraordinar. În partea centrală a lanţului, la înălţimea ca de şapte mii de picioare, observai pe o colină goală nişte stâlpi albi ca de zăpadă. Dar nu

erau stâlpi, ci arbori pietrificaţi, unsprezece dintre ei fiind prefăcuţi în silice, iar treizeci-patruzeci preschimbaţi în feldspat alb cristalizat. Toţi erau retezaţi, cioturile drepte înălţându-se de la pământ numai de câteva picioare. Trunchiurile aveau în circumferinţă de la trei până la cinci picioare şi, deşi se aflau oarecum depărtate unul de altul, totuşi, privite mai de departe, se grupau la un loc. Dl. Robert Brown a avut bunătatea să le examineze lemnul: el afirmă că aparţine grupului coniferelor, având şi caracterul familiei Araucanilor, cu toate că are câteva caracteristici curioase prin care se înrudeşte cu tisa. 8 Gresia vulcanică, în care copacii au fost îngropaţi şi din care trebuie să fii şi răsărit, s-a strâns în straturi subţiri şi succesive pe trunchiurile lor; şi totuşi piatra le păstra încă încreţiturile scoarţei.

Cu toate că nu era nevoie de cine ştie ce practică geologică pentru a interpreta şi înţelege povestea uimitoare, dată pe neaşteptate la iveală de priveliştea aceasta, totuşi mărturisesc că, la început, am fost atât de uluit, încât greu îmi venea să cred ceea ce era atât de evident.

Am văzut locul unde un pâlc de copaci minunaţi îşi clătinau altă dată frunzişul pe ţărmurile Atlanticului, pe când acest ocean (acum dat îndărăt cu 700 de mile) bătea cu valurile lui poalele Anzilor. Am văzut că ei răsăriseră dintr-un sol vulcanic, care fusese ridicat deasupra niveljilui mării şi că, după aceea, acest sol uscat, cu copacii lui cu tot, se scufundase în adâncul oceanului. Aci, pământul uscat, dinainte de scufundare, s-a acoperit cu straturi sedimentare peste care au venit fluvii enorme de lavă submarină, a căror grosime va fi atins o mie de picioare –, şi asemenea potopuri de piatră topită şi depozite acvatice s-au revărsat alternant de câte cinci ori. Oceanul, care a primit o cantitate de materie atât de incalculabilă, va fi fost de o adâncime năprasnică; dar puterile subterane se

vor fi pus din nou în mişcare şi, iată, eu pot privi acum fundul acelui ocean, fund care a dat naştere unui lanţ de munţi, a căror înălţime depăşeşte şapte mii de picioare. Şi nici forţele antagoniste, care lucrează zi şi noapte la nimicirea scoarţei pământului, nu stătuseră adormite: uriaşele îngrămădiri de straturi peste straturi fuseseră străbătute de numeroase văi largi şi copaci, preschimbaţi acum în silex, se vedeau cum ţâşniseră din solul vulcanic, transformat azi în piatră acolo unde altă dată, verzi şi înmuguriţi, îşi clătinaseră frunzişul măreţ. Acum, totul era dus pe calea fără de întoarcere a pustietăţii; nici lichenii nu se puteau lipi de învelişul pietros al foştilor copaci. Oricât de necuprinse şi greu de înţeles ni s-ar părea asemenea, prefaceri, ele s-au întâmplat toate într-o perioadă recentă, dacă ne gândim la istoria Anzilor; şi Anzii înşişi sunt chiar contemporani în comparaţie cu multe straturi conţinând pietrificări din Europa şi America.

1 aprilie. Am străbătut lanţul de munţi Uspallata şi noaptea am dormit la vamă, singurul loc pe câmpie unde puteau trăi oameni. Cu puţin înainte să părăsim munţii avurăm o privelişte în adevăr extraordinară: mase de porfir, în toate nuanţele, de la liliachiul cel mai luminos până la cel mai întunecat, ţâşniseră şi aruncaseră în cea mai mare neorânduială roci sedimentare roşii, purpurii, verzi şi chiar albe, care. alternau cu lavă neagră. Pentru întâia oară, vedeam ceva în totul asemănător cu acele secţiuni minunate pe care le fac geologii în inima pământului.

A doua zi străbăturăm câmpia urmând albia aceluiaşi măreţ râu de munte, care curge pe lângă Lujan. Râul era aici un torent înfuriat, de netrecut, şi părea mai lat decât la câmpie, aşa cum era cazul cu râuşorut de pe Villa Vicencio. În seara zilei următoare, sosirăm la Rio de las Vacas, despre care se spune că ar fi cel mai păcătos râu de traversat. Cum toate aceste râuri au un curs repede şi

scurt, născându-se din topirea zăpezilor, ceasul din zi la care sunt privite le schimbă volumul debitului de apă. Seara, râul este noroios şi umflat, dar în zori el se face mai limpede şi mult mai puţin mânios. Acelaşi lucru se întâmpla şi cu Rio Vacas, aşa că dis-de-dimineaţă îl trecurăm fără prea mare greutate.

Priveliştile, faţă de acelea ale trecătoarei Portillo, erau până aci lipsite de orice interes. Nu se putea vedea mai nimic dincolo de pereţii de piatră ai câte unei văi uriaşe, cu fundul şes, prin care drumul urca spre creasta cea mai înaltă. Valea şi namilele de munţi stâncoşi erau imaginea însăşi a sterilităţii: două nopţi, bieţii catâri n-avuseseră chiar nimic să mănânce, deoarece, în afară de nişte tufişuri pipernicite şi răşinoase, nu creştea mai nicio plantă. În această zi, am trecut prin păsurile cele mai păcătoase din Anzi, dar găsesc că s-a vorbit prea mult despre primejdia de a le străbate. Mi se spusese că, dacă voi încerca să trec cu piciorul prin ele, voi fi cuprins de ameţeală, sau că nu voi putea descăleca, neavând loc. Adevărul este că n-am văzut nicăieri un astfel de defileu prin care, cine ar fi vrut, să nu se poată plimba în voie sau să nu poată descăleca de pe catâr, fie pe dreapta, fie pe stânga. Una dintre trecătorile proaste, numită Las Animas („Sufletele"), am trecut-o şi eu; abia a doua zi după aceea, am aflat că e grozăvia grozăviilor. Bineînţeles că erau unele locuri, undei dacă s-ar fi poticnit catârul, călăreţul s-ar fi prăvălit în prăpastia fără fund; dar aşa ceva nu se prea întâmpla. În adevăr, primăvara, „los laderas", adică drumurile, care în fiecare an trebuiau făcute din nou prin aceleaşi mormane de pulbere prăvălită, erau foarte proaste din ceea ce am văzut eu însă, pot zice că primejdia nu era prea mare. În ceea ce priveşte catârii cu povară, lucrurile capătă altă înfăţişare: încărcătura lor este atât de înaltă şi voluminoasă, încât animalele, rezemându-se fără să vrea unele de altele, sau venind, din cauza greutăţii,

peste vreun colţ de stâncă, îşi pierd echilibrul şi cad în prăpastie. Cred că mult mai mare este greutatea de a traversa râurile: în anotimpul în care ne aflam atunci, necazul nu era prea mare, dar vara presupun că e cumplit. Îmi dau foarte bine seama, după cum spune sir F. Head, de expresiile diferite pe care le întrebuinţează cei care au trecut apa şi cei care se află în timpul trecerii. N-am auzit despre niciun om care s-ar fi înecat, dar aceasta se întâmplă destul de des cu catârii împovăraţi. El arriero sfătuieşte pe călător să arate catârului numai pe unde crede că e mai bine de trecut şi apoi să-l lase să traverseze cum îl taie capul; catârii de povară însă, nefiind nimeni să le arate drumul, apucă adesea pe unde e mai rău şi atunci sunt pierduţi.

e 4 aprilie. De la Rio de las Vacas până la Puente del Incaş, e cale de o jumătate de zi. Cum aveam aci, păşune pentru catâri, iar pentru mine geologie, ne oprirăm să înnoptăm. Când se vorbeşte despre poduri naturale, fiecare îşi închipuie cine ştie ce mâncătură de ape, adâncă şi îngustă, peste care s-a prăvălit de la mari înălţimi vreo stâncă uriaşă sau cine ştie ce arcadă scobită în piatră ca bolta unei peşteri. Podul Incaşilor arăta cu totul altfel: consta dintr-o crustă de pietriş stratificat, pe care îl cimentaseră depunerile izvoarelor calde din apropiere. Părea ca şi cum apele şi-ar fi săpat un canal printr-o parte, lăsând deasupra o poliţă de piatră, pe care pământul şi pietrele căzute de pe peretele de stâncă opus o prelungiseră mai departe. Se vede bine la acest pod, într-o parte a lui, linia oblică de împreunare, ceea ce se întâmplă totdeauna în asemenea cazuri. Oricum, Podul Incaşilor nu era vrednic de marii monarhi, al căror nume îl purta9.

5 aprilie. Aveam de mers calare o zi întreagă, de-a curmezişul lanţului central, de la Podul Incaşilor până la Ojos del Agua, situaţi lângă *casucha* cea mai de jos de pe partea chiliană. Aceste casuchas erau nişte turnuleţe

rotunde, cu scări pe dinafară care duc la încăperea aflată mai sus cu câteva picioare faţă de pământ, ca să nu poată troieni zăpada. Erau opt la număr şi, în timpul guvernului spaniol, autorităţile le aprovizionau bine cu alimente şi cărbuni; orice curier avea asupra lui câte o cheie. Dar acum, ele nu mai erau bune decât ca pivniţe, sau, mai degrabă, ca închisori. Aşezate pe câte o ridicătură mai înaltă, ele sunt de fapt cum nu se poate mai potrivite cu pustietăţile dimprejur. Ascensiunea în zigzag a muntelui Cumbre, sau a cumpenei apelor, a fost cumplit de pieptişă şi lungă; înălţimea lui, după dl. Pentland, este de 12 454 de picioare. Drumul nu trecea peste niciun petic de zăpezi veşnice, mergând numai printre ele. Vântul, pe creastă, sufla neînchipuit de rece şi, totuşi, era cu neputinţă să nu te opreşti câteva minute, ca să admiri, iarăşi şi iarăşi, culoarea cerului şi strălucitoarea transparenţă a văzduhului. Priveliştea era măreaţă: spre vest, se vedea o minunată îngrămădire de munţi, tăiată de prăpăstii adânci. De obicei, pe la începutul acestui anotimp, zăpada cade câteodată atât de multă, încât drumul prin Anzi rămâne pentru câtva timp impracticabil. Spre marele nostru noroc, însă, zi şi noapte, cerul se păstra senin; numai câţiva colaci de aburi împresurau, mişcători, vârfurile mai înalte. Am văzut deseori aceste mici insule pe cer, după care ghiceam poziţia Anzilor, pe care depărtarea îi ascundea sub zare.

6 aprilie. Dimineaţa, ne dădurăm seama că peste noapte ni se furase un catâr, precum şi clopoţelul madrinei. Pornirăm deci călări la vale, două-trei mile şi rămaserăm acolo toată ziua, cu speranţa că trebuie să găsim catârul, după cum credea „el arriero”, în vreo văgăună. Priveliştea căpătase, în partea aceasta, înfăţişarea chiliană –, laturile mai joase ale munţilor împodobite de copacii zişi Quillaja 10, copaci veşnic verzi, şi cu marii cactuşi în formă de candelabru, erau desigur mult mai de admirat decât văile sterpe din partea de

răsărit, deşi eu nu mă împac chiar cu admiraţia pe care le-au rezervat-o unii călători. Cred că plăcerea cea mai mare o da de fapt un prânz bun, după ce te vedeai scăpat de gerul de pe munţi; şi sunt sigur că am gustat această plăcere, din toată inima.

8 aprilie. Părăsind valea Aconcagua, prin care coborâsem, ajunserăm seara la o locuinţă omenească, în apropiere de Villa de Santa Rosa. Rodnicia câmpului era minunată; aflându-ne în plină toamnă, mulţi pomi îşi scuturau frunza; iar ţăranii, unii se îndeletniceau cu uscatul smochinelor şi piersicilor pe acoperişul caselor, în timp ce alţii culegeau strugurii de prin vii. Era plăcut; dar am simţit că îmi lipsea acea reculegere a sufletului care, în Anglia, face din toamnă în adevăr amurgul anului.

În ziua de 10 aprilie, soseam la Santiago, unde dl. Caldeleugh m-a primit cu toată căldura. Excursia întreagă îmi luase numai douăzeci şi patru de zile; niciodată nu am avut parte mai din plin de acelaşi timp neschimbător. La câteva zile după aceea, mă întorceam acasă la dl. Corfield, în Valparaiso.

CAPITOLUL XVI

chile de nord şi Perú

Drumul pe coastă spre Coquimbo – Poveri grele cărate de mineri – Coquimbo – Cutremur de pământ – Terase în scară – Absenţa depunerilor recente – Concomitenţa formaţiilor terţiare – Excursie în susul văii – Drumul la Guasco – Pustiuri – Valea Copiapo – Ploaie şi cutremure de pământ – Hidrofobia – Despoblado – Ruini indiene – Probabila schimbare a climei – Albie de râu înălţată de un cutremur – Viscole geroase – Zgomote auzite pe un munte – Iquique – Aluviune salină – Nitrat de sodiu – Lima – Ţinut nesănătos – Ruin de de la Callao risipite de un cutremur – Scufundare recentă – Cochilii pe muntele San Lorenzo, descompunerea lor – Câmpie cu cochilii şi resturi de olărie îngropate – Vechimea rasei indiene.

scump la locul de producţie decât la Valparaiso, unde trăiau angrosiştii de cereale. A doua zi, ne întoarserăm la şoseaua mare, care ducea la Coquimbo. Noaptea, căzu o uşoară ploaie de vară, repede: erau primii stropi căzuţi după ploaia cumplită din 11 şi 12 septembrie, care mă ţinuse prizonier în apele din Cauquenes. Erau şapte luni şi jumătate de atunci; dar anul acesta, în Chile, timpul ploilor întârziase oarecum. În depărtare, Anzii stau acoperiţi cu un strat gros de zăpadă, înfăţişându-se măreţi.

2 mai. Drumul mergea pe ţărm nu prea departe de mare. Puţinii copaci şi tufişurile obişnuite de prin Chile central se răriră deodată, fiind înlocuiţi de o plantă uriaşă, care ca înfăţişare seamănă întruicâtva cu yucca1. Solul, la suprafaţă, era foarte accidentat şi neregulat: mici piscuri de stânci abrupte se înălţau de pe ravinele tot mici. Coasta dinţată şi fundul mării veşnic înţesat de stânci scunde, ca o mirişte de colţi pietroşi, ar fi arătat aceleaşi forme, dacă s-ar fi preschimbat în uscat f şi fără îndoială că această preschimbare se şi întâmplase, pe unde treceam noi călări.

3 mai. De la Quilimari la Conchalee, ţinutul deveni din ce în ce mai sterp. Pe fundul văilor abia dacă se găsea suficientă apă pentru oarecare irigaţie –, pământul mai înalt, dintre văi, sterp cu totul, nu era „bun de păscut nici pentru capre. După ploile repezi de iarnă, în primăvară răsărea numaidecât un strat subţire de păşune, pe care îl păşteau în scurt timp vitele scoborâte anume din Anzi. Era interesant de observat cum seminţele de iarbă şi de alte plante ajunseseră parcă la un fel de deprindere ca şi dobândită de a se adapta la cantitatea de ploaie care cădea în diferitele părţi ale acestei coaste. O răpăială de ploaie mult mai la nord, la Copiapo, avea ca urmare creşterea vegetaţiei de două ori mai mare decât la Guasco şi de trei sau patru ori faţă de locurile unde ne aflam. O iarnă secetoasă, care vatămă straşnic păşunile la Valparaiso, produce la Guasco belşugul cel mai neobişnuit. Cu cât se

merge mai spre nord, cantitatea de ploaie nu pare să scadă direct proporţional cu latitudinea. La Conchalee, care se află numai cu 67 de mile la nord de Valparaiso, nimeni nu aşteaptă ploaia mai înainte de sfârşitul lunii mai, în timp ce la Valparaiso plouă de obicei la începutul lui aprilie. Şi cantitatea anuală este cu atât mai mică, cu cât ploile încep să cadă mai târziu.

4 mai. Drumul pe coastă fiind lipsit de orice interes, o luarăm spre interior, către regiunea minieră şi valea Illapel. Valea aceasta, ca oricare alta din Chile, e largă, netedă şi foarte rodnică: pe amândouă laturile e mărginită fie de pereţi stâncoşi, formaţi din prundiş stratificat, fie de munţi fără nicio vegetaţie. Deasupra liniei drepte a celui mai înalt şanţ de irigaţie, totul este negricios ca pe drumul mare, în vreme ce dedesubtul aceleiaşi linii, din cauza alfalfei, un fel de trifoi[107], totul străluceşte în verde viu ca

---

107 7 aprilie. Am plecat într-o excursie la Coquimbo, cu gîndul ca de acolo să ajung prin Guasco la Copiapo, unde căpitanul Fitz Roy binevoia să mai aştepte, pe bordul vasului „Beagle". Distanţa, în linie dreaptă, de-a lungul ţărmului spre nord, este de numai 420 de mile , dar, din cauza felului meu de a călători, mi se păru mult mai lungă. Am cumpărat patru cai şi doi catîri, aceştia pentru căratul bagajelor, o zi unul, o zi altul. Animalele, toate şase, costau numai douăzeci şi cinci de lire sterline şi le-am vîndut la Copiapo cu douăzeci şi trei. Am călătorit tot aşa de fără griji ca şi pînă acum, pregătindu-ne singuri mîncarea şi dormind sub cerul liber. Cum mergeam călări spre Vino del Mar, mi-am luat rămas bun de la Valparaiso, admirîndu-i pitorescul înfăţişării. Cu scopuri geologice, făcui un ocol, abătîndu-mă de la drumul principal pînă la poalele muntelui Clopotului din Quillota. Trecurăm printr-o regiune aluvionară bogată în aur, de lîngă Limache, unde râmaserăm să dormim. Locuitorii de aici îşi cîştigau existenţa spălînd nisipul aurifer, pe malurile fiecărui pîrău ? dar, ca toţi oamenii cu cîştig nesigur, ei erau cheltuitori şi deci săraci.

28 aprilie. După amiază, sosirăm la casa de la poalele muntelui Clopotului. Locuitorii erau stăpîni pe pămîntul lor, ceea ce nu se prea întîmplă prin Chile. Ei trăiau din recolta cîte unei grădini şi a unui petic de pămînt, dar erau foarte săraci. Lipsa lor de bani era aşa de mare, încît îşi vindeau grînele verzi, nesecerate, ca să-şi^ poată cumpăra cele

cocleala. Pornirăm mai departe la Los Hornos, o altă regiune minieră, unde muntele cel mai înalt era găurit de galerii ca un muşuroi uriaş de furnici. Minerii chilieni sunt, ca obiceiuri, un neam de oameni cu totul deosebit. Trăind cu săptămânile prin cele mai pustii locuri, când coboară la sate în zilele de sărbătoare, ei se dedau la tot felul de excese şi trăsnăi. Câteodată, când câştigă destui bani, întocmai ca marinarii răsplătiţi cu premii băneşti, se întrec în a-i risipi cât mai repede: beau peste măsură de mult, îşi cumpără de ale îmbrăcămintei, ce le trebuie şi ce nu le trebuie, pentru ca după câteva zile să se întoarcă din nou, fără o para chioară, la bordeiele lor mizerabile, unde îşi reîncep cazna mai grea decât a animalelor de povară. Această nepăsare se datorează, ca şi la marinari, aceluiaşi fel de viaţă. Cum hrana zilnică le este asigurată, ei nu au nicio grijă pentru ziua de mâine; şi apoi, atât ispita de a cheltui cât şi mijloacele de a se lăsa în voia ei, se află pentru ei în acelaşi timp, la îndemână. Nu tot astfel stau lucrurile în Cornwall sau în alte părţi din Anglia, unde se aplică sistemul de a se vinde minerilor o parte din vâna exploatată, ceea ce, silindu-i să lucreze şi să chibzuiască pentru ei înşişi, îi face deosebit de isteţi şi chibzuiţi.

Minerul chilian se îmbracă original şi chiar pitoresc. El poartă *o* cămaşă foarte lungă de flanelă, închisă la culoare, iar deasupra ei un şorţ de piele, peste care se strânge la mijloc cu o cingătoare de culoare deschisă; pantalonii îi sunt cât mai largi, iar şapca, de postav roşu, mică de tot, cât să i se potrivească strâns pe cap. Am întâlnit o ceată de mineri, îmbrăcaţi în cele mai bune haine, ducându-şi la groapă pe un tovarăş. Mergeau în pas alergător; patru dintre ei susţineau cadavrul. După ce alergau cât puteau de iute cam două sute de yarzi, un alt schimb de patru inşi, care se repeziseră călări înaintea lor,

---

trebuincioase pentru anul următor. Aşa că grîul era mai

le luau locul. Şi mergeau astfel mai departe, îndemnându-se toţi cu strigăte sălbatice: era în totul o înmormântare cum nu se poate mai ciudată…

Ne văzurăm apoi de călătoria noastră, urmând un drum în zigzag spre nord, dar nu fără să ne oprim câte o zi pentru cercetări geologice. Ţinutul era aşa de puţin locuit şi cărările aşa de şterse, încât nimerirăm drumul cu destulă greutate. În ziua de 12 mai, stătui la nişte mine. Minereul de aci nu era socotit ca prea bun, dar, fiind din belşug, se presupunea că s-ar putea scoate şi vinde în valoare de treizeci sau patruzeci mii de dolari (ceea ce înseamnă 6.000 sau 8.000 de lire sterline); cu toate acestea, una dintre societăţile engleze cumpărase mina cu o uncie de aur (3 pfunzi, 8 şilingi). Minereul consta din pirite galbene, care, după cum am mai spus, înainte de venirea englezilor nu se credea că ar conţine şi aramă. Pe aceeaşi scară de profit ca şi în cazul de mai sus, societăţile miniere au cumpărat munţi de cenuşă în care sclipeau din belşug particulele metalice de aramă; şi totuşi, în ciuda aparenţei, după cum bine se ştie, societăţile respective au izbutit să piardă sume considerabile. Este adevărat că cea mai mare parte dintre directorii şi acţionarii acestor societăţi ajunseră la cheltuieli nebuneşti: uneori se destina câte o mie de lire anual pentru distracţiile autorităţilor chiliene; se trimiteau adevărate biblioteci de cărţi geologice, legate scump; se aduceau mineri specialişti pentru metale, cum este cositorul, care nici nu se găseau în Chile; se tocmeau aducători de lapte pentru mineri, pe unde nici nu existau vaci; se construiau maşini, care nu puteau fi folosite dintr-o cauză sau alta, şi, în sfârşit, se făceau sute şi sute de asemenea cheltuieli absurde, care şi azi mai stârnesc râsul băştinaşilor. Dar e mai mult decât sigur că acelaşi capital, cheltuit cu chibzuinţă, ar fi făcut ca minele acestea să dea un câştig imens: se cerea numai un om încercat în meserie şi de încredere, cu ceva

cunoştinţe în minerit şi analiza minereurilor.

Nemaipomenita greutate a poverilor pe care „los apires” o cărau de fiecare dată afară din adâncimea minelor, ca nişte adevărate vite de povară, a fost descrisă de căpitanul Head. Mărturisesc că nu mi-a venit să cred, atât de exagerată mi s-a părut. Şi am fost bucuros, găsind prilejul să cântărese eu însumi o astfel de sarcină, luată la întâmplare. Ca s-o ridic puţin de pe pământ, aplecându-mă peste ea, mi-a trebuit o sforţare considerabilă. Pusă la cântar, trăgea 197 de pfunzi. Apirul urcase cu ea în spate optzeci de yarzi pe adâncime verticală, o bună parte din urcuş fiind aproape abrupt, iar restul, adică cea mai mare parte, constând din lemne crestate (dinţate) şi dispuse în zigzag pe peretele minei. Potrivit unei reguli generale, apirul nu avea voie să se oprească nicio clipă ca să mai răsufle, afară numai dacă mina era adâncă de şase sute de picioare. Încărcătura medie care se scotea era de peste 200 de pfunzi şi mi s-a spus că, la o întrecere, un apir scosese din fundul celei mai adânci mine una de 300 pfunzi (cca. 143 kg)! Totodată, nefericiţii erau obligaţi să intre şi să iasă din mină, cu încărcătura lor obişnuită, de douăsprezece ori pe zi? ceea ce înseamnă că ei cărau zilnic de la adâncimea de optzeci de yarzi 2400 de pfunzi, trebuind în intervale să şi sfărâme, să şi aleagă minereul.

Şi totuşi, oamenii aceştia, când nu era vorba de accidente, arătau sănătoşi şi veseli. Ei nu aveau trupuri prea musculoase. Nu mâncau carne decât o dată pe săptămână, fără nicio abatere de la acest obicei, şi chiar atunci mâncau numai păstramă uscată şi tare (charqui). Deşi ştiam bine că muncesc la mină numai fiindcă voiau, totuşi mă apuca revolta, văzându-i în ce hal ieşeau din pământ; cu trupurile aplecate înainte, cu braţele atingând acele trepte crestate, cu picioarele arcuite, cu toţi muşchii zbârnâind pe ei, cu pâraie de sudoare curgându-le de pe obraji pe piept, cu nările dilatate, cu colţurile gurii trase în

jos de atâta sforţare, ei gâfâiau sub povară aproape horcăind. De câte ori trăgeau aerul în piept, scoteau un fel de văitat: „ai-ai”, care le ţâşnea din măruntaie, sunând sfâşietor ca dintr-o goarnă. După ce ajungeau împleticindu-se la grămada de minereu, îşi goleau aşa-zisul „carpacho”; dregându-şi răsuflarea în câteva clipe, îşi ştergeau fruntea de sudoare şi, aparent cu puteri împrospătate, coborau din nou în mină, cu paşi repezi. Cazul lor mi s-a părut cel mai uimitor exemplu de muncă istovitoare, la care numai obişnuinţa poate supune pe om şi nimic altceva.

Seara, vorbind cu mai-marele acestor mine despre numărul străinilor aflaţi acum în toată ţara, el mi-a spus că, deşi încă om tânăr, îşi amintea cum, fiind băiat de şcoală în Coquimbo, i-a fost dat într-o zi de sărbătoare să vadă pe căpitanul unui vas englez, care fusese adus în oraş să stea de vorbă cu guvernatorul. Nimic pe lume, spunea el, n-ar fi făcut pe un copil de şcoală şi nici, bineînţeles, pe el însuşi, să se apropie de un englez: li se băgase în cap ideea că de la asemenea oameni se puteau aştepta la erezii, la molipsiri şi tot felul de alte rele.

Lumea de aici povestea încă despre groaznicele purtări ale bucanierilor; se spunea, mai cu seamă, despre unul care răpise statuia Fecioarei Maria şi apoi venise anul următor s-o ia şi pe a Sfântului Iosif, sub cuvânt că era păcat ca Maica Domnului să stea fără bărbat. Am mai auzit pe o doamnă în vârstă spunând cât de rău se simţea că trebuise o dată să ia masa în aceeaşi încăpere cu un englez. Această doamnă îşi amintea, de când era fată, că numai la auzul numelui de „Los ingleses!” locuitorii, încărcându-se cu ce aveau mai de preţ, o luau înspre munţi. a

14 mai. Am sosit la Coquimbo, unde rămaserăm câteva zile. Oraşul n-are nimic deosebit, în afară de liniştea lui minunată. Se zicea că e locuit de 6 – 8.000 de oameni.

În dimineaţa zilei de 17 mai, plouă domol timp de cinci ceasuri, pentru întâia oară în acest an. Fermierii, care îşi seamănă grâul pe lângă ţărmul mării, unde există mai multă umezeală, folosindu-se de această răpăială, aveau să iasă la arat \ după a doua ploaie, urmau să semene; şi dacă ploua şi a treia oară, însemna că primăvara le va aduce o bună recoltă. Era interesantă urmarea acestei cantităţi neînsemnate de umezeală. Douăsprezece ore după ploaie, pământul arăta uscat, cum arată de obicei; dar la zece zile toate colinele înverzeau uşor din loc în loc, iarba fiind puţină şi rară ca nişte fire de păr, lungi de un inch. Înainte de ploaie, pământul fusese pretutindeni bătătorit ca pe şoseaua mare.

Seara, căpitanul Fitz Roy şi cu mine ne aflam tocmai la masă, cu dl. Edwards, un englez stabilit la Coquimbo, a cărui ospitalitate o cunoşteau bine toţi vizitatorii, când, deodată, avu loc un puternic cutremur de pământ. Am auzit bubuiturile prevestitoare, dar din cauza ţipetelor cucoanelor, a fugii servitorilor şi a năpustirii unora dintre domni în pervazul uşilor, nu mi-am putut da seama de clătinarea pământului. După aceea, unele femei ţipau într-una de groază, iar un domn zicea că n-o să mai poată dormi toată noaptea sau, dacă va dormi, o să viseze tot timpul numai case care se dărâmă. Tatăl acestui domn îşi pierduse de curând tot avutul la Talcahuano şi el însuşi, în 1822, la Valparaiso, scăpase ca prin urechile acului neucis, de un acoperiş de casă în cădere. El pomenea de o coincidenţă curioasă, întâmplată atunci: era la un joc de cărţi, când unul dintre parteneri, un german, se sculă şi spuse că el, în ruptul capului, n-ar sta în casele de pe aici cu uşa închisă, pentru că fusese cât pe aci să-şi dea viaţa, într-o împrejurare similară, la Copiapo. Aşadar, el deschise uşa; şi nu apucă bine s-o deschidă, că şi ţipă „Iată începe din nou!” şi vestitul cutremur începea. Dar niciunul dintre jucători n-a păţit nimic. Primejdia în timp de cutremur nu

stă în timpul pe care îl ia deschisul uşii, ci în posibilitatea ca aceasta să nu se mai poată deschide din cauza mişcării pereţilor.

Nu e nicio mirare că băştinaşii şi străinii stabiliţi de multă vreme prin părţile acestea, deşi unii dintre ei cunoscuţi ca având mare stăpânire de sine, resimt în timpul cutremurului o frică atât de cumplită. Eu cred însă că spaima lor peste orice măsură se poate explica în parte prin lipsa obişnuinţii de a şi-o înfrâna, socotind-o un simţământ de care nu trebuie să se ruşineze. Chiar mai mult: nepăsarea, în astfel de împrejurări, îi scoate din sărite. Odată, doi englezi, care dormeau sub cerul liber, simţind un cutremur destul de zdravăn, şi-au dat seama că nu au de ce se teme şi nu s-au sculat de jos. Localnicii, văzându-i, au început să ţipe: „Uitaţi-vă, ce eretici, nici nu ies măcar din aşternuturi!”

Am petrecut câteva zile, cercetând terasele de prundiş, aşezate în trepte, pe care, cel dintâi, le-a semnalat căpitanul B. Hali, iar dl. Lyell le-a crezut ca fiind formate prin ridicarea treptată a uscatului şi deci prin retragerea corespunzătoare a mării. Explicaţia domnului Lyell este adevărată, deoarece am găsit pe aceste terase numeroase cochilii de scoici existente încă. Cinci asemenea terase înguste, uşor înclinate şi cu marginile netivite se înalţă una după alta, cele mai late fiind alcătuite din prundiş: ele se află în faţa golfului şi se întind pe ambele laturi ale văii. La Guasco, spre nord de Coquimbo, acelaşi fenomen geologic se înfăţişează pe o scară mult mai mare, încât chiar unii locuitori rămâneau uimiţi. Terasele sunt acolo mult mai late, putând fi numite câmpii; în unele locuri sunt câte şase, dar de obicei câte cinci, şi se întind în susul văii până la treizeci şi şapte de mile faţă de coastă. Aceste terase, în chip de trepte, seamănă îndeaproape cu acelea de pe valea Santa Cruz şi cu cele de pe întreaga coastă a Patagoniei, numai că acestea din urmă sunt cu mult mai mari. Ele s-au

format fără îndoială sub puterea de eroziune a mării, în lungi perioade de linişte ale ridicării treptate a continentului.

Cochiliile speciilor actuale de moluşte nu numai că zac la suprafaţa teraselor de la Coquimbo (la înălţimea de 250 picioare), dar sunt şi îngropate într-o rocă de calcar fărâmicios, care pe alocurea, deşi pe suprafeţe mici, ating în grosime douăzeci şi chiar treizeci de picioare. Aceste straturi moderne se aştern pe o veche formaţie terţiară, care conţine de asemenea cochilii, dar toate, pare-se, dispărute. Deşi am cercetat atâtea sute de mile pe coasta Pacificului ca şi a Atlanticului, n-am putut observa niciun strat, care, conţinând cochilii de scoici existente încă, să fie uniform, afară de cele de aici şi din câteva locuri mai spre nord, pe drumul la Guasco. Faptul acesta mi se pare a fi de mare însemnătate; căci explicaţia dată de mai toţi geologii absenţei dintr-o regiune a depunerilor stratificate conţinând fosile, depuneri care au avut loc, într-o anumită perioadă – şi anume, că regiunea a fost pe vremea aceea uscat – nu se aplică aici; şi e firesc să nu se aplice, de îndată ce ştim, după cochiliile risipite pe deasupra teraselor şi după cele îngropate în nisip şi ţărână, că pământul pe mii de mile de-a lungul ambelor coaste a fost înecat până de curând. Explicaţia trebuie căutată, fără îndoială, în împrejurarea că toată partea de sud a continentului s-a înălţat de sub ape încetul cu încetul, multă vreme? şi că, prin urmare, depunerile de tot felul de-a lungul ţărmului, unde apa nu era adâncă, vor fi fost aduse la suprafaţă, fiind expuse treptat acţiunii de eroziune, pe care marea o exercită asupra ţărmurilor ei. Şi, aceasta cu atât mai mult, cu cât cele mai numeroase vieţuitoare marine prosperează numai acolo unde marea este relativ puţin adâncă, iar în asemenea ape, evident că este imposibil să se depună straturi de grosimi prea mari. Ca să arătăm imensa putere de eroziune a mării asupra

ţărmurilor, n-avem decât să ne amintim de uriaşii pereţi de stâncă ai actualei coaste a Patagoniei şi de râpile sau vechile faleze ale mării, una deasupra alteia şi deci de niveluri deosebite ale aceleiaşi coaste.

Vechea formaţie terţiară subiacentă de la Coquimbo pare a fi cam de aceeaşi vârstă cu unele depozite de pe coasta chiliană (dintre care, printre cele mai însemnate, este aceea din Navedad) şi cu marea formaţie a Patagoniei. Atât în Navedad cât şi în Patagonia sunt semne evidente că încă de pe când cochiliile îngropate acolo (a căror listă a fost întocmită de profesorul E. Forbes) erau vii, s-a întâmplat o scufundare de câteva sute de picioare, pentru ca apoi fundul mării să se ridice la suprafaţă. Ne putem, firește, întreba cum s-a întâmplat că, deşi nu s-a păstrat nicăieri pe coastele continentului niciun strat fosilifer mai cuprinzător din perioada recentă şi nici din altă perioadă mijlocie, adică între aceasta şi vechea epocă terţiară, cu toate acestea materii sedimentare, conţinând resturi fosile, s-au depozitat în perioada terţiară inferioară şi s-au păstrat în diverse locuri spre nord şi sud, pe un spaţiu de cel puţin 1350 mile de-a lungul ţărmurilor Atlanticului, pe un spaţiu de 1100 mile de-a lungul ţărmurilor Pacificului şi pe o linie de la est la vest de 700 mile de-a curmezişul continentului? Cred că explicaţia nu e prea grea, şi că se aplică, poate, nu numai la cazul acesta, ci şi faptelor oarecum analoage observate în alte părţi ale lumii. Ţinând seama de imensa putere erozivă a mării, cunoscută din nenumărate fapte, nu e de loc probabil ca un strat sedimentar înălţându-se, să poată trece cu bine prin aceleaşi încercări prin care trec coastele mării, păstrându-se îndeajuns ca masă, încât să dăinuie o perioadă atât de îndelungată, afară numai dacă nu este cu totul considerabil ca întindere şi ca grosime –, dar, mai departe, pe un fund de mare, sub ape nu prea mici, care singure priese vieţuitoarelor marine, e cu neputinţă ca un strat sedimentar gros şi foarte întins să se

poată aşterne peste tot, afară numai dacă fundul se adânceşte prin scufundare pentru a primi straturile succesive. Aşa s-a întâmplat în adevăr cam în aceeaşi perioadă, în Patagonia de sud şi în Chile, deşi le despart o mie de mile. Deci, dacă mişcările prelungite de scufundare, întâmplate în acelaşi timp, se produc de obicei pe o întindere foarte largă, după cum m-am convins cercetând recifurile de corali din marile oceane – sau dacă, mărginindu-ne numai la America de Sud, mişcările de scufundare s-au produs pe aceeaşi rază ca şi cele de elevaţie, prin care ţărmurile din Perú, Chile, Ţara Focului, Patagonia şi La Plata s-au. Înălţat tot în perioada cochiliilor actuale, atunci putem vedea cum în acelaşi timp şi la mari depărtări au apărut împrejurări prielnice pentru formarea unor depozite fosilifere considerabile ca grosime şi întindere; prin urmare asemenea depozite vor avea norocul rar de a înfrunta şi rezista eroziunii mării pe linii de ţărm succesive, dăinuind până în zilele noastre.

2 1 mai. Am plecat însoţit de Don José Edwards la minele de argint din Arqueros, cu gândul ca de aci să urc în sus pe valea Coquimbo. Străbătând un ţinut muntos, ajunserăm, când se înnopta, la minele care aparţineau domnului Edwards. Noaptea pe care o dormii aci îmi plăcu nespus de mult, fiindcă – motivul nu cred că va fi apreciat pe deplin în Anglia – au lipsit puricii! Locuinţele de la Coquimbo mişună de purici, dar aici, la înălţimea de numai trei sau patru mii de picioare, ei nu mai pot trăi. Îmi închipui că ceea ce distrug aici aceste sâcâitoare insecte trebuie să fie altă cauză decât scăderea temperaturii, care este prea neînsemnată. Minele se aflau într-o stare proastă, deşi acum câtva timp produceau aproape 2000 pfunzi de argint anual. S-a spus în chip de proverb că „cine are o mină de aramă, câştigă –, cine are una de argint, poate câştiga; iar cine are una de aur, pierde sigur”. Dar zicala nu este adevărată: toate marile averi, în Chile, s-au

făcut cu mine de cele mai preţioase metale. De curând, un medic englez se întorcea în ţară de la Copiapo, cu câştigul unei singure participaţii la o mină de argint, în valoare de ajproape 24.000 de lire sterline. Bineînţeles, o mină de aramă este treabă sigură, în timp ce una de argint sau de aur este sau un zar sau un bilet de loterie. Proprietarii, din pricina hoţiilor, pe care nu pot cu niciun chip să le stârpească, pierd mari cantităţi de minereu preţios. Astfel mi s-a spus odată despre cineva care făcuse o prinsoare cu un proprietar, că unul dintre minerii săi îl va fura sub ochii lui. După ce se scoate din mină, minereul este pisat, iar bulgării nefolositori se aruncă deoparte. Doi mineri, care erau puşi să facă această treabă, luară, ca la întâmplare, doi bulgări în aceeaşi clipă şi apoi îşi spuseră tare, în glumă: „Hai să vedem cine aruncă mai departe”. Proprietarul, care se afla acolo, puse rămăşag, pe o ţigară, cu un prieten, în privinţa rezultatului. Minerul luă seama unde căzuse bulgărul, printre resturile nefolositoare. Iar, seara, îl ridică de acolo, şi îl aduse stăpânului; arătându-i cantitatea de minereu plină de argint, îi spuse totodată: „Iată bulgărul pe care aţi câştigat ţigara”.

2 3 mai. Am coborât pe rodnica vale Coquimbo, mergând apoi în susul ei, până cei am dat de o hacienda, care aparţinea unei rude a lui Don José şi unde rămaserăm ziua următoare. După aceea, eu făcui călare o excursie de o zi, mergând mai departe, ca să văd ce erau cochiliile şi aşa-zisele boabe de fasole pietrificate, despre care ni se vorbise. Nu erau, de fapt, decât pietricele de cuarţ. Străbăturăm câteva mici sate valea era minunat cultivată şi întreaga privelişte măreaţă. Ne aflam aici lângă Anzii principali cu piscurile lor semeţe. Pretutindeni în Chile de nord, recolta pomilor fructiferi este mult mai îmbelşugată în apropierea Anzilor, decât în ţinuturile mai joase. Smochinii şi strugurii acestei regiuni sunt vestiţi prin gustul lor, cultivându-se de aceea pe mari întinderi. La

nord de Quillota, valea Coquimbo este poate cea mai rodnică: cred că e locuită, socotind şi oraşul Coquimbo, de 25.000 de oameni. A doua zi, mă înapoiai la hacienda de unde plecasem, iar de aci, dimpreună cu Don José, la Coquimbo.

2 iunie. Am pornit spre valea Guasco, ţinând drumul de pe ţărm, care se zicea că e mai umblat decât altele. Merserăm călări prima zi până ajunserăm la o casă singuratică, botezată Yerba Buena, unde găsirăm păşune pentru cai. Răpăiala de ploaie căzută acum două săptămâni, despre care am pomenit, nu cuprinsese decât jumătate din drumul până la Guasco; aşa că, în prima parte a excursiei noastre, văzurăm ceva verdeaţă pe câmp, deşi fără putere şi aceasta, dar curând pieri orice urmă. Chiar pe unde iarba era mai vie, abia dacă ne amintea de straturile acelea de gazon proaspăt şi flori îmbobocite din alte regiuni, primăvara. Călătorind în aceste pustiuri, te simţi ca un prizonier ţinut închis într-o curte întunecată şi jinduind să vadă ceva verde sau să respire aer umed.

3 iunie. Mergând de la Yerba Buena la Charizal, străbăturăm, în prima parte a zilei o pustietate pietroasă de munte şi după aceea unt bazin lung şi adânc de nisip, presărat cu cioburi de scoici. Apă era şi puţină şi sărată: ţinutul întreg, de la ţărmul oceanului şi până în Anzi, este un pustiu nelocuit. Am văzut, din belşug, numai urmele unei singure vieţuitoare, şi anume cochilii de *Bulimus*, extraordinar de multe, unde locul era foarte uscat. 4 Primăvara, o biată plantă mică dădea câteva frunze cu care se hrăneau melcii. Cum melcii nu puteau fi văzuţi decât dis-de-dimineaţă, când pământul era jilav, los guasos credeau că ei se hrănesc cu rouă. Am mai observat şi în alte părţi că regiunile sterpe şi deci uscate de tot, cu solul calcaros, priese neînchipuit de bine moluştelor terestre. La Charizal erau câteva locuinţe, ceva apa sălcie şi abia urme de agricultură, aşa că nu fu uşor să cumpărăm pentru cai

niţele grăunţe şi nişte paie.

4 i u n i e. Ca să ajungem de la Charizal la Sauce, am luat-o de-a călare peste nişte câmpuri pustii, ocupate de mari herghelii de guanaci. Străbăturăm de asemenea valea Chaneral, care, deşi cea mai rodnică vale dintre Guasco şi Coquimbo, era foarte îngustă şi aşa de lipsită de păşune, încât nu găsirăm nimic de cumpărat pentru cai. La Sauce, dădurăm de un domn bătrân, plin de omenie, care conducea o topitorie de aramă. El binevoi, făcându-ne un mare hatâr, să ne vândă, la preţ ridicat, un braţ de paie murdare, singurul nutreţ de noapte al bieţilor noştri cai, după alergătură de o zi întreagă. Peste tot în Chile se găseau puţine topitorii; se socotea mai convenabil să se trimită minereul la Swansea, atât de mult lipseau lemnele de foc şi atât de nepricepuţi la topit erau chilienii. A doua zi, trecând printre munţi, o apucarăm spre Freyrina, pe valea Guasco. Cu fiece zi de mers mai spre nord, vegetaţia devenea din ce în ce mai sărăcăcioasă, până şi acei cactuşi enormi, în formă de candelabru, erau înlocuiţi de altă specie mai măruntă. În lunile de iarnă, la nord şi de Chile şi de Perú, acelaşi strat uniform, de nori atârnă, nu prea sus, peste Pacific. Aflându-ne pe munţi, am avut astfel vederea impresionantă a acestui câmp aerian de un alb strălucitor, care se prelungea în susul văilor, formând insule şi promontorii întocmai ca marea printre insulele arhipelagului Chonos sau lui Ţara Focului.

La Freyrina, am stat două zile. În valea Guasco sunt patru orăşele. La gura ei se află portul; ţinutul e pustiu, fără niciun strop de apă prin împrejurimi. Cu cinci leghe mai sus se află Freyrina, un lungr sat răzleţ, cu case văruite simplu şi cuviincios. Mai departe, cu zece leghe mai sus, se găseşte Ballenar; iar dincolo de acesta, Guasco Alta, sat horticol, vestit pentru poamele lui uscate. În zilele senine, priveliştea în susul văii este splendidă, An; zii înzăpeziţi se văd departe, prin deschiderea dreaptă a văii,

iar atât de o parte cât şi de alta laturile îi sunt tăiate în curmeziş de nenumărate brazde, care se amestecă într-o minunată ceaţă. Deasupra, pământul e constituit ciudat, într-un fel de scară de terase (paralele, în timp ce fundul văii, ca o fâşie verde, cu pâlcurile lui de sălcii, contrastează cu goliciunea colinelor de piatră, de pe ambele laturi. Că ţinutul împrejmuitor era cu totul sterp, se putea vedea din faptul că nu mai plouase de treisprezece luni. Locuitorii fuseseră cuprinşi de invidie, auzind de ploaia de la Coquimbo; după înfăţişarea cerului, sperau şi ei să aibă acelaşi noroc, de care şi avură parte peste două săptămâni. Eu mă aflăm atunci la Copiapo şi lumea de acolo, la rândul ei, vorbea cu aceeaşi invidie despre ploaia îmbelşugată de la Guasco. După doi sau trei ani de secetă cumplită, când în tot acest timp nu cădea poate decât o singură răpăială, venea de obicei un an ploios, ceea ce provoca pagube mai mari decât seceta. Râurile se revărsau, acoperind cu pietriş şi nisip îngustele fâşii de pământ cultivabil. Apele, ieşite din albiile lor, stricau de asemenea şanţurile de irigaţie. Aşa că, acum trei ani, se întâmplaseră stricăciuni considerabile.

8 iunie. Mergeam călare spre Ballenar, al cărui nume vine de la Ballenagh din Irlanda, locul de naştere al familiei O'Higgins, care a dat, în timpul guvernului spaniol, câţiva preşedinţi şi generali chilieni. 5 Cum munţii stâncoşi atât pe dreapta cât şi pe stânga erau ascunşi de nori, câmpiile în chip de terase dădeau văii aceeaşi înfăţişare ca a văii Santa Cruz din Patagonia. După ce petrecurăm o zi la Ballenar, plecai în ziua de 10 iunie să ating partea cea mai din munte a văii Copiapo. Călărirăm toată ziua de-a lungul unui ţinut lipsit de orice interes. Am obosit vorbind de pământuri tot sterile şi sterpe. Cuvintele acestea însă, aşa cum se întrebuinţează de obicei, sunt metaforice: le-am folosit mereu în legătură cu câmpiile Patagoniei, care cel puţin se puteau mândri cu tufişurile lor ţepoase şi cu

oarecare smocuri de iarbă; în comparaţie cu partea nordică din Chile, Patagonia este de o fertilitate indiscutabilă. Ca şi în alte locuri, aici sunt destule arii de câte două sute de yarzi pătraţi, pe care, la o cercetare mai amănunţită, se poate descoperi câte un tufiş, câte un cactus sau lichen; şi solul conţine de asemenea seminţe amorţite, care pândesc din ascuns prima iarnă ploioasă ca să încolţească şi să răsară. În Perú, adevărate deşerturi acoperă ţinuturi întinse. Pe seară, sosirăm într-o vale, pe fundul căreia albia unui râuşor era jilavă: mergând pe firul ei în sus, dădurăm de apă destul de bună. În timpul nopţii, râuşorul, neevaporându-se şi nefiind supt de pământ prea repede, curgea cu o leghe mai la vale decât în timpul zilei. Aveam şi lemne pentru foc din belşug, aşa că locul ni se păru cum nu se putea mai nimerit pentru înnoptat; dar pentru bietele animale nu avurăm să le dăm nicio gură de paie, cel puţin.

11 iunie. Timp de douăsprezece ceasuri nu oprirăm caii nici să răsufle, până ajunserăm la o veche topitorie, unde găsirăm şi apă şi lemne de foc; dar caii iarăşi n-avură nimic de mâncatr în curtea unde îi ţinurăm închişi. Drumul mergea printre coline între priveliştile depărtate ale munţilor golaşi, care se arătau în fel de fel de culori. Era mai mare păcatul, văzând cum soarele strălucea numai şi numai peste pământuri nefolositoare; o vreme atât de minunată s-ar fi cuvenit să lumineze câmpuri rodnice şi grădini îngrijite. A doua zir sosirăm pe valea Copiapo. Mă bucurai din toată inima, deoarece toată această excursie fusese prilej numai de nelinişte; era cât se poate de neplăcut, în timp ce noi mâncam, să auzim cum caii, neavând cu ce-şi potoli foamea, rodeau stâlpii de lemn de care îi legasem. Dacă ar fi fost să-i luăm după înfăţişare, ei arătau odihniţi; nimeni n-ar fi crezut că de cincizeci şi cinci de ceasuri ei nu mâncaseră nimic.

Având o scrisoare de recomandaţie către el, dl.

Bingley mă primi cu multă căldură la hacienda din Potrero Seco. Proprietatea aceasta avea douăzeci până la treizeci de mile lungime, fiind foarte îngustă, deoarece consta din două fâşii de pământ de-a lungul râului. În unele locuri, proprietatea se gâtuia cu totul, neputând fi irigată şi rămânând din această cauză fără nicio valoare, ca şi pustietatea stâncoasă din împrejurimi. Micimea suprafeţei de pământ cultivat pe tot fundul văii nu se datora în aşa mare măsură nivelurilor deosebite la care se afla, prin urmare şi imposibilităţii de a fi irigat, cât lipsei ei de apă. Anul acesta, însă, albia râului era plină: la locul unde ne găseam, în susul văii, apa ajungea la burta calului şi curgea repede pe o lăţime de aproape cincisprezece yarzi –, puţin mai la vale se făcea din ce în ce mai mică, până se pierdea cu totul, astfel încât nicio picătură nu ajungea în mare şi lucrul acesta se petrecea de treizeci de ani la rând. Locuitorii pândeau cu mare nerăbdare câte o furtună prin Anzi, deoarece o ninsoare bună îi aproviziona cu apă pentru anul următor. Şi zăpada de pe munţi era neînchipuit mai folositoare pentru ei decât ploaia pe vale. Nici vorbă că ploaia, de câte ori cădea, cam o dată la doi sau trei ani, le era de mare folos, având, după ce ploua, oarecare păşune pe munţi pentru vite şi catâri. Dar fără zăpadă pe Anzi, pustietatea cuprindea toată valea. Lumea de pe aici încă îşi mai aducea aminte că, în trei rânduri, toţi locuitorii se văzuseră siliţi să-şi mute sălaşurile la sud. Anul acesta însă era apă din belşug şi oamenii îşi irigau pământul cum doreau; totuşi a trebuit adesea, chiar în acest timp, să se pună pază militară la stăvilare, ca nu cumva proprietarii să abată apa peste cât le era îngăduit, adică mai mult decât în ceasurile stabilite săptămânal. Se zicea că valea cuprinde 12.000 de suflete, care, cu recolta dintr-un an, puteau trăi numai trei luni, restul hranei aducându-se de la Valparaiso şi de la sud. Înainte de descoperirea vestitelor mine de argint de la Chanuncillo,

oraşul Copiapo pornise spre pieire, dar acum îi mergea din plin, atât de bine, că, deşi dărâmat până-n temelii de un cutremur, fusese în întregime reclădit.

Valea Copiapo, adevărată panglică verde desfăşurată într-un pustiu, merge drept spre sud; aşa că, de la izvoarele ei din Anzi, are o lungime considerabilă. Văile Guasco şi Copiapo pot fi socotite amândouă ca nişte insule lungi şi înguste, despărţite de restul pământului chilian prin pustiuri muntoase în loc de apă sărată. La nord de acestea, se mai află o vale foarte sărăcăcioasă, numită Paposo, care are cam două sute de suflete; iar dincolo de ea, se întinde pustiul adevărat al Atacamei, care stă acolo ca o barieră mult mai greu de trecut decât cel mai spumegos ocean. După două zile petrecute la Potrero Seco, plecai mai departe în susul văii, spre locuinţa lui Don Benito Cruz, pentru care aveam o scrisoare de recomandaţie. Don Benito Cruz mă primi minunat; de fapt, este cu neputinţă de mărturisit1 câtă căldură şi ospitalitate întâmpină călătorii mai pretutindeni în America de Sud. Ziua următoare, închiriai câţiva catâri, ca să urc în Anzii centrali, prin râpa Jolquera. În a doua noapte, vremea se făcu prevestitoare a furtună de zăpadă sau de ploaie şi, în timp ce ne aflam în aşternuturi, simţirăm un uşor cutremur de pământ.

S-a vorbit adesea despre legătura ce ar exista între cutremure şi starea vremii: mie mi se pare că această chestiune este de mare însemnătate, deşi nu pare prea uşor de înţeles. Humboldt făcea undeva în *Personal Narrative* observaţia că niciun vechi locuitor din Noua Andaluzie sau din Perú de Jos 6 n-ar putea spune cu uşurinţă că nu e o anumită legătură între aceste fenomene; altundeva, totuşi, el pare a crede că legătura aceasta e închipuire goală. La Guayaquil, se spune că orice ploaie torenţială în anotimp secetos e totdeauna urmată de cutremur. În Chile de nord, fiindcă plouă neînchipuit de

rar, chiar simple semne de ploaie arătându-se rar, probabilitatea coincidenţelor întâmplătoare devine foarte mică; cu toate acestea locuitorii cred cu toată puterea în anumite legături între starea atmosferică şi tresăririle pământului. Această idee a lor m-a izbit îndeosebi când, pomenind în faţa câtorva inşi din Copiapo de zguduiturile pământului de la Coquimbo, ei spuseseră deodată cu glas tare: „Ferice de ei! Vor avea anul ăsta păşune din belşug”. Pentru mintea lor cutremurul prevestea ploaia, după cum ploaia prevestea păşuni bogate. Şi în adevăr aşa s-a întâmplat: chiar în ziua cutremurului, a căzut acea răpăială de ploaie, despre care am spus că, după zece zile, înverzise uşor câmpurile. Alteori, ploaia venea după cutremur într-un anotimp când aşa ceva era o minune mult mai uluitoare decât cutremurul însuşi. Astfel s-a întâmplat după cutremurul din noiembrie 1822 şi apoi din nou, la Valparaiso, în 1829 – i iar după aceea, la Tacna, în septembrie 1833. E nevoie de oarecare obişnuinţă cu climatul acestor ţinuturi, ca să ne putem da seama de improbabilitatea categorică a ploilor în astfel de anotimpuri, afară numai dacă nu e vorba de urmarea cine ştie cărei legi independente, de starea climei. În cazul marilor erupţii vulcanice, cum a fost aceea a lui Coseguina, când au căzut torente de ploaie într-un timp neobişnuit al anului, fapt „aproape fără precedent în America centrală”, nu e prea greu de înţeles că volumul de aburi şi nori de cenuşă au putut strica echilibrul atmosferic. Humboldt aplică aceeaşi ipoteză cazurilor de cutremure neînsoţite de erupţii; dar mie greu îmi vine să cred că puţinele substanţe gazoase scăpate prin crăpăturile pământului ar fi în stare să producă urmări atât de remarcabile. Mai multă probabilitate conţine ipoteza, formulată şi propusă întâi de dl. P. Scrope, după care, dacă barometrul a scăzut şi dacă ploaia poate fi aşteptată în chip firesc, presiunea atmosferică, scăzând pe o arie pământească de mare

întindere, ar putea prea bine hotărî chiar ziua când pământul, încordat peste măsură şi mai dinainte de forţele subterane, va trebui să slăbească, să se crape şi prin urmare să se cutremure. Pe de altă parte, însă, ipoteza aceasta este foarte îndoielnică în privinţa puterii ei de a explica torentele de ploaie care cad în anotimp secetos, după cutremure neînsoţite de erupţii; asemenea cazuri par a pune în vedere anumite legături mai tainice între regiunile atmosferice şi cele subterane.

Negăsind mai nimic interesant în partea aceasta a râpei prin care umblam, ne-am întors pe acelaşi drum la locuinţa lui Don Benito, unde stătui două zile, adunând scoici fosile şi copaci pietrificaţi. Trunchiurile de enormi arbori pietrificaţi, doborâţi şi îngropaţi în conglomerat, erau neobişnuit de numeroase. Am măsurat unul, care avea de jur-împrejur cincisprezece picioare: ce minunăţie ca orice atom al materiei lemnoase din acest cilindru uriaş să fi fost dat la o parte şi înlocuit atât de perfect cu silice, încât niciun canal şi niciun por să nu se strice! Aceşti copaci vor fi fost frunzoşi şi prosperi cam în perioada cretacicului inferior; şi ei aparţineau subfamiliei bradului. Un fapt amuzant era felul locuitorilor de a vorbi despre natura scoicilor-fosile adunate de mine, cam în acelaşi fel cum se vorbea acum o sută de ani în Europa, întrebându-se dacă „natura le făcuse astfel” sau nu. Cercetarea geologică pe care o făceam asupra ţinutului uimea îndeajuns pe chilieni: mi-a trebuit mult până să-i conving că nu umblam să descopăr mine. Câteodată, aceasta îmi da multă bătaie de cap. Cel mai bun mijloc de a le explica îndeletnicirea mea era să-i întreb cum se face că ei înşişi nu doreau să ştie nimic despre cutremure şi vulcani? – de ce anumite izvoare erau fierbinţi şi altele reci? – de ce, în Chile, existau munţi, iar în La Plata nicio colină? Aceste simple întrebări mulţumeau şi astupau gura celor mai mulţi; unii însă (cum mai sunt şi prin Anglia, rămaşi înapoi cu un

secol) credeau că toate aceste studii sunt şi nefolositoare şi păgâneşti; şi, la urma urmelor, lor nu le trebuia nimic mai mult, decât că Dumnezeu a făcut munţii aşa cum sunt.

Potrivit unei legi ieşite de curând, toţi câinii care umblau fără stăpân trebuiau să fie stârpiţi, aşa că văzurăm pe drum numeroase cadavre de câini ucişi. De câtva timp turbaseră foarte mulţi şi muşcaseră oameni, care au şi murit, bineînţeles. De mai multe ori a bântuit hidrofobia pe valea aceasta. Şi e destul de curios lucru cum poate o molimă atât de ciudată şi de groaznică să se ivească din când în când într-un loc atât de izolat. S-a observat de altfel că unele sate din Anglia sunt şi ele mai supuse acestei epidemii decât altele. D-rul Unanue stabileşte că hidrofobia, în America de Sud, s-a cunoscut mai întâi în 1803: afirmaţia lui se sprijină şi pe faptul că Azara şi Ulloa n-au auzit niciodată vorbindu-se de aşa ceva, pe timpul lor. D-rul Unanue spune că boala aceasta a izbucnit în America centrală şi apoi s-a întins încetul cu încetul spre sud. Ea ajungea, în 1807, la Arequipa şi se zice că unii oameni de acolo, nemuşcaţi de câini, au suferit totuşi de ea, cum se întâmplase cu nişte negri, care mâncaseră carne de vită moartă de turbare. La Ica au pierit în acest fel groaznic patruzeci şi doi de inşi. Boala se declară de la douăsprezece până la nouăzeci de zile după muşcătură, iar moartea se întâmplă totdeauna la cinci zile după primele semne. Din 1808, nu s-a mai pomenit multă vreme de asemenea cazuri. Întrebând anume, n-am putut afla dacă hidrofobia era cunoscută în Ţara lui Van Diemen sau Australia; iar Burchell spune că, timp de cinci ani cât a stat el la Capul Bunei Speranţe, n-a auzit despre niciun caz. Webster afirmă că turbarea nu s-a pomenit în insulele Azore; şi aceeaşi afirmaţie s-a mai făcut *cu* privire la insulele Mauriciu şi Sfânta Elena. În privinţa acestei boli atât de neobişnuite, putem dobândi unele informaţii luând în consideraţie împrejurările care îi dau naştere în climele

depărtate, unde nu este de loc probabil ca vreun câine muşcat mai dinainte s-o fi adus. 7

Peste noapte, la locuinţa lui Don Benito, sosi un străin, care ceru îngăduinţa să doarmă. Spunea că, pierzându-şi drumul, rătăcise prin munţi timp de şaptesprezece zile. Plecase din Guasco şi, fiind obişnuit să călătorească prin Anzi, nu se aştepta la nicio greutate de a se ţine de potecă spre Copiapo; dar, fără să-şi dea seama cum, se trezise puţin după aceea cuprins într-un labirint de munţi, de unde simţea că n-are să mai scape. Câţiva catâri i se prăvăliseră în prăpastie, iar el fusese cuprins de deznădejde. Cea mai de seamă greutate îi venise de la faptul că, neştiind unde poate găsi apă mai în jos, se văzuse silit să se ţină de marginea lanţurilor centrale de munţi.

Întorcându-ne pe vale în jos, ajunserăm în oraşul Copiapo, la 22 iunie. Partea inferioară a văii este largă, formând o câmpie minunată ca şi aceea a Quillotei. Oraşul se întinde pe o arie considerabilă, fiecare casă fiind împrejmuită de câte o grădină; dar nu e un loc unde să te simţi bine, casele neavând ca mobilier mai nimic. Toţi locuitorii sunt veniţi să facă bani şi apoi să plece în alte părţi, cât mai repede cu putinţă. Nimeni nu se ocupă cu altceva, decât, într-un fel sau altul, cu minele; minele şi minereurile sunt singurele lor subiecte de conversaţie. Tot ceea ce trebuie neapărat vieţii omeneşti este foarte scump, datorită depărtării de optsprezece leghe la care oraşul se află faţă de port; foarte costisitor este de asemenea transportul. O pasăre costă cinci sau şase şilingi; carnea este aproape tot atât de scumpă ca în Anglia; lemnele de foc sau mai bine zis crăcile se aduc cu catârii tocmai din Anzi, de la o distanţă de două-trei zile; iar pentru păşunatul vitelor se ia câte un şiling pe zi: aceste preţuri, pentru America de Sud, sunt exorbitante.

2 6 iunie. Am închiriat un călăuz şi opt catâri să mă

ducă în munţii Anzi pe alt drum decât cel pe care mai fusesem. Ţinutul fiind nespus de pustiu, luarăm cu noi o anumită cantitate de orz amestecat, jumătate şi jumătate, cu paie tocate. Cam la două leghe de oraş, din valea pe care mergeam, se desfăcu altă vale, mult mai largă, care se numea „Despoblado”, adică nelocuită. Deşi măreaţă ca înfăţişare şi ducând către o trecătoare a Anzilor, valea aceasta era seacă cu desăvârşire, afară poate de câteva zile pe an în vreo iarnă foarte ploioasă. Laturile ei de munţi fărâmicioşi abia dacă erau brăzdate de câteva râpi, iar fundul văii principale, pinrde prundiş, era neted şi aproape şes peste tot. E sigur că niciun torent mai însemnat nu va fi curs peste acest aşternut de prundiş, deoarece, dacă ar fi fost aşa, ar fi urmat să se formeze, ca în toate văile de sud, o mare albie mărginită de pereţi stâncoşi. Sunt aproape sigur că valea aceasta, ca şi cele menţionate de călători în Perú, a fost lăsată întocmai cum o vedem azi, de apele mării, care s-au retras pe măsură ce uscatul se înălţa. Într-un loc, unde Despoblado se unea cu o râpă (care în oricare alt lanţ ar fi fost o vale imensă), am băgat de seamă că albia ei, deşi formată din nisip şi pietriş curat, era mai înaltă decât albia râpii laterale. Cel mai neînsemnat pârău, într-un ceas, şi-ar fi croit drum; dar era cu totul vădit că trecuseră veacuri şi niciun râuleţ nu udase fundul văii lăturalnice. Era ca o maşinărie curioasă de udat, dacă putem zice „maşinărie”, perfectă în totul, dar fără întrebuinţare. Oricine ar fi observat cum bancurile de mâl, lăsate de retragerea fluxului, imitau în miniatură ţinuturile cu munţi şi văi; era chiar modelul original de stâncă, alcătuit prin înălţarea continentului în timpul retragerii seculare a oceanului şi nu prin acţiunea alternantă a fluxului şi refluxului. Ploile care cad pe bancurile de mâl întărit adâncesc tot mai mult excavaţiile vechi; şi nu altfel s-a întâmplat cu ploile căzute de-a lungul secolelor pe maldărele de stânci şi de sol pe care azi le

numim continente.

După ce se întunecă, merserăm mai departe, până ce dădurăm de o râpă cu un izvoraş numit Agua Amarga. Apa îşi merită numele, fiindcă nu numai că era sărată, dar era şi amară şi nesuferit de împuţită, astfel încât n-am putut bea, cu niciun chip, nici ceai, nici maté. Cred că de la râul Copiapo până aici erau cel puţin douăzeci şi cinci sau treizeci de mile engleze; şi pe toată această distanţă nu se găsea nici strop de apă, ţinutul meritându-şi numele de pustiu, în cel mai deplin înţelesal cuvântului. Pe la jumătatea drumului, am trecut însă pe lângă nişte vechi mine indiene, în apropiere de Punta Gorda: am mai observat şi în faţa unor văi, care se desfăceau din Despoblado, câte două grămezi de pietre aşezate ceva mai la o parte şi în aşa fel, încât să arate spre gura acestor vâlcele. Însoţitorii mei nu ştiau nimic despre ele, răspunzând întrebărilor mele cu veşnicul: „Quién sabe?”

Am mai văzut ruini indiene în câteva părţi ale Anzilor: cele mai bine păstrate erau „los ruinas de Tambillos”, din trecătoarea Uspallata. Erau grupuri-grupuri de încăperi pătrate, înghesuite una într-alta: se mai vedeau încă unele pervazuri de uşi, făcute din spărturi de piatră aşezate cruciş, nu mai înalte ca de trei picioare. De altfel, Ulloa a şi vorbit despre uşile scunde ale vechilor locuinţe peruviene. Casele acestea, în stare de locuit, trebuie să fi fost destul de largi, putând sta în ele un mare număr de oameni. Tradiţia spune că ele serveau ca loc de popas pentru incaşii care treceau munţii. Asemenea resturi de locuinţe indiene s-au descoperit în multe alte părţi, unde nu pare probabil ca ei numai să fi poposit, deşi solul este cu totul nepotrivit pentru orice fel de cultură, cum este pe lângă Tambillos sau la Podul Incaşilor, sau în trecătoarea Portillo, unde peste tot am văzut ruini. Am auzit că pe râpa de la Jajuel, lângă Aconcagua, unde nu există nicio trecătoare, sunt unele dărâmături de locuinţe

omeneşti, pe un pisc foarte înalt, peste măsură de friguros şi steril cu totul. La început, îmi închipuiam că aceste clădiri fuseseră locuri de refugiu, pe care indienii le construiseră la venirea spaniolilor; dar, după aceea, am fost dus să mă gândesc la probabilitatea cine ştie cărei mici schimbări de climă.

Se spune că, în Chile de nord, prin Anzi, vechile case indiene sunt deosebit de numeroase şi că, dacă se răscolesc dărâmăturile puţin cu cazmaua, se dă nu rareori peste petice lucrate din lână, unelte de metale preţioase şi chiar rezerve de porumb: mi s-a dat astfel un vârf de săgeată, făcut din agată şi având întocmai forma celor ce se întrebuinţează încă în Ţara Focului. Ştiu bine că indienii din Perú locuiesc azi, de obicei, pe cele mai înalte şi mai reci creste; dar mi s-a spus cu toată tăria, la Copiapo, de către oameni care îşi petrecuseră toată viaţa călătorind prin Anzi, că asemenea clădiri se aflau foarte multe (*muchisimas*) la înălţimi atât de mari, încât ele mai că atingeau limita zăpezilor veşnice, pe unde nu există nicio trecătoare, unde pământul nu produce absolut nimic şi, mai cu seamă, unde nu e apă. Cu toate acestea, după părerea lumii de acolo (deşi era uimită de aşa ceva), înfăţişarea acelor clădiri arăta că indienii trebuie să le fi folosit ca locuinţe. Pe valea aceasta, la Punta Gorda, ruinile constau din şapte-opt mici încăperi pătrate, asemănătoare ca formă cu cele de la Tambillos, dar construite mai cu seamă din lutul pe care locuitorii de azi, fie de aici, fie, după părerea lui Ulloa, din Perú, nu-l mai pot folosi cu aceeaşi durabilitate. Ele erau situate în locurile cele mai deschise şi mai neapărate, pe fundul întins al lărgimii văii. Apă nu se găsea nicăieri mai aproape de trei-patru leghe, proastă şi aceea şi puţină de tot, pământul fiind absolut steril; zadarnic am căutat să văd vreun lichen lipit de stânci. În zilele noastre, chiar cu ajutorul animalelor de povară, abia s-ar puţea exploata cu

câştig o mină descoperită pe aici, afară numai dacă mina n-ar fi deosebit de bogată. Totuşi indienii de altă dată tocmai aici îşi clădeau locuinţele! Dacă azi ar cădea două-trei ploi zdravene pe an şi nu una, cum se întâmplă, în câţiva ani s-ar forma probabil un pârâiaş pe fundul văii; şi astfèl, solul prin irigare (şi indienii de altă dată se pricepeau bine la această treabă) uşor ar deveni destul de rodnic, ca să hrănească două-trei familii.

Am dovezi convingătoare că această parte a Americii de Sud, de lângă ţărm, s-a înălţat cu cel puţin 400 – 500, iar în unele locuri cu 1.000 până la 1300 de picioare, până la apariţia moluştelor actuale şi că, mai adânc în interior, solul e posibil să se fi ridicat chiar mai mult. Caracterul specific de arid al climatului fiind evident urmarea înălţimii Anzilor, putem fi aproape siguri că, anterior ultimelor elevaţii, atmosfera trebuie să fi fost mai puţin umedă decât este azi; şi cum înălţarea uscatului a fost graduală, tot graduală va fi fost şi schimbarea climatului. Întemeiaţi pe ideea unei schimbări de climă, în timp ce clădirile erau – locuite, ruinile urmează în acest caz să fie de o neînchipuită vechime? şi nu e nicio dificultate în a crede că ele s-au putut păstra în climatul chilian. Dar atunci trebuie să admitem de asemenea (şi aceasta este în adevăr greu) că omul a locuit America de Sud pe o perioadă de timp imensă, de îndată ce orice schimbare de climă, determinată de ridicarea pământului, trebuie să se fi produs foarte lent. La Valparaiso, în Xiltimii două sute douăzeci de ani, înălţarea solului a atins ceva mai puţin de nouăsprezece picioare; la Lima, o anumită faleză s-a ridicat, în perioada indo-umană, cu optzeci până la nouăzeci de picioare, în mod sigur; dar elevaţii atât de mici n-au putut avea decât o influenţă tot mică în ceea ce priveşte abaterea curenţilor umezi ai atmosferei. De altfel, d-rul Lund a găsit în peşterile braziliene schelete omeneşti a căror înfăţişare l-au făcut să creadă că rasa indiană a

existat în America de Sud pe o perioadă incalculabil de lungă.

Pe când mă aflam la Lima, am discutat despre aceste chestiuni cu dl. Gill, inginer civil, care văzuse o bună parte din interiorul ţării. El mi-a spus că ipoteza unei schimbări a climei îi trecuse şi lui prin minte, câteodată; dar că, după credinţa lui, cea mai mare parte a solului, azi necultivabil, deşi plin de case indiene dărâmate, fusese adus în această stare prin neîngrijirea sau ruperea, din cauza vreunui cutremur, a conductelor de apă, pentru a căror construcţie indienii de altă dată aveau meşteri neîntrecuţi. Menţionez acum că peruvienii, în adevăr, îşi aduceau canalele de irigaţie prin tuneluri, pe care le scobeau în munţi de piatră. Dl. Gill mi-a spus că fiind vorba de cercetări de specialitatea lui, a cercetat unul şi a constatat că acel tunel era scund, îngust, întortocheat şi inegal ca lărgime, dar neînchipuit de lung. Nu e de cea mai mare mirare că au putut acei oameni să ducă la bun sfârşit asemenea lucrări, fără ajutorul uneltelor de fier sau al prafului de puşcă? Dl. Gill mi-a menţionat de asemenea cazul foarte interesant şi, după cât îmi dau seama, fără pereche, al unei mişcări subterane, care schimbase albia râurilor dintr-o întreagă regiune. Călătorind de la Cazma la Huaraz (nu prea departe de Lima), a dat peste o câmpie plină de ruini şi de semnele unei vechi cultivări, dar stearpă cu totul acum. În apropiere, se afla albia seacă a unui râu destul de mare, din care se trăsese înainte vreme apa de irigat în conducte. Judecând după înfăţişarea ei, totul arăta că apa cursese de-a lungul ei până mai acum câţiva ani; în unele locuri, se aşternuseră straturi de nisip şi prundiş, iar în altele stâncile fuseseră roase, formând astfel un mare canal, care pe alocuri era lat ca de patruzeci de yarzi şi adânc de opt picioare. Se înţelege de la sine că dacă cineva ar fi urmat albia pe cursul ei, ar fi trebuit să urce neîncetat o pantă mai mult sau mai puţin înclinată; de

aceea, dl. Gill, mergând în sus pe albia acestui fost râu, a rămas uimit văzând deodată că trebuise s-o ia la vale. După aprecierea lui, scoborâşul ajungea până la patruzeci sau cincizeci de picioare, socotite perpendicular. E limpede că avem aici cazul unei spinări de colină ridicată de-a latul râului. Din clipa când râul a fost silit să se arcuiască astfel, apa trebuie să fi căzut înapoi, tăindu-şi un nou canal şi tot din acea clipă, de asemenea, câmpia înconjurătoare, rămânând fără apa fertilizatoare, a devenit sterilă.

2 7 iunie. Plecând dis-de-dimineaţă, ajunserăm la amiază în valea Paypote, care, fiind străbătută de un pârâiaş, avea ceva vegetaţie şi chiar câţiva „algarroba", un fel de arbuşti din soiul mimozei8. Nelipsind lemnul de foc, se construise aici mai demult o topitorie –, găsirăm un om singuratic, căruia i se lăsase grija furnalului şi care de fapt se ocupa numai cu vânatul guanacilor. Peste noapte îngheţă straşnic, dar, având lemne din belşug, dormirăm la cald.

2 8 iunie. Continuarăm să tot urcăm treptat, până ce valea se preschimbă în chei. În timpul zilei., văzurăm mai mulţi guanaci, precum şi urme de Vicuna, specie înrudită de aproape cu guanaco. După obiceiuri, Vicuna este un animal specific alpin, care numai rareori coboară mult mai jos de limita zăpezilor veşnice, el sălăşluind prin locuri mai înalte şi mai pustii decât guanaco. Singurul animal, pe care l-am mai văzut într-un număr relativ mare, fu o vulpe mică. Îmi închipui că ea trăieşte din prădăciunile pe care le face asupra şoarecilor şi altor rozătoare mărunte, care, câtă vreme nu lipseşte puţină vegetaţie, se înmulţesc considerabil în locuri oricât de pustii. În Patagonia, chiar pe malurile salinelor, unde nu se găseşte nici strop de apă dulce, în afară de rouă, aceste mici dihănii mişună. Şoarecii, ca şi şopârleie, sunt în stare să-şi întreţină viaţa pe cele mai sterpe şi mai neînsemnate întinderi de pământ şi chiar pe insuliţele din mijlocul oceanului.

În – toate părţile, priveliştea arăta numai pustietate, pe care cerul senin, fără niciun nor, o lumina întreagă, făcând-o mai evidentă. Sublim câtva timp, sentimentul pustietăţii nu poate dăinui, din pricina lipsei de variaţie. Ne aşezarăm sălaşul la poalele munţilor „primera Ţinea”, adică primul şir al cumpenei apelor. Dar râurile nu curg pe partea estică spre Atlantic, ci se varsă într-un lac sărat, o mare salină, care se află în mijlocul unui podiş, ca o mică Mare Caspică, la înălţimea aproximativă de zece mii de picioare. Locul unde ne-am oprit să dormim era înconjurat de jur-împrejur cu petice mari de zăpadă, care peste an se topeau. La asemenea înălţimi, vânturile sunt supuse unor anumite legi neschimbate: în fiecare zi, o briză răcoroasă suflă în susul văii, iar la un ceas sau două după asfinţitul soarelui aerul rece de pe munţi se porneşte înapoi ca printr-o pâlnie. Toată noaptea bătu un vânt viscolos: temperatura trebuie să fi scăzut mult sub 0°, deoarece apa, pe care o ţineam într-un vas, se făcuse sloi. Niciun fel de îmbrăcăminte nu servea la nimic împotriva aerului rece; atât am tremurat de frig, că n-am putut să dorm, aşa că dimineaţa m-am sculat amorţit în întregime şi cu capul greu.

Prin Anzii de mai la sud, se întâmplă adesea ca oamenii să piară din cauza furtunilor de zăpadă; aici, piereau altfel. Călăuzul meu, pe când era băiat de paisprezece ani, trecea Anzii prin luna mai, dimpreună cu un grup; ajungând în părţile centrale, se porni o nebunie de viscol uscat, încât abia se mai puteau ţine pe catârii lor, în timp ce pietrele de pe pământ erau date de-a rostogolul. Vremea era senină şi nu. cădea niciun fulg de zăpadă –, numai temperatura scăzuse mult. E probabil ca temperatura să nu fi ajuns cu foarte multe grade sub zero, dar gerul pe care îl simţeau acei oameni, îmbrăcaţi destul de prost, trebuie să fi fost cu atât mai cumplit, cu cât curentul de aer rece era mai puternic. Viscolul a durat mai

bine de o zi; oamenii începuseră să-şi piardă puterile, iar catârii se tot opreau din mers, nemaiputând să înainteze. Fratele călăuzului meu încercă să se înapoieze, dar pieri şi i se găsi trupul după doi ani zăcând pe drum, alături de catârul lui, cu căpăstrul încă în mână. Alţi doi oameni ai grupului, din cauza degerăturii, se aleseră cu căderea degetelor de la mâini şi de la picioare; iar din două sute de catâri şi treizeci de vaci, numai patrusprezece catâri scăpară cu viaţă. Acum mulţi ani, un mare convoi, după cum se presupunea, pierise în întregime din aceeaşi cauză, fără ca să li se descopere trupurile până în ziua de azi. Eu cred că, nicăieri pe lume, împrejurarea aceasta, cu cer senin, temperatură mult scăzută şi viscol uscat, nu se iveşte oricând.

2 9 iunie. Pornirăm bucuroşi să coborâm în josul văii, spre locul unde înnoptasem cu o zi mai înainte, urmând ca de aci să ne apropiem de Agua Amarga. La 1 iulie soseam în valea Copiapo. Mireasma de trifoi proaspăt, după aerul fără niciun miros al sterpei Despoblado, ne îmbătă. Cât am stat în oraş, am auzit de la mai mulţi locuitori despre un munte din apropiere, numit de ei „EI Bramador" – urlătorul sau mugitorul, care, după cât am putut prinde, nefiind prea atent la vorba lor, era acoperit de nisip, şi care, de câte ori îl urca lumea, nisipurile se porneau la vale, mugind. Aceeaşi împrejurare se află descrisă în amănunt de Sectzen şi Ehrenberg[108], ca fiind cauza zgomotelor auzite de mulţi călători pe muntele Sinai de lângă Marea Roşie. Am vorbit cu cineva care auzise el însuşi acel zgomot; spunea că e ceva uimitor şi afirma cu toată limpezimea că, deşi nu îşi da seama cum se întâmpla, era nevoie, pentru a-l produce, să surpe nisipul, făcându-i vânt pe coastă. Caii care calcă pe nisip uscat şi grăunţos

108 *Edinburgh Philosophical Journal,* **ian. 1830, p. 74, şi aprilie, 1830, p. 258.** *Vet* **de asemeni** *On Volcanoes* **de Daubeny p. 438 şi** *Bengal Journal***, vol. VII, p. 324.**

fac să se audă un fel de scârţâit, din cauza frecăturii nisipului cu el însuşi? lucrul acesta l-am observat de mai multe ori pe ţărmul Braziliei.9

Trei zile după aceasta, mi s-a spus că „Beagle11 ancorase într-un port care se găsea la optsprezece leghe de oraş. Pe aici, în josul văii, pământul cultivat este prea puţin; pe întinsuri nemăsurate creşte un fel de iarbă păcătoasă, ca sârma, pe care chiar catârii abia o pasc. Sărăcia vegetaţiei se datorează marii cantităţi de materie salină cu care e îmbibat solul. Portul constă dintr-un pâlc de mici colibe sărăcăcioase, aşezat la marginea unei câmpii sterpe. Acum, fiindcă râul are destulă apă ca să ajungă până la mare, locuitorii se bucură de norocul că pot aduce apă bună de băut de la o milă şi jumătate depărtare. Pe plajă erau mormane de mărfuri şi orăşelul părea mai însufleţit ca de obicei. Pe seară, îmi luai rămas bun, din toată inima, de la tovarăşul meu de drum Mariano Gonzales, cu care călărisem atâtea leghe prin Chile. În dimineaţa următoare, vasul „Beagle” îşi întindea pânzele spre Iquique.

12 iulie. Am ancorat în portul Iquique, pe coasta peruviană, la 20 c12 latitudine. Oraşul are cam o mie de locuitori şi se află situat pe o câmpie mică de nisip, la poalele unui perete uriaş de piatră, înalt de 2000 picioare, formând aci coasta. Ţinutul este pustiu cu totul. Câte o mică răpăială de ploaie cade o dată la mulţi ani şi coclaurii sunt aşadar plini de pulberea provenită din roaderea munţilor: coastele muntelui zac sub grămezi de nisip alb şi mărunt, chiar până la o mie de picioare înălţime. În acest anotimp, pătura groasă de nori, care se întinde peste ocean, rareori este atât de înaltă, încât să vină pe deasupra zidului de piatră al ţărmului. Ca înfăţişare, oraşul era cum nu se poate mai întunecat; micul port, cu puţinele lui vase şi cu pilcul acela de locuinţe păcătoase, părea copleşit de restul priveliştii şi cu totul disproporţionat.

Locuitorii trăiau ca pe bordul unui vas tot ce le trebuia le venea de departe: apa se aducea cu bărcile de pe Pisagua, distanţă de patruzeci de mile spre nord, costând nouă „reali” (4, 5 şilingi) butoiaşul, de optsprezece galoane (80 litri). Am cumpărat o sticlă de ană cu trei pence. La fel trebuiau aduse dinafară lemnele de foc şi, firește, orice de-ale mâncării. Într-un astfel de oraş, bineînţeles că nu se poate ţine decât un număr foarte mic de animale. În dimineaţa următoare, cu mare greutate am izbutit să închiriez, dând patru lire sterline, doi catâri şi un călăuz, care să mă ducă la minele în care se lucra la extragerea salpetrului. Iquique trăia din vânzarea acestei sări, pe care, pentru întâia oară, a exportat-o în anul 1830: într-un singur an, s-au trimis în Franţa şi în Anglia cantităţi în valoare de o sută de mii, lire sterline. Salpetrul se întrebuinţează îndeosebi ca îngrăşământ al solului şi ca materie primă din care se extrage acidul azotic; fiind foarte delincvescent, adică topindu-se uşor, nu se întrebuinţează la facerea prafului de puşcă. Altă dată, erau prin împrejurimi două mine de argint neînchipuit de bogate, dar de la un timp producţia lor a tot scăzut, devenind foarte neînsemnată.

Ivirea vasului nostru în larg pricinuise oarecare neliniște la Iquique. Perú se afla de câtva timp în stare de anarhie; cum fiecare partid politic venit la putere impunea oraşul la o anumită contribuţie, oraşul întreg, văzându-ne şi crezând că i-a sosit ceasul rău, începuse să fiarbă. Pe lângă aceasta, lumea mai avea şi alte necazuri locale. Cu puţin mai înainte, trei dulgheri francezi spărseseră, în aceeaşi noapte, cele două biserici ale oraşului, furând toate odoarele. Dar unul dintre hoţi după aceea s-a pocăit şi odoarele au fost redobândite. Totuşi vinovaţii fură trimişi la Arequipa, capitala provinciei, care se afla la două sute de leghe depărtare de Iquique. Reprezentanţii de acolo ai guvernului socotiră însă că ar fi păcat să pedepsească

nişte muncitori atât de preţioşi, care se pricepeau să facă tot felul de mobile şi îi puseră în libertate. Aşa stând lucrurile, aceştia sparseră din nou bisericile, iar odoarele, furate a doua oară, nu se mai întoarseră. Locuitorii turbară de mânie şi, declarând că numai nişte eretici puteau astfel „să-l prade pe atotputernicul Dumnezeu”, începură să supună la chinuri o seamă de englezi, cu hotărârea ca în cele din urmă să-i şi împuşte. Noroc însă că, intervenind autorităţile, pacea s-a putut în sfârşit restabili.

13 iulie. De dimineaţă, am plecat la minele de salpetru, distantă de paisprezece leghe. Urcând coasta prăpăstioasă a muntelui pe o potecă în zigzag, văzurăm în curând, de departe, minele Guantajaya şi Santa Rosa. Aceste două mici sate se află chiar la gura minelor –, şir cum stau cocoţate sus, pe munţi, ele aveau o înfăţişare mult mai nefirească şi mai pustie decât avea oraşul Iquique. Călărind toată ziua printr-un ţinut vălurit, cu totul şi cu totul pustiu, abia sosirăm la minele de salpetru după asfinţitul soarelui. Drumul era semănat cu oase şi piei uscate de animale de povară care muriseră de oboseală. În afară de Vultur aura, care se hrăneşte1 cu cadavre, n-am văzut nicio altă vieţuitoare, pasăre, patruped, reptilă sau insectă. Pe coastele munţilor, la înălţimea de aproape două mii de picioare, la care de obicei atârnă norii în acest anotimp, creşteau foarte puţini cactuşi prin crăpăturile stâncilor; iar nisipul de pe munţi era presărat cu licheni, care stăteau liberi, neaderenţi. Această plantă aparţine genului Cladonia, având unele asemănări cu lichenul renilor.10 Pe alocuri, creştea destul de mult ca să dea nisipului, văzut mai de departe, o culoare oarecum gălbui-spălăcită. În timpul acestui lung drum de paisprezece leghe, făcut călare, am văzut, mai în interior, o singură altă plantă şi anume tot un lichen, dar foarte mărunt, care creştea pe oasele catârilor morţi. Aici, cu adevărat, mă găseam în cel dintâi pustiu real, pe care îl văzusem; şi

dacă impresia nu era atât de copleşitoare cât ar fi trebuit să fie, faptul se datora obişnuinţei mele treptate cu asemenea privelişti, tot umblând călare spre nord, de la Valparaiso, prin Coquimbo, până la Copiapo-Ceea ce făcea ca ţinutul să aibă înfăţişarea lui interesantă era o crustă groasă de clorură de sodiu şi de aluviuni sărăturoase stratificate, care păreau a fi fost depuse în timp ce pământul se înălţa treptat deasupra nivelului mării. Sarea este albă. foarte tare şi compactă; ea se găseşte sub formă de noduli11 aduşi de apă, care ies din nisipul aglutinat, şi este amestecată cu mult ghips. Această crustă superficială seamănă întocmai cu un strat de ninsoare, înainte de a începe să se murdărească prin topire. Menţinerea ei, deşi formată dintr-o substanţă solubilă, pe întreaga suprafaţă a solului dovedeşte extraordinara uscăciune a climei, care trebuie să fi durat astfel o perioadă neînchipuit de lungă.

Peste noapte, am dormit în locuinţa unuia dintre proprietarii minelor de salpetru. Solul de aici era tot atât de sterp ca şi pe lângă ţărm; numai că apa, deşi mai degrabă amară şi sălcie la gust, se procură din puţurile săpate de oameni. Puţul casei unde am dormit avea treizeci şi şase de yarzi adâncime. Se înţelege că, plouând şi rar şi puţin, apa nu provenea din ploi; chiar dacă ar fi fost aşa, ea ar fi avut acelaşi gust sărat ca şi pojghiţa aceea de pe tot întinsul ţinutului, deoarece solul în întregime era acoperit cu o crustă de diferite substanţe saline. Trebuie aşadar să tragem concluzia că apa din puţuri se strecura pe sub pământ, venind de la multe leghe, tocmai din Anzi. De altfel, în direcţia acestor munţi erau câteva sătuleţe ai căror locuitori, având mai multă apă, aveau şi putinţa de a iriga întrucâtva pământul, obţinând astfel fânul cu care îşi nutreau catârii şi măgarii folosiţi la căratul salpetrului. Azotatul de sodiu se vinde acum, adus la ţărm, cu 14 şilingi suta de pfunzi, partea cea mai însemnată din preţ reprezentând cheltuiala transportului până la ţărm.

Zăcământul constă dintr-un strat solid, gros de două-trei picioare, adevărat depozit de azotat, în care se găseşte, sub formă. de amestec, ceva sulfat de sodiu şi multă sare de bucătărie.12 Stratul acesta se află chiar la suprafaţă, sub un aşternut neînsemnat de pământ şi se întinde pe lângă marginea unei câmpii-bazin o sută şi cincizeci de mile în lungime; după contururi, e vădit că nu poate fi vorba decât de un fost lac sau mai probabil de un braţ interior al mării, cum se poate presupune după prezenţa sărurilor iodice din stratul salin. Nivelul câmpiei este de 3500 de picioare deasupra Pacificului.

19 iulie. Am ancorat în golful Callao, portul maritim al Limei, capitala statului Perú.13 Am stat aci şase săptămâni, dar, din pricina tulburărilor vieţii publice, n-am putut vedea mai nimic din ţinutul înconjurător. În tot timpul vizitei noastre, clima a fost departe de a fi atât de frumoasă, cum îi mergea faima. Nori grei şi întunecoşi au stat nemişcaţi peste întreaga regiune, aşa că în primele şaisprezece zile n-am văzut, dincolo de Lima, decât o singură dată Anzii. Munţii Anzi, văzuţi ca terase, una deasupra alteia, prin deschizăturile întâmplătoare ale norilor, se arătau cu o înfăţişare măreaţă. Era ştiut că un proverb, că în partea de jos a Perú-ului nu plouă niciodată. Totuşi zicala cu greu putea fi socotită ca adevărată, fiindcă mai în fiecare zi, cât. am stat acolo, am apucat o vreme de burniţă deasă, care noroia străzile şi jilăvea îmbrăcămintea. Acestei burniţe, locuitorii Limei nu-i spuneau ploaie ci rouă peruviană! Că nu plouă mult e adevărat şi de aceea casele au numai acoperişuri plate, făcute din lut întărit, iar în magaziile descoperite din port, fără niciun fel de adăpost, se vedeau grămezi imense de grâu, aşteptând cu săptămânile să fie încărcate pe vase.

Nu pot spune că puţinul, cât am văzut din Perú, mi-a plăcut; se zice însă că vara climatul este mult mai atrăgător. În orice anotimp, atât localnicii cât şi străinii

suferă de friguri malarice foarte violente. Această boală, obişnuită pe toată coasta statului Perú, e necunoscută în interiorul ţării. Crizele ei, produse de miasmele malarice, sunt totdeauna foarte nelămurite. Atât de greu este să judecăm regiunile după înfăţişarea lor, dacă priese sau nu sănătăţii, încât cel care ar fi pus să-şi aleagă între tropice locul cel mai salubru ar numi cu toată probabilitatea chiar această coastă. Câmpia care înconjoară Callao e puţin acoperită de unele ierburi aspre, pe alocuri având câteva mici lacuri de apă stătătoare. Din ele se ridică probabil acele miasme malarice. Într-o situaţie asemănătoare se află şi oraşul Arica, a cărui salubritate s-a îmbunătăţit mult prin secarea bălţilor din preajmă. Miasmele nu sunt totdeauna provocate de vegetaţia luxuriantă supusă unui climat arzător; multe părţi din Brazilia, chiar acelea pline de mlaştini şi buruieni fel de fel, sunt mult mai sănătoase decât această coastă stearpă a Perú-ului. Cele mai nepătrunse păduri în climat temperat, cum e cazul în Chiloé, nu par de loc a influenţa salubritatea aerului.

Un alt exemplu, foarte grăitor, de ţinut pe care oricine l-ar presupune cum nu se poate mai salubru, deşi lucrurile stau de fapt cu totul dimpotrivă, este insula Santiago din arhipelagul Capului Verde. Am mai descris nesfârşitele ei câmpii goale: câteva săptămâni după anotimpul ploilor, răsare pe ele un fel de iarbă rară, care se veştejeşte dintr-odată, uscându-se cu totul; în acelaşi timp, aerul devine din ce în ce mai otrăvitor, atât băştinaşii cât şi străinii suferind de friguri violente. Pe de altă parte, arhipelagul Galapagos, din Pacific, deşi cu acelaşi sol şi supus periodic aceluiaşi proces de vegetaţie, e minunat ca salubritate. Humboldt a făcut observaţia că, „în zona toridă, mlaştinile, oricât de mici, sunt nespus de primejdioase, deoarece ele sunt înconjurate, ca la Vera Cruz şi Carthagena, de un pământ nisipos şi arid, care

ridică temperatura aerului ambiant”[109]. Pe coasta peruviană, însă, temperatura nu este niciodată peste măsură de fierbinte şi poate că de aceea nici frigurile intermitente nu sunt dintre cele mai vătămătoare. Pretutindeni, în ţinuturile nesănătoase, riscul cel mai mare este a dormi pe ţărm. Se va fi datorind acest fapt stării deosebite a corpului în timpul somnului sau cantităţii mai mari de miasme care se dezvoltă noaptea? Oricum ar fi, e fapt sigur că pe bordul unui vas, ancorat la mică distanţă de coastă, se suferă mai puţin decât pe ţărm. Totuşi mi s-a povestit cazul extraordinar al echipajului unui vas de război bântuit groaznic de friguri la câteva sute de mile în largul coastei Africii, chiar când, la Sierra Leone, aceeaşi molimă[110] îşi începuse una din perioadele ei de prăpăd.14

Niciun stat din America de Sud, de la declararea independenţei, n-a avut mai mult de suferit, din cauza anarhiei, ca Perú. În timpul vizitei noastre, patru căpetenii, cu armele în mâini, se aflau în luptă pentru putere: dacă unul dintre cei patru şefi izbutea să devină, pentru un timp, mai puternic, ceilalţi trei se uneau împotriva lui; dar de îndată ce îl răsturnau, ei se şi porneau cu duşmănie unul contra celuilalt. Deunăzi, cu prilejul aniversării independenţei, în timp ce se celebra sfânta liturghie, cântându-se *Te Deum* laudamus15, iar preşedintele se împărtăşea, oştirea, în loc să prezinte drapelul peruvian, desfăcu un steag negru cu cap de mort. Închipuiască-şi oricine starea guvernului, căruia, într-o astfel de împrejurare, i se pregătise această înscenare tipică, al

---

109 Humboldt Political Essay on the Kingdom of New Spain, vol. IV, p. 199.

110 **Un caz tot atît de interesant se menţionează în** *Madras Medical Quarterly Journal,* **1839, p. 340. D-rul Ferguson, în studiul său admirabil (din** *Edinburgh Royal Transactions,* **vol. IX), arată limpede că otrava rezultă din uscăciune şi că deci ţinuturile cu climă uscată sînt adesea cele mai nesănătoase.**

cărei rost era să arate hotărârea oştirii de a lupta până la moarte! 16 Pentru mine, această stare de lucruri cădea la timpul cel mai nepotrivit, deoarece nu puteam să întreprind nicio excursie prea departe de marginile oraşului. Singurul loc unde se putea merge pe jos în deplină siguranţă era stearpa insulă San Lorenzo, din faţa golfului. Partea muntoasă a insulei, care se ridică la peste 1.000 de picioare, atinge în acest anotimp (iarna) limita de jos a norilor, aşa că pe crestele ei se găsesc chiar unele flori, pe lângă o bogată vegetaţie criptogamică. Pământul de pe colinele de lângă Lima, care sunt numai cu puţin mai înalte „este aşternut cu covoare de muşchi şi straturi de frumoşi crini galbeni, numiţi am*ancaes.* Aceasta dovedeşte, faţă de înălţimile corespunzătoare de la Iquique, un grad mai mare de umiditate. Mergând spre nord de Lima, climatul devine din ce în ce mai umed, până când, pe malurile Guayaquilului, aproape sub ecuator, dăm peste păduri luxuriante. Tranziţia însă, de la coastele sterile ale Perú-ului „către aceste ţinuturi rodnice, se face, după cum mi s-a spus, destul de neaşteptat pe latitudinea capului Blanco, care se află cu două grade la sud de Guayaquil.

Callao este un mic port murdar şi rău construit. Locuitorii de aici, ca şi cei din Lima, prezintă toate nuanţele imaginabile de amestec ale tipului european cu tipul negru şi indian. Ei par a fi un neam de oameni decăzuţi şi beţivi. Aerul e încărcat de duhori; îndeosebi mirosul acela greu, care formează caracteristica proprie a tuturor oraşelor intertropicale, se simţea la fiece pas, copleşitor. Fortăreaţa, care a rezistat, fără să se predea, lungului asediu al lordului Cochrane 17, este impunătoare. Dar preşedintele, vânzând tunurile de bronz chiar în timpul şederii noastre aci, a ordonat dărâmarea ei parţială. El lua aceste măsuri, sub cuvânt că nu avea niciun ofiţer căruia să-i încredinţeze o sarcină atât de importantă. De

altfel, nu era lipsit de îndreptăţire să creadă aceasta, deoarece el însuşi obţinuse funcţia de preşedinte, revoltându-se, deşi era însărcinat chiar cu paza aceleiaşi fortăreţe. După plecarea noastră din America de Sud, i s-a întâmplat însă şi lui ceea ce se întâmplă tuturor, fiind învins, luat prizonier şi împuşcat.

Lima se află pe fundul unei văi, formată prin retragerea treptată a mării, la şapte mile de Callao, faţă de care e cu 500 de picioare mai deasupra. Dar drumul de la Callao la Lima, panta fiind foarte dulce, pare absolut plan, aşa că, ajungând la Lima, e greu să-ţi închipui că ai urcat, nu cinci sute, ci numai o sută de picioare. Humboldt este cel care a observat mai întâi această curioasă iluzie. Coline sterpe şi abrupte se înalţă ca nişte insule de pe câmpia ale cărei ogoare verzi sunt despărţite unele de altele prin ziduri drepte de pământ. În afară de câteva sălcii şi unele crânguri rare de banani sau portocali, abia de mai creşte, pe valea aceasta, câte un copac. Oraşul Lima era, la data aceea, într-o stare de plâns: pe străzile aproape nepavate se vedeau mai peste tot grămezi înalte de murdărie, pe care negri vulturi gallinazo, blânzi ca găinile, ciuguleau liniştiţi din câte un hoit. Casele aveau de obicei numai un singur cat, construit, din cauza cutremurelor de pământ, din lemnărie tencuită; dar unele case vechi, locuite de mai multe familii, erau foarte mari, puţind prea bine să se întreacă în privinţa încăperilor cu locuinţele cele mai măreţe de oriunde. Lima, fostă reşedinţă a regilor, trebuie să fi fost un oraş splendid, altă dată. Numărul neobişnuit de mare al bisericilor îi dă încă o înfăţişare proprie şi impunătoare, mai cu seamă dacă e privită de la oarecare distanţă.

Într-o zi, am plecat dimpreună cu câţiva negustori la vânătoare prin împrejurimile oraşului. Vânătoarea n-a fost cine ştie ce, dar am avut prilejul să văd ruinile unui vechi sat indian, cu măgura lui la mijloc înălţându-se ca o colină

naturală. Dărâmăturile caselor, curţilor, canalelor de irigaţie şi ale mormintelor uriaşe, risipite pe câmpia aceasta, reuşesc să sugereze călătorului străin o înaltă idee despre starea şi numărul acelei străvechi lumi. Ţinând seamă de arta de olari a oamenilor de atunci, He îmbrăcămintea lor de lână, de uneltele frumoase tăiate din piatra cea mai tare sau făcute din aramă, de podoabele bătute în nestemate, de edificii şi de lucrările lor hidraulice, este cu neputinţă să nu admiri progresul considerabil al industriei şi civilizaţia lor. Mormintele-măguri, numite huacas, sunt de-a dreptul uluitoare: unele dintre ele par coline naturale, îmbrăcate în piatră şi sculptate.

Alte ruini, de o categorie deosebită, sunt de asemeni interesante: e vorba de acelea ale vechiului oraş Callao, care a fost nimicit de cutremurul de pământ din 1746 şi de revărsarea talazului marin care l-a însoţit. Prăpădul trebuie să fi fost mai cumplit chiar decât cel de la Talcahuano. Temelia mai tuturor clădirilor e acoperită de prundiş, iar porţiuni masive de zidărie par a fi fost învârtejite prin preajmă ca nişte pietricele de retragerea apelor. S-a afirmat că, în timpul memorabilului cutremur, pământul s-ar fi scufundat: n-am putut descoperi nicio dovadă despre aceasta. Totuşi nu s-ar putea zice că aşa ceva ar fi fost neverosimil, fiindcă după întemeierea vechiului oraş, forma coastei a suferit cu siguranţă unele modificări. Altfel, numai nişte nebuni ar fi putut alege ei singuri, ca loc unde să-şi construiască oraşul, acea fâşie îngustă de prundiş, pe care se văd azi ruinile. Dl. Tschudi, comparând hărţile vechi cu cele noi, a ajuns, după călătoria noastră, la concluzia că, atât la nord cât şi la sud de Lima, ţărmul s-a scufundat în adevăr.

În insula San Lorenzo sunt destule dovezi despre înălţarea uscatului, în perioada recentă –, şi aceasta nu contrazice ideea că pământul s-a putut scufunda, după

aceea, într-o măsură oarecare. Partea acestei insule din /aţa golfului Callao e mâncată de ape în aşa fel, că formează trei terase întunecate, cea mai de jos fiind acoperită, pe distanţa de o milă în lungime, de un strat de scoici cuprinzând optsprezece specii, care trăiesc încă în marea dimprejur. Înălţimea stratului este de optzeci şi cinci de picioare. Multe cochilii sunt roase adânc şi par mult mai vechi şi mai distruse la înfăţişare decât acelea găsite la înălţimea de cinci sau şase sute de picioare, pe coasta chiliană. Ele sunt asociate cu multă sare obişnuită, cu ceva sulfat de calciu (atât sarea cât şi sulfatul depuse probabil prin evaporarea apei de mare, cât timp solul se înălţa încetul cu încetul), precum şi cu sulfat de sodiu şi clorură de calciu. Stratul de cochilii se află întins pe stâncile care fac parte dintr-un subaşternut de gresie, fiind acoperit cu o pătură de depuneri detritice groase de câţiva inchi. Pe această terasă, ceva mai sus, cochiliile se descojesc într-un fel de solzi, pulverizându-se impalpabil între degete. Pe una din terasele de deasupra, la 170 de picioare înălţime, şi de asemenea în alte câteva locuri mult mai înalte, am dat peste un aşternut de pulbere salină, având exact aceeaşi înfăţişare şi aceeaşi poziţie faţă de celelalte straturi. Sunt sigur că şi acest strat superior a fost la început tot strat de cochilii, ca şi cel de pe terasa de optzeci şi cinci de picioare, numai că acum era lipsit cu totul de urmele oricăror forme organice. DL T. Reeks a analizat pentru mine această pulbere, care constă din sulfaţi şi cloruri de calciu şi sodiu, cu foarte puţin carbonat de calciu. E lucru ştiut că sarea obişnuită şi carbonatul de calciu, acumulându-se la un loc în mari cantităţi, se descompun parţial reciproc, cu toate că descompunerea aceasta nu se produce când avem a face cu cantităţi mici în stare de soluţie. Cum cochiliile, pe jumătate descompuse, de pe terasa inferioară, se află asociate cu multă sare obişnuită, precum şi cu unele substanţe saline

care formează aşternutul superior, şi cum aceste cochilii sunt roase şi distruse în chip vădit, sunt convins că această dublă descompunere s-a efectuat aci. Sărurile rezultate, însă, trebuiau să fie carbonat de sodiu şi clorură de calciu, dintre care se constată ca prezentă numai clorura de calciu, nu şi carbonatul de sodiu. Aşadar sunt silit să-mi închipui că, din cauze nelămurite, carbonatul de sodiu s-a transformat în sulfat. Se înţelege de la sine că stratul salin nu s-ar fi putut păstra într-o fără unde plouă câteodată din belşug; pe de altă parte chiar împrejurarea aceasta, care mi s-ar părea mai întâi extraordinar de prielnică păstrării îndelungi a cochiliilor expuse intemperiilor, a fost probabil cauza indirectă a rapidei lor descompuneri şi sfărâmări, deşi sarea obişnuită n-a fost luată de ploi.

Pe aceeaşi terasă, am descoperit ceva care m-a interesat în chip deosebit: la optzeci şi cinci de picioare înălţime, am găsit, *îngropate* printre cochilii şi felurite gunoaie aduse de mare, câteva firişoare de bumbac, bucăţele de papură împletită şi un spic de porumb –, am comparat aceste rămăşiţe cu altele asemănătoare, pe care le găsisem prin acele huacas, adică prin vechile morminte peruviene, şi am constatat că erau identice. În faţa insulei San Lorenzo, pe continent, lângă Bellavista, există o câmpie întinsă şi netedă, înaltă de aproape o sută de picioare; partea inferioară a câmpiei e formată din aşternuturi alternante de nisip şi argilă impură, amestecate cu pietriş; suprafaţa, până la adâncimea de trei până la şase picioare, constă dintr-un mâl roşiatic, care conţine câteva cochilii marine şi multe cioburi roşii de olărie grosolană, în unele locuri fiind mai numeroase decât în altele. La început, eram pornit să cred că acest strat superficial, din cauza marii lui întinderi şi netezimi, se va fi depus sub mare; dar am observat după aceea că el se află pe o podea artificială de pietre rotunde. E foarte probabil deci ca, într-o perioadă când solul se afla la un nivel

inferior, să fi existat o câmpie foarte asemănătoare cu aceea dimprejurul oraşului Callao care fiind la adăpostul unei faleze de prundiş, s-a ridicat numai cu foarte puţin deasupra nivelului mării. Eu cred că pe această câmpie, cu substratul ei de argilă roşie, îşi fabricau indienii vasele lor de pământ; şi că, în timpul cine ştie cărui cutremur violent de pământ, marea a năpădit peste ţărm, preschimbând toată câmpia într-un lac temporar, aşa cum s-a întâmplat cu împrejurimile oraşului Callao în 1713 şi 1746. Apa îşi va fi depus noroiul, în care se aflau cioburile olăriei luată din cuptoarele mai numeroase în anumite locuri decât în altele, precum şi scoici din mare. Stratul acesta cu urme de olărit se află cam la aceeaşi înălţime cu cochiliile de pe terasa inferioară a insulei San Lorenzo. Aşadar putem, în toată liniştea, trage concluzia că, din perioada existenţei rasei indiene, s-a produs înălţarea solului, cum s-a spus mai înainte, cu peste optzeci şi cinci de picioare, o mică diferenţă faţă de elevaţia reală socotindu-se că s-a pierdut, în timp ce se întocmeau vechile hărţi. La Valparaiso, cu toate că, în 220 de ani înainte de vizita noastră, înălţarea pământului n-a putut depăşi nouăsprezece picioare, totuşi după 1817 s-a mai produs o ridicare, parte insensibilă, parte prin tresărirea din timpul cutremurului de la 1822, de zece sau unsprezece picioare. Judecând după înălţarea cu optzeci şi cinci de picioare a solului, de când relicvele acelea au fost îngropate, vechimea rasei indiene este cu atât mai remarcabilă, cu cât, pe coasta Patagoniei, pe când pământul se afla acolo mai jos cu acelaşi număr de picioare, mai trăia încă Macrauchenia; dar, cum ţărmul Patagoniei se găseşte la oarecare distanţă de Anzi, ridicarea de acolo se poate să fi fost mai înceată decât aici. La Bahia Bianca, pământul s-a înălţat numai cu câteva picioare de când numeroasele patrupede gigantice au fost îngropate în el şi, potrivit cu părerea general admisă, omul nu exista încă, pe când aceste animale dispărute vieţuiau.

Se poate însă ca înălţarea acestei părţi a coastei Patagoniei nici să nu stea în vreo legătură cu Anzii, ci mai degrabă cu vreun şir de stânci vulcanice din Banda Oriental, astfel încât ea să se fi produs infinit mai pe îndelete decât pe ţărmurile Perú-ului. Toate aceste presupuneri rămân, fireşte, vagi. Cine, de altfel, ar pretinde că nu vor fi fost câteva perioade de subsidenţă, adică de scufundare, care să fi alternat cu mişcările de elevaţie, când ştim bine că de-a lungul coastei întregi a Patagoniei au existat sigur multe şi mari întreruperi în acţiunea forţelor de elevaţie.

CAPITOL
arhipelagul galapagos

Toate insulele sunt vulcanice – Numărul craterelor – Stufişuri fără frunze – Colonia din insula Charles – Insula James – Lac sărat într-un crater – Istoria naturală a tuturor insulelor – Ornitologie; cintezoi de iarnă neobişnuiţi – Reptile – Broaşte ţestoase uriaşe şi obiceiurile lor – Şopârla marină, care se hrăneşte cu alge – Şopârla terestră, săpătoare şi erbivoră – însemnătatea reptilelor în arhipelag – Peşti, scoici, insecte – Botanică – Tip american de organizaţie – Deosebiri dintre speciile sau rasele de pe diferitele insule – Blândeţea păsărilor – Teama de om, instinct dobândit.

15 septembrie. Arhipelagul Galapagos e format din zece insule principale, dintre care cinci depăşesc pe celelalte ca mărime. Ele se află aşezate sub ecuator, între cinci şi şase sute de mile la vest de coasta Americii. Toate constau din roci vulcanice, abia câteva stânci de granit ciudat de lucios şi alterat prin căldură, putând fi socotite ca excepţii. Unele cratere, dominând insulele mai mari, sunt imense, având înălţimea de la trei până la patru mii de picioare, coastele fiindu-le pline de nenumărate orificii mai mici. Pot afirma, fără teamă de a mă înşela, că în tot

arhipelagul trebuie să fie cel puţin două mii de cratere. Craterele sunt formate fie din lavă sau zgură, fie din tuf vulcanic stratificat în aşternuturi subţiri, asemănător cu gresia.1 Cea mai mare parte din aceste cratere de tuf vulcanic sunt minunat de simetrice; originea lor se datorează erupţiilor de nămol vulcanic fără lavă. Împrejurare vrednică de reţinut este că toate cele douăzeci şi opt de cratere de tuf, pe care le-am cercetat, aveau buza dinspre miazăzi fie mult mai jos decât în celelalte părţi, fie că era sfărâmată şi lipsea cu totul. Cum toate craterele acestea s-au format neîndoielnic sub ape, pe fundul mării, şi cum valurile create de alizee şi-au unit aci puterile distrugătoare cu talazurile venite din largul Pacificului, ca să bată coastele sudice ale tuturor insulelor acestora, uniformitatea ciudată a craterelor ştirbe în această parte se explică fără dificultate.

U L XVII

Ţinând seama că insulele arhipelagului Galapagos se află situate chiar sub ecuator, climatul e departe de a fi peste măsură de fierbinte şi faptul acesta pare datorit îndeosebi temperaturii foarte scăzute a apelor înconjurătoare, ape aduse aci de marele curent care vine de la Polul

Sud 2. În afară Ide un scurt anotimp, plouă foarte puţin şi, chiar atunci, cu totul neregulat, deşi norii atârnă de obicei jos de tot. Aşa că, în timp ce părţile mai joase ale insulelor sunt sterpe, părţile mai înalte, la o mie de picioare şi peste această înălţime, au un climat umed şi deci o vegetaţie destul de bogată. Aceasta este situaţia îndeosebi pe coastele insulelor bătute de vânturi, unde umiditatea atmosferei se condensează şi cade mai curând decât oriunde.

În dimineaţa zilei de 17 septembrie, debarcam pe insula Chatham, care, ca toate celelalte, îşi înalţă silueta

liniştită şi rotundă, tulburată ca desen pe alocurea de unele măguri, rămăşiţe de vechi cratere. Nimic nu putea fi mai puţin ispititor ca înfăţişarea lor la prima vedere. Stratul rupt, de lavă bazaltică neagră, aruncat în formă de valuri foarte accidentate şi tăiat în curmeziş de crăpături enorme, e acoperit pretutindeni de tufişuri pitice, scorojite de soare, care sunt semnele puţinei vieţi de pe insulă. Suprafaţa solului, uscată şi răscoaptă, bătută de văpăile soarelui de amiază, făcea ca văzduhul să pară stătut şi zăpuşitor ca într-un cuptor. Aveam impresia chiar că tufişurile acelea miroseau urât. Deşi mi-am dat toată silinţa să adun cât mai multe plante, n-am izbutit să strâng decât foarte puţiné şi chiar acestea erau nişte buruieni atât de păcătoase, că ar fi fost mai la locul lor într-o floră arctică, decât într-una ecuatorială. De la oarecare distanţă, tufişurile par a nu avea frunze de loc, ca pomii de pe la noi în timpul iernii? şi mi-a trebuit ceva timp până să-mi dau seama, nu numai că aproape toate plantele se aflau acum deplin înfrunzite, dar şi că cele mai multe erau în floare. Tufişul cel mai răspândit este un soi din familia Euphorbiacee3 –, un salcâm şi un mare cactus ciudat sunt singurii copaci care pot da umbră. După anotimpul ploilor abundente, se zice că insulele se acoperă pentru scurt timp de verdeaţă. Numai în insula. vulcanică Fernando Noronha, situată la fel în multe privinţe, am mai văzut aceeaşi vegetaţie ca în insulele Galapagos 4.

Vasul „Beagle”, mergând de jur-împrejurul insulei Chatham, ancoră în câteva golfuri. Într-o noapte, am dormit pe ţărm, într-un anumit loc, unde se vedeau mulţime de conuri trunchiate: de pe o movilă, am numărat şaizeci, toate având sus câte un crater mai mult sau mai puţin întreg. Cele mai multe constau dintr-un inel de zgură şi impurităţi de culoare roşie, cimentate la un loc. Înălţimea lor deasupra stratului de lavă al insulei nu era mai mare ca cincizeci până la o sută de picioare. Niciunül

nu fusese activ de curând. Întreaga suprafaţă a insulei, unde mă aflam eu, părea a fi fost străbătută, ca o sită, de aburii subterani; pe alocurea, lava, de pe când era moale, fusese suflată în mari băşici, iar în alte părţi, tavanele peşterilor formate tot de suflul subteran se surpaseră înăuntru, rămânând ca nişte gropi circulare cu pereţii drepţi. Forma atât de regulată a numeroaselor cratere dă insulei o înfăţişare artificială, care mie mi-a amintit puternic de acele locuri din Staffordshire, ünde sunt cele mai numeroase topitorii de fier. Ziua dogorea cumplit, aşa că mersul silnic pe acest strat de lavă accidentat şi prin hăţişurile lui atât de încâlcite era cât se poate de istovitor, dar ciudata privelişte ciclopeană mă răsplătea din plin. Tot mergând de colo până

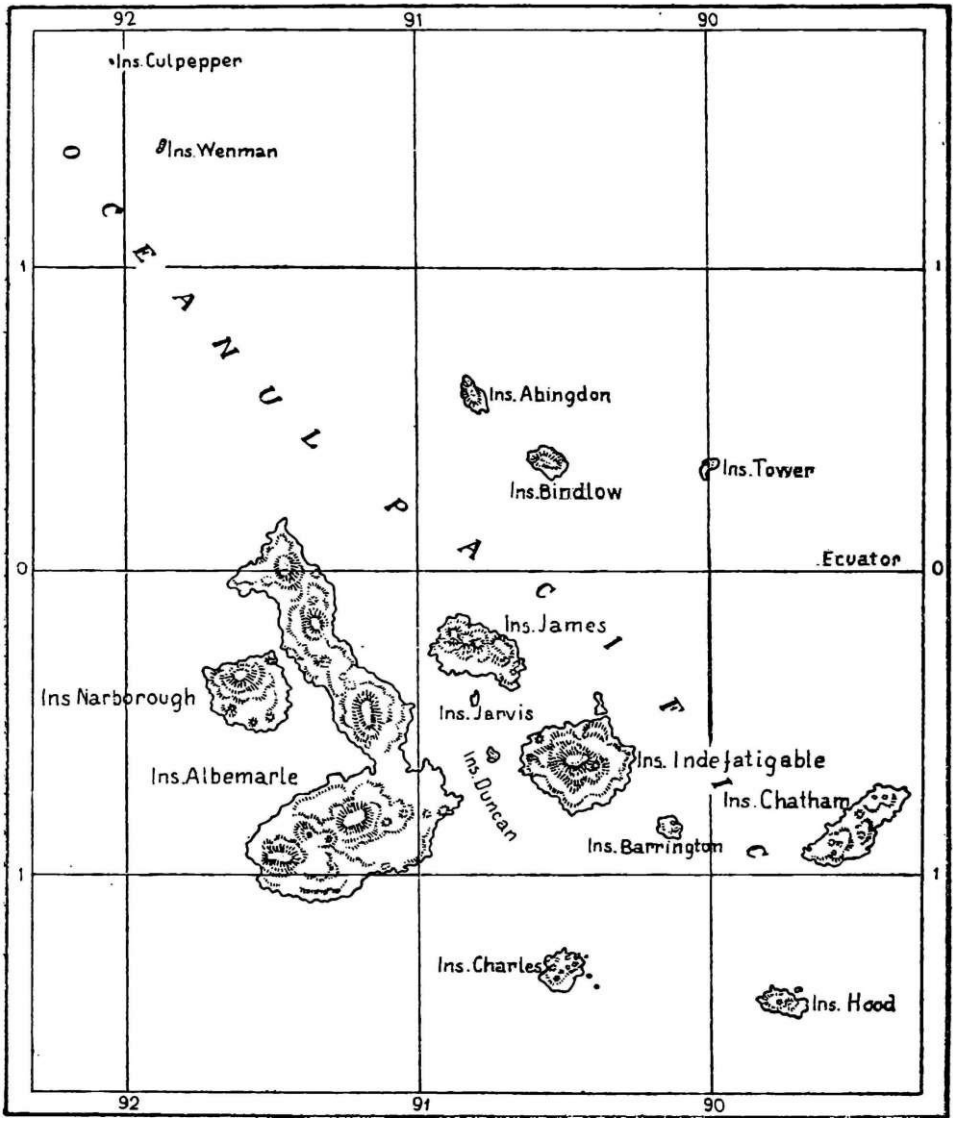

Arhipelagul Galapagos. După harta întocmită de hidrografii vasului „Beagle”.

colo, întâlnii două broaşte ţestoase imense, fiecare dintre ele puţind să cântărească cel puţin două sute de

pfunzi: una mânca o frunză de cactus şi, văzându-mă că mă apropiasem de ea, se uită ţintă la mine şi apoi porni încet şi măreţ mai departe, în timp ce cealaltă, văzându-mă, scoase un şuierat adânc şi îşi retrase capul sub carapace. Aceste reptile uriaşe, înconjurate de lava neagră, de hăţişurile fără frunze şi de acei cactuşi enormi, se răsfrânseră în imaginaţia mea ca nişte monştri antediluvieni. Celor câteva păsări, cu penele de culoare întunecată, nu le păsa nici de mine şi nici de uriaşele broaşte ţestoase.

23 septembrie. Vasul „Beagle" se îndrepta spre insula Charles. Arhipelagul acesta, deşi îndelung cercetat mai întâi de bucanieri şi apoi de vânătorii de balene, totuşi abia în ultimii şase ani a devenit sediul unei mici colonii, stabilită aici. Locuitorii nu sunt ca număr mai mulţi de două-trei sute; aproape toţi sunt oameni de culoare, surghiuniţi pentru crime politice din republica Ecuador, a cărei capitală este Quito. Colonia se află cam la patru mile şi jumătate în interior, şi la înălţimea de probabil, o mie de picioare. La început, drumul ne duse printre hăţişuri fără frunze, că în insula Chatham. Urcând însă pe el mai sus, tufişurile şi copăceii ne apărură încetul cu încetul verzi şi, de îndată ce trecurăm creasta insulei, ne simţirăm răcoriţi de minunata briză dinspre sud, vederea înviorându-ni-se de vegetaţia verde şi prosperă. În această regiune mai înaltă, se găsea belşug de buruieni şi ferigi. Dar ferigile arborescente lipseau. N-am văzut nicăieri vreun exemplar din familia palmierului, ceea ce este destul de ciudat, deoarece insula Cocos, de la 360 mile spre nord, şi-a luat numele de la mulţimea cocotierilor, care o acopereau5. Casele erau risipite la întâmplare pe locuri plate, pe care se cultivau batate6 şi banane. E greu să-şi închipuie cineva câtă plăcere ne făcea solul negru, după îndelunga noastră obişnuinţă cu scorojeala pământului din Perú şi Chile de nord. Locuitorii, deşi plângându-se de sărăcie, îşi câştigau,

fără prea multă caznă, mijloacele de existenţă. Prin păduri, umblau mulţi porci şi capre sălbatice, dar hrana animală de căpetenie o dădeau broaştele ţestoase. Fireşte dar că numărul lor, pe insulă, scăzuse mult şi totuşi oamenii încă puteau să-şi asigure hrana pentru o săptămână, vânând numai două zile. Se spune că altă dată numai vase izolate luau în ele până la şapte sute de broaşte şi că, acum câţiva ani, echipajul unei fregate adusese de pe insulă la ţărm, într-o singură zi, două sute.

29 septembrie. Ocolind extremitatea de sud-vest a insulei Albemarle, a doua zi navigam pe calm aproape deplin, între insula aceasta şi Narborough. Amândouă erau acoperite cu adevărate potopuri de lavă neagră golaşă, care fie că se revărsase peste marginile imenselor craterecazane, dând pe dinafară ca vasele de păcură când fierb, fie că ţâşnise prin orificiile mai mici de pe laturile lor, împrăştiindu-se în coborâre pe multe mile de-a lungul ţărmului. Se ştia că, pe amândouă aceste insule, avuseseră loc erupţii. În Albemarle, am văzut şi noi o ţâşnitură subţire de fum, încolăcindu-se pe deasupra unuia din craterele uriaşe. Seara, ancorarăm în golful Banks al insulei Albemarle. Dimineaţa următoare, ieşii să fac o plimbare. La sud de craterul sfârtecat, constituit din tuf vulcanic, unde ancorase „Beagle”, se vedea o altă formă eliptică, minunat de simetrică; axa mai lungă a acesteia era cu puţin mai mică decât o milă, iar adâncimea de aproape 500 de picioare. Pe fundul ei, se vedea un lac scăzut, în mijlocul căruia un crater subţire formase un fel de insuliţă. Ziua era copleşitor de fierbinte şi lacul arăta limpede şi albastru: aşa că îmi dădui drumul pe clina înţepuşată a gurii craterului şir înecându-mă de cenuşa stârnită astfel, mă grăbii nerăbdător să gust apa – dar, spre părerea mea de rău, o găsii saramură curată.

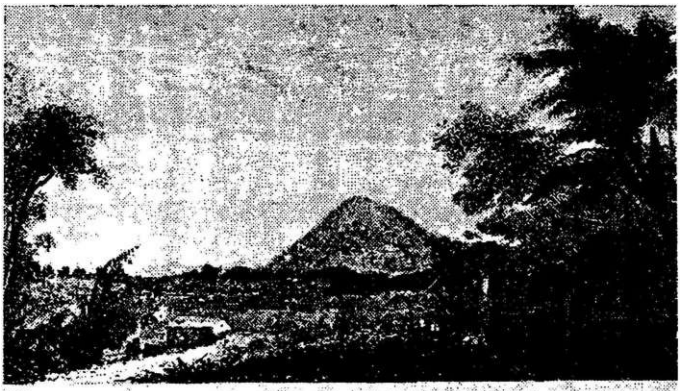

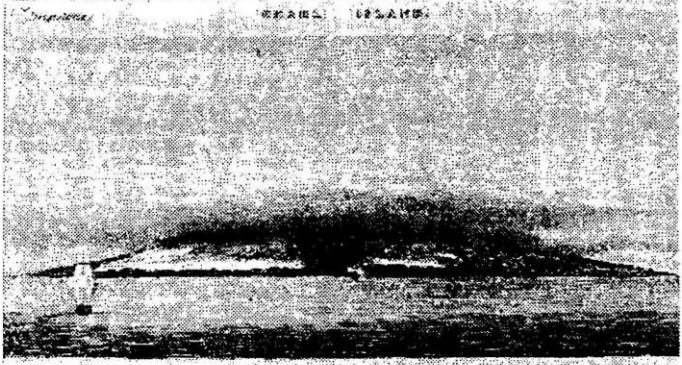

Pe stâncile de pe coastă, foiau nişte şopârle mari şi negre, care aveau de la trei până la patru picioare în lungime –, iar pe coline, deopotrivă de numeroase, se târau altele, aparţinând unei specii urâte, de culoare gălbuie-închis. Acestea din urmă, în mare număr, unele se dădeau la o parte din calea noastră, alergând deşelat, în timp ce altele, ca să scape de primejdie, alunecau în găurile lor. Voi descrie de îndată mai amănunţit deprinderile de viaţă ale ambelor reptile. Partea nordică a insulei Albemarle este neînchipuit de sterilă.

8 octombrie. Am sosit la insula James: această insulă, ca şi insula Charles, se numeşte astfel de multă vreme, după numele regilor noştri din neamul Stuarţilor7. Dl. Bynoe, eu însumi şi oamenii noştri de serviciu am fost lăsaţi aici pentru o săptămână, cu provizii şi un cort, timp în care vasul „Beagle41 plecă după apă. Găsirăm în insulă un grup de spanioli, care fuseseră trimişi aci din insula Charles să usuce peşte şi să săreze carne de broască ţestoasă. Ca la şase mile în interior şi la înălţimea de aproape 2000 de picioare, am dat peste o colibă în care locuiau mai mulţi inşi, dintre care doi vânau broaşte, iar ceilalţi prindeau peşte pe ţărm. Le-am făcut două vizite şi am dormit cu ei o noapte. Ca şi în celelalte insule, regiunea mai joasă

Insulele Galapagos; sus: insula Charles; la mijloc: insula Chatham (vedere generală) şi locul de unde se poate lua apă dulce; jos: insula Alberinarie. *Gravuri de F.*P. *King*.

era acoperită cu – aceleaşi tufişuri fără frunze, dar copacii de aici creşteau mai groşi decât în alte părţi, câţiva avâaud în diametru două picioare, iar alţii chiar 2, 9 inchi. Regiunea mai înaltă, fiind mereu umedă din cauza norilor, întreţinea o vegetaţie verde şi prosperă. Pământul era atât de jilav, încât am dat peste adevărate tarlale de căprişor sălbatic 8, prin care trăiau şi se înmulţeau nestanjeinite numeroase stoluri de mici cristei de baltă9, Cât am stat în

această regiune muntoasă, am trăit numai cu carne de broască ţestoasă: coşul pieptului fript (cum fac gauchos *carne con cuero*) e foarte gustos şi soipa de broască ţestoasă tânără e minunată; altfel, după gustul meu, carnea aceasta pare searbădă.

Într-o zi, însoţirăm un grup de spanioli în baleniera. lor, pe o salină, adică pe un lac din care se scoate sare. După ce debarcarăm, trebui să mergem pe jos din greu, având de străbătut un câmp accidentat, aşternut cu lavă recentă, care aproape că împresurase un crater din tuf, în al cărui fund se afla lacul sărat. Apa nu era mai adâncă de trei sau patru inchi şi sta pe un strat de sare albă, splendid cristalizată. Lacul era chiar circular şi, de jur-împrejurul lui, pe de margini, creşteau unele plante suculente de un verde luminos; pereţii aproape drepţi ai craterului, acoperiţi de păduri, înfăţişau o privelişte şi pitorească şi ciudată totodată. Aici, în acest loc liniştit, marinarii unui vas de vânat foci îşi omorâseră, acum câţiva ani, căpitanul: i-am găsit craniul zăcând prin hăţişuri.

Mai toată săptămâna cât stăturăm pe insulă, cerul rămase senin; de îndată ce alizeul înceta ca vreun ceas să mai sufle, zăpuşeala devenea înăbuşitoare. În două zile, termometrul din cort sta câteva ore la 34°, scăzând în aerul liber, în vânt şi soare, la 29°. Nisipul era peste măsură de încins: am introdus termometrul într-un loc cu nisip de culoare închisă şi, imediat, a sărit la 58°. Dar cât putea să se mai urce încă, n-am putut şti, fiindcă termometrul nu mai era gradat peste această limită. Nisipul negru se simţea mult mai înfierbântat, aşa că, chiar încălţaţi cu cizme, abia puteam umbla prin el.

Istoria naturală a acestor insule este extraordinar de interesantă, meritând să ne oprim asupra ei. Făpturile organice, cele mai multe, sunt creaţii băştinaşe, care nu se mai întâlnesc nicăieri altundeva; există deosebiri până şi între vieţuitoarele de pe diferite insule. Dar toate la un loc

arată o înrudire pronunţată cu speciile din America, deşi sunt despărţite de continent printr-un spaţiu oceanic lat între 500 şi 600 mile. Arhipelagul este o mică lume în sine, aparte, sau mai degrabă un satelit al Americii, de unde i-au venit câţiva colonişti rătăciţi, care, cu timpul, au primit caracterul general de fiinţe indigene. Având în vedere mica lor întindere, suntem uimiţi de marele număr al vieţuitoarelor indigene şi de scurta rază terestră pe care trăiesc. Cum toate înălţimile sunt

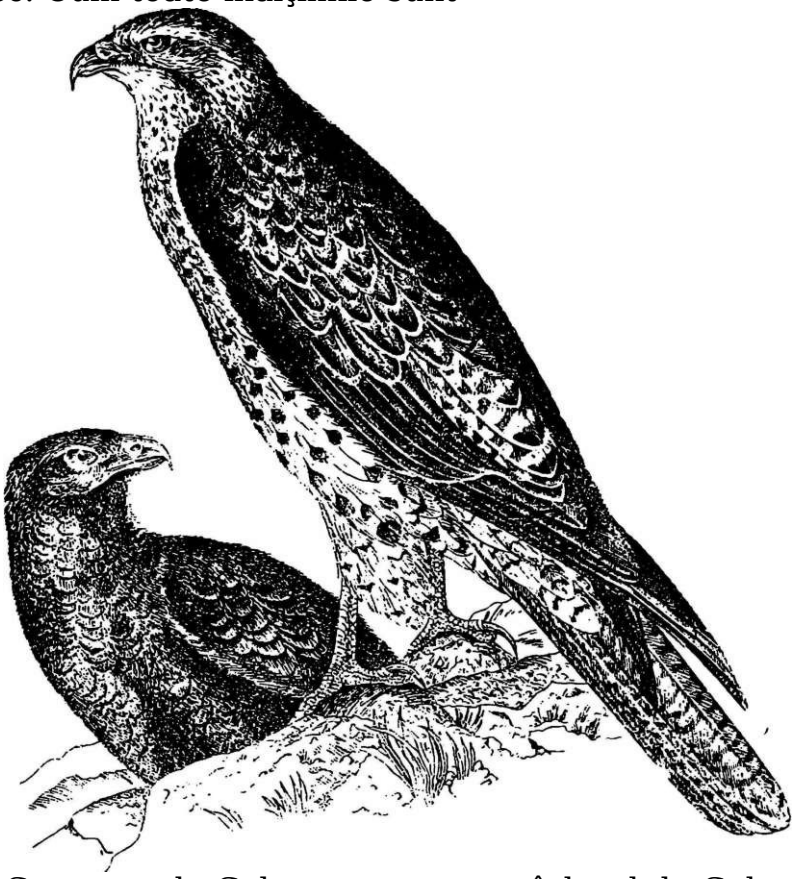

Caracara de Galapagos, sau şopârlarul de Galapagos. (*Polyborus Galapagoensis*, Gould, sau *Buteo Galapagoensis*.)

Încoronate de câte un crater şi cum marginile celor mai multe râuri de lavă sunt încă distincte, trebuie să credem că, într-o perioadă geologic recentă, oceanul nesfârşit se va fi întins pe aici, peste tot. Astfel că totul, atât în spaţiu cât şi în timp, ne duce oarecum către faptul primordial – către acel mister al misterelor – întâia apariţie a noilor vieţuitoare pe pământ.

Dintre mamiferele terestre, numai unul trebuie socotit ca indigen şi anume şoarecele (Mus Galapagoensis), care se află, după cât îmi pot da seama, numai în insula Chatham, insula cea mai de răsărit a întregului arhipelag. Acest şoarece aparţine, după cum m-a informat dl. Waterhouse, unei subîmpărţiri a familiei şoarecilor caracteristici ai Americii. În insula James există un şobolan destul de deosebit de şobolanii de rând şi pentru aceea dl. Waterhouse l-a şi denumit şi descris; dar, cum el aparţine acelei subîmpărţiri a familiei care trăieşte în Lumea Veche şi cum insula aceasta a fost, în ultimii o sută cincizeci de ani, mult cercetată de corăbii, sunt aproape sigur că acest şobolan este doar o varietate, produsă de climatul, de hrana şi solul, adică de condiţiile noi şi particulare de viaţă, la care a fost supus. Cu toate că nimeni nu poate face presupuneri fără să se întemeieze pe fapte clare, totuşi, chiar în privinţa şoarecelui din insula Chatham, trebuie să ţinem socoteală că el ar putea fi o specie importată din America, deoarece eu am văzut, în cel mai neumblat loc din pampas, un şoarece care trăia în acoperişul unei colibe noi şi care prin urmare e probabil că fusese adus pe o corabie: fapte asemănătoare a observat şi d-rul Richardson în America de Nord.

Dintre păsările de uscat, mi-am procurat douăzeci şi şase de specii, caracteristice pentru insulele arhipelagului şi neîntâlnite nicăieri altundeva, cu singura excepţie a unei ciocârlii-cinteză din America de Nord (Dolichonyx

oryzivorus), care, găsindu-se în acel continent până pe latitudinea nordică de 54°, frecventează de obicei mlaştinile 10. Celelalte douăzeci şi cinci de păsări sunt: mai întâi, un uliu, curioasă formă intermediară dintre un uliu-şorecar şi grupul american al Polyborilor, mâncători de cadavre, având cu aceştia din urmă asemănarea cea mai izbitoare în privinţa tuturor obiceiurilor şi chiar a tonului cu care ţipă; în al doilea rând, sunt două cucuvele, reprezentând bufniţa europeană, albă şi cu urechi scurte, care sălăşluieşte prin podurile caselor; al treilea, un pănţăruş regişor, trei muscari-tirani (dintre care două sunt specii de Pyrocephalus, iar una sau chiar două ar putea fi socotite de unii ornitologi numai ca varietăţi) şi un porumbel, toate păsări semănând cu speciile americane, fără însă a se confunda; al patrulea, o rândunică, pe care dl. Gould o consideră specific distinctă, deşi se deosebeşte de Progne purpurea din amândouă Americile, fiind numai ceva mai întunecată la pene, mai mică şi mai subţirică la corp –, al cincilea, trei specii de sturzi-batjocoritori, deosebit de caracteristici în America. Celelalte păsări de uscat sau păsări terestre, pe care le-am strâns, formează un grup dintre cele mai ciudate, de cintezi, înrudiţi unul cu altul prin structura ciocului, scurtimea cozii, forma corpului, culoarea penelor, constituind treisprezece specii, pe care dl. Gould le-a rânduit în patru subgrupe n. Toate aceste specii sunt proprii arhipelagului Galapagos; şi acelaşi lucru se poate spune despre întregul grup, în afară de o singură specie a subgrupului, Cactornis, de curând adusă din insula Bow în arhipelagul Tuamotu. Cele două specii de Cactornis pot fi adesea văzute cum stau agăţate, mai peste tot, de florile marilor arbori de cactus –, dar toate celelalte specii ale grupului de cintezi, amestecate unele cu altele în stoluri, trăiesc pe pământul scorojit şi sterp al regiunilor mai joase. Masculii tuturor speciilor, sau în orice caz ai celor mai multe, sunt negri ca tăciunele; iar

femelele (cu o excepţie sau două, poate) sunt numai negricioase. Faptul cel mai curios în ceea ce priveşte diferitele specii de Geospiza este mărimea gradată a ciocului, care variază de la aceea a unui bot-gros până la aceea a unui cintez şi (dacă dl. Gould e îndreptăţit să-şi includă subgrupul său Certhidea în grupul principal) chiar până la aceea a unei pitulici silvii. Ciocul de Cactornis seamănă întrucâtva cu cel de graur \ şi ciocul subgrupului patru, numit Camarhynchus, e uşor adus, ca al papagalului. Ţinând seama de atâta gradaţie şi diversitate de structură la un mic grup de păsări atât de înrudite între

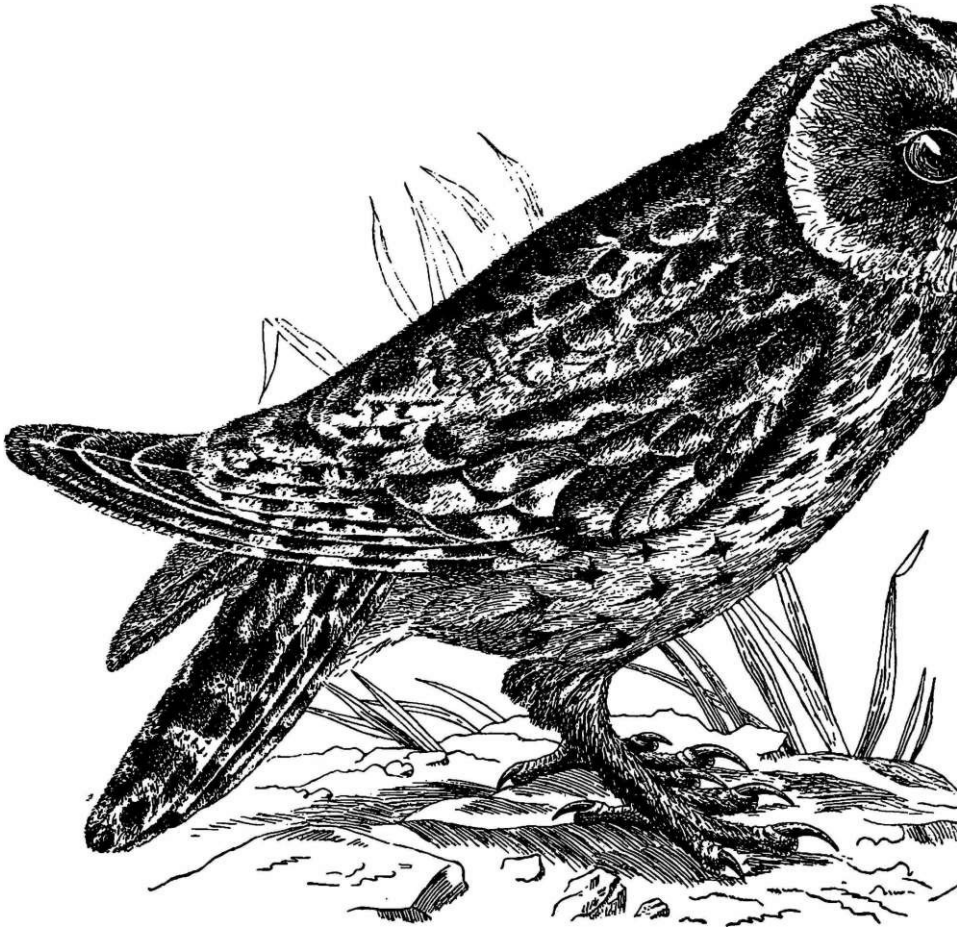

Huhurez de Galapagos (*Otus Galapagoensis*, Gould). Insula James.

ele, ne putem pe drept cuvânt imagina că, în acest arhipelag, lipsa iniţială de păsări a făcut ca o singură specie să se modifice pentru a răspunde la scopuri deosebite. În acelaşi fel s-ar putea presupune că o anumită pasăre, iniţial un uliu-şorecar, va fi fost adusă de împrejurări să ia asupră-şi rolul Polyborilor, mâncători de cadavre, din America.

Dintre picioroange şi alte păsări de baltă, n-am putut obţine decât unsprezece forme, iar dintre acestea numai trei (între ele şi un cristei, sălăşluind numai pe înălţimile umede ale insulelor) sunt propriu-zis specii noi. Dacă se ţine seama de obiceiurile rătăcitoare ale pescăruşilor, e surprinzător faptul că specia acestor insule, cu toate asemănările ei faţă de altă specie care frecventează părţile de sud ale Americii meridionale, poate fi caracteristică şi proprie. Caracterul propriu mult mai pronunţat al păsărilor terestre (şi anume douăzeci şi cinci din douăzeci şi şase fiind specii noi sau cel puţin rase noi), în comparaţie cu picioroangele şi palmipedele, concordă cu aria de răspândire mult mai

1 – Masă pentru hărţi. 2 – Sertarele lui Darwin. 3 – Locul lui Darwin. 4 – Locul lui Stokes. 5 – Locul lui F.P. King. 6 – Sertare pentru hărţi. 7 – Cabina lui Stokes. 8 – Toaletă. 9 – Bibliotecă. 10 – Roata cârmei sub acoperişul părţii din faţă a dunetei. 11, 12 – Compase în cutiile lor. 13 – Partea din faţă a dunetei. 14 – Hamac. 15 – Uşă.

— Don Felix Azara (vol. I, p. 175), menţionând un hymenopter, probabil din aceeaşi familie, spune că l-a văzut târând un păianjen mort prin iarba înaltă drept la cuibul lui, care se afla la 163 de paşi depărtare. El mai adaugă despre viespe că, pentru a-şi găsi drumul, făcea când şi când unele „întoarceri semicirculare de aproximativ trei laturi de palmă”.

** Elefantul ucis la Exeter Change, deşi cântărit numai în parte, a fost socotit la cinci tone şi jumătate. Elefantul-femelă, după cât mi s-a spus, cântărea o tonă mai puţin. Putem deci lua ca greutate medie a unui elefant pe deplin dezvoltat cinci tone. La Surrey Gardens, mi s-a afirmat că un hipopotam, trimis în Anglia tăiat în ciozvârte, a fost socotit la trei tone şi jumătate; să zicem trei. Plecând de la aceste premize, putem presupune câte trei tone şi jumătate de fiecare rinocer dintre cei cinci, o tonă – poate

– pentru girafă, iar pentru bivolul-cafru, ca şi pentru elan, având în vedere ră un bou mare cântăreşte de la 1 200 până la 1.500 pfunzi, câte o jumătate

* * * Aceasta este împărţirea geografică urmată de Lichtensteiri, Swainson, Erichson şi Richardson. Secţiunea de la Vera Cruz la Acapulco dată de Humboldt în *Polit*.

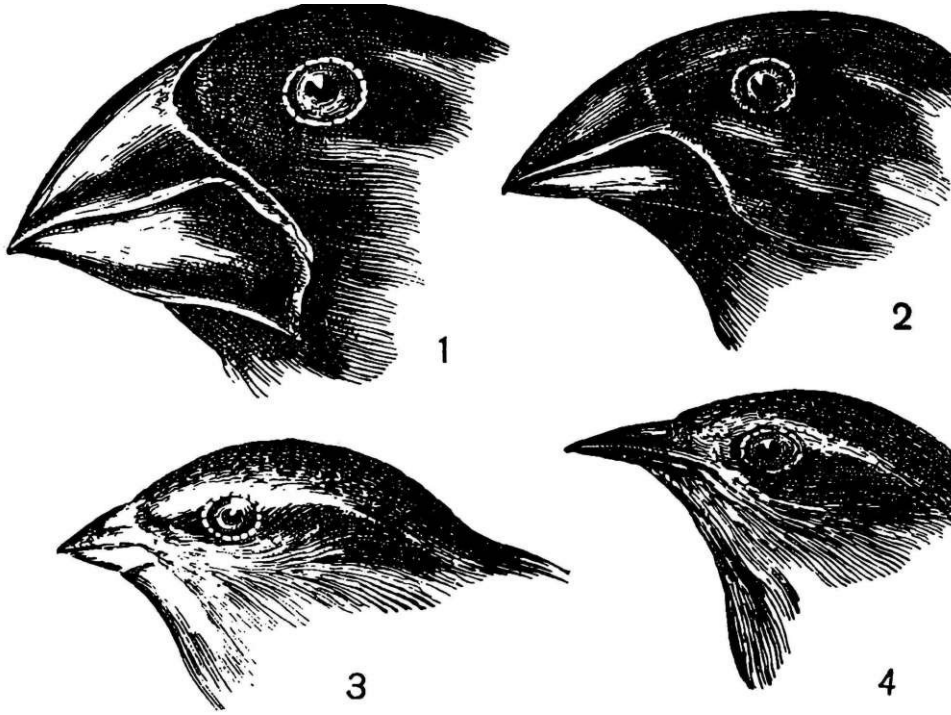

Ciocurile cintezoilor de Galapagos: *1* – Geospiza magnirostris. 2 – Geospiza fortis. 3 – Geospiza parvula. 4 – Certhidea olivacéa.

considerabilă a ordinelor acvatice de pretutindeni12. Vom vedea de îndată că legea formelor acvatice, fie marine, fie de apă dulce, este mai puţin proprie unui anumit loc de pe suprafaţa pământului, decât este legea formelor terestre ale aceloraşi clase; şi adevărul acesta se

confirmă îndeosebi prin cochiliile şi mai puţin prin insectele de pe arhipelagul Galapagos.

Două tipuri de picioroange sunt ceva mai mici decât aceleaşi specii aduse aci din alte părţi –, rândunica este de asemenea mai mică, deşi mă îndoiesc că ea se deosebeşte în total de rândunica obişnuită. Cele două cucuvele, cei doi muscari-tirani (Pyrocephalus) şi porumbelul sunt şi ele mai mici decât speciile analoage şi totuşi distincte, cu care se înrudesc de aproape; pe de altă parte, pescăruşul este puţin mai mare. Cele două cucuvele, rândunica, toate cele trei specii de sturzi-batjocoritori, porumbelul (în ceea ce priveşte numărul de culori, dar nu şi coloritul general). Totanus şi pescăruşul sunt mai întunecate lac pene decât speciile cu care seamănă; iar sturzul-batjocoritor şi Totanus sunt mai negricioase chiar decât orice specie a genurilor respective.13 Exceptând regişorul cu piept galben şi muscarul-tiran cu capul şi pieptul roşu, nicio altă pasăre nu e viu colorată, aşa cum ar fi fost de aşteptat în această regiune ecuatorială. Aşadar e probabil că aceleaşi cauze, care fac ca păsările imigrate aici să devină mai mici, fac de asemenea ca mai toate speciile proprii

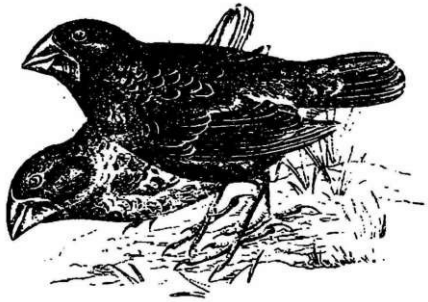

Geospiza magnirostris, Gould. Insulele Charles şi Chatham.

arhipelagului să fie mai mici şi mai întunecate la pene. Plantele, fără nicio excepţie, ce au înfăţişarea tristă

şi buruienoasă; eu n-am văzut nici o singură floare în adevăr frumoasă. Insectele, la fel, sunt mici şi negricioase; după cum mă informează dl. Waterhouse, nimic nu arată, în înfăţişarea lor generală, că au provenit din ţinuturi ecuatoriale. Păsările, plantele şi insectele au firea pustiului, unde se află, nefiind colorate mai viu decât acelea din Patagonia de sud? aşa că putem trage concluzia că obişnuitele culori, bătătoare la ochi, ale produselor intertropicale n-ai stau în nicio legătură cu căldura sau lumina acelor zone, ci se datoresc cine ştie cărei alte cauze, poate condiţiilor locale, care priese vieţii în general.

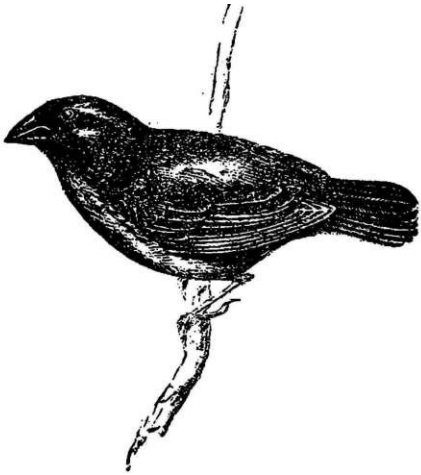

Geospiza fortis, Gould. Insulele Charles şi James.

Cactornis scandens, Gould. Insula James.

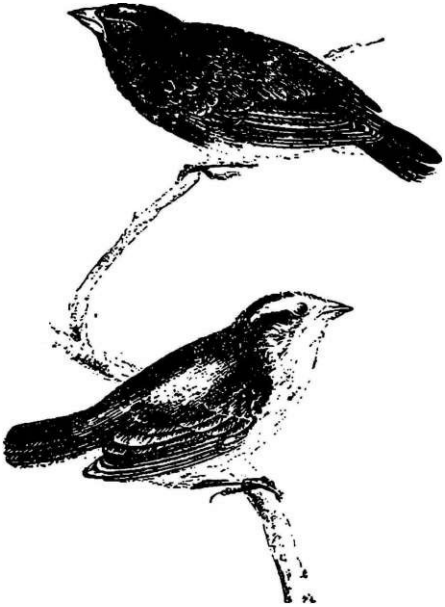

Geospiza parvula, Gould. Insula James.

Să ne întoarcem acum la ordinul reptilelor, care dă zoologiei acestor insule caracterul lor cel mai de seamă. Speciile nu sunt prea numeroase, dar numărul indivizilor – fiecărei specii depăşeşte orice aşteptare. Există o şopârlă mică, dintr-un gen sud-american, şi două specii (poate chiar – mai multe) de Amblyrhynchus, gen care se află numai în insulele Galapagos. Foarte des întâlnit e un şarpe identic, după cât ştiu de la dl. Bibron, cu Psammophis Temminckii din Chile. Dintre broaştele ţestoase de mare, cred că sunt cel puţin două specii; iar dintre cele terestre, sunt, cum vom arăta de îndată, două sau trei specii sau rase. Nu există niciun fel de broaşte râioase sau obişnuite, ceea ce m-a mirat, ştiind cât de prielnice le-ar fi pădurile umede şi temperate din regiunile mai înalte. Mi-am amintit cu acest prilej observaţia făcută de Bory St. Vincent[111] şi anume că niciun exemplar din această familie nu se găseşte pe insulele vulcanice ale marilor oceane. După cât mi-am putut da seama din diferitele lucrări cercetate, această observaţie pare valabilă pentru tot Pacificul şi chiar pentru marile insule ale arhipelagului Sandwich (insulele Hawai). Insula Mauriciu, unde am văzut, în mare număr, Rana Mascăriensis, este o excepţie aparentă: această broască locuieşte azi, după cât se spune, în insulele Seychelles, Madagascar şi Bourbon, 14 dar, pe de altă parte, Du Bois stabileşte, în – călătoria lui din 1669, că în insula Bourbon, în afară de broaşte ţestoase nu existau alte reptile şi, de asemenea, ofiţerul regelui afirmă că zadarnic se făcuseră, înainte de 1768, încercări de a introduce broaşte obişnuite pe insula Mauriciu, cu scopul –

---

111 ***Voyage aux Quatre Iles d'Afrique.*** In privinţa insulelor Sandwich, vezi ***Journal*** de Tyerman şi Bennett, vol. I, p. 454. Pentru Mauriciu, vezi ***Voyage par un officier du roi*** etc., partea I, p. 170. Broaşte obişnuite nu există în insulele Canare ***(Hist. Nat. des Iles Canaries*** de Webb şi Berthelot). N-am văzut niciuna la Santiago, în insulele Capului Verde, după cum nu există niciuna în insula Sf. Elena.

presupunem – de a servi ca hrană, astfel încât e într-adevăr îndoielnic dacă această broască e vieţuitoare autohtonă a insulelor în chestiune. Absenţa familiei de broaşte obişnuite din insulele oceanice devine cu atât mai remarcabilă, cu cât ea contrastează cu cazul şopârlelor, care foiesc până şi pe insulele cele mai mici. Nu e cu putinţă oare ca această deosebire să se datorească mai marii uşurinţi, cu care ouăle de şopârlă, ocrotite de învelişuri calcaroase, pot fi transportate prin apa sărată a mării, în timp ce acelea străvezii şi lipicioase de broască nu pot rezista la salinitate?

Voi descrie mai întâi obiceiurile broaştei ţestoase (Testudo nigra, numită altă dată Indica), 15 despre care s-a vorbit de atâtea ori. Aceste făpturi se găsesc, cred, pe toate insulele arhipelagului, sau, în mod sigur, ele frecventează de preferinţă regiunile înalte şi umede, dar trăiesc de asemenea şi în părţile aride mai joase. Spunând cât de multe s-au prins într-o singură zi, am arătat marele lor număr. Unele dintre ele cresc până la dimensiuni uriaşe: dl. Lawson, viceguvernatorul englez al coloniei, mi-a spus că el a văzut câteva aşa de mari, încât a fost nevoie de şapte-opt oameni ca să le ridice de la pământ; şi că unele dădeau până la două sute pfunzi de carne. Dimensiunile cele mai mari le ating masculii bătrâni, femelele rareori crescând atât de mult. Masculul se deosebeşte dintr-odată de femelă, având coada mult mai lungă. Broaştele ţestoase care trăiesc în acele insule unde lipseşte apa, sau în regiunile mai joase şi aride ale altora, se hrănesc îndeosebi cu frunze suculente de cactus. Acelea care frecventează regiunile mai înalte şi umede mănâncă frunze ide copaci feluriţi, nişte agrişe (numite guayavita) acre şi astringente16 precum şi un lichen filamentos de culoarverde-brumat (Usnera plicata), care atârna ca nişte plete de ramurile copacilor.

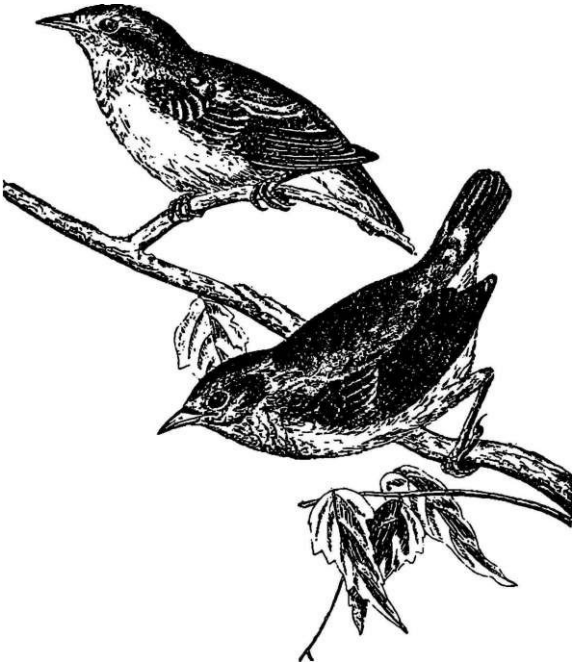

Certhidea olivacea, Gould. Insulele Chatham James:

Broaştei ţestoase îi place nespus apa: ea bea cantităţi enorme şi apoi se bălăceşte în nămol. Cum numai insulele mai mari au izvoare şi cum aceste izvoare se află totdeauna pe la mijlocul lor, la înălţimi considerabile, broaştele ţestoase care sălăşluiesc în părţile mai joase, când li se face sete, sunt silite să se aştearnă la drum lung, nu glumă. Aşa că, privind dinspre izvoare în jos, se văd numeroase poteci late şi bine bătătorite, care se ramifică în mai toate direcţiile spre ţărmul mării; şi spaniolii, numai urmând dinspre ţărm în sus aceste cărări, au putut descoperi izvoarele de apă. Când am debarcat în insula Chatham, nu-mi dam seama ce animal va fi fiind acela care călătoreşte cu atâta socoteală pe cărări aşa de bine alese. Mai în apropiere, izvoarele erau un adevărat spectacol să priveşti marele număr al acestor făpturi, unele, câte un şir întreg, urcând nerăbdătoare să se adape, cu gâturile

întinse, iar altele, tot în şir, coborând, după ce se săturaseră. Când broasca ţestoasă ajunge la izvor, fără nicio grijă de cei care se uită la ea, îşi vâră capul în apă până deasupra ochilor şi ghiorţăie lacom înghiţituri enorme, cam câte zece pe minut. Locuitorii spun că fiecare broască stă trei sau patru zile în vecinătatea apei şi că numai după aceea se întoarce de vale, dar spusele lor nu se potrivesc în ceea ce priveşte frecvenţa adăpatului. Este probabil că animalul se adapă mai rar sau mai des, după natura hranei cu care trăieşte. Dar e fapt sigur că broaştele ţestoase pot vieţui chiar în acele insule în care nu se găseşte altă apă decât ce cade în cele câteva zile ploioase ale anului.

Cred că nu mai poate fi îndoială că, la broaşte, băşica serveşte ca rezervor pentru apa necesară existenţei ei; acesta e şi cazul broaştei ţestoase. Câtva timp după ce s-a dus la izvor, vezica urinară i se umflă cu un lichid, care încetul cu încetul, zice-se, scade ca volum şi devine mai puţin limpede. Locuitorii, când călătoresc prin părţile de jos ale insulelor şi sunt copleşiţi de sete, se folosesc de astfel de împrejurări, bând lichidul din vezica plină a broaştelor ţestoase. Văzând una omorâtă, am constatat că apa din băşică era de toată limpezimea, având numai gustul oarecum amărui. Dar locuitorii din insule beau totdeauna mai întâi apa din pericard, ca fiind, după cât se spune, cea mai bună de băut.

Broaştele ţestoase, când pornesc undeva cu un anumit scop, călătoresc zi şi noapte, sosind la ţinta lor cu mult mai repede decât ar fi de aşteptat. Însemnând anume câte una, locuitorii au observat că broasca ţestoasă străbate în două sau trei zile aproximativ opt mile. Am luat eu însumi seama la una mare, care făcea şaizeci de yarzi în zece minute, adică trei sute şaizeci de yarzi pe oră sau patru mile pe zi, scăzând timpul de mâncat. În timpul

prăsilei, când masculul şi femela se află împreună, masculul scoate un fel de muget aspru sau zbieret, care poate fi auzit, după cum mi s-a spus, de la peste o sută de yarzi. Femela nu se foloseşte niciodată de glasul ei, iar masculul mugeşte sau zbiară numai în perioada rutului, aşa că lumea de pe aici ştie, auzindu-i mugetul, că sunt împreună. Când ne aflam noi acolo (octombrie), tocmai îşi depuneau ouăle. Pe pământ nisipos, ouăle sunt puse la un loc şi acoperite cu nisip; dacă însă solul este pietros, li se dă drumul, fără nicio grijă, prin crăpături sau găuri: astfel, dl. Bynoe a găsit într-o crăpătură şapte ouă. Oul este alb şi sferic; circumferinţa unuia pe care l-am măsurat era de şapte inchi şi trei optimi, deci mai mare decât a unui ou de găină. Puii, de îndată ce ies din găoci, sunt în bună parte prada uliului şorecar, mâncător de hoituri. Broaştele bătrâne, de obicei, par a-şi găsi moartea accidental, căzând cel mai adesea în prăpăstii; cel puţin aşa mi-au spus câţiva locuitori, care nu văzuseră niciuna moartă fără semnele evidente ale cauzei morţii.

Camarhynchus psittaculus, *Gould*. *Insula James*.

Lumea de pe aici crede că ele sunt absolut surde; şi e sigur că, dacă merge cineva în urma lor, oricât de aproape, ele n-aud niciodată. Nimic nu mi s-a părut mai hazliu, decât, luând-o înaintea unui astfel de monstru, care păşea liniştit, să văd cum îşi băga deodată, chiar în clipa când i-o luam înainte, capul şi picioarele sub ţeastă şi, scoţând un fel de şuierătură groasă, se lăsa să cadă la pământ cu un zgomot înăbuşit, ca lovită de moarte. M-am suit adesea pe carapacea câte uneia şi, ciocănindu-i de câteva ori marginea din spate a ţestei, o făceam să se ridice din nou şi să pornească mai departe; dar nu era de loc uşor să-mi păstrez echilibrul, călare pe ea. Carnea acestor animale se mănâncă în mari cantităţi, şi proaspătă şi sărată; iar din grăsimea lor se scoate un ulei minunat de limpede. Omul care prinde o broască ţestoasă îi crestează mai întâi pielea

la rădăcina cozii, destul de adânc, ca să poată vedea cât este de grasă pe spinare. Dacă e slabă, i se dă drumul şi se zice că, de această ciudată operaţie, se vindecă destul de repede. Pentru a fi sigur de broasca ţestoasă, nu e suficient s-o răstorni pe spate ca pe broasca ţestoasă de mare, fiindcă ea poate adesea să se pună din nou pe picioare.

Că broasca ţestoasă este locuitor aborigen al insulelor Galapagos, îndoială prea mare nu poate fi, deoarece ea se găseşte în tot arhipelagul sau aproape peste tot, chiar pe unele insule dintre cele mai mici, unde nu există niciun strop de apă. Dacă ar fi vorba de vreo specie importată, cu greu ne-am putea închipui că este chiar cazul celor de pe acest pâlc de insule, atât de puţin cercetate. De altfel, vechii bucanieri au găsit aici sumedenie de broaşte ţestoase, nu ca azi –, de asemenea, Woods Rogers17 spune, în 1708, că, după credinţa spaniolilor, vieţuitoarele acestea nu se mai găseau nicăieri altundeva, în aceeaşi parte de lume. Azi însă se găsesc pe o arie foarte cuprinzătoare, rămânând îndoielnic numai faptul dacă ele sunt aborigene peste tot. Oasele de broască ţestoasă din insula Mauriciu, amestecate cu oasele dispărutului Dront, au fost socotite ca aparţinând acestei specii –, dacă ar fi aşa, bineînţeles că ar fi vorba şi acolo de un animal tot aborigen –, dar dl. Bibron mi-a comunicat convingerea sa că e o specie distinctă, după cum distinctă este şi specia care trăieşte azi acolo.

Remarcabilul gen de şopârle, numit Amblyrhynchus, este propriu acestui arhipelag: sunt două specii, care seamănă între ele, ca înfăţişare generală, una terestră şi alta acvatică. Specia de apă (Amblyrhynchus cristatus) a fost descrisă întâia oară de dl. Bell, care ţinând seama de capul mare şi îndesat, precum şi de ghearele zdravene deopotrivă de lungi, a prevăzut că trebuie să aibă obiceiuri de viaţă proprii, care se deosebesc mult de acelea ale

rudei ei apropiate, Iguana. Şopârlele despre care e vorba (A. cristatus) mişuna pe toate insulele arhipelagului şi sălăşluiesc numai pe stâncile ţărmului, astfel că niciodată nu pot fi găsite, sau cel puţin eu n-am văzut niciuna, la zece yarzi de ţărm. Sunt făpturi spăimântător de urâte, de un negru murdar şi cu totul stupide în mersul lor lăbărţat. De obicei, lungimea uneia deplin dezvoltate este de aproape un yard, dar multe sunt lungi şi de câte patru picioare; una dintre cele mari a cântărit douăzeci de pfunzi: se pare că în insula Albemarle cresc mai mari decât oriunde altundeva. Ele au cozi turtite lateral şi toate cele patru picioare palmate. Câteodată pot fi văzute înotând pe aproape, la câteva sute de yarzi faţă de ţărm. Iată ce spune căpitanul Collnett, în *Călătoria* lui: „Ele ies în cârduri la pescuit şi se prăjesc la soare pe stânci; par un fel de aligatori în miniatură. Totuşi nu trebuie să se presupună că ar trăi cu peşte. În apă, şopârla aceasta înoată cu mare uşurinţă şi iuţeală, şerpuindu-şi trupul şi coada turtită lateral, dar fără să se folosească de picioarele, pe care le ţine strâns lipite de părţile laterale ale corpului. Un marinar de pe bordul vasului dădu drumul în mare uneia, după ce mai întâi îi legă de corp o greutate apreciabilă, crezând astfel că o va îneca imediat; când însă, la o oră după aceea, o trase

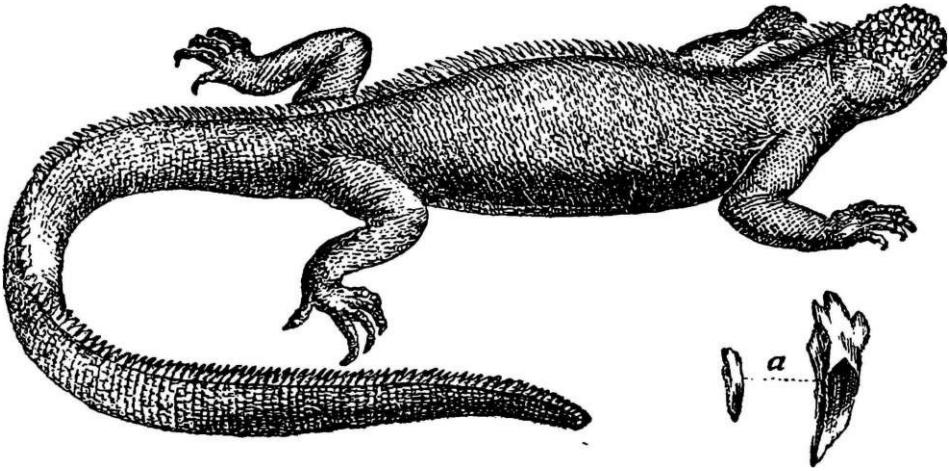

Amblyrhynchus cristatus. *a* – dinte (la stânga, mărit de IV2 ori; la dreapta, mărit foarte mult).

afară, şopârla se dovedi foarte vioaie11. Picioarele şi ghearele lor puternice sunt minunat adaptate pentru a se târî peste grămezile de lavă crăpată şi colţuroasă, care formează pretutindeni ţărmurile acestor insule. Mai oriunde, în asemenea locuri, se pot vedea pâlcuri-pâlcuri de câte şase sau şapte reptile de acestea hidoase stând pe stâncile negre, deasupra liniei până unde bat valurile sparte de ţărm, şi prăjindu-se la soare, cu picioarele desfăcute în lături.

Deschizând stomacul câtorva, l-am găsit umflat şi ghiftuit cu tocătură de o anumită plantă de mare (*Ulva*), care creşte în chip de ramuri subţiri, dar foarte frunzoase, de un verde strălucitor sau roşu posomorât 18. Nu îmi amintesc să fi văzut această buruiană de mare, de loc, pe stâncile supuse fluxului –, şi sunt întemeiat să cred că ea creşte pe fundul mării, la mică distanţă de ţărm. Dacă este aşa, atunci înţelegem uşor pentru ce aceste reptile, când şi când, intră în mare. Stomacul specimenelor cercetate de mine conţinea numai ierburi de mare. Dl. Bynoe, însă, a

găsit într-unul o bucăţică de crab; dar se poate ca bucăţica aceasta să fi fost înghiţită din întâmplare, aşa cum, în burta unei broaşte ţestoase, am dat peste o omidă, înfăşurată în licheni. Ca şi la alte animale erbivore, intestinele erau mari. Hrana acestei şopârle, forma cozii şi a picioarelor, precum şi faptul de a fi fost văzută înotând de bunăvoie în mare, dovedesc în chip neîndoielnic obiceiuri acvatice. Totuşi există, în această privinţă, o singură anomalie ciudată şi anume că, speriindu-se, ea nu sare în apă. Aşa că, şopârlele acestea, dacă sunt duse din urmă până pe un mic promontoriu, care atârnă peste mare, ele se lasă mai bine prinse de coadă, decât să se arunce în apă.

Ele par a nu avea pornirea sau ideea de a se apăra muşcând; când se sperie foarte tare, scot numai câte un strop de lichid pe fiecare nară. Am aruncat una cât am putut de departe într-un lac adânc, lăsat de retragerea apelor mării, am aruncat-o de mai multe ori, dar ea s-a întors de-a dreptul, tot de atâtea ori, la locul de unde o aruncasem. Înota afund, şerpuind graţios şi repede şi, când da de fundul neregulat al lacului, se ajuta cu picioarele. De îndată ce ajungea la margine, dar aflându-se încă sub apă, încerca să se ascundă în tufişurile de ierburi marine sau intra în cine ştie ce crăpătură. Şi cum socotea că primejdia a trecut, se căţăra de stâncile uscate, târându-se afară şi o zbughea cât putea mai repede, făcându-se nevăzută. Am prins de câteva ori aceeaşi şopârlă, împingând-o din urmă spre un anumit loc de pe ţărm şi, deşi având aptitudinea perfectă de a sta scufundată în apă şi de a înota, n-am putut-o sili în niciun chip să se arunce în lac: ori de câte ori o aruncam eu, ea se înapoia în felul descris mai sus. Poate că această ciudată stupiditate aparentă trebuie pusă pe seama împrejurării de a nu fi avut, pe ţărm, niciodată duşmani, în timp ce, aflându-se în apa mării, ea va fi căzut adesea pradă

numeroşilor rechini. Aşadar, împinsă probabil de instinctul ereditar şi bine statornicit că ţărmul* este adăpostul vieţii ei, ea se refugia pe el de câte ori trecea prin clipe de primejdie.

În timpul şederii noastre aci (în octombrie), am văzut numai câteva exemplare mici din această specie şi niciunul, după impresia mea, sub vârsta de un an. E probabil că nu începuse încă anotimpul reproducţiei. Am întrebat pe câţiva locuitori dacă nu cumva ştiau unde îşi depun ele ouăle; deşi obişnuiţi cu ouăle şopârlelor de uscat, mi-au răspuns că nu aveau nicio idee asupra înmulţirii lor – fapt destul de extraordinar, dacă ţinem seama de marea lor răspândire ipe aceste insule.

Să ne întoarcem acum la specia terestră (Amblyrhynchus Demarlii), cu coada rotundă şi labele nepalmate. Această şopârlă, spre deosebire de cealaltă care se găseşte în toate insulele, trăieşte numai în partea centrală a arhipelagului şi «anume în Albemarle, James, Barrington şi în insulele Indefatigable. N-am văzut niciuna şi nici n-am auzit că ar fi existând spre sud, în Charles, Hoop şi în insulele Chatham sau spre nord, în Towers, Bindlow şi Abingdon. S-ar zice că au fost create în centrul arhipelagului şi apoi risipite de aci numai pe o anumită rază. Unele dintre aceste şopârle locuiesc părţile înalte şi umede ale insulelor, dar sunt cu mult mai numeroase în regiunile sterpe şi mai joase de pe lângă ţărmuri. Nu pot da o dovadă mai izbitoare a marelui lor număr, decât arătând că, rămânând în insula James, n-am putut câtva timp să găsim nici un petic de pământ negăurit de ele, pe care să ne înălţăm singurul nostru cort. Ca şi surorile lor din specia marină, ele sunt vieţuitoare urâte, de un portocaliu gălbui pe burtă şi roşu-castaniu pe spate. Din cauza unghiului facial mic, au înfăţişarea ciudat de stupidă 19. Ceva mai mici poate decât cele ale speciei marine, câteva totuşi cântăreau între zece şi cincisprezece pfunzi.

Mişcările le sunt leneşe şi oarecum toropite. Când nu le sperie nimic, ele se târăsc încet, frecându-se cu coada şi burta de pământ. Adesea se opresc şi aţipesc un minut sau două, închizându-şi ochii şi desfăcându-şi mult în lături, pe pământul scorojit, picioarele dinapoi.

Ele locuiesc prin găuri, pe care şi le fac uneori în crăpăturile stratului de lavă, dar mai totdeauna pe câte un petic neted şi moale de tuf

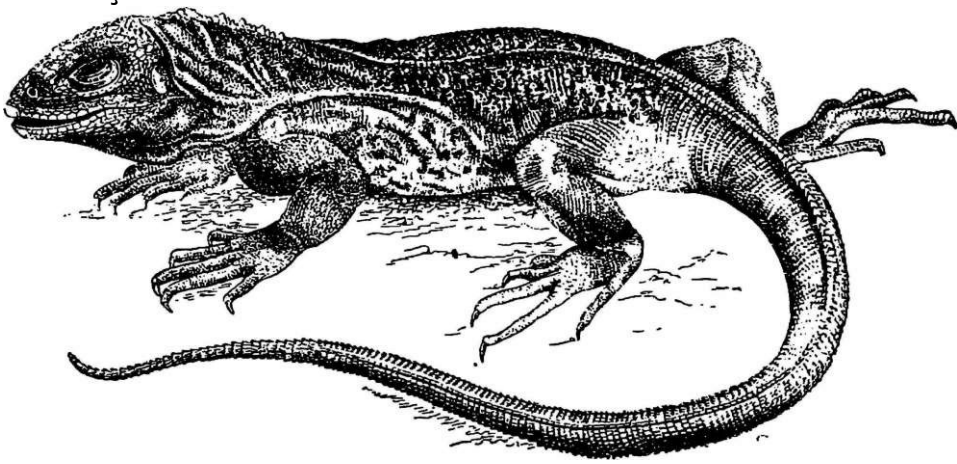

Amblyrhynchus De mar Iii, *Bibron*.

cu aspect de gresie. Găurile nu par a fi prea adânci, având o înclinare mică faţă de nivelul solului, încât, dacă se calcă peste aceste adăposturi de şopârle, pământul se scufundă sub picior, spre marele neajuns al călătorului obosit. Făcându-şi gaura în pământ, şopârla îşi mişcă alternant când partea dreaptă a corpului, când partea stângă. Primul timp al mişcării constă în scormonirea solului cu o singură labă din faţă, care aruncă ţărâna spre laba respectiv din spate, aceasta fiind anume ţinută ca s-o poată scoate şi da dincolo de gura săpăturii. O parte a corpului obosind, cealaltă ia asupră-şi continuarea lucrului, şi tot astfel mai departe, alternativ. M-am uitat mult timp la una, lăsând-o să sape până şi-a îngropat

jumătatea din faţă a trupului; apoi m-am apropiat şi am tras-o uşor de coadă; foarte mirată de ceea ce i se întâmplase, ieşi din gaură să vadă ce putea fi, şi, aţintindu-şi privirile în ochii – mei, păru că-mi spune nici mai mult nici mai puţin: „De ce mă tragi de coadă?”

Ele se hrănesc ziua, neîndepărtându-se prea mult de găurile lor, pentru ca atunci când se sperie, să se năpustească în ele, alergând deşelat şi greoi. În afară de cazul când merg la vale, ele nu pot să se mişte prea repede, probabil din cauza poziţiei laterale a picioarelor. Şopârlele acestea nu sunt de loc fricoase: dacă te uiţi la vreuna mai stăruitor, ea îşi încolăceşte coada în aer, şi, ridicându-se pe picioarele din faţă, dă din cap când în sus, când în jos, repede de tot, încercând să te privească fioros; de fapt, însă, ele nu sunt animale crude: dacă dai cu piciorul în pământ, îşi lasă coada şi o zbughesc cât mai iute cu putinţă. Am băgat de seamă adesea că şopârlele mici, care mănâncă muşte, când ţintesc câte ceva, îşi clatină capul în acelaşi fel, dar n-am putut afla, cu niciun chip, pentru ce. Acest Amblyrhynchus, sâcâit cu băţul, muşcă straşnic în lemn, deşi, când îl apucam eu de coadă, niciodată nu încerca să mă muşte. Dar dacă puneam doi alături, ţinându-i pe pământ, ei începeau să se lupte între ei, muşcându-se până la sânge.

Cele care locuiesc în părţile mai joase, fiind şi cele mai multe, abia au parte de câte un strop de apă pe an; de aceea ele mănâncă mult cactus zemos, bineînţeles crengi rupte de vânt. Am aruncat de mai multe ori câte o crenguţă acolo unde vedeam două trei şopârle la un loc; şi mi s-a părut destul de hazliu cum încercau s-o apuce şi să fugă cu ea în gură, aşa cum fac câinii înfometaţi cu oasele ce li se aruncă. Ele mănâncă foarte tacticos, deşi nu fumegă hrana. Păsările mici ştiu prea bine că aceste făpturi nu sunt vătămătoare: am văzut o dată un cintez ciugulind de la un capăt o crenguţă de cactus (aliment

foarte gustat de toate vieţuitoarele din locurile mai joase), în timp ce o şopârlă rodea şi ea de la capătul celălalt; iar după câtva timp păsăruica sări cu toată nepăsarea pe spatele reptilei.

Deschizând stomacul câtorva, l-am găsit plin de fibre vegetale şi frunze de copaci feluriţi, îndeosebi de un anumit salcâm. În regiunile mai înalte, hrana lor de căpetenie sunt agrişele acide şi astringente numite guayavita, sub arbustul căruia am văzut de atâtea ori şopârle alături de uriaşele broaşte ţestoase. Ca să-şi procure frunzele de salcâm, ele se caţără pe copăceii închirciţi şi nu e nicio mirare să vezi câte o pereche păscând pe ramuri, la câteva picioare înălţime deasupra pământului. Şopârlele acestea, fierte pentru mâncat, au carnea albă şi stomacurile celor fără prejudecăţi o preţuiesc. Humboldt a observat că în America de Sud intertropicală toate şopârlele din regiunile uscate sunt socotite ca delicatese rare pentru masă. Locuitorii insulelor spun că cele din părţile mai înalte şi umede beau apă, spre deosebire de celelalte, care nu urcă niciodată din regiunile joase şi aride, după apă, cum fac broaştele ţestoase. Pe când ne aflam noi acolo, femelele erau pline de ouă mari şi lunguleţe, pe care le depuneau în găurile lor şi pe care locuitorii le căutau ca hrană.

Aceste două specii de Amblyrhynchus seamănă bine, după cum am mai afirmat, ca înfăţişare generală şi ca anumite obiceiuri. Niciuna dintre ele nu are mişcările iuţi şi caracteristice ale genurilor Lacerta şi Iguana. Ambele sunt erbivore, numai că felul vegetaţiei cu care se hrăneşte fiecare e cu totul altul. Dl. Bell a botezat genul după scurtimea botului; şi în adevăr, forma gurii aproape că li se poate compara cu aceea a broaştei ţestoase: s-ar zice că e vorba de aceeaşi adaptare la nutriţia erbivoră. E foarte interesant că un gen atât de bine caracterizat, având o specie marină şi alta terestră, aparţine unui colţ de lume

atât de limitat 20. Specia acvatică este cu mult mai remarcabilă, fiind singura şopârlă existentă care se hrăneşte cu alge marine. După cum am observat la început, insulele de aici nu sunt însemnate prin numărul speciilor de reptile, ci prin sumedenia specimenelor respective. Aducându-ne aminte de acele cărări bine bătătorite ale miilor de broaşte ţestoase uriaşe, de numeroasele broaşte ţestoase marine, de nenumăratele găuri ale şopârlei terestre şi de cârdurile de şopârle aparţinând speciei de mare prăjindu-se pe ţărmurile tuturor insulelor, trebuie să ne dăm seama că, în niciun cojţ de lume, acest ordin de vieţuitoare n-a înlocuit atât de extraordinar mamiferele erbivore. Geologul, luând cunoştinţă de o asemenea stare de lucruri, se va duce cu gândul, probabil, înapoi la epocile din secundar, când şopârlele, atât cele erbivore cât şi cele carnivore, de dimensiuni comparabile numai cu ale balenelor de azi, vor fi mişunat prin apele mării ca şi pe uscat. Astfel încât arhipelagul acesta merită studiul geologic, deoarece, în loc să aibă climat umed şi vegetaţie bogată, este extrem de arid şi, faţă de regiunea ecuatorială în care se află, deosebit de temperat.

Ca să sfârşim cu fauna respectivă, cele cincisprezece specii de peşti marini, pe care mi le-am procurat aici, sunt toate specii noi; ele aparţin la douăsprezece genuri, toate fiind larg răspândite, în afară de Prionotus21, ale cărui patru specii cunoscute mai dinainte trăiesc în mările de la răsăritul Americii. Dintre scoicile terestre, am adunat şaisprezece forme (şi două varietăţi distincte), toate propriiarhipelagului, afară de un Helix, găsit în Taiti; o singură scoică de apă dulce (Paludina) se află şi în Taiti şi în Ţara lui Van Diemen 22. Dl. Cuming, înainte de călătoria noastră, şi-a procurat aici nouăzeci de specii de scoici marine, în care se cuprind speciile, necercetate încă ştiinţific, de Trochus, Turbo, Monodonta şi Nassa23. El a

avut bunătatea şi mi-a adus la cunoştinţă următoarele rezultate interesante: din cele nouăzeci de scoici, nu mai puţin de patruzeci şi şapte sunt necunoscute oriunde altundeva, ceea ce e uimitor, având în vedere larga răspândire a scoicilor marine. Din patruzeci şi trei, găsite în alte părţi ale lumii, douăzeci şi cinci trăiesc pe lângă ţărmurile vestice ale Americii, iar dintre acestea, opt sunt varietăţi deosebite; celelalte rămase, optsprezece la număr (cuprinzând şi o varietate), a. u fost găsite de dl. Cuming în arhipelagul Tuamotu şi câteva dintre ele, de asemenea, în Filipine. Faptul că scoici de pe insulele din mijlocul Pacificului se întâmplă să existe şi aici merită atenţie, deoarece nu se cunoaşte niciun caz de scoică marină care să fie comună insulelor din acel ocean şi ţărmului vestic al Americii. Spaţiul marin nesfârşit, de la nord şi sud, din largul coastei de vest americane, desparte două provincii conchiologice 24 foarte distincte; numai arhipelagul Galapagos poate fi socotit ca loc intermediar, unde s-au creat numeroase forme noi şi unde cele două mari provincii conchiologice şi-au trimis fiecare câţiva colonişti ca reprezentanţi. Provincia americană şi-a trimis aci de asemenea câteva specii să o reprezinte: acesta e cazul speciei galapagice de Monoceros, gen existent numai pe coasta de vest a Americii, precum şi a-l acelora, tot galapagice, de Fissurella şi Cancellaria, genuri foarte răspândite pe coasta de vest, dar inexistente (după cum mă informează dl. Cuming) pe insulele din mijlocul oceanului Pacific[112]. Pe de altă parte, avem specii galapagice de Oniscia şi Stylifer, genuri foarte răspândite până în Indiile de vest şi până în mările Chinei şi Indiei, dar neaflate nici pe coasta vestică americană, nici în mijlocul Pacificului26. Adaug la toate acestea că domnii Cuming şi Hinds au comparat aproape două mii de scoici

112 — Darwin — Călătorie în jurul lumii

de pe coastele de est şi vest ale Americii, ôjungând la concluzia că numai una singură se găsea atât într-o parte, cât şi în cealaltă, anume Purpura patula, care trăieşte în Indiile de vest, pe coasta Panamá şi în arhipelagul Galapagos27. Avem, aşadar, în acest colţ de lume, trei mari provincii marine conchiologice, cu totul distincte, deşi surprinzător de aproape una de alta, nefiind despărţite decât prin fâşii maritime sau terestre, de la nord la sud.

Mi-am dat toată silinţa să colecţionez insecte, dar niciodată n-am văzut, în afară de Ţara Focului, un ţinut mai sărac în această privinţă. Chiar în părţile mai înalte şi umede ale insulelor am putut găsi foarte puţine, exceptând unele mărunte Diptera şi Hymenoptera, majoritatea aparţinând unor forme banale general răspândite. După cum am mai spus, insectele, pentru o regiune tropicală, sunt foarte mici şi negricioase. Dintre gândaci am colectat douăzeci – şi cinci de specii (excluzând pe acelea de Dermestes şi Corynetes, importate oriunde ajunge o corabie; dintre cele douăzeci şi cinci, două aparţin familiei Harpalidae, două familiei Hydrophilidae, nouă la trei familii de Heteromera, iar restul de douăsprezece la tot atâtea alte familii. Cazul insectelor (ca şi al plantelor, pot zice), care, fiind puţin numeroase, aparţin mai multor familii diferite, cred că este foarte general. Dl. Waterhouse, care a tipărit o dare de seamă asupra insectelor de pe acest arhipelag şi căruia îi datorez amănuntele de mai sus, mă informează că sunt câteva genuri noi, că dintre genurile cunoscute, unul sau două sunt americane, iar restul sunt răspândite pe tot globul. Cu excepţia unei Apare, care se hrăneşte cu lemne, şi a unui gândac acvatic, sau doi, de pe continentul american, toate celelalte specii sunt noi

Flora arhipelagului este tot atât de interesantă ca şi fauna lui. D-rul J. Hooker va tipări în curând, în *Linnean Transactions* o largă dare de seamă asupra florei; dânsului

îi sunt îndatorat pentru amănuntele de mai jos. Dintre plantele cu flori, sunt, după cât se cunoaşte până acum, 185 de specii, care, dimpreună cu cele cryptogame în număr de 40, fac la un loc 225. Am fost destul de norocos să mă înapoiez acasă cu 193 din numărul acesta. O sută de plante cu flori sunt specii noi, crescând probabil numai în acest arhipelag. D-rul Hooker crede posibil car dintre plantele care nu cresc numai aici, cel puţin zece specii, găsite în apropiere de terenurile cultivate din insula Charles, să fi fost aduse de altundeva. Este, cred, surprinzător că n-au fost importate în chip natural mai multe specii americane, ţinând seama că distanţa faţă de continent este numai de la 500 până la 600 de mile şi că (după părerea lui Collnett) apele mării aduc adesea pe ţărmurile de sud-est bambuşi, trestii, nuci de palmieri şi tot felul de alţi copaci. Proporţia de 100 de noi plante cu flori faţă de 185 (adică 175, dacă excludem pe cele importate) e destul de mare, presupun, pentru a face din arhipelagul Galapagos o provincie botanică distinctă; numai că flora aceasta nu e chiar atât de proprie ca aceea a insulei Sfânta Elena şi ale, cum mă informează d-rul Hooker, ca aceea din Juan Fernandez. Specificitatea florei galapagice se vădeşte mai limpede la anumite familii; avem astfel 21 de specii de Compositaie, dintre care 20 sunt proprii acestui arhipelag şi aparţin la douăsprezece genuri, dintre care nu mai puţin de zece cresc numai în arhipelag! D-rul Hooker afirmă că flora are un caracter neîndoielnic vest-american, neputându-i descoperi nicio înrudire cu aceea a Pacificului. Dacă, prin urmare, exceptăm pe a optsprezecea «specie de scoici marine, pe una de apă dulce şi alta terestră, care au fost aduse aci, în chip de coloniste, din insulele centrale ale Pacificului şi dacă exceptăm de asemenea singura specie, distinct pacifică, din grupurile galapagice de cintezi, ne dăm seama că acest arhipelag, deşi aflat în oceanul Pacific, face

parte ca faună din America.

Dacă acest caracter s-ar datora numai speciilor imigrate din America, faptul n-ar fi prea însemnat; dar marea majoritate a tuturor animalelor terestre, precum şi mai bine de jumătate din plantele cu flori, sunt creaţii aborigene. Mi s-a părut cu totul izbitor să mă văd înconjurat de păsări noi, de reptile noi, de scoici noi, de insecte noi, de plante noi şi totuşi, prin tonul ţipătului şi coloritul păsărilor, să-mi vină în minte, atât de precis şi viu, câmpiile temperate ale Patagoniei sau deşerturile înfierbântate din Chile de nord. Cum se face că pe aceste petice de pământ, care trebuie să fi fost acoperite de ocean până într-o perioadă geologică târzie, care, fiind formate din lavă bazaltică, se deosebesc ca structură geologică de continentul american şi care au climatul lor propriu, vieţuitoarele aborigene, amestecate atât ca specii cât şi ca număr în proporţii variate cu vieţuitoarele de pe continent şi influenţându-se prin urmare reciproc în felurite chipuri, cum se face, zic, că ele au fost create totuşi după tipurile de organizaţie americană? Probabil că insulele arhipelagului Capului Verde se aseamănă, în privinţa tuturor condiţiilor fizice, mult mai mult cu insulele Galapagos, decât seamănă acestea, din punct de vedere fizic, cu coasta americană, deşi locuitorii indigeni ai ambelor arhipelaguri nu au între ei nicio legătură, cei de pe insulele Capului Verde purtând pecetea Africii, iar cele de pe arhipelagul Galapagos pe a Americii.

Până acum n-am consemnat încă cea mai de seamă caracteristică a istoriei naturale a acestui arhipelag şi anume că fiecare insulă este locuită în mare măsură de vieţuitoare cu caractere proprii. Asupra acestui fapt, mi-a atras atenţia mai întâi dl. Lawson, viceguvernatorul, spunându-mi că, broaştele ţestoase deosebindu-se între ele de la insulă la insulă, el putea spune dintr-odată cărei insule aparţineau. Câtva timp, n-am dat destulă atenţie

acestei afirmaţii, aşa că am amestecat oarecum specimenele luate de pe două din insulele acestea. Nu mi-aş fi închipuit niciodată ca insule, aflate atât de răzleţ – la cincizeci-şaizeci de mile una faţă de alta – deci destul de aproape una de alta formate chiar din aceleaşi roci, cu un climat în totul asemănător şi având aproape aceeaşi înălţime, să poată fi locuite fiecare în parte de alte vieţuitoare. Totuşi vom vedea îndată că aşa stau de fapt lucrurile. Soarta mai tuturor călătorilor, din nefericire, este ca, de îndată ce descoperă faptul cel mai interesant al câte unui loc de pe lume, să fie silit să şi plece de acolo; în ceea ce mă priveşte însă, eu trebuie să fiu recunoscător împrejurării că am putut căpăta date suficiente ca să stabilesc cel mai însemnat fapt al distribuirii vieţuitoarelor organice.

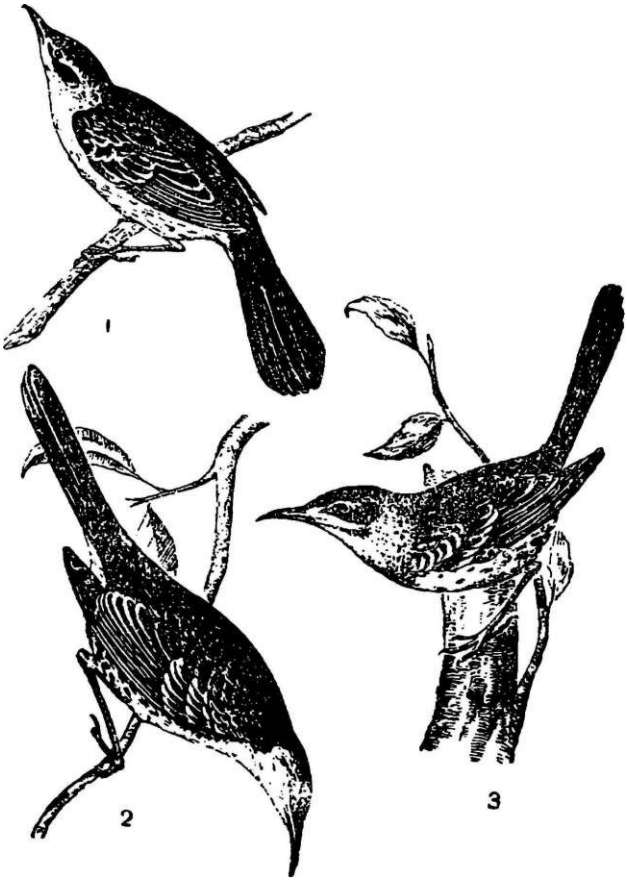

Sturzi-batjocoritori de Galapagos: 1 – Mimus *triâasciatus*, G.R. Gray (*Orpheus trifasciatus* Gould), insula Charles. 2 – *Mimus melanotis*, G.R. Gray (*Orpheus melanotis*, Gould), insulele Chatham şi James. 3 – *Mimus parvuâus*, G.R. Gray (*Orpheus parvulus*, Gould), insula Albemarle

Băştinaşii, după cum am spus, afirmă că ei pot deosebi broaştele ţestoase de pe diferitele insule, deoarece ele au mărimi şi caractere felurite. Căpitanul Porter a descris pe cele din insulele vecine, Charles şi Hood, ca

având carapacea, în faţă, mai groasă şi răsfrântă ca o şa spaniolă, în timp ce broaştele ţestoase din insula James sunt mai rotunde, mai negre şi mai gustoase. Dl. Bibron, de asemenea, mă informează că a văzut şi dânsul două broaşte ţestoase, pe care le socoteşte ca specii diferite, deşi nu poate spune căror insule ale arhipelagului le aparţineau. Specimenele aduse de mine de pe insule erau tinere şi probabil că de aceea nici dl. Gray şi nici eu însumi n-am putut observa la ele deosebiri specifice. Am băgat de seamă însă că Amblyrhynchus marin era mai mare decât oriunde pe insula Albemarle; dl. Bibron îmi spune că a văzut două specii distincte ale genului; prin urmare, probabil că diferitele insule au specii sau rase proprii de şopârle ca şi de broaşte ţestoase. Ceea ce m-a făcut întâia dată să-mi dau seama pe deplin despre aceasta a fost comparaţia numeroaselor exemplare de sturzi-batjocoritori, împuşcaţi de mine însumi sau de unii ofiţeri de pe bord; numai că atunci am descoperit că sturzii din insula Charles aparţineau unei singure specii (Mimus trifasciatus), că cei din insula Albemarle aparţineau speciei Mimus parvulus, că toţi din insulele James şi Chatham (între care se află alte două insule ca verigi ale ace lui aşi lanţ) făceau parte din Mimus melanotis. Ultimele două specii sunt strâns înrudite, încât unii ornitologi le socotesc numai ca rase sau varietăţi? specia Mimus trifasciatus este însă indiscutabil deosebită 30. Din nenorocire, cea mai mare parte a specimenelor de cintezi a fost pusă la un loc; dar am motive puternice să presupun că unele specii ale subgrupului Geospiza se găseau numai în anumite insule. Căci, dacă insulele acestea au specii proprii de Geospiza, atunci ne putem explica numărul considerabil de specii al subgrupului respectiv pe micul arhipelag, iar prin numărul lor considerabil ne putem explica, probabil, acea serie perfect gradată a dimensiunii ciocului lor. Două specii ale subgrupului Cactornis şi două din Camarhynchus au fost

luate din arhipelag; şi numeroasele specimene ale acestor două subgrupe, împuşcate de patru colecţionari în insula James, am observat că aparţineau fiecare câte unei specii, în timp ce specimenele tot atât de numeroase împuşcate fie în insula Chatham, fie în Charles (căci se amestecaseră) aparţineau toate altor două specii; deci putem fi siguri că aceste insule au specii proprii din cele două subgrupe. În privinţa scoicilor terestre, această lege a distribuirii nu este atât de clară. Iar cât despre mica mea colecţie de insecte, dl. Waterhouse observă că nicio insectă, în dreptul căreia am etichetat locul de provenienţă, nu se găsise atât într-o insulă cât şi în cealaltă.

Dacă ne întoarcem acum la floră, vom vedea că plantele aborigene din diferitele insule diferă şi ele în chip uimitor. Dau mai jos rezultatele obţinute de prietenul meu doctorul J. Hooker, care şi-a câştigat în această materie o mare autoritate.

Numele insulei	Totalul numărului speciilor	Numărul speciilor găsite în alte părţi din lume	Numărul speciilor găsite numai în arhipelagul Galapagos	Numărul speciilor găsite pe o singură insulă	Numărul speciilor găsite pe *mai* multe insule din arhipelagul Galapagos
James	71	T3	38	30	8
Albemarle…	46	18	26 i	22	4
Chatham	32	16	16	12	4
Charles	68	39	29	21	8

		(sau 29. dacă se scad plantele probabil importate)			

Trebuie să spun dintr-un început că am cules toate plantele cu flori, fără deosebire, din diferite insule şi că numai printr-o întâmplare fericită le-am putut păstra separat. Totuşi rezultatele proporţionale nu urmează numaidecât să inspire prea mare încredere, deoarece micile colecţii aduse în patrie de alţi naturalişti, deşi confirmând rezultatele în unele privinţi, arată limpede că mai este mult de lucru în cercetarea florei arhipelagului; mai cu seamă cifrele la leguminoase sunt stabilite doar aproximativ.

Dar oricum, tabloul de mai sus ne aduce la constatarea uimitoare căr în insula James, din treizeci şi opt de plante galapagice, care nu se mai găsesc nicăierea pe lume, treizeci cresc numai în această insulă? iar în Albemarle, din douăzeci şi şase de plante aborigene galapagice, douăzeci şi două cresc numai în această insulă, cu alte cuvinte numai patru se găsesc şi în alte insule ale arhipelagului; şi tot astfel mai departe, în privinţa plantelor din insulele Chatham şi Charles, după cum se vede din tabloul de mai sus. Această constatare devine, poate, mult mai impresionantă, dând câteva exemple: astfel, Scalesia, gen remarcabil de Compositaie arborescente, se mărgineşte doar la acest arhipelag31, având şase specii, una în Chatham, alta în Albemarle, a

treia în Charles, alte două în James şi ultima într-una din cele trei insule numite, fără a se şti precis din care anume; dar niciuna din toate şase nu creşte în acelaşi timp pe două insule. În acelaşi fel, Euphorbia, gen de plante foarte răspândit în toată lumea, are aici opt specii, din care şapte sunt numai ale arhipelagului, negăsindu-se însă niciuna pe două insule deodată; Acalypha şi Borreria, genuri existente pretutindeni în lume, au, respectiv, şase şi şapte specii, niciunul neavând aceeaşi specie reprezentată în două insule, în afară de o singură Borreria, care se află în două insule32. Speciile de Compositaie sunt mai cu seamă specific locale. D-rul Hooker mi-a pus la dispoziţie câteva alte exemple izbitoare de diferite specii din aceste insule. El a observat că legea distribuirii lor se aplică atât la genurile proprii ale arhipelagului, cât şi la cele ce se află răspândite în alte părţi din lume; de altfel noi înşine am văzut că diferitele insule au speciile lor proprii de broaşte ţestoase, gen aflat pretutindeni în lume, după cum au specii proprii din genul american, atât de larg răspândit, al sturzului-batjocoritor, ca şi din subgrupul galapagic al cintezilor şi, aproape cert, din genul galapagic Amblyrhynchus.

Răspândirea locuitorilor acestui arhipelag poate că n-ar fi atât de uluitoare, dacă, de exemplu, o insulă ar avea un sturz-batjocoritor, iar alta cine ştie ce altă pasăre, care să aparţină unui gen cu totul distinct, sau dacă o insulă ar avea genul ei de şopârlă, iar alta un gen cu totul diferit şi chiar niciunul, sau încă dacă, în diversele insule, ar creşte nu specii reprezentative ale aceloraşi genuri de plante, ci genuri total diferite, cum se întâmplă în mare măsură. Căci, ca să dăm un exemplu, marele arbust fructifer din insula James nu avea nicio specie reprezentativă în insula Charles. Dar este sigur că vreo câteva insule îşi aveau speciile lor proprii de broaşte ţestoase, de sturzi-batjocoritori, de cintezi şi de numeroase plante, specii cam

cu aceleaşi obiceiuri, găsindu-se în locuri asemănătoare şi îndeplinind evident acelaşi rost în economia naturală a acestui arhipelag; faptul acesta m-a umplut de uimire. Bineînţeles, putem bănui că unele dintre speciile reprezentative, cum e cel puţin cazul broaştelor ţestoase şi al unor păsări, se dovedesc până la urmă a fi numai rase deplin caracterizate, dar, chiar aşa fiind, naturalistul-filozoi se simte tot atât de mult interesat. Am spus că mai toate insulele sunt aproape una de alta; pot preciza că insula Charles se află la cincizeci de mile faţă de partea cea mai apropiată a insulei Albemarle; insula Chatham se află la şaizeci de mile faţă de partea cea mai apropiată a insulei James, dar între ele sunt două insule intermediare, pe care nu le-am vizitat; insula James este numai la zece mile de ţărmul insulei Albemarle, dar cele două locuri, de unde mi-am colecţionat specimenele, sunt la treizeci şi două de mile unul faţă de altul. Trebuie să repet că nici natura solului, nici înălţimea uscatului, nici climatul, nici caracterul general al vieţuitoarelor asociate şi, prin urmare, nici influenţa unora asupra altora nu se deosebeşte prea mult de la insulă la insulă. Dacă ar exista o cât de sensibilă diferenţă între climatele insulelor, această diferenţă ar trebui să fie între grupul bătut de vânt (şi anume Charles şi Chatham) şi cel adăpostit –, dar se pare că nu e nicio deosebire corespunzătoare în privinţa produselor celor două jumătăţi ale arhipelagului. Singura explicaţie, pe care o pot da acestei deosebiri apreciabile dintre locuitorii diferitelor insule, constă în curenţii marini foarte puternici, care, curgând înspre vest şi înspre vest-nord-vest, separă insulele sudice de cele de la nord, în ceea ce priveşte transportul vieţii prin apele mării; şi am observat de asemenea între insulele de la nord un alt curent nord-vestic, care separă în adevăr insula James de insula Albemarle. Cum arhipelagul nu e prea bântuit de viscole, nici păsările şi insectele, nici seminţele mai uşoare

nu pot fi suflate de vânt de pe o insulă pe alta. În sfârşit, neînchipuita adâncime a oceanului între insule, precum şi originea vulcanică a acestora, aparent recentă (în sens geologic), arată că ele n-au putut fi niciodată unite: şi acesta este, probabil, considerentul de cea mai mare însemnătate privitor la răspândirea geografică a vieţuitoarelor respective. Trecând în revistă toate faptele de mai sus, rămânem încremeniţi de marea putere creatoare, dacă se poate spune astfel, desfăşurată pe aceste mici insule stâncoase şi sterpe; şi cu atât mai uimiţi suntem, cu cât acţiunea acestei puteri creatoare, deşi analoagă în sine, s-a exercitat diferit asupra unor locuri atât de vecine. Am spus că arhipelagului Galapagos i s-ar putea zice satelit al Americii, dar mult mai nimerit ar fi să i se zică grup de sateliţi, asemănători din punct de vedere fizic, deosebiţi din punct de vedere organic, totuşi înrudiţi de aproape unul cu altul şi toţi la un loc înrudiţi, într-un grad nu atât de mare ca între ei, cu uriaşul continent american33.

Voi încheia descrierea istoriei naturale a acestor insule cu un adaus asupra blândeţii de nespus a păsărilor.

Predispoziţia acestora este a tuturor speciilor terestre şi anume, a sturzilor-batjocoritori, a cintezilor, a regişorilor, a muscarilor-tirani, a porumbeilor şi a şorecarilor mâncători de cadavre. Toate se apropiau adesea până a putea fi omorâte cu vreo smicea şi câteodată, cum am încercat eu însumi, să fie prinse cu şapca sau cu pălăria. Puşca, prin părţile acestea, era aproape de prisos: mi s-a întâmplat să împing cu gura ţevii un şoim care sta pe o ramură de copac. Într-o zi, pe când stam întins pe pământ şi ţineam în mână un vas făcut din o carapace de broască ţestoasă, un sturz-batjocoritor se lăsă din zbor pe marginea lui şi începu să deguste apa din el; şi nu se sperie nici când mă ridicai de jos, ci continua să stea nemişcat pe buza vasului: am încercat adesea şi n-am fost

departe de a izbuti să prind păsările acestea chiar de picioare. Înainte vreme, păsările de aici par a fi fost şi mai blânde decât azi. Cowley (în anul 1684) spune că „turturelele erau atât de prietenoase, încât adesea se lăsau din zbor pe pălăria sau pe umerii omului, putând fi prinse de vii: ele nu s-au temut de om, până când unii dintre însoţitorii noştri n-au tras cu puşca în ele, ceea ce le-a făcut mai neîncrezătoare". De asemenea, Dampier, în acelaşi an, spune că, într-o singură plimbare matinală, se puteau omorî câte şase-şapte duzini de turturele. Acum, deşi încă destul de blânde, ele nu se mai lasă din zbor pe braţele oamenilor şi nici nu mai pot fi ucise în prea mare număr. E totuşi de mirare că încă nu s-au sălbăticit, ştiut fiind că aceste insule, în ultimii o sută şi cincizeci de ani; au fost mereu vizitate de bucanieri şi vânători de balene, iar marinarii, care băteau pădurile în căutarea broaştelor ţestoase, nu se dădeau îndărăt niciodată de la plăcerea crudă de a lovi micile păsări cu ce li se întâmpla să aibă la îndemână.

Aceste păsări, deşi azi sunt mult mai urmărite, nu se sălbăticesc totuşi: în insula Charles, colonizată de aproape şase ani, am văzut un băiat stând lângă un izvor cu o smicea înmână şi omorând cu ea porumbeii şi cintezii care veneau să bea apă. El îşi făcuse rost de o grămăjoară de păsăruici pentru prânzul lui şi spunea că de multă vreme luase acest obicei de a le aştepta la izvor. Se pare că păsările din acest arhipelag, neavând încă de unde să înveţe că omul este un animal mai primejdios decât broasca ţestoasă sau şopârlă Amblyrhynchus, nu-i pasă de el, după cum în Anglia păsărilor fricoase, de exemplu coţofenelor, nu le pasă de vacile şi de caii care pasc pe câmpuri.

Insulele Falkland ne dau încă o dovadă despre blândeţea păsărilor. Pernety, Lesson şi alţi călători au observat cât de prietenos, neînchipuit de prietenos, este

micul Opetiorhyncus. Dar blândeţea nu e numai caracteristica lui: vulturul Polyborus, sitarul, gâsca de munte şi de şes, sturzul, presura şi chiar unii şoimi adevăraţi sunt mai mult sau mai puţin păsări prietenoase. Că pot fi atât de blânde, în aceste insule, unde nu lipsesc vulpile, şoimii şi cucuvelele, înseamnă că absenţa tuturor animalelor de pradă din arhipelagul Galapagos nu e ea însăşi cauza blândeţii lor, aici. Gâştele de munte din insulele Falkland arată, prin grija lor de a-şi clădi cuiburile pe insuliţe, că îşi dau seama de primejdia vulpilor; totuşi vulpile nu le fac temătoare faţă de om. Blândeţea păsărilor, îndeosebi a celor de apă, contrastează puternic cu obiceiurile aceloraşi specii din Ţara Focului, unde în epocile trecute ele au fost urmărite pas cu pas de sălbăticiuni. În insulele Falkland, se întâmplă câteodată ca vânătorii să nu poată aduce acasă gâştele de munte, pe care le ucid într-o singură zi, în timp ce în Ţara Focului e tot atât de greu să ucizi una, pe cât e de greu să împuşti în Anglia o gâscă sălbatică obişnuită.

Pe vremea lui Pernety (1763), toate păsările par a fi fost mult mai blânde decât în zilele noastre: ei afirmă că Opetiorhynchus aproape că i se aşeza pe vârful degetului şi că, într-o jumătate de oră, el a ucis, cu un beţigaş, vreo zece. În acea vreme, păsările trebuie să fi fost cam tot atât de blânde, cum sunt astăzi în arhipelagul Galapagos. Se pare că ele s-au deprins să fie mai puţin prevăzătoare pe insulele acestea, decât în arhipelagul Falkland, unde au avut ocazii mai numeroase de experienţă, nu numai datorită corăbiilor care îl vizitau atât de des, dar şi colonizării periodice la care a fost tot timpul supus. Chiar altă dată, când păsările erau aşa de prietenoase, era cu neputinţă, după cum spune Pernety, să se ucidă lebăda cu gât negru, care, ca pasăre călătoare, aducea cu sine înţelepciunea învăţată în ţări străine.

Ädaug că, după Du Bois, toate păsările din insula

Bourbon, în 1571 – 72, cu excepţia flamingilor şi a gâştelor, erau atât de blânde, încât puteau fi prinse cu mâna şi ucise cu băţul, oricât de multe. Carmichael de asemenea afirmă că în Tristan d'Acunha, din Atlantic, singurele două păsări terestre care se găsesc acolo, un sturz şi o presură, „erau aşa de prietenoase, încât se lăsau prinse cu plasa de fluturi11. Din aceste câteva fapte, putem, cred, trage concluzia mai întâi că sălbăticia păsărilor faţă de om este un instinct special îndreptat împotriva omului şi fără nicio legătură cu prevederea lor generală, pe care au dobândit-o, trecând prin alte primejdii; al doilea, că acest instinct nu se capătă de fiecare pasăre în parte după un timp scurt, ci devine ereditar numai după câteva generaţii. La animalele domestice, suntem obişnuiţi să vedem deprinderi noi sau instincte care devin ereditare, dar la cele sălbatice e totdeauna neînchipuit de greu să descoperim cazuri de prevedere ereditară dobândită. Sălbăticia păsărilor faţă de om nu ne-o putem explica decât ca obicei moştenit: comparativ vorbind, în Anglia sunt foarte puţini pui de păsări, care să fie urmăriţi, într-un an de zile, dar aproape toţi, până şi puii golaşi, se sperie de om; pe de altă parte, oricât de numeroase sunt pasările urmărite şi vătămate de om, atât în arhipelagul Galapagos cât şi în Falkland, totuşi ele n-au învăţat încă binecuvântata groază de el. Întemeindu-ne pe aceste fapte, putem aşadar face presupunerea că introducerea oricărui nou animal de pradă într-un ţinut oarecare, mai înainte ca instinctele locuitorilor băştinaşi să se fi adaptat la şiretenia sau puterea veneticului, înseamnă un prăpăd fără seamăn.

CAPITOLUL XVIII
TAITI ŞI NOUA ZELANDĂ

Străbaterea arhipelagului Tuamotu – Taiti – înfăţişarea – Vegetaţia de pe munţi – Vedere asupra insulei Eimeo – Excursie în această insulă – Prăpăstii adânci – Mai multe căderi de apă – Numeroase plante sălbatice

folositoare – Cumpătarea locuitorilor – Moralitatea lor – întrunirea parlamentului – Noua Zeelandă – Golful insulelor – Hippah – Excursie la Uaimate – O aşezare de misionari – Plante engleze sălbăticite – Uaiomio – Înmormântarea unei femei din Noua Zeelandă – Plecarea vasului „Beagle” spre Australia.

20 octombrie. După încheierea lucrărilor de ridicare cartografică a arhipelagului Galapagos, ne îndreptarăm spre Taiti, până unde aveam de navigat fără întrerupere 3 200 de mile. În câteva zile, ieşirăm din regiunea noroasă şi întunecată a oceanului, regiune care se întinde în timpul iernii până departe de ţărmul Americii de Sud. Dădurăm apoi de vreme limpede şi luminoasă, plutind liniştit cu alizeul continuu în pânze şi făcând 150 până la 160 de mile pe zi. În această parte mai apropiată de centrul Pacificului, temperatura este mai ridicată decât lângă coasta americană. Termometrul de la dunetă se stabilea, fie zi, fie noapte, între 27° şi 28°, ceea ce era foarte plăcut, deşi, numai la un singur grad sau două mai sus, căldura ar fi devenit zăpuşitoare. Am trecut prin arhipelagul Tuamotu sau Primejdios şi am văzut câteva dintre acele atât de ciudate insule de coral, care se înalţă numai cu puţin deasupra nivelului apei, fiind numite „insule de lagune”. Un lung ţărm alb-strălucitor este tivit cu o fâşie de vegetaţie verde, care, asemenea unui drum, se îngustează repede pe măsură ce se depărtează, până ce se afundă sub orizont. De sus, de pe catargul cel mai înalt, am putut vedea marea întindere de apă liniştită dinlăuntrul inelului. Aceste insule de coral, joase şi goale la mijloc, sunt într-o disproporţie vădită cu oceanul necuprins, din care ele se înalţă abrupte, şi e o adevărată minune că intruşi atât de slabi nu sunt totuşi copleşiţi şi sfârtecaţi de neobositele şi atotputernicele valuri ale marelui ocean, căruia numai din greşeală i s-a zis Pacific.

15 noiembrie. În zorii zilei, puturăm vedea de

departe ţărmul taitian, cu alte cuvinte insula rămasă clasică pentru toţi călătorii prin mările sudului. De departe, înfăţişarea ei nu era prea atrăgătoare. Nu se putea zări încă vegetaţia luxuriantă a regiunilor ei mai joase; se

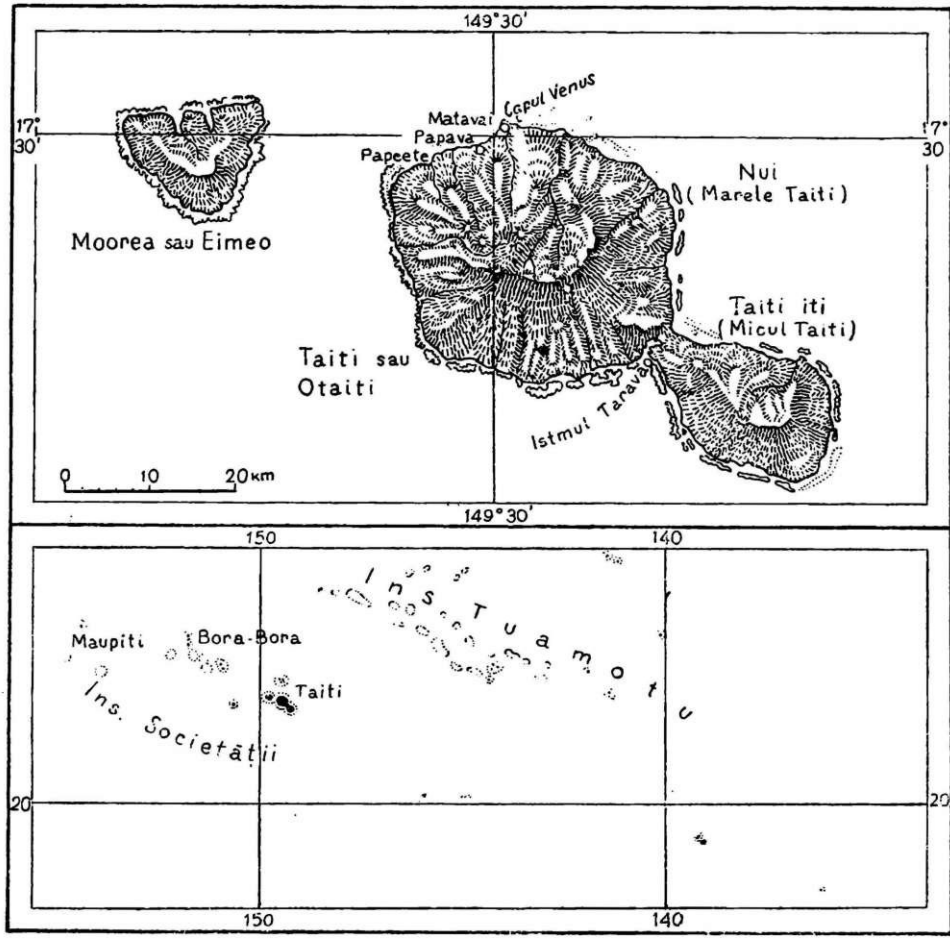

Insulele Societăţii şi insulele Tuamotu.

vedeau numai piscurile sălbatice şi prăpăstioase din centru străpungând norii vălătuciţi în trecere pe deasupra

ei. De îndată ce ancorarăm în golful Matavai, ne trezirăm împresuraţi de sumedenie de canoe. Era duminică pentru noi, dar pentru taitieni era luni; dacă ar fi fost invers, n-am fi primit nici o singură vizită, deoarece lumea de pe aici dă mare ascultare poruncii bisericeşti ca în zi de sâmbătă să nu dezlege bărcile. După prânz, debarcarăm să ne bucurăm de întâile plăceri ale unui nou ţinut şi îndeosebi ale încântătorului ţinut taitian. Sumedenie de lume, bărbaţi, femei şi copii, se strânsese pe vestitul promontoriu Venus aşteptând să ne primească din toată inima, cu chipuri râzătoare şi luminoase. Ne-au petrecut apoi cu un adevărat alai până la locuinţa domnului Wilson, misionarul regiunii, care ne-a ieşit în întâmpinare pe drum, făcându-ne cea mai prietenoasă primire. După ce am stat puţin timp în casa sa, ne despărţirăm, noi pornind prin împrejurimi, pentru ca seara să venim înapoi.

Pământul bun de cultivat abia dacă e ceva mai lat decât o fâşie de sol aluvionar, depus la poalele munţilor şi ocrotit de valurile mării printr-un recif de coral, care încercuieşte, paralel cu ţărmul, toată insula. Între recif şi ţărm e o întindere de apă liniştită, ca un lac, pe care canoele băştinaşilor pot fi lăsate în voie şi unde pot ancora vasele. Pământurile joase, care vin până în reciful de coral, sunt pline de cele mai minunate produse ale regiunilor intertropicale. În mijlocul bananierilor, portocalilor, cocotierilor şi al arborilor de pâine se găsesc locuri despădurite, pe care se cultivă yamşi 2, batate, trestie de zahăr şi ananas. Până şi tufişurile sunt formate din nişte arbuşti fructiferi importaţi, cărora li se zice guayava3; astăzi ei «sunt atât de răspândiţi, încât au năpădit peste tot ca o buruiană. Adeseori, în Brazilia, am admirat frumuseţea diverselor specii de banani, palmieri şi portocali atât de diferiţi unii de alţii; aici, li se mai adaugă şi arborele de pâine, care se evidenţiază mai cu seamă prin frunzele lui palmate, mari şi lucioase. Nu se poate să nu te

minunezi privind aceste grupuri de pomi, ale căror tulpini se desfac în crengi puternice la fel ca stejarii din Anglia, dar încărcate de roade mari şi foarte nutritive. Deşi numai rareori plăcerea de a privi un lucru poate fi pusă pe seama utilităţii lui, totuşi, în cazul acestor pomi magnifici, nu încape nicio îndoială că ideea rodniciei lor neobişnuite hotărăşte în bună parte sentimentul frumuseţii lor. Cărări şerpuitoare duceau pe sub umbra răcoroasă, la locuinţe omeneşti, presărate din loc în loc, ale căror proprietari ne primeau cu omenie şi din toată inima.

Nimic nu mi-a plăcut atât de mult ca locuitorii. Chipurile lor exprimă o blândeţe, care înlătură dintr-odată ideea de om sălbatic, precum şi o inteligenţă, care arată că ei an progresat ca civilizaţie. La muncă, lumea de rând umblă cu corpul gol până la mijloc şi atunci, mai cu seamă, pot fi admiraţi în toată frumuseţea lor. Sunt oameni foarte înalţi, cu umerii largi, atletici şi, în totul, bine proporţionaţi. S-a observat mai de mult că europeanul are nevoie numai de puţină obişnuinţă ca să-i placă mai mult pielea lor întunecată şi să i se pară mai firească chiar decât a lui. Un alb scăldându-se alături de un taitian pare o plantă gălbejită de prea marea grijă a grădinarului lângă alta de un verde închis, crescută sănătos în plin câmp. Bărbaţii mai toţi sunt tatuaţi şi acest fel de ornamentaţie urmează linia unduioasă a trupurilor cu atâta graţie. Încât produce impresia celei mai desăvârşite eleganţe. De fapt, e acelaşi model de tatuaj, variat numai în amănuntele lui, ceea ce îl face, din acest punct de vedere, să semene oarecum cu coroana unui palmier. Modelul porneşte de la şira spinării şi înconjoară armonios, de jur-împrejur, părţile laterale ale corpului. Deşi comparaţia poate fi tăgăduită, am totuşi impresia că trupul omenesc, împodobit astfel, era ca un măreţ trunchi de copac înfăşurat de o liană plăpândă.

Mulţi oameni în vârstă aveau labele picioarelor

tatuate cu desene mărunte, aşezate în aşa fel încât păreau un fel de ciorapi scurţi. Moda aceasta, însă, a mai dispărut, fiind înlocuită de altele. Dar, deşi moda e destul de schimbătoare, lumea stăruie de obicei în aceea pe care a apucat-o în tinereţe. Aşa că bătrânii îşi poartă, vrând-nevrând, vârsta sigilată pe corp, neputând să-şi mai dea aere de tineri, oricât s-ar dichisi. Femeile sunt tatuate ca şi bărbaţii, cu deosebirea numai că ele îşi tatuează de cele mai multe ori şi degetele. Este răspândit azi aproape peste tot la ele gustul nepotrivit de a-şi rade părul de pe creştetul capului, lăsându-şi doar de jur-împrejur un fel de cunună. Misionarii au încercat ei să le convingă să se lepede de acest obicei, dar aşa e moda şi asta e decisiv în Taiti ca, de altfel, şi la Paris. Am rămas foarte dezamăgit de înfăţişarea exterioară a femeilor; ele sunt, în toate privinţele, cu mult inferioare bărbaţilor. Obiceiul de a purta o floare albă sau roşie la ceafă sau câte una înfiptă, printr-o găurică, în urechi, e drăguţ. Pentru a le umbri ochii, ele poartă de asemenea o cunună făcută din frunze de cocotieri. Oricum, însă, femeile par a avea mai multă nevoie de un costum oarecare decât bărbaţii.

Aproape toţi băştinaşii o rup întrucâtva pe englezeşte, cunosc adică denumirea lucrurilor uzuale şi, ajutându-se, pe lângă ceea ce ştiu, de anumite semne, pot susţine, deşi anevoie, o conversaţie obişnuită, înapoindu-ne seara la vasul nostru, ne oprirăm să privim la o scenă foarte drăguţă. Cârduri de copii se jucau pe plajă, aprinzând focuri festive, care iluminau marea liniştită şi copacii din apropiere; în acelaşi timp alţii, ţinându-se de mână, în cerc, cântau cântece taitiene. Ne-am aşezat şi noi pe nisip, unindu-ne cu ei. Cântecele erau improvizate şi vorbeau, cred, despre sosirea noastră –, o fetiţă cânta câte un vers, pe care ceilalţi copii îl reluau fragmentar, formând astfel un cor minunat. Toată această scenă ne făcu să ne dăm bine seama că ne aflam pe ţărmurile unei insule din

vestita Mare a Sudului.

17 noiembrie. Tot alergând după soare, am Izbutit să câştigăm o zi, aşa că ceea ce în carnetul nostru de bord figurează ca marţi 17, este de fapt luni 16. Până să ne aşezăm la gustarea de dimineaţă, vasul ne fu împresurat de o adevărată flotilă de canoe; cred că băştinaşii sosiţi cu bărcile şi veniţi pe bordul vasului nostru, după ce li se încuviinţă aceasta, trebuie să fi fost ca la două sute de inşi. Toţi am rămas cu impresia că ar fi fost greu să mai găsim acelaşi număr de oameni de orice altă naţionalitate, care să fie atât de cumsecade. Mai fiecare adusese câte ceva să vândă: articolul principal de negoţ erau scoicile. Taitienii, cunoscând azi prea bine valoarea banului, îl preferă hainelor vechi şi altor lucruri. Totuşi banii metalici feluriţi, cu numirile lor engleze şi spaniole, îi zăpăceau, nevenindu-le să creadă în valoarea micilor piese de argint decât după ce le schimbau pe dolari. Unele căpetenii strânseseră sume băneşti considerabile. Un astfel de şef, nu de mult, oferea pentru un mic vas de navigat 800 de dolari (aproape 160 de lire sterline); şi adesea ei cumpărau baleniere sau cai, dând de la 50 până la 100 dolari.

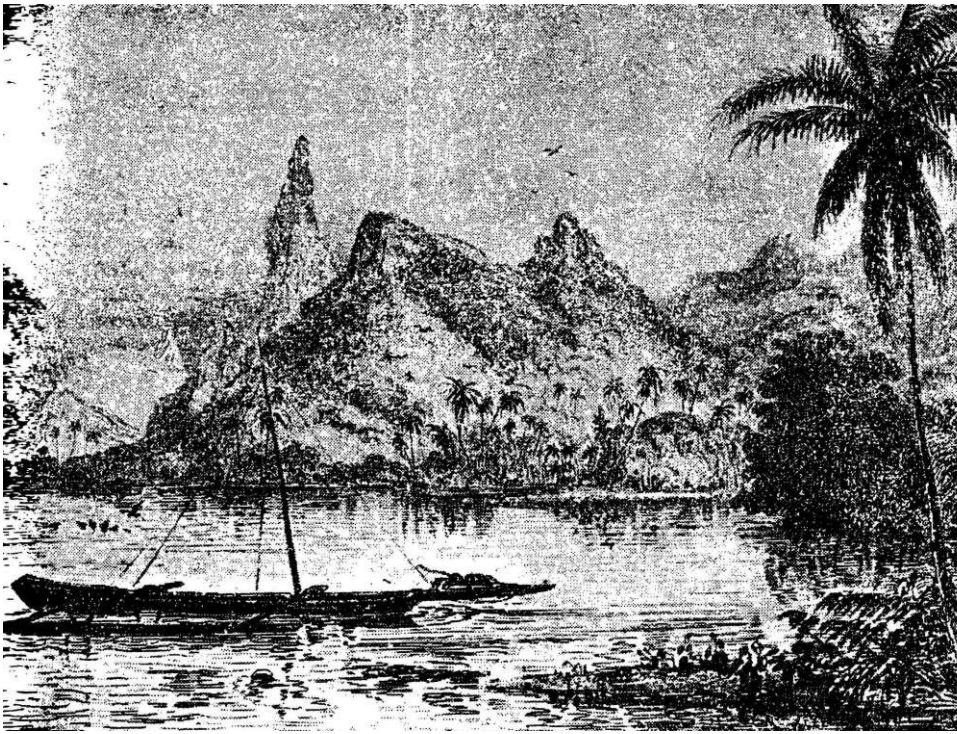

Insula Taiti. Gravură de Ch. Martens.

După gustarea de dimineaţă, mă dusei pe ţărm şi urcai o pantă din apropiere până la două-trei mii de picioare înălţime. Munţii exteriori sunt netezi şi conici, dar destul de repezi, iar rocile vulcanice, din care sunt formaţi, au fost întretăiate de prăpăstii adânci, care se desfac divergent din centrul stâncos al insulei către coastă. Străbătând îngusta şi joasa cingătoare de pământ rodnic, urmai o coamă de munte lină, dar povârnită în părţi, care înainta printre două prăpăstii adânci. Vegetaţia era ciudată, constând aproape numai din ferigi pitice, care, ceva mai sus, se amestecau cu buruieni grosolane, semănând întrucâtva cu aceea de pe unele coline din Ţara Galilor; dar o astfel de vegetaţie, chiar deasupra grădinii

de plante tropicale de pe ţărm, mă miră foarte mult. La cea mai mare înălţime pe care o atinsei, copacii apărură din nou. Străbătusem deci trei zone de vegetaţie, pe care le puteam compara. Zona de jos îşi datorează umezeala şi deci fertilitatea faptului că este o întindere de şes şi, cum ea se află cu foarte puţin deasupra nivelului mării, apele de la munte se scurg prin ea încetul cu încetul, udând-o îndeajuns. Zona mijlocie nu ajunge până la înălţimea celei de deasupra, unde atmosfera e umedă şi noroasă, aşa că ea rămâne sterilă. Pădurile din zona superioară sunt în adevăr destul de frumoase, ferigile arborescente luând locul cocotierilor de pe coastă. Nu trebuie să se presupună însă că aceste păduri egalează în splendoare pe cele din Brazilia. De altfel nici nu e firesc să se găsească într-o insulă toate produsele naturale, atât de numeroase, care caracterizează un continent.

Din punctul cel mai înalt, atins de mine, se desfăcea priveliştea admirabilă a depărtatei insule Eimeo, care aparţine de asemenea suveranului din Taiti. Pe piscurile ei stâncoase şi semeţe se grămădeau nori albi, care – păreau să formeze astfel un fel de insulă pe cerul albastru, după cum Eimeo era insulă în oceanul albastru. Cu excepţia unei intrări strâmte, ea e complet încercuită de un recif. De la această depărtare, acolo unde valurile întâlneau mai întâi zidul de coral, se vedea doar o dungă îngustă, dar precisă şi strălucitor de albă. Munţii se înălţau abrupt, ieşind chiar din luciul sticlos al lagunei, pe care o cuprindea acea dungă albă, dincolo de care apele frământate ale oceanului apăreau întunecoase. Priveliştea era impresionantă; ea putea fi comparată pe drept, cuvânt cu o gravură încadrată, a cărei ramă o forma reciful, laguna liniştită fiind albul hârtiei marginale, iar insula propriu-zisă desenul. Coborând pe înserate din munte, un om, căruia îi intrai în voie cu un dar de nimica toată, îmi ieşi înainte, aducându-mi banane prăjite, calde încă, un ananas şi nuci

de cocos. Nimic nu mi se pare mai gustos, după o plimbare prin soarele arzător, decât laptele unei nuci crude de cocos. Ananaşii se găsesc pe aici atât de uşor, încât lumea îi mănâncă pe alese, aruncând pe cei care nu li se par frumoşi, aşa cum facem noi cu napii. Ananasul are o mireasmă minunată şi puternică, fiind chiar mai bun, poate, decât cel cultivat în Anglia –, şi aceasta este, cred, lauda cea mai mare pe care o poate aduce cineva oricărui fruct. Până să ne întoarcem pe bord, mai având puţin timp la dispoziţie, di Wilson făcu pe tălmaciul între mine şi taitianul care îmi adusese atâtea bunătăţi, spunându-i că doream să mai fac o mică excursie prin munţi şi că aveam nevoie de el şi de încă un altul ca însoţitori.

18 noiembrie. A doua zi dis-de-dimineaţă, venii pe ţărm, aducând un sac de provizii şi două pături, una pentru mine şi alta pentru servitorul meu. Totul era legat de capetele unei prăjini, pe care taitienii însoţitori o duceau pe umăr, cu rândul. Oamenii aceştia sunt obişnuiţi să poarte astfel, timp de o zi întreagă, până la cincizeci de pfunzi greutate atârnată de fiecare capăt al cobiliţii. Spusei călăuzilor să-şi ia şi ei hrană şi îmbrăcăminte; ei răspunseră că hrană se găseşte în munţi din belşug, iar cât despre îmbrăcăminte, că pielea corpului le e de ajuns. Drumul pe care o apucarăm mergea de-a lungul văii Tia Auru, prin care curgea un râu, care se vărsa în mare la capul Venus. Acesta e unul din râurile mai însemnate ale insulei şi izvorăşte de sub cele mai semeţe piscuri centrale, înalte de aproape 7.000 de picioare. Insula întreagă este atât de muntoasă, încât singurul fel în care se poate pătrunde în munte este a urma firul văii, în sus. La început, drumul ni se aşternea prin pădurile care îmbrăcau malurile râului; apariţia îndepărtată a semeţelor piscuri centrale, văzute ca prin deschiderea unei alei, peste care, din loc în loc, îşi clătina frunzişul câte un cocotier crescut pe de margine, era un tablou extraordinar de pitoresc.

Valea începu în curând să se strâmteze, laturile ei devenind semeţe şi prăpăstioase. Mergând pe jos ca trei-patru ceasuri, băgarăm de seamă după aceea că lăţimea präpastiei prin care înaintam întrecea cu prea puţin lăţimea albiei râului. De fiecare parte, pereţii erau aproape verticali; şi totuşi, datorită naturii moi a straturilor vulcanice, pe orice muchie mai pronunţată răsăreau copaci şi o vegetaţie luxuriantă. Aceste povârnişuri enorme trebuie să fi avut câteva mii de picioare înălţime, totul formând un fel de chei, care depăşea ca măreţie tot ceea ce văzusem mai înainte. Până la amiază, soarele ne bătu drept în creştet, de deasupra prăpastiei –, aerul era răcoros şi umed, dar deodată se făcu zăpuşitor. Mâncarăm de prânz la umbra unei muchii de stâncă, sub o faţadă de lavă columnară. Călăuzii mei îşi şi făcuseră rost de nişte peşte mărunt şi crevete de apă dulce. Pentru aceasta, la plecare, luaseră cu ei o mică plasă cu marginile prinse de un cerc; unde vedeau apa mai adâncă şi mai învârtejită, acolo se aruncau la fund şi, ca vidrele, cu ochii deschişi pe sub apă, urmăreau peştele în orice gaură sau ascunziş, până îl prindeau.

În apă taitienii se mişcă cu aceeaşi uşurinţă ca animalele amfibii. O întâmplare, menţionată de Ellis, arată că se simt ca la ei acasă în acest element. Când, în 1817, se debarca un cal pentru regina Pomare, frânghiile cu care fusese legat animalul pentru a fi luat pe sus şi tras pe mal au plesnit şi calul a căzut în apă; băştinaşii, văzând aceasta, au sărit imediat peste bord cu toţii şi, tot ţipând şi fiecare vrând să ajute cu ceva, fuseseră cât pe aci să-l înece de-a binelea. Dar, de îndată ce calul fu adus pe ţărm, mulţimea de curioşi o zbughi pe loc şi se ascunse, care pe unde apucă, de frica acelui „porc încălecat de un om”, căci aşa botezaseră ei calul.

Puţin mai sus, râul se desfăcu în trei şuvoaie. Cele două, de la nord, erau impracticabile din cauza căderilor

de apă succesive, care se prăvăleau de pe coama sfârtecată a celui mai înalt munte –, tot atât de inaccesibil, după înfăţişare, părea şi celălalt, dar izbutirăm să urcăm în susul lui, pe un drum extraordinar. Laturile văii erau aici aproape abrupte –, numai că, aşa cum se întâmplă adesea cu rocile stratificate, din peretele prăpăstios ieşeau în afară unele mici muchii, pe care crescuseră din belşug banani sălbatici, plante liliacee şi alte ierburi luxuriante tropicale. Taitienii, căţărându-se pe aceste muchii după fructe, descoperiseră o cărare, pe care puteam urca întreg acel perete de prăpastie. ca pe o scară. La început urcuşul din vale se dovedi foarte primejdios, deoarece trebui să ajungem deasupra unui perete de stâncă golaşă, aproape perpendicular, ajutându-ne cu funiile, pe care le luasem cu noi. Nici nu-mi pot închipui cum s-a descoperit întâi că acest loc înfricoşător era singurul pe unde se putea sui omul pe coasta muntelui. După aceea, merserăm cu mare grijă de-a lungul uneia dintre acele muchii, despre care am vorbit, ajungând astfel până la unul din cele trei şuvoaie. Această muchie de munte era de fapt un loc neted, deasupra căruia îşi prăvălea apele o cascadă măreaţă, înaltă de câteva sute de picioare, iar dedesubt o altă cascadă, de asemeni înaltă, se rostogolea în şuvoiul principal al văii de sub noi. Pornind din acest ascunziş răcoros şi umbrit, făcurăm un înconjur larg ca să ocolim căderea de apă de deasupra capetelor noastre. Ca şi mai înainte, ne ţinurăm de mici muchii ieşite în afară, necunoscând adevărata primejdie din pricina desimii de vegetaţie, care ne-o ascundea în bună parte. Ca să trecem de pe o muchie pe alta, trebui să escaladăm un perete vertical de stâncă. Unul dintre taitieni, om bine făcut şi îndemânatic. propti de perete un trunchi de copac, se urcă pe el până la capătul de sus şi apoi, ţinându-se de crăpăturile întâlnite, ajunse pe creasta muntelui. O dată ajuns acolo, legă funiile de un colţ de stâncă şi le dădu

drumul în jos ca să ne tragă câinele şi bagajele, ceilalţi urmând să ne căţărăm şi noi pe urmele lui. Sub stâncă de care se proptise trunchiul de copac uscat genunea trebuie să fi fost adâncă de cinci sau şase sute de picioare? şi dacă ferigele şi crinii, atârnând în josul povârnişului, n-ar fi ascuns întrucâtva acest abis spăimântător, aş fi simţit că se învârteşte pământul cu mine şi pentru nimic în lume n-aş fi încercat să mă urc. Continuarăm însă ascensiunea, când de-a lungul muchiilor, când pe nişte creste ca limba briceagului de înguste, având într-o parte şi în cealaltă prăpăstii fără fund. Prin Anzi, am văzut munţi cu mult mai impunători ca înălţime, dar fără să se poată compara cu aceştia în privinţa povârnişurilor abrupte. Pe înserate, ajunserăm la un locşor neted pe malurile aceluiaşi şuvoi de apă, pe care nu încetasem să-l urmăm şi care cobora până jos, din cascadă în cascadă. Aci ne pregătirăm cele trebuitoare ca să mânem peste noapte. Pe amândouă laturile prăpăstiei, se vedeau desişuri nesfârşite de banani de munte, încărcaţi de fructe coapte. Unii dintre ei, destul de numeroşi, erau înalţi de la douăzeci până la douăzeci şi cinci de picioare şi groşi de trei până la patru în circumferinţă. În câteva minute, taitienii, aducând fâşii de coajă de copaci, care le serveau la legat, făcând stâlpi din tulpinile de bambus şi strângând frunze late de bananieri pentru stufărit acoperişul şi pereţii, ne înălţară o casă minunată, iar din frunze uscate ne pregătiră paturi moi.

Se apucară apoi de făcut focul şi ne încălziră mâncarea de seară. Ca să aprindă focul, ei frecară un băţ cu vârful bont prin şanţul făcut de-a lungul unuia mai gros, până ce praful de lemn produs prin frecătură se aprinse. Pentru treaba aceasta, nu se foloseşte orice fel de lemn, ci numai Hibiscus Liliaceus 4, care este deosebit de alb şi foarte uşor; acelaşi lemn se întrebuinţează atât pentru cobiliţele drepte, cu care ei cară orice încărcătură, cât şi pentru outriggerii de la bărcile lor5. În câteva clipe, beţele

frecate astfel se aprinseră; dar nu oricine s-ar pricepe la această îndeletnicire, care este, după cum am văzut eu însumi, foarte dificilă; până la urmă însă, spre marea mea mândrie, tot am izbutit să aprind şi eu praful de lemn. Gauchos din pampas au altă metodă; ei iau o surcea mlădioasă, ca de optsprezece inchi în lungime, al cărei capăt de sus şi-l proptesc în piept, iar celălalt capăt, ascuţit bine, îl vâră în gaura unei bucăţi de lemn; surceaua, încovoindu-se sub apăsarea pieptului, e ţinută de partea curbată şi învârtită cu repeziciune întocmai ca un burghiu de dulgher. Taitienii, după ce aprinseră un mic foc de crăci, puseră pe lemnele care ardeau un număr oarecare de pietre, cam de mărimea mingilor de cricket. După cel mult zece minute, crăcile se făcuseră jăratic, iar pietrele erau încinse. Însoţitorii noştri înfăşuraseră de mai înainte în mici pachete de frunze bucăţi de carne, peşti, banane, fie crude fie coapte, şi măciulii de rodul-pământului6. Puseră apoi pachetele verzi între două rânduri de pietre încinse şi acoperiră totul cu pământ în aşa fel, încât să nu poată ieşi nici pic de fum sau de aburi. Ca la un sfert de ceas, scoaseră din pământ o friptură minunat rumenită. Mâncarăm pe alese, pachetele verzi servite pe frunze de bananieri, băurăm apă rece, cu coaja unei nuci de cocos, din şuvoiul care se ducea la vale şi ne desfătarăm astfel cu masa noastră rustică.

Nu puteam să mă uit fără admiraţie la vegetaţia din preajma mea. Eram înconjurat de adevăraţi codri de bananieri, ale căror roade, deşi folosite ca hrană în atâtea chipuri, zăceau grămezi-grămezi pe pământ şi putrezeau. În faţa noastră, era un desiş imens de trestie de zahăr sălbatică, iar râul era umbrit de tulpinile verzi-întunecate şi noduroase ale avei, plantă vestită altă dată pentru acţiunea ei îmbătătoare7. Am mestecat în gură o bucăţică: era acră la gust şi neplăcută, ceea ce ar fi făcut pe oricine să o declare otrăvitoare. Mulţumită misionarilor, planta

aceasta creşte acum în voie numai prin asemenea prăpăstii, nemaivătămând pe nimeni. Văzui chiar lângă mine rodul-pământului, ale cărui rădăcini, bine coapte, sunt bune de mâncat, ca şi frunzele crude, care sunt mai gustoase decât spanacul. Se găsea de asemenea ign. anul sălbatic şi planta liliacee numită ti, care creşte din belşug şi are rădăcina brună şi moale, semănând ca formă şi mărime cu un ciot mare de lemn; chiar rădăcina ei ni se servi ca desert, fiind dulce ca marmelada şi având gust plăcuts. Pe lângă toate acestea, mai erau alte câteva fructe sălbatice şi plante folositoare. Micul râu avea nu numai apă rece, dar şi ţipari, precum şi raci. Comparând acest loc cu atâtea altele, rămase necultivate, din zonele temperate, îl admirai nespus de mult. Şi simţii cât adevăr este în observaţia că omul, omul sălbatic cel puţin, cu mintea lui dezvoltată numai în parte, este copilul tropicelor.

Cum mai era puţin până să se însereze, mă dusei în susul râului să-mi pierd vremea prin umbra întunecată de banani. Trebui însă să pun capăt plimbării mele, deoarece dădui de o cascadă înaltă de două-trei sute de picioare, deasupra căreia se vedea alta. Menţionez toate aceste căderi de apă în albia râului, ca să dau cât de cât ideea povârnişului acestor locuri. Se pare că niciodată adierea vântului n-a pătruns în ascunzişurile unde cad apele. Subţirile margini ale frunzelor late de bananieri, brumate de apa pulverizată, erau întregi, nu cum se înfăţişaţi de obicei, sfâşiate în mii de filamente. De pe locul unde ne aflam noi, aproape agăţaţi de coasta muntelui, puteam privi până departe în fundul văilor vecine; iar semeţul pisc al munţilor centrali, înălţându-se ca un turn la şaizeci grade de zenit, ascundea jumătate din cerul amurgit. Priveliştea înnoptării treptate, care cuprindea încetul cu încetul ultimele şi cele mai înalte vârfuri, era un spectacol sublim.

Înainte să ne întindem noi înşine la pământ, ca să

dormim, taitianul mai în vârstă căzu în genunchi şi, cu ochii închişi, spuse de mai multe ori o lungă rugăciune în limba lui. El se ruga cum s-ar fi rugat orice creştin, cu evlavia cuvenită, fără prefăcătorie şi fără teamă de ridicol. Şi tot astfel niciunul dintre călăuzii mei, la masă, nu s-ar fi

 jurul lumii atins de mâncare mai înainte de a spune o mică rugăciune. Acei călători care cred că taitianul se roagă numai când simte asupra sa privirile misionarului ar fi trebuit să doarmă cu noi în acea noapte pe coasta muntelui. Spre dimineaţă, plouă cumplit, dar acoperişul din frunze de bananier ne feri de orice picătură de ploaie.

19 noiembrie. În zori, după rugăciunea de dimineaţă, prietenii mei pregătiră gustarea înv acelaşi fel minunat ca şi seara trecută. Ei înşişi, de altfel, se înfruptară din ea zdravăn: în adevăr, niciodată n-am văzut oameni care să mănânce atât de mult. Cred că lărgimea enormă a stomacului lor se datorează în cea mai mare parte regimului de fructe şi leguminoase, care conţin proporţional puţine elemente nutritive. După cum aveam să aflu mai târziu, am fost fără să vreau, pentru aceşti însoţitori ai mei, cauza corupătoare, făcându-i să-şi calce una din legile şi interdicţiile lor de viaţă: luasem cu mine o sticlă de rachiu şi, îmbiindu-i, ei nu putură să mă refuze de a bea împreună; dar, de câte ori dădea câte o duşcă, ei îşi puneau degetul arătător pe buze, rostind vorba „Misionarul”. Cu vreo doi ani mai înainte, deşi se izbutise să se înlăture consumul avei, beţia făcea mai peste tot, în rândurile băştinaşilor, prăpăd, deoarece se introdusese de curând rachiul. Misionarii convinseră atunci pe câţiva oameni de bine, care vedeau cât de repede li se duce astfel ţara de râpă, să se unească cu ei, înfiinţând o Societate de tempera-nţă. Din bun simţ sau ruşine, toate căpeteniile dimpreună cu regina se convinseră în cele din urmă să facă parte din zisa societate. Se alcătui şi se puse în

vigoare, fără întârziere, legea după care era oprit să se aducă în insulă orice fel de rachiuri, iar cel care va vinde sau va aduce articolul interzis urma să fie pedepsit cu amendă. Cu mult spirit de dreptate, se lăsă liberă vânzarea stocurilor existente pentru o perioadă oarecare şi numai după aceea legea intră în vigoare. Dar, o dată ce se împlini termenul prevăzut de lege, se procedă la o percheziţie generală, de care nu fuseseră scutite nici locuinţele misionarilor, iar toată ava găsită (aşa numeau băştinaşii orice rachiu tare) fu vărsată în şanţuri. Oricine s-ar gândi cât de cât la urmările intemperanţei localnicilor din cele două Americi, cred că nu poate decât să recunoască marele bine făcut de misionari tuturor oamenilor care iubesc insula Taiti. Câtă vreme mica insulă Sf. Elena rămase sub conducerea Companiei Indiilor Orientale9, se interzise importul de alcooluri din cauza influenţei lor vătămătore; în schimb, vinul se procura în mod liber de la Capul Bunei Speranţe. Faptul că în acelaşi an, când în Sf. Elena se îngăduia vânzarea rachiurilor, în Taiti. prin libera voinţă a poporului, a fost pus în afara legii consumul lor, este foarte interesant, deşi de loc de mirare.

După gustarea de dimineaţă, pornirăm la drum. Cum scopul meu era numai să-mi dau oarecum seama de înfăţişarea insulei în interiorul ei, ne întoarserăm pe o altă cărare, care cobora până jos, în valea principală. Ajunşi în părţile mai puţin prăpăstioase, trecurăm prin păduri foarte întinse de banani sălbatici. Cu corpurile lor goale şi tatuate, cu capetele încununate de flori, taitienii, văzuţi în umbra întunecoasă *a* acestor păduri, reprezentau cel mai minunat tabolu al vieţii omeneşti în cadru primitiv. Coborând de pe munte, urmarăm linia crestelor, care erau neînchipuit de înguste şi, pe lungimi considerabile, se arătau drepte ca o scară, înveşmântate toate cu multă vegetaţie. Grija de fiece clipă de a nu face un pas greşit, de a ne cumpăni trupurile şi a pipăi mai întâi cu piciorul locul

pe care trebuia să călcăm, făcea ca mersul să fie istovitor. Povârnişurile şi prăpăstiile mă uimeau fără întrerupere: când uneori mă opream să văd de jur-împrejur ţinutul, de pe vreo creastă ca muchia de cuţit, locul pe care stam era aşa de mic, încât aveam impresia că priveam dintr-un balon. O singură dată am fost nevoiţi, la coborâre, să ne folosim de frânghii, şi anume acolo unde dădeam în valea principală. Dormirăm sub aceeaşi muchie de stâncă unde prânzisem cu o zi mai înainte; noaptea era încântătoare, dar cumplit de întunecoasă în adâncul strâmt al gâtuiturii.

Până a vedea eu însumi insula aceasta, nu înţelegeam prea bine două fapte, despre care pomeneşte Ellis: întâi, că supravieţuitorii învinşi ai crâncenelor bătălii de pe vremuri se retrăgeau în munţi, unde o mână de oameni puteau să se lupte cu oricâţi; şi e adevărat că şase inşi ar fi putut uşor respinge mii de atacanţi, acolo unde taitienii mei proptiseră de stâncă un trunchi de copac; al doilea că, după introducerea creştinismului, erau unii oameni sălbatici care trăiau ascunşi în munţi, prin văgăuni rămase necunoscute locuitorilor mai civilizaţi.

20 noiembrie. A doua zi dimineaţă, pornirăm devreme şi la amiază sosirăm la Matavai. Pe drum, întâlnirăm cete-cete de oameni cu mândre trupuri atletice, care se duceau la munte după banane sălbatice. Aflai că vasul nostru, din pricina greutăţii de a ancora, o luase înspre golful Papaua, către care mă îndreptai şi eu, pe uscat. Era un loc în adevăr plăcut: un golf înconjurat de recife, cu apa liniştită ca a unui lac. Pământul cultivat, încărcat de produse minunate şi presărat din loc în loc cu locuinţe omeneşti, venea până în marginea apei.

După diversele descrieri citite, până să ajung în aceste insule, ardeam de nerăbdare să-mi fac o idee personală asupra stării morale a locuitorilor, deşi îmi dam seama că o astfel de idee nu putea fi decât. aproximativă. Primele impresii depind totdeauna în cea mai mare măsură

de ideile dobândite mai dinainte. În împrejurarea de faţă, tot ceea ce ştiam eu aflasem din *Polynesiari Researches* ale lui Ellis (lucrare admirabilă şi foarte interesantă, dar fireşte privind totul cu ochi numai binevoitori), din *Voyage* de Beechey şi din călătoria lui Kotzebue, acesta din urmă fiind un adversar neîmpăcat al întregului sistem misionar.

Cine compară aceste trei descrieri îşi poate forma, cred, o idee mulţumitoare despre stările de azi din Taiti. O informaţie, luată de mine din ultimii doi autori, era hotărât neadevărată: e vorba despre afirmaţia lor că taitienii deveniseră o rasă posomorâtă şi bănuitoare, din cauza fricii de misionari. N-am văzut la ei nici urmă de teamă, afară numai dacă, în adevăr, nu amestecăm, numindu-le la fel, frica şi respectul. Nu nemulţumirea este simţământul lor general; în Europa, ar fi greu să găseşti, dintr-o mulţime dată, atâţia oameni cu chipuri luminoase şi fericite. Misionarii sunt învinovăţiţi de prohibiţia prostească

26*

şi nemiloasă a fluierului şi a dansului; la fel se consideră ţinerea mai mult decât prezbiteriană a repausului de sâmbătă. În privinţa acestor măsuri nici nu încerc să opun altă părere unor oameni care au şezut în insulă atâţia ani, de vreme ce eu am stat numai acelaşi număr de zile 10.

În rezumat, moralitatea şi religia locuitorilor mi se par a fi cu totul sincere. Sunt mulţi care atacă, şi aş putea zice că mai veninos decât Kotzebue, atât pe misionari, cu sistemul lor, cât şi urmările practice ale acestei activităţi. Unii dintre ei nici nu se gândesc să compare starea de azi a insulei cu starea de acum numai treizeci de ani sau chiar cu aceea a Europei din zilele noastre; dar o judecă după măsura evanghelismului absolut. Ei aşteaptă de la misionari să facă ceea ce n-au făcut nici apostolii. În loc să-i laude pentru cât au izbutit să înfăptuiască, le aruncă vina

de a nu fi ridicat condiţia omului la măsura ideală a evanghelismului. Ei uită sau nu vor să-şi amintească de sacrificiile şi de puterea preoţimii idolatre, de doctrina depravării, fără pereche pe lume, profesată de această preoţime, de infanticidul consecinţă a doctrinei lor, de războaiele sângeroase, în care biruitorii nu cruţau nici femeile şi nici copiii? ei uită că toate aceste apucături au fost abolite şi că, odată cu introducerea creştinismului, necinstea, intemperanţa şi dezmăţul au fost în bună parte reduse. A uita asemenea stări de lucruri este pentru un călător ingratitudine josnică, pentru ca dacă i s-ar fi întâmplat să se afle pe cine ştie ce coastă necunoscută, în urma unui naufragiu, abia atunci s-ar fi rugat el, şi încă prea cucernic, ca învăţătura misionarilor să fi pătruns până acolo.

În privinţa moralităţii, s-a spus adesea că virtutea femeilor face mai totdeauna excepţie. Dar, mai înainte de a le blama, ar fi bine să ne reamintim cu toată precizia scenele descrise de căpitanul Cook şi dl. Banks, scene în care bunicele şi mamele femeilor de azi şi-au avut rolul lor. Cei prea severi ar trebui să ţină seama că, în bună parte, moralitatea femeilor din Europa se datorează atât educaţiei pe care mamele au impus-o de cu vreme fiicelor respective cât şi, în aceeaşi măsură, preceptelor religioase. Dar e zadarnic orice raţionament cu oamenii porniţi. Sunt convins că, nemulţumiţi de a nu fi găsit dezmăţul răsfăţându-se ca pe vremuri, ei nu vor să recunoască progresul nici *îl* moralitatea, pe care ei înşişi nu doresc s-o practice, nici în religia pe care, dacă n-o dispreţuiesc, o subestimează.

Duminică 22 noiembrie. Portul Papeete, în care se află reşedinţa reginei, poate fi socotit drept capitala insulei; tot aci e şi. sediul guvernului şi punctul de ancorare cel mai însemnat. Căpitanul Fitz Roy, împreună cu încă câţiva dintre noi, luă parte în această zi la

săvârşirea sluibei religioase; slujba se făcu mai întâi în limba taitiană. şi apoi în limba noastră. Serviciul divin fu săvârşit de dl. Pritchard, şeful misiunii din insulă. Capela era o mare clădire de lemn, înţesata de lume îmbrăcată cu grijă, de toate vârstele şi de ambele sexe. Am fost mai degrabă nemulţumit de puţina atenţie pe care această lume o dădea slujbei religioase; dar cred că vina era a mea, aşteptându-mă la prea mult. În orice caz, nu era mai nicio deosebire între ţinuta, acelor taitieni şi ţinuta oamenilor dintr-o biserică engleză de ţară. În

tonaţia imnurilor era, hotărât, roarte plăcută; numai predica din amvon, deşi curgătoare, nu rana frumos: repetarea constantă à unor vorbe, ca „ta*ta ta,* ma*ta* mai v o făcea monotonă. După serviciul, în limba engleză, o parte dintre noi ne întoarserăm pe jos la Matavai. Fu o plimbare plăcută, când de-a lungul plajei, când pe sub umbra numeroşilor arbori splendizi.

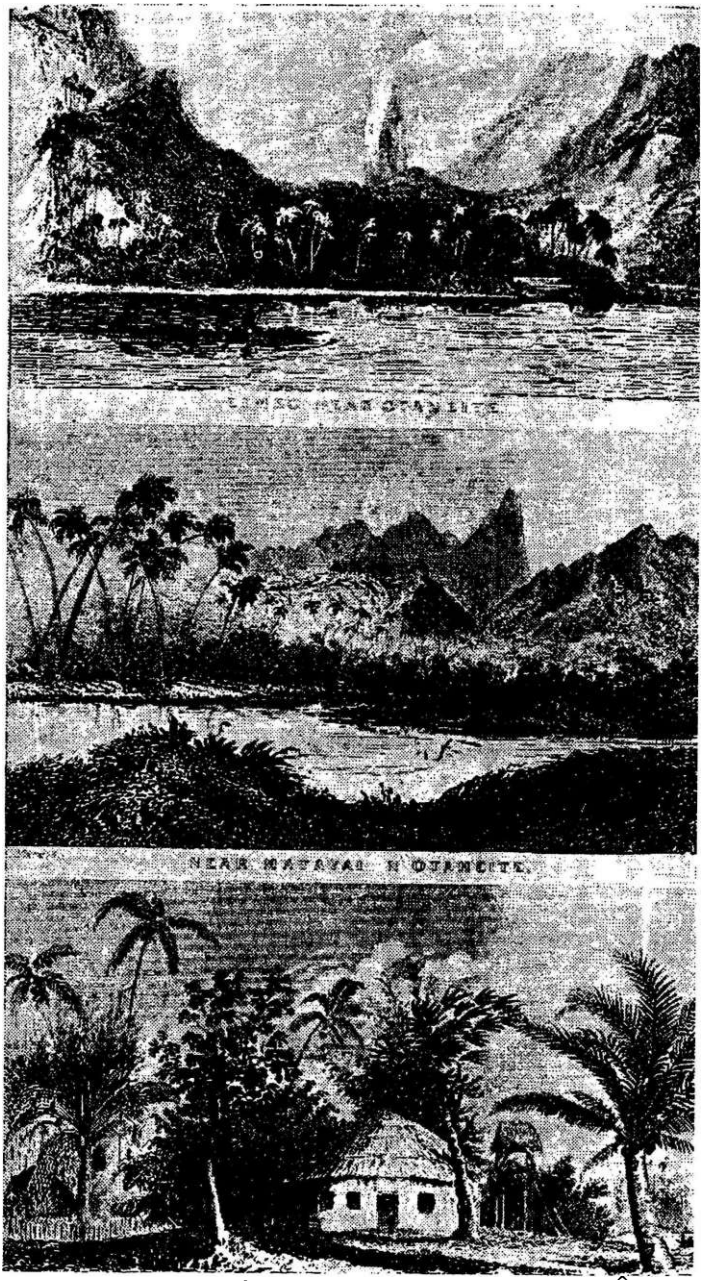

Taiti; (de sus în jos): insula Eimeo. În apropiere de

Taiti; în împrejurimile localităţii Matavai, în Taiti; vechea biserică a misionarului Nott, în Taiti. *Gravurile de sus şi din mijloc de Ch*. Martens; *gravura de jos de F.P. King*.

Acum cam doi ani, un mic vas sub pavilion englez era jefuit de nişte băştinaşi din insulele Tuamotu, aflate atunci sub stăpânirea reginei din Taiti. Şi s-a putut crede că făptaşii fuseseră împinşi la jaf de anumite legi nesăbuite ale maiestăţii sale. Guvernul britanic ceru despăgubiri, ceea ce se consimţi de partea taitiană, cu care se căzu de acord ca pe ziua de întâi septembrie, care a trecut, să plătească suma de aproape trei mii de dolari. Comandorul escadrei de la Lima ordonă deci căpitanului Fitz Roy să se intereseze de acea datorie neachitată la termenul cuvenit şi, în caz de neplata, să ceară satisfacţie. Căpitanul Fitz Roy ceru aşadar reginei Pomare o audienţă; se ştia încă ce rău se purtaseră cu ea francezii11. Ca să discute această chestiune, regina convocă un sfat compus din căpeteniile cele mai de seamă ale insulei, la care participă ea însăşi. Nu voi încerca să mai descriu ceea ce s-a întâmplat, deoarece avem interesanta dare de seamă a căpitanului Fitz Roy. E clar că datoria nu fusese achitată. Motivele de neplată erau mai degrabă echivoce. Dar, altfel, n-aş putea exprima îndeajuns mirarea noastră a tuturor faţă de bunul simţ, pe care membrii acelui sfat l-au arătat în această împrejurare. Cred că toţi am plecat de la adunare cu altă părere despre taitieni, decât aceea cu care venisem. Căpeteniile şi poporul hotărâră să subscrie până la completarea sumei care mai lipsea. Căpitanul Fitz Roy făcu observaţia că nu era drept ca oamenii să-şi sacrifice avutul lor particular pentru crimele unor insulari mărginaşi. I se răspunse că ei sunt recunoscători pentru grija ce li se arată astfel, dar că Pomare este regina lor şi ei sunt'hotărâţi s-o ajute la nevoie. Rezoluţia şi executarea ei neîntârziată, care începu chiar de a doua zi dis-de-dimineaţă, când se deschise o listă de subscripţie,

încheiară perfect dezbaterile acelui sfat plin de loialitate şi de bunăvoinţă.

După discuţia principală, câteva căpetenii se folosiră de prilej şi puseră căpitanului Fitz Roy o serie de întrebări inteligente asupra legilor şi obiceiurilor internaţionale, care privesc pe străini şi vasele lor. Asupra câtorva chestiuni, de îndată ce se termica discuţia, legea respectivă se formula pe loc, verbal. Acest parlament taitian ţinu câteva ceasuri; după încheierea lucrărilor, căpitanul Fitz Roy pofti pe regina Pomare să facă o vizită pe vasul „Beagle”.

2 5 noiembrie. Seara, se trimiseră maiestăţii sale patru bărci; vasul aştepta pavoazat, iar întreg echipajul se afla postat în jurul catargelor, pe bord. Regina veni însoţită de mai toţi fruntaşii insulei. Purtarea tuturor fu admirabilă; nimeni nu ceru nimic şi toţi se arătară încântaţi de darurile pe care li le oferea căpitanul Fitz Roy. Regina era o bondoacă de femeie, fără nicio frumuseţe, graţie sau măreţie. Ea avea o singură însuşire regală: în orice împrejurare, expresia chipului ei era de o desăvârşită încremenire, părând de aceea mai degrabă posomorâtă. Mai mult decât orice, ni se admiră rachetele de artificii: de câte ori ţâşnea câte una, de atâtea ori, după explozia ei, auzeam de jur-împrejurul întunecatului golf câte un „oh!” ieşit din rărunchi. Mult admirate fuseră de asemenea cântecele marinăreşti: regina spuse că unul dintre cele mai vesele trebuie să fi fost altceva decât un imn religios! Cortegiul regal se înapoie pe ţărm abia după miezul nopţii.

26 noiembrie. Spre seară, duşi de o briză dinspre uscat, pornirăm spre Noua Zeelandă; cum tocmai apunea soarele, priveliştea de adio ne-o oferiră munţii din Taiti şi astfel ne despărţirăm de insula căreia toţi călătorii i-au dat tributul admiraţiei lor.

19 decembrie. În amurg, văzurăm de departe Noua Zeelandă. Abia acum ne puteam da seama că străbătusem

Pacificul. Trebuie mai întâi să fi navigat pe acest ocean pentru a şti cât este de nemăsurat. Cu toate că înaintam repede săptămâni de-a rândul, n-am întâlnit nimic altceva decât acelaşi ocean albastru, năprasnic de adânc. Chiar prin diversele arhipelaguri, insulele sunt mici ca nişte pete şi foarte depărtate unele de altele. Obişnuiţi cu hărţile pe scară redusă, pline de punctişoare de umbre şi numiri, noi nu putem şti ce infinit de mică este

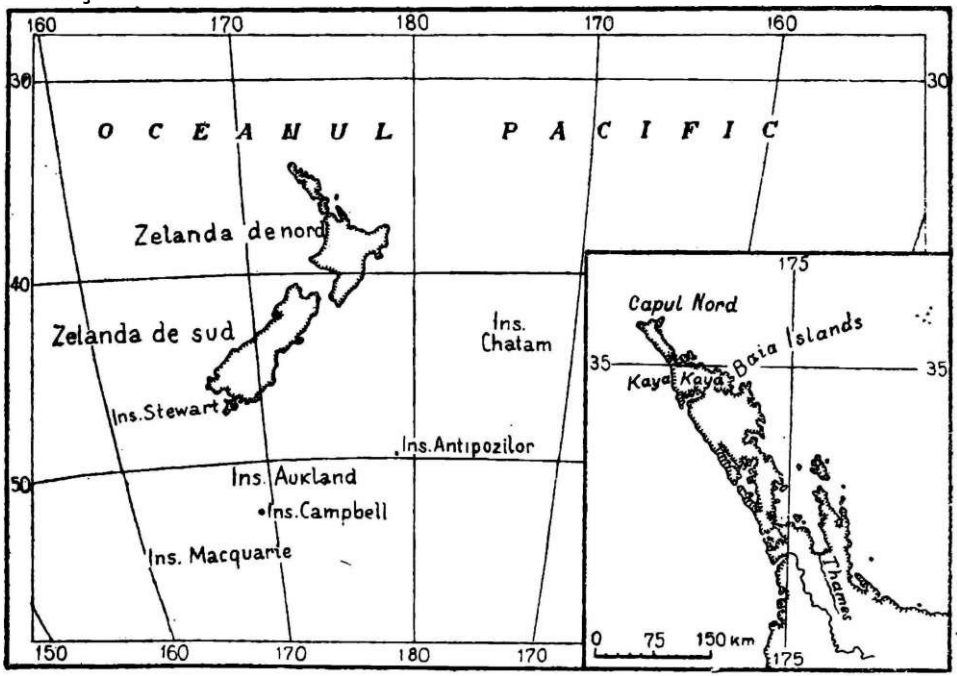

Noua Zeelandă şi insulele vecine.

proporţia de uscat faţă de această arie nemărginită de ape. Trecusem chiar meridianul antipozilor şi fiecare leghe străbătută ne făcea fericiţi la gândul că ne apropiam tot mai mult de Anglia. Antipozii răscolesc în mintea oricui vechi imagini din copilărie, temeri şi minunări. Nu mai de mult decât deunăzi, mă gândeam la această barieră fictivă ca la o – ţintă precisă a călătoriei noastre spre casă; dar

acum mi se pare că tot ceea ce am lăsat în urmă este o simplă umbră, pe care călătorul nu poate pune mâna. Un viscol de câteva zile ne dădu prilejul să socotim ce ne mai aşteaptă încă de-a lungul călătoriei spre patrie şi să-i dorim sfârşitul cât mai apropiat.

21 decembrie. Dis-de-dimineaţă, pătrunserăm în golful Islands, dar, cum vântul încetă să mai sufle câteva ceasuri, rămaserăm la intrarea în golf, neputând atinge locul de ancoraj decât pe la amiază. Ţinutul este muntos, fără a avea contururi zdrenţuite; numai braţele de mare, ce pornesc din golf, îl întretaie adânc şi în toate direcţiile. Din depărtare, suprafaţa insulei pare acoperită de păşuni buruienoase, care de fapt nu sunt altceva decât ferigi. Pe munţii mai îndepărtaţi, ca şi în unele locuri pe văi, se văd păduri destul de întinse. Culoarea dominantă a priveliştii nu este verdele strălucitor; ea seamănă cu aceea a ţinuturilor din Chile, ceva mai la sud de Concepción. În mai multe locuri ale golfului, de jur-împrejur, satele cu casele lor pătrate şi aspectul îngrijit sunt risipite până în marginea apei. Trei baleniere se legănau în ancoră, iar câte o canoe din când în când străbătea golful de la un ţărm la altul; în afară de aceste, singure mişcări, o atmosferă de repaus absolut domnea pretutindeni, peste întreaga regiune. O singură canoe ne întâmpina, ducându-ne la locul de ancoraj. Această barcă şi aspectul golfului întreg contrastau nu tocmai plăcut cu primirea veselă şi gălăgioasă ce ni se făcuse în Taiti.

După-amiază, ne duserăm pe ţărm la unul din pâlcurile mai mari de case, care abia merită numele de sat. Se cheamă Pachia: e reşedinţa misionarilor, singurii băştinaşi ai satului fiind, servitori şi muncitori. Numărul englezilor, cu familiile respective cu tot, câţi locuiesc în vecinătatea golfului Islands, se ridică la două-trei sute. Toate casele, dintre care multe sunt văruite simplu şi arată de aceea foarte curat, sunt proprietatea englezilor.

Colibele indigenilor sunt atât de mici şi prăpădite, încât abia se pot zări mai departe. Ceea ce plăcea îndeosebi la Pachia, prin grădinile din faţa caselor, erau soiurile englezeşti de flori, ca trandafiri de câteva neamuri, caprifoi, iasomie, micşunele şi adevărate garduri vii numai de măceş.

2 2 decembrie. De dimineaţă, mă dusei să mă plimb, dar băgai de seamă numaidecât că ţinutul era foarte nepotrivit pentru aşa ceva\ Toţi munţii sunt acoperiţi de ferigi înalte şi de nişte tufişuri scunde, care cresc ca chiparoşii; iar pământ cultivat e prea puţin. Am încercat să mă mişc de-a lungul ţărmului; dar atât într-o parte cât şi în cealaltă am dat numaidecât peste stavila de apă sărată a canalurilor sau de râuri adânci. Locuitorii din diferitele părţi ale golfului comunică între ei (ca şi în Chiloé) aproape numai cu bărcile. M-am mirat văzând că mai toţi. munţii, pe care îi urcam, fuseseră cândva mai mult sau mai puţin fortificaţi. Piscurile lor erau tăiate în trepte, adică în chip de terase suprapuse, fiind adesea apărate de tranşee adânci. Am observat mai târziu că munţii principali din interiorul insulei aveau contururi artificiale: erau aşa-zisele pah, atât de adesea menţionate de căpitanul Cook sub numele de *hippah*, deosebirea între aceste cuvinte datorindu-se articolului pus înainte.

Că acele pah fuseseră altă dată foarte folosite, se vedea după grămezile de scoici şi după gropile în care, cum am aflat, se păstrau cartofii de rezervă. Nefiind apă pe munţi, apărătorii nu puteau să se retragă prea din timp, lungindu-şi astfel asediul; ei se retrăgeau numai când erau atacaţi pe neaşteptate pentru a fi prădaţi, terasele succesive apărându-i minunat de asemenea lovituri. Introducerea pretutindeni a armelor de foc a schimbat însă întregul sistem de luptă: locurile expuse pe vârful munţilor au devenit acum nu numai nefolositoare, dar de-a dreptul primejdioase. Aşa că acele pah se construiesc azi numai pe

pământ şes. Ele constau din parapete duble de stâlpi groşi şi înalţi, fixaţi pe o linie în zigzag, pentru ca orice loc să poată fi apărat din flanc. Între parapete, pământul aruncat e astfel movilit, încât apărătorii să poată sta liniştiţi în spatele lui sau să poată trage peste el cu puştile. La temelie şi în rasul pământului, din loc în loc, se află unele mici ieşituri boltite, prin care, târându-se pe brânci, luptătorii din întărituri iscodeau pe duşman. Reverendul W. Williams, care mi-a dat aceste informaţii, mai spunea că, la un asemenea pah, observase un fel de pinteni, adică nişte grinzi, puse în lung şi fixate pe partea apărată, dinăuntru, a movilei de pământ. Întrebând pe mai-marele lor la ce foloseau aceste despărţituri, el a răspuns că în cazul când doi sau trei luptători erau împuşcaţi, cadavrele lor nu puteau, îl văzute de vecini, care astfel nu se descurajau.

Aceste pah sunt socotite de neozelandezi ca mijloace de apărare desăvârşite, cei care atacă nefiind niciodată atât de disciplinaţi, încât să se năpustească toţi deodată pe întăritură, s-o dărâme şi să pătrundă în ea. La război, niciun şef de trib nu poate porunci unui anumit pâlc să atace într-un anumit fel, iar altuia în alt fel; fiecare luptă cum îl taie capul şi, oricum, un parapet apărat cu arme de foc e firesc ca, oricărui atacant individual, să i se pară moarte sigură. Totuşi trebuie să spun că nicăieri pe lume nu se află un neam de oameni mai războinici ca îieozelandezii. Cea mai convingătoare dovadă a pornirilor lor războinice este purtarea lor când zăresc pe mare vreo corabie –, după descrierea căpitanului Cook, faptul că, văzând un lucru atât de mare şi nou, ei îl bombardează cu pietre, ameninţând în gura mare: „Veniţi numai pe ţărm, să vă ucidem şi să vă mâncăm până la unul”, dovedeşte un curaj neobişnuit. Acest spirit războinic se vede în multe dintre obiceiurile lor şi chiar în cele mai neînsemnate comportări. Dacă un neozelandez e lovit, fie şi numai în glumă, lovitura trebuie neapărat întoarsă; am văzut eu

însumi aşa ceva întâmplându-i-se unui ofiţer de al nostru.

Azi, prin civilizarea băştinaşilor, numărul războaielor a scăzut mult, cu excepţia celor purtate încă de unele triburi din sud. Am auzit de o întâmplare caracteristică, petrecută în sud acum câtva timp. Un misionar dăduse peste un şef şi tribul lui tocmai când se pregăteau de Război; puştile le străluceau de curăţenie şi muniţiile le stau la îndemână. Misionarul le ţinu o lungă predică asupra inutilităţii războiului, precum şi asupra neînsemnătăţii motivului care îl iscase. Şeful tribului păru zdruncinat în hotărârea lui, rămânând pe gânduri; dar, în cele din urmă, întâmplându-se că un butoiaş cu pulbere de puşcă se cam umezise şi n-avea să mai ţină mult, el aduse butoiaşul cu pricina ca argument definitiv al necesităţii de a declara neîntârziat război; ideea de a lăsa să se altereze atâta bunătate de pulbere îi făcea rău; şi asta l-a hotărât. Misionarii îmi spuneau că lui Shongi, căpetenie care a vizitat Anglia, dragostea de război era singurul motiv permanent al oricărei acţiuni. Tribul al cărui şef principal era el fusese într-un timp foarte asuprit de alt trib, care locuia pe malurile râului Thames 12. Bărbaţii toţi depuseră – jurământ solemn că, de îndată ce feciorii lor vor creşte şi vor fi destul de voinici, să nu uite şi să nu ierte aceste suferinţe. Motivul cel mai de seamă al vizitei lui Shongi în Anglia s-a dovedit a fi chiar împlinirea jurământului depus. Toate darurile primite valorau în ochii lui numai în măsura în care puteau fi preschimbate în arme; iar meşteşugurile care îl interesau erau numai cele care aveau vreo legătură cu putinţa de a face arme. Întors la Sydney, Shongi, printr-o ciudată coincidenţă, întâlni în casa d-lui – Marsden pe şeful vrăjmaş de pe malurile râului Thames ei se purtară frumos unul cu altul; dar Shongi îi spuse că de cum se va înapoia din nou în Noua Zeelandă va porni un război neîntrerupt asupra ţării aceluia. Provocarea îi fu primită; şi Shongi, la înapoiere, îşi aduse ameninţarea la îndeplinire,

cu vânt cu cuvânt. Tribul de pe malurile râului Thames fu zdrobit, iar şeful, căruia i se făcuse provocarea, fu el însuşi ucis. Deşi fire închisă, ascunzându-şi gândurile de ură. şi răzbunare, Shongi e înfăţişat, de toţi câţi îl descriu, ca fiind totuşi un om de inimă.

Australian şi neozelandez; (sus, la stânga): indigen

din golful King George (Australia *de* sud-vest); la dreapta: neozelandez; jos: neozelandezi. *Cele două gravuri de sus de R. Fitz Roy*; *gravura de jos de O. Earle*.

Seara, dimpreună cu căpitanul Fitz Roy şi dl. Baker „unul dintre misionari, mă dusei să fac o vizită la Kororadika? dădurăm o raită prin sat şi văzurăm multă lume, atât bărbaţi, femei cât şi copii, cu care stăturăm de vorbă. Oricine ar vedea un neozelandez nu se poate să nu-l compare cu un taitian, deoarece amândoi aparţin ca tip uman aceleiaşi familii. Dar comparaţia este foarte defavorabilă neozelandezului. El va fi fiind, poate, superior ca energie, dar caracterul lui în orice altă privinţă este cu mult mai prejos decât al taitianului. O simplă aruncătură de ochi asupra chipurilor amândurora înlesneşte convingerea că, în timp ce unul e încă sălbatic, celălalt este un om civilizat. Zadarnic s-ar căuta în toată Noua Zeelandă o fiinţă omenească având chipul şi puterea bătrânului şef taitian Utamme. Bineînţeles că felul ciudat cum se practică tatuajul aici dă chipului omenesc în bună parte acea expresie neplăcută. Figurile complicate, deşi simetrice, care acoperă întregul chip, năucesc şi fac impresie proastă asupra ochiului neobişnuit cu ele; probabil, însă, că tocmai tăieturile acestea adânci, care distrug jocul muşchilor superficiali, le dă aerul de rigiditate inflexibilă. Dar, pe lângă această înţepeneală, mai e în ochii lor o sclipire, care nu poate să însemneze decât viclenie şi ferocitate. Sunt oameni înalţi şi zdraveni, fără să aibă nicio legătură cu eleganţa taitienilor, chiar din clasa muncitorilor.

Atât casele cât şi fiinţa lor sunt groaznic de soioase şi dezgustătoare –, nici nu le trece prin minte să-şi spele îmbrăcămintea sau să se spele pe cap. Văzând un şef care purta o cămaşă neagră, îmbibată de jeg, l-am întrebat cum se face că e atât de murdară, iar el mi-a răspuns, plin de mirare: „Nu vezi că e veche?” Nu toţi bărbaţii au cămăşi;

îmbrăcămintea cea mai obişnuită constă dintr-o foaie sau două de velinţă de obicei murdară, care se poartă aruncată pe umeri într-un chip cu totul nepotrivit şi urât. Numai câteva căpetenii au costume corecte de stofă englezească, pe care însă le poartă doar la zile mari.

23 decembrie. Într-un loc numit Uaimate, cam la cincisprezece mile de golful Islands şi la drumul jumătate între ţărmurile de est şi vest, misionarii cumpăraseră o întindere de pământ pentru agricultură. Fusesem prezentat reverendului W. Williams, care, la dorinţa mea, mă invită să-l vizitez la Uaimate. Rezidentul britanic, dl. Bushby, îmi propuse să mă ia cu barca sa pe un canal, ca să văd o cascadă frumoasă şi totodată să scurtez şi drumul până acolo. Tot el îmi făcu rost de un călăuz. Cerând unui şef de lângă el să recomande un om, şeful întrebat se arătă gata să meargă el însuşi; dar atât de mare îi era ignoranţa în ceea ce priveşte valoarea banului, încât întrebă mai întâi câţi pfunzi vreau să-i dau, deşi după aceea se mulţumi pe deplin numai cu doi dolari. Arătându-i o bocceluţă, pe care doream s-o iau cu mine, i se păru neapărat de trebuinţă să cheme un rob. E drept că asemenea sentimente, cum era mândria acestui şef, încep să dispară; dar altă dată căpeteniile ar fi preferat mai degrabă să moară decât să se supună ruşinii de a duce greutatea cea mai neînsemnată. Însoţitorul meu era un om sprinten, îmbrăcat într-o foaie murdară de velinţă şi având chipul întreg tatuat. Pe vremuri, el fusese un războinic de seamă. Părea foarte prieten cu dl. Bushby, deşi de mai multe ori se certaseră cumplit. După cum spune dl. Bushby, ironia cea mai neînsemnată, făcută pe ton liniştit, potolea pe orice indigen, oricât ar fi fost de înfuriat. Şeful care ne însoţea venise o dată la dl. Bushby şi cu glas poruncitor îi spusese: MUN mare şef, un om de seamă, unul dintre prietenii mei, a venit să mă viziteze – trebuie să-i dau ceva bun de mâncare, câteva daruri frumoase” etc. Dl. Bushby, lăsându-

l să-şi sfârşească discursul, îi răspunsese în toată liniştea cam următoarele: „Şi cu ce vă mai poate fi de folos robul dumneavoastră?” Pe loc, acel om, cu cea mai comică expresie, şi-a încetat goala lui lăudăroşenie.

Nu demult, dl. Bushby suferise o lovitură mult mai grea. Un şef, dimpreună cu o ceată de oameni, încercase să-i spargă casă, în miez de noapte, dar, nefiindu-le prea uşor, deschiseră un foc de puşti, înteţit. Deşi uşor rănit, dl. Bushby izbuti până la urmă să-i alunge pe toţi. Puţin după aceea, se descoperi şi agresorul, iar şefii se strânseră într-o adunare generală să dezbată cazul. Cum atacul se dăduse în timpul nopţii, d-na Bushby fiind bolnavă la pat, neozelandezii socotiră faptul ca plin de cruzime. A fi bolnav în pat, spre onoarea lor, era în orice caz pentru ei o împrejurare ocrotitoare. Şefii căzură de acord să se confişte pământul agresorului în favoarea regelui Angliei. Dar întreaga procedură a acestei judecăţi, cu pedeapsa ei cu tot, aplicată unei căpetenii, fu nemaipomenită. Pe de altă parte, agresorul îşi pierdu rangul de castă în ochii egalilor săi; şi englezii considerară degradarea ca mult mai plină de urmări decât confiscarea pământului.

Când barca se desprinse de ţărm, se aruncă în ea un al doilea şef, care dorea numai să se plimbe şi el pe canal. N-am văzut în viaţa ruga o expresie de cruzime mai înspăimântătoare decât avea acest om. De la cea dintâi privire, mi se păru că îl mai văzusem: semăna cu una din schiţele făcute de Retzeh 13 pentru a ilustra balada lui Fridolin de Schiller, fiind chiar unul dintre cei doi oameni care împing pe Robert. În cazanul cu fier topit şi anume cel care îl apucă de piept. Fizionomia lui spunea totul; şeful acesta fusese un asasin faimos şi în acelaşi timp un laş tot atât de faimos. Debarcând într-un anumit locf dli Bushby mă însoţi câteva sute de yarzi pe drum: nu m-am putut împiedica să nu rămân uimit de neruşinarea acelui ticălos îmbătrânit în rele, pe care îl lăsasem întins de-a lungul

bărcii şi care striga după dl. Bushby: „Nu sta prea mult că obosesc, aşteptându-te”.

Apoi, o luarăm la picior. Drumul era o cărare bătătorită, mergând printre ferigele înalte, care acopereau întregul ţinut. După ce străbăturăm câteva mile, sosirăm într-un sătuleţ, unde câteva colibe se înghesuiau una în alta şi unde. erau de asemenea câteva petice de pământ cultivat cu cartofi. Introducerea culturii cartofului a fost cea mai mare binefacere pentru această insulă; azi se întrebuinţează mult mai mult decât orice altă legumă indigenă. Noua Zeelandă e blagoslovită cu marea fericire ca locuitorii ei să nu poată pieri de foame. Ţinutul întreg e plin de ferigi şi rădăcina acestei plante, deşi fără un gust deosebit, conţine multe substanţe nutritive. Băştinaşii ar putea trăi numai cu ferigi şi cu scoicile, care se găsesc din belşug pretutindeni, pe coasta mării. Satelese văd de departe, mai cu seamă după pl-tformele ridicate pe patru stâlpi la zece sau douăzeci de picioare deasupra pământului, platforme pe care recolta se păstrează astfel, ferită de orice accident.

Apropiindu-ne de o colibă, făcui mare haz văzând, în toată regula, ceremonia frecatului său, mai bine zis, a apăsării nasurilor. Femeile – de cum văzură că ne apropiem, începură să rostească ceva cu glasul cel mai plângător –, apoi, ele se lăsară pe vine, uitându-se în sus; însoţitorul meu, aplecându-se asupra fiecăreia în parte şi potrivindu-şi lungul nasului cruciş peste lungul nasului fiecăreia, începu seria apăsăturilor. Treaba ţinu bineînţeles mai mult decât dacă ne-am fi strâns mâna cu oricâtă cordialitate; şi după cum noi ne strângem mâna, scuturându-ne-o mai tare sau mai uşor, tot aşa făceau şi ele, când nasurile se apălsau unul pe altul. În acelaşi timp, ele scoteau mici grohăieli de plăcere, foarte asemănătoare cu acelea pe care le scot porcii când se freacă între ei. Am observat că sclavul se grăbea să-şi lipească nasul cu orice

om întâlnit, fără să ţină seama că o ia sau nu înaintea şefului-stăpân… Deşi la astfel de sălbatici, şeful are asupra sclavului putere absolută, de viaţă şi de moarte, în privinţa aceasta lipseşte orice politeţe între ei. Dl. Burchell a observat acelaşi lucru în Africa de Sud, la brutalii bachapini. Acolo unde civilizaţia a atins un nivel oarecare, diferitele trepte sociale se recunosc după formele de politeţe: astfel, în Taiti, toţi locuitorii erau obligaţi altă dată, în faţa regelui, să se dezbrace până la mijloc.

După ce se sfârşi obositoarea ceremonie a lipirii nasurilor cu toţi de faţă, ne aşezarăm cerc în faţa unei colibe, unde rămaserăm o jumătate de ceas. Toate colibele aveau cam aceeaşi formă şi aceleaşi dimensiuni, fiind toate scârbos de soioase. Ele semănau a staule, deschise într-o parte, dar având în fund un zid despărţitor, cu un fel de ferestruică pătrată, zid care, dincolo de el, ascundea o odăiţă întunecoasă. Acolo îşi păstrau locuitorii tot avutul lor şi tot acolo dormeau, când se strica vremea. De mâncat, însă, ei mănâncă şi îşi petrec restul timpului în partea deschisă. Călăuzii mei terminând de fumat lulelele, ne văzurăm de drum. Poteca se aşternea de-a lungul aceluiaşi ţinut vălurit, îmbrăcat uniform, ca şi până aci, în ferigă. La dreapta noastră, şerpuia un râu, ale cărui maluri erau umbrite de copaci, iar din loc în loc, pe coastele colinelor, se vedeau unele crânguri. Totuşi întreaga privelişte, deşi verde, avea un aer de pustietate. Atâta ferigă şi numai ferigă dădea impresia de pământ sterp, ceea ce însă nu era adevărat, deoarece oriunde creşte feriga deasă şi înaltă până la piept, acolo, prin cultivare, pământul devine productiv. Unii străini stabiliţi aici cred că toate aceste întinderi nemărginite au fost la început acoperite de păduri, fiind despădurite prin incendiere. Se spune că săpând locurile cele mai goale, se dă adesea peste un fel de răşină asemănătoare cu aceea care se scurge din pinul kauri14. Băştinaşii au bune şi vădite

motive de despădurire: feriga, adică hrana lor de căpetenie pe vremuri, prospera numai pe locurile defrişate. Lipsa, aproape totală, a celorlalte ierburi, lipsă care formează una din caracteristicile cele mai de seamă ale vegetaţiei acestei insule „trebuie pusă poate pe seama codrilor care acopereau înainte vreme totul.

Solul este vulcanic; am trecut de mai multe ori peste straturi de zgură de lavă şi am putut deosebi limpede câteva cratere pe unele coline din apropiere. Deşi nu vedeam decât arareori câte ceva frumos, plimbarea nu-mi displăcea. Cred că mi-ar fi plăcut şi mai mult, dacă şeful care mă însoţea n-ar fi avut darul extraordinar de a trăncăni tot timpul. Eu nu ştiam decât trei cuvinte pe limba lui: „bun”, „rău” şi-i „da”; numai cu ele răspundeam la toate observaţiile, fără să înţeleg fireşte niciun cuvânt din sporovăiala lui. Dar atât cât ştiam.

era destul. Cum ascultam cu răbdare, vrând să-i fiu pe plac, el îmi vorbi fără întrerupere tot timpul.

În cele din urmă, sosirăm la Uaimate. Străbătând atâtea mile într-un ţinut nelocuit şi fără întrebuinţare, ivirea neaşteptată a unei ferme englezeşti cu câmpuri bine cultivate, răsărită acolo ca prin farmec, îmi făcu o plăcere nespusă. Dl. Williams nefiind acasă, fui primit cu toată cordialitatea în locuinţa domnului Davies. După ce luai ceaiul dimpreună cu familia sa, dădurăm o raită primprejurul fermei. La Uaimate sunt trei case în care locuiesc misionarii Williams, Davies şi Clarke, iar în vecinătatea lor se află colibele băştinaşilor muncitori. Pe o clină din apropiere se vedeau lanuri întregi de orz şi grâu cu spicele grele şi, în alte locuri, câmpuri de cartofi şi trifoi. Dar nici nu încerc să descriu ceea ce vedeam; erau livezi întinse, cu tot felul de fructe şi legume englezeşti, multe dintre acestea aparţinând unei clime mai calde. Pot cita ca exemple sparanghelul, fasolea măruntă, castravetele, reventul, mere, pere, smochine, piersici,

caise, struguri, măsline, agrişe, coacăze, hamei, cuişoare (acestea în garduri vii). Pe alocuri creştea şi câte un stejar şi nu lipseau nici florile, de toate neamurile. De jur-împrejurul curţii erau staulele, o batoză cu vânturătoare alături, instalaţia de foaie a unui fierar, pluguri şi alte unelte agricole; iar la mijloc, ca în orice gospodărie engleză, porcii şi păsările de curte, amestecându-se, duceau un trai fericit. La câteva sute de yarzi depărtare, unde un pârâiaş fusese zăgăzuit, formând un iaz, se afla o moară de apă, a cărei capacitate se recunoştea după stăvilarul enorm.

Totul este cu atât mai de mirare, cu cât acum cinci ani, pe aici nu creştea nimic altceva decât ferigă. Şi această schimbare se datora numai muncitorimii băştinaşe, care învăţase cultura pământului de la misionari. Învăţătura misionarilor a fost bagheta magică a transformării. Dar zidirea casei, dulgheritul pervazurilor de ferestre, aratul câmpurilor şi chiar altoirea pomilor fuseseră făcute de neozelandezi. Omul alb de făină, care putea fi văzut umblând prin moară, era un neozelandez şi arăta ca şi confratele lui, morarul din Anglia. Acest întreg spectacol al muncii m-a umplut de admiraţie, nu numai pentru că îmi amintea atât de puternic de Anglia, dar pentru că, pe înserate, zarva gospodărească, lanurile de grâne, ţinutul vălurit până departe şi presărat cu copaci, totul, în sfârşit, putea prea bine fi luat drept însăşi patria noastră; şi nu era atât vorba de simţământul de biruinţă că oamenii care făcuseră toate acestea erau englezi, cât mai degrabă de marile speranţe care mă însufleţeau cu privire la viitorul acestei frumoase insule.

Cei câţiva oameni tineri, din serviciul gospodăriei, fuseseră răscumpăraţi din robie de misionari. Ei erau îmbrăcaţi cu cămaşă, haină şi pantaloni, având o înfăţişare respectabilă. Judecând după o întâmplare măruntă, cred că ei nu pot fi decât cinstiţi. Plimbându-ne pe câmp, un

muncitor tânăr se apropie de dl. Davies şi, dându-i un cuţit şi un burghiu, spuse că le găsisese pe drum şi nu ştia ale cui sunt! Aceşti tineri se înfăţişau ca foarte veseli şi plini de voie bună. Seara, văzui o ceată jucând cricket: tocmai mă gândeam la asprimea de care au fost învinovăţiţi misionarii, când unul dintre feciorii acestora observai că lua parte activă la jocul – servitorilor. Schimbarea cea mai însemnată şi cea mai plăcută se petrecuse însă cu femeile tinere care lucrau ca servitoare în casă. Înfăţişarea lor curată, dichisită şi sănătoasă, întocmai ca a fetelor din Anglia folosite la prelucrarea laptelui în diversele gospodării mai mari, contrasta uimitor cu femeile din slinoasele colibe ale satului Kororadika. Soţiile misionarilor încercau să le convingă să nu se mai tatueze; dar tocmai sosise din sud un operator faimos, care le băgase în cap o anumită idee şi ele spuneau: „Trebuie neapărat să avem pe buze câteva linii, fiindcă altfel, când vom îmbătrâni, buzele au să ni se încreţească şi vom fi foarte urâte”. Bineînţeles nu se mai tatuează tot atât de mult ca altă dată; cum. Însă tatuajul e încă semnul prin care stăpânul se deosebeşte de sclav, e probabil că se va practica mai departe. Atât de mare este puterea obişnuinţei, fiind vorba de apucături oricât de ciudate, încât misionarii înşişi mi-au spus că, chiar în ochii lor, un chip omenesc netatuat e lipsit de semnul distinctiv al gentlemanului neozelandez.

Seara, târziu, mă dusei acasă la dl. Williams, unde îmi petrecui noaptea. Aci, dădui peste un adevărat stol de copii, strânşi la un loc pentru a sărbători Crăciunul; stăteau cu toţii în jurul mesei de ceai. Niciodată n-am văzut un grup mai drăguţ şi mai vesel; şi când te gândeşti că aceasta se petrecea în plină ţară a canibalismului, a omuciderii şi a tuturor crimelor atroce! De altfel, înşişi bătrânii misionari se bucurau din toată inima de buna dispoziţie şi fericirea zugrăvite pe chipurile micuţilor

aşezaţi în cerc.

24 decembrie. Dimineaţa, în faţa întregii familii, se citiră rugăciuni în limba neozelandeză. După gustarea de dimineaţă, mă plimbai prin gospodărie şi prin grădini. Era zi de târgf când băştinaşii din împrejurimi aduc cartofi, porumb sau porci.ca să-i schimbe pe velinţe, tutun şi, câteodată, prin strădu inţa misionarilor, pe săpun. Cel mai însemnat om de afaceri al târgului este feciorul mai mare al domnului Davies, care conduce pe cont propriu o fermă. Copiii misionarilor, veniţi de mici în insulă, înţeleg mai bine limba localnicilor decât părinţii şi de aceea şi reuşesc să se facă mai ascultaţi.

Cu puţin timp înainte de prânz, domnii Williams şi Davies mă însoţiră într-o plimbare pe jos până la pădurea vecină, ca să-mi arate vestitul soi de pin kauri. Am măsurat un astfel de arbore măreţ şi am constatat că avea, deasupra rădăcinilor, treizeci şi unu de picioare în circumferinţă. Altul, din apropiere, pe care nu l-am văzut, avea treizeci şi trei şi mi s-a mai spus de unul care avea nu mai puţin de patruzeci de picioare. Aceşti copaci sunt remarcabili prin trunchiurile lor netede şi cilindrice, care ajung ca înălţime până la şaizeci şi chiar nouăzeci de picioare, având aproape acelaşi diametru şi fiind lipsiţi cu totul de ramuri. Coroana frunzişului de pe vârful trunchiului apare ca un simplu smoc, iar frunzele faţă de ramuri sunt tot aşa de mici. Pădurea întreagă era aproape numai de kauri –, paralelismul perfect al trunchiurilor făcea ca aceşti uriaşi copaci să pară gigantice coloane de lemn. Lemnul de kauri este produsul cel mai de preţ al insulei. M’ai cu seamă răşina, care picură din coaja-acestor pini, se vinde americanilor la preţul de un penny pfundul, deşi întrebuinţarea ei nu, se cunoaşte încă deplin. Unele păduri din Nouă Zeelandă trebuie să fie extraordinar de impenetrabile. Dl. Matthews mi-a spus că o anumită pădure, lată numai de treizeci şi patru de mile, care

despărţea două regiuni locuite, fusese străbătută pentru întâia oară de la un capăt la altul abia de curând. Dimpreună cu alt misionar, fiecare cu câte un grup de cincizeci de inşi. el întreprinse deschiderea unui drum, la care trebuiseră să muncească mai bine de două săptămâni! Foarte puţine păsări văzui prin aceste păduri. În privinţa mamiferelor, faptul cel mai curios este că o insulă atât de mare, cuprinzând peste 700 de mile pe latitudine şi având în multe părţi nouăzeci mile lăţime, cu felurite locuri de viaţă, o climă plăcută şi pământ de toate înălţimile până la 14.000 de picioare, nu are totuşi, în afară de un mic şobolan, niciun alt animal de origine indigenă. Cele câteva specii ale giganticului gen de păsări numit Dinornis par a fi înlocuit aici patrupedele mamifere, aşa după cum reptilele le înlocuiesc încă îţi arhipelagul Galapagos 15. Se spune că şobolanul comun norvegian16, numai în doi ani, a nimicit în nordul insulei speciile indigene. În numeroase locuri, am observat câteva feluri de plante, pe care, ca şi pe şobolani, am fost silit să le recunosc ca venind din ţara noastră» Prazul s-a răspândit pe regiuni întregi şi fără îndoială că în curând va năpădi peste tot, creând mari neajunsuri, deşi la început această legumă, adusă de un vas francez, a fost o binefacere. Brusturele sălbatic este de asemeni foarte răspândit şi tare mă tem să nu rămână în vecii vecilor ca o dovadă a ticăloşiei cine ştie Cărui englez, care va fi vândut sămânţă de brusture drept sămânţă de tutun.

Inapoindu-ne acasă din plăcuta noastră plimbare, luai masa de prânz cu dl. Williams; iar apoi, împrumutându-mi-se un cal, mă întorsei la baia Islands. Îmi luai rămas bun de la misionari, plin de recunoştinţă pentru primirea minunată ce mi se făcuse şi plin de respectul cel mai înalt pentru firea lor de gentlemani altruişti şi dârzi. Cred că ar fi greu să se afle o mână de oameni mai nimeriţi pentru înaltul rost pe care îl îndeplinesc ei17.

Ziua de Crăciun. Peste câteva zile se vor împlini

patru ani de când lipsim din Anglia. Primul Crăciun de la plecare l-am petrecut la Plymouth; al doilea în golful Sf. Martin, de lângă capul Horn? al treilea la Porto Deseado, în Patagonia; al patrulea pe vasul ancorat într-un sălbatic golf al peninsulei Très Montes; al cincilea aici; iar următorul, cu ajutorul lui Dumnezeu, sper să-l petrec în Anglia. Am ascultat serviciul divin în capela de la Pachia, jumătate citit englezeşte şi jumătate în neozelandeză. Cât am stat în Noua Zeelandă ’n-am auzit de niciun act recent de canibalism, deşi dl. Stokes, pe o insuliţă din apropierea locului nostru de ancoraj, a găsit oase omeneşti arse în jurul unei vetre –, dar aceste rămăşiţe de ospăţ puteau prea bine să se fi găsit acolo de äni de zile. Este probabil că starea morală a oamenilor locului se va îmbunătăţi foarte repede. Dl. Bushby pomenea o întâmplare destul de plăcută, care dovedea sinceritatea, cel puţin a unora dintre băştinaşii trecuţi la creştinism. Un tânăr, care de Obicei citea rugăciuni pentru ceilalţi servitori, într-o zi îl părăsi. Câteva săptămâni după aceeaf întâmplându-se să treacă seara târziu pe lângă o casă răzleaţă, el auzi şi văzu pe unul dintre oamenii lui citind altora Biblia, destul de greu din cauza luminii slabe a focului la care citea. După citanie, grupul de ascultători îngenunchează şi se rugară cu toţii: în rugăciunile lor, ei pomeneau pe domnul Bushby – cu întreaga sa familie, precum şi pe toţi misionarii la rând.

26 decembrie. Dl. Bushby se oferi să ne ia în barca sa, pe dl. Sulivan şi pe mine, pentru o plimbare în susul râului Cawa Cawa, propunându-ne apoi să mergem pe jos până la satul Uaiomio, unde se aflau câteva roci interesante. Urmând unul din braţele golfului, ne plăcu defileul şi priveliştea prin care treceam, până ajunserăm la un sat unde trebui să ne oprim, deoarece barca nu mai putea merge dincolo de el. Unul dintre şefii satului, dimpreună cu un grup de oameni, se arătă bucuros să ne

însoţească până la Uaiomio, aflat la patru mile depărtare. Şeful acesta era vestit, la acel timp, pentru spânzurarea de curând a uneia dintre nevestele lui şi a unui sclav, prinşi în flagrant delict de adulter. Fiind dojenit pentru această faptă de un misionar, el rămase mirat şi spuse că el crede a fi urmat întocmai metoda englezească. Bătrânul Shongi, care se întâmpla să se găsească în Anglia în timpul procesului reginei, îşi exprimase marea lui uimire şi dezaprobare faţă de această afacere, spunând că el avea cinci neveste şi că mai degrabă le-ar fi tăiat capetele la toate cinci, decât să aibă atâta bătaie de cap cu una singură18. Părăsind acest sat, străbăturăm un altul, situat pe coasta unei coline din apropiere. Cu cinci zile mai înainte, murise aici fata unui şef, care era încă păgân. Coliba în care fata îşi dăduse sufletul fusese arsă până în temelii corpul i se pusese, pe pământ, în picioare, între două mici bărci, împresurându-i-l cu un gard, pe care se aflau idoli de lemn, totul fiind apoi vopsit în roşu aprins, ca să se vadă cât mai departe. Imbràcâmintèa îi era prinsă de coşciug, iar părul tăiat i se aruncase la picioare. Rudele îşi sfâşiaseră carnea de-a lungul braţelor, aşa că erau pline de sânge închegat; mai cu seamă femeile bătrâne se aflau într-un hal de sângerare scârboasă. A doua zi, locul fu vizitat de câţiva ofiţeri, care găsiră femeile încă bocind şi sfâşiindu-şi carnea pe trup.

41?

Mergând mai departe, ajunserăm în curând la Uaiomio. Câteva masive de calcar semănau cu nişte castele căzute în ruină. Aceste stânci serviseră multă vreme ca loc de îngropat morţii, fiind deci socotite ca sfinte, aşa că nimeni nu se putea apropia de ele. Unul dintre tinerii băştinaşi, care ne însoţeau, strigă însă deodată: „Să fim curajoşi” şi zise şi urcă pe vârful unei stânci, dar restul grupului, oprindu-se la o sută de yarzi, se gândi mai adânc la ceea ce erau pe cale să facă şi rămase

locului. Cu toate acestea, ei ne lăsară să cercetăm tot locul în voie. Ne odihnirăm în satul acesta câteva ore; în acest timp, băştinaşii discutară îndelung cu dl. Bushby asupra dreptului de a vinde anumite pământuri. Un bătrân, care părea un genealogist foarte priceput, însemnă seria proprietarilor acelor locuri, înfigând pentru fiecare în pământ câte un beţişor. Înainte de a pleca, ni se dădu fiecăruia câte un coşuleţ de cartofi copţi pe jeratic, pe care cu toţii îl primirăm, po

27 – Darwin – Călătorie în Jurul lumii trivit obiceiului de aici, ca să avem ce mânca pe drum. Am observat că printre femeile care coceau cartofii era şi un bărbat-sclav? trebuie să fie ceva cu totul umilitor ca, într-o ţară de războinici, un bărbat să fie folosit la o treabă care se socoteşte îndeletnicirea cea mai de jos chiar a femeilor. Sclavii nu au voie să meargă la război; dar nu ştiu dacă un asemenea lucru e privit chiar ca o nenorocire. Mi s-a spus astfel despre un biet nefericit, care, în timpul luptelor, fugise la duşman; întâlnindu-se cu doi inşi, aceştia puseră mâna pe el; dar cum nu se înţeleseră căruia dintre ei să le rămână, începură să-l ameninţe fiecare cu securicea lui de piatră, fiind amândoi hotărâţi să nu-l lase viu celuilalt. Bietul om, aproape mort de spaimă, fu scăpat numai datorită şireteniei nevestei unui şef. După aceea, întorcându-ne la barcă, făcurăm o plimbare minunată, ajungând însă la vasul nostru abia seara târziu.

30 decembrie. După-amiază, am ieşit din golful Islands îndreptându-ne spre Sydney. Cred că eram bucuroşi cu toţii că părăsisem Noua Zeelandă. La drept vorbind, nu e un loc prea plăcut. Băştinaşilor le lipseşte acea simplitate fermecătoare a taitienilor; iar cei mai mulţi dintre englezii stabiliţi aci sunt lepădăturile societăţii. Ţinutul însuşi, nici el, nu e ispititor. Dacă privesc în urmă, nu văd decât un singur punct luminos şi acest punct este Uaimate, cu locuitorii lui creştini.

CAPITOL UL XIX
AUST RALI A

Sydney – Excursie la Bathurst – Aspectul pădurilor – Un grup de băştinaşi – Dispariţia treptată a băştinaşilor – Molimă apărută din cauza convieţuirii cu oameni sănătoşi – Munţii Albaştri – Priveliştea grandioaselor văi asemănătoare golfurilor – Originea şi formarea lor – Bathurst, politeţea tuturor oamenilor din păturile de jos – Starea societăţii – Ţara lui Van Diemen – Oraşul Hobart – Izgonirea tuturor băştinaşilor – Muntele Wellington – Golful King George – Aspectul trist al ţinutului – Capul Bald; concreţiuni calcar oase ca ramurile de copac – Grup de băştinaşi – Părăsim Australia.

12 ianuarie 183 6. Dis-de-dimineaţă, o adiere uşoară ne împingea spre intrarea portului Jackson. În loc să vedem un ţinut verde, presărat cu locuinţe omeneşti plăcute, aşa cum ne aşteptam, ne trezirăm în faţa unui perete de stânci gălbicioase, nesfârşit de lung, care ne amintea de coasta Patagoniei. Numai farul singuratic, construit din piatră albă, spunea că ne aflăm în apropierea unei mari metropole, înţesată de lume. Pătrunzând în golf, ni se înfăţişă o deschidere plăcută şi spaţioasă, ale cărei ţărmuri drepte ca peretele erau formate din gresie stratificată orizontal. Ţinutul şes din apropiere era acoperit cu copaci subţiri şi închirciţi care vorbeau despre blestemul sterilităţii. Spre interiorul uscatului, pământul devenea din ce în ce mai rodnic: vile splendide şi locuinţe drăguţe se înălţau împrăştiate de-a lungul coastei. În depărtare, case de piatră, înalte de câte două şi trei caturi, şi mori de vânt, aşezate pe creasta câte unei măguri, ne arătau că ne aflăm în vecinătatea capitalei Australiei.

În cele din urmă, ancorarăm în golful Sydney. Găsirăm acest mic golf ocupat de numeroase vase mari şi împresurat de magazine. Seara, făcurăm o plimbare prin oraş şi ne înapoiarăm plini de admiraţie pentru ceea ce

văzusem. Sydney este cea mai magnifică mărturie a puterii britanice. Numai câţiva ani au făcut aici, în acest ţinut atât de puţin promiţător, cu mult mai mult decât a făcut acelaşi număr de secole în America de Sud. De aceea, primul simţământ care mă cuprinse fu fericirea de a mă fi născut englez. E adevărat că cercetând oraşul mai atent şi cunoscându-l mai bine, admiraţia îmi mai scăzu oarecum, dar, oricum, oraşul tot minunat rămâne. Străzile erau regulate, largi, bine îngrijite şi ţinute în cea mai strictă ordine; casele erau destul de mari, iar magazinele aprovizionate din belşug. Oraşul putea fifi pe drept cuvânt, comparat cu marile suburbii în care se revarsă Londra şi alte câteva mari oraşe din Anglia, deşi nici chiar în vecinătatea Londrei sau a Birminghamului nu se poate vedea o dezvoltare atât de rapidă. Numărul caselor mari şi al altor clădiri abia terminate era în adevăr surprinzător; şi totuşi lumea se plângea de scumpetea chiriilor şi greutatea de a-şi găsi locuinţă. Venind din America de Sud, unde toţi proprietarii de la oraş sunt cunoscuţi, nimic nu m-a mirat mai mult decât faptul de a nu mi se putea spune dintr-odată cui îi aparţinea cutare trăsură.

Ca să mă duc la Bathurst, sat aflat cam la o sută douăzeci de mile în interior şi centru al unei imense regiuni de creştere a vitelor „închiriai un om şi doi cai. Speram astfel să-mi fac o oarecare idee asupra înfăţişării ţinutului. Pornii în excursia mea, în dimineaţa de 16 ianuarie. Prima etapă ne duse în Paramatta, mic oraş de provincie, care urmează ca însemnătate imediat după Sydney. Drumurile erau minunate, fiind făcute după principiul lui MacAdam1; cantitatea necesară de trapp2 se adusese de la câteva mile depărtare. În toate privinţele, era o mare asemănare cu stările de lucruri din Anglia; numai berăriile poate că erau ceva mai numeroase. Oamenii puşi în fiare, cu alte cuvinte condamnaţi pentru cine ştie ce vină publică, puteau fi văzuţi cel puţin ca şi în

Anglia; ei munceau în lanţuri, sub paza santinelelor înarmate. Cred că puterea guvernului de a deschide dintr-odată drumuri admirabile de-a lungul ţării, folosind munca silnică, a fost una din cauzele principale care au dus la prosperitatea neîntârziată a acestei colonii. Noaptea, dormii la un han de lângă podul umblător Emu, la treizeci şi cinci de mile departe de Sydney şi la poalele munţilor Albaştri. Drumul acesta este cel mai umblat? el este locuit mai de mult decât oricare altul, în întreaga colonie. Pretutindeni, se văd curţi îngrădite numai cu uluci înalte, fiindcă fermierii n-au ajuns încă să-şi facă garduri vii. Case încăpătoare şi locuinţe omeneşti bune se întâlnesc peste tot, risipite la întâmplare; dar, cu toate că pământul e cultivat pe întinderi considerabile, cea mai mare parte rămâne încă în starea în care a fost descoperit.

Mai peste tot, în Noul Wales de Sud, uniformitatea extremă a vegetaţiei este caracteristica cea mai de seamă a peisajului. Ţinutul în întregime e păduros, fiind parţial acoperit cu un strat foarte subţire de păşune, abia verde. Copacii aproape toţi aparţin aceleiaşi familii, frunzele celor mai mulţi crescând vertical şi nu orizontal ca în Europa: frunzişul lor e de altfel rar şi de un verde palid caracteristic, fără luciu3. Aşa că pădurile nu pot fi umbroase, ceea ce reprezintă un mare neajuns pentru călătorul care înfruntă arşiţa grea de vară, fiind însă de mare folos fermierului prin iarba care altfel n-ar putea creşte. Frunzele nu se scutură periodic: aceasta e caracteristica întregii emisfere de sud, adică a Americii de Sud, a Australiei şi a Capului Bunei Speranţe. Locuitorii acestei emisfere, ca şi ai regiunilor intertropicale, pierd astfel poate unul din spectacolele cele mai impresionante ale lumii, deşi foarte obişnuit pentru noi europenii, şi anume izbucnirea frunzişului pe

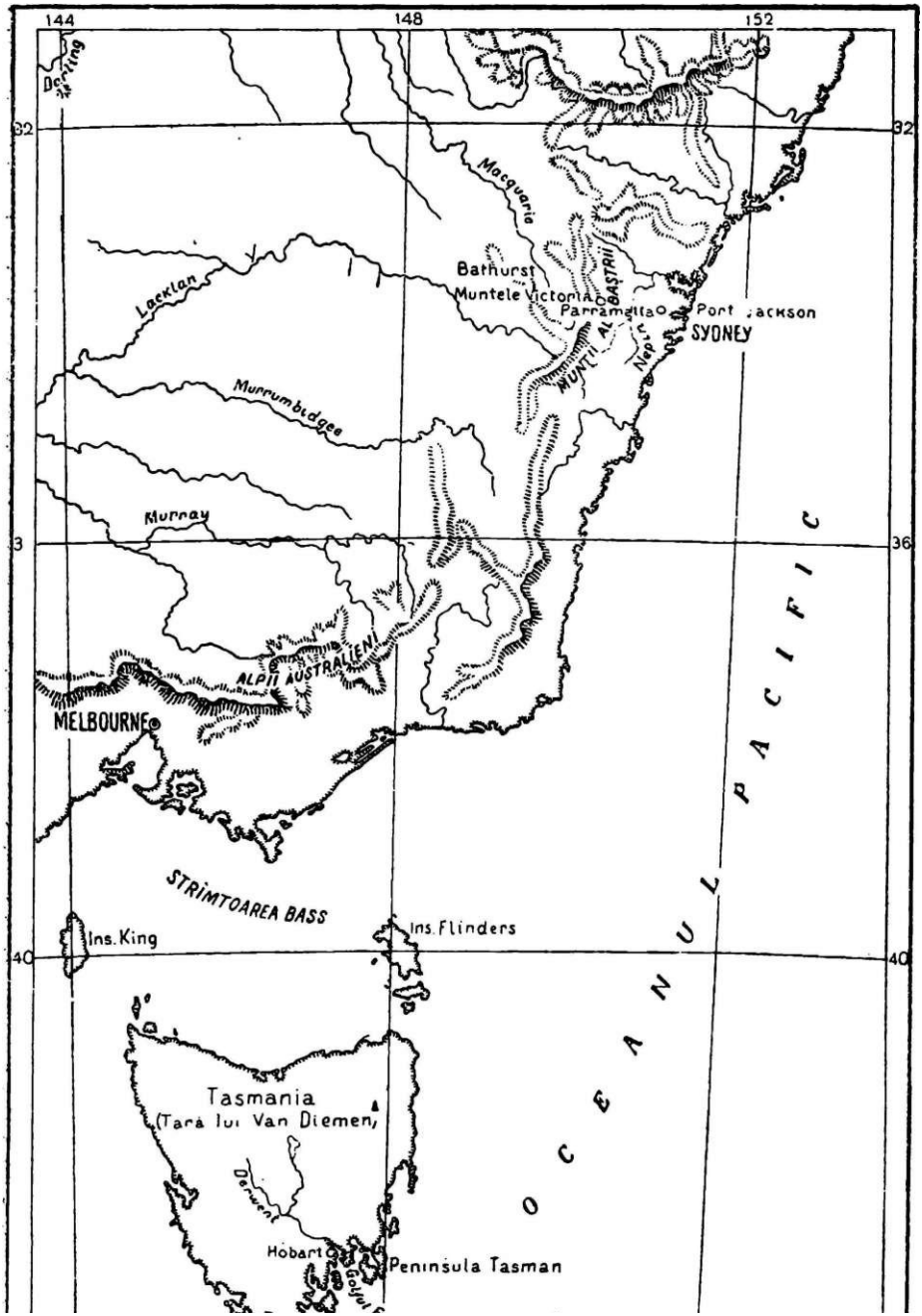
144
148
152
32
36
40
Macquarie
Lachlan
Murrumbidgee
Murray
Bathurst
Muntele Victoria
Parramatta
Port Jackson
SYDNEY
MUNTII ALPI AUSTRALIENI
ALPII AUSTRALIENI
MELBOURNE
STRIMTOAREA BASS
Ins. King
Ins. Flinders
Tasmania
(Tara lui Van Diemen)
Hobart
Peninsula Tasman
OCEANUL PACIFIC

Australia de sud-est şi Tasmania.

copacii goi. Ei pot spune însă că noi plătim acest spectacol destul de scump, având atâtea luni în faţa ochilor numai schelete de copaci. Şi este prea adevărat: numai că simţurile noastre dobândesc astfel o sensibilitate deosebită pentru minunata înverzire a primăverii, senzaţie pe care ochii locuitorilor dintre tropice, sătui de a vedea tot anul belşugul acelei clime arzătoare, n-o mai pot simţi. Copacii cei mai mulţi, în afară de câţiva eucalipţi, nu ating mărimi neobişnuite, deşi cresc înalţi, destul de drepţi şi singuratici. Coaja eucalipţilor cade în fiecare an sau atârnă uscată în fâşii lungi, care se leagănă în vânt şi dau pădurilor o înfăţişare tristă şi neplăcută. Nu-mi pot închipui alt contrast mai desăvârşit, decât între codrii din Valdivia sau Chiloé şi pădurile din Australia.

Pe la asfinţitul soarelui, un grup ca de douăzeci de băştinaşi negri trecură pe lângă noi, ducând fiecare, după obiceiul lor, câte un mănunchi de suliţe şi alte arme. Un şiling, dat tânărului lor conducător, fu de ajuns ca să-i opresc pe loc şi să-i fac să arunce cu suliţele spre distracţia mea. Toţi erau sumar îmbrăcaţi, iar câţiva o rupeau puţin pe englezeşte; aveau înfăţişarea voioasă şi plăcută, părând fiinţe mai puţin decăzute decât cum sunt descrişi de cele mai multe ori. În meşteşugurile lor proprii, ei sunt de-a dreptul admirabili. Punând o şapcă la o depărtare de treizeci de yarzi, ei o străpunseră cu suliţa, pe care o aruncară cu repeziciunea unei săgeţi scăpate din coarda celui mai priceput arcaş. În adulmecarea urmelor de animale sau în urmărirea oamenilor, ei sunt foarte pricepuţi şi am înţeles din unele observaţii ale lor că sunt minţi foarte ascuţite. Totuşi pământul nu vor să-l muncească şi nu vor nici să-şi construiască locuinţe, stabilindu-se undeva, sau să-şi dea osteneala de a se îngriji de oile pe care le-ar dobândi. În general, ei mi se par a fi

cu câteva trepte mai sus, pe scara civilizaţiei, decât fuegienii.

E cât se poate de curios, aşadar, să vezi în mijlocul unei lumi civilizate grupuri-grupuri de sălbatici neprimejdioşi, care rătăcesc în toate părţile, fără să ştie unde vor dormi noaptea, şi care îşi câştigă hrana zilnică vânând prin păduri. Cu cât omul de rasă albă a pătruns mai adânc în interior, cu atât a cuprins ţinuturi care aparţineau unor triburi deosebite. Triburile acestea, deşi înconjurate fiecare în parte de oameni asemănători, îşi păstrează vechile deosebiri şi câteodată chiar pornesc cu război unele asupra altora. Într-o luptă care s-a dat de curând, beligeranţii atât dintr-o parte cât şi din cealaltă îşi aleseseră în chip foarte ciudat centrul satului Bathurst drept câmp de bătălie. Alegerea fusese spre folosul părţii învinse, deoarece fugarii se putuseră adăposti prin colibe.

Numărul băştinaşilor descreşte cu repeziciune. În totdrumul făcut de mine călări, cu excepţia câtorva băieţi crescuţi de englezi, n-am văzut decât un singur alt grup. Scăderea numărului lor se datorează fără nicio îndoială, în bună parte, introducerii băuturilor spirtoase \ bolilor europene (chiar cele blânde cum este pojarul[113], se dovedesc; pentru ei cumplite) şi dispariţiei treptate a. animalelor sălbatice. Se spune că mulţi dintre copiii lor pier adesea în vârstă foarte fragedă, din cauza vieţii nomade pe care o duc; aşa că populaţia, deşi nedecimată aparent de foamete, scade într-un chip cu totul neaşteptat, dacă facem comparaţie cu ceea ce se întâmplă în ţările

113 E interesant să se observe cum aceeaşi boală se modifică după felul climatului. în mica insulă Sf. Elena, lumea se teme de scarlatină, adusă dinafară, ca de o plagă. In unele ţinuturi, străinii şi băştinaşii sînt influenţaţi de anumite contagiuni atît de diferit, încît s-ar zice că e vorba chiar de animale deosebite ; cîteva asemenea exemple s-aü întîmplat în Chile şi, după Humboldt, de asemenea în Mexic ***(Polit. Essay, New Spain,*** vol. IV).

civilizate, unde tatăl, oricât s-ar istovi muncind din ce în ce mai mult, nu-şi distruge totuşi odraslele. 5

Pe lângă aceste evidente cauze de dispariţie, mai lucrează de obicei încă un agent, cu mult mai misterios. Oriunde pătrunde europeanul, moartea pare a urmări pe băştinaşi. Putem privi de-a lungul şi de-a latul celor două Americi, Polynesiei, Capului Bunei Speranţe şi Australiei, şi vom constata acelaşi rezultat. Dar nu numai omul de rasă albă aduce cu sine distrugerea? polynesienii originari din Malaya, înaintea omului alb, au izgonit cu totul, din unele părţi ale arhipelagului indonezian, pe băştinaşii negri. Varietăţile omului par a acţiona una asupra alteia în acelaşi fel ca feluritele specii de animale, cele mai puternice nimicind pe cele mai slabe. Era o adevărată tristeţe, în Noua Zeelandă, să auzi pe acei minunaţi şi dârzi băştinaşi spunând că ţara lor e sortită să nu mai fie a copiilor lor şi că ei ştiau bine aceasta. Toată lumea a auzit vorbindu-se despre descreşterea inexplicabilă a frumoasei şi sănătoasei populaţii indigene din Taiti, după călătoria căpitanului Cook; descreştere inexplicabilă, deoarece infanticidul, care pe vremuri copleşea ca fenomen, a încetat, dezmăţul s-a moderat mult şi războaiele nimicitoare devin din ce în ce mai rare, aceste împrejurări noi trebuind să ducă la înmulţirea şi nu la scăderea populaţiei.

Reverendul J. Williams spune, în interesanta sa lucrare[114], că întâlnirea şi convieţuirea indigenilor cu europenii „se însoţesc neapărat de apariţia frigurilor, a dizenteriei sau a altor boli, care curăţă multe vieţi”. El mai afirmă de asemenea: „Fapt sigur, asupra căruia nu se poate discuta, este că cele mai multe molime, care au făcut prăpăd în timpul şederii mele acolo, au fost aduse de

114 ***Narrative of Missionary Enterprise,*** **p. 282.**

corăbii[115], şi ceea ce face acest fapt cu totul remarcabil este că echipajul vasului, care face acest import nimicitor, putea prea bine să nu dea semne de nicio boală". Afirmaţia aceasta nu este chiar atât de extraordinară, cum pare la cea dintâi privire: se cunosc cazuri numeroase de cele mai grave friguri, declarate în ciuda faptului că cei care le aduseseră nu sufereau de ele. În prima parte a domniei lui George al III-lea, 7 un prizonier, care fusese ţinut la închisoare, era luat de patru agenţi publici şi dus în faţa magistratului; cu toate că omul nu era de loc bolnav, cei patru agenţi muriră toţi din cauza tifosului exantematic galopant, fără ca aceeaşi contagiune să mai atingă şi pe alţii. Din aceste fapte, s-ar părea că emanaţia unui anumit grup de oameni, ţinuţi câtva timp la un loc, devine primejdioasă, dacă o respiră alţii –, şi devine poate cu atât mai primejdioasă cu cât oamenii care o respiră sunt de

115 Căpitanul Beechey (cap. IV, vol. I.) afirmă că locuitorii insulei Pitcairn sînt adînc convinşi că, du/pă sosirea fiecărui vas, ei contractează diferite afecţiuni ale pielii şi alte boli. Căpitanul Beechey atribuie aceste boli schimbării de regim alimentar în timpul vizitei. D-rul Macculloch ***(Western Islands,*** vol. II, p. 32) spune : „Se ştie bine că, la sosirea unui străin (în St. Kilda), toţi locuitorii, după expresia obişnuită, răcesc". D-rul Macculloch consideră cazul, deşi semnalat de atîtea ori mai dinainte, ca fiind pe de-a întregul neverosimil. El adaugă însă : „Am întrebat noi înşine pe locuitori şi cu toţii au fost de aceeaşi părere". In ***Voyage*** de Vancouver, se află o afirmaţie oarecum similară cu privire, la Otaheite. D-rul Dieffenbach, într-o notă la traducerea germană a acestui jurnal, arată că acelaşi fapt e crezut de toţi locuitorii insulelor Chatham, precum şi de aceia din anumite părţi ale Noii Zelande. E cu neputinţă ca o asemenea convingere să fi putut deveni universală în emisfera nordică, la antipozi şi în Pacific, fără nici un temei. Humboldt ***(Polit. Essay on King of New Spain,*** vol. IV) spune că marile epidemii din Panama şi Callao sînt „marcate" de sosirea vaselor din Chile, deoarece oamenii acelei regiuni temperate încearcă pentru întîia oară urmările cumplite ale zonelor toride. Pot să adaug că am auzit eu însumi spunîndu-se la Shropshire că oile aduse cu vasele, deşi perfect sănătoase, de îndată ce erau lăsate la un loc cu altele, în aceeaşi turmă, îmbolnăveau adesea turma întreagă.[6]

rase diferite. Oricât de neînţeleasă ar părea, această împrejurare nu trebuie să surprindă mai mult decât faptul cunoscut că trupul omenesc, imediat după deces şi înainte de a intra în descompunere, capătă adesea însuşiri atât de vătămătoare, încât simpla înţepătură a unuia din instrumentele cu care i s-a făcut autopsia se dovedeşte fatală.8

17 ianuarie. Dis-de-dimineaţă, trecurăm râul Nepean pe un pod plutitor. Râul nu avea un debit prea mare de apă, deşi la locul unde ne aflam noi era şi lat şi adânc. Străbătând mica luncă de pe malul opus, ajunserăm la poalele munţilor Albaştri. Coasta nu este prăpăstioasă, drumul fiind tăiat cu multă grijă în stâncile ei de gresie. Pe culmea lor, se întinde un plai care –, urcând imperceptibil spre vest, atinge în cele din urmă peste 3.000 de picioare înălţime. Numele atât de măreţ (munţii Albaştri) şi altitudinea lor absolută mă făcuseră să mă aştept la cine ştie ce lanţ semeţ de munţi, care ar fi tăiat ţinutul în curmeziş \ şi în loc de toate acestea, văzui un plai în pantă, care ridica în faţa luncii de lângă ţărm o barieră neînsemnată. Vederea, de pe plai, a întinsului ţinut păduros dinspre est era impresionantă; copacii de jur-împrejur creşteau măreţi. Dar priveliştea, de îndată ce se ajungea pe platforma de gresie, devenea peste măsură de monotonă; de o parte şi de alta, drumul era mărginit de copaci închirciţi din nelipsita familie a eucaliptului şi, în afară de două sau trei mici hanuri, nu exista nicio altă casă – şi nici vreun petic de pământ cultivat. Drumul era, bineînţeles, pustiu; numai unele căruţe trase de boi şi încărcate cu baloturi de lână îl mai însufleţeau din când în când.

De amiază, ne oprirăm la un mic han, numit Weatherboard, să dăm cailor de mâncare. Ţinutul era aici cu 2800 de picioare deasupra nivelului mării. Cam la o milă şi jumătate, se afla un loc încântător, care merita să

fie văzut. Urmând o mică vâlcea în jos pe firul de apă al unui pârău, o prăpastie imensă se deschidea pe neaşteptate între copacii care mărgineau poteca. Prăpastia aceasta are poate 1500 de picioare adâncime. Înaintând încă vreo câţiva yarzi, mă oprii pe buza unui abis, în fundul căruia văzui un fel de bazin uriaş (căci nu ştiu cum să-l numesc altfel), acoperit de codri nepătrunşi. Priveam ca de pe un cap de golf cum linia de pereţi stâncoşi se desfăşura la dreapta şi la stânga, înfăţişând promontorii după promontorii întocmai ca un ţărm abrupt de mare. Aceste faleze erau formate din straturi orizontale de gresie albicioasă şi se înălţau atât de vertical, încât, dacă cineva de pe margine ar fi aruncat o piatră, ar fi putut să o vadă cum izbeşte copacii din fundul genunii. Se spunea că pentru a da de poalele cascadei formată de pârău, trebuia să fi mers pe marginea prăpastiei şaisprezece mile, făcând un mare ocol, deoarece pereţii de stâncă erau neîntrerupţi. În faţă, cam la o distanţă de cinci mile, se vedea linia continuă a unui alt perete stâncos, care întâlnindu-se cu cel din dreapta şi din stânga, încercuiau cu totul valea întreagă, astfel că numele de golf sau bazin e cum nu se poate mai nimerit pentru această depresiune în chip de amfiteatru. Dacă ne-am putea imagina un golf adânc, în care nu se pătrunde decât după numeroase ocoluri, înconjurat de faleze abrupte în loc de ţărmuri şi care să fi secat, iar pe fundul lui nisipos, în locul apei, să fi crescut un codru înfricoşător, numai, astfel ne-am da seama întrucâtva de înfăţişarea şi forma acestei genuni. Priveliştea era cu totul nouă pentru mine şi m-a uimit prin grandoarea ei.

Seara, ajunserăm la Blackheath. Podişul de gresie avea aici 3400 de picioare înălţime şi era acoperit, ca peste tot pe unde urcam, cu aceiaşi copaci închirciţi. Din loc în loc, drumul trecea pe lângă prăpăstii adânci, de acelaşi fel cu aceea pe care am descris-o mai sus; numai că

pereţii lor erau atât de adânci şi de prăpăstioşi, că abia li se zărea fundul. Blackheath este un han foarte confortabil, ţinut de un fost soldat; totul îmi amintea de micile hanuri din Walesul de nord.

18 ianuarie. Sculându-mă foarte de dimineaţă, mersei pe jos cam trei mile să văd Govett’s Lip, un fel de vale asemănătoare cu aceea de lângă Weatherboard şi poate chiar mai uluitoare. În zori, adâncitura aceasta era plină de o subţire ceaţă albăstruie, care îi sporea profunzimea la care creştea pădurea de sub picioarele noastre. Astfel de văi, prin numărul lor, au stat multă vreme ca stavilă de netrecut în calea celor mai îndrăzneţi colonişti care au vrut să pătrundă spre interior; ele sunt impresionante. Adesea braţe de golf uriaşe, lăţindu-se la capătul de sus, se desfac din văile principale intrând adânc în podişul de gresie; de altă parte, podişul însuşi trimite, asupra văilor, promontorii, din care se desprind adevărate stânci şi cad în adâncime. Coborârea în unele dintre aceste văi cere ocoluri de câte douăzeci de mile, iar în altele numai de curând s-a putut pătrunde, coloniştii neizbutind încă să-şi ducă vitele în ele. Dar caracteristica cea mai de seamă a structurii lor este că, deşi late de câteva mile la capete, ele se strâng atât de mult, acolo unde încep, adică la gură, încât nu se poate intra în ele. Inspectorul topograf sir T. Mitchell s-a trudit zadarnic, mai întâi mergând eu pas obişnuit şi apoi târându-se pe brânci printre acele stânci de gresie, să urce prin gâtuitura în care râul Grose se uneşte cu Nepean; şi cu toate acestea valea râului Grose, în partea ei superioară, este, cum am văzut-o eu însumi, destul de lată pentru a forma un bazin şes magnificP cu pereţii stâncoşi de jur-împrejur, ale căror creste se zice că nicăieri n-ar avea mai puţin de 3.000 de picioare înălţime faţă de nivelul mării. Vitele duse în valea Woolgan, pe o potecă (pe care am coborât şi eu) r în parte naturală şi în parte făcută de proprietarul locului, nu mai pot ieşi de

acolo, deoarece valea aceasta este încercuită din toate părţile cu faleze perpendiculare, iar la opt mile mai jos se îngustează până la media de o jumătate de milă, formând o adevărată prăpastie nestrăbătută nici de animale, nici de om. Sir T. Mitchell afirmă că marea vale a râului Cokes, cu toate braţele ei, se îngustează la locul unde se uneşte cu Nepean, o gâtuitură formând nişte chei late numai de 2200 de yarzir dar adânci de aproape 1.000 de picioare. Cazuri asemănătoare care ar putea fi menţionate sunt destule.

Cea dintâi impresie, văzând corespondenţa straturilor orizontale de pe fiecare parte a acestor văi, sau, mai bine zis, a acestor uriaşedepresiuni în formă de amfiteatru, este că ele au fost scobite, ca şi altele, de acţiunea apei; dar gândindu-ne la enorma cantitate de piatră care ar fi trebuit astfel scoasă prin îngustimea extremă a cheilor abisali, suntem ispitiţi să credem mai degrabă că spaţiile acestea s-au scufundat. Considerând însă forma neregulatelor căi secundare, desfăcute din cele principale, precum şi forma promontoriilor aruncate asupra lor ca nişte podişuri, suntem îndemnaţi să părăsim presupunerea scufundării. Netemeinică ar fi şi atribuirea acestor scobituri uriaşe acţiunii aluviale de azi, deoarece apele, care vin de pe podişul de deasupra, nu cad totdeauna, după cum am observat că se întâmplă în apropiere de Weatherboard, la capătul văilor, ci pe o latură a ascunselor văi secundare. Unii locuitori de pe aici mi-au spus că nu văzuseră niciodată o astfel de vale tăinuită, cu promontorii pe ambele părţi, fără să nu-şi dea seama de marea lor asemănare cu ţărmurile abrupte ale mării. Şi fără îndoială, aşa şi este? căci multele, minunatele şi rămuroasele golfuri de pe coasta de azi a Noului Wales de Sud, legate de obicei cu marea printr-o gură. strâmtă tăiată în pereţii de gresie, gură a cărei lăţime variază între o milă şi un sfert de milă, seamănă perfect, deşi pe o scară redusă la dimensiuni miniaturale, cu uriaşele văi din

interior. În acest caz însă se ridică numaidecât o întrebare fără răspuns: cum se face că marea a săpat imense depresiuni circulare într-un podiş foarte întins, lăsând la intrarea lor acele veritabile ichei, prin care a trebuit să care şi să dea afară cantităţi uriaşe de materie măcinată? Singura lumină pe care o pot arunca asupra acestei enigme este observaţia că azi, în anumite mari, par a se constitui bancuri de cele mai neregulate forme cu laturile povârnite prăpăstios, fenomenul acesta petrecându-se în unele locuri din

Indiile de Vest şi în Marea Roşie. Şi sunt împins să cred că asemenea bancuri s-au format prin îngrămădire de sedimente, aduse de puternice curente, pe fundul neregulat al mării. Examinând hărţile Indiilor de vest, este aproape cu neputinţă să ne mai îndoim asupra faptului că marea, în loc să-şi aştearnă sedimentele în straturi întinse uniform, le îngrămădeşte uneori în jurul stâncilor şi insulelor submarine; iar că valurile au puterea de a forma faleze înalte şi abrjipte, chiar în golfurile închise, aceasta am observat în multe locuri din America de Sud. Aplicând aceste ipoteze podişurilor de gresie din Noul Wales de Sud, presupun că straturile au fost îngrămădite pe fundul neregulat al mării prin acţiunea curenţilor puternici, precum şi a valurilor din larg, că acele spaţii în chip de văi, rămase astfel goale, şi-au transformat malurile povârnite prăpăstios în faleze, cât timp uscatul s-a înălţat încetul cu încetul şi că gresia măcinată a fost luată de ape şi îndepărtată, fie în timp ce marea, retrăgându-se, tăia acele strâmte defileuri, fie după aceea, prin acţiunea aluvială.

Părăsind localitatea Blackheath, coboram în curând podişul de gresie prin trecătoarea din muntele Victoria. Pentru deschiderea acestei trecători, s-a înlăturat o cantitate enormă de piatră; planul şi executarea. lui sunt vrednice de tot ceea ce s-a făcut în Anglia pentru crearea de drumuri. Ajunserăm astfel într-un ţinut granitic, mai

scund cu aproape o mie de picioare. Schimbându-se solul, se schimbase şi vegetaţia, devenind mai bogată. Copacii erau mai frumoşi şi mai singuratici, iar păşunea dintre ei mai verde şi mai îmbelşugată. La Hassan’s Walls (Zidurile lui Hassan), părăsii şoseaua mare, făcând un mic înconjur, ca să ajung la ferma Wallerawang, pentru al cărei administrator aveam o scrisoare de recomandaţie din partea proprietarului din Sydney. Dl. Browne avu bunătatea de a mă ruga să rămân aci încă o zi, ceea ce făcui cu mare plăcere. Locul acesta este un exemplu de ceea ce înseamnă marile ferme, sau mai bine zis marile gospodării crescătoare de oi, care caracterizează Noul Wales de Sud. E drept că ferma de aici are numărul vitelor cornute şi al cailor ceva mai mare decât una obişnuită, datorită unor văi mlăştinoase cu păşune mai aspră. În preajma locuinţei, se aflau două-trei petice de pământ despădurite şi cultivate cu grâu, care tocmai se secerau; dar grâu nu se seamănă decât pentru hrana anuală a muncitorilor fermei. De obicei, sunt folosiţi aici *că* oameni de muncă vreo patruzeci de condamnaţi; acum însă erau ceva mai mulţi. Deşi bine aprovizionată cu tot ceea ce îi trebuia, ferma era lipsită de confort; şi nu locuia în ea nicio femeie. Asfinţitul unei zile frumoase dă mai totdeauna priveliştilor un aer de tihnă fericită; dar aici, la această gospodărie singuratică, răsfrângerile de lumină pe pădurile dimprejur nu mă puteau face să uit că patruzeci de oameni îndobitociţi şi distruşi veneau de la munca silnică, întocmai ca sclavii din Africa, numai că fără dreptul acestora la milă.

A doua zi dis-de-dimineaţă, ajutorul administratorului, dl. Archer, avu bunătatea să mă ducă la o vânătoare de canguri. Merserăm călări o bună parte din zi fără să facem mare ispravă, nevăzând niciun cangur şi nici măcar vreun câine sălbatic.9. Ogarii fugăriră doar un şobolan marsupial până ce se ascunse într-o scorbură de

copac, de unde îl traserăm afară; era mare cât iepurele, dar avea cap de cangur.10 Acum câţiva ani, ţinutul era bogat în animale sălbatice; dar, la data vizitei mele, struţul emu fusese izgonit la mari depărtărin, iar cangurul devenise cu totul rar: cauza prăpădului lor fusese ogarul englezesc. Se prea poate ca animalele acestea să mai aibă încă mult până ce vor fi exterminate, dar soarta le e pecetluită. Băştinaşii cer mereu să li se împrumute câinii fermelor; darea cu împrumut a câinilor, rămăşiţele neîntrebuinţate de la vitele tăiate şi laptele de vacă sunt mijloacele paşnice ale coloniştilor de a pătrunde tot mai adânc în interiorul ţării. Nesocotitii indigeni, orbiţi cu asemenea nimicuri, se simt fericiţi de înaintarea treptată a albilor, care par predestinaţi să le dezmoştenească copiii de propria lor ţară.

Cu toate că rezultatul vânătorii noastre n-a fost strălucit, excursia călare s-a dovedit minunată. Pădurea, mai peste tot, era aşa de rară, încât se putea prea bine galopa printre copaci. Ţinutul, astfel împădurit, era traversat de câteva văi cu fundul neted, pe care creştea numai iarbă; în aceste locuri, priveliştea era plăcută ca în parcuri. În tot ţinutul, n-am văzut mai niciun loc, unde să nu fie urmele unei vetre de foc părăsită; singura deosebire, prin care uniformitatea, atât de obositoare pentru ochiul călătorului, se mai schimba, era că aceste vetre erau mai vechi sau mai recente, după cum crăcile arse erau mai mult sau mai puţin carbonizate. În pădurile de pe aici, păsări sunt puţine. Am văzut totuşi câteva stoluri mari de cacadu albi hrănindu-se într-un lan de grâu, şi câţiva papagali adevăraţi, dintre cei mai splendizi; ciori, care seamănă cu stăncuţele noastre, erau de asemenea destule şi tot astfel o altă pasăre, care aducea întrucâtva cu coţofana de pe la xiol.

Pe amurgite, dădui o raită de-a lungul unei salbe de lacuri, care reprezenta în acest ţinut uscat albia seacă a

unui râu; cu această ocazie, avusei norocul să văd câteva exemplare din faimoşii ornitorinci (Ornithorhynchus paradoxus) 12. Se dădeau la fund şi se jucau la suprafaţa apei, dar forma corpului atât de puţin li se vedea, încât puteau fi luaţi drept şobolani de apă. Dl. Browne împuşcă un ornitorinc: în adevăr, e o făptură cu totul neobişnuită. Specimenele împăiate nu dau nicidecum ideea potrivită despre aspectul capului şi ciocului animalului viu: ciocul ornitorincului devine cu timpul tare şi închircit[116].

20 ianuarie. O zi întreagă de călărit mă duse la Bathurst. Până să dăm de drumul mare, merserăm pe o potecă îngustă de pădure. Ţinutul, cu excepţia câtorva bordeie de sqwatter14, era pustiu cu totul.

În această zi, am cunoscut vântul australian, care bate din pustiurile arse ale continentului spre ţărmuri, vânt asemănător cu sirocco.15 Nori de praf călătoreau în toate părţile; şi vântul frigea ca şi cum ar fi suflat din gura unui cuptor. Mi s-a spus după aceea că termometrul se urcase la 48°, iar în casă la 36°. După amiază, zărirăm dunele de la Bathurst. Aceste câmpuri vălurite, deşi aproape netede, sunt caracteristice pentru ţinut şi foarte impresionante, fiind lipsite cu totul de copaci. Abia creşte pe ele un fel de iarbă rară şi negricioasă. Călărirăm câteva mile prin acest peisaj şi apoi ajunserăm în târgul Bathurst, situat în mijlocul a ceea ce s-ar putea numi fie o vale foarte

---

116 M-a interesat mult, găsind aci galeria conică a leului furnicilor sau poate a unei alte insecte asemănătoare. Mai întîi, am văzut înăuntrul săpăturii înşelătoare o muscă, dispărînd cu totul numaidecît ; apoi veni rîndul unei furnici mari, dar neprevăzătoare ; sforţările ei de a scăpa cu viaţă erau deznădăjduite şi am văzut acele curioase aruncări de nisip, descrise de Kirby şi Spence (Kirby and Spence, ***Entomo-*** loQYr vol. l, p. 425) pe care insecta ucigaşă le proiecta una după alta, printr-o mişcare repede a cozii, asupra victimei dorite. Dar furnica avu o soartă mai bună decît musca, scăpînd de fălcile nemiloase, care aşteptau ascunse pe fundul galeriei conice. Groapa-cursă era numai pe jumătate cît cele făcute de leul furnicilor din Europa [13].

largă, fie o câmpie îngustă. Mi se spusese la Sydney să nu-mi fac o părere prea rea despre Australia, judecând-o după ceea ce aveam să văd în drum, niciuna prea bună după ceea ce voi vedea la Bathurst; în ultima privinţă, mi-am dat seama singur că nu era cazul să mai fiu prevenit. Trebuie să recunosc că anotimpul fusese nemaipomenit de secetos şi că déci peisajul nu putea să se înfăţişeze plăcut; dar, după cât am înţeles, cu două-trei luni mai înainte fusese incomparabil mai rău. Secretul prosperităţii rapide a oraşului Bathurst stă tocmai în acea iarbă negricioasă, care, deşi pare atât de jalnică ochiului unui călător" străin, e minunată ca păşune pentru oi. Oraşul se află la 2 200 de picioare deasupra nivelului mării, pe malurile râului Macquarie, care, ca şi altele, curge spre întinsul şi abia cunoscutul centru al continentului. Linia de cumpănă a apelor, care desparte râurile ce curg spre interior de cele care curg spre coasta mării, are înălţimea de aproape 3.000 de picioare şi merge în direcţie nordică şi sudică la o distanţă cam de optzeci până la o sută de mile faţă de ţărm. Macquarie figurează în hărţi ca un râu mare; şi pe drept cuvânt, deoarece el este râul cel mai însemnat din câte udă această regiune de cumpănă a apelor; totuşi, spre mirarea mea, mie nu mi s-a părut decât o salbă de lacuri, despărţite între ele de spaţii aproape uscate. De obicei curge pe albia lui un pârău, care uneori se umflă, revărsându-se furios. Dar oricât de sărăcăcios ar fi acest întreg ţinut în privinţa apei, el devine, mai spre mijlocul continentului, mai sărăcăcios încă.

2 2 ianuarie. Ca să mă înapoiez la Sydney, mersei pe alt drum decât cel pe care venisem, drum numit Lockyer's Line care străbate un ţinut mai deluros şi mai pitoresc. Făcurăm ziua întreagă de-a călare; iar casa în care doream să dorm peste noapte se afla destul de departe de drum şi nici nu era uşor de găsit. Şi cu acest prilej, ca de fapt cu oricare altul, am fost întâmpinat din partea tuturor

oamenilor de jos, pe care îi întâlneam, cu o politeţe plină, de bunăvoinţă şi căldură, ceea ce, dată fiind condiţia lor socială, nu prea ar fi fost de aşteptat. Ferma în care îmi petrecui noaptea era proprietatea a doi oameni tineri, care; veniseră de curând aici, începându-şi viaţa de colonişti. Lipsa desăvârşită de aproape orice confort nu era prea ispititoare; dar viitorul şi prosperitatea sigură li se arăta înainte şi nu părea prea depărtată.

A doua zi, străbăturăm mari porţiuni ale ţinutului, cărora li se dăduse foc; adevăraţi nori de fum treceau încă dintr-o parte în alta a drumului. Până la amiază, ne întoarserăm la drumul nostru dintâi şi urcarăm muntele Victoria. Dormii noaptea la Weatherboard şi, înainte de ase întuneca, mai făcui o plimbare până la un amfiteatru. Pe drum spre

Sydney, petrecui o seară încântătoare cu căpitanul King, la Dunheved; şi cu aceasta, mica mea excursie în colonia din Noul Wales de Sud s-a sfârşit.

Până să ajung în Australia, trei lucruri mă interesau cel mai mult: starea socială a claselor, de sus, condiţiile de viaţă ale condamnaţilor şi elementele atracţiei, care face atâta lume să emigreze aici. Fireşte, după o vizită atât de scurtă, opinia nimănui nu valorează mare lucru; dar este tot atât de greu să nu-ţi faci o părere oarecare ca şi de a-ţi face una. În general, mai mult după ceea ce am auzit decât am văzut, starea societăţii m-a dezamăgit. Comunitatea întreagă e divizată în partide care se duşmănesc pentru orice chestiune. Dintre cei care, datorită poziţiei lor sociale, ar trebui să fie cei mai buni, mulţi trăiesc într-un dezmăţ atât de neruşinat, încât lumea cumsecade nu se poate asocia cu şi. E o mare rivalitate între fiii foştilor condamnaţi îmbogăţiţi şi cei ai colonilor liberi, şi primii socotesc că oamenii cinstiţi se amestecă fără niciun drept în treburile lor. Toată populaţia, bogată sau săracă, e grăbită să facă avere: între oamenii mai de frunte, singurul

subiect de conversaţie este lâna sau păscutul oilor. În viaţa de familie, sunt neplăceri multe şi serioase, cea mai însemnată fiind poate aceea de a fi înconjurată numai de servitori luaţi dintre osândiţi. Cât de groaznic trebuie să fie pentru stăpâni să se ştie serviţi de un om, care poate cu o zi mai înainte, tot la cererea lor, a fost biciuit pentru cine ştie ce nimic. Femeile servitoare sunt, bineînţeles, mult mai rele: de la ele învaţă copiii cele mai josnice expresii şi e un adevărat noroc când nu învaţă şi ideile cele mai josnice.

De altă parte, capitalul oricui produce, fără nicio bătaie de caR, un venit triplu decât i-ar produce în Anglia; cu oarecare chibzuială, oricine poate fi sigur de îmbogăţire. Tot ceea ce trebuie pentru o viaţă de lux se găseşte din belşug, cu foarte puţin mai scump decât în Anglia, iar alimentele, cele mai multe, sunt mai ieftine. Climatul este splendid şi foarte sănătos; dar, după mine unul, farmecul acestei clime se pierde din cauza înfăţişării neispititoare a ţinutului. Coloniştii, scot un profit apreciabil din faptul că îşi pun copiii la muncă din fragedă vârstă. Între şaisprezece şi douăzeci de ani, aceşti copii conduc adesea ei înşişi ferme îndepărtate, ceea ce e în detrimentul lor, deoarece ei duc astfel aceeaşi viaţă cu condamnaţii-servitori. Nu-mi dau bine seama dacă nivelul moral al societăţii a dobândit sau nu vreun caracter deosebit; dar cu asemenea obiceiuri şi la o asemenea lipsă de preocupări intelectuale, e aproape neîndoios că nivelul acesta moral trebuie să scadă. În orice caz, întrucât mă priveşte, cred că nimic, în afară de cine ştie ce cruntă necesitate, nu m-ar îndemna să emigrez.

Prosperitatea rapidă şi perspectivele de viitor ale acestei colonii sunt pentru mine, care nu mă pricep de loc la asemenea chestiuni, foarte ciudate. Cele două exporturi de căpetenie sunt lâna şi untura de balenă, dar amândouă aceste produse au limita lor. Ţara fiind lipsită cu

desăvârşire de canale pe care să se facă transportul, nu e localitate unde căratul lânii să nu egaleze cheltuiala tunsului şi creşterii, oilor. Păşunea e pretutindeni aşa de rară, încât colonistii au şi pătruns până departe în interior: numai că pământul, pe măsură ce se pătrunde mai adânc în interior devine din ce în ce mai sărac. Din pricina secetelor, agricultura nu poate în niciun caz da rezultate, pe scară mare; de aceea, pe cât îmi pot da seama, Australia va trebui până la urmă să devină centrul comercial" al emisferei sudi-ce şi, poate, de asemenea centrul industrial al aceleiaşi lumi. Cum cărbunele nu-i lipseşte, ea are puterea motrice la îndemână. Teritoriul locuibil întinzându-se numai de-a lungul coastei şi locuitorii acestei fâşii fiind de origine engleză, e sigur că populaţia ei va fi o naţiune maritimă. Altă dată îmi închipuiam că Australia se va dezvolta ca ţară tot aşa de mult ca America de Nord, dar acum mi se pare că acest viitor măreţ e mai degrabă problematic.

În privinţa condiţiei de viaţă a condamnaţilor, am avut şi mai puţine date pe care să-mi întemeiez o părere. Prima chestiune cu privire la ei este încă în adevăr condiţia trimiterii lor acolo, care reprezintă o pedeapsă; în orice caz, nimeni nu va putea susţine că e o pedeapsă foarte aspră. Dar presupun că aceasta n-are nicio importanţă, câtă vreme ideea de a fi trimişi acolo continuă să fie spaima criminalilor din Anglia. Ca nevoi zilnice, condamnaţii nu duc lipsă mai de nimic: perspectiva lor de libertate şi bunăstare nu e prea lungă şi, după dovezi de purtare cumsecade, este chiar sigură. După câţiva ani, al căror număr variază în raport cu numărul anilor de condamnare, ei primesc, pe baza purtării bune, un „bilet de voie", care, câtă vreme nu mai dau loc la nicio bănuială şi se feresc de a mai comite vreo crimă, le dă dreptul să umble liberi într-un anumit district; dar cu toate acestea „având în vedere timpul cât au stat închişi până atunci,

precum şi cumplita călătorie pe mare până în Australia, cred că anii de pedeapsă ce li s-au dat se scurg destul de greu şi de nefericit. Aşa cum îmi spunea un om inteligent, condamnaţii nu au nicio altă plăcere în afară de plăcerea senzuală, dar nici pe aceasta nu şi-o pot satisface. Posibilităţile largi ale guvernului, de a le acorda graţierea, dimpreună cu groaza nemaipomenită de zidurile temniţelor, face pe condamnaţi mai cu grijă de ceea ce îi aşteaptă şi îi îndeamnă să se abţină de la crimă. Cât despre sentimentul ruşinii, această stare sufletească nu prea pare a le fi cunoscută şi am dovezi temeinice spunând aşa – ceva. Deşi faptul este cât se poate de curios, mi s-a spus de toţi cu câţi am vorbit că firea condamnaţilor este de o laşitate fără seamăn: adesea, în desperare şi fără să le mai pese de viaţă, unii dintre ei ar fi fi în stare de orice, dar numai rareori, totuşi, pun în aplicare planuri care cer sânge rece şi curaj susţinut. Ce e mai trist în toată această situaţie este că, deşi există oarecare începuturi de aşa-zis progres în ceea ce priveşte simţul legalităţii, săvârşindu-se comparativ puţine fapte care să mai cadă sub sancţiunea legii, nici vorbă nu poate fi de un progres moral real. Oameni bine informaţi mi-au afirmat că nu se poate ca un condamnat să-şi amelioreze, chiar dacă ar vrea, condiţia morală, câtă vreme trăieşte la un loc cu toţi ceilalţi proscrişi; viaţa lui ar fi în asemenea caz numai suferinţă şi persecuţie. Şi nu trebuie să uităm nici influenţa molipsitoare a unora de la alţii pe corăbiile care îi transportă şi în închisori, atât aici cât şi în Anglia. În definitiv, scopull urmărit, alegându-se acest loc de pedeapsă, n-a prea fost atins; cât priveşte sistemul de însănătoşire morală, acest sistem s-a-dovedit neputincios, aşa cum s-ar fi dovedit oricare altul. Dar ca mijloc de a face oameni aparent cinstiţi, de a preschimba vagabonzii fără niciun rost ai unei emisfere în cetăţeni harnici ai celeilalte emisfere, dând astfel naştere unei noi şi

splendide ţări, devenită important centru de civilizaţie, acea sta a izbutit pe deplin şi rămâne poate fără precedent în istorie.

30 ianuarie. Vasul „Beagle” porneşte spre Hobart Town din Ţara lui Van Diemen. În ziua de 5 februarie, după şase zile de călătorie, dintre care primele fură plăcute, iar ultimele foarte reci şi viscolite, pătrunserăm în golful Furtunii: vremea îi justifică pe deplin numele groaznic. Golfului acesta ar trebui, mai degrabă să i se zică estuar, deoarece la capătul lui se varsă râul Derwent. În apropiere de gura acestui râu sunt câteva podişuri bazaltice destul de întinse; dar mai sus pământul devine muntos şi e acoperit de păduri rare. Poalele colinelor care mărginesc golful sunt despădurite, luminoasele lanuri galbene de grâu şi cele verzi-întunecate de cartofi părând de-a dreptul luxuriante. Târziu, pe înserate, ancorarăm în micul golf liniştit, pe ţărmurile căruia se află capitala Tasmaniei. Cea dintâi impresie asupra oraşului fu cu’mult inferioară aceleia de la Sydney: capitala Tasmaniei era un simplu târg pe lângă Sydney, care poate fi numit o metropolă. Hobart Town se află situată la poalele muntelui Wellington, a cărui înălţime atinge 3100 de picioare, fără să fie însă prea pitoresc; oricum însă, acest munte alimentează din belşug oraşul cu apă. De jur-împrejurul golfului, sunt magazine frumoase, iar într-o parte se vede un mic fort. Amintindu-ne de coloniile spaniole, unde grija pentru întărituri era extraordinară, mijloacele de apărare ale coloniilor de aici sunt pur şi simplu de dispreţuit. În comparaţie cu Sydney, m-a mirat mai cu seamă numărul neînsemnat al caselor mari, construite sau în construcţie. Hobart Town, după statistica din 1835, are 13 826 de locuitori, iar Tasmania întreagă 36 505.

Toţi băştinaşii au fost izgoniţi pe o insulă din strâmtoarea Bass, astfel încât Ţara lui Van Diemen se bucură de marele avantaj de a nu mai avea niciun indigen.

Această măsură de mare cruzime pare a fi fost de neînlăturat, deoarece numai astfel s-a putut pune capăt şirului cumplit de hoţii, de incendii şi crime, comise de negri; şi, mai curând sau mai târziu, faptul acesta tot ar fi dus la exterminarea lor. Mă tem însă şi sunt aproape sigur că acel lanţ de fapte rele şi consecinţele lor au fost provocate de purtarea fără scrupule a unora dintre compatrioţii noştri. Treizeci de ani reprezintă o perioadă. scurtă pentru izgonirea ultimului băştinaş din insula în care s-a născut şi care este numai cu puţin mai mică decât Irlanda. E foarte interesantă corespondenţa care s-a dus, cu privire la această chestiune, între guvernul nostru şi cel din Ţara lui Van Diemen. Deşi numeroşi indigeni erau împuşcaţi sau făcuţi prizonieri în luptele care se dădeau la intevale de câţiva ani, nimic nu pare a-i fi convins despre puterea noastră copleşitoare, decât punerea insulei întregi, în 1830, sub stare de război şi întreaga populaţie a primit ordinul să sprijine încercarea de a cotropi dintr-o singură lovitură toată rasa locală. Se adoptă aproape acelaşi plan ca pentru marile vânători din India: se fixă o linie de-a curmezişul insulei, cu scopul de a împinge pe băştinaşi ca într-un *cul-de-sac* în peninsula lui Tasman. Încercarea nu izbuti; indigenii, legându-şi câinii, se furişară într-o noapte peste linii. Şi faptul nu este de mirare, dacă ne gândim la practica îndelungată şi la modul lor obişnuit de a se târî pe brânci după animalele sălbatice. Mi s-a spus că ei pot să se ascundă chiar pe pământul gol, într-un chip aproape de necrezut; trupurile lor întunecate la piele sunt uşor luate drept trunchiuri de copaci arse, cu care e semănat tot ţinutul. Cineva mi-a povestit despre prinsoarea făcută între un grup de englezi şi un indigen, care avea să stea neascuns pe coasta unei coline golaşe; englezii urmau să închidă ochii mai puţin de un minut şi el se prindea ca în acest timp să se întindă la pământ fără ca niciunul dintre ei, după aceea, să-l mai poată deosebi de

trunchiurile de copaci dimprejur. Iar să revenim la vânzarea lor de către albi, băştinaşii, înţelegând ceea ce se urmărea printr-un astfel de război, se alarmară cumplit, mai cu seamă că îşi dădură după un timp seama de puterea şi numărul albilor. Puţin după aceea, un grup de treisprezece inşi, care făceau parte din două triburi deosebite, cuprinşi de deznădejde şi conştienţi de lipsa lor de apărare, trecură linia şi se predară. Ca urmare a acestui fapt, prin sforţările pline de curaj ale domnului Robinson, care s-a dovedit un bărbat întreprinzător şi cu multă bunăvoinţă, vizitând el însuşi fără nicio teamă pe indigenii cei mai duşmănoşi, cu toţii fură convinşi să procedeze în acelaşi fel. Ei fură transportaţi pe o insulă, unde li se dădu hrana şi îmbrăcămintea necesară. Contele Strzelecki stabileşte că „la epoca deportării lor în 1835, numărul indigenilor se ridica la două sute zece inşi. În 1842, adică după şapte ani, se mai adunaseră încă numai cincizeci şi patru; şi, în timp ce fiecare familie dinlăuntrul. Noului Wales de Sud, nevenind în contact cu albii, mişuna de copii, băştinaşii duşi pe insula Flinders nu sporiseră ca număr, în opt ani de zile, decât cu patrusprezece!”

Vasul „Beagle” rămase la Hobart Town zece zile şi în acest timp eu făcui câteva mici şi plăcute excursii, cu scopul mai ales de a cerceta structura geologică a ţinutului înconjurător. Trei lucruri m-au interesat îndeosebi: întâi, straturile fosilifere înalte, aparţinând perioadei devoniene sau carbonifere; al doilea, dovezile de înălţare treptată şi recentă a uscatului; şi cel de al treilea, un petic izolat şi superficial de calcar gălbui sau travertin 16, care conţinea numeroase întipăriri de frunze de copaci şi moluşte terestre dispărute. E probabil că această carieră de proporţii mici cuprinde singura amintire rămasă din vegetaţia străveche a Ţării lui Van Diemen.

Climatul de aici este mai umed decât în Noul Wales de Sud şi pământul este prin urmare mai rodnic.

Agriculturii îi merge de minune – r câmpurile lucrate arată cum trebuie, iar grădinile sunt încărcate de legume prospere şi copaci fructiferi. Înfăţişarea generală a vegetaţiei seamănă cu aceea din Australia, fiind poate ceva mai verde şi mai veselă, iar păşunea de printre copaci oarecum mai îmbelşugată. Într-o *zi*, făcui o lungă plimbare pe partea cealaltă a golfului, adică pe partea opusă oraşului; am străbătut golful într-unul dintre cele două vaporaşe cu aburi, care făceau într-una acest drum dus-întors. Maşinăria unui vaporaş fusese în întregime făcută aici, pe când colonia abia împlinise treizeci şi trei de ani de la întemeiere! în altă zi, urcai muntele Wellington; neizbutind ia prima încercare, din cauza pădurii dese, luai cu mine o călăuză. Călăuza însă se dovedi grea de cap, şi ne conduse numai bine în partea dinspre sud, plină de umezeală, a muntelui, unde vegetaţia era luxuriantă şi pe unde sforţarea de a urca muntele, din cauza numeroaselor trunchiuri putrede de copaci, aproape că egala pe aceea din Ţara Focului sau din Chile. Până să dăm de creastă, urcuşul ale] un cinci ore şi jumătate de căţărare foarte anevoioasă. În multe locuri, eucalipţii creşteau până la mari înălţimi, formând câte o pădure măreaţă. În unele prăpăstii foarte umede, ferigile arborescente creşteau uriaşe; am văzut un a care trebuie să fi avut la baza frunzelor cell puţin douăzeci de picioare ca înălţime, fiind în circumferinţă de exact şase picioare. Frunzele, formând nişte umbrele foarte elegante, dădeau o umbră întunecată ca în primele ore ale nopţii. Coama muntelui este lată şi turtită, constând din îngrămădiri colţuroase de rocă. Înălţimea locului atinge 3 100 de picioare deasupra nivelului mării. Ziua era strălucitor de senină şi ne bucurarăm de perspectiva cea mai largă –, spre nord, ţinutul se arăta ca o îngrămădire de munţi păduroşi, cam de aceeaşi înălţime cu locul pe care ne aflam, având acelaşi contur lin; la sud, neregularităţile de teren şi ape,

formând un fel de reţea, ni se aşterneau în faţa ochilor ca o hartă. După ce străturăm câteva ceasuri pe culme, găsirăm un drum mai bun de scoborât, dar nu sosirăm la vasul „Beagle” decât la orele opt seara, istoviţi de cât umblasem toată ziua.

7 februarie. „Beagle” poçnea din Tasmania şi, în ziua de 6 a lunii următoare, ajungea în strâmtoarea King George, care se află chiar lângă colţul de sud-vest al Australiei. Am rămas acolo opt zile –, în toată călătoria noastră, cred că n-am petrecut timp mai monoton şi mai neinteresant. Ţinutul, văzut de pe o colină, e ca o câmpie împădurită, din loc în loc, înălţându-se din ea creste golaşe de granit. Într-o zi, dimpreună cu un întreg grup, mă dusei până mai departe, sperând să văd şi eu o vânătoare de canguri. Străbătând un bun număr de mile, găsii pretutindeni pământul nisipos şi foarte nerodnic: creştea pe el fie vegetaţie grosolană de tufişuri rare şi scunde sau un fel de iarbă ţepoasă, fie câte o pădure de copaci pitici. Priveliştea semăna cu aceea de pe înaltul podiş de gresie al munţilor Albaştri; totuşi casuarina (copac oarecum asemănător cu pinul scoţian) creşte aici în mai mare număr, iar eucaliptul mai puţin. În locurile deschise, erau mulţi copaci ierboşi, plante care, după cum se înfăţişează, sunt înrudite întrucâtva cu palmierul; numai că, în loc să fie împodobite sus cu acea coroană de frunze măreţe, abia se pot mândri cu un smoc de frunze grosoaane ca iarba 17. Aspectul general, verde luminos, al tufişurilor şi celoiisalte plante părea sa, indice oarecare fertilitate. Dar era destul o singură plimbare, ca să spulbere asemenea iluzie; şi nimeni în locul meu n-ar mai dori să facă altă plimbare prin locuri atât de neispititoare.

Într-o zi, însoţii pe căpitanul Fitz Roy la capul Bald; acest loc a fost menţionat de atâţia navigatori, unii închipuindu-şi că văd corali, iar alţii că văd copaci pietrificaţi, rămaşi în poziţia în care crescuseră. Din cât am

văzut noi, straturile au fost formate de vânturile care au tot îngrămădit nisipul fin, compus din părticele rotunde şi mărunte de cochilii şi corali, până ce, încet-încet, ramurile şi rădăcinile arborilor, ca şi multe cochilii de moluşte ferestre, au fost acoperite. Apoi, totul s-a consolidat prin impregnarea cu materie calcaroasă lichidă şi cavităţile cilindrice rezultate din putrezirea lemnului au fost umplute astfel de o piatră tare ca de stalactite 18. Cu timpul, părţile mai puţin rezistente au fost roase şi prin urmare forma de piatră a ramurilor şi a rădăcinilor de copaci a ieşit la suprafaţă, dând iluzia că e vorba chiar de crăcile unui hăţiş uscat.

Pe când ne aflam în strâmtoarea King George, se întâmplă ca un mare trib de băştinaşi – „Oamenii cacaduului alb" – să facă o vizită coloniei de acolo. Oamenii aceştia, ca şi cei ce făceau parte din tribul de pe lângă strâmtoare, momiţi de câteva măsuri de orez şi de zahăr, pe care li le dădurăm în dar, se lăsară convinşi să joace în faţa noastră un „corrobery", adică marele lor dans. De îndată ce se întunecă, ei aprinseră mici focuri şi bărbaţii începură să-şi facă toaleta dansului, care consta în a-şi vopsi corpul cu pete şi linii albe. De cum se sfârşi totul, focurile se înteţiră devenind pălălăi, iar în jurul lor femeile şi copiii se strânseră ca spectatori; „Oamenii cacaduului alb" şi indigenii strâmtorii formau două grupuri deosebite, dansând în contratimp, ca şi cum şi-ar fi «răspuns unii altora. Dansul consta din mişcări repezi în lături şi din înşiruire indiană în câmp deschis, dansatorii bătând puternic pământul cu piciorul, în pas ostăşesc. Ei îşi însoţeau paşii grei cu un fel de grohăit, lovindu-şi în acelaşi timp măciucile şi lăncile între ele şi făcând felurite alte mişcări, cum ar fi întinsul braţelor şi şerpuirea trupului. Scena aceasta era aspră şi barbară, neavând pentru noi niciun înţeles –, dar am băgat de seamă că femeile negre şi copiii lor o priveau cu cea mai mare

plăcere. Se prea poate ca dansurile acestea să fi reprezentat iniţial anumite acţiuni, ca războaie şi victorii. Era unul numit „dansul emu”, în care fiece bărbat îşi întindea braţul în aşa fel, încât să i se încovoaie în jos, la gâtul struţului emu. În altul, un bărbat imita mişcările cangurului păscând prin pădure, în timp ce altul se apropia de el pe brânci şi se făcea că îl loveşte cu suliţa. Când amândouă triburile se amestecară în focul dansului, pământul se zguduia de paşii lor grei, iar văzduhul răsuna de ţipete sălbatice. Păreau cu toţii ca ieşiţi din minţi şi cei aproape goi, văzuţi la lumina vâlvătăilor cum se mişcau într-o armonie, aş zice, hidoasă, formau spectacolul desăvârşit al unei festivităţi printre barbarii cei mai primitivi. Multe şi curioase scene de viaţă sălbatică am văzut în Ţara Focului, dar cred că în niciuna băştinaşii nu-şi ieşeau astfel din minţi, simţindu-se totodată atât de în largul lor. După terminarea dansului, grupul întreg se aşează pe pământ în cerc, începându-se, spre mulţumirea tuturor, împărţitul orezului fiert Nou zahăr.

Amânându-ne plecarea de câteva ori din pricina vremii înnorate, în ziua die 14 martie plecarăm bucuroşi din – strâmtoarea King George spre insula Keeling. Rămâi cu bine, Australie! Eşti până acum doar o copilă în creştere, dar fără îndoială că vei domni cândva ca mare principesă a Suduiltui; deşi prea mare şi prea ambiţioasă pentru a fi iubită, nu eşti totuşi destul de puternică spre a fi temută. Părăsesc cu încredere ţărmurile tale, fără tristeţe sau vreo părere de rău.

CAPITOLUL XX

INSULA KEELING – FORMAŢII DE CORAL

Insula Keeling – Aspect ciudat – Flora sărăcăcioasă – Transportul seminţelor – Păsări şi insecte – Puţuri care se umflă – Câmpuri de corali morţi – Pietre transportai între rădăcinile copacilor – Crab mare – Cerali uizicători – Peştele care se hrăneşte cu corali – Formaţii de corali –

Insule de lagune sau atoli – Adâncimea la care pot trăi coralii de recif – Suprafeţe mari presărate cu insule joase de corali – Scufundarea temeliilor lor – Recifuri-bar iere – Recifuri marginale – Transformarea recifurilor marginale în recifuri-barieră şi în atoli – Dovezi în favoarea schimbărilor de nivel – Spărturi în recifurile-bariere – Atolii Malediva şi structura lor particulară – Recifuri moarte şi înecate – Aria de scufundare şi elevaţie – Distribuirea vulcanilor – Scufundarea lentă şi de proporţii uriaşe.

1 aprilie. Ajunserăm la punctul de unde puteam vedea insulele Keeling sau Cocos, din oceanul Indian, aflate cam la şase sute de mile faţă de ţărmul Sumatrei. Sunt insulele-lagune (sau atoli) de formaţie coraliană, asemănătoare cu cele din arhipelagul Tuamotu, pe care îl lăsam în urma noastră. Pătrunzând cu vasul în canalul de la intrare, dl. Liesk, rezidentul englez, ne ieşi înainte cu barca sa. Iată pe scurt povestea locuitorilor de aici. Acum nouă ani, dl. Hare, un om lipsit de orice scrupule, aducea din arhipelagul indonezian un număr de sclavi malaezi, care azi, cu copii cu tot, se ridică la peste o sută de suflete. Puţin după aceea, căpitanul Ross, care vizita aceste insule înainte vreme cu vasul lui de comerţ, sosea din Anglia, aducându-şi cu el familia şi cele necesare pentru a se aşeza aici; împreună cu el, a venit şi dl. Liesk, care fusese înainte secund pe vasul său. Sclavii malaezi dădură bir cu fugiţii de pe insuliţa în care se instalase dl. Hare, unindu-se cu grupul căpitanului Ross. Văzând acestea, dl. Hare fu silit în cele din urmă să părăsească insula.

Malaezii sunt consideraţi acum liberi şi asta nu numai cu numele, ci liberi de fapt în tot ceea ce priveşte libertatea lor individuală –, dar în mai toate celelalte privinţe ei sunt socotiţi sclavi. Din cauză că sunt nemulţumiţi de starea lor şi se mută mereu de pe o insuliţă pe alta şi poate de asemenea niţel şi din cauza nepriceperii, starea lor nu este chiar înfloritoare. Insula nu

are niciun patruped domestic, în afară de porc, iar produsul vegetal de căpetenie este nuca de cocos. Toată pro «speriatea ei depinde de acest arbore, singurul articol de export fiind uleiul de nucă; nucile înseşi, cu care a început să se obişnuiască lumea de la Singapore şi de pe insula Mauriciu, se consumă aci mai cu seamă trecute prin râzătoare şi apoi pregătite la foc, sub denumirea de *curry* De asemenea, porcii, care gâfâie de graşi, trăiesc aproape numai cu nuci de cocos, ca şi raţele şi celelalte păsări de curte. Până şi uriaşul crab terestru e prevăzut de natură cu mijloace de a sparge nucile şi a se hrăni cu acest minunat produs.

Recifull, în formă de inel, al insulei-lagunie, este mai piesite tot înconjurat de insuliţe lineare. În partea dinspre nord, care e partea adăpostită, se află o deschizătură prin care vasele pot trece ca să ancorezeântăuntrul inelului. Intrând pe aici, scena mi se păru foarte interesantă. şi chiar drăguţă; frumuseţea ei însă depindea în întregime de strălucirea culorilor înconjurătoare. Apa lagunei, puţin adâncă, limpede şiliniştită, întinzându-se în cea mai mare parte peste un strat de nisip, este de un verde foarte viu, când soarele o luminează drept din amiază. Această oglindă, lată de câteva mile, e despărţită, pe toate laturile ei, de apele întunecate ale oceanului printr-o linie albă ca zăpada, destânci submarine, iar de bolta albastră a cerului prin fâşiile de uscat, din care se înalţă coroanele cocotierilor. Şi, după cum câte un nor alb, ivit ici şi colo, contrastează fermecător cu azurul cerului, tot aşa, în cuprinsul lagunei, benzile de coral viu întunecă apa verde ca smaraldul.

A doua zi de dimineaţă, după ce ancorarăm, eu debarcai pe insulă. Direction. Fâşia de uscat era lată numai de câteva sute de yarzi; spre lagună, se întindea o plajă de calcar albă, a cărei radiaţie în aceasta. climă zăpuşitoare îngreuna şi mai mult respiraţia, iar spre mare,

un fel de podiş lat de coral ţinea piept talazurilor din *Işxg*, sfărâmându-le. Inapropierea lagunei, se găseşte ceva nisip, dar altfel uscatul e format peste tot din bucăţi rotunjite de coral. Numai climatul regiunilor intertropicale poate da naştere unei vegetaţii viguroase pe un asemenea sol pietros, arid şi instabil. Nimic nu putea fi mai elegant decât felul cum. cocotierii tineri şi bătrâni se amestecau, pe insulele mai mici, fără a-şi distruge unii altora simetria, constituind o singură pădure. Plăji de nisip de un alb strălucitor formau ţărmurile acestor insuliţe încântătoare...

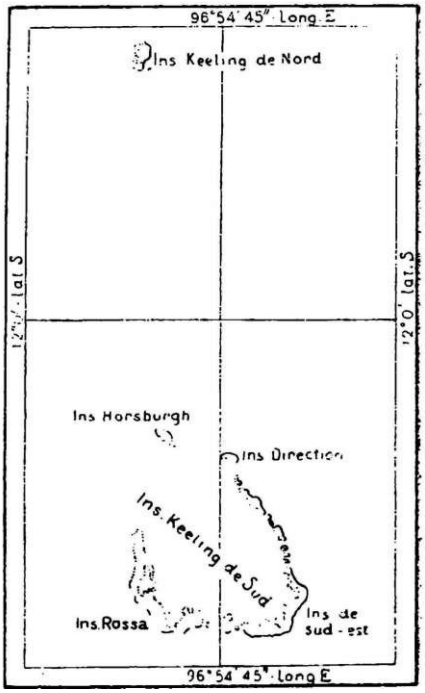

Insula Keeling. După harta întocmită de hidrografii vasului „Beagle”.

Voi da aici o schiţă a istoriei naturale a acestor insule, al căror interes particular stă chiar în sărăcia lor. La cea dintâi privire, cocotierul pare a compune întreaga

pădure; totuşi, mai sunt şi alte patru. sau cinci feluri de copaci. Unul dintre ei creşte foarte mare, dar nu serveşte la nimic din cauză că lemnul lui e peste măsură de moale; unaltul însă furnizează lemn excelent pentru construirea de corăbii... Numărul altor plante ca şi al copacilor este peste măsură de limitat, constând din ierburi neinteresante. În colecţia mea, care cuprinde, cred, toată flora respectivă, se găsesc douăzeci de specii, fără să pun la socoteală un muşchi, un lichen şi o ciupercă. Trebuie să mai adaug doi arbori, dintre care unul nu înflorise încă, iar celălalt abia am auzit, vorbindu-se despre el. Cel de al doilea este un copac solitar de felul, lui şi creşte pe lângă plajă, unde fără îndoială valurile i-au adus să mânţa. Pe o singură insuliţă, creşte de asemenea un Guilandina2. În lista de mai sus nu pun trestia de zahăr, bananierul, alţi câţiva pomi fructiferi şi vegetalele importate. Cum insulele sunt în întregime formate din coral şi cum altă dată trebuie să fi fost numai nişte recifuri bătute de apele mării, toate produsele lor terestre înseamnă că au fost transportate pe ele de talazurile oceanului. Prin urmare, mica lor floră are în totul un caracter de refugiu: profesorul Henslow mă informează că nouăsprezece specii din cele douăzeci, colecţionate de mine, aparţin unor genuri deosebite unele de altele, iar acestea la rândul lor fac parte din nu mai puţin de şaisprezece familii![117]

În *Călătoriile* lui Holman[118], pe baza afirmaţiilor domnului A.S. Keating, care a locuit douăsprezece luni în aceste insule, se face o dare de seamă asupra diferitelor seminţe şi alte corpuri, despre care se ştia de mult că fuseseră aduse pe ţărmuri de ape... Pe ţărmul expus bătăii

---

117 Aceste plante sînt descrise în ***Annales of Natural Histo'ry,*** vol. I, 1838, p. 337.

118 ***Travels*** de Holman, vol. IV, p. 378.

vântului, talazurile mării, sfărâmându-se, au adus seminţe şi plante întregi din Sumatra şi Java, pe aceste insule. Printre plantele aduse astfel s-a găsit *kimiri*, originară din Sumatra şi din peninsula Malacca –, nuca de cocos din Balei, cunoscută prin forma şi mărimea ei; dadassul, plantat la malaezi la un loc cu piperul, ale cărui lujere se răsucesc pe trunchiul lui, susţinându-se cu ajutorul ghimpilor; arborele de săpun; ricinul; trunchiuri de palmier sago; în sfârşit alte soiuri de seminţe, pe care malaezii stabiliţi în insule nu le cuţiosc. Toate acestea se presupun a fi fost aduse de musonul nord-vestic pe coasta Noii Olande şi de aci, pe insulele acestea, de vântul alizeu sud-estic. De asemenea s-au găsit mari cantităţi de teak de Java şi de lemn galben, pe lângă trunchiurile imense de cedru, fie alb, fie roşu, şi arbore albastru de cauciuc din Noua Olandă3, în perfectă stare. Toate seminţele tari, cum sunt cele de plante agăţătoare, îşi păstrează multă vreme puterea de încolţire, în timp ce soiurile moi, din care face parte mangostanul, şi-o pierd în timpul traversării. Chiar bărci de pescuit, probabil din Java4, au fost aduse şi aruncate pe ţărmul acesta”. E interesant aşadar să ne dăm seama cât de multe sunt seminţele care, venind din ţări deosebite, au trebuit să călătorească în voia valurilor peste ocean. Profesorul Henslow îmi spunş că, după părerea lui, aproape toate plantele luate de mine din aceste insule de coral sunt specii de litoral comune în arhipelagul indonezian. Dacă ţinem însă seama de direcţia vânturilor şi a curenţilor, abia pare posibil ca ele să fi venit aici în linie dreaptă. După cum sugerează cu multă probabilitate dl. Keating, dacă ele au fost mai întâi duse către coasta Noii Olande, iar de aici împinse înapoi dimpreună cu produsele acelei ţări, seminţele, mai înainte de a încolţi, trebuie să fi călătorit în voia valurilor de la 1800 până la 2400 de mile.

Chamisso[119], descriind arhipelagul Radack, aflat în partea de vest a Pacificului, afirmă că „marea aduce pe aceste insule seminţe şi fructe de numeroşi arbori, dintre care cei mai mulţi n-au crescut aici până acum. Cea mai mare parte a acestor seminţe par a nu-şi fi pierdut încă puterea de încolţire”. Lumea spune că de asemenea palmierii şi bambuşii din orice loc al zonei toride, ca şi trunchiurile brazilor de la nord, sunt aduşi la ţărm de valuri; îndeosebi brazii trebuie să vină de la distanţe imense. Faptele acestea sunt de cel mai mare interes. Nu încape nicio îndoială că, în cazul când ar exista păsări terestre care să ciugulească primele seminţe aruncate pe ţărm şi dacă ar fi un sol mai potrivit pentru dezvoltarea lor decât blocurile libere de corali, cea mai izolată dintre insulele-lagune ar căpăta cu timpul o floră mai bogată decât o au azi.

Lista animalelor terestre este şi mai săracă decât lista plantelor. Câteva insuliţe sunt locuite de şobolani, aduşi de o corabie din Mauriciu, care a naufragiat aici. Aceşti şobolani sunt socotiţi de dl. Waterhouse ca fiind identici cu specia din Anglia, numai că sunt mai mici şi mai viu coloraţi. Păsări terestre nu există niciuna, căci sitarul şi cristeiul (Rallus Phillipensis), care trăiesc numai prin ierburi uscate, aparţin totuşi ordinului păsărilor de baltă. Păsări din acest ordin, se spune că ar exista pe câteva din micile insule joase ale Pacificului. În insula Ascension, unde nu e nicio pasăre terestră, s-a împuşcat un cristei (Porphyrio simplex) aproape de culmea muntelui, dar era vorba fără îndoială de un exemplar răzleţit. În Tristan d’Acunha, unde, după opinia lui Carmichael, se găsesc numai două păsări de uscat, există o lişiţă5. Întemeiat pe aceste fapte, eu cred că primele coloniste ale micilor insule singuratice sunt în general, după nenumăratele specii

119 Kotzebae's First Voyage, **vol. III, p. 155.**

palmate, păsările de baltă. Pot adăuga că de câte ori am văzut păsări de specii neoceanice zburând departe în largul mării, ele aparţineau totdeauna acestui ordin; aşa că numai ele ar putea deveni în chip firesc primele coloniste ale celor mai depărtate pământuri.

Dintre reptile, n-am văzut decât o mică şopârlă. M-am căznit ca din insecte să colecţionez toate speciile. Fără a ţine seama de păianjeni, care erau foarte numeroşi, insectele se împărţeau pe treisprezece specii[120]. Între acestea, una singură era de Coleoptere. Un neam mărunt de furnici mişuna cu miile pe sub blocurile libere şi uscate de coral, fiind singurele insecte adevărate care erau numeroase. În ciuda produselor solului, atât de puţine, numărul fiinţelor organice, care trăiesc în apele mării înconjurătoare, este în adevăr infinit. Chamisso a descris istoria naturală a insulei-lagună din arhipelagul Radack; şi e izbitor cât de mult seamănă vieţuitoarele de acolo cu cele din insula Keeling, atât ca număr cât şi ca specii. Ca vieţuitoare, e o şopârlă şi sunt două păsări de baltă, anume un sitar şi un ţigănuş. Ca plante, sunt nouăsprezece specii, dintre care şi o ferigă; şi unele dintre acestea sunt la fel cu cele care cresc aici, deşi locul se află la depărtări imense, iar oceanul este altul.

Lungile fâşii de uscat, care formează insuliţele lineare, s-au ridicat numai la înălţimea la care talazurile sfărâmate pot arunca pietre de coral şi vântul poate îngrămădi nisipul calcaros. Solidul podiş de coral dinafara recifului fiind destul de lat, ţine piept violenţei talazurilor, pe care le pulverizează şi care altfel, numai într-o singură zi, ar şterge de pe faţa apelor asemenea insuliţe, cu

120 Cele treisprezece specii aparţin ordinelor următoare : Coleoptera, un mic Ela- ter ; Orthoptera, un Gryllus şi o Blatta ; Hemiptera, o specie ; Homcptera, două specii ? Neuroptera, o Chrysopa ; Hymenoptera, două furnici ; Lepidoptera nocturnă, o Diopaea şi un Pterophorus (?) ; Diptera, două specii.

produsele lor cu tot. Aci oceanul *şi* uscatul par a duce lupta pentru supremaţie; deşi *terra firma* (pământul neclintit) a izbutit să pună un picior, apele invadatoare cred la rândul lor că au şi ele cel puţin acelaşi drept. Pretutindeni dai peste crabi-paguri de mai multe specii[121], ducând în spinare cochilii furate de pe plaja vecină6. Deasupra capului stau prin copaci numeroase gâşte sălbatice, fulmari, fregate, pescăruşi, iar pădurea, din cauza numeroaselor cuiburi şi mirosului din aer, poate fi numită lăcaşul ciorilor. Fulmarii, stând în cuiburile lor primitive, se uită ţintă la om cu înfăţişarea stupidă, dar furioasă. Nătăntolii sau blegii, după cum însuşi numele lor le arată, sunt mici creaturi prostănace. Dar există şi o pasăre fermecătoare: este mica rândunică de mare, albă ca zăpada, care pluteşte lin la câteva picioare deasupra omului, cercetându-i atentă chipul, cu marii ei ochi negri. Nu e nevoie de prea multă imaginaţie ca să ne închipuim că un corp atât de plăpând trebuie să fie lăcaşul vreunei zâne rătăcitoare7.

Duminică 3 aprilie. După slujba religioasă, întovărăşii pe căpitanul Fitz Roy până la colonia situată la câteva mile depărtare, pe capătul unei insuliţe acoperite de un desiş de cocotieri. Căpitanul Ross şi dl. Liesk locuiesc într-o casă ca un pătul mare, deschis la amândouă capetele şi căptuşit cu rogojini făcute din coajă de copaci împletită. Locuinţele malaezilor sunt rânduite de-a lungul ţărmului lagunei. Colonia întreagă are mai degrabă înfăţişarea pustie, neexistând nicio grădină care să arate semne de îngrijire şi cultivare. Băştinaşii aparţin diferitelor insule din

121 Marile gheare sau cleştii unora dintre aceşti crabi sînt adaptaţi de minune, ca, atunci cînd se retrag, să închidă deschizătura cochiliei aproape tot atît de bine ca şi operculul de care moluscul se servea cîndva. Mi s-a spus şi am verificat eu însumi prin observaţii proprii că anumite specii de crabi-paguri folosesc totdeauna cochiliile anumitei specii de moluşte.

arhipelagul indonezian, dar cu toţii vorbesc aceeaşi limbă: erau aci, şi i-am văzut noi înşine, locuitori din Borneo, Celebes, Java şi Sumatra. La culoarea pielii ei seamănă cu taitienii, de care nu se deosebesc nici ca trăsături. Unele femei însă au chipuri cu trăsături mai mult chinezeşti. În general, atât chipurile lor cât şi sunetul vocii mi-au plăcut. Păreau săraci şi casele lor erau lipsite de orice mobilă; dar se vedea bine, după copilaşii dolofani, că nucile de cocos şi broaştele ţestoase nu erau o hrană proastă.

Pe această insulă se află puţurile din care corăbiile îşi procură apa necesară. La cea dintâi privire, e destul de curios faptul că apa dulce se umflă şi scade odată cu mareele, şi chiar s-a presupus că nisipul are puterea să filtreze sarea din apa mării. Aceste puţuri, care se umflă, se află îndeobşte pe câteva insule joase ale Indiilor de vest. Apa sărată îmbibă şi pătrunde nisipul compresat şi coralul poros ca pe un burete? dar ploaia care cade la suprafaţă trebuie să ajungă la nivelul mării înconjurătoare, strângându-se acolo şi deplasând un volum egal de apă sărată. Cum apa din partea mai joasă a acestei mase de coral spongios se înalţă şi scade odată cu mareea, apa de la suprafaţă urmează aceeaşi mişcare şi, câtă vreme se află în cantitate suficientă, care să împiedice un prea mare amestec mecanic se păstrează bună de băut; dar, oriunde solul constă din mari blocuri libere de coral, cu spaţii largi între ele, săpându-se un puţ, apa, după cum am constatat eu însumi, este sălcie.

După prânz, ne oprirăm să privim o reprezentaţie ciudată, pe jumătate superstiţioasă, jucată de femeile malaeze. Ele aveau credinţa că un linguroi de lemn îmbrăcat femeieşte, transportat pe mormântul unui mort, va fi vrăjit de luna plină, începând să danseze şi să ţopăie prin preajmă. După pregătirile cerute de împrejurare, linguroiul, ţinut de femei în mâini, începu să se zvârcolească şi dansă exact în tactul cântecului zis de

copiii şi femeile dimprejur. Era un spectacol dintre cele mai ciudate; dar dl. Liesk susţinea că mulţi malaezi credeau de-a binelea că linguroiul se mişca de la sine. Dansul nu începu decât după răsăritul lunii şi era minunat de privit cum globul ei luminos strălucea cu atâta linişte printre lungile ramuri de cocctieri clătinaţi de briza serii. Asemenea scene caracteristice tropicelor sunt în ele însele atât de fermecătoare, încât» aproape că egalează pe acelea mai scumpe, din patrie, de care ne leagă cele mai bune simţăminte.

Ziua următoare mă apucai să cercetez foarte interesanta, deşi simplă, structură de origine a acestor insule. Apa fiind neobişnuit de calmă, mersei ca printr-un vad pe podişul exterior de rocă moartă, până dădui de movilele de coral viu, de care se sfărâmă valurile venite din larg. În unele mâncături de ape şi gropi înotau splendizi peşti verzi precum şi de alte culori, iar forma şi coloritul multor zoophite erau admirabile. Nu e nicio vină că cineva se entuziasmează de numărul infinit al vietăţilor organice, pe care le prăseşte marea tropicelor, atât de darnică în viaţă; totuşi mărturisesc, în ceea ce mă priveşte, că naturaliştii care, în termeni prea cunoscuţi, au descris acele grote submarine copleşite de frumuseţi cu miile, s-au cam întrecut cu vorba.

6 aprilie. Am însoţit pe căpitanul Fitz Roy pe o insulă de la capătul lagunei: canalul era peste măsură de întortocheat, şerpuind prin adevărate câmpuri de corali, cu ramuri plăpânde. Am văzut câteva broaşte ţestoase; între timp două bărci se îndeletniceau cu pescuitul lor. Apa era aşa de limpede şi puţin adâncă, încât r deşi broasca se dădea repede la fund, pierind din văzul nostru pentru scurt timp, urmăritorii, din canoe sau barca cu pânză, se apropiau iarăşi de ea. În acest moment, omul care sta la proră se năpustea în apă chiar pe spatele broaştei –, şi apucându-se cu amândouă mâinile de marginea dinspre

gât a carapacei, se lăsa dus prin apă până ce animalul, istovindu-se, era astfel prins. Foarte interesant de văzut, în timpul urmăririi, era felul cum cele două bărci se dublau una pe alta încoace şi încolo, iar oamenii se năpusteau în apă cu capul în jos, încercând astfel să apuce prada. Căpitanul Moresby mă informează că, în arhipelagul Chagos din acelaşi ocean, băştinaşii smulg carapacea de pe broasca ţestoasă vie, printr-un procedeu groaznic: „Se acoperă broasca cu jăratic până ce marginile carapacei se îndoaie în sus; cu un cuţit, se dezlipeşte apoi de corpul animalului mai înainte de a se dezdoi şi întinde prin răcire. După această operaţie barbară, broasca e lăsată să-şi redobândească din nou elementul ei nativ, unde, în câtva timp, îi creşte o nouă carapace, care însă e prea subţire ca să-i mai fie de vreun folos, aşa că ea va rămâne toată viaţa slabă şi bolnăvicioasă11.

Ajungând la capătul lagunei, tăiarăm de-a curmezişul o insuliţă îngustă şi văzurăm un talaz enorm sfărâmându-se de ţărmul expus vântului. Nu-mi pot da seama prea bine de ce, dar pentru mine vederea coastelèr exterioare ale acestor insule-lagune au o stavilă în tivul de stufişuri verzi şi cocotieri înalţi, în podişul de coral mort, presărat din loc în loc cu mari blocuri coraliene libere, şi în rândul de stânci de la suprafaţa apei, de care se izbesc furioase valurile mării şi care, oriunde ne-am uita, dau pe departe ocol insulei. Oceanul, care îşi azvârle apele pe deasupra recifului atât de lat, se înfăţişează ca un duşman atotputernic şi de neînvins; şi totuşi insula rezistă şi chiar învinge prin mijloace care, la prima vedere, par foarte slabe şi cu totul ineficace. Dar nu oceanul cruţă stâncă de coral –, marile fragmente risipite în cuprinsul recifului şi îngrămădite spre ţărmul din care creşte înaltul cocotier sunt mărturii grăitoare asupra neînduplecatei puteri a valurilor. Nu poate fi vorba nici de perioade de odihnă în această luptă. Lungul val format de adierea continuă a

vântului alizeu, care suflă totdeauna în aceeaşi direcţie peste o arie imensă, creează talazuri aproape tot atât de năprasnice ca şi cele formate de viscole în regiunile temperate şi mugesc fără încetare, tot timpul. E cu neputinţă să priveşti asemenea valuri şi să nu capeţi convingerea că orice insulă, construită din roca cea mai tare, fie ea rocă de porfir, granit sau cuarţ, în cele din urmă tot va ceda, fiind nimicită de o atât de năprasnică putere. Şi cu toate acestea, micile insuliţe joase de coral înfruntă totul şi rămân biruitoare, fiindcă la lupta care se dă aici participă şi o altă forţă antagonistă. Puterile organice extrag atomii carbonatului de calciu, unul câte unul, din talazurile spumegânde, asociindu-i apoi în structuri simetrice. Vijeliile n-au decât să sfârtece această structură în mii de fragmente uriaşe! Dar ce pot face mai mult împotriva muncii unite a miriade de arhitecţi, care lucrează neîntrerupt zi şi noapte, lună după lună? Astfel se face că materia moale şi gelatinoasă a polipilor, prin desfăşurarea legilor vieţii, învinge marea puterè mecanică a oceanului, căreia niciun meşteşug omenesc sau neînsufleţit nu i s-ar putea opune cu sorţi de izbândă.

Până seara târziu, nu ne înapoiarăm pe bord, stând îndelung pe lagună şi cercetând câmpurile de coral şi giganticile cochilii de Chama; dacă ar fi încercat cineva să-şi vâre mâna într-o asemenea moluscă n-ar mai izbuti să şi-o scoată câtă vreme trăieşte animalu18. Aproape de capătul lagunei, descoperii cu mirare o arie întinsă, cu mult mai cuprinzătoare ca o milă pătrată, acoperită cu o pădure de corali rămuroşi şi plăpânzi, care deşi încă în picioare, erau morţi şi deterioraţi. Mai întâi, n-am priceput de loc cauza; dar după aceea îmi dădui întâmplător seama că totul se datora următoarei combinaţii de împrejurări, destul de curioase. Voi spune însă în primul rând că niciun coral nu poate supravieţui expunerii oricât de scurte în plin aer la razele soarelur aşa că limita lor superioară de

creştere e determinată de linia cea mai joasă a retragerii mării în timpul mareelor de primăvară. Din unele hărţi vechi, se vede că insula îngustă din partea bătută de vânt era altă dată împărţită de canale largi în câteva insuliţe; faptul se vădeşte de asemenea prin arborii mai imeri de pe aceste porţiuni, care azi nu mai sunt canale. În condiţiile de altă dată ale recifului, q briză puternică, aruncând tot mai multă apă peste bariera de stânci, ar fi urmat să ridice nivelul lagunei. Azi, aceeaşi briză lucrează cu totul dimpotrivă, fiindcă apa din cuprinsul lagunei nu numai că nu se înalţă prin acţiunea curenţilor externi, dar este împinsă afară de suflarea vântului. Aşadar s-a observat că mareea, la capătul lagunei, nu se înalţă atât când bate o briză mai cu putere, cât se înalţă pe vreme calmă. Tocmai această diferenţă de nivel, deşi bineînţeles foarte mică, a pricinuit, cred eu, moartea acelor crânguri de corali, care în condiţiile dinainte, mai deschise, ale recifului exterior, ar fi atins limita maximă de creştere.

La câteva mile mai la nord de Keeling se află un alt mic atol, a cărui lagună e aproape plină cu nămol de coral. Căpitanul Ross a găsit pe coasta exterioară, îngropat în acest nămol, un fragment bine rotunjit de rocă verde, ceva mai mare decât capul omului: ca şi însoţitorii lui, el a rămas atât de mirat găsindu-lr încât l-a luat cu el; păstrându-l ca pe o curiozitate. Existenţa acestei pietre singure într-un loc, unde orice particulă de materie e calcaroasă, constituie desigur un fapt de-a dreptul uluitor. Insula n-a fost prea vizitată şi nu sunt nici semne ca vreun vas să fi naufragiat pe acolo. În lipsa altei explicaţii mai plauzibile, am ajuns la concluzia că acea piatră trebuie să fi venit aici prinsă între rădăcinile cine ştie cărui mare arbore. Dacă ţin seama însă de marea depărtare la care se află cel mai apropiat ţărm, de combinaţia întâmplătoare de împrejurări, care s-au putut opune transportării pietrei între rădăcinile unui copac, de copacul însuşi care, luat de

apele mării, a plutit suficient de departe, ca să fie apoi aruncat cu bine pe un alt ţărm – iar piatra în cele din urmă să se îngroape pentru a putea fi descoperită, nu am chiar curajul deplin să-mi imaginez întocmai felul în care a avut loc transportul aparent improbabil. De aceea, am luat cunoştinţă cu mare interes că Chamisso, naturalistul, pe drept cuvânt remarcabil, care a însoţit în călătoria sa pe Kotzebue, afirmă despre locuitorii arhipelagului Radack (grupul de insule-lagune din mijlocul Pacificului) că şi ei au dat peste pietre, bune de ascuţit uneltele lor de tăiat, scormonind la rădăcina copacilor aruncaţi de mare pe ţărm. E de la sine înţeles că se vor fi găsit în acest fel pietre de mai multe ori, din moment ce s-a ajuns la impunerea unei legi, după. care asemenea pietre aparţin şefului, aplicându-se o anumită pedeapsă celor ce încearcă să le dosească. Ţinând seama de poziţia izolată a acestor mici insule, în mijlocul unui ocean necuprins, de marea depărtare faţă de alte ţărmuri în afară de cele ale formaţiei coraliene, depărtare atestată prin valoarea pe care băştinaşii, de felul lor navigatori îndrăzneţi, o dau pietrelor de orice fel[122], şi mai ţinând seama de încetineala curenţilor din largul mării, posibilitatea ca pietrele să fie transportate în acest chip apare ca extraordinară. Bineînţeles că pietre pot fi duse de la un loc la altul şi în felul acesta; şi dacă insula pe care sunt aruncate e constituită, pe lângă coral, şi dintr-o altă substanţă, ele nu atrag atenţia prea mult, originea lor rămânând chiar nebănuită. De altfel, mijlocul acesta de a fi transportate poate scăpa multă vreme observaţiei, deoarece e probabil că arborii, îndeosebi cei îngreunaţi de pietrele duse între rădăcini, plutesc pe dedesubtul nivelului apelor. Aşa se face că în Ţara Focului, canalele aruncă pe ţărmuri mari

122 Unii băştinaşi aduşi de Kotzebue în Kamciatka adunau pietre, pentru ca la întoarcere să le ia în ţara lor.

cantităţi de lemne aduse de valuri, deşi numai foarte rareori se vede câte un copac plutind pe apa lor. Toate aceste fapte pot să lumineze întrucâtva. existenţa pietrelor singuratice, fie cu muchii, fie rotunjite, care se găsesc îngropate în depunerile sedimentare fine.

În altă zi, vizitai insuliţa de vest, în care vegetaţia era poate mai bogată decât pe oricare alta. În general, cocotierii cresc separat, numai l că aici cei tineri înfloreau sub acoperământul părinţilor înalţi, formând cu frunzele lor lungi şi aplecate locuri de odihnă foarte umbroase. Numai cine s-a odihnit în astfel de locuri ştie cât este de minunată această, umbră, mai ales sorbind lichidul răcoritor şi plăcut al unei nuci de cocos. În această insulă, se află un spaţiu ca un mare golf, aşternut cu cel mai fin nisip alb: e un loc absolut neted, pe care fluxul mării abia îl acoperă. Din acest mare golf, pornesc braţe înguste, care pătrund în pădurile dimprejur. E un spectacol singular şi foarte drăguţ vederea unui câmp scânteietor de nisip alb, care dă impresia apei, înconjurat de jur-împrejur de înalte trunchiuri de cocotieri clătinaţi de vânt.

Am vorbit mai înainte de un anumit crab, care se hrăneşte cu nuci de cocos; crabul acesta e foarte răspândit pe solul uscat şi creşte până la o mărime monstruoasă, fiind înrudit sau chiar identic cu Birgos; latro 9. Perechea de labe din faţă i se termină cu câte un cleşte puternic şi greoi; perechea din urmă e prevăzută de asemenea cu câte unul, dar mai slab şi mult mai îngust. Pentru un crab, nuca de cocos, cu coaja, ei groasă, ar părea la cea dintâi privire imposibil de spart; dar dl. Liesk mă asigură că a văzut el însuşi de mai multe ori acest fapt. Crabul se apucă să sfâşie coaja fibră cu fibră, începând totdeauna de la capătul unde se află cele trei găuri ale nucii –, după ce dezgoleşte găurile, crabul se pune să ciocnească una dintre ele cu cleştele greoi de la labele din faţă, până ce izbuteşte să-şi facă o deschizătură. Apoi, întorcându-se pe

spate, cu ajutorul părţii din urmă şi a cleştilor mai înguşti, el extrage substanţa albuminoasă cu uşurinţă. Cred că acesta e cel mai interesant caz de instinct despre care mi s-a vorbit vreodată, după cum tot atât de interesant este şi cazul de adaptare între ele a doua lucruri, aparent atât de depărtate unul de altul în schema creaţiei, cum sunt crabul şi cocotierul. Crabul Birgos e o vietate diurnă; se spune însă că în fiece noapte intră în mare, ca să-şi umezească, fără îndoială, bronhiile. Puii şi-i scoate pe ţărm, undé îi lasă să trăiască un anumit timp. Aceşti crabi sălăşluiesc în găuri adânci, pe care le scobesc sub rădăcinile copacilor, unde aduc cantităţi surprinzătoare de fibre din coaja nucilor de cocos, iar pe această grămadă de fibre ei se odihnesc ca într-un adevărat pat. Malaezii se folosesc din când în când de acest obicei al crabilor, luându-le strânsura de fibre şi întrebuinţând-o ca material, de şters diverse obiecte. Crabii sunt foarte buni de mâncat; îndeosebi, sub coada adulţilor mai mari se află o masă de grăsime, care, dacă se topeşte, dă câteodată până peste doi litri de ulei foarte limpede. Unii călători au afirmat că Birgos se urcă pe tulpina cocotierilor şi astfel fură nuci. În ceea ce mă priveşte, nu prea cred posibil aşa ceva; este drept însă că în ceea ce priveşte specia Pandanus problema ar fi mult mai uşoară 10. Dl. Liesk îmi spunea că Birgos se hrăneşte în aceste insule numai cu nucile căzute singure.

Căpitanul Moresby mă informează că acelaşi crab se află şi în arhipelagurile Chagos şi Seychelle, în timp ce lipseşte de pe arhipelagul învecinat Malediva. Altă dată, în insula Mauriciu, trăia de asemenea, înmulţindu-se neobişnuit, dar acum nu se mai găsesc acolo decât prea puţini şi numai din cei mici. În Pacific, această specie sau, dacă nu chiar aceasta, una înrudită de aproape ca

deprinderi de viaţă, se zice [123]că ar locui într-o singură insulă de coral, la nord de arhipelagul Society. Ca să se vadă puterea uimitoare a perechii de cleşti cu care li se termină labele din faţă, pot menţiona că într-o împrejurare căpitanul Moresby a băgat un crab într-o cutie straşnică de tablă, care servise la păstrarea biscuiţilor. Deşi cutia avea un capac fixat cu sârmă, crabul închis a izbutit să-i îndoaie astfel marginile, încât a ieşit cu bine. Ca să răsfrângă marginile, el perforase mai întâi tabla, mărunt, ca şi cum s-ar fi servit de o preducea infimă!

Nu puţin m-au surprins două specii de corali din genul Millepora (M. complanata şi M. albicornis), care urzicau. Ramurile pietroase ale acestor specii, când se scot din apă, au un fel de asprime la pipăit, nefiind lipicioase şi mirosind greu. Însuşirea de a urzica variază de la specimen la specimen: dacă se freacă pielea subţire a obrazului sau a braţelor cu o astfel de rămurică sau chiar numai dacă se apasă pe piele, urmează de obicei o senzaţie de mâncărime, care, ca să se declare, nu întârzie decât o secundă sau cel mult câteva minute. Într-o zi, nzmai atingându-mi obrazul cu o ramură, am simţit imediat mâncărimea care pronunţându-se ca de obicei din ce în ce mai mult după câteva clipe şi rămânând arzătoare câteva minute, s-a prelungit după aceea o jumătate de oră. Senzaţia era atât de puternică, de parcă m-aş fi atins cu o urzică, dar semăna mult – mai mult cu aceea produsă de Physalia sau galera portugheză. Pe pielea subţire a braţului rămâneau apoi mici pete roşii, care păreau să se transforme în băşici zemoase, dar nu ajungeau până acolo. Dl. Quoy menţionează de asemenea această însuşire a coralului Millepora; şi mi s-a mai spus că astfel de corali ar exista şi în Indiile

123 Tyerman şi Bennet, ***Voyage*** etc., vol. II, p. 33.

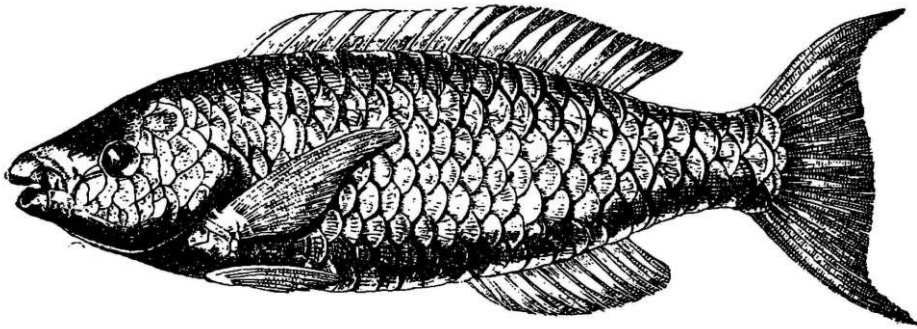

bearus culorodon Jenyns (O, 25 din mărimea naturală). Insula Keeling.

Izbitor cu creta pisată, era format din cochilii silicioase de infuzori infimi.

12 aprilie. Dimineaţa, ieşirăm din lagună, îndreptându-ne către Île-de-France 16. Sunt bucuros că am putut vizita insulele de corali; fără. Îndoială asemenea formaţii fac parte din adevăratele minuni ale acestei lumi. Căpitanul Fitz Roy, la numai 2 200 de yarzi depărtare de ţărm, n-a putut da de fund, deşi s-a folosit de o sfoară cu plumb lungă de 7 200 picioare; insula, prin urmare, constituie un munte submarin semeţ, cu povârnişuri mai prăpăstioase chiar decât cel mai abrupt con vulcanic. Vârful acestui munte, în formă de farfurie, are în curmeziş aproape zece mile; şi fiece atom – din particula cea mai mică sau din fragmentul de rocă cel mai uriaş, al acestui imens morman de piatră, care e totuşi neînsemnat pe lângă foarte multe alte insule-lagune – poartă pecetea construcţiei sale organice. Suntem pe drept cuvânt uluiţi, citind în anumite lucrări de călătorie că dimensiunile vaste ale piramidelor şi altor mari ruine sunt cu totul neînsemnate, chiar ale celor mai mari dintre acestea, pe lângă acei munţi de piatră rezultaţi din lucrarea unor vietăţi atât de infime şi de plăpânde! E o minune, care la

început nu izbeşte ochiul fizic, ci numai, după un răgaz de gândire, ochiul minţii.

Voi face acum o foarte scurtă dare de seamă asupra celor trei mari clase de recifuri, adică atolii, recifurile-barieră şi recifurile marginale, expunându-mi părerea [124]asupra formaţiei lor. Mai toţi călătorii, care au străbătut Pacificul, şi-au exprimat uimirea lor nemărginită faţă de insulele-lagune sau, cum va trebui de azi înainte să le zic pe numele lor indian, faţă de atoli, încercând fiecare să le găsească o explicaţie oarecare. Încă din anul 1605, Pyrard de Laval exclama pe drept cuvânt: /, *c'est une merveille de voir chacun de ces atollons, environné d'un grand banc de Pierre tout autour*, n'y *ayant point d'artifice humain*"[125]. O simplă schiţă a insulei Trinity din oceanul Indian 18 luată din minunata descriere a călătoriei căpitanului Beechey abia poate da o idee palidă a ciudatei înfăţişări a unui atol –, cel de aici e unul dintre cele mai mici, cu insuliţele lui înguste, unite între ele ca un inel. Imensitatea oceanului şi mugetul stâncilor submarine, contrastâr din plin cu uscatul aproape la nivelul mării şi cu liniştea strălucitoarei ape verzi din lăuntru! lagunei, cu greu poate fi imaginat, dacă n-a fost văzut.

Primii călători îşi închipuiau că vietăţile care construiseră coralul îşi clădeau instinctiv aceste brâie circulare, ca să-şi găsească loc de refugiu înăuntrul lor; dar o asemenea idee este foarte departe de adevăr, deoarece acele varietăţi masive, de a căror dezvoltare pe ţărmurile dinafară, expuse bătăii valurilor şi vânturilor, depinde însăşi existenţa recifului, nici nu pot trăi în lagună, unde se află loc prielnic numai pentru alte varietăţi

---

124 Această părere am formulat-o mai întîi în faţa Societăţii de. Geologie, în mai 1837, dezvoltînd-o apoi deosebit în volumul ***Structura şi distribuţia recifurilor co- raliene.***

125 „E o minune să vezi toţi aceşti atoli, înconjuraţi de jur împrejur cu cîte un brîu de piatră, fără intervenţia vreunui meşteşug omenesc".

cu ramuri plăpânde. De altfel, din acest punct de vedere, se presupune că numeroase specii, aparţinând unor genuri şi familii deosebite, îşi combină eforturile în vederea aceluiaşi scop; şi niciun alt exemplu de colaborare atât de numeroasă şi de strânsă nu

se mai află în natură. Teoria îndeobşte este că atolii sunt aşezaţi, ca pe o temelie, pe cratere submarine; dacă însă ţinem seama de forma şi mărimea unora, de numărul, de apropierea şi poziţiile relative ale altora, această idee pierde din caracterul ei de plauzibilitate. Astfel, atolul Suadiba are 44 de mile geografice într-o direcţie, iar în alta 34? Rimski are de-a curmezişul 54 de mile, iar de-a lungull 20, marginea fiindu-i ciudat de sinuoasă; atolul Bow e lung de 30 de mile şi lat, în medie, numai de 6; atolul Menşikov constă de fapt din trei atoli îmbinaţi între ei.19 Teoria aceasta este pe de altă parte cu totul inaplicabilă atolilor nordici Malediva din oceanul Indian (dintre – care unul e lung de 88 de mile şi lat de la 10 la 20), deoarece aceştia nu sunt mărginiţi de jur-împrejur, ca atolii obişnuiţi, de recifuri înguste, ci de un foarte mare număr de mici atoli separaţi, în timp ce alţii tot mai mici se înalţă din marile spaţii ale lagunei centrale. O a treia teorie mai demnă de crezare decât celelalte a fost

formulată şi dată la iveală de Chamissor care credea că deoarece coralii cresc mult mai viguroşi acolo unde sunt mai expuşi valurilor, ceea ce este fără îndoială adevărat, marginile externe vor creşte mai înainte de orice altă parte, de pe aceeaşi temelie a atolului întreg, faptul acesta explicând forma de inel sau de cupă a structurii atolilor. Dar vom vedea neîntârziat că în acest caz, ca şi în cazul teoriei craterului submarin, se scapă din vedere considerentul cel mai important şi anume: pe ce şi-au aşezat masivele lor structurii, acei corali ziditori de recifuri, care nu pot trăi la mare adâncime?

Căpitanul Fitz Roy a făcut cu toată grija numeroase sondaje pe partea abruptă a atolului Keeling şi s-a constatat că, până la 10 fatomi adâncime, stratul de seu de la baza sondei cu care se făceau sondagiile „de câte ori se trăgea sonda înapoi, avea urme imprimate de corali vii.

dar urme aşa de curate ca şi cum ar fi căzut pe un covor de gazon; cu cât adâncimea sondată se mărea, cu atât urmele deveneau mai puţin numeroase, dar se înmulţeau în aceeaşi proporţie firele de nisip, până ce în sfârşit era clar că fundul consta dintr-un aşternut neted de nisip; ca să ducem mai departe comparaţia cu gazonul, firele de iarbă deveneau din ce în ce mai subţiri, până ce solul se făcea atât de arid, încât nu mai răsărea din el nimic. Pe temeiul acestor observaţii, confirmate şi de alţi numeroşi cercetători, se poate prea bine formula ipoteza că adâncimea cea mai mare la care coralii pot construi recifuri este între 20 şi 30 de fatomi. Dar, în oceanul Pacific şi Indian, pe suprafeţe imense, nicio insulă nu e de altă formaţie decât coraliană şi toate s-au înălţat numai atât cât valurile să poată arunca pe ele fragmente, iar vânturile să îngrămădească nisip. Astfel grupul de atoli Radack este un patrulater neregulat, lung de 520 de mile şi lat de 240; arhipelagul Tuamotu are o formă elipsoidală, atingând 840 de mile pe axa ei mai lungă şi 420 pe axa mai

scurtă; mai sunt şi alte pâlcuri sau insule joase singuratice între aceste două arhipelaguri şi ele acoperă în lungime peste 4.000 de mile din suprafaţa oceanului, în cuprinsul căruia nicio insulă nu se ridică deasupra înălţimii specificate. De asemenea şi în oceanul Indian avem un spaţiu de 1.500 mile în lungime, care cuprinde trei arhipelaguri, cu toate insulele joase şi numai de formaţie coraliană. Ştiind acum în privinţa coralilor că ei nu pot clădi recifuri la mari adâncimi, unde nu trăiesc, este absolut sigur că în cuprinsul acestor vaste arii, oriunde se vede azi un atol, trebuie mai întâi să fi existat o temelie la adâncimea de 20 – 30 de fatomi de la suprafaţă. Este cu totul improbabil ca depozite de sedimente atât de largi, de înalte, de izolate, cu laturile atât de abrupte şi orânduite în grupuri sau linii de sute de leghe în lungime, să se fi putut aşeza în mijlocul cel mai adânc al oceanelor Pacific şi Indian, la o depărtare imensă de orice continent şi unde apa este de o limpezime desăvârşită. Este tot atât de improbabil ca forţele de elevaţie să fi ridicat până către suprafaţa acelor vaste arii oceanice nenumărate – şi uriaşe îngrămădiri de stânci numai până la douăzeci de fatomi, adică între 120 şi 180 de picioare, sub nivelul apelor şi niciuna peste acest nivel –, căci unde mai putem vedea pe toată faţa pământului un singur lanţ de munţi, fie şi numai de câteva sute de mile în lungime, care să nu-şi fi înălţat piscurile decât până la câteva picioare faţă de un nivel dat şi niciunul peste acest nivel? Dacă deci temeliile de unde au pornit coralii să clădească atolul n-au fost formate din sedimente şi n-au fost ridicate până la nivelul cerut, urmează că ele trebuie să se fi scufundat până la acest nivel. Ipoteza noastră rezolvă dintr-odată dificultatea. Căci pe măsură ce munte după munte şi insulă după insulă s-au scufundat încetul cu încetul sub apă, s-au construit astfel mereu noi baze pentru clădirile coraliene. Este cu neputinţă să dăm aici toate amănuntele necesare, dar

îndrăznesc să desfid pe oricare altul care ar crede

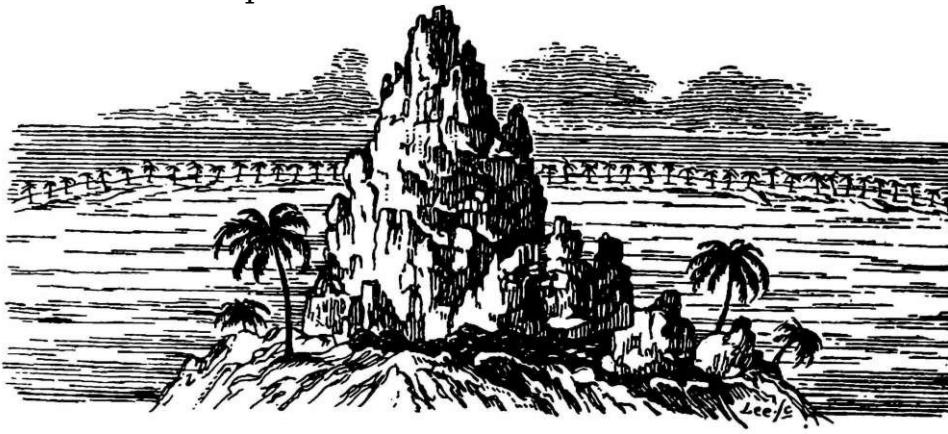

că poate explica în alt mod faptul că e posibil ca numeroase insule să fie distribuite pe arii oceanice imense, insulele toate fiind joase şi toate fiind construite de corali, care au nevoie neapărată de o temelie, la o anumită adâncime de la suprafaţă.

Înainte de a explica cum îşi dobândesc recifurile-atoli structura lor proprie, trebuie să revenim la cea de a doua mare clasă, adică, la recifurile-bariere. Acestea, fie că se întind în linie dreaptă de-a lungul ţărmurilor unui continent sau ale vreunei mari insule, fie că încercuiesc insule mai mici, sunt separate de uscat printr-un canal de apă mai mult adânc decât lat şi asemănător lagunei dinlăuntrul atolului. E curios cât de puţină atenţie s-a dat până acum recifurilor-bariere în formă de cerc, deşi structura lor este de-a dreptul uimitoare. Desenul dat înfăţişează o parte din bariera inelară din jurul insulei Bolabola din Pacific, 20 văzută de pe unul din piscurile centrale. Şirul întreg al recifului a fost prefăcut în uscat; dar mai întotdeauna linia albă ca zăpada a marilor stânci submarine, cu numai rare insuliţe joase şi singuratice din loc în loc, încoronate de cocotieri, desparte apele

întunecate ale oceanului de acelea – de un verde luminos ale canalului-lagună –, apele liniştite ale acestui canal scaldă de obicei o margine joasă de sol aluvional, încărcat de cele mai splendide produse ale tropicelor, întinzându-se la poalele sălbaticilor şi abrupţilor munţi centrali.

Recifurile-bariere inelare sunt de toate mărimile, de la trei mile în diametru până la un mai puţin de patruzeci şi patru de mile; acela din faţa Noii Caledonii, care îi încercuieşte amândouă capetele, are 400 de mile în lungime. Fiecare recif cuprinde una, două sau câteva insule stâncoase de înălţimi diferite; într-un singur caz există chiar douăsprezece insule separate una de alta. Reciful se află la o depărtare mai mare sau mai mică faţă de insula pe care o încercuieşte; astfel, în cazul arhipelagului Society, se află de la una până la trei sau patru mile, dar cel de la Hogoleu este, pe partea sudică, la douăzeci de mile faţă de insulă şi, pe partea cealaltă, adică de nord, la patrusprezece mile. Adâncimea canalului-lagună variază de asemenea considerabil; media ei poate fi stabilită de la 10 la 30 de fatomi, dar la Vanikoro sunt spaţii de nu mai puţin ca 56 de fatomi adâncime, adică 336 de picioare 21. Pe dinăuntru „reciful fie că scoboară în pantă dulce către canalul-lagună, fie că formează un perete perpendicular, câteodată între două şi trei sute de picioare scufundat în apă; pe dinafară, reciful se înalţă ca un atol, extrem de abrupt, din profunzimile oceanului. Ce poate fi mai ciudat decât asemenea structuri? Iată o insulă, care seamănă cu un castel situat pe vârful unui semeţ munte submarin, înconjurat de un mare zid de apărare, format din piatră de coral, fără întrerupere abrupt pe dinafară şi câteodată chiar pe dinăuntru, cu coama turtită şi lată, iar din loc în loc întreruptă de strâmte trecători, prin care se poate pătrunde în largul şi adâncul canal inelar cu cele mai mari vase.

În ceea ce priveşte adevăratul recif de coral, nu e nici

cea mai mică deosebire, ca mărime generală, contur, grupare şi chiar ca amănunte neînsemnate de structură, între barieră şi un atol. Geograful Balbi a remarcat pe drept cuvânt că orice insulă încercuită este un atol, al cărui uscat stâncos se înalţă din laguna lui; cine vrea să obţină un atol perfect, n-are decât să înlăture uscatul din interiorul lagunei.

Dar care e cauza că aceste recifuri au răsărit la depărtări atât de considerabile de ţărmurile insulelor pe care le cuprind? Nici vorbă nu poate fi că, lângă uscat, nu s-ar dezvolta coralii, deoarece ţărmurile canalului-lagună, când nu sunt acoperite de spl aluvional, sunt adesea tivite de recifuri vii; şi vom vedea de îndată că există o întreagă clasă, pe care am denumit-o recifuri marginale, având strânse legături cu ţărmurile atât ale continentelor cât şi ale insulelor. Şi trebuie să ne mai întrebăm, de asemenea, pe ce temelii coralii clăditori de recifuri care nu pot trăi la mari adâncimi şi-au ridicat structura lor inelară? Răspunsul la această întrebare este foarte dificil, ca de altfel şi cel privitor la atoli şi a scăpat mai tuturor din vedere. Lucrurile se vor înţelege mai limpede, cercetând următoarele secţiuni reale, luate la faţa locului în direcţie şi nordică şi sudică, secţiuni care reprezintă profilul geologic al insulelor Vanikoro, Gambier şi Maurua precum şi al recifurilor-barieră22 respective; ele sunt desenate în plan vertical şi orizontal, pe scara de un inch la mila marină.

Să se observe că secţiunile puteau fi luate în orice direcţie prin insule ca şi prin multe alte insule cu recif inelar, fără ca vreuna din caracteristicile generale să se schimbe cumva. Şi acum, aducându-ne aminte că niciun coral clăditor de recif nu poate trăi la adâncimi mai mari ca 20 – 30 de – fatomi şi că scara de reducţie este atât de mică, încât semnul pentru sfoara de plumb din dreapta schiţei indică o adâncime de 200 fatomi, ne punem

întrebarea: pe ce sunt construite recifurile-bariere? Trebuie oare să presupunem că toate insulele sunt înconjurate ca de un guler submarin de stânci plate sau de un imens depozit sedimentar, care se sfârşesc abrupt acolo unde se sfârşeşte reciful? Dacă marea ar fi mâncat adânc solul acestor insule, cu mult înainte de a fi apărate prin recifuri, lăsând astfel de jur-împrejurul lor, la mică adâncime sub apă, un fel de platformă circulară, atunci ţărmurile actuale ar fi trebuit să fie prăpăstioase peste tot; dar aceasta nu se vede decât foarte rar. De altfel, plecând de la aceeaşi idee, e cu neputinţă să explicăm de ce coralii ar fi trebuit să se înalţe ca un zid chiar de pe marginea externă a platformei submarine, lăsând adesea. Între ei şi uscat un larg spaţiu acvatic, prea adânc pentru dezvoltarea coralilor. Acumularea întinsului depozit sedimentar din jurul acestor insule, depozit care este cu atât mai întins cu cât insula înconjurată astfel este mai mică, apare ca fiind foarte puţin probabilă, dacă ţinem seama de poziţiile lor, atât de expuse, în regiunile centrale şi cele mai adânci ale oceanului. În cazul recifului

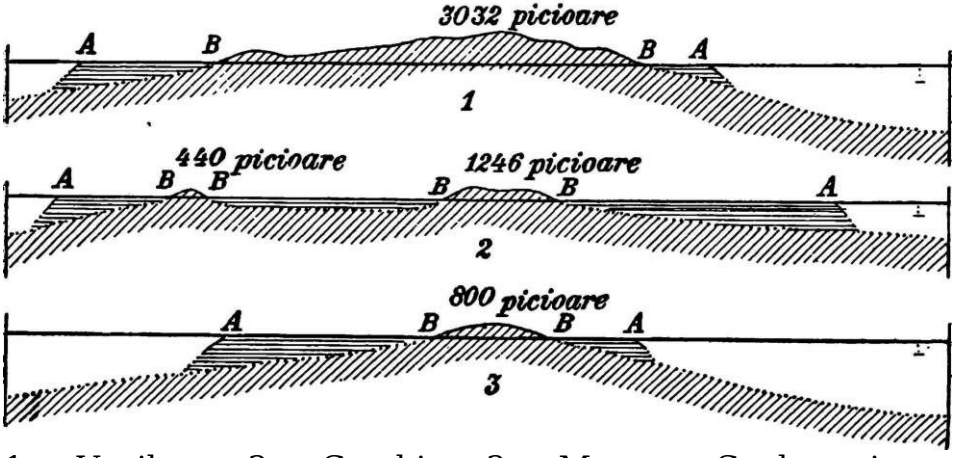

1 – Vanikoro. 2 – Gambier. 3 – Maurua. Cu haşuri orizontale sunt însemnate faarierele de recife şi canalele lagunelor. Cu haşuri oblice deasupra nivelului mării (BB)

sunt însemnate contururile actuale ale uscatului –, cu acelaşi fel de haşuri, sub linia nivelului mării, este arătată continuarea probabilă a uscatului sub apă.

barieră al Noii Caledonii, care se întinde pe o sută cincizeci de mile dincolo de capătul nordic al insulei, în aceeaşi linie dreaptă, ca şi pe coasta de vest, e greu să se poată crede că depozitul sedimentar s-ar fi acumulat pe o linie dreaptă în faţa unei insule înalte şi atât de departe până dincolo de capătul-ei, în largul mării. În sfârşit, dacă luăm în cercetare alte insule oceanice de aproape aceeaşi înălţime şi de o constituţie geologică similară, dar neîncercuită de recifuri coraliene, zadarnic vom căuta să dăm de jur-împrejurul lor, de adâncimi atât de neînsemnate, adică până la treizeci de fatomi, afară de unele locuri foarte apropiate de ţărm; căci de obicei uscatul, care se înalţă abrupt din ape, aşa cum se înalţă cele mai multe insule oceanice, încercuite sau neîncercuite, e firesc să fie abrupt şi sub apă. Atunci, repet, pe ce temelie sunt construite recifurile-bariere? De ce, având acel lat şi adânc canal circular ca un şanţ de apărare al unei cetăţi, se află ele atât de departe de insula din mijlocul lor? Vom vedea de îndată cât de uşor dispar toate aceste dificultăţi.

Ajungem acum la cea de a treia clasă, a recifurilor marginale, care nu are nevoie de prea multe explicaţii. Acolo unde uscatul se povârneşte abrupt sub apă, aceste recifuri sunt late numai de câţiva yarzi, formând o simplă panglică sau bordură împrejurul ţărmurilor; acolo unde uscatul se lasă sub apă în pantă dulce, ssciful se întinde mai departe, cuprinzând câteodată chiar câte o milă din uscat, dar în astfel de cazuri sondajele pe partea exterioară a recifului arată că panta dulce a uscatului se prelungeşte sub apă neîntrerupt. De fapt, recifurile se întind numai până la acea distanţă, faţă de ţărm, la care, în

adâncimea necesară de 20 – 30 de fatomi, se găseşte o temelie. Cât despre adevăratul recif, nu. e nicio deosebire esenţială între el şi cele care formează o barieră sau un atol; totuşi, el este de obicei mai puţin lat şi prin urmare puţine insuliţe s-au mai format pe el. Cum coralii se dezvoltă mai viguroşi pe partea dinafară şi cum pe partea dinăuntru primesc sedimente împovărătoare aduse de ape, partea exterioară a recifului este mai înaltă, iar între el şi uscat se află mai totdeauna un canal nisipos, a, cărui adâncime nu depăşeşte câteva picioare. Pretutindeni, unde, până la suprafaţă s-au acumulat depozite sedimentare, ca în unele părţi ale Indiilor de vest, ei capătă câteodată tivuri de coral şi deci seamănă într-o măsură cu insulele-lagune sau atoli; în acelaşi fel, aceste tivuri coraliene, când înconjoară insule ale căror ţărmuri se lasă în pantă dulce, seamănă într-o măsură oarecare cu recifurile-bariere.

Nicio teorie asupra formaţiei recifurilor de corali nu poate fi socotită ca satisfăcătoare, câtă vreme nu cuprinde cele trei mari clase de corali. Am văzut că suntem duşi să credem în scufundarea acelor vastearii, presărate cu insule joase – dintre care niciuna nu se ridică mai sus decât înălţimea la care vântul şi valurile pot arunca nisip sau piatră. – fiind totuşi construite de vietăţi care au nevoie de o temelie, pe care să construiască, şi că această temelie se află la o adâncime nu prea mare… Să luăm atunci, ca exemplu, o insulă tivită de jur-împrejur cu recifuri coraliene, care nu opune nicio dificultate explicării structurii ei; să ne închipuim că această insulă, cu reciful ei, reprezentat prin liniile neîntrerupte ale schiţei, se scufundă încetul cu încetul. Dacă insula se lasă în jos, fie dintr-odată cu câteva picioare, fie chiar insensibil, putem prea bine presupune mai departe, pe baza cunoştinţelor noastre despre condiţiile favorabile dezvoltării coralilor, că masele vii, scăldate de talazurile care se izbesc de

marginea recifului, vor ieşi din nou la suprafaţă. Apa însă va mânca puţin câte puţin din ţărm, insula devenind mai joasă şi mai mică, iar spaţiul dintre marginea interioară a recifului şi coasta insulei lărgindu-se proporţional. Liniile punctate din schiţa care urmează arată secţiunea recifului şi a insulei, după o scufundare de câteva sute de picioare. Se poate presupune că pe recif s-au format mai multe insuliţe de coral şi că o corabie se află ancorată în canalul-lagună. Acest canal va fi mai adânc sau mai superficial, potrivit iuţelii de scufundare „după cantitatea de sediment strânsă în el şi după dezvoltarea coralilor cu ramuri plăpânde, care pot trăi în el. Secţiunea în acest stadiu seamănă în toate privinţele cu una efectuată printr-o insulă încercuită; de fapt, e chiar secţiunea reală (la scara de reducţie O, 517 inchi pentru o milă marină) a insulei Bolabola din Pacific. Putem vedea acum dintr-odată de ce recifurile-barieră circulare se află atât de departe faţă de ţărmunie, în faţa cărora se înalţă. Se poate de asemenea observa că linia trasă în jos, perpendicular, din marginea exterioară a marelui recif până la temelia de stâncă solidă, aflată dedesubtul vechiului tiv de recif, va depăşi limita neînsemnată de adâncime, la care pot trăi coralii activi, cu acelaşi număr de picioare cu care s-a produs scufundarea; aşa că

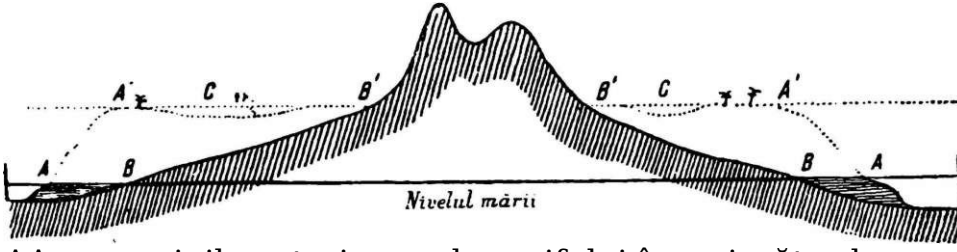

AA – marginile exterioare ale recifului înconjurător la nivelul mării. BB – ţărmurile insulei înconjurate. A'A – marginile exterioare ale recifului care s-a transformat după creşterea recifului în sus în timpul perioadei de

coborâre în barieră cu insuliţele de pe el. B’B – ţărmurile insulei înconjurate acum de roci. CC – canal de lagună-Observaţie. În această figură şi în cea care urmează a fost necesar să se arate coborârea uscatului printr-o ridicare imaginară a nivelului mării.

micii arhitecţi şi-au tot clădit uriaşul lor zid, pe măsură ce totul se lasă în jos, înălţându-şi-l pe temelia formată de alţi corali şi de fragmentele lor consolidate. Şi astfel dispare, prin explicarea problemei, dificultatea care părea atât de mare.

Dacă, în loc de o insulă, am fi luat ţărmul unui continent tivit cu recifuri şi ne-am fi închipuit că acest ţărm s-ar fi scufundat, rezultatul ar fi fost că am fi obţinut cu toată limpezimea o mare barieră dreaptă, ca aceea a Australiei sau a Noii Caledonii, despărţită de uscat printr-un canal de considerabilă lăţime şi adâncime.

Să luăm un alt recif-barieră circular, a cărui secţiune este reprezentată de data aceasta prin linii neîntrerupte şi care, după cum am spus, e secţiunea reală a Bolabolei? să ni-l închipuim şi pe acesta că se scufundă. În timp ce reciful-barieră se lasă în apă încetul cu încetul, coralii se vor înălţa la suprafaţă într-o creştere viguroasă; dar cum insula se scufundă, apa va câştiga deget cu deget din ţărm – munţii separaţi formând mai întâi insule separate pe un mare recif – şi în sfârşit până şi ultimul pisc, mai înalt decât toate celelalte, va dispare sub ape. În chiar aceeaşi clipă s-a format un atol perfect; după cum am mai spus, să se dea la o parte uscatul stâncos din mijlocul recifului-bajieră şi va rămâne un atol, ceea ce s-a întâmplat în exemplul nostru.

Acum se poate înţelege cum se face că atolii, construiţi pe recifurile-barieră circulare, seamănă cu acestea ca mărime generală, ca formă, ca mod de grupare la un loc şi ca orânduire pe una sau două linii; căci ei pot fi

denumiţi schiţe sumare de hărţi ale insulelor înecate, pe care se află. Putem de asemenea vedea mai departe cum se întâmplă că atolii din oceanele Pacific şi Indian se întind în linii paralele acolo unde îndeosebi lipsesc insulele înalte şi marile coaste ale oceanelor respective, îndrăznesc, de aceea, să afirm că, pe baza teoriei creşterii spre suprafaţă a coralilor în timpul scufundării uscatului în apă[126], toate caracteristicile de seamă ale acelor minunate structuri, cum sunt insulele-lagune sau atolii, care atât de multă vreme au fixat atenţia călătorilor, ca şi caracteristicile nu mai puţin minunatelor recifuri-barieră, fie

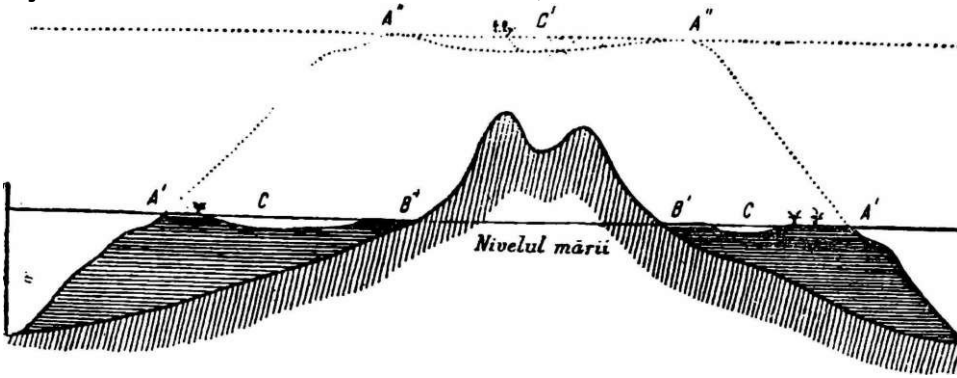

A'A – marginile exterioare ale barierei de recife cu insuliţele de pe ea la nivelul mării. B'B – ţărmurile insulei cuprinse de recif, CC – canal de lagună. *A'' A''* – marginile exterioare ale recifului, care s-a transformat acum în atol. C – laguna atolului nou format. Observaţie. Adâncimea canalului lagunei şi a lagunei sunt mult exagerate faţă de

126 Am fost foarte satisfăcut, găsind următorul pasaj într-o broşură a d-lui Cou- thouy, care a făcut parte ca naturalist din Marea Expediţie Antarctică a Statelor Unite : „Cercetînd personal un mare număr de insule coraliene şi locuind opt luni printre insule vulcanice cu ţărmuri şi, în parte, cu recifuri circulare, mi se va îngădui să afirm că observaţiile mele directe mi-au dat convingerea că teoria d-lui Darwîn este adevărată". Ceilalţi naturalişti ai expediţei, însă, au păreri deosebite faţă de mine în anumite puncte privitoare la formaţiile de corali.

proporţiile reale.

că acestea încercuiesc mici insule, fie că se înşiruiesc pe sute de mile de-a lungul ţărmurilor continentale, sunt explicate în chipul cel mai simplu.

Aş putea fi întrebat dacă pot face dovada directă a scufundării recifurilor-bariere sau a atolilor; în privinţa aceasta, trebuie să se ţină minte cât de greu este să se descopere o mişcare, a cărei tendinţă e să ascundă sub apă chiar partea afectată de acea mişcare. Cu toate acestea, pot spune că la atolul Keeling am observat pe toate laturile lagunei cocotieri dezrădăcinaţi şi pe cale să se prăbuşească? într-un alt loc, am văzut temeliile de ilemn ale unui şopron, care, după spusele locuitorilor, fusese timp de şapte ani la un pas dincolo de linia până la care ajungea fluxul, dar acum era zilnic spălat de maree: făcând o anchetă, am aflat că în ultimii zece ani s-au resimţit aici trei cutremure, dintre care unul destul de violent. La Vanikoro, canalul-lagună este deosebit de adânc, la poalele semeţilor munţi din mijloc s-a acumulat foarte puţin sol aluvional şi pe zidul recifului-barieră s-au format, prin îngrămădiri de fragmente coraliene şi nisip, extraordinar de puţine insuliţe; faptele acestea, precum şi altele asemănătoare, mă fac să cred că insula trebuie să se fi scufundat de curând şi reciful să se fi înălţat deasupra. E de reţinut că şi aici cutremurele de pământ sunt frecvente şi puternice. Pe de altă parte, în arhipelagul Society, unde canalurile-lagune sunt aproape astupate, unde s-a strâns mult sol aluvional la nivel jos şi unde în anumite împrejurări s-au format insuliţe înguste şi lungi pe recifurile-bariere, toate faptele arătând că insulele nu s-au scufundat foarte de curând, prea rareori s-au simţit unele slabe cutremure. În cazul acestor formaţii coraliene, unde uscatul şi marea par a duce lupta pentru supremaţie, e totdeauna greu de hotărât între urmările datorite acţiunii

mareei şi acelea datorite unei scufundări încete. Că multe dintre recifurile acestea sunt supuse la schimbări de un anumit fel e fapt sigur; pe anumiţi atoli, insuliţele se văd bine cum s-au înălţat de curând; pe alţii, ele au fost luate de ape, fie în parte, fie cu totul. Locuitorii din părţile arhipelagului Malediva cunosc data când unele insuliţe au început să se formeze –, în alte părţi, coralii se dezvoltă acum din plin pe recifurile scăldate de valuri, în care se văd încă gropi de morminte ca mărturie că altă dată aceste recifuri fuseseră locuite de oameni. Nu prea este de crezut că, în largul oceanului, curenţii fluxului se schimbă des; pe câtă vreme cutremurele, de case băştinaşii îşi amintesc că s-au produs pe unii atoli şi de care, pe alţii, vorbesc marile crăpături, ne dau deplina evidenţă a schimbărilor şi a perturbărilor actuale în regiunile subterane.

Este evident, după teoria noastră, că ţărmurile numai tivite cu recifuri nu au putut să se scufunde mai perceptibil; aşa că ele trebuie, dată fiind dezvoltarea coralilor de pe ele, sau să fi rămas staţionare, sau să se fi înălţat. Acum e interesant cât de in general se poate arăta, prin prezenţa îngrămădirii de rămăşiţe organice, că insulele tivite de corali s-au înălţat; şi în această măsură dovada înălţării lor vine indirect, dar cu toată limpezimea, în sprijinul teoriei noastre. Am fost îndeosebi izbit de faptul că, spre uimirea mea, descrierile date de domnii Quoy şi Gaimard sunt aplicabile nu recifurilor în general, cum subînţeleg ei, ci numai celor din clasa recifurilor tivite de corali; uimirea mea însă a încetat, când după aceea am aflat, printr-o întâmplare ciudată, că toate cele câteva insule vizitate de aceşti naturalişti eminenţi se înălţaseră, după propriile lor afirmaţii, într-o eră geologică recentă.

Nu numai trăsăturile mari de structură ale recifurilor-barieră şi ale atolilor sau cele asemănătoare ca formă, mărime, precum şi alte caracteristici, se explică prin teoria scufundării – teorie pe care suntem pe lângă

aceasta siliţi s-o admitem în chiar ariile discutate, din pricina necesităţii de a găsi temeliile pe care se fixează coralii la o anumită adâncime – dar numeroase amănunte de structură şi împrejurări excepţionale pot fi lămurite prin ea în mod simplu. Voi mai da numai câteva exemple. La recifurile-barieră, s-a observat cu mirare de multă vreme că trecătorile prin recii se află exact faţă în faţă cu văi pe uscatul încercuit, chiar dacă reciful e despărţit de uscat printr-un canal-lagună aşa de lat şi atât de cu mult mai adânc decât însăşi trecătoarea, încât abia dacă e posibil ca chiar cantitatea neînsemnată de apă sau sediment venită din acele văi să poată vătăma coralii de pe recif. De altfel, orice recif din clasa celor cu tivuri de corali este întrerupt de câte o deschizătură în faţa până şi a celui mai neînsemnat pârâiaş, chiar dacă e sec mai tot anul, fiindcă noroiul, nisipul sau pietrişul, târât întâmplător la vale, omoară coralii, pe care se depun. Prin urmare, dacă o astfel de insulă tivită de corali se afundă, deşi cele mai multe dintre trecătorile strâmte se închid prin creşterea în afară şi în sus a coralilor, cele care nu se închid (şi unele trebuie să rămână deschise datorită sedimentului şi apei impure, care ies din canalul-lagună) vor continua să stea exact în faţa părţilor superioare ale acelor văi, la gura cărora s-a produs întreruperea recifului de bază iniţial.

Putem uşor înţelege cum se facecă o insulă, în faţa căreia, pe o singură parte, se află un recif-barieră, încercuindu-i câte o dată din acea. parte unul din capete sau pe amândouă, poate fi prefăcută, după o îndelungă şi neîncetată afundare, fie într-un recif izolat ca un zid sau într-un atol cu un imens pinten ţâşnind din el, fie în doi sau trei atoli legaţi între ei prin recifuri drepte; toate aceste fenomene excepţionale se întâmplă în adevăr. Cum coralii ziditori de recif au nevoie de hrană, tot astfel au nevoie şi alte vietăţi care îi mănâncă; cum de asemenea ei sunt ucişi de orice sediment, cum nu se pot fixa pe un fund mişcător

şi cum se poate întâmplă să fie târâţi cu uşurinţă la adâncimi de unde ei nu mai pot ieşi deasupra, nu trebuie să fim surprinşi de loc că găsim recifuri, fie atoli, fie bariere, care sunt în parte ştirbite. Marea barieră a Noii Caledonii este astfel imperfectă şi ruptă în multe părţi? decir după o îndelungă afundare, acest mare recif n-ar produce un atol impunător, lung de sute de mile, ci un lanţ sau un arhipelag de atoli, aproape chiar de aceleaşi dimensiuni ca arhipelagul Malediva. De altfelP este extrem de improbabil ca unui atol o dată întrerupt coralii să fie în stare, mai ales în timpul afundării continue, să-i mai unească marginile întreruperilor şi aceasta din cauza curenţilor oceanici care trec chiar prin ele; coralii nefiind în stare să-i astupe deschizăturile, atolul, afundându-se în apă cu totul, s-ar fi împărţit în doi sau mai mulţi atoli. În arhipelagul Malediva sunt mai mulţi atoli distincţi, legaţi unul de altul ca poziţie şi separaţi prin canaluri, fie nemăsurat de adânci, fie numai foarte adânci (canalul dintre atolii Ross şi Ari este adânc de 150 fatomi, iar cel dintre atolii Nillandoo de nord şi sud de 200), aşa că e cu neputinţă să priveşti o hartă a lor fără să crezi că n-au fost cândva mai strâns legaţi. Şi în acelaşi arhipelag, atolul Malos-Madu este împărţit printr-un canal bifurcat, adânc de la 100 la 132 fatomi, dar împărţit în aşa fel, încât abia se poate spune dacă merită să fie socotit ca trei atoli deosebiţi sau ca un singur mare atol nedivizat încă definitiv.

Nu voi mai intra în numeroase alte amănunte, dar trebuie să atrag atenţia că structura ciudată a atolilor Malediva de nord (dacă se ţine seama de pătrunderea fără dificultate a apelor mării în ţărmurile lor ştirbite) îşi găseşte o explicaţie simplă în creşterea în sus şi în lături a coralilor, care s-au aşezat iniţial atât pe micile recifuri singuratice din lagunele lor, aşa cum se întâmplă în cazul atolilor obişnuiţi, cât şi pe porţiunile ştirbite ale recifului

marginal, care tiveşte orice atol de formă obişnuită. Nu mă pot împiedica de a nu mai atrage atenţia asupra singularităţii acestor structuri complexe: un mare disc, în general concav, de nisip se ridică abrupt din adâncimea nemăsurată a oceanului; partea centrală a discului este înţesată de gămălii ale roc elor de corali, iar marginile acoperite câteodată cu o panglică de vegetaţie, susţinând bazinuri simetrice de coral, ale căror buze sunt chiar la nivelul mării şi care reprezintă tot atâtea lacuri de apă limpede!

Un singur amănunt încă: cum se întâmplă că din două arhipelaguri vecine, coralii prosperă într-unul, dar nu şi în celălalt, deşi numeroasele condiţii enumerate mai sus trebuie să influenţeze atât pe unul cât <şi pe celălalt; ar fi cu totul inexplicabil dacă, în timpul schimbărilor la care se supun pământul, aerul şi apa, coralii clăditori de recifuri ar continua să trăiască perpetuu pe un acelaşi loc sau aceeaşi arie. Şi cum, pe baza teoriei noastre, ariile în care se găsesc atoli şi recifuribarieră se scufundă neîncetat, urmează să dăm câteodată peste recifuri şi moarte şi înecate. La orice recif, din cauza sedimentului dus de apele din lagună sau din canalul-lagună înspre partea adăpostită, această parte este cea mai puţin prielnică unei dezvoltări neîntrerupte şi viguroase a coralilor –, deci, pe partea adăpostită, se întâmplă adesea să se găsească corali morţi, care, deşi păstrându-şi încă forma lor proprie, de zid, sunt în câteva cazuri scufundaţi la doi-trei fatomi sub apă. Arhipelagul Chagos, dintr-o cauză necunoscută, poate pentru că scufundarea s-a produs, prea repede, se află azi în condiţii mult mai puţin prielnice decât altă dată dezvoltării recifurilor: un atol, pe *lungimea* de nouă mile a recifului său marginal, e mort şi acoperit de ape; un al doilea e viu numai în câteva mici vârfuri, care ies la suprafaţă; al treilea şi al patrulea sunt în întregime morţi şi acoperiţi de ape; al cincilea este ca o rămăşiţă de

naufragiu, aproape nemaicunoscându-i-se nici structura. E de reţinut că în toate aceste cazuri recifurile moarte întregi sau numai pe o anumită porţiune zac cam la aceeaşi adâncime, anume de la şase până la opt fatomi sub nivelul apei, părând traşi în jos de o aceeaşi mişcare. Unul dintre aceşti „atoli înecaţi pe jumătate", cum i-a numit căpitanul Moresby (căruia îi datorez multe informaţii nepreţuite), este considerabil ca mărime, anume de nouăzeci de mile marine de-a curmezişul într-un loc, iar în altul de şaptezeci, în numeroase privinţe prezentând curiozităţi extraordinare. Împotriva teoriei noastre, care afirmă că în general noi atoli se vor fi format în fiecare nouă arie de scufundare, s-ar putea ridica două grele obiecţii: întâi, că atolii ar trebui să sporească infinit ca număr, şi al doilea, că în vechile arii de scufundare fiece atol izolat ar urma să crească infinit ca grosime. Dar dovezile pe care le-am adus, privitoare la distrugerea lor în unele cazuri, răstoarnă de mai înainte aceste obiecţii. Cu aceste puţine cuvinte, am încheiat istoria acelor mari inele coraliene, trecând de la apariţia lor prin schimbările lor fireşti ca şi prin accidentele neprevăzute ale existenţei lor până la moartea şi la dispariţia lor definitivă.

În volumul meu *Formaţiuni* coraliene23 am tipărit o hartă, în care am colorat toţi atolii cu albastru închis, recifurile-bariere cu albastru deschis şi recifurile marginale cu roşu. Recifurile marginale s-au format în timp ce solul a rămas staţionar sau, după cum se vede din frecventa resturilor organice scoase de sub apă, în timp ce solul s-a înălţat treptat} ipe de altă parte, atolii şi recifurile-barieră s-au constituit în timpul mişcării direct opuse de scufundare, care trebuie să fi fost foarte înceată, dar atât de profundă în cazul atolilor, încât va fi înghiţit munţi întregi, pe spaţii oceanice imense. Pe harta noastră, vedem că recifurile colorate cu albastru deschis şi închis, care au fost produse prin mişcări asemănătoare, se află de

regulă generală unele lângă altele –, vedem de asemenea că ariile, care conţin cele două nuanţe de albastru, sunt imens de cuprinzătoare şi. că ele se găsesc foarte departe de lungile linii ale coastelor, colorate cu roşu. Vecinătatea lor cât şi depărtarea de ţărmuri, după teoria că natura recifurilor ascultă de natura mişcării pământului, ar fi putut să fie, fireşte, prevăzute. Faptul merită să fie cunoscut: acolo unde, în câteva cazuri, cercuri singuratice roşii şi albastre se apropie unul de altul, pot să dovedesc că s-au produs oscilaţii de nivel; căci, în asemenea cazuri, cercurile roşii, adică tivurile de corali, constau din atoli formaţi la început, după teoria noastră, în timpul scufundării, dar ridicaţi deasupra, după aceea –, iar, pe de altă parte, unele cercuri albastre deschis, adică insulele cu recifuri inelare, sunt formate din stânci de coral, care trebuie să se fi ridicat la înălţimea actuală înainte de a fi avut loc mişcarea de scufundare, în timpul căreia au ieşit la suprafaţa apei recifurile-barieră existente.

Unii autori au observat cu mirare că atolii, deşi structuri coraliene foarte obişnuite pe imense zone oceanice, lipsesc cu totul din anumite mări, ca aceea a Indiilor de vest; putem acum înţelege cauza dintr-odată, căci acolo unde nu s-a produs fenomenul de scufundare, atolii nu «s-au putut forma; şi în cazul Indiilor de vest, ca şi în unele părţi din Indiile de est, se ştie că zonele respective s-au înălţat într-o perioadă recentă. Ariile mai cuprinzătoare, colorate în harta noastră cu roşu şi albastru, au toate o formă prelungă, iar între aceste două culori se observă o puternică alternanţă, ca şi cum înălţarea roşului ar fi determinat, printr-o mişcare de balans, afundarea albastrului sau invers. Ţinând seama de dovezile elevaţiei recente atât pe coastele tivite cu corali, cât şi pe câteva altele (de exemplu în America de Sud), unde nu există recifuri, suntem duşi la concluzia că marile continente sunt în cea mai mare parte arii care se înalţă şi

că părţile centrale din marile oceane, după cum arată natura recifurilor de corali, sunt arii de scufundare. Arhipelagul indonezian, cel mai zdrenţuit uscat din lume, este mai pretutindeni o arie de elevaţie, dar împresurată şi pătrunsă, probabil în mai multe direcţii şi nu numai într-una singură, de arii înguste de scufundare.

Am însemnat cu puncte roşu aprins toţi numeroşii vulcani activi, câţi se află în limitele aceleiaşi hărţi. Foarte izbitoare este absenţa lor totală din orice arie de scufundare, colorată cu albastru întunecat sau deschis şi nu mai puţin izbitoare este coincidenţa principalelor lanţuri vulcanice cu părţile colorate în roşu, ceea ce ne face să tragem concluzia fie că aceste părţi au rămas vreme îndelungată staţionare, fie că, mai adesea, s-au înălţat recent. Cu toate că două-trei puncte roşii apar la distanţe nu prea mari de cercurile izolate de culoare albastră, nici un singur vulcan activ nu se află pe câteva sute de mile faţă de vreun ahipelag sau chiar faţă de vreun mic pilc de atoli. De aceea, faptul este izbitor că în arhipelagul Tonga, care constă dintr-un grup de atoli ridicaţi la suprafaţă şi apoi în parte nimiciţi, se cunoaşte erupţia a doi vulcani, putându-se prea bine să mai fi fost şi alţii. Pe de altă parte, cu toate că cea mai mare parte dintre insulele Pacificului împresurate cu recifuri sunt de origine vulcanică, având adesea urme de cratere încă vizibile, nu se cunoaşte niciunul care să fi erupt cândva. Prin urmare, în asemenea cazuri, s-ar părea că vulcanii au intrat în acţiune şi s-au stins în aceleaşi puncte, după cum au prevalat mişcările de elevaţie sau de scufundare. Nenumărate fapte pot fi aduse ca dovezi că rămăşiţele organice ridicate deasupra apei sunt obişnuite oriunde se află vulcani activi; dar până ce nu s-ar fi putut dovedi că vulcanii au fost fie inexistenţi, fie inactivi, în ariile de scufundare, ipoteza, probabilă în sine, că distribuţia lor a fost determinată de ridicarea sau prăbuşirea scoarţei

pământeşti, ar fi fost riscată. Dar acum, cred că putem admite în voie această importantă deducţie.

Privind harta pentru ultima dată şi amintindu-ne afirmaţiile de mai sus cu privire la rămăşiţele organice ridicate la suprafaţa apei, suntem uluiţi de vastitatea ariilor care au suferit schimbări de nivel, înălţându-se sau scufundându-se într-o perioadă, geologic vorbind, nu prea îndepărtată. S-ar părea, de asemenea, că mişcările de elevaţie şi scufundare urmează îndeaproape aceleaşi legi. Pe toată întinderea acelor spaţii presărate cu atoli, din care niciun pisc stâncos n-a rămas deasupra nivelului mării, scufundarea trebuie să fi fost considerabilă. Pe de altă parte, scufundarea, fie continuă, fie periodică, cu intervale destul de lungi între ele, pentru a îngădui coralilor să-şi înalţe edificiile lor vii la suprafaţă, trebuie să fi fost extrem de înceată. Aceasta e cea mai însemnată concluzie care se poate trage din studiul formaţiilor coraliene, concluzie la care nu s-ar fi putut ajunge altfel. Nu pot trece cu vederea nici probabilitatea existenţei pe vremuri a unor mari arhipelaguri de insule muntoase, pe locurile unde azi se găsesc numai inele de coral, care abia sparg faţa largului mării, deoarece existenţa acestor arhipelaguri aruncă oarecare lumină asupra distribuirii locuitorilor pe celelalte insule muntoase, care se află azi la depărtări atât de imense una de alta, în mijlocul marilor oceane. Coralii clăditori de recifuri, în adevăr, sunt prin ei înşişi uimitoare mărturii ale oscilaţiilor subterane de nivel; în fiece recif-barieră, noi vedem o dovadă a scufundării pământului, iar în fiece atol monumentul de pe o insulă actualmente dispărută. Asemenea unui geolog care ar fi trăit zece mii de ani şi care şi-ar fi însemnat toate schimbările produse în timpul vieţii lui, putem astfel pătrunde în marele plan după care scoarţa globului pământesc s-a sfărâmat, pământ şi mare luându-şi unul altuia locul, 24

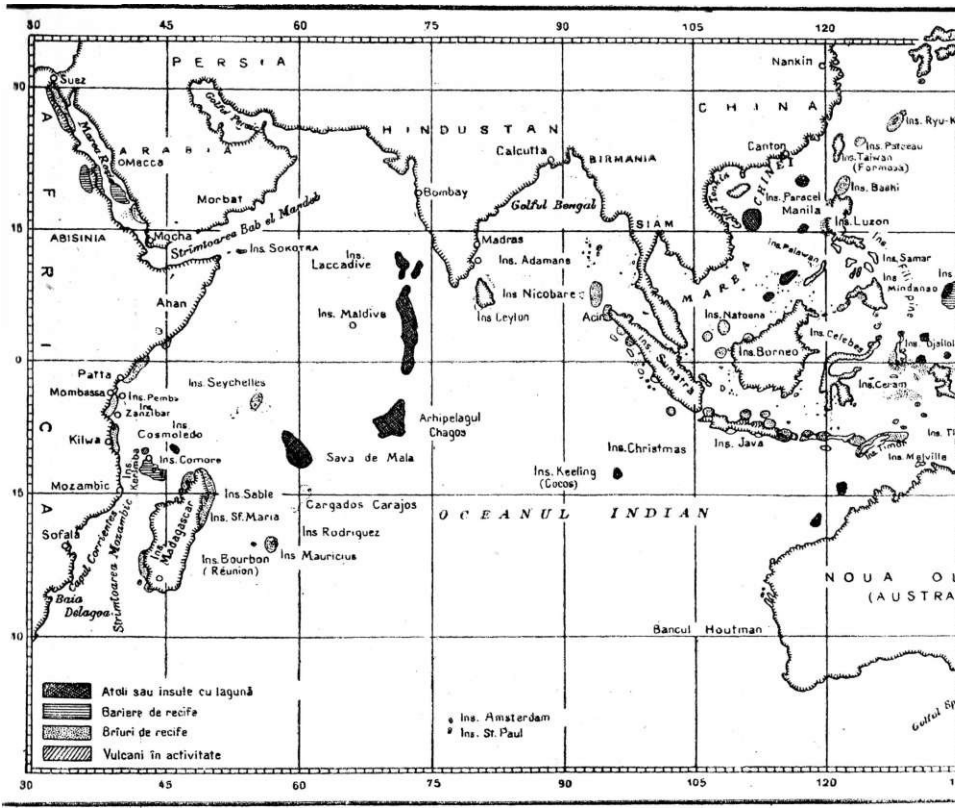

Distribuţii! diferitelor tipuri de recife coraliene şi poziţia vulcanilor în activitate

CAPITOL UL XXI

DIN INSULA MAUR IC IU SPRE ANGLIA

Mauriciu, splendida ei înfăţişare – un inel imens de munţi dispuşi sub formă de crater – Hinduşi – Insula Sf. Elena – Istoria schimbărilor vegetaţiei – Cauza dispariţiei moluştelor terestre – Insula Ascension – Transformarea şobolanilor importaţi – Bombe vulcanice – Straturi de infuzorii – Bahia – Brazilia – Minunăţia priveliştii tropicale – Pernambuco – Reciful singuratic – Sclavaj – întoarcerea în Anglia – Privire retrospectivă asupra călătoriei noastre.

29 a p r i 1 i e. De dimineaţă, ocolirăm capătul de nord. al insulei Mauriciu, zisă şi He de France. Privit din acest loc, aspectul insulei era la înălţimea aşteptărilor, trezite de numeroasele şi bine cunoscutele descrieri ale înfăţişării ei minunate. Câmpia Pamplemousses, uşor înclinată, presărată cu locuinţe şi colorată într-un verde luminos de trestia de zahăr pe mari suprafeţe, constituia fundalul priveliştii. Îndeosebi verdele strălucitor atrăjgea atenţia, deoarece această culoare este mai totdeauna evidentă numai de la mică depărtare. Către mijlocul insulei, din chiar această câmpie, cultivată cu mare pricepere, se înălţau grupuri de munţi împăduriţi, ale căror creste, cum se întâmplă de obicei cu fostele roci vulcanice, se despicau în ţancuri foarte ascuţite. Mase de nori albi se strângeau în jurul acestor vârfuri, ca şi cum ar fi vrut anume să placă călătorului străin. Întreaga insulă, cu marginea ei înclinată şi cu munţii din mijloc, era de o eleganţă perfectă: priveliştea, dacă pot întrebuinţa o astfel de expresie, se dovedea ochiului plină de armonie.

Îmi petrecui cea mai mare parte a zilei următoare plimbându-mă prin oraş şi vizitând diverşi oameni. Oraşul e considerabil ca mărime şi se zice că ar avea 20.000 de locuitori. Străzile sunt foarte bine îngrijite şi regulate. Deşi insula a stat atât de mulţi ani sub controlul guvernului englez, caracterul general al oraşului e francez: englezii vorbesc cu servitorii lor numai franţuzeşte şi magazinele sunt tot franţuzeşti. Îmi vine să cred că, de fapt, Calais sau Boulogne sunt mult mai anglizate.1 Există aici şi un mic teatru, în care se joacă excelent diverse opere muzicale. Ne-am mirat de asemenea văzând mari librării, cu rafturile pline de cărţi. Muzica şi literatura ne dau de ştire că ne-am apropiat de civilizaţia Lumii Vechi, Australia şi America fiind amândouă în adevăr Lumi Noi.

Spectacolul cel mai interesant din Port Louis este felurimea raselor de oameni care se plimbă pe străzi.

Condamnaţi din India sunt surghiuniţi aici pe viaţă? în prezent sunt cam vreo 800 şi sunt folosiţi la diversele lucrări publice. Înainte de a vedea pe aceşti oameni, nu mi-aş fi închipuit ca locuitorii Indiei să pară la Chip aşa de nobili. Pielea lor este extrem de întunecată şi mulţi oameni mai în vârstă poartă mustăţi mari şi bărbi albe ca zăpada, ceea ce, alături de însufleţirea care li se citeşte pe chipuri, le dă o ţinută foarte impunătoare. Cea mai mare parte dintre ei au fost surghiuniţi pentru omucideri şi alte groaznice crime; dar restul se află aci pentru fapte care abia pot fi socotite ca greşeli morale, ca de exemplu pentru nesupunere din motive superstiţioase la legile engleze. Aceşti oameni, îndeobşte, sunt liniştiţi şi au purtări bune. Din cauza conduitei exterioare, a curăţeniei şi a evlaviei cu care îşi îndeplinesc ciudatele lor rituri religioase, era imposibil să fie priviţi cu aceeaşi ochi ca nefericiţii de condamnaţi din Noul Wales de Sud.

1 mai. Duminică. Făcui o plimbare liniştită de-a lungul ţărmului mării, la nord de oraş. În partea aceasta, câmpia este cu totul necultivată, constând din mari întinderi de lavă neagră, acoperită de buruieni *şi* tufişuri, mai cu seamă de mimoze. Despre peisaj, se poate spune că are caracterul intermediar dintre peisajul insulelor Galapagos şi al insulei Taiti; dar, cu aceasta, prea puţini inşi vor căpăta o idee clară despre el. E o ţară foarte plăcută, deşi lipsită de farmecul din Taiti sau de măreţia Braziliei. A doua zi, urcai muntele La Pouce, numit astfel din cauza stâncii, ca degetul mare, chiar din spatele oraşului, care suie vertical, atingând înălţimea de 2 600 picioare. Mijlocul insulei constă dintr-o mare platformă, înconjurată de vechi munţi bazaltici, sfârtecaţi de vremuri, ale căror straturi înclinate merg să se afunde înspre mare. Platforma centrală, formată din relativ recente revărsări de lavă, este ovală, având de-a curmezişul, pe linia axei mai scurte, treisprezece mile geografice. Şirul de munţi

exteriori fac parte din acea clasă de structuri numită cratere de elevaţie, despre care se crede că nu s-au format în felul craterelor obişnuite, ci printr-o imensă ţâşnire în sus. neaşteptată. Pentru mine acest punct de vedere se loveşte de obiecţii, peste care nu se poate trece; iar, pe de altă parte, abia îmi vine să cred că în asemenea cazuri, astfel de munţi marginali crateriformi sunt numai rămăşiţe din temeliile unor vulcani imenşi, ale căror vârfuri au fost aruncate în aer sau înghiţite de genuni subterane.2

De pe locul înalt unde ne aflam, avurăn-prilejul să ne bucurăm de vederea întregii insule. Ţinutul, pe partea aceasta, se vedea că e cultivat cu îngrijire, fiind împărţit pe proprietăţi distincte şi înţesat de gospodării. Mi s-a spus totuşi că numai jumătate din suprafaţa totală a pământului produce; dacă aşa stau lucrurile, ţinând seama de marele export de zahăr din prezent, insula aceasta va dobândi o valoare fără pereche în viitor, când va fi mai bogat populată. De când Anglia a pus stăpânire pe ea, adică numai de douăzeci şi cinci de ani, exportul mahărului se zice că a crescut de şaptezeci şi cinci de ori. Una din cauzele principale ale prosperităţii ei este starea excelentă a drumurilor. În insula vecină Bourbon, rămasă sub controlul guvernului francez, drumurile se află încă în aceeaşi stare proastă în care se aflau cele de aici acum numai câţiva ani. Şi deşi rezidenţii francezi trebuie să fi profitat şi ei din belşug de prosperitatea mereu sporită a insulei lor, recunosc că numai guvernul englez nu prea se bucură de popularitate.

3 mai. Pe seară, căpitanul Lloyd1 administratorul general, bine cunoscut prin cercetările sale asupra istmului Panamá, ne invită, pe dl. Stokes şi pe mine, la locuinţa lui de la ţară, situată pe o margine a câmpurilor Wilheim, cam la şase mile de port. În acest colţ minunat, stăturăm două zile; aflându-ne la aproape 800 de picioare deasupra nivelului mării, aerul era răcoros şi proaspăt şi,

în toate direcţiile, plimbările pe care le-am făcut au fost încântătoare. În imediată apropiere era o prăpastie care despica, până la 500 picioare adâncime, stratul de lavă uşor înclinat, care – se revărsase cândva de pe podişul central.

5 mai. Căpitanul Lloyd ne duse la Rivière Noire (Râul Negru), aflat la câteva mile înspre sud, ca eu să pot cerceta unele roci de coral. Trecurăm prin grădini frumoase şi peste câmpuri splendide de trestie de zahăr, care creştea printre imense blocuri de lavă. Drumurile erau mărginite cu garduri vii de mimoze şi multe oase aveau câte o alee de mango. Unele privelişti, în cadrul cărora gospodăriile, cu porţiunea lor de pământ cultivat, se găseau alături de munţi cu piscuri înalte, erau extraordinar de pitoreşti, făcându-ne să exclamăm neîntrerupt: „Ce plăcut ar fi să-ţi petreci viaţa într-o astfel de locuinţă liniştită!” Căpitanul Lloyd avea un elefant –, jumătate din drum ni-l lăsă nouă ca să gustăm şi noi plăcerea de a călări ca adevăraţii indieni. Ceea ce mă miră mai mult decât orice fu mersul elefantului, care păşea liniştit şi fără zgomot. Era singurul elefant din insulă, la vremea aceea; dar se spunea că vor mai fi aduşi şi alţii.

9 mai. Pornind la drum din Port Louis şi făcând escală la Capul Bunei Speranţe, ajunserăm la 8 iulie la insula Sf. Elena. Această insulă, a cărei înfăţişare inospitalieră a fost de atâtea ori descrisă, se înalţă abrupt din ocean ca un uriaş castel negru. Lângă oraş, mici forturi prevăzute cu tunuri se văd peste tot umplând spaţiile dintre stâncile colţuroase, ca o completare a acestei citadele naturale. Oraşul se înalţă într-o vale îngustă şi netedă; casele par impunătoare, cu prea puţini copaci verzi printre ele. Apropiindu-ne de locul unde trebuia să ancorăm, văzurăm ceva neobişnuit: era un castel, numai turnuri şi turnuleţe, cocoţat pe piscul unei stânci înalte şi împrejmuit de câţiva brazi singuratici, care îşi profila

neregularitatea cu mare îndrăzneală pe cer.

A doua zi, căpătai îngăduinţa să locuiesc ca la o aruncătură de piatră lângă mormântul lui Napoleon[127]: mă aflu astfel chiar în centru, de unde pot face excursii în orice direcţie. Timp de patru zile, cât stătui aici, rătăcii prin insulă din zori şi până în noapte cercetându-i geologia din punct de vedere istoric. Locuinţa mea se afla la înălţimea de aproape 2000 de picioare; vremea era rece şi schimbătoare, cu dese răpăieli de ploaie, iar când şi când totul se pierdea în nori groşi.

Aproape de coastă, lava aspră este cu totul goală: în părţile centrale şi mai muntoase, roci felspatice au produs prin descompunere un sol argilos, care, când nu e acoperit de vegetaţie, arată viu colorat, întinzându-se în fâşii late. Fiind în anotimpul când cad numeroase ploi repezi şi scurte, pământul se umple de o păşune de un verde intens, care, pe măsură ce se merge mai la vale, se usucă şi până la urmă dispare cu totul. Pe latitudinea de 16° şi la înălţimea de numai 1.500 de picioare, e surprinzător să vezi această vegetaţie, cu caracter curat britanic. Plantaţii neregulate de pini scoţieni încoronează colinele stancoase, iar povârnişurile sunt presărate din loc în loc cu tufişuri mari de drobiţă, încărcate de flori galbene. Pe malurile râuleţelor cresc de obicei sălcii plângătoare şi gardurile vii sunt de coacăze, acoperite de fructele lor bine cunoscute. Dacă socotim că din 746 de plante, câte se găsesc în insulă, numai cincizeci şi două sunt indigene, restul fiind specii importate, cele mai multe din Anglia, înţelegem de unde vine caracterul britanic al vegetaţiei. Multora dintre aceste plante engleze e limpede că le merge mai bine

127 După volumele de retorică revărsate peste acest subiect, chiar numai simpla menţionare a mormîntului a devenit periculoasă. Un singur călător modern împovărează, în douăsprezece versuri, această biată insuliţă cu epitetele următoare : mor- mînt, piramidă, cimitir, sepulcru, catacombă, sarcofag, minaret şi mausoleu !

decât în ţara de origine, după cum acelaşi lucru se poate spune despre altele, aduse din Australia, adică din direcţia contrară. Numeroasele specii importate trebuie să fi distrus un număr de specii indigene, pe care, în orice caz, le-a înlăturat, făcându-le să se retragă îndeosebi pe crestele cele mai înalte şi mai prăpăstioase, unde flora locală este încă predominantă.

Caracterul englezesc sau, mai degrabă, din Wales, al priveliştii se datorează numeroaselor căsuţe de ţară, văruite simplu, dintre care unele stau ca şi îngropate pe fundul celor mai adânci văi, iar altele se caţără pe muchiile colinelor semeţe. Anumite privelişti sunt de-a dreptul izbitoare: astfel, lângă locuinţa lui sir W. Doveton, îndrăzneţul pisc de munte, numit Lot, se vede ieşind din pădurea neagră de brazi şi având în spate munţii roşii de pe ţărmul de sud, mâneaţi adânc de ape. Privind insula de pe un loc mai înalt, ceea ce izbeşte mai întâi este numărul şoselelor şi al forturilor: munca depusă aici pentru lucrările publice, dacă se uită că e vorba de o închisoare, întrece nemăsurat de mult întinderea şi valoarea insulei. Pământ şes, bun de lucru, e atât de puţin, încât e de mirare cum poate trăi aci atâta lume, cam 5.000 de suflete. Oamenii de jos, adică sclavii emancipaţi, cred că sunt extrem de săraci: ei se plâng că nu au de lucru. Şi sărăcia probabil că va spori, din cauza măsurii de a se reduce numărul de funcţionari publici, în urma renunţării Companiei Indiilor Orientale la insulă şi, prin urmare, din cauza emigrării multora dintre oamenii mai înstăriţi; hrana de căpetenie a muncitorilor este orezul cu puţină carne sărată –, cum nici orezul şi nici carnea nu sunt produse locale şi trebuie cumpărate în bani, salariile scăzute apasă greu lumea săracă. Locuitorii insulei, bucurându-se azi de libertatea cu care au fost binecuvântaţi şi de care cred că vor şti să se folosească din plin, îşi vor spori numărul destul de repede: aşa fiind, ce va deveni micul stat din Sf.

Elena? 3

Călăuza mea, om mai vârstnic, fusese în copilărie paznic de capre, aşa încât cunoştea bine toate potecile printre stânci. El făcea parte dintr-o rasă formată ca Tezultat a repetate încrucişări şi, deşi cu pielea întunecată, el nu avea expresia respingătoare, caracteristică mulatrilor. Era un om bătrân, liniştit şi foarte politicos, aşa cum par a fi mai toţi oamenii claselor de jos. Foarte ciudat pentru urechile mele era faptul de a auzi un om aproape alb şi îmbrăcat cuviincios, vorbind cu nepăsare de vremea când era sclav. Cu acest însoţitor, care îmi ducea merindele şi un corn cu apă, foarte necesară, deoarece apa de prin văi, câtă se găsea, era sărată, am bătut insula în fiece zi.

Sub verdele şi minunatul podiş central, văile sălbatice sunt cu totul pustii şi nelocuite. Pentru geologi, priveliştile din aceste văi erau de cel mai mare interesn mărturisind schimbări succesive şi complicate perturbări. După părerea mea, Sf. Elena a existat ca insulă dintr-o epocă foarte îndepărtată, în ciuda celor câteva dovezi, nu prea limpezi, dar încă vizibile, de ridicare a solului. Eu cred că piscurile centrale cele mai înalte sunt părţi rămase din pâlnia unui mare crater, a cărui jumătate sudică a fost în întregime măcinată de valurile mării; de altfel, se vede încă un zid exterior de roci bazaltice şi negre, ca ţărmurile muntoase ale insulei Mauriciu, mai vechi însă decât erupţiile vulcanice din partea centrală. În regiunea mai înaltă a insulei, se găsesc foarte numeroase cochilii dintr-o specie socotită multă vreme ca marină; ele se află îngropate în sol. Adevărul este că ele aparţin speciei terestre Cochlogena, având o formă cu totul aparte 4; totodată, am mai găsit alte şase specii, iar altundeva a opta specie. E interesant că niciuna dintre ele nu mai trăieşte în zilele noastre. Probabil că dispariţia lor se datorează distrugerii în întregime a pădurilor şi deci

pierderii hranei şi adăpostului, fapt petrecut chiar la începutul secolului trecut.

Generalul Beatson, scriind istoria insulei, rezervă un capitol foarte interesant schimbărilor pe care le-au suferit câmpiile înălţate de la Longwood (Pădurea Lungă), şi Deathwood (Pădurea Moartă). După cât se spune, amândouă aceste câmpii erau – altă dată acoperite cu păduri, cărora li se dăduse numele de pădurea mare. Până către anul 1716 erau încă mulţi copaci, dar în 1724 copacii bătrâni se prăbuşiseră cu toţii; şi cum caprele şi porcii fuseseră lăsaţi să cutreiere peste tot, animalele acestea nimiciseră lăstărişul şi toţi copacii tineri. După datele oficiale, rezultă de asemenea că pe neaşteptate, în locul copacilor, la câţiva ani după aceea creştea un fel de iarbă ţepoasă, care cu timpul a cuprins totul. [128]Generalul Beatson adaugă faptul că azi această câmpie „e acoperită de iarbă deasă, ceea ce a făcut-o să se transforme în cel mai minunat loc de păşune din insula întreagă”. Suprafaţa ei, acoperită probabil de pădure altă dată, e socotită, după aprecierile făcute, la un mai puţin ca două mii de acri; în zilele noastre, pe tot întinsul ei, abia dacă se mai vede câte un singur copac. Se mai spunea că în 1709, în baia Sandy se aflau mari cantităţi de copaci uscaţi în picioare; locul este azi aşa de deşert, încât în afară de documente limpezi şi neîndoioase, nimic nu m-ar fi putut face să cred că acolo ar fi existat cândva păduri. Faptul că porcii şi caprele au distrus lăstărişul şi copacii tineri, dar că arborii bătrâni, cărora nu le puteau face nimic, au pierit de bătr îneţe în decursul vremii, aceasta. pare limpede dovedit. Caprele fuseseră aduse pe insulă în anul 1502; optzeci şi 5 a.se de ani mai târziu, pe vremea lui Cavendish, se ştia că erau peste măsură de numeroase. La mai Ibine de un veac după aceea, adică în 1731, când prăpădul se produsese,

128 ***St. Helena*** de Beatson, capitolul introductiv, p. 4.

nemaifiind nimic de făcut, se dădeau ordine ca toate animalele rătăcind libere să fie ucise. E foarte interesant astfel de constatat că sosirea animalelor în Sf. Elena la anul 1501 a schimbat pe de-a întregul înfăţişarea insulei „în decurs de numai două sute douăzeci de ani; iar caprele au fost introduse în 1502, şi se spunea în 1724 că „arborii băţ. râni aproape căzuseră”. E destul de sigur că o asemenea modificare, atât de considerabilă, în vegetaţie a atins nu numai moluştele terestre, provocând dispariţia a opt specii, dar în acelaşi fel a – atins o sumedenie de insecte.

Cu aşezarea ei atât de depărtată faţă de orice continent, în mijlocul unui mare ocean, şi posedând o floră unică în genul ei, insula Sf. Elena ne aţâţă curiozitatea. Cele opt specii de moluşte terestre, deşi dispărute azi, dimpreună cu o Succinea, singura supravieţuitoare, sunt specii particulare, nemaigăsite nicăieri ailit undeva. Dl. Cuming mă informează însă că o specie engleză de Helix se găseşte pe aici în mod obişnuit, ouăle ei fiind fără îndoială aduse pe unele plante dintre multele câte au fost introduse. Dl. Cuming a colectat de pe ţărm şaisprezece specii de moluşte marine, dintre care şapte, după câte ştiu, se găsesc numai în această insulă. Păsările şi insectele[129],

129 Printre aceste puţine insecte, m-am mirat găsind un mic Aphodius (o nouă specie) şi un Oryctes, mişunînd amîndouă sub balega uscată. Cîmd a fost descoperită insula, în chip sigur, nu poseda nici un patruped, afară poate de un şoarece ; de aceea, cu greu se poate arăta fie că aceste insecte coprofage au fost de atunci introduse accidental, fie, în caz că erau aborigene, ce anume hrană le ajuta mai înainte să subziste. Pe malurile La Platei, unde splendidele cîmp'ii de gazon sînt băle- gărite din belşug de mulţimea nenumărată a vitelor cornute şi a cailor, am căutat zadarnic multele specii de gîndaci coprofagi, care abundă în Europa. N-am găsit acolo decît un Oryctes (insectă care în Europa se hrăneşte de obicei cu materie vegetală intrată în putrefacţie) şi două specii de Phanaeus, comun în asemenea locuri. Pe partea opusă a Anzilor, în Chiloé, abundă peste orice măsură o altă specie de

cum era şi de aşteptat, sunt foarte puţin numeroase; de fapt >eu cred că toate păsările au fost introduse în ultimii ani. Potârnichile şi fazanii sunt destul de numeroşi: insula este prea engleză pentru a fi scutită de strictele legi ale vânătorii. Am auzit de unele pedepse, date pe baza legiuirilor vânătoreşti, mai mult decât injuste, cum nici în Anglia nu mi-a fost dat să aud. Altă dată, lumea săracă obişnuia să dea foc unei plante care creştea pe stâncile de pe ţărmuri, din cenuşa căreia scotea soda; dar a ieşit o lege categorică de interzicere a acestei îndeletniciri, pe motiv că, arzându-se – aceste plante nu mai au potârnichile unde să-şi aşeze cuibul!

În plimbările mele, am străbătut de mai multe ori câmpia ierboasă, cuprinsă între văi adânci, pe care se află Longwood. Văzut mai de aproape, Longwood semăna cu reşedinţa de ţară a unui gentleman respectabil. În faţă,

---

Phanaeus, care ascunde balega vitelor în gropi mari săpate sub pământ. Aceasta dovedeşte că Phanaeus, înainte de introducerea vitelor, trăia cu excremente omeneşti, în Europa, gîndacii, care se întreţin cu materia care a mai servit o dată la întreţinerea vieţii altor animale mai mari, sînt atît de numeroase, încît trebuie să existe cu mult peste o sută de specii diferite. Ţinînd seamă de acest fapt şi observînd cantitatea hranei de acest fel, care se iroseşte pe cîmpiile La Platei, am ajuns să-mi închipui că omul a stricat oarecum înlănţuirea de la sine a vieţii, prin care atît de multe animale se leagă între ele ca verigile unui lanţ, în ţinutul lor de baştină. Totuşi, în Ţara lui Van Diemen, eu am găsit patru specii de Önthophagus, două de Aphodius şi alta dintr-un al treilea gen, mişunînd pe sub balega de vaci ; dar vacile nu fuseseră introduse aici decît de treizeci şi trei de ani. Singurele patrupede existente aici mai înainte de aceasta erau cangurii şi alte cîteva animale mai mărunte ; şi balega lor este calitativ foarte deosebită de aceea a vitelor, care, aduse de om, le-au luat locul. în Anglia, gîndacii coprofagi, cei mai mulţi, sînt mărginiţi la o anumită Tirană : ei nu pot trăi cu ceea ce le poate da orice patruped. De aceea, schimbarea deprinderilor de viaţă, care trebuie să se fi întîmplat în Ţara lui Van Diemen, este cu totul remarcabilă. Exprim aici recunoştinţa mea faţă de reverendul F. W. Hope, care sper că îmi va îngădui să-1 numesc profesorul meu de entomologie ; dînsul mi-a dat numirile insectelor de mai sus[5].

sunt câteva tarlale cultivate, dincolo de care se vede un munte compact de stânci colorate, numit Flagstock, precum şi imensul masiv pătrat, negru şi prăpăstios, al muntelui Bam. În general, priveliştea era mai degrabă tristă şi neinteresantă. Singurul neajuns de care am suferit în plimbările mele a fost vântul, care sufla deosebit de puternic. Într-o zi, am avut prilejul să asist la o împrejurare curioasă: aflându-mă la marginea unei câmpii, terminată printr-o faleză uriaşă, de aproape o mie de picioare în adâncime, văzui, la distanţă de câţiva yarzi, în plină bătaie a vântului, un pescăruş de mare luptându-se cu briza foarte puternică, în timp ce, unde stam eu, aerul era cu totul calm. Apropiindu-mă cât mai mult de buza falezei unde curentul, care izbea în peretele ed, părea a se răsfrânge în sus, am întins un braţ şi am simţit deodată şi din plin toată forţa vântului: o barieră invizibilă, lată de doi yarzi, despărţea atmosfera perfect calmă de acel puternic curent de aer.

Atât de mult mi-au plăcut raitele mele printre stâncile şi munţi) din Sf. Elena, încât aproape că mi-a părut rău când, în dimineaţa zilei de 14 mai, a trebuit să cobor în oraş. Până în prânz, mă şi aflam pe bord şi vasul „Beagle11 îşi ridica pânzele gata de plecare.

În ziua de 19 iulie, soseam în insula Ascension. Cine a văzut vreodată o insulă vulcanică, aflată într-un climat arid, va fi în stare dintr-odată să-şi zugrăvească înfăţişarea insulei Ascension. El îşi va închipui nişte munţi conici, regulaţi, de un roşu aprins, cu vârfurile mai totdeauna retezate, înălţându-se, la oarecare distanţă unii de alţii, dintr-un şes întins, acoperit de lavă neagră şi crăpată. Ridicătura principală din centrul insulei părea părintele conurilor mai mici. Ea se numea Colina Verde şi numele îi venea de la uşoara nuanţă a acestei culori, care în acest anotimp abia se zărea cu ochiul liber chiar de unde ancorasem. Ca o completare a pustietăţii priveliştii, marea

zgomotoasă şi sălbatică plesnea năprasnic stâncile negre.

Colonia se află situată lângă ţărm; ea constă – din câteva case şi barăci aşezate la întâmplare, dar construite temeinic din bucăţi de piatră de construcţie albă. Toţi locuitorii sunt marinari şi negri, aceştia ieşiţi din sclavagism, a căror plată şi hrană priveşte guvernul. Nu există niciun particular în toată insula. Marinarii, cei mai mulţi, par pe deplin mulţumiţi de situaţia lor; ei cred că e preferabil să slujească douăzeci şi unu de ani pe uscat, orice s-ar întâmpla, decât pe corabie; eu însumi, dacă aş fi marinar, on-aş împăca din toată inima cu această preferinţă.

Dimineaţa următoare, urcai Colina Verde, înaltă de 2 840 de picioare, iar de aci tăiai insula de-a curmezişul, înspre partea din bătaia vântului. Un drum carosabil, în bună stare, duce de la colonia de pe coastă la casele, grădinile şi pământurile cultivate, care se află aproape de vârful muntelui central. Pe marginea drumului sunt pietre kilometrice şi de asemenea fântâni, din care orice drumeţ (însetat poate bea o apă minunată. Asemenea griji administrative se văd mai pretutindeni în cuprinsul acestei colonii şi, cu deosebire, în ceea ce priveşte captarea izvoarelor, astfel că nu se pierde nicio picătură de apă, insula întreagă putându-se compara cu un vas uriaş ţinut în ordinea cea mai desăvârşită. Admirând munca atât de încordată prin care s-a ajuns la asemenea rezultate, nu mă puteam opri să nu regret în acelaşi timp că această muncă se risipise într-un scop atât de neînsemnat. Pe drept cuvânt a observat dl. Lesson că numai naţiunea engleză s-ar fi gândit să facă din insula Ascension un loc productiv, orice alt popor mulţumindu-se s-o păstreze ca fortăreaţă în plin ocean.6

În apropiere de coastă nu creşte nimic; mai în interior, se poate întâlni câte o plantă verde de ricin, iar pe alocuri doi-trei cosaşi prieteni ai deşertului. Regiunea mai

înaltă din centru e presărată cu ceva iarbă, semănând ca înfăţişare generală cu părţile cele mai sărăcăcioase din munţii statului Wales. Dar aşa rară cum se vede a fi păşunea, totuşi şase sute de pl, sumedenie de – capre, câteva vaci şi câţiva cai se îngraşă bine cu ce găsesc de păscut. Ca vieţuitoare băştinaşe, crabii tereştri şi şobolanii mişună peste tot locul. Că şobolanul este în adevăr indigen, faptul poate fi într-adevăr pus la îndoială. După descrierea domnului Waterhouse, s; în două varietăţi: una e de culoare neagră, cu blana măruntă şi lucioasă, trăind pe piscurile ierboase, iar cealaltă e de culoare brună. şi mai puţin lucioasă, cu păr lung, şi trăieşte pe coastă, în apropierea coloniei. Amândouă'a aceste varietăţi sunt cu o treime mai mici decât şobolanul negru obişnuit (Mus rattus), deosebindu-se de acesta atât în privinţa culorii cât şi prin caracterul blănii, dar nu în altă privinţă mai însemnată. Sunt aproape sigur că aceşti şobolani (ca şi şoarecele comun, care de asemenea a revenit la starea de sălbăticie) au fost aduşi şi, întocmai ca în insulele Galapagos, ei s-au schimbat ca urmare a noilor condiţii de viaţă la care au fost supuşi –, de aceea şi varietatea de pe piscul insulei diferă de cea de pe coastă. Nu există nicio pasăre băştinaşă; în schimb bibilicile, aduse din insulele Capului Verde, sunt foarte numeroase şi pasărea obişnuită a recăzut şi ea în stare de sălbăticie. Câteva pisici, învăţate la început să omoare şobolanii şi şoarecii, s-au înmulţit până într-atât că au devenit o mare plagă. Insula întreagă e lipsită de copaci, ceea ce o face să fie, ca şi în orice altă privinţă, cu mult inferioară insulei Sf. Elena.

Într-una din excursiile mele, ajunsei până înspre capătul de sud-vest al insulei. Ziua fiind limpede şi zăpuşitoare, văzui insula nu surâzând de frumuseţe, ci holbându-şi la mine chipul hidos. Stratul de lavă revărsată e plin de moviliţe şi atât de crăpat în toate direcţiile, încât, vorbind din punct de vedere geologic, explicaţia faptului

acestuia nu e uşoară. Crăpăturile sunt astupate cu aşternuturi de piatră ponce, de cenuşă şi tuf vulcanic. În timp ce treceam cu vasul pe lângă acest capăt al insulei, nu puteam să-mi închipui ce erau acele petice albe cu care toată întinderea părea tărcată; abia acum mi-am dat seama că erau stoluri de păsări marine, care dormeau atât de fără grijă, încât chiar în miezul zilei te puteai apropia şi pune mâna pe ele. Aceste păsări au fost singurele făpturi vii pe care le-am putut vedea toată ziua. Deşi briza sufla uşor, talazuri uriaşe se urcau pe ţărm, rostogolindu-se peste stâncile de lavă sfărâmată.

Geologia insulei este interesantă din multe puncte de vedere. În câteva locuri am dat peste câteva bombe vulcanice, adică mase de lavă, care fuseseră aruncate în văzduh în stare fluidă şi căpătaseră prin urmare forme fie sferice, fie ca para. Nu numai forma exterioară, dar, în câteva cazuri, chiar structura lor internă arată „în chip foarte curios, că ele merseseră pe traiectoria lor aeriană învârtindu-se în jurul axei lor proprii. Construcţia internă a unei astfel de bombe este dată întocmai în secţiunea înfăţişată în figura alăturată. Partea centrală era formată din vacuole mari, ele micşorându-se cu cât mergeau mai spre exterior, unde se află ca un fel de înveliş pietros masiv, a cărui grosime e de un inch, şi care, la rândul lui e acoperit pe dinafară cu o crustă de lavă de aceeaşi structură vacuolară. Cred aproape sigur, mai întâi, că această coajă exterioară s-a răcit repede până la starea în care se vede azi; al doilea, că lava încă fluidă din cuprinsul ei a fost înghesuită şi împinsă de forţa centrifugă produsă prin mişcarea de revoluţie a bombei, spre crusta externă solidificată, luând astfel naştere acel înveliş de piatră; şi în sfârşit, că forţa centrifugă, slăbind presiunea din părţile mai centrale, a îngăduit vaporilor fierbinţi să-şi dilate vacuolele formând în acest chip masa grosolan vacuolară a centrului.

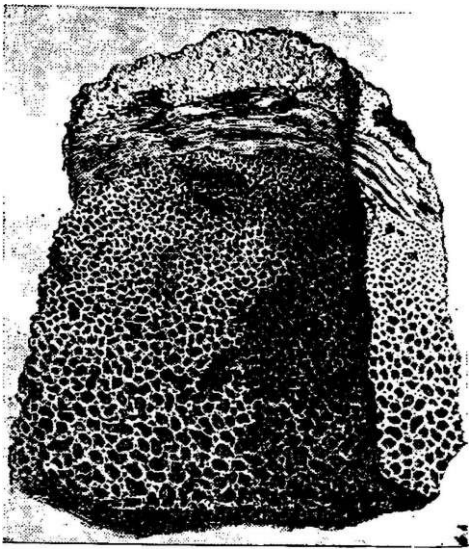

Remarcabil prin vârful lui circular, larg şi uşor scobit, în care s-au aşternut, umplându-l, straturi-straturi de cenuşă şi scorii mărunte, este muntele format din mai vechile serii de stânci vulcanice şi socotit pe nedrept crater de vulcan. Aşternuturile în formă de farfurie ajung până pe marginea falsului crater, formând fiecare câte un inel de culoare diferită şi dând astfel acestui vârf de munte o înfăţişare fantastică; unul dintre inele era alb şi lat ca o pistă de cursă, pe care ar fi alergat caii?

de aceea muntelui i s-a şi zis Manejul Diavolului. Am luat cu mine câteva mostre dintr-un strat de tuf trandafiriu; şi faptul cel mai extraordinar este că profesorul Ehrenberg îl crede format aproape în întregime din fostă materie organică; el a descoperit în probele mele unii infuzori de apă dulce, cu ţeste silicioase, şi nu mai puţin decât douăzeci şi două de specii vegetale, îndeosebi graminee, cu ţesut de silice. Lipsind orice fel de materie carbonică, profesorul Ehrenberg crede că aceste corpuri organice au trecut prin focul vulcanic şi că au erupt în

starea în care le vedem azi. Înfăţişarea straturilor pe mine tm-a făcut să cred că ele s-au aşternut sub apă, deşi având în vedere uscăciunea climatului eram forţat să-mi închipui că vor fi căzut probabil ploi în timpul vreunei mari erupţii şi că altfel se va fi format un lac temporar, în care a putut cădea cenuşa. Dar acum ne putem îndoi că focul va fi fost temporar. În orice caz, e sigur că, în cine ştie ce epocă anterioară, climatul şi produsele insulei Ascension trebuia să fi fost cu totul ailtele decât azi. Unde mai putem găsi pe faţa pământului alt loc, în care prin cercetări ştiinţifice să nu descoperim niciun semn din nesfârşitul ciclu al schimbărilor, la care pământul a fost, este şi va fi supus?

Părăsind insula Ascension, ne îndreptăm spre Bahia de pe coasta Braziliei, cu scopul de a completa măsurarea cronometrică a globului. Ajunserăm acolo pe ziua de 1 august şi stăturăm patru zile, în care timp eu făcui câteva lungi excursii pe jos. Eram bucuros că-mi regăsesc buna dispoziţie întreagă faţă de priveliştea tropicală, al cărei interes nu scăzuse cu nimic din pricina obişnuinţei. Elementele peisajului sunt aici atât de simple, încât ele merită să fie menţionate ca dovadă a faptului că frumuseţea naturală depinde de împrejurări fără mare însemnătate.

Ţinutul poate fi descris ca o câmpie şească, având 300 de picioare deasupra nivelului mării şi fiind tăiată în toate direcţiile de văi cu fundul neted. O asemenea structură e remarcabilă pentru un sol granitic, dar ea este aproape regula tuturor formaţiilor mai moi, din care se compun câmpiile. Întreaga suprafaţă e acoperită cu felurite soiuri de copaci mărunţi şi stropită cu petice de pământ cultivat de pe care se înalţă case, mănăstiri şi capele. Trebuie să amintesc că, între tropice, luxurianţa sălbatică a naturii nu dispare nici în vecinătatea matglor oraşe, unde vegetaţia naturală a gardurilor vii şi a pripoarelor de munţi copleşeşte ca efect pitoresc

născocirile artificiale ale omului. Aşa că se găsesc prea puţine locuri, al căror sol roşu aprins să vină în contrast cu îmbrăcămintea verde de peste tot. Din marginea câmpiei se deschid perspective largi fie asupra oceanului, fie asupra marelui golf cu ţărmurile împădurite mărunt şi în cuprinsul căruia se văd pânzele albe ale numeroaselor bărci şi canoe. Altfel, din celelalte locuri, vederea este extrem de mărginită –, urmând drumul, de o parte şi de alta, se pot arunca numai scurte ochiri în adâncile văi împădurite. Casele şi.

trebuie să adaug, îndeosebi bisericile sunt clădite într-un stil arhitectural propriu, bă tind în fantastic. Toate sunt văruite simplu în alb, astfel că, în lumina soarelui strălucitor de amiază şi pe fundalul albastru albicios al cerului, ele par «mai degrabă nişte iluzii arhitectonice decât clădiri reale.

Acestea sunt elementele priveliştii, dar a voi să zugrăveşti impresia generală e o încercare fără speranţă de reuşită. Naturalişti învăţaţi descriu sdenele tropicale, numind sumedenie de lucruri şi oprindu-se asupra câte unei trăsături caracteristice a fiecăruia în parte. Aceasta poate da călătorului citit oarecare idei mai mult sau mai puţin clare –, dar cine va putea, văzând o plantă în ierbar, să-şi închipuie cum creşte ea în pământul de baştină? Cine, văzând plante alese într-o seră, le poate spori mărimea unora imaginativ până la dimensiunile codrilor, îngrămădind pe celelalte într-o junglă inextricabilă? Cine, examinând în cabinetul său de entomolog veselii fluturi exotici şi ciudatele cicade, va lega de aceste forme neînsufleţite aspra muzică neîntreruptă a celor din urmă şi zborul molatic al primelor, imagini care împreună acompaniază permanent liniştita, arzătoarea amiază tropicală? Numai când soacrele atinge înălţimea cea mai mare, ar trebui văzute asemenea privelişti: numai atunci splendidul frunziş. des de mango acoperă pământul cu

umbra cea mai întunecată, în timp ce ramurile de deasupra, în risipa de lumină, sunt de cel mai strălucitor verde. Cu totul altfel stau lucrurile în zonele temperate: vegetaţia nu e atât de întunecată-şi deasă şi prin urmare razele soarelui în drum spre apus, roşii, purpurii sau luminos galbene, sporesc cel mai mult frumuseţile acelor peisaje.

Pe când păşeam liniştit de-a lungul drumurilor umbroase şi admiram fiece nouă privelişte, mă cuprinse dorinţa de a găsi limbajul în care să-mi exprim impresiile. Epitet după epitet mi se păru prea slab ca să dea celor care n-au vizitat regiunile intertropicale senzaţia de încântare resimţită de cugetul meu. Deşi am spus că plantele dintr-o seră nu izbutesc să redea ideea exactă a vegetaţiei de aici, trebuie însă să recurg tot la ele. Ţinutul este o seră uriaşă, sălbatică, neîngrijită şi luxuriantă, construită de natură pentru ea însăşi, dar asupra căreia a pus stăpânire omul, care a înţesat-o cu case vesele şi grădini în toată legea. Ce dorinţă aprinsă trebuie să simtă orice admirator al naturii de a privi, dadă i-ar sta în putinţă, peisaje de pe o altă planetă! Şi totuşi orice european, pûtem spune pe drept cuvânt, are fericirea de a i se deschide, numai la câteva grade faţă de locul lui de naştere, strălucirile unei alte lumi. În ultima plimbare, m-am oprit de nenumărate ori să mă nit nemişcat la aceste frumuseţi şi m-am silit să-mi fixez în minte impresii care, după cum mi-am dat seama, mai curând sau mai târziu, erau sortite pieirii. Forma portocalului, a cocotierului, a palmierului, a mangoului, a ferigii arborescente şi a bananierului îmi vor rămâne limpezi şi deosebite una de alta; dar miile de frumuseţi care leagă toate aceste forme, într-o privelişte perfect unitară se vor şterge cu totul din minte, nu însă fără să lase, ca poveştile auzite în copilărie, un amestec de imagini cu atât mai încântătoare cu cât sunt mai ceţoase.

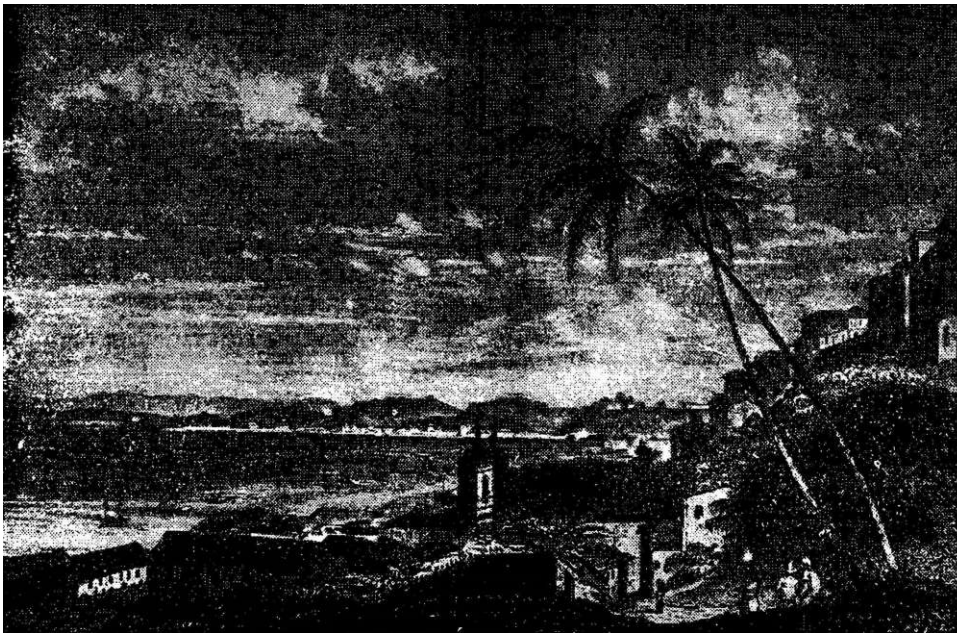

Portul Bahia din Brazilia. *Desen de O. Earle*

6 august. Du] păamiază, ne aflam în plină mare, cu gândul de a naviga drept spre insulele Capului Verde. Dar vânturi neprielnice ne tot amânară realizarea acestui gând, aşa că în ziua de 12 august intrarăm în Pernambuco, marele – oraş de pe coasta Braziliei, la 8° latitudine sudică. Ancorarăm în afara recifului; puţin după aceea, se urcă pe bordul nostru un pilot care ne conduse în interiorul golfului, unde traserăm cât mai lângă oraş.

Pernambuco e construit pe câteva bancuri de nisip joase şi înguste, depărtate unul de altul prin canale de apă sărată, puţin adânci. Cele trei părţi tale oraşului sunt legate întrie ele prin două poduri lungi, ridicate pe picioare de lemn. Oraşul e pretutindeni dezgustător din cauza străzilor strâmte, prost pavate şi murdare; casele sunt mari, dar întunecoase. Abia se stfârşise anotimpul ploilor torenţiale, aşa că împrejurimile, care se ridică

numai prea puţin deasupra nivelului mării, erau înecate. De câte ori am încercat, n-am izbutit să fac o plimbare mai lungă.

Pământul şes şi mlăştinos, pe care se află Pernamibuco, e înconjurat, până la câteva mile depărtare, de un semicerc de coline scunde, sau mai – bine zis de o muchie de pământ care se ridică cel mult la două sute de picioare deasupra nivelului mării. Vechiul oraş Olinda se află pe una din extremităţile acestui semicerc. Într-o zi luai o canoe şi plecai Be un canal în sus ca să vizitez Olinda. Din cauza aşezării lui mai drăguţe şi mai curate, vechiul oraş îmi plăcu mai mult decât Pernambuco. Voi aminti un fapt, care s-a întâmplat aici întâia oară de aproape cinci ani, de când Călătoream prin lume, şi anume că am găsit şi oameni nepoliticoşi. La două case deosebite, am fost refuzat într-un chip vrăjmaş, iar de la a treia abia am căpătat voia să trec prin grădină ca să ajung mai de-a dreptul la o înălţime de pământ necultiivat, de pe care puteam vedea caracteristicile ţinutului. Mi-a părut bine că aşa ceva mi.se întâmplă în cuprinsul Braziliei, deoarece tot nu aveam eu sentimente prea bune pentru această ţară, care, fiind şi sclavagistă, se aiflă deci într-o stare de mare decădere morală. Un spaniol s-ar fi ruşinat numai la gândul de a refuza o astfel de cerere, sau, cu atât mai mult, să se poarte grosolan faţă de un străin. Canalul pe care am mers şi ne-am întors, de la Olinda era mărginit pe amândouă laturile cu desişuri de mango, care creşteau din bancurile de nămol gras ca o pădure miniaturală7. Verdele luminos al acestor desişuri îmi aminteşte mereu de iarba îmbelşugată a cimitirelor? atât desişurile acestea cât şi iarba cimitirelor se întreţin şi prosperă din materii descompuse; verdeaţa mangoului ne vorbeşte despre o moarte trecută, iar cealaltă prea ades despre o moarte viitoare.

Lucrul cel mai – curios pe care l-am văzut prin

împrejurimi este reciful golfului. Nu cred să mai existe nicăieri pe lume o formaţie naturală cu înfăţişjare atât de artificială[130]. Reciful se întinde pe o lungime de câteva mile, absolut în linie dreaptă, paralelă cu ţărmul şi nu prea depărtată. Lăţimea lui variază de la treizeci de yarzi până la şaizeci, iar suprafaţa e întinsă şi netedă. E o structură de gresietare, stratificată indistinct. În timpul fluxului, valurile se izbesc spărgându-se peste el. În reflux, creasta i se zvântă putând fi luat atunci drept o stavilă stâncoasă ridicată în calea valurilor de lucrători ciclopici. Curenţii marini aruncă pe acest ţărm în faţa uscatului lungi limbi sau şire de nisip mişcător, dintre care pe una din ele se află construit oraşul Pernambuco. Se pare că o astfel de limbă lungă de nisip s-a consolidat pe vremuri prin îmbibarea ei cu materie calearoasă şi că apoi s-a înălţat încetul cu încetul –, stratul de nisip de deasupra, rămas în timpul acestui proces liber, a fost luat de ape, nucleul solid dezgolindu-se şi luând înfăţişarea de azi. Cu toate că zi şi noapte valurile din largul Atlanticului, încărcate cu materii sedimentare, vin şi izbesc faţa exterioară a acestui perete de piatră, piloţii cei mai bătrâni nu ştiu nici ei să se fi vorbit cândva despre schimbări în înfăţişarea lui. Cel mai curios fapt din istoria acestui zid de piatră este tocmai durabilitatea lui, «care se datorează unui strat rezistent de materie calcaroasă, gros de câţiva inchi şi format în întregime din generaţii succesive de mici cochilii de Serpul a, de Cirripede şi Nullipore8. Nulliporele, plaâite de mare foarte simplu organizate şi tari, joacă acelaşi rol important de protecţie pentru suprafeţele superioare ale recifurilor coraliene din dosul şirului de stân-ci, care stau în calea valurilor, unde adevăraţii corali în timpul creşterii întregii mase ies din ape şi mor din cauza soarelui şi aerului.

130 Am dat toate amănuntele déèpre această stavilă în ***London and Edinbiiigh Philosophical Magazine***, vol. XIX (1841), p. 257.

Aceste fiinţe organice neînsemnate şi îndeosebi Şerpuia au făcut mari servicii populaţiei din Pernambuco? căci, fără învelişul lor de protecţie, limba de gresie ar fi fost de mult roasă de ape, iar fără ea portul n-ar mai fi existat.

În sfârşit, la 19 august, părăsirăm ţărmurile Braziliei. Slavă Domnului! Nu voi mai vizita în viaţa mea o ţară sclavagistă. Până azi, de câte ori aud vreun ţipăt depărtat, el îmi aminteşte cu putere şi-mi produce o vie suferinţă gândindu-mă la ceea ce am simţit când, pe lângă o casă, aproape de Pernambuco, am auzit cele mai jalnice văitături. care nu puteau fi decât ale cine ştie cărui sclav supus la cazne –, şi totul era cu atât mai cumplit, cu cât îmi dau seama că eram neputincios ca un copil, neavând nici dreptul de a dojeni. Mi-am închipuit că acele văitături erau ale vreunui sclav supus la chinuri, fiindcă aşa mi se spusese într-o altă împrejurare asemănătoare. Lângă Rio de Janeiro, locuiam o dată în faţa casei unei cucoane bătrâne, care avea cleşti de strivit degetele sclavelor ei. Altă dată, am stat într-o casă în care un tânăr servitor mulatru, zi de zi şi ceas de ceas, era călcat în picioare, bătut şi persecutat, de se topea inima până şi într-un animal necuvântător. Am văzut un copilandru de şase sau şapte ani, pe care stăpânul, până să intervin eu, îl şi plesnise de trei ori cu cravaşa peste capul gol, fiindcă îmi întinsese un pahar cu apă care nu era prea curat; şi am vătzut de asemenea pe tatăl acestui copilandru, cum, neputând spune un cuvânt, tremura numai la o privire a stăpânului său. Ultimele cruzimi s-au petrecut chiar sub ochii mei, într-o colonie spaniolă, unde mai îmi s-a şi spus că sclavii erau mai bine trataţi decât de portughezi, de englezi şi decât de orice altă naţiune europeană. La Rio de Janeiro, am. văzut un negru voinic temându-se să se ferească de o lovitură care, după cum credea el, avea să i se dea în plină faţă. Mă aflaim chiar acolo, când un om, cunoscut altfel pentru inima lui bună, era gata să despartă

pentru totdeauna bărbaţi, femei şi copii mici de numeroase familii care trăiseră până atunci numai împreună. Nici nu mai pomenesc de alte atrocităţi, care rup inima omului, dar despre care numai mi s-a spus; şi n-aş fi menţionat nici revoltătoarele amănunte de mai sus, dacă nu m-aş fi întâlnit cu atâta lume care, orbită de firea veselă a negrilor, vorbea de sclavagism ca de un rău suportabil. Asemenea oameni n-au intrat decât în locuinţele clasei mai înalte, unde în adevăr sclavii sunt de obicei bine trataţi; dar n-au trăit ca mine printre oamenii claselor de jos. Şi apoi ei sunt anchetatori, care vor să afle chiar părerea sclavilor asupra vieţii pe care o duc, uitând că sclavul întrebat trebuie să fie prea îndobitocit ca să nu-şi imagineze posibilitatea ca răspunsul lui să ajungă la urechea stăpânului. 9

Se susţine că propriul interes e de ajuns ca să preîntâmpine excesele de cruzime, ca şi cum nu s-ar şti că propriul interes nu reprezintă niciun fel de ocrotire pentru animalele domestice, care, deşi mult mai puţin asemănătoare cu sclavii în decădere, provoacă întotdeauna furia stăpânilor sălbatici. Împotriva acestui argument s-a protestat de multă vreme cu cele mai generoase simţăminte şi în veci ilustrul Humboldt a adus exemple zguduitoare. Adesea s-a încercat să se scuze sclavia, comparând-o cu starea ţăranilor noştri săraci; dacă însă mizeria omului sărac de la noi este pricinuită nu de legi naturale, ci de instituţiile noastre, ne aflăm sub grea vină şi nu văd nicicum legătura dintre această situaţie şi sclavie: e ca şi cum s-ar justifica obiceiul de a strivi în cleşte degetele oamenilor dintr-o ţară, prin faptul că în alta lumea Suferă de molime îngrozitoare. Cei care privesc îngăduitor la stăpânul de sclavi şi cu nepăsare la sclavi, par a nu se pune niciodată în locul celor din urmă. Ce viitor cumplit să trăieşti fără nicio nădejde de mai bine! închipuiască-şi oricine nenorocirea, gata oricând să-i cadă

pe cap, ca soţia şi copilaşii, aceste fiinţe pe care legile naturii le fac scumpe până şi sclavului care le-a dobândit, să-i fie smulşi şi vânduţi ca vitele celui dintâi negustor! Şi faptele acestea sunt făcute şi acoperite de oameni, care mărturisesc că-şi iubesc aproapele ca pe ei înşişi, oameni. care cred în Dumnezeu şi care se roagă într-una ca voia lui să se facă pe pământ! La gândul că noi, englezii, şi descendenţii noştri, americanii, aceştia mai şi mândrindu-se cât îi ţine gura cu ideea de libertate, am fost şi suntem încă atât de vinovaţi, fierbe sângele în om şi inima îi tremură; numai gândul că noi cel puţin am făcut sacrificii mai mari decât orice altă naţiune ca să ne ispăşim păcatul dă oarecare mângâiere.10

În ultima zi a lunii august, ancorarăm a doua oară la Porto Praya, în arhipelagul Capului Verde; de aci, ne îndreptarăm spre Azore, unde rămaserăm şase zile. La 2 octombrie ţărmurile Angliei, zărite de departe, ne umpleau de bucurie, iar la Faimouth ciu părăsii vasul „Beagle”, această minunată corăbioară, pe bordul căreia îmi petrecusem aproape cinci ani.

Aflându-mă acum la capătul călătoriei noastre, voi revedea pe scurt foloasele şi pagubele, suferinţele şi plăcerile navigării noastre împrejurul lumii. Dacă cineva, înainte de a întreprinde o astfel de călătorie lungă, mi-ar cere sfatul, răspunsul meu ar depinde de interesul pe care acea persoană l-ar avea pentru vreo ramură a ştiinţei, a cărei dezvoltare ar ajuta-o prin acea călătorie. Fără îndoială că e o mare mulţumire să vezi ţări felurite şi cât mai multe rase omeneşti, dar satisfacţiile călătoriei nu trag în balanţă cât suferinţele. E nevoie deci de un scop, de gândul unei recolte târzii, oricât de îndepărtată, când roadele se vor fi copt şi când s-ar vedea realizările.

Dintre neplăcerile resimţite neapărat de orice călător, multe sunt evidente pentru toată lumea: pierderea legăturilor cu vechii prieteni şi a priveliştilor cu care ne

sunt amestecate cele mai scumpe amintiri fac parte dintre acestea. Atât numai, că asemenea pierderi sunt cu timpul compensate în parte de dorinţa nestinsă, cu care anticipăm ziua îndelung aşteptată a reîntoarcerii. Dacă, după cum susţin poeţii, viaţa e un vis, sunt sigur că acestea sunt imaginile care ajută cel mai bine la trecerea nopţilor oricât de lungi. Alte neajunsuri, deşi insensibile la început, devin cumplite după un timp: acestea sunt lipsa unei camere personale, lipsa de singurătate şi de odihnă, sentimentul istovitor al iureşului permanent, privaţiunea de anumite mici conforturi, pierderea atmosferei de familie, a putinţei de a asculta puţină muzică şi a celorlalte satisfacţii de ordin estetic. Vorbind de astfel de nimicuri, bineînţeles că adevăratele suferinţe ale vieţii marinăreşti, în afară de accidenté, sunt socotite ca nemaiexistând. Căci în scurtul răstimp al ultimilor şaizeci de ani s-a realizat o uimitoare îmbunătăţire a mijloacelor de navigaţie îndelungă. Chiar pe vremea lui Cook, omul care îşi părăsea căminul pentria asemenea expediţii înfrunta suferinţe cumplite, în timp ce azi un simplu iaht, prevăzut cu tot ce trebuie unei vieţi îndestulate, poate prea bine face ocolul globului. Pe lângă ameliorările extraordinare aduse vaselor şi resurselor navale, toate ţărmurile de vest ale Americii sunt cunoscute cu de-amănuntul, iar – coloniile engleze din Australia au devenit centrul unui continent care abia începe să se dezvolte, în ce împrejurări deosebite se naufragiază azi în Pacific, faţă de cum se naufragia pe vremea lui Cook! După călătoria lui, lumii civilizate i s-a adăugat o întreagă emisferă.

Cine în adevăr suferă de rău de mare trebuie să cumpănească bine lucrurile înainte de a pleca. Vorbesc din experienţă: răul de mare nu e o boală oarecare, vindecabilă în câteva zile. Dacă, dimpotrivă, e vorba de cineva care gustă plăcerile navigaţiei, acesta îşi va satisface interesul din plin. Dar chiar acesta trebuie să se

gândească bine la cât de mult are de mers pe apă într-o călătorie lungă, în comparaţie cu puţinul cât va sta prin porturi. Şi în ce constă mult trâmbiţata glorie a oceanului nemărginit? E un întins nesfârşit, un pustiu de ape, cum îi spun arabii. Fără îndoială că sunt unele privelişti minunate, cum sunt nopţile cu lună, când cerul senin stă limpede deasupra, iar jos marea sclipeşte întunecat, sau cum sunt pânzele albe umflate de suflul domol al unui alizeu plăcut; tot atât de încântător este„Calmul plat", când faţa mării luceşte ca o oglindă şi totul stă nemişcat, în afară de fâl fâitul întâmplător al pânzelor. E plăcut să vezi prima dată cum viscolul se înteţeşte boltindu-şi furia peste vas, cum se răsuceşte vântul furtunatic sau cum se înalţă munţi de valuri. Dar trebuie să mărturisesc că imaginaţia mea zugrăvise ceva cu mult mai măreţ şi mai spăimântător decât ceea ce am văzut că înseamnă pe mare o furtună în toată puterea cuvântului. Spectacolul furtunii văzută pe ţărm, cu copaci care se îndoaie, cu pasări care zboară înnebunite, cu umbre întunecoase şi fulgere orbitoare „cu torente care urlă în cădere, totul proclamând lupta elementelor dezlănţuite, un asemenea spectacol este incomparabil mai plăcut. Pe mare, albatroşii şi micii furtunari zboară ca şi cum furtuna ar fi sfera proprie a vieţii lor, apa se ridică şi se scufundă, îndeplinind parcă mecanic o mişcare obişnuită, corabia singură, cu echipajul ei, părând a fi obiectul uriaşei mânii. O astfel de privelişte văzută de pe un ţărm pustiu, bătut de intemperii, este bineînţeles mai puternică, dar sentimentul pe – care îl stârneşte ţine mai mult de groază decât de plăcere.

Să privim acum însă şi latura mai luminoasă a timpului petrecut. Plăcerea pe care mi-au dat-o peisajul şi aspectul general al feluritelor ţări vizitate a fost, hotărât, izvorul celor mai statornice şi mai înalte desfătări. E probabil că frumuseţea pitorească a multor regiuni europene întrece tot ceea ce am văzut prin alte părţi ale

lumii. Dar e o plăcere din ce în ce mai mare a compara caracteristica priveliştilor *din* ţări deosebite şi sentimentul acesta, într-o anumită măsură, e şi altceva decât admiraţia pentru frumuseţea lor. El stă în legătură, mai cu seamă, cu ceea ce se poate cunoaşte din caracteristica proprie a locurilor respective: sunt foarte ispitit să cred că, întocmai ca în muzică, unde cel ce înţelege fiece notă în parte, dacă e condus şi de un gust sigur, simte mai deplin întregul partiturii; cercetătorul fiecărei părţi componente a unei privelişti admirabile poate simţi de asemenea mai complet impresia combinată a întregului. Prin urmare, călătorul trebuie să fie un botanist, fiindcă pretutindeni plantele formează frumuseţea de căpetenie a priveliştilor. Masele de stânci golaşte, oricâţ de îndrăzneţe ar fi, nu pot constitui un spectacol sublim decât pentru un timp, devenind repede monotone. Viu şi felurit colorate, ca în Chile de nord, ele devin fantastice; dar îmbrăcate în vegetaţie, sunt în orice caz mai plăcute, dacă nu splendide.

Spunând că priveliştile care pot fi admirate în anumite regiuni ale Europei sunt probabil de un interes mai înalt decât ceea ce am văzut în călătoria aceasta, înţeleg să exceptez, ca formând o clasă aparte, zonele intertropicale. Cele două clase nu pot fi comparate între ele; dar am insistat până acum destul de adesea asupra măreţiei regiunilor tropicale. Cum puterea impresiilor depinde mai totdeauna de ideile preconcepute, adaug că tot ceea ce ştiam de mai înainte despre acele regiuni era luat din descripţia foarte sugestivă, *Personal Narrative*, a lui Humboldt, care depăşeşte ca valoare toate celelalte lucrări de acelaşi fel, pe care le-am mai citit. Dar, deşi îmi făcusem mari iluzii asupra celor ce voi vedea, n-am simţit niciun pic de dezamăgire nici la întâia, nici la ultima debarcare pe ţărmurile Braziliei.»

Dintre peisajele care au lăsat urme adânci în mintea mea, niciunul nu întrece în sublim pădurile primitive,

nedesfigurate de mâna omului, fie cele din Brazilia, în care domneşte puterea Vieţii, fie cele din Ţara Focului, în care guvernează Moartea şi Distrugerea. Atât unele cât şi celelalte sunt adevărate temple pline de feluritele opere ale Creatorului Naturii: nimeni nu poate sta printre ele fără să simtă că mai e ceva în om în afară de simpla răsuflare a trupului. Când, amintindu-mi de acest trecut, îmi perind imaginile cu care am rămas, câmpiile Patagoniei îmi trec prin faţa ochilor cele mai adesea ori, deşi toţi câţi le-au mai văzut spun despre ele că sunt jalnice şi nefolositoare. În adevăr, câmpiile acestea nu pot fi descrise decât prin caracteristicile lor negative: lipsite de locuinţe omeneşti, lipsite de apă, lipsite de copaci, lipsite de munţi, ele priese doar câtorva plante pitice. De ce atunci (fapt care nu se întâmplă numai cu mine) aceste pustietăţi fără margini mi s-au întipărit atât de adânc în suflet? De ce n-a lăsat aceeaşi impresie întinderea mult mai şească, mai verde şi mai rodnică a pampasurilor, care sunt şi folositoare omenirii? Nu-mi pot mai de loc analiza asemenea simţăminte dar, în parte, ele trebuie să se datorească zborului liber lăsat imaginaţiei. Câmpiile Patagoniei sunt nemărginite, de aceea abia pot fi străbătute şi aproape că nu se cunosc; judecând după aspectul lor, ele dăinuiesc de multe veacuri în aceeaşi stare în care se află azi, şi nici nu se întrevede sfârşitul acestei stări în viitor. Dacă, după presupunerea celor din vechime, pământul ar fi un întins înconjurat cu un brâu lat de ape sau cu pustiuri, de a căror fierbinţeală nu s-ar putea nimeni apropia, cine privind la aceste oiltime graniţe ale cunoştinţelor omeneşti n-ar fi cuprins de simţăminte profunde, dar tulburi?

În sfârşit, ca tablouri ale naturii, sunt de neuitat priveliştile care ţi se deschid în faţa ochilor din înălţimile munţilor semeţi; deşi într-un anumit sens nu pot fi numite în niciun caz frumoase. Privind în jos de pe creasta cea mai

înaltă a Anzilor, sufletul, nestingherit de mici amănunte, se umplea de uluitoarele dimensiuni ale maselor de piatră înconjurătoare.

În ceea ce priveşte fiinţele însufleţite, cred că nimic nu este mai uimitor decât prima întâlnire cu omul sălbatic văzut în sălaşul lui de baştină – a omului surprins în cea mai de jos şi mai sălbatică stare. La o asemenea vedere, mintea oricui se năpusteşte în noaptea secolelor trecute şi se întreabă fără să vrea: e cu putinţă ca înşişi progenitorii noştri să fi arătat la fe11 cu aceşti oameni? Oameni ale căror gesturi şi chipuri sunt pentru noi mai puţin inteligibile decât ale animalelor domestice, oameni, care nu au nici instinctul animalelor acestora şi nici nu se pot mândri cu raţiunea umană sau cel puţin cu meşteşugurile practice care decurg din ea? Cred că este cu neputinţă de descris sau de zugrăvit deosebirea dintre omul primitiv şi omul civilizat; e ca deosebirea dintre un animal sălbatic şi altul îmblânzit, iar, interesul de a vedea un primitiv este în parte identic-cu acela de a vedea leul în pustia lui, tigrul sfâşiindu-şi prada în jungă şi rinocerul rătăcind peste câmpiile sălbatice ale Africii.

Printre spectacolele cele mai impresionante pe care le-am văzut, trebuie puse Crucea Sudului, norul lui Magellan şi toate celelalte constelaţii ale emisferei sudice: tromba marină; râul de gheţari albaştri, atârnând deasupra mării mai spăimântător decât orice prăpastie; insula-lagună, ridicată de coralii clăditori de recifuri; un vulcan în erupţie; prăpădul unui năprasnic cutremur de pământ. Ultimele fenomene, prin legătura lor strânsă cu structura geologică a lumii, au poate pentru mine un interes particular. Dar cutremurul de pământ e drept să reprezinte pentru orişicine întâmplarea cea mai impresionantă: pământul, socotit din prima copilărie ca temei şi prototip al soliditătii, s-a lăs-l în jos şi s-a ridicat ca o pojghiţă de gheaţă sub picioarele noastre; văzând munca şi cazna de o

viaţă a omului nimicite într-o clipită, se face deodată simţită netrebnicia mult lăudatei lui puteri.

S-a spus că dragostea pentru vânătoare este una din desfătările înnăscute ale omului şi urmă a unei pasiuni instinctive. Dacă aşa stau lucrurile, sunt sigur că plăcerea de a trăi în aer liber, cu cerul drept acoperământ, iar pământul drept masă, face parte din aceeaşi pasiune, reprezentând întoarcerea sălbaticului la obiceiurile lui native. Mă gândesc mereu la raitele noastre cu barca, la excursiile mele pe uscat, când străbăteam ţinuturi neumblate cu o desfătare fără seamăn, pe care nicio scenă a civilizaţiei n-ar fi fost în stare să mi-o procure; şi nu mai încape îndoială că toţi călătorii îşi vor fi amintit neapărat fericirea intensă pe care au trăit-o respirând pentru întâia oară într-o climă străină, unde omul civilizat n-a călcat decât rareori, dacă nu chiar niciodată.

Alte câteva surse de desfătare într-o călătorie lungă sunt mai raţionale prin natura lor. Harta lumii încetează să mai fie un simplu carton gol; ea devine un tablou plin de cele mai variate şi însufleţite imagini. Fiece parte a lumii creşte în adevăratele ei dimensiuni: continentele nu mai sunt privite ca nişte insule mai mari şi nici insulele nu mai pot fi socotite ca un fel de puncte, ele fiind, în realitate, mai întinse decât multe regate europene. Africa sau America de Nord şi America de Sud sunt numiri care sună frumos şi se pronunţă uşor; dar numai călătorind săptămâni întregi de-a lungul unei mici porţiuni din ţărmurile lor, te convingi pe deplin de cât spaţiu necuprins din imensa lume reprezintă aceste numiri.

Considerând starea de lucruri actuală, e cu neputinţă să nu privim înainte, cu mari nădejdi, la progresul viitor al unei aproape întregi emisfere pământeşti. Ridicarea continuă a popoarelor din Marea de Sud la treapta civilizaţiei, prin creştinismul introdus pretutindeni, e unică în istorie. Şi faptul acesta e cu atât mai izbitor, cu cât,

numai cu 60 de ani mai înainte, Cook, căruia nimeni nu-i va pune la îndoială temeinicia judecăţii, nu putea întrevede perspectiva niciunei schimbări… însă azi prefacerile sunt evidente şi ele s-au produs, datorită spiritului filantropic al naţiunii britanice.

În aceeaşi parte a lumii, Australia se ridică şi putem spune că s-a şi ridicat ca mare centru de civilizaţie, care nu după prea multă vreme va domni ca o împărătească peste emisferul sudic. Pentru un englez e imposibil să vadă aceste colonii depărtate fără o înaltă mândrie şi satisfacţie. Înălţarea drapelului britanic pare a aduce cu sine oriunde, ca o urmare sigură, bunăstarea, prosperitatea şi civilizaţia.

În încheiere, eu cred că nimic nu poate fi mai folositor pentru un tânăr naturalist, decât o călătorie prin ţări depărtate. O astfel de călătorie şi ascute, şi potoleşte acea dorinţă şi acea aviditate de a şti, pe care, după cum remarcă sir J. Herschel, o simte omul, chiar dacă simţurile toate îi sunt pe deplin satisfăcute. Aţâţarea pe care i-o dă noutatea lucrurilor şi posibilitatea succesului îl stimulează să-şi sporească activitatea. De altfel, cum numeroase fapte izolate devin repede neinteresante, deprinderea de a face comparaţii duce la generalizare. Pe de altă parte, călătorul rămânând numai câte puţin în fiecare loc, descrierile lui constau neapărat numai din schiţe, nu din observaţii amănunţite. Aşa că, după cum am simţit eu însumi din proprie experienţă, se naşte pornirea constantă de a completa marile goluri ale observaţiei directe cu ipoteze superficiale şi nepotrivite…

Dar călătoria mie mi-a plăcut prea mult, ca să nu recomand tuturor naturaliştilor, deşi niciunul să nu se aştepte să fie atât de norocos ca mine în privinţa tovarăşilor de călătorie, să încerce totul, pornind la drum pe uscat, dacă nu le stă în putinţă pe mare. Pot fi încredinţaţi că afară de prea rare cazuri, nu vor înfrunta nicio greutate sau primejdie, care să nu poată fi prevăzută

din timp. Din punct de vedere moral, aceste păţanii îi vor învăţa cu răbdarea binevoitoare, eliberarea de egoism, obiceiul de a te servi singur şi de a te folosi de orice prilej care se iveşte. Într-un cuvânt, ei trebuie să aibă calităţile care caracterizează pe mai toţi marinarii.

Călătoria îi va învăţa de asemenea cu neîncrederea, dar în acelaşi timp ei vor descoperi cât de mulţi oameni cu inimă bună sunt pe lume, oameni cu care nu aveau până atunci, nicio legătură şi nici nuvor mai avea de atunci înainte şi care totuşi sunt gata să le întindă cea mai dezinteresată mână de ajutor.

Ruta călătoriei vasului „Beagle” în jurul lumii (1831 – 1836)

NOTE

CAPITOLUL 1

— (Pag. 51). O corabie cu pânze, de proporţiile neînsemnate ale vasului „Beagle11, era „o adevărată jucărie a vânturilor”. Îndeosebi, ea nu era prevăzută cu toate cele necesare pentru navigaţia pe mările agitate ale Sudului, unde orice furtună ameninţa să răstoarne această „răţuşcă scufundătoare”, cum scrie Darwin în jurnalul său de călătorie. „Beagle” înseamnă în englezeşte „câine de vânătoare” sau „copoi”.

— (Pag. 51). Una din misiunile expediţiei de pe „Beagle” era să măsoare cu precizie longitudinile unei serii de puncte situate în jurul globului pământesc. Cum determinarea longitudinii nu este altceva decât determinarea timpului local, precizia acestor măsurători depindea până nu de mult de precizia cronometrelor folosite (în prezent se face uzt de semnale transmise prin radio). Grupul expediţionar de pe „Beagle” avea la dispoziţia sa 24 cronometre foarte precise: cu prilejul determinării repetate a longitudinii oraşului Bahia (din Brazilia), în 1863 s-a constatat că cronometrele dădeau o eroare de + 33 secunde pe an. [Vezi amănunte în partea introductivă.]

— (Pag. 53). „*Războiul de independentă**: e vorba de mişcarea revoluţionară burgheză spaniolă şi portugheză îndreptată contra stăpânirii franceze. Când trupele franceze, sub comanda lui Murat, au năvălit în 1808 în Spania şi Napoleon a instalat pe tronul Spaniei pe fratele său Joseph, în ţară a izbucnit o răscoală. Războiul a durat până în 1813, când Joseph a fost silit să părăsească Spania. Evenimente asemănătoare s-au petrecut în acelaşi timp şi în Portugalia.

— (Pag. 53). Căpitan-general este vechea denumire a guvernatorilor militari ai – coloniilor spaniole.

— (Pag. 53). *Nord-ost-ten-nord* este a 3-a dintre cele 32 diviziuni (socotind ca rzero direcţia nordului şi numărând în sensul limbilor urnii ceasornic) în care se împarte cadranul unui compas marin; ea indică direcţia intermediară între nord-nord-est şi nord-est. În mod analog, *zuid-west-tenzuid* înseamnă a 19-a diviziune, care indică direcţia intermediară între sud-sud-vest şi sud-vest. Aceşti termeni, de origine olandeză, s-au adoptat în practica marinei ruseşti încă din timpul lui Petru I.

— (Pag. 54). *Vintém*: monedă de cupru egală cu 20 reis portughezi şi brazilieni (adică, pe vremea lui Darwin, circa 2 bani în Brazilia şi circa 3, 75 bani în Portugalia).

— (Pag. 54). Umiditatea aerului se măsoară pe uscat cu ajutorul unui higroimetru de tip special (numit psihrometru), constând din două termometre: unul din – ele arată temperatura aerului, iar celălalt – numit termometru umed – punctul de rouă, adică temperatură la care se produce saturaţia aerului cu vapori de apă. Cu cât aerul e mai uscat şi cu cât temperatura lui e mai ridicată, cu atât punctul de rouă este mai scăzut şi, prin urmare, cu atât diferenţa (în grade termometrice) dintre temperatura aerului şi punctul de rouă e mai mare.

— (Pag. 55). *Harmattan*: vânt încărcat cu praf, foarte uscat, de obicei de intensitate moderată, care suflă în Africa, dinspre nord sau nord-est, la sud de Sahara.

— (Pag. 55). Întreg acest alineat lipseşte din prima ediţie (din 1839) a Jurnalului. Relatând pe scurt faptul însuşi al depunerii unui praf cafeniu pe corăbiile care navigă pe mare, Darwin dă fenomenului următoarea explicaţie: „Cred că acest prai se formează în urma dezagregării atmosferice a rocilor vulcanice şi că provine, probabil, de pe ţărmurile Africii”. După cât se pare, micile cochilii ale unor organisme microscopice descoperite în acest praf l-au făcut pe Darwin să se adreseze, pentru a-i cere părerea, lui Ch. G. Ehrenberg; acesta a întreprins un

studiu ale cărui rezultate Darwin le comunică în ediţia a doua, renunţând la punctul său de vedere iniţial. După cum se ştie, Ehrenberg nu considera organismele microscopice drept cele mai simple organisme, ci fiinţe multicelulare cu un sistem diferenţiat de organe. Aplicând tuturor acestor organisme vechea denumire de „infuzorii”, Ehrenberg, sub influenţa teoriei sale eronate, număra printre „infuzorii” nu numai protozoarele, în înţelesul actual al cuvântului, ci şi algele diatomeice, rotiferele, unii viermi şi chiar spermatozoizii. Aşadar „infuzorii” pe care i-a descoperit Ehrenberg în praful trimis de Darwin nu trebuie să fie luaţi în înţelesul actual al acestui termen. Mai degrabă e vorba de învelişurile silicifiate ale diatomeelor şi de mici cochilii fosile de foraminiferi.

— (Pag. 55). *Bazalt*: rocă vulcanică, de obicei de culoare neagră; este un amestec de labrador (sau de alţi feldspaţi, mai cu seamă bazici), de augit şi de oxicl de fier.

— (Pag. 55). *Aragonit* (Cal03): mineral care adesea se cristalizează în formă, de ace fine.

— (Pag. 55). *Aplysia* (iepure de mare): moluscă din subclasa Opistobranchia… clasa Gasteropodelor; moluşte marine, care se târăsc cu mare repeziciune pe pântece – t pe laturile tălpii piciorului se ridică nişte excrescenţe (parapodii), care se adună deasupra (în formă, de tricorn napoleonian); ele acoperă, la locul de împreunare, o mică. cochilie plată, care rămâne numai parţial sub cutele mantalei întinse asupra ei. Organul de respiraţie al Aplysiei este o branhie triunghiulară cutată, situată în cavitatea mantalei.

— (Pag. 56). *Physalia* (numită adesea „galeră portugheză”) este una din cele mai mari sifonofore, o subclasă a încrengăturii Celenteratelor; corpul lor seamănă cu o băşică de bou şi pluteşte pe suprafaţa mării; din corp porneşte în jos un tub, care ajunge până la un metru lungime, dar lungimea tentaculelor, înzestrate cu

numeroase nematocite, este mult mai mare.

După cum se ştie, facultatea de a produce înţepături vătămătoare cu ajutorul nematocitelor veninoase, care ies în afară, ori de câte ori celulele speciale ale tegumentelor exterioare vin în contact cu o vietate, este specifică majorităţii celenteratelor. Înţepăturile produse de Physalia pe pielea omului sunt mai usturătoare decât înţepăturile de urzică.

— (Pag. 56). Această explicaţie – e învechită: mecanismul schimbărilor de culoare la cefalopode, cameleon şi alte animale se reduce, după cum se ştie, la dilatarea şi contractarea alternativă a celulelor pigmentare (cromatofore), conţinând granule de pigment de diferite culori.

— (Pag. 57). *Serpentin* (H_4Mg3 Si20 g): un mineral de culoare verde.

— (Pag. 57). Cercetările cele mai recente au arătat că există atâtea excepţii de la această regulă, încât, deşi a fost multă vreme universal acceptată, în prezent ea are nevoie de corecţii însemnate. În adevăr, majoritatea vulcanilor din America de Sud sunt situaţi la distanţă de 150 – 250 km de ocean, iar în Sahara şi în Asia centrală. se cunosc vulcani stinşi care se găsesc la depărtări de câteva mii de kilometri de orice. – mare. „Distribuţia geografică a vulcanilor este în strânsă legătură nu cu ţărmurile mărilor, ci cu liniile de dislocaţie şi anume cu frângerea şi scufundarea unor porţiuni ale scoarţei terestre” (V. A. Obrucev, *Marea Enciclopedie Sovietică*, ed. I, vol. 13, p. 620).

— (Pag. 57). *Nulliporae*, numite mai deseori Lithothamniae: grupă de alge roşii, care se disting prin faptul că în membrana celulelor lor se depun mari cantităţi de calcar. De obicei Lithothamniile formează pe stâncile marine cruste compacte de culoare roz.

— (Pag. 58). Marchantiae sau Marchantiaceae:

familie din clasa Hepaticelor.

— (Pag. 58). Măshnă *de mare* (Oliva): gen de moluşte gasteropode de la tropice, cu scoica foarte netedă şi lustruită.

— (Pag. 59). Darwin scrie de fapt „compound”, adică compus, complex; Pentru a nu da loc la ambiguitate, am tradus acest cuvânt cu cuvântul „colonial”, deoarece «vorba de organisme coloniale, în opoziţie cu cele individuale.

— (Pag. 59). Trecând de la insula San Paolo la Fernando Noronha, „Beagle” a traversat ecuatorul. În *Jurnalul de drum*, Darwin descrie ceremonia la care se supune toată lumea cu prilejul traversării ecuatorului pe mare: „17 februarie.

— Am trecut «ecuatorul şi m-am supus neplăcutei operaţii a rasului. Azi de dimineaţă, pe la orele 9, noi, bieţii „novici”, în număr de 32, am fost adunaţi pe puntea inferioară. S-au închis spiraiurile, aşa că ne-am trezit în întuneric într-o căldură nesuferită. Apoi au venit la noi patru comisari de-ai lui Neptun, care ne-au condus unul câte unul pe punte. Eu am fost primul şi am scăpat uşor –, cu toate acestea am găsit ceremonia acvatică destul de neplăcută. Înainte de a ajunge sus, comisarul m-a legat la ochi şi m-a condus astfel mai departe, în timp ce, din toate părţile, mi se turnau în cap, cu mare zgomot, găleţi întregi de apă; apoi m-au aşezat pe o scândură, de pe care puteam fi uşor răsturnat într-o cadă cu apă. Aci, mi s-a mânjit faţa cu catran şi cu vopsea, pe care apoi mi le-au răzuit de pe obraji cu o custură făcută dintr-o bucată de cerc de fier –, la un anumit semnal, am fost răsturnat în cada cu apă, în care doi inşi m-au luat în primire, dându-mă cu capul la fund. În sfârşit, spre marea mea satisfacţie, mi s-a dat drumul; cei mai mulţi dintre novici au păţit mult mai rău: li s-a băgat în gură acel amestec murdar cu care li se mânjeau obrajii. Toată corabia se prefăcuse într-o

adevărată baie şi apa curgea în şiroaie în toate direcţiile: fireşte «că toată lumea, chiar şi căpitanul, erau uzi până la piele”.

— (Pag. 59). *Fonolit*: termen propus de geologul german Werner pentru denumirea lavelor compacte, lamelare, care răsună când sunt lovite; Darwin a folosit termenul chiar în acest sens.

— (Pag. 59). *Injectare*: pătrunderea rocilor topite în crăpăturile, golurile sau spaţiul dintre straturile scoarţei terestre.

— (Pag. 60). *Rocă de bază*: formaţia veche de sub aluviunile proaspete, afinate.

— (Pag. 60). Descrierea expediţiei lui A. Humboldt în America centrală şi de Sud (1799 – 1804) şi a rezultatelor ei ştiinţifice a fost publicată de el, cu colaborarea unui mare număr de savanţi francezi, în 30 de volume, în limba franceză (*Voyage* aux *régions équinoxiales du Nouveau Continent*, Paris, 1807 – 1834). Cele trei volume din această ediţie care conţin descrierea călătoriei, scrise chiar de Humboldt, au fost traduse în limba engleză sub titlul *Personal Narrative oi Travels* (3 vol., Londra, 1818 – 1819). Aceasta este ediţia pe care o citează Darwin.

— (Pag. 60). *Sienit*: rocă eruptivă cu structură holocristalină, din grupa rocilor feldspatice.

— (Pag. 61). *Diodon antenriatus*: peşte din familia Diodontidae. Apropiat de specia descrisă de Darwin este peştele arici (Diodon hystrix). Aerul tras de peşte nu intră în „cavitatea corpului”, cum spune Darwin, ci într-un sac special, care comunică cu faringele. Afirmaţia doctorului Allan, citată de Darwin, cum că dacă un rechin înghite un Diodon, acesta îi roade stomacul şi astfel îl omoară, nu corespunde „pe cât se pare, adevărului. În orice caz, nici academicianul L.S. Berg, nici eu n-am reuşit să găsim date care să confirme această afirmaţie.

— (Pag. 61). *Forres*: orăşel în nordul Scoţiei

(comitatul Moray).

29. (Pag. 61). *Confervae*: alge verzi, filamentoase, de apă dulce, din clasa Heteroflagelatelor. E clar că descrierea dată de Darwin nu se referă la Confervae, ci la algele albastre (Cyanophyceae –, dintre care una din puţinele lor reprezentate marine este Trichodesmium, menţionată mai departe de Darwin.

— (Pag. 62). După părerea prof. L.A. Zenkevici, „animalele extrem de mici" r a căror descriere o dă Darwin mai departe, sunt, după toate probabilităţile, aşa-numitele larve trochophorice (tip „veliger") ale moluştelor. Pe vremea lui Darwin încă nu fuseseră descrise Trochophora şi Veliger. „Rupturile membranelor", care îl uimiseră aşa de mult pe Darwin, trebuie, probabil, să fie considerate ca un rezultat pur mecanic, prin punerea „animalelor" într-o picătură de apă, unde, în virtutea tensiunii superficiale, trebuie să se fi produs acest efect.

— (Pag. 63). *Cormoran* (*Phalacrocorax carbo*): pasăre migratoare foarte răspândită, care se hrăneşte cu peşte, fiind o perfectă înotătoare şi scufundătoare.

— (Pag. 63). Crustaceii copepôzi foarte mici din familia Calanidae, foarte răspândiţi atât în apele reci, cât şi în cele calde, formează de fapt, împreună cu unele moluşte, principala hrană a balenelor. Cel mai cunoscut reprezentant nordic al lor este *Calanus finmarchicus*; în regiunile sudice ale oceanului Pacific, un rol asemănător joacă crustaceii din familia Euphausiidae, care formează aglomeraţii enorme de culoare roşiatică.

— (Pag. 63). După părerea prof. L.A. Zenkevici, e vorba aci de nişte forme coloniale de radiolarii (subclasa rhizopodelor), cum sunt Collozoum sau Sphaerozoum. Pe lângă mici vacuole, picături mici de grăsime şi altele, în protoplasma lor trăiesc ca simbionţi nişte alge unicelulare de culoare galbenă (Zooxanthella). Darwin a putut lua aceste alge şi vacuole drept „ouşoare de două feluri".

CAPITOLUL II

— (Pag. 65). În jurnalul său de drum, Darwin scrie: „6 aprilie.

— Toată ziua s-a scurs cu liberarea paşapoartelor pentru expediţia în interiorul ţării. E întotdeauna neplăcut să ai a face cu funcţionari impertinenţi; când e vorba, însă, de brazilieni, care sunt tot aşa de josnici la suflet pe cât sunt de jalnici trupeşte, acest lucru este aproape insuportabil. Dar perspectiva de a vizita-pădurile sălbatice, populate de păsări frumoase, de maimuţe şi de leneşi, şi lacurile cu cobai şi aligatori, sileşte pe orice naturalist să sărute picioarele până şi brazilienilor”.

— (Pag. 65). În jurnalul de drum al lui Darwin găsim următoarea însemnare interesantă: „Corcovado se bucură de mare faimă printre *maruni*, adică sclavii fugiţi de la stăpân: când l-am urcat ultima oară, am întâlnit trei tâlhari de cea mai fioroasă speţă, înarmaţi până în dinţi; erau nişte *maticani*, adică vânători de sclavi, care primeau o anumită sumă pentru fiecare sclav capturat viu sau mort. În cazul din urmă, ei aduc numai urechile victimei.11

— (Pag. 66). *Plante suculente*: tip de plante rezistente la secetă, la care unele organe (frunzele, tulpinile), pentru a se apăra contra evaporaţiei excesive, se prefac în rezervoare cărnoase care cuprind o mare cantitate de apă. Astfel sunt, de exemplu, aloesul cu frunzele cărnoase, cactuşii cu tulpinile cărnoase şi frunzele reduse, Euphorbiaceele şi altele.

— (Pag. 66). Asupra înţelesului cuvântului *fdrina* vezi chiar explicaţia lui Darwin de la pag. 68.

— (Pag. 68). *Limnaea* sau Lymnaea: gen de moluşte gasteropode de apă dulce, din ordinul Pulmonata.

— *Solen*: gen de moluşte de mare, lamellibranchiate; scoica lor lungă este turtită pe laturi şi deschisă la ambele capete –, această moluscă trăieşte îngropată în nisip la adâncime foarte mare, până la 3 m.

— Mytilus (midie): gen de moluşte din aceeaşi clasă; media se fixează pe stânci sau pe obiecte submarine cu ajutorul unor filamente speciale (aşa-numitul byssus), secretate de o glandă de pe picior, sub formă de lichid, care se întăreşte în apă; această moluscă e comestibilă.

— *Ampullăriae*: melci tropicali de apă dulce, gen de moluşte gasteropode.

— *Hydrophilus*: bou de baltă.

— (Pag. 68). *Jorullo*: regiune vulcanică din sud-vestul Mexicului.

— (Pag. 68). *Vampir*: gen de lilieci din familia Phyllorhinelor. Chestiunea hranei vampirilor, constând din sângele supt de la alte animale, a rămas. multă vreme controversată. După cum se exprimă Brehm „lucrul s-a explicat şi, la drept vorbind, problema… a fost rezolvată numai de Darwin" (*Viaţa animalelor*, vol. X).

— (Pag. 68). *Manioc* sau *cassava* (*Manihot utilissima*): plantă din familia Euphorbiaceelor. Darwin numeşte greşit această plantă *cassada*.

— (Pag. 70). Metodele înapoiate de a se face agricultură, folosind munca de semisclavi a negrilor, s-au păstrat în Brazilia până în ziua de azi, de aceea bogăţiile solului sunt ca şi mai înainte extraordinar de slab utilizate. În 1946, suprafaţa cultivată a solului reprezenta numai 1, 8% din tot teritoriul Braziliei.

— (Pag. 70). Darwin serie în jurnalul de drum: „Situaţia numărului enorm de sclavi care trăiesc în Brazilia trebuie să intereseze pe orice străin. Mergând pe stradă, e interesant de observat numărul de neamuri care se pot deosebi după diferitele ornamente gravate pe pielea lor şi după expresiile diferite ale chipului lor. Pe această diversitate de neamuri se bazează securitatea ţării. Sclavii trebuie să comunice între ei în limba portugheză, de aceea, ei nu sunt uniţi. Sunt convins că în cele din urmă ei vor lua puterea în mâinile lor. Îmi întemeiez această credinţă pe

numărul lor, pe splendidele lor corpuri atletice (în special dacă îi compari cu brazilienii) – ceea ce e o dovadă că se găsesc în climatul lor natal – şi pe marile lor aptitudini intelectuale foarte subapreciate; ei sunt muncitori activi în toate meseriile de primă necesitate. Dacă numărul negrilor liberi va creşte (ceea ce desigur va trebui să se întâmple) şi dacă nemulţumirea lor faţă de situaţia de inegalitate în drepturi cu albii, care locuiesc printre ei, se va intensifica, epoca eliberării generale nu e departe”. Sclavia a fost formal desfiinţată în Brazilia abia în 1888. Dar discriminarea faţă de negri se menţine complet în ţările Americii latine până în ziua de azi. Deşi sunt supuşi unei persecuţii crâncene din partea albilor, negrii duc în mod din ce în ce mai organizat lupta pentru drepturile lor.

— (Pag. 70). Pa îmierul Varză: denumirea a doua specii de palmieri *Euterpe oleracia* şi *Euterpe edulis*: în împrejurimile oraşului Rio de Janeiro creşte. a doua specie, prima fiind răspândită mai spre nord.

— (Pag. 71). *Planariile* (Planaria), numite în prezent mai des *turbellarii* (*Turbellaria*) sau viermi ciliaţi, sunt clasa de viermi plaţi cu cea mai simplă organizare. Speciile pe care le-a cercetat Darwin fac parte din aşa-numitele turbellarii triclade (Triclada), a căror majoritate covârşitoare trăieşte în apă (mai cu seamă dulce). Formele terestre – în special tropicale – trăiesc în locuri umede, pe sub frunze etc. Planariile formează unul din obiectele clasice de studiu al fenomenelor de regenerare. Dar după primele experienţe asupra regenerării la viermi, făcute de diferiţi savanţi în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ele au fost reluate pe scară mare, după cum se ştie, numai la sfârşitul secolului al XIX-lea. Observaţiile aproape uitate ale lui Darwin asupra regenerării, în special a unei specii de planarii terestre din Tasmania (Planaria tasmaniana), constituie, deci, una din primele încercări de a ataca această problemă biologică de cea mai mare importanţă

încă din prima treime a secolului al XIX-lea.

— (Pag. 72). *Ţara lui Van Diemen*: numele vechi al insulei Tasmania (navigatorul Tasman, care a descoperit insula, a botezat-o astfel în cinstea lui Van Diemen, guvernatorul Indiilor olandeze).

— (Pag. 72). *Parenchim*: termen folosit în zoologie spre a defini ţesutul celular moale care umple spaţiul dintre intestin şi peretele corpului la unele animale nevertebrate inferioare, lipsite de colon. Un exemplu tipic de animale parenchimatoase sunt viermii plaţi, din care fac parte şi planariile.

— (Pag. 72). *Maimuţe urlătoare* (Mycetes sau Alouatta): gen de maimuţe cu coada prehensilă, din subordinul maimuţelor platyrrhine, din America de Sud.

— (Pag. 73). *Yaguarundi* (Felis yaguarundi): specie sud-americană de animale din genul pisicii – Felis (lungimea corpului e de 55 – 60 cm, a cozii de 50 – 60 cm).

— (Pag. 74). *Hyla* (broască de copac, brotăcel): gen de broaşte din familia Hylidaelor, reprezentat în America de Sud prin mai multe specii.

— (Pag. 74). *Nereidae*: viermi de mare din ordinul Polychaera al armelidelor.

— *Corallina*: denumire învechită care se dădea pe vremea lui Darwin briozoarelor. precum şi polipilor hidroizi din clasa Hidromeduzelor (Hydromedusae: clasă de animale celenterate); polipii hidroizi (adică asemănători cu hidra) – generaţie sedentară asexuală a hidromeduzei (generaţia sexuală e formată din meduze care înoată liber) – formează colonii, fixându-se pe orice corp solid submarin (pietre, scoici, alge, piloţi etc.); în timpul călătoriei, Darwin s-a ocupat de numeroase ori cu observarea acestor organisme? în prezent, termenul *corralina* se aplică cu totul altor organisme şi anume unor alge din grupa Lythothamniae (vezi mai sus nota 17, cap. I).

— *Pyrosoma*: ordin special de ascidii, care formează

colonii transparente plutitoare destul de mari (până la 30 cm), constând din sute de indivizi închişi într-o tunică comună şi având forma de con alungit, deschis la capătul larg; indivizii coloniei se aşază perpedincular pe peretele conului, cu orificiile orale spre exteriorul conului, iar cu cele cloacale spre interiorul lui; ele plutesc cu capătul ascuţit înainte şi au facultatea de a emite o vie lumină fosforescentă.

— (Pag. 75). *Arborele de pâine* (Artocarpus) sau *jaca* este un gen de arbore din familia dudului –, fructele lui sunt combestibile.

— *Arborele de mango* (Mangifera): arbore din familia Anacardiaceelor –, face un fruct (drupă) comestibil (Mango). Ambii arbori cresc în regiunile tropicale.

— (Pag. 76). *Topsail* (săgeată): velă triunghiulară care se aşază cu vârful în jos deasupra unei vele aurice.

— (Pag. 76). *Strongylus* (în nomenclatura modernă, Cyllodes): gen de coleoptere din familia Nitidulidae (gândaci lucioşi). În nomenclatura zoologică modernă se dă numele de Strongylus unuia din genurile de viermi rotunzi paraziţi.

— (Pag. 77). *Lepidoptera*: fluturi. Împărţirea fluturilor în Cladocera (cu antene „în formă de măciucă) şi Heterocera (cu antene în formă de fulg) este astăzi învechită.

— (Pag. 77). *Carabidae*: familie de coleoptere răpitoare terestre, din care fac parte diferitele specii de Carabus.

— *Harpalidae*: subfamilie a carabidelor.

— *Silphidae*: necrofori sau gropari.

— *Biachelytra*: probabil că Darwin se referă la gândacii din familia răpitorilor (Staphylinidae), care se caracterizează de obicei prin elitrele lor foarte scurte; *Rhyncophora* (*Rhynchophora*): probabil că Darwin se referă la gărgăriţe.

— *Chrysomelidae*: gândaci care se hrănesc cu frunze.

— (Pag. 79). Mai târziu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, celebrul entomolog francez Fabre a făcut observaţii extrem de amănunţite asupra felului de viaţă al acestor viespi. Vezi *Instinctul şi moravurile insectelor*.

— (Pag. 79). Deşi Lamarck a împărţit încă din 1801 vechea clasă stabilită de Linné a insectelor, echivalentă cu tipul arthropodelor. din concepţia modernă, în clasele crustacei, arachnide şi insecte, totuşi, până la mijlocul secolului al XIX-lea, prin entomologie se înţelegea adesea studiul tuturor arthropodelor. Această situaţie se reflecta şi în limbajul folosit pe vremea aceea; astfel se numeau „insecte”, adeseori, atât păianjenii, cât şi miriapodele. În acest sens întrebuinţează şi Darwin destul de des termenul „insecte”.

CAPITOLUL III

— (Pag. 83). Chibriturile prometeice au apărut prin anul 1830. Acest chibrit consta dintr-un tubuleţ de hârtie răsucită, la capătul căruia se aplică un amestec de clorat de potasiu şi zahăr, iar alături se punea o foarte mică fiolă cu acid sulfuric. Prin spargerea fiolei, acidul cădea pe amestec provocând aprinderea bruscă. Darwin, evident, spărgea fiola cu dinţii.

— (Pag. 84). Statul. Banda Oriental del Uruguay (ceea ce pe spanioleşte înseamnă „ţărmul răsăritean al [râului] Uruguay”) s-a numit mai întâi prescurtat Banda Oriental şi apoi pur şi simplu Uruguay, cum se numeşte până astăzi; Banda Oriental s-a proclamat independent în 1825.

— (Pag. 84). *Gauchos*: grup etnic de origine sud-americană, format prin amestecul spaniolilor cu indieni.

— (Pag. 84). În prezent, s-a dat numele de nandu (Rheae) întregii grupe de struţi americani, care formează un subordin din ordinul de păsări necarenate.

— (Pag. 84). Primele cuvinte ale rugăciunii catolice adresată Maicii Domnului, pe care, răspunzând, le continuă stăpânul casei.

— (Pag. 85). *Capul Bunei Speranţe* sau Colonia Capului este o colonie în Africa de Sud, întemeiată de olandezi în secplul al XVII-lea, dar pe care au pus mâna englezii la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

— (Pag. 85). *Ghiulele cu lanţ* se foloseau altă dată în artileria navală pentru a rupe greementul corăbiei adversarului. Ele constau din două sfere sau emisfere legate între ele printr-un lanţ scurt.

— (Pag. 86). *Iepure nestatornic* (*Lepus americanus*): iepure din America de Nord, care trăieşte în regiunile păduroase.

— (Pag. 87). Despre nişte grămezi asemănătoare din Djungaria, numite acolo *nbo*, V.A. Obrucev scrie: „Mongolii construiesc, obo în trecătorile şi pe vârfurile unor munţi sau dealuri. Orice mongol care pătrunde prin trecătoare sau se urcă pe un astfel de munte se socoteşte dator să mărească grămada cu încă o piatră luată din împrejurimi sau să înfigă un băţ, legând de el sau de beţele înfipte de mai înainte câte o fâşie ruptă din îmbrăcămintea sa, sau câte un smoc de păr din coada calului său” (V. A. Obrucev, *Prin regiunile sălbatice ale Asiei centrale*, p. 142, Moscova, 1951). Se poate crede că grămezile descrise de Darwin au aceeaşi origine.

— 10. (Pag. 87). „Unul din primii oameni care au reflectat asupra cauzelor lipsei arborilor din pampas a fost Darwin. Pornind de la faptul că sădirea arborilor în pampas dă de obicei rezultate pozitive, el a emis ipoteza că lipsa lor se explică prin tinereţea geologică a ţării. Hassner nu se îndoieşte că absenţa copacilor din pampas e datorită în primul rând unor cauze climatice, dar crede că numai aceste cauze nu sunt suficiente şi citează încercările reuşite de a se sădi eucalipţi. Krasnov. după cum se ştie,

vedea cauza lipsei arborilor din stepe şi prerii în caracterul de şes şi drenajul neîndestulător al acestor întinderi de pământ" (A. P. Iliński, *Vegetaţia globului pământesc*, p. 148, Moscova-Leningrad, 1937).

— (Pag. 91). *Aspalax* sau Spalax: căţelul pământului sau orbete.

— (Pag. 91). Tucutuco a fost descoperit şi descris pentru prima oară de Darwin. În prima ediţie, descrierea se termina înainte de fraza: „Lamarck ar fi fost încântat"… De aci şi până la sfârşit, totul a fost adăugat de Darwin în ediţia din 1845. când. lucru evident, făcând cunoştinţă mai intimă cu Lamarck, s-a decis să adopte teoria exersării şi a neexersării organelor „incluzând-o în cadrul în care funcţionează selecţia naturală (vezi Darwin, Or*iginea sp eciilor,* cap. V).

— (Pag. 91). *Molothrus* (pasărea vacilor): gen de păsări apropiate de grauri, din familia Icteridae.

— (Pag. 93). Spaniolii numesc această păsărică *bentevi*

— (Pag. 94). Păsările descrise mai departe de Darwin sub numele generic de „vulturi de stârv americani" fac parte din două familii complet deosebite ale ordinului păsărilor răpitoare diurne. Condorul, vulţurul-curcan şi gallinazo sunt principalii reprezentanţi ai familiei vulturilor americani, care se separă într-un subordin special- Caracarele formează o grupă de genuri apropiată de ulii. Până în ziua de azi, principalele cunoştinţe despre felul de viaţă al tuturor acestor păsări se bazează mai e „seamă pe observaţiile lui Darwin.

— (Pag. 96). *Busola lui Kutter*: busola alcătuită după ideea fizicianului Kutter, care a propus, în 1821, o nouă formă de suporţit ascuţiţi pentru acul busolei.

— (Pag. 96). *Conquista*, literal „cucerire", este perioada în cursul căreia spaniolii şi portughezii au pus mâna pe America centrală şi cea de Sud, adică secolul al

XVI-lea.

— (Pag. 98). *Fulgurite* (de la cuvântul latinesc fulgur – trăsnet) se numesc cavităţile tubuläre formate în nisip prin căderea trăsnetului. În prezent se ştie că diametrul canalului principal format de trăsnet poate ajunge la 40 – 60 cm.

— (Pag. 98). Această expresie este absolut naturală la Darwin, deoarece până la descoperirea structurii atomiste a electricităţii (la sfârşitul secolului al XIX-lea) în literatura ştiinţifică se folosea termenul de „fluid electric", care s-a menţinut de când electricitatea era concepută ca un fluid imponderabil de două feluri: pozitiv şi negativ.

CAPITOLUL IV

X. (Pag. 100). În magmele acide greu fuzibile se întâlnesc o mulţime de băşicuţe mici, aşa încât produsele eruptive sunt foarte poroase. Această spumă întărită se numeşte *piatră ponce*. Fragmentele de rocă rotunjite, fiind cimentate într-un singur tot, formează un *conglomerat*.

— (Pag. 103). Aci, ca şi în cap. I, Darwin se referă, desigur, la algele cianoficee (vezi nota 29 de la cap. I).

— (Pag. 103). *Animalcule de infuzie*: termen zoologic vechi cu care erau denumite organismele microscopice ivite în diferite infuzii apoase. Cuvântul *animaliculum* înseamnă „animal foarte mic". Prin animalicul, cercetătorii la microscop din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea înţelegeau în special cele mai simple animale şi plante unicelulare, precum şi viermii şi crustaceii de dimensiuni microscopice. Totalitatea lor s-a denumit şi cu termenul „infuzorii" (de la cuvântul latinesc *iniusum* = turnat în). Aşadar, termenul vechi de „infuzorii" nu trebuie confundat cu înţelesul modern al acestui termen, care astăzi însea & mă o clasă a protozoarelor.

— (Pag. 104). Darwin cuprinde în „Siberia" şi şesul din jurul mării Caspice, despre ale cărui lacuri sărate, descrise de Pallas, chiar vorbeşte mai departe. Crustaceii

de apă sărată care se găsesc în aceste lacuri – *Artemia salina* şi *Diaptomus salinus* – trăiesc în adevăr într-o soluţie de sare extraordinar de concentrată. De altfel, Artemia e numită în sudul U.R.S.S. „Mama sării", „deoarece apariţia ei precede depunerea sării" (S. A. Zernov, *Hidrobiologie generală*, p. 186, Moscova, 1934).

— (Pag. 104). *Lymington*: orăşel în Anglia (comitatul Hampshire) pe ţărmul mării Mânecii.

— (Pag. 104). *Cancer salinus*: probabil un vechi sinonim al răcuşorului de apă sărată *Artemia salina* (vezi nota 4 de la cap. IV).

— (Pag. 105). *Poncho*: un fel de zeghe folosită în ţările spaniole din America de Sud, având forma unei pături cu o gaură la mijloc prin care se vâră capul.

— (Pag. 105). *Maté*: băutură preparată din frunzele arborelui *Uex paraguariensisr* care conţine cafeină („yerba de maté" – „ceai de Paraguay").

— (Pag. 105). Darwin are perfectă dreptate când conchide, contrar părerii „gauchos"-ilor, că indienii consideră copacul ca altar, nu ca divinitate. Ritualuri asemănătoare existau la multe popoare în diferite părţi ale globului pământesc. Astfel, Taylor povesteşte despre ritualurile religioase ale iakuţilor: „Iakuţii atârnă de copacii deosebit de frumoşi ofrande constând din mici obiecte fără valoare, făcute din cupru şi fier. Ei aleg o poieniţă verde, la umbra copacilor, pentru aducerea jertfelor lor de primăvară, care constă din cai şi tauri, ale căror capete sunt apoi atârnate de crengi. Ei cântă cântece improvizate în cinstea duhului pădurii şi atârnă de ramurile copacilor de pe marginea drumului ofrande de păr de cal, ca emblemă a bunului lor cel mai de preţ". (E. Taylor, *Cultura primitivă*, p. 399, Moscova, 1939). După unele date, se poate crede că arborele sfânt descris de Darwin nu era altceva decât o acacia solitară, deoarece asemenea copaci izolaţi se întâlnesc câteodată în regiunea

complet lipsită de păduri a lui Rio Negro.

— (Pag. 106). *Aguti* (Dasyprocta) sau iepure auriu: gen dintr-o familie deosebită de rozătoare, înrudit cu cobaii (Cavia), dimpreună cu care altă dată făceau parte din acelaşi gen. De aci provine şi denumirea latinească învechită (*Cavia Patagonica*) pe care o dă Darwin.

— (Pag. 108). Ajungând la putere cu ajutorul efectiv al populaţiei de gauchos încă din 1829, Juan-Manuel Rosas (1793 – 1877) trece pe faţă de partea moşierilor. Reacţionar din cap până-n picioare, el îşi atrage ura cercurilor largi ale populaţiei argentiniene. În 1852, Rosas e răsturnat şi îşi găseşte azil în Anglia, unde mai încearcă să atragă atenţia asupra sa prin cuvântări contra mişcării muncitoreşti şi a Internaţionalei I.

— (Pag. 114). *Zorrillo* (*Conepatus suffocans*) *şi scunc* (*Mephiiis mephitis*) nu sunt sinonime, cum scrie Darwin, ci numele a doua animale diferite din familia jderului, făcând parte din genuri diferite.

CAPITOLUL V

— (Pag. 115). Marna sau margă: rocă sedimentară, formată dintr-un amestec de carbonat de calciu, sau de carbonat de calciu şi magneziu, cu argilă.

— (Pag. 118). Toate aceste fosile de mamifere sud-americane, a căror descoperire şi studiere de către Darwin a jucat, după cum se ştie, un rol foarte important în formarea ideilor lui evoluţioniste, fac parte din grupele sistematice enumerate mai jos. *Megatherium*, *Megalonyx*, *Scelidotherium* şi *Mylodon* fac parte din două familii de leneşi gigantici din era terţiară, strămoşii leneşilor actuali din pădurile Americii de Sud; ca şi leneşii actuali, aceşti uriaşi fosili nu aveau incisivi şi canini (de unde şi numele lor de edentate), cu excepţia Megalonyxului mai vechi. *Macrauchenia* este reprezentantul unei familii deosebite de imparidigitate sud-americane dispărute, care se situează între cai şi rinoceri. *Toxodonul* este clasificat în

prezent într-un ordin separat de ungulate sud-americane –, printre ele se găsesc unele specii (inclusiv Toxodon), care prin compoziţia şi natura danturii lor seamănă în adevăr cu rozătoarele, deşi nu sunt înrudite cu acestea, din urmă. *Pachydermata* (pachidermele) – în clasificarea mamiferelor de pe vremea lui Darwin – erau un ordin care cuprindea elefanţii, rinocerii, hipopotamii şi porcii. În sistematica modernă nu se recunoaşte acest ordin.

— (Pag. 118). *Testacea*: denumire veche dată tuturor animalelor nevertebrate (moluşte, unele rhizopode etc.) având o carapace. În prezent acest nume se aplică numai unei grupe de amoebe (rhizopode) acoperite cu o scoică.

— (Pag. 123). *Karru*: deşert în Africa de Sud.

— (Pag. 126). În sistemul modern de clasificare a păsărilor, becaţele guşate sau becaţe-prepeliţe (Thinocorythidae) sunt aşezate într-o familie separată din ordinul Limicolelor, adică se apropie de becaţe, dar în niciun caz de prepeliţă, care face parte din ordinul Galinaceelor.

— (Pag. 127). *Picioroangele* (Grallatores): termen vechi sub care în trecut se uneau, ca un ordin deosebit, toate păsările cu picioare lungi (stârci, berze, culici, ploieri etc.), adică grupe foarte îndepărtate unele de altele din punct de vedere sistematic.

— (Pag. 127). E vorba, probabil, de familia cojoaicelor (Certhiidae); Darwin are dreptate când relevă diferenţa pronunţată dintre sobari (Furnarius) şi cojoaice; în sistematica modernă, sobarii sunt clasificaţi în familia căţărătoarelor în copaci (Dendrocolaptidae), care n-au nimic comun cu cojoaicele.

— (Pag. 130). *Lame 1 licorni a*: coleoptere cu antene lamelate; *Heteromera*: coleoptere cu picioare diferite: în unele din sistemele vechi de clasificare a coleopterelor, un subordin caracterizat prin picioruşe cu număr diferit de segmente.

— (Pag. 130). *Zoophyte*: animale-plante, termen vechi, aplicat animalelor care la exterior seamănă cu plantele (fixare pe substrat, corp rămuros etc.). Încă de pe la mijlocul secolului al XIX-lea, acest termen a fost menţinut ca denumire comună a animalelor celenterate şi echinoderme. Mai târziu şi-a pierdut semnificaţia, iar astăzi nu se mai întrebuinţează.

— *Pene de mare* (Pennatulidae), ordin de corali octoradiari.

— (Pag. 132). Strofă din cântul IX al *Odisseei* (versurile 375 – 381, Odiseu la Ciclop).

11. (Pag. 134). Lord Philip Dormer Stanhope Chesterfield (1694 – 1774), om politic englez, autorul *Scrisorilor către hal meu*, în care se reflectă „înţelepciunea cotidiană” a unui reprezentant al aristocraţiei engleze din secolul al XVIII-lea.

— (Pag. 134). În jurnalul de drum, Darwin exprimă următoarele păreri despre acest război: „... Dacă acest război va fi încununat de succes, adică dacă toţi indienii vor fi masacraţi, atunci se va elibera o mare suprafaţă de pământ pentru creşterea vitelor, iar văile lui Rio Negro, Colorado şi Sauce vor produce mari cantităţi de grâne. Ţara se va găsi în mâinile sălbaticilor „gauchos” albi, în locul indienilor cu pielea roşie, primii fiind ceva mai civilizaţi, dar inferiori sub raportul moral”.

— (Pag. 134). Are dreptate Schirdel, nu Darwin: Buenos Aires a fost întemeiat în 1535 de conquistadorul spaniol Pedro de Mendoza.

— (Pag. 135). Această imagine i-a fost sugerată lui Darwin de poemul Mazepa al lui Byron. Fugind împreună cu Carol după bătălia de la Poltava, Mazepa îi povesteşte regelui cum în tinereţe s-a îndrăgostit de tânăra soţie a unui magnat; aflând faptul, soţul l-a prins şi, dezbrăcându-l în pielea goală, l-a legat de un cal tânăr neînvăţat la călărie, care a luat-o la goană cu el, prin stepă.

CAPITOLUL VI

— (Pag. 137). În prezent, acest râu patagonez se numeşte Rio Chubut.

— (Pag. 137). *Detritus*: acumulări mai mult sau mai puţin însemnate de materiale mărunte provenite din sfărâmarea diferitelor roci, formate în urma proceselor de dezagregare sub influenţa agenţilor atmosferici.

— (Pag. 137). *Cuarţit*: mineral constând din cuarţ (Si02), granulele de cuarţ din care e format nu au contururi precise, ci sunt sudate între ele printr-o masă tot de cuarţ.

— (Pag. 140). *Salvator Rosa* (1615 – 1673): pictor italian, părintele peisajului „romantic”; tablourile lui se disting prin contraste pronunţate de culoare şi sunt executate într-o manieră largă şi îndrăzneaţă. Salvator Rosa anima adesea peisajele sale cu figuri pitoreşti de oameni, în special de bandiţi.

— (Pag. 141). Niciuna din speciile pe care le numeşte Darwin nu sunt potârnichir ci numai seamănă cu ele. *Tinamus* face parte dintr-un ordin deosebit, care se apropie de ordinul Galinaceelor. *Eudromia* este o specie de culici.

— (Pag. 142). *Nagâţul* se numeşte pe englezeşte „peewit” (se pronunţă *piuit*).

— (Pag. 144). *Relicte*; înălţimi izolate, rămase în urma eroziunii şi spălării solului şi care indică răspândirea anterioară a rocilor mai dure în regiunea respectivă.

— (Pag. 144). *Clivaj*: falsă stratificare a rocilor, provocată de o presiune laterală.

— (Pag. 145). *Savane*: câmpii ierboase cu copaci foarte rari.

— (Pag. 146). *Cardon* sau anghinare spaniolă (*Cynara carduncuâus*): plantă din familia Composeelor, cu pedunculele frunzelor suculente şi comestibile. Patria lor este regiunea mediteraneană, unde cardonul se cultivă.

Adusă în Argentina, planta s-a sălbăticit;

— (Pag. 146). În volumul al doilea al *Principiilor fundamentale de geologie*, în cap. XXXVII („Legile care guvernează distribuţia geografică a speciilor"), Lyell analizează o serie de date referitoare la modificarea compoziţiei vegetaţiei şi la aclimatizarea plantelor şi ajunge la concluzia că „omul este cel mai puternic agent în lărgirea limitelor geografice ale plantelor cunoscute", adăugând că „el e tot atât de influent, şi în ce priveşte limitarea lor. El contribuie la migraţia unor specii şi încetineşte migraţia altora, aşa încât, în acelaşi timp, pe de o parte, el face uz de toate forţele sale pentru contopirea şi amestecarea speciilor indigene din diferite regiuni, iar pe de alta, serveşte ca instrument care împiedică contopirea într-un singur grup a plantelor din regiuni învecinate" (Vezi *Principii fundamentale*, traducere de A. Min, vol. II, p. 333, Moscova, 1866).

— (Pag. 146). *Peccari*: gen de porci sălbatici americani.

— (Pag. 147). *Ombû*: numele sud-american (spaniol) al arborelui *Phytolacca* (*Pircunia*) *dioica*. Arbori mici cu frunziş bogat: patria lor e Argentina (regiunile de nord ale pampasurilor şi Perú); în regiunea mediteraneană se cultivă ca plante decorative.

CAPITOLUL VII

1. (Pag. 151). W.H. Hudson (*Un naturalist în La Plata*) dă următoarea explicaţie instinctului bizcachelor (pronunţă *bizcacea*) de a îngrămădi muşuroaie la intrarea vizuinii lor. Digurile din jurul vizuinilor formate din pietre, oase, resturi de tulpini, de scaieţi etc., pe care bizcacha le acoperă cu pământul scos prin săparea şi lărgirea treptată a ascunzişului lor, le apără de inundaţie în timpul ploilor torenţiale de vară din pampas. Hudson crede că acest instinct s-a dezvoltat din alt instinct al bizcachei, acela de a curăţa pământul pe o oarecare suprafaţă în jurul vizuinii,

depozitând şi buruienile sub formă de grămezi, instinct care le dă „posibilitatea de a se folosi de un loc relativ apărat, unde să pască şi să se joace, iar la cea mai mică alarmă să se furişeze cu uşurinţă în vizuinile lor, fără a întâlni vreun obstacol în drum”.

(Pag. 151). *Calodera maculata* (mai exact, *Chlamydera maculata*) sau pasărea cu umbrar, gulerătă şi pestriţă: specie de păsări cu umbrar, sau păsări de colibă care aparţin mai multor genuri din familia păsărilor paradisului. Păsările cu colibă clădesc în epoca împerecherii nişte construcţii spaţioase, „umbrare” sau „colibe”, împodobite cu obiecte strălucitoare, de diferite culori.

(Pag. 154). *Concrefii*: acumulări în scoarţa pământului, provenite din concentrarea diferitelor substanţe în soluţiile rocilor poroase; ele au în mare parte formă de sferă sau de elipsoid şi constau din minerale deosebite de roca înconjurătoare.

(Pag. 156). *Synetheres prehensilis* sau cuandu: rozător din America de Sud şi centrală, din familia porcilor spinoşi.

(Pag. 157). *Kincaju* (Cercoleptes) sau ursul cu coada apucătoare: mic plantigrad american din grupa Procyonidae.

(Pag. 157). *Didelphis*: şobolan marsupial sau sarigă. Din acelaşi gen face parte şi opossumul menţionat de Darwin mai sus.

(Pag. 159). *Breccie*: rocă detritică (de agregaţie) constând din fragmente colţuroase legate între ele printr-un ciment.

(Pag. 160). *Silurus*: somn. *Armado* (*Plecostomus commersoni*) face parte dintre peştii silurizi, dar nu este o specie din genul Silurus, ci aparţine familiei – deosebite a Loricariidelor.

(Pag. 162). *Mactia*: moluscă din clasa

Lamellibranchiatelor.

(Pag. 163). Darwin apreciază cu totul greşit pe acest om remarcabil pentru timpul său. José Gaspar Francia (1757 – 1840), dictatorul Paraguayului între 1813 şi 1840, a fost un protector consecvent al intereselor maselor populare, sprijinindu-se pe ţărănime şi pe mica burghezie de la oraşe, el a luptat contra moravurilor sclavagiste. Jumătate din moşii au fost confiscate fără plată şi împărţite în parcele mici, arendate ţăranilor pe sume neînsemnate. Guvernarea lui Francia a încurajat dezvoltarea producţiei meşteşugăreşti. În Paraguay s-au creat condiţiile necesare pentru dezvoltarea în ritm rapid a forţelor productive ale ţării pe baza unei adevărate independenţe naţionale. Francia a instaurat o teroare revoluţionară neînduplecată contra conspiratorilor reacţionari. Pentru apărarea statului de duşmanii dinafară sau închis cu stricteţe graniţele (această măsură e explicabilă în acele condiţii şi provoacă criticile lui Darwin, care, probabil, era greşit informat şi privea starea de lucruri din punctul de vedere al unui burghez britanic). Imediat după moartea lui Prancia, guvernele moşiereşti reacţionare ale Braziliei, Argentinei şi Uruguayului au înăbuşit focarul paraguayan de „infecţie revoluţionară" şi au devastat complet ţara, printr-un război crâncen care a durat şase ani.

CAPITOLUL VIII

13 (Pag. 165). *Monte Video* (spanioleşte) înseamnă propriu-zis „muntele înviorat".

14 (Pag. 167). În 1817, don Juan, regele Portugaliei şi al Braziliei, a atacat „Uruguayul, anexându-l la Brazilia. În 1825 s-a produs o răscoală împotriva dominaţiei braziliene şi Uruguayul a obţinut, cu sprijinul Argentinei, recunoaşterea independenţei.

15 (Pag. 167). *Rincon* (pe spanioleşte – „colţ") se numeşte în America latină o porţiune de pământ apărată în mod natural de malul mării sau al unui râu, de un munte

etc.

16 (Pag. 169). „Despre vacile niata, atât de originale, cu greu se poate spune că formează o rasă bine definită. Ultimele ştiri din America de Sud nu pomenesc nimic despre existenţa acestor vaci. Dar faptul că pe vremea lui Darwin exista o turmă de astfel de animale prezintă oarecare interes. Prin acest exemplu, el arată că omul poate crea şi creşte grupe de animale cu caractere inexistente în natura sălbatică. Fenomenul „capului de bulldog" se întâlneşte nu numai la vitele cornute mari, ci şi la alte specii. El este caracteristic pentru câini, porci şi capre". (Darwin, Opere, vol. IV, p. 798, Moscova, 1951, nota lui S.N. Bogoliubski).

17 (Pag. 171). *Saint John's* (Umzimvubu): râu în Africa de Sud (Capul Bunei Speranţe).

18 (Pag. 175). *Dolar de hârtie.* În prima treime a secolului al XIX-lea, în ţările din America de Sud circula aşa numitul dolar bancar care valora O, 5 şilingi.

— *Coroana*: monedă de aur portugheză şi braziliană de circa 10 milreişi (circa 40 lei aur).

19 (Pag. 178). *Colias edusa*: fluture din familia Pieridelor (albiliţei).

20 (Pag. 178). *Calosoma*: gândac din familia Carabidelor.

21 (Pag. 178). *Vanessa* (*Pyrameis*) *cardui*: fluture roşu. Se cunosc mai multe cazuri de migraţii ale acestui fluture în roiuri imense de multe sute de mii de indivizi. Lyell explică prin acest „instinct de migraţie" al fluturelui larga sa răspândire geografică şi aproape completa lui lipsă de forme locale.

22 (Pag. 179). E vorba de o specie oarecare de Thomisidae (laterigrade), familie de păianjeni cu doi plămâni, din grupa păianjenilor vagabonzi.

23 (Pag. 180). *Citigrada* sau *Saâtigradae* (alergători): altă fafiailie de aceeaşi grupă de păianjeni vagabonzi.

24 (Pag. 181). *Beroë*: una din cele mai numeroase crenophore, larg răspândite pretutindeni; se disting prin lipsa de tentacule şi printr-un spaţiu preoral lărgit –, are o fosforescenţă puternică.

25 (Pag. 181). *Pteropoda*: ordin de moluşte gasteropode. *Crustacea*: crustacei.

— *Radiata*: unul din tipurile de animale din clasificaţiile lui Lamarck şi Cuvier; el cuprinde bureţii, celenteratele, echinodermele, viermii intestinali (plaţi) şi infuzorii; în prezent, acest termen şi-a pierdut semnificaţia sa ştiinţifică.

— *Bonito* (*Thynnus pelamys*) şi *albacore* (*Thynnus alalonga*): două specii de peşti asemănători cu scrumbia de mare, din genul pălămidelor –, primul ajunge până la 80 cm, iar cel de al doilea până la 1 m lungime; fiind răpitori, ei vânează peştii mici care se adună formând bancuri asemenea delfinilor, ei sar. afară din apă.

26 (Pag. 181). Pe vremea lui Darwin, studiul planctonului şi al raporturilor reciproce de nutriţie ale organismelor nu era de loc pus la punct. Hidrobiologia a început să facă progrese mult mai târziu (în ultimul sfert al secolului al XIX-lea). În prezent, hidrobiologii au şi stabilit în multe cazuri lanţuri nutritive precise, începând cu „hrana primară”, adică cu planctonul vegetal, algele şi alte plante acvatice sau cu detritus (produsele de descompunere a substanţelor vegetale) şi sfârşind (printr-o serie mai mult sau mai puţin lungă de membri) cu diferitele animale răpitoare. Schema relaţiilor reciproce nutritive este foarte complicată şi ilustrează dependenţa reciprocă între organisme care la prima vedere par foarte depărtate unul de altul. Cantitatea de animale şi plante microscopice care plutesc în mod pasiv în apa de mare până la o oarecare adâncime (planctoaiul) este enormă şi ea atinge proporţii deosebit de mari în apele reci.

27 (Pag. 181). Ehrenberg demonstrează în lucrarea

sa *Fosforescenţa mării* (*Abhandlungen der Königlichen Academie der Wissenschaften*, Berlin, 1834) că fosforescenţa mării nu e produsă de agenţi fizici, cum credeau majoritatea savanţilor de pe acea vreme, ci de fosforescenţa activă a unor organisme („infuzorii11, în înţelesul dat acestui termen de Ehrenberg, vezi mai sus nota 9 de la cap. I), emiţând totodată ipoteza că „organele care produc lumina sunt sau ovarele, sau părţile care se găsesc în legătură foarte strânsă cu ele" (S. Kutorga, *Istoria naturală a animalelor infuzorii* p. 62 – 66). În fond, Ehrenberg avea dreptate: fosforescenţa mării, după cum s-a stabilit în prezent, e provocată de o serie de organisme planctonice. Mecanismul intim al fosforescenţei încă nu este complet lămurit. Multe organisme devin luminoase şi la adâncime, nu numai la suprafaţa mării. Multe devin fosforescente şi după ce s-au uscat, dacă sunt udate cu apă. Aşadar, toate observaţiile lui Darwin sunt foarte exacte.

28 (Pag. 184). *Theristicus melanops* (sau T. *leucocephalus*) – hagedash teste o pasăre care trăieşte în Africa răsăriteană. Aci e vorba, probabil, de reprezentantul altui gen din familia ibişilor.

29 (Pag. 186). Interpretarea „cimitirelor de guanaco" pe care o dă Darwin şi după el şi W.H. Hudson (*Un rţaturalist în La Plata*, St. Petersburg, 1896, p…273 – 285), ca fiind, „locurile preferate unde se coboară guanaco ca să moară" nu poate fi, bineînţeles, acceptată. Acesta ar fi un instinct ciudat, inexplicabil, absolut inutil pentru animal. Încercările lui Hudson de a da o explicaţie ştiinţifică originii unui astfel de instinct inutil sunt extrem de neconvingătoare. După cum au arătat J. Ch. Masters (1871) şi H. H; Pritchard (1902), lucrul se explică în mod mult mai prozaic: în timpul iernilor excepţional de aspre, care bântuie în Patagonia cam o dată la trei ani, platourile unde stau de obicei turmele de guanaco se acoperă cu un

strat de zăpadă aşa de gros, încât animalele nu mai pot paşte iarba uscată de sub ea; foamea le goneşte în jos, spre locurile de pe malurile râurilor, pe care cresc tufişuri dese şi către care animalele îşi croiesc drum în mare număr în căutarea hranei; dar şi aci hrana este insuficientă şi animalele slăbite de foamè cad cu grămada şi mor, iar cadavrele lor formează prada păsărilor mâncătoare de cadavre din Patagonia.

30 (Pag. 188). *Colymbetes*: gen dintre coleoptere Dytiscide. *Cincidela hyb rida*:

specie de gândaci carnivori din familia Cicindelidelor, înrudită cu carabidele.

— *Cymindis* şi *Harpalus*: gen de coleoptere din familia Carabidelor.

31 (Pag. 190). Darwin greşeşte făcând o apropiere între aceste forme. Vezi nota 2 de la cap. V.

32 (Pag. 193). Ultimele două aliniate (începând de la „Cu toate acestea, dacă examinăm problema…” până la sfârşitul capitolului) au fost scrise de Darwin pentru ediţia din 1845. În ele sunt expuse, e drept, încă cu o extremă prudenţă, ideile care îl stăpâneau în anii aceea (schiţa *Originii speciilor* fusese deja scrisă în anul 1844). În ediţia din 1839, în locul acestor aliniate găsim rândurile următoare:

„Vreau să mai adaug numai un lucru. Văzând că serii întregi de animale, create dintr-un început cu o organizaţie de un fel deosebit, au fost îngrădite (în răspândirea lor) la anumite regiuni, ne vine greu să presupunem că aceste structuri sunt numai adaptări la particularităţile de climă sau de loc, căci în caz contrar animalele care fac parte din alt tip şi care sunt aduse de om n-ar putea prospera în mod aşa de uimitor, câteodată chiar până la nimicirea celor aborigene. În virtutea acestui fapt, nu trebuie să pară chiar aşa de obligatorie concluzia că dispariţia speciilor depinde, în măsură mai mare decât creaţia lor, exclusiv de

natura (care s-a modificat în virtutea transformărilor fizice) patriei lor. Tot ce se poate spune cu certitudine în prezent, atât în ce priveşte individul, cât şi în ce priveşte specia, este că ceasul vieţii a stat definitiv". (*Narrative*, vol. III, p. 212).

CAPITOLUL IX

32 (Pag. 201). Aci şi în cele ce urmează, Darwin aplică acest termen la aşa-numita cantitate de mişcare (produsul dintre masa unui corp şi viteza lui).

32 (Pag. 206). În jurnalul.de drum, Darwin dă despre insulele Falkland următoarele amănunte suplimentare: „Populaţia actuală constă dintr-un englez, care s-a stabilit aci acum câţiva ani şi căruia acum îi e încredinţată grija drapelului britanic, din 20 spanioli şi 3 femei, dintre care două negrese. Insula e plină de animale. Se găsesc pe ea circa 5.000 boi sălbatici, mulţi cai şi porci. Păsările sălbatice, iepurii şi peştii sunt nenumăraţi. Aci pot creşte legume europene. Şi deoarece există din belşug apă dulce şi multe locuri bune de acostare, e de cea mai mare mirare că acest teritoriu n-a fost colonizat mai demult pentru aprovizionarea cu alimente a vaselor care ocolesc capul Horn. În prezent, el este vizitat numai de vasele de pescuit balene, dintre care umul se găseşte acum aici".

În intervalul dintre prima şi a doua vizită a vasului „Beagle" în insulele Falkland s-au produs evenimente despre care Darwin scrie în jurnalul de drum astfel: „Gauchos s-au răsculat şi au ucis pe albii Brisbane şi Dixon şi pe căpetenia lor, Simon –, aceeaşi soartă îi ameninţa pe mulţi alţii. Câţiva marinari englezi au reuşit să fugă şi acum se găsesc în Falklandul de nord. După aceea a sosit aci vasul „Challenger" şi a lăsat un guvernator cu şase (!) soldaţi din marina de război. Guvernatorul n-are niciun supus „dacă nu se ţine seama de cei câţiva criminali gauchos care trăiesc în centrul insulei".

32 (Pag. 211). *Drawk*: denumire generică a mai

multor specii de arbuşti din familia Leguminoaselor.

32 (Pag. 211). *Cutie de iască*: cutie (Je metal conţinând o bucată de iască, un amnar şi o cremene pentru a scăpăra foc.

32 (Pag. 212). *Şist argilos metamorfic*: şist argilos care a fost supus unor modificări profunde; spre deosebire de şistul argilos obişnuit, această rocă e mai dură şi mai cristalină.

32 (Pag. 214). *Blocuri eratice* (rătăcitoare): fragmente de roci granitice sau de altă natură, transportate de gheţari la mari distanţe de locul unde s-au format. Modul cum au ajuns blocurile eratice. În locuri foarte depărtate de regiunile muntoase a rămas multă vreme o enigmă, a cărei dezlegare a fost dată de teoria gheţarilor: în perioadele glaciale, gheţarii uriaşi, care se întindeau din nord şi acopereau trei sferturi din Europa, aduceau cu ei din Scandinavia fragmente de roci. Când gheţarii se topeau, aceste fragmente rămâneau pe loc. Vezi nota 7 de la cap. XI.

32 (Pag. 215). *Tussock*: numele local al plantei ierboase *Poa flabellata*, graminee din genul Poa (firuţă). Tussockul creşte pe malul apelor, formând căpiţe emisferice cu o înălţime până. la 2 m. (Vezi A.P. Ilińskí, *Vegetaţia globului pământesc*, Moscova-Leningrad, ed. Acad. de Stat a U.R.S.S., 1937, p. 226).

32 (Pag. 217). *Corallina*: vezi mai sus, nota 18 de la cap. II. În cazul de faţă, sub numele de „coralline”, Darwin nu descrie polipii hidroizi, ci briozoarele. Acoperind, ca şi polipii, diferitele obiecte submarine, briozoarele seamănă numai la exterior cu polipii; de fapt, însă, ele sunt nişte grupe de animale foarte depărtate una de alta. „Capete de vultur”: indivizi specializaţi ai coloniilor polimorfe de briozoare, aşa numite aviculariі, care îndeplinesc funcţia de apărare a coloniei. Aviculariile reprezintă corpul unui individ (cistid), modificat şi alungit astfel încât formează

un apendice fix, care ar corespunde părţii superioare a unui cioc. Rolul părţii inferioare, mobile, a ciocului, îl joacă un mic cârlig cuticular, care este apăsat de nişte muşchi mici, speciali, aflaţi pe partea superioară. Aceşti muşchi pot fi socotiţi drept muşchi modificaţi ai individului normal de briozoar, care şi-a retras cistidul în partea fixă a corpului (polipid), pe când cârligul mobil reprezintă un căpăcel modificat, care se găseşte la multe briozoare şi care se închide când se retrage cistidul. Aceeaşi funcţie de apărare a coloniei ca şi avicullariile o au „perii aspri" sau vibracullariile, care sunt nişte briozoare diferit specializate. Aptitudinea coloniilor de anumite briozoare de a reacţiona în acelaşi fel la o excitaţie oarecare se explică prin prezenţa – pe lângă un sistem nervos individual – şi a unui sistem nervos deosebit, comun sau colonial. Prin termenul antropomorfic „transmiterea voinţei", Darwin înţelegea procesul de transmitere a excitaţiei.

— *Clytia*: polip hidroid. – „Oul plutitor" în realitate nu este un ou, ci larva briozoarelor, înzestrată de obicei cu o coroniţă de cili vibratili, cu ajutorul cărora înoată.

CAPITOLUL X

1 (Pag…220). *Freischütz*: operă de compozitorul german K.M. Weber (17861826), care s-a bucurat de un mare succes prin 1820 şi ceva. *Freischütz* este cea mai mare creaţie de operă în stil romantic; fantasticul subiectului se asociază în ea cu o muzică expresivă, uşoară şi melodioasă. Darwin a asistat la reprezentarea operei Freischütz pe când studia în Edinburgh.

32 (Pag. 220). Această afirmaţie este desigur complet greşită. În general tot ce spune Darwin despre locuitorii Ţării Focului este o interpretare complet contradictorie şi nejustă a faptelor. Vezi articolul introductiv.

32 (Pag. 226). *Drimys* Winteri: arbore din familia Magnoliaceelor, răspândit pe tot versantul apusean al Anzilor, din Columbia până la capul Horn. Scoarţa

(„scorţişoara lui Magellan”) se foloseşte în Chile în scopuri medicinale.

32 (Pag. 226). *Durham*: comitat în Anglia, la 55° lat. N. Pe la mijlocul lui ianuarie 1769, Cook s-a oprit în acelaşi loc din Ţara Focului în timpul primei sale călătorii pe vasul „Endeavour”. Tovarăşii săi de drum, Joseph Banks şi botanistul e dr. Solander, au plecat într-o expediţie pentru adunarea de plante. Ei erau însoţiţi de astronomul Green, de chirurgul Monhouse şi de câţiva – marinari. Doi marinari negri au murit, iar ceilalţi, membri ai expediţiei s-au întors la corabie după numai două zile, cel care suferise mai mult fiind Solander.

32 (Pag. 228). În Europa, *iarba de scorbut* sau lingureaua* se numeşte *Cochlearia offieinalis*, plantă din familia Cruciferelor; infuzii din această plantă se foloseau contra scorbutului. Evident că în Ţara Focului creşte o altă specie din genul Cochlearia.

32 (Pag. 232). *Patella*: moluscă din clasa Gasteropodelor sau a melcilor, cu cochilie în formă de farfurioară; ea se fixează cu piciorul său ca o ventuză pe stâncile de pe ţărm şi pentru „a desprinde farfurioara de pe piatră” trebuie să se depună un oarecare efort.

32 (Pag. 237). Darwin dă mai multe amănunte despre tribul *Ona* în jurnalul de drum: „12 februarie.

— Pe un vânt puternic din prova, am aruncat ancora seara târziu în golful Gregory, unde prietenii noştri indieni, după cât se pare, ne aşteptau sosirea cu nerăbdare. În cursul zilei, am trecut prin imediata apropiere a insulei plisabeta, la capătul de miazănoapte al căreia se găsea un grup de locuitori din Ţara Focului, cu bărcile lor etc. Erau bărbaţi înalţi, îmbrăcaţi cu nişte mantale; ei proveneau, probabil, de pe ţărmul răsăritean, fiind acelaşi grup de oameni pe care-l văzusem în golful Good Succes –, ei se deosebesc vădit de locuitorii Ţării Focului, trebuind să fie numiţi mai degrabă patagonezi pedeştii. Jemmy Button se

temea foarte tare de aceşti oameni şi îi numea „oameni *era*”. „Când frunzele ruginesc – spunea el adesea – oamenii *era* coboară din munţi şi se bat crâncen”.

32 (Pag. 238). În jurnalul de drum al lui Darwin găsim următoarea notă curioasă: „... Eram 28 de persoane, iar barca a luat şi echipamentul pe care societatea misionarilor îl pusese la dispoziţia lui Matthews. Alegerea obiectelor era o dovadă de cea mai criminală nebunie şi neglijenţă. Pahare de vin, farfurii, servicii de ceai, castroane de supă, dulapuri de lemn roşu, pânză albă subţire, căciuli de biber şi o varietate nesfârşită de obiecte de acelaşi gen – toate acestea arată cât de puţin ţinea socoteală de locul unde se trimiteau lucrurile în cauză. Cu banii cheltuiţi absolut în zadar pe asemenea obiecte s-ar fi. putut cumpăra o cantitate enormă de lucruri în adevăr folositoare”.

32 (Pag. 240). *Salvă de bord*: salvă trasă cu toate tunurile situate pe una din laturile corăbiei.

32 (Pag. 241). Descriind amănunţit acest caz, Fitz Roy arată că Darwin a fost cel dintâi care s-a aruncat să salveze bărcile: „... dacă nu era Mr. Darwin şi cei doi sau trei marinari care au alergat imediat la el, ele ar fi fost pierdute pentru totdeauna pentru noi” (*Voyages of the „Adventure” and „Beagle”*, vol. II, p. 217). În aceeaşi pagină, cu câteva rânduri mai jos, Fitz Roy scrie: „În ziua următoare (de 30) am intrat într-o întindere vastă de apă, pe care am botezat-o strâmtoarea Darwin, după numele camaradului meu, care înfruntase cu atâta hotărâre dificultăţile „şi pericolele unui drum lung, într-o mică barcă supraîncărcată”.

32 (Pag. * 241). *Micaşist*: şist în stadiul de modificare în care elementele detritiçe dispar, iar cele cristaline sunt reprezentate prin cuarţ şi mică.

32 (Pag. 246). *Otaiti* (Otaheite): vechiul nume al insulei Taiti; el a luat naştere, probabil, prin adăugarea

articolului taitian „o” la numele insulei.

32 (Pag. 246) Eschimoşii locuiesc vara în corturi acoperite cu piei de ren sau de focă, iar iarna în colibe de gheaţă („iglu”) în formă de cupolă sau în bordeie acoperite cu pământ. Este evident că acestea din urmă sunt cele pe care Darwin le numeşte „bordeie subterane”.

32 (Pag. 246). *Bumerang*: armă de lemn pe care australienii o folosesc aruncând-o; e alcătuită în aşa fel, încât, dacă e aruncată înainte, ea capătă o mişcare elicoidală şi se întoarce în punctul de unde a plecat.

32 (Pag. 246). Întreagă această concepţie sociologică a lui Darwin, construită, după cum este absolut evident, pe ideea burgheză a proprietăţii particulare, nu rezistă criticii. Vezi introducerea, pag. 46.

CAPITOLUL XI

32 (Pag. 254). *Icterus*: gen de păsări din familia Icteridelor (apropiate de grauri).

— *Opetiorhynchus* (în nomenclatura modernă, Furnarius): gen de păsări passeriforme, din subfamiliasobarilor (Furnariinae), răspândite din Panamá până în Ţara Focului. Furnariinele fac parte din familia căţărătoarelor (Dendrocolaptidae). În ce priveşte Scytalopus şi Oxyurus, vezi nota 10 de la cap. XIII.

32 (Pag. 255). *Succinea* (melc de chihlimbar) – gen de moluşte gasteropode pulmonate (din ordinul Stylommatophora – cu ochii în vârful unor tentacule): moluşte de uscat, care se întâlnesc în permanenţă pe malurile apelor dulci, chiar lângă apă. Ele şi-au luat numele de melci de chihlimbar de la cochilia lor delicată, aproape transparentă, de culoarea chihlimbarului.

32 (Pag... 255). *Macrocystis*: una din cele mai mari (până la 200 m lungime) alge cafenii din ordinul Laminariilor.

32 (Pag. 256). *Fucus*: ordin de alge brune, foarte mari, deşi nu ating dimensiunile laminariei. În nordul

Uniunii Sovietice, fucuşii ocupă zona litoralului cu tufişurile lor dese, care rămân descoperite în timpul refluxului, iar laminariile cresc la adâncime mai mare, până la 5 – 10 m, şi uneori şi mai mult. Această relaţie între ele se menţine pretutindeni, deşi există locuri (Marea Manecii) unde refluxul e deosebit de mare şi unde la retragerea apelor rămâne descoperită chiar şi o parte din zona laminariilor.

32 (Pag. 258). *Rocile cloritice* provin din metamorfismul rocilor efuzive (porfirite, diabaze, andezite etc.) şi al tufurilor lor; prin acest proces apar mari cantităţi de minerale secundare de culoare verde (clorit, actinolit, epidot).

32 (Pag. 260). Insulele Auckland sunt situate la sud-vest de Noua Zeelandă. Mai la sud de ele se găsesc insulele *Macquarie*.

32 (Pag. 264). Atât aci, cât şi în alte locuri din carte (vezi descrierea expediţiei în susul râului Santa Cruz şi considerentele asupra „râurilor de pietre" de pe insulele Falkland), Darwin demonstrează că transportarea blocurilor de către apă este de neconceput (pe această chestiune chiar se angajează într-o polemică cu „neptuniştii", care explicau fenomenul blocurilor eratice prin „inundaţii") şi că singura explicaţie este dată de teoria transportării lor de către aisberguri. E drept că el admite transportarea blocurilor la „mici distanţe de către gheţari, dar este departe de a atribui acestei activităţi a gheţarilor o valoare universala şi continuă să sublinieze universalitatea teoriei sale a transportului blocurilor de către aisberguri. Diferiţi savanţi s-au apropiat de enunţarea unei teorii glaciale începând din 1802. Dar de-abia din august 1837, când Louis Aggasiz şi-a făcut referatul său asupra acestei probleme, teoria a început să se răspândească repede. În 1824, Darwin se declară complet în favoarea acestei teorii.

32 (Pag. 264). *Insulele Antarctice*. Darwin denumeşte astfel insulele care se găsesc în partea extremă sudică a oceanului Atlantic şi anume: Shetlandele de sud, insulele Sandwich de sud şi Georgia de sud. Uneori, vorbind de aceste insule, Darwin neglijează atributul „de sud”, lucru pe care considerăm necesar a-l semnala, pentru a se evita confuziile.

32 (Pag. 264). *Anthus correndera*: pasăre din genul fâselor (familia Motacillidae).

CAPITOLUL XII

32 (Pag. 273). *Cornwall*: comitat în extremitatea de sud-vest a Angliei. Aci se găsesc numeroase zăcăminte de cositor, care se exploatează de mult.

32 (Pag. 273). *Rex* (latineşte). Înseamnă rege. Minerul a luat cuvântul „rex” drept numele de familie al regelui George al IV-lea al Angliei, care a murit în 1830. Dinastia de Hanovra, din care făcea parte George al IV-lear a degenerat fiziceşte. George al III-lea, bolnav mintal, a murit în 1820. Încă de pe când trăia, guverna în calitate de prinţ regent fiul său mai mare, George al IV-lea, beţiv şi desfrânat. Ceilalţi şase fii ai lui George al III-lea şi-au câştigat şi ei o tristă celebritate prin beţia neînfrânată, jocul de cărţi şi cruzimea lor extraordinară. Cel mai mare dintre ei, ducele de Clarence, a domnit de la 1830 până la 1837 (sub numele de William al IV-lea), iar după moartea sa, în 1837, s-a suit pe tron celebra Victoria, a doua fiică a sa. Gluma lui Darwin se bazează pe faptul că în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea se punea adesea la sfârşitul unei cărţi cuvântul latinesc „Finis” (Sfârşit), pe care oamenii care nu cunoşteau limba latină îl luau drept numele autorului.

32 (Pag. 273). *Swansea*: oraş şi port în Wales (Anglia).

32 (Pag. 274). *Opunţii*: cactuşi cu tulpini plate sau în formă de frunze.

32 (Pag. 275). Darwin aparţinea, ca majoritatea englezilor, bisericii anglicane. Clerul anglican, spre deosebire de cel catolic, nu face legământ de celibat.

32 (Pag. 277). Despre o insulă plutitoare absolut de acelaşi fel, care se găseşte pe lacul Tumba, din stepa Işimskaia, comunică prof. A.I. Dzens-Litovski (revista *Priroda*, nr. 12, 1951). Pe această insulă se găsesc adesea şi vite. Prof. Dzens-Litovski dă explicaţia originii insulei.

32 (Pag. 278). *Chişai* (noroi sau mâl): minereu sfărâmat fin în scopul extragerii ulterioare a unui metal preţios.

32 (Pag. 281). *Pteroptochos* (sau, în prezent, Hylactes): gen de păsări aparţinând unei familii deosebite de păsări passeriforme. Concluzia lui Darwin că turco „face într-o oarecare măsură legătura între mierle şi galinacee" se bazează pe o asemănare pur exterioară; în realitate, însă ele sunt nişte grupe foarte depărtate sub raportul rudeniei. Vezi nota 10 de la cap. XIII.

CAPITOLUL XIII

32 (Pag. 286). În jurnalul de drum, Darwin dă amănunte asupra populaţiei din Chiloé: „... indienii aparţin triburilor *chaues* şi *ragunos*, care vorbesc amândouă un dialect al limbii *heliche*. Se crede, însă, că locuitorii cei dintâi ai insulei Chiloé nu sunt ei, ci baibenienii, care vorbesc cu totul altă limbă. Acest din urmă neam, văzând că năvălesc atâţia străini asupra lui, s-a strămutat în alt loc, dar nu se ştie precis unde. Dl. Low a întâlnit, în timpul uneia din expediţiile sale, al căror scop era vânătoarea de face, un mare număr de indieni în canalele de la sud de capul Très Montes; ei aveau bărci construite din scânduri, în genul unei periagua (pirogă), pe care le puneau în mişcare cu ajutorul vâslelor; la prova fiecărei bărci se găsea o cruce. Oare aceşti oameni nu erau cumva urmaşii vechilor locuitori ai insulei Chiloé? Se crede că chaues şi ragunos se trag din indienii trimişi din nord de primii

colonişti spanioli „en comiendas”, adică să predice religia creştină, pentru care urmau să fie plătiţi cu munca celor convertiţi; mai pe scurt, aceştia erau reduşi la sclavie de învăţătorii lor creştini; tot aşa de bine pot fi consideraţi ca urmaşi ai unui mare trib rămas credincios (spaniolilor) când a fost luat Osorno şi celelalte oraşe spaniole; la început li s-a lăsat teritoriul Cabluco, de unde s-au răspândit pe celelalte insule. Dintre baibenienii iniţiali au rămas numai câteva familii, în special in Queilen, dar şi acestea şi-au uitat limba maternă. Indienii şi-au păstrat totuşi căpeteniile (cacicii) lor, dar aceştia aproape nu mai au nicio putere; când un şef de sat sau vreo altă persoană oficială le vizitează satul, apare cacicul, având un baston împodobit cu o măciulie de argint. (Toate aceste amănunte le-am aflat de la dl. Douglas, care ne-a condus bărcile în calitate de pilot; el locuia de mult pe insulă)”.

32 (Pag. 288). *Lignit*: varietate de cărbuni bruni, caracterizaţi prin materia lemnoasă, care, nefiind arsă decât în mică măsură, îşi păstrează forma şi structura, evidentă la un examen oricât de superficial. Lignitul formează zăcăminte la adâncime foarte mică, iar straturile sale alternează cu straturi de argilă şi nisip.

32 (Pag. 289). *Gunnera*: gen de plante erbacee perene făcând parte dintr-o familie deosebită a ordinului Myrtaceelor. Ele sunt răspândiţe exclusiv în America de Sud şi în Australia. Asemănarea cu reventul este pur exterioară, deoarece acesta face parte din ordinul Poligonaceelor, foarte depărtat de Myrtacee.

32 (Pag. 291). În jurnalul de drum, Darwin scrie despre capitala insulei Chiloé: „Casele au o înfăţişare ciudată, din cauză că sunt construite în întregime – pereţii, acoperişurile şi pereţii interiori – din scânduri. „Alerce” sau cedrul din care sunt făcute scândurile creşte pe versanţii Anzilor; acest copac are proprietatea ciudată că se despică aşa de regulat, încât prin despicare scândurile

ies ca şi cum ar fi tăiate cu ferăstrăul”. *Alerce* înseamnă pe spanioleşte zadă. Dar acest copac nu este zadă, nici cedru şi nici pin, cum scrie Darwin, ci un gen deosebit de conifere uriaşe (până la 30 m înălţime), care în prezent poartă numele de Fitzroya. Genul Fitzroya are doar două specii, dintre care una (*F. Patagonica*) este răspândită în sudul statului Chile, iar cealaltă (*F. archeri*) în Tasmania.

32 (Pa, g. 296). *Staphylinidae* (gândaci răpitori): familie de coleoptere heterofage.

— *Pselaphus*: gen de coleoptere din familia Pselaphidae înrudită cu cea precedentă.

— *Telephoridae*: numire mai veche a gândacilor cu corp moale (Cantharididae).

32 (Pag. 296). *Astelia*: gen de plante din subfamilia Drăcaenoideelor, familia Liliaceelor. E răspândit în emisfera australă, în pădurile umede, unde creşte de cele mai multe ori pe crengile copacilor. Unele specii (*A. cunninghamii*, *A. banksii*) se cultivă ca plante decorative.

— *Donaţia*: gen de plante din familia Saxifragaceelor; el cuprinde două specii: una (*D. novae zeelandiae*, Hook) creşte pe munţii din Noua – Zeelandă, iar cealaltă D. *fascicularis* sau D. *Magellanica*) în Chile de sud şi în Ţara Focului

32 (Pag. 296). Myrtus (mirt): gen de plante din ordinul Myrtales.

— *Empetrum* tvuietoare): gen de plante din ordinul Celastrales.

— *Juncus*: gen de plante din ordinul Liliaceelor.

32 (Pag. 297). *Myopotamus coypus* (Coypu sau nutria): rozător din familia Octodontidelorastăzi se aclimatizează cu succes şi în ţara noastră. Coypu e mai cunoscut sub numele de fiutria, prin care se înţelege nu numai animalul, ci şi blana sa.

32 (Pag. 297). *Vidră de mare este* numele care se dă de obicei castorului de Kamceatka sau „kalanului”, un

animal sălbatic mare, făcând parte din ordinul Carnivorelor, subfamilia Lutridae. „Vidrele de mare” ale lui Darwin fac parte dintr-o specie din genul Lutra sau alt gen înrudit cu acesta. Deşi genul Lutra poartă numele de „vidra de râu”, multe specii care trăiesc pe ţărmurile mărilor vânează foarte bine prada şi în apă sărată.

32 (Pag. 298). Păsările din genurile Opetiorhynchus, Scytalopus, Pteroptochos şi Oxyurus (sau Aphrastura) descrise de Darwin la pag. 253, 279 şi 282 – 301, sunt clasificate în prezent în subordinul de păsări ţipătoare (Clamatores) din ordinul Passeriformes. Aceste genuri, care fac parte din familiile Dendrocolaptidae (Opetiorhynchus şi Oxyurus) şi Pteroptochidae (Scytalopus şi Pteroptochos) sunt jproprii Americii de Sud. Numeroasèle lor specii se deosebesc prin felul lor deosebit de a se comporta: unele seamănă cu cojoaicele europene, altele sunt mai asemănătoare cu pitulicea, iar altele cu mierlele. Dar această asemănare este pur exterioară, deoarece în clasjficaţia sistematică a păsărilor ele se găsesc foarte departe una de alta. Darwin, numind pe Scytalopus pitulice şi pe Oxyurus cojoaică, se foloseşte de numele acestor păsări mai-cunoscute pentru a da cititorului o idee despre păsările descrise de el, fără însă a pune nicidecum între ele semnul egalităţii? aceasta se vede din întreaga expunere. De altfel asemănarea păsării turco (*Hylactes megapodius*) cu mierlele şi galinaceele a indus în eroare pe Darwin în ce priveşte situaţia acestor păsări în clasificaţia sistematică (vezi nota 9 de la cap. XII). Vezi şi nota 1 de la cap. XI.

*

CAPITOLUL XIV

32 (Pag. 301). *Facerea punctului*: determinarea poziţiei unui punct oarecare prin măsurarea unghiurilor sub care apare din alte două puncte a căror poziţie pe hartă e cunoscută.

32 (Pag. 304). N-am reuşit să stabilim cu precizie la ce anume plantă se poate referi numele de *chepones*. E posibil să fie *Greigia sphacelata*, specie de bromeliacee înrudit cu bromelia şi purtând în Chile numele de chupon. După alte surse, *chupon* este numele unor copaci din genul *Bumelia* sau *Gustavia*.

32 (Pag. 308). James I (Iacob I) (1566 – 1625), rege al Angliei, Irlandei şi Scoţiei, fiu al Mariei Stuart.

32 (Pag. 309). Mişcarea revoluţionară din Chile, îndreptată ca şi în celelalte colonii sud-americane ale Spaniei, contra stăpânirii spaniole, avea în fruntea sa burghezia de la oraşe şi proprietarii de pământ. În 1817 a izbucnit o revoluţie în urma căreia Chile s-a declarat independent.

32 (Pag. 314). *Flexură*: deplasarea verticală a unei porţiuni din scoarţa terestră faţă de alta, fără fractură.

32 (Pag. 315). Aceste alunecări rotative sunt determinate desigur, cum just observă Darwin, nu de mişcarea rotativă a împingerii, ci de natura ei tangenţială, adică de deplasarea scoarţei terestre în direcţia tangenţială la suprafaţa pământului.

32 (Pag. 316). Se face aluzie la groaznicul cutremur de pământ din 1 noiembrie 1755, care a distrus Lisabona şi o serie de alte oraşe din Portugalia şi s-a propagat pe o întindere de 700.000 mile pătrate. În multe puncte din această regiune, cutremurul de pământ s-a manifestat printr-o hulă amplificată lângă ţărm.

CAPITOLUL XV

32 (Pag. 324). *Dike* (pron. daic): filon de rocă eruptivă care străbate rocile sedimentare şi metamorfice.

32 (Pag. 326). *Denudafie*: proces de dezagregare, eroziune şi spălare a rocilor de către agenţii atmosferici (vânt, ploaie, zăpadă, gheaţă), precum şi datorită râurilor şi mării.

32 (Pag. 327). „Messia”: oratoriu de Haendel (1742).

32 (Pag. 327). Această algă care dă zăpezii culoarea roşie nu face parte din ordinul Protococcales, ci din alt ordin, înrudit cu el, acela al Chlamydomonadinaceelor. Numele ei modern este *Chlamydomonas* (*Sphaerella*) *nivalis*.

32 (Pag. 328). *Oala lui Papin*: vas ermetic închis, în care se face încălzirea apei la temperaturi de peste 100°.

32 (Pag. 332). *Mezzotinto* sau „manieră neagră”: unul din vechile procedee manuale de gravură, prin care se obţine un desen alb pe fond negru. Acum acest cuvânt se întrebuinţează în alt sens, pentru denumirea sistemului de tipar în fotogravură.

32 (Pag. 332). În America de Sud, adesea se strâng în stoluri uriaşe lăcustele *Schistocerca paraensis*, *o* specie care face parte din alt gen decât lăcusta orientală, *Locusta migratoria*. Numele de Gryllus e rezervat în prezent numai genului greierilor.

32 (Pag. 334). *Araucanae*: grupă de arbori din familia Coniferelor, din care un mic număr de specii sunt răspândite exclusiv în America de Sud şi în Australia. Trunchiurile fosile ca acelea despre care scrie Darwin aparţin în mare parte copacului dispărut *Walchia*, al cărui lemn seamănă perfect ca structură cu lemnul de araucana (aşa numitul lemn de tip araucanoid). Walchia este cel mai vechi reprezentant al coniferelor cunoscut în prezent resturi de ale lui se întâlnesc începând din straturile superioare, din perioada carboniferă.

32 (Pag. 336). *Incaş*: şefii poporului *quéchua*, care venind din nord în vechiul Perú din secolul al XII-lea, au subjugat populaţia indiană locală *aymara*, unind sub stăpânirea lor triburile indiene din jumătatea de nord-vest a Americii de Sud. Din neamul incaşilor s-au tras apoi toţi monarhii statului nou organizat al incaşilor. În 1532, Francisco Pizarro, în fruntea unui mic detaşament, a cucerit acest stat şi în 1542 a fost declarat viceregat

spaniol.

32 (Pag. 337). *Quillaja saponaria*: arbore din familia Rozaceelor, care creşte în America de Sud. Scoarţa lui („scoarţă de săpun”, „lemn de săpun”) conţine o mare cantitate de saponine (substanţe din grupa glucosidelor) care pot face spumă abundentă. Saponinele din Quillaja sunt toxice şi se întrebuinţează în medicină.

CAPITOLUL XVI

32 (Pag. 339). *Yucca*: gen de plante din familia Liliaceelor. Patria ei este America de Sud şi centrală. Multe specii au tulpina lemnoasă, care se termină cu un mănunchi de frunze lungi, rigide, lanceolate, prevăzute pe margini cu ţepi.

32 (Pag. 339). Eroare care se repetă ia Darwin atât în prima, cât şi în a doua ediţie: e vorba, desigur, de *alfalfa*, sau lucernă (*Medicago*), ale cărei specii sunt larg răspândite în Chile până la Concepción, în sud.

32 (Pag. 342). *Bucanieri* sau flibustieri: piraţi de mare care jefuiau şi devastau coloniile spaniole din Indiile de vest, Chile şi Perú, în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea. Iniţial, ei erau mai cu seamă francezi, apoi în bandele de bucanieri au început să intre şi englezi. Bucanierii, care posedau o întreagă flotă, se bucurau de sprijinul Angliei şi al Franţei. La sfârşitul secolului al XVII-lea, activitatea bucanierii or luând proporţii extraordinare (ei cuceriseră şi. devastaseră Panamá, Veracruz, numeroase oraşe din Perú şi Mexic, Cartagina etc.) a început să împiedice serios dezvoltarea comerţului maritim, ceea ce a silit pe englezi şi olandezi să trimită contra lor, în 1717 – 1718, o flotă de război unită, care a nimicit o bună parte din ei. Dar amintirea terorii răspândite de bucanieri s-a păstrat încă multă vreme în cercurile largi ale populaţiei sud-americane, ideea de bucanieri aplicându-se invariabil tuturor englezilor.

32 (Pag, 346). *Bulimus*: gen de moluşte gasteropode

din ordinul Pulmonatelor, înrudit cu melcul obişnuit (Helix).

32 (Pag. 347). Cei mai vestiţi dintre ei sunt Ambrosio O'Higgins (pe la 17201801), vicerege al statului Chilenin 1794 – 1795 sub domnia spaniolilor şi Bernardo O'Higgins (1776—1842), dictator al statului Chile în 1817 – 1823, după proclamarea independenţei ţării.

32 (Pag. 349). *Noua Andaluzie*: humele spaniol medieval al regiunii situate în partea de pe ţărmul Mării Caraibelor, care astăzr aparţine Columbiei şi Venezuelei. Spaniolii numeau *Perú de Jos* teritoriul ocupat în prezent de statul Perú, iar *Perú de Sus* actuala Bolivie.

32 (Pag. 351). Pe vremea lui Darwin domneau cele mai confuze idei despre turbare. Chestiunea dacă turbarea se transmite numai prin muşcătura unui animal turbat a fost rezolvată mult mai târziu (se cunosc, e drept, cazuri excepţionale când saliva unui animal turbat, venind în contact cu zgârieturi sau jupuituri de pe piele sau cu mucoasa ochiului, a provocat îmbolnăvirea individului; dar cazul de îmbolnăvire a negrilor „care au mâncat carnea unui bou mort de hidrofobie" relatat de Darwin este absolut exclus). Vaccinarea contra turbării, carê a făcut dintr-odată ca boala să treacă din categoria bolilor cu deznodământ sută la sută mortal în aceea a bolilor complet curabile, a fost descoperită de Pasteur şi aplicată pentru prima oară de el la om în 1885. Agentul patogen al turbării, după cum s-a stabilit astăzi, face parte din ultravirusuri; virusul specific al turbării a fost izolat, dar agentul patogen însuşi este aşa de mic, încât nu poate fi văzut nici cu microscopul.

32 (Pag. 355). *Algarroba* (mai corect *algarrobo*): numele, local al arborilor din genul Prosopis (*P. dulcis*, *P. siliquastrium*, P. *jutiflora*), care fac parte din: familia leguminoaselor (Leguminosae), subfamilia Mimosoideelor. Algarrobo formează mici păduri rare, caracteristice pentru

peisajul sud-american, cu frunzele căzătoare vara (din cauza secetei). Fructele acestui arbore sunt comestibile, iar lemnul său e foarte tare.

32 (Pag. 356). Fenomenul „nisipurilor cântătoare", care s-a observat de numeroase ori, şi după Darwin în diferite puncte de pe glob, nu a găsit până în prezent o explicaţie definitivă, deşi s-au emis mai multe teorii. În revista *Priroda*, nr. 11 din 1951, s-a publicat o comunicare interesantă a lui I. V, Rojko asupra unei încercări de a. reproduce în mod artificial fenomenul „nisipurilor cântătoare"; rezultatele acestor încercări permit să se creadă că fenomenul în chestiune este în legătură cu electrizarea nisipului şi cu însuşirile sale piezoelectrice. Vezi şi în *Priroda*, 1948, nr. 7 şi 1950, nr. 2 şi nr. 7, articolele lui S.V. Obrucev, în care se dă descrierea „nisipurilor cântătoare", precum şi articolul lui G.M. Ilkun din *Priroda*, 1952, nr. 9, p. 116.

32 (Pag. 358). Aşa-numitul *muşchi al renului* (în realitate e vorba de lichenul *Cladonia rangiferina*) face parte din acelaşi gen ca forma descrisă de Darwin.

32 (Pag. 358). *Nodul* este sinonim cu concreţie (vezi nota 3 de la cap. VII).

32 (Pag. 359). Salpetrul de Chile sau de sodiu (azotat de sodiu, NaNOA) se exportă şi astăzi în Europa şi alte ţări, în cantităţi de milioane de tone anual. El se foloseşte în special ca îngrăşământ, precum şi ca materie primă pentru obţinerea acidului azotic, sulfuric etc. În urma exploatării lor intense, uriaşele zăcăminte de salpetru sunt aproape epuizate.

32 (Pag. 359). În jurnalul de drum, Darwin compară călătoria de la Iquique la Callao pe oceanul Pacific cu navigaţia pe Atlantic: „Aceste două călătorii prezintă interes din puncte de vedere cu totul diferite. În timpul celei din urmă, cerul de deasupra noastră era în continuă schimbare; după o zi strălucitoare urma prospeţimea

răcoroasă a serii, iar cerul fără niciun nor era splendid. În ocean imişună vietăţile nu poţi să nu urmăreşti cu plăcere peştii zburători şi delfinii. Noaptea, călătorul european vede pe cerul senin noi constelaţii, care-i prevestesc noile ţări spre care-l duce fragila sa corabie. Aci, în oceanul Pacific, apa, deşi nu e niciodată agitată de furtuni, nu rămâne totuşi niciodată liniştită, căci ea se resimte neîncetat de pe urma perturbaţiei care domneşte în sud".

32 (Pag. 360). Ideea legăturii dintre locurile mlăştinoase şi unele boli febrile (de exemplu, malaria, frigurile galbene etc.) se cunoştea dintimpuri foarte vechi şi chiar în Roma antică se făcuseră, în legătură cu aceasta, încercări de a se seca terenurile mlăştinoase în scopul de a se combate asemenea boli. Dar nici agentul patogen al acestor boli, nici vehiculul agentului (ţânţarii) nu erau cunoscuţi şi de aceea s-a menţinut până după 1880 ideea veche că ele sunt cauzate de „aerul rău" (pe italieneşte *malaria*) al bălţilor sau de organismele vătămătoare – „miasmele" – care plutesc pe deasupra lor. De-abia în 1879 medicul rus V.I. Afanasiev a descoperit agentul patogen al malariei, plasmodiul malarie; iar mai târziu Grassi a lămurit rolul ţânţarului (anofeles) în propagarea bolii. De atunci încoace s-a stabilit şi originea celorlalte boli de acest gen.

32 (Pag. 360). „Te *Deum laudamus*": cuvintele cu care începe rugăciunea catolică „Pe tine, Doamne, te lăudăm".

32 (Pag. 361). După victoria trupelor columbiene, sub comanda lui Bolívar, asupra viceregelui spaniol pe câmpia Ayacucho în 1824, statul Perú s-a proclamat republică. Prin proclamarea republicii, istoria statului Perú se umple de luptele dictatorilor războinici, care în cea mai mare parte rămân stăpâni pe putere un timp foarte scurt. În scrisoarea trimisă din Lima surorii sale Carolina, Darwin scrie: „În cursul ultimelor două săptămâni aproape că nu

am coborât de pe corabie. Ţara se găseşte într-o stare de anarhie aşa de îngrozitoare, încât mai rău nici nu poate fi. Preşedintele nu face altceva decât spânzură, terorizează şi execută pe toţi cei ce-i calcă ordinele. Unul din aceste ordine spune că întreaga proprietate aparţine statului, iar altul impune tuturor bărbaţilor între 15 şi 40 de îni să intre în rândurile armatei sale. Aseară a fost împuşcat un grup de tineri care nu s-au prezentat la recrutare. Cum îţi place această stare de lucruri?" De anarhia din ţară s-au folosit imperialiştii europeni (în special Anglia) şi vecinii statului Perú (Chile), care au pus mâna pe resursele economice ale ţării.

32 (Pag. 361) Lord Thomas Cochrane (1775 – 1860), amiral englez, care se găsea în serviciul guvernului statului Chile. Cochrane a luat parte la asediul oraşului Callao, în 1820, când chilienii se luptau pentru independenţă cu trupele spaniole, în Perú.

CAPITOLUL XVII

1. (Pag. 365). *Zguri vulcanice*: produse dure şi poroase de erupţie, formate din picături de lavă topite şi apoi solidificate; *tufuri vulcanice*: pulbere vulcanică cimentată, care s-a depus pe coastele şi la poalele unui vulcan.

2. (Pag. 366). Aşa-numitul Curent peruan sau Curentul lui Humboldt. El merge în lungul coastei chiliene spre nord şi în dreptul Perú-ului se întoarce spre apus, spre insulele Galapagos. Datorită acestui curent, temperatura apei lângă insulele Galapagos è cu 8 – 11 grade mai scăzută decât temperatura obişnuită a apelor ecuatoriale la latitudinea respectivă.

(Pag. 366). *Euphorbiaceae*: familie de plante, în special tropicale. Multe din ele conţin un suc lăptos, adesea otrăvitor. Unele specii din genul Euphorbia (laptele cucului) seamănă la exterior cu cactuşii.

(Pag. 366). Insulele Galapjagos au fost descoperite în

1535 de episcopul spaniol Tomaso de Ferlanga, care, mergând din Panamá în Perú cu o corabie, a intrat în calm plat şi curentul lui Humboldt a împins-o spre acele insule. De Ferlanga ne-a lăsat prima descriere a broaştelor ţestoase din Galapagos. Pe la 1640 a ajuns pe-acolo, tot întâmplător, căpitanul spaniol Diego de Ribadeneira, care fugise cu comorile jefuite din Perú în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, spaniolii au vizitat în câteva rânduri aceste insule şi le-au dat numele de „insulas de los Galapagos” (insulele Broaştelor Ţestoase). În secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, aceste insule au devenit una din bazele piraţilor (flibustieri), care de asemenea au lăsat o serie de însemnări despre natura lor şi animalele care le populau. La sfârşitul secolului al XVIII-lea insulele au început să fie intens vizitate de vânătorii de balene, în special cu! scopul de a vâna broaştele ţestoase uriaşe, care le serveau de hrană în timpul navigaţiei. Din această cauză, broaştele ţestoase au început să se împuţineze repede şi în prezent se întâlnesc foarte rar pe insule. În 1793, un vas englezesc sub comanda căpitanului Colnett, trimis în oceanul Pacific să caute locurile cele mai avantajoase pentru pescuit, a explorat amănunţit insulele. În 1800 a vizitat insulele căpitanul Delano, în 1813 căpitanul Porter, iar în 1825 Morrel? toţi trei le-au descris şi au făcut o serie de observaţii interesante asupra lor. Pe la 1830 şi ceva, republica Ecuador a declarat aceste insule ca aparţinându-i şi a început să trimită acolo pe soldaţii revoltaţi şi alţi criminali politici, care în 1835, la trecerea lui Darwin, erau în număr de circa 300. Ulterior, numărul lor a scăzut repede şi toate încercările de colonizare făcute de atunci încoace au dat greş. După Darwin, care a atras atenţia întregii lumi ştiinţifice asupra interesului excepţional pe care-l prezintă insulele Galapagos, ele au fost vizitate în mai multe rânduri de diverse expediţii ştiinţifice.

(Pag. 368). E vorba de o mică insuliţă situată în oceanul Pacific, în faţa coastelor Americii centrale, la 5° latitudine nordică şi 87° longitudine vestică de la Greenwich, nu de insulele Cocos sau Keeling, a căror descriere Darwin o dă mai departe, în capitolul XX.

(Pag. 368). *Batate* sau cartofi dulci (*Ipomoea batatas*): plantă din familia Convolvulaceae. Patria lor este America centrală. Tuberculele lor conţin amidon şi se întrebuinţează ca aliment, coapte, ca şi cartoful. Se cultivă în ţările tropicale şi subtropicale.

(Pag. 369). Aceste insule sunt numite astfel după numele regilor englezi Iacob I (pe englezeşte James) şi Carol 1 (pe englezeşte Charles).

(Pag. 370). *Căprişor* (*Cyperus*): gen de rogozuri din familia Cyperaceae.

(Pag. 370). *Cristei de baltă* (Rallidae): familie de păsări gruiforme.

(Pag. 372). *Dolichonyx oryzivorus* (trupial de orez sau pasăre de orez): specie nord-americană de păsări cântătoare, passeriniforme; face mari stricăciuni culturilor de cereale; în timpul migraţiei de toamnă spre sud (până în Paraguay) se opresc în insulele Galapagos.

(Pag. 372). Cinteză (Frângillidae): familie de păsări cântătoare passeriniforme. Grupa de fririgillide din Galapagos, descrisă de Darwin, e considerată în prezent de majoritatea autorilor ca făcând parte din acelaşi gen de cinteză de pământ (Geospiza) cu 38 specii şi subspecii. Ele se apropie de getiul *Guiraca*, răspândit pe continentul american. Astăzi lipsa temerii de om a frângillidelor şi a celorlalte animale de pe insulele Galapagos, descrisă de Darwin la sfârşitul acestui capitol, nu numai că a dispărut complet, ba chiar frângillidele s-au împuţinat la număr, devenind chiar păsări rare. Cinteza de pământ cu cioc mare (*Geospiza magnirostris*), pe cât se pare, a şi dispărut.

(Pag. 374). Despre picioroange, vezi nota 6 de la cap.

V. Tot aşa de învechit, e şi termenul de *palmipede*: din această grupă făceau parte diferitele păsări acvatice cu membrană înotătoare între degetele picioarelor.

(Pag. 374). *Totanus*: gen de becaţine din familia ploierilor (Charadriidelor).

(Pag. 376). *Bombon*: vechiul nume francez al insulei Réunion.

(Pag. 376). Mai înainte, toate broaştele ţestoase gigantice erau considerate ca varietăţi ale aceleiaşi specii *Testudo indica*. Darwin pune toate broaştele ţestoase din Galapagos în specia *Testuda nigra*. Cercetările făcute după Darwin au stabilit că broaştele ţestoase din Gaiapagos, actualmente dispărute sau pe cale de dispariţie, fac parte din cel puţin 14 – 15 specii din genul Testudo.

(Pag. 377). *Guayavita* e probabil sinonim cu guayava. Vezi nota 3 de la cap. XVIII.

(Pag. 379). În textul lui Darwin scrie „Wood şi Rogers”, dar, fără îndoială, e o greşeală, căci e vorba de Woods Rogers (vezi Indicele de nume).

(Pag. 380). *Ulva* („salată de mare”): mare algă marină din grupa algelor verzi (Chlorophyceae).

(Pag. 381). *Unghiul facial*, introdus în secolul al XVIII-lea de Camper, e format de două drepte: una dusă de la canalul auditiv până la baza nasului şi alta care uneşte punctele cele mai proeminente ale frunţii cu falca de jos. În prezent nu se mai face uz de această noţiune.

(Pag. 383). Astăzi, cele două specii de şopârle de Galapagos descrise de Darwin sunt clasificate în două genuri diferite: şopârlei de mare i s-a păstrat numele de *Amblyrhynchus cristatus* pe care i l-a dat Bell, considerând-o ca reprezentantă unică a genului –, şopârla terestră este clasificată în alt gen (Conolophus), al cărei reprezentant unic este (C. suberistatus). Dar ambele genuri sunt considerate şi azi ca foarte apropiate unul de altul. Ele fac parte amândouă din familia Iguanidelor şi

sunt foarte apropiate de genul Iguana, caracteristic pentru zona tropicală a Americii centrale şi de Sud.

(Pag. 384). *Prionotus*: gen de peşti din familia Trigilidae, apropiat de familia Cottidae (din care fac parte guvizii cornuţi şi guvizii de piatră). Speciile de Prionotus se întâlnesc exclusiv în apele americane.

(Pag. 384). *Paludina*: una din cele mai răspândite forme de melci de apă dulce din ordinul Prosobranchia din clasa moluştelor gasteropode; ele respiră prin branhii, iar la cochilie au un căpăcel.

(Pag. 384). *Trochus* (sidef), *Turbo* (titirez), *Nassa* (încornorat): diferite genuri de moluşte gasteropode marine (melci).

— *Monodonta*: gen de moluşte gasteropode din ordinul Prosobranchia, familia Trochidae, care se deosebesc prin cochilia lor în formă de titirez, cu orificiu aproape rotund; aceste moluşte trăiesc în mare.

(Pag. 384). *Conchiologie*: ramură a zoologiei, care se ocupă cu studiul moluştelor.

(Pag. 384). Monoceros (după nomenclatura modernă, *Acanthina*): gen de moluşte gasteropode din ordinul Prosobranchia, familia Purpuridae. Cochilia lor seamănă cu cochilia de Purpura (vezi nota 27 de la cap. XVII). Pe ţărmurile apusene ale Americii de Sud există circa 15 specii – *Fissurella*: gen de moluşte gasteropode din ordinul Prosobranchia.

— *Cancellaria*: gen de moluşte gasteropode din ordinul Prosobranchia, familia Cançellariidae; cochilia lor în formă de ou e acoperită cu nervuri transversale şi, adesea, longitudinale; trăiesc în mare.

(Pag. 384). *Oniscia*: gen de moluşte gasteropode din ordinul Prosobranchia, familia Cassididae; trăiesc în mare.

— *Stylifer*: gen de moluşte gasteropode marine din ordinul Prosobranchia, familia Pyramidellidae; se disting prin cochilia lor fină, transparentă; trăiesc ca parazite pe

echinoderme; 16 specii ale acestui gen sunt răspândite în mările calde.

(Pag. 385). *Purpura*: gen de moluşte gasteropode marine.

(Pag. 385). *Dermestes*: gen de coleoptere din familia Dermestidae.

— *Corynetes* (mâncător de oase): gen de coleoptere din familia Cleridae. Se hrănesc cu substanţe de origine animală.

(Pag. 385). *Apare*: gen de coleoptere din familia Bostrychidae. Gândacii din această familie seamănă cu Scolytidele mari; ei se hrănesc cu lemnul copacilor bolnavi şi morţi.

(Pag. 388). Dăm mai jos în întregime nota manuscrisă a lui Ch. Darwin asupra păsărilor imitatoare (Mimidae) din Galapagos, notă scrisă de el la faţa locului în septembrie 1835 şi publicată de Nora Barlow în revista *Nature*, nr. 3436 din 7 septembrie 1935, p. 391:

„*Thenca* [*Mimus Thenca*], Aceste păsări sunt foarte asemănătoare ca înfăţişare cu Thenca din Chile. Ele sunt vioaie, iscoditoare, active, aleargă repede şi-şi fac cuibul prin apropierea caselor, pentru a ciuguli carnea de broască ţestoasă pusă la uscat: cântă destul de bine, se spune că îşi construiesc un cuib simplu descoperit şi, trăsătură comună şi altor păsări, sunt *foarte* puţin sperioase. *Cred*, însă, că ţipătul sau cântecul lor se deosebeşte puţin de acela al pasării Thenca din Chile. Foarte numeroase pe toate insulele, în locurile mai înalte şi umede, ele sunt atrase în special de case şi de pământul cultivat.

Posed exemplare de pe cele patru insule mari; exemplarele de pe insulele Chatham şi Albemarle par identice, dar celelalte două se deosebesc de ele. Pe fiecare insulă se întâlneşte *exclusiv* genul respectiv; obiceiurile lor sunt identice.

Când mă gândesc că spaniolii pot spune imediat,

după forma corpului, conturul carapacei şi. dimensiunile lor, din care insulă provin diferitele broaşte ţestoase, când văd că aceste insule, situate la distanţe atât de mici că se poate vedea una de pe alta, au un număr redus de specii animale, fiind populate de aceste păsări care se deosebesc într-o măsură neînsemnată ca structură şi ocupă acelaşi loc în natură, trebuie să presupun că toate aceste specii de animale şi păsări reprezintă numai nişte varietăţi. Singurul fapt de acest gen pe care-l mai cunosc este – după cum se afirmă neîncetat – diferenţa dintre vulpea-lup din insulele Falkland de răsărit şi cele de apus. Dacă există măcar cel mai mic temei pentru aceste observaţii, fauna arhipelagurilor merită din plin să fie studiată, căci astfel de fapte ar contrazice teoria imuabilităţii speciilor”.

(Pag. 389). *Scaâesia*: gen de arbuşti din familia Composeelor (Compositaie) endemice în insulele Galapaqos (10 specii).

(Pag. 389). *Acalypha*: gen bogat de plante tropicale din familia Euphorbiaceelor. Pe insulele Galapagos există specia endemică *A. parvula* Hook, care prezintă numeroase forme. –! *Borreria*: gen de plante tropicale din familia Rubiaceae, Majoritatea speciilor sunt proprii ţărilor călduroase ale Americii, multă specii găsindu-se pe insulele Galapagos.

(Pag…390). Întregul fragment, începând cu caracteristicile botanice ale insulelor Galapagos („Flora arhipelagului”… pag. 385) şi până la fraza la sfârşitul căreia este pusă această notă, a fost introdus de Darwin în ediţia a doua. În locul său, în prima ediţie, Darwin scria următoarele:

a Nu voi încerca să trag o concluzie definitivă, deoarece speciile nu au fost studiate precis; putem spune că, cu excepţia câtorva animale migratoare, vietăţile care se găsesc pe acest arhipelag sunt proprii exclusiv lui şif cu toate acestea, în forma lor generală se exprimă în mod

pronunţat caracterul (american. Omul obişnuit cu înfăţişarea păsărilor din Chile şi La Plata nu poate să nu aibă impresia, când se găseşte pe aceste insule, că se află – cel puţin în ce priveşte lumea organică – pe sol american. Această asemănare a tipurilor insulare şi continentale, deşi insulele şi continentele respective sunt atât de depărtate unele de altele, asemănarea evidentă în ciuda deosebirii, totuşi, a speciilor, n-a prea fost semnalată în măsură suficientă. Ea s-ar putea explica, conform cu punctul de vedere al multor autori, spunând că forţa creatoare a lucrat după una şi – aceeaşi lege pe un spaţiu vast".

CAPITOLUL XVIII

20 (Pag. 394). *Capul Venus* e situat pe ţărmul de nord al insulei Taiti, în apropiere şi la răsărit de golful Matavai. I s-a dat acest nume în amintirea observaţiilor făcute acolo de Cook la 1 iunie 1769 asupra trecerii planetei Venus peste discul Soarelui. Prima expediţie a lui Cook fusese echipată tocmai în acest scop de Societatea Regală din Londra.

21 (Pag. 395). *Yaiiis* (Dioscorea): gen de plante monocotiledonate. Tuberculele lor mari conţin amidon şi se întrebuinţează ca hrană, ca şi cartoful, coapte sau fierte. Se cultivă în ţările tropicale şi subtropicale. Uneori yamşii se confundă greşit cu batatele sau cartofii dulci, care sunt o plantă din altă familie (vezi nota 6 de la cap. XVII).

22 (Pag. 395). *Guayava* nu este propriu-zis numele unui arbore, ci al fructului arborelui *Psidium guajava* din familia Myrtaceelor. Se cultivă la tropice.

23 (Pag. 400). *Hibiscus*: gen de plante arborescente din familia Malvaceae, din care face parte şi bumbacul. Lemnul de Hibiscus e mai uşor decât pluta.

24 (Pag. 400). *Outiiggei* (pron. autrigăr): aşa se numeşte în Polinesia o prăjină uşoară, fixată lateral pe unul din bordurile bărcii, cu ajutorul unor beţe de 1, 5 – 2

m lungime. Outriggeruï dă bărcii mai multă stabilitate pe mare.

25 (Pag. 401). *Rodul-pământului* (Arum): gen de şlante erbacee din familia Arăceae (făcând parte din acelaşi ordin ca palmierul, papura etc.). Tuberculele (conţinând amidon) fierte sau prăjite sunt comestibile.

26 (Pag. 401). *Ava*, piper ava sau kaba (*Piper methysticum*): arbust din familia Piperaceelor. Sucul extras din rizomul său provoacă anestezii locale asemenea cocainei. Se foloseşte în medicină. Patria sa este insulele Taiti şi Sandwich.

27 (Pag. 401). *Ti* (*Dracaena carminalis*): plantă din familia Liliaceelor. Din acelaşi gen face parte vestitul arbore al dragonului.

28 (Pag. 402). *Companiile Indiilor de Răsărit* se numeau organizaţiile cărora li se acorda dreptul de monopol asupra comerţului cu India şi cu ţările învecinate. Aceste companii aveau drepturi politice speciale, puteau să încheie alianţe cu guvernele străine, să construiască fortăreţe, să bată monedă etc. Ele au jucat un rol fundamental în subjugarea ţărilor coloniale de către capitalul european. Cele mai puternice dintre ele au fost Compania olandeză a Indiilor de Răsărit, care a durat din 1602 până în 1825, şi Compania engleză a Indiilor de Răsărit, autorizată în 1599.

Aceasta din urmă, la care se referă Darwin, şi-a întins influenţa în special asupra* Indiei şi a contribuit la cucerirea şi înrobirea economică a ei de către Anglia.

29 (Pag. 404). Mai târziu, Darwin scrie în jurnalul său de drum: „Trebuie să recunosc că, după ce am vizitat Sydney, entuziasmul meu pentru instituţia misionarismului a scăzut considerabil; eu consideram Noua Zeelandă ca o ţară situată aproape] a antipodul Angliei, nu ca o ţară care se găseşte la câteva sute de mile de o colonie mare şi foarte civilizată. Pentru un observator e mare diferenţă

dacă el vine din apus sau din răsărit”.

30 (Pag. 405). În 1835 au sosit în Taiti doi iezuiţi francezi, Carré şi Laval. Misionarii englezi, care pe vremea aceea reuşiseră să propage religia anglicană şi care se bucurau de pe timpul regelui Pomaré, tatăl reginei Pomaré, de mare influenţă asupra cercurilor conducătoare din Taiti, au obţinut din partea acestora din urmă expulzarea iezuiţilor. În 1838, folosind acest pretext, regele Louis-Philippe a trimis în Taiti o fregată de război şi i-a pretins reginei Pomaré să-şi ceară scuze şi să plătească o contribuţie enormă pentru „daunele” cauzate iezuiţilor în urma expulzării lor. Pomaré a fost silită să se supună şi să permită tuturor francezilor să se instaleze pe insulă, indiferent de ocupaţiile lor. După aceea, a început între francezi şi englezi lupta pentru insulă, în urma căreia francezii au izgonit pe englezi şi au luat insula în stăpânirea lor. Pomaré a continuat să „domnească”, dar de fapt puterea era în mâinile francezilor. „Activitatea binefăcătoare” a „civilizatorilor”, mai întâi a englezilor şi apoi în măsură şi mai mare a francezilor, a avut în scurt timp drept rezultat că populaţia băştinaşă s-a stins cu desăvârşire.

31 (Pag. 40S). *Thames* (Tamisa): râu în partea de nord a Noii Zeelande.

32 (Pag. 412). *Moritz Retzeh*, vestit gravor german (1779 – 1857).

33 (Pag. 413). *Kauri* nu este propriu-zis numele unui arbore, ci al răşinii arborilor Agathis din subfamilia Araucanaceae. *Agathis* (circa 20 specii) creşte peinsulele arhipelagului malaez, ale Noii Zeelande etc. Sunt arbori cu frunze late (în comparaţie cu celelalte conifere). Răşina e produsă de specia neozelandeză *Agathis australis*.

34 (Pag. 416). *Diriornithes* (mea): subordin de păsări alergătoare Rattitaie din Noua Zeelandă. Mea (după unele informaţii) a dispărut, probabil, relativ recent (în prima

jumătate a sec. XIX), dar niciun alb n-a văzut vreodată o mea vie. De nenumărate ori s-au găsit oase, fragmente de piele şi pene, precum şi schelete întregi şi ouă de mea. Acestea erau nişte păsări alerqătoare gigantice (până la 3 m înălţime) semănând cu struţul, dar mult mai mari decât el, cu trupul masiv şi îndesat, cu un cap foarte mic, cu un gât foarte lung şi picioare extraordinar de puternice, deşi disproporţionat de scurte.

35 (Pag. 416). Şobolanul norvegian (*Epimys norvegicus*): unul din sinonimele şobolanului cafeniu (*Mus decumanus*).

36 fPag. 416). Colonizatorii englezi ai Noii Zeelande n-au aplicat nici pe departe metodele paşnice pe care le descrie Darwin. Coloniştii europeni „achiziţionau" pe preţ de nimic de la diferiţi maori (neozelandezi) căzuţi în patima beţiei „documente" privind dreptul de proprietate asupra pământului şi apoi îi izgoneau. Întreaga perioadă dintre 1843 şi 1872 poartă de obicei în istoria Noii Zeelande numele de „perioada războaieior cu maorii". Aceste războaie, care au fost însoţite de o cruzime de necrezut faţă de maori, au servit colonizatorilor englezi ca pretext pentru confiscarea pământului şi împingerea maorilor în părţile cele mai puţin fertile ale insulelor Noii Zeelande. La sfârşitul perioadei „războaielor", numărul maorilor, care opuseseră o rezistenţă: eroică colonizatorilor, se redusese la jumătate. (*Marea Enciclopedie Sovietică*, ed. I., vol. 42, p. 192 – 193). Chiar Darwin, care se pronunţase cu atâta entuziasm despre misionarii englezi din Noua Zeelandă, ulterior şi-a schimbat părerea.

18. (Pag. 417). Darwin se referă la procesul scandalos de divorţ intentat în 1821 de regele George IV soţiei sale, principesa Carolina de Braunschweig.

CAPITOLUL XIX

36 (Pag. 420). Metoda de construcţie a drumurilor

pavate şi a şoselelor, propusă de inginerul MacAdam (1756 – 1836) constă în aceea că pe deasupra unui strat de pietre mari care se aşterne pe şosea se întinde un strat de piatră spartă mărunt şi apoi se cilindrează cu compresorul.

36 (Pag. 420). *Trapp*: numele generic, acum învechit, al rocilor eruptive de bază, a căror compoziţie încă nu era studiată.

36 (Pag. 420). Vegetaţia Australiei este foarte originală: 86% din speciile de plante australiene aparţin numai Australiei, nemaiîntâlnindu-se nicăieri. Majoritatea arborilor (ca şi a celorlalte plante) fac parte din câteva familii deosebit de caracteristice pentru Australia; aşa sunt Myrtaceele, din care face parte genul eucalipţilor, bogat în specii, Mimosaceele cu numeroase specii, (280) de acacii, Casuarinaceele şi altele. Poziţia verticală a frunzelor (la acacii frunzuliţele frunzei penaticompuse cad, iar pedunculul se transformă într-un limb vertical, aşa-numitul filodiu) este o adaptare la căldura intensă a soarelui la care sunt expuse frunzele; la amiază, razele verticale ale soarelui cad pe limbul frunzei, adică alunecă pe lângă ea.

36 (Pag. 422). În jurnalul de drum, Darwin reproduce o naraţiune caracteristică a căpitanului F.P. King, care s-a ocupat cu ridicarea topografică a ţărmurilor Australiei; el «povestea o anecdotă din care se vede cât de mult civilizaţia şi alcoolul sunt sinonime în Noul Wales de Sud. Un indigen a cerut odată să i se dea puţin rom; refuzându-i-se dorinţa şi oferindu-i-se vin, el s-a arătat nemulţumit. Căpitanul King a început să-l îndemne să primească vinul şi l-a întrebat ce făcea înainte de a veni englezii, la care indigenul a răspuns: „Ei i pe atunci nu eram civilizaţi.11»

36 (Pag. 423). „În 1788, în momentul sosirii primilor colonişti europeni, se numărau în Australia 250.000 – 300 –.000 locuitori băştinaşi, iar în 1947, în urma exterminării sălbatice de către colonizatori şi a mortalităţii în masă, numai circa 47.000. Colonizatorii albi au împins în mod

sistematic populaţia indigenă a Australiei din regiunile fertile de răsărit, miazăzi şi apus în părţile neroditoare din interiorul continentului. Astăzi, cea mai mare parte din australienii indigeni trăiesc în teritoriile slab populate din Australia de vest, Queensland şi „Teritoriul de nord”. Circa un sfert din populaţia indigenă care a mai rămas e strânsă în lagăre speciale numite „rezervaţii” (Marea *Enciclopedie Sovietică*, ed. II., vol. 1, p. 125).

36 (Pag. 424). Punctele geografice mai puţin cunoscute menţionate în această notă sunt: insula *Pitcairn*, situată în oceanul Pacific la 130° long. W. şi 25° lat. S.; *Saint Kilda*, situat în apropiere de Melbourne, pe coasta de sud-est a Australiei –, insula *Chatham*, în oceanul Pacific, la sud de Noua Zeelandă.

36 (Pag. 424). *George al III-lea* (1738 – 1820), rege al Angliei de la 1760 până la 1811, când, din cauza alienaţiei mintale de care suferea, a fost pus regent fiul său (ulterior George al IV-lea).

36 (Pag. 424). E evident că Darwin se referă la fenomenul necunoscut pe vremea aceea, dar bine cunoscut astăzi, datorită căruia oamenii sănătoşi sunt purtători de bacili, putând contagia pe alţii. În afară de aceasta, la rasele care suferă permanent de anumite boli, se produce o imunitate ereditară, ceea ce le face să transmită cu uşurinţă aceste boli funeste pentru celelalte rase, care nu au dobândit încă imunitatea respectivă.

36 (Pag. 428). Nici până azi nu s-a putut lămuri chestiunea dacă câinele australian sălbatic dingo este autohton, sau este câinele domestic sălbăticit, introdus de primii călători europeni care au vizitat Australia. În Australia de sud, în depozitele din perioada glacială, s-au găsit oase de dingo, ceea ce pare a pleda în favoarea primei teorii; pe de altă parte, prezenţa câinelui domestic pe insulele din oceanul Pacific, uşurinţa cu care se încrucişează dingo cu câinele domestic şi lipsa în Australia

a altor mamifere superioare locale (afară de câţiva lilieci care ar fi putut trece în zbor din insulele vecine, şi de şobolani, care ar fi putut veni acolo pe trunchiuri de copaci plutind pe ocean) ar contrazice teoria că dingo este băştinaş în Australia.

36 (Pag. 428). *Şobolani marsupiali* sau potoru (Potoroinae): subfamilie de marsupiale săritoare; ei seamănă foarte mult cu cangurul, dar se deosebesc prin dimensiunile lor mici, prin dinţii canini de pe falca superioară etc.

36 (Pag. 428). *Emu* (Dromaeus), struţ australian: gen de păsări alergătoare rattite din subordinul Casuariiformes.

36 (Pag. 428). *Ornitorinc* (Ornithorhynchus paradoxus): gen din familia deosebită de mamifere inferioare cu cloacă. Se deosebeşte prin faptul că are un cioc care seamănă ca formă cu ciocul de raţă.

36 (Pag. 428). În jurnalul de drum, Darwin relatează mai amănunţit aceste observaţii. „... Cu puţin timp mai înainte, stăteam culcat pe ţărmul luminat de soare şi meditam asupra caracterului ciudat al acestei ţări în comparaţie cu restul lumii. Un om care nu crede în nimic altceva decât în propria sa raţiune ar putea spune: «Nu există o îndoială că aci au lucrat doi creatori deosebiţi; dar obiectul lor era unul şi acelaşi şi scopul a fost atins complet în fiecare din cazuri». Raţionând în felul acesta, am zărit capcana unui leu al furnicilor: o muscă a căzut în ea şi a dispărut imediat, apoi a apărut o furnică mare, dar imprudentă. Deoarece ea depunea eforturi foarte energice pentru a ieşi din capcană, contra ei s-au îndreptat repede împroşcături de nisip, descrise de Kirby. Soarta ei însă a fost mai fericită decât soarta muştei. Fără îndoială că larva carnivoră face parte din acelaşi gen, dar din altă specie decât cea europeană. Ce spune, însă, acum despre aceasta un necredincios? Se poate crede, oare, că doi creatori au

putut inventa fiecare un dispozitiv aşa de frumos, aşa de simplu şi în acelaşi timp aşa de iscusit? E imposibil de admis aşa ceva. Fără îndoială că aceeaşi mână a creat întregul univers. Un geolog, poate, ar exprima ipoteza că perioadele de creaţie au fost diferite, că au fost depărtate (în timp) una de alta şi creatorul a făcut o pauză în timpul activităţii sale". E interesant că în prima ediţie (din 1839) Darwin reproduce în întregime această însemnare a meditaţiilor sale asupra leului furnicilor, cu excepţia ultimei fraze („Un geolog, poate, ar exprima ipoteza că perioadele de creaţie au fost diferite, că au fost depărtate (în timp) una de alta şi creatorul a făcut o pauză în timpul activităţii sale"), pe când în a doua ediţie (adică pe vremea când teoria sa luase formă definitivă în 1845), el lasă numai expunerea faptului brut, ba încă o trece într-o notă în josul paginii. S-ar părea că el se temea ca prin astfel de declaraţii asupra unor subiecte izolate să nu dăuneze teoriei sale înainte de a o prezenta în formă definitivă judecăţii ştiinţei.

36 (Pag. 428). În Australia, crescătorii de vite care arendau terenuri necultivate pentru păşunatul cirezilor lor se numeau „sqwatteres".

36 (Pag. 429). *Sirocco*: vânt fierbinte şi înăbuşitor, care suflă iarna în regiunea Mării Mediterane din sud-est (din Africa).

36 (Pag. 433). *Travertin*: calcar compact depus de izvoare, cursuri de apă şi lacuri. În travertine se găsesc aproape întotdeauna numeroase impresii lăsate de frunze.

36 (Pag. 434). *Casuarina*: gen de arbori din familia specială a Casuarinaceelor. Casuarinele se întâlnesc numai în Australia şi pe insulele indoneziene. Unele specii furnizează un lemn preţios („lemn de fier"). Casuarinele fac parte din plantele angiosperme dicotiledonate şi asemănarea cu pinul, pe care o semnalează Darwin, e pur aparentă.

— *Eucalipt* (Eucalyptus): gen de arbori din familia Myrtaceelor. E răspândit în Australia şi pe insulele malaeze. Unele specii ajung la 150 m înălţime – *Arborele de iarbă* (Xanthorrhoea): gen de arbori australieni din familia Liliaceelor.

36 (Pag. 435). *Stalactite*: concreţiuni de calcar pe plafonul peşterilor, care se formează cu o încetineală extraordinară din depunerile de carbonat de calciu lăsate de picăturile de apă care cad de pe plafonul peşterii; au forma de ţurţuri conici şi cilindrici. Masele pseudostalactitice amintite de Darwin sunt nişte formaţii care seamănă numai ca aspect exterior cu stalactitele, dar care iau naştere în mod cu totul diferit şi anume aşa cum arată naturalistul.

CAPITOLUL XX

36 (Pag. 438). *Curry*: mâncare naţională indiană, preparată din orez fiert, dres cu diferite condimente.

36 (Pag. 439). *Guilandina*: gen de arbuşti şi de arbori tropicali din familia Leguminoaselor. Există trei specii; dintre acestea, una – arborele G. *echinata*, L-am. – e proprie Braziliei; a doua specie – arbustul târâtor G. *bonduc Roxb*. – e proprie Asiei tropicale şi Australiei –, a treia specie – G. *bonducella* Roxb. – este tot un arbust târâtor, răspândit în regiunile tropicale din ambele emisfere.

36 (Pag. 439). *Noua Olandă* – vechiul nume al Australiei.

36 (Pag. 439). Plantele menţionate în acest citat: *dadass* probabil *Erythrina indica* L-am., arbore din familia Leguminoaselor (subfamilia Papilionaceelor); malaezii îl numesc *dudap* sau *dadap.* În Asia tropicală el se sădeşte de obicei în plantaţiile de piper, care se agaţă şi se ridică pe trunchiul lui.

— N-am reuşit să lămurim la ce plantă se referă numele de *kimiri*.

— *Vi* (*a de piper* sau piperul negru (*Piper nigrum*) *r* gen din familia Piperaceelor, cultivat la tropice, de origine din Indiile de est, care dă piperul comestibil.

— *Arborele de săpun* (Sapindus saponaria): arbore din familia Sapindaceae, de origine din China şi Japonia; fructele sale, bogate în saponină, se folosesc la tropice ca săpun (tot arbore de săpun se numeşte şi arborele chilian *Quillaja saponaria*, vezi nota 10 de la cap. XV).

— *Ricinul* (Ricinus communis): plantă din familia Euphorbiaceelor, care dă uleiul de ricin; în ţările tropicale, ricinul este un arbust anual.

— *Teak* (Tectona grandis): specie de arbori din familia Verbenaceelor, care dau lemn pentru construcţia corăbiilor; patria lui este în insulele Indoneziei.

— *Lemn galben*: denumire generică a lemnului multor arbori tropicali, aşa că e greu de stabilit despre care specie vorbeşte Darwin.

— Mangostan (Garcinia mangostana): arbore din familia Clusiaceae (gum guttaie); patria lui este Malacca; fructele mari şi rotunde sunt comestibile.

36 (Pag. 440). *Lişita* (Fulica) şi *Porphyrie** (găinuşa sultan) menţionate mai sus sunt genuri diferite de păsări din aceeaşi familie a Raliidellor (din ordinul Gruiformes) din care face parte şi *cristeiul de baltă* (Rallus).

36 (Pag. 441), *Crabi paguri* (Paguridae): familie dintr-un grup special de crustacei, care ocupă o poziţie intermediară între racii cu coada lungă sau Macrura (din care fac parte langusta, racul de baltă, homarul şi alţii) şi crabii propriu-zişi.

36 (Pag. 441). *Fulmar* (Fulmarus): gen de pescăruşi arctici.

— *Fregate* (Fregatidae): familie de păsări ciconiiforme (mai exact Pelecaniformes, nota trad.).

— *Chirighiţe* sau rândunele de mare (Sternidae), din care face parte şi „noddy” (Anous stolidus): subfamilie a

pescăruşilor. Chirighiţa albă face parte din aceeaşi subfamilie, dar din alt gen (*Gygis candida*).

36 (Pag. 444). E vorba de moluscă bivalvă uriaşă *Tridacna gigas* (Darwin îl dă numele vechi de *Chama*, care în prezent este aplicat la alt gen din aceeaşi familie). Tridacna ajunge la 1 – 1, 5 m lungime; forţa de strângere a valvelor ei este în adevăr enormă, dar vechile poveşti după care, când îşi închide valvele, ea poate reteza o funie de corabie sau braţul unui om sunt, probabil, exagerate. Pentru a libera un obiect apucat de tridacna, e suficient să se taie cu un cuţit muşchii puternici (aşa-numiţii muşchi adductori), a căror contractare face ca valvele scoicii să se strângă.

36 (Pag. 445). *Birgos latro* (hoţul de nuci de cocos): crab făcând parte din aceeaşi familie ca pagurul (vezi nota 6 de la cap. XX). Darwin a dat una din primele şi cele mai complete descrieri ale obiceiurilor hoţului de nuci de cocos.

36 (Pag. 446). *Pandanus*: gen de arbori din familia Pandanaceae – înrudit cu palmierii. Sunt arbori mici, răspândiţi în regiunile tropicale. Unele specii fac fructe cu carne comestibilă. Pandanus se distinge prin numeroasele tulpini subţiri sau proţele, care ies la diferite înălţimi din tulpina principală, prea subţire pentru a susţine coroana dezvoltată a arborelui. Pe aceste tulpini subţiri şi nu chiar verticale hoţul de nuci de cocos se poate în adevăr urca în copac, ceea ce nu ar putea face pe trunchiul gros şi neted al cocotierului.

36 (Pag. 447). „*Astrolabem*: vas francez, care a făcut o expediţie în jurul lumii în anii 1826 – 1828, sub comanda lui Dumont d'Urville. Expediţia s-a ocupat în special cu studiul şi colecţionarea vertebratelor din oceanele Atlantic şi Pacific. Ca naturalişti au navigat pe „Astrolabe" Quoy şi Gaimard.

36 (Pag. 447). *Actinii* (Actinaria): gen de polipi

hexaradiali, înrudiţi cu polipii coralieni care formează recife (Madreporaria), dar spre deosebire de aceştia actiniile nu formează colonii (ele sunt în cea mai mare parte solitare) şi nu au depozite de materii dure în corp.

— *Sertularia*: polip hidroid din ordinul Hidromeduzelor (subordinul Campanulariae).

36 (Pag. 447). *Scarus* (peştele papagal): gen de peşti din subordinul Pharyngognathi, care se caracterizează prin aceea că oasele faringeale inferioare sunt lipite împreună formând un singur os fix.

36 (Pag. 447). *Holoturii* (Holothuroidea): clasă de echinoderme. Holoturiile, mai cu seamă cele din genurile Holothuria şi Stichopus, preparate în mod special, se consumă în China ca aliment sub numele de „trepang". Presupunerea lui Darwin că „aparatul osos din interiorul... corpului «holoturiilor» este bine adaptat pentru mâncarea coralilor" este greşită. În peretele faringelui holoturiilor este înglobat un inel de calcar format din 10 lamele, dar aceste lamele se găsesc la adâncime foarte mare şi servesc la înserarea muşchilor şi la protecţia inelului nervos, nefiind nicidecum un aparat masticator. Holoturiile nu se hrănesc cu corali vii, ci cu nisip coralian, pe care îl trec în mari cantităţi prin intestinul lor, asimilând micile fragmente de materie organică pe care le conţine.

36 (Pag. 447). *Nereide* (Nereidae): familie de viermi anelizi polichaeţi de mare. *Organismele terebrante* (din care fac parte numeroase specii din cele mai diferite grupe de animale: alge, bureţi, viermi, arici de mare, moluşte, crustacei) perforează stâncile fie pe cale chimică, secretând un acid oarecare, fie mecanic, de exemplu, cu ajutorul cochiliilor lor, care capătă forme de burghiu.

36 (Pag. 448). *Île-de-France* (Insula Franţei): numele francez mai vechi al insulei Mauriciu.

36 (Pag. 448). Piatra ponce are o greutate specifică mică şi poate pluti pe apă. Vezi şi nota 1 de la cap. IV.

36 (Pag. 448). Insula *Trinity* (Pinaki) face parte din grupul insulelor Tuamotu.

36 (Pag. 449). Insulele *Rimsky* (Korsakov) şi Menşikov sunt situate în grupul insulelor Marshall. Prima insulă a fost descoperită în 1826, în timpul navigaţiei lui O.E. Kotzebue în jurul lumii pe vasul „Entreprise" şi a fost botezată astfel de el după numele locotenentului secund al corăbiei; astăzi ea e considerată ca două insule, numite Rongerik şi Rongelab. Insula Menşikov (astăzi rebotezată cu numele de Kwadjelinn) a fost descoperită şi trecută pe hartă în 1829 de căpitanul rus L.A. Hagemeister (1780 – 1833) şi numită astfel în cinstea prinţului A.S. Menşikov. Atolul Bow face parte din arhipelagul Tuamotu.

36 (Pag. 451). *Bolabola* (mai exact, Bora Bora, nota trad.), insulă în arhipelagul Society.

36 (Pag. 452). Insula Hogoleu (Truk) e situată în arhipelagul Carolinelor.

— *Vanikoro* face parte din insulele Santa Cruz de la nord de Noile Hebride.

36 (Pag. 452). *Gambier*: insule din arhipelagul Tuamotu.

— Maurua (mai exact Morea, nota trad.) face parte din arhipelagul Society.

36 (Pag. 459), Vorbind despre lucrarea *Formaţiuni coraliene*, încă nescrisă în momentul când apărea prima ediţie a *Călătoriei unui naturalist*, Darwin se referă la „structura şi distribuţia recifelor coraliene".

36 (Pag. 461). Teoria lui Darwin asupra apariţiei recifelor coraliene în timpul scufundării fundului oceanului a fost complet împărtăşită de geologi până în 1880, când Murrey a emis teoria formării recifelor pe platformele care apar când se ridică fundul. Dar teoria lui Murray conţinea o serie de premise contradictorii, aşa încât după ea au început să apară alte teorii; până în timpul de faţă, însă, nu există asupra acestei chestiuni o teorie lipsită de

contradicţii şi general acceptată. Dintre toate teoriile existente, aceea a lui Darwin poate fi considerată ca cea mai multilaterală şi mai bine închegată. Teoria lui Darwin a primit o confirmare deosebit de strălucită în anul 1904, când s-au publicat rezultatele forajului la mare adâncime făcut de două expediţii engleze pe atolul Funafuti şi în două lagune. La adâncimea cea mai mare până la care s-a reuşit a se execută forajul (pe atol până la 1114 picioare sau circa 338 m, iar pe fundul lagunelor până la 200 picioare sau circa 60 m) s-au descoperit mase de corali aparţinând unor specii care nu pot trăi la adâncime mai mare de 120 picioare (sau 36 m) şi de aci se trage concluzia că s-a petrecut o scufundare.

CAPITOLUL XXI

36 (Pag. 462). Insula Mauriciu a aparţinut până la 1715 Olandei, de la 1715 până la 1814 Franţei, iar din 1814 Angliei.

36 (Pag. 463). Teoria „craterelor de ridicare" emisă de Leopold von Buch în conformitate cu doctrina rolului predominant al forţelor vulcanice în procesul formării cutelor scoarţei terestre („plutonism") constă în aceea că rocile situate în jurul unui vulcan se ridică sub efectul forţelor subterane; producându-se un fel de umflare a solului şi uneori aceste umflături plesnind, se formează astfel munţi inelari sau „cratere de ridicare"; în centrul „craterelor de ridicare" apare treptat un con cu crater, prin care ţâşnesc lavă şi alte produse de erupţie. Lipsa de fundament a acestei teorii este dovedită de însuşi faptul că munţii inelari sunt formaţi, de regulă, din roci vulcanice, adică din produse de erupţie (lave, tufuri etc.) şi e inexplicabil de ce nu se găsesc niciodată în ei roci sedimentare (calcaruri, gresii etc.) – care ar trebui să fie supuse în aceeaşi măsură efectului „forţelor de ridicare". Falsitatea acestei teorii a fost recunoscută şi de Darwin.

36 (Pag. 465). Insula Sf. Elena a fost declarată în

1834 colonie a coroanei engleze, iar populaţia ei (în majoritate negri şi metişi) a fost liberată din sclavia în care se găsea sub Compania Indiilor de est (vezi nota 9 de la cap. XVIII), care stăpânea insula din 1673.

36 (Pag. 466). *Cochlogena* Ferussac, 1821: gen de moluşte gasteropode din familia Helicidae, sinonim astăzi cu genul Achatinella Swainson. Deoarece, însă, genul Achatinella, care cuprinde câteva sute de specii, este propriu insulelor Hawai, evident că Cochlogena descrisă de Darwin nu era o specie din acest gen. N-am reuşit să lămurim cu ce moluscă a avut Darwin de-a face.

36 (Pag. 467). *Aphodius*: gen din familia Coleopterelor lamellicome (Scarabaeidaş).

— *Oryctes*: gen din aceeaşi familie.

— *Phanaeus*: gen de Coleoptere lamellicome din subfamilia Scarabaeini (gândaci de bălegar), înrudite cu genul Copris. Bărbaţii şi mai rar femelele au pe frunte un corn puternic.

— *Onthophagus*: gen din aceeaşi familie de gândaci.

36 (Pag. 469). Amenajarea şi fortificarea insulei Ascension a fost începută de englezi în 1815, când Napoleon a fost exilat pe insula Sf. Elena, cu scopul special de a-l supraveghea şi de-ai împiedica încercările de fugă în Europa.

36 (Pag. 474). Mangrovi sau manglieri: numele generic al plantelor arborescente care formează tufişuri dese pe ţărmurile joase ale mărilor şi la gurile râurilor, în lagune, golfuri şi estuare; solul pe care cresc manglierii este un teren inundat formând o baltă de apă sărată sau sălcie, foarte puţin adâncă, constând din mâl negru puturos, în care datorită activităţii bacteriilor se desfăşoară un proces intens de descompunere a substanţelor organice. O adaptare originală a manglierilor la condiţiile lor de trai este prezenţa rădăcinilor aeriene şi a rădăcinilor adventive, care formează o împletitură deasă.

Dintre manglieri fac parte circa 30 specii de plante, din care în bălţile americane cresc numai patru specii. Cel mai caracteristic dintre ei este *Rhizophora mangle* cu rădăcini încovoiate în formă de arc, care se dezvoltă din ramuri.

36 (Pag. 474). *Şerpuia*: gen de viermi anelizi tubulaţi. Ca toţi anelizii tubulaţi, serpulele sunt animale sedentare, fixate, care se aşază pe pietrele şi recifele submarine, formând colonii enorme. Şerpuia depune în jurul corpului său un tubuleţ de calcar (pe care Darwin îl numeşte greşit cochilie). Pe măsură ce animalul creşte, se lungeşte şi locuinţa lui.

— *Curipedia*: ordin de crustacei inferiori (Entomostraca). Cirripedele au devenit ulterior obiectul unui studiu special din partea lui Darwin.

36 (Pag. 475). În autobiografia sa, Darwin povesteşte această întâmplare, numind pe adversarul său în controversa respectivă – căpitanul Fitz Roy. În jurnalul de drum, el revine tot mereu la chestiunea sclaviei: „Căpitanul Paget [în Bahia]... povestea, în prezenta acelora care l-ar fi combătut dacă ar fi putut, fapte aşa de revoltătoare în legătură cu sclavia, încât, dacă aş fi citit despre ele în Anglia, le-aş fi pus pe socoteala zelului uşuratic al unor persoane bine intenţionate. Proporţiile în care se practică traficul cu sclavi; sălbăticia cu care e protejat; persoanele cinstite (!) care se interesează de el, relatările despre toate acestea sunt departe de a fi exagerate în Anglia... Este absolut inexact (după cum a dovedit îndeajuns căpitanul Paget) că ar exista vreunul, chiar printre aceia trataţi cel mai bine, care să nu dorească a se întoarce în patrie. «Dacă aş putea să mai revăd măcar odată pe tata şi cele două surori, aş fi fericit. Nu-i voi uita niciodată!» aşa se exprima unul din aceia pe care sălbaticii civilizaţi din Anglia ezită să-i numere printre fraţii lor, chiar în ochii lui Dumnezeu. Mi s-a întâmplat să văd persoane care apărau orbeşte şi cu încăpăţânare

aceste prejudecăţi în aşa măsură încât, deşi în alte chestiuni le acord toată încrederea, în această chestiune pot să spun în modul cel mai categoric că nu-i cred nici cât negru sub unghie (e vorba din nou de Fitz Roy). Atâta cât pot eu mărturisi, afirm că oricine a avut fericirea să lupte contra sclaviei, poate fi încredinţat că truda lui a fost îndreptată contra unor nenorociri poate mai mari decât îşi închipuie".

36 (Pag. 476). „Sacrificiile" pe care, cum scrie Darwin, le-a făcut mai mult „decât oricare altă naţiune" în interesul liberării negrilor sunt numai o lozincă umanitaristă sub care se ascunde tendinţa Angliei de a-şi asigura pentru coloniile sale africane, asiatice şi altele, munca ieftină a sclavilor. Odată cu separarea Statelor Unite de Anglia, traficul cu negri, de care englezii s-au ocupat intens timp de 150 ani, şi-a pierdut importanţa pentru aceasta din urmă, cu atât mai mult cu cât preţul negrilor a început să crească repede, ceea ce puţea avea consecinţe defavorabile pentru costul muncii sclavilor în coloniile britanice din emisfera răsăriteană. În 1807, Anglia interzice traficul cu negri. Începând din 1822, ea încheie cu celelalte state o serie de convenţii, care-i conferă dreptul de a duce pe mare lupta cu vasele traficanţilor de sclavi şi astfel, sub pretextul că inspectează vasele străine pentru a descoperi sclavi pe care ele i-ar transporta, Anglia îşi asumă (în 1841) suveranitatea de fapt a mărilor. Dar cel mai mare „sacrificiu" la care, probabil, se referă Darwin este faptul că Anglia a oferit în 1833 plantatorilor englezi din Indiile de vest suma de 20 milioane lire sterline, cu condiţia ca ei să libereze sclavii pe care-i aveau, în termen de şase ani. Acest „sacrificiu" era de fapt un ajutor acordat plantatorilor din Indiile de vest, care pe atunci ajunseseră în stare de faliment, în special datorită faptului că pe piaţa europeană zahărul de sfeclă începuse să ia locul zahărului de trestie, precum şi

datorită altor împrejurări economice. Toate celelalte state au pornit pe calea liberării sclavilor mai târziu (Franţa în 1848, Statele Unite în 1865, Brazilia în 1888), aşa încât Anglia a fost în această materie un stat „progresist".

INDICE DE NUMELE CĂLĂTORILOR ŞI NATURALIŞTILOR (Cifrele indică paginile din traducerea în limba rusă)

ABBOTT, 78.

AGÜEROS, 260, 263.

ALLAN J., naturalist scoţian, 61, 447.

ANSON GEORGE (1697 – 1772), amiral englez; în 1740 – 1744 a făcut o călătorie în jurul lumii; în drum s-a luptat şi a învins flota spaniolă în apropiere de coastele statelor Perú şi Chile; a lăsat o dare de seamă asupra călătoriei sale, 270.

ARAGO DOMINIQUE-FRANÇOIS (1786 – 1853), celebru fizician francez, 315.

ASARA (SAU AZARA) FELIX (1746 – 1811), ofiţer spaniol, care timp de 13 ani, până în 1801, s-a ocupat cu ridicări topografice în bazinul Uruguay-Paranã; a lăsat o descriere istorico-naturală extrem de preţioasă a regiunii studiate, 79, 80, 87, 89, 96, 58, 114, 124, 135, 146, 159.

ATWATER, 145.

AUDUBON JOHN JAMES (1780 – 1815), ornitolog american, 202.

AZARA vezi Asara.

BACHMAN JOHN (1790 – 1874), naturalist american, 202, 203.

BACK GEORGE (1796 – 1878), marinar englez; a luat parte la expediţiile de pe Spitzberg (1818) şi din mările polare ale Americii de Nord, 122, 264.

BALBI ADRIANO (1782 – 1848), geograf italian, 452.

BANKS JOSEPH (1743 – 1820), naturalist englez; în 1768 – 1771 a luat parte la călătoria în jurul lumii a lui Cook, în cursul căreia a vizitat Patagonia, Ţara Focului,

Taiti etc. 226, 404.
BARTON WILLIAM (1787 – 1855), botanist şi medic american, 122.
BEATSON ALEXANDER (1759 – 1833), general englez; a fost guvernatorul insulei Sf. Elena, 466.
BEAUFORT FRANCIS (1774 – 1857), hidrograf. englez, 49.
BEECHEY FREDERIC WILLIAM (1796 – 1856), marinar englez, a făcut în 18251828 o călătorie în oceanul Pacific, 157, 423, 448.
BELL THOMAS (1792 – 1880), zoolog englez, 49, 379, 383.
BENNETT GEORGE, misionar englez, care a descris împreună cu Tyerman şederea sa în Polinezia (începutul sec. XIX), 376, 446.
BERKELEY MILES JOSEPH (1803 – 1889), botanist englez, 50, 62, 252.
BERTHELOT SABIN (1794 – 1880), naturalist francez, care a scris împreună cu Wabb istoria naturală a insulelor Canare (1835 – 1844), 376.
BERZELIUS JONS JAKOB (1779 – 1848), celebru chimist suedez, 60.
BEUDANT FRANÇOIS-SULPICE (1787 – 1850), mineralog francez, 98.
BILLINGS IOSIF IOSIFOVICI (mort în 1806), marinar rus, originar din Anglia; împreună cu G.A. Sarâcev au explorat ţărmul de nord-est al extremităţii Siberiei în 1785 – 1793, dar rezultatele obţinute de expediţie se datoresc în special activităţii lui Sarâcev, 265.
BLACKWALL JOHN (1790 – 1881), zoolog englez, 180.
BONPLAND AIMÉ (1773 – 1858), celebru naturalist francez; a luat parte la? expediţia lui Humboldt în America centrală şi de Sud în 1799 – 1804, 163.
BOR Y DE ST. VINCENT JEAN-BAPTISTE-GEORGE-

MARIE (1780 – 1846), naturalist francez, care a vizitat în 1799 – 1804 Madagascarul şi insulele Mascarene, 376.

BOUGAINVILLE LOUIS-ANTOINE (1729 – 1811), navigator francez; în 1763 şi 1765 a vizitat insulele Falkland, iar în 1766 – 1768 a făcut o călătorie pe mare în jurul lumii, 209, 244.

BREWSTER DAVID (1781 – 1858), fizician. scoţian; s-a-ocupat în special cu Optica, 58.

BROWN ROBERT (1773 – 1858), botanist scoţian; a luat parte la una din expediţiile lui Flinders spre ţărmurile Australiei şi Tasmaniei; e vestit prin descoperirea, „mişcării browniene" şi a nucleului celulei vegetale, 260, 334.

BRUCE JAMES (1730 – 1794), călător scoţian, a explorat izvoarele Nilului. (1768), 119.

BUCH LEOPOLD (1774 – 1853), vestit geolog german, 259, 263.

BUCKLAND WILLIAM (1784 – 1856), geolog englez, unul din cei mai de seamă, reprezentanţi ai neptunismului, 157.

BUFFON GEORGE-LOUIS (1707 – 1788), celebru naturalist francez, 191.

BULKELEY, 262.

BURCHELL WILLIAM JOHN (1788 – 1863), naturalist englez; a explorat în 1810 – 1812 Africa de Sud, 121, 124, 279, 351.

BYRON GEORGE (1723 – 1786), marinar englez; a luat parte la călătoria lui Anson; a suferit în 1740 un accident şi a călătorit prin Patagonia –, în 1764 – 1766 a. făcut o călătorie pe mare în jurul lumii, în timpul căreia a vizitat insulele Falkland „185, 210, 232.

CALDELEUGH, 276, 294, 349.

CARMICHAEL, 392, 440.

CAVENDISH THOMAS (1555 – 1592), marinar englez; în 1586 – 1588 a făcut ocălătorie în jurul lumii,

467.

CHAMISSO ADALBERT (1781 – 1838), vestit scriitor şi zoolog german: a luat parte la una din călătoriile în jurul lumii ale lui Kotzebue (1815 – 1818), 157, 440, 441, 444, 449.

CLARKE WILLIAM (1770 – 1838), călător american, care a explorat regiunile apusene ale Americii de Nord (1804 – 1806), 184.

CLAUZEN, paleontolog, 155, 190.

COLLNETT JAMES, marinar englez; în 1793 a vizitat insulele Galapagos 63, 379, 385.

COOK JAMES (1728 – 1779), celebru navigator englez, 62, 178, 220, 255, 256... 404, 408, 423, 477.

COWLEY AMBROISE, bucanier englez; a luat parte la călătoria lui Dampier în 1683 – 1691 şi a descris-o, 391.

COUTHOUY JOS. P., naturalist american (sec. XIX), 456.

CUMING HUGH (1791 – 1865), naturalist englez, s-a ocupat cu conchologia (/

384, 467.

CUMMIN, 262.

CUVIER GEORGES (1769 – 1832), celebru naturalist francez, 61, 155, 157, 210, 265.

CUVIER FRÉDÉRIC (1773 – 1838), fratele său, naturalist, 172.

DAMPIER WILLIAM (1652 – 1715), bucanier englez; a făcut o călătorie în jurul* lumii (1683 – 1691), în timpul căreia a vizitat insulele Galapagos, 391.

DANIELL JOHN FREDERIC (1790 – 1845), fizician şi meteorolog englez, 73.

DAUBENY CHARLES GILES BRIDLE (1795 – 1867), naturalist englez, 356.

DE ASE P.V., funcţionar al companiei golfului Hudson; a explorat, împreună cu Simpson, în 1837 – 1839, regiunea de pe coasta de nord a Canadei, 265.

DIEFFENBACH ERNST (1811 – 1855), naturalist german; a luat parte la expediţii în Noua Zeelandă; primul traducător al *Călătoriei pe „Beagle”* în limba germană, 52, 260, 423.

DOBRIZHOFFER MARTIN (1717 – 1791), iezuit austriac; a trăit în calitate de misionar 18 ani printre indienii din Paraguay, 126, 143

D’ORBIGNY, vezi Orbigny.

DOUBLEDAY HENRY (1808 – 1875) şi fratele său Edward (1811 – 1849), entomologi englezi; nu este clar la care din ei se referă Darwin, 77.

DRACKE FRANCIS (circa 1545 – 1596), marinar-pirat englez; în 1577 – 1580 a făcut o călătorie în jurul lumii, 233.

DU BOIS, călător francez din secolul al XVII-lea; a locuit în 1669 – 1673 în Africa de est, 376, 392.

EHRENBERG CHRISTIAN GOTTFRIED (1795 – 1876), eminent microscopist german, vestit prin studiile sale asupra animalelor unicelulare, 52, 118, 155, 181, 189, 237, 356, 447, 471.

ELLIS WILLIAM (1794 – 1872), misionar englez; a lăsat o descriere a şederii sale de nouă ani (1816 – 1825) în Polinezia, 399, 403.

ERICHSON WILHELM FERDINAND (1809 – 1848), naturalist german, 155.

FALCONER HUGH (1808 – 1865), paleontolog englez, prieten al lui Darwin, 168.

FALCONER (propriu-zis Falkner) THOMAS (1707 – 1784), chirurg englez din marină; fiind lăsat din cauză de boală la Buenos Aires, s-a făcut iezuit şi a petrecut mulţi ani printre indienii patagonezi; a lăsat o descriere a Patagoniei, 134, 136, 144, 159, 168, 187.

FERGUSON ROBERT (1799 – 1865), medic englez, 360.

FITZ ROY ROBERT (1805 – 1865), căpitanul vasului

„Beagle” din 1828, ulterior meteorolog vestit, 51, 137, 221, 231, 234, 236, 251, 256, 310, 313, 314, 317, 449.

FIINDERS MATTHEW (1774 – 1814), marinar şi hidrograf englez; în 1798 – 1803 a explorat ţărmurile Australiei şi Tasmaniei, 63, 260.

FORBES EDUARD (1815 – 1854), zoolog şi paleontolog englez, 344.

FOSTER HENRY (1796 – 1831), marinar şi astronom englez; a făcut o expediţie prin partea de sud a oceanului Atlantic şi apoi a întreprins o expediţie în oceanul Pacific (1828 – 1831), 260.

GAIMARD JOSEPH-PAUL (1790 – 1858), naturalist francez; a luat parte la călătoria pe mare a lui Dumont d’Urville (1822 – 1825) şi la o serie de expediţii arctice, 457.

GAY CLAUDE (1800 – 1873), naturalist francez; a studiat Chile, insula Juan Fernandez şi insula Chiloé, 277.

GEOFFROY SAINT-HILAIRE ISIDORE (1805 – 1861), naturalist francez, fiul vestitului evoluţionist Étienne Geoffroy Saint-Hilaire, 168.

GERVAIS PAUL (1816 – 1879), zoolog şi paleontolog francez, 157.

GILL, inginer, 354, 355.

GILLIES JOHN, geolog englez, 261, 327.

GOULD JOHN (1804 – 1811) ornitolog englez, 49, 94, 126, 151, 372.

GRAY JOHN EDWARD (1800 – 1875), naturalist englez, 387.

HACHETTE JEAN-NICOLAS-PIERRE (1769 – 1834), geometru şi fizician francez, 98.

HALL BASIL (1788 – 1844), marinar englez; a descris o serie de călătorii ale. sale pe mare, printre care în Perú, Chile şi Mexic, 343.

HAMILTON, 349.

HAYES, 266.

HEARNE SAMUEL (1745 – 1792), funcţionar al companiei golfului Hudson; a explorat regiunea de pe ţărmul de nord al Canadei (1769 – 1772), 86.

HENSLOW JOHN STEVENS (1796 – 1861), botanist englez, prietenul lui Darwin, 50, 184, 294, 439.

HERSCHEL JOHN (1792 – 1871), vestit astronom englez, 480

HEAD FRANCIS BOND (1793 – 1871), militar englez; a călătorit prin Chile şi La Plata şi a descris aceste ţări, 94, 146, 150, 152, 280, 323, 333, 336, 341.

HINDS RICHARD BRINSLEY, zoolog englez, 384.

HOLMAN JACK (1787 – 1857), călător englez; a străbătut aproape toată lumea în lung şi-n lat, dar descrierile superficiale ale călătoriilor sale sunt lipsite de orice valoare ştiinţifică, 439.

HOOKER WILLIAM JACKSON (1785 – 1865), botanist englez, 146.

HOOKER JOSEPH DALTON (1817 – 1911), fiul său, eminent botanist englez, prieten şi discipol al lui Darwin, 50, 253, 255, 385, 386, 388, 389.

HOPE FREDERIC WILLIAM (1797 – 1862), entomolog englez, 467.

HORNER LEONARD (1785 – 1864), geolog şi arheolog englez, 58.

HUMBOLDT ALEXANDER (1769 – 1859), celebru naturalist german; a făcut în 1799 – 1804 o călătorie prin America centrală şi de Sud şi a lăsat o preţioasă descriere a ei în 30 volume, 60, 63, 68, 73, 76, 122, 155, 261, 264, 294, 304, 349, 350, 360, 383, 423, 424, 478.

JACKSON GEORGE (1785 – 1861), diplomat englez; a fost ambasador la Petersburg, 329.

JENYNS LEONARD (1800 – 1893), zoolog englez, 49.

KENDALL E.N., marinar englez; a luat parte la expediţia polară a lui Franklin (1825 – 1826) şi apoi la expediţia lui Foster în oceanul Pacific (1828 – 1831), 264.

KERR, editor de culegeri de descrieri de călătorie, 131.

KING PHILIP PARKER (1793 – 1856), marinar englez; s-a ocupat cu ridicarea topografică a ţărmurilor Australiei, apoi ale Patagoniei şi Ţării Focului (pe corăbiile „Adventure" şi „Beagle" m (1826 – 1830), 63, 123, 178, 224, 252, 259, 261.

KIRBY WILLIAM (1759 – 1850), entomolog englez, 75, 428.

KOTZEBUE, OTTO EVSTAFIEVICI (1787 – 1846), celebru navigator rus; a condus două călătorii în jurul lumii (1815 – 1818 şi 1823 – 1826) şi a făcut o serie de descoperiri în oceanul Pacific, 157, 403, 440, 441, 445.

LABILLARDIÈRE JACQUES-JULIEN-HOUTON (1755 – 1834), naturalist francez; a luat parte la călătoria pe mare a lui d'Entrecasteaux (1791 – 1793), 63.

LAMARCK JEAN-BAPTISTE (1744 – 1829), celebru biolog evoluţionist francez, 91.

LANCASTER JAMES (mort în 1618), marinar englez; a făcut mai multe călătorii pe mare în India de răsărit, 131.

*

LANGSDORFF GRIGORI IVANOVICI (1774 r-1852), academician rusf naturalist a luat parte la călătoria lui Krusenstern în jurul lumii (1803 – 1806); a explorat Brazilia şi a studiat istoria naturală a acestei ţări (1821 – 1828), 77.

LATREILLE PIERRE-ANDRÉ (1762 – 1833), naturalist francez; vestit ca entomolog, 179.

LESSON RENÉ-PRIMEVÈRE (1794 – 1849), naturalist francez; a luat parte la călătoria în jurul lumii a lui Duperrey (1822 – 1826), în timpul căreia a studiat geologia insulelor Falkland, Chile, Perú şi Australiei, 63, 162, 209, 391, 469.

LEWIS MERIWEATHER (1774 – 1809), călător american; a explorat regiunile septentrionale ale Americii

de Nord, 184.
LICHTENSTEIN MARTIN HEINRICH KARL (1780 – 1857), zoolog german, 125, 155.
LLOYD JOHN OGASTES (1800 – 1854), topograf-explorator englez, 464.
LUND, paleontolog, 155, 190.
LYELL CHARLES (1797 – 1875), celebru geolog englez, prieten a lui Darwin, 54 r 146, 155, 178, 192, 193, 315, 316, 329, 330, 343.
MACCULOCH JOHN (1773 – 1835), geolog şi medic englez, 423.
MACKENZIE ALEXANDER (1755 – 1820), călător englez; e explorat regiunile apusene ale Canadei (1789), 264.
MACLAREN CHARLES (1782 – 1866), geolog englez, 87.
MAGELLAN FERNANDO (1480 – 1521), celebru navigator portughez; a făcut prima călătorie în jurul lumii, 209.
MALCOLMSON JOHN GRANT (mort în 1844), naturalist englez; a trăit în India, 143, 158.
MALTE-BRUN CONRAD (1775 – 1826), geograf francez, de origine danez, 122.
MIERS JOHN (1789 – 1879), inginer şi botanist englez; a călătorit în La Plata şi Perú, 261, 315.
MITCHELL THOMAS LI VINGSTONE (1792 – 1855), topograf-explorator englez; a făcut ridicarea topografică a Australiei (1831 – 1836), 314.
MOLINA GIOVANNI IGNACE (1740 – 1829), iezuit italian; a studiat şi descris istoria naturală a statului Chile, 143, 210, 279, 282.
MONTAGNE JEAN-FRANÇOIS-CAMILLE (1784 – 1866), botanist francez, 62
MORESBY FAIRFAX (1786 – 1877), ofiţer de marină englez, 443, 446.

MURRAY ANDREW (1812 – 1878), naturalist englez, 180.

NARBOROUGH JOHN (mort în 1688), marinar englez; a explorat ţărmurile Patagoniei şi ale golfului lui Magellan (1669 – 1671), 258.

NEWMAN EDWARD (1807 – 1876), entomolog englez, 50.

ORBIGNY ALCIDE (1802 – 1857), naturalist francez; a studiat America de Sud – r elev şi discipol al lui Cuvier, 112, 126, 146, 155, 171, 186, 324.

OWEN RICHARD (1804 – 1892), anatom şi paleontolog englez, 49, 89, 115, 118, 119, 155, 202.

OWEN W.F.W., marinar englez; a condus lucrările de ridicare topografică a regiunii de pe ţărmurile răsăritene şi apusene ale Africii de Sud (1822 – 1826), 158.

PALLAS PETR SIMON (1741 – 1811), celebru naturalist şi academician rus, 104, 265.

PARCHAPPE, colonist francez în Bahia Bianca, 112.

PARISH WOODBINE (1796 – 1882), diplomat englez, călător prin America de Sud, 158.

PARK MUNGO (1771 – 1806), călător scoţian; a făcut în 1795 – 1797 o călătorie în Africa centrală, 139.

PENTLAND JOSEPH BARCLAY (1800 – 1871), naturalist englez; a călătorit mult prin Chile, Perú şi Bolivia, 261, 337.

PERNETY ANTOINE-JOSEPH (1716 – 1801), marinar francez; a luat parte în calitate de preot la călătoriile pe mare ale lui Bougainville în insulele Falkland (1763) şi a lăsat descrierea lor, 212, 214, 391.

PÉRON FRANÇOIS (1775 – 1810), naturalist francez; a luat parte la călătoria lui Baudin în Australia (1800 – 1804), 63.

PORTER DAWID (1780 – 1843), marinar american; a vizitat insulele Galapagos (1813), 387.

PRÉVOST ISAAC BENEDICT (1775 – 1819),

naturalist elveţian, 92/
PRIESTLEY JOSEPH (1733 – 1804), vestit chimist şi fizician englez, 97.
PURCHAS SAMUEL (circa 1575 – 1626), editorul unei culegeri de descrieri de călătorie (1613), 134.
PYRARD FRANÇOIS (circa 1570 – 1621), originar din Laval, călător francez; a locuit în Madagascar şi în Indonezia, 448.
QUOY JEAN-RENÉ-CONSTANT (1790 – 1869), naturalist francez, 447, 457.
REEKS TRENHAM, chimist englez, 103, 363.
REID JOHN (1809 – 1849), anatomist englez, 90.
RENGGER JOHN-RUDOLPH (1795 – 1832), naturalist german, 249.
RIBBENTROP, 98
RICHARDSON JOHN (1787 – 1865), naturalist englez; a însoţit pe John Franklin în două din expediţiile sale polare (1819 – 1822 şi 1825 – 1826), apoi a condus expediţia organizată pentru căutarea lui Franklin (1848 – 1849), 122, 144, 155, 157, 264, 372, 392.
ROGERS WOODS (mort în 1732), marinar englez; a dus lupte cu piraţii; în 1708 a vizitat insulele Galapagos, 379.
SABINE, 294.
SARMIENTO PEDRO, navigator spaniol din secolul al XVII-lea; a făcut o călătorie pe mare în Perú; a întemeiat o colonie în golful Foamei, „249.
SCHIRDEL, 134.
SCORESBY WILLIAM (1789 – 1857), marinar englez; a explorat mările arctice, 64, 324.
SCROPE GEORGE PAULET (1797 – 1876), geolog englez, 350.
SECTZEN ULRICH KASPAR (1767 – 1811), călător german; a vizitat Orientul apropiat, 356.
SHAW GEORGE (1751 – 1813), naturalist englez,

144.

SIMPSON GEORGE (1791 – 1860), funcţionar al companiei golfului-Hudson; împreună cu Dease a explorat în 1837 – 1839 regiunea de pe ţărmul de nord al Canadei, 265.

SLOANE HANS (1660 – 1753), naturalist irlandez; a descris călătoria sa în Indiile de vest, 79.

SMITH ANDREW (1797 – 1872), zoolog englez; a călătorit prin Africa de Sud, 120, 121, 171.

SOLANDER DANIEL (1736 – 1803), botanist suedez; a luat parte la călătoria lui Cook (1768 – 1771), 226.

SOWERBY GEORGE BRATTINGHAM (1812 – 1884), concholog englez, 259. SPENCE WILLIAM (1783 – 1860), entomolog englez, 428.

STOKES PRINGLEY JOHN (mort în 1828), marinar englez; a comandat pe, Beagle" înainte de Fitz Roy; a luat parte la expediţia lui King în 1B26 – 1830, 194, 195. STEPHENSO N, 256. STRACK, 179.

STRZELECKI PETR, călător polonez; a explorat Australia şi Tasmania (mijlocul <sec. XIX), 433.

STRUŢ CHARLES (1795 – 1869), călător englez; a explorat Australia (1828 – 1830 «. Şi 1844 – 1846), 123.

SULIVAN BARTHOLOMEW JAMES (1810 – 1890), ofiţer pe „Beagle", ulterior geograf vestit, 190, 206, 208, 209, 244, 259.

SWAINSON WILLIAM (1789 – 1855), naturalist englez, 90, 155. SYMONDS WILLIAM (i782 – 1856), marinar englez, 58. TEMPLE, 354.

TSCHUDI JE AN-JACQUES (1818 – 1889), naturalist elveţian; a călătorit prin Perú, Brazilia, Chile, Bolivia, 362.

TYERMAN DANIEL (1773 – 1828), misionar englez; împrëună cu Bennett, a descris şederea sa în Hawai, 376, 446.

ULLOA ANTONIO (1716 – 1795), ofiţer de marină spaniol; a descris călătoriile sale prin America, 63, 351,

353. UNANUÉ, 351.

VANCOUVER GEORGE (1758 – 1798), marinar englez; a condus o expediţie de explorare în oceanul Pacific (1791 – 1795), în timpul căreia a vizitat Taiti, 423.

VOLNEY CONSTANTIN-FRANÇOIS (1752 – 1820), călător francez; a petrecut cinci ani (1782 – 1787) în Egipt şi Siria, 196.

WALCKENAER CHARLES-ATHANASE (1771 – 1852), zoolog francez, 80. WALKER, naturalist englez, 50.

WATERHOUSE GEORGE ROBERT (1810 – 1888), zoolog englez, 49, 50, 89, 168.

371, 375, 385, 388, 440.

WEBB PHILIP BARKER (1793 – 1854), naturalist englez; împreună cu Berthelot, a descris istoria naturală a insulelor Canare, 376.

WEKSTER WILLIAM HENRY BAILLY, medic englez; a luat parte la călătoria pe mare a lui Foster (1828 – 1831) şi a descris-o, 351…

WHITE ADAM (1817 – 1879), naturalist englez, 50, 78. WILLIAMS J., misionar englez, 423. WILSON JAMES (1795 – 1856), naturalist scoţian, 256. WOOD, căpitan (sec. XVII), 106.

Dat la cules 5JV.958. Bun de tipar 3. VII.958. Tiraj 10.100 exe broşate şi 5050 ex. cartonate. Hârtie semivelină de 65 ï gr. În.p. Coli de tipar 33. Coli de editură 43, 9. Fot mat 16/70 x100. Com. editurii 2820. Ediţia I. Planşe 3 tipo. Pentru bibliotedile mici indicele de clasificare 57 (a) = R.

Tiparul executat sub.com. nr. 80577 la Combinatul Poligrafic Casa Scânteii „I. V. STALIN44. Bucureşti – R.P.R

În editura tineretului vor apare

VALERIU BOLOGA

Figuri din trecutul modicinei româneşti

GEORGE GAMOW

1, 2, 3… infinit

KARL BÖHM şi ROLF DÖRGE
Atomul, un gigant
NICOLAE BOTNARIUC
Viaţa în Deltă

Lei 16,50

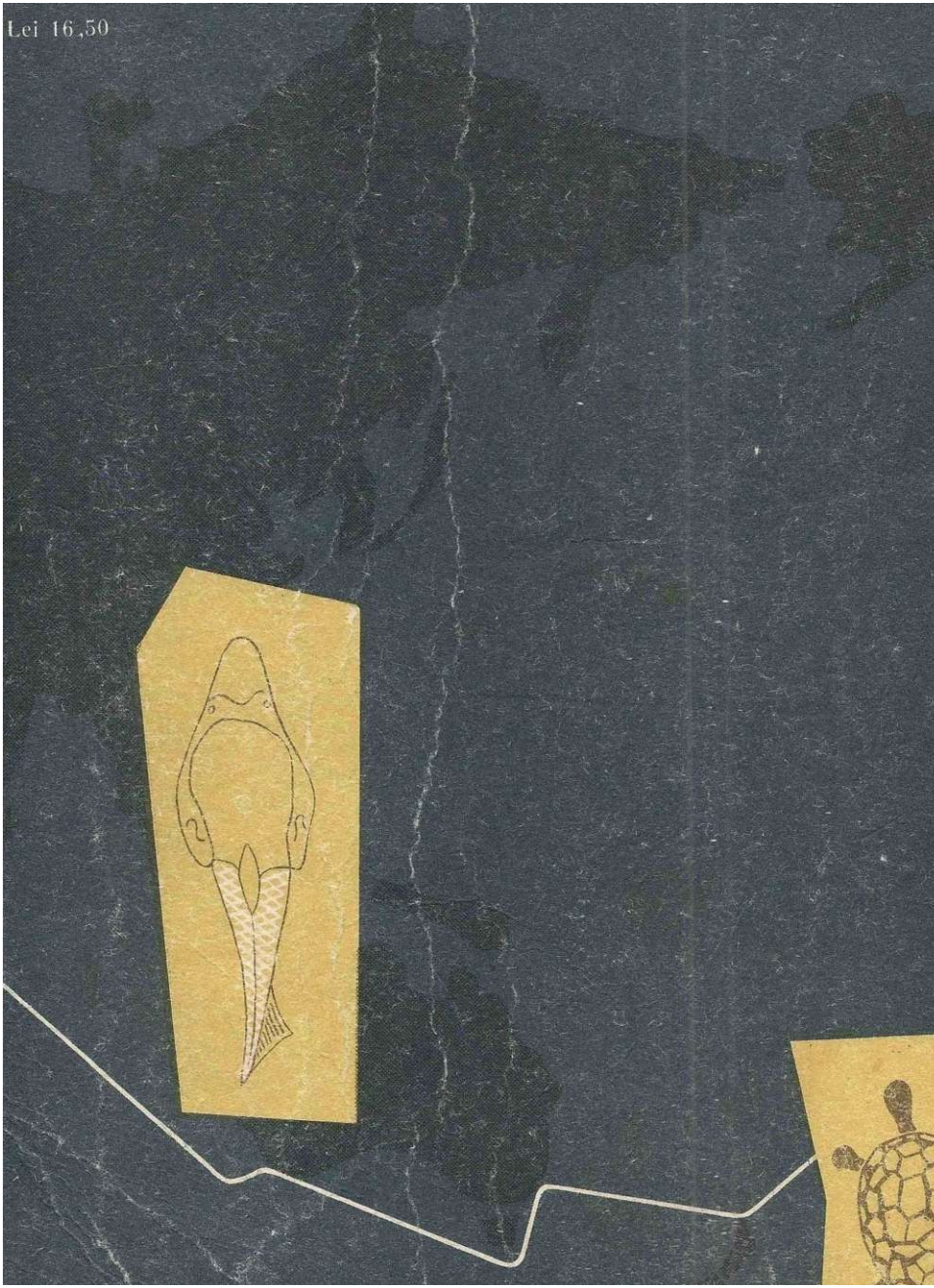

— *Annales and Magazine of Natural Histöry*, vol. XVI, p. 19.

de vest. Numeroase vietăţi marine par a avea această însuşire vezicătoare: pe lângă Physalia, pe lângă multe meduze şi Aplysia sau melcul de mare fără casă, din insulele Capului Verde, în călătoria lui „Astrolabe" 11 se afirmă că atât Actinia sau anemona de mare cât şi o coralină flexibilă înrudită cu Sertularia posedă aceleaşi mijloace de atac sau apărare12. După cum se mai spune, o algă marină urzicătoare există şi în marea Indoneziei.

Două specii de peşti din genul Scarus, gen foarte obişnuit pe aici, se hrănesc exclusiv cu corali13: amândouă aceste specii sunt colorate în verde-albastru strălucitor, una trăind în lagună, iar cealaltă printre stâncile submarine exterioare. Dl. Liesk m-a asigurat că de repetate ori el a văzut cârduri întregi cum păşteau cu puternicele. lor fălci osoase vârfurile ramurilor de corali. Deschizând intestinele câtorva exemplare, am constatat că ele erau pline cu un fel de nămol nisipos de calcar gălbui… După* cum mă informează d-rul Allan, dezgustătoarele hoiloturii lipicioase, al căror gust e la mare preţ printre chinezii rafinaţi într-ale mâncării şi care se înrudesc cu stelele noastre de mare, se hrănesc de asemenea în bună măsură cu corali; de altfel, dispozitivul osos din corpul lor pare foarte potrivit pentru acest scop.14 Holoturiile, peştii, numeroasele scoici săpătoare şi Nereidele, care găuresc orice bloc de coral mort, trebuie să fie agenţii cei mai de seamă ai producerii acelui nămol alb de pe fundul şi ţărmurile lagunei.15 Totuşi, profesorul Ehren „berg a stabilit că parte din acest nămol alb, care când e umed seamănă